

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΘΕΜΑ: ΟΙ ΑΤΑΞΙΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΗ
ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (1836-1950):
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

ΓΕΩΡΓΙΑ Ν. ΣΠΑΛΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΝΕΟΚΛΗΣ ΣΑΡΡΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2010

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΘΕΜΑ: Οι Αταξίες των μαθητών στη δευτεροβάθμια
εκπαίδευση (1836-1950): Παιδαγωγικές και
κοινωνιολογικές διαστάσεις

Γεωργία Ν. Σπάλα

Μέλη της Τριμελούς Επιτροπής:

- 1. Ν. Σαρρής, ομότιμος καθηγητής, επιβλέπων**
- 2. Χ. Μελετιάδης, καθηγητής**
- 3. Α. Λυδάκη, αναπλ. καθηγήτρια**

ΑΘΗΝΑ 2010

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

i. ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	7
ii. ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	8
iv. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
Α' ΜΕΡΟΣ.....	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΡΙΝ ΤΟ 1950: ΠΟΙΟΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΣΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	13
1.1 Διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος έως το 1949 και μεταρρυθμίσεις.....	13
1.1.1 Η διάρθρωση κατά την περίοδο 1834-1928.....	14
1.1.2 Οι μεταρρυθμίσεις κατά την περίοδο 1834-1928	16
1.1.3 Η μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929.....	22
1.1.4 Η διάρθρωση μετά τη μεταρρύθμιση του 1929.....	24
1.2 Ποσοτικά στοιχεία της εκπαίδευσης	28
1.2.1 Η εκπαίδευση με αριθμούς	28
1.2.2 Η υπερτροφική ανάπτυξη της μέσης εκπαίδευσης.....	30
1.2.3 Έλεγχος ροής του μαθητικού πληθυσμού.....	38
α) Λεπτομερής ρύθμιση διεξαγωγής και αυστηρότητα των εξετάσεων.....	39
β) Σταδιακή καθιέρωση εισαγωγικών εξετάσεων σε όλες τις βαθμίδες.....	43
γ) Η επιβολή εκπαιδευτικών τελών	46
1.2.4 Αποτελέσματα του ελέγχου ροής.....	47
1.3 Δομικά στοιχεία της ποιότητας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος	50
1.3.1 Το μέσο επικοινωνίας: μια γλώσσα διαφορετική από τη μητρική.....	50
1.3.2 Θεωρητικός προσανατολισμός και τεχνική εκπαίδευση	61
1.3.3 Η επιστημονική επάρκεια των εκπαιδευτικών	68
1.3.4 Οι μέθοδοι διδασκαλίας και οι αντιλήψεις για το παιδί.....	71
1.3.5 Ο ηθοπλαστικός και φρονηματιστικός χαρακτήρας της ελληνικής εκπαίδευσης.....	81
1.3.6 Ο διοικητισμός	89
1.3.7 Οι χώροι διδασκαλίας	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	94
2.1 Πειθαρχία.....	94
2.1.1 Σημασιολογική ανάλυση.....	94
2.1.2 Κοινωνιολογική ανάλυση.....	94
2.1.3 Απόκλιση	97
2.1.4 Κοινωνικός Έλεγχος.....	99
2.1.5 Ποινή	100
2.2 Σχολική πειθαρχία.....	101
2.2.1 Εννοιολογική προσέγγιση.....	101
2.2.2 Παιδαγωγική προσέγγιση.....	102
2.2.3 Οριοθέτηση αποκλίνουσας συμπεριφοράς	105
2.2.4 Οι αιτίες των προβλημάτων πειθαρχίας.....	108
2.2.4.1 Αιτίες προβλημάτων πειθαρχίας στο νεοελληνικό σχολείο	111
2.2.5 Πρόληψη και αντιμετώπιση προβλημάτων πειθαρχίας.....	118
2.2.6 Οι κανόνες πειθαρχίας στην νεοελληνική εκπαίδευση.....	119
2.2.6.1 Κανόνες ρύθμισης της εσωσχολικής ζωής.....	120
2.2.6.2 Κανόνες ρύθμισης (και αστυνόμευσης) της εξωσχολικής ζωής.....	125
2.2.6.3 Εκκλησιασμός και θρησκευτικό συναίσθημα	129
2.2.6.4 Ιδεολογικός έλεγχος ανατρεπτικών πεποιθήσεων	131

2.2.7 Σχολικές ποινές.....	134
2.2.8 Παλιά παράδοση ανταμοιβών -τιμωριών.....	135
2.2.9 Σύστημα ποινών στη νεοελληνική εκπαίδευση.....	137
2.2.9.1 Θεσμοθετημένες ποινές.....	137
2.2.9.2 Μη θεσμοθετημένες ποινές.....	143
2.2.9.3 Χαρακτηρισμός διαγωγής.....	147
2.2.9.4 Διαδικασία επιβολής κυρώσεων.....	149
ΜΕΡΟΣ Β΄.....	151
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΟΙ ΑΤΑΞΙΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ.....	151
1.1 Εισαγωγή.....	151
1.2 Σχετικές έρευνες.....	151
1.3 Παρουσίαση της έρευνας.....	154
1.3.1 Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα.....	154
1.3.2 Μεθοδολογία της έρευνας.....	156
1.3.3 Το δείγμα.....	159
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΙΚΩΝ ΑΤΑΞΙΩΝ.....	163
2.1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.....	165
2.1.1. ΑΠΕΡΓΙΑ.....	165
2.1.2. ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ.....	177
2.1.3. ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ.....	181
2.1.4. ΑΥΘΑΔΕΙΑ.....	184
2.1.5. ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ.....	190
2.1.6. ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ.....	195
2.1.7. ΚΑΖΟΥΡΑ.....	198
2.1.8. ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΡΥΒΟΣ.....	207
2.1.9. ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ.....	208
2.2. ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ.....	209
2.2.1. ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ- ΠΑΡΕΕΣ.....	209
2.2.2. ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ.....	217
2.2.3. ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ.....	219
2.2.4. ΚΑΠΝΙΣΜΑ.....	225
2.2.5. ΕΜΦΑΝΙΣΗ.....	227
2.2.6. ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΑΛΚΟΟΛ.....	230
2.2.7. ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ.....	231
2.2.8. ΨΕΥΔΗ.....	233
2.2.9. ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ.....	235
2.2.10. ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ.....	242
2.2.11. ΧΡΗΣΗ ΠΟΔΗΛΑΤΟΥ.....	246
2.2.12. ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ.....	247
2.2.13. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ Ή ΔΡΑΣΗ.....	249
1. Εθνικός διχασμός.....	250
2. Κομμουνιστική δράση ή ιδεολογία.....	253
3. Πράξεις εθνικής αντίστασης.....	269
2.2.14 ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ.....	270
1. Ερωτικές επιστολές και καταπιεσμένος ερωτισμός.....	270
2. Ερωτική σχέση.....	275
3. Ομοφυλοφιλία.....	280
2.3 ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ.....	285
2.3.1 ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ.....	285
2.3.2 ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ.....	290

2.3.3 ΑΠΕΙΛΗ ΚΑΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	291
2.3.4 ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ.....	304
2.3.5 ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ	310
2.3.6 ΚΛΟΠΗ.....	317
2.3.7 ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ.....	319
2.3.8 ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	323
2.3.9 ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	328
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ	333
3.1 Διαφοροποίηση ως προς το χρόνο	333
3.2 Διαφοροποίηση συχνοτήτων επιμέρους αταξιών	335
3.3 Διαφοροποίηση ως προς το χώρο	338
3.3.1 Αστικές- ημιαστικές περιοχές	338
3.3.2 Διαφορές ανά γεωγραφικό διαμέρισμα	347
3.4 Διαφοροποίηση ως προς το ύψος των ποινών	361
3.4.1 Χρονικές περίοδοι με τις αυστηρότερες ποινές	361
3.4.2 Οι αυστηρότερα τιμωρούμενες αταξίες	367
3.5 Συσχέτιση των αταξιών με την εποχή του έτους.....	370
3.6 Διαφοροποίηση με την τάξη φοίτησης	373
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ.....	375
4.1 Διαχρονική μεταβολή του συνόλου των αταξιών-ιστορική ανάλυση.....	375
4.2 Χρονικές περίοδοι που εμφανίζουν έξαρση συγκεκριμένης αταξίας	379
4.3 Διαχρονική μεταβολή της παραβατικής συμπεριφοράς	389
4.4 Συμπεράσματα.....	391
Παράρτημα 1: Σχολεία περιόδου 1836-1879	399
Παράρτημα 2: Σχολεία περιόδου 1880-1909	399
Παράρτημα 3: Σχολεία περιόδου 1910-1928	399
Παράρτημα 4: Σχολεία περιόδου 1929-1949	401
Βιβλιογραφία	404
Πηγές.....	408

Ι.ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ανάμεσα στα ζητήματα που απασχολούν το σύγχρονο σχολείο είναι η σχολική πειθαρχία σε διάφορες μορφές και η εξασφάλισή της. Πολλή κουβέντα γίνεται για το πόσο «ασεβείς» είναι οι μαθητές σε σχέση με προηγούμενες γενιές, για την τάση αύξησης των βίαιων και επιθετικών συμπεριφορών ειδικά προς τους συνομηλίκους τους (συμμορίες), για το πού θα μπορούσε να οδηγήσει αυτό, για το πώς πρέπει να αντιμετωπίζονται ή να προλαμβάνονται οι «προβληματικές» καταστάσεις στο σχολείο κλπ.

Η ιστορία της μαθητικής «αταξίας» και η διαχείρισή της διαχρονικά, είναι ένα θέμα που ευθύς εξαρχής ακούγεται ενδιαφέρον, επειδή ακουμπάει στην προσωπική εμπειρία όλων των αποφοίτων της μέσης εκπαίδευσης. Παρά τον κοινό αυτό τόπο, ή ίσως και εξ αιτίας του, το θέμα της έρευνας είναι ιδιαίτερα πρωτότυπο. Δηλαδή, ενώ υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία σχετικά με την καταστολή της «μαθητικής αταξίας» από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, με το πώς πρέπει να επιλύονται τα προβλήματα διαχείρισης της σχολικής τάξης και ποιες μορφές παρουσιάζει η «αταξία» και η «παραβατικότητα» σήμερα στο σύγχρονο σχολείο, κανένας ερευνητής μέχρι τώρα δεν έχει ασχοληθεί συστηματικά με το ποιες ήταν οι συχνότερες «αταξίες» που έκαναν οι μαθητές της μέσης εκπαίδευσης στην Ελλάδα στο παρελθόν.

Είναι κοινό μυστικό ότι οι μειονεκτικοί από παιδαγωγική κατάρτιση και χαρακτήρα δάσκαλοι δεν μπορούν να επιβληθούν στην τάξη. Επίσης πως «αταξία» δεν υφίσταται αν δεν έχουν καθοριστεί οι κανόνες, που θέτουν τα όρια του επιτρεπτού ή μη. Το πόσο «αυστηρά» ήταν αυτά τα όρια στην ελληνική κοινωνία, πώς διαμόρφωναν τους νέους στα πρώτα εκατό και πλέον χρόνια του νεοελληνικού κράτους, ποια ήταν η σχέση τους με τους επίσημους σκοπούς της εκπαίδευσης που είχαν τεθεί σε αυτές τις ταραγμένες περιόδους της ιστορίας μας, αποτέλεσαν για μας μια πρόκληση για εξερεύνηση. Πιστεύουμε ότι είναι ανάγκη να μελετήσουμε και να ερμηνεύσουμε το παρελθόν, για να κατανοήσουμε το παρόν και να μπορέσουμε να εκμεταλλευτούμε θετικά τις ιδιοτυπίες της κοινωνίας μας¹.

Τα βιβλία πράξεων των σχολείων, όσα από αυτά έχουν διασωθεί, στα οποία είναι καταχωρημένες οι τιμωρίες των μαθητών και το σκεπτικό που τις διέπει, αποτελούν σημαντική πρωτογενή πηγή για την ιστορία της εκπαίδευσης, αναξιοποίητη σε μεγάλο μέρος της. Η ποιοτική τους διερεύνηση με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, μπορεί να αναδείξει στοιχεία δικών μας εσφαλμένων συμπεριφορών, ως εκπαιδευτικών, ακόμα και σήμερα. Άλλωστε, το ζήτημα της μη επαρκούς παιδαγωγικής και διδακτικής κατάρτισης, ιδιαίτερα των εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι απόλυτα λυμένο στις μέρες μας, εκατό δέκα χρόνια μετά την ίδρυση της πρώτης έδρας παιδαγωγικών επιστημών στη Φιλοσοφική Σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών.

Η ποσοτική επεξεργασία του περιεχομένου τους, μετά από ανάλογη κωδικοποίηση, θα προσεγγίσει το θέμα πιο σφαιρικά για να αποδείξει τη συσχέτιση της μαθητικής αταξίας με το κοινωνικό περιβάλλον του σχολείου και να μας επιβεβαιώσει, ότι για όσα αρνητικά παρατηρούμε στο σημερινό σχολείο δεν ευθύνεται αποκλειστικά αυτό, αφού ως κοινωνικό κατασκεύασμα διαμορφώνει τις αξίες και τις πρακτικές του σε συμφωνία με αυτές του κοινωνικού περιβάλλοντος, του οποίου αποτελεί μέρος.

¹ Χατζηστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Παπαδήμα, Αθήνα 1990, σ. 39

ii. ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Είναι κοινός τόπος πως η εκπόνηση μιας διατριβής είναι μια ιδιαίτερα επίπονη διαδικασία, που απαλύνουν όλοι όσοι συμπαραστέκονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Θα ήθελα λοιπόν από καρδιάς να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή αυτής της μελέτης κ. Νεοκλή Σαρρή για το ενδιαφέρον του, την ενθάρρυνση και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε. Τον καθηγητή κ. Χάρη Μελετιάδη, μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής για τις πολύ εποικοδομητικές συζητήσεις, τις υποδείξεις, τις συμβουλές, τις εύστοχες παρατηρήσεις και την υποστήριξη στη δύσκολη φάση της συγγραφής της εργασίας. Την καθηγήτρια κ. Λυδάκη, μέλος της τριμελούς επιτροπής για την πολύτιμη βοήθειά της στη φάση συλλογής των στοιχείων και στην παρουσίαση του ποιοτικού μέρους της έρευνας. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους υπευθύνους των Γενικών Αρχείων του Κράτους (ΓΑΚ) της Αθήνας και των τοπικών παραρτημάτων: Αιγίου, Αλεξανδρούπολης, Αργοστολίου, Βέροιας, Βόλου, Ηρακλείου, Θεσσαλονίκης, Καβάλας, Καλαμάτας, Κατερίνης, Κοζάνης, Κορίνθου, Λάρισας, Μεσολογγίου, Ναυπλίου, Νεάπολης Λασιθίου, Ξάνθης, Πάτρας, Πύργου, Σπάρτης, Σύρου, Φλώρινας, Χαλκίδας και Χανίων για τη σπουδαία δουλειά διάσωσης αρχειακού υλικού των σχολείων και την πρόθυμη και φιλική τους συνεργασία.

Επίσης θεωρώ ότι στην ολοκλήρωση αυτής της έρευνας έχουν συμβάλει πολλοί συνάδελφοι, διευθυντές λυκείων, που με δέχτηκαν με χαρά στο σχολείο και τους οποίους θα ήθελα ολόψυχα να ευχαριστήσω, επειδή η έγκριση διεξαγωγής έρευνας στα αρχεία των σχολείων από το υπουργείο Παιδείας αφήνει τελικά στην κρίση του διευθυντή την υλοποίησή της. Συγκεκριμένα θα ήθελα να ευχαριστήσω τους διευθυντές των Γενικών Ενιαίων Λυκείων: 1^{ου} Βόλου, 1^{ου} Τρικάλων, Διδυμότειχου, Σουφλίου, Λευκάδας, 2^{ου} Ρεθύμνου, 1^{ου} Ιεράπετρας, Αγίου Νικολάου, Σητείας, Νάξου, Τήνου, 1^{ου} Γρεβενών, 1^{ου} Δράμας, 1^{ου} Νάουσας, 1^{ου} Θεσσαλονίκης, 13^{ου} Θεσσαλονίκης, 14^{ου} Θεσσαλονίκης, 4^{ου} Θεσσαλονίκης, 5^{ου} Θεσσαλονίκης, 6^{ου} Θεσσαλονίκης, Πειραματικού Θεσσαλονίκης, 1^{ου} Καστοριάς, 1^{ου} Κιλκίς, 1^{ου} Κοζάνης, Σιάτιστας, Γιαννιτσών, Έδεσσας, Σερρών, Πολυγύρου 1^{ου} και 2^{ου} Τρίπολης Ανδρίτσαινας, Δημητσάνας, Αιγίου, Αμαλιάδας, Γαστούνης, Πελοπίου, 1^{ου} Κορίνθου, Διαβολιτσίου, 3^{ου} Καλαμάτας, Φιλιατρών, 1^{ου} Αγρινίου, Ναυπάκτου, 10^{ου} Αθήνας, 12^{ου} Αθήνας, 1^{ου} Καλλιθέας, 1^{ου} Νέας Ιωνίας, 1^{ου} Παλαιού Φαλήρου, 1^{ου} Πειραιά, 2^{ου} Αθήνας, 2^{ου} Πειραιά, 13^{ου} Αθήνας, 4^{ου} Πειραιά, 5^{ου} Αθήνας, 6^{ου} Αθήνας, 7^{ου} Αθήνας, 8^{ου} Αθήνας, 1^{ου} Αμαρουσίου, Αχαρνών, 1^{ου} Νέας Σμύρνης, 1^{ου} Νέας Φιλαδέλφειας, 1^{ου} Νέου Φαλήρου, 1^{ου} Λιβαδειάς, 1^{ου} Χαλκίδας, χωρίς τη συνεργασία των οποίων το πρωτογενές υλικό της έρευνας θα ήταν λειψό.

Θα ήταν παράληψη να μην ευχαριστήσω τη φίλη και συνάδελφο Ελένη Παϊδούση, με την οποία ανταλλάξαμε ατελείωτες συζητήσεις και είχε την υπομονή να διορθώνει πολλές φορές αυτά τα κείμενα.

iv. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα έρευνα έχει στόχο να ρίξει φως σε μια πτυχή της ιστορίας της ελληνικής εκπαίδευσης ανεξερεύνητης σε συστηματικό επίπεδο, τις «αταξίες» ή τα «παραπτώματα» των μαθητών στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Παρόλο, που τα θέματα διαχείρισης προβλημάτων σχολικής τάξης και γενικότερης πειθαρχίας στο σχολικό χώρο απασχολούσαν, απασχολούν και θα απασχολούν τον εκπαιδευτικό κόσμο μέχρι σήμερα, δεν έχει γίνει καμία συστηματική καταγραφή και ανάλυση της «ιστοριογραφμής» της ελληνικής «μαθητικής αταξίας», ή καλύτερα μια «διαχρονική αποτύπωση» των μαθητικών «αποκλίσεων», αν εξαιρέσουμε τις αποσπασματικές αναφορές στις αναμνηστικές εκδόσεις κάποιων γυμνασίων, όπου εκτός από τα ιστορικά στοιχεία, αναφέρονται και μερικές αξιομνημόνευτες μαθητικές αταξίες ή κοινώς ευτράπελα της μαθητικής ζωής.

Ποιες ήταν οι συνήθεις αταξίες των μαθητών των γυμνασίων π.χ. του 1870, του 1910, ή του 1930; Είχαν διαφορές μεταξύ τους; Αν ναι, μπορούν να δοθούν ερμηνείες; Ποιες αταξίες ανεχόταν η εκπαιδευτική κοινότητα ευκολότερα και σε ποιες ήταν πιο αυστηρή και αμείλικτη διαχρονικά; Ποια ήταν τα χρησιμοποιούμενα μέτρα αντιμετώπισης και καταστολής τους; Πόσο κοντά βρίσκονταν στις παιδαγωγικές αντιλήψεις της εποχής τους; Πώς περνούσε μέσα από την αυστηρή τιμωρία ή την ανοχή η κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής; Τα προβλήματα της κοινωνίας, πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά καθρεφτίζονται στο μικρόκοσμο του σχολείου; Σε ποιο βαθμό συνδέονται, δηλαδή, τα παραπτώματα των μαθητών με το ιστορικό και το κοινωνικό τους πλαίσιο; Απαντήσεις σε τέτοιου είδους ερωτήματα θα μας είναι πολύ χρήσιμες στην κατανόηση του παρόντος, γιατί σύμφωνα με τη Α. Φραγκουδάκη «η ερμηνεία του παρελθόντος φωτίζει το παρόν και βοηθάει το μέλλον»¹.

Στην έρευνα μελετώνται οι αποφάσεις των συλλόγων των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που αφορούν σε τιμωρίες μαθητών, με βασικό σκοπό να ερευνηθούν οι μηχανισμοί τήρησης της πειθαρχίας, ρύθμισης της συμπεριφοράς και ενστάλαξης αξιών στους νέους στο δευτεροβάθμιο σχολείο. Βασική επίσης επιδίωξη της έρευνας είναι να συμβάλει στην κάλυψη του ερευνητικού κενού στην ελληνική βιβλιογραφία σχετικά με τη φύση των αταξιών των μαθητών του γυμνασίου στο παρελθόν και της σύνδεσής τους με το ιστορικό και το κοινωνικοπολιτικό τους πλαίσιο. Η εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για θέματα πειθαρχίας στο σημερινό σχολείο είναι φυσική απόρροια.

Η χρονική περίοδος της έρευνας εκτείνεται από τη θεμελίωση του νεοελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (1836) έως το τέλος του εμφυλίου (1949). Δεδομένης της ανυπαρξίας οποιασδήποτε σχετικής έρευνας, και αποσκοπώντας στην διερεύνηση της επίδρασης τόσο των κοινωνικών όσο και των εκπαιδευτικών αλλαγών στο μικρόκοσμο του σχολείου, επιλέχτηκε μια περίοδος με μεγάλες κοινωνικές αλλαγές, κατά την οποία ο ηθικοπλαστικός ρόλος του σχολείου ήταν αδιαμφισβήτητος, ενώ παράλληλα σημειώθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αντιμετώπιση της μαθητικής πειθαρχίας (το 1898, το 1912 και το 1929).

Όταν αναφερόμαστε στη μέση εκπαίδευση εννοούμε έως το 1928, το τριτάξιο ελληνικό σχολείο ή σχολαρχείο και το τετρατάξιο ή το εξατάξιο γυμνάσιο. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση εντάσσονταν και άλλοι τύποι σχολείων όπως τα διδασκαλεία για την εκπαίδευση των δασκάλων, οι εμπορικές σχολές, τα παρθεναγωγεία και τα αστικά σχολεία, όμως, λόγω των διαφόρων ιδιαιτεροτήτων τους αφενός και αφετέρου λόγω του μικρού συγκριτικά αριθμού σπουδαστών τους, αποφασίσαμε να εξαιρεθούν από την παρούσα έρευνα. Επίσης τα ιδιωτικά σχολεία εξαιρέθηκαν από τη μελέτη, διότι δεν αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα άσκησης -μέσω του σχολείου- του κρατικού ιδεολογικού ελέγχου. Οι πελατειακές σχέσεις που κυριαρχούν στην ιδιωτική εκπαίδευση δεσπόζουν και στο πειθαρχικό σύστημα,

¹ Φραγκουδάκη Α., Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι, Κέδρος, σ. 10

με αποτέλεσμα να αλλοιώνουν την εικόνα της συμπεριφοράς των μαθητών. Το ιδιωτικό σχολείο άλλωστε, προσελκύει μαθητές λόγω της καλύτερης ποιότητάς του σε σύγκριση με το δημόσιο ή και λόγω της μειωμένης αυταρχικότητάς του.

Η έρευνα τελικά περιορίστηκε στα δημόσια γυμνάσια, επειδή για τα ελληνικά σχολεία έχουμε δύο προβλήματα. Το πρώτο είναι ο μεγάλος αριθμός τους, ο οποίος λόγω του τεράστιου όγκου στοιχείων θα δημιουργούσε την ανάγκη περιορισμού της έρευνας γεωγραφικά και ο δεύτερος και σημαντικότερος, που ουσιαστικά αναιρεί τον πρώτο, είναι ότι επειδή έχουν καταργηθεί ως σχολεία από το 1929 –πάνω από ογδόντα χρόνια- τα αρχεία των περισσότερων από αυτά, όσων ειδικά δεν συστεγάζονταν με αντίστοιχα γυμνάσια, δεν έχουν διασωθεί. Η μόνη περιοχή, η οποία έχει διατηρήσει ένα μεγάλο αριθμό αρχείων ελληνικών σχολείων είναι η Λακωνία. Όμως το υλικό από τα γυμνάσια της Λακωνίας έδειξε ότι δεν αποτελεί μια αντιπροσωπευτική περιοχή της Ελλάδας, αντίθετα, υπάρχει μια ιδιομορφία, που οφείλεται στα ιδιαίτερα ήθη της περιοχής, η οποία μάλιστα μεταφέρεται και στο συναισθηματικό του Πειραιά, τα Μανιάτικα (2^ο γυμνάσιο Πειραιά). Επειδή λοιπόν το διασωθέν δείγμα των ελληνικών σχολείων είναι πολύ μικρό και συνάμα μη αντιπροσωπευτικό, αποφασίσαμε να εξαιρέσουμε τα ελληνικά σχολεία από το σώμα της έρευνας. Άλλωστε το ελληνικό σχολείο ισοδυναμεί με τις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού και την πρώτη γυμνασίου και στην ουσία λειτουργεί περισσότερο όπως το δημοτικό, όπου συνήθως ένας ελληνοδιδάσκαλος διδάσκει όλα τα μαθήματα. Λόγω της μικρής ηλικίας των μαθητών, επιβάλλεται εύκολα με τους ξυλοδαρμούς και τις άλλες σωματικές ποινές (νηστεία, ορθοστασία κλπ) και δεν χρειάζεται να χρησιμοποιεί επίσημες ποινές, τις οποίες να καταγράφει στο βιβλίο πράξεων.

Για τη μελέτη των συγκεκριμένων κειμένων εφαρμόστηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Ειδικότερα, η ανάλυση έγινε με βάση την κατηγοριοποίηση των αταξιών σε τρεις βασικές κατηγορίες με τα εξής κριτήρια: α) οποιαδήποτε συμπεριφορά αντιβαίνει στις ανάγκες της εκπαιδευτικής διαδικασίας β) οποιαδήποτε συμπεριφορά αντιβαίνει στις κοινωνικές νόρμες γ) οποιαδήποτε συμπεριφορά σχετίζεται με εγκληματικές πράξεις (αδικήματα κατά ζωής, σωματικής ακεραιότητας, κατά περιουσίας κλπ.). Κατά την ποσοτική επεξεργασία οι βασικές μεταβλητές που διερευνήθηκαν ήταν το ποσοστό κάθε μιας αταξίας επί του συνόλου των αταξιών της αντίστοιχης περιόδου, το μέσο ύψος των ποινών σε κάθε περίοδο και η μέση τιμή του αριθμού των τιμωρημένων ανά 100 μαθητές σε σχέση: α) με το χρόνο, ώστε να καταστεί δυνατή η παρατήρηση των αλλαγών που συντελούνται, β) με το χώρο (αστικός/ημιαστικός και το γεωγραφικό διαμέρισμα). Ιδιαίτερης σημασίας ζήτημα ήταν να διαπιστωθεί κατά πόσο οι κοινωνικοοικονομικές ιδιομορφίες διαφορετικών γεωγραφικών περιοχών, συμβάλλουν στην εκδήλωση ορισμένων μορφών μαθητικής απειθαρχίας.

Αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους της διατριβής σκιαγραφείται η ελληνική εκπαίδευση του 19ου και του πρώτου μισού του 20ου αιώνα. Συγκεκριμένα, αρχικά παρουσιάζεται η διάρθρωσή της και οι κυριότερες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Στη συνέχεια συζητείται η υπερτροφική ανάπτυξη της μέσης εκπαίδευσης και οι διαδικασίες ελέγχου της ροής του μαθητικού πληθυσμού. Τέλος αναλύονται τα βασικά δομικά στοιχεία της ποιότητας του εκπαιδευτικού μας συστήματος, στοιχεία τα οποία με τον ένα ή τον άλλο τρόπο υπεισέρχονται στην συνολική εκπαιδευτική διαδικασία και στις συνθήκες λειτουργίας του σχολείου, δημιουργώντας ή επιτείνοντας τα προβλήματα πειθαρχίας που έχουν αιτία το σχολικό περιβάλλον. Στο δεύτερο κεφάλαιο πραγματοποιείται η αποσαφήνιση των εννοιών της πειθαρχίας γενικά και της σχολικής πειθαρχίας ειδικότερα. Αναλύονται οι αιτίες των προβλημάτων πειθαρχίας στο σχολείο, οι μέθοδοι πρόληψής τους και οριοθετούνται εκείνες τις συμπεριφορές που αποτελούν έκφραση μαθητικής αταξίας. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην παλιά παράδοση ανταμοιβών-τιμωριών και παρουσιάζεται το σύστημα ποινών της νεοελληνικής εκπαίδευσης, δηλαδή τα διατάγματα, οι εγκυκλίαι και οι αποφάσεις που καθόριζαν την επιθυμητή ή ανεκτή συμπεριφορά των μαθητών τον 19^ο και 20^ο αιώνα έως το 1950, οι επίσημες και ανεπίσημες ποινές και ο τρόπος επιβολής τους.

Στο δεύτερο μέρος, στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται οι σχετικές με το θέμα έρευνες, τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα και η διαδικασία μετατροπής των κειμένων της έρευνας σε κατηγορίες συγκεκριμένης κωδικοποίησης. Τα τρία επόμενα κεφάλαια παρουσιάζουν τα ευρήματα της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα το δεύτερο κεφάλαιο, που αφορά στο ποιοτικό μέρος, περιλαμβάνει την αναλυτική παρουσίαση των ευρημάτων ανά κατηγορία αταξίας, με επιγραμματική ή αναλυτική αναφορά περιστατικών που ξεχωρίζουν σε πρωτοτυπία, καθώς και στατιστικά στοιχεία ως προς το ύψος των ποινών και τη διαχρονική μεταβολή του ποσοστού των ατάκτων επί τοις εκατό των εγγεγραμμένων μαθητών σε κάθε υποκατηγορία κωδικοποιημένης αταξίας. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται διερεύνηση των βασικών μεταβλητών της έρευνας και έλεγχοι στατιστικής σημαντικότητας. Στο τέταρτο κεφάλαιο προσεγγίζεται το συγκεκριμένο δείγμα διαχρονικά και γίνεται ιστορική ανάλυση των παρατηρούμενων μεταβολών. Τέλος η διατριβή ολοκληρώνεται με έναν επίλογο που συνοψίζει τα συμπεράσματα της έρευνας.

Α' ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΠΡΙΝ ΤΟ 1950: ΠΟΙΟΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΣΟΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1.1 Διάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος έως το 1949 και μεταρρυθμίσεις

Οι οραματισμοί και οι εκπαιδευτικές αντιλήψεις της γενιάς του απελευθερωτικού αγώνα του 1821 ήταν ένα εκπαιδευτικό σύστημα με τρεις βαθμίδες και εκπαίδευση συνταγματικά κατοχυρωμένη, υποχρεωτική και δωρεάν, τουλάχιστον στην πρώτη βαθμίδα. Το σύνταγμα του 1823 ανέθεσε τη φροντίδα της δημόσιας εκπαίδευσης στο Βουλευτικό Σώμα, το οποίο πρότεινε τρία είδη σχολείων (στοιχειώδους, μέσης και ανώτατης εκπαίδευσης). Εξαιτίας της εμπόλεμης κατάστασης το σχέδιο περιορίστηκε στην εφαρμογή του πρώτου είδους σχολείων, για το οποίο επιλέχτηκε η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας, γιατί πέρα από τα πολύ σημαντικά οικονομικά της πλεονεκτήματα, είχε θεωρηθεί την εποχή εκείνη, σημαντικό όπλο για τη διάδοση των φιλελεύθερων αρχών και για την καταπολέμηση κάθε μορφής τυραννίας¹. Το αλληλοδιδασκτικό σχολείο υποστήριξε και ο Καποδίστριας, ο οποίος μάλιστα και κατηγορήθηκε πως δεν ενδιαφέρθηκε καθόλου για την ανώτατη εκπαίδευση. Ο ίδιος ενδιαφέρθηκε να θεμελιώσει τη λαϊκή παιδεία και την επαγγελματική εκπαίδευση που θα παρείχε δεξιότητες για την παραγωγική διαδικασία². Μετά τη δολοφονία του, η οργάνωση της δημόσιας εκπαίδευσης έγινε από την Αντιβασιλεία του Όθωνα, ουσιαστικά αρχίζοντας από το μηδέν: «...περί τὰ μέσα τοῦ 1832 ἐσώζοντο μόνον περί τὰ 60 ἀλληλοδιδασκτικά σχολεῖα ἐν Ἑλλάδι καὶ τούτων τὰ πλεῖστα ἐν Αἰγαίῳ»³. Από το 1833 ως το 1837, διαμορφώθηκαν οριστικά τα θεωρητικά πλαίσια που χαρακτηρίζουν τη νεοελληνική εκπαίδευση ως τις μέρες μας⁴. Την περίοδο αυτή διαμορφώθηκε ο μονοδιάστατος προσανατολισμός της εκπαίδευσής μας στις κλασικές σπουδές, η αριστοκρατική παιδεία με την περιφρόνηση κάθε χειρωνακτικής εργασίας και η υπερίσχυση της αρχαϊζουσας γλώσσας σε βάρος της νεότερης γλώσσας. Ειδικά για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση το σύστημα παρέμεινε αναλλοίωτο έως το 1929, οπότε έγινε η μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των δύο πρώτων βαθμίδων της εκπαίδευσης.

Τη διάρθρωση επομένως της εκπαίδευσης στο υπό εξέταση διάστημα την διακρίνουμε σε 2 περιόδους: α) την περίοδο πριν το 1929 και β) την περίοδο μετά το 1929. Η πρώτη περίοδος περιλαμβάνει ένα μεγάλο διάστημα στασιμότητας καθώς και αρκετές μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που δεν ολοκληρώνονται, ενώ στη δεύτερη υπάρχει μεγάλη ρευστότητα ως προς τη διάρθρωση, η οποία σε διάστημα μικρότερο από είκοσι χρόνια αλλάζει τρεις φορές: 1929-1936, 1937-1943 και 1944-1959.

¹ Δημαράς Αλ., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής, Αθήνα 1988, τ. Α' σ. κδ'

² Μπουζάκης Σ.: Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Gutenberg Αθήνα, 1986, σ. 40

³ Δηλιγιάννης & Ζηνόπουλος, Ελληνική Νομοθεσία από του 1833 μέχρι του 1875, Αθήνα 1875, τ. Στ', σ. 433-7

⁴ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΓ', σ. 484

σχολείων. Το τριτάξιο ελληνικό σχολείο ή σχολαρχείο (κατά το πρότυπο του Lateinschule) και το τετρατάξιο γυμνάσιο. Το ελληνικό σχολείο προετοιμάζε τους μαθητές για το γυμνάσιο και το γυμνάσιο για το πανεπιστήμιο. Το διάταγμα του 1836 δεν προέβλεπε εισαγωγικές εξετάσεις για τη φοίτηση στο ελληνικό σχολείο (οι εισαγωγικές εξετάσεις στο ελληνικό σχολείο καθιερώθηκαν με το διάταγμα της 26-8-1867), ούτε στο πανεπιστήμιο, παρά μόνο για τη φοίτηση στο γυμνάσιο. Άλλα είδη σχολείων που ιδρύθηκαν παράλληλα ήταν τα κατώτερα ιερατικά σχολεία και η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή. Στη μέση εκπαίδευση εντάσσονταν και τα διδασκαλεία εκπαίδευσης των δασκάλων. Διάφοροι άλλοι τύποι σχολείων που ιδρύθηκαν κατά περιόδους (εμπορικές, γεωργικές, αστικές σχολές κλπ), λειτούργησαν αποσπασματικά και δεν επηρεάζουν τη βασική μονοδιάστατη διάρθρωση μέχρι το 1928, που ήταν δημοτικό-ελληνικό-γυμνάσιο. Τα σχολεία, που ιδρύθηκαν μετά το 1876 στην τουρκοκρατούμενη Μακεδονία, εφάρμοσαν το εξάχρονο δημοτικό και το εξάχρονο γυμνάσιο, σύμφωνα με το σύστημα Χ. Παπαμάρκου. Το ίδιο ίσχυσε και στην Κρήτη μετά το 1911. Έτσι από το 1913 που ενσωματώνονται και αυτά στο ελληνικό κράτος έως το 1929, οπότε έγινε η μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, υπήρχαν μεταξύ παλαιάς Ελλάδας και νέων χωρών διαφορές στη χρονική διάρκεια και στον τύπο των σχολείων.

Η διάρθρωση της μέσης εκπαίδευσης παρέμεινε αναλλοίωτη μέχρι το 1929. Εκείνη της στοιχειώδους εκπαίδευσης τροποποιήθηκε το 1895 με το νόμο ΒΤΜΘ¹, οποίος θέσπισε τα κατωτέρου επιπέδου γραμματοδιδασκαλεία. Για όσους ήθελαν να συνεχίσουν στη μέση εκπαίδευση όμως, στην πράξη δεν υπήρξε καμία ουσιαστική αλλαγή.

Με διάταγμα του 1837 ιδρύεται στην Αθήνα το «Πανεπιστήμιο του Όθωνος». Αποτελείται κατά το παράδειγμα των ευρωπαίων από τέσσερις σχολές: της Θεολογίας, των Νομικών Επιστημών, της Ιατρικής και της Φιλοσοφίας (το 1860 η Σχολή της Φιλοσοφίας διαιρείται σε τρία τμήματα: Φιλολογίας και Φιλοσοφίας, Φυσικών Επιστημών και Μαθηματικών). Δικαίωμα εγγραφής στο πανεπιστήμιο έχουν οι κάτοχοι απολυτηρίου πλήρους γυμνασίου, χωρίς εξετάσεις μέχρι το 1922. Η φοίτηση ορίζεται τριετής για τη Φιλοσοφική και τετραετής για τις άλλες σχολές. Αρχικά, ελλείψει φοιτητών, τα διάφορα τέλη εγγραφής, χαρτόσημα κλπ. καταργήθηκαν και η φοίτηση έγινε δωρεάν, πράγμα που κατοχυρώνεται και στα συντάγματα του 1844 και του 1864¹. Το 1887 τα εκπαιδευτικά τέλη επανέρχονται, και το 1892, με σκοπό τον περιορισμό του αριθμού των φοιτητών, αυξάνονται υπερβολικά.

Η Αντιβασιλεία, έργο της οποίας ήταν οι παραπάνω νόμοι, αγνόησε την ελληνική πραγματικότητα, στηρίχτηκε στις νεοανθρωπιστικές και κλασικιστικές τάσεις που επικρατούσαν τότε στη δυτική Ευρώπη, παρέχοντας στην ελληνική εκπαίδευση ένα άρτιο νομοθέτημα, το οποίο όμως δεν ταίριαζε στις ανάγκες του έθνους και επί μια εκατονταετία σχεδόν κατατράννησε τον ελληνικό λαό². Ταυτόχρονα εδραιώθηκε η αριστοκρατική παιδεία και ο κλασικισμός, που οδήγησαν στην αρχαιολατρία και την επιβολή της αρχαϊζουσας γλώσσας σε βάρος της δημοτικής.

Η ανυπαρξία προηγούμενης υποδομής και η ανάγκη για ταχεία οργάνωση του νέου κράτους δικαιολογούν τη μεταφορά αυτούσιων νόμων, που ίσχυαν τότε στην «πεφωτισμένην εσπερίαν Ευρώπην»³. Μόνο που αυτοί δεν μπορούσαν να εφαρμοστούν σε ένα κράτος που βρισκόταν σε δεινή οικονομική κατάσταση⁴. Η έλλειψη χρημάτων του δημοσίου, όπως και η απουσία υποδομής και κατάλληλου εκπαιδευτικού προσωπικού

¹ Όλα τα συντάγματα διακρίνουν την τριτοβάθμια εκπαίδευση από τις δύο πρώτες βαθμίδες. Η πρώτη «ενεργείται δαπάνη του Κράτους». Από την άλλη πλευρά, επιτρέπεται η σύσταση ιδιωτικών σχολείων των δύο πρώτων βαθμίδων, όχι λόγω κάποιας ιδεολογικής αντίληψης, αλλά επειδή απλώς το κράτος δεν έχει τα μέσα για να ιδρύσει αρκετά δημόσια σχολεία. Τα ιδιωτικά σχολεία λειτουργούσαν πάντοτε κάτω από αυστηρό κρατικό έλεγχο και ακολουθούσαν υποχρεωτικά το ίδιο πρόγραμμα που είχε θεσπισθεί για τα δημόσια σχολεία.

² Λέφας Χρ. Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ 1942, σ. 10

³ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 203

⁴ Σε όλη τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα (1833-1862) η δαπανηρή διοίκηση, οι καλοπληρωμένοι Βαυαροί μισθοφόροι με τους οποίους είχε επανδρωθεί στο μεγαλύτερο μέρος του ο στρατός και οι τόκοι των χρεωλυσιών των δανείων του 1824 και 1833 δεν επέτρεπαν στην κρατική οικονομία να ορθοποδήσει παρά το σκληρό φορολογικό σύστημα που σε ορισμένα σημεία ήταν χειρότερο και από αυτό της Τουρκοκρατίας. Η αγροτιά, που αποτελούσε τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού (60%) συνέχιζε να ζει μέσα στην αθλιότητα. Το 80% των οικογενειών της δεν είχε καμία ιδιοκτησία. Οι τεχνίτες και οι έμποροι δεν μπορούσαν να αναπτύξουν τις επιχειρήσεις τους λόγω της δυσβάστακτης φορολογίας. Σβορώνος Ν., Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, Θεμέλιο, 1981, σ. 79

οδήγησαν στη δυσλειτουργία και την υποβάθμιση τόσο του δημοτικού όσο και του ελληνικού σχολείου και του γυμνασίου¹. Από την άλλη, η μη πρόβλεψη σχολικού δικτύου, που θα παρείχε δεξιότητες για την παραγωγική διαδικασία, είχε ως αποτέλεσμα τον μονοδιάστατο προσανατολισμό της εκπαίδευσης. Ο Paul Kipper στη διδακτορική του διατριβή το 1997, προκειμένου να χαρακτηρίσει την εκπαιδευτική «μεταμόσχευση» των Βαυαρών στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος με τα διατάγματα του 1834 και 1836, χρησιμοποίησε την έκφραση: «το παπούτσι του Ξενοκράτη». Ήταν καλοστολισμένο και από άριστο δέρμα, με ένα μόνο μειονέκτημα: δεν ταίριαζε στο πόδι για το οποίο ράφτηκε².

1.1.2 Οι μεταρρυθμίσεις κατά την περίοδο 1834-1928

Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη χώρα μας δεν προέκυψαν τόσο από τις οικονομικές μεταβολές όσο από τη σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες στο πλαίσιο του κράτους, επειδή στην Ελλάδα σύμφωνα τον Charlot το κράτος λειτουργεί ως εξουσία, η οποία ασκείται στους δημοσίους υπαλλήλους και όχι ως δύναμη οικονομικού προσανατολισμού και διαχείρισης του εκπαιδευτικού συστήματος³. Οι αλλαγές στην εκπαίδευση, μ' αυτή την έννοια, είναι το αποτέλεσμα κυρίως πολιτικών – κομματικών και όχι οικονομικών μεταβολών⁴. Στη συνέχεια, οι πολιτικές συγκρούσεις στο εσωτερικό του κράτους έπαιξαν κυρίαρχο ρόλο στη θεσμοθέτηση ή στην ανατροπή των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών.

Η περίοδος έως το 1870 χαρακτηρίζεται από μια γενικότερη στασιμότητα. Μετά το 1870 εμφανίζονται αρκετά μεταρρυθμιστικά νομοσχέδια (Βακαλόπουλου 1870, Βαλασόπουλου 1874, Μήλιση, Δηλιγιάννη 1877, Α. Αυγερινού 1878, Θεοτόκη 1889, Πετρίδη 1895, Ευταξία 1899), που δεν ψηφίζονται για οικονομικούς λόγους κατά βάση⁵. Στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, επίσης, επιχειρούνται αρκετές εκπαιδευτικές αλλαγές. Ωστόσο λίγες καταφέρνουν να ψηφιστούν ως νόμοι του κράτους και αυτές που ψηφίζονται δεν διατηρούνται για πολύ. Οι περισσότερες προσπάθειες (1911, 1913, 1917, 1922, 1924, 1929) γίνονται από τους βενιζελικούς ή τους βενιζελογενείς, οι οποίοι κυριαρχούν πολιτικά με διαλείμματα μέχρι το 1932⁶. Όταν η εξουσία καταλαμβάνεται από τους συντηρητικούς, οι αλλαγές συνήθως καταργούνται. Στη συνέχεια παρουσιάζονται επιγραμματικά οι σημαντικότερες από αυτές.

Κοινός άξονας όλων των προσπαθειών είναι η βελτίωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, - του σχολείου του λαού - και ο περιορισμός των φοιτούντων στη μέση και ανώτατη εκπαίδευση, έτσι ώστε: «...Οί πολλοί θέλουσιν εύρίσκει έν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις τροφήν πνευματικήν, ἱκανήν καί μάλλον ἀρμόζουσαν πρός τόν μέλλοντα αὐτῶν βίον, οἱ δέ ὀλίγοι, οἱ βουλόμενοι καί δυνάμενοι ν' ἀσπασθῶσιν ἐπ' ὠφελεία ἑαυτῶν καί τῆς κοινωνίας βίον ἐπιστημονικόν, θέλουσι βαδίζει ἡσυχῶς καί ἀσφαλῶς πρός τόν σκοπόν τῆς γυμνασιακῆς παιδείας⁷.

1.1.2.1 Τα νομοσχέδια του 1877

Από το 1872 και μετά, οι διάχυτες κριτικές και διαμαρτυρίες για την εκπαίδευση πολλαπλασιάζονταν. Μέσα σε αυτό το κλίμα, το 1876 ο τότε υπουργός Παιδείας στην Κυβέρνηση Κουμουνδούρου, Μήλισης, συγκρότησε μια πολυμελή επιτροπή από καθηγητές πανεπιστημίου, γυμνασιάρχες και μέλη του διδασκαλικού συλλόγου, προκειμένου να

¹ Κυπριανός Π. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 102

² Λέφας Χρ, Ιστορία της εκπαίδευσως, ΟΕΣΒ, 1942, σ. 12

³ Charlot B., Το σχολείο αλλάζει-Κρίση του σχολείου και κοινωνικοί μετασχηματισμοί, Αθήνα 1992, σ. 35.

⁴ Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Guteberg, 1994, τ. Α', σ. 25

⁵ Κυπριανός Π. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα 2004, σ. 178

⁶ Κυπριανός Π. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα 2004, σ. 184

⁷ Έκθεση της Επιτροπής του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων 1872, Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Αθήνα 1973, Ερμής, τ. Α. σ. 213

συντάξει ένα σχέδιο για τον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης και να το θέσει «σε διαβούλευση» με όλους τους καθηγητές και τους λόγιους εντός και εκτός των συνόρων¹. Το σχέδιο προέβλεπε τρεις τύπους σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης: τα αστικά σχολεία των πόλεων με έξι τάξεις, τα κοινά δημοτικά με τέσσερις τάξεις και τα γραμματοδιδασκαλεία για τα μικρά χωριά με τρεις τάξεις. Από το αστικό σχολείο ο μαθητής θα εισαγόταν με εξετάσεις στο εξατάξιο γυμνάσιο και κατόπιν χωρίς εξετάσεις στο πανεπιστήμιο. Προτεινόταν επίσης και η ίδρυση ενός σχολείου θηλέων σε κάθε δήμο. Με στόχο την καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού στις αγροτικές περιοχές, υπήρχε πρόταση να απαιτείται μετά από 15 χρόνια, η κατοχή τουλάχιστον απολυτηρίου γραμματοδιδασκαλείου για την άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Το νομοσχέδιο αυτό ο Μήλισης κατέθεσε ως απλός βουλευτής το 1877, όταν ο νέος υπουργός Παιδείας της επόμενης οικουμενικής κυβέρνησης Θ. Δηλιγιάννης κατέθετε τα δικά του. Ο Δηλιγιάννης πρότεινε και αυτός κατακερματισμένη στοιχειώδη εκπαίδευση, αλλά με τετρατάξια σχολεία στα μικρά χωριά. Και τα δύο παραπέμφθηκαν στην επί της εκπαίδευσης επιτροπή της βουλής, η οποία προτίμησε το νομοσχέδιο του Δηλιγιάννη, γιατί περιοριζόταν μόνο στην στοιχειώδη εκπαίδευση. Επίσης η επιτροπή θεώρησε δικαιότερο να έχουν πληρέστερη δημοτική εκπαίδευση αυτοί που κατοικούν στα μικρά χωριά και κωμοπόλεις, όπου βρίσκεται και ο μεγαλύτερος πληθυσμός της χώρας, αλλά τελικά ψηφίστηκε, ως ΧΘ' νόμος, μόνο το νομοσχέδιο περί συστάσεως Διδασκαλείου, που όριζε και το πρόγραμμα της στοιχειώδους εκπαίδευσης, το οποίο βέβαια δεν διέφερε από το προτεινόμενο του Μήλισης.

1.1.2.1 Οι αλλαγές του 1895

Τα πρώτα νομοσχέδια, που αποσκοπούσαν στην αλλαγή των βαυαρικών νόμων του 1834 για την εκπαίδευση, έρχονται στη Βουλή το 1877 από τον Μήλιση και τον Δηλιγιάννη. Ουσιαστικά, όμως, ο πρώτος εκπαιδευτικός νόμος που ψηφίστηκε και άλλαξε τη δομή της στοιχειώδους εκπαίδευσης ήταν ο ΒΤΜΘ' το 1895, επί κυβερνήσεως Δηλιγιάννη². Με το νόμο ΒΤΜΘ' η πρωτοβάθμια εκπαίδευση κατακερματίζεται σε τρία είδη σχολείων. Ο νόμος προέβλεπε ακόμα την ίδρυση νηπιαγωγείων από ιδιώτες και καθιέρωσε επίσης το θεσμό του επιθεωρητή, που θα αποτελέσει «τον βασικότερο αυταρχικό και εξουσιαστικό φορέα ελέγχου, όχι μόνο της εσωσχολικής εκπαιδευτικής λειτουργίας των εκπαιδευτικών, αλλά και της εξωσχολικής πολιτικής, κοινωνικής, και πολιτιστικής τους δραστηριότητας»³.

Σύμφωνα με το νόμο ΒΤΜΘ' δημιουργούνται εξατάξια δημοτικά, τετρατάξια δημοτικά και γραμματοδιδασκαλεία⁴ (βλ. διάγραμμα). Από τα κοινά (τετρατάξια) δημοτικά σχολεία γινόταν δεκτός κάποιος στο ελληνικό σχολείο μετά από εισιτήριες εξετάσεις. Οι απόφοιτοι όμως των εξατάξιων δημοτικών, μπορούσαν να καταταγούν στο ελληνικό σχολείο και σε ανώτερη από την πρώτη τάξη, ανάλογα με το επίπεδο των γνώσεών τους. Η ηλικία, στην οποία μπορούσε να φτάσει κάποιος στο ελληνικό σχολείο, ήταν έντεκα χρονών και άνω, ενώ όσοι ήθελαν να μάθουν μόνο να γράφουν και να διαβάζουν, με το νόμο του 1895, είχαν ευκολότερη πρόσβαση στα κατωτέρου επιπέδου γραμματοδιδασκαλεία. Ο νόμος αυτός ίσχυε με ελάχιστες τροποποιήσεις μέχρι το 1929⁵.

¹ Ανδρέου «Σχέδια νόμου για τη εκπαίδευση 1870-1880», π. Θέσεις τ. 27/1989 σ. 109-135

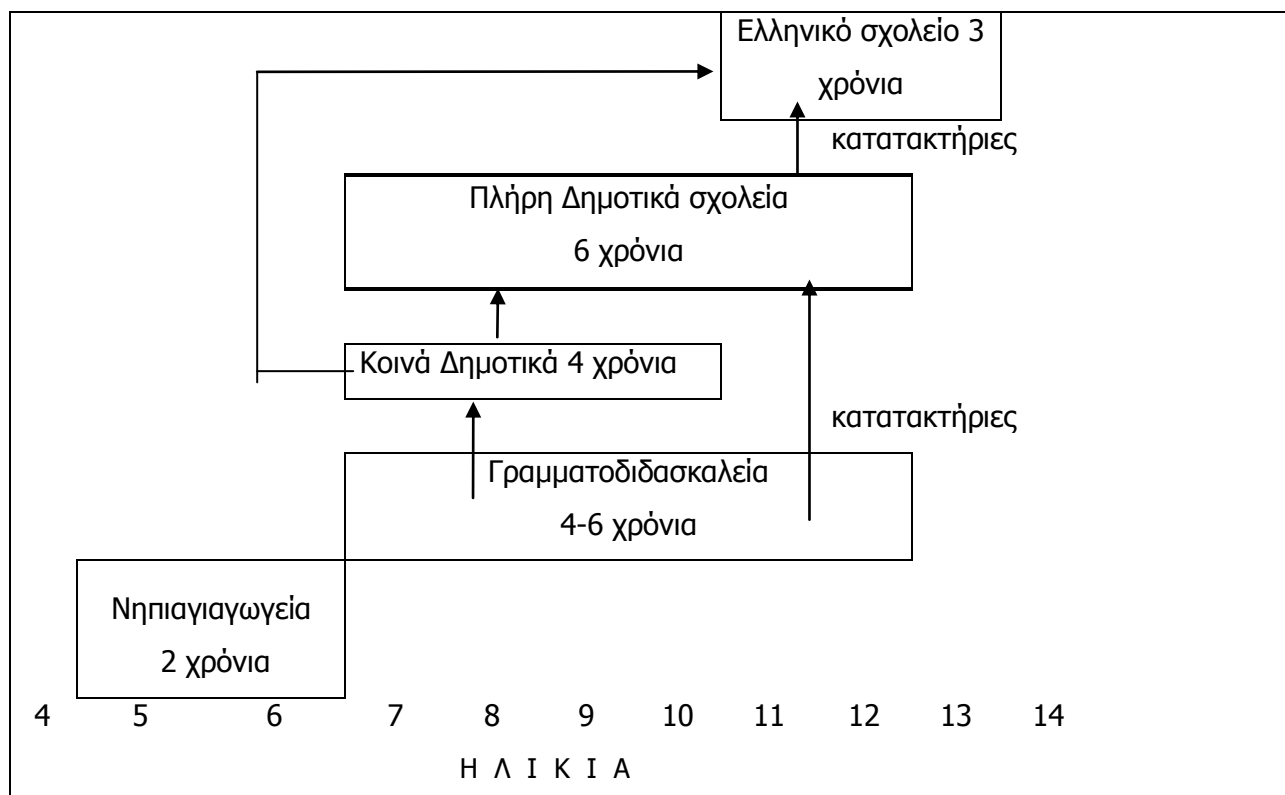
² Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Σαββάλας σ. 73-83

³ Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Gutenberg 1987, σ. 53

⁴ αναλυτική παρουσίαση των άρθρων και κριτική θεώρηση του νόμου παρατίθεται στο Χατζηστεφανίδης, Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986), Παπαδήμας, Αθήνα 1990, σ. 246-253

⁵ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 31

Οι αλλαγές στη διάρθρωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης με το νόμο ΒΤΜΘ΄ του 1895

Τα γραμματοδιδασκαλεία ήταν σχολεία γ' κατηγορίας, που ιδρύθηκαν σε φτωχές αγροτικές περιοχές και σ' αυτά δίδασκαν δάσκαλοι με ελλιπή προσόντα (απόφοιτοι δημοτικού και μετά το 1892 απόφοιτοι σχολαρχείου με επιμόρφωση 40 ημερών σε θέματα μεθοδολογίας). Οι απόφοιτοί τους, αν επιθυμούσαν να συνεχίσουν να σπουδάζουν, έπρεπε μέσα από κατατακτήριες εξετάσεις να φοιτήσουν στο δημοτικό, τετρατάξιο ή εξατάξιο. Αυτό υποδηλώνει πως τα γραμματοδιδασκαλεία δεν χορηγούσαν τίτλους ισότιμους με τα δημοτικά σχολεία, για να μπορεί να γίνεται αυτόματα αντιστοίχιση. Έτσι τα γραμματοδιδασκαλεία διεύρυναν μεν τη βάση της στοιχειώδους εκπαίδευσης, επέτρεψαν την πρόσβαση σ' αυτή και των πιο υποβαθμισμένων περιοχών και συνέβαλαν στη μείωση του αναλφαριθμητισμού, αλλά ο κατακερματισμός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και οι εξετάσεις από τον έναν τύπο στον άλλο, έθεσαν έναν επιπλέον φραγμό στην παραμονή του μαθητικού πληθυσμού στο σχολείο και στην ολοκλήρωση του βασικού κύκλου εκπαίδευσης, πόσο μάλλον εκείνου που επιθυμούσε να περάσει στην επόμενη βαθμίδα. Με άλλα λόγια ο νόμος νομιμοποιούσε την άνιση εκπαίδευση: «θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τώρα οι διαδικασίες αναπαραγωγής του κοινωνικού (προκαπιταλιστικού) καταμερισμού εργασίας, δηλαδή οι διαδικασίες ταξικής επιλογής, δεν αφήνονται πια αποκλειστικά έξω από τους σχολικούς μηχανισμούς, αλλά μεταφέρονται και μέσα σ' αυτούς»¹. Θετικό στοιχείο του νόμου είναι η διδασκαλία στο πρόγραμμα του πλήρους δημοτικού σχολείου πρακτικότερων μαθημάτων με εφαρμογές στη ζωή (γεωμετρία, φυσική, χημεία). Στη μέση εκπαίδευση δεν επιφέρονται αλλαγές. Εκείνο που αλλάζει είναι μόνο το ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων (1897), που στη φιλοσοφία του παραμένει ίδιο με εκείνο του 1886.²

¹ Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Gutenberg, 1987, σ. 52 και 57

² Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Gutenberg, 1987, σ. 51

1.1.2.2 Προσπάθειες αλλαγών του 1899

Το 1899, επί κυβερνήσεως Θεοτόκη, έγινε η πρώτη σοβαρή προσπάθεια συνολικής μεταρρύθμισης των δύο πρώτων βαθμίδων, που στόχευε στην προετοιμασία των μαθητών για την ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή με ένα πρακτικό περιεχόμενο σπουδών, δηλαδή ένα σχολείο αρωγό του φιλελεύθερου κοινοβουλευτισμού και της βιομηχανικής ανάπτυξης. Η ανάγκη μεταρρύθμισης της εκπαίδευσης θεωρήθηκε επίσης επιβεβλημένη για την αποφυγή εθνικών συμφορών στο μέλλον, ανάλογων εκείνης του 1897. Ο Θεοτόκης, ως υπουργός Παιδείας το 1889, είχε προτείνει εξαετές δημοτικό και εξαετές γυμνάσιο, ύστερα από πρόταση του Χ. Παπαμάρκου, αλλά τα σχετικά νομοσχέδια τότε δεν ψηφίστηκαν. Το σύνολο σχεδόν των φιλελεύθερων διανοουμένων, όμως, θεωρούσαν το φωτισμό του λαού προϋπόθεση για την ορθή λειτουργία του κοινοβουλευτισμού, την πολιτική αλλαγή, την οικονομική πρόοδο ακόμα και για την εθνική ενότητα. Τα νέα νομοσχέδια προέβλεπαν επταετές δημοτικό σχολείο με μαθήματα χρήσιμα για την καθημερινή ζωή¹ χωρισμένο σε δύο κύκλους (ο πρώτος κύκλος τέσσερα χρόνια για όλα τα παιδιά, ο δεύτερος τρία χρόνια, για όσα δεν θα συνέχιζαν σπουδές στο γυμνάσιο). Το γυμνάσιο θα ήταν οκταετές και θα φοιτούσαν σε αυτό απόφοιτοι της τετάρτης τάξης του δημοτικού. Στις τέσσερις τελευταίες τάξεις του θα χωριζόταν σε φιλολογικό και πρακτικό τμήμα, όπου θα διδάσκονταν περισσότερες ώρες μαθηματικά και φυσική, αλλά καθόλου λατινικά. Και αυτά τα νομοσχέδια καταψηφίστηκαν στο σύνολό τους. Εκτός από τους οικονομικούς λόγους, η μεγαλύτερη αντίδραση στη Βουλή οφειλόταν στην πρόταση για πλήρη κατάργηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο και στην αντικατάστασή της από την καθαρεύουσα. Σε σχόλιό της η εφημερίδα «Καιροί» θεωρεί το νομοσχέδιο του 1899 για τη δημοτική εκπαίδευση *«ἀπαύγασμα συγχύσεως φρενῶν, προωρισμένον, γιά τὸ ἀνεφάρμοστον καὶ τὸ ὀλέθριον τῶν διατάξεών του, νὰ καταστρέψῃ ἐντελῶς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν, ἀνατρέπον αὐτὴν ἀπὸ θεμελίων... Παραλείπονται (στὸ πρόγραμμα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου) μαθήματα οὐσιωδέστατα, ὡς ἡ στοιχειώδης ἀστρονομία καὶ ἡ γλῶσσα ἢ ἑλληνικὴ (ἐννοεῖ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα)...τίς εἶναι αὕτῃ ἡ νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ἐπιπολαίως θὰ διδάσκονται οἱ παῖδες τῶν δημοτικῶν σχολείων; Πόθεν κατάγεται καὶ πόθεν ἔρχεται; Ἐχει γραμματικὴν; Ἐχει συντακτικόν; Θὰ δημιουργήσῃ καὶ θὰ διδάξῃ αὐτὴν οἱ Μαλλιαροί, ἢ θὰ φέρωμεν διδασκάλους Βουλγάρους, διδάσκοντας γλῶσσαν ἄνευ γραμματικῆς καὶ συντακτικοῦ; Νομίζει τίς, μὰ τὴν ἀλήθεια, ὅτι οἱ συντάξαντες τὸ νομοσχέδιον ἔπαθον ἔκστασιν φρενῶν, ἢ ὅτι ἐξυπηρετοῦσι καταχθόνια σχέδια πανσλαυιστῶν ἢ ἄλλων πολεμίων τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ...»*².

Τα νομοσχέδια είχαν αρκετά θετικά στοιχεία, όπως την κατάργηση της διάκρισης της δημοτικής εκπαίδευσης σε τρεις τύπους σχολείων και την αυτοτέλεια του δημοτικού σχολείου, την αποσύνδεσή του δηλαδή από την αμέσως επόμενη βαθμίδα. Η διδασκαλία στο δεύτερο κύκλο του δημοτικού απαραίτητων εφαρμοσμένων γνώσεων θα βοηθούσε τους αποφοίτους να καταλάβουν επαγγελματικές θέσεις μισθωτής εργασίας. Επίσης ο χωρισμός μόνο των ανώτερων τάξεων της μέσης εκπαίδευσης σε πρακτικό και ανθρωπιστικό τμήμα, κατά το Σκανδιναβικό πρότυπο, θεωρείται μια αντίληψη πρωτοποριακή για την εποχή της, «αφού το αίτημα της ενοποίησης της γενικής με την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση είναι εκείνο ακριβώς το δημοκρατικό αίτημα που κυριαρχεί στις καπιταλιστικές μητροπολιτικές χώρες τις τελευταίες δεκαετίες».³ Τα νομοσχέδια, σύμφωνα με την Α. Φραγκουδάκη «περιέχουν την καθαρά αστική αντίληψη, σύμφωνα με την οποία το σχολείο πρέπει να προετοιμάζει την ενσωμάτωση του μαθητή στην κοινωνία, τόσο επαγγελματικά όσο και ιδεολογικά, από τη μια μεταδίδοντας πρακτικές γνώσεις και από την άλλη τις αρχές της λειτουργίας του αστικού κράτους»⁴. Τα νομοσχέδια δεν ψηφίστηκαν γιατί οι συντηρητικές δυνάμεις αδυνατούσαν να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις που έρχονταν στην ελληνική κοινωνία. Προσηλωμένοι στο παρελθόν, εγκλωβίστηκαν σε εθνικιστικού τύπου επιχειρήματα,

¹ όπως: χημεία, στοιχειώδεις τεχνολογικές γνώσεις, στοιχειώδεις γνώσεις γεωπονίας, κηπουρικής, δένδροκομίας, βομβυκοτροφίας, μελισσοκομίας και εμπορίας, τα δικαιώματα και τα καθήκοντα του συνταγματικού πολίτου μαζί με στοιχεία πολιτικής οικονομίας και καταστιχογραφίας, Φραγκουδάκη Α., Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι, Κέδρος Αθήνα 1977, σ. 24

² Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής, Αθήνα 1988 τ. Β' Τεκμ 103 β, σ. 22

³ Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Gutenberg, 1987, σ. 58

⁴ Φραγκουδάκη Α., Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι, Κέδρος έκδ 7^η, σ. 25

επικαλούμενοι μεταξύ άλλων και καταχθόνια σχέδια πανσλαβιστών. Η επόμενη αποτυχημένη προσπάθεια μεταρρύθμισης θα γίνει αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη.

1.1.2.3 Μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1913

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως εκφραστής των οικονομικών και ιδεολογικών μεταβολών των αρχών του 20^{ου} αιώνα στη χώρα, θα αναλάβει μια σειρά από κοινωνικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις με τη συνεργασία των δημοτικιστών φιλελεύθερων διανοούμενων της εποχής. Τα ελληνικά κράτος δεν είχε πια καμιά σχέση με εκείνο του 1836 και η εκπαίδευσή του έπρεπε να αλλάξει στόχους. Η έλλειψη πρακτικού προσανατολισμού του σχολείου και ο ψευτοκλασικισμός του, που παρήγαγαν πτυχιούχους που δεν είχε ανάγκη η ελληνική οικονομία, οι οποίοι «*ή συνωθοῦνται περὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον ἢ ρίπτονται εἰς τὴν κοινωνίαν πνευματικοὶ προλετάριοι, ἐπιστήμονες ἄνεργοι*»¹, ενώ άφηνε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού στην πλήρη αμάθεια, ήταν ένα πρόβλημα διαπιστωμένο ήδη από τον προηγούμενο αιώνα. Οι νέες εκπαιδευτικές αντιλήψεις, που χαρακτηρίζουν τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1913, αποτυπώνονται στις εισηγητικές εκθέσεις των υπό ψήφιση νομοσχεδίων και κυρίως στη γενική εισηγητική έκθεση, που είναι γραμμένη από το Δ. Γληνό.

Στόχος της μεταρρύθμισης του 1913 ήταν ο καπιταλιστικός εξορθολογισμός της εκπαίδευσης και η σύνδεση της με την παραγωγική διαδικασία. Βασικοί προσανατολισμοί είναι η στοιχειώδης εκπαίδευση όλων των πολιτών, αγοριών και κοριτσιών, η στροφή προς τις θετικές επιστήμες και την επαγγελματική εκπαίδευση, η σύγχρονη παιδαγωγική, η κατάργηση των αρχαίων στο δημοτικό. Σύμφωνα με τα παραπάνω νομοσχέδια, το εκπαιδευτικό σύστημα έπρεπε «*να προσφέρη σὲ κάθε κοινωνική τάξη τὴν ἀναγκαζοῦσαν γενικὴν μόρφωσιν. Ἐν ὧσ' ὑφίσταται ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ διάκρισις τῆς κοινωνικῆς ἐργασίας θὰ ὑφίσταται καὶ διάκρισις καὶ ἐν τῷ ποσῷ τῆς γενικῆς μορφώσεως τῆς παρεχομένης εἰς τοὺς μέλλοντας πολίτας ἀναλόγως τῆς θέσεώς των εἰς ἣν προορίζουν αὐτοὺς ἡ προσωπικὴ αὐτῶν ἰκανότης καὶ ἡ ἰδιοφυΐα ἢ ἡ τῶν ὑλικῶν μέσων κατοχὴ*»². Δηλαδή η μόρφωση αποτελεί μεν δικαίωμα για όλες της κοινωνικές τάξεις, αλλά δεν μπορεί να είναι ίδια για όλους. Έτσι, η πρωτοβάθμια εκπαίδευση, που αποτελούσε την «πνευματική τροφή του λαού», θα παρέχόταν σε ενιαία και πλήρη εξάχρονη βάση για όλο το λαό, ενώ η δευτεροβάθμια θα οργανωνόταν σε δύο παράλληλα δίκτυα. Δηλαδή, προτείνεται η κατάργηση των διακρίσεων στην παροχή της στοιχειώδους μόρφωσης και η θέσπιση ταξικού σχολείου στη μέση εκπαίδευση. Τα αστικά σχολεία θα ήταν τριετή, καλύπτοντας τις ανάγκες της μεσαίας αστικής τάξης (έμποροι, μικροβιομήχανοι, βιοτέχνες, εμποροϋπάλληλοι και οι κατώτεροι κρατικοὶ υπάλληλοι). Δεν πρόκειται ακριβώς για ειδικά επαγγελματικά σχολεία, δηλαδή για δίκτυο τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης, αλλά για σχολεία γενικής μόρφωσης, όπου ήταν δυνατό με προσθήκη ορισμένων μαθημάτων να μετατρέπονται σε τεχνικές, γεωργικές, ναυτικές, ή εμπορικές σχολές. Η διδασκαλία των αρχαίων σε αυτά θα γινόταν από «δοκίμους μεταφράσεις», ενώ τα τεχνικά και φυσιογνωστικά μαθήματα θα είχαν ιδιαίτερη βαρύτητα. Οι απόφοιτοι του αστικού σχολείου θα μπορούσαν, μετά από εξετάσει, να φοιτήσουν στο διδασκαλείο δημοτικής εκπαίδευσης, στη ναυτική σχολή δοκίμων ή σε εμπορικές, γεωπονικές και άλλες τεχνικοεπαγγελματικές σχολές³. Το γυμνάσιο θα ήταν εξαετές και χωρίς εξετάσεις θα οδηγούσε σε ανώτερες σπουδές, θα εξυπηρετούσε δηλαδή τις ανάγκες των ανώτερων κοινωνικών τάξεων. Μετά τα δύο πρώτα έτη θα χωριζόταν σε πρακτικό και φιλολογικό τμήμα. «Η αστική αντίληψη για το σχολείο αναγνωρίζει μεν το δικαίωμα στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, χάριν των οποίων θεσμοθετείται το γυμνάσιο, να εισάγονται στο πανεπιστήμιο χωρίς κανένα περιορισμό, όμως

¹ Γληνός Δ., 'Ένας άταφος νεκρός, Αθήνα 1925, σ. 41

² Ηλιού, Γληνός Δ., Άπαντα, τ. Β' Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σ. 236

³ Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Gutenberg, 1987 σ. 64

δεν αναγνωρίζει το αντίστοιχο δικαίωμα στα μεσαία στρώματα, χάριν των οποίων θεσμοθετείται το αστικό σχολείο»¹.

Με τα νομοσχέδια του 1913 γίνεται μια πρώτη προσπάθεια ανάσχεσης της ευθύγραμμης ροής προς το γυμνάσιο και το πανεπιστήμιο ώστε «να οργανωθῇ καὶ ἡ καλούμενη πραγματικὴ ἐκπαίδευσις, ἣτις θὰ προπαρασκευάζει συστηματικώτερον διὰ τῆς καλλιέργειας τῶν γενικῶν δεξιοτήτων καὶ τῆς παροχῆς καταλλήλων γνώσεων διὰ τὰ εἰδικὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα ἢ καὶ διὰ τὰ τεχνικὰ ἐπαγγέλματα», σύμφωνα με την αστική αρχή της χρησιμότητας και της κοινωνικής λειτουργικότητας των γνώσεων. Ο υπουργός Παιδείας επιχειρώντας να καθησυχάσει τις συντηρητικές δυνάμεις, οι οποίες ούτε που θέλουν να ακούσουν για άλλη εκπαίδευση εκτός από την κλασική, δίνει το φιλοσοφικό προσανατολισμό των μεταρρυθμιστικών νομοσχεδίων: «Οὐδένα διατρέχει κίνδυνον τὸ ἀνθρωπιστικὸν σχολεῖον ἐξ οἰασθῆποτε μεταρρυθμίσεως, διότι ἡ γενικὴ μόρφωσις θὰ προηγεῖται τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐν οἰωδῆποτε συστήματι. Εἶναι ἐντελὺς ἄλλο τὸ σχολεῖον τῆς γενικῆς μορφώσεως καὶ ἄλλο τὸ ἐπαγγελματικόν. Τὸ σχολεῖον τῆς γενικῆς μορφώσεως πλάττει τὸν ἄνθρωπον. Δίδει αὐτῷ, τὴν ἠθικὴν, τὴν θρησκευτικὴν, τὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν... Βεβαίως εἶναι ἐπιβαλλόμενον νὰ μεριμνήσωμεν περὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσως, ἀλλὰ δὲν πρόκειται τὸ παράπαν διὰ τῶν εἰσαγομένων μέτρων νὰ μειώσωμεν οὐδὲ τὴν ἀξίαν οὐδὲ τὴν δύναμιν τῶν σχολείων τῆς γενικῆς μορφώσεως. Τὸ σχολεῖον τῆς γενικῆς μορφώσεως θὰ εἶναι τοιοῦτον ὥστε νὰ καταστήσῃ τοὺς παῖδας ἐτοιμοὺς νὰ δεχθῶσι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐπαγγελματικῆς»².

Δυστυχῶς οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι δεν θα σταθούν τυχεροί, παρά το υψηλό κύρος του Βενιζέλου. Τόσο οι αντιστάσεις των καταλοίπων της φεουδαρχίας όσο και των συντηρητικών αστών είναι μεγάλες. Στις ομάδες που αντιδρούν στη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1913 ανήκουν οι καθηγητές των σχολείων μέσης εκπαίδευσης αλλά και της Φιλοσοφικής Σχολῆς του πανεπιστημίου Αθηνών, επειδή με τα νομοσχέδια «καταφέρεται πλῆγμα δεινὸν κατὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἀνθρωπιστικῆς καθόλου ἐκπαίδευσως... τὰ ἀρχαία ἐλληνικά δὲν ἔχουσιν ἀξίαν μόνον ἔνεκα τῆς ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως, ἣν παρέχουσιν, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποτελοῦσι ζῶν στοιχεῖον τοῦ παρόντος ἡμῶν βίου καὶ πολιτισμοῦ ...»³. Παρόμοια επιχειρήματα θα συνεχίσουν να επιζούν αυτούσια μέχρι και το 1964⁴.

1.1.2.4 Η μεταρρύθμιση του 1917

Όταν, μετά την εκδήλωση του κινήματος της Εθνικής Αμύνης, ο Βενιζέλος ανέλαβε και πάλι την κυβέρνηση, τοποθέτησε στην κορυφή της εκπαιδευτικής ιεραρχίας τους Γληνό, Δελμούζο, και Τριανταφυλλίδη, ιδρυτικά μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Εκείνη την περίοδο ο Εκπαιδευτικός Όμιλος είχε περιορίσει τα ενδιαφέροντά του κυρίως στα θέματα που συνδέονταν άμεσα με το γλωσσικό πρόβλημα⁵. Αφετέρου οι προσπάθειες για αναμόρφωση της μέσης και της ανώτατης εκπαίδευσης προσέκρουαν στις εξαιρετικά ισχυρές αντιδράσεις της συντηρητικής πτέρυγας του βενιζελικού κόσμου⁶. Έτσι, η κρατική εκπαιδευτική πολιτική υιοθέτησε και εκείνη ως κύριο άξονα της πολιτικής της το γλωσσικό θέμα στη στοιχειώδη εκπαίδευση, για να σπάσει κάπου ο φαύλος κύκλος στον οποίο εμπλέκονταν όλες οι βαθμίδες της εκπαίδευσης, καθώς η ποιότητα της μιας εξαρτιόταν από τη δουλειά που γινόταν στην προηγούμενη βαθμίδα⁷. Η πιο ουσιαστική ενέργεια της περιόδου υπήρξε η νομοθεσία για τα αναγνωστικά, που αποτέλεσαν σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, καθώς και η οργανωτική και παιδαγωγική προσπάθεια προκειμένου να επιμορφωθεί το έμπυχο δυναμικό, στο οποίο θα στηριζόταν η μεταρρύθμιση (μετεκπαίδευση των δασκάλων και μισθολογικές αυξήσεις, αποκέντρωση και βελτίωση της διοίκησης των σχολείων). Με τους νόμους 827/1917 και 1332/1918 καθιερώθηκε η δημοτική γλώσσα σ' όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου, ως μέσο διδασκαλίας και αντικείμενο

¹ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 183

² Παράτιθεται στο Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, 1994, τ. Α', σ. 36-7

³ Δημαράς Α. Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής, Αθήνα 1988 τ. Β' σ. 99

⁴ Φραγκουδάκη Α.: Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο, Αθήνα, 1977 σ. 35

⁵ Μαμάκης Γ., Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φθεγγόμενον», Ν.Α. Λασιθίου, Αγ. Νικόλαος 2003, σ. 96

⁶ Ηλιού Φ., Δημήτρης Γληνός, Άπαντα, τ. Α', Θεμέλιο, 1983, εισαγωγικό σημείωμα, σ. ιη

⁷ Δημαράς Α., Ιστορία του Ελληνικού έθνους, Εκδοτική Αθηνών 1978, τ. ΙΕ, σ. 490

μάθησης, απαλλαγμένη από αρχαϊσμούς και ιδιωτισμούς, με παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δύο τελευταίες τάξεις. Ορίστηκε να γραφτούν στη δημοτική γλώσσα τα αναγνωστικά των τεσσάρων πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου, καθώς και τα βιβλία των αριθμητικών ασκήσεων για τις τέσσερις ανώτερες τάξεις¹. Μέχρι το 1920 γράφονται τα πρώτα αναγνωστικά βιβλία στη δημοτική στηριγμένα στη νέα αντιταρχική παιδαγωγική αντίληψη, με θέματα από την καθημερινή ζωή, απαλλαγμένα από ηθικολογίες, μεταφυσικές ερμηνείες του κόσμου, διδακτισμούς κλπ.

Εκτός από την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου και την καθιέρωση του πλήρους εξατάξιου δημοτικού, η πιο μεγάλη σημασία της μεταρρύθμισης του 1917 έγκειται και στη νέα ιδεολογία που διοχετεύτηκε στη δημοτική εκπαίδευση δια μέσου των νέων σχολικών βιβλίων. «Η ιδεολογία αυτή βασιζόταν στον αστικό ορθολογισμό που εξήρε την επιστήμη, την πρακτική χρησιμότητα της γνώσης, την υπακοή στο έννομο κράτος, την ατομική πρωτοβουλία, αλλά και το συλλογικό πνεύμα στα πλαίσια της κοινωνικής αλληλεγγύης»². Η μέση εκπαίδευση έμεινε ουσιαστικά αμετάβλητη, προσηλωμένη στον κλασικισμό της και στη μάταιη προσπάθεια να δώσει στους τροφίμους της μια «γενική μόρφωση» που ήταν εξωπραγματική. Η προσπάθεια, όμως, στο δημοτικό σχολείο είχε έναν ευρύτερο κοινωνικό στόχο: να το καταστήσει πραγματικό σχολείο του λαού, όπου θα προσφέρονταν γνώσεις και θα καλλιεργούνταν στάσεις που μακροπρόθεσμα θα επέτρεπαν στις μεγάλες μάζες του πληθυσμού να αποκτήσουν τα εφόδια για τη ζωή και επίγνωση της σημασίας που είχε ο ρόλος τους στην κοινωνική δομή³.

Οι συνθήκες του πολιτικού ριζοσπαστισμού μέσα στις οποίες υλοποιήθηκε η γλωσσική αλλαγή, οδήγησαν στην ταύτιση της μεταρρύθμισης με τη μοίρα του βενιζελισμού⁴. Μετά την ήττα του Βενιζέλου και την επάνοδο του βασιλιά, καταρτίζεται επιτροπεία από τους επιφανέστερους καθαρευουσιάνους εκπαιδευτικούς για να αξιολογήσει τα σχολικά βιβλία της περιόδου 1917-1920, η οποία περισσότερο με όρους πολιτικούς –ιδεολογικούς και λιγότερο εκπαιδευτικούς, τα κρίνει επικίνδυνα και φτάνει να προτείνει να καούν και να διωχτούν ποινικά οι «*υπαίτιοι τῶν πρὸς διαφθορὰν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας τελεσθέντων πραξικοπημάτων*».

1.1.3 Η μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929

Η μεταρρύθμιση του 1929 είναι η πρώτη συνολική μεταρρύθμιση που είχε την τύχη να ψηφιστεί. Επέφερε μεταβολή σε όλες της βαθμίδες, ενοποίησε τα διάφορα ομοειδή σχολεία που είχαν ενταχθεί περιστασιακά στο εκπαιδευτικό σύστημα και ίδρυσε κατώτερα και μέσα επαγγελματικά σχολεία με στόχο τη διοχέτευση μέρους των μαθητών εκτός του κλασσικού γυμνασίου. Η μεταρρύθμιση του 1929 θέσπισε δίχρονο νηπιαγωγείο, εξάχρονο δημοτικό σχολείο κοινό για αγόρια και κορίτσια και εξαετές γυμνάσιο και πρακτικό λύκειο, οι απόφοιτοι των οποίων μπορούσαν να γραφτούν στο πανεπιστήμιο, ύστερα από εξετάσεις. Κατάργησε τα ελληνικά σχολεία, ως υπεύθυνα για την παραγωγή πλήθους «*λογοκόπων θεσθηρῶν ἀποστρεφόμενων τὴν ἐργασίαν καὶ ἀποβλεπόντων εἰς τὸν δημόσιον προϋπολογισμόν ...*»⁵ και στη θέση τους σύστησε διτάξια ημιγυμνάσια. Βασική καινοτομία αυτής της μεταρρύθμισης, που έμεινε κυρίως στα χαρτιά, ήταν η ίδρυση κατώτερων επαγγελματικών σχολείων διετούς δωρεάν φοίτησης και ανώτερων παρθεναγωγείων, με εισαγωγή των μαθητών σε αυτά χωρίς εξετάσεις. Σκοπός τους ήταν η επαγγελματική προπαρασκευή των αποφοίτων του δημοτικού σχολείου, που δεν επιθυμούσαν να ακολουθήσουν σπουδές στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης. Η μεταρρύθμιση του 1929 κινήθηκε στο πνεύμα της προσπάθειας του 1913. Η διάρθρωση

¹ Ευαγγελόπουλος Σπ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Αθήνα, 1989, τ. Β', σ. 46

² Μαμάκης Γ., Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φθεγγόμενον», Ν.Α. Λασιθίου, Αγ. Νικόλαος 2003, σ. 96, Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 188

³ Δημαράς Α., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών 1978, τ. ΙΕ, σ. 490

⁴ Καγκαλίδου Ζ, Εκπαίδευση και πολιτική, Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 15

⁵ Γενική εισηγητική έκθεση και εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1929

βέβαια του 1913 ήταν δημοκρατικότερη, γιατί διασφάλιζε την οριζόντια και κάθετη εκπαιδευτική κινητικότητα.

Η μεταρρύθμιση του 1929, όπως σημειώνει η Φραγκουδάκη, «βάζει τα θεμέλια του αστικού σχολείου»¹, που ήταν ζητούμενο από το 1899. Επιχειρεί να αντικαταστήσει τη γραμμική εκπαιδευτική διάθρωση δημοτικό- ελληνικό- γυμνάσιο- πανεπιστήμιο, με ένα δίκτυο ταξικής εκπαίδευσης. Τα κλασικά γυμνάσια προορίζονταν μόνο «δια τους αρίστους του πνεύματος», ενώ τα επαγγελματικά σχολεία που θα ιδρύονταν θα έδιναν μια εναλλακτική διέξοδο στα παιδιά των «κατώτερων τάξεων» προς την τεχνική εκπαίδευση, αποσβένοντας έτσι, τους κινδύνους που αντιπροσώπευε η συνέχιση της δημιουργίας μιας μεγάλης μάζας αποφοίτων της μέσης εκπαίδευσης². Στη γενική εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων γίνεται κριτική του εκπαιδευτικού συστήματος που *«...παρημέλησε τήν εκπαίδευσιν τῶν μεγάλων λαϊκῶν μαζῶν, ... καταστήσαν τήν παιδείαν ...καθαρώς θεωρητικήν, παραμελήσαν τήν πρακτικήν μόρφωσιν πρὸς βλάβην τῶν πλουτοπαραγωγικῶν κλάδων»*³.

Οι αλλαγές, όμως, δεν παραμένουν μόνο στη μείωση των αποφοίτων της μέσης και ανώτατης εκπαίδευσης, αλλά επεκτείνονται και σε άλλα επίπεδα: σύσταση μαθητικών συσσιτίων, μέριμνα για ανέγερση νέων σχολικών κτιρίων, θέσπιση μαθημάτων «ειδικής επιδόσεως» στις ελεύθερες απογευματινές ώρες για όσους μαθητές έχουν ιδιαίτερη κλίση σε κάποιο μάθημα, κλπ. Η φιλελεύθερη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση βλέπει τον εκπαιδευτικό ως αυτόν που κατέχει και μεταβιβάζει τη γνώση, σαν «γεμάτο δοχείο» που αδειάζει σ' ένα «άδειο», δηλαδή το μαθητή. Με βάση αυτή την προσέγγιση ο εκπαιδευτικός θεωρείται ως ο «πιο σημαντικός φορέας για την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής και για την επίτευξη των στόχων μιας μεταρρύθμισης»⁴, ρόλος που περιγράφεται με σαφήνεια στη γενική εισηγητική έκθεση του 1929: *«...Δέν πρέπει ὅμως νά λησμονῶμεν ὅτι οὐδεμία μεταρρύθμισις τοῦ συστήματος καί τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων εἶναι δυνατή, ἂν δέν λάβωμεν πρόνοιαν διὰ τήν μόρφωσιν καταλλήλου διδακτικοῦ προσωπικοῦ, διότι τὸ διδακτικόν προσωπικόν εἶναι τὰ νεῦρα, ἡ ψυχὴ τοῦ σχολείου, εἶναι ὁ φορεὺς καί ἐφαρμοστής πάσης μεταρρυθμιστικῆς ἰδέας καί παντὸς μέτρου βελτιώσεως καί συγχρονισμοῦ. Ἄνευ ἰκανῶν διδασκάλων, εἶναι ἀδύνατον νά φαντασθῶμεν ὅτι εἶναι δυνατόν νά ἐπιτύχωμεν βελτίωσιν τινά»*⁵.

Ως προς το γλωσσικό ζήτημα διατηρείται η παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού και επεκτείνεται και στις τρεις πρώτες τάξεις του γυμνασίου. Τα μαθήματα του δημοτικού παραμένουν τα ίδια και το πρόγραμμα του γυμνασίου, παρόλες τις διακηρύξεις για πρακτικότερο, εξακολουθεί να έχει θεωρητικό προσανατολισμό (βλ. διάγραμμα σ. 61). Μόνο τα λατινικά γίνονται προαιρετικά και δεν εξετάζονται, ούτε στις εισαγωγικές, ούτε στο πρώτο έτος του πανεπιστημίου.

Και αυτή η μεταρρύθμιση προκάλεσε αντιδράσεις από τη Φιλοσοφική σχολή και από διάφορα σωματεία (σύλλογοι γονέων, φοιτητών, εμπόρων, δημοσιογράφων κλπ). Θα χαρακτηριστεί *«προσπάθεια ὑπὸ τῶν κομμουνιστῶν ... ὅπως ὑπονομευθῶσι τὰ θεμέλια τοῦ ἀστικοῦ κράτους»*⁶. Οι συντηρητικοί που κυβερνοῦν από το 1933 έως το 1936 ακυρώνουν εν μέρει τη μεταρρύθμιση του 1929 και εισάγουν με το νόμο 5874/1933 το τριτάξιο αστικό σχολείο στη θέση του ελληνικού σχολείου, χωρίς εισαγωγικές εξετάσεις από το δημοτικό και με διέξοδο προς τις μέσες εμπορικές, γεωργικές, δασολογικές και λοιπές επαγγελματικές σχολές. Σκοπός του είναι η απορρόφηση των παιδιών της μέσης αστικής τάξης προς μια πρακτικότερη μόρφωση και η απαλλαγή του γυμνασίου από τον περιττό φόρτο των μαθητῶν του, *«...οἷτινες, ἐλλείπει τοῦ καταλλήλου σχολικοῦ τύπου, κατακλύζουσι σήμερον τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ Γυμνασίου, ἀνίκανοι νά διεξέλθωσι αὐτό, καθιστάμενοι δ' οὕτω ἐμπόδιον εἰς τήν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ ἀνωτέρου τούτου σχολικοῦ τύπου καὶ ἐπιπροσθούντες εἰς τήν ἀκώλυτον ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον τῶν πεπρωκισμένων μέ ἀνωτέρας πνευματικῆς δεξιότητος συμμαθητῶν*

¹ Φραγκουδάκη Α.: Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο, Αθήνα, 1977 σ. 59

² Μαμάκης Γ., Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φθεγγόμενον», Ν.Α. Λασιθίου, Αγ. Νικόλαος 2003, σ. 105

³ Γενική εισηγητική έκθεση και εκπαιδευτικά νομοσχέδια 1929 στο Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1994, τ. Α' σ. 230

⁴ Καζαμίας Α.: «Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις 1957-1977. Μύθοι και πραγματικότητες» στο Οι εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Πρακτικά Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Ρέθυμνο, 1986, σ. 13

⁵ Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1994, τ. Α' σ. 253

⁶ Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση, 1821-1985, Gutenberg, Αθήνα 1991, σ. 87

των...»¹. Το 1935 η δημοτική περιορίζεται στις τρεις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, επανέρχονται τα λατινικά ως υποχρεωτικό μάθημα στο γυμνάσιο και καταργείται η παράλληλη διδασκαλία της δημοτικής στο μάθημα των νέων ελληνικών, καθώς και η διδασκαλία αρχαίων κειμένων από μετάφραση². Από το 1932 έως το 1936 έχουμε μια πλήρη ανατροπή του εκσυγχρονιστικού πνεύματος, το οποίο χαρακτήριζε τη μεταρρύθμιση του 1929. Με τη δικτατορία του 1936 ανατρέπεται τόσο η διάρθρωση της μεταρρύθμισης του 1929 όσο και η φιλελεύθερη φιλοσοφία της.

1.1.4 Η διάρθρωση μετά τη μεταρρύθμιση του 1929

1.1.4.1 Κατά την περίοδο 1929-1936

Η μεταρρύθμιση του 1929 (Νόμος 4397/1929 για τη στοιχειώδη και 4373/1929 για τη μέση εκπαίδευση), εκτός της υλοποίησης της νέας φιλελεύθερης, αστικής φιλοσοφίας, της προσαρμογής δηλαδή του σχολείου στις ανάγκες της ζωής, ήρθε με καθυστέρηση 16 χρόνων να λύσει και ένα πρακτικό πρόβλημα. Αυτό της εναρμόνισης των σχολείων της παλιάς Ελλάδας με εκείνο των νέων χωρών (Μακεδονία, Θράκη, Κρήτη).

Τα δημοτικά γίνονται εξατάξια, καταργούνται τα ελληνικά σχολεία στη θέση των οποίων ιδρύονται διετή ημιγυμνάσια και τα τετρατάξια γυμνάσια μετατρέπονται σε εξατάξια, όπως και τα πρακτικά λύκεια, δηλαδή αυξάνεται η παρεχόμενη μόρφωση από 11 σε 12 χρόνια. Από το ημιγυμνάσιο οι μαθητές μπορούν να φοιτήσουν στην τρίτη τάξη του γυμνασίου κατόπιν κατατακτηρίων εξετάσεων. Τα τριτάξια αστικά σχολεία θηλέων μετατρέπονται σε τετρατάξια ανώτερα παρθεναγωγεία. Στη μέση εκπαίδευση υπάγονται και τα διδασκαλεία. Σύμφωνα με το νόμο του 1929, η στοιχειώδης εκπαίδευση περιλαμβάνει σχολεία γενικής μόρφωσης (νηπιαγωγεία, δημοτικά) και κατώτερα σχολεία επαγγελματικής εκπαίδευσης (γεωργικά, εμπορικά, βιοτεχνικά, οικοκυρικά), με σκοπό την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων για την άσκηση ενός επαγγέλματος, που τελικά μένουν μόνο στα χαρτιά, αφού το κράτος διέθετε ελάχιστες πιστώσεις και τα είχε αφήσει στη φροντίδα των κοινοτήτων και των επιχειρήσεων³.

Η διάρθρωση της εκπαίδευσης του 1929 επανήλθε το 1944. Ενδιάμεσα παρεμβλήθηκαν άλλες τρεις αλλαγές: του 1933, του 1937 και του 1939. Με την πολιτική αλλαγή του 1933 καταργήθηκαν τα ημιγυμνάσια και τα ανώτερα παρθεναγωγεία και ιδρύθηκαν τριτάξια αστικά σχολεία και των δύο φύλων, με πρακτική κατεύθυνση αντίστοιχη των πρώην ελληνικών σχολείων, αλλά χωρίς διέξοδο προς τα γυμνάσια και το πανεπιστήμιο (Ν 5874/1933)⁴.

1.1.4.2 Κατά την περίοδο 1937-1943

Η δικτατορία του Μεταξά (1936-1940) καταργεί τη δομή της εκπαίδευσης που είχε δημιουργηθεί το 1929, ενώ ταυτοχρόνως επιχειρεί να τη θέσει υπό αυστηρό ιδεολογικό έλεγχο. Το δημοτικό τυπικά παραμένει εξατάξιο, όμως η φοίτηση στις δύο τελευταίες τάξεις αποδυναμώνεται⁵. Στη μέση εκπαίδευση επικρατούσε σύγχυση. Υπήρχαν διάφοροι τύποι σχολείων, αστικά, προγυμνάσια, κλασικά γυμνάσια, πρακτικά λύκεια, με κατώτερους και ανώτερους κύκλους και διαρκείς εξετάσεις⁶. Το περιεχόμενο της παιδείας απέκτησε φασιστικό προσανατολισμό, με έντονη προπαγάνδα υπέρ του καθεστώτος και αρωγό την ΕΟΝ (Εθνική Οργάνωση Νεολαίας).

¹ Εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου προς τη Βουλή, παρατίθεται στο Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 288

² Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Σαββάλας σ. 133

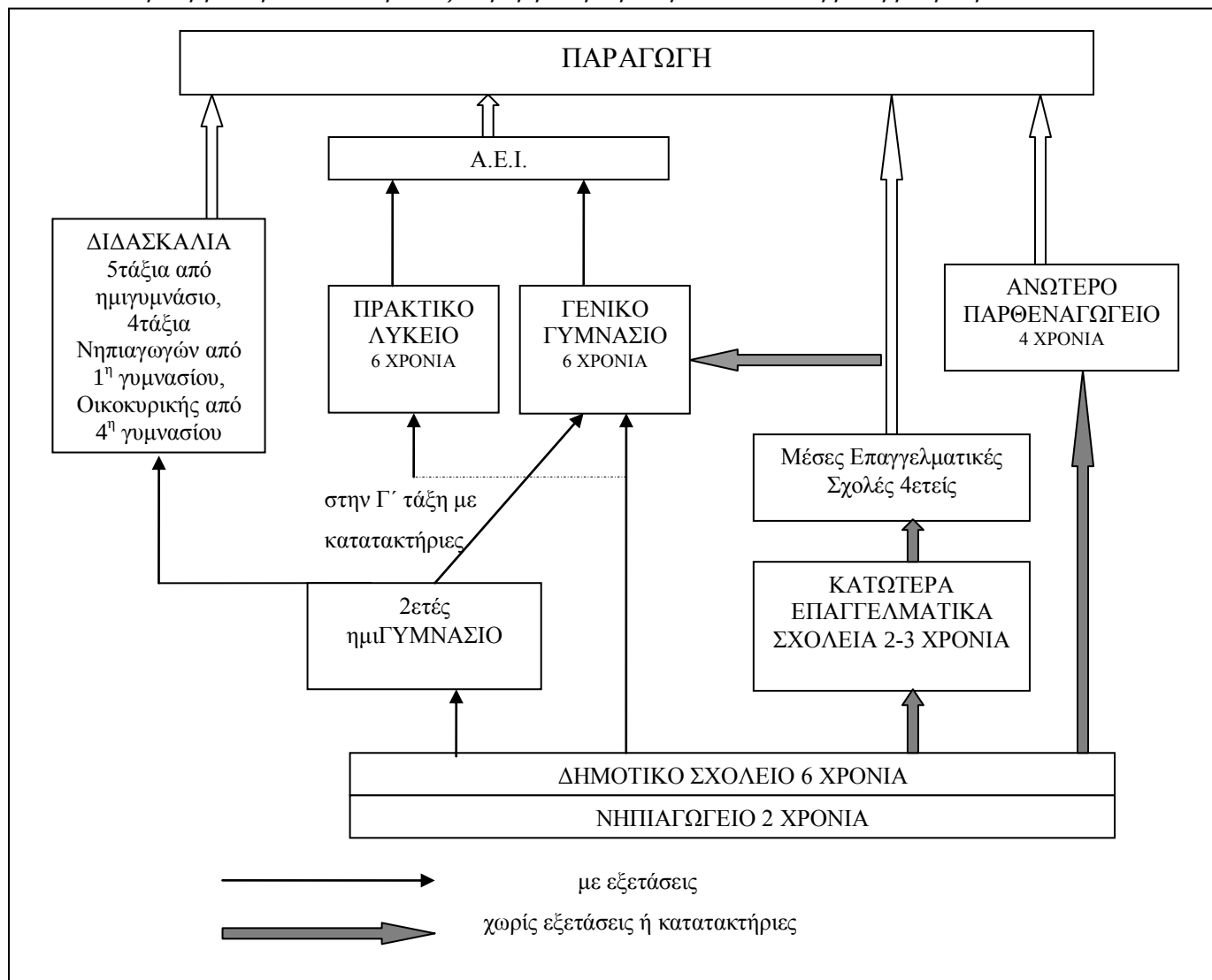
³ Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Σαββάλας σ. 123

⁴ Ευαγγελόπουλος Σπ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Τόμος Α', Αθήνα, 1989, σ. 115,

⁵ Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1994, τ. Α' σ. 90

⁶ Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Σαββάλας σ. 137

Η ελληνική γενική εκπαίδευση όπως διαμορφώθηκε με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929

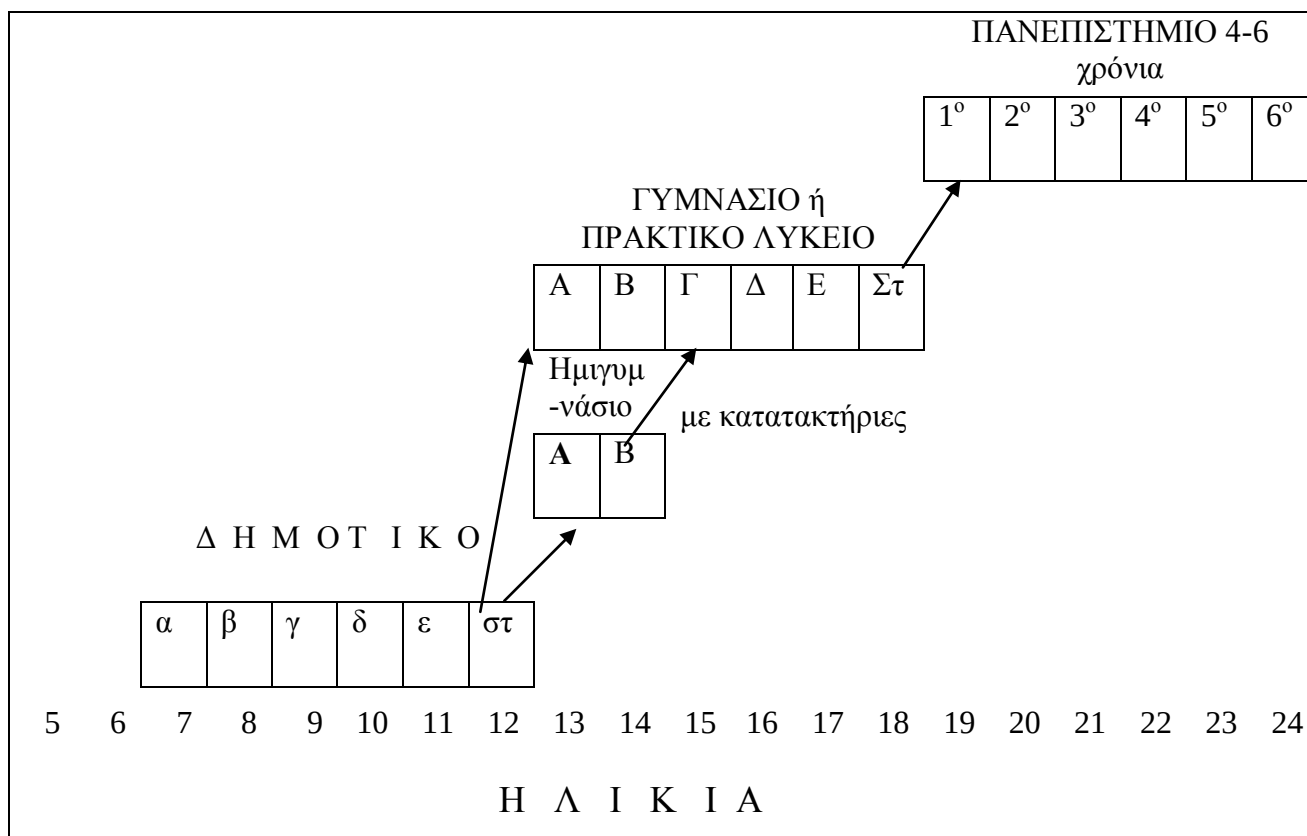
Πηγή: Κυπριανός Παντ. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 226 και Χατζηστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Παπαδήμας, Αθήνα 1990, σ. 273

Η πολιτειακή αλλαγή του 1936 θεσμοθέτησε οκτατάξιο γυμνάσιο (Α.Ν.770/1937) χωρισμένο σε δύο κύκλους, ένα πεντατάξιο κατώτερο (Προγυμνάσιο) και ένα τριτάξιο ανώτερο, με εισαγωγή μαθητών από την τετάρτη τάξη του δημοτικού. Δηλαδή «τα νήπια μπήκανε στο κλασικό γυμνάσιο, όπου πελάγωσαν κι αυτά κι οι καθηγητές τους, που δεν ήταν μαθημένοι να διδάσκουν μωρά»¹. Τα αστικά σχολεία του 1933 έγιναν πεντατάξια και απορροφούσαν, μετά από εξετάσεις, τους αποτυχόντες στις εισιτήριες εξετάσεις του γυμνασίου (αποφοίτους της τετάρτης τάξης δημοτικού). Σκοπός τους ήταν «ή παροχή γενικής πραγματικής μορφώσεως ανώτερης τής υπό τοῦ δημοτικοῦ σχολείου παρεχομένης καὶ χρησίμου διὰ τὴν ἄμεσον εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον μετάβασιν, πρὸς δὲ τὴν διὰ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα προπαρασκευήν». Ὅσοι αποτύγχαναν να εισαχθούν και στους δύο παραπάνω τύπους σχολείων υποχρεούνταν να φοιτήσουν στην Πέμπτη τάξη του δημοτικού. Το απολυτήριο του αστικού σχολείου, εκτός από τα επαγγελματικά σχολεία οδηγούσε και στην Δ' τάξη των γυμνασίων και πρακτικών λυκείων μετά από εξετάσεις, με την προϋπόθεση να υπάρχουν κενές θέσεις. Η διέξοδος αυτή το έκανε ελκυστικότερο από πριν. Το οκτατάξιο γυμνάσιο (με ανώτατο όριο εξήντα μαθητές σε κάθε τάξη), λειτούργησε για δύο χρόνια από το σχολικό έτος 1937-38 μέχρι και το 1938-39. Το 1939 χωρίστηκε σε ένα εξατάξιο κύκλο, το γυμνάσιο και ένα διτάξιο, το λύκειο με διάκριση σε δύο τμήματα, κλασικό και πρακτικό. Αποστολή του

¹ Παπά Κ, Από τη ζωή και το έργο του Δελμούζου, παρατίθεται στο Καγκαλίδου Ζ., Εκπαίδευση και πολιτική, Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 94

λυκείου ήταν να λειτουργήσει ως ανάχωμα στην συντελεσθείσα μαζικοποίηση του γυμνασίου¹, αλλά δεν πρόλαβε να εφαρμοστεί λόγω της έναρξης του πολέμου.

Ενδεικτικές ηλικίες μετάβασης από τη μια βαθμίδα στην άλλη μετά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929

1.1.4.3 Κατά την περίοδο 1944-1949

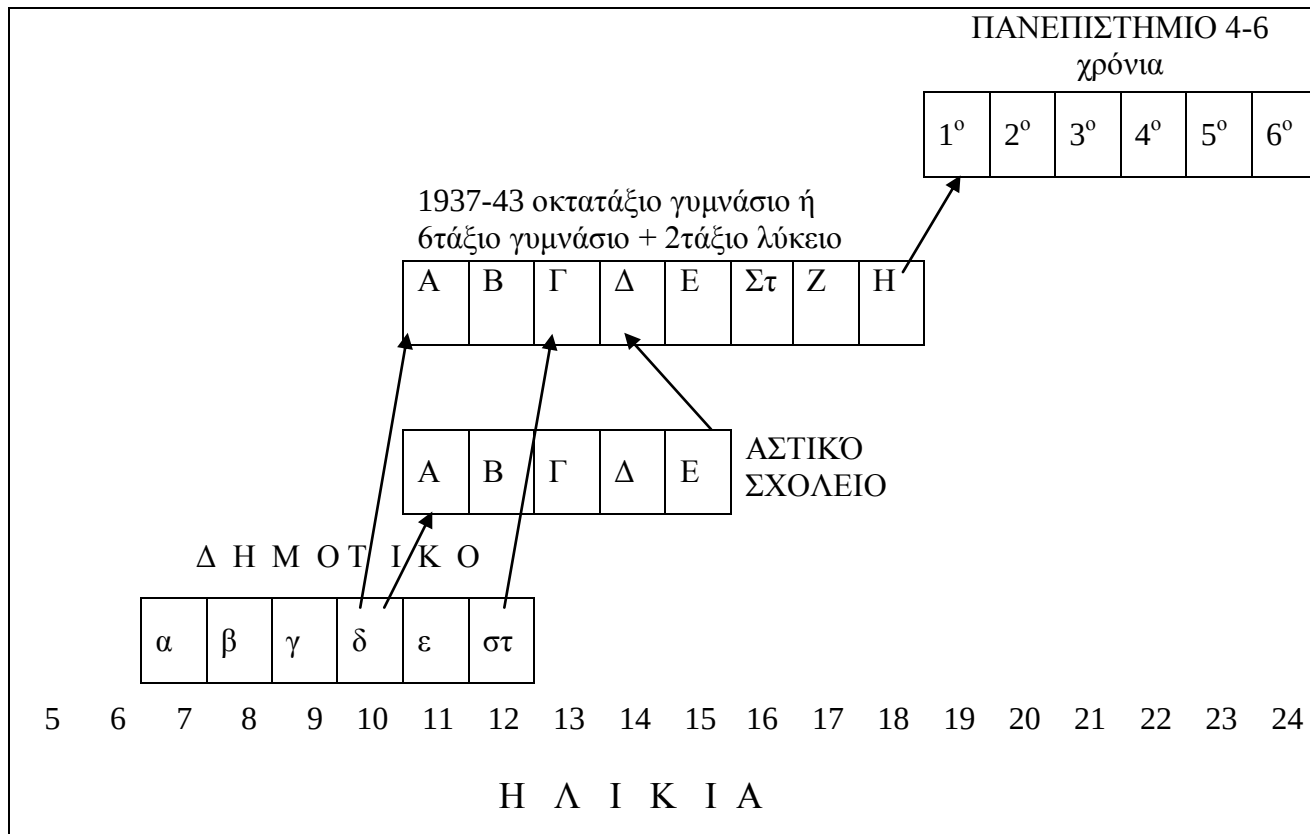
Επειδή η παράλληλη λειτουργία τεσσάρων αντίστοιχων τάξεων (των δύο τελευταίων του εξατάξιου δημοτικού και των δύο πρώτων του γυμνασίου) υπήρξε σημαντικά δαπανηρή² και οι συνθήκες του γυμνασίου ακατάλληλες για δεκάχρονα παιδιά, κατά τα σχολικά έτη 1943-44 και 1944-45 καταργούνται η Α' και η Β' τάξη του οκτατάξιου αντίστοιχα και ισχύει εκ νέου το εξατάξιο γυμνάσιο και το εξατάξιο δημοτικό, ωστόσο διατηρούνται οι ονομασίες των υπολοίπων τάξεων του οκτατάξιου (Γ', Δ', Ε', Στ', Ζ', Η') μέχρι το 1958.

Η αντιστοίχιση των τάξεων κατά την περίοδο 1937- 1949 έχεις ως εξής: η Α' και η Β' οκτατάξιου αντιστοιχούν στην Ε' και Στ' δημοτικού και υφίστανται από το 1937 (μόνο η Α') έως και το 1943 (μόνο η Β'), η Γ' αντιστοιχεί στην πρώτη γυμνασίου, η Δ' στη δεύτερα, η Ε' στην τρίτη, η Στ' στην τέταρτη, η Ζ' στην πέμπτη και η Η' στην έκτη γυμνασίου.

¹ Κυπριανός Π. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 216

² Νταλάκας Θ., Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, Ιωάννινα, 1983, σ. 132

Ενδεικτικές ηλικίες μετάβασης από τη μια βαθμίδα στην άλλη μετά τις αλλαγές του 1937

1.2 Ποσοτικά στοιχεία της εκπαίδευσης

1.2.1 Η εκπαίδευση με αριθμούς

Στον πίνακα 1 αποτυπώνεται η ταχύτητα εξάπλωσης των γυμνασίων, των ελληνικών και των δημοτικών σχολείων στη χώρα, από το 1840 και για τα επόμενα εκατό χρόνια περίπου. Σε μια πρώτη ανάγνωση παρατηρούμε ότι η διεύρυνση του δικτύου των δημοτικών σχολείων γίνεται σχετικά γρήγορα, παρά τις οικονομικές δυσχέρειες και τις ελλείψεις σε προσωπικό. Από 96 το 1836, γίνονται 371 το 1846, 409 το 1855, 1131 το 1869, 2278 το 1889, 3551 το 1910 και 7735 το 1928. Αντίθετα είναι αργή και συγκρατημένη η εξάπλωση των ελληνικών σχολείων, πολύ δε περισσότερο των γυμνασίων. Το 1860 π.χ. μόλις επτά πόλεις διέθεταν γυμνάσιο: το Ναύπλιο (1833), η Αθήνα (1835 και Βαρβάκειο 1843), το Μεσολόγγι (1835), η Πάτρα (1835), η Σύρος (1835), η Τρίπολη (1846) και η Λαμία (1846).

Πίνακας 1. Δημόσια εκπαίδευση στην Ελλάδα (1830-1948) – Αριθμός σχολείων & αριθμός φοιτησάντων.

Έτος	Αρ. γυμνασίων	Αρ. ελληνικών σχολείων	Αρ. δημοτικών	Αρ. μαθητών Γυμνασίων	Αρ. μαθητών ελληνικών σχολείων	Αρ. μαθητών δημοτικών
1840	4	54	252	1205	3250	22.000
1850	6	75	333 (1853)	740	2850	36.750 (1853)
1860	8	87	668	1288	5739	45.230
1869	15	114	1.131	1875	5971	52.700
1875	18	136	1127 (1874)	2460	7.945	74.561(1874)
1879	22	-	1.448	3214	8728	90.540
1889	36	254	2.278	-	-	97.801
1907	39	314	3.535	5293	20517	250.909
1910	41	338	3.551	6500	24500	259.854
1915	61	336				
1928	147	427	7.735	36.263	50.382	636.000
1929	150	300 ημιγυμν	7.735	56.019	13.360 ημιγυμν	656.000
1937	179*	0	8.339	67.933	0	987.720
1954	279	0	8.977	160.890	0	892.901

*παλαιού τύπου και σε 128 από αυτά λειτουργούσε και Α' τάξη νέου τύπου (οκτατάξιο)

Πηγή: για τα έτη, 1840, 1869, 1910 Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923, Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 1984, Παράρτημα Δ', για το 1907 επετηρίς του υπουργείου των εκκλησιαστικών και της δημοσίας εκπαιδεύσεως 1907-1908, για τα έτη 1928, 1929, 1937, 1954, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, για τα υπόλοιπα από διάφορες πηγές που παρατίθενται από τον Κυριανό σ. 123-125, 172

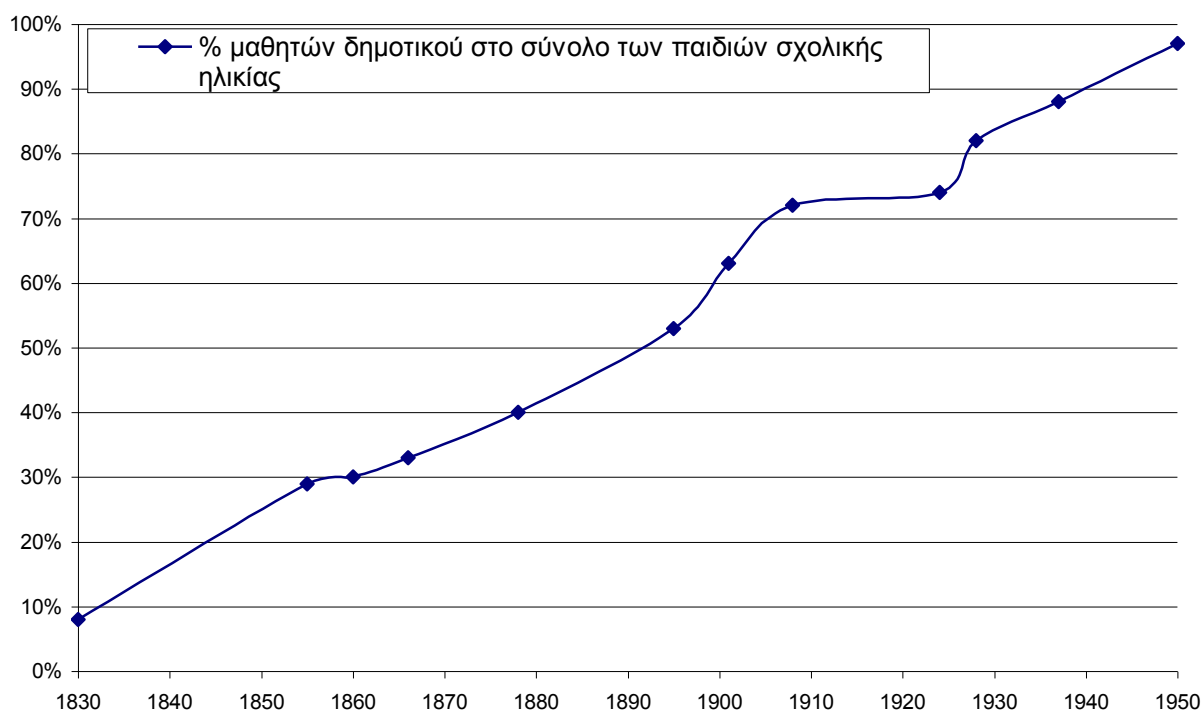
Αν όμως συγκρίνουμε τους μαθητές του δημοτικού με το σύνολο των παιδιών σχολικής ηλικίας (πίνακας 2), παρατηρούμε ότι το 1860 μόλις ένα στα τρία παιδιά φοιτούσαν στο δημοτικό, ενώ ακόμα και το 1950 τρία στα εκατό παιδιά παρέμεναν αναλφάβητα. Από το διάγραμμα 1 παρατηρούμε ότι από το 1830 έως το 1950 υπάρχει μια σταθερά αυξητική τάση των μαθητών του δημοτικού επί του συνόλου των παιδιών σχολικής ηλικίας, αν εξαιρέσουμε την περίοδο 1908-1924, όπου παρουσιάζεται σταθερότητα.

Πίνακας 2. Η εξέλιξη της φοίτησης στα δημοτικά 1830-1950

		Αριθμός μαθητών δημοτικού (σε χιλιάδες)	% μαθητών στο σύνολο των παιδιών σχολικής ηλικίας
	1830	6	8%
	1855	35	29%
	1860	45	30%
	1866	52	33%
	1878	79	40%
	1895	158	53%
	1901	189	63%
	1908	241	72%
	1924	570	74%
	1928	636	82%
	1937	977	88%
	1950	921	97%

Πηγή: Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Θεμέλιο 1985, σ. 392

Ταχύτητα αντιμετώπισης του αναλφαριθμητισμού στην παιδική ηλικία

Διάγραμμα 1. Μαθητές δημοτικού επί του συνόλου των παιδιών σχολικής ηλικίας

Στο διάστημα από το 1895 ως το 1910 ο ρυθμός αύξησης των μαθητών δημοτικού αυξάνεται, λόγω της επέκτασης του δικτύου της στοιχειώδους εκπαίδευσης με τη λειτουργία των γραμματοδιδασκαλείων. Από το 1910 ως το 1924 ο ρυθμός αύξησης σχεδόν μηδενίζεται, γιατί ο συνολικός πληθυσμός της χώρας αυξάνεται με την απελευθέρωση των Νέων Χωρών το 1913 και την έλευση των προσφύγων το 1922, ενώ η φοίτηση στο σχολείο αυτού του πληθυσμού είναι χαμηλότερη.

Βέβαια, το ποσοστό αυτών που συνέχιζαν στη μέση εκπαίδευση είναι πολύ μικρό. Τα ελληνικά σχολεία και τα γυμνάσια βρίσκονταν μόνο στα αστικά κέντρα. Τα ελληνικά σχολεία λειτουργούσαν στις έδρες των επαρχιών και τα γυμνάσια, που ήταν πολύ λιγότερα, στις πρωτεύουσες των νομών¹. Αυτό καθιστούσε προβληματική την πρόσβαση στη μέση εκπαίδευση των παιδιών που κατοικούσαν μακριά από τα αστικά κέντρα. Παρόλες όμως τις αντικειμενικές δυσκολίες, σύμφωνα με υπολογισμούς του Κυπριανού, το 1860, περίπου ένα στα πέντε παιδιά που φοιτούν στο δημοτικό συνεχίζουν στο ελληνικό, ένα στα 30 στο γυμνάσιο και ένα στα 40 στο πανεπιστήμιο². Ο πίνακας 3 μας δείχνει ότι μόνο ένα ποσοστό της τάξεως του 10% των μαθητών του δημοτικού συνέχιζαν στο ελληνικό σχολείο, ενώ ήταν πολύ μεγαλύτερο το ποσοστό αυτών που από το ελληνικό σχολείο συνέχιζαν στο γυμνάσιο. Με άλλα λόγια, όσοι ξεκινούσαν για το ελληνικό είχαν χαράξει μία πορεία, είχαν τάση να συνεχίσουν τις σπουδές. Η μεταρρύθμιση του 1929, ενοποιώντας ελληνικό και γυμνάσιο, μειώνει περαιτέρω αυτό το ποσοστό, δηλαδή περιορίζει τη μέση «μόρφωση». Τα υψηλά ποσοστά μαθητών δημοτικού, που συνέχιζαν στο γυμνάσιο το 19^ο αιώνα σχετικά με των αρχών του 20^{ου}, όπου δηλαδή εκείνα του 1840 φαίνονται σχεδόν ίσα με του 1926, είναι επίπλαστα, αφού οι μαθητές του δημοτικού όλο το 19^ο αιώνα είχαν γενικά χαμηλά ποσοστά φοίτησης σχετικά με τα παιδιά της ηλικίας τους. Δηλαδή το ποσοστό του 1926 είναι πολύ ανώτερο από το σχεδόν ίσο με αυτό ποσοστό του 1840.

Πίνακας 3. Αριθμός φοιτώντων μαθητών και ποσοστά αυτών που συνέχιζαν στην επόμενη βαθμίδα

Έτος	Αρ. μαθη- τών γυμνασίων	Αρ. μαθητών ελληνικών σχολείων	Αρ. μαθητών δημοτικών σχολείων	Ποσοστό μαθητών δημοτικού που συνέχιζαν στο Ελληνικό	Ποσοστό μαθητών ελληνικού που συνέχιζαν στο γυμνάσιο	Ποσοστό μαθητών δημοτικού που συνέχιζαν στο γυμνάσιο
1840	1.205	3.250	22.000	14,77%	37,08%	5,48%
1869	1.875	5.971	52.700	11,33%	31,40%	3,56%
1910	6.500	24.500	259.854	9,43%	26,53%	2,50%
1926	34.456	56.625	600.000	9,44%	60,85%	5,74%
1937	67.933	0	985.000	-	-	6,90%
1954	160.890	0	892.901	-	-	18,02%

Πηγή: Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923, Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα 1984, Παράρτημα Δ'

1.2.2 Η υπερτροφική ανάπτυξη της μέσης εκπαίδευσης

Η σχέση μαθητών μέσης εκπαίδευσης προς τον αριθμό των μαθητών του δημοτικού στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα βρίσκεται περίπου μεταξύ του 1 προς 6 και 1 προς 8, ενώ για την Γαλλία στο ίδιο χρονικό διάστημα κυμαίνεται περίπου από 1 προς 30 έως ένα προς 44 (βλ. πίνακα 6)³. Η αναλογική σχέση μαθητές μέσης εκπαίδευσης / μαθητές δημοτικής είναι εξαιρετικά υψηλή στη χώρα μας όλο το διάστημα μέχρι τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, ενώ παρέμενε πολύ χαμηλή σε όλες τις χώρες της δυτικής Ευρώπης. Οι λόγοι είναι δύο. Πρώτον στην Ευρώπη η βασική εκπαίδευση έχει διεισδύσει σχεδόν σε όλο το λαό, ενώ στην Ελλάδα ακόμη και το στις αρχές του 20^{ου} αιώνα δεν ξεπερνά το 70% του συνόλου των παιδιών σχολικής ηλικίας. Δεύτερον τα γυμνάσια εκεί λειτουργούσαν ακόμα ως «σχολεία προυχόντων», όπου φοιτούσαν αποκλειστικά σχεδόν οι γόνοι της αστικής τάξης των πόλεων, όπως σημειώνουν ο Establet και ο Baudelot⁴.

¹ Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Σαββάλας σ. 43

² Οι αριθμοί είναι ενδεικτικοί. Μας δίνουν μια τάξη μεγέθους γιατί πολλά παιδιά στο δημοτικό επαναλαμβάνουν τάξεις ή εγκαταλείπουν το σχολείο και ένα μη ευκαταφρόνητο μέρος των φοιτητών προέρχεται από τον ελληνοισμό της διασποράς, Κυπριανός Παντ. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 127

³ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα 1998, πίνακας σ. 52

⁴ Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Θεμέλιο, Αθήνα 1985, σ. 400

Πίνακας 4: Αριθμός μαθητών στη μέση εκπαίδευση σε σχέση με τον αριθμό των μαθητών δημοτικού, στην Ελλάδα και στη Γαλλία

έτος	Ελλάδα	Γαλλία	Για τη Γαλλία τα έτη:
1855	1:5,8	1:44,86	1842
1866	1:6,2	1:31,63	1865
1874	1:7,5	1:30,49	1876
1878	1:7,6	1:34,92	1887
1901	1:7,9		
1911	1:8,9		
1928	1:7,2		
1950		1:3,92	
1954	1:4,52	1:3,03	

Πηγή Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 52

Πράγματι, τα στατιστικά στοιχεία συγκριτικά με τον πληθυσμό άλλων χωρών δείχνουν ότι το σχολείο στην Ελλάδα υστερεί αριθμητικά στη δημοτική εκπαίδευση και υπερτερεί στη «μέση»¹ και την «ανώτερη» σε σχέση με εκείνα της Δύσης, όπως αποτυπώνεται στους πίνακες 5, 6 και 7: Το 1874 ο αριθμός μαθητών δημοτικού που αντιστοιχούν σε 1000 κατοίκους στην Ελλάδα είναι ο χαμηλότερος σε σχέση με τις άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες (βλ. πίνακα 5). Στη μέση εκπαίδευση όμως, το 1870, το ποσοστό ανά χίλιους κατοίκους αυτών που φοιτούν στο γυμνάσιο είναι σχεδόν διπλάσιο από εκείνο της Γαλλίας και σχεδόν τετραπλάσιο από της Αμερικής (βλ. πίνακα 6). Αλλά και το 1890 η Ελλάδα εξακολουθεί να βρίσκεται πρώτη ανάμεσα σε έξι χώρες, σε μαθητές του ανώτερου κύκλου της μέσης εκπαίδευσης ανά 1.000 κατοίκους (βλ. πίνακα 7).

<i>Πίνακας 5. Αριθμός μαθητών δημοτικού που αντιστοιχούν σε 1000 κατοίκους το 1874</i>		<i>Πίνακας 6. Αριθμός κατοίκων που αντιστοιχούν σε 1 μαθητή γυμνασίου το 1870</i>		<i>Πίνακας 7. Μαθητές του ανώτερου κύκλου της μέσης εκπαίδευσης (1890) ανά 1.000 κατοίκους</i> <i>Πηγή: Τσουκαλάς σ. 398</i>	
Γαλλία	116	Ελλάδα	138*	Ελλάδα	27
Βέλγιο	104	Γαλλία	229	Γαλλία	26
Δανία	94	ΗΠΑ	500	Βέλγιο	25
Αυστρία	84	*Ο γάλλος στατιστικολόγος Λαβεσέρ για το 1873 αναφέρει πρώτη την Αλγερία με ένα μαθητή ανά 125 κατοίκους, δεύτερη την Ελλάδα με έναν ανά 155 και στη συνέχεια: Πρωσία, Βέλγιο, Γερμανική Αυτοκρατορία, Γαλλία, Νορβηγία, Ολλανδία, Σουηδία, Ιταλία, Αυστρία και Ουγγαρία. Πηγή Κυπριανός, 2004 σ. 126		Ιταλία	22
Αγγλία	80			Ρουμανία	15
Ιταλία	70			ΗΠΑ	11
Ελλάδα	56				
Ρωσία	12				
Πηγή Μωραϊτίνης, παρατίθεται στον Κυπριανό 2004 σ. 126					

Από το 1847 ο Casimir Leconte προέβλεπε: «όχι μόνο δεν υπάρχει λόγος να προκαλεί κανείς εναύσματα για την προώθηση της εκπαίδευσης τόσο στην κυβέρνηση όσο και στα άτομα, αντίθετα, σε ορισμένες περιπτώσεις, θα έπρεπε κανείς να προσπαθήσει να περιορίσει τη δίψα που χαρακτηρίζει τους Έλληνες που θέλουν να τα μάθουν όλα. Φοβάμαι ότι αυτή η

¹ Κυπριανός Π. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα 2004, σ. 128

άφρονη τάση που παρασύρει τον πληθυσμό, θα οδηγήσει τη νέα γενιά στην παραγωγή μιας πολυάριθμης μάζας παρασιτικών μικρορρητόρων»¹.

Το 1873 ο Αμερικανός διπλωμάτης Tuckerman σημειώνει ότι η Ελλάδα είναι μία χώρα «υπερεκπαιδευμένη» σε σχέση με το οικονομικό της επίπεδο. Όχι μόνον υπάρχει μία έντονη τάση προς εκπαίδευση, τόσο ανάμεσα στους φτωχούς γονείς όσο και ανάμεσα στους μαθητές, αλλά και το κράτος αφιερώνει σε αυτή ένα σημαντικό μέρος του προϋπολογισμού του. Τα έξοδα της εθνικής εκπαίδευσης ανέρχονται σε 5,3% του συνόλου των δημοσίων δαπανών², ποσοστό πολύ υψηλότερο από αυτό της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Γερμανίας και της Αυστρίας. Σε σχέση με τον πλούτο της, η Ελλάδα είναι στην πρώτη σειρά των εθνών ως αυτοεκπαιδευόμενος λαός. Ο George Finley σημειώνει μερικά χρόνια αργότερα ότι το ποσοστό των εκπαιδευόμενων ανθρώπων στην Ελλάδα ήταν ίσως υψηλότερο από οποιαδήποτε άλλη χριστιανική χώρα.

Με δεδομένο ότι ειδικά το 19^ο αιώνα τα ελληνικά σχολεία είναι δεκαπλάσια σχεδόν από τα γυμνάσια και τα δημοτικά σχεδόν εκατονταπλάσια, θα περίμενε κανείς ρυθμούς αύξησης των μαθητών ανάλογους με τους ρυθμούς αύξησης των εκπαιδευτικών ευκαιριών, αλλά αυτό δεν συμβαίνει: παρατηρείται μια υπερβολική κατ' αναλογία αύξηση του ποσοστού φοίτησης στη μέση εκπαίδευση³ (ελληνικό και γυμνάσιο). Δηλαδή ενώ ο συνολικός πληθυσμός μεταξύ 1855 και 1866 αυξάνει κατά 33%, οι μαθητές του δημοτικού αυξάνουν κατά 49% και της μέσης κατά 65%.

Ερμηνείες της τάσης για ανώτερες σπουδές

Ως εξήγηση για το συγκριτικά υψηλό αριθμό των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ο Μωραϊτίνης, ο Χασιώτης και αρκετοί φιλέλληνες προβάλλουν το «πάθος» των Ελλήνων για τα γράμματα. Άλλοι αναλυτές, όμως, δεν αποδέχονται άκριτα την άποψη ότι η δίψα για μόρφωση και τα γράμματα αποτελεί φυλογενετικό χαρακτηριστικό των Ελλήνων. Ο Αμπού το 1854 σημειώνει: «νομίζω είναι ανώφελο να επισημάνω την ελάχιστη θέση που δίνουν στις επιστήμες». Του κάνει εντύπωση που οι Έλληνες ενδιαφέρονται όχι τόσο για τη γνώση όσο για το πτυχίο: «... οι Έλληνες δεν έχουν καμία όρεξη για τις επιστήμες του καθαρού στοχασμού, δεν αποκτούν άπληστα παρά τις χρήσιμες γνώσεις και δεν μελετούν με ευχαρίστηση παρά μονάχα όταν μαθαίνουν ταυτόχρονα μια επιστήμη και ένα επάγγελμα»⁴. Παρόμοια άποψη εκφράζει το 1876 και ο Σκουζές. Πιστεύει ότι στην Ελλάδα τα πτυχία του γιατρού και του δικηγόρου έχουν τόσο μεγάλη ζήτηση, επειδή οι κάτοχοί τους θέλουν να ασκήσουν το επάγγελμα επικερδώς στις ελληνικές κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Ο Κυπριανός αναφέρει τρία στοιχεία ως αιτίες της τόσο μεγάλης επένδυσης στο σχολείο από λαϊκά και μη στρώματα. Πρώτο θεωρεί ότι «η αξιοδότηση του σχολείου είναι πρότερη. Συνδέεται με το Διαφωτισμό, τις αρχές και τις αξίες του. Η ταύτιση των γραμμάτων με το φως και την πρόοδο, που προβάλλεται πριν από, κατά και μετά το '21, προφανώς επέδρασε στο κοινωνικό φαντασιακό και έθεσε στο επίκεντρο της κοινωνικής ζωής το σχολείο... Από δεσποζούσα ιδεολογία για την αναγέννηση του έθνους και τη συγκρότηση ευνομούμενης δημοκρατικής πολιτείας, ο Διαφωτισμός από τον Καποδίστρια και μετά έχασε το λούστρο του και, κυρίως, το πολιτικό του περιεχόμενο. Η παιδεία, όμως, από άλλο δρόμο έμεινε στο κέντρο της κοινωνικής ζωής»⁵. Δεύτερο στοιχείο που ανεβάζει την ήδη υψηλή αξία του σχολικού τίτλου σε μια αγροτική κοινωνία ελάχιστα εγγράμματη, είναι κατά τη γνώμη του η συμβολική αξία ενός σπάνιου και αξιοδοτημένου αγαθού, όπως το πτυχίο, καθώς λειτουργεί ως εχέγγυο διάκρισης. Αυτό αποδεικνύεται και από την υψηλή ανταλλακτική του αξία στην

¹ Leconte C., *Histoire economique de la Grece*, Paris 1847, σ. 150 και τις επόμενες δύο γνώμες Tuckerman Ch. *The Greeks of today*, New York 1873, s. 78 και Finley G. *History of Greece*, London 1877, τόμος 6, σ. 16 αναφέρει ο Τσουκαλάς σ. 410

² Χωρίς να υπολογίζονται οι ιδιωτικές δαπάνες από δωρητές. Οι δωρεές που έγιναν πριν από 10 μεγάλους δωρητές πριν το 1870, ξεπερνάν το άθροισμα του προϋπολογισμού του υπουργείου Παιδείας για ολόκληρη την περίοδο μέχρι το 1870. Τσουκαλάς 1976, σ. 488

³ Μυλωνάς Θ., *Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης*, Gutenberg, Αθήνα 1998, σ. 225-6

⁴ παρτίθεται στο Κυπριανός Παντ. : *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, 2004 σ. 128

⁵ Κυπριανός Παντ. : *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, Βιβλιόραμα, 2004 σ. 130-1

αγορά εργασίας, όπως παρατηρούν ο Αμπού και ο Σκουζές. Επίσης η απουσία αριστοκρατικής τάξεως συνέβαλε ώστε να δοθεί μεγάλη σημασία στη συμβολική αξία του πανεπιστημιακού διπλώματος και της καθαρότητας της γλώσσας ως μέσου διάκρισης¹. Το τρίτο στοιχείο συνδέεται με τη σύσταση του ελληνικού κράτους, τη στελέχωση των υπηρεσιών του, τη δυνατότητά του να ενεργήσει ως εργοδότης, αλλά και τις ευκαιρίες ανέλιξης που προσέφεραν οι ελληνικές κοινότητες του έξω ελληνισμού². Παρά τις πελατειακές σχέσεις των κάθε είδους δημοσίων υπαλλήλων με τις πολιτικές φατρίες, υπήρχαν πάντα ευκαιρίες, έστω και φαντασιακά, για τους κατόχους σχολικών τίτλων. Το στοιχείο αυτό επικρατεί στις αντιλήψεις του νεοέλληνα και στις μέρες μας. «Η εύκολη απορρόφηση των αποφοίτων των διαφόρων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και η γρήγορη κοινωνική τους ανέλιξη ενίσχυσαν τη στροφή των νεοελλήνων προς τις σπουδές και ιδιαίτερα προς εκείνες που οδήγησαν στη δημοσιοϋπαλληλία, καθώς και σε ελεύθερα επαγγέλματα αναγκαία για τη λειτουργία των υπηρεσιών»³.

Ο Ευαγγελόπουλος στην αύξηση των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης τον 19^ο αιώνα θεωρεί ότι συνετέλεσε επιπροσθέτως η αντιπαράθεση πνευματικής και χειρωνακτικής εργασίας. «Το μίσος και η περιφρόνηση για τις χειρωνακτικές εργασίες, που αισθάνονταν οι Έλληνες κατά τα χρόνια της τουρκικής δουλείας, συνεχίζονται και μετά την απελευθέρωση. Οι σκοποί της αγωγής και τα αναλυτικά προγράμματα διαιωνίζουν την αντιπαράθεση αυτή. Αφιερώνοντας πολλές ώρες για τη διδασκαλία των κλασικών-ανθρωπιστικών μαθημάτων και δίνοντας έμφαση στις ηθικές και πνευματικές αξίες δημιουργούν υποτίμηση των χειρωνακτικών εργασιών και επιβραδύνουν επίσης την ανάπτυξη της τεχνικο-επαγγελματικής εκπαίδευσης»⁴. Το κράτος ευνοεί και εκτρέφει την παραπάνω διάκριση με την υπερδιόγκωση του κρατικού μηχανισμού και των υπηρεσιών, καθώς και με τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, που είναι υψηλότεροι από τα μέσα εισοδήματα των παραγωγικών στρωμάτων⁵.

Ο Τσουκαλάς, όμως, θεωρεί πως η «φυσική περιφρόνηση» για τη χειρωνακτική εργασία στο πλαίσιο μιας κοινωνίας που στερείται παράδοσης «μέσων τάξεων», αποτελεί πολύ γενική εξήγηση⁶. Βασιζόμενος στο ότι εμφανίζονται αυξημένα ποσοστά φοίτησης στη μέση εκπαίδευση σε περιοχές με μικρή και μέση ιδιοκτησία, συνδέει το φαινόμενο της υπερτροφικής ανάπτυξης της μέσης εκπαίδευσης με την έντονη και μαζική αγροτική έξοδο, επειδή στις περιοχές αυτές «οι παραγωγικές δυνάμεις ήταν ανίκανες να αντιμετωπίσουν τις αύξουσες ανάγκες ενός διαρκώς διογκούμενου πληθυσμού»⁷. Η μέση εκπαίδευση, λοιπόν, παρείχε την τυπική προϋπόθεση, ώστε η μετακίνησή τους να έχει σοβαρές ελπίδες επιτυχίας. Με τη διαδικασία της εντεινόμενης γραφειοκρατικοποίησης και της ανάπτυξης του τριτογενή τομέα της οικονομίας, ο εσωτερικός μετανάστες είχε ολοένα περισσότερες ελπίδες να ξεφύγει από τη φτώχεια, αν είχε προικιστεί με ένα επίπεδο εκπαίδευσης υψηλής ανταλλακτικής αξίας. Δηλαδή, η δευτεροβάθμια εκπαίδευση λειτουργούσε τουλάχιστον φαντασιακά, ως εφελτήριο κοινωνικής κινητικότητας και αποτέλεσε «τη γενική προϋπόθεση της μετάπλασης μιας σημαντικής μερίδας των γόνων της μικρής αγροτικής ιδιοκτησίας σε δυνάμει και ενεργεία μικροαστούς»⁸.

Η ταύτιση των ζωνών υπερεκπαίδευσης με τις ζώνες έντονης και μαζικής αγροτικής εξόδου είναι απομονώσιμες σύμφωνα με τον Τσουκαλά, μόνο στο επίπεδο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Αντίθετα η πρωτοβάθμια χαρακτηρίζεται από μία ομοιογένεια⁹. Πράγματι, συνεχίζει, παρατηρώντας τα ποσοστά ένταξης στη μέση εκπαίδευση ανά περιοχή,

¹ Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Θεμέλιο, Αθήνα 1985, σ. 539-542

² Εξ ίσου υψηλή αξία είχε η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στα μάτια των εύπορων χριστιανικών κοινοτήτων της Βορειοδυτικής Μακεδονίας, λόγω του ανώτερου κοινωνικού συμβολισμού και των προοπτικών κοινωνικής ανέλιξης που υπόσχονταν. Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004 σ. 176

³ Κασσωτάκης Μ.- Παπαγγελή-Βουλιουρή Δ.: «Οι διαδικασίες μετάβασης από τη Δευτεροβάθμια στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση...» στο βιβλίο Καζαμία Α. Κασσωτάκη Μ. Ελληνική Εκπαίδευση, Σείριος, Αθήνα, 1995, σ. 265-6

⁴ Ευαγγελόπουλος Σπ.: Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Τόμος Α', Αθήνα, 1989 σ. 160

⁵ Κασσωτάκης Μ., Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής- Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, στο βιβλίο: Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 1986, σ. 34

⁶ Τσουκαλάς Κ. Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, (1830-1922), Θεμέλιο 1985, σ. 402

⁷ Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Θεμέλιο, Αθήνα 1985, σ. 428

⁸ Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Θεμέλιο, Αθήνα 1985, σ. 429

⁹ Τσουκαλάς, ό.π. σ. 420

διαπιστώνουμε (βλ. πίνακα 8), αν εξαιρέσουμε την περιοχή της πρωτεύουσας, η οποία απορροφά μεγάλο αριθμό μαθητών επαρχιακής προέλευσης λόγω έλλειψης σχολικής υποδομής στον τόπο τους, ότι τα ποσοστά φοίτησης ανά διαμέρισμα είναι σημαντικά υψηλότερα σε περιοχές «όπου κυριαρχεί η μικρή και η μέση ιδιοκτησία». Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Λακωνίας, της φτωχότερης ίσως περιοχής της Ελλάδας, που μαζί με τη Μεσσηνία παρουσιάζουν ένα από τα μεγαλύτερα ποσοστά φοίτησης και ταυτόχρονα τον υψηλότερο ρυθμό αύξησης των ποσοστών φοίτησης (περίπου 193% από το 1878 ως το 1911).

Πίνακας 8.

Ποσοστά φοίτησης στη μέση εκπαίδευση κατά νομούς επί 1.000 κατοίκων				
	1878	1900	1907	1911
Αττική	20,0	14,4	14,1	18,2
Εύβοια	7,4	10,5	9,8	11,3
Φθιώτιδα	5,5	7,9	8,2	8,9
Αιτωλία	6,0	6,7	6,1	7,0
Αχαΐα	7,0	12,7	12,2	15,5
Αρκαδία	5,2	10,9	11,8	14,5
Αργολίδα	9,0	9,0	9,9	13,5
Μεσσηνία	6,8	12,9	14,3	17,6
Λακωνία	5,6	11,7	13,3	16,4
Κυκλάδες	9,9	8,2	9,7	12,2
Κέρκυρα	4,8	6,6	8,0	9,7
Κεφαλονιά	5,3	7,0	8,9	9,3
Ζάκυνθος	5,6	5,2	6,7	6,7
Άρτα		6,9	9,2	8,0
Λάρισα		8,6	9,6	12,4
Τρίκαλα		4,7	5,0	5,9
Μέσος όρος	7,9	9,8	10,5	12,9

Πηγή Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Θεμέλιο 1985, σ. 414

Ο Ronald Dore σχετικά με αυτό το φαινόμενο κοινό σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες που αναπτύχθηκαν καθυστερημένα, έχει αναπτύξει τη θεωρία «της ασθένειας του διπλώματος». Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, σε καπιταλιστικές χώρες με ατροφική βιομηχανία και αναπτυγμένο πρωτογενή και τριτογενή τομέα «εισήχθηκαν» εκπαιδευτικοί θεσμοί από τις αναπτυγμένες χώρες, ενώ παράλληλα αναπτύχθηκε ο τομέας των υπηρεσιών του κράτους. Έτσι στις χώρες αυτές η δημόσια διοίκηση ήταν ο «θύλακας» υψηλά αμειβόμενων επαγγελματιών με κοινωνική προβολή, ή απλά ο εργοδότης. Η απασχόληση στο κράτος έγινε πόλος έλξης, και διαβατήριο ήταν η κατοχή διπλωμάτων. Έτσι άρχισε το φαινόμενο της στροφής του πληθυσμού στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Το φαινόμενο αυτό το αποκάλεσε «το αποτέλεσμα της καθυστερημένης ανάπτυξης», (the late development effect).

Όσοι από τους μαθητές κατάφερναν, ξεπερνώντας τις συμπληγάδες του δημοτικού, να αποφοιτήσουν από την τετάρτη τάξη και να επιτύχουν στις εισαγωγικές εξετάσεις του ελληνικού σχολείου, που θεσπίστηκαν από το 1867 και ύστερα, έμπαιναν στην ταλαιπωρία να περπατούν μια - δυο ώρες δρόμο για να φτάσουν στην κοντινότερη κωμόπολη που διέθετε ελληνικό σχολείο ή έπρεπε σε αυτήν την ηλικία, των δέκα-έντεκα ετών να μετακομίσουν μακριά από την οικογένειά τους. Οι πρακτικές δυσχέρειες που συναντούσε ένα παιδί, ιδιαίτερα της υπαίθρου, να παρακολουθήσει μαθήματα στο ελληνικό σχολείο ή ακόμα περισσότερο στο γυμνάσιο, προϋποθέτανε, εκτός από μια απόφαση για αλλαγή ζωής, μια απόφαση «ανοδικής κινητικότητας» και αυξημένες ικανότητες ένταξης και προσαρμογής στο δασκαλοκεντρικό και αυταρχικό σχολικό περιβάλλον.

Η κριτική

Παρά το ότι η κατοχή σχολικών τίτλων λειτουργεί ως μέσο ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας και κοινωνικής διάκρισης, από το 1875 και μετά, αφού έχει διαπιστωθεί αφενός η αριθμητική και ποιοτική υστέρηση στη δημοτική εκπαίδευση αφετέρου η υπερπαραγωγή αποφοίτων στη μέση, τίθενται τρία θεμελιώδη ζητήματα: η ανάπτυξη της στοιχειώδους εκπαίδευσης, κυρίως η γενίκευση του δημοτικού σχολείου και η ποιοτική του αναβάθμιση, η ανάπτυξη της τεχνικής και επαγγελματικής κατάρτισης για τα παιδιά του «λαού» και η μείωση των μαθητών του γυμνασίου και των φοιτητών¹. Η τάση αυτή αποσκοπεί στο να εναρμονίσει τη χώρα με την υφιστάμενη κατάσταση στις προηγμένες χώρες της Δύσης (Γαλλία, Γερμανία, Αγγλία). Η ιδεολογία της ύπαρξης τριών κοινωνικών τάξεων με διαφορετικές ανάγκες, που διατυπώθηκε από επιφανείς φορείς του Διαφωτισμού όπως ο Ρουσώ, ο Βολταίρος, ο Κοντορσέ, επικράτησε στη Γαλλία και κυρίως στα γερμανικά κράτη και εξηγεί τη δομή της εκπαίδευσής τους. Εκεί, καθόλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, επικρατεί ένα σύστημα δύο κατευθύνσεων αδιαβροχοποιημένων μεταξύ τους ήδη από το τέλος των πρωτοβάθμιων σπουδών και όσον αφορά ειδικά στην Αγγλία, ένας κλάδος του σχολικού μηχανισμού εκπαιδεύει την κατώτερη κοινωνική τάξη για μια απασχόληση που να ανταποκρίνεται στην κατώτερη κοινωνική κατάσταση, με κατώτερους δασκάλους². Στην Ελλάδα η αντίληψη αυτή χρησιμοποιήθηκε κυρίως ως ανασχετικός φραγμός για την εγγραφή στο γυμνάσιο και στο πανεπιστήμιο. Το δημοτικό για τους φτωχούς, το ελληνικό και το γυμνάσιο για τους «μεσαίους» και το πανεπιστήμιο για τους λίγους της «ανώτερης» τάξης³.

Η φοίτηση στη μέση και ανώτερη εκπαίδευση παύει να θεωρείται ως απόδειξη της κλίσης και της αγάπης των Ελλήνων για τη μόρφωση. Το σχολείο παύει να ταυτίζεται με το φως και την πρόοδο. Εξαιτίας της επίδρασης παιδαγωγών όπως ο Δ. Πετρίδης, ο Χ. Παπαμάρκου, ο Δ. Ζαγγογιάννης και ο Π. Οικονόμος, που έχουν σπουδάσει στην Δυτική Ευρώπη και εμπλέκονται με τα δύο μεγάλα κόμματα του Δηλιγιάννη και του Τρικούπη, αλλάζει η αντίληψη για την εκπαίδευση. Εγκαθίσταται λοιπόν η ιδέα σύμφωνα με την οποία «κάθε κοινωνία αποτελείται από τρεις διακριτές κοινωνικές τάξεις με διαφορετικές κοινωνικές ανάγκες: οι ανάγκες της «κατώτερης τάξης» περιορίζονται στη στοιχειώδη εκπαίδευση, για να αποκτήσει τα αναγκαία για τη ζωή εφόδια, της «μεσαίας τάξης» στη μέση εκπαίδευση και της ανώτερης τάξης στο πανεπιστήμιο»⁴. Την αντίληψη αυτή την ασπάζονταν στην Ελλάδα ήδη από το 1830 επιφανείς άνθρωποι των γραμμάτων και πολλοί καθηγητές στο πανεπιστήμιο. Ωστόσο, η συνταύτιση των σπουδών με το φως και την πρόοδο, χωρίς ταξικούς περιορισμούς, παρέμενε έως το 1864 ισχυρή. Για παράδειγμα, αναφέρουμε τη συζήτηση στη Βουλή, το 1864 για το άρθρο 16 του συντάγματος, όπου πολλοί βουλευτές εναντιώνονται στη θέσπιση διδάκτρων στο πανεπιστήμιο προς ανακούφιση του κράτους, επειδή πιστεύουν ότι «...διά τούς πλουσίους δέν ἐγένοντο τὰ Πανεπιστήμια» και «ἐγὼ θέλω καὶ ὁ τεχνίτης νὰ μανθάνῃ γράμματα» (Χαντζέρης), ή «ὁ Κ. Καλλιγᾶς δέν ἐσπούδασε εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἔτυχε νὰ ἔχῃ πλουσίους γονεῖς...» (Πετιμεζάς)⁵. Η αντίληψη των διαφορετικών αναγκών των τριών κοινωνικών τάξεων όμως κερδίζει έδαφος μετά το 1880 και επικρατεί. «Τώρα προβάλλει ένα νέο ερμηνευτικό σχήμα. Η ζήτηση του γυμνασίου και του πανεπιστημίου

¹ Ο πρώτος αυτός στόχος της περιόδου 1875–1910 υλοποιήθηκε μερικά. Το 1880 καταργείται η αλληλοδιδασκική, εισάγεται η ερβαρτιανή μέθοδος, το 1894 καταρτίζεται αναλυτικό πρόγραμμα, λαμβάνεται μέριμνα για την κατάρτιση του προσωπικού και την προφύλαξη του από τοπικές, κομματικές και πολιτικές εξαρτήσεις. Στο διάστημα των 35 αυτών χρόνων υπερδιπλασιάζεται αναλογικά ο αριθμός των μαθητών του δημοτικού, φτάνοντας τους 88 μαθητές ανά 1000 κατοίκους το 1900. Έτσι η φοίτηση στο δημοτικό στην Ελλάδα γίνεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα υψηλότερη απ' ό,τι στις άλλες βαλκανικές χώρες, αλλά χαμηλότερη από τις ευρωπαϊκές. Το μεγάλο πρόβλημα βέβαια είναι η φοίτηση των κοριτσιών που ακόμη και το 1910 αντιπροσωπεύουν μόλις το 30% του μαθητικού πληθυσμού. Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 171-2

² Τσουκαλάς Εξάρτηση και αναπαραγωγή σ. 507

³ «Η κατωτέρα του λαού στοιβάς, ή δεομένη ήττονος έκπαιδεύσεως ἐστὶν ἡ τῶν γεωργῶν, ποιμένων, χειρωνακτῶν κλπ. Διὰ τὴν ἀναγκαίαν αὐτῆς μόρφωσιν ἀρκεῖ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον... Διὰ τὴν δευτέραν, τῆς πρώτης ἐκείνης ὑπερτέραν τὰξιν τῶν πολιτῶν, τὴν τῶν βιομηχάνων, ἐμπόρων κτηματιῶν καὶ ἐν γένει τῶν ἀνωτέρας παιδείας ἐφιεμένων, εἰσι τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα... Διὰ τούς ἐπιθυμοῦντας ν' ἀνέλθωσιν καὶ εἰς ἀνώτερον, τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς γενικῆς παιδείας ἔσσονται εἰς τὰ κεντρικότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἰδρυμένα γυμνάσια... Ἡ τοιαύτη τῶν διδασκτικῶν καταστημάτων διαίρεσις ἀντιστοιχεῖ νομίζομεν, ἀκριβῶς εἰς τὰς εἰδικὰς καὶ τὰς ἀλληλοϋχοιμένους ἀνάγκας τῶν διαφόρων τάξεων, εἰς ἃς ἀνεξαιρέτως διαίρεται ἡ πανταχοῦ πολιτικὴ κοινωνία». Ραγκαβῆς ἐφ. Ἐβδομάς, 1891, παρατίθεται στο Κυπριανός, σ. 150-1

⁴ Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 148

⁵ Δημαράς Α, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Αθήνα, 1989, τόμος Α' σ. 197

αποδίδεται, σύμφωνα με τη λέξη της εποχής, στη «θεσιθηρία». Οι Έλληνες, υποστηρίζεται, πάνε σχολείο για να βρουν θέση στο δημόσιο. Είναι αξιοσημείωτο ότι τη θέση αυτή ασπάζονται άτομα από διαφορετικές πολιτικές παρατάξεις¹. Το εκπαιδευτικό σύστημα δεν θεωρείται φορέας πρόοδου, αλλά εστία κακίας και διαφθοράς, ένα βάρος επαχθές για το κράτος, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει στην εισαγωγή του νομοσχεδίου του το 1877 ο Γ. Μίλησης: «...Ολίγη σκέψις ἀρκεῖ, ἵνα πεισθῇ τις ὅτι κυριωτάτη αἰτία τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καχεξίας τοῦ τόπου εἶναι τὸ ἐν ἰσχύϊ σύστημα τῆς δημοσίας παιδείσεως διότι, ὅπως τὸ σύστημα τοῦτο λειτουργεῖ, οὐδὲν ἄλλο παράγει ἢ δύναται νὰ παραγάγῃ εἰ μὴ ἡμιμαθεῖς, οἵτινες εἰσὶ πολλῶν χεῖρονες τῶν ἀμαθῶν, καὶ οἵτινες ἐν μὲν τῇ κοινωνίᾳ ἀποτελοῦσι **ζύμην κακίας καὶ διαφθορᾶς**, διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐρημίαν πάσης ὑγιοῦς ἀρχῆς, πνευματικῆς τε καὶ ἠθικῆς, ἐν δὲ **τῇ πολιτείᾳ βάρος ἐπαχθές καὶ διαρκὲς αἰτίαν μερίμνης καὶ ταραχῆς**, διὰ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν τοῦ ζῆν ἀνεξαρτήτως καὶ ἐντίμως». Είναι αξιοσημείωτο ότι και στη δυτική Ευρώπη το 19ο αιώνα οι κυρίαρχες τάξεις βλέπουν το σχολείο ως απειλή για την κατεστημένη κοινωνία και ως σύμμαχο των επαναστατικών ραδιουργιών του «στρατού της αναρχίας, των επαναστάσεων και της αταξίας»².

Τον όρο θεσιθήρας, που χρησιμοποιείται τουλάχιστον μέχρι το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, εισήγαγε το 1872 ο Δ. Μαυροκοδράτος. Αναφερόμενος στους αποφοίτους του γυμνασίου και του πανεπιστημίου, τους αποκαλεί μεταξύ των άλλων «ημιμαθείς και άμοιρους φιλοσοφίας, οι οποίοι περιμένουν να ζήσουν από τον ιδρώτα του λαού»³.

Η «νέα φιλοσοφία» δεσπόζει στις συζητήσεις για την εκπαίδευση μετά τη δεκαετία του 1890. Στην αγόρευσή του στη Βουλή, κατά τη συζήτηση των νομοσχεδίων του 1899, ο πρώην υπουργός Παιδείας Πετρίδης λέει ειρωνικά: «οἱ πλεῖστοι γονεῖς, ἀποστέλλοντες τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὸ κλασικὸν Γυμνάσιον, ὑποθέτουσιν, ὅτι θὰ παρασκευάσωσιν ἕναν Ὑπουργὸν ἢ ἕναν Νομάρχην»⁴. Η απαξίωση της μέσης εκπαίδευσης δεν περιορίζεται μόνο στα όρια του βασιλείου αλλά έχει και υποστηρικτές ανάμεσα σε επιφανείς έξω Έλληνες. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο λόγο του στη Β' Συντακτική Συνέλευση των Κρητών, στις 3 Νοεμβρίου 1906, θεωρεί ότι το σχολείο της μέσης εκπαίδευσης δεν ισούται κατ' ανάγκη με το φως, αλλά μπορεί να αποβεί επιζήμιο για τους μαθητές και για την κοινωνία⁵. Σε κάθε περίπτωση, οι συνέπειες της νέας θεώρησης της εκπαίδευσης είναι σημαντικές. Εφεξής η ζήτηση «ανωτέρων» σπουδών επικρίνεται ως σημάδι καθυστέρησης και στιγματίζεται ως απότοκο «θεσιθηρίας». Ο λόγος είναι απλός. Το επαγγελματικό αντίκρισμα των πτυχίων στο εσωτερικό το διάστημα αυτό έχει μειωθεί. Το 1895 ο αριθμός των πτυχιούχων εκπαιδευτικών αυξήθηκε τόσο, ώστε να διαγκωνίζονται για μια θέση σε ένα ελληνικό σχολείο. Οι φιλόλογοι και οι μαθηματικοί έπρεπε να υπηρετήσουν από 10-15 χρόνια στα ελληνικά σχολεία πριν πάρουν μετάθεση για τα γυμνάσια⁶. Η οικονομική ανάπτυξη του παροικιακού ελληνισμού μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο δεν οδήγησε σε σοβαρές επενδύσεις στο εσωτερικό, με αποτέλεσμα οι θέσεις εργασίας στη διοίκηση - γραφειοκρατία και τα ελεύθερα επαγγέλματα να παρουσιάζουν κορεσμό⁷. Σύμφωνα με το Γάλλο αρχαιολόγο Ντεσάμπ «στην Τουρκία οι Έλληνες καταλαμβάνουν σχεδόν όλες τις θέσεις που απαιτούν κάποια μόρφωση. Είναι γραμματείς, διερμηνείς, δικηγόροι, κυρίως γιατροί ...όμως πολλοί άνεργοι πτυχιούχοι, γιατροί χωρίς ασθενείς, δικηγόροι χωρίς δίκες, караδοκούν τις αλλαγές των κυβερνήσεων για να μπουν και αυτοί στο κυνήγι των θέσεων. Αυτό σημαίνει πολλούς νεοσύλλεκτους στον

¹ Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 154

² Snyders G., Σχολείο, τάξη και πάλη των τάξεων, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, σ. 92-93

³ «...πάντων ὑπερφρονούντες, ἀργοῦντες καὶ καλλωπιζόμενοι δικὴν ταῶνων καὶ περιμένοντες πάντι νὰ ζήσωσι ἐκ τῶν ἰδρώτων τοῦ λαοῦ, μὴ καταδεχόμενοι νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς βιοποριστικὰ ἔργα. Ταῦτα ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν τὰ ἀποτελέσματα τῆς λεγόμενης μορφώσεως ἐν Ἑλλάδι, ἅτινα συνεπιφέρουσι καὶ πλεῖστα ἄλλα, καὶ πρώτον μὲν τὴν τοῦ Ἑθνους ζῆμιαν, διότι ἡ παιδεία φαίνεται, ὡςπερ στρατολογουῖσα ἐκ τῆς γεωργίας καὶ βιομηχανίας, ἵνα καταστήσῃ τοὺτους ἀργούς καὶ οἰηματίας θεσιθήρας». Μπουρνάζος Στ., Η εκπαίδευση στο ελληνικό κράτος, στο βιβλίο: Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα. Οι απαρχές, τόμος Α', μέρος 2^ο Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999, σ. 195

⁴ παρατίθεται στο Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 154-5

⁵ «Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰς τὰς ἐπαρχίας, μακρὰν τοῦ νὰ συντελῶσι εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, συντελοῦσι μόνον εἰς τὸ νὰ παραλαμβάνωσι ἕνα μέγαν ἀριθμὸν ἐκ τῶν τέκνων τῶν ἐπαρχιωτῶν διὰ τὰ ρίπτωσι εἰς τὴν ἀπώλειαν». Παρατίθεται στο: Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 150

⁶ Τζουμλέας-Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας τα τελευταία 100 χρόνια, Δημητράκος, Αθήνα, 1933

⁷ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 222

ασταθή στρατό των πολιτικών»¹. Το σχολείο λοιπόν δέχεται πίεση για περιορισμό των αποφοίτων του από τα ανώτερα επίπεδά του².

Και τον 20^ο αιώνα η μέριμνα για μείωση των μαθητών και φοιτητών εξακολουθεί να είναι συνεχής. Το 1911 ο υπουργός Παιδείας στην παρουσίαση του κυβερνητικού προγράμματος για εξαετές δημοτικό, εξαετές γυμνάσιο και στροφή προς το πρακτικό σχολείο, προσθέτει: «ὅπως ἀναχαιτήσωμεν τὴν ροπὴν πρὸς τὰς κλασσικὰς σπουδὰς, ἡ ὁποία ἀπειλεῖ νὰ γεννήσῃ μεταξὺ ἡμῶν τὸ ὀλέθριον νόσημα τῶν μορφωμένων ἀέργων»³. Αλλά και το 1913 στην εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων της κυβέρνησης Βενιζέλου, ο Γληνός αναφέρεται και αυτός στους «καθ' οἷονδ' ἴσως τὸν τρόπον ἐξασφαλίσαντες ἓνα χαρτί, οἱ ὁποῖοι ἢ συνωθοῦνται περὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἢ ρίπτονται εἰς τὴν κοινωνίαν πνευματικοὶ προλετάριοι, ἐπιστήμονες ἄεργοι»⁴. Ο υπουργός Παιδείας κατά την αγόρευση του στη Βουλή μιλάει για τις στρατιές εγγραμμάτων που αποζητούν κοινωνική αποκατάσταση και τους θεωρεῖ παράσιτα και τροφίμους του προϋπολογισμού⁵. Αλλά και κατά τον Ι. Δραγούμη «... τα γυμνάσια βγάζουν ανθρώπους όχι της δουλειάς, μα χασομέρηδες και ακαμάτες που γυρεύουν θέσεις. Κι οι τέτοιοι άνθρωποι είναι ψώρα σ' ένα τόπο»⁶. Ενώ διαπιστώνεται ότι ο προσανατολισμός της μέσης εκπαίδευσης προς τις κλασσικές σπουδές είναι ολέθριος για τον τόπο, αντί να γίνει προσπάθεια αλλαγής προσανατολισμού, η προσπάθεια ἐγκείται στη συρρίκνωση της μέσης.

Η προσπάθεια μείωσης των μαθητών του γυμνασίου αποτελεί βασική επιδίωξη των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων του 20^{ου} αιώνα και περισσότερο της δεκαετίας του '30. Χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις του Γ. Παπανδρέου, υπουργού Παιδείας, στη συζήτηση των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του 1929 στη Βουλή: «Πρέπει νὰ δυσκολεύσωμεν τὴν ἄφθονον εἰσαγωγὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ἐγκαίρως, εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ ἀπόσχις τῶν μαθητῶν ἀπὸ τὴν λαϊκὴν κοινωνικὴν τῶν τάξιν δὲν ἔχει ἀκόμη συντελεσθῇ, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιστροφή, ἐνῶ μετὰ τὸ πέρας τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ἡ ἀπόσχις πρὸς τὴν λαϊκὴν κοινωνικὴν τάξιν εἶναι μεγάλη. Ὁ ἀπόφοιτὸς τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ἔχει γίνῃ περιφρονητὴς τῆς γῆς, χωρὶς νὰ ἀπορροφηθῇ ἀπὸ καμμίαν ἄλλην κοινωνικὴν τάξιν καὶ κανένα ἄλλον προορισμόν...»⁷.

Στις αντιλήψεις των φιλελευθέρων οι «θεσιθέρες» γίνονται και επικίνδυνοι για την κοινωνία. Στον προεκλογικό λόγο του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη το 1928, εκφράζεται ο φόβος της κοινωνικής ανατροπής: «ἐφόσον ἑκατοντάδες σχολείων τῆς κλασσικῆς λεγομένης ἐκπαίδευσως ἐξακολουθοῦν νὰ ἐξαπολύουν κατ' ἔτος χιλιάδας νέων ἀτελέστατα συνήθως μορφωμένων, ἀνικάνων οὐσιαστικῶς, διὰ κάθε παραγωγικὴν ἐργασίαν, τὸ μέλλον μας δὲν ἔμπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι σκοτεινὸν καὶ τὸ κράτος νὰ ἐργάζεται προφανῶς νὰ παρασκευάσῃ **τὸν μέλλοντα στρατὸν τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς**. Εἶμαι ὁ θιασώτης τῆς κλασσικῆς ἐκπαίδευσως ἀλλὰ δι' ἐλαχίστην ἀναλογίαν τῆς σπουδαζούσης νεολαίας διὰ τοὺς ὀλίγους ἐκλεκτοὺς, οἱ ὁποῖοι θ' ἀποτελέσουν τὴν **ἡγεσίαν τῆς αὖριον**. Εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τοὺτους κατατάσσω ὅλους ἐκείνους οἵτινες προερχόμενοι **ἔστω** καὶ ἐκ τῶν κατωτέρων στρωμάτων θὰ ἡρίστευον εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἐφ' ὅσον εἶναι ἄποροι τὸ κράτος θὰ ἔδιδεν ὑποτροφίαν διὰ νὰ συνεχίσουν τὴν περαιτέρω μόρφωσίν των. Διὰ τοὺς πολλοὺς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ἡ κλασσικὴ λεγομένη ἐκπαίδευσις εἶναι στείρα καὶ ἀπολύτως ἄγονος»⁸. Ο φιλελευθερισμός φοβάται τους απόφοιτους γυμνασίου και τους επιστήμονες ἀέργους, μήπως οδηγήσουν την κοινωνία σε ανατροπή και προτάσσει την αξιοκρατία ἀπέναντι στην πίεση των «θεσιθηρῶν»: «Εὐρεθήκαμεν ἐνῶπιον ... πληθωρισμοῦ τῆς Μέσης καὶ Ἀνωτάτης παιδείας. Ὁ πληθωρισμὸς οὗτος πιστοποιεῖται ὅχι μόνον ἀπὸ μίαν σύγκρισιν πρὸς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἄλλων χωρῶν ἡτις ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Μέση ἐκπαίδευσις τῆς Ἑλλάδος εἶναι περισσότερον πληθωρικὴ ὅλου τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως διότι ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι οἱ ἀπόφοιτοὶ τῆς μέσης καὶ ἀνωτάτης παιδείας

¹ Παρατίθεται στο Κυπριανός Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 176

² Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 222

³ Παρατίθεται στο Κυπριανός Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 205

⁴ Γληνός Δ., Ένας άταφος νεκρός, Αθήνα, 1925, σ. 40-41

⁵ «Μετὰ τὴν ἀπολύτρωσίν του ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ ὁ ἐλληνικὸς λαὸς εἶδεν ὅτι οἱ ἐγγράματοι ἄνθρωποι – ἦσαν δὲ τόσοι λίγοι – ἔτυχον τιμῶν, θέσεων καὶ κοινωνικῆς ἀποκαταστάσεως, καὶ φυσικῶς ἐπεζήτησαν πάντες νὰ γευθῶσι παιδείας τὰ τέκνα αὐτῶν, διὰ νὰ τύχῃσι καὶ αὐτὰ τιμῶν καὶ κοινωνικῆς ἀποκαταστάσεως, καὶ ἐσχηματίσθη οὕτω ρεῦμα αὐτοθυσίας. Ἐπῶλε ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατά του, διὰ ν' ἀξιώθῃ ὁ υἱὸς του νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Πανεπιστημίου. Καὶ οὕτω ἐθυσιάσθησαν ὁλόκληροι οἰκογένειαι, διὰ νὰ δημιουργηθῶσι, Κύριοι, παράσιτοι καὶ τρόφιμοι τοῦ προϋπολογισμοῦ», Μπουζάκης Σ.: Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, 1994, τ. Α', σ. 37

⁶ Φωτιάδου Ι. Δραγούμης. Οι απόψεις του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τον εκπαιδευτικό δημοτικισμό, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 70

⁷ Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση, 1821-1985, Gutenberg, Αθήνα 1987, σ. 304

⁸ παρατίθεται στο Κυπριανός Π., Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 209

κατά μεγάλην αναλογίαν δὲν ἀπορροφῶνται ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς καὶ πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου, ἀλλὰ καταλήγουν ὅχι εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Πατρίδος, ὅπως θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ἀλλὰ θύματα καὶ κακοποιοί. Θύματα μιᾶς πληθωρικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ὡς τοιαῦτα κακοποιοὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς ... εἶναι λοιπὸν σοβαρῶς νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι βελτιοῦται τὸ ἐπίπεδόν του πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ ὅταν αὐξάνουν οἱ λεγεῶνες τῶν δυσηρεστημένων θεσιθρῶν;»¹ Η εισηγητική έκθεση των συντηρητικῶν στη Βουλὴ τοῦ 1933 βρίσκεται στο ἴδιο πνεῦμα: «Ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐποχῆς προέκυψαν ἀληθῶς εἰς τὸ μέσον ζητήματα πληθῶρας θεσιθρῶν, ὑπερπληθυσμοῦ ἀνωτάτων ἐπαγγελμάτων καὶ εἴμεθα ὑπόχρεοι νὰ τὰ ἀντιμετωπίσωμεν... καὶ τὸ ἀποτελεσματικότερον μέσον εἶναι νὰ θέσωμεν φραγμὸν κατὰ τῆς τοιαύτης καταστάσεως, ἢ ὅποια δημιουργεῖ μεγάλην ἀνωμαλίαν εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος ἡμῶν»². Η μορφωτικὴ ἀξία τοῦ σχολείου, που εἶχε ἐμφυσησθεῖ ὁ νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς ἔχει υποβιβασθεῖ καὶ υποκαθίσταται πλήρως ἀπὸ αὐτὴ τῆς κοινωνικῆς ἐπιλογῆς. Στους ολίγους καὶ ἐκλεκτοὺς, βέβαια, θὰ ἔχουν ἐλπίδα νὰ ἐνταχθοῦν καὶ κάποιοι ἀριστοῦχοι «προερχόμενοι ἔστω» καὶ ἀπὸ τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Ἔτσι, ἀπὸ τὸ 1870 μέχρι τὸ 1950 θὰ γίνεταί ἐπιμονὴ προσπάθεια μείωσης τῶν μαθητῶν τῆς μέσης ἐκπαίδευσης. Οἱ Boudon καὶ Bourricaud θεωροῦν ὅτι «μέσα σε ἓνα κοινωνικὸ σύστημα, ὅπου ὁ θεσμὸς τῆς ἐκπαίδευσης ὑπόκειται στὸν ἐλεγχὸ τοῦ κράτους, αὐτὸ τὸ κράτος μπορεῖ, ἀν παραστεῖ ἀνάγκη, νὰ κάμψει τὴ δομὴ τῆς ζήτησης ἐκπαίδευσης προβαίνοντας σε θεσμικὲς ἀλλαγές τέτοιες, που νὰ προκαλέσουν τὴν ἐνθάρρυνση ἢ τὴν ἀποτροπὴ τῆς. Ἐνδεχομένως (τὸ κράτος) μπορεῖ νὰ ἐπιδιώξει ρύθμιση με τὴ χρῆση αὐταρχικῆς παρέμβασης». Ἐνα πρῶτο μέσο ἐλέγχου τῆς ροῆς τῶν μαθητῶν στὴ μέση ἐκπαίδευση ἀποτελεῖ ἡ λεπτομερὴς ρύθμιση διεξαγωγῆς τῶν εξετάσεων καὶ ἡ ἀπαιτήση γιὰ ὅλο καὶ μεγαλύτερη αὐστηρότητα. Οἱ εξετάσεις μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν στὴ σειρά κατασταλτικῶν μέσων (αντεργατικοὶ νόμοι κλπ), που θεσπίζονται στὴ χώρα μας. Ἀπὸ παιδαγωγικὴ σκοπιὰ, θεωροῦνται ὡς τὸ ἔσχατο κατασταλτικὸ μέσο γιὰ τὴν ἐπιβολὴ ὅχι καὶ τόσο ὀρθῶν ἐκπαιδευτικῶν λύσεων. Στὴν Ελλάδα ὁμως θεωροῦνται ὡς τὸ πιο κατάλληλο μέσο γιὰ τὴν ἐπίτευξη οἰοῦδητοτε ἀποτελέσματος³. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ θεωρητικὸ πλαίσιο μπορεῖ νὰ γίνουν περισσότερο κατανοητὰ τὰ μέτρα ἐλέγχου τῆς ροῆς τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ στὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα. Ἐνα δεῦτερο μέσο ἀποτελεῖ ἡ ἐπιβολὴ νέων εξετάσεων καὶ ἓνα τρίτο ἡ αὐξηση τῶν ἐκπαιδευτικῶν τελῶν, που σε περιόδους οικονομικῆς κρίσης γίνεται δυσβάσταχτη ἀπὸ τὸν ἀπλὸ λαό. Ἐπικουρικὰ, ὡς μέσο ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση θὰ λειτουργήσῃ ἡ αὐστηρὴ ἀπαιτήση συμμόρφωσης στὸ πειθαρχικὸ σύστημα καὶ στὶς «ἠθικὲς» ἀρχές τοῦ σχολείου, ὅπως θὰ δοῦμε στὰ συμπεράσματα αὐτῆς τῆς ἐρευνας. Ἀν μάλιστα ἀναλογιστοῦμε ὅτι ευκολότερη πρόσβαση στὶς ἀνώτερες σπουδές καὶ ἐπιτυχία στὶς διάφορες εξετάσεις εἶχαν οἱ γόνοι τῶν μεγαλοαστικῶν καὶ μεσοαστικῶν οἰκογενειῶν, φαίνεται ὅτι ἡ κατοχὴ διπλώματος λειτουργοῦσε περισσότερο ὡς «πιστοποιητικὸ ταξικῆς προέλευσης» καὶ ἔδινε κάποια ἐχέγγυα ὅτι ὁ ὑπάλληλος ἔχει τὰ ἴδια κοινωνικά συμφέροντα με τὴ γραφειοκρατία που τὸν προσλαμβάνει⁴.

1.2.3 Ἐλεγχος ροῆς τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ

Οἱ ἀκαδημαϊκοὶ τίτλοι σύμφωνα με τὸν P. Bourdieu ἀποτελοῦν μιὰ ἰδιότυπη μορφή τίτλων ευγενείας, δυναμικὰ ἀξιοποιήσιμης. Ἔτσι οἱ ἀρχουσες κοινωνικὲς κατηγορίες στὴν Ελλάδα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα ἐνισχύονταν ἀπὸ τὸν συνεχῶς αὐξανόμενον ρυθμὸ τῶν πτυχιούχων, που ἀσκούσαν ἐλεύθερο ἐπάγγελμα καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους δημοσίους υπαλλήλους, δημιουργώντας μιὰ διευρυμένη κοινωνικὴ κατηγορία με κοινὰ συμφέροντα, τὰ ὅποια θὰ υπερασπίζονταν στὸ ἐξῆς ἀπὸ κοινού⁵. Δεδομένου ὁμως ὅτι κατὰ τὴν περίοδο 1850-1870 δὲν γίνονταν σοβαρὲς ἐπενδύσεις, οἱ θέσεις ἐργασίας ἀρχισαν νὰ παρουσιάζουν κορεσμό. Τὸ σχολεῖο ἀρχισε νὰ δέχεται πίεση ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς κατηγορίες οἱ ὁποῖες «θεωροῦσαν ὅτι

¹ Παπανδρέου Γ., Ἀγόρευση στὰ πλαίσια τῆς συζήτησης ἐντὸς Ἡμερησίας Διατάξεως γιὰ τὸν κλειστὸ ἀριθμὸ εἰσακτῶν στὴ Βουλὴ, παρατίθεται ἀπὸ: Παπαδάκης Ν., Χαρismaticὴ ἰδεολογία καὶ διαδικασίες μετάβασης, στὸ Ἐπίκαιρα Θέματα Ἱστορίας τῆς Ἐκπαίδευσης, Gutenberg 2002, σ. 620 καὶ 618

² παρατίθεται στὸ Μυλωνὰς Θ., Κοινωνιολογία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκπαίδευσης, Gutenberg, Ἀθήνα, 1998, σ. 289

³ Φράγκος Χρ., Ἐπίκαιρα Θέματα Παιδείας, Gutenberg, Ἀθήνα 1986, σ. 120

⁴ Κάτσικας Χρ., Θεριανὸς Κ., Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς ἐκπαίδευσης, Σαββάλας σ. 94-5

⁵ Μυλωνὰς, Θ., Κοινωνιολογία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκπαίδευσης, Gutenberg, Ἀθήνα, 1998 σ. 222

αυτές είναι «προορισμένες» κοινωνικά, – αλλά και ικανές – για τις κάποιου «επιπέδου» θέσεις. Έπρεπε λοιπόν να εμποδιστούν «οι άλλοι» που τις διεκδικούσαν. Αυτοί ήταν οι «ετερόχθονες» Έλληνες, που έρχονταν στο ελεύθερο ελληνικό βασίλειο για δουλειά και σπουδές και κυρίως ήταν τα παιδιά των ντόπιων κατώτερων κοινωνικών κατηγοριών, που μη έχοντας άλλη διέξοδο κοινωνικής και οικονομικής ανόδου, παρά τις αντιξοότητες, επέμεναν και έφταναν μέχρι και το πανεπιστήμιο»¹.

Τα μέτρα που θεωρήθηκαν αναγκαία να ληφθούν, για να ελεγχθεί η ροή του μαθητικού πληθυσμού και να στραφεί προς επιθυμητή κατεύθυνση, ήταν: α) η λεπτομερής και σχολαστική γραφειοκρατική οργάνωση των εισιτηρίων, προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων του ελληνικού σχολείου και του γυμνασίου, η αύξηση των ευκαιριών εξέτασης των μαθητών, η αύξηση της εξεταστέας ύλης και η καλλιέργεια πνεύματος αυστηρότητας κατά την αξιολόγηση και τη βαθμολογία. Μέσα στο πλαίσιο αυτό και προς επίτευξη του ίδιου σκοπού έγινε η αλλαγή και της βαθμολογικής κλίμακας από εξάβαθμη σε δεκάβαθμη μικτή. β) η σταδιακή καθιέρωση εισαγωγικών εξετάσεων σε όλες τις βαθμίδες και γ) η επιβολή εκπαιδευτικών τελών.

α) Λεπτομερής ρύθμιση διεξαγωγής και αυστηρότητα των εξετάσεων

Σύμφωνα με τον Φουκώ κάθε πειθαρχικό σύστημα διαθέτει και ένα εξεταστικό σύστημα, μέσα στο οποίο συναρμολογούνται οι σχέσεις εξουσίας και γνώσης. Η εξέταση στο σχολείο προβαίνει σε πάρα πολύ σημαντικές λειτουργίες: επιβάλλει μια συγκεκριμένη γνώση ως νόμιμη, στην οποία καλούνται οι μαθητές να εξεταστούν και να την αναπαραγάγουν, εμποδίζοντας ταυτόχρονα τη διείσδυση άλλων μορφών γνώσεων ή προσεγγίσεων. Υπάρχει επίσης μια γνώση για το δάσκαλο, όσον αφορά το μαθητή, με αποτέλεσμα ο μαθητής να γίνεται αντικείμενο γνώσης και μελέτης, ένα ντοκουμέντο που μπορεί ανά πάσα στιγμή να χρησιμοποιηθεί. Ο Φουκώ μάλιστα θεωρεί πως η εποχή του σχολείου, ως εξεταστικού κέντρου, σηματοδότησε την αφετηρία της Παιδαγωγικής ως επιστήμης². Η εξέταση είναι η τεχνική με την οποία η εξουσία αντί να εκπέμπει τα σήματα της, αντί να βάζει τη σφραγίδα της, παγιδεύει τα παιδιά σ' ένα μηχανισμό αντικειμενοποίησης. Στην εξέταση, τα άτομα δέχονται άμεσα την έννοια της κυρίαρχης εξουσίας και δεν επιδεικνύουν παρά μόνο τα αποτελέσματα της. Ο B. Bernstein θεωρεί ότι το εκπαιδευτικό πρόγραμμα καθορίζει τι είναι έγκυρη γνώση, η παιδαγωγική ή η μέθοδος μετάδοσης της γνώσης καθορίζει τι σημαίνει έγκυρη μεταβίβαση γνώσης και η αξιολόγηση καθορίζει το τι είναι έγκυρη οικειοποίηση της γνώσης εκ μέρους του εκπαιδευόμενου³.

Τα αρνητικά στοιχεία που παρουσιάζουν οι εξετάσεις, σύμφωνα με τις μελέτες ειδικών, μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω σημεία:⁴ 1) Οι εξετάσεις είναι ένα σώμα ξένο και επένθετο στην αγωγή, γιατί αποτελεί εξάρτημα μιας ξεπερασμένης παιδαγωγικής, η οποία αναπτύχθηκε κάτω από ειδικούς κοινωνικούς όρους στο Μεσαίωνα και πήρε συγκεκριμένη μορφή στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και των αναγκών της αποικιοκρατίας. 2) Οι εξετάσεις καλλιεργούν το άγχος και τις περισσότερες φορές δεν μετρούν παρά τη δύναμη αντίστασης στην αγωνία. 3) Με τις εξετάσεις καθιερώνεται η ανισότητα και η κοινωνική αδικία, αφού έχει αποδειχθεί η θετική συνάφεια ανάμεσα στη σχολική επίδοση του μαθητή και την κοινωνική-ταξική του προέλευση⁵. 4) Αποτελεί ένα είδος αξιώματος ότι όσο πιο αυστηρές είναι οι εξετάσεις σε μια χώρα, τόσο παλιότερες μορφές κοινωνικής ζωής διατηρεί αυτή η χώρα. 5) Είναι πολύ δύσκολο να αξιολογηθούν οι κοινωνικές επιδόσεις, όπως η δημιουργικότητα, η φαντασία, η υπευθυνότητα, η πρωτοβουλία, η αλληλεγγύη κ.α.⁶ 6) Η αποτυχία στις εξετάσεις σπάνια αποτελεί κέντρισμα

¹ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 222

² Φουκώ Μ. Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής, 1989, Ράππα σ. 247

³ Bernstein B., Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1989, σ. 64

⁴ Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 121

⁵ Για την κοινωνική αδικία που καθιερώνουν οι εξετάσεις πολύ πειστικά είναι τα αποτελέσματα μιας έρευνας του B. Bloom, με την οποία διαπιστώνεται, ότι η διαφορά ανάμεσα σε παιδιά αναπτυγμένων περιοχών και σε παιδιά περιοχών με περιορισμένη βιομηχανική ανάπτυξη, με ίδια κριτήρια εξετάσεων, είναι τέσσερα ως έξι χρόνια

⁶ Μπουζάκης Σ., Η αξιολόγηση των μαθητών στη γενική-υποχρεωτική εκπαίδευση: Προβληματική, διεθνείς εμπειρίες-τάσεις, συγκριτική θεώρηση στο; Η αμφισβήτηση των εξετάσεων και βαθμών στο σχολείο, Γρηγόρης, σ. 92

και κίνητρο για περισσότερες προσπάθειες. Τις περισσότερες φορές η αποτυχία είναι «δημιουργός» άλλης αποτυχίας. Το φαινόμενο αυτό συνδέεται μ' αυτό που ονομάζεται από μερικούς ερευνητές «το σύμπλεγμα της Οιδιπόδειας προμαντείας». 7) Όλες οι μορφές των εξετάσεων, αλλά προπαντός οι παραδοσιακές εξετάσεις, δεν έχουν αντικειμενικότητα, εγκυρότητα και αξιοπιστία. 8) Τέλος, οι εξετάσεις αποτελούν όργανο κοινωνικής ακινησίας και προπαντός δεν είναι κοινωνικά ουδέτερες. Γιατί η σχολική επίδοση δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της νοημοσύνης και των ικανοτήτων του ατόμου, αλλά διαμορφώνεται από ποικίλους εξωσχολικούς και σχολικούς παράγοντες¹.

Οι εξετάσεις δεν βοηθάνε στην εξάσκηση του μυαλού, ούτε στην αφομοίωση της γνώσης. Αντίθετα είναι μια διαδικασία που υποτάσσει κάθε δημιουργική σκέψη. Ο ίδιος ο Αϊνστάιν μιλάει για τον καταναγκασμό και την απέχθεια που δημιουργούν οι εξετάσεις στο μαθητή. «Ήμασταν υποχρεωμένοι να μας παραφουσκώνουν τα μυαλά με όλα εκείνα τα πράγματα, θέλαμε δε θέλαμε. Αυτός ο καταναγκασμός, είχε τέτοια επιβλαβή επίδραση, που, αφότου πέρασα την τελική εξέταση, μου φαινόταν εντελώς αηδιαστική κάθε σκέψη για οποιοδήποτε επιστημονικό πρόβλημα, για έναν ολόκληρο χρόνο. Στην πραγματικότητα πρόκειται για κάτι σαν θαύμα το ότι οι σύγχρονες μέθοδοι διδασκαλίας δεν έχουν ακόμα καταφέρει να εξολοθρεύσουν την ιερή περιέργεια της έρευνας»². Φυσικά κανένας δεν θα μπορούσε να φανταστεί ότι θα υπήρχε ο Πλάτωνας, αν ο Σωκράτης τον εξέταζε και τον βαθμολογούσε. Δηλαδή σε μια αληθινά πνευματική-καθοδηγητική σχέση δασκάλου-μαθητή, η εξέταση δεν έχει απολύτως κανένα νόημα.

Οι εξετάσεις από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα άρχισαν να αντικαθιστούν την καταγωγή στην κοινωνική ανέλιξη, επιτρέποντας την κατάληψη υψηλών θέσεων από τους «ικανότερους». Έδωσαν δηλαδή τη δυνατότητα στο άτομο να δημιουργήσει μόνο του το κοινωνικό του status, μέσω προσωπικών επιδόσεων, που μπορούν να μετρηθούν και να αξιολογηθούν³. Η λειτουργία της κοινωνικής επιλογής γίνεται με βάση τα εξής τρία είδη εξετάσεων⁴: α) εκείνες που έχουν σκοπό να πιστοποιήσουν την επάρκεια του μαθητή, για να προωθηθεί σε επόμενη βαθμίδα ή να εργαστεί, β) εκείνες που έχουν σκοπό την κατάταξη των μαθητών σε διαφορετικές εκπαιδευτικές βαθμίδες και γ) σε εκείνες που έχουν σκοπό την επιλογή των ικανότερων για την κατάληψη περιορισμένων θέσεων (διαγωνισμός). Εδώ πετυχαίνουν αυτοί με τις περισσότερες δυνατότητες, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η επάρκεια των γνώσεών τους. Και οι τρεις αυτές μορφές εξετάσεων δέχονται σφοδρή κριτική από παιδαγωγική, ψυχολογική και κοινωνιολογική σκοπιά. Οι εκπαιδευτικοί, όμως εμπλεκόμενοι στα γρανάζια του συστήματος, αναλαμβάνουν το ρόλο του οργάνου κοινωνικής επιλογής των μαθητών, θεωρώντας τη διαδικασία απολύτως αξιοκρατική και δίκαιη.

Ανάλογα με τις προτεραιότητες που θέτει ένα εκπαιδευτικό σύστημα, θεσπίζει και το είδος των εξετάσεων που διενεργεί. Αν ο βασικός σκοπός είναι η δημιουργία ατόμων με κριτική ικανότητα, στελεχών ποιοτικά καταρτησμένων, ικανών να παράγουν πνευματική εργασία υψηλής ποιοτικής στάθμης και τεχνολογία, το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από την απομνημόνευση στην κατανόηση βασικών αρχών, από τη μάθηση γνώσεων στους τρόπους μάθησης, από την κατάκτηση γενικών και αορίστων γνώσεων στην ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικών ικανοτήτων⁵. Ο μεταπρατικός χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα χρειαζόταν υπαλλήλους δημοσίων υπηρεσιών ή ιδιωτικών επιχειρήσεων, ανθρώπους που να διαπνέονται από το υπηρετικό πνεύμα και το φόβο του ιεραρχικά προϊσταμένου. Το πνεύμα του σεβασμού προς τους ιεραρχικά ανώτερους και η ιδεολογία του φρονητισμού και του ηθικολογισμού ήταν πολύ εξυπηρετικά στοιχεία του είδους της μισθωτής εργασίας που απαιτούσε η οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα και στις παροικίες της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου την εποχή αυτή⁶. Οι τάσεις αυτές της ελληνικής εκπαίδευσης ήταν φυσικό να δίνουν μεγάλο βάρος στις εξετάσεις στείρας

¹ Παπανασούμ-Τζικά Ζ., Η αξιολόγηση της σχολικής επίδοσης: δυνατότητες και όρια, Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1985 σ. 25

² Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 69

³ Prahl H., Η λειτουργική σημασία των εξετάσεων στην εκπαίδευση και την εκπαιδευτική πράξη, στο: Η αμφισβήτηση των εξετάσεων και βαθμών στο σχολείο, Γρηγόρης, σ. 15

⁴ Παπανασούμ-Τζικά Ζ., Η αξιολόγηση της σχολικής επίδοσης: δυνατότητες και όρια, Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1985 σ. 24

⁵ Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 59

⁶ Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 117

απομνημόνευσης, χωρίς κανένα ίχνος ζωντανής μάθησης. Αυτό που εξεταζόταν ήταν κατά πόσο ο μαθητής είχε την ικανότητα να απομνημονεύσει και να εκθέσει, όσο το δυνατό πιο πιστά, ένα συγκεκριμένο απόσπασμα ενός εγκεκριμένου σχολικού εγχειριδίου. Κάτω από αυτό το πρίσμα και η διδασκαλία των αρχαίων περιοριζόταν στη γραμματική και το συντακτικό. Άλλωστε η αξιολόγηση της μαθητικής επίδοσης με την αποστήθιση και τους εισιτήριους διαγωνισμούς, καθώς και ο έλεγχος της διαγωγής των μαθητών, αποτελούν τον ουσιαστικότερο έλεγχο που είναι δυνατό να ασκήσει το εκπαιδευτικό σύστημα στην παραγωγή και αναπαραγωγή επιθυμητής για αυτό γνώσης.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα προέβλεπε εξ αρχής αυστηρές εξετάσεις και ο προβιβασμός στην επόμενη τάξη προϋπόθετε επιτυχία σε αυτές. Στη μέση εκπαίδευση, επιπλέον της προφορικής εξέτασης με τον κατάλογο που προκαλούσε άγχος και φοβία, κάθε εβδομάδα οι μαθητές εξετάζονταν γραπτά στα Αρχαία και τα Λατινικά, ενώ κάθε μήνα στα Μαθηματικά και τα Γαλλικά. Οι επίσημες εξετάσεις προβιβασμού από τάξη σε τάξη ήταν εξαμηνιαίες και από βαθμίδα σε βαθμίδα ετήσιες. Όσοι δεν σημείωναν επιτυχία στις εξαμηνιαίες εξετάσεις υποχρεώνονταν να επαναλάβουν τη φοίτηση στην ίδια τάξη, αλλά δεν γίνονταν δεκτοί στην ίδια τάξη για τρίτη φορά.

Η ανάγκη αποδοτικότερης λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού, που επέβαλαν οι εξελίξεις στην οικονομία και στην παραγωγή από τη δεκαετία του 1850 και ύστερα, αρχίζει να εμφανίζει την ιδεολογία της αξιοκρατίας: αντιστοιχία προσόντων με τη θέση εργασίας. «...είναι μια τάση που αποβλέπει στην όσο το δυνατό μεγαλύτερη αποδοτικότητα, δικαιολογεί και απαιτεί την ανάπτυξη μηχανισμών αποκλεισμού των μη αξίων, των μη ικανών ... Αυτή η ιδεολογία δικαιώνει την απαίτηση όλο και μεγαλύτερης αυστηρότητας στις παντοειδείς εξετάσεις και ιδιαίτερα σ' εκείνες που παρεμβάλλονται στα βασικά σημεία άρθρωσης του εκπαιδευτικού συστήματος, τις εισιτήριες»¹. Αλλά οι εξετάσεις δεν είναι κοινωνικά ουδέτερες, όπως υποστηρίζεται από πολλούς. Με αυτές προωθούνται τα παιδιά ορισμένων τάξεων και αποκλείονται τα παιδιά των εργατικών ή αγροτικών τάξεων, όπως έχουν αποδείξει οι κοινωνιολογικές έρευνες. Η ιδεολογία της αξιοκρατίας διαφαίνεται να εκκολάπτεται στο πνεύμα των εγκυκλίων της περιόδου 1857-67, που μιλούν για αποκλεισμό των ημιμαθών, των μη ικανών, από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις: «... κινδυνεύουσι να ρίψωσιν εις τὰ βάθρα τῶν ἀνωτέρων διδασκῶντων ἡμιμαθῆ τινὰ νέον, καὶ δι' ἐαυτὸν δυστυχῆ, καὶ διὰ τοὺς ἄλλους πρόσκομμα...», (εγκύκλιος 221/15-4-1857), καὶ «ἀπαιτεῖται ἀπὸ τῶν βουλευομένων νὰ εἰσέλθωσιν ἐν τοῖς Γυμνασίοις αὐστηρὰ δοκιμασία τῆς περὶ τὰ κλασσικὰ μαθήματα ἐπιδεξιότητος αὐτῶν... ἀπαιτεῖται αὐστηροτάτη ἐξέτασις τῶν ἀπὸ κατωτέρων εἰς τὰς ἀνωτέρας γυμνασιακὰς τάξεις μεταβαίνοντων... νὰ ἐμποδίσωσι τὴν εἰς τὰς **ἀνωτέρας κοινωνικὰς βαθμίδας ἀνοδὸν τῶν ἡμιμαθῶν**» (εγκύκλιος 3654/11-6-1857). Λίγο αργότερα η εγκύκλιος 3971/30-4-1864 απαγορεύει με κάθε αυστηρότητα «...τὸν προβιβασμὸν τῶν μὴ ἐχόντων τὴν ἀνήκουσαν ἰκανότητα μαθητῶν...», και η εγκύκλιος 3780/3-6-1865 διατάζει οι εξετάσεις να γίνονται «...μετὰ πάσης ἀκριβείας καὶ αὐστηρότητος»². Στην εγκύκλιο 4114/31-5-1871 συνιστάται να σκούν οι εκπαιδευτικοί «ἀδυσώπητον περὶ τοὺς προβιβασμοὺς αὐστηρότητα», επειδή και «οἱ γονεῖς προβάλλουν ἀξιώσεις...»³. Ικανός δεν θεωρείται ο έξυπνος, αυτός που αντιλαμβάνεται και κρίνει σωστά, αλλά αυτός που επιδεικνύει μέσω των εξετάσεων επιδεξιότητα στα κλασσικά μαθήματα, με λίγα λόγια αυτός που ξέρει όλους τους τύπους των ανωμάτων ρημάτων. Αυτός ήταν σε θέση να κατακτήσει την κοινωνική και πνευματική ιεραρχία, που στη συνέχεια θα αναπαράγει. Τη συσχέτιση των κλασσικών μαθημάτων με τους «ικανούς» και τις ανώτερες κοινωνικές βαθμίδες θα την αναλύσουμε στον θεωρητικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης. Η συσχέτιση, όμως, της αυστηρότητας των εξετάσεων με την αυξανόμενη ζήτηση σχολικών τίτλων διαπιστώνεται και από τη στάση των γονέων.

Το διάταγμα του 1884 περί εξετάσεων είναι το εκτενέστατο διάταγμα που είχε εκδοθεί μέχρι τότε. Ρυθμίζει τα θέματα των εξετάσεων σε τέτοιες λεπτομέρειες, ώστε όλα τα επόμενα διατάγματα μέχρι σήμερα να βασίζονται σε αυτό⁴. Η συνοδευτική εγκύκλιος

¹ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 230-1

² παρατίθεται στο Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 231-2

³ εγκύκλιος 4114/31-5-1871, Αντωνίου Δ., Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Αθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α, σ. 199

⁴ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 268

6356/16-22 Μαΐου 1884 αποκαλύπτει τις επιδιώξεις του διατάγματος: κάθαρση των ελληνικών σχολείων από στοιχεία παρείσακτα και επιβλαβή, που ταράσσουν την αρμονία της διδασκαλίας: «...καθῆκον πάντες ἔχομεν... νὰ μεριμνήσωμεν καὶ περὶ τῆς τηρήσεως δικαίου καὶ αὐστηροῦ μέτρου ἐν τῇ προαγωγῇ τῶν μαθητῶν καὶ ... **πλήρους καθάρσεως** τῶν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ τῶν γυμνασίων ἀπὸ στοιχείων **παρείσακτων καὶ ἐπιβλαβῶν**... (μὲ τὴν παρουσία τῶν ὁποίων) **ταράσσεται ἡ ἁρμονία τῆς διδασκαλίας**, σπουδαία δὲ παρεμβάλλονται κωλύματα εἰς τὴν πρόοδον καὶ εὐδοκίμησιν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν ἐπιμελῶν καὶ ὠρίμων μαθητῶν ...κυριώτατον δὲ δοκιμαστήριον τρόπον ὥρισαν τὰς ἐγγράφους ἐξετάσεις, ὧν τὰ πορίσματα δέον οἱ ἐξετάζοντες νὰ λαμβάνωσιν ὡς ἀσφαλεστάτην βᾶσιν ἐν τῇ βαθμολογίᾳ... ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ τιθέμεθα τὰς προφορικὰς ἐξετάσεις... Ὁ τε ἐξετάζων καθηγητὴς, οἱ συνεπιτηρηταὶ καὶ ὁ γυμνασιάρχης, ... δέον δι' ἀγρύπνου καὶ αὐστηρᾶς ἐπιτηρήσεως νὰ προλαμβάνωσι πάσαν (δι' ἀντιγραφῆς) καταδολίευσιν τῶν ἐξετάσεων...»¹. Μέσω της επιλογῆς, λοιπόν, αὐτῶν που παρουσιάζουν καλὴ ἐπίδοση στα μαθήματα καὶ της διασφάλισης των εξετάσεων ἀπὸ κρούσματα ἀντιγραφῆς με κάθε τρόπο, ἐπιδιώκεται ὄχι μόνο ἡ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ των μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ «καθαρισμός» των σχολείων ἀπὸ παρείσακτα καὶ ἐπιβλαβή στοιχεία που διαταράσσουν τὸ μάθημα. Με τὴν ἐγκύκλιο δηλαδὴ ομολογεῖται μιὰ κατάσταση ἐντασης καὶ ἀυξημένων προβλημάτων πειθαρχίας, που ἀντιμετωπίζεται με ἀποκλεισμό ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση τόσο τοῦ μὴ ικανοῦ, ὅσο καὶ τοῦ ταραξία μαθητῆ.

Ἡ μοναδικὴ ἐγκύκλιος με τὴν ὁποία συνιστᾶται ἐπιείκεια στὶς ἐξετάσεις εἶναι αὐτὴ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1912. Με τὴν ἐγκύκλιο 11860/2-6-1912 τὸ ὑπουργεῖο συνιστᾶ ἐπιεικὴ κρίση κατὰ τὶς γραπτὲς ἐξετάσεις γιὰ ἐκείνους τοὺς μαθητὲς, οἱ ὁποῖοι σὲ ὅλο τὸ σχολικὸ ἔτος ἦταν ἐπιμελεῖς². Τὸ 1912 پايرنونται καὶ μέτρα περιορισμοῦ τῆς αὐθαιρεσίας των καθηγητῶν ὡς πρὸς τὸ ὕψος των ποινῶν στοὺς μαθητὲς, ὅπως θὰ δοῦμε στο σχετικὸ κεφάλαιο.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐλευση των προσφύγων ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν συνακόλουθη ἀπότομη αὐξηση τοῦ ὄγκου των μαθητῶν, ἐπινοεῖται ἓνα νέο μέτρο ἐπιλεκτικῆς λειτουργίας τοῦ ἐξεταστικοῦ μηχανισμοῦ καὶ συνάμα μείωσης των ἀποφοίτων τοῦ γυμνασίου. Τὸ Μάιο τοῦ 1923, θεσμοθετεῖται ἡ βᾶσις τοῦ 10 γιὰ τὰ Ἀρχαῖα καὶ τὰ Μαθηματικά, κάτι ἀνάλογο με τὴν πρόσφατη βᾶσις τοῦ 10 γιὰ εἰσαγωγή στα ΤΕΙ, που ξεσηκώνει θυέλλα ἀντιδράσεων, με ἀπεργίες καὶ συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας μαθητῶν πολλῶν γυμνασίων (βλ κεφάλαιο 2.1 ἀναλυτικὴ παρουσίασις των ευρημάτων τῆς ἐρευνας – ὑποκατηγορία ἀπεργία).

Οἱ κάθε εἶδους ἐξετάσεις θὰ ἀποτελοῦν σημεῖο τριβῆς μετὰξὺ μαθητῶν καὶ καθηγητῶν σὲ ὅλο τὸ ὑπὸ ἐξέτασις διάστημα, που θὰ φτάνουν ἀκόμα καὶ σὲ ἐπιθέσεις κατὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωματικῆς ἀκεραιότητος των δευτέρων, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ευρήματα τῆς ἐρευνας (κεφάλαιο 2.3). Τὸ κλίμα τῆς γενικότερης ἐντονης βίας κατὰ των καθηγητῶν που ἐπικρατεῖ στὴ μέση ἐκπαίδευση, ὡς ἀποτέλεσμα συγκρούσεων κοινωνικῶν ομᾶδων με ἀντικρουόμενα συμφέροντα, ἀποτυπώνεται στο ἀπόσπασμα ἐγγράφου τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας πρὸς τὸν ὑπουργὸ Δικαιοσύνης τὸ 1872, που ἀναφέρεται στὴν **ἐπιθετικὴ στάσις μαθητῶν κατὰ καθηγητῶν**: «...Εἰς τὰ διάφορα τοῦ Κράτους παιδευτήρια μαθηταὶ θρασεῖς καὶ αὐθάδεις, ἀπειλήσαντες, καὶ δι' ὄπλων βαλόντες διδασκάλους καὶ καθηγητὰς αὐτῶν, διότι ἐνόμισαν ἑαυτοὺς ἦτοι (=εἶτε) ἀδίκως τιμωρηθέντας, ἢ ἐν τοῖς προβιβασμοῖς δῆθεν ἀδικηθέντας, ἔμειναν ἀτιμώρητοι καὶ ἀκαταδίωκτοι, ἢ ἐγένετο κατ' αὐτῶν ἡγία καταδίωξις ...Θεωροῦμεν ἀπαραίτητον, κ. συνάδελφε, ἵνα παρακαλέσωμεν ὑμᾶς νὰ προσκαλέσητε τοὺς ἐκασταχοῦ τοῦ Κράτους εἰσαγγελεῖς ὅπως ἐπιμελλῶνται νὰ καταδιώκωνται καὶ τιμωροῦνται μετὰ πάσης αὐστηρότητος οἱ ἐξοκέλλοντες... εἰς τοιαῦτα ἐγκλήματα καὶ καταμηνυόμενοι δι' αὐτὰ μαθηταί. Οὕτω δὲ θὰ εἶναι δυνατόν ἔνθεν μὲν ἡ διδασκαλία, ἔνθεν δὲ ὁ τῆς τιμωρίας φόβος, νὰ περιστείλωσι καὶ βαθμηδὸν ἐξαλείψωσι τὸ κακόν, ὅπερ, ἀνεμνόμενον ἀφηνόμενον, δύναται νὰ παραλύσῃ τὴν ἐν τοῖς παιδευτηρίοις πειθαρχίαν καὶ καταντήσῃ τοὺς μὲν δειλοτέρους τῶν διδασκάλων ὑποχειρίους τῆς αὐθαδεῖας τῶν μαθητῶν, τοὺς δὲ ἐμμένοντας ἐν τῇ νομίμῳ αὐστηρότητι καὶ ἀκαιρεότητι εἰς σπουδαίους νὰ ἐκθέσῃ κινδύνους, καὶ τὰ ἐνδεικτικὰ καὶ τὰ ἀπολυτήρια νὰ γίνωνται ὕποπτα ὡς προϊόντα ἐκβιασμοῦ καὶ φόβου...»³.

Οἱ συγκρούσεις μετὰξὺ μαθητῶν - καθηγητῶν γιὰ θέματα βαθμολογίας ἀναθερμαίνονται στὴ δεκαετία τοῦ '30, καθὼς ἀλλεπάλληλες ἐγκύκλιοι τοῦ ὑπουργείου στα γυμνάσια συνιστοῦν «... μεγάλην φειδῶ ὡς πρὸς τὴν χορήγησιν διαφορῶν τίτλων προαγωγῆς εἰς ἀνικάνους μαθητὰς ...»⁴. Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1929, ἡ μόνη που κατὰφερε νὰ γίνῃ νόμος τοῦ κράτους

¹ Μυλωνὰς Θ., Κοινωνιολογία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκπαίδευσης, Gutenberg, Ἀθήνα, 1998, σ. 271

² Λέφας Χ., Νομοθεσία Μέσης Ἐκπαίδευσως, Ἀθήνα σ. 195

³ Δημαράς Α., Ἡ μεταρρύθμιση που δὲν ἐγίνε, Ἀθήνα 1973, Ἑρμῆς, τ. Α' σ. 215

⁴ Πρακτικά Γυμνασίου Σπάρτης, 1931-32, πρᾶξη 9

απ' όταν άρχισαν να συζητούνται οι ανάγκες περιορισμού της μέσης εκπαίδευσης ώστε να καταπολεμηθεί το «σμήνος των θεσιθρών», δεν αρκείται στο κλείσιμο μεγάλου αριθμού ελληνικών σχολείων, αλλά συνεπικουρείται από την αυστηρότητα των εξετάσεων και την ιδεολογία της αξιοκρατίας: *«Καταστήσαμεν τās εξετάσεις και τās εισαγωγικές και τās άπολυτηρίους του Γυμνασίου άυστηροτάτας, ώστε νά έχωμεν σοβαράν μείωσιν τοῦ πληθωρισμοῦ, από 70.000 ο άριθμός τῆς μέσης εκπαίδεύσεως έχει κατέλθει εἰς 48.000, καί σοβαράν βελτίωσιν τῆς ποιότητος»*¹.

Η δικτατορία του Μεταξά, τέλος, επεκτείνει τον έλεγχο ροής της μεταρρύθμισης του 1929 διαχωρίζοντας το γυμνάσιο σε δύο κύκλους και ταυτόχρονα από το 1937 μετατρέπει τη βαθμολογική κλίμακα από δεκάβαθμη σε εικοσάβαθμη, ενώ απαιτεί βαθμό επιτυχίας στις διάφορες εξετάσεις τουλάχιστον 12 για τα Μαθηματικά και την Έκθεση, πέραν του συνολικού μέσου όρου του 10.

β) Σταδιακή καθιέρωση εισαγωγικών εξετάσεων σε όλες τις βαθμίδες

Αρχικά με τα νομοθετήματα των 1834, 1836 και 1837, εξετάσεις εισαγωγής από τη μια βαθμίδα στην άλλη, προβλέπονταν μόνο από το ελληνικό στο γυμνάσιο. Από το δημοτικό στο ελληνικό και από το γυμνάσιο στο πανεπιστήμιο η εγγραφή ήταν ελεύθερη. Το γεγονός αυτό σε συνάρτηση με τον μονοδιάστατο χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος, που οδηγούσε ευθύγραμμο από το δημοτικό στο ελληνικό και από εκεί στο γυμνάσιο και το πανεπιστήμιο χωρίς την ύπαρξη ξεχωριστού σχολικού δικτύου για τα παιδιά των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, όπως συνέβαινε στα αναπτυγμένα αστικά κράτη, θεωρήθηκε από πολλούς ως έκφραση του αταξικού χαρακτήρα της ελληνικής εκπαίδευσης. Στην πραγματικότητα, οι εξετάσεις στήθηκαν ως φραγμοί και λαιμητόμοι σε καίρια σημεία του εκπαιδευτικού συστήματος. Με την πάροδο του χρόνου μπαίνουν εξεταστικοί φραγμοί σε κάθε βαθμίδα, οι οποίοι λειτουργούν ως στρόφιγγα ελέγχου της ροής των μαθητών. Το 1867 από το δημοτικό στο ελληνικό σχολείο, το 1895 από τα γραμματοδιδασκαλεία στα δημοτικά, το 1922 από το γυμνάσιο στο πανεπιστήμιο, το 1929 από τα ημιγυμνάσια στα γυμνάσια, το 1939 από το γυμνάσιο στο λύκειο.

Ο πρώτος νέος εξεταστικός φραγμός τέθηκε από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς και έχει ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε το ιστορικό αυτής της απαίτησης που διήρκεσε δεκαεπτά χρόνια. Από το δημοτικό στο ελληνικό σχολείο προβλέπονταν μόνο κατατακτήριες εξετάσεις καθορισμού της τάξης εγγραφής. Συγκεκριμένα ο νόμος του 1836 όριζε: Άρθρο 19. *«Εἰς τὰ Ἑλληνικά Σχολεία τοιοῦτοι παῖδες γίνονται δεκτοί, ὅσοι κατὰ τακτικές ἀποδείξεις τῶν σχολείων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐφοίτων, ἔχουν τās ἀναγκαῖας προκαταρκτικές γνώσεις, τῶν ὅσα διδάσκονται εἰς τὰ Δημοτικά Σχολεία, καί διαγωγήν ἄμεμπτον»*. Άρθρο 20. *«Παραδοχή μαθητοῦ εἰς ἀνωτέραν παρά τήν Πρώτην Τάξιν ἐπιτρέπεται τότε μόνον, ὅταν οὔτος γνωρίζει ἀκριβῶς τὰ εἰς τās κατωτέρας τάξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου διδασκόμενα»* καί Άρθρο 21. *«Διά τοῦτο προηγείται τῆς ἐγγραφῆς ἐξέτασις τοῦ μαθητοῦ ἐνώπιον ὄλων τῶν διδασκάλων τοῦ σχολείου καί κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα ταύτης κατατάσσεται ὁ μαθητής εἰς τήν ἀνήκουσαν τάξιν»*. Δηλαδή προϋπόθεση εγγραφής στην πρώτη τάξη του ελληνικού αποτελούσε το απολυτήριο του δημοτικού και η άμεμπτη συμπεριφορά του.

Όμως, «κατά τη δεκαετία του 1850 οι ελληνοδιδάσκαλοι, παρά το νόμο και παρά την αντίδραση του υπουργείου, επιχειρούν να επιβάλλουν εισιτήριες εξετάσεις στο πέρασμα από το δημοτικό στο ελληνικό σχολείο»². Πάνω από είκοσι χρόνια πριν την εμφάνιση του καθαρού αιτήματος μείωσης των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης και του όρου «θεσιθήρας», οι ελληνοδιδάσκαλοι άρχισαν να διαμαρτύρονται για το επίπεδο των γνώσεων (κυρίως στα Αρχαία Ελληνικά) των αποφοίτων δημοτικού, που, σύμφωνα με το νόμο, γράφονταν χωρίς εξετάσεις στο σχολείο τους. Προφανώς αυτό το επίπεδο θα ήταν το ίδιο με πριν το 1850, αφού αξιοθρήνητο παρέμενε ακόμα και το 1880 κατά τις διαπιστώσεις των επιθεωρητών (βλ. επιστημονική επάρκεια του εκπαιδευτικού προσωπικού). Άρα πολύ

¹ Παπανδρέου Γ., Αγόρευση στα πλαίσια της συζήτησης εντός Ημερησίας Διατάξεως για τον κλειστό αριθμό εισακτών στη Βουλή, παρατίθεται από: Παπαδάκης Ν., Χαρισματική ιδεολογία και διαδικασίες μετάβασης, στο Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Gutenberg 2002, σ. 613

² Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 197

εύστοχα ο Μυλωνάς θέτει το ερώτημα, γιατί εκείνη την περίοδο και όχι νωρίτερα ή αργότερα τέθηκε το θέμα αυτών των εισιτηρίων εξετάσεων και γιατί αυτή η πίεση να ασκείται από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς. «Υποθέτουμε», συνεχίζει «ότι οι εκπαιδευτικοί, μέσω πολύπλοκων διαδικασιών της ανοδικής κοινωνικής κινητικότητάς τους, κατέστησαν φορείς της ιδεολογίας και «προστάτες» των συμφερόντων των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων της εξελισσόμενης νεοελληνικής κοινωνίας»¹.

Αιτία της αίσθησης εγγύτητας των ελληνοδιδασκάλων προς τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα ακριβώς αυτή τη χρονική στιγμή θα μπορούσε να ήταν το γεγονός της αλλαγής του τρόπου διορισμού τους. Μέχρι το 1850 ως ελληνοδιδάσκαλοι διορίζονταν απόφοιτοι γυμνασίου με πρακτική εμπειρία διδασκαλίας σε δημόσιο ή ιδιωτικό σχολείο, έπειτα από εξετάσεις που διενεργούσε ο γυμνασιάρχης με τους καθηγητές του γυμνασίου. Μετά το 1850 τις εξετάσεις έκανε επιτροπή καθηγητών του πανεπιστημίου, ύστερα από διετή φοίτηση σ' αυτό. Η εξέλιξη αυτή τους προσέδιδε περισσότερες γνώσεις και κύρος και τους μετατόπιζε προς την μεριά των καθηγητών και των συμφερόντων των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων παρά προς τη μεριά των δασκάλων, των οποίων το μορφωτικό επίπεδο ήταν χαμηλό, ενώ συγχρόνως οι μισθοί και η κοινωνική τους κατάσταση άθλια.

Υποθέτουμε τέλος, ότι στη στάση αυτή των ελληνοδιδασκάλων μπορεί να είχε συμβάλει και ένας άλλος λόγος: η αύξηση της πίεσης και της βίας που αυτή συνεπάγεται από μαθητές που έχουν χαμηλή επίδοση στα μαθήματα, αλλά επιθυμούν διακαώς να πάρουν το πολύτιμο «χαρτί». Οι σπουδές στο ελληνικό σχολείο είχαν κατώτερη μεν, από εκείνη του γυμνασίου, αρκετή δε, ανταλλακτική αξία. Μέχρι το 1891 π.χ., μπορούσε να γίνει κανείς δάσκαλος και χωρίς το απολυτήριο του ελληνικού σχολείου. Από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε στα αρχεία των σχολείων αποκαλύπτονται στοιχεία βίας κατά καθηγητών από το 1850 (π.χ. στο γυμνάσιο Ναυπλίου: επίθεση με ρόπαλο στο σχολάρχη). Η βελτίωση της ποιοτικής στάθμης των μαθητών που θα φοιτούσαν στο σχολαρχείο θα αποτελούσε μια εγγύηση μείωσης της ασκούμενης πίεσης κατά των εκπαιδευτικών και θα άμβλυνε τις συγκρούσεις, που μάλλον δεν αποτελούσαν και τόσο σπάνιο φαινόμενο.

Η συμβιβαστική λύση που δόθηκε από το υπουργείο ήταν η συμμετοχή τους στις εξεταστικές επιτροπές των απολυτηρίων εξετάσεων του δημοτικού (1855). Η αυστηρότητα των ελληνοδιδασκάλων θα διασφάλιζε την ποιότητα και θα μείωνε, επίσης, τον αριθμό των αποφοίτων του δημοτικού. Επιπροσθέτως το υπουργείο πρότεινε «άτυπες» εξετάσεις, ως μέσο ελέγχου του έργου των δημοδιδασκάλων². Οι δημοδιδάσκαλοι, όμως, ανταπαντούν με «ειδικά» απολυτήρια δημοτικού. Επιλέγουν τους καλύτερους μαθητές, σχηματίζουν ξεχωριστές τάξεις και τους διδάσκουν μόνο Αρχαία Ελληνικά³. Με το ειδικό αυτό απολυτήριο καταφέρνουν να γίνουν δεκτοί οι απόφοιτοί τους χωρίς εξετάσεις στο ελληνικό σχολείο(!) Το κύρος του δασκάλου αυξανόταν τόσο, όσο περισσότερα απολυτήρια τέτοιου τύπου χορηγούσε⁴. Το υπουργείο αντέδρασε σε τέτοιου είδους κοινωνική επιλογή των μαθητών και το 1857 αποστέλλει εγκύκλιο στην οποία καταδικάζει την ανωτέρω πρακτική και αμφισβητεί το κύρος του δασκάλου που απορρέει απ' αυτή⁵. Δεν μπορούσε να αποδεχτεί επιβολή εισαγωγικών εξετάσεων στο ελληνικό σχολείο. Η ιδεολογία του Διαφωτισμού, αν και αδύναμη, βρισκόταν ακόμη σε ισχύ και δεν επέτρεπε αλλαγή του σχετικού νόμου⁶. Εκείνο

¹ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 197-8

² Εγκύκλιος 4168/31 Αυγούστου 1855, Δημητριάδης, Συλλογή νόμων περί της Δημοσίας εκπαιδεύσεως, 1899

³ Τα Αρχαία Ελληνικά κυρίως χρησιμοποιούνται ως κριτήριο επιλογής των «ικανών». Το 1922 θα χρησιμοποιηθούν μαζί με τα Μαθηματικά, ως κριτήριο – με βάση το δέκα – αποφοίτησης από το γυμνάσιο. Το ότι είναι περισσότερο ευνοημένοι με το κριτήριο αυτό εκείνοι οι μαθητές των οποίων τα οικεία περιβάλλον έχει ήδη επαφή με την καθαρεύουσα και την Αρχαία γλώσσα είναι μάλλον προφανές.

⁴ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 213

⁵ Μυλωνάς Θ., ό. π., σ. 214, εγκύκλιος 254/14-1-1857

⁶ Εγκύκλιος 5214/5-11-1855 «Επειδή περιήλθεν εις γνώσιν ύμών ότι πινές τών κυρίων γυμνασιάρχων και σχολαρχών αποποιούνται να παραδεχθώσιν εις τάς τάξεις τών Ελληνικών Σχολείων τους από τών Δημοτικών απολυομένους μαθητάς, επιμένοντες να καθυποβάλωσιν αυτούς εις νέας εξετάσεις, και πολλούς αποπέμποντες, ως μη προκατηρτισμένους δήθεν αποχρώντως, θεωρούμεν σπουδαιότατον να όρίσωμεν τὰ περί τούτου. Καί επειδή αἱ εξετάσεις τών έν τοῖς Δημοτικοῖς Σχολείοις εκπαιδευομένων είναι ήδη κεκανονισμένοι διά τών άρθρων 56 και 57 τοῦ περί Δημοτικών Σχολείων Νόμου, και πρὸς τούτο διορίζονται κατ' έτος εξέταστικαί έπιτροπαί, τών οποίων, όπου είναι τούτο δυνατόν, αποτελεί μέλος και εις τών ελληνοδιδασκάλων, δέν μένει άμφιβολία ότι τὰ, κατά συνέπειαν τών εξετάσεων τούτων, εκδιδόμενα υπό τοῦ άρμοδίου δημοδιδασκάλου άποδεικτικά φέρουσι πάντας τῆς νομιμότητος τούς τύπους, οἱ δέ έφωδιασμένοι με τοιαῦτα μαθηταί πρέπει να είναι δεκτοί άηροφασίστως εις τὰ Έλληνικά Σχολεία... Τούτου δέ τεθέντος, έλπίζομεν ότι θέλει παύσει τοῦ λοιποῦ νᾶς

που μπορούσε άνετα να απαιτεί το υπουργείο ήταν η αυστηρότητα στις εξετάσεις. Οι σχολάρχες και οι γυμνασιάρχες, όμως, εξακολουθούσαν να επιμένουν στον αποκλεισμό της μάζας, ορίζοντας αυθαίρετα και παράνομα έναν «κλειστό αριθμό» μαθητών που θα δέχονταν στα σχολεία τους¹. Ο περιορισμός των πολυπληθών τάξεων, φαίνεται να είναι σημαντικότερο μέλημα από αυτό της βελτίωσης της ποιοτικής στάθμης στα Αρχαία Ελληνικά των εισαγομένων στη μέση εκπαίδευση μαθητών. Ο αυξημένος αριθμός μαθητών ανά τάξη δυσχέραινε τον έλεγχο και την επιβολή της πειθαρχίας, πόσο μάλλον που αυτή η αύξηση συνδεόταν με την απαίτηση απόκτησης ενός σχολικού τίτλου από μαθητές και γονείς.

Οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί στην ελληνική κοινωνία επιτρέπουν στο υπουργείο το 1867 να νομιμοποιήσει και τις εισιτήριες εξετάσεις στο ελληνικό σχολείο, με την πρόφαση ότι οι αδύνατοι μαθητές υστερούν σε γνώσεις, τις οποίες έπρεπε να έχουν από το δημοτικό και εξαιτίας τους υποβιβάζεται το επίπεδο των γνώσεων που παρέχεται στα ελληνικά σχολεία. Άλλωστε το κράτος δεν ενδιαφερόταν να μορφώσει όλους τους πολίτες του, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων παρέμεναν αναλφάβητοι, αλλά κυρίως με τη διαδικασία των εξετάσεων να «επιλέξει τους πιο ικανούς από αυτούς και να δημιουργήσει την ελίτ της τότε Ελλάδας»².

Πέρα από την ταχεία αύξηση του αριθμού των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης και τη συνακόλουθη σύγκρουση των συμφερόντων ορισμένων κοινωνικών κατηγοριών που εξυπηρετούνταν μέσω των ανώτερων κυρίως βαθμίδων της εκπαίδευσης³, θεωρούμε ότι ταυτόχρονα με την αυστηρότερη επιλογή, ενισχύεται και το κύρος του ελληνοδιδασκάλου, βασικό στοιχείο για την εξασφάλιση της πειθαρχίας, εκεί όπου όλες οι υπόλοιπες συνθήκες της ποιότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας χωλαίνουν, όπως θα δούμε παρακάτω.

Χρονολογικά, η επόμενη θέσπιση νέων εξετάσεων είναι το 1895 για τη μετάβαση από τα γραμματοδιδασκαλεία στα δημοτικά σχολεία, που έθεσαν ένα επιπλέον φραγμό στην ολοκλήρωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης των περισσότερο υποβαθμισμένων περιοχών (βλ. μεταρρύθμιση του 1895).

Από την άλλη, η εγγραφή στο πανεπιστήμιο ήταν ελεύθερη επιλογή των αποφοίτων του γυμνασίου. Οι απολυτήριες εξετάσεις στο γυμνάσιο είχαν ένα χαρακτήρα «πανελλαδικών», αφού μια ομάδα θεμάτων στέλνονταν από το υπουργείο σε σφραγισμένο φάκελο. Η επιλογή των εξεταστέων θεμάτων γινόταν με κλήρωση και η βαθμολόγηση από τους καθηγητές του σχολείου. Το απολυτήριο του γυμνασίου, βέβαια, αποτελούσε από μόνο του ένα ισχυρό προνόμιο, στο οποίο τα παιδιά των κατώτερων τάξεων έφταναν με τεράστιες θυσίες.

Εισιτήριες εξετάσεις εμφανίζονται για πρώτη φορά στο Φαρμακευτικό σχολείο το 1874. Ανάλογες τεχνικές, με θέσπιση τάξης επαναλήψεως προς εμπέδωση των γνώσεων των αποφοίτων, εφαρμόζονται από το 1887 και στην πρόδρομο σχολή του ΕΜΠ, τη σχολή Βιομηχάνων Τεχνών. Από το 1899, με τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Ευταξία, κυοφορείται η ιδέα θέσπισης εισιτηρίων εξετάσεων και για το πανεπιστήμιο. Οι καθηγητές της Φιλοσοφικής σχολής, ενώ αντιτίθενται σε ολόκληρο το υπόλοιπο νομοσχέδιο, την αποδέχονται με την αιτιολογία ότι συχνά κατατάσσονται χωρίς εξετάσεις στο πανεπιστήμιο νέοι μειωμένων προσόντων, τους οποίους προηγουμένως έχει απορρίψει η Στρατιωτική Σχολή ή το Πολυτεχνείο⁴. Στόχος της ενέργειας αυτής είναι η αποτροπή της υποτίμησης των πτυχίων λόγω πληθωρισμού.

Το 1920 καθιερώνονται εισιτήριες εξετάσεις στην Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή και στην Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών⁵. Τελικά οι εξετάσεις, που είχαν γίνει αποδεκτές από την κοινωνία ως απόδειξη δίκαιας υπεροχής του «αξιότερου», αφού ήδη από

ένδοιασμός περί τῆς παραδοχῆς τῶν μαθητῶν τούτων, καὶ ἡ διδασκαλία τῆς νεολαίας δὲν θέλει ἀπαντᾶ προσκόμματα». (παρατίθεται στο Μυλωνάς ο.π. σ. 211)

¹ Εγκύκλιος 8013/1-12-1860,: «...ἡ ἀπόφασις ὑμῶν περὶ προσδιορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν ὑμῶν Γυμνάσιον ἐγγραπτῶν μαθητῶν ... εἶναι παράνομος ...» στο Παρίσης, Συλλογὴ Νόμων ἀπὸ τοῦ 1833, Αθήναι 1884, τ. Α' σ. 318-319

² Κόκκοτας Π. Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 211

³ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 220-226

⁴ Γνωμοδότησις Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, παρατίθεται στο Κυπριανός Παντ.: Συγκριτικὴ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 177

⁵ Παπαδάκης Ν., Χαραismaticὴ ἰδεολογία καὶ διαδικασίες μετάβασης, στο Επίκαιρα Θέματα Ἱστορίας τῆς Εκπαίδευσης, Gutenberg 2002, σ. 606

το 1884 ο νόμος περί δημοσίων λειτουργιών έθετε ως προϋπόθεση διορισμού εκτός από την κατοχή ορισμένου σχολικού τίτλου και πρώτευση σε διαγωνισμό¹, θα θεσπιστούν και για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο με το νόμο 2905/1922. Αρχίζουν από το Χημικό τμήμα το 1924-25 και προοδευτικά γενικεύονται. Η εισηγητική έκθεση του διατάγματος των εισιτηρίων εξετάσεων του 1926 επεσήμαινε ότι «*ή έγκύκλιος γυμνασιακή μόρφωσις τών φοιτητών ήτο άτελής, ότε μέν κατ' ανάγκην καταβιβάζουσα τήν πανεπιστημιακήν διδασκαλίαν είς στοιχειώδες επίπεδον ή υπό τό προσήκον ύψος, ότε δέ καθιστώσα αύτήν άτελή ή έλλιπή και άδιανόητον ένίστε...*»². Λίγο αργότερα, η κυβέρνηση των φιλελευθέρων με τη σύμφωνη γνώμη ή πιθανόν την πρόταση του παγκοσμίου φήμης μαθηματικού Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή³, με το νόμο 4620 του 1930 θεσπίζει από τη σχολική χρονιά 1930-1931 κλειστό αριθμό εισακτέων (numerus clauses). Πρόδηλη είναι η αγωνία των μεταρρυθμιστών για να μην προκύψει πληθωρισμός πτυχιούχων και κατά συνέπεια αποσύνδεση του πτυχίου από την άμεση επαγγελματική χρησιμότητα. Ο περιορισμένος αριθμός εισακτέων είχε εφαρμοστεί πρώτη φορά στη σχολή Τοπογράφων του Πολυτεχνείου το 1918. Έτσι ο έλεγχος ροής προς το πανεπιστήμιο γίνεται απόλυτος, ενώ τα δίδακτρα γίνονται όλο και πιο υψηλά, γεγονός που κάνει την ανώτατη εκπαίδευση ταξικότερη.

Στα διατάγματα «περί εγγραφών, εξετάσεων κλπ», που ακολούθησαν το νόμο 4370 της αστικής μεταρρύθμισης του 1929 - που μείωσε δραστικά τους μαθητές της μέσης εκπαίδευσης - εκτός από τις εισιτήριες εξετάσεις από το δημοτικό στο γυμνάσιο και το ημιγυμνάσιο, ορίζονται και κατατακτήριες εξετάσεις για τις μεταγραφές από τα ημιγυμνάσια στα γυμνάσια ή τα πρακτικά λύκεια, οι οποίες στοχεύουν στο να εμποδίσουν τους μαθητές των ημιγυμνασίων να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη μέση εκπαίδευση. Αν αναλογιστούμε ότι τα ημιγυμνάσια λειτουργούν σε ημιαστικές περιοχές, καταλαβαίνουμε πως το εκπαιδευτικό σύστημα γίνεται ολοένα και επιλεκτικότερο σε βάρος των παιδιών των λαϊκών στρωμάτων. Αργότερα ο Μεταξάς για να μειώσει περαιτέρω τους αποφοίτους του γυμνασίου, ορίζει κλειστό αριθμό μαθητών ανά τάξη και το 1939 χωρίζει το οκτατάξιο γυμνάσιο σε δύο κύκλους. Αλλά δε στέκεται μόνο στα μέτρα «καταστολής». Προσπαθεί με κάθε τρόπο να πείσει το παιδί να μείνει στο χωράφι και στο αμπέλι. Η σχετική προπαγάνδα εισχωρεί και στα αναγνωστικά του δημοτικού.⁴

γ) Η επιβολή εκπαιδευτικών τελών

Η αυστηρότητα των εξετάσεων δεν επέφερε το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα στο βαθμό που αναμενόταν. «Τις έστω και αυστηρές εξετάσεις τις περνούσαν περισσότεροι «άξιοι» απ' όσους η αγορά μπορούσε να απορροφήσει. Γι αυτό προστέθηκαν τα λεγόμενα «εκπαιδευτικά τέλη»⁵ στους μαθητές του ελληνικού, του γυμνασίου και του πανεπιστημίου που δεν πλήρωναν τίποτα σύμφωνα με το νόμο του 1836. Αυτό το δεύτερο κριτήριο θα επέλεγε εκ των «αξίων» τους οικονομικά ισχυρότερους»⁶. Η ιδέα έχει τεθεί από το 1872: «...ούδόλως όφείλει νά δαπανᾷ τό από κοινών ιδρώτων κοινόν χρῆμα όπως, υποθάλλουσα τών πλουσίων τήν

¹ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 263

² Παπαπάνος Κ., Χρονικό-ιστορία της Ανώτατης μας εκπαίδευσης, Αμερικάνικο Κολλέγιο Θηλέων Αθηνών, Αθήνα 1970, σ. 398

³ φίλου του Βενιζέλου και μέλους της επιτροπής του Υπουργείου για την Αναδιοργάνωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, ο οποίος ήταν γνωστός υπέρμαχος του με κάθε τρόπο περιορισμού του αριθμού των φοιτητών και της αύξησης του βαθμού δυσκολίας των εισιτηρίων εξετάσεων. Ο ίδιος είχε προτείνει να περιληφθεί στο πρόγραμμα των εισαγωγικών εξετάσεων και μία ξένη γλώσσα: Παπαδόκης Ν., Χαραστική ιδεολογία και διαδικασίες μετάβασης, στο Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Gutenberg 2002, σ. 601 και 630. (Στο Νορβηγικό εκπαιδευτικό σύστημα η καλή γνώση της ξένης γλώσσας που θεσπίστηκε μετά το 1925 θεωρείται ότι έχει συντελέσει στην τεράστια οικονομική της ανάπτυξη στα τελευταία 50 χρόνια)

⁴ Καγκαλίδου Ζ., Εκπαίδευση και πολιτική, Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 63

⁵ σε εκπαιδευτικά τέλη υπόκεινται: «Αί έγγραφαι είς τό πρώτον και δεύτερον εξάμηνον του σχολικού έτους τών μαθητών είς πάσας τάς τάξεις τών Έλληνικών σχολείων, Γυμνασίων ή Λυκείων. Τά ένδεικτικά προαγωγής από τάξεως είς τάξιν αύτών, τά άποδεικτικά τών έν αύτοίς σπουδών, αί μετεγγραφαι- τά άπολυτήρια αύτών... τά άποδεικτικά σπουδών τών φοιτητών του Έθνικού Πανεπιστημίου. Αί υπό τών κοσμητόρων τών σχολών παρεχόμεναι άδειαι είς τούς φοιτητάς προς εξέτασιν αύτών είς τά γενικά μαθήματα, τά διπλώματα, πτυχία και άποφοιτήρια, αί έγγραφαι και αί καθ' εξαμήνον έαρινόν άνανεώσεις τών έγγραφών...». Μυλωνάς σ. 277

⁶ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 267

κουφότητα ἢ τὸ φειδωλόν, καὶ τῶν πτωχῶν τὴν ἀβελτηρίαν, παρασκευάζῃ ἑαυτῇ ψευδεῖς ἐπιστήμονας ἢ σμῆνος ἀέργων θεσιθηρῶν...»¹. Ο νόμος περὶ τελῶν χαρτοσήμου ΑΧΚΕ δημοσιεύεται στις 31 Δεκεμβρίου 1877. Τα επόμενα χρόνια τροποποιείται ἢ συμπληρώνεται με νομοθετήματα και εγκυκλίους². Το ποσό που οριζόταν να καταβάλλεται διέφερε κατά περίπτωση και αυξανόταν με το πέρασμα του χρόνου, αναπροσαρμοζόμενο συχνά. Το 1892 για τις τρεις τάξεις του ελληνικού ἦταν περίπου 130 δραχμές, για τις τέσσερις τάξεις γυμνασίου 315 και για το πανεπιστήμιο περίπου 1.005. Ως μέτρο σύγκρισης, ένα ανδρικό ημερομίσθιο το 1890 κυμαινόταν στις 2 δραχμές και ο μισθός του δασκάλου στις 100-150 δραχμές το μήνα³.

Εἶναι φυσικό σε περιόδους οικονομικής κρίσης το κράτος να προσπαθεῖ με κάθε τρόπο να ενισχύσει το Δημόσιο Ταμεῖο. Αυτό φαίνεται έντονα λίγο πριν την κήρυξη «πτώχευσης» το 1893, στις συζητήσεις στη βουλή για την ψήφιση του νόμου ΒΝΔ' του 1892. Ερώτηση του βουλευτή Δ. Ράλλη: «Καὶ εἶπατέ μοι, ἐάν διὰ τῆς τοιαύτης διαρρυθμίσεως τῶν ἐκπαιδευτικῶν τελῶν δὲν ἀποκλείσητε τῆς ἀνωτέρας παιδείας τὸ 90% τοῦ πληθυσμοῦ». Καὶ ἄλλος βουλευτὴς συμπληρώνει: «Μήπως ἡ καταβολὴ τῶν διδάκτρων θὰ διορθώσῃ τὴν κατάστασιν (της παιδείας); Απάντηση βουλευτῆ της συμπολίτευσης Στάη: «Μάλιστα, διότι θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸ ταμεῖον νὰ βελτιώσωμεν τὰ τῆς παιδείας. Σήμερον δὲν δυνάμεθα νὰ φροντίσωμεν περὶ τῶν μέσων ἐκείνων. Καὶ δεύτερον, θέλετε νὰ σᾶς εἶπω καὶ τὴν γνώμην μου τὴν ἀτομικὴν, τὴν ὁποῖαν ἄνδρες μεγάτοι δὲν ἀσπάζονται; Δὲν θὰ τὴν βελτιώσῃ, ἀλλὰ θὰ ἐλαττώσῃ τὸ πλῆθος τῶν σπουδαζόντων». Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χαρίλαος Τρικούπης καταλήγει: «Ἐφθασεν ἡ ὥρα ὅπως αἱ ἐλληνικαὶ οἰκογένειαι ἀναλάβωσι τὰς εἰς αὐτάς ἀνηκούσας ὑποχρεώσεις ὑπὲρ τῶν τέκνων των καὶ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους...»⁴. Στην αρχὴ του σχολικοῦ ἔτους 1892-93 ἐγίναν διαμαρτυρίες καὶ ταραχές στο πανεπιστήμιο, ἀλλὰ ὁ νόμος τελικὰ ἐφαρμόστηκε⁵. Εἶναι φανερό πως ὁ χαρακτήρας της ελληνικῆς ἐκπαίδευσης γίνεται ολοένα καὶ πιο ταξικός.

Κατὰ τα επόμενα χρόνια θεσπίστηκαν ἀπαλλαγές ἀπὸ τα εκπαιδευτικὰ τέλη καὶ ἐκπτώσεις μαθητῶν διαφόρων κατηγοριῶν: των ἀρίστων καὶ με «κοσμιωτάτην» διαγωγὴν μαθητῶν, των ἀπορῶν, των θυμάτων πολέμου, πολυτέκνων, ἀπόρων πυροπαθῶν, τροφίμων ευαγῶν ἰδρυμάτων, τέκνων συμμοριοπλήκτων, κλπ.

Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ 1929, για να μειώσει πέραν του φραγμοῦ των εξετάσεων καὶ του κλειστοῦ ἀριθμοῦ φοιτητῶν τὴ φοίτηση στο πανεπιστήμιο, αὐξήσε τα διδάκτρα παράλληλα ὁμως με τὴ θέσπιση μέτρων κοινωνικοῦ χαρακτήρα για τὴ σίτιση, τὴ στέγαση καὶ τὴν περίθαλψη των φοιτητῶν. Στο αστικὸν σχολεῖο, στο ὁποῖο τὸ καθεστὼς της 4^{ης} Αυγούστου ἠθέλε να προετοιμάζει ἐιδικευμένους αγρότες καὶ ἀρίστες ἐλληνίδες μητέρες, ὁ Μεταξὰς για να προσελκύσει περισσότερους μαθητὲς μείωσε τα τέλη κατὰ τὸ ἥμισυ.

Το 1949 ἡ υπέρογκη αὐξηση των εκπαιδευτικῶν τελῶν θα ξεσηκώσει τους μαθητὲς σε ἀπεργιακές κινητοποιήσεις. Ἡ κατάργηση ὅλων των τελῶν, ἡ δωρεάν παιδεία, θα θεσμοθετηθεῖ με τὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1964.

1.2.4 Αποτελέσματα του ελέγχου ροῆς

Ὁ στόχος της μείωσης του ἀριθμοῦ των μαθητῶν τοῦ γυμνασίου καὶ των φοιτητῶν μέσω της ἐπιβολῆς αυστηρότερων εξετάσεων καὶ υψηλότερων εκπαιδευτικῶν τελῶν, κατὰ τὴν περίοδο 1875-1910 υλοποιεῖται μερικὰ. Τα μέτρα ἔφεραν κάποια ἀποτελέσματα ἀλλὰ ὄχι τα προσδοκώμενα. Ἡ ἀναλογία των μαθητῶν της μέσης ἐκπαίδευσης ἀπὸ τὸ 1878 μέχρι τὸ 1910 ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ των κατοίκων αὐξάνεται κατὰ 70%. Ἡ κατοχὴ σχολικῶν τίτλων συνεχίζει να λειτουργεῖ ως μέσο ἀνοδικῆς κοινωνικῆς κινητικότητας καὶ κοινωνικῆς

¹ Ἐκθεση της ἐπιτροπῆς τοῦ «Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ἑλληνικῶν Γραμμάτων», Δημαράς Α., Ἡ μεταρρύθμιση που δὲν ἐγίνε, Αθήνα 1973, Ἑρμῆς, τ. Α', σ. 214

² 1) Νόμος ΑΧΚΕ/1877 περὶ τελῶν χαρτοσήμου, 2) ὁδηγίες περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου ΑΧΚΕ, 3) νόμος ΑΨΖΕ/1889, τροποποιητικὸς τοῦ ΑΧΚΕ, 4) νόμος ΒΝΔ/1892, τροποποιητικὸς ἐπίσης τοῦ ΑΧΚΕ, 5) ἐγκύκλιος 16609, συνοδευτικὴ τοῦ νόμου ΒΝΔ, 6) νόμος ΒΤΕ/1895, με τον ὁποῖο καθορίζονται με λεπτομέρεια οἱ περιπτώσεις που ἀπαιτεῖται να καταβάλλονται εκπαιδευτικὰ τέλη. Μυλωνάς σ. 277

³ Μπουζάκης Σ., Νεοελληνικὴ Ἐκπαίδευση, 1821-1985, Gutenberg, Αθήνα 1987, σ. 42

⁴ Δημαράς Α., Ἡ μεταρρύθμιση που δὲν ἐγίνε, Αθήνα 1973, Ἑρμῆς, τόμος Α', σ. 282-289

⁵ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Ἡ ἐκπαίδευσή μας στα τελευταῖα 100 χρόνια, Αθήνα, 1933, σ. 106

διάκρισης. Έπειτα από τον ατυχή πόλεμο του 1897, τα περισσότερα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης άδειασαν, γιατί η επιβολή των εκπαιδευτικών τελών μείωσε τη ροή των μαθητών και επίσης το απολυτήριο γυμνασίου δεν έδινε ευκαιρίες εργασίας¹. Ο αριθμός των φοιτητών αναλογικά με την αύξηση του πληθυσμού μειώθηκε, λόγω των περιοριστικών μέτρων που λαμβάνονται το 1892 και 1897 (υπέρογκα εκπαιδευτικά τέλη).

Από το 1915, όμως, παρατηρείται αλματική αύξηση του αριθμού των μαθητών της μέσης, γιατί η τάξη των παραγωγών κέρδιζε από την αύξηση της τιμής των προϊόντων και όσοι είχαν απολυτήριο πολύ εύκολα εύρισκαν δουλειά σε κρατικές υπηρεσίες και ιδιωτικές επιχειρήσεις.² Μετά το 1922, όταν προστέθηκαν και οι πρόσφυγες μαθητές, το κλασσικό γυμνάσιο πιέστηκε ακόμη περισσότερο να μειώσει τους αποφοίτους του. Η αυστηρότητα των εξετάσεων και η βάση του 10 δεν απέδιδαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Η μεταρρύθμιση του 1929 ρυθμίζει το πρόβλημα άμεσα: καταργούνται 156 ελληνικά σχολεία και 104 ημιγυμνάσια και υπάρχει πρόβλεψη για σταδιακή κατάργηση όλων των ημιγυμνασίων σε μια πενταετία. Ο αριθμός των μαθητών της μέσης από 96.214 που ήταν το 1928, κατέβηκε στις 57.225 το 1932. «*Τοιουτοτρόπως περιωρίσθη αίσθητῶς ὁ πληθωρικὸς ἀριθμὸς τῶν ἀποφοίτων τοῦ γυμνασίου θεσιθηρῶν*». Τα μέτρα λειτούργησαν εναντίον των γεωγραφικά και κοινωνικά μη ευνοημένων. Αυτοί πιέζονταν να περιοριστούν μόνο στο απολυτήριο δημοτικού³.

Η δικτατορία του Μεταξά θέτει ανώτατο αριθμό αστικών σχολείων αρρένων και θηλέων στα 150, ανώτατο αριθμό οκτατάξιων γυμνασίων στα 120 και ανώτατο αριθμό γυμνασίων κατωτέρου κύκλου στα 50. Επιπλέον ορίζει μέγιστο αριθμό μαθητών ανά τάξη στα αστικά σχολεία τους 50, στα δε γυμνάσια και πρακτικά λύκεια τους 60, απαγορεύοντας συγχρόνως τη διαίρεση των τάξεων σε τμήματα. Το αστικό σχολείο λειτουργεί με στεγανά, απαγορεύοντας μεταπήδηση από τις κατώτερες τάξεις του στο γυμνάσιο. Επιτρέπει μόνο στους αποφοίτους του να γραφτούν στην τετάρτη τάξη του γυμνασίου μετά από κατατακτήριες εξετάσεις και εφ' όσον υπάρχουν κενές θέσεις. Θεσμοθετείται, δηλαδή, κλειστός αριθμός μαθητών (*numerus clauses*) στη μέση εκπαίδευση, όπως είχε γίνει λίγο νωρίτερα και στην ανώτατη με τη θέσπιση εισαγωγικών εξετάσεων για το πανεπιστήμιο.

Η Εισηγητική Έκθεση του Αναγκαστικού Νόμου 770/1937, έχει ως εξής: «*Αἱ ἐκάστοτε κυβερνήσεις, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν καταρτισθέντων Νομοσχεδίων κατὰ ἔτη 1877, 1889, 1908, 1913 καὶ 1928, μετὰ φόβου προσέβλεπον εἰς τὸν πληθωρισμὸν τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως καὶ προέτεινον πρὸς περιορισμὸν αὐτῆς διάφορα μέτρα, ἅτινα ὅμως δὲν ἐψηφίζοντο, οὐχὶ διότι ἐκρίνοντο ἄσκοπα, ἀλλὰ διὰ λόγους ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἔνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῆς ἀσκουμένης παρὰ τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως ... Τὰ πανθομολογούμενα ταῦτα μειονεκτήματα ἐπεχείρησεν νὰ θεραπεύσῃ ἡ νομοθεσία τοῦ 1929, εἰσαγαγούσα τὸ ἐνῆα ἐξατάξιον Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίξασα τὸ ἐξατάξιον Γυμνάσιον ... Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ ἡμέτερον Γυμνάσιον ... παραμένει τὸ ἀνώτερον παιδευτήριον, τὸ προωρισμένον διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς, τοὺς πεπρωτισμένους μὲ ἐξαιρετοὺς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετάς, ἐπιπλέον δι' οἰκονομικῶς ἐπαρκείας... ἑλλείπει ὁ τύπος σχολείων διὰ τὰ τέκνα τῆς μέσης ἀστικής τάξεως, ὧν οἱ γονεῖς δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναλάβουν τὰ βάρη πολυετῶν γυμνασιακῶν καὶ πέραν τούτων σπουδῶν ... , ἢ τῶν ἰδίων αἰ' πνευματικαὶ καὶ λοιπαὶ ἱκανότητες θὰ ἐπέτρεπαν μὲν τὴν ἐν τινὶ μέτρῳ συμπλήρωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου παρασχεθείσης αὐτοῖς παιδείας, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν ἐπιτυχῆ του Γυμνασίου ἀποπεράτωσιν. Θεμελιώδες μειονέκτημα τῆς ἀπὸ τοῦ 1929 νέας διαρρυθμίσεως τῆς Μέσης Παιδείας εἶναι ἡ διὰ τῆς καταργήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου κατάργησις καὶ τοῦ διπλοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς δευτέρας ἐκλογῆς (ἐπιλογῆς) διὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὰ Γυμνάσια... Τούτου ἔνεκα ἔπαυσεν ἐπιτελουμένη δευτέρα καὶ σημαντικότερα ἐκκαθάρσις διὰ δευτέρας, καὶ αὐστηροτέρας ἐξετάσεως. Κατόπιν τούτου εἰσέρχονται εἰς τὸ σημερινὸν Γυμνάσιον μαθηταί, οἵτινες πρὸ τοῦ 1929 ἢ θὰ περιωρίζοντο οἰκιοθελῶς εἰς τὴν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Σχολείῳ προσκτηθεῖσαν μόρφωσιν, ἢ ἐπιχειροῦντες νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ Γυμνάσιον θὰ ἀπετύγχανον. Ὁ τύπος τοῦ ὀκτατάξιου Γυμνασίου μέ διαφορισμὸν τῆς μορφωτικῆς κατευθύνσεως, ἀρχόμενον ἄμα τῷ πέρατι τοῦ πέμπτου ἔτους, ἐλπίζομεν βασίμως ὅτι θὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς συγχρόνου κοινωνίας...»⁴.*

¹ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933, σ. 106

² Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933, σ. 108

³ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 234

⁴ παρατίθεται στο Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 290.

Ένα επιπλέον μέτρο για τη μείωση των αποφοίτων του γυμνασίου το 1939 είναι ο χωρισμός του οκτατάξιου γυμνασίου σε δύο κύκλους, έναν εξατάξιο και ένα διτάξιο, το Λύκειο. Αλλά ο πόλεμος δεν επέτρεψε να εφαρμοστεί η νέα στρόφιγγα περιορισμού των «θεσιθρών».

Στους πίνακες 10 και 11 παρουσιάζεται η αναλογία μαθητών μέσης εκπαίδευσης επί 1.000 κατοίκων, ανά γεωγραφικό διαμέρισμα για το διάστημα 1927-1954. Παρατηρούμε τη σημαντική μείωση που επέφερε η μεταρρύθμιση του 1929, αλλά και η οικονομική κρίση αυτής της περιόδου, κυρίως στην Πελοπόννησο.

Πίνακας 10: Αναλογία μαθητών μέσης εκπαίδευσης επί 1.000 κατοίκων (1927-1954 μόνο αγόρια)

	1927-28	1928-9	1929-30	1930-1	1937-38	1954
Πελοπόννησος	24,67	22,22	15,38	11,25	11,39	19,38
Στερεά Ελλάδα	14,67	14,37	11,20	9,09	9,48	15,99
Θεσσαλία	11,62	11,03	8,18	6,85	6,20	15,51
Ιόνια	12,81	12,13	8,63	6,81	8,69	11,32
Ήπειρος	13,24	11,52	9,13	6,89	5,82	15,78
Μακεδονία	5,04	5,55	5,71	5,70	4,84	12,28
Θράκη	2,67	2,86	2,94	3,05	3,62	7,21
Κρήτη	10,85	10,69	9,69	6,48	7,17	16,08
Αιγαίο	6,45	6,11	6,00	5,02	7,97	12,23
ΣΥΝΟΛΟ	12,64	12,07	9,50	7,68	7,70	14,83

Πίνακας 11: Αναλογία μαθητών μέσης εκπαίδευσης επί 1.000 κατοίκων (1927-1954 σύνολο)

	1927-28	1928-9	1929-30	1930-1	1937-38	1954
Πελοπόννησος	29,89	27,13	18,59	13,62	11,39	29,70
Στερεά Ελλάδα	20,18	20,01	15,89	13,25	15,17	26,19
Θεσσαλία	14,79	13,97	10,56	8,89	8,53	21,26
Ιόνια	17,63	16,62	12,07	9,49	12,40	17,13
Ήπειρος	16,27	14,26	11,32	8,62	7,67	21,26
Μακεδονία	7,48	8,10	8,37	8,42	7,54	19,76
Θράκη	4,41	4,54	4,54	4,71	5,91	12,52
Κρήτη	14,96	14,41	13,32	12,47	10,85	25,77
Αιγαίο	8,66	8,15	7,95	6,68	11,33	19,01
ΣΥΝΟΛΟ	16,65	16,01	12,78	10,73	10,83	23,26

Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία. Ο πληθυσμός αναφέρεται στις απογραφές του 1928, 1940, 1951

Παρατηρούμε επίσης την υπεροχή της Πελοποννήσου έναντι των άλλων περιοχών σε αναλογία μαθητών μέσης εκπαίδευσης ανά 1000 κατοίκους. Κατά την περίοδο 1926-1954 η Πελοπόννησος έρχεται σταθερά πρώτη μεταξύ όλων των γεωγραφικών περιφερειών στη φοίτηση των αγοριών, ενώ στο σύνολο αγοριών και κοριτσιών χάνει τα πρωτεία από τη Στερεά Ελλάδα μετά το 1930 για να τα επανακτήσει το 1954. Η κυρίαρχη θέση της Πελοποννήσου συσχετίζεται με την υπερ-εκπροσώπηση των Πελοποννησίων στη στελέχωση του κρατικού μηχανισμού (διοίκηση –στρατός- χωροφυλακή), χωρίς όμως αυτό να αποτελεί εξήγηση για αυτή την πρωτοκαθεδρία¹. Αυτό που επίσης παρατηρούμε είναι τα πολύ χαμηλά ποσοστά επί 1000 κατοίκων έως το 1930 στη Θράκη και το Αιγαίο σχετικά με την υπόλοιπη Ελλάδα, τα οποία όμως άφησε ανεπηρέαστα η μεταρρύθμιση του 1929, σε αντίθεση με την αισθητή μείωση των μαθητών της μέσης που επέφερε η μεταρρύθμιση αυτή στην παλιά Ελλάδα. Μικρή επίδραση στη φοίτηση είχε η μεταρρύθμιση του 1929 και στην Κρήτη. Ας μην ξεχνάμε ότι στις νέες χώρες λειτουργούσε ήδη το εξατάξιο δημοτικό και γυμνάσιο και ουσιαστικά εκεί δεν υπήρξε καμία αλλαγή. Η Θράκη παραμένει σε πολύ χαμηλότερα ποσοστά από το μέσο όρο ακόμη και το 1954.

¹ Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, (1830-1922), Θεμέλιο, 1985, σ. 420

1.3 Δομικά στοιχεία της ποιότητας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος

Σύμφωνα με τη θεωρία του C. E. Beeby, τα εκπαιδευτικά συστήματα περνάνε κατά τη διάρκεια της εξέλιξής τους από τέσσερα στάδια ανάπτυξης¹. Κατά το πρώτο στάδιο οι εκπαιδευτικοί είναι χωρίς επαγγελματική κατάρτιση, απαιτούν από τους μαθητές τους μηχανική απομνημόνευση και δεν υπάρχει καθοδήγηση των σχολείων από το κράτος. Κατά το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης οι επιθεωρητές κάνουν την εμφάνισή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα για να επιστατούν στη λειτουργία του. Υπάρχει μόρφωση των εκπαιδευτικών, αλλά περιορισμένη. Η διδασκαλία γίνεται τυπικά και αυταρχικά και η επιτυχία του διδάσκοντος μετριέται με τον αριθμό των μαθητών που «περνάει» στις εισαγωγικές εξετάσεις του συστήματος. Κατά το τρίτο στάδιο αρχίζει να εμφανίζεται κάποια σχέση μεταξύ αυτών που διδάσκονται στα σχολεία και των επαγγελματικών αναγκών των αποφοίτων. Οι μέθοδοι διδασκαλίας, η διδακτέα ύλη και οι εξετάσεις είναι όμοια με του δεύτερου σταδίου, αλλά τώρα είναι περισσότερο αποδοτικά. Αυτό το στάδιο χαρακτηρίζεται από τη βελτίωση της εκπαίδευσης που παρέχεται στους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι παράλληλα με τις σπουδές τους μπορεί να σπουδάσουν και παιδαγωγικά και ψυχολογία. Στο τέταρτο στάδιο ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του συστήματος, καθώς και οι εξετάσεις, βαθμιαία εξαφανίζονται και ο ρόλος του επιθεωρητή είναι μόνο συμβουλευτικός. Η προσφορά της εκπαίδευσης στην οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη αναγνωρίζεται πλήρως. Ο εκπαιδευτικός έχει το δικαίωμα να διδάσκει ό,τι αυτός θεωρεί κατάλληλο και να διαλέγει τις μεθόδους διδασκαλίας που πιστεύει ότι θα αποδώσουν περισσότερο. Σ' αυτό το στάδιο οι εκπαιδευτικοί έχουν καλή επιστημονική μόρφωση και παιδαγωγική κατάρτιση, αίσθηση επαγγελματικής ευθύνης και θεωρούν την συνεχή μετεκπαίδευσή τους αναγκαία². Αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο μας βοηθάει να κατανοήσουμε γιατί, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, το εκπαιδευτικό μας σύστημα ήταν τόσο αυταρχικό.

Τα στοιχεία που μας καθορίζουν την ποιότητα ενός εκπαιδευτικού συστήματος εκτός από το είδος του, αυταρχικό ή όχι, είναι το περιεχόμενό του, το μορφωτικό επίπεδο των εκπαιδευτικών του και οι οικονομικοί πόροι που διατίθενται για τις υποδομές, το εποπτικό υλικό, τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και την έρευνα³. Με άλλα λόγια η ποιότητα του σχολείου καθορίζεται από το τι διδάσκει και με ποιό σκοπό, πώς το διδάσκει, με πόσο εξειδικευμένους δασκάλους και σε ποιες υλικοτεχνικές υποδομές βασίζεται. Τα σχολεία κατά την περίοδο που εξετάζουμε ήταν ανεπαρκή από πολλές πλευρές: από την πλευρά των αναλυτικών προγραμμάτων, της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών, των μεθόδων διδασκαλίας, της επάρκειας των χώρων αλλά κυρίως της γλώσσας που χρησιμοποιούνταν ως επικοινωνιακό μέσο, αντικείμενο διδασκαλίας και γλώσσα των διδακτικών βιβλίων⁴. Το γλωσσικό ζήτημα έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της εκπαίδευσης επί εκατόν πενήντα χρόνια και εξελίχτηκε σε πεδίο ιδεολογικών, κοινωνικών και πολιτικών συγκρούσεων ιδιαίτερου φανατισμού.

1.3.1 Το μέσο επικοινωνίας: μια γλώσσα διαφορετική από τη μητρική

«ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὸν μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν ὁ σύλλογος ἀπεφάνθη ὅτι τοῦτο εἶναι ὑπηρετῆς τῶν ἄλλων μαθημάτων, δεδομένου ὅτι ἄνευ αὐτοῦ θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ ἔκθεσις τῶν ιδεῶν καὶ γνώσεων τοῦ μαθητοῦ. Πρὸς οὐδένα ἄλλον δὲ θὰ ὁμοίαζε οὗτος ἢ πρὸς τέλειον ζωγράφον στερούμενον ὁμῶς χρωμάτων καὶ παλέτας καὶ συνεπῶς ἀδυνατοῦντα νὰ παραστήσῃ πᾶν ὅ,τι ἤθελε συλλάβῃ ἢ φαντασίᾳ του»

Σύλλογος καθηγητῶν Πρακτικοῦ Λυκείου Ηρακλείου, 1930

¹ Κόκκοτας Π., Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 18

² Κατά τον Κόκκοτα η δημοτική ελληνική εκπαίδευση πέρασε στο δεύτερο στάδιο ανάπτυξης μετά το 1895, ενώ η μέση μόλις το 1929. Περισσότερα για τα στάδια ανάπτυξης ενός εκπαιδευτικού συστήματος γενικά καθώς ειδικότερα για το ελληνικό στο «Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος», Π. Κόκκοτας, Τούντα, Αθήνα, σ. 18-22 και 205- 213

³ Τζάνη Μ., Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας, Γρηγόρη, 1996, σ. 44

⁴ Κόκκοτας Π., Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 211

Η γλώσσα ως όργανο επικοινωνίας

Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης εξετάζει την εκπαιδευτική πράξη επίσης και μέσα από την οπτική της γλώσσας ως κοινωνικού μορφώματος, παράγοντα διαμόρφωσης και στόχο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Έτσι μελέτες των B. Berstein, D. Lawton, L. Schtuzman & A. Strauss, M. Ward, W. Labon κ.α. πραγματεύτηκαν εκτός των άλλων και το ρόλο της γλώσσας στην αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας¹. Το να μπορούν οι μαθητές να κατανοούν και να χειρίζονται ικανοποιητικά τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο σχολείο είναι στοιχειώδης, καθοριστική συνθήκη της παιδαγωγικής επικοινωνίας.

Ξεκινώντας από τη βασική τυπική αποστολή του σχολείου που είναι η μεταβίβαση και αναπαραγωγή της γνώσης, αντιλαμβανόμαστε ότι η γλώσσα αποτελεί τον επικοινωνιακό κώδικα μετάδοσης της γνώσης από τον πομπό (εκπαιδευτικό) στο δέκτη (μαθητή) και το αντίστροφο από τον πομπό (μαθητή) στο δέκτη (εκπαιδευτικό) ως αξιολογητή της μαθητικής επίδοσης. Η Α. Φραγκουδάκη επισημαίνει ότι η γλώσσα αποτελεί το κύριο αν όχι το μόνο εργαλείο μετάδοσης της γνώσης, το μόνο όργανο επικοινωνίας ανάμεσα στο μαθητή και το φορέα της γνώσης, το δάσκαλο, ανάμεσα στο μαθητή και στο σύμβολο της γνώσης, το βιβλίο². Σήμερα γνωρίζουμε ότι μαθητές που έχουν μητρική γλώσσα μια παραλλαγή διαφορετική από την επίσημη γλώσσα του σχολείου, βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση από αυτούς που στο σχολείο συναντούν το γλωσσικό περιβάλλον της μητρικής τους γλώσσας, γιατί είναι αναγκασμένοι να μεταφράζουν τη σχολική γλώσσα στο δικό τους διαφορετικό σύστημα για να επικοινωνήσουν με το δάσκαλο και το βιβλίο³.

Ο Berstein έχει αναπτύξει τη θεωρία του «περιορισμένου» και του «διευρυμένου» κώδικα γλωσσικής έκφρασης, οι οποίοι αντιστοιχούν στις διαφορετικές λειτουργικές απαιτήσεις του προφορικού και του γραπτού λόγου. Οι δύο κώδικες διαφέρουν στο βαθμό αναλυτικότητας με την οποία περιγράφουν την πραγματικότητα. Οι μαθητές, για να καταφέρουν να επικοινωνήσουν με το γραπτό λόγο, πρέπει να κατακτήσουν τον διευρυμένο κώδικα επικοινωνίας στο σχολείο, αν αυτό δεν έχει γίνει στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Ο ίδιος έδειξε ότι τα παιδιά διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων χρησιμοποιούν διαφορετικούς γλωσσικούς κώδικες και αυτό επηρεάζει την σχολική τους επίδοση. Τα παιδιά της ανώτερης κοινωνικοοικονομικής τάξης χρησιμοποιούν «διευρυμένο» γλωσσικό κώδικα, που συνάδει με τον επίσημο κώδικα που χρησιμοποιείται στο σχολείο, σε αντίθεση με τα παιδιά χαμηλότερων τάξεων που χρησιμοποιούν «περιορισμένο» γλωσσικό κώδικα. Τα δεύτερα είναι αναγκασμένα, εκτός από την κατάκτηση της γνώσης, να καλύψουν και τη διαφορά του γλωσσικού τύπου.

Η γλώσσα, ως επικοινωνιακός κώδικας πάνω στον οποίο στηρίζει το εκπαιδευτικό σύστημα τη λειτουργία του, εξασφαλίζει με τη σειρά της τον απόλυτο έλεγχο της αναπαραγωγικής του λειτουργίας. Όταν ένα παιδί μαθαίνει τη γλώσσα του, μαθαίνει συγχρόνως τις απαιτήσεις της κοινωνικής δομής μέσα στην οποία είναι ενσωματωμένο⁴. Ο κυρίαρχος γλωσσικός κώδικας όχι μόνο εξασφαλίζει τον έλεγχο πάνω στην εκπαιδευτική επικοινωνιακή διαδικασία, αλλά κατά τον B. Berstein υποθάλλει και τις αναπαραγωγικές λειτουργίες του εκπαιδευτικού συστήματος.

Η διγλωσσία

Με τον γλωσσικό επικοινωνιακό κώδικα του νεοελληνικού κράτους επικρατούσε μία σύγχυση. Η σύγχυση αυτή προερχόταν από τη λύση που δόθηκε κατά την περίοδο του νεοελληνικού Διαφωτισμού στο πρόβλημα της «διγλωσσίας»⁵, δηλαδή του ότι άλλη γλώσσα μιλούσε ο λαός και σε άλλη έγραφαν οι «σπουδαγμένοι». Γενικά η εμφάνιση διγλωσσικών φαινομένων είναι συχνή στις περιπτώσεις όλων σχεδόν των χωρών, στις οποίες μια

¹ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 198

² Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 109

³ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993 σ. 117

⁴ Berstein B. Κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης με αναφορά στη σχολική επίδοση, στο Φραγκουδάκη Α. Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Παπαζήση, Αθήνα 1985, σ. 437

⁵ περισσότερα σχετικά με τον όρο και την άποψη του Μπαμπινιώτη στο Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και έθνος, Αλεξάνδρεια, 2001, σ. 52-60

προϋπάρχουσα κοινωνία κάτω από ξένη κρατική κυριαρχία συγκροτείται σε ένα νέο εθνικό κράτος, προτού να έχει ήδη δομηθεί μια συμπαγής αστική κοινωνία πολιτών¹. Στη Δύση, κάτω από την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού, το πρόβλημα διευθετήθηκε με αντικατάσταση της λατινικής από τις εθνικές γλώσσες, επειδή η λογοτεχνική ανάπτυξη την οποία γνώρισαν οι γλώσσες αυτές κατά την Αναγέννηση, τους προσέδωσε αρκετό κύρος ώστε να εξαλείψει την κοινωνική δυσπιστία που προκαλούσε η λαϊκότητά τους². Στη Νορβηγία επίσης, όπου λόγω της δανέζικης κυριαρχίας διαμορφώθηκε στην περιοχή γύρω από το Όσλο μια διάλεκτος που έμοιαζε πολύ στη δανέζικη γλώσσα και είχε μεγάλες διαφορές από τη νέα Νορβηγική, η θεσμική λύση που εφαρμόστηκε ήταν «να γίνουν και οι δύο γλώσσες ισότιμες, ώστε σήμερα διδάσκονται και οι δύο στο σχολείο, όλα τα δημόσια έγγραφα συντάσσονται στις δύο γλώσσες και όλοι οι δημόσιοι λειτουργοί είναι υποχρεωμένοι να τις κατέχουν και τις δύο»³.

Στη χώρα μας το πρόβλημα έχει τις ρίζες του στο κίνημα του αττικισμού, που άρχισε στο τέλος του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα, όταν πολλοί συγγραφείς και μορφωμένοι έγραφαν με τους κανόνες της αττικής διαλέκτου, γιατί θεωρούσαν ότι η ζωντανή, κοινή ελληνιστική γλώσσα, η γλώσσα των Ευαγγελίων, η σχεδόν παγκόσμια γλώσσα της εποχής, ήταν προϊόν άγνοιας και ξεπεσμού και δεν έπρεπε να γράφεται⁴. Σύμφωνα με την Α. Φραγκουδάκη το κύρος και η αίγλη μιας ορισμένης γλώσσας οφείλεται σε κοινωνικά αίτια:

«Πρόκειται πάντα για τη γλώσσα μιας μεγάλης δύναμης και οφείλει το κύρος της σε ορισμένη περίοδο, κατά την οποία την κοινότητα που τη μιλάει χαρακτηρίζει πολιτιστική άνθιση, αποτέλεσμα μεγάλης οικονομικής ευμάρειας και πολιτική ηγεμονία, που ασκεί σε πολλές άλλες χώρες γύρω, όπως συνέβη με τη λατινική από τον αιώνα του Αυγούστου, με την ελληνική της αττικής περιόδου, με την γαλλική του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, όπως συμβαίνει με την αγγλική σήμερα. Γλώσσες στις οποίες εξαιτίας της οικονομικής ευμάρειας και της πολιτικής ηγεμονίας παράγονται τα έργα της επιστήμης, των ιδεών και της τέχνης»⁵.

Το κίνημα του αττικισμού συνεχίστηκε σ' όλη τη διάρκεια της Βυζαντινής εποχής και στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, με αποτέλεσμα η νεοελληνική ομιλούμενη γλώσσα να γράφεται μόνο σε συμφωνητικά, διαθήκες, επιστολές και σε κάποια λιγοστά λογοτεχνικά έργα, όπως το έπος του Διγενή Ακρίτα, ο Ερωτόκριτος, η Ερωφίλη κ.α. Η προφορική ζωντανή κοινή γλώσσα περιφρονούνταν από τους λόγιους και τους μορφωμένους⁶, εμποδίζοντας έτσι την καλλιέργεια μιας κοινής νεοελληνικής, γραπτής και προφορικής γλώσσας.

Οι λύσεις που προτάθηκαν

Κατά την περίοδο του ελληνικού Διαφωτισμού (1730-1830) απασχόλησε πολύ έντονα τους πνευματικούς μας ηγέτες το θέμα της γλώσσας επειδή, σύμφωνα και με τον Κ. Θ. Δημαρά, «το πρόβλημα του Διαφωτισμού ήταν κυρίως πρόβλημα αγωγής», γι' αυτό και «έπρεπε πρώτιστα να λυθεί το ζήτημα του γλωσσικού οργάνου της αγωγής», ενός ενιαίου γλωσσικού οργάνου, προκειμένου να συγκροτηθεί μια εθνική παιδεία⁷. Με τον καιρό δημιουργήθηκαν τρεις, κυρίως, παράλληλες γλωσσικές στάσεις και, τρόπον τινά, θεωρίες: α) μια αρχαϊστική, των οπαδών της παλαιάς, φεουδαρχικής και εκκλησιαστικής-πατριαρχικής κάστας β) μια ακραία λαϊκή και γ) η «μέση οδός» της «καθαρεύουσας», την οποία πρόβαλε κυρίως ο Αδαμάντιος Κοραΐς και ο κύκλος του, μια γλώσσα τέτοια που θα την καταλάβαινε ο λαός, αλλά δε θα προκαλούσε την αντίδραση των μορφωμένων τάξεων.

Η αλήθεια είναι ότι η κοινή δημοτική γλώσσα της εποχής δεν αποτελούσε ενιαίο και ομοιόμορφο επικοινωνιακό όργανο, λόγω των ιδιοματισμών και των διαλέκτων της, γεγονός

¹ Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή Θεμέλιο, 1985, σ. 537

² Πατρικίου Ρ., το γλωσσικό μας ζήτημα σ.46 <http://www.scribd.com>

³ Κελπανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 407

⁴ Ευαγγελόπουλος Σπ., Ελληνική εκπαίδευση, Ελληνικά Γράμματα, 1999, τόμος Α', σ. 47

⁵ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 33

⁶ Κορδάτος Ι., Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος, Αθήνα 1973, σ. 25

⁷ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., Γλώσσα, εκπαίδευση και πολιτική, Ολκός 1999

που αποτέλεσε βασικό επιχείρημα των οπαδών της καθαρεύουσας. Φυσικά καμία εθνική γλώσσα δεν είναι ομοιογενής. Σε κάθε εθνική κοινότητα υπάρχουν γεωγραφικές και κοινωνικές γλωσσικές παραλλαγές και οι διάφορες παραλλαγές είναι κατάλληλες για διαφορετικές συνθήκες επικοινωνίας¹. Όμως το νέο κράτος έπρεπε άμεσα να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της γλωσσικής ομογενοποίησης του χώρου και του πληθυσμού του, ορίζοντας την επίσημη παραλλαγή, που θα χρησιμοποιούταν ως ενιαία γλώσσα για τη λειτουργία των κρατικών θεσμών, της διοίκησης, της εκπαίδευσης, της δικαιοσύνης, του στρατού. Μια γλώσσα που να επιτυγχάνει την εθνική και πολιτιστική ενότητα, την καλύτερη επικοινωνία.

Οι υποστηρικτές της αρχαϊζουσας (Βούλγαρης, Δούκας, Κοδρικάς κ.α) πίστευαν πως η καθημερινή γλώσσα του λαού δεν ήταν ικανή να εκφράσει με ακρίβεια και κομψότητα τα υψηλά νοήματα και τις αφηρημένες έννοιες των θεωρητικών επιστημών και της φιλοσοφίας, γιατί ο λαός με τη «χυδαία» του γλώσσα γνώριζε μόνο τις λέξεις των πραγμάτων και των καταστάσεων της απλής καθημερινότητας και ότι θα έπρεπε να επιστρέψουμε στη γλώσσα των αρχαίων Ελλήνων. Επίσης ότι, αν οι Νεοέλληνες απέβαλλαν με τη γλωσσική παιδεία τη βαρβαρότητα της χυδαίας ομιλούμενης νεοελληνικής και αφομοίωναν την αττική διάλεκτο, η Ελλάδα θα ξαναγινόταν το κέντρο της πολιτιστικής ακτινοβολίας, όπως στο παρελθόν.² Μερικές φορές οι απόψεις αυτές είχαν και ταξικό χαρακτήρα και εύρισκαν υποστήριξη στους φεουδαρχικούς και αργότερα στους συντηρητικούς κύκλους.

Επειδή οι αντιστάσεις της φεουδαρχικής και εκκλησιαστικής-πατριαρχικής κάστας ήταν μεγάλες, ο Αδαμάντιος Κοραής κατόρθωσε να βρει μια μέση οδό, μια τεχνητή γέφυρα προς την αρχαία γλώσσα. Η συμβιβαστική λύση που πρότεινε ήταν ένα σύστημα εξωραϊσμού και καθαρισμού από τα "σαπημένα", μια γλώσσα που θα κρατούσε τις ρίζες των λέξεων της δημοτικής, αλλά θα χρησιμοποιούσε καταλήξεις της αρχαίας, η ονομαζόμενη «καθαρεύουσα». Ο Κοραής θεώρησε τη γλώσσα ως εθνική υπόθεση και αυτή η εκτίμηση καθόρισε την όλη στάση του απέναντι σ' αυτήν: «...όλοκλήρου τινός ἔθνους ὁ χαρακτήρ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν του γνωρίζεται»³. Η «μέση οδός» του Κοραή συνιστούσε μια άμυνα απέναντι στις υπερβολές του αρχαϊσμού. Για την ελληνική γλώσσα η θέση του είναι η εξής: «Ἡ γλῶσσα μας δὲν εἶναι οὔτε βαρβάρων γλῶσσα οὔτε ἀρχαία, ἀλλὰ μία νέα γλῶσσα ἐνὸς νέου ἔθνους. Εἶναι ἡ κόρη καὶ ἡ κληρονόμος τοῦ πλοῦσιού της προγόνου»⁴. Ο ίδιος συνιστούσε στους λογίους συγγραφείς να εμπλουτίζουν μεθοδικά τη γλώσσα του λαού με νέο λεξιλόγιο και με τον καιρό, λέξεις και φράσεις διατυπωμένες με σωστό τρόπο, θα περνούσαν από τα βιβλία των συγγραφέων, των «νομοθετών της γλώσσας», στο στόμα του λαού: «πρέπει νὰ γυμναζώμεθα ἐξαιρέτως νὰ καλλύνωμεν καὶ νὰ διορθώωμεν ὅσον εἶναι δυνατόν τὴν γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ἐθηλάσαμεν μὲ τὸ γάλα, καὶ εἰς μόνην τὴν ὁποίαν ἐσυνειθίσσαμεν νὰ ἐξηγώμεν ὅ,τι συλλογιζόμεθα».

Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος χρησιμοποίησε ως επίσημη γλώσσα του την καθαρεύουσα. Αυτή τη γλώσσα έπρεπε να μάθουν εκείνοι που θα κατακτούσαν θέσεις στον κρατικό μηχανισμό ή στην ανώτερη κοινωνική τάξη. Στην πραγματικότητα η καθαρεύουσα ήταν ένα γλωσσικό υβρίδιο, ένα συνονθύλευμα από γλωσσικά στοιχεία παρμένα κατά το δοκούν από διάφορα στάδια της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας. Η αναλογία των αρχαίων και νεότερων στοιχείων εξαρτιόταν από τον βαθμό της αρχαιομάθειας και της καλαισθησίας του εκάστοτε γράφοντος. Έτσι με την υιοθέτηση της καθαρεύουσας, εγκαθιδρύεται μια νέα διγλωσσία, η οποία θα νομιμοποιηθεί το 1911 και συνταγματικά. Με το θάνατο του Κοραή (1748-1833) η μέση οδός επίλυσης του γλωσσικού ζητήματος εγκαταλείπεται και η γλώσσα στρέφεται προς την αρχαϊζουσα μορφή της, είτε λόγω εξασθένησης των ιδεών του Διαφωτισμού, είτε εξαιτίας του δόγματος Φαλμεράϊερ, είτε εξαιτίας της επίδρασης της Βαυαροκρατίας.

Η αρχαιοκεντρική ιδεολογία, σύμφωνα με τον Κελπανίδη, βασίστηκε σε ορισμένες αυθαίρετες και κοινωνιολογικά εσφαλμένες προϋποθέσεις⁵. Η πρώτη είναι η παραγνώριση των κοινωνικών λειτουργιών της γλώσσας. Η δεύτερη είναι η εσφαλμένη εκτίμηση ότι το σχολείο θα μπορούσε να αλλάξει τη γλώσσα που μιλάει το παιδί στην οικογένεια και στο

¹ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 63-64

² Κελπανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 411

³ Μαλαφάντης Κ., Το γλωσσικό ζήτημα κατά το νεοελληνικό Διαφωτισμό <http://www.scribd.com>. 12

⁴ Γέρου Θ., Η ελληνική παιδεία, Μαλλιάρης-Παδεία, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 176

⁵ Κελπανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 412-420

κοινωνικό του περιβάλλον. Η τρίτη είναι ότι για τους αρχαϊστές το μεγαλείο των αρχαίων Ελλήνων περιοριζόταν στην εξωτερική μόνο μορφή των κειμένων τους, «στις μετοχές και τα απαρέμφατα» και δεν επεκτεινόταν στις επιστήμες (δεν λάμβανε π.χ. υπόψη της το «μηδείς αγεωμέτρητος εισίτω» του Πλάτωνα) και στη φιλοσοφία τους. Η τέταρτη εσφαλμένη προϋπόθεση του αρχαιοκεντρισμού είναι ο ισχυρισμός ότι η πνευματική καλλιέργεια του ατόμου είναι δυνατή μόνο με τη διδασκαλία των αρχαίων κειμένων από το πρωτότυπο και όχι από καλές μεταφράσεις.

Η αρχαΐζουσα

Το νέο κράτος προσπαθούσε να εκφράσει τις νέες έννοιες που χρειαζόταν μέσα από τα γλωσσικά αποθέματα της αρχαίας γλώσσας, με αποτέλεσμα τη μονοπώληση και του σχολείου από την αρχαία ελληνική. Η καθαρεύουσα, η επίσημη γλώσσα, μέχρι το 1878, μισό αιώνα περίπου από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, δε διδάσκεται καθόλου. Στο δημοτικό εισάγεται μόλις το 1878 με το νόμο ΧΘ'. Στη μέση εκπαίδευση, από το 1884 έως το 1909 διδάσκεται μόνο στο ελληνικό σχολείο και βέβαια επικεντρώθηκε στους γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες αποδίδοντας ελάχιστη σημασία στην ανάλυση των κειμένων. Στο γυμνάσιο, με μια εξαίρεση το 1896 που καταργείται το 1897, αρχίζει να διδάσκεται από το 1909 και έπειτα¹. Στη θέση της διδάσκονται τα Αρχαία Ελληνικά, όχι ως νεκρή γλώσσα αλλά ως γλώσσα – υποκατάστατο της ζωντανής. Προφανώς, η πρακτική αυτή δεν μπορεί παρά να θεμελιώνεται στο σιωπηρό αξίωμα ότι η καθαρεύουσα απορρέει άμεσα από τα Αρχαία Ελληνικά και πιο συγκεκριμένα από την αττική διάλεκτο².

Όσο περνούσαν οι δεκαετίες του 19ου αιώνα, τόσο η γραπτή επίσημη γλώσσα εμβολιαζόταν με όλο και περισσότερα αρχαία στοιχεία σε βάρος των νεώτερων, ώστε να φτάσει στο αποκορύφωμα του αρχαϊσμού κατά την τελευταία δεκαετία. Έτσι, οι σχολικές σπουδές περιστρέφονταν στην ανάγνωση των κλασικών συγγραφέων ακόμη και στην πρώτη τάξη του δημοτικού σχολείου. Τα αναγνωστικά βιβλία ήταν γραμμένα σε αρχαΐζουσα ή στην αρχαία ελληνική γλώσσα. Οι γραμματικές του δημοτικού αρχικά παρέλειπαν μερικά αρχαία γλωσσικά στοιχεία και παράλληλα έδιναν στοιχεία, που υπήρχαν μόνο στη νεότερη γλώσσα, ώσπου στα 1855 ορίζεται και για το δημοτικό σχολείο γραμματική «η της αρχαίας και μόνη». Ο Δελμούζος πίστευε ότι αν πριν «κάτι μάθαιναν τα παιδιά, τώρα αποφοιτούν από το δημοτικό ολότελα αστοιχείωτα»³. Σε αλφαβητάριο έβρισκε κανείς λέξεις όπως: η στυξ, ο συς, η ναυς, ο χνους, ο λύγξ, η φόρμιγξ κ.α.⁴ Άλλη γλώσσα μιλούσαν τα παιδιά στο σπίτι τους κι άλλη διδάσκονταν στο δημοτικό σχολείο στο ελληνικό και στο γυμνάσιο. Έτσι μόνο σύγχυση στη μάθηση και απογοήτευση ήταν τα αποτελέσματα της ελληνικής εκπαίδευσης⁵.

Κατά τον Durkheim «Μαθαίνοντας μια γλώσσα μαθαίνουμε ένα ολόκληρο σύστημα, διακριτών και ταξινομημένων ιδεών και κληρονομούμε όλη την εργασία, με την οποία προέκυψαν αυτές οι ταξινομήσεις, που συνοψίζουν αιώνες εμπειριών. Κι ακόμα περισσότερο: ...χωρίς τη γλώσσα δε θα είχαμε ό,τι ονομάζουμε γενικές ιδέες: διότι η λέξη δίνει στις έννοιες μια μονιμότητα και μ' αυτό τον τρόπο μια σταθερότητα, έτσι ώστε να μπορούν να χρησιμοποιούνται με άνεση από τη νόηση»⁶. Η μάθηση στο σχολείο πραγματοποιείται μέσω της ανάγνωσης, αποκωδικοποιώντας δηλαδή τα σύμβολα, τις λέξεις, και ανασυνθέτοντας νοερά την αντιπροσωπευτική σημασία της πραγματικότητας⁷. Μόνο που για το ελληνόπουλο τα σύμβολα αυτά δεν αντιστοιχούσαν σε καμία πραγματικότητα. Το παιδάκι των πέντε - έξι ετών, αντί να διευρύνει τον ορίζοντα της σκέψης του με αντικείμενα και έννοιες του κόσμου του, ήταν υποχρεωμένο να μαθαίνει πώς κλείνεται η γλαύξ και πώς *«οί χοῖροι ὕζουσιν, τὰ*

¹ Αντωνίου Δ., Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Αθήνα 1989, τ. Γ' σ. 13-61

² Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή Θεμέλιο, 1985, σ. 557

³ Ευαγγελόπουλος: Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, τόμος Α', Αθήνα, 1989 σ. 110

⁴ Ισηγόνης Αντ., Ιστορία της Παιδείας, Αθήναι, 1964, σ. 226

⁵ Χατζηστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Παπαδήμα, Αθήνα, 1990, σ. 61

⁶ Durkheim E. Education et sociologie. PUF, Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 1, τεύχος 1, σ. 10 (μετ. Ανθογαλίδου) <http://www.auth.gr/virtualschool>

⁷ Fischer Lorenzo, Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σ. 9

χοιρίδια κοΐζουσιν, οἱ ὄφεις ἰύζουσιν»¹ και μάλιστα επί 50 ολόκληρα χρόνια από άλλα μεγαλύτερα ή συνομήλικα με αυτό παιδιά, τους «πρωτόσχολους». Φυσικό, επομένως, επακόλουθο ήταν το αξιοθρήνητο επίπεδο των περισσοτέρων δημοτικών σχολείων, έτσι όπως αποτυπώνεται στις εκθέσεις των επιθεωρητών στη δεκαετία του 1880: «Το δημοτικό σχολείο είναι σώμα δίχως ψυχή. Ούτε έχει και ούτε μεταδίδει πνευματική ζωή. Με μερικές μόνο εξαιρέσεις τα σχολεία μας είναι πνευματικά νεκροταφεία. Όσο για τους δασκάλους αυτοί υπηρετούν σαν οι πιο αδιάφοροι εργολάβοι του πνεύματος. Βλάπτουν και καταστρέφουν την πνευματική ανάπτυξη των μαθητών τους»².

Στοιχειώδεις κανόνες της παιδαγωγικής υπαγορεύουν να διδάσκει κανείς και να εξηγεί στη γλώσσα που καταλαβαίνει ο διδασκόμενος, αλλιώς ο κόπος είναι μάταιος, όπως πολύ γλαφυρά έλεγε και ο Δ. Καταρτζής-Φωτιάδης (1725-1807): «*διδάσκοντας τὰ παιδιὰ, πρέπει νὰ προβαίνουμε μεθοδικῶς κατὰ φύσιν, ἤγουν σ' ἐκείνην τὴν γλῶσσα πῶχει τὸ παιδί ἔξι, σ' αὐτήνα πάλε νὰ τὸ δίνουμ' ἰδέαις ἤ, θέλωντας νὰ τὸ διδάξουμ' ἄλληνα, νὰ τοῦ τήν ἐξηγοῦμε σ' ἐκείνην πού ξερ' ἄλλιῶς εἶν' ὁ κόπος μας μάταιος ...*». Όμως, παρόλο που από το 1880 υπήρχε τεκμηριωμένη διαπίστωση ότι τα δημοτικά σχολεία ήταν πνευματικά νεκροταφεία, σχεδόν είκοσι χρόνια αργότερα, όταν ο Ευταξίας, υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση Θεοτόκη (1899), προσπάθησε να καταργήσει τη διδασκαλία της Αρχαίας Ελληνικής από το δημοτικό³, εφαρμόζοντας στοιχειώδεις κανόνες της παιδαγωγικής και της διδακτικής, συνάντησε θύελλα αντιδράσεων. Το πανεπιστήμιο Αθηνών, η μέση εκπαίδευση και η διοικητική ιεραρχία διαμόρφωναν κοινωνικές κατηγορίες που συνέδεαν την καθαρεύουσα με την κοινωνική και μορφωτική τους υπεροχή και εμποδίζαν κάθε προσπάθεια αλλαγής⁴. Όλοι αυτοί υπερασπίζονταν την εξουσία τους σε βάρος του αμόρφωτου λαού. Γιατί, σύμφωνα και με την Α. Φραγκουδάκη, η εξουσία ασκείται περισσότερο με το λόγο απ' ό τι με τη φυσική επιβολή ή την τεχνική υπεροχή, η εξουσία ασκείται σε μεγάλο βαθμό με τις λέξεις και τις ιδέες⁵. Η νομιμοποίηση των φορέων εξουσίας στην προσήλωση στον αρχαϊσμό, στηρίχτηκε στην ιδέα ότι η εθνική ταυτότητα αναπτύσσεται με την εκμάθηση της αρχαίας γλώσσας, ενώ σε καμία άλλη χώρα δεν επιδιώχτηκε η διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας με αυτό το μέσο⁶.

Το κίνημα του δημοτικισμού

Όμως, πολλοί λογοτέχνες και ποιητές χρησιμοποιούσαν τη γλώσσα του λαού, τη δημοτική, την οποία θεωρούσαν ως τη μόνη ζωντανή γλώσσα έκφρασης του γένους. Ταυτόχρονα, η αλλαγή των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών, που παρατηρείται από το 1880 και ύστερα, επηρεάζει ουσιαστικά τη συζήτηση γύρω από τη γλώσσα. Ο δημοτικισμός αναπτύσσεται και προάγεται στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ως κίνημα εκσυγχρονισμού. Ταυτίζεται με την αστική τάξη, ενώ η καθαρεύουσα με την προαστική αριστοκρατία⁷. Τα ανερχόμενα αστικά στρώματα άρχισαν να συνειδητοποιούν ότι δεν μπορεί να υπάρξει εκσυγχρονισμός και ανάπτυξη με την καθαρεύουσα και τα αρχαία ελληνικά. Μανιφέστο του δημοτικισμού αποτελεί «το Ταξίδι μου» του Ψυχάρη που κυκλοφόρησε το 1888. Ο Ψυχάρης, ο οποίος ήταν εθνικιστής, θεωρεί τη δημοτική γλώσσα εθνική υπόθεση, μέσο για να μεγαλώσουν τα σύνορα του κράτους, όπως και ο Ιων Δραγούμης. «Γλώσσα και πατρίδα

¹ Γληνός Δ., (Γαβριήλ Αντ.), Εστία 1921, ανατύπωση Επικαιρότητα 1995

² Ισηγόνης Αντ., Ιστορία της Παιδείας, Αθήναι, 1964, και Κόκκοτας Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 207

³ Η εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων θεωρούσε ανωφελή και άσκοπη τη διδασκαλία της αρχαίας γλώσσας σε εκείνους που αποφοιτούν από το δημοτικό και δεν συνεχίζουν στη μέση εκπαίδευση, γιατί αφαιρεί χρόνο από τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων απολύτως αναγκαίων, Λέφας Χρ., Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ Αθήνα 1942, σ. 76

⁴ Τομπαΐδης Δ., Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1984

⁵ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 151

⁶ «Οι Γερμανοί εθνικιστές είχαν επιτυχία στις προσπάθειές τους να ενώσουν τη Γερμανία και να συγκροτήσουν μια ισχυρή εθνική ταυτότητα, χωρίς να μεταχειριστούν ως μέσο την εκμάθηση της αρχαίας και της μεσαιωνικής γερμανικής και τη μελέτη των ιστορικών κειμένων στις γλώσσες αυτές». Κελπανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 408

⁷ Κυπριανός Παντ. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 217

είναι το ίδιο. Να πολεμά κανείς για την πατρίδα του ή για την εθνική τη γλώσσα, ένας είναι ο αγώνας. Πάντα αμύνεται περί πάτρης»¹.

Το 1902 ο γιατρός Φ. Φωτιάδης δημοσιεύει στην Κωνσταντινούπολη το βιβλίο «Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις», με το οποίο μορφοποιείται το κίνημα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Ο Φωτιάδης υποστηρίζει ότι η εκπαιδευτική αναγέννηση της χώρας συνδέεται αναπόσπαστα με την εισαγωγή της δημοτικής στο δημοτικό σχολείο. Έχουν προηγηθεί τα αιματηρά γεγονότα του 1901 με 8 νεκρούς και 80 τραυματίες εξαιτίας της μετάφρασης του Ευαγγελίου στη δημοτική, γνωστά ως Ευαγγελικά και ακολουθούν παρόμοια επεισόδια το 1903 με τη μετάφραση της Ορέστειας του Αισχύλου, τα Ορεστειακά. Το 1908 ένας άλλος γιατρός, ο Σαράτσης, αναθέτει στο Δελμούζο τη διεύθυνση του Παρθεναγωγείου του Βόλου. Ο Δελμούζος εφαρμόζει για πρώτη φορά στην Ελλάδα καινοτόμες παιδαγωγικές μεθόδους στη δημοτική γλώσσα, που θα αποτελέσουν κατά το Γληνό την απαρχή της ελληνικής παιδαγωγικής σκέψης².

Το 1910, με την ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, διατυπώνονται για πρώτη φορά επίσημα τα αιτήματα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού, που συνέδεαν την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο με τον εκδημοκρατισμό και τον εκσυγχρονισμό. Όσο το κίνημα του δημοτικισμού αναπτύσσεται, τόσο μεγαλώνουν και οι κοινωνικές αντιστάσεις. Το 1911 εμφανίζεται η ανάγκη συνταγματικής κατοχύρωσης της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας του κράτους, στην οποία ο Βενιζέλος συναινεί και στη συνέχεια απαιτείται με βίαια επεισόδια³ το κλείσιμο του Παρθεναγωγείου του Βόλου, με την κατηγορία της αθεΐας και την παραπομπή του Δελμούζου και των συνεργατών του σε δίκη στο Κακουργοδικείο Ναυπλίου.

Με αφορμή τα «Ευαγγελικά», η συντήρηση του πανεπιστημίου (Μιστριώτης) επιχειρήσε να ταυτίσει τους δημοτικιστές με τους εχθρούς του έθνους, τους Βούλγαρους, προβάλλοντας τη θρησκευτική πίστη και την προσήλωση στο γλωσσικό κώδικα του παρελθόντος, ως αποδεικτικά στοιχεία των Ελλήνων που αγαπούν το έθνος, των «εθνικόφρονων». Η ταύτιση μιας μερίδας Ελλήνων με τον εξωτερικό εχθρό, την περίοδο μάλιστα που το «Μακεδονικό» βρισκόταν σε έξαρση, επιδίωκε την αποδυνάμωση του κινήματος του δημοτικισμού και της λαϊκής του αποδοχής. Παράλληλα, όσοι διαφωνούσαν με την «εθνική γλώσσα» προσέβαλλαν και την ορθόδοξη πίστη, ήταν άθεοι και συνεπώς επικίνδυνοι για το έθνος⁴. Αργότερα, ο καθηγητής του πανεπιστημίου Χατζηδάκης, στην κριτική του για το αναγνωστικό της Τρίτης δημοτικής του 1918 «Τα ψηλά βουνά», κατηγορεί τους νεωτεριστές αστούς ως επικίνδυνους για την καλλιέργεια στην εκπαίδευση κομμουνιστικών ιδεών⁵. Η αυξανόμενη μετά το 1922 επιρροή του εργατικού κινήματος δημιουργεί έναν καινούργιο εχθρό, το «μποσελβικισμό». Με αφορμή τέλος τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου και την προσχώρηση του Γληνού στο κομμουνιστικό κόμμα, ο δημοτικισμός θα ταυτίζεται στο εξής με τον κομμουνισμό και το φόβο της κοινωνικής ανατροπής.

¹ Ψυχάρης Γ., Το ταξίδι μου, Ερμής, Αθήνα 1971, σ. 37

² Η δίκη του Ναυπλίου, Διόνυσος, Αθήνα 1976, σ. 182

³ Από τής μεσημβρίας [2 Μαρτίου] έκτακτος κινήσις παρετηρήθη μεταξύ τών διοργανωτών του συλλαλητηρίου. Οί ιερείς τής πόλεως έξεχύθησαν εἰς τās οἰκίας, εἰς τὰ μπακάλικά καί τῖς ταβέρνες, συνιστώντες εἰς τοὺς ἐν αὐτοῖς νά σπεύσουν εἰς τὸ συλλαλητήριον διότι ἄλλως καταστρέφεται ἡ θρησκεία καί ὁ ἐθνισμός. Ὀλίγον ἀργότερα ἐθεάθη ὁ Σεβασμιώτατος περιερχόμενος δι' ἀμάξης τās ὁδοὺς καί τās συνοικίας. Ἐπίσης ἐφ' ἀμαξίων ἄλλα μέλη τής ἐπιτροπῆς περιήρχοντο τās συνοικίας καλοῦντα τὸν λαὸν νά προσέλθῃ εἰς τὸ συλλαλητήριον. Αἱ ἀρχαὶ εἶχον λάβει έκτακτα μέτρα ὅπως μὴ διασαλευθῇ ἡ τάξις. Ἰδίως ἀπηγόρευσαν τās κωδωνοκρουσίας. Παρὰ τās διαταγὰς ὅμως ταύτας ἤρχισαν οἱ κώδωνες τών ἐκκλησιῶν ἐκκωφαντικῶς κρουόμενοι. Τὸ πλήθος ὁλοέν συγκεντρούμενον ἀπετέλεσε μάζαν συμπαγῇ ἣτις συνεκεντρώθη πρὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ ξενοδοχείου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρξατο νά ὀμιλῇ ὁ πρόεδρος τοῦ ἡθικοθρησκευτικοῦ συλλόγου "Τρεῖς ἱεράρχαι". Ἀναγινώσκεται ψήφισμα συγχαρητήριον πρὸς τὴν Βουλὴν καί ψήφισμα πρὸς τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον δι' οὗ ζητεῖται ἡ ἄμεσος κατάργησις τοῦ Παρθεναγωγείου. Ὁ κόσμος ζητωκραυγάζει. Οἱ διαδηλωταὶ προηγουμένης τῆς ἐπιτροπῆς μετέβησαν εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν καί διὰ ζητωκραυγῶν ἐκάλεσαν τὸν Σεβασμιώτατον νά ὀμιλήσῃ. Ὁ Σεβασμιώτατος ἐξελθὼν ἐπετέθη κατὰ τοῦ Α.Δ.Π. δριμύτατα, εἰπὼν ὅτι ἡ διδασκαλία εἶναι ἀντεθνικὴ καί ἀντιχριστιανικὴ καί φανατίας εἰς ἑπακρον τὸ πλήθος. Οἱ διαδηλωταὶ ἐξαφθέντες ἐζήτησαν νά μεταβοῦν νά καύσουν τὸ Παρθεναγωγεῖον. Πληροφορηθέντες ὅμως ὅτι τοῦτο φυλάσσεται ὑπὸ ἐφίππου δυνάμεως ἠθέλησαν νά καύσουν τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Δελμούζου, ἀλλὰ πληροφορηθέντες ὅτι καί ἐκεῖ ἐφύλασσε δύναμις στρατοῦ διελύθησαν. (Περιγραφή ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα "Θασσαλία") Δημαρὰ Αλ., Ἡ μεταρρύθμιση που δεν ἔγινε, τόμος Β', Αθήνα 1988, τ. 124β

⁴ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 166-170

⁵ «...περί τών μεγάλων ιδανικών τῆς πατρίδος, τῆς θρησκείας, οὐδεὶς γίνεται λόγος... ἐδιδάχθησαν οἱ μαθηταὶ τῆς Γ' νὰ μὴ φροντίζουν περὶ τών γονέων τών, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς κοινότητος αὐτῶν, τοῦ Soviet. Πρόσθετες τούτοις ὅτι οὐδαμοῦ εἰς τὸ σχεδιογράφημα τοῦτο φαίνεται ἡ θρησκεία, φαίνεται ὅτι κατηγορήθη καί εἰς τὴν κοινότητα ἡ τὸ Soviet τών παιδῶν τούτων, ὅπως καί εἰς τὰ τῶν συντρόφων ἐν Ρωσίᾳ...» Δημαρὰς τ. Β'. σ. 128

Παρά το γενικότερο αντιδραστικό κλίμα, με τις εκπαιδευτικές ρυθμίσεις των φιλελεύθερων, δηλαδή της προοδευτικής μερίδας της αστικής τάξης, το 1917 καθιερώνεται η δημοτική γλώσσα στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Οι συντηρητικοί παρέμεναν προσκολλημένοι στην καθαρεύουσα. Δεν μπορούσαν να δούν πόσο θετικά ήταν τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα της εφαρμογής της δημοτικής στο Παρθεναγωγείο του Βόλου, πόσο ευκολότερη θα ήταν η αφομοίωση των αλλόγλωσσων πληθυσμών με αυτή, ούτε φυσικά να δεχθούν αυτή την «πραξικοπηματική» επιβολή της γλωσσικής μεταρρύθμισης. Έτσι το 1920, όταν κέρδισαν τις εκλογές, αντιμετώπισαν το γλωσσοεκπαιδευτικό πρόβλημα ως πολιτικό θέμα. Η έκθεση της «επιτροπείας» αποτελούμενη από καθηγητές πανεπιστημίου και ανώτερους εκπαιδευτικούς αποφάνθηκε ότι πρέπει οι υπεύθυνοι για τη μεταρρύθμιση του 1917 να «καταδιωχθῶσι ποινικῶς»¹, και κατάργησε τη δημοτική ως «ὅλως τεχνητὴ γλῶσσα», «ιδιόρρυθμον κατασκευάσμα», «ἀπαίσιον δημιούργημα, ὑπ' οὐδενός ὀμιλούμενον» καὶ «τοῖς μαθηταῖς ἀκατανόητον»². Οι αλλαγές στη γλώσσα του δημοτικού συνεχίζονταν σε κάθε πολιτική αλλαγή μέχρι το 1927, οπότε με το νόμο 3438 εισήχθη και διατηρήθηκε η δημοτική γλώσσα σε όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου με παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δύο τελευταίες τάξεις³. «Δημοτικὴν γλῶσσαν», ἀναφέρει τὸ ἄρθρο 7 τοῦ νόμου, ἀναγνωρίζομεν τὴν ὀμιλούμενην δημοτικὴν, τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν τὴν δημιουργηθεῖσαν διὰ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ πεζογράφων διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐκφράζεται καὶ τὴν ὁποῖαν αἰσθάνεται ὡς γλῶσσαν του». Στο ελληνικό σχολείο όμως και στο γυμνάσιο εξακολουθούσε να κυριαρχεί η καθαρεύουσα τόσο ως διδασκόμενη νεοελληνική γλώσσα, όσο και ως γλώσσα διδασκαλίας των άλλων μαθημάτων. Η δημοτική, η καθομιλουμένη γλώσσα του λαού, χρειάστηκε μια διαμάχη ακόμα 50 χρόνων για να γίνει επίσημη γλώσσα του κράτους.

Η μεταρρύθμιση του 1929 προχωρεί στη συνολικότερη μέχρι τότε θεσμική καθιέρωση της δημοτικής: Εισάγεται η παράλληλη διδασκαλία δημοτικής και καθαρεύουσας στο γυμνάσιο και επιχειρείται για πρώτη φορά η διδασκαλία των αρχαίων από μετάφραση. Αυτό δεν σημαίνει ότι η δημοτική γίνεται πλήρως αποδεκτή, απλά έγινε ένα ακόμα βήμα από τους φιλελεύθερους. Το 1930 ο υπουργός Παιδείας σε ομιλία του στο συνέδριο των διδασκαλείων μεταξύ άλλων δηλώνει: «Ἦδη ἐδώσαμεν στάδιον ἐλεύθερον εἰς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν νὰ ἐξελιχθῇ καὶ καλλιεργηθῇ καὶ εἰς τὸ σχολεῖον. Δὲν ἔφθασεν, ὅμως, ἀκόμη ἡ ὥρα νὰ καταργήσωμεν τὴν καθαρεύουσαν, διότι αὐτὴ ὄχι μόνον εἶναι ἐπίσημος γλῶσσα μας, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι ἡ κυρία βάσις τῆς ἐπιστημονικῆς παραγωγῆς τοῦ ἔθνους»⁴. Το 1933, η συντηρητική κυβέρνηση περιορίζει τη δημοτική στις τέσσερις πρώτες τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ το 1936 ο Μεταξάς ως λαϊκιστής, χειρίστηκε το θέμα της γλώσσας με εξαιρετική διπλωματία. Θέλοντας να διασφαλίσει την κυριαρχία του πάνω στην αστική τάξη, κατάφερε να κερδίσει την αποδοχή επιφανών διανοουμένων της εποχής. Αρχικά, διατήρησε το ισχύον μετά την πτώση της βενιζελικής κυβέρνησης γλωσσικό καθεστώς. Στην εφημερίδα Βραδυνή της 15-9-1936 δήλωνε: «Οὔτε εἶναι δυνατόν, Ἐθνικὴ ἡμεῖς Κυβέρνησις, νὰ εἴμεθα ἐχθροὶ τῆς γλῶσσας ἐκείνης, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ μέγας ποιητὴς Σολωμὸς ἔγραψε τὸν ἑθνικὸν μας ὕμνον. Ἡ δημοτικὴ θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ διδάσκεται εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ παραλλήλως εἰς τὰς δυὸ τελευταίας τάξεις θὰ διδάσκεται καὶ ἡ καθαρεύουσα. ... Τὸ ἀτύχημα εἶναι ὅτι ἡ ἄρχουσα τάξις μέχρι σήμερον ἠθέλησε νὰ συγχέῃ τὸν δημοτικισμόν πού εἶναι κίνημα καθαρῶς ἑθνικὸν μὲ τὸν κομμουνισμόν. Αὕτῃ ἡ σύγχυσις δὲν ἐπιτρέπεται πλέον, διότι δὲν ὠφελεῖ παρὰ μόνον τοὺς κομμουνιστάς». Αργότερα ως υπουργός Παιδείας (1939), αφού πρώτα είχε απομακρύνει με τη βία τον "κομμουνιστικό κίνδυνο", επέκτεινε τη διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις τάξεις του δημοτικού και του γυμνασίου⁵. Η χρήση της δημοτικής θα συντελούσε στην πρακτικοποίηση του χαρακτήρα των σπουδών και την ανάπτυξη της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, βασικών αιτημάτων εκσυγχρονισμού της φιλελεύθερης μερίδας της αστικής τάξης, τα οποία η βενιζελική κυβέρνηση δε στάθηκε ικανή να υλοποιήσει. «Δεν υπάρχει, λοιπόν, κανένα ιστορικό παράδοξο στο γεγονός ότι μέσα στο κράτος γενικευμένης βίας που εγκατέστησε η

¹ Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Αθήνα 1988, τ. Β', σ. 131

² παρτίθεται στο Φραγκουδάκη Α, Η γλώσσα και το έθνος, 1880-1980, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σ. 34

³ Ευαγγελόπουλος Σπ., Ελληνική εκπαίδευση, Ελληνικά Γράμματα, 1999, τόμος Α', σ. 58

⁴ Μαναριώτης Χρ. Οι εκπαιδευτικές αντιλήψεις των συντηρητικών στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Πανεπιστήμιο Πάτρας, Αθήνα 2001, σ. 146

⁵ Ρηγοπούλου Δ. Η εκπαιδευτική και γλωσσική πολιτική της μεταξικής περιόδου (1936-1941), διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2002.

4η Αυγούστου, ο δικτάτορας Μεταξάς εξέφρασε με την εκπαιδευτική του μεταρρύθμιση το νέο πνεύμα του εκπαιδευτικού δημοτικισμού»¹. Το 1941 μάλιστα εκδίδεται και η νεοελληνική γραμματική της δημοτικής γλώσσας του Μ. Τριανταφυλλίδη.

Το 1945, αμέσως μετά την απελευθέρωση, συντάχθηκε με τη βοήθεια του Μανόλη Τριανταφυλλίδη και του Ευάγγελου Παπανούτσου ένα σύντομο νομοθέτημα, στο οποίο οριζόταν πως η δημοτική είναι γλώσσα εθνική και αναγνωρίζεται η βασική της σημασία για την ελληνική παιδεία, καθώς και η θέση της στα σχολικά προγράμματα. Η τρόπον τινά "νομιμοποίηση" της δημοτικής είχε στόχο να μη διώκονται τις παραγμένες εκείνες μέρες οι οπαδοί της. Παρά την έγκριση του Υπουργικού Συμβουλίου, η πράξη δεν υπογράφεται από τον αντιβασιλέα-αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό².

Κατά την Ρένα Σταυρίδη-Πατρικίου, οι οπαδοί της καθαρεύουσας αποτέλεσαν ένα σύνολο, που υποστηρίχθηκε από φορείς εξουσίας (Εκκλησία, κυβέρνηση, πανεπιστήμιο). Οι δημοτικιστές αποτελούσαν ένα σύνολο που ενεργούσε εκτός κρατικών θεσμών και το οποίο στις αρχές του 20^{ου} αιώνα σκόπευε ή να διεισδύσει ή να τους ανατρέψει. Αποτέλεσμα ήταν η βαθμιαία πρόσληψη της μεν δημοτικής ως συμβόλου ανατρεπτικού λόγου, της δε καθαρεύουσας ως συμβόλου αυθεντίας³.

Συμπεράσματα

Το σχολείο διδάσκει τη γλώσσα ως επικοινωνιακό κώδικα, αλλά όχι μόνο. Μέσα από τη χρήση αυτού του ίδιου του κώδικα κοινωνικοποιεί, μεταδίδει γνώσεις, διαχέει την κυρίαρχη ιδεολογία, δημιουργεί τις αναγκαίες προϋποθέσεις για την κοινωνική ανάπτυξη, αλλά και εξασφαλίζει προνόμια και διακρίσεις συγκεκριμένων κοινωνικών τάξεων και ομάδων⁴. Κατά τον Τσουκαλά, η κοινωνική σημασία του γλωσσικού ζητήματος ξεπερνάει κατά πολύ τις φιλολογικές, πολιτιστικές ή ακόμα και τις πολιτικές απόψεις, που έχουν κατά καιρούς επισημανθεί γύρω από το πρόβλημα αυτό⁵.

Η καθαρεύουσα υπήρξε ο επίσημος κώδικας επικοινωνίας του έθνους, που ήταν όμως ελάχιστα κατανοητός από πλατύτερα στρώματα του πληθυσμού. Το ότι η εκπαίδευση λειτουργούσε ως προθάλαμος κοινωνικής ανόδου, συνέδεε το χειρισμό της επίσημης γλώσσας με την ανοδική ταξική ένταξη και εμποδίζε τις προσπάθειες αλλαγών σε θέματα γλωσσικής διδασκαλίας, παρότι ήταν κοινή η διαπίστωση ότι η χρήση της αρχαίας γλώσσας έκανε τα σχολεία - ιδιαίτερα τα δημοτικά - πνευματικές ερήμους. Το υψηλό κοινωνικό κύρος της επίσημης γλώσσας προσέδιδε αφενός μεν κοινωνική ανωτερότητα, αφετέρου δε πειστικότητα στον ομιλητή, επειδή η χρήση της καθαρεύουσας «παγιδεύει τον ακροατή, αναγκάζοντάς τον να θαυμάζει, επειδή δεν καταλαβαίνει»⁶. Ο μορφωμένος ομιλητής που χρησιμοποιεί καθαρευουσιανισμούς «στοχεύει αλλά και πετυχαίνει την κοινωνική διάκριση, τη μετάδοση του έμμεσου μηνύματος της κοινωνικής του ανωτερότητας»⁷. Αντίθετα μια κατανοητή μορφή γλώσσας εμποδίζει «την απουσία νοήματος να γίνεται αποδεκτή σαν σοφή πληροφορία, επειδή εκπέμπεται διατυπωμένη με αρχαιοπρεπή και δυσνόητη μορφική επισημότητα»⁸. Με δεδομένο ότι λ.χ. ακόμα και το 1910 μόνο ένα 72% των παιδιών πήγαιναν στο δημοτικό, μόλις ένα 2,5% απ' αυτά συνέχιζαν στο γυμνάσιο και αυτό το ποσοστό αντιστοιχούσε σε λιγότερο από το 10% των παιδιών σχολικής ηλικίας, η κοινωνική σημασία της κατάκτησης του κρατικού και επίσημου γλωσσικού κώδικα ήταν πολύ μεγάλη και λειτουργούσε πολύ έντονα στη συλλογική συνείδηση. Σύμφωνα με τον Π. Νιρβάνα, ο κόσμος όσο λιγότερα γράμματα ήξερε, τόσο περισσότερο ζητούσε να φτάσει την αρχαία αττική διάλεκτο: «Ο μπακάλης, όταν θέλει να μάθει το παιδί του γράμματα, το όνειρό του

¹ Ρηγοπούλου Δ., Ο δημοτικισμός του Μεταξά. Ένα ιστορικό παράδοξο; Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 3, τεύχος 1, <http://www.auth.gr/virtualschool>

² Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική, Ολκός, Αθήνα 1999, σ. 164

³ Σταυρίδη-Πατρικίου Ρ., Η ιστορία του γλωσσικού ζητήματος <http://abnet.agrino.org/htmls/Z>

⁴ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 201

⁵ Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή Θεμέλιο, 1985, σ. 532

⁶ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 88

⁷ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 60

⁸ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 99

είναι να ακούει μια μέρα το παιδί του και να μην το καταλαβαίνει... τι ωραίο όνειρο, να ιδεί κανείς το παιδί του να μιλεί στο δικαστήριο, στον άμβωνα, στο μπαλκόνι, στο σχολείο, στο ιατρικό συμβούλιο και να μην το καταλαβαίνει ο ίδιος. Να μιλεί μονάχα, αυτό φτάνει. Να μην το καταλαβαίνει μόνο, αυτό είναι η απόλαυση». Η κατάκτηση του επίσημου γλωσσικού κώδικα δεν ολοκληρωνόταν στο δημοτικό βεβαίως. Έτσι, ενώ θεωρητικά π.χ. το 1937 έχουμε μόνο το 12% των παιδιών της σχολικής ηλικίας τελείως αναλφάβητο (βλ. πίνακα 3 σ. 23), πρακτικά το 93,1% από τα παιδιά που είχαν επισκεφτεί το δημοτικό και παρέμεναν έξω από τη μέση εκπαίδευση (βλ πίνακα σ. 24) δεν μπορούσαν να συντάξουν ή να κατανοήσουν κείμενο στην καθαρεύουσα, ούτε βέβαια να προσεγγίσουν την προγονική σοφία χάριν της οποίας οι φορείς της πνευματικής εξουσίας υπερασπιζόνταν την αρχαιοπρεπή γλώσσα. Η πνευματική καλλιέργεια που, όλοι οι αντιδραστικοί στο γλωσσικό ζήτημα κύκλοι πρόβαλαν ότι επιτυγχάνεται με την καθαρεύουσα, δεν αφορούσε λοιπόν το λαό, αλλά τους λίγους.

Το αποτέλεσμα των επιλογών στο γλωσσικό ζήτημα ήταν η καθαρεύουσα να εξελληνίσει το λεξιλόγιο από τις τουρκικές και άλλης προελεύσεως λέξεις, να πλουτίσει το λεξιλόγιο της δημοτικής αντλώντας λέξεις από την αρχαία ελληνική γλώσσα, αλλά δεν έλυσε το πρόβλημα της διγλωσσίας. Με τη διαφορά που είχε σε όλες τις μορφές της από την ομιλούμενη γλώσσα δημιούργησε μια νέα τεχνητή διγλωσσία, που παρόμοιά της δεν υπάρχει σε καμιά ευρωπαϊκή χώρα, με δυσμενείς επιδράσεις στην εκπαίδευση και τη γενικότερη μόρφωση του νεοέλληνα, ο οποίος δεν αποκτούσε τελικά γλωσσική κατάρτιση. Η καθαρεύουσα υπήρξε κυρίως ως γραπτή γλώσσα, γλώσσα των θεσμών, που μιλιόταν μόνο στα δικαστήρια, στο στρατό, στις επίσημες ομιλίες κλπ. και όχι σε ιδιωτικό επίπεδο. Η νέα αυτή γλώσσα ρυθμίστηκε τεχνητά, σύμφωνα με τους κανόνες της αρχαίας γραμματικής και ανεξάρτητα από την ομιλούμενη γλώσσα. Έτσι ο ελληνικός λαός υποχρεωνόταν μέχρι το 1976, να έχει ως επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης, της επιστήμης, της διοίκησης, της νομοθεσίας κλπ μια μορφή γλώσσας τεχνητή, μη οικεία, μια γλώσσα με γραμματικό και συντακτικό σύστημα διαφορετικό από εκείνο που χρησιμοποιούσε καθημερινά.

Τελικά, μέσα από τη λύση που δόθηκε, ούτε η αρχαία ελληνική αναβίωσε, ούτε η καθαρεύουσα έγινε καθομιλούμενη γλώσσα. Απεναντίας άφησε κατάλοιπο μια γλωσσική ανασφάλεια στους ομιλητές όλων των κοινωνικών και μορφωτικών κατηγοριών¹. Κατά την άποψη του Γ. Χατζηδάκη, προσπαθώντας με κάθε τρόπο να κάνουμε ευγενέστερη τη γραπτή γλώσσα μας, αφήσαμε τον ελληνικό λαό στην αμάθεια. Η βασική λειτουργία της επικοινωνίας δεν είναι δυνατό να συντελεστεί με ένα γλωσσικό όργανο που ο Νεοέλληνας αγνοεί ή μισοκαταλαβαίνει είτε ως ομιλητής είτε ως ακροατής. Ο Μ. Τριανταφυλλίδης πάνω σ' αυτό το θέμα πίστευε ότι η καθαρεύουσα «καλλιεργώντας τη ρητορεία και την κενολογία σε βάρος της ουσίας, απομακρύνει από την πραγματικότητα, δυσκολεύει την ακριβολογημένη σκέψη, κρίση και έκφραση και με τη γλωσσική ασάφεια και ανειλικρίνεια και με τον ψυχικό διχασμό που απλώνει σε ολόκληρο το έθνος υποθάλλει τη νεοελληνική αοριστία, το απελπιστικό «περίπου», και επιδρά επιζήμια και στους χαρακτήρες». Ο Ελισσαίος Γιαννίδης θεωρούσε πως η καθαρεύουσα με το επίπλαστο ύφος της δεν μπορεί να εκφράσει καθημερινές αλήθειες: «πώς θα πει π.χ. μου πονεί το δόντι; Αν πει αλγώ τον οδόντα ή αλγεί μοι ο οδούς ή πονεί ο οδούς μου, αμέσως θα καταλάβουν οι άλλοι, ότι, για να λέει αυτός έτσι, βέβαια δεν του πονεί το δόντι, γιατί τη στιγμή που αρχίζει ο πονόδοντος τελειώνουν τα ψέματα, τελειώνει και η καθαρεύουσα».² Και οι δυό τους, όπως και όλοι οι δημοτικιστές, θεωρούν πως το να μιλάει κανείς σε αυτή την πλαστή γλώσσα αποτελεί τεράστια ψευτιά. Βέβαια, σήμερα γνωρίζουμε ότι ο επίσημος γλωσσικός κώδικας έχει συγκεκριμένο ρόλο και χρήση. Η επίσημη παραλλαγή μιας γλώσσας είναι ακατάλληλη να εκφράσει έντονα συναισθήματα, έμμεσα μηνύματα οικειότητας και στενών δεσμών, τρυφερότητα κλπ. Κάθε επίσημη γλωσσική παραλλαγή μεταδίδει λανθάνοντα μηνύματα απόστασης και τυπικών σχέσεων, αποτυπώνει την κοινωνική ιεραρχία, νομιμοποιεί τον πομπό έμμεσα αποδίδοντάς του την ιδιότητα του γνώστη, εκφράζει την κυριαρχία της λογικής πάνω στα συναισθήματα κ.α ακόμα και όταν έχει ελάχιστες διαφορές από την

¹ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993 σ. 103

² παρατίθεται στο Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 59

καθομιλουμένη σε φιλικό επίπεδο¹. Οι κοινωνικοί κανόνες της γλώσσας δεν επιτρέπουν π.χ. να προσφωνήσει κανείς τον πρόεδρο της δημοκρατίας «φιλαράκο». Αλλά με την καθαρεύουσα δεν συμβαίνει μόνο αυτό, επειδή η καθαρεύουσα δεν ήταν μια από τις παραλλαγές της εθνικής γλώσσας. Εθνική γλώσσα ήταν η δημοτική με τις γεωγραφικές διαλέκτους της, η γλώσσα του λαού. Η καθαρεύουσα δεν υπήρξε μητρική γλώσσα σε καμία κοινωνική ομάδα. Ακόμα και εκείνοι που την χειρίζονταν με τεράστια ευχέρεια, όπως Κοραΐς, δεν την μιλούσαν με τη μάνα τους. Ήταν η κατασκευασμένη γλώσσα που εξυπηρετούσε τα συμφέροντα ορισμένων κοινωνικών ομάδων και η χρήση της στην καθημερινότητα θεωρούνταν τουλάχιστον γελοία. Όταν η αστική τάξη έγινε κυρίαρχη, ένα προοδευτικό κομμάτι της απαίτησε την εισαγωγή της λόγιας δημοτικής στους εκπαιδευτικούς θεσμούς, αλλά ένα άλλο κομμάτι της την πολέμησε λυσσαλέα.

Οι μαθητές μας λοιπόν διατελούσαν σε παντελή σύγχυση, γιατί είχαν μία γλώσσα στην οποία σκέπτονταν, τη δημοτική, και άλλη γλώσσα στην οποία ήταν γραμμένα τα βιβλία και στην οποία ήταν υποχρεωμένοι να εκφράζουν αυτά που μάθαιναν, την καθαρεύουσα. Αν σ' όλα αυτά προσθέσουμε άλλες δύο νεκρές γλώσσες, τα Αρχαία Ελληνικά και τα Λατινικά που και αυτές έπρεπε να τις μεταφράζουν στην καθαρεύουσα, μια γλώσσα ξένη για αυτούς, μπορούμε να φανταστούμε το δράμα όλων των μαθητών και ιδιαίτερα εκείνων που είχαν μειωμένες ικανότητες απομνημόνευσης και ένταξης σε πειθαρχίες. Με τα διδακτικά βιβλία γραμμένα σε γλώσσα αρχαϊζουσα ή απλή καθαρεύουσα, πολλές φορές ακατανόητα, οι μαθητές το μόνο που τους απόμενε να κάνουν ήταν να αποστηθίζουν μηχανικά όλα τα μαθήματα σαν άψυχες μηχανές. Αν άγνωστα εξηγούνται με άγνωστα, πώς είναι δυνατόν οι έννοιες να χρησιμοποιηθούν με άνεση από τη νόηση; Πιο παραστατικά περιγράφει αυτή τη σύγχυση ο Φωτιάδης²: «Το παιδί, άμα μπει στο σχολιό είναι άξαφνα σαν πιασμένο, τίποτα πηγιά δεν μπορεί να κάνει με φυσική εφκολία και χάρη. Προσέξτε στις πρώτες μέρες, στους πρώτους μήνες, στα πρώτα χρόνια, και θα δείτε πως το παιδί είναι σαστισμένο, ζαλισμένο, ουριασμένο... Αφτό που παθαίνομε άμα αρχίσουμε να μαθαίνομε τα ελληνικά γράμματα δεν περνά... Δεν το καταλαβαίνομε γιατί σιγά σιγά τα μάτια μας, τ' αυτιά μας, η γλώσσα, τα δόντια, ο ουρανίσκος, ο λάρυγγας, το εγώ μας αλάκερο στραβώνει για να ταιριάξει με τα στραβά σχέδια και σχήματα που χώνει στη ψυχή μας το σχολιό, το Γυμνάσιο, το Πανεπιστήμιο. Βλέποντας το παιδί ολημερίς το στραβό, ακούγοντας μέρα νύχτα για χρόνια τις παραφωνίες μαθαίνει κ' αφτό τη θεόστραβη αφτή τέχνη, συνηθίζει στην κακοφωνία, στην αμουσία, στη σιχαμάρα... Κ' έτσι εκείνο που είναι μια διατάραξη τον πρώτο καιρό καταντά με τα χρόνια να χαλάσει το νού μας... στέλνομε τα παιδιά μας στο σχολιό, για να μάθουν γράμματα κ' εκείνα γυρνούν αγράμματα και στραβά. Αγράμματα γιατί δε μαθαίνουν γράμματα, στραβά γιατί με τις ψεφτιές στραβώνεται το παιδί...».

Το διεισδυτικό πνεύμα του Γληνού παρουσιάζει πιο ξεκάθαρα τις επιπτώσεις της ακατανόητης γλώσσας στην ανάπτυξη του παιδιού και στην καθημερινότητα του δασκάλου: «τα παιδάρια, τα οποία εις την αυλήν του Σχολείου ήσαν ζωηρότατα, ευφυέστατα, ευγλωττότατα, δαιμονιώδους ταχύτητος σκέψεως, ακατασχέτου ευκινησίας και ευθυμίας μόλις ελάμβανον ανά χείρας τα υψηλά αυτά αποστάγματα της προγονικής γλώσσας (αναγνωστικά δημοτικού) αρετής και σοφίας επάθαιναν ακαριαίαν νάρκωσιν, δυσθυμίαν, ανορεξίαν ψυχικήν, κόρον, γλωσσοδέτην, ανικανότητα σκέψεως. Η σκιά της ηλιθιότητος εκάλυπτε την τάξιν και τα παιδιά εξέσπων εις κακίας διαφόρους. Εγίνοντο **δύστροπα, αφηρημένα, τυραννικά δια τον διδάσκαλον**»³.

Οι καθηγητές βέβαια ήταν με το μέρος της συντηρητικής πλευράς, του πανεπιστημίου και της εξουσίας. Η καθιέρωση της δημοτικής δεν ήταν αίτημα της πλατιάς μάζας των εκπαιδευτικών. Όποτε ζητήθηκε η γνώμη τους, αυτοί υπερασπίστηκαν ρητορικά τις απόψεις των πνευματικών τους πατεράδων. Η αρχαία ελληνική ήταν γι αυτούς η ωραιότερη γλώσσα, ενώ η δημοτική ένα χυδαίο κατασκεύασμα των μαλλιαρών. Παραθέτουμε σχετικό απόσπασμα από πρακτικό συλλόγου καθηγητών⁴ του 1916.

¹ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 64-5

² Φωτιάδου, Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις, Εστία, Αθήνα 1902 σ. 22-24

³ Γληνός Δ. (Α. Γαβριήλ) 1924 σ. 13-14, παρατίθεται στο Κυπριανός ό.π. σ. 135

⁴ Βιβλίο Πράξεων 8ου Γυμνασίου Αθήνας, πράξεις κ/19-1-1916

«... ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν ὁ σύλλογος φρονεῖ ὅτι ὀφείλει νὰ ἐντείνῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ὅπως, θέσῃ φραγμὸν εἰς τὸν ἐπελάσαντα μαλλιαρισμὸν, ὅστις ἀπειλεῖ νὰ καταρρίψῃ καὶ συντρίψῃ τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν οἰκοδόμημα. Ἐὰν εἶναι ἀληθές, ὡς εἶναι, ὅτι ἡ γλῶσσα ἔθνους τινὸς εἶναι ἡ ἐξωτερικεὺς τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ Οὐμβόλδος καὶ ὅτι οἷα ἡ γλῶσσα τοιοῦτον καὶ τὸ πνεῦμα. Ἐὰν προσέτι εἶναι ἀληθές, ὡς εἶναι, ὅτι παρ' ἅπασι τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν ὑπάρχει διγλωσσία καὶ ὅτι ἄλλως μὲν ἐκθέτει τὰ διανοήματα αὐτῆς ἡ διανοουμένη ἀνθρωπότης καὶ ἄλλως ὁ χυδὴν λαός, τότε οἱ διδάσκαλοι κεκλημένοι νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ πνεύματος, ὀφείλουσι νὰ ἀποκαθαίρωσι τὴν γλῶσσαν τῶν τροφίμων αὐτῶν ἀπὸ παντὸς γλωσσικοῦ ρύπου καὶ ἐξευγενίζοντας τὸ πνεῦμα νὰ ἐξευγενίζωσι συγχρόνως καὶ τὴν γλωσσικὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου ἔχοντες ὡς παράδειγμα τὰ θεῖα πρότυπα τῆς θειοτάτης τῶν γλωσσῶν, ἧς ἡ ἡμετέρα εἶναι προσφιλεῖς θυγάτηρ. Ὁ σύλλογος δὲν δύναται βεβαίως νὰ λύσῃ ἐνταῦθα τὸ κακὴ μοῖρα ἀπὸ τίνων ἐτῶν ἐγερθὲν καὶ φλέγον γλωσσικὸν ζήμημα, φρονῶν δὲ ὁμῶς ὅτι ἔχει καθήκον συμφώνως τῷ συντάγματι καὶ ταῖς πεποιθήσεσιν αὐτοῦ νὰ ὑπερμαχῇ τοῦ καθαρεύοντος γλωσσικοῦ ιδιώματος, νὰ βαδίζῃ τὴν μέσῃ τὴν βασιλικὴν ὁδόν, ἀποφεύγων μὲν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τὴν μακαρονικὴν ἀλλ' ὡσαύτως καὶ τὸ χυδαῖον τῶν μαλλιαρῶν κατασκευάσμα. Ὡς ἐν πάσῃ εὐνοουμένῃ πολιτείᾳ ἡ ἀρχουσα τάξις ἐργάζεται πατρικῶς ἵνα ἐξάρῃ καὶ ἀνυψώσῃ τὸ ὑπῆκοον ἐπὶ εὐτυχεστέρου καὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου, οὕτω καὶ ἐν τῇ διανοητικῇ ἱεραρχίᾳ οἱ διδάσκαλοι ὀφείλουσι νὰ τεῖνουσι χεῖρα πρὸς τὸν διδασκόμενον οὐχὶ ἵνα παρασυρθῶσιν ὑπ' αὐτοῦ καὶ κατέλθωσιν εἰς τὸ ταπεινὸν γλωσσικὸν αὐτοῦ ἐπίπεδον, ἀλλὰ τουναντίον ἵνα ἀνυψώσωσιν αὐτὸν καὶ καταστήσωσι τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ εὐστροφώτερα καὶ φωτεινότερα. Τὸ καλλιπεῶς ἐκφράζεσθαι εἶναι τέχνην τέρπουσα ἅμα καὶ πολλὰ κατορθοῦσα. Τὸ ἀκόμψως, καὶ χυδὴν ἐκφράζεσθαι καὶ γράφειν εἶναι ἴδιον ἀπειροκάλου καὶ χυδαίου. Τούτων ἕνεκα ὁ σύλλογος φρονεῖ ὅτι ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἔχει καθήκον νὰ ὑπερμαχῇ ἐν ταῖς μαθητικαῖς συνθέσεσι καὶ καθόλον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ τοῦ κομποῦ, ἐπιμεμελημένου, ἀναμορφωτάτου καὶ καθαρεύοντος νεωτέρου γλωσσικοῦ ιδιώματος, ἔχων ὑπ' ὅψιν κατὰ τὸ μέτρον τοῦ δυνατοῦ, τὸ γλωσσικὸν καλαισθητικὸν συναίσθημα τῶν προγόνων ἡμῶν, οἵτινες οὐ μόνον ἔσκωπον πανταχοῦ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς θεάτροις τοὺς βαρβαρίζοντες ...ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς ξένας λέξεις ὑπῆγον ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἐλληνικῆς γραμματικῆς».

Γλωσσολογικές έρευνες έχουν αποδείξει ότι κάθε γλωσσικός τύπος έχει τη δυνατότητα να εκφράσει υψηλά νοήματα και ο διαχωρισμός σε υψηλού και χαμηλού επιπέδου γλώσσες είναι μόνο κοινωνικός¹. Η σωστή χρήση της γλώσσας απλά «ορίζει ποιες επιλογές πρέπει να κάνει ο ομιλητής για να προσαρμόζεται στο αισθητικό ή κοινωνικό και μορφωτικό γλωσσικό ιδεώδες των κοινωνικών ομάδων που διαθέτουν κύρος και εξουσία»². Χυδαίες θεωρούνται οι λέξεις που χρησιμοποιούν τα λαϊκά στρώματα, «ο χυδὴν λαός». Όταν όλοι οι σημαντικοί διανοούμενοι του μεσοπολέμου έγραφαν πλέον στην τυποποιημένη και καθαρή από καθαρευουσιάνικα μείγματα δημοτική, αυτός ο γλωσσικός τύπος «γίνεται γλωσσικός δείκτης μορφωτικής υπεροχής και πνευματικής αριστοκρατίας»³.

Το πρόβλημα της διγλωσσίας λύθηκε το 1976 με την εισαγωγή της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του κράτους, «αφού καθυστέρησε την ελληνική εκπαίδευση και δέσμευσε σημαντικές ενέργειες της ελληνικής κοινωνίας για ενάμιση αιώνα»⁴.

1.3.2 Θεωρητικός προσανατολισμός και τεχνική εκπαίδευση

Μέχρι το 1880 στη στοιχειώδη εκπαίδευση δεν μπορούμε να μιλήσουμε για προσανατολισμό, θεωρητικό ή πρακτικό, αφού δεν είχε καν οριστεί επίσημα η ύλη των διδακτέων μαθημάτων. Στο νόμο του 1834 βέβαια προβλέπονταν εκτός από γραφή, ανάγνωση, κατήχηση, αριθμητική, ιχνογραφία και ωδική, και η διδασκαλία κάποιων πρακτικότερων μαθημάτων (στοιχεία γεωγραφίας, ιστορίας, φυσικών επιστημών, γυμναστική, πρακτική αγρονομία, κηπουρική, βομβυκοτροφία και μελισσοτροφία) αν ήταν

¹ ομάδα γλωσσολόγων τη δεκαετία του 1960 στην οποία συμμετείχε ο Labov απέδειξε ότι η γλώσσα των φτωχών Νέγρων της Αμερικής είναι μια γλώσσα εξίσου πλούσια με την επίσημη αγγλική, αλλά διαφορετική. Στο Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 69-71

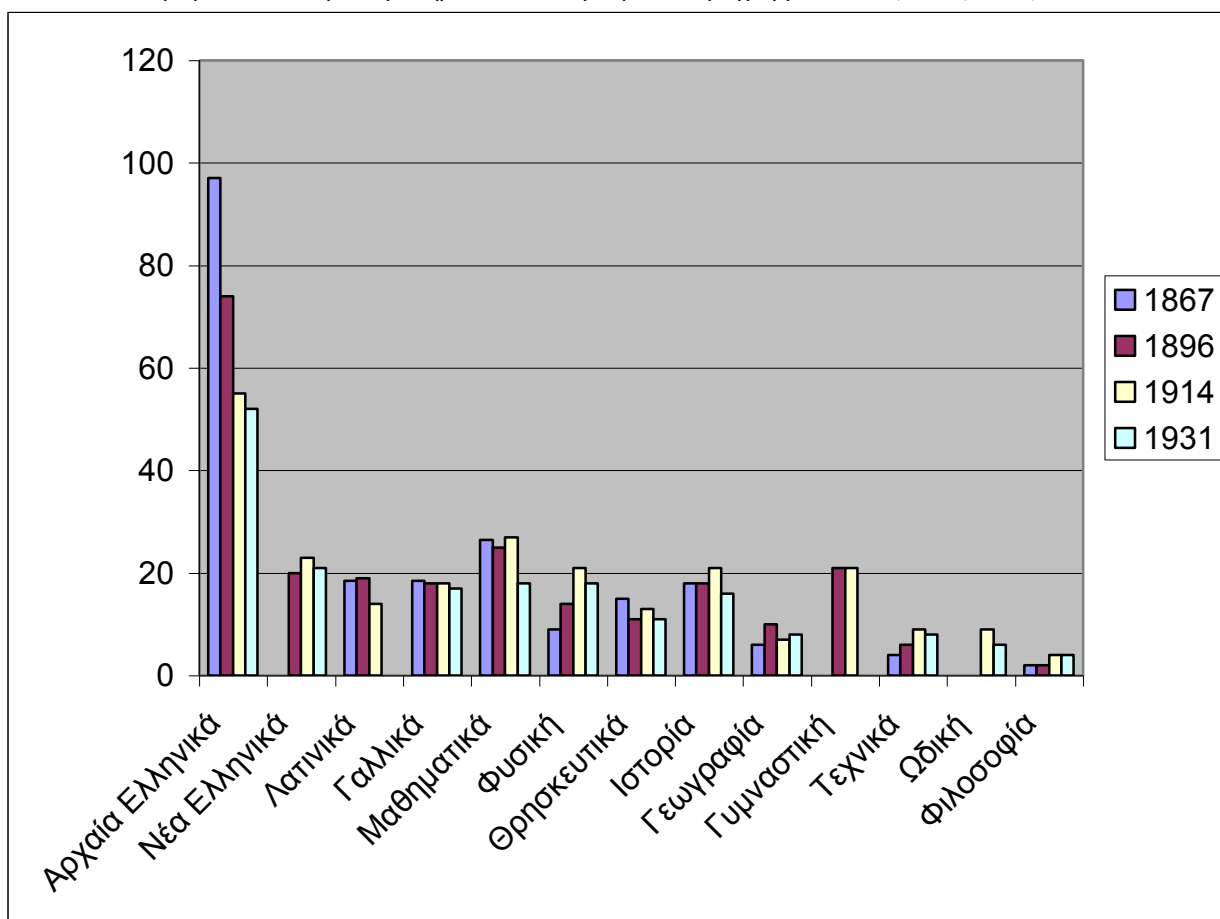
² Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993, σ. 55

³ Φραγκουδάκη Α., Η γλώσσα και το Έθνος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σ. 62

⁴ Κελλανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 435

δυνατόν, αλλά αυτά παρέμεναν στη σφαίρα του ιδεατού. Με την ανάγνωση και τη γραφή εκπληρωνόταν η κύρια αποστολή του. Το εβδομαδιαίο πρόγραμμα του 1880 καθόριζε 40 ώρες Ελληνικά, 12 Ιερά, 5 Ιστορία, 20 Αριθμητική και Στοιχεία Γεωμετρίας και 6 Γεωγραφία¹. Το αναλυτικό πρόγραμμα του 1894 καθόριζε 44 ώρες Ελληνικά, 12 Θρησκευτικά, 12 Αριθμητική, 2 Γεωμετρία, 4 Ιστορία, 6 Γεωγραφία, 2 Φυσική και 4 Φυσική ιστορία². Σε γενικές γραμμές φαίνεται ότι ο πνεύμα του κλασικισμού δεν άφησε ανέπαφη τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Το περιεχόμενο της γνώσης εξυπηρετούσε μια νοοτροπία πιστή στις εθνικές παραδόσεις, αποσκοπώντας στην ηθική και θρησκευτική μόρφωση του παιδιού, με βασικό στοιχείο τη διδασκαλία της αρχαίας γλώσσας και των Ιερών (Θρησκευτικά). Η μη αυτοτέλεια του δημοτικού σχολείου, δηλαδή η λειτουργία του ως προθάλαμου για την επόμενη βαθμίδα, είχε σαν αποτέλεσμα η διδασκαλία σε αυτό να βρίσκεται σε άμεση εξάρτηση από τον προσανατολισμό της μέσης εκπαίδευσης. Στις δύο τελευταίες τάξεις μάλιστα, σύμφωνα με όσα αναφέρονται στην εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων του 1913, εφαρμοζόταν το πρόγραμμα των δύο πρώτων τάξεων του ελληνικού σχολείου³. Βέβαια, είναι γεγονός ότι επειδή στο δημοτικό όλα τα μαθήματα τα διδάσκει ένας δάσκαλος, δεν είναι δυνατό να αποφανθεί κανείς, ποια ακριβώς από τα διδακτέα μαθήματα διδάσκονταν πραγματικά, κάτι που είναι εντελώς ξεκάθαρο στη μέση εκπαίδευση.

Ώρες διδασκαλίας των μαθημάτων κατά εβδομάδα: Προγράμματα 1867, 1896, 1914, 1931

Η γνώση που υπερτερούσε σε χρόνο διδασκαλίας στη μέση εκπαίδευση – η ονομαζόμενη «ηγεμονική γνώση» – ήταν κυρίως η φιλολογική και ειδικότερα οι κλασικές σπουδές, (Αρχαία Ελληνικά, Λατινικά) και ακολουθούσαν τα Μαθηματικά, η Ιστορία, τα Γαλλικά και τα Θρησκευτικά. Από τις ώρες διδασκαλίας των μαθημάτων κάθε εβδομάδα στα προγράμματα

¹ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 51

² Μουζάκης Σ. Νεοελληνική εκπαίδευση Gutenberg 1991, σ. 48, Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 51

³ Ηλιού Φ., Δημήτρης Γληνός Άπαντα, Θμέλιο, Αθήνα 1983, τ. Β', σ. 190

π.χ. του 1867, του 1896, του 1914 και του 1931, φαίνονται η ηγεμονική θέση των Αρχαίων Ελληνικών σε σύγκριση με άλλα γνωστικά αντικείμενα και ιδιαίτερα τα Νέα Ελληνικά, που στο πρόγραμμα του 1867 απουσιάζουν παντελώς, η ελαφρώς πτωτική πορεία των Λατινικών, η σταθερή θέση των Γαλλικών και η ανοδική πορεία των Φυσικών. Το 1867 τα Αρχαία Ελληνικά και τα Λατινικά μαζί καταλάμβαναν το 54,73% του σχολικού χρόνου, ενώ τα φυσικομαθηματικά μαθήματα μόνο το 15,87%. Η περίοδος από το 1867 έως το 1884 είναι η περισσότερο εγκλωβισμένη στην προγονοπληξία και στον κλασικισμό, καθώς μόλις το 1884 έχουμε την εισαγωγή των νέων ελληνικών στο ελληνικό σχολείο.

Από τον πίνακα διαπιστώνουμε πως ούτε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929, παρόλες τις διακηρύξεις επί το πρακτικότερο, άλλαξε τους συσχετισμούς θεωρητικών – πρακτικών μαθημάτων. Τα αρχαία ελληνικά εξακολουθούν να θεωρούνται ο βασικός κορμός των γυμνασιακών σπουδών με σκοπό να συμβάλουν στην ηθική, συναισθηματική και εθνική αγωγή των νέων μέσω της εμβάθυνσης στο περιεχόμενο του κειμένου και της κατανόησης του βίου και του πολιτισμού των αρχαίων Ελλήνων. Ο ρόλος των Αρχαίων Ελληνικών στην εθνική και συναισθηματική αγωγή των νέων υπογραμμίστηκε ιδιαίτερα το 1896 από τον υπουργό Παιδείας Δ. Πετρίδη σε σχετική εγκύκλιό του: *«Σκοπός τῆς ἐρμηνείας εἶναι ἡ κατανόησις τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου καὶ τῆς τεχνικῆς μορφῆς τῶν συγγραμμάτων τῶν συγγραφέων. Ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ κειμένου καὶ ἡ κατάκτησις αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας, ἣτις πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ κυρίως εἰς τὰ νοήματα. Λέξεις δὲ καὶ ἐκφράσεις δεόν νὰ ἐξηγῶνται μόνον αἱ ἄγνωστοι καὶ δύσκολοι καὶ δι' ἐκεῖναι, ἀφ' ὧν ἐξαρτᾶται κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ νόημα. Πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ εἰσέλθῃ ὁ μαθητὴς εἰς τὰ λεπτὰ καὶ ὑψηλὰ διανοήματα τοῦ συγγραφέως καὶ νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸν ἱερόν ἐκεῖνον ἐνθουσιασμόν. Πρέπει ὁ μαθητὴς νὰ κατανοήσῃ τοῦ διδασκομένου λόγου τὴν τεχνικὴν κατασκευὴν καὶ τὸν ἀρχαῖον βίον ὡς οἶον τὲ ἀκριβέστατα»*¹. Το εκπαιδευτικό μας σύστημα δυσκολεύτηκε πολύ να απαγγιστρωθεῖ από την πίστη στην τεράστια και μοναδική αξία της αρχαίας γλώσσας αυτής καθαυτής και του ηθοπλαστικού χαρακτήρα των αρχαίων κειμένων τόσο για τους μαθητές, όσο και για τους ίδιους τους καθηγητές. Ενδεικτικό είναι ότι για ένα πολύ μεγάλο διάστημα οι πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι θεωρούσαν ότι οι κλασσικοὶ συγγραφεῖς συντελοῦν, ἢ μάλλον αποτελοῦν πανάκεια για την παιδαγωγική συγκρότηση των εκπαιδευτικών. Το ότι τα Αρχαία Ελληνικά καταλάμβαναν στο ωρολόγιο πρόγραμμα του γυμνασίου υπερδιπλάσιο χρόνο από τα Μαθηματικά και τη Φυσική, δεν σταματοῦσε ως εκεί. Στη συνείδηση των καθηγητῶν κλασσικὸ γυμνάσιο και Αρχαία Ελληνικά είναι σχεδόν ταυτόσημες έννοιες και όλα τα άλλα μαθήματα συντελοῦσαν στην επιβεβαίωση της αξίας και της ανωτερότητας των αρχαίων προγόνων. Παραθέτουμε σχετικὸ απόσπασμα ἀπὸ συνεδρίαση συλλόγου καθηγητῶν τοῦ 1948: *«Συνεχίζων ὁ κ. γυμνασιάρχης ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν τὸν προορισμὸν τοῦ κλασσικοῦ Γυμνασίου καὶ ἐπιλέγει τὰ ἐξῆς «εἰς τὸ κλασσικὸν Γυμνάσιον εἶναι αὐτονόητον, ὅτι ὁ βασικὸς κλάδος εἶναι τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Ὅλα τὰ μαθήματα δεόν νὰ δημιουργοῦν εὐκαιρίας ἐπαφῆς μὲ τὸ μάθημα τοῦτο. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους πρέπει νὰ ἔρχεται εἰς ἀδιάκοπον ἐπαφὴν πρὸς τὰ Ἑλληνικά, χρησιμοποιοῦσα τὴν ἀνάγνωσιν ἀρχαίων ἱστορικῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ πέραν τῆς ἀναγνώσεως τῶν πηγῶν, ἡ ἱστορία νὰ προσπαθῇ νὰ ἐμφανίζῃ τὴν ἐξ ἐκάστην ἐποχὴν τῆς Ἑθνικῆς Ζωῆς ἐπιβίωσιν τῶν πρωταρχικῶν στοιχείων τῆς ἱστορικότητος, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν πρώτην καταβολὴν τῆς ἱστορικῆς μας ὑπάρξεως. Τὸ μάθημα τῶν Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν θὰ ὑπενθυμίζῃ εἰς τοὺς μαθητάς, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Γεωμετρίας. Ἡ διδασκαλία τῶν Λατινικῶν νὰ μὴ παραλείπῃ νὰ παρουσιάζῃ τὰ κοινὰ στοιχεῖα τῶν ἀδελφῶν γλωσσῶν, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ νὰ διδάσκεται μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ νοιώσῃ ὁ μαθητὴς ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι μία καὶ ἀδιάσπαστος, ἀπὸ τὸν Ὀμηρὸν ἕως τὸν Σολωμὸν καὶ τὸν Παλαμῆν»*².

Ο θεωρητικὸς προσανατολισμὸς τῆς μέσης ἐκπαίδευσης υπεισέρχεται και στη μεθοδολογία των ονομαζόμενων πρακτικῶν μαθημάτων, με ἀποτέλεσμα οἱ μαθητές νὰ μην μποροῦν νὰ εφαρμόσουν πρακτικὰ ὅσα διδάσκονταν, π.χ. οὔτε καν στο μάθημα τῆς γεωμετρίας, για νὰ μετρήσουν ἓνα οἰκόπεδο.

Ανάλογα με το μεγάλο ποσοστὸ του χρόνου διδασκαλίας που αφιερωνόταν στις αρχαίες γλώσσες ἦταν και το ποσοστὸ τῆς ανίας και του τρόμου των μαθητῶν για αυτές, λόγω του ἀγχους των εξετάσεων. Τα Αρχαία Ελληνικά και τα Λατινικά ἐξετάζονταν γραπτὰ κάθε

¹ εγκύκλιος 16780/7-11-1896 Αντωνίου Δ., Τα προγράμματα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης (1833-1929), Αθήνα ΓΤΝΓ, τ. Α' σ. 327

² Βιβλίο Πράξεων Γυμνασίου Ἀρρένων Ἀγρινίου, πρᾶξη 6/4-10-1948

εβδομάδα, τα Μαθηματικά και τα Γαλλικά κάθε μήνα και η Ιστορία και η Φιλοσοφία κάθε εξάμηνο, ενώ η Κατήχηση, η Φυσική ή Χημεία και η Φυσική Ιστορία εξετάζονταν προφορικά¹. Οπότε, το ακατανόητο των αρχαίων γλωσσών σε συνδυασμό με το φόβο της εξέτασης έκανε τους μεν «ικανούς» περισσότερο πειθαρχημένους, τους δε «μη ικανούς» ταραχοποιούς και αυθάδεις.

Οι σημαντικότες αιτίες της προσήλωσης στις κλασικές σπουδές είναι:

1. Η περιφρόνηση των «πρακτικών» επιστημών υπάρχει και στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες τουλάχιστον ως το τέλος του 19^{ου} αιώνα, αν και στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα υπογραμμισμένη². «Ο νεοκλασικισμός και ο ανθρωπισμός που επικρατούσαν στην Ευρώπη το 19^ο αιώνα βοήθησαν να κυριαρχήσει στην Ελλάδα η άποψη πως αυτός ήταν ο πολιτιστικός προσανατολισμός που έπρεπε να ακολουθήσει η νεότερη Ελλάδα. Επειδή μάλιστα η κλασική κληρονομιά ήταν κατ' εξοχήν ελληνική, επικράτησε η πεποίθηση πως η Ελλάδα έπρεπε να δώσει στη μελέτη του κλασσικού πολιτισμού ακόμα μεγαλύτερη έμφαση απ' αυτή που έδινε η υπόλοιπη Ευρώπη»³. Το νέο κράτος, στην προσπάθειά του να αναζητήσει την ταυτότητά του και να εγχαράξει μια εθνική συνείδηση, ήταν φυσικό να κάνει χρήση της μεγάλης πολιτιστικής του κληρονομιάς. Ύστερα μάλιστα από τις απόψεις του Fallmerayer περί καταγωγής των σημερινών Ελλήνων, ο προσανατολισμός του εκπαιδευτικού συστήματος στους λαμπρούς προγόνους θεωρήθηκε αυτονόητος⁴.
2. Στην προσήλωση στις κλασικές σπουδές συντελεί και η κοσμοθεωρία της Ορθόδοξης Εκκλησίας που υπογραμμίζει την ανωτερότητα του πνεύματος έναντι της ύλης και την πνευματική φύση του ανθρώπου⁵. Επίσης η μελέτη της αρχαίας γλώσσας ήταν επιβεβλημένη από τη βυζαντινή γνωσιολογική παράδοση για δύο λόγους: σε αυτή ήταν γραμμένοι οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς (η θύραθεν παιδεία) αλλά και το Ευαγγέλιο και ολόκληρη η εκκλησιαστική γραμματεία (η καθ' ημάς παιδεία)⁶.
3. Η αγκίστρωση της εκπαίδευσης στο θεωρητικό προσανατολισμό οφείλεται και στην πίστη της ηθοπλαστικής και φρονηματιστικής αξίας των αρχαίων κειμένων. Το προβάδισμα της κλασικής παιδείας υποδηλώνει την πρόθεση σμίλευσης μιας νοοτροπίας πιστής στις εθνικές παραδόσεις. Κάτω από αυτό το πρίσμα, η κρατική εξουσία θα αντιμετωπίζει έως και το 1959 τον προσανατολισμό των σπουδών προς τις νεκρές γλώσσες ως τη μόνη εγγύηση για την ιδεολογική διαμόρφωση των μαθητών, με στόχο τη διατήρηση του κοινωνικού κατεστημένου⁷. Τα πλεονεκτήματα της διδασκαλίας των κλασσικών συγγραφέων εκτίθενται και από τον Καλλιάφα, «έναν από τους πιο συστηματικούς επικριτές της μεταρρύθμισης του 1959»⁸: *«Πρώτον αναπτύσσει εις μέγαν βαθμόν ειδολογικώς την διάνοιαν των μαθητών (...) Δεύτερον δεν μεταδίδει μεν αμέσως πρακτικώς χρήσιμους γνώσεις, αλλά δημιουργεί πνευματικήν διάθεσιν ανωτέραν, απηλλαγμένην μεν παντός αμέσου πρακτικού σκοπού, αναπεπταμένην δε εις τα γενικότερα περί του κόσμου και περί της ζωής προβλήματα»*.
4. Η μονομερής ανάπτυξη του τριτογενή τομέα σε συνδυασμό με την καθυστερημένη τεχνολογική ανάπτυξη, ο «εκσυγχρονισμός χωρίς εκβιομηχάνιση», συνέβαλε στη διατήρηση της θεωρητικής κατεύθυνσης του εκπαιδευτικού συστήματος⁹. Αν είχε

¹ Διάταγμα «Περί του Κανονισμού των Ελληνικών Σχολείων και Γυμνασίων, 1836», Δ. Αντωνίου, Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Αθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α, σ. 104-105

² Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Θεμέλιο 1985, σ. 557. Παρόμοιες αντιλήψεις ισχύουν και στην Ιταλία, Η ανωτερότητα της θεωρητικής διάστασης της γνώσης έναντι της πρακτικής είναι ευρύτατα διαδεδομένη και εκεί και στηρίζεται στην αντίληψη του Αριστοτέλη και του Croce για τη γνώση: Fischer Lorenzo Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σ. 247

³ Περισιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας 1833-1929, Ατραπός 2002, σ. 31

⁴ Πυργιωτάκης Ι., Εκπαίδευση και κοινωνία στην Ελλάδα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, σ. 58

⁵ Περισιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας 1833-1929, Ατραπός 2002, σ. 206

⁶ Περισιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας 1833-1929, Ατραπός 2002, σ. 39

⁷ Φραγκουδάκη Α., Α., Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι, Κέδρος, εκδ. 7^η σ. 65

⁸ Μελετιάδης Χ., Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959 στο διεθνές επιστημονικό συνέδριο: «Ο Κ. Καραμανλής στον εικοστό αιώνα», Ζάππειο 2007, σ. 438

⁹ Αυτό το στοιχείο δεν είναι μοναδικό στη χώρα μας. Και σε άλλα μη αναπτυγμένα τεχνολογικά κράτη όπως η Περσία και οι αραβικές χώρες, επικρατεί η έμμονη ενασχόληση με τα ιστορικά και θρησκευτικά κείμενα της παράδοσής τους και οι μαθητές επιδίδονται στη χρονοβόρα ερμηνεία και καλλιτεχνική αντιγραφή αυτών των κειμένων. Και εκεί οι θρησκευτικές και κοσμικές

συντελεστεί μια σοβαρή εκβιομηχάνιση θα είχε ασκήσει πιέσεις προς την πρακτικότερη κατεύθυνση της εκπαίδευσης.

5. Το κοινωνικό κύρος της κατάκτησης του επίσημου γλωσσικού κώδικα και της κυρίαρχης κουλτούρας συντηρούσαν το θεωρητικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης.

Η μυθοποίηση της αρχαιότητας με την εξιδανίκευση του ιστορικού παρελθόντος, απαντάται σε κάποιο βαθμό σε όλα τα νεοδημιουργημένα εθνικά κράτη. Λειτουργεί ως νομιμοποιητική βάση των επεκτατικών και κοινωνικοποιητικών στόχων των πολιτικών ηγεσιών και εξηγεί τον υπέρμετρο ελληνοκεντρισμό και ιστορικισμό της ελληνικής εκπαίδευσης¹. Αποτελέσματα του θεωρητικού προσανατολισμού της εκπαίδευσης ήταν η υποτίμηση της νέας ελληνικής γλώσσας και του νεοελληνικού πολιτισμού και η καλλιέργεια του ψευτοκλασικισμού. Ο σκοπός δηλαδή της διδασκαλίας του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών, στα οποία και αφιερώνονταν οι περισσότερες διδακτικές ώρες, δεν ήταν δυνατό να επιτευχθεί, επειδή οι καθηγητές ασχολούνταν αποκλειστικά με την επίμονη εφαρμογή των κανόνων της γραμματικής και του συντακτικού - διαδικασία που εξυπηρετούσε το εξεταστικό σύστημα - χωρίς το περιεχόμενο των κειμένων να συζητείται ποτέ. Συνήθως καυχόντουσαν λέγοντας: «ξεψάχνισα στο σημερινό δώρο πέντε στίχους της Ιλιάδας» και εννοούσαν ότι έκαναν κανονική γραμματική και συντακτική ανατομία κάθε λέξης, πιστεύοντας πως έτσι επιτελούσαν άριστα το καθήκον τους. Το ίδιο ακριβώς γινόταν και με την άλλη νεκρή γλώσσα, τα Λατινικά. Για αυτό το «ξεψάχνισμα» ο Γκράμσι χρησιμοποιεί την έκφραση «αυτή η νεκρή γλώσσα ανατέμνεται και αναλύεται σαν ένα πτώμα επάνω στο ανατομικό τραπέζι» και αναρωτιέται: Θα μπορούσε κανείς άραγε να μελετήσει τα ιταλικά με τον ίδιο τρόπο;² Και σαν να μην έφτανε αυτό, η οποιαδήποτε ερμηνεία γινόταν σε γλώσσα αρχαιοπρεπή! Έτσι λοιπόν «άγνωστα εξηγούνταν με άγνωστα, λες και έργο των δασκάλων να ήταν να εμποδίσουν τους μαθητές να κατανοήσουν τους διδασκόμενους συγγραφείς»³. Οι περισσότεροι μαθητές τελειώνοντας το γυμνάσιο μισούσαν τα αρχαία κείμενα. Αιτία κατά το Γληνό ήταν η μέθοδος διδασκαλίας και ο συγκεκριμένος σκοπός, που δεν πλησίαζε κριτικά των αρχαίο πολιτισμό, για να βρει τη συνάφεια με το νεώτερο, αλλά επέμενε να μάθει ο μαθητής να μεταφράζει από τα νεοελληνικά και να γράφει σε γλώσσα νεκρή, «το μορμολύκειον των ελληνοπαίδων»⁴. Η μηχανική απομνημόνευση, που κυριαρχούσε στη διδασκαλία και όλων των άλλων μαθημάτων, δεν καλλιεργούσε την κριτική σκέψη.⁵ Κατ' αυτόν τον τρόπο το ουμανιστικό γυμνάσιο, αντί να μορφώσει τους νέους της χώρας, εμποδίζει τη μόρφωση της μεγάλης πλειοψηφίας.

Ο μονόπλευρος προσανατολισμός της μέσης εκπαίδευσης προς την κλασική κατεύθυνση είχε ως αποτέλεσμα την παραγωγή από τα σχολεία μόνο υποψηφίων για το πανεπιστήμιο και όχι ανθρώπων προετοιμασμένων να εισέλθουν στα επαγγέλματα του παραγωγικού τομέα της οικονομίας.⁶ Ο Γληνός εξηγεί: «Η λέξι εκδιώκει ακόμη από το σχολείον μας την επιστήμην και την πράξιν, την παρατήρησιν, το έργον, την κίνησιν. Ούτω ατροφούν αι δημιουργικά δεξιώτητες, ώστε γεννάται η αποστροφή της θετικής εργασίας, ούτως υποθάλλεται ο μεταπρατισμός και ο παρασιτισμός. Διότι όλον το σύστημα, δι όλων των δυνάμεών του, έναν τύπον ανθρώπου εκτρέφει, τον υπάλληλον, τον άβουλον γραφειοκράτην ή τον σοφιστήν και λογοκόπον»⁷.

Η κυριαρχία των φιλολογικών και κλασικών μαθημάτων λειτούργησε σε βάρος των Μαθηματικών και των Φυσικών Επιστημών και εμποδίζει κάθε προσπάθεια προσανατολισμού του νέου κράτους σε πρακτικότερες σπουδές. Στην έκθεση της επιτροπής του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων επισημαίνεται: «...ή επιτροπεία καταδικάζει την

ελίτ καλλιεργούν την πεποίθηση πως στα κείμενα αυτά περιέχονται αιώνιες και πανανθρώπινες αλήθειες, διατυπωμένες με ένα απaráμιλλο γλωσσικό κάλλος. Κελανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 408

¹ Κελανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 407

² Παρατίθεται στο Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Αθήνα, Θεμέλιο 1985, σ. 558

³ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933, σ. 96-97

⁴ Ηλιού Φ., Δημήτρης Γληνός Άπαντα, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, τ. Α' σ. 121-4

⁵ Η κριτική σκέψη δεν θα μπορούσε να αποτελεί εκείνες τις εποχές επιδίωξη του εκπαιδευτικού μας συστήματος, επειδή, σύμφωνα με τους Steutel J, Spiecker B, :«Φιλελευθερισμός και κριτική σκέψη», αυτή σχετίζεται με το φιλελεύθερο πολιτικό ιδεώδες και χαρακτηρίζει μια ανθούσα δημοκρατία. R. Marples «Οι σκοποί της εκπαίδευσης», Μεταίχμιο, 1998, σ. 97

⁶ Κόκκοτας Π., Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 86

⁷ Γληνός Δ., Ένας άταφος νεκρός, Αθήνα, 1925, σ. 165

γνώμην τῶν ζητούντων νὰ προσθέσωσιν ἐν τοῖς γυμνασίοις τὴν εἰδικὴν ἢ πέραν τοῦ μέτρου ἐκτενεστέραν τῶν φυσικομαθηματικῶν σπουδῆν...»¹. Ἀκόμα και το Βαρβάκειο Λύκειο, που ιδρύθηκε το 1843 με σκοπό τη σπουδὴ των θετικῶν επιστημῶν σύμφωνα με τους ὅρους του δωρητῆ του, μέχρι το 1886 λειτουργοῦσε ως ἐλληνικὸ σχολεῖο και κλασικὸ γυμνάσιο. Ἀπὸ το 1886, που μετατρέπεται σε πρακτικὸ λύκειο, μέχρι το 1920 ὁπότε ιδρύθηκαν και ἄλλα πρακτικὰ λύκεια, παρέμεινε το μόνον σχολεῖο με πρακτικότερο προσανατολισμό, δηλαδή 64 ὥρες κλασικῶν ἐναντι 62 ὡρῶν μαθημάτων των θετικῶν επιστημῶν. Το νέο ὁμως πρόγραμμα του πρακτικοῦ λυκείου του 1922, σε σχέση με ἐκεῖνο του 1886, ἦταν συντηρητικότερο και φιλολογικότερο με 47 ὥρες Ἀρχαία, 23 Μαθηματικά και 6 Φυσική.

Στον θεωρητικὸ προσανατολισμὸ της παιδείας μας ὅλο το 19^ο και το μεγαλύτερο μέρος του 20^{ου} αἰῶνα ἔχει αποδοθεῖ ἡ αναποτελεσματικότητά γενικὰ της ἐκπαίδευσης, γιατί κάτω ἀπὸ αὐτὲς τις συνθήκες και με δεδομένο ὅτι με τα διατάγματα του 1834 και 1837 τεχνικὲς σχολὲς δεν ιδρύθηκαν, στάθηκε πολὺ δύσκολο να προχωρήσει ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευση. Σύμφωνα με τους «σφοδρούς και ἀνένδοτους θιασώτες των ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν», ἡ επαγγελματικὴ ἐκπαίδευση θα ἐπέφερε πλήγμα κατὰ της κλασικῆς παιδείας². Ὅταν γίνεται ἡ ἔνωση των Ἐπτανήσων με τὴν Ελλάδα το 1864, ὁ ὑπουργὸς Παιδείας με ἐγκύκλιό του πρὸς τους νομάρχες και ἐπαρχοὺς της Ἐπτανήσου ξεκαθαρίζει πως το «ευρωπαϊκότερο» ἐκπαιδευτικὸ τους σύστημα, ὅπου μεταξύ των μαθημάτων υπήρχαν και «στοιχεῖα πρακτικῆς γεωργίας, καταστιχογραφία, διπλογραφική, ἐπιστολογραφία και ἐμπορικὴ λογιστική», πρέπει να ἀκολουθήσει τις ἀρχὲς του ἐλληνικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, δηλαδή: ὁμοιομορφία, υποτίμηση της τεχνικῆς και ἐμπειρικῆς ἐκπαίδευσης, ἀδιαφορία για τις ξένες γλώσσες και προσήλωση στις κλασικὲς σπουδές. Κάποιες ναυτικὲς και ἐμπορικὲς σχολὲς ἀρχισαν να δημιουργοῦνται ἀπὸ το 1882 και ὕστερα, ἀλλὰ συγκέντρωναν πολὺ περιορισμένο σπουδαστικὸ δυναμικὸ³. Στα ἐλληνικὰ σχολεῖα της Σύρου και του Ναυπλίου ὁργανώθηκαν ναυτικὰ μαθήματα και ἐπίσης εἰσῆχθησαν ἐμπορικὰ μαθήματα στα γυμνάσια Πατρῶν και Σύρου ως προαιρετικά⁴. Ἀλλὰ δεν μπορούμε να θεωρήσουμε τις ἐμπορικὲς σπουδὲς τεχνικὴ ἐκπαίδευση, ἀφοῦ και αὐτὲς παράγουν υπαλλήλους ἢ αυτοαπασχολούμενους του τριτογενοῦς τομέα της οἰκονομίας.

Το 1872 ἡ «Επιτροπεία του Συλλόγου πρὸς διάδοσιν των Ἑλληνικῶν Γραμμάτων», διαπιστώνοντας τὴ ροπή πρὸς τα βιομηχανικὰ ἔργα, πρότεινε τὴν ἰδρυση ἰσόβαθμου με το γυμνάσιο σχολείου κατὰ το ὑπόδειγμα των γερμανικῶν προτεχνολογικῶν σχολείων (Realschulen), ἀλλὰ ἡ πρώτη νομοθετικὴ κατοχύρωση θα γίνει το 1929 και θα παραμείνει στα χαρτιά ἕως τὴν ουσιαστικὴ ἐφαρμογὴ της κατὰ τὴ δεκαετία του 1960. Το 1902 ὁ Ι. Παυλίδης ἔγραφε: «*Πυρπολήσατε τὰ θλιβερά σχολεῖα τῆς θεωρητικῆς καὶ σχολαστικῆς ψευδοπαιδείας καὶ ἀνεγείρατε ἀνάκτορα Πρακτικῆς καὶ Τεχνικῆς Ἐκπαιδεύσεως!... οἱ κυβερνῶντες τὰς τύχας τῶν Ἑλλήνων... ἀντὶ νὰ τρέψωσιν αὐτοὺς εἰς τὰς θετικὰς ἐπιστήμας καὶ διδάξωσιν εἰς αὐτοὺς τὰ μυστήρια τῆς παραγωγῆς τοῦ πλούτου καὶ τῆς δυνάμεως... θέλουσιν νὰ εὐχαριστῶμεθα ...μὲ τὰ ἱερὰ λείψανα τῶν προγόνων...*»⁵. Ὁ ἴδιος θεωρεῖ ὅτι ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευση προφυλάσσει τὸν ἐργάτη ἀπὸ τὴν «ἐκμετάλλευση των ἄλλων», και ἐννοεῖ προφανῶς τους κομμουνιστὲς: «*ὄχι μόνον εὐημεροῦσιν οἱ τεχνίται, οἱ βιομήχανοι καὶ γεωργοὶ ὑλικῶς, ἀλλὰ καὶ σέβας αἰσθάνονται πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν ἐν γένει, πρὸς τὴν τάξιν καὶ πρὸς τοὺς νόμους καὶ πολλαπλῶς ἠθικοποιοῦνται*»⁶. Το 1910, το Λαϊκὸ Κόμμα (Αλ. Παπαναστασίου) στο πρόγραμμά του διακηρύσσει, ἀν εἶναι δυνατόν, σε κάθε δῆμο σύσταση επαγγελματικῶν, βιοτεχνικῶν και γεωργικῶν σχολείων⁷. Σχετικὰ με τὴν ἀνάπτυξη της τεχνικοεπαγγελματικῆς ἐκπαίδευσης, ὁ Βενιζέλος το 1929 εἶχε τὴν πρόθεση να καταργήσει σταδιακὰ 80 γυμνάσια και να ἰδρύσει τεχνικὲς – επαγγελματικὲς σχολὲς, που θα διοχέτευαν τους «πολλοὺς» και τους «θεσιθῆρες» ἐκτὸς γυμνασίου, ἀλλὰ ἡ ἀντίσταση ἐξακολουθοῦσε να παραμένει μεγάλη. Το κατεστημένο δεν δεχόταν ἄλλη παιδεία ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κλασικὴ. Οἱ μεταρρυθμιστὲς π.χ. του 1913 ἔπρεπε να ἀπολογοῦνται και να

¹ ἔκθεση της ἐπιτροπῆς του Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν των Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, Δημαρὰς Α., Ἡ μεταρρύθμιση που δεν ἐγένε, Ερμής, Ἀθῆνα 1988, τ. Β' σ. 214

² Παπανούτσος Ε., Ἀγῶνες και ἀγωνία για τὴν παιδεία, Ἴκαρος, Ἀθῆνα 1965, σ. 27

³ Τσουκαλὰς Κ., Εξάρτηση και ἀναπαραγωγή, Ἀθῆνα, θεμέλιο 1985, σ. 519

⁴ Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κ., Ἱστορία της νεοελληνικῆς ἐκπαίδευσης, Σαββάλας σ. 39-40

⁵ Παυλίδης Ι. Περὶ Τεχνικῆς Ἐκπαιδεύσεως και της ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1902, σ. 18-19

⁶ Παυλίδης Ι. Περὶ Τεχνικῆς Ἐκπαιδεύσεως και της ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1902, σ. 79

⁷ Δημαρὰς Α., Ἡ μεταρρύθμιση που δεν ἐγένε, Ερμής, Ἀθῆνα 1988, τ. Β' σ. 78

διαβεβαιώνουν πως δεν θα μειωθεί η αξία της γενικής μόρφωσης με την πρόταση εισαγωγής της τεχνικής εκπαίδευσης. Ο υπουργός Παιδείας, για να περιορίσει τις ιδεολογικές αντιδράσεις στα νομοσχέδια του 1913 έκανε σαφή στην αγόρευση του τον ηθικοπλαστικό και εθνικοθηρησκευτικό ρόλο, που οι εισηγητές των νομοσχεδίων προσδίδουν στη γενική εκπαίδευση: «*τὸ σχολεῖον τῆς γενικῆς μορφώσεως πλάττει τὸν ἄνθρωπον. Δίδει αὐτῷ τὴν ἠθικὴν, τὴν θρησκευτικὴν, τὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν, τὸν διαμορφοῖ, δὲν τὸν προορίζει καὶ δὲν τὸν παρασκευάζει δι' ἓν ὠρισμένον ἐπάγγελμα*»¹. Ενώ η τεχνική εκπαίδευση εμφανίζεται ως λύση στο πρόβλημα της υπερτροφικής ανάπτυξης της μέσης εκπαίδευσης, η αντίσταση των συντηρητικών της ελληνικής εκπαίδευσης στην αναγνώριση της εξειδίκευσης ως εκπαιδευτικής λειτουργίας τριάντα χρόνια αργότερα, συνοψίζεται στην άποψη του Σπ. Καλιάφα: «*Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀνομαστῇ ἐκπαίδευσις, διότι αὕτη μορφώνει τὸν ἐπαγγελματίαν ὅχι τὸν ἄνθρωπον*»². Στη μεταρρύθμιση του 1959 το υπουργείο λαμβάνοντας υπόψη αυτή τη διαφορά, προσπαθεί να τη γεφυρώσει υποστηρίζοντας ότι: «*τὸ ἐκπαιδευτικὸν καὶ κοινωνικὸν χάσμα μεταξὺ τῆς Ἀνθρωπιστικῆς καὶ τῆς Ἑπαγγελματικῆς Παιδείας γεφυροῦται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως εἰς τὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα καὶ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ τεχνικοοικονομικοῦ καὶ ἐπαγγελματικοῦ στοιχείου εἰς τὴν γενικὴν παιδείαν καὶ μάλιστα τὴν γυμνασιακὴν*» και σε ὅ,τι αφορά στην καθιέρωση της αρχής της εργασίας στην εκπαίδευση, υποστηρίζεται μεταξύ άλλων ότι «*ἡ ἐργασία εἰς τὸ Τεχνικὸ Γυμνάσιο ἀποτελεῖ ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τῆς ἐλληνοχριστιανικῆς ἀγωγῆς*»³.

Βέβαια, ούτε ο λαός είχε πειστεί για την αξία του κατώτερου επαγγελματικού σχολείου: «...ὅλη του η ψυχὴ, ὅταν μπορεῖ, λαχταράει νὰ στείλει το παιδί του σε ἀνώτερο σχολεῖο, που θα μεταβάλει τὴν κοινωνικὴ θέση του παιδιοῦ του»⁴. Η επιχειρηματολογία της σύνδεσης της τεχνικής-επαγγελματικής κατάρτισης με την κατώτερη τάξη, «τα παιδιά του λαού», απαξίωνε κοινωνικά την τεχνική εκπαίδευση, ενώ αξιοδοτούσε τη γενική εκπαίδευση⁵. Εν τω μεταξύ οι ανάγκες της αγοράς καλύπτονται κυρίως από τον ιδιωτικό τομέα. Το 1926 υπάρχουν μόνο 15 γεωργικές σχολές, 38 τεχνικές-επαγγελματικές και 5 ναυτικές⁶. Το 1956 στην Ελλάδα αναλογούν 5,2 μαθητές τεχνικής εκπαίδευσης ανά 1.000 κατοίκους, ενώ οι αντίστοιχες αναλογίες στις άλλες χώρες, όπου η τεχνική εκπαίδευση θεωρείται παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης, είναι: Δ. Γερμανία 44, Δανία 22,2, Ολλανδία 17,9, Βουλγαρία 12,2 κλπ⁷. Στη δεκαετία του 1960, όταν η βιομηχανική παραγωγή γίνεται αξιόλογη, το εργατικό δυναμικό «δεν ἔχει τεχνικὴ κατάρτιση για τὴ βιομηχανοποιημένη γεωργία οὔτε ειδίκευση για τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας στο βιομηχανικὸ τομέα»⁸. Σύμφωνα με σχετική έκθεση του ΟΟΣΑ του 1965, η Ελλάδα είναι η πρώτη χώρα στην Ευρώπη αναλογικά σε αποφοίτους μέσης γενικής εκπαίδευσης και προτελευταία πριν την Τουρκία σε αποφοίτους τεχνικῶν σχολῶν⁹.

Η υποβάθμιση του κοινωνικού γοήτρου των «μεσαιών» τεχνικῶν επαγγελμάτων στην ελληνική κοινωνία ἔχει δύο χαρακτηριστικά. Είναι καθολική, δηλαδή διαχέεται σε ολόκληρο τον κοινωνικό ιστό, αλλά και διαχρονική.¹⁰ Μέχρι και σήμερα η μέση και κατώτερη τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση θεωρούνται ως μέσο διασφάλισης της επιβίωσης του ανθρώπου που δεν μπορεί να σπουδάσει κάποιο επιστημονικό επάγγελμα. «Ἡ ἀδυναμία νὰ βρεῖ ἡ ἐκπαίδευσή μας σωστὴ λύση ἀνάμεσα στὴ θεωρητικὴ καὶ στὴν τεχνικὴ ἐκπαίδευση ἀποτελεῖ πηγὴ ἀτέλειωτων ἐκπαιδευτικῶν κρίσεων»¹¹.

¹ Μπουζάκης Σ. Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1994, τ. Α' σ. 35

² Καλιάφας Σπ. Η αναδιοργάνωση της Εκπαιδευσεως, Αθήνα 1945, σ. 81

³ Δενδρινού-Αντωνάκη, «Η εξέλιξη της ελληνικής εκπαίδευσης από της Μεταρρυθμίσεως του 1959», σ.37-42, παρατίθεται στο Μελετιάδης Χ., «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959» στο διεθνές επιστημονικό συνέδριο: «Ο Κ. Καραμανλής στον εικοστό αιώνα», Ζάππειο 2007, σ. 421

⁴ Γληνός Δ., «Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια: Το λαϊκό σχολείο που δεν δημιουργείται», Ακρόπολις, 13 -6-1929, παρατίθεται στο Φραγκουδάκη Α., Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι, Κέδρος σ. 69-70

⁵ Κυπριανός ό. π. σ. 153

⁶ Μπουζάκης Σ. Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-1985, Gutenberg, Αθήνα 1991, σ. 80

⁷ Ζολώτας Ξ., Οικονομική Ανάπτυξη και Τεχνική Εκπαίδευση, Αθήνα 1959, σ. 46

⁸ Ιακωβίδης Γ., Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1998, σ. 124

⁹ Ιακωβίδης Γ., ό.π, σ. 124

¹⁰ Μηλιός Γ. Η κρίση της τεχνικής –επαγγελματικής εκπαίδευσης, π. Θέσεις, σ. 4, www.thesseis.com

¹¹ Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 118

1.3.3 Η επιστημονική επάρκεια των εκπαιδευτικών

α) Οι δάσκαλοι

Η επιστημονική επάρκεια του προσωπικού της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε με τι προσλαμβάνουσες έφτανε ένα παιδί στο ελληνικό σχολείο. Αρχικά δάσκαλοι γίνονταν όσοι γνώριζαν γραφή και ανάγνωση, μετά από τρίμηνη ή καμία εκπαίδευση. Στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος οι «δάσκαλοι» εκπαιδεύονταν για τρεις μήνες στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο της Αίγινας, το οποίο ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1830. Αυτοί ήταν οι καλύτεροι γιατί υπήρχαν και εκείνοι οι οποίοι απλά γνώριζαν ανάγνωση και γραφή και δεν είχαν καμία εκπαίδευση στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο, και φυσικά ήταν πολύ χειρότεροι¹. Οι δάσκαλοι, ανάλογα με τα προσόντα τους, χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες: «1) *εἰς διδασκάλους (πρωτευουσῶν) νομῶν καὶ ἐπαρχιῶν (πρώτης κατηγορίας), 2) εἰς διδασκάλους δήμων α' τάξεως (δεύτερης κατηγορίας) καὶ 3) εἰς διδασκάλους δήμων β' καὶ γ' τάξεως (τρίτης κατηγορίας)*»². Στο διάταγμα του 1834 προβλέπεται και η ίδρυση Διδασκαλείου, στο οποίο η φοίτηση ήταν διετής. Δικαίωμα συμμετοχής στις εισαγωγικές εξετάσεις του είχαν οι απόφοιτοι της Β' τάξης του ελληνικού σχολείου. Το 1863 κλείνει, λόγω επικρίσεων για τις μεθόδους που δίδασκε, της αδιοριστίας των αποφοίτων του και της γενικότερης οικονομικής στενότητας³. Η θέση των δασκάλων προβληματίζει τη Βουλή σε συζήτηση της 23^{ης} Μαρτίου 1864: «...πρέπει νὰ καταστήσωμεν ἐπιθυμητὸν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δημοδιδασκάλου καὶ νὰ μὴν τὸ ἀφήσωμεν εἰς τὴν ἐξευτελιστικὴν θέσιν εἰς ἣν περιῆλθεν. Ἡ κατωτέρα ἐκπαίδευσις εἶναι τροφή τοῦ λαοῦ»⁴. Αλλά από το 1868 και για δέκα χρόνια διπλώματα δασκάλων δίνουν εξεταστικές επιτροπές σε απόφοιτους ιερατικών σχολών και κατόχους ενδεικτικού Β' γυμνασίου. Αυτό έδωσε την δυνατότητα να εισέλθουν στην εκπαίδευση άνθρωποι που ήταν ανίκανοι για το επάγγελμα του εκπαιδευτικού⁵. Υποστηρίχτηκε ότι ο θεσμός εξυπηρετούσε τις πολιτικές ανάγκες των βουλευτών και τα πτυχία δίνονταν χαριστικά⁶. Το 1878 επαναλειτούργει στην Αθήνα το διδασκαλείο Αρρένων με τρεις τάξεις, όπου γίνονται δεκτοί μαθητές της πρώτης τάξης του γυμνασίου⁷. Σύμφωνα με τον Λέφα, η εγγραφή σε αυτό χωρίς εξετάσεις, επέτρεπε την εισαγωγή φοιτητών εντελώς ανίκανων να παρακολουθήσουν τα μαθήματα, ώστε να κινδυνεύει να αποκλίνει από τον αρχικό προορισμό του και να μεταβληθεί σε δημοτικό σχολείο. Στη συνέχεια ιδρύθηκαν τρία διδασκαλεία: στην Τρίπολη, στην Κέρκυρα και στη Λάρισα. Για να βελτιωθεί η κατάσταση στα δημοτικά, δεδομένης της μη μονιμότητας, το υπουργείο Παιδείας μετά το 1891 όρισε όλοι οι δάσκαλοι να είναι απόφοιτοι του ελληνικού σχολείου και να έχουν 30 ημερών επαγγελματική προπαρασκευή⁸. Αλλά δεν άλλαξαν και πολλά πράγματα με αυτή την προϋπόθεση, γιατί: «...οἱ γραμματοδιδάσκαλοι, στρατολογούμενοι συνήθως ἐκ τῶν ἀγρῶν, ἄνθρωποι μὴ εὐδοκιμοῦντες εἰς οἰανδήποτε ἐργασίαν κατ' ἀνεξήγητον τρόπον προμηθευθέντες τὸ ἀπολυτήριόν του Ἑλληνικοῦ Σχολείου ...»⁹.

Μετά την προσάρτηση των Νέων Χωρῶν το 1913 και την έλευση των Μικρασιατῶν προσφύγων το 1922, για να καλυφθεῖ ἡ ἔλλειψη δασκάλων προσλαμβάνονται πάλι άτομα με λειψά προσόντα, με αποτέλεσμα να αυξηθεῖ ἡ υφιστάμενη ετερογένεια των δασκάλων¹⁰. Το πρόβλημα της εξομίωσης προσφύγων δασκάλων αντιμετωπίστηκε είτε με γραπτές και

¹ Αλλά εκτός της ελαττωματικής μορφώσεως οι δάσκαλοι υπολείπονταν και από την άποψη της κοινωνικής παραστάσεως. Μια παράγραφος του διατάγματος του 1830 περί χρεῶν των διδασκάλων αναφέρει ότι η ενδυμασία τους πρέπει να είναι απλή, καθαρή και σεμνοπρεπής. Δεν πρέπει λ.χ. να φαίνεται ο διδάσκαλος ποτέ στο σχολείο γυμνοπόδης ή αναμαλλιάρης ή να φοράει νυχτικό κάλυμμα στο κεφάλι ή να είναι χωρίς «εξωφόριον». Δεν πρέπει να φέρνει στο διδασκτήριο το σκύλο ή τη γάτα του ή άλλα ζώα... Λέφα Χρ. : Ιστορία της εκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1942 , σ. 158-159

² Νόμος περί δημοτικής εκπαιδεύσεως του 1834 άρθρο 8

³ ο αριθμός των 700 τουλάχιστον ανέργων δασκάλων από τους 2.100 συνολικά πτυχιούχους της περιόδου 1834-1863 δηλώνεται και στη Βουλή από τον Υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας εκπαιδεύσεως Κουμουνδούρο, όταν αποφασίζεται η κατάργηση του διδασκαλείου. Μπουζάκης Σ., Η κατάρτιση των δασκάλων –διδασκαλιστών και των νηπιαγωγῶν στην Ελλάδα, τ. Α' Gutenberg, Αθήνα 2002 σ. 25

⁴ Δημαρά Αλ. : Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Ερμής, Αθήνα 1973, τ. Α' σ. 187

⁵ Λέφα Χρ. Ιστορία της εκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ 1942 σ. 83

⁶ Μπουζάκης Σ. Η κατάρτιση των δασκάλων-διδασκαλιστών και των νηπιαγωγῶν στην Ελλάδα, Gutenberg 2002 σ. 29

⁷ Χατζοστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Παπαδήμα, Αθήνα 1990, σ. 50

⁸ Κόκκοτας Π., Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 206

⁹ Παρατίθεται στο Κόκκοτας Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 206

¹⁰ Κυπριανός Π. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 232

προφορικές εξετάσεις στην ελληνική γλώσσα, είτε με τη λειτουργία ετήσιων σεμιναρίων¹. Στο συνέδριο των διευθυντών και υποδιευθυντών των διδασκαλείων το 1930, ανάμεσα στα αιτήματα που διαμορφώθηκαν ήταν και η απομάκρυνση των δασκάλων «των δύο ή τριών μαρτύρων»², και των απόφοιτων δημοτικού και κατωτέρων τάξεων των εξαταξίων γυμνασίων ως αγράμματων. Ενδεικτικό είναι ότι, όπως δήλωσε στη Βουλή τον Ιούνιο του 1929 ο Γ. Παπανδρέου, «... επί 12.000 περίπου δημοδιδασκάλων, οι 5.000 είναι άνευ πτυχίου, ποικίλης προελεύσεως»³. Επίσης το 1937 στη δυτική Μακεδονία διορίζονται ως δάσκαλοι απλοί απόφοιτοι γυμνασίου.

Η εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων του 1929 θεωρεί ότι το κύρος του δασκάλου έχει επιτέλους αποκατασταθεί: «...αλλά και αι μέθοδοι της διδασκαλίας εβελτιώθησαν και το αντίκρυσμα των παιδιών υπ' αυτών έγινε παιδαγωγικότερον, ψυχολογικότερον και ευγενέστερον, και η όλη των δράσις εντός και εκτός του σχολείου, εγένετο πληρεστέρα και εντονωτέρα, ούτως ώστε ο διδάσκαλος σήμερον ν' αποτελέ η ένα των σημαντικωτέρων παραγόντων του πολιτισμού και της προόδου της Ελληνικής κοινωνίας...»⁴.

Ως το 1932 τις ανάγκες εκπαίδευσης των δασκάλων κάλυπταν διτάξια, τριτάξια, τετρατάξια, πεντατάξια και εξατάξια διδασκαλεία. Τα πεντατάξια και εξατάξια διδασκαλεία αποσκοπούσαν στο να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στα γεωργικά μαθήματα και οι απόφοιτοί τους να εργάζονται σε σχολεία γεωργικών περιοχών, αλλά και να διαπλάθονται οι υποψήφιοι δάσκαλοι από μικρή ηλικία⁵. Φωτεινό ορόσημο στην εκπαίδευση των δασκάλων όπου εφαρμόστηκαν αρκετές καινοτομίες, δυστυχώς χωρίς συνέχεια, αποτελεί η λειτουργία του Μαρασλείου Διδασκαλείου υπό την εποπτεία του Δελμούζου και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας για την κατάρτιση εκπαιδευτικών για τα διδασκαλεία, υπό την εποπτεία του Γληνού. Το 1933 ιδρύονται οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες με διάρκεια σπουδών δύο χρόνια (νόμος 5802/1933), στις οποίες μπορούσαν να φοιτήσουν απόφοιτοι γυμνασίου ή πρακτικού λυκείου με διαγωγή «κοσμιωτάτη», ύστερα από εισιτήριες εξετάσεις⁶. Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες διακατέχονταν από την ερβαρτιανή παιδαγωγική θεωρία, την οποία και συντήρησαν επί εξήντα χρόνια μέχρι την κατάργησή τους και τη δημιουργία παιδαγωγικών τμημάτων στα πανεπιστήμια (1984).

β) Οι ελληνοδιδάσκαλοι

Αρχικά μέχρι το 1850 ως διδάσκοντες στα ελληνικά σχολεία, οι ονομαζόμενοι ελληνοδιδάσκαλοι, διορίζονταν απόφοιτοι γυμνασίου, με πρακτική εμπειρία διδασκαλίας σε δημόσιο ή ιδιωτικό σχολείο, έπειτα από προφορικές και γραπτές εξετάσεις, που διενεργούσε ο γυμνασιάρχης με τους καθηγητές ενός γυμνασίου (ΒΔ 31-12-1836/ 12-1-1837, *ΦΕΚ 87/31-12-1836*, άρθρα 33-34). Αυτοί που πετύχαιναν κατατάσσονταν σε τρεις κατηγορίες: α, β, γ, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των εξετάσεων. Ο μισθός τους εξαρτιόταν από την κατηγορία που είχαν καταταγεί⁷. Μετά το 1850, τις εξετάσεις έκανε επιτροπή καθηγητών του πανεπιστημίου και απαιτούνταν διετείς τουλάχιστον σπουδές στο Φιλολογικό τμήμα της Φιλοσοφικής σχολής του πανεπιστημίου Αθηνών, με αποτέλεσμα την αναβάθμιση του

¹ Μπουζάκης Σ., Η κατάρτιση των δασκάλων –διδασκαλισμών και των νηπιαγωγών στην Ελλάδα, τ. Α' Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 51

² Με την ανάκτηση των νέων χωρών το 1914 (Μακεδονίας, Θράκης, Ηπείρου, Κρήτης, και νησιών του Αιγαίου), αλλά και αργότερα με τις ανάγκες που δημιούργησε στην εκπαίδευση η Μικρασιατική καταστροφή, μπήκαν στην υπηρεσία ως δάσκαλοι πολλά πρόσωπα άνευ προσόντων. Το κράτος διευκόλυνε την κατάσταση αυτή, αφού επίσημα το 1922, για να ανακουφιστεί η δυστυχία των προσφύγων, εξέδωσε το Ν.Δ. της 23^{ης} Οκτωβρίου 1922, με το οποίο επέτρεπε να διορίζονται δάσκαλοι, όσοι με ένορκη βεβαίωση δύο μαρτύρων πιστοποιούσαν ότι είχαν προϋπηρετήσει σε σχολεία περιοχών εκτός του ελληνικού κράτους. Το αποτέλεσμα ήταν να παρουσιαστούν «σμήνη» ολόκληρα υποψηφίων εκ των οποίων ελάχιστοι είχαν τα προσόντα. Οι περισσότεροι «...έχειροτονήθησαν εις διδασκάλους εξ έμπόρων, παντοπωλών, όπωροπωλών καί χειρωνάκτων ...». Βλ. σχετικά Χρ. Λέφας, Ιστορία της Εκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ, Αθήνα 1942, σ. 187-188.

³ Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, συνεδρίασις 110, 24-6-1929, εν Πειραιεί 1930, σ. 1232 – Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 2^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή 1997, σ. 48

⁴ Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 2002, τ. Α', σ. 253

⁵ Μπουζάκης Σ., Η κατάρτιση των δασκάλων –διδασκαλισμών και των νηπιαγωγών στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 2002, τ. Α', σ. 54-5

⁶ Σταμέλος Γ., Τα Πανεπιστημιακά Παιδαγωγικά Τμήματα. Καταβολές, Παρούσα Κατάσταση, Προοπτικές, Gutenberg, Αθήνα 1999, σ. 29

⁷ Τζουμελάς-Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας τα τελευταία 100 χρόνια, Δημητράκος, Αθήνα 1933, σ. 87

μορφωτικού επιπέδου των λειτουργών της βαθμίδας αυτής¹. Από το 1895 και ύστερα απαιτούνταν πτυχίο πανεπιστημίου για το διορισμό ελληνοδιδασκάλων, οπότε και μετονομάστηκαν σε δευτεροβάθμιους καθηγητές². Σε περιστάσεις, όμως, ελλείψεων εκπαιδευτικού προσωπικού, ο νόμος δεν τηρείται πιστά και διορίζονται ως βοηθοί ελληνοδιδασκάλων απόφοιτοι ιερατικών σχολών, δημοδιδάσκαλοι (για ορισμένα μαθήματα όπως τα θρησκευτικά και η ιστορία), φοιτητές πανεπιστημίου και μερικοί που δεν είχαν ούτε απολυτήριο γυμνασίου. Πολλοί απ' αυτούς υπηρετούσαν στα ελληνικά σχολεία έως το 1929. Οι βοηθοί αυτοί μπορούσαν, μετά από εξετάσεις, να γίνουν ελληνοδιδάσκαλοι³.

Το κυριότερο πρόβλημα με τους ελληνοδιδάσκालους ήταν ότι, ελλείπει πτυχιούχων Μαθηματικών και Φυσικών επιστημών, δίδασκαν συνήθως όλα τα μαθήματα. Η διδασκαλία γινόταν με ανάγνωση από το βιβλίο, χωρίς οι μαθητές να μπορούν να ρωτήσουν σε περίπτωση απορίας. Στην ουσία ο ρόλος τους ήταν να εξετάζουν και να αμείβουν την κατ' οίκον μελέτη των μαθητών⁴.

γ) Οι καθηγητές

Οι διδάσκοντες στα γυμνάσια, ονομάζονται καθηγητές. Ως καθηγητές διορίζονταν σύμφωνα με το διάταγμα του 1836, όσοι ήταν απόφοιτοι της Σχολής Γενικών Επιστημών του πανεπιστημίου, αφού υποβάλλονταν σε ειδική εξέταση, προφορική και γραπτή, οριζόμενη από το υπουργείο Παιδείας. Το πτυχίο του πανεπιστημίου τους προσέδιδε ιδιαίτερο κύρος. Μετά από επιτυχία στην εξέταση αυτή, προβλεπόταν διετής πρακτική άσκηση του υποψήφιου καθηγητή σε γυμνάσιο ή ιδιωτικό σχολείο⁵. Αλλά μέχρι και το 1866 σε περιστάσεις έλλειψης καθηγητών, διορίζονταν με την ονομασία «αναπληρωτές» ακόμα και φοιτητές της Φιλοσοφικής (Φιλολόγοι, Μαθηματικοί, Φυσικοί), χωρίς καμία εξέταση. Πάντως οι διδάσκοντες τα «δευτερεύοντα» μαθήματα Γαλλικά, Μουσική, Οικιακή Οικονομία κλπ. συνέχιζαν να είναι απόφοιτοι του γυμνασίου και σε πολλές περιπτώσεις ακόμη και του ελληνικού σχολείου.

Από το 1885, όταν ο αριθμός των πτυχιούχων εκπαιδευτικών αυξήθηκε τόσο ώστε να διαγκωνίζονται για μια θέση σ' ένα ελληνικό σχολείο, οι πτυχιούχοι του πανεπιστημίου έπρεπε να υπηρετήσουν για τρία χρόνια στο ελληνικό σχολείο για να προαχθούν σε καθηγητές γυμνασίων. Από το 1914 αυτή η θητεία αυξήθηκε σε πέντε χρόνια⁶. Επειδή όμως έλειπαν καθηγητές αρκετών ειδικοτήτων, Φυσικής, Χημείας ή ένων γλωσσών, αναπληρώθηκαν από καθηγητές άλλων ειδικοτήτων, κυρίως φιλόλογους⁷. Χαρακτηριστική είναι η διαμαρτυρία το 1905 της πανελλήνιας ένωσης Φυσικών για τη διδασκαλία του μαθήματος της Φυσικής από φιλόλογους, θεολόγους και διδάσκοντες Γαλλικής⁸. Το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί έπρεπε να διδάξουν μαθήματα διαφορετικά από εκείνα που είχαν σπουδάσει δεν μπορεί να θεωρηθεί πλεονέκτημα για την εκπαίδευση.

Μετά το 1895 και στις δύο βαθμίδες της μέσης εκπαίδευσης διορίζονταν πτυχιούχοι του πανεπιστημίου. Αλλά επειδή δεν είχαν ούτε παιδαγωγική προετοιμασία ούτε πείρα, δεν μπορούσαν να διδάξουν ικανοποιητικά. Δίδασκαν στα ελληνικά σχολεία και τα γυμνάσια ό,τι μάθαιναν στο πανεπιστήμιο (π.χ. γλωσσολογία, φιλοσοφία, μετρική, λογοτεχνική κριτική κλπ). Από το 1930 και ύστερα η επιστημονική εκπαίδευση των καθηγητών των «κυρίων» μαθημάτων (φιλόλογων, θεολόγων, μαθηματικών, φυσικών) ήταν γενικά πολύ ικανοποιητική, παρόλο που δεν ήταν και τόσο σχετική με αυτά που δίδασκαν στα σχολεία. Το 1930 το υπουργείο αποφάσισε να συνταξιοδοτήσει 195 εκπαιδευτικούς που παρέμεναν ακόμη στην εκπαίδευση χωρίς καμία ειδική εκπαίδευση. Η ανάγκη όμως για την παιδαγωγική προπαρασκευή των εκπαιδευτικών παρέμενε ζωτική, επειδή ο εκπαιδευτικός χωρίς

¹ Παρίσης Σ., «Μέση εκπαίδευσις» μέρος Β', 1884, σ. 256-257

² Κόκκοτας Π., Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 118.

³ Ευαγγελόπουλος Σπ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Τόμος Α', Αθήνα, 1989, σ. 164

⁴ Τζουμλέας-Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας τα τελευταία 100 χρόνια, Δημητράκος, Αθήνα 1933, σ. 91

⁵ Μωραΐτη Δ. Ιστορία της Παιδαγωγικής, Αθήνα 1953, σ. 290-298

⁶ Τζουμλέας-Παναγόπουλος, ό. π., σ. 88

⁷ Κυπριανός Π. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 102

⁸ Κόκκοτας Π., Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 119

παιδαγωγική προπαρασκευή είναι αδύνατο να μην ακολουθήσει ένα εμπειρικό και μηχανικό τρόπο διδασκαλίας¹.

1.3.4 Οι μέθοδοι διδασκαλίας και οι αντιλήψεις για το παιδί

«Παιδαγωγία είναι μία μέθοδος, ἥτις εὐθύνει τὸ ἥθος τῶν παιδίων εἰς τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν, καὶ ἥτις προδιαθέτει τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν εἰς τὸν ἔρωτα, εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν μαθημάτων. Πόσον χρειάζεται μία μέθοδος τοιαύτη, τὸ πρᾶγμα γίνεται φανερόν καὶ ἀπὸ τὴν ἐναντίαν αὐτῆς, τὴν ἀπαιδευσίαν».

Ιώσηπος Μοισιόδαξ

Σχετικά με το ζήτημα της παιδαγωγικής κατάρτισης των ελληνοδιδασκάλων και των καθηγητών υπήρχε εξ αρχής ένα κενό, σε αντίθεση με τους εκπαιδευτικούς της Δημοτικής Εκπαίδευσης, για τους οποίους από νωρίς η Παιδαγωγική αποτελούσε γνωστικό αντικείμενο του Προγράμματος Σπουδών των Διδασκαλείων. Η αντίληψη του Νεοανθρωπισμού που επικρατούσε σε μία ομάδα λογίων και παιδαγωγών στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα, κυριαρχεί και στη Φιλοσοφική σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών, με αποτέλεσμα στο πρόγραμμα σπουδών της να μην συμπεριλαμβάνεται αυτοτελής διδασκαλία της Παιδαγωγικής. Οι πανεπιστημιακοί καθηγητές θεωρούσαν ότι τα κλασικά κείμενα έχουν μεγάλη μορφωτική δύναμη και η κατανόηση των κλασικών συγγραφέων, με τον παιδαγωγικό προσανατολισμό που εμπεριέχει, αναπληρώνει σε μεγάλο βαθμό την ανάγκη παιδαγωγικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών. Με άλλα λόγια, κατά το «οι αρχαίοι τα ἔξεραν όλα», ο φιλόλογος, ως εκπρόσωπος των αρχαίων στη σύγχρονη ζωή «τα ξέρει όλα»². Ο μόνος που επισημαίνει την ανάγκη για παιδαγωγική κατάρτιση του διδακτικού προσωπικού της μέσης εκπαίδευσης είναι ο καθηγητής της Ελληνικής Φιλολογίας Ι. Πανταζίδης το 1875, που το 1877 αναλαμβάνει τη διδασκαλία των πρώτων μαθημάτων Παιδαγωγικής³. Πρόκειται για τον πρώτο φιλόλογο που αντιλαμβάνεται την αξία της Παιδαγωγικής για την προώθηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Από το 1884 άρχισε κάποια πρακτική εξάσκηση των φοιτητών της Φιλοσοφικής στο φιλολογικό φροντιστήριο εκπαίδευσης ελληνοδιδασκάλων. Επίσης, με τα διατάγματα των ετών 1885 και 1892 επανήλθαν σε ισχύ τα άρθρα που έθεταν ως προϋπόθεση για το διορισμό των καθηγητών την πρακτική εξάσκηση και την εξέταση. Για την καλύτερη, ωστόσο, παιδαγωγική κατάρτιση των λειτουργών μέσης εκπαίδευσης, ιδρύεται το 1899 στο πανεπιστήμιο της Αθήνας ειδική έδρα Παιδαγωγικής και διορίζεται καθηγητής ο Δ. Ζαγγογιάνης. Αλλά μετά από δύο χρόνια απολύεται λόγω της ενόχλησης που προκάλεσε η δημοσίευση εργασίας του σε γερμανικό περιοδικό με θέμα: «*ἀνάπτυξις καὶ παρούσα κατάστασις τῶν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων*»⁴. Οπότε ουσιαστικά μέχρι το 1910, οπότε ιδρύεται το Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης για την παιδαγωγική κατάρτιση και μετεκπαίδευση των λειτουργών μέσης εκπαίδευσης, η μέθοδος διδασκαλίας ήταν κάτι άγνωστο για τους καθηγητές στη χώρα μας⁵. Η Παιδαγωγική θεωρούνταν «φιλολογικός κλάδος» και, όπως έλεγε και ο Γληνός «πολλοί κλασικοί φιλόλογοι ερασιτεχνικά παιδαγωγούν». Είχε γίνει όμως κατανοητό ότι η πολυμαθία, ακόμη και η ειδικότητα σε ένα μάθημα, δεν εξασφαλίζει την επιτυχημένη διδασκαλία. Η σωστή γνώση μιας επιστήμης δεν κάνει από μόνη της τον καλό δάσκαλο. Ο καλός δάσκαλος δεν είναι εκείνος που απλώς γνωρίζει την επιστήμη του, αλλά ο δάσκαλος που ξέρει να διδάξει σωστά το μάθημα. Η παιδαγωγική επιστήμη ήταν απαραίτητη για να γνωρίσει ο δάσκαλος τη φύση του παιδιού και πάνω σ' αυτή τη γνώση να βασίσει τη δουλειά του στο σχολείο. Ο ιδρυτής του διδασκαλείου μέσης εκπαίδευσης, Νικόλαος Εξαρχόπουλος, στην εναρκτήρια ομιλία του ως διευθυντής, με θέμα «η σημασία της παιδαγωγικής», αναφέρει μεταξύ άλλων και τα εξής: «*ἐν πρώτοις ἡ πείρα διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἄνθρωποι διακρινόμενοι ἐπὶ παιδείᾳ, κράτιστοι ἐπιστήμονες, οὐδὲν ἄλλο ὅμως ἔχοντες ὡς ἐφόδιον πλὴν τῆς πολυμαθείας αὐτῶν, τῆς εἰδικότητός των ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἢ τῇ θεολογίᾳ, ἢ ταῖς μαθηματικαῖς ἢ ταῖς φυσικαῖς ἐπιστήμαις, ὑπέστησαν ναυάγιον ὡς*

¹ Κόκκοτας Π. ὁ.π., σ. 118-9

² Φράγκος Χρ., *Επίκαιρα θέματα Παιδείας*, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 34

³ Ευαγγελόπουλου Σπ.: *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Αθήνα, 1989, Τόμος Α', σ. 165

⁴ Μπίκος Κ. Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής Επιστήμης και ο ρόλος της στην εκπαίδευση των ελλήνων εκπαιδευτικών, Παιδαγωγική επιθεώρηση, τ. 27/1998

⁵ Κόκκοτας Π., *Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος*, Τούντα, Αθήνα, σ. 118

διδάσκαλοι. Διότι μεγίστη διαφορά υπάρχει μεταξύ του γινώσκειν τί και του έξασκειν διά τούτου μορφωτικήν επίδρασιν επί τούς παίδας. Δεν ταυτίζεται άπολύτως ή έννοια του έπιστήμονος προς την του διδασκάλου...»¹. Όμως, παρά τη λειτουργία του διδασκαλίου, η ψυχοπαιδαγωγική κατάρτιση συνέχιζε να είναι πενιχρή για τους φιλολόγους και ανύπαρκτη για τους καθηγητές άλλων ειδικοτήτων της μέσης βαθμίδας.

Αντίθετα ο δάσκαλος θεωρείται εξ αρχής παιδαγωγός. Βέβαια η μόνη παιδαγωγική κατάρτιση των δασκάλων που είχαν εκπαιδευτεί στο διδασκαλείο² μεταξύ 1834 και 1864 αφορούσε στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο³. Για οικονομικούς κυρίως λόγους, η αλληλοδιδασκτική μέθοδος εφαρμόστηκε στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση με το σύνταγμα του 1823⁴, συνεχίστηκε επί Καποδίστρια, καθώς και στην περίοδο της αντιβασιλείας και της βασιλείας του Όθωνα. Σύμφωνα με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, ένας δάσκαλος δίδασκε εκατοντάδες παιδιά, με τη βοήθεια των πιο προχωρημένων μαθητών των ανώτερων τάξεων, που ονομάζονταν πρωτόσχολοι. Ο δάσκαλος, αφού καθοδηγούσε και προπαρασκεύαζε ανάλογα τους παραπάνω μαθητές, τους χρησιμοποιούσε για τη διδασκαλία και την επιτήρηση των υπολοίπων κανονικών, μέσων και καθυστερημένων μαθητών που χωρίζονταν σε ομάδες. Τα μαθήματα χωρίζονταν σε οκτώ κλάσεις και για τον προβιβασμό σε ανώτερη κλάση, δεν ήταν ανάγκη να δαπανηθεί ολόκληρο το διδακτικό έτος. Οι μαθητές περάτωναν τις οκτώ κλάσεις σε διαφορετικό χρόνο ο καθένας, κατά μέσο όρο σε τέσσερα ή πέντε σχολικά έτη. Επομένως τάξεις με τη σημερινή έννοια δεν υπήρχαν⁵.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος παρουσιάστηκε από τη μερίδα των υποστηρικτών της ως φιλελεύθερη, μιας και η εξουσία του δασκάλου διαχέεται και επιμερίζεται στους βοηθούς του και επίσης καλλιεργεί κατά ένα τρόπο τις ιδέες της συνεργασίας και της αλληλοβοήθειας. Στη Γαλλία μάλιστα είχε θεωρηθεί και ως ανατρεπτική, επειδή κατέλυε τις έννοιες της ιεραρχίας και της τάξης και καλλιεργούσε την περιφρόνηση της καθολικής θρησκείας και της μοναρχίας⁶. Οι υποστηρικτές της μεθόδου θεωρούσαν ότι τα παιδιά διδάσκονται να πειθαρχούν σε απρόσωπους κανόνες δικαίου, όπως απαιτεί η αστική κοινωνία, ενώ οι επικριτές θεωρούσαν ότι η αλληλοδιδασκτική στηρίζεται σε μια κωδικοποιημένη μηχανική μέθοδο, η οποία οδηγεί απλά σε μια παθητική πειθαρχία. Ο δάσκαλος δεν εξηγεί τίποτα, με συνέπεια ο μαθητής να μην αντιλαμβάνεται την ουσία όλων αυτών που μαθαίνει⁷. Οι διαμάχες για την αποτελεσματικότητα της μεθόδου, ως προς την διαμόρφωση της ηθικής συνείδησης του παιδιού και το είδος της πειθαρχίας στο οποίο τα εξασκούσε, οδήγησαν στην εγκατάλειψη της αλληλοδιδασκτικής κατά το 1830-1850 παντού στην Ευρώπη.

Οι Βαυβαροί για τη χώρα μας προτιμούσαν την συνδιδασκτική μέθοδο, όπου ο δάσκαλος διδάσκει όλα τα παιδιά μαζί, αλλά λόγω της έλλειψης δασκάλων και χρημάτων αποδέχτηκαν την εναλλακτική λύση που πρότεινε ο διευθυντής του διδασκαλείου και επιθεωρητής των δημοτικών σχολείων Κοκκώνης: στις κατώτερες τάξεις οι μαθητές θα διδάσκονταν προκαταρκτικές γνώσεις σύμφωνα με την αλληλοδιδασκτική, ενώ στις ανώτερες οι πιο προχωρημένοι θα διδάσκονταν με τη συνδιδασκτική⁸. Οι απόψεις του έγιναν αποδεκτές και έτσι προχώρησε στις απαραίτητες τροποποιήσεις του οδηγού αλληλοδιδασκτικής, που ο ίδιος είχε μεταφράσει το 1830. Ο «οδηγός της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου» του Κοκκώνη, παρέμεινε για μισό αιώνα, μέχρι το 1880, το βασικότερο παιδαγωγικό βιβλίο στην Ελλάδα, αφού η παιδαγωγική κατάρτιση των δασκάλων της εποχής περιοριζόταν στην εφαρμογή του

¹ Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής, Αθήνα 1988, τ. Β', σ. 83

² Σχετικά με τη διδασκαλία παιδαγωγικών μαθημάτων οι πληροφορίες είναι αντιφατικές. Οι Λέφας, Kipper και Bourlotos υποστηρίζουν ότι τα παιδαγωγικά μαθήματα στο Διδασκαλείο απουσιάζουν. Στο :Μπουζάκης Σ. Η κατάρτιση των δασκάλων-διδασκασίων και των νηπιαγωγών στην Ελλάδα, Gutenberg 2002 σ. 24.

³ Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος εφαρμόστηκε από το Σκώτο Bell γύρω στο τέλος του 18^{ου} αιώνα και από τον Άγγλο Langaster από τον οποίο πήρε και την ονομασία Λαγκαστριανή μέθοδος. Ο Langaster οργάνωσε το σχολείο του στη βάση μιας στρατιωτικής πειθαρχίας, που εντυπωσίαζε με το σύστημα ποινών και βραβεύσεων, που αποσκοπούσε στη μαζική ηθικοποίηση των εργατικών τάξεων. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα η μέθοδος αυτή τελειοποιήθηκε περισσότερο από το Γάλλο Sarasin, ο οποίος δημοσίευσε ειδικό βιβλίο, για τον τρόπο χρήσης της, τον «οδηγό της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου». Για την καλύτερη εφαρμογή της στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος ο Καποδίστριας ανέθεσε στον παιδαγωγό Ι. Κοκκώνη το 1830 να μεταφράσει το βιβλίο αυτό από τα γαλλικά, αν και ο ίδιος ενστερνιζόταν τις παιδαγωγικές μεθόδους του Pestalozzi

⁴ Κεφάλαιο Ι. άρθρο πζ'

⁵ Ευαγγελόπουλου Σπ.: Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Τόμος Α', Αθήνα, 1989, σ. 81

⁶ Κυπριανός Π., Συγκριτική Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004, σ. 45

⁷ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 92-3

⁸ Κοντόνη Α., ό.π., σ. 99

οδηγού¹. Το σχολείο είχε αυταρχική δομή και στηριζόταν στην πειθαρχία, την τιμωρία, τον εκφοβισμό και την αποστήθιση και απέβλεπε στην υποταγή του παιδιού στη σχολική εξουσία. Ούτε εκείνοι οι μαθητές, που διδάσκονταν απ' ευθείας από το δάσκαλο με τη συνδιδασκτική μέθοδο, ξέφευγαν από την αποστήθιση. Το συνδιδασκτικό μάθημα δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ανάγνωση από το δασκάλο αρχαίων ελληνικών κειμένων ή Ευαγγελίων, που επαναλάμβαναν όλοι με χαμηλή φωνή.

Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος λειτουργούσε περισσότερο ως πειθαρχική παρά ως εκπαιδευτική μέθοδος. Επιδιώξιμος τελικά στόχος δεν ήταν να μορφωθεί το παιδί στα γράμματα, αλλά να μορφωθεί στην πειθαρχία μέσα από τη σχολική εμπειρία. Σύμφωνα με τον Ευαγγελόπουλο, «σε εποχή που τα κράτη τα οποία πρωτοχρησιμοποίησαν την αλληλοδιδασκτική μέθοδο την είχαν εγκαταλείψει ως αντιπαιδαγωγική, καθόσον μόνο ο μορφωμένος μπορεί να μορφώσει άλλους, στην Ελλάδα όλα τα δημοτικά σχολεία την εφάρμοζαν και μάλιστα με κακοποιημένες μορφές, ανάλογα με τις περιστάσεις, τις γνώσεις και τις αντιλήψεις κάθε δασκάλου»².

Το 1880 καταργείται η αλληλοδιδασκτική και καθιερώνεται επίσημα η συνδιδασκτική ή Ερβαρτιανή μέθοδος, με σκοπό την ηθική διαπαιδαγώγηση και την αρμονική ανάπτυξη των ψυχικών δυνάμεων των παιδιών, στη βάση βέβαια της κλασικής αρχαιότητας και της ορθόδοξης πίστης. Πρώτοι εισηγητές της μεθόδου είναι οι Σ. Μωραΐτης, Χ. Παπαμάρκου και Π. Οικονόμου, μετεκπαιδευμένοι στην Γερμανία³. Οι οικονομικοκοινωνικές ανακατατάξεις που διενεργούνται στην ελληνική κοινωνία της πρώτης τρικουπικής περιόδου επιβάλλουν την επικράτηση μιας άλλης αντίληψης για την αγωγή, πιο αποτελεσματικής: «Η νέα κοινωνική πραγματικότητα του κράτους δικαίου, αλλά και της απελευθερωτικής εθνικής πολιτικής της Μεγάλης Ιδέας, απαιτούσε ένα παιδαγωγικό λόγο, ικανό να πείθει τους εκπαιδευόμενους για την ορθότητα των μεταδιδόμενων γνώσεων, αξιών και προτύπων και όχι απλά να τα επιβάλλει μηχανικά»⁴. Όλοι οι εν ενεργεία δάσκαλοι κλήθηκαν σε σεμινάρια έξι εβδομάδων, επί ποινής απολύσεως, για να ενημερωθούν πάνω στη νέα μέθοδο, τη συνδιδασκτική, όπου ο δάσκαλος διδάσκει όλα τα παιδιά μαζί. Οι αλλαγές στον τρόπο διδασκαλίας, που επέφερε αυτή η σύντομη επιμόρφωση, ήταν βέβαια λιγοστές. Ο Χ. Παπαμάρκου, όταν το 1883 επιθεώρησε τα σχολεία της Κέρκυρας, γράφει ότι οι διδακτικές μέθοδοι ήταν εντελώς αψυχολόγητες και οι παιδευτικοί τρόποι καθόλου παιδαγωγικοί⁵. Υποθέτουμε ότι όλοι όσοι τελείωσαν τα διδασκαλεία από το 1880 και ύστερα είχαν διδαχθεί επαρκώς τη νέα μέθοδο.

Το παιδαγωγικό σύστημα του Herbart στηρίζεται σε μια ευρύτερη φιλοσοφική βάση. Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του, σκοπός της διδασκαλίας είναι να ενισχυθεί η βούληση και να εξασφαλιστεί η ηθικοποίηση του ατόμου, η οποία αποτελεί απώτερη επιδίωξη της αγωγής. Ο Herbart θεωρεί ως ύψιστο σκοπό της αγωγής, όχι την απλή πρόσκτηση γνώσεων, αλλά το φρονηματισμό μέσω των γνώσεων και των ιδεών. Για να επιτύχει η διδασκαλία τους σκοπούς της, πρέπει, στηριζόμενη στην εμπειρική-παραστατική Ψυχολογία, να αρχίζει από τις εμπειρίες των μαθητών και να διαρθρώνεται σε στάδια, τα οποία θα ακολουθούνται πιστά⁶. Η αρχή της εποπτείας θεωρείται βασική αρχή διδασκαλίας σε όλα τα μαθήματα.

¹ Ο οδηγός της αλληλοδιδασκτικής όριζε και τις υποχρεώσεις των δασκάλων απέναντι στους γονείς των μαθητών, μεταξύ των οποίων ήταν να επισκέπτεται συχνά φτωχούς και πλούσιους και να τους συμβουλεύει για την ανατροφή των παιδιών τους. Να συμπεριφέρεται σε όλους φιλικά, να μην παίρνει μέρος σε λογομαχίες και συζητήσεις πεισματώδεις, θυμώνοντας ή δείχνοντας οργή. Να μην είναι αρχηγός της ευθυμίας στους γάμους και τα συμπόσια, ούτε πάλι να είναι ο μόνος σκυθρωπός. Δημαράς Αλ. : Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τόμος Α', Αθήνα 1973, σ. 92-102

² Ευαγγελόπουλου Σπ.: Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Τόμος Α', Αθήνα, 1989, σ. 81

³ Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια Αθήναι, 1967, τόμος β' σ. 676

⁴ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 123

⁵ Ο Ν. Πολίτης μας πληροφορεί ότι στα Γραμματοδιδασκαλεία «μόνο ανάγνωσιν διδάσκονται οί παῖδες καί ταύτην ξηράν, μονότονον, ἄψυχον... καί ὀλίγην γραφήν, ἀλλ' ἄμωρον καί ἀφιλόκαλον ...» Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής, Αθήνα 1988, τ. Α', σ. 248-9

⁶ Τα ερβαρτιανά τυπικά στάδια είναι: (α) Η προπαρασκευή, στο στάδιο αυτό ο δάσκαλος αρχίζει από κάτι που είναι ήδη γνωστό στο μαθητή.

(β) Η παρουσίαση ή προσφορά του νέου. Στο στάδιο αυτό προσφέρονται γνώσεις συγγενείς με τις προηγούμενες

(γ) Η σύγκριση ή συνειρμός. Ο καθηγητής προσπαθεί να οδηγήσει τους μαθητές του στις ομοιότητες και διαφορές που υπάρχουν ανάμεσα στο παλιό και το νέο.

(δ) Η συστηματοποίηση ή γενίκευση. Ο καθηγητής παρουσιάζει άλλες παρεμφερείς ιδέες, παραστάσεις ή γνώσεις, που συνδέονται με το νέο και έτσι η αρχική γνώση γενικεύεται.

(ε) Εφαρμογή. Ο καθηγητής θα δώσει ασκήσεις ή κάποιο κείμενο, για να εφαρμόσουν ό,τι έμαθαν οι μαθητές. (Φράγκος Χρ., Ψυχοπαιδαγωγική, Gutenberg, Αθήνα 1996, σ. 103)

Εποπτικά μέσα είναι ο πίνακας, οι χάρτες, το αριθμητήριο, τα διάφορα όργανα φυσικής, χημείας, γεωμετρίας, οι εικόνες, διάφορες συλλογές από φυτά, ορυκτά κλπ, οι εκδρομές. Όλη η διαδικασία της διδασκαλίας στηρίζεται στην πρωτοβουλία του δασκάλου. Έχουμε δηλαδή μια απόλυτα κατευθυνόμενη, δασκαλοκεντρική μάθηση. Σύμφωνα με τον Dewey, «η ερβαρτιανή ψυχολογία είναι η ψυχολογία του δασκάλου που κυβερνά το σχολείο και όχι του παιδιού. Εκφράζει φυσικά το ιδανικό του γερμανικού λαού που πιστεύει πως έχει αξία μόνο η αυθεντία και πως ο ατομικός χαρακτήρας πρέπει να διαπλαστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να υποτάσσεται στην πολιτική και στρατιωτική εξουσία»¹. Σύμφωνα με τον Φράγκο, «Ουσιαστικά ο Herbart και οι μαθητές του εκφράζουν τις συντηρητικές αντιλήψεις μιας προβιομηχανικής εποχής κι έτσι με τις παιδαγωγικές ιδέες τους διαμορφώνουν τους λίγους και εκλεκτούς. Ο παιδαγωγικός νοησιарχικός προσανατολισμός του Herbart και η αυστηρή και τυποποιημένη λογοκρατία του δημιουργούν τους κυρίαρχους τεχνοκράτες της εποχής του και προετοιμάζουν τον τύπο του ανθρώπου που ξέρει να πειθαρχεί και να κυριαρχεί, ενώ από την άλλη μεριά η συστηματική τυποποιημένη αγωγή του δε δίνει δυνατότητες στις καταπιεζόμενες εργατικές και αγροτικές μάζες να προωθηθούν στην αγωγή της «εγκεφαλικής και φιλοσοφημένης μορφής» που προσφέρεται»².

Η μέθοδος αυτή κυριαρχεί στην ελληνική επικράτεια, ενώ στην Ευρώπη άρχισε να εγκαταλείπεται από το 1900 περίπου. Στην Ελλάδα τα διδακτικά στάδια του Herbart έγιναν ευρέως αποδεκτά, γιατί στηρίζονταν στις γενικότερες απόψεις ότι η παιδαγωγική είναι «άμεσος εφαρμογή της ηθικής»³. Οι Έλληνες παιδαγωγοί, που εφάρμοσαν την ερβαρτιανή μέθοδο, προτίμησαν να κρατήσουν το πνεύμα της νοησιарχίας, του ηθικολογισμού, του διδασκισμού κλπ και να διαμορφώσουν μια διαφορετική μορφή πορείας, που περιορίστηκε σε τρία στάδια: την πρόσκτηση, την επεξεργασία και την εμπέδωση. Οι δάσκαλοι προβάλλονταν ως αυθεντίες, ενώ απαιτούσαν από τους μαθητές πλήθος μηχανικών απομνημονεύσεων και κοπιαστικών εργασιών⁴. Γενικά, το σύστημα ήταν ανελαστικό για τους δασκάλους, κοπιαστικό για τους μαθητές, και επέμενε στην παροχή γνώσεων, με σκοπό την ανύψωση του ηθικού στοιχείου. Φυσικά, ο παιδαγωγός πρώτος έπρεπε να είναι τίμιος και ηθικός, πρότυπο τελειότητας για τους μαθητές του. Οι αρετές του δασκάλου θα αποτελούσαν το καλό παράδειγμα. Ο δάσκαλος εργάζεται με συνείδηση ιεραποστολική για το καλό της κοινωνίας και, μαζί με τον ιερέα και το χωροφύλακα, κατέχει ξεχωριστή θέση στην κοινωνική ιεραρχία⁵.

Η ερβαρτιανή παιδαγωγική με όλο το αντιδραστικό της περιεχόμενο, όπως σωφρονιστική λειτουργία της αγωγής, αυταρχισμός, στρατιωτική πειθαρχία, ηθικισμός, διδασκισμός, νοησιарχία, τυπολατρία, σχολαστικισμός, δασκαλοκεντρισμός, συσσώρευση γνώσεων από τους λίγους κατά το σύστημα της συσσώρευσης υλικών αγαθών κλπ, θα αποτελέσει την κρατική παιδαγωγική στην Ελλάδα μέχρι και τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, τόσο στην στοιχειώδη όσο και στη μέση εκπαίδευση⁶. Η παιδαγωγική σκέψη στη μέση εκπαίδευση κυριαρχείται από το συντηρητικό ορθολογισμό του ερβαρτιανού συστήματος, μέσω του καθηγητή της Παιδαγωγικής στη Φιλοσοφική σχολή του πανεπιστημίου της Αθήνας Ν. Εξαρχόπουλου, που υπήρξε ο φορέας του παιδαγωγικού υπερσυντηρητισμού στη χώρα μας, «η παιδαγωγική έκφραση της κοινωνικοπολιτικής συντήρησης»⁷. Οι εκπαιδευτικοί της μέσης βαθμίδας της εκπαίδευσης θα καθοδηγούνται στην παιδαγωγική αυτή από το Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης, το οποίο λειτουργούσε υπό την επίβλεψη της Φιλοσοφικής σχολής και δεχόταν για παιδαγωγική κατάρτιση 25 φοιτητές το χρόνο⁸.

Η διαστρέβλωση της πρόσκτησης της ερβαρτιανής μεθόδου από τους Έλληνες παιδαγωγούς κρατούσε το νοησιарχικό πνεύμα και τον ηθικισμό, αλλά δεν ηθικοποιούσε παράλληλα την εργασία ως μοχλό ανάπτυξης, όπως συνέβαινε με τους γερμανούς

¹ Dewey J., Το σχολείο και το παιδί, μετ. Κ. Δ. Σωτηρίου, Αθήνα, 1926, σ. 105

² Φράγκος Χρ., Ψυχολογική Παιδαγωγική, Gutenberg, Αθήνα 1996σ. 101

³ Εξαρχόπουλος Ν., Εισαγωγή εις την Παιδαγωγικήν τ. 2, Αθήναι, σ. 49

⁴ Μασαγγούρας Η. Η., Θεωρία και Πράξη της διδασκαλίας, Γρηγόρης, Αθήνα 1996, σ. 46

⁵ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 150

⁶ Μπουζάκης Σ. Νεοελληνική εκπαίδευση Gutenberg 1991, σ. 32

⁷ Μπουζάκης Σ. Νεοελληνική εκπαίδευση Gutenberg 1991, σ. 72

⁸ Ευαγγελόπουλος Σπ., Ελληνική εκπαίδευση, Ελληνικά Γράμματα, 1999, τόμος Α', σ. 28

συναδέλφους τους. Αυτή η προσκόληση στο ελληνοχριστιανικό ιδεώδες δεν άφηνε περιθώρια ανάπτυξης των θετικών επιστημών στο σχολείο και λειτουργούσε ως τροχοπέδι στην οικονομική –τεχνολογική ανάπτυξη της χώρας.

...

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα διαμορφώθηκε στην Αμερική και στην Ευρώπη μια νέα παιδαγωγική αντίληψη, αντίθετη στην νοησιарχία του ερβαρτιανού συστήματος. Οι αρχές της Νέας Αγωγής, γνωστής και ως «σχολείου εργασίας», υποδείκνυαν το σεβασμό στην ατομικότητα και τα ενδιαφέροντα του παιδιού και στηρίζονταν στην πεποίθηση ότι η μάθηση δεν είναι μια απλή μετάδοση, αλλά μια δημιουργική δραστηριότητα και μια δημιουργική νοητική αφομοίωση που επιτυγχάνεται καλύτερα μέσα από ερωτήματα που θέτει ο ίδιος ο μαθητής και ερευνητικές εργασίες που διεκπεραιώνει μαζί με τους συμμαθητές του¹. Κύριοι θεμελιωτές του «σχολείου εργασίας» στην Αμερική είναι οι J. Dewey, W. Kilpatrick και H. Morrison, στη Γερμανία οι G. Kerschensteier, H. Gaudig και Otto Scheibner και στη Γαλλία και Ελβετία οι Ed. Claparede, R. Dottrens και J. Piaget². Η παιδαγωγική κίνηση του σχολείου εργασίας στηρίχτηκε στην αντίληψη της νέας ψυχολογίας για τη συνάφεια των ψυχικών και των βιολογικών στοιχείων της ανθρώπινης υπόστασης και φιλοσοφικά στις ιδέες του πραγματισμού. Η νέα παιδαγωγική, όπως διαμορφώθηκε από τον Dewey με βάση τον πραγματισμό, θέλει τη γνώση άμεσα εξαρτημένη από την εμπειρική δράση και όχι από την αφαιρετική σκέψη. Με βάση αυτή την αρχή το σχολείο μεταβάλλεται σε εργαστήριο και ο μαθητής ακολουθεί την πορεία του επιστήμονα ερευνητή³. Ο Claparede τόνιζε την ανάγκη προσαρμογής της αγωγής στις ατομικές διαφορές των μαθητών. Ο Kerschensteier τόνιζε την ανάγκη επαγγελματικού προσανατολισμού του μαθητή ανάλογα με τις κλίσεις του, καθώς και την ανάγκη διαπαιδαγώγησής του ως συνυπεύθυνου πολίτη μέσω του θεσμού των σχολικών κοινοτήτων.

Το σχολείο εργασίας συνδέθηκε με την πνευματική αυτενέργεια, τη μάθηση μέσω της εμπειρίας (learning by doing) και την επαγγελματική προετοιμασία. Στόχος της Νέας Αγωγής είναι η αυτόνομη προσωπικότητα, αλλά με συναισθημα ευθύνης προς την κοινότητα. Η Νέα Αγωγή είναι μια καθαρά παιδοκεντρική παιδαγωγική, σε αντίθεση με την παλιότερη που ήταν δασκαλοκεντρική. Το παιδί αποτελεί ύψιστο αγαθό και η παιδική ηλικία ένα είδος ιδανικού για την ανθρωπότητα.

Στην Ελλάδα, οι αρχές της νέας παιδαγωγικής εισήχθησαν από διανοούμενους που σπούδασαν στη Γερμανία. Η τριάδα Δελμούζος, Γληνός, Τριανταφυλλίδης ανήκουν στην ομάδα των προοδευτικών παιδαγωγών, οι αντιλήψεις των οποίων θεωρήθηκαν ως «υπερ-προοδευτικές» και επικίνδυνες για την υπόσταση του ελληνικού έθνους και γι αυτό καταδικάστηκαν ανελέητα⁴. Αντίθετα οι συντηρητικοί παιδαγωγοί, δέχονταν το σχολείο εργασίας επιφανειακά και επιπόλαια, υποστηρίζοντας στην πράξη τη νοησιарχία του ερβαρτιανού παιδαγωγικού συστήματος.

Ο Δελμούζος επιχείρησε πρώτος να ταραξει τα νερά της ελληνικής εκπαίδευσης με τη λειτουργία του Ανώτερου Παρθεναγωγείου στο Βόλο το 1908. Στο σχολείο αυτό έγινε επίσης και η πρώτη προσπάθεια εφαρμογής του εκπαιδευτικού δημοτικισμού στην πράξη. Η εισαγωγή προοδευτικών αντιλήψεων διδασκαλίας και η χρησιμοποίηση της δημοτικής γλώσσας, ενόχλησε τους συντηρητικούς κύκλους του Βόλου, με αποτέλεσμα το κλείσιμο του σχολείου και την παραπομπή του Δελμούζου σε δίκη. Ο Δελμούζος πίστευε σε ένα σχολείο που δεν εξυπηρετεί δουλικά την κοινωνία, αλλά προετοιμάζει για τη ζωή. Πίστευε στη μαθητοκεντρική μάθηση, όπου ο μαθητής βάζει σκοπούς και κοιτάζει πώς να τους πετύχει, δοκιμάζοντας τον ένα ή τον άλλο δρόμο. Ο δάσκαλος θεωρούσε πως είναι εκείνος που παραστέκει, είναι βοηθός και οδηγός και ολοένα παραμερίζει και πιο πολύ, «αφήνοντας στους μαθητές του όλο και μεγαλύτερη αυθυπαρξία». Προσπάθησε να επαναλάβει το

¹ Κάτσικας Χρ., Θεριανός Κ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Σαββάλας, σ. 105

² Δανασής – Αφεντάκης, Εξέλιξις της Παιδαγωγικής Σκέψεως, Αθήνα 1980, σ. 91

³ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 208

⁴ Χατζηστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Παπαδήμα, Αθήνα, 1990, σ. 140

εγχείρημα του Βόλου το 1923 ως διευθυντής στο Μαράσλειο διδασκαλείο, αλλά και αυτή η προσπάθεια τερματίστηκε με τη δικτατορία του Πάγκαλου. Με αφορμή τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας από τη Ρόζα Ιμβριώτη, ο Δελμούζος κατηγορήθηκε για αντεθνική διδασκαλία, κατάργηση του μαθήματος των θρησκευτικών και ηθική έκλυση. Έτσι στάθηκε άτυχος να μεταφέρει τις μεθόδους του σχολείου εργασίας, τις οποίες είχε διδαχθεί στο Μόναχο από τον Kerschensteiner, στους υποψήφιους δασκάλους του Μαράσλειου Διδασκαλείου¹. Αργότερα, το 1929, ως καθηγητής Παιδαγωγικών στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, έγινε επόπτης του Πειραματικού γυμνασίου του πανεπιστημίου και του δίνεται η ευκαιρία να εμψυχήσει τις ιδέες της Νέας Αγωγής και στη μέση εκπαίδευση. Τελικά, επί Μεταξά αναγκάζεται να παραιτηθεί, εξαιτίας της πολεμικής του υπουργού Παιδείας κατά του έργου του. Σίγουρα κάποια σπέρματα της διδασκαλίας του, τόσο στη Μαράσλειο όσο και στο πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης θα επηρέασαν τους φοιτητές του. Αυτούσιες τις ιδέες του τις συναντάμε σε συνεδρίαση του συλλόγου καθηγητών για τις μαθητικές κοινότητες στο γυμνάσιο Καβάλας, το 1930.

Ο Γληνός, αντίθετα με το Δελμούζο, αντιλαμβάνεται ότι δεν μπορεί να συντελεστεί αλλαγή στην εκπαίδευση χωρίς αλλαγή στην κοινωνία. Έτσι, μετά από μια κοινή πορεία δεκαεπτά χρόνων στον Εκπαιδευτικό Όμιλο², πολιτικοποιεί τα εκπαιδευτικά του οράματα και διαχωρίζει τη θέση του από το Δελμούζο, ο οποίος είναι υποστηρικτής του υπερταξικού και υπερκομματικού σχολείου. Για το Γληνό «μια λαϊκή εκπαιδευτική μεταρρύθμιση δεν μπορεί να έχει άλλο κοινωνικό φορέα και πρόμαχο, παρά τις κοινωνικές εκείνες τάξεις που, ως αδικημένες, συνειδητοποιούν καθαρά τα κοινωνικά προβλήματα και αγωνίζονται για την πραγματοποίηση κοινωνικών μεταρρυθμίσεων, αναγκάζοντας έτσι και την άρχουσα τάξη να βελτιώνει τους θεσμούς της»³ και αναφέρεται στην εργατική, την αγροτική και τη μικροαστική τάξη.

Η άρχουσα τάξη στην Ελλάδα και το εκπαιδευτικό κατεστημένο δεν έβλεπαν σε τι θα μπορούσε να τους οφελήσουν οι πνευματικά ελεύθεροι άνθρωποι, που ήθελαν να καλλιεργήσουν οι προοδευτικοί αυτοί παιδαγωγοί. Ο Π. Γαβρεσέας, που το 1928 εκφράζει την ανάγκη ότι μαζί με την οργάνωση των σχολείων της μέσης εκπαίδευσης σε διάρκεια και είδος πρέπει ν' αλλάξει και η μέθοδος και το πρόγραμμα, περιγράφει την κατάσταση: «Η μέθοδος του σχολείου εργασίας με την ελευτερία την πειθαρχημένη, και τη συνειδητή μέσα στο σχολείο δράση του παιδιού, η μέθοδος που σήμερα έχει τόσο πλατειά εφαρμογή στην Αμερική, την Αγγλία, την Ολλανδία, την Πολωνία, τις Σκανδιναβικές χώρες κ.λ. εδώ χτυπήθηκε, στην πρώτη της απόπειρα από το ίδιο το κράτος, και κατασκευοφαντήθηκε, οι πρωτεργάτες της δε σήμερα βρίσκονται έξω από τη δημόσια υπηρεσία παράδειγμα για όσους θα τολμήσουν στο μέλλον να σπάζουν τον επίπαγο, που σκεπάζει τη σαπισμένη μας Παιδεία. Μα κι αν το κράτος υποθέσομε για μια στιγμή πως θεωρητικά δεν εμποδίζει όσους θα θελαν να διδάσκουν σύμφωνα με τις αρχές του σχολείου εργασίας, θάταν αδιάβαστα εμπόδια γι' αυτούς η στάση των συναδέλφων τους και η φριχτή λογοκοπία παράλληλα προς τη δική τους πραχτική εργασία, η έλλειψη κατάλληλης διαμόρφωσης του διδαχτηρίου, μέσων εποπτικών, οργάνων, και βιβλίων μέσα στη σχολική βιβλιοθήκη, και περισσότερο απ' όλα το πρόγραμμα. Οι δάσκαλοι της Μέσης περνούν οι περισσότεροι αδιάφοροι μπρος στις αδιάκοπες καταχτήσεις του σχολείου εργασίας. Κι αυτό γιατί δεν είναι ψυχολόγοι που να ενδιαφέρονται για την νεότητα την ίδια, παρά μόνο ειδικοί Φιλολόγοι, Μαθηματικοί Φυσικοί (...) Κι από την άλλη μεριά τα προγράμματα με το φόρτο της άχρηστης ύλης και οι εξετάσεις απελπιστικά συσσωρευτικές μνήμης κι όχι γνώσης τους φέρνουν σ' αδυναμία κι αν θέλουν να εφαρμόσουν το «σχολείο εργασίας». (...) Η μέθοδος του σχολείου εργασίας όχι

¹ Δελμούζος Αλ., Δημοτικισμός και Παιδεία, Αθήνα 1971, σ. 83. Επεισόδια με αφορμή κατηγορίες κατά της Ρόζας Ιμβριώτη για παραποίηση της ελληνικής ιστορίας, είχαν σαν αποτέλεσμα νέες ανακρίσεις και το κλείσιμο του Μαράσλειου μετά από 3 μόλις χρόνια αφ' ότου ανέλαβε διευθυντής του.

² Το 1912 είχε γίνει διευθυντής στο Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης και το 1913 είχε συντάξει τα νομοσχέδια της μεταρρύθμισης των φιλελευθέρων που προωθούνται στη Βουλή από τον υπουργό Τσιριμώκο και τελικά αποσύρονται. Το 1917 από τη θέση του Γενικού Γραμματέα του υπουργείου Παιδείας προωθεί τη γλωσσική αλλαγή στα δημοτικά σχολεία. Το 1924 διευθύνει την Παιδαγωγική Ακαδημία κατάρτισης καθηγητών για τα διδασκαλεία του κράτους, συνεργαζόμενος με το Δελμούζο. Από το 1925 έως το 1926, το πρόγραμμα διδασκαλίας και οι εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στα δύο ιδρύματα προκάλεσαν ισχυρές αντιδράσεις, που έμειναν γνωστές ως Μαρασλειάκα και οδήγησαν στην απόλυσή τους.

³ Δημαράς Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής, Αθήνα 1988, τ. Β' σ. 152

μόνο δεν είναι απραγματοποίητη όπως πολλοί από τεμπελιά θέλουν να λεν, αλλά θα' ναι ένα ξαλάφρωμα για δασκάλους και παιδιά. Η εργασία των τελευταίων, λέφτερη, μακριά από τον περιορισμό και το δέσιμο του παλιού σχολείου θα' ναι γι' αυτό πιο αποτελεσματική, περισσότερη σοβαρή, και οι προσπάθειες που θα καταβάλλονται γι' αυτή θα ναι συνειδητές. (...) Για την επιτυχία του σχολείου εργασίας στο ελληνικό σχολείο χρειάζεται διαρρύθμιση λοιπόν των σχολείων της Μέσης σύμφωνα με τις απαιτήσεις, της σημερινής κοινωνίας και τις ανάγκες της ζωής, και προσαρμογή του τρόπου της διδασκαλίας με τα πορίσματα της Παιδικής Ψυχολογίας και της Νέας Παιδαγωγικής»¹.

Οι ενημερωμένοι και οραματιστές Έλληνες παιδαγωγοί βλέπουν την προοδευτική παιδαγωγική με ενθουσιασμό, χωρίς να φαίνεται ότι αξιολογούν τις διαφοροποιήσεις στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των χωρών, στις οποίες αυτή εφαρμόζεται. Γιατί τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, που τείνει να σμιλέψει ένα εκπαιδευτικό σύστημα βρίσκονται σε συνάρτηση με τις θέσεις εργασίας, τις οποίες θα κληθούν να καταλάβουν οι απόφοιτοί του. Στις κατώτερες θέσεις εργασίας απαιτείται υπακοή, υποταγή, συμμόρφωση στους κανόνες. Η ξερή απομνημόνευση γνώσεων και ο αυταρχισμός είναι κατάλληλες διαδικασίες μάθησης για σχολεία της εργατικής τάξης. Οι ανώτερες θέσεις εργασίας διακρίνονται από μεγάλο βαθμό ανεξαρτησίας, απαιτούν ανάληψη ευθυνών και πρωτοβουλιών. Σε αυτές οι εργαζόμενοι πρέπει να έχουν αφομοιώσει τι πρέπει να κάνουν και να λειτουργούν από μόνοι τους, χωρίς εποπτεία. Οι δεξιότητες που θα αναπτύσσει το εκπαιδευτικό σύστημα για αυτή την τάξη εργαζομένων είναι δημιουργικότητα, φαντασία και συνεργασία. Είναι φανερό ότι η φιλελεύθερη μέθοδος της Νέας Αγωγής είναι απαραίτητη στις αναπτυγμένες βιομηχανικά χώρες που παράγουν και εξάγουν νέα τεχνολογία, στις καπιταλιστικές μητροπόλεις, αλλά όχι τόσο στις εξαρτημένες τεχνολογικά και οικονομικά περιφέρειες. Η εξαρτημένη ανάπτυξη της χώρας δεν είχε πραγματικά ανάγκη από τη νέα μέθοδο εκπαίδευσης. Οι Έλληνες προοδευτικοί παιδαγωγοί οραματίζονταν μάλλον την εκπαίδευση ως φορέα αλλαγής, μάταια δυστυχώς.

Μεταξύ των προτάσεων για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης κατά τη μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 περιλαμβάνονται η συνεχής επιμόρφωση και η ενημέρωση των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων σε θέματα Παιδαγωγικής και η εφαρμογή κάποιων από τις αρχές του Σχολείου Εργασίας, που ο Δελμούζος είχε ήδη εφαρμόσει στο Μαράσειο: μια μορφή αυτοδιοίκησης των παιδιών, με στόχο τη δημιουργία συνυπεύθυνων πολιτών που αντιλαμβάνονται την ιδέα του κοινωνικού συνόλου «...σιγά σιγά αναπτύσσεται μια σχολική κοινότητα, όπου την αστάθεια στις ηθικές και άλλες αξίες την αντικατασταίνει η σκληρή σταθερότητα. Και αυτή την επιβάλλει όχι η αυθαιρεσία του ενός, αλλά η ομαδική βούληση... το τέρμα όπου κατευθύνεται είναι η αυτονομία, η τέλεια αυτοδιοίκηση...»². Η διαπαιδαγώγηση του συνυπεύθυνου πολίτη, στον οποίο το κράτος αφήνει περιθώρια ελεύθερης δράσης, εισάγεται στο γυμνάσιο με το θεσμό των μαθητικών κοινοτήτων. Η προσπάθεια να δημιουργηθούν κάποιες εστίες ελευθερίας και αυτενέργειας, να οργανωθεί η σχολική ζωή πάνω σε νέες βάσεις, δεν κράτησε για πολύ. Αξίζει όμως να δούμε τις σκέψεις κάποιων εκπαιδευτικών της πρώτης γραμμής, της μάχιμης εκπαίδευσης του 1930, πάνω στην καινοτομία της λειτουργίας των μαθητικών κοινοτήτων:

«ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς λειτουργίας τῶν μαθητικῶν κοινοτήτων... ἡ κοινότης δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ὅχι ὁμῶς καὶ νὰ παρασχεθῶσιν διὰ αὐτῆς εἰς τὰ παιδιά πολλά δικαιώματα. Προκειμένου περὶ τῆς μάξης ἥτις στερεῖται διαπαιδαγωγήσεως πρέπει νὰ λάβῃ τις ὑπόψιν ἀνατροπὴν, διαπαιδαγώγησιν, χαρακτήρα, κλπ. Κατὰ τὰς ὁργανώσεις κοινοτήτων ὁ διδάσκαλος πρέπει ὡς ἐμπειρότερος νὰ συμβουλεύῃ, νὰ εἶναι φίλος τῶν μαθητῶν καὶ οὐχὶ σουλτάνος (σχετικῶς πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε συμβαίνοντα παρ' ἡμῖν ὁ διδάσκαλος δὲν θέλει νὰ ἐκφράσῃ ἐλευθέρως ὁ μαθητὴς τὴν γνώμην του, διότι θεωρεῖ τὸ τοιοῦτον ὡς ἀναρχίαν)...

...ἡ κοινότης ἐπιβάλλεται, διότι τὸν αἰῶνα τοῦ Ἐρβάρτου δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ κανεῖς ὡς αἰῶνα νοησιαρχικόν. Σκοπὸς τοῦ σχολείου τότε ἦτο νὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον σοφὸν σὲ φυσικὰς ἐπιστῆμης.

¹ Γαβρεσέας Π., «Τα προβλήματα της Μέσης Παιδείας», π. Σχολική Πράξη, 1928, τ. Β', τχ. 90-100, σ.195-197.

² Δελμούζος Α., Μαράσειο και ζωή, Αθήνα 1925 σ. 12

...Προσπαθοῦσε νὰ μπάσει τὸ παιδί στὰ ἀγαθὰ του πολιτισμοῦ μὲ τὴ νόηση. Τὸν αἰῶνα αὐτὸν διαδέχτηκε ὁ αἰῶνας τῆς ἐργασίας καὶ τὸ σχολεῖο προσπαθεῖ νὰ μπάσει τὰ παιδιὰ στὰ ἀγαθὰ του πολιτισμοῦ μὲ τὴ βούληση. Ὁ αἰῶνας αὐτὸς εἶναι βουλησιαρχικός. Τὸ παιδί πρέπει νὰ θελήσει. Φεύγει ἀπὸ τὴ μέση ὁ δάσκαλος μὲ τὴν παλιὰ σημασία καὶ μπαίνει στὴ μέση ὁ δάσκαλος πρῶτα φίλος κι ἔπειτα δάσκαλος, ποὺ ὁδηγεῖ τὸ παιδί νὰ ἐργασεῖ...

...Ἐφ' ὅσον τὸ νέον σχολεῖον ἐργασίας ἔχει σκοπὸν τὴν δημιουργίαν αὐτενεργείας, αὐτοεργασίας, αὐτοπεποιθήσεως εἰς τὸν μαθητὴν, ἐφ' ὅσον τὸ σχολεῖον τοῦτο ἀποσκοπεῖ ἐπίσης νὰ κάμῃ τὸν μαθητὴν ἱκανὸν νὰ ἐρευνᾷ τὸ κάθε ζήτημα μόνος του μὲ τὴν συμβουλευτικὴν μόνον ἐπέμβασιν τοῦ διδασκάλου, εἶναι ἀπολύτως ἐπιβεβλημένον νὰ γίνουν σχετικαὶ ὑποδείξεις καὶ συστάσεις...

...ὁ κ. Δ. λέγει, ὅτι αἱ κοινότητες ἔχουν σκοπὸν νὰ δημιουργήσουν εἰς τὰ παιδιὰ καλὰς συνηθείας καὶ ἔξεις καὶ νὰ καταπολεμήσουν τὴν ἀπειθαρχίαν...»¹.

Και ἐπίσης «...ὁ καθηγητὴς πρέπει νὰ εἶναι ἀγρυπνὸς ἐπόπτης, φίλος υπομονετικός, ευγενὴς καὶ πρόθυμος βοηθός καὶ ὄχι ἀγριὸς δυνάστης συνηθισμένος μόνον νὰ δίδῃ διαταγὰς...»².

Απὸ τὶς συζητήσεις ἀνάμεσα στους καθηγητὲς τῶν συλλόγων γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ νέου θεσμοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ενθουσιασμό καὶ τὸν ἀνάλογο σκεπτικισμό γιὰ τὸ θέμα, διακρίνουμε παράλληλα νὰ ομολογεῖται μὲ πολὺ παραστατικὸ τρόπο ἡ αυταρχικότητα τοῦ εκπαιδευτικοῦ συστήματος, δηλαδὴ σύμφωνα μὲ τὸ Γληνό: «τὸ σχολεῖον φυλακὴν καὶ τὸ σχολεῖον ὑπνωτήριον, τὸ σχολεῖον τῶν λόγων, τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῶν κενῶν φράσεων, τὸ σχολεῖον τὸ σκοτεινὸν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, τὸ σχολεῖον τοῦ εὐρύτου καὶ τοῦ ψυχικοῦ ἀποπνιγμοῦ, τὸ σχολεῖον ὁδοστρωτήρα καὶ προκρούστην τῶν ψυχῶν, τὸ σχολεῖον τὸ ἀφρονηματιστὸν, τὸ σχολεῖον ποὺ δίδει «χαρτιά» καὶ τίποτε ἄλλο, τὸ σχολεῖον τὸ περιφρονούμενον ἀπὸ μαθητὰς, ἀπὸ γονεῖς ἀπὸ κοινωνίαν καὶ πολιτείαν»³.

Ἡ καινοτομία πῆρε τὴν πορεία ποὺ ἀκολουθεῖ κάθε νέο εγχεῖρημα: τὸν ἀρχικὸ ενθουσιασμό ἀκολούθησε ἡ ἀπογοήτευση, καθὼς οἱ εκπαιδευτικοὶ βρέθηκαν ἀστήριχοι χωρὶς τὴν ἀναγκαῖα ἐπιμόρφωση, ἡ ὁποία ἀπαιτοῦνταν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρύθμισης. Ἐνῶ λοιπὸν οἱ μαθητὲς δέχτηκαν μὲ περίσσιο ζήλο τὴν κατευθυνόμενη αὐτοοργάνωσή τους καὶ ἀντλούσαν χαρὰ ἀπὸ τὶς φιλανθρωπικὲς ἢ ἄλλες προτεινόμενες ἀπὸ τοὺς καθηγητὲς δράσεις τους, οἱ φιλελεύθεροι καθηγητὲς δὲν εἶχαν τὰ ἀπαραίτητα παιδαγωγικὰ ἐργαλεῖα γιὰ νὰ διαχειριστοῦν καταστάσεις κρίσεων καὶ νὰ θέσουν ὑπὸ ἐλεγχὸ τὴν ἐλευθερία τῶν μαθητῶν καὶ ἔτσι υπερίσχυε ἡ συντήρηση. Χαρακτηριστικὰ παρατηροῦμε πὼς μεταβάλλονται οἱ ἀπόψεις τῶν εκπαιδευτικῶν μέσα σὲ τρία χρόνια στὸ ἴδιο σχολεῖο⁴:

«...συζητήσις περὶ τῆς πορείας ἐργασιῶν τῶν μαθητικῶν κοινοτήτων ...τουλάχιστον τῶν μικρῶν τάξεων δέον νὰ παρακολουθοῦνται ὑπὸ τῶν καθηγητῶν οἵτινες εἶναι ἐπόπται αὐτῶν δίδοντες γενικὰς κατευθύνσεις καὶ ἐνεργοῦντες συχνὸν ἔλεγχον εἰς τὸ οἰκονομικοῦ καὶ λοιποῦ ἐργασίας αὐτῶν...» (πράξη 9/13-9-1930).

«...αἱ μαθητικαὶ κοινότητες οὐδὲ καὶ τῆς Α καὶ Β τάξεως ἐξαιρουμένων ἤρχισαν νὰ ἐργάζονται καὶ νὰ φροντίζουν εἰς τὸ πὼς ἢ μία θὰ φανῇ καλυτέρα τῆς ἄλλης διὰ διαλέξεων, ἀγορᾶς βιβλίων, εἰς τὸ πὼς θὰ γίνονται αἱ ἐκδρομαὶ καὶ πὼς εἶναι δυνατόν νὰ δίδουν παραστάσεις πρὸς ὄφελος τῶν ἐργαστηρίων τοῦ σχολείου ἀντιληφθῆσασαι τὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ τοῦτο ἔχει...» (πράξη 10/26-1-1931).

«...ὁ κ. Α. προτείνει νὰ καταργηθοῦν ὅλαι αἱ κοινότητες διότι δὲν ἔφεραν κανένα θετικὸ ἀποτέλεσμα, τοῦτο δὲ διότι οἱ μαθηταὶ δὲν ἀντελήφθησαν καλῶς τὸν προορισμὸν τῆς κοινότητος. ...Ἀποφασίζεται νὰ διαλυθῇ ἡ κοινότης τῆς Στ' μόνον τάξεως ὅχι ὅμως καὶ τῶν λοιπῶν τάξεων διότι αὐταὶ δὲν ἔδωσαν καμίαν ἀφορμὴν...» (πράξη 13/14-5-1931)

«Ζήτημα μαθητικῶν κοινοτήτων... Γίνεται λόγος ἐὰν ὁ θεσμὸς αὐτὸς εἶναι ἐπίσημος ἢ ὄχι. Ὁ κ. διευθυντὴς λέγει ὅτι ὁ θεσμὸς ἀπέτυχε καὶ συμφωνοῦν οἱ περισσότεροι τῶν κ. καθηγητῶν. Ὁ κ. Φ. λέγει ὅτι πάντοτε εὐρήκε τὸν θεσμὸν τοῦτον ἐπιβλαβῆ εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀκόμη ἱκανοὶ διὰ νὰ τύχουν τὴν ἐλευθερίαν...» (πράξη 8/24-10-1933)

Με τὴν ἀνοδο στὴν ἐξουσία τῶν συντηρητικῶν, μία μία οἱ καινοτομίες τῆς μεταρρύθμισης αἰρῶνται. Ἡ ἐγκύκλιος 42842 τοῦ υπουργείου Παιδείας τὸ φθινόπωρο τοῦ 1934 καταργεῖ καὶ τὶς μαθητικὲς κοινότητες.

¹ Ἀρχεῖο Γυμνασίου Ἀρρένων Καβάλας, πράξη 31/18-3-1930, ΓΑΚ Καβάλας

² Ἀρχεῖο Γυμνασίου Ἀρρένων Βέροιας, Πράξη 23/1932, ΓΑΚ Βέροιας

³ Γληνός Δ., Ἐκλεκτὲς σελίδες, Στοχαστής, τ. Γ' σ. 118-9

⁴ Ἀρχεῖο Πρακτικοῦ Λυκείου Ἡρακλείου, ΓΑΚ Ἡρακλείου

Η παιδεία, λοιπόν, η επίσημη της Ελλάδας ακολουθούσε αυτό που λέμε στην Παιδαγωγική, παλιά ή παραδοσιακή αγωγή, ή πιο σωστά, αυταρχική και σχολαστική αγωγή, γιατί σε διαφορετική περίπτωση θα έπρεπε να οδηγηθεί στην υποβάθμιση των αξιών του παρελθόντος. Ο Γκότοβος δικαιολογεί τη διαιώνιση της ερβαρτιανής Παιδαγωγικής εξαιτίας του γεγονότος ότι οι «μύστες» της (π.χ. ο Ν. Εξαρχόπουλος) καταλάμβαναν υψηλές κρατικές θέσεις στην εκπαίδευση και μπορούσαν να δημιουργούν παιδαγωγικούς θεσμούς, οι οποίοι αναπαρήγαν τη συγκεκριμένη παιδαγωγική ιδεολογία¹. Αυτή η εξήγηση είναι επιφανειακή. Το ερώτημα είναι γιατί οι μύστες της Νέας Αγωγής δεν κατάφεραν να παραμείνουν στις υψηλές κρατικές θέσεις. Η εφαρμογή της Νέας Αγωγής απαιτούσε υλικοτεχνικές υποδομές που έλειπαν, εκπαιδευμένους δασκάλους που και αυτοί έλειπαν, αλλά και κάτι σημαντικότερο: Γλώσσα διδασκαλίας τη γλώσσα που ήξερε το παιδί από το σπίτι του, για να συνεννοείται με το δάσκαλο ελεύθερα και φυσικά, να μη σταματά το μυαλό του, τη δημοτική γλώσσα, η οποία βρισκόταν υπό διωγμό². Ο Δημ. Γληνός γράφει για τους καθαρευουσιάνους ότι *«τὸ μιμητικὸ καὶ ἀντιγραφικὸ πνεῦμα, ποὺ κυριαρχεῖ σ' ὅλα τὰ φανερώματα τοῦ καθαρευουσιανισμοῦ, τοὺς ἔκαμε σήμερα ὑποστηρικτὲς τοῦ «Σχολείου Ἑργασίας». Μὰ πόσο ἐξωτερικὸς καὶ ἐπιπόλαιος ὁ τρόπος, ποὺ τὸ καταλαβαίνουν, φαίνεται ἀπὸ τὸ καταπληχτικὸ γεγονός, ποὺ πιστεύουν, πὼς μπορεῖ νὰ ὑπάρξει Σχολεῖο Ἑργασίας μέ τὴν καθαρεύουσα»*. Ανάλογες ήταν και οι απόψεις του Δελμούζου. Και κάτι ακόμη. Το σχολείο εργασίας με τον εμπειρισμό και τον ωφελισμό του θα ωθούσε το περιεχόμενο των σπουδών προς την πρακτική εκπαίδευση, την οποία με τίποτα δεν μπορούσε να αποδεχτεί το συντηρητικό κατεστημένο. Ακόμα και στις μέρες μας η μέθοδος του σχολείου εργασίας δεν εφαρμόζεται στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα, οι αντιλήψεις όμως για το παιδί και τις σχέσεις δασκάλου-μαθητή έχουν διεισδύσει στο σχολείο και έχουν διαμορφώσει ένα αντιαυταρχικότερο εκπαιδευτικό κλίμα. Σύμφωνα με τον Φράγκο, το σχολείο εργασίας δημιουργεί μεν πνευματικά ξεχωριστούς και δημιουργικούς ανθρώπους, αλλά συγχρόνως προάγει τον ατομισμό και εξυπηρετεί τη βιομηχανική-τεχνολογική ανάπτυξη των καπιταλιστικών χωρών της Δύσης: «Οι θέσεις του παιδοκεντρισμού με τους ατέλειωτους ύμνους για την έννοια, την αξία, την αθωότητα, την καλοσύνη κλπ του παιδιού ήταν συνυφασμένες και σε αμοιβαία ανταπόκριση με την πλήρη εγκαθίδρυση και ανάπτυξη της αστικής τάξης, που βρισκόταν στην ολοκλήρωση της βιομηχανικής ανέλιξης της, όπως άρχισε να διαμορφώνεται στις Η.Π.Α. και στις δυτικές χώρες της Ευρώπης. Η συνεχώς αναπτυσσόμενη βιομηχανία δεν είχε ανάγκη μόνο από εργατικά ειδικευμένα χέρια, αλλά και από ανθρώπους με πρωτοβουλία, πνευματικά ξεχωριστούς, ευφυείς, ευπροσάρμοστους, κατάλληλους για τον «μανδρινισμό» που απαιτούσε η διοικητική μηχανή, ο κρατικός μηχανισμός και η εξουσία. ... οι άνθρωποι του «διοικητισμού» που θα υπηρετούσαν με ορθολογισμό, στέρεα και πειστική λογικοφάνεια, νηφαλιότητα και ευγενείς τρόπους τους «διοκτῆτες του κέρδους» έπρεπε να δημιουργηθούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να κρατήσουν την αφέλεια του παιδιού, την ιδέα του αυτοδημιούργητου ανθρώπου και την αυταπάτη του εφήβου»³.

Συνοψίζοντας, αυτό που συμπεραίνουμε είναι ότι αφενός οι αντιλήψεις του Νεοανθρωπισμού αφετέρου η προκατάληψη ότι η επιστημονική κατάρτιση είναι αρκετή για τον καθηγητή και δεν απαιτείται ειδική διδακτική και παιδαγωγική προσέγγιση, οδήγησαν ακόμα ως και τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, στην Ελλάδα, το μάθημα της Παιδαγωγικής να κατέχει περιθωριακή θέση στα πανεπιστημιακά προγράμματα. Οι «καθηγητικές» σχολές και ιδιαίτερα αυτές των θετικών επιστημών δεν αντιμετωπίζουν τα Παιδαγωγικά, τη Διδακτική και την Ψυχολογία ως το πρωτεύον θέμα της αγωγής που παρέχεται στα γυμνάσια και τα λύκεια. Στις Φιλοσοφικές σχολές, εκτός από τα τμήματα Ψυχολογίας και Παιδαγωγικής, διδάσκεται ελάχιστες ώρες, ενώ στις Φυσικομαθηματικές σχολές είναι συνήθως μάθημα επιλογής, ακριβώς επειδή αυτές αρνούνται να συμφιλιωθούν με το γεγονός ότι αποτελούν σε μεγάλο βαθμό καθηγητικές σχολές.

¹ Γκότοβος, Μαυρογιώργος Παπακωνσταντίνου, Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1986, σ. 25-71

² Δελμούζος Α., Τα κρυφά σχολεία Αθήνα 1950 σ. 34 και Μελέτες και πάρεργα, Αθήνα 1958 τ. Β. σ. 138-139

³ Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 133

Ουσιαστικά χωρίς παιδαγωγική κατάρτιση, οι μέθοδοι διδασκαλίας που ακολουθούσαν οι καθηγητές της μέσης εκπαίδευσης σε όλο το υπό εξέταση χρονικό διάστημα, προφανώς δεν μπορεί παρά να ήταν αποτέλεσμα συγκερασμού του ταλέντου τους, αν υπήρχε, της εμπειρίας τους και των μεθόδων διδασκαλίας με τις οποίες είχαν έρθει σε επαφή. Οι ίδιοι μαθητές δημοτικού είχαν εμπειρία από δύο κυρίως μεθόδους: την αλληλοδιδασκτική ή την ερβαρτιανή. Με τις πρακτικές της Νέας Αγωγής (του Σχολείου Εργασίας) πολλοί λίγοι είχαν την τύχη να έρθουν σε επαφή, δηλαδή όσοι σπούδασαν στο πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης από το 1929 ως το 1937 με καθηγητή Παιδαγωγικής το Δελμούζο. Έτσι πέρα από μερικές τεχνικές που θα είχαν δει ή εμπνευστεί από κάποιους «φωτισμένους δάσκαλους» ο μονόλογος - διάλεξη αποτελούσε την πιο συνηθισμένη μέθοδο διδασκαλίας και ο μαθητής έπρεπε να απαγγείλει το μάθημα αυτολεξεί όπως ήταν γραμμένο στο βιβλίο, άσχετα αν το καταλάβαινε. Εξ ου και το συχνό: «πες μου δάσκαλε την αρχή»¹. Οι νεοδιοριζόμενοι εκπαιδευτικοί έπρεπε να διδάξουν τουλάχιστον κάποια χρόνια αυτοσχεδιάζοντας, για να μπορέσουν να βρουν κάποιο δρόμο στη δουλειά τους μέσα στην τάξη², ενώ οι μαθητές έπρεπε να είναι πολύ τυχεροί να έχουν δάσκαλο που να μπορεί να διδάξει τουλάχιστον με κάποια λογική σειρά³. Η τακτική του «διαβάστε παρακάτω» αποτελούσε μάλλον σύνηθες φαινόμενο, όπως φαίνεται και από τις συστάσεις γυμνασιάρχη το 1949: «...ὅπως προσερχώμεθα ἅπαντες οἱ διδάσκοντες καλῶς παρασκευασμένοι διὰ τὴν διδακτικὴν μας ἐργασίαν, διαρθρώνωμεν τὴν ὑπὸ διδασκαλίαν ὕλην καταλλήλως καὶ εἰς ἴσας κατὰ τὸ ποσὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐνότητος καὶ ἀποφεύγομεν τὴν παλαιὰν τακτικὴν τοῦ διαβάστε παρακάτω ... »⁴.

Οι εκπαιδευτικοί, εφαρμόζοντας τον εμπειρικό τρόπο διδασκαλίας και οργάνωσης της σχολικής ζωής, ικανοποιούσαν μέρος μόνο του μαθητικού δυναμικού. Για να αντιμετωπίσουν τις αντιδράσεις των υπόλοιπων μαθητών, που αναπόφευκτα εκδηλώνονταν με τη μορφή προβληματικής συμπεριφοράς, χρησιμοποιούσαν αυταρχικές μεθόδους ελέγχου, με αποτελέσματα μερικές φορές τραγικά, όπως πολύ παραστατικά περιγράφονται σε κάποια από τα πρακτικά επιβολής ποινών των γυμνασίων όλης της χώρας.

Σ' όλο το διάστημα που εξετάζουμε, αραιά και πού ακούγονται απόψεις που εστιάζουν στη ελλειμματικότητα εκπαιδευτικών που τιμωρούν τους μαθητές με οργή χωρίς να τηρούν την κλίμακα των ποινών, που βρίζουν και προσβάλουν τους μαθητές με αποτέλεσμα να τους εξαγριώνουν: «...Ὁ ἔφορος κ. Μ. λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν, ὅτι συνέβησαν μὲν ἀτακτῆματα τινὰ μαθητῶν πρὸς τίναν καθηγητὰς, ἀλλὰ, καθ' ὅσον ἐξετάσας ἀκριβῶς ἐπληροφόρηθη, ταῦτα προῆλθον ἐκ τῆς μὴ ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ κανονισμοῦ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τίνων, τιμωρησάντων ἐνίοτε τοὺς παῖδας ἐν ὀργῇ παρὰ τὴν διάταξιν τοῦ κανονισμοῦ, καὶ μὴ τηρώντων τὴν κλίμακα τῶν ποινῶν, ἣν ὁ νομοθέτης, λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν φυσικὴν τῶν παίδων κατάστασιν, καὶ ἀρκούντως μελετήσας τὰ πρὸς τὴν αὐτῶν ἡθοποίησιν μέσα.... ὁ κ. Φ. προσέθηκεν, ὅτι ἀπὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ὧν καθηγητὴς οὐδέποτε εὐρέθει εἰς θέσιν, ὥστε ν' αὐθαδιάσῃ μαθητὴς πρὸς αὐτόν, καίτοι ἐτιμώρησε πολλάκις τινάς, ἀποβλέπων πάντοτε πρὸς τὴν αὐτῶν ὠφέλειαν, καὶ ἔδωκε καὶ ράπισμα. Ἀλλὰ νομίζει, ὅτι δὲν εὐρέθη εἰς τοιαύτην θέσιν, διότι οὔτε προσέβαλε δι' ὕβρεων, οὔτε ἐστενοχώρησε μαθητὴν οὕτως, ὥστε ν' ἀπειλήσῃ αὐτόν. Προσέθηκεν ὅτι οὔτε ὁ γυμνασιάρχης, οὔτε ὁ κ. Δ., οὔτε ὁ κ. Α., παλαιοὶ καθηγηταί, εὐρέθησαν ποτὲ εἰς τοιαύτην θέσιν ἀπέναντι μαθητοῦ», Γυμνάσιο Σύρου (1859) «...διὰ τὰ ἀποδειχθῆ διὰ πολλαπλὴν φορὰν, ὅτι διὰ τὰς ἀταξίας τῶν μαθητῶν ὑπαίτιοι εἴμεθα ἡμεῖς καὶ ὄχι ἐκεῖνοι...»⁵, «ὑπηρετῶ ἐπὶ 25ετίαν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ οὐδέποτε συνεκρούσθην μετὰ μαθητῶν, εἶναι δὲ πλέον δι' ἐμέ δόγμα ὅτι εἰς τὴν σύγκρουσιν δασκάλου καὶ παιδιοῦ, πταίει ὁ δάσκαλος...»⁶. Οι μαρτυρίες μας δείχνουν πως σε όλες τις περιόδους υπάρχει ένα μικρό ποσοστό καθηγητών, που από πείρα ή ταλέντο εφαρμόζουν παιδαγωγικότερους τρόπους επιβολής της τάξης και της πειθαρχίας.

¹ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933, σ. 90

² Κόκκοτας Π., Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 213

³ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933, σ. 89

⁴ Βιβλίο Πράξεων Γυμνασίου Φιλιατρών, Πράξης 18/2-4-1949

⁵ Αρχείο Γυμνασίου Αρρένων Μολάων πράξη 16/4-12-1939, ΓΑΚ Σπάρτης

⁶ 4^ο Γυμνάσιο Αρρένων Πειραιά, πράξη 7/29-5-1942

1.3.5 Ο ηθοπλαστικός και φρονηματιστικός χαρακτήρας της ελληνικής εκπαίδευσης

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, δύο είναι οι στόχοι της εκπαίδευσης: η διαμόρφωση ενός χαρακτήρα κατάλληλου για το πολίτευμα και η προετοιμασία για τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου. Στο χριστιανισμό, το νόημα της αγωγής συνίσταται στο να οδηγήσει τον άνθρωπο στη σωτηρία της ψυχής του: ο Πάπας Πίος ΙΑ΄ θεωρούσε πως σκοπός της εκπαίδευσης ήταν να συνεργαστεί με τη θεία χάρη στη διαμόρφωση του αληθινού και τέλειου Χριστιανού. Ο Lawrence υποστήριζε ότι η εκπαίδευση πρέπει να οδηγήσει την ατομική φύση κάθε άντρα ή γυναίκας στην αληθινή της πληρότητα. Για το Rousseau ο σκοπός της εκπαίδευσης ήταν η συμφωνία με τη διδασκαλία της φύσης. Ο A.S. Neil πίστευε ότι η εκπαίδευση θα έπρεπε να κάνει τους ανθρώπους πιο ευτυχημένους, πιο ασφαλείς, λιγότερο νευρωτικούς. Ο John Locke υποστήριζε ότι η εκπαίδευση πρέπει να στοχεύει στην αρετή και να διδάσκει τον άνθρωπο να περιορίζει τις επιθυμίες του και να ακολουθεί τη λογική. Ο Sergei Shapovalenko επέμενε ότι η εκπαίδευση πρέπει να έχει ως σκοπό να αποτυπώνει την υλιστική αντίληψη και την κομουνιστική νοοτροπία¹. Σύμφωνα με τον Durkheim σκοπός της εκπαίδευσης είναι να εγείρει και να αναπτύξει στο παιδί έναν ορισμένο αριθμό φυσικών, διανοητικών και ηθικών καταστάσεων, που απαιτούν απ' αυτό και η πολιτική κοινωνία στο σύνολό της και το συγκεκριμένο περιβάλλον μέσα στο οποίο προορίζεται να ζήσει.

Όλα τα προαναφερθέντα αποτελούν μερικές μόνο απόψεις για την εκπαίδευση και τους σκοπούς που εξυπηρετεί, που κάνουν φανερό ότι η εκπαίδευση είναι «μεταβαλλόμενη και συχνά εξατομικευμένη ιστορικά και πολιτικά διαμορφωμένη έννοια», που σημαίνει ότι «τόσο οι σκοποί της εκπαίδευσης, όσο και η έννοια και η διαδικασία της εκπαίδευσης, είναι προϊόντα κοινωνιών, ιστορικά τοποθετημένα, εφήμερα και μεταβαλλόμενα»². Γενικά, η εκπαίδευση έχει πρόθεση να μυήσει τους νέους στον τύπο του ανθρώπου που περιέχει ο κάθε πολιτισμός. Απώτερος σκοπός όλων των συστημάτων αγωγής είναι η διαμόρφωση ηθικών³ χαρακτήρων με βάση τα εκάστοτε πρότυπα ηθικής-αρετής.

Στο νεοελληνικό κράτος η ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων θεωρήθηκε ως ένα από τα κύρια έργα του σχολείου. Το ιδεολόγημα της ανάγκης ηθικής διαπαιδαγώγησης των Ελλήνων έχει δύο ρίζες. Η μία είναι θρησκευτική και η άλλη κοσμική⁴. Στην προβιομηχανική κοινωνία η εκπαίδευση ήταν έργο της Εκκλησίας ή ήταν ιδιωτική υπόθεση της οικογένειας⁵. Η Εκκλησία είχε οργανώσει τους μηχανισμούς της εκπαίδευσης κατά τέτοιο τρόπο, ώστε πρώτα να υπηρετούν θρησκευτικούς σκοπούς. Έτσι, λοιπόν, μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, όταν δάσκαλοι ήταν μοναχοί και κληρικοί, στην εκπαιδευτική θεωρία και πράξη κυριαρχούσε η *Χρηστοθήθεια* η οποία δίδασκε τους τρόπους με τους οποίους «*ἀποκτώνται τὰ καλὰ καὶ εὐτακτὰ ἦθη τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος*». Από την ευρύτατη κυκλοφορία "Χρηστοθηθειών" σε Αλφαβητάρια και Παιδαγωγίες του 18^{ου} και του α' μισού του 19^{ου} αιώνα⁶ προκύπτει το

¹ Kevin Harris, Σκοποί! Τίνος σκοποί; Στο R. Marples «Οι σκοποί της εκπαίδευσης», Μεταίχμιο, 1998 σ. 1-2

² Kevin Harris, ό.π. σ. 4

³ σύμφωνα με το λεξικό του Μ. Τριανταφυλλίδη, η ηθική αφορά τα ήθη και τους θεσμοθετημένους κανόνες που καθορίζουν το πώς πρέπει να ζει και να συμπεριφέρεται το άτομο σε μια συγκεκριμένη κοινωνία. Ηθικός θεωρείται εκείνος που δεν παραβαίνει τους συγκεκριμένους σε κάθε κοινωνία και εποχή κανόνες συμπεριφοράς

⁴ Περισιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας 1833-1929, Ατραπός 2002, σ. 203

⁵ Τζάνη Μ, Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας, Γρηγόρη, Αθήνα, 1996, σ. 25

⁶ Το έργο του Αντωνίου Βυζαντίου με τίτλο *Χρηστοθήθεια. Προς παραινέσιν ηθών των Νέων* αποτελεί τον πρώτο οδηγό συμπεριφοράς στη νεοελληνική κοινωνία. Τυπώθηκε το 1720, συμπεριλήφθηκε στο β' τόμο της *Φιλολογικής Εγκυκλοπαιδείας* του Ιωάννου Πατούσα το 1780 και καταγράφονται 34 εκδόσεις του έργου αυτού μέχρι το 1820. Το 1770 κυκλοφορεί η *Χρηστοθήθεια* του Κασσιανού Δαπόντε και το 1791 το έργο του Δημητρίου Δάρβαρι με τίτλο *Χειραγωγία εις την καλοκαγαθίαν*. Το 1810 κυκλοφορεί το έργο του Διονυσίου Πύρρου με τίτλο *Χειραγωγία των παιδων, ήτοι Πραγματεία Στοιχειώδους περί χρεών του Ανθρώπου* που αποτελεί μετάφραση έργου του Φραγκίσκου Σοάβιου (1743-1806). Το ίδιο έργο μεταφράζεται το 1819 από τον Γεώργιο Γεννάδιο με τίτλο *Στοιχειώδης Πραγματεία Περί των χρεών του Ανθρώπου Φραγκίσκου Σοάβιου* που έχει αξιολογηθεί εκδοτική πορεία κατά το 19ο αιώνα (στην Πόλη 1840, 1841, 1846, 1848, στην Αθήνα 1853, στη Σμύρνη 1855, στα Ιωάννινα 1863) και περιλαμβάνεται ως πρώτος τόμος στα *Παιδαγωγικά Μαθήματα* του Στέφανου Κομμητά που εκδίδεται το 1828 στην Πέστη. Το εγχειρίδιο αυτό του Σοάβιου συνεχίζει να μεταφράζεται το 19ο αιώνα από πολλούς Έλληνες παιδαγωγούς αφού από το 1810 μέχρι το 1860 καταγράφονται 30 εκδόσεις της «ομάδας Σοάβιου» [Δ. Πύρρου, Γ. Γεννάδιου, Στ. Κομμητά, Ι. Π. Κοκκώνη, Δ. Καλαμβακίδη, Δημ. Γκανή] Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., σημειώσεις για το μάθημα Ιστορία της Αγωγής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής 2004, σ. 30-31

συμπέρασμα ότι στην ελληνική εκπαίδευση δίνεται, κατά την περίοδο αυτή, ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία συμπεριφορών: «κανόνων χρηστοηθείας και πολιτισμού». Δηλαδή, άμεσο στόχο της εκπαίδευσης αποτελεί «η διαμόρφωση/ κωδικοποίηση ενός συστήματος με πρότυπα συμπεριφοράς που είχε σχέση: α) με τις λειτουργίες και τις τεχνικές του σώματος, β) τον περιορισμό των παρορμήσεων του ατόμου, τον συγκινησιακό έλεγχο, γ) τη διαμόρφωση του χαρακτήρα, τα καθήκοντα και τα χρέη του ατόμου. Ιδιαίτερη έμφαση, μάλιστα, δίνεται στη σχέση των λειτουργιών του σώματος και της διαμόρφωσης του χαρακτήρα»¹.

Η κοσμική ρίζα της ανάγκης ηθικής διαπαιδαγώγησης των Ελλήνων έχει σχέση με την επίδραση του Διαφωτισμού στον οποίο επικρατεί η αισιόδοξη άποψη ότι με τη διδασκαλία μπορούν να βελτιωθούν όλοι οι άνθρωποι και να χειραφετηθούν πνευματικά². Οι λόγιοι του γένους πίστευαν πολύ στην αξία της εκπαίδευσης και προσδοκούσαν ότι μόνο μέσα από αυτή το έθνος θα μπορούσε να αποβάλλει τα ελαττώματα που του προσέδωσε η μακροχρόνια περίοδος της δουλείας. Θεωρούσαν μάλιστα ότι «η πρώτη πλευρά της ζωής που μολύνθηκε από τη δουλεία ήταν η ηθική: Η δουλεία κατέστρεψε τα χρηστά ήθη, το χαρακτήρα, την ηθική ακεραιότητα»³. Έτσι, οι δάσκαλοι πέρα από την ανάγνωση και τη γραφή, έπρεπε να διδάσκουν και χρηστά ήθη. Ο Ιώσηπος Μοισιόδαξ θεωρεί ως άμεσο στόχο της παιδείας την ηθικοποίηση των παιδιών και την ενίσχυση της φιλομάθειας, υποστηρίζει, δηλαδή, το δίπολο ήθος – γνώση. Το παιδαγωγικό πρόγραμμα του Μοισιόδακα στρέφεται με έμφαση κατά της αμάθειας, η οποία συντηρούσε τις προκαταλήψεις και τη δεισιδαιμονία στην ελληνική κοινωνία. Πρόδηλη είναι η πρόθεσή του να διευκολύνει την απαγκίστρωση του ανθρώπινου πνεύματος από τις δεσμεύσεις του εκκλησιαστικού και κοινωνικού κατεστημένου της εποχής. Οι πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα κυριαρχούνται από τις απόψεις του Κοραή και του Κούμα για την παιδεία και εκπαίδευση του Γένους. Ο Κοραής δίνει έμφαση στη μορφωτική και παιδαγωγική αξία των κλασσικών κειμένων και πιστεύει ακράδαντα πως η παιδεία ανοίγει το δρόμο για την απελευθέρωση του Έθνους, θεωρεί δε τον φωτισμό του γένους απαραίτητη προϋπόθεση για την αξιοποίηση της ελευθερίας που θα κερδιζόταν με τα όπλα.⁴ Ο Κούμας είναι εκπρόσωπος της προοδευτικής τάσης του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Θεωρεί απαραίτητο το συγκερασμό της γλωσσικής και φιλολογικής παιδείας με τη σπουδή του περιβάλλοντος κόσμου και πιστεύει ότι η παιδαγωγική αποβλέπει στη θεωρητική κατάρτιση και την ηθική τελειότητα του παιδιού, ώστε να γίνει χρήσιμο μέλος της κοινωνίας⁵.

Η πίστη στην αναγκαιότητα της παιδείας για την ηθική διαμόρφωση των πολιτών του υπό συγκρότηση ανεξάρτητου νεοελληνικού κράτους, διαφαίνεται και στο σχετικό απόσπασμα του Ψηφίσματος ΙΑ' της Δ' Εθνικής Εθνοσυνελεύσεως της 2ας Αυγούστου 1829: «*Ἡ Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, Νομίζουσα ἐν τῶν κυριωτέρων χρεῶν της νὰ σκεφθῇ περὶ τῶν συντελεστικῶν μέσων εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐπανόρθωσιν τῆς Πατρίδος, Θεωροῦσα ὡς βάσιν τῆς ἐπανορθώσεως ταύτης τὴν ... διὰ τῆς ὀρθῆς παιδείας ἠθικὴν τῶν πολιτῶν διαμόρφωσιν... ψηφίζει...*»⁶.

Μολονότι σήμερα θεωρείται λανθασμένη η αντίληψη ότι το κράτος καθορίζει τους εκπαιδευτικούς σκοπούς και τη σχετική πολιτική μέσω επίσημων δημόσιων οργάνων και ότι όλοι οι άλλοι λίγο ως πολύ ευθυγραμμίζονται με αυτό, δηλαδή ότι η κοινωνική πολιτική και πρακτική αποτελούν λειτουργίες με κατεύθυνση από την κορυφή προς τη βάση, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τους επίσημα διατυπωμένους στόχους, τις «υψηλού επιπέδου κατευθυντήριες γραμμές»⁷, που περιέχονταν στις εγκυκλίους, τους νόμους και τα αναλυτικά προγράμματα του κράτους, γιατί παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις των δρώντων στην

¹ Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., σημειώσεις για το μάθημα Ιστορία της Αγωγής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής 2004, σ. 31

² Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., ό.π., σ. 26

³ Περσιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας 1833-1929, Ατραπός 2002, σ. 199

⁴ Δημαράς Αλ.: Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Αθήνα 1973, τ. Α' σ. κγ'

⁵ Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., σημειώσεις για το μάθημα Ιστορία της Αγωγής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής 2004, σ. 26

⁶ Βώρος url: www.voros.gr

⁷ Kevin Harris, Σκοποί! Τίνος σκοποί; Στο R. Marples «Οι σκοποί της εκπαίδευσης», Μεταίχμιο, 1998 σ. 16

εκπαιδευτική πρακτική, όλα αυτά σκιαγραφούν τον χαρακτήρα της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Στις εγκυκλίους του υπουργείου Παιδείας που στάλθηκαν κατά καιρούς στα σχολεία φαίνεται πως η επιδίωξη των δημοτικών σχολείων ήταν η πνευματική ανάπτυξη και ηθική εξέλιξη των παιδιών. Το 1848 σε εγκύκλιο του υπουργού Παιδείας προς τους νομάρχες υπογραμμίζεται: «...καὶ δι' ἄλλων προγενεστέρων ἐγγράφων μας, σᾶς ἐξηγήσαμεν κύριε νομάρχα τὸν διπλοῦν σκοπὸν εἰς τὸν ὁποῖον τείνει τὸ Ὑπουργεῖον οὗτινος προϊστάμεθα, τῆς διανοητικῆς, λέγομεν, καὶ ἠθικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, σκοπὸν διαγραφέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νόμου, ὥστε πάσα παρέκλισις φέρει εἰς τὴν ὀλισθηρὰν ὁδὸν τῆς ψευδοῦς σοφίας»¹. Στην εγκύκλιο 155/10-1-1856 προς τους νομάρχες τονίζεται: «...ἡ κοινὴ καθ' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ διάδοσις τῶν γραμμάτων καὶ διδασκαλία τείνει οὐχὶ νὰ μεταδώσῃ γνώσεις ἀπλῶς μόνον, ἀλλὰ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὰς καρδίας τῆς νεολαίας τὴν εὐσέβειαν, τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀληθές, νὰ προσηλώσῃ τὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἀρετὴν, νὰ ἐγείρῃ δὲ τὴν ἀποστροφὴν κατὰ τῆς κακίας...». Στην εγκύκλιο 8207/9-10-1872 η ηθικοποίηση των νέων ορίζεται ως η θεμελιώδης αποστολή της εκπαίδευσης²: «...εἶναι ἡ ἀμεσωτάτη ὁδός, ἡ ταχύτερον πάσης ἄλλης φέρουσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑψίστου τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας σκοποῦ τῆς ἐν αὐταῖς τοῦ ἀγαθοῦ πραγματώσεως, ἐφ' ἧς ἡ τέ τοῦ ἀτόμου εὐημερία καὶ τοῦ κράτους εὐεξία καὶ ἰσχύς». Μέσω ἄλλωστε της θρησκευτικής πίστης και της εκπαίδευσης επιδιώκεται και η καταπολέμηση της ανομίας και η δημιουργία χρηστών πολιτών.

Σύμφωνα με το πρώτο, ουσιαστικά, αναλυτικό πρόγραμμα για το δημοτικό του 1880, το «Στοιχειώδεις πρακτικαὶ ὁδηγίαι τῆς διδασκαλίας τῶν μαθημάτων», σκοπὸς του δημοτικού σχολείου είναι «ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ του παιδὸς μόρφωσις»³. Την ἴδια περίοδο, ὁμως, ἔχει διαπιστωθεῖ ἡ δυσλειτουργία του δημοτικού σχολείου και ἡ ἀνάγκη ἡ εκπαίδευσή του νὰ προετοιμάζῃ το μαθητὴ γιὰ τὸν πρακτικὸ βίον. Ἐτσι, μαζί με τὴν κατάργηση τῆς αλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου, λίγους μῆνες ἀργότερα ὁ σκοπὸς τῆς στοιχειώδους εκπαίδευσης τροποποιεῖται, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν του και τὴν προετοιμασία γιὰ τὴν ἐργασία. Σύμφωνα με τὸ Διάταγμα τῆς 3-9-1880 σκοπὸς του δημοτικού σχολείου εἶναι «...ἡ κατὰ τὴν ἀπαλὴν ἡλικίαν διάπλασις τοῦ χαρακτῆρος πάντων τῶν πολιτῶν καὶ ἡ ... μετάδοσις τῶν στοιχειωδῶν ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς Ἱστορίας γνώσεων, δι' ὧν δύναται νὰ μορφωθῇ ὁ νέος πολίτης οὐ μόνον μέλος τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας χρηστὸν, ἐγκεντρισμένον διὰ τῶν ἐθνικῶν χαρακτήρων, ἀλλὰ καὶ ἐργάτης δεξιὸς καὶ πεφωτισμένος ἐν παντὶ βιωτικῷ ἐπαγγέλματι, οὗ ἡ ἔλλογος ἄσκησις χρήζει ἀπαραιτήτως κεφαλαίου τινὸς στοιχειωδῶν γνώσεων»⁴. Δηλαδή ὁ γενικόλογος ηθικοπλαστικὸς λόγος γίνεται και «πατριωτικὸς» ἐνὼ συγχρόνως προτείνεται ἡ στρόφη τοῦ σχολείου ἀπὸ τὸ θεωρητικὸ και μεταφυσικὸ στο πρακτικὸ και κοινωνικὸ, λόγω τοῦ ὅτι ἓνα μεγάλο μέρος τῶν διανοουμένων ἔχει συνειδητοποιήσει τὶς σοβαρὲς κοινωνικοοικονομικὲς ἀλλαγές που ἐπέρχονταν με τὴν ἀνοδο τῶν αστικῶν δυνάμεων⁵. Λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1895 ὁ σκοπὸς ἐπαναδιατυπώνεται ὡς ἐξῆς: «...ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μόρφωσις τῶν παίδων καὶ ἡ διδασκαλία τῶν εἰς τὸν βίον χρησίμων στοιχειωδῶν γνώσεων ...»⁶. Μετὰ τὴν ταπεινωτικὴ ἥττα τοῦ 1897 και τὴν ἐξαρση τοῦ Μακεδονικοῦ, τὸ βάρος τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ προβάλλει σε πρῶτο πλάνο. Στα νομοσχέδια τῆς μεταρρυθμιστικῆς προσπάθειας τοῦ 1899, πλᾶι στον ἠθικὸ και θρησκευτικὸ σκοπὸ προστίθεται και ὁ ἐθνικὸς. Ὁ ἐθνικὸς σκοπὸς θα ἐπανελθεῖ ἐντονος μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή. Τὸ σχολεῖο κατὰ τὸν Κυπριανὸ θα χρησιμεύσει ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν μηχανισμὸς γιὰ τὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ σκοποῦ. «Καλεῖται νὰ μεταδώσῃ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, νὰ ἀνεβάσῃ τὸ χαμηλὸ φρόνημα και πάνω ἀπ' ὅλα νὰ συμβάλῃ στὴν ἀποδοχὴ κοινῶν συμβολικῶν ἀναφορῶν γιὰ τὴ συγκρότηση ἐθνικῆς ταυτότητας»⁷.

Οἱ ἐπίσημα διατυπωμένοι σκοποὶ τῆς στοιχειώδους εκπαίδευσης, λοιπόν, τὸ 19^ο αἰῶνα ἔχουν θεμελιώδεις συνιστώσες τὴν ἠθικότητα και τὴ θρησκευτικότητα και περνοῦν ἀπὸ τὶς ἐξῆς διαβαθμίσεις: ἠθικοποίηση τῶν νέων (ἐγκύκλιοι τοῦ 155/10-1-1856 και 8207/9-10-1872), ἠθικὴ και θρησκευτικὴ μόρφωση τοῦ παιδιοῦ με ταυτόχρονη μετάδοση ἀναγκαίων

¹ Εγκύκλιος 11352/13-8-1848, Ἀντωνίου Δ., Τα προγράμματα τῆς Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Ἀθήνα ΓΓΝΓ,τ. Α, σ. 110-111

² Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία τῆς Ἑλληνικῆς Εκπαίδευσης, Gutenberg, Ἀθήνα, 1998, σ. 172

³ Βενθόλος 1887, τ. Β' σ. 124 παρατίθεται στο Κυπριανός ὁ. π., σ. 145

⁴ παρατίθεται στο Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία τῆς Ἑλληνικῆς Εκπαίδευσης, Gutenberg, Ἀθήνα, 1998, σ. 173

⁵ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία τῆς Ἑλληνικῆς Εκπαίδευσης, Gutenberg, Ἀθήνα, 1998, σ. 175

⁶ νόμος ΒΤΜΘ' ἄρθρο 1

⁷ Κυπριανός Π., ὁ. π., σ. 220

γνώσεων για την πρακτική ζωή (1880, 1895), που μετά το 1897 συμπληρώνεται και με τον εθνικό σκοπό. Είναι ενδιαφέρον σύμφωνα με τον Λέφα να παρατηρήσει κανείς, πως μέχρι το 1880 «όταν ο αγώνας της ζωής των ελλήνων διεξαγόταν με τα στοιχειώδη μέσα και με ίσους όρους, ως σκοπός του δημοτικού σχολείου οριζόταν μόνο η ηθική και θρησκευτική μόρφωση των μαθητών. Από τότε όμως που η ζωή άρχισε να γίνεται πολύπλοκη και να προκαλείται ανταγωνισμός στα διάφορα επαγγέλματα, έγινε αναγκαία η μεσολάβηση του σχολείου για την προετοιμασία των μαθητών, ώστε να αντιμετωπίσουν σωστά την ένταξή τους στην κοινωνία»¹.

Ο ηθικο-νουθετιστικός, θρησκευτικός και εθνικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης γίνεται ολοφάνερος από το περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων, που με το φρονηματιστικό τους ύφος κάθε άλλο παρά προσέλκυαν το ενδιαφέρον των μικρών μαθητών. Ειδικά κατά την περίοδο της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, ένα μεγάλο μέρος του σχολικού χρόνου καταναλωνόταν σε προσευχές, ύμνους, άσματα υπέρ του βασιλιά, πατριωτικά και πολεμικά άσματα και προτροπές καλής συμπεριφοράς². Το 1880 αναγνωστικό της Δ' δημοτικού ήταν το κείμενο του Ιερού Ευαγγελίου και των Πράξεων των Αποστόλων, με δεύτερο αναγνωστικό ορισμένα αποσπάσματα από την Ιλιάδα και την Οδύσεια³. Το αλφαβητάριο και αναγνωσμάτιο που εγκρίθηκε στο διαγωνισμό διδακτικών βιβλίων του 1882 περιλάμβανε ένα παραμύθι, κείμενα πραγματογνωστικά και φυσιολατρικά, ηθικοπλαστικά, πατριωτικά ποιήματα, προσευχές και αινίγματα. Στο τέλος κάθε κειμένου υπήρχε μια παροιμία ή ένα σύντομο επιμύθιο, όπου διατυπωνόταν το ηθικό δίδαγμα. Το *Ελληνικόν Αλφαβητάριον* για την Α' τάξη με συγγραφέα το Χ. Παπαμάρκου, που πρωτοεκδόθηκε το 1891 και εγκρίθηκε για την πενταετία 1906-1911, στο πρώτο μέρος περιείχε απλές λέξεις «γάτα, γάλα, μήλα» αλλά και αρχαϊούσες όπως «οι όφεις ιύζουσιν». Στο δεύτερο μέρος οι τίτλοι των κεφαλαίων δήλωναν το φρονηματιστικό προορισμό τους: Α. Απείθεια και ευπείθεια. Β. Λαιμαργία. Γ. Ψεύδος και αλήθεια. Δ. Τιμιότης και κλοπή. Ε. Σκαιότης και φιλοφροσύνη. Στ. Αχαριστία και ευγνωμοσύνη. Ζ. Ασπλαχνία και ευσπλαχνία. Η. Το κακόν τιμωρείται. Θ. Φιλοστοργία γονέων. Ι. Αγάπη τέκνων προς γονείς. ΙΑ. Αδελφική αγάπη. ΙΒ. Ο Θεός.⁴ Ίδια αντίληψη χαρακτήριζε και τα αναγνωσμάτια και των άλλων τάξεων με βάση την αγάπη προς το Θεό, προς την πατρίδα, προς την οικογένεια. Γενικά οι διδασκόμενες στα παιδιά παραστάσεις βρίθουν από ηθικοθρησκευτικά διδάγματα⁵.

Μετά την κατάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη, η πρώτη διατύπωση σκοπού για τη στοιχειώδη εκπαίδευση γίνεται από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο, σωματείο που ίδρυσαν πολλοί διανοούμενοι με προοδευτικές ιδέες το 1910: «ή δημοτική παιδεία έχει σκοπό να έτοιμάσει τον άνθρωπο, ώστε να μπορεί να ζήσει τη σημερινή ζωή. Και το κατορθώνει παρέχοντας στο παιδί χρήσιμες για τη ζωή γνώσεις, γυμνάζοντας το σώμα του, μορφώνοντας το χαρακτήρα του και καθιστώντας το μυαλό του ικανό να σκέπτεται»⁶. Στα νομοσχέδια όμως που υπέβαλε στη Βουλή το 1913 ο υπουργός Παιδείας Ι. Τσιριμώκος και συνέταξε ο Γληνός, βασικό μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο σκοπός του δημοτικού δεν διαφέρει από εκείνον του 1895. Ορίζεται ότι η δημοτική εκπαίδευση πρέπει να επιδιώκει «τὴν ἁρμονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τῶν παιδων, τὴν θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν μόρφωσιν αὐτῶν καὶ τὴν μετάδοσιν τῶν εἰς τὸν βίον ἀπαραιτήτων γνώσεων καὶ δεξιοτήτων»⁷.

Αλλά και κατά τη γλωσσική μεταρρύθμιση του 1917, στο πρακτικό για τη σύνταξη αναγνωστικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου αναφέρεται ότι «ὁ κυριότερος σκοπὸς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἶναι ἀναγνωστικὸς καὶ γλωσσικὸς, ἀλλὰ ἐξ ἴσου σημαντικὸς σκοπὸς ... εἶναι νὰ ἐπικιῶκωσι διὰ τοῦ περιεχομένου των τὸν καθολικὸν σκοπὸν τοῦ σχολείου, ἥτοι τὴν θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀγωγὴν. Διὰ τοῦτο πρέπει τὸ περιεχόμενόν των νὰ στηρίζεται εἰς τὴν θρησκευτικὴν τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν ἀντίληψιν, εἰς μίαν ἀνωτέραν γενικῶς ἀνθρωπίνην ἠθικὴν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐθνικὴν ζωὴν, ἀποδιδομένης ἰδιαίτερας σημασίας εἰς τὴν ἑξαρσιν τῶν

¹ Λέφας Χρ, Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ, 1942, σ. 16, Χατζηστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Παπαδήμα, Αθήνα 1990, σ. 51

² Κοντόνη Α. Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 60

³ Βενθύλος Γ., Θεσμολόγιον της δημοτικής εκπαίδευσης, Αθήναι 1887, τ. Β', σ. 153

⁴ Παρατίθεται στο Κοντόνη Α. Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 146

⁵ Κοντόνη Α. ό.π., σ. 142-7

⁶ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 179

⁷ Νομοσχέδιο «περί Στοιχειώδους ή Δημοτικής Εκπαίδευσης» 1913

φυλετικῶν προτερημάτων καὶ εἰς τὴν καταπολέμησιν τῶν ἐλαττωμάτων... Τὸ ἀναγνωστικὸν τόσον καλύτερον ἐπιτυγχάνει τοὺς ποικίλους σκοποὺς του, ὅσον ἐλκυστικότερον εἶναι διὰ τὸν μαθητὴν καὶ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον του. Ἀλλὰ τίποτε δὲν εἶναι τόσον ἐνδιαφέρον καὶ διὰ μικροὺς καὶ διὰ μεγάλους ὅσον ὁ ζωντανός, ὁ δρῶν ἄνθρωπος... »¹. Ἡ νέα ιδεολογία, που διοχετεύτηκε στη δημοτική εκπαίδευση δια μέσου των σχολικῶν βιβλίων, βασιζόταν στον αστικό ορθολογισμό, που ἐξήρθε την ἐπιστήμη, την πρακτικὴ χρησιμότητα της γνώσης, την υπακοή στο ἐννομο κράτος, την ατομικὴ πρωτοβουλία, ἀλλὰ και το συλλογικὸ πνεῦμα στο πλαίσιο της κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης². Ἀυτὰ τα ἀναγνωστικά, τα ἀπαλλαγμένα ἀπὸ ἠθικολογίες, μεταφυσικὲς ἐρμηνείες του κόσμου, διδασκισμοὺς κλπ. κρίθηκαν ἀπὸ τους συντηρητικὸς ὡς επικίνδυνα και καταδικάστηκαν νὰ «καῶσιν». Ἡ μήνις που συγκέντρωσαν δὲν οφειλόταν μόνο στη χρῆση της δημοτικῆς, «ἀλλὰ και στο σύγχρονο, πρακτικὸ πνεῦμα που ἐγκαινίαζαν, ἓνα πνεῦμα χωρὶς υπερβολές στις διηγήσεις και υπεράνθρωπους ἥρωες, ἓνα πνεῦμα που ἀπώτερο σκοπὸ εἶχε σίγουρα την θρησκευτικὴ, ἠθικὴ, και ἐθνικὴν ἀγωγὴν», ἀλλὰ που ἦταν ικανὸ νὰ πείσει τους εκπαιδευόμενους δια μέσου του προτύπου του ζωντανοῦ, δρώντος ἀνθρώπου»³. Οἱ συντηρητικὲς δυνάμεις δὲν εἶχαν ἀντιληφθεῖ την ἀναγκαιότητα χρῆσης νέων μεθόδων για την ἀναπαραγωγὴ της αστικῆς κοινωνίας, τις ὁποῖες προσπαθοῦσαν νὰ εἰσάγουν στην ἐκπαίδευση οἱ φιλελεύθεροὶ παιδαγωγοί.

Ἡ μεταρρύθμιση του 1929, ὅταν οἱ φιλελεύθεροὶ ἀστοὶ παίρνουν και πάλι την ἐξουσία, ἀποτελεῖ την πιο ὁργανωμένη προσπάθεια για νὰ περάσει ἡ αστικὴ φιλοσοφία στο χώρο της ἐκπαίδευσης. Στη μεταρρύθμιση του 1929, στους σκοποὺς του δημοτικοῦ σχολείου δὲν ἀναφέρεται, ὅπως συνέβαινε σ' ὅλες σχεδὸν τις μεταρρυθμιστικὲς προσπάθειες μέχρι τότε, ἡ θρησκευτικὴ, ἠθικὴ και ἐθνικὴ διαπαιδαγώγηση. Προτάσσεται «ἡ στοιχειώδης προπαρασκευὴ τῶν μαθητῶν διὰ τὴν ζωὴν» και ἀκολουθεῖ «ἡ παροχὴ εἰς αὐτοὺς τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς μόρφωσιν χρηστοῦ πολίτου στοιχείων»⁴. Ἡ ιδεολογικοπολιτικὴ λειτουργία του σχολείου μπαίνει σε δευτέρη μοῖρα. Οἱ ἀντιλήψεις των μεταρρυθμιστῶν του 1929 προκύπτουν και ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἀπόσπασμα της ἀγόρευσης του Γ. Παπανδρέου, ὁ ὁποῖος δηλώνει ὅτι θα πρέπει «νὰ τεθῇ τέρμα εἰς μίαν περίοδον ψευδοῦς κλασικισμοῦ καὶ ρομαντισμοῦ καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ ἡ νέα θετικὴ περίοδος τῆς προσαρμογῆς πρὸς τὰς συγχρόνους πραγματικότητας»⁵. Ὁ καθαρὰ «ῥωφελιμιστικὸς» αὐτὸς σκοπὸς του σχολείου, που ἀποβλέπει στο νὰ καταστήσει το μαθητὴ «τρόφιμον ἱκανόν πρὸς ταχίστην ἐξεύρεσιν ἐργασίας, μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σχολείου ἐξοδὸν του, πρὸς πλουτισμόν καὶ ταχείαν αὔξησιν τῶν εἰσοδημάτων του...»⁶, θεωρεῖται ἀπὸ τους συντηρητικὸς ἀστοὺς «πονηρός», μια ιδεολογικὴ (δολιο)φθορά, για νὰ προετοιμαστῇ ἡ ἐπικράτηση των κομμουνιστῶν⁷. Ἐτσι το Νέο Κράτος της 4^{ης} Αυγούστου, που ἀνέλαβε νὰ «διασώσει» τὴ χώρα ἀπὸ την ἀναρχία του κοινοβουλευτισμοῦ, θα ἐργαστῇ για την ἐνίσχυση του πατριωτικοῦ φρονήματος, του θρησκευτικοῦ και του ἠθικοῦ με υπερέχοντα ζήλο, ὅπως και οἱ μεταπολεμικὲς κυβερνήσεις φυσικά.

Ὅσον ἀφορὰ στην ἐπόμενη βαθμίδα, ὁ σκοπὸς του ἐλληνικοῦ σχολείου⁸ (σχολαρχείου) κατὰ το Βασιλικὸ Διάταγμα του 1836, συνίσταται στο νὰ προετοιμάζει τους μαθητὲς για τὴ φοίτησή τους στο γυμνάσιο, ἀλλὰ συγχρόνως παρέχει και τα κατάλληλα ἐφόδια και μόρφωση σ' ἐκείνους που δε θα συνεχίσουν ἄλλες σπουδές, για νὰ ἀντιμετωπίσουν την κοινωνικὴ ζωὴ και νὰ καταλάβουν θέσεις υπαλλήλων στο δημόσιο τομέα, που δὲν ἀπαιτοῦν πτυχίο γυμνασίου ἢ πανεπιστημίου. Σκοπὸς του γυμνασίου⁹ εἶναι ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξη της προκαταρκτικῆς ἐκπαίδευσης που παρέχει το ἐλληνικὸ σχολεῖο σε ὅλους τους κλάδους, ὥστε οἱ ἀπόφοιτοι του γυμνασίου νὰ καταλαμβάνουν τις υψηλὲς θέσεις στο δημόσιο τομέα και κυρίως ἡ προπαρασκευὴ ἐκείνων των μαθητῶν, που πρόκειται νὰ συνεχίσουν τις σπουδές τους στο πανεπιστήμιο. Εἶναι προφανές ὅτι ἡ μέση ἐκπαίδευση, ἐκτὸς της προετοιμασίας για το πανεπιστήμιο, εἶχε σκοπὸ νὰ ἐφοδιάζει το δημόσιο τομέα με μεσαία και ἀνώτερα στελέχη.

¹ Δημαρὰς τ. Β' σ. 124

² Μαμάκης Γ., Το Μεραμβέλλον ἐν παιδείᾳ φθεγγόμενον», Ν.Α. Λασιθίου, Ἀγ. Νικόλαος 2003, σ. 96

³ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικὸ σχολεῖο και ὁ πολιτικὸς ρόλος των παιδαγωγικῶν συστημάτων, Κρητικὴ, σ. 188

⁴ ἀρ. 3, παρ. 1 του Ν. 4397 του 1929 «περὶ Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως», ΦΕΚ 309/24-8-1929.

⁵ Μπουζάκης Σ. Ἐκπαιδευτικὲς μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Ἀθήνα 1994, τ. Α' σ. 42

⁶ Παλαιολόγος Γ., Πρὸς καλύτεραν Μέσων Ἐκπαιδεύσεως, Ἀθήναι, 1929, Δημοτράκος, σ. 83-84

⁷ Μυλωνὰς Θ., Κοινωνιολογία της Ἑλληνικῆς Ἐκπαίδευσης, Gutenberg, Ἀθήνα, 1991, σ. 91

⁸ Κεφάλαιο II. Ἄρθρο 2

⁹ Κεφάλαιο VIII. Ἄρθρο 64

Σκοπός ιδιαίτερα καίριος για ένα καινούργιο κράτος, όπου δεν υπήρχε καμία υποδομή. Οι απόφοιτοι του γυμνασίου και του πανεπιστημίου θα πλαισιώναν την ανώτερη κοινωνική τάξη. Η εκπαίδευσή τους, λοιπόν, έπρεπε να διαχέει την ιδεολογία που έκριναν επιθυμητή οι φορείς της εξουσίας (Βαυαροί και Φαναριώτες) και αυτό θα επιτευχθεί μέσα από το περιεχόμενο της γνώσης που ορίζουν με καθολικό και απαράβατο τρόπο τα αναλυτικά προγράμματα. Τα αναλυτικά προγράμματα αποτελούν θεμελιακής σημασίας εργαλείο για την επίτευξη του επίσημου σκοπού και για την ιδεολογικοπολιτική λειτουργία της εκπαίδευσης μιας χώρας, γιατί παρουσιάζουν «τη γενική θεματική εικόνα των εγχαρασσόμενων ιδεολογικών μηνυμάτων». Ιδιαίτερα εκείνα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης συνιστούν έκφραση του πολιτισμού και των ιδιαιτεροτήτων της χώρας και αποτελούν εργαλείο για τη μετάδοση της πολιτιστικής παράδοσης και των πολιτιστικών αξιών της από τη μια γενιά στην άλλη¹. Κατά τον συγκριτολόγο H. Weiler,

«τα αναλυτικά προγράμματα είναι η πιο χειροπιαστή κωδικοποίηση των αντικειμενικών στόχων, τους οποίους μια κοινωνία θέλει να επιτύχει μέσω του εκπαιδευτικού της συστήματος και των δεξιοτήτων και αξιών που θέλει να ενσταλάξει στις μελλοντικές γενιές μέσω των σχολείων της. Αξίες όπως ο πατριωτισμός, η αφοσίωση των παιδιών προς τους γονείς, η κριτική σκέψη, η συμμετοχή, ο ανταγωνισμός, η θρησκευτική ορθοδοξία, η ανοχή, η υπακοή, ο σεβασμός στη ζωή ή η συνέπεια, όλα δεσπόζουν στο ένα ή στο άλλο σύστημα αναλυτικών προγραμμάτων, όχι απλώς με τη μορφή γενικών, αφηρημένων κατηγοριών, αλλά επίσης και στη λεπτομέρεια των εξειδικευμένων οδηγιών, των σχολικών εγχειριδίων, των διδακτικών υλικών κλπ».

Τα αναλυτικά προγράμματα περιλαμβάνουν εκείνη τη γνώση, η οποία θεωρείται ως «πολιτιστικά αξιόλογη». Η πολιτιστικά αξιόλογη γνώση για τη μέση εκπαίδευση στην Ελλάδα - γνωστή ως γενική ή «εγκύκλιος» παιδεία, επειδή ακριβώς αποτελεί μια σφαιρική θεώρηση της πραγματικότητας - μπορεί να ταξινομηθεί σε πέντε ομάδες γνωστικών αντικειμένων²: α) τις κλασικές γλώσσες και φιλολογίες (Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά), β) τις νεότερες γλώσσες (Νέα Ελληνικά και Γαλλικά), γ) τα Μαθηματικά, δ) τα επιστημονικά μαθήματα (Θρησκευτικά, Ιστορία, Γεωγραφία, Φυσικά, και Φιλοσοφικά) και ε) τα τεχνικά (Ωδική, Γυμναστική, Ιχνογραφία). Οι λόγοι για τους οποίους, σύμφωνα με τον Π. Περσιάνη, προτιμιόταν η γνώση αυτή ήταν οι αντιλήψεις ότι η εγκύκλιος παιδεία αφενός μεν προπαρασκευάζει «εις άνωτέραν έπιστημονικήν τελειοποίησιν» και αφετέρου συμβάλλει στην ψυχική και ηθική καλλιέργεια του ανθρώπου. Η εγκύκλιος παιδεία εθεωρείτο ότι συνέβαλλε στην εθνική αγωγή των Ελλήνων, χάρη στα κατ' εξοχήν φρονηματιστικά μαθήματα, όπως τα Αρχαία Ελληνικά και την Ιστορία. Οι αντιλήψεις αυτές συνεχίστηκαν σ' όλη την υπό εξέταση περίοδο. Καθένα από τα διδασκόμενα μαθήματα συνέβαλλε στο σκοπό αυτό. Πρώτο βέβαια ήταν το μάθημα των Θρησκευτικών³, το οποίο για συμβολικούς λόγους εμφανίζεται στις πρώτες θέσεις στα περισσότερα αναλυτικά προγράμματα (ειδικά από το 1897 και μετέπειτα παραμένει σταθερά πρώτο). Μάλιστα το 1871, για ενίσχυση του μαθήματος των Θρησκευτικών, σχετική εγκύκλιος απαιτούσε «τήν αύστηράν εξέτασιν τών ιερών μαθημάτων» και διέτασσε «άν δέ μαθητής μή τύχη τουλάχιστον του βαθμού σχεδόν καλώς εις τά ιερά, νά μή προβιβάζεται και άν ήθελεν εύδοκιμήσει εις πάντα τά άλλα μαθήματα»⁴, επειδή τα 19/20 των μαθητών «ούδεμίαν παρέχουσι προσοχήν εις τήν μελέτην και έκμάθησιν τών ιερών μαθημάτων...».

Δεύτερο ήταν το μάθημα των Ελληνικών. Τα διδασκόμενα κείμενα έπρεπε να διεγείρουν τη συγκίνηση, τον εθνικό ενθουσιασμό και την ηθική συνείδηση (βλ. εγκύκλιο 16780/7-11-1896 σελ 57). Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο «οι ανθολογίες αρχαίων κειμένων που χρησιμοποιούνταν κυρίως στις τάξεις των Ελληνικών σχολείων ονομάζονταν Χρηστομάθειες»⁵. Από τα αρχαία κείμενα διδάσκονταν εκείνα που αναδείκνυαν το μεγαλείο

¹ Περσιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας 1833-1929, Ατραπός 2002, σ. 13

² Περσιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας (1833-1929), Ατραπός 2002, σ. 109

³ Το 1896 ο Υπουργός Παιδείας Δ. Πετρίδης τόνισε τα εξής: «Ουδένα λανθάνει ότι σπουδαιότατον έλατήριο προς ήθικην μόρφωσιν είναι ή θρησκεία ... Καθ' όλην τήν θρησκευτικήν διδασκαλίαν δέον ό διδάσκαλος νά άποσκοπή πρό πάντων εις τήν ήθικην διάπλασιν του μαθητού έξάγων έξ αύτής ήθικά συμπεράσματα. ... Δέον νά στερεώνη έν τή καρδιά αύτου τά ήθικά στοιχεία του περιεχομένου, νά προτρέπη αύτους [τους μαθητάς] προς τό έν τώ διηγήματι άναφερόμενον καλόν και νά άποτρέπη άπό του κακού». Εγκύκλιος 16780/7-11-1896 «Οδηγία περί τρόπου διδασκαλίας των μαθημάτων», Αντωνίου Δ., Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Αθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α' σ. 337

⁴ εγκύκλιος 4114/31-5-1871, Αντωνίου Δ., Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Αθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α, σ. 199

⁵ Περσιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας (1833-1929), Ατραπός 2002, σ. 118

του αρχαίου πολιτισμού. Στο σκοπό διδασκαλίας των νεοελληνικών κειμένων, που εισάγονται για πρώτη φορά στη μέση εκπαίδευση το 1884, πέρα από τον καθαρά γλωσσικό σκοπό υποκρύπτεται ο εθνικός και ο ηθικός φρονηματισμός. Από το 1935 και ύστερα τα Νέα Ελληνικά δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην ηθοπλαστική και εθνοπρεπή μόρφωση των μαθητών, προβάλλοντας κυρίως το πρότυπο Θρησκεία-Πατρίδα-Οικογένεια¹, το οποίο στο πλαίσιο του πολιτικού συντηρητισμού θα διατηρηθεί και στις επόμενες δεκαετίες, με αιχμή τον αντικομμουνισμό.

Όχι μόνο τα Αρχαία Ελληνικά αλλά και οι φυσικές επιστήμες υπηρετούν φρονηματιστικούς σκοπούς. Η εγκύκλιος 4168/31-8-1855 π.χ. υποστήριζε πως το μάθημα των Φυσικών έχει την ιδιότητα «*να ἐξυψώνη τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς κτίσεως εἰς τὸν πάνσοφον αὐτῆς δημιουργόν*»². Σύμφωνα με την εγκύκλιο 16780/7-11-1896³ «...οὐδεμία ἄλλη γνώσις εἰσδύει εἰς τὰ μύχια τοῦ κοινοῦ βίου, οὐδεμία πληροῖ τὰς ἀνάγκας ἡμῶν ὅσον αἱ Φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι... καὶ ἡ ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ προκύπτει ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν φυσικῶν μαθημάτων. Διότι αὐτὴ γεννᾷ ἀγάπην πρὸς αὐτήν, ἣτις κατὰ μικρὸν ἀναβαίνει εἰς τὴν ἐπίγνωσιν καὶ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως». Σύμφωνα με τον Καλλιόφα η μορφωτική αξία των φυσικών επιστημῶν συνίσταται⁴: α) «*Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι παιδεύουν τὸν νοῦν εἰς πειθαρχίαν*» β) «*Προάγουν τὴν μεταφυσικὴν ἀντίληψιν ὅτι τὸ βεβαιότατον, ὅπερ γινώσκουμεν περὶ τοῦ Θεοῦ, εἶναι, ὅτι οὐδὲν γινώσκουμεν περὶ αὐτοῦ εἰ μὴ μόνον ὅτι ὑπάρχει καὶ ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ σύμπαντος (...) μαρτυρεῖ περὶ μεγίστου καλλιτέχνου*». Τα Μαθηματικά επίσης συμβάλλουν στη διανοητική ανάπτυξη των μαθητῶν και ιδιαίτερα στην απόκτηση οξύνοιας, τάξης και ακρίβειας⁵. Από το 1884 και μετά, εξαιτίας της έξαρσης των βαλκανικών εθνικισμῶν, διδάσκεται στη μέση εκπαίδευση η «*Ιστορία του ελληνικοῦ ἔθνους*» του Παπαρρηγόπουλου, που μαζί με τη γεωγραφία αποτελοῦν τα κατ' ἐξοχὴν γνωστικὰ αντικείμενα «*εθνικῆς αγωγῆς*»⁶. «...Σκοπὸς δὲ τῆς Ἱστορίας εἶναι *να ἐμπνεύσωμεν φρόνημα ἔθνικόν καὶ φιλοτιμίαν. Ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῶν προγόνων γεννᾶται ὁ πόθος πρὸς ζήλωσιν αὐτῶν καὶ συνέχισιν τοῦ ἐνδόξου ἔθνικοῦ βίου ... Τὸ πόρισμα δὲ τῆς ὅλης ταύτης διδασκαλίας ἔστω, ὅτι ἕκαστον ἄτομον ὀφείλει *να συντελῇ εἰς τὴν εὐτυχίαν καὶ δόξαν τῆς πατρίδος. Δέον ἐκ τῆς διδασκαλίας ἐκάστου ἱστορικοῦ γεγονότος *να συνάγεται ὡς πόρισμα ἡθικόν, ὅτι τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα τῆς πατρίδος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀρετῆς, τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς καρτερίας πάντων τῶν πολιτῶν πάσης τάξεως τὸ καθ' ἑαυτοῦ ἐπιτελούντων τὸ πρὸς αὐτὴν καθήκον καὶ ὅτι ἐν τῷ μεγαλείῳ καὶ τῇ εὐτυχίᾳ τῆς ὅλης πατρίδος ἔγκειται καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐκάστου πολίτου**...»⁷. Στο μάθημα της ιστορίας το παρελθόν εκλαμβάνεται ως μία φυσική τάξη πραγμάτων και έτσι προσφέρει τη δυνατότητα να προβληθεῖ στο παρόν ως κάτι το διαρκές. Η υπόμνηση μάλιστα ενός πάντοτε ἐνδοξου παρελθόντος, απογυμνωμένου ἀπὸ οποιαδήποτε κοινωνική αναφορά, προσφέρει τη δυνατότητα να προβληθοῦν οἱ σχετικὲς ιδέες που το συνοδεύουν ως μη ἀμφισβητήσιμες. Η υποταγὴ της ιστορίας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τη ρευστότητα των οικονομικο-κοινωνικῶν σχέσεων, σε μια σταθερὴ, ἀμετάβλητη και αἰώνια ἐνδοξη συνέχεια εξασφαλίζει τη νομιμότητα των αξιῶν και προτύπων που καλλιεργοῦνται και κατ' ἐπέκταση τη νομιμοποίηση των κυρίαρχων σχέσεων ἐξουσίας⁸. Στο μάθημα της Γεωγραφίας δε «...*Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἐλληνικῶν χωρῶν ἀφηγεῖται ὁ διδάσκαλος τὰ δεινοπαθήματα τῶν δούλων ἀδελφῶν ἡμῶν, τὰς πρὸς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος, ἐξάγει κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας, ἣς ἀπολαύομεν ἡμεῖς ἐλευθερωθέντες διὰ τῶν ἀγώνων τῶν πατέρων ἡμῶν. Οὕτως ἐμπνέομεν τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην καὶ καταδεικνύομεν ὅτι τὸ ἔργον τῶν πατέρων ἡμῶν ἔμεινεν ἀτελές*...»⁹.*

Έτσι, παρὰ τὴν ἔλλειψη ἐπίσημης διατύπωσης ἰδεολογικοῦ σκοποῦ γιὰ τὴ μέση εκπαίδευση ἕως τὸ 1929, δὲν μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι αὐτὸς δὲν υφίσταται, ἢ ἀκόμα ὅτι διαφέρει ἀπὸ αὐτὸν τῆς στοιχειώδους εκπαίδευσης. Ἀντίθετα μάλιστα, ἡ κοινωνία ἀπαιτεῖ

¹ Τόγιας Β, Το μάθημα των Νέων Ελληνικῶν στη Μέση Εκπαίδευση, Ἱστορικὴ θεώρηση (1833-1967), Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1988

² Ἀντωνίου Δ., Τα προγράμματα τῆς Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Ἀθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α' σ. 116

³ Ἀντωνίου Δ., Τα προγράμματα τῆς Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Ἀθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α, σ. 333-334

⁴ παρατίθεται στο Μελετιάδης Χ., Ἡ εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1959 στο διεθνὲς ἐπιστημονικὸ συνέδριο: «Ο Κ. Καραμανλὴς στὸν εἰκοστὸ αἰῶνα», Ζάππειο 2007, σ. 438

⁵ εγκύκλιος 16780/7-11-1896, Ἀντωνίου Δ., Τα προγράμματα τῆς Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Ἀθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α, σ. 330

⁶ Κυπριανὸς Π.: Συγκριτικὴ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς εκπαίδευσης, Βιβλιόγραμμα, 2004, σ. 145

⁷ εγκύκλιος 16780/7-11-1896, Ἀντωνίου Δ., Τα προγράμματα τῆς Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Ἀθήνα ΓΓΝΓ, τ. Α, σ. 331-332

⁸ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικὸ σχολεῖο καὶ ὁ πολιτικὸς ρόλος των παιδαγωγικῶν συστημάτων, Κρητικὴ, σ. 197

⁹ εγκύκλιος 16780/7-11-1896 Ἀντωνίου Δ., ὁ.π., τ. Α, σ. 337

από τη μέση εκπαίδευση την επίτευξη αυτού του σκοπού εναργέστατα. Και αυτό επισφραγίζεται τόσο με το σκεπτικό όσο και με την αυστηρότητα αντιμετώπισης κάθε «παρεκτροπής» της συμπεριφοράς του μαθητή μέσα και έξω από το σχολείο, όπως θα δούμε στο 2^ο μέρος της παρούσας έρευνας.

Στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 ο σκοπός της μέσης εκπαίδευσης διατυπώνεται στον αντίστοιχο νόμο ως: «*ή έπιστημονική προπαρασκευή τών μελλόντων να ακολουθήσωσιν άνωτέρας σπουδάς, παρέχει άμα τήν αναγκαίαν γενικήν μόρφωσιν διά τόν κοινωνικόν βίον και έπιδιώκει, ως και ή Δημοτική, τήν διάπλασιν χρηστών πολιτών*»¹. Δηλαδή το βάρος πέφτει στην προετοιμασία για την οικονομική ζωή και στη δημιουργία χρηστού πολίτη. «Δύο κατευθύνσεις χαρακτηριστικές της προοδευτικής αστικής ιδεολογίας: η παραγωγικότητα και η δημοκρατία»². Όμως το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου του 1936 θα επαναφέρει τους σκοπούς της εκπαίδευσης που ίσχυαν πριν από το 1929, επειδή κατά την άποψή του: «*ή νομοθεσία τοῦ 1929, διέγραψε από τοῦ όρισμοῦ τοῦ σκοποῦ τῆς Μέσης Έκπαιδύσεως τήν θρησκευτικήν, έθνικήν και ήθικήν άγωγήν τών μαθητών. Ημεῖς τουναντίον ... ως σκοπόν αὐτῆς θέτομεν τήν έθνικήν, θρησκευτικήν και ήθικήν άγωγήν τών μαθητών και τήν διά ταύτης έπιστημονικήν προπαρασκευήν τών μελλόντων ν' ακολουθήσωσι άνωτέρας σπουδάς και παροχήν τῆς αναγκαίας διά τόν βίον μορφώσεως*»³ και θα ορίσει: «...*«Η Μέση Γενική Έκπαίδευσις, έπιδιώκουσα διά τῆς άρμονικῆς ανάπτυξεως τών ψυχικῶν, πνευματικῶν και σωματικῶν δυνάμεων τών παιδων και τῆς έθνικῆς, θρησκευτικῆς και ήθικῆς άγωγῆς αὐτῶν τήν έπιστημονικήν προπαρασκευήν τών μελλόντων να ακολουθήσωσι άνωτέρας σπουδάς, παρέχει συγχρόνως τήν αναγκαίαν μόρφωσιν διά τόν κοινωνικόν βίον*»⁴. Η ένταξη στον καταμερισμό εργασίας δεν θεωρείται θεμελιώδης αποστολή της εκπαίδευσης. Οι παραδοσιακές αξίες του έθνους, Θρησκεία, Πατρίδα και Οικογένεια, είναι εκείνες που θα στηρίξουν την αναγέννηση του έθνους και τη δημιουργία του «Γ' ελληνικού πολιτισμοῦ». Σύμφωνα με τον Ι. Μεταξά το Κράτος και η Θρησκεία «...πηγαίνουν χέρι - χέρι και εργάζονται προς τους αυτούς σκοπούς», δηλαδή την «...ηθικοπλαστικήν δράσιν εις την κοινωνίαν»⁵. Μια σειρά από διατάγματα και πρακτικές θα θέσουν την εκπαίδευση κάτω από αφόρητο ιδεολογικό έλεγχο. Η ίδια κατάσταση θα συνεχιστεί και μετά τον εμφύλιο.

Στο «Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας», που επεξεργάζονται κατά την περίοδο της Κατοχής ομάδες εκπαιδευτικών του Ε.Α.Μ. και της Ε.Π.Ο.Ν. με εμπνευστή το Γληνό, σκοπός της παιδείας είναι να εμπνέει στα παιδιά «ως υπέρτατο χρέος τους να εργάζονται πάντα για την υπεράσπιση των λαϊκών κατακτήσεων, για την εδαφική ακεραιότητα, την εδαφική ανεξαρτησία και την Εθνική Ελευθερία της Ελλάδας» και να προετοιμάζει πολίτες «όχι παθητικούς κα άβουλους», αλλά «ελεύθερους, αυτοπειθάρχητους και φωτεινούς φορείς της κυρίαρχης λαϊκής θέλησης, πολίτες με ξεκάθαρη συνείδηση του περιεχομένου και του σκοπού της ελληνικής πολιτείας»⁶.

Επίσημη διατύπωση στο σύνταγμα της χώρας των αξιών για την εκπαίδευση γίνεται το 1952, στο άρθρο 16, υπό τον όρο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός: «... *είς πάντα τά σχολεία τῆς Μέσης και Στοιχειώδους Έκπαιδύσεως ή διδασκαλία άποσκοπεῖ εις τήν ήθικήν και πνευματικήν άγωγήν και τήν ανάπτυξιν τῆς έθνικῆς συνειδήσεως τών νέων επί τῇ βάσει τών ιδεολογικῶν κατευθύνσεων τοῦ έλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ*...»⁷. Αλλά και το σύνταγμα του 1975 (άρθρο 16) μεταξύ των άλλων προβλέπει, ότι η Παιδεία «...*άποτελεῖ βασικήν άποστολήν τοῦ κράτους, έχει δέ σκοπόν τῆς τήν ήθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν άγωγήν τών Ελλήνων, τήν ανάπτυξιν τῆς έθνικῆς και θρησκευτικῆς συνειδήσεως και τήν διάπλασιν αὐτῶν ως έλευθέρων και ύπευθύνων πολιτῶν*». Επίσης αναφέρει, ότι «πάντες οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας». Στο νόμο 1566 του 1985 τέλος, ο ηθικός σκοπός παύει να εμφανίζεται: «Σκοπός της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης είναι να συμβάλλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των

¹ αρ. 1, του Ν. 4370 του 1929 «περί Μέσης Εκπαιδύσεως»

² Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 182

³ Εισηγητική έκθεση του Αναγκαστικού νόμου 770/13-7-1937 για τη Μέση Εκπαίδευση

⁴ Αναγκαστικός νόμος 770/13-7-1937 για τη Μέση Εκπαίδευση

⁵ Καγκαλίδου Ζ., Εκπαίδευση και πολιτική, Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 32

⁶ Μπουζάκης Σ. Νεοελληνική εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1994, τ. Α' σ. 42

⁷ Η έκφραση «ελληνοχριστιανικός πολιτισμός» προτάθηκε από τον Γ. Παπανδρέου και έγινε χωρίς αντιρρήσεις δεκτή, αφού διασφάλιζε τους αστούς έναντι των κομμουνιστών, Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 189

μαθητών, ώστε ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά» (άρθρο 1, παρ. 1), ενώ η πίστη στην πατρίδα και τη θρησκεία περνούν σε δεύτερο επίπεδο (άρθρο 1, παρ. 1α).

Συνοψίζοντας, η εκπαίδευση ως αγωγή στο σχολείο υλοποιείται κυρίως μέσω του συνόλου των διδασκόμενων μαθημάτων, μέσω των μεθόδων και της στρατηγικής της διδασκαλίας, δευτερευόντως δε μέσω της σχολικής ζωής, του σχολικού χώρου, του πειθαρχικού συστήματος και λοιπών άλλων συνιστωσών. Το μάθημα δηλαδή, είτε ως διδακτική ενότητα είτε ως τομέας γνώσεων είναι μέσο και όχι αυτοσκοπός της αγωγής. Όπως μέσο είναι και η μέθοδος και η στρατηγική της διδασκαλίας. Η υιοθέτηση συγκεκριμένων στόχων υπαγορεύει διαφορετικές μεθόδους και πρακτικές και διαμορφώνει τελικά το χαρακτήρα της εκπαίδευσης. Σε όλη την υπό εξέταση περίοδο συνέχιζε να αποτελεί κύριο μέλημα της εκπαίδευσης η ρύθμιση της συμπεριφοράς και η διάπλαση του χαρακτήρα των νέων, σύμφωνα με τα πρότυπα της ισχύουσας ηθικής. Η ανάγκη ηθικής διαπαιδαγώγησης διαμόρφωνε το σύνολο των κανόνων, που αφορούσαν κάθε δραστηριότητα των μαθητών μέσα και έξω από το σχολείο (όπως περιγράφονται στο κεφάλαιο 2.2.5). Το σχολείο του 19^{ου} και του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα ασκούσε έλεγχο στις κινήσεις του σώματος, στην ομιλία, στην ενδυμασία, τον καλωπισμό, στις παρέες του μαθητή, στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου, στις κακές έξεις, στη συμπεριφορά απέναντι στους δασκάλους, τους ηλικιωμένους και τα κοινωνικά σημαίνοντα πρόσωπα, στην τήρηση των θρησκευτικών καθηκόντων, της έννομης τάξης, στην έκφραση των ερωτικών και πολιτικών προτιμήσεων, στη σκέψη και στην κοσμοθεωρία του. Η ηθική διαπαιδαγώγηση στηριζόταν στη νοησιарχία, τις νουθεσίες, τις συμβουλές, την αυταρχικότητα και στην αυστηρή τιμωρία.

1.3.6 Ο διοικητισμός

Η διοίκηση και η εποπτεία της εκπαίδευσης από το 1836 είναι συγκεντρωμένη στο υπουργείο Παιδείας, μέσω πέντε επάλληλων αρχών (των κατά νομό ή επαρχία δασκάλων, της επιτοπίας εφορευτικής επιτροπής, της επιθεωρητικής επιτροπής, του έπαρχου και του νομάρχη και του διευθυντή του διδασκαλείου)¹. Δηλαδή, ασκείται άμεσα από τοπικούς παράγοντες, κυρίως κρατικούς υπαλλήλους και έμμεσα από τον αρμόδιο υπουργό. Με το νόμο ΒΤΜΘ΄ του 1895 καθιερώθηκε ο θεσμός του επιθεωρητή και του Περιφερειακού Εποπτικού Συμβουλίου στη δημοτική εκπαίδευση, που προσπάθησε να απολυτρώσει το δάσκαλο από τους τοπικούς και πολιτικούς παράγοντες, αλλά τον έριξε στα χέρια άλλων τυράννων. Μετά το 1905 καθιερώθηκε και για τη μέση εκπαίδευση ο θεσμός του επιθεωρητή και του Εποπτικού Συμβουλίου (ΚΕΣΜΕ Κεντρικό Συμβούλιο Μέσης Εκπαίδευσης). Στα καθήκοντα του ΚΕΣΜΕ ήταν οι γνωμοδοτήσεις στον υπουργό για προαγωγές, μεταθέσεις και ποινές των καθηγητών. Αργότερα συγκροτήθηκαν Περιφερειακά Εποπτικά Συμβούλια και το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (1929)². Οι ενδιαμέσες αυτές περιφερειακές εξουσίες δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να εκτελούν τις εντολές της κεντρικής διοίκησης, μέσα από ένα πολυάριθμο σύνολο νόμων, εγκυκλίων και οδηγιών. Οι επιθεωρητές ελέγχουν κατά πόσο εφαρμόζονται πιστά οι κανονισμοί της κεντρικής διοίκησης. Η διοίκηση είναι συγκεντρωτική, με αυστηρά ιεραρχική γραφειοκρατική οργάνωση, όπου το υπουργείο Παιδείας αποφασίζει για τη λειτουργία του συστήματος με κάθε λεπτομέρεια.³ Το μοντέλο οργάνωσης και διοίκησης μοιάζει με πυραμίδα που στην κορυφή συγκεντρώνεται όλη η ευθύνη της διοίκησης και μειώνεται όσο κατεβαίνουμε. Στη βάση υπάρχουν οι νηπιαγωγοί, δάσκαλοι και καθηγητές που έχουν «αποκλειστικά εκτελεστικές αρμοδιότητες και μηδαμινή εξουσία στο επίπεδο μόνο του διευθυντή της σχολικής μονάδας»⁴. Ο υπέρμετρος διοικητικός

¹ Ευαγγελόπουλος Σπ., Ιστορία της νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Δανιά, Αθήνα 1989, τ. Α΄ σ. 100-107

² περισσότερα για τη διοίκηση και εποπτεία της εκπαίδευσης βλ. Ευαγγελόπουλος Σπ., Ιστορία της νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Δανιά, Αθήνα 1987, τ. Β΄ σ. 51-76

³ Ανδρέου Γ-Παπακωνσταντίνου, Εξουσία και οργάνωση-διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος Λιβάνη, Αθήνα 1994 σ. 119

⁴ Ανδρέου Γ-Παπακωνσταντίνου, Εξουσία και οργάνωση-διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος Λιβάνη, Αθήνα 1994 σ. 137

συγκεντρωτισμός στην Ελλάδα, που χαρακτηρίζει γενικά όλη τη δημόσια διοίκηση, καταστέλει κάθε πρωτοβουλία «εκ των κάτω».

Μια βασική διάσταση του ιεραρχικού ελέγχου του εκπαιδευτικού συστήματος είναι ο καθορισμός των αναλυτικών προγραμμάτων. Η τυποποίηση της ύλης των μαθημάτων και των διδακτικών δραστηριοτήτων συντελούν στη διαμόρφωση ενός εκπαιδευτικού προϊόντος όσο το δυνατό πιο ομοιογενούς, απαραίτητου στοιχείου για τη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας, αφού «η οικοδόμηση του σύγχρονου κράτους που βασίζεται στην ιδέα του έθνους, προϋποθέτει τη διάδοση μιας όσο το δυνατόν πιο ομοιογενούς εθνικής κουλτούρας»¹.

Αποτέλεσμα της συγκεντρωτικής οργάνωσης της εκπαίδευσης είναι η ομοιογένεια, η μονολιθικότητα, η τυποποίηση της συμπεριφοράς εκπαιδευτικών και μαθητών, ο φροντισματισμός, η ηθικοποίηση και παλιότερα ο πειθαναγκασμός. Σε όλα τα εκπαιδευτικά συστήματα με γραφειοκρατική συγκεντρωτική οργάνωση, οι συνέπειες είναι κοινές²:

- ✓ προσκόληση και τήρηση των κανόνων
- ✓ κοινωνική απόσταση ανάμεσα στα μέρη του συστήματος και κυρίως ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς και μαθητές
- ✓ οι σχέσεις ανάμεσα στα μέρη του συστήματος εκφράζονται ως σχέσεις εξουσίας
- ✓ έλλειψη συνεργασίας και ομαδικού πνεύματος
- ✓ τα κίνητρα του συστήματος είναι συνήθως εξωτερικές αμοιβές (βαθμοί, προαγωγές κλπ)

Ακόμα και σήμερα, παρά την αποκέντρωση που επιφέρουν τα διάφορα συμβούλια που θεσπίζονται κατά καιρούς και παρά τη φιλελευθεροποίηση που εισάγεται με το θεσμό του σχολικού συμβούλου (1982), καμία μορφή αλλαγής από τα ισχύοντα δεν μπορεί να γίνει, αν δεν υπάρχει σχετική άδεια από το κεντρικό υπουργείο. Η άκαμπτη ιεραρχική γραφειοκρατία δε δίνει τη δυνατότητα στην περιφέρεια της διοικητικής ιεραρχίας να αναλάβει πρωτοβουλίες. Το υπουργείο εξακολουθεί να λειτουργεί πάνω στα σχολεία ως κυρίαρχη – διοικητική μονάδα και όχι ως επιστημονική – συμβουλευτική μονάδα. Η προϊσταμένη αρχή διατάζει και ο υφιστάμενος εκτελεί τα νόμιμα. Για κάθε παράβαση ασκείται διοικητικός ή πειθαρχικός έλεγχος και ο παραβάτης που θέλησε να κάνει κάτι καινούργιο στο χώρο της εκπαίδευσης ελέγχεται ή τιμωρείται³.

Γενικά στη χώρα μας, το εκπαιδευτικό σύστημα λειτουργεί ως ο κατ' εξοχήν Ιδεολογικός Μηχανισμός του Κράτους. Γι αυτό το λόγο και «ολόκληρος ο διοικητικός και εποπτικός εκπαιδευτικός οργανισμός λειτουργεί κυρίως ως άγρυπνος φρουρός διαφύλαξης των ιδεολογικών και εξουσιαστικών στοιχείων ενός πολύ μικρού πάντα μέρους του ελληνικού λαού, το οποίο, παρόλες τις μικροδιαφοροποιήσεις που υφίσταται, έχει όλα τα χαρακτηριστικά στοιχεία μιας ιθύνουσας κυριαρχικής και ολιγαρχικής τάξης με αστικοπολιτική κατεύθυνση»⁴. Τόσο η διδακτική πράξη όσο και η εξωδιδακτική, αποτελεί μέσο άσκησης κοινωνικού ελέγχου για όλες τις κυβερνήσεις, ανεξάρτητα από ιδεολογικοπολιτικές αποχρώσεις. Για το λόγο αυτό η διδακτική διαδικασία υποτάσσεται στον κεντρικό σχεδιασμό και ο εκπαιδευτικός είναι αναγκασμένος να συμμορφώνεται στις εντολές του διοικητικού κέντρου σε όλα τα ζητήματα της σχολικής και εξωσχολικής ζωής⁵. Αποτέλεσμα είναι ελάχιστοι εκπαιδευτικοί έχουν το θάρρος της γνώμης τους, όταν αυτή συγκρούεται με τις κρατικές επιταγές και φυσικά ελάχιστοι έχουν τη δύναμη να υφίστανται το κόστος που συνεπάγεται μια τέτοια σύγκρουση.

¹ Fischer Lorenzo, Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο 2000 σ. 221-4

² Ανδρέου Γ-Παπακωνσταντίνου, Εξουσία και οργάνωση-διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος Λιβάνη, Αθήνα 1994 σ. 355

³ Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 75

⁴ Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 15

⁵ Χρόνης Στ., Διδακτική πράξη και κοινωνικός έλεγχος, Αθήνα 1993, σ. 175

1.3.7 Οι χώροι διδασκαλίας

Η μελέτη της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης δε μπορεί να παραβλέψει τη συμβολή του πεδίου όπου αυτή λαμβάνει χώρα, δηλαδή του σχολικού χώρου. Σε αυτόν τον χώρο εκδηλώνεται το ουσιαστικότερο χαρακτηριστικό του σχολείου: η υποταγή σε απρόσωπους κανόνες και η μάθηση σύμφωνα με τους κανόνες αυτούς¹. Το μέγεθος και η ποιότητα του σχολικού χώρου προσδιορίζει και επηρεάζει σαφέστατα την αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και επιδρά στη δημιουργία προβλημάτων πειθαρχίας. Οι μαθητές που στριμώχνονται σε σκοτεινές αίθουσες, στους διαδρόμους, στις σκάλες, στο προαύλιο, φυσικό είναι να θορυβούν, να σπρώχνουν ο ένας τον άλλο, να φεύγουν έξω από τα παράθυρα κ.α. Άλλωστε, όλα τα είδη των έμβιων όντων, αν περιοριστούν στο χώρο, αναπτύσσουν επιθετικές συμπεριφορές. Εξ άλλου είναι λογικό η «χωροταξική» δόμηση του σχολείου και της τάξης να προσφέρει χρήσιμα ερμηνευτικά εργαλεία για την κατανόηση των προβλημάτων πειθαρχίας². Ο σχολικός χώρος αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα της συγκρότησης της σχολικής τάξης και της πειθαρχίας, καθώς «διάφοροι τύποι σχολικού χώρου και κατά συνέπεια διάφοροι τύποι σχολικής τάξης αντιστοιχούν σε διαφορετικούς τρόπους άσκησης της σχολικής εξουσίας»³. Η οργάνωση του χώρου ενός σχολείου, δεν αποτελεί μόνο ένα τεχνικό ζήτημα, αλλά θέτει στο προσκήνιο ένα σύνολο από στρατηγικές εξουσίας, που καθυποτάσσουν τα παιδιά στα στοιχεία της σχολικής τάξης, διευκολύνοντας την ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας. Πρέπει, λοιπόν να δούμε την οργάνωση του σχολικού χώρου ως μια στρατηγική εξουσίας, που συναρθρώνεται με τις άλλες εξουσιαστικές σχέσεις στο πλαίσιο του σχολείου. Π.χ. το σχήμα της αίθουσας και οι σειρές των θρανίων διευκολύνουν την πειθαρχημένη παράταξη των μαθητών και τον υποχρεωτικό προσανατολισμό τους προς την κυρίαρχη και εξουσιαστική μορφή του δασκάλου⁴.

Σύμφωνα με τον Φουκώ, η πειθαρχία αρχίζει με την οργάνωση του χώρου μέσα στον οποίο ασκείται, καθώς επίσης και με την κατανομή των ατόμων μέσα σ' αυτό το χώρο, σύμφωνα με συγκεκριμένες αρχές, έτσι ώστε να πετυχαίνει τους στόχους της: η πειθαρχία απαιτεί την περιφράξη, τον καθορισμό ενός χώρου που θα διακρίνεται και θα διαφοροποιείται από τους άλλους χώρους. Η περιφράξη αποτελεί χαρακτηριστικό τόσο της φυλακής όσο και του σχολείου. Επίσης κυρίαρχο στοιχείο της οργάνωσης του χώρου από την πειθαρχία, είναι η αρχή της εντόπισης ή της δικτύωσης. Δηλαδή, κάθε άτομο στη θέση του και για κάθε θέση και ένα άτομο, με σκοπό να αποφεύγονται οι κατανομές σε ομάδες, να αποσυνθέτονται οι ομαδοποιήσεις, να ελέγχεται η κίνηση των ατόμων, να επισημαίνονται οι απουσίες και οι παρουσίες και να παρέχεται η δυνατότητα σε κάθε στιγμή, το κάθε άτομο που είναι τοποθετημένο σε μια ορισμένη θέση μιας χωρικής διάταξης να αξιολογείται, να κυρώνεται, να μετριοούνται τα προσόντα και οι ικανότητες του. Ο χώρος που ανταποκρίνεται σ' αυτή την τακτική, είναι ο σειραίος χώρος, που προσδιορίζει την κατανομή των μαθητών στη σχολική διάταξη: σειρές μαθητών μέσα στην τάξη, στους διαδρόμους, στην αυλή, όπου η θέση του κάθε μαθητή σε μια διάταξη προσδιορίζεται από διάφορους άλλους συντελεστές, όπως η ηλικία, η συμπεριφορά, οι επιδόσεις, το φύλο.

Σε γενικές γραμμές η διαμόρφωση του σχολικού χώρου ακολούθησε μια παράλληλη πορεία με την ιστορική εξέλιξη των αντιλήψεων για τη φύση του παιδιού και τις θεωρίες αγωγής. Στο αλληλοδιδακτικό σχολείο κυριάρχησε η παράταξη σε κάθε είδους σχολική δραστηριότητα. Οι θέσεις στο χώρο ήταν θέσεις διάκρισης ή θέσεις αποκλεισμού. Ανάλογα με την επίδοσή τους οι μαθητές άλλαζαν θέσεις συνεχώς καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς⁵. Στο συνδιδακτικό σχολείο ο δάσκαλος είναι ο απόλυτος κυρίαρχος μέσα στην αίθουσα. Το σχήμα της αίθουσας είναι ορθογώνιο, τα παράθυρα βρίσκονται στη μια μόνο πλευρά της αίθουσας, το γραφείο του δασκάλου πάνω σε βάθρο. Ο δάσκαλος από το βάθρο

¹ Fischer Lorenzo, Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο 2000, σ. 9

² Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 171

³ Σολομών Ι., Εξουσία και Τάξη στο Νεοελληνικό Σχολείο, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992, σ. 9

⁴ Μαυρογιώργος Γ., Η κατανομή και η χρήση του σχολικού χώρου ως δείκτες αυταρχικών δομών στην οργάνωση της σχολικής ζωής, Σύγχρονη Εκπαίδευση 1983, τ. 14 σ. 24

⁵ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 172

αξιολογεί τους μαθητές και επιβάλλει τιμωρίες αν δεν είναι πειθαρχημένοι. «Μια τέτοια διάταξη φανερώνει έναν πολιτισμό βασισμένο στην εξουσία και τον έλεγχο των καθηγητών στους μαθητές, οι οποίοι θεωρούνται κατώτεροι. Αντιστρόφως, αν η έδρα δεν είναι τοποθετημένη σε ένα υπερυψωμένο επίπεδο, αλλά στο κέντρο της αίθουσας και τα θρανία είναι διατεταγμένα κυκλικά γύρω από αυτή, τότε έχουμε μια πιο προοδευτική και δημοκρατική αντίληψη της διδασκαλίας και ο καθηγητής έχει το ρόλο του υποκινητή των σκέψεων και των συζητήσεων μεταξύ των μαθητών»¹.

Ο σχολικός χώρος στην Ελλάδα, εκτός του ότι ακόμη και σήμερα αποτελείται από αίθουσες που συνδέονται στενά με τη «μετωπική» διδασκαλία η οποία «καθηλώνει τα παιδιά σε καθορισμένες θέσεις μέσα στην αίθουσα ευνοώντας έτσι την πρωτοβουλία και την κυριαρχική θέση του δασκάλου»², ήταν άθλιος σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε με ελάχιστες εξαιρέσεις. Πολύ θλιβερή ήταν η εικόνα των περισσότερων δημοσυντήρητων δημοτικών σχολείων, σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης των δημοτικών σχολείων το 1882 από έκτακτους επιθεωρητές. Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα από επιθεώρηση δημοτικού σχολείου στην Κέρκυρα: «...και έν τούτοις μόνον 52 άμαθέστατοι και άγροικέστατοι και σφόδρα άνάγωγοι μαθηταί φοιτῶσιν εἰς τὸ σαθρὸ και έτοιμόρροπον μετά σταύλων και έλαιοτριβείων συμπεφυρμένον και έλεεινόν και άθλιον σχολείον». και από την επιθεώρηση τοῦ νομοῦ Κυκλάδων τὸ 1896: «...ένέα μόνον διδακτήρια έξ 143 δύναται τίς νά εἶπῃ ὅτι εἶναι ὅπωςδήποτε καλά... περί τὰ 15 εἶναι τοιαῦτα ἅτινα ὡς κτήρια εἶναι μέτρια, πρὸς τὸ κακόν μᾶλλον κλίνοντα..., τουλάχιστον ὁμως καλύπτουσι τοὺς μαθητάς και δέν κινδυνεύουν από τὰς έπιρροάς τῆς άτμοσφαίρας άλλ' οἱ μαθηταί κάθηνται πολλάκις χαμαί ὁκλαδόν ἢ επί κορμῶν δένδρων... Ὑπέρ τὰ 60 ὁμως διδακτήρια ... δέν εἶναι πλέον σχολεῖα, άλλ' έλεειναί φωλεαί και τρώγλαι ...»³. Αλλά και κατά τη δεκαετία το '30 η κατάσταση δεν είναι πολύ βελτιωμένη. Ενδεικτική είναι η γενική έκθεση του επιθεωρητή Μεραμβέλλου του νομοῦ Λασιθίου της Κρήτης για το σχολικό έτος 1930-31: «έλάχιστα σχολεῖα τυγχάνουσι ἄριστα από πάσης άπόψεως, εύρύχωρα, εύαερα, εύήλια, σωστά προσανατολισμένα και έξοπλισμένα με θρανία νέου τύπου, καινούργιους πίνακες και άρκετά έποπτικά μέσα. Τὰ πλείστα εἶναι άπλῶς άνεκτά ἢ κακότεχνα, άκατάλληλα, άθλια, τρισάθλια, χωρίς φῶς, με πάτωμα σεσαθρωμένον, παλιά θρανία και με έλάχιστα διδακτικά ὄργανα, εἰς πολλά δέ οἱ μαθηταί κάθηνται επί ξύλων και πετρῶν...»⁴.

Για να λύσει το κτιριακό πρόβλημα των σχολείων η κυβέρνηση Βενιζέλου του 1929-32, υλοποίησε ένα ευρύτατο πρόγραμμα ανέγερσης σχολικών κτιρίων, ύστερα από σύναψη δάνειου ενός εκατομμυρίου λιρών με σουηδική εταιρία. Οικοδομήθηκαν 3.167 νέα σχολικά κτίρια (8.190 αίθουσες). Αρχιτεκτονικά, κύρια χαρακτηριστικά των νέων σχολείων ήταν η λιτή εξωτερική μορφή, που παράλληλα περιόριζε και το κόστος και η χρήση στοιχείων από την τοπική αρχιτεκτονική παράδοση⁵. Παρά της απόπειρες μεταρρύθμισης του 1929, όπου υπήρξε πρόβλεψη ειδικών χώρων που θα υπηρετούσαν τις νέες παιδαγωγικές αντιλήψεις, ὅπως υπόστεγα γυμναστικής γήπεδα κλπ, τα σχολικά κτίρια δεν τροποποιήθηκαν σε σημαντικό βαθμό διαιωνίζοντας, έτσι, τη συνδιδακτική σχολική τάξη. Όσον αφορά στις ελλείψεις εποπτικών οργάνων, αυτό είναι ένα πρόβλημα που απασχολεί κάποιο ποσοστό σχολείων ακόμα και στις μέρες μας.

Αρκετές έρευνες έχουν γίνει για το ρόλο της χωροταξικής δομής του σχολείου στην εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς, κυρίως ως προς τη δημιουργία άνισων ευκαιριών στην εκπαίδευση⁶. Όταν λέμε σχολείο στην Ελλάδα εννοούμε αίθουσες με θρανία, διαδρόμους και περιφραγμένο προαύλιο και όχι ένα χώρο με βιβλιοθήκη, χώρους ψυχαγωγίας και άθλησης, χώρους μελέτης, δημιουργικών δραστηριοτήτων, μορφωτικών θεαμάτων κλπ, ένα μορφωτικό κέντρο δηλαδή. Τα συναισθήματα που νοιώθει π.χ. ένας μαθητής του οποίου το σχολείο διαθέτει ευρύχωρους διαδρόμους, διακοσμημένους με διάφορα φυτά, ακόμα και εξωτικά, αίθουσες με καλό γούστο και ζεστασιά ὅμοια με του σπιτιού του, θερμαινόμενο

¹ Fischer Lorenzo, Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο 2000, σ. 248

² Ξωχέλλης Π., Παιδαγωγική του σχολείου, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 40

³ Χατζηβασιλείου Β., Το σύστημα ποινών στην ελληνική εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988 σ. 81

⁴ Μαμάκης Γ., Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φθεγγόμενον», Ν.Α. Λασιθίου, Αγ. Νικόλαος 2003, σ. 107

⁵ Δημαράς Α. & Βασιλού-Παπαγεωργίου Β., Από το κοντύλι στον υπολογιστή, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008, σ. 112

⁶ βλ. Καψάλης Α.Γ. Η μαθητική επιθετικότητα: ερμηνεία της επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο, Τα εκπαιδευτικά, 1993, τ. 31-32, σ. 74, Μαυρογιώργος Γ., Η κατανομή του σχολικού χώρου ως δείκτης αυταρχικών δομών στην οργάνωση της σχολικής ζωής, Σύγχρονη εκπαίδευση, 1983, τ. 14

κολυμβητήριο, εργαστήρια με εποπτικά μέσα, αίθουσες μαγειρικής, ξυλουργικής κλπ δεν μπορεί να είναι τα ίδια με εκείνον που κλείνεται μέσα σε παγωμένα άχαρα ντουβάρια, ψυχρά όπως τα κελιά μιας φυλακής, με φτωχή επίπλωση και περιορισμένα εποπτικά μέσα διδασκαλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

2.1 Πειθαρχία

2.1.1 Σημασιολογική ανάλυση

Η ελληνική λέξη *πειθαρχία* εμφανίζεται στην αρχαία φιλοσοφία και δραματουργία ως αναφορά στην ευπείθεια και την υπακοή σε διαταγές ή νόμους γραπτούς και άγραφους¹. Ετυμολογικά, άλλωστε, αποτελείται από τις λέξεις πείθω/ομαι και αρχή/ω, που σημαίνει υπακοή μέσω της πειθούς σε κάποιον ο οποίος εκπροσωπεί μια αρχή. Σύμφωνα με τον Γ. Μπαμπινιώτη², πειθαρχία είναι «κάθε υποταγή στους ανωτέρους, σε ορισμένες αρχές, στους νόμους, στους ισχύοντες κανόνες» και κατά τον Μ. Τριανταφυλλίδη «η υπακοή σε κανόνες που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και τη δράση των ατόμων ενός συνόλου και εξασφαλίζουν την τάξη».

Η πειθαρχία αποτελεί μια έννοια που έχει αποκτήσει θετικές και αρνητικές σημασιοδοτήσεις. Πολύ συχνά η λέξη πειθαρχία χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την απόλυτη υποταγή, ή «το σύνολο κανόνων και επιρροών μέσω των οποίων μπορούν να κυβερνηθούν τα πνεύματα και να διαμορφωθούν οι χαρακτήρες»³. Αλλά η πιο διαδεδομένη σήμερα σημασία της λέξης πειθαρχία-discipline προέρχεται από το λατινικό *discere*, δηλαδή μαθαίνω, σπουδάζω και διατηρεί μια διπλή έννοια. Από τη μια μεριά είναι ένας όρος που υποδηλώνει τους διάφορους κλάδους της γνώσης και από την άλλη μεριά υπονοεί τον κανόνα, την τάξη και τη διατήρησή της. Δηλαδή ορίζεται ως πράξη και τρόπος μάθησης, εκπαίδευση, ηθική καθοδήγηση και επιρροή. Γενικά αναφέρεται στη «διακυβέρνηση ατόμων και ομάδων ατόμων και παραπέμπει άμεσα στην πολιτική και στην έννοια της εξουσίας, διαπερνάται όμως επίσης από την έννοια της γνώσης και της μάθησης»⁴. Η πειθαρχία θεωρείται και σαν μια ικανότητα να συμπεριφέρεται και να εργάζεται κανείς με ελεγχόμενο τρόπο, ενέχει δηλαδή τον αυτό-έλεγχο και τον αυτό-περιορισμό, καταστάσεις στις οποίες μπορεί να φτάσει κανείς ύστερα από επίμονη διαδικασία εκπαίδευσης. Το γαλλικό λεξικό Robert προσθέτει και ένα τρίτο νόημα: η πειθαρχία (*discipline*) είναι η τιμωρία που επιβάλλει τη διατήρηση του κανόνα και, κατ' επέκταση, το ίδιο το όργανο της τιμωρίας, ένα είδος μαστιγίου⁵.

2.1.2 Κοινωνιολογική ανάλυση

Η κοινωνική πειθαρχία είναι ένας τρόπος συμπεριφοράς των μελών μιας κοινωνίας, που βασίζεται στην υπακοή και το σεβασμό των κανόνων δικαίου και ηθικής, τους οποίους θεσπίζει η ίδια. «Αναγνωρίζεται σαν εργαλείο, μια μέθοδος εξασφάλισης της επιβίωσης και συνέχειας των κοινώς αποδεκτών συστημάτων συμβίωσης και αλληλενέργειας των ατόμων. Είτε αναφερόμαστε στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα είτε στα επί μέρους συστήματά του, όπως είναι το πολιτικό, το οικονομικό, το εκπαιδευτικό, το θρησκευτικό, η πειθαρχία αποτελεί

¹ Η πειθαρχία για τους αρχαίους Έλληνες ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες εύρυθμης λειτουργίας του πολιτεύματος και ηθικής καταξίωσης της ζωής. Η ανυπακοή στους άγραφους νόμους (ήθη και έθιμα, λατρεία, νεκροί, ικέτες κ.λ.π.) ήταν μεγάλη ντροπή για τον παραβάτη. Ο Δημοσθένης τονίζει: «επειδή οι νόμοι μετά τους θεούς αναμφίβολα σώζουν την πόλη (=κράτος), πρέπει το νομοταγή όλοι να το τιμούν και να το επαινούν, ενώ τον απείθαρχο να τον τιμωρούν».

² Μπαμπινιώτης Γ.: Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998, σελ. 832

³ Σολομών Ι., Πειθαρχία και γνώση: εισαγωγικές σημειώσεις, στο Τοπικά Α', Αθήνα 1994, σ. 7

⁴ Σολομών Ι., Πειθαρχία και γνώση: εισαγωγικές σημειώσεις, στο Τοπικά Α', Αθήνα 1994, σ. 7

⁵ Ντούε Μπ., Πειθαρχία και τιμωρίες στο σχολείο, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1992 σ. 18

βασικό στοιχείο της λειτουργίας και της ανάπτυξής τους»¹. Κατά τον Αισχύλο «πειθαρχία γάρ ἔστι εὐπραξίας μήτηρ» και κατά το Σοφοκλή «ἀναρχίας μείζον οὐκ ἔστιν κακόν»². Οι θεωρίες της άμεσης αναπαραγωγής υποστηρίζουν ότι η κοινωνία πρέπει να αναπαράγεται ή να διατηρείται και αυτό μπορεί να γίνει μόνο αν επιβληθούν ορισμένοι «περιορισμοί» στην ελευθερία, στον αυθορμητισμό και την αυτενέργεια του ατόμου. Το άτομο πρέπει «να πειθαρχεί στις απαιτήσεις της κοινωνικής ζωής».³

Σύμφωνα με τον E. Durkheim η πειθαρχία αποτελεί τον θεμελιώδη λίθο για τη στήριξη του κοινωνικού οικοδομήματος. Αποτελεί το μέσο, μέσα από το οποίο αναδεικνύεται κάθε φορά και υπηρετείται το κοινό καλό. Κατά τον Durkheim η πειθαρχία αποτελεί εκείνο το εργαλείο μέσα από τη χρήση του οποίου εξασφαλίζεται η κανονικοποίηση της συμπεριφοράς των κοινωνιών, η ενστάλαξη των βασικών κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς, των κοινωνικών αξιών και της ηθικής⁴. Η κανονικοποίηση της συμπεριφοράς αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης. Επίσης κατά τον Durkheim η ηθική συμπεριφορά προϋποθέτει τη συμμόρφωση σε κανόνες, στην πραγματικότητα δηλαδή αποτελεί μια μορφή πειθαρχίας την οποία επιβάλλουμε οι ίδιοι στον εαυτό μας. Με την αυτοπειθαρχία μπορούμε να περιορίζουμε τις επιθυμίες και τις ορέξεις μας χάριν του συλλογικού συμφέροντος.

Κατά τον Foucault αυτό που μπορούμε να αποκαλέσουμε «πειθαρχίες» είναι εκείνες οι μέθοδοι, που επιτρέπουν το λεπτομερή έλεγχο των λειτουργιών του σώματος, που διασφαλίζουν τη διαρκή υποταγή των δυνάμεών του και τους επιβάλλουν μια σχέση υπακοής-χρησιμότητας⁵. Έτσι η πειθαρχία με την έννοια της διακυβέρνησης και της διαμόρφωσης ρυθμισμένων ατόμων, χαρακτηρίζει τις σύγχρονες μορφές άσκησης εξουσίας, οι οποίες δεν στηρίζονται στη βία και στο φόβο, καθώς παρουσιάζουν ηπιότερο χαρακτήρα⁶.

Η πειθαρχία, ως συστατικό της κοινωνίας και ως μέσο διατήρησης και αναπαραγωγής της, δεν εγκαθιδρύεται εφάπαξ στα άτομα, αλλά πρόκειται για μια σταδιακή σχηματοποίηση των στάσεων, των πράξεων, των παρορμήσεων και των κοινωνικών προβολών των ατόμων.⁷ Κατά τον S. Nisbet τα στάδια της πειθαρχίας αντιστοιχούν σε διαδοχικές φάσεις της ζωής του ατόμου και της κοινωνικοποίησής του και είναι τέσσερα:⁸

1. Το στάδιο της συναίνεσης, όπου το άτομο ελέγχεται από διάφορες καταστάσεις πόνου και ευχαρίστησης τις οποίες και συνηθίζει. Η πειθαρχία εδώ εμφανίζεται συνειρμικά. Για παράδειγμα, ένα νήπιο πειθαρχεί την επιθυμία του να φάει κάτι καυτό αν σε προηγούμενη περίπτωση έχει καεί.
2. Το στάδιο της αυταρχικότητας, όπου το άτομο αποδέχεται την ανωτερότητα κάποιων ατόμων και υπακούει στη θέλησή τους. Αυτό το στάδιο πειθαρχίας αναπτύσσεται σε αυστηρά ιεραρχημένες κοινωνικές ομάδες όπως είναι ο στρατός, η δημόσια διοίκηση, ή ιδιωτική πρωτοβουλία κ.λ.π.
3. Το στάδιο της κοινωνικής πειθαρχίας, όπου το άτομο ελέγχεται μέσω κοινωνικών δυναμικών που αναπτύσσονται στις διάφορες κοινωνικές ομάδες. Καταλυτικό στοιχείο αυτού του σταδίου της πειθαρχίας αποτελεί ο κοινωνικός έλεγχος και οι μηχανισμοί του. Στην περίπτωση αυτή ανήκει και η σχολική πειθαρχία.
4. Το στάδιο της προσωπικής ελευθερίας, όπου το άτομο μαθαίνει να ελέγχει τον εαυτό του μέσα από τις προσλαμβανόμενες κοινωνικές παραστάσεις, τις ιδέες του, την κυρίαρχη ιδεολογία, τους κοινωνικούς αγώνες και τις αξίες κ.ά. Το τελευταίο αυτό στάδιο αποτελεί το αποκορύφωμα των προηγούμενων, όπου η πειθαρχία μετατρέπεται σε προσωπική υπόθεση του ατόμου, δηλαδή φθάνει στην κατάσταση της αυτοπειθαρχίας. Το άτομο έχει συνηθίσει σε κοινωνικές καταστάσεις και πρακτικές, οι κοινωνικοί μηχανισμοί ενστάλαξης της κυρίαρχης ιδεολογίας και των κοινωνικών αξιών

¹ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 14

² Σοφοκλής Αντιγόνη, ΟΕΣΒ 1967, σ. 155

³ Bowles, S. and Gintis, H. Schooling in Capitalist America, Routledge and Kegan Paul, London, 1976, σ. 270

⁴ Durkheim E. Moral Education, 1971 σ. 41

⁵ Φουκώ Μ., Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής, Ράππα, Αθήνα 1989, σ. 184

⁶ Σολομών Ι, Πειθαρχία και γνώση: εισαγωγικές σημειώσεις, στο Τοπικά Α, Α.Μ.Ε.Α. Αθήνα 1994, σ. 8

⁷ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 15

⁸ Nisbet, S., όπως παρατίθεται στο Κυρίδης, Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 15-16

έχουν συγκεκριμενοποιήσει τα αποτελέσματά τους, οι κοινωνικοί κανόνες έχουν γίνει αποδεκτοί, το άτομο έχει αναπτύξει τις προσωπικές του στάσεις, ιδέες και πρακτικές. Τελικά εμφανίζεται τόσο περισσότερο πειθαρχημένο, όσο οι παραπάνω στάσεις και ιδέες είναι σύμφωνες με τα κοινωνικά πρότυπα.

Ο Μ. Weber θεωρεί ότι «η πειθαρχία του στρατού είναι η μητρική αγκαλιά της πειθαρχίας εν γένει. Ο δεύτερος μεγάλος δάσκαλος στην πειθαρχία είναι η μεγάλη σχολική μονάδα».¹ Ο Μ. Foucault, υποστηρίζει ότι η πειθαρχία συνδέεται άμεσα με την παραγωγή και την άσκηση της εξουσίας. «Η πειθαρχία είναι ένας τύπος εξουσίας, μια μεθοδολογία άσκησης της, η οποία διαθέτει ένα σύνολο μέσων και τεχνικών, μεθόδων και τρόπων εφαρμογής των στόχων. Είναι μια ανατομία της εξουσίας ...».²

Ως προς τη σύνδεση της πειθαρχίας με την παραγωγή και την άσκηση εξουσίας θα πρέπει να οριστεί η έννοια της εξουσίας. Η εξουσία στο Φουκώ, δεν αποτελεί ένα σύνολο θεσμών και μηχανισμών που εξασφαλίζουν την υποταγή των πολιτών στο Κράτος, ούτε ένα σύστημα κυριαρχίας, που ασκείται από μια ομάδα ή τάξη σε κάποια άλλη και της οποίας οι παρενέργειες διοχετεύονται στο σύνολο του κοινωνικού. Αντίθετα με τον όρο εξουσία εννοείται το πλήθος των σχέσεων δύναμης που ενυπάρχουν στο χώρο όπου ασκούνται και είναι συστατικές της οργάνωσης του.

Επομένως, η εξουσία δεν είναι θεσμός ούτε δομή, πράγμα που σημαίνει ότι δεν είναι κάτι που το κατέχουν μερικοί σε αντίθεση με κάποιους άλλους, αλλά είναι το όνομα που δίνεται σε μια πολυσύνθετη κατάσταση σε μια δοσμένη κοινωνία. Επίσης ο Φουκώ, επεκτείνοντας τον ορισμό της εξουσίας θεωρεί ότι η εξουσία είναι διακυβέρνηση των ανθρώπων από τους ανθρώπους, πράγμα που σε τελευταία ανάλυση σημαίνει δόμηση του ενδεχομένου πεδίου δράσης των άλλων. Οι στρατηγικές της εξουσίας που επιβάλλονται από το 18ο αιώνα και μετά και αποτελούν αυτό που ο Φουκώ ονομάζει πειθαρχίες, χαρακτηρίζονται από την ιεραρχική επιτήρηση, την επιβολή της νόρμας, η οποία διαφοροποιεί τα άτομα και τις συμπεριφορές με βάση δύο πόλους καλό - κακό και της εξέτασης. Η εξέταση αποβλέπει στη σύσταση γνώσης γύρω από τα άτομα. Χάρη σ' αυτές τις τεχνικές η εξουσία κατασκευάζει χρήσιμα γι' αυτήν άτομα, επιβάλλοντας στην κοινωνία μια γενικευμένη εξατομίκευση. Επομένως, η πειθαρχία δεν ταυτίζεται ούτε μ' ένα θεσμό, ούτε μ' ένα μηχανισμό. Είναι, όπως λέει ο Φουκώ «ένας τύπος εξουσίας, ένας τρόπος άσκησης που περιλαμβάνει ένα σύνολο οργάνων, τεχνικών, μεθόδων, διαδικασιών, επιπέδων εφαρμογής, στόχων». Είναι μια φυσική ή μια ανατομία της εξουσίας, μια τεχνολογία. Και μπορούν να την αναλάβουν είτε εξειδικευμένα ιδρύματα, όπως φυλακές, είτε ιδρύματα που την χρησιμοποιούν προς ένα βασικό σκοπό π.χ. το σχολείο, είτε προϋπάρχουσες αρχές, κρατικοί θεσμοί, μηχανισμοί, που κατέστησαν την πειθαρχία θεμελιακή αρχή της εσωτερικής τους λειτουργίας³.

Υπό το πρίσμα της σύνδεσης της πειθαρχίας με την εξουσία, θα μπορούσε κανείς να αναζητήσει τρόπους και μεθόδους επιβολής, εφαρμογής και αναπαραγωγής της πειθαρχίας. Ο Γ. Πεπονής σημειώνει ότι η πειθαρχία εγκαθιδρύεται με τρεις κυρίως τρόπους:

1. Η ιεραρχική επίβλεψη διαχέεται σε όλο το εύρος των πειθαρχικών οργανισμών. Συνδέεται με την **οπτική επιτήρηση**, τη γενίκευση δηλαδή του εξουσιαστικού και ελεγκτικού βλέμματος ανωτέρου προς κατώτερο.
2. Θεσμοποιούνται συστήματα **κυρώσεων και επιβραβεύσεων** που συναρτώνται με τον όλο και λεπτομερέστερο προσδιορισμό της κοινωνικής συμπεριφοράς και την ολοένα και λεπτομερέστερη διάγνωση των αποκλίσεων από την κανονικότητα.
3. Θεσμοποιούνται **εξετάσεις**, με τη διπλή έννοια που έχει ο όρος στο σχολείο και στο νοσοκομείο. Η εξέταση επιτρέπει τη διάγνωση της κατάστασης των ατόμων, την κατάταξή τους στους ταξινομικούς πίνακες των γνώσεων και των θεσμών, καθώς και τον προσδιορισμό τυχόν διορθωτικών μέτρων αν διαπιστωθούν αποκλίσεις από τις προδιαγεγραμμένες καταστάσεις. Επομένως, η εξέταση συγκροτεί τα άτομα ως αντικείμενα εξουσίας και γνώσης ταυτόχρονα⁴.

¹ Weber M., Οικονομία και Κοινωνία, όπως παρατίθεται από τον Κουζέλη στο Τοπικά Α', Α.Μ.Ε.Α. Αθήνα 1994, σ. 264

² Φουκώ Μ., Επιτήρηση και τιμωρία, η γέννηση της φυλακής, Ράππα, Αθήνα 1989, σ. 217

³ Φουκώ Μ., Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής. Ράππα, 1989 σ. 283

⁴ Πεπονής, Γ., «Γνώση, διαίρεση εργασίας και οργανωτική παιδεία στο εργοστάσιο», Τοπικά, Α', Ε.Μ.Ε.Α., Αθήνα 1994.

Η παραπάνω θεώρηση της πειθαρχίας, ως παράγωγο και συστατικό στοιχείο της εξουσίας, αποτελεί τη θεωρητική βάση πάνω στην οποία οικοδομείται η αρνητική σημασιοδότηση του όρου.¹

Σύμφωνα με τον Φουκώ, η ανάπτυξη και η γενίκευση των πειθαρχικών δικτύων αποτέλεσε ιστορικά την άλλη όψη των διαδικασιών, με τις οποίες η αστική τάξη έγινε κυρίαρχη πολιτικά. Κατά το Φουκώ, η ιστορική στιγμή της πειθαρχίας είναι «η στιγμή που γεννιέται μια τέχνη του ανθρώπινου σώματος, που δεν αποβλέπει μόνο στην ανάπτυξη των ικανοτήτων, ούτε στην επιβάρυνση της υποταγής του, αλλά στη διαμόρφωση μιας σχέσης με τον ίδιο το μηχανισμό, που το καθιστά τόσο πιο υπάκουο, όσο είναι πιο χρήσιμο και αντίστροφα. Διαμορφώνεται τότε μια πολιτική των καταναγκασμών, που συνίσταται στην επεξεργασία του σώματος στον υπολογισμένο χειρισμό των στοιχείων του, των κινήσεων του και της συμπεριφοράς τους». Μ' αυτό τον τρόπο η πειθαρχία κατασκευάζει σώματα υποταγμένα και εξασκημένα, αυξάνοντας τις ανθρώπινες δυνάμεις με όρους οικονομικής ανάπτυξης και μειώνοντάς τες από την άποψη της πολιτικής υπακοής. Από τη μια μετατρέπει τη δύναμη σε επιδεξιότητα και ικανότητες και από την άλλη, αυτή τη δύναμη προσπαθεί να την περιορίσει με όρους πολιτικής υπακοής².

2.1.3 Απόκλιση

Σε κάθε κοινωνική περίπτωση οι μετέχοντες στην κοινωνική αλληλεπίδραση ταξινομούν ενέργειες δικές τους και των άλλων σε κανονικές και σε μη κανονικές. Το τι θεωρείται ως κανονικό ή θεμιτό, συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του κοινωνικού κανόνα και της απόκλισης από αυτόν. Σύμφωνα με την στατιστική-περιγραφική άποψη, ο κοινωνικός κανόνας εμφανίζεται ως ομοιομορφία συμπεριφοράς. Δηλαδή «ό,τι κάνουν οι περισσότεροι άνθρωποι αυτό είναι και ο κανόνας». Κατά την αξιολογική-κανονιστική άποψη όμως ο κοινωνικός κανόνας προσδιορίζεται σε σχέση με τις κοινωνικές αξίες και τις αξιολογήσεις συμπεριφοράς³.

Σύμφωνα με τον Parsons κανόνας είναι «η λεκτική περιγραφή της συγκεκριμένης πορείας δράσης που θεωρείται ως επιθυμητή, σε συνδυασμό με κάποια παρότρυνση για συμμόρφωση της συγκεκριμένης μελλοντικής δράσης προς την παραπάνω πορεία»⁴. Οι κοινωνικοί κανόνες σύμφωνα με τον Lautmann δεν είναι απλές περιγραφές και προτροπές-παροτρύνσεις συμπεριφοράς, αλλά κυρίως προδιαγραφές και αξιώσεις για συγκεκριμένη συμπεριφορά και συνειδητή πορεία δράσης⁵. Κατά την άποψη του Spittler ο κοινωνικός κανόνας εμφανίζεται ως συστηματική προσδοκία, απαίτηση-αξίωση ή προδιαγραφή της συμπεριφοράς, που οφείλει ή πρέπει το άτομο να παρουσιάζει σε συγκεκριμένες συνθήκες-περιστάσεις.

Η απόκλιση από την κανονικότητα των μελών μιας κοινωνίας ορίζεται ως συνάρτηση είτε κάποιων κανόνων, είτε κάποιων προσδοκιών, είτε κάποιων κυρώσεων ή ως συνδυασμός τους. Γενικά μπορεί να οριστεί ως η «μη συμμόρφωση προς ένα δεδομένο σύστημα κανόνων που είναι αποδεκτοί από ένα σημαντικό αριθμό προσώπων που μετέχουν σε μία κοινότητα ή κοινωνία»⁶. Για τον προσδιορισμό του φαινομένου της απόκλισης, η σχετική βιβλιογραφία χρησιμοποιεί μια πολυμορφία όρων: απόκλιση, αποκλίνουσα συμπεριφορά, παρέκκλιση, παρεκτροπή, παράβαση, παρανομία, έγκλημα, κλπ. Προοδευτικά υπάρχει μια τάση χρησιμοποίησης ευφημιστικών λεκτικών σχημάτων και εγκατάλειψης ορισμένων όρων που εμπεριέχουν έντονη φόρτιση. Ο περισσότερο συζητημένος όρος στις επιστημονικές αναλύσεις είναι ο όρος απόκλιση-αποκλίνουσα συμπεριφορά⁷.

Η εννοιολογική προσέγγιση των αποκλίσεων περιλαμβάνει τρεις θέσεις:⁸

¹ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999, σ. 19

² Φουκώ, Μ., Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής. Ράππα, 1989 σ. 190

³ Δήμου Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996, σ. 25

⁴ Γκότοβος, Απόκλιση και παρέμβαση στην εκπαίδευση, Αθήνα 1988 σ. 36

⁵ Δήμου Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996, σ. 26

⁶ Giddens A., Κοινωνιολογία, Gutenberg Αθήνα, 2009, σ. 249

⁷ Δήμου Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996, σ. 39

⁸ Δήμου Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996, σ. 40-44 σχετικά με το θεωρητικό πλαίσιο των αποκλίσεων σ. 48-140

α) την κανονιστική-νομική θέση, σύμφωνα με την οποία μια ανθρώπινη δραστηριότητα-πράξη ταξινομείται ως αποκλίνουσα όταν αυτή, ως παράβαση, εμπίπτει και ελέγχεται από την κείμενη ποινική νομοθεσία. Αν δεχτούμε τον όρο «παράβαση» για την περιγραφή της δράσης του υποκειμένου που παραβιάζει κανόνες ενσωματωμένους στην κείμενη νομοθεσία, ως «παραβατική συμπεριφορά» μπορεί να θεωρηθεί κάθε παραβίαση του νόμου. Η παραβατικότητα θεωρείται παράγωγο της ασυμμετρίας ανάμεσα στους επιθυμητούς στόχους του ατόμου για επιτυχία, αναγνώριση και οικονομική άνεση και στα μέσα που χρησιμοποιεί για την επίτευξή τους. Π.χ. όταν ο επιθυμητός στόχος είναι η απόκτηση ενός πτυχίου και το άτομο δεν διαθέτει το γνωστικό υπόβαθρο για να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του εξεταστικού συστήματος, η ασυμμετρία αυτή μπορεί να οδηγήσει σε παραβατική συμπεριφορά (πλαστογραφία, απειλή κλπ). Οι κοινωνικοί κανόνες όμως εκτείνονται πέραν των επίσημων νόμων και διατάξεων, οπότε η εμβέλεια της κανονιστικής-νομικής θέσης θα είναι περιορισμένη, αν δεν συμπεριλάβει την προσβολή οποιουδήποτε κοινωνικού κανόνα, γραπτού ή άγραφου.

β) η θέση της κοινωνικής προσδοκίας, όπου η εκπλήρωση ή η προσβολή της κοινωνικής προσδοκίας αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα ταξινόμησης μιας συμπεριφοράς στην κατηγορία της κανονικής ή της αποκλίνουσας. Κάθε συμπεριφορά που ξεφεύγει από το κοινωνικά αποδεκτό, ακόμα και αν δεν είναι παράνομη, για την κοινωνιολογία συνιστά απόκλιση.

γ) η αντιδραστική θέση, σύμφωνα με την οποία πράξεις του υποκειμένου, που με οποιονδήποτε τρόπο προσελκύουν τις αρνητικές κυρώσεις του κοινωνικού περιγύρου και ειδικά αυτές του επικοινωνιακού απέναντι, χαρακτηρίζονται ως αποκλίνουσες.

Σύμφωνα με τον Τσαούση «απόκλιση είναι η κοινωνικά παραδεκτή απόσταση του τρόπου εκπλήρωσης (υποκειμενική διάσταση) από το κανονιστικά ορισμένο περιεχόμενο (αντικειμενική διάσταση) του ρόλου»¹. Ένας μαθητής που καπνίζει στην τάξη, ένας καθηγητής που παραδίδει ιδιαίτερα μαθήματα σε μαθητές του, ένας πατέρας που αδιαφορεί για την υγεία του παιδιού του, είναι μερικά παραδείγματα αποκλίνουσας συμπεριφοράς, δηλαδή συμπεριφοράς που θεωρείται ως μη κοινωνικά αναμενόμενη με βάση τις απαιτήσεις των εκάστοτε κοινωνικών ρόλων. Δηλαδή η απόκλιση αναφέρεται σε διαφοροποίηση από συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς και όχι απλά σε καταστρατήγηση συγκεκριμένων κανόνων (νόμων). Επομένως όταν μιλάμε για αποκλίνουσα συμπεριφορά μαθητών, αυτή περιλαμβάνει τόσο συμπεριφορές που έρχονται αντιμέτωπες με το νόμο, όσο και συμπεριφορές που διαφέρουν από τον κοινωνικά καθορισμένο ως «κανονικό» ρόλο ενός μαθητή. Η μελέτη της απόκλισης στην κοινωνιολογία διαφέρει από εκείνη της εγκληματολογίας. Η κοινωνιολογία μελετά την απόκλιση γενικότερα, ανεξάρτητα από την επίσημη κωδικοποίηση των κανόνων, οι παραβάσεις των οποίων συνιστούν την απόκλιση. Η εγκληματολογία ενδιαφέρεται για τη μελέτη των αποκλίσεων από τους θεσμικά κατοχυρωμένους κανόνες, τους νόμους, δηλαδή για τη μελέτη ενός υποσυνόλου της απόκλισης².

Η θέσπιση ενός κανόνα ακολουθεί την τυπική ή ημιτυπική νομοθετική-νομιμοποιητική διαδικασία και την άτυπη εθιμοτυπική ή επικοινωνιακή³. Δηλαδή οι κοινωνικοί κανόνες είναι οι προφορικές και γραπτές διατυπώσεις των ορίων της κοινωνικής δραστηριοποίησης. «Τα όρια αυτά εμποδίζουν τους κοινωνούς από το να προβαίνουν σε ενέργειες και δραστηριότητες, οι οποίες σύμφωνα με τη διάχυτη κοινωνική αντίληψη και ιδεολογία δημιουργούν προβλήματα στην εύρυθμη κοινωνική λειτουργία, στην κοινωνική συνοχή και παραβιάζουν ατομικά δικαιώματα και κοινωνικές κατακτήσεις, ή εν πάση περιπτώσει αντίκεινται στην κοινή αντίληψη για την κανονικότητα»⁴. Οι κανόνες, λοιπόν, μπορούν να αφορούν σε ομοιομορφία συμπεριφοράς, σε κοινωνικές αξίες, ή σε απαιτήσεις-αξιώσεις συμπεριφοράς. Οι κοινωνικοί κανόνες αποτελούν ανθρώπινες κατασκευές, που δεν έχουν διαχρονική ισχύ. Μπορούμε να πούμε ότι «σχεδόν στο σύνολό τους οι κοινωνικοί κανόνες έχουν ημερομηνία λήξης και

¹ Τσαούσης Δ., Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας, Gutenberg, Αθήνα 1989, σ. 32

² Γκότοβος Α., Απόκλιση και παρέμβαση στην εκπαίδευση, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1988 σ. 33

³ Δήμου Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996, σ. 28

⁴ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999, σ. 80

διαφοροποιούνται με το χρόνο, τον πολιτισμό και την κοινωνική οργάνωση»¹.

Κύριο συστατικό στοιχείο ενός κανόνα αποτελεί η έννοια της κύρωσης ή της ποινής. Χωρίς την ύπαρξη ενός συστήματος κυρώσεων οι κανόνες δεν έχουν νόημα. Γενικά όμως δεν είναι πάντοτε αυτονόητη η συνειδητή χρήση και η συμμόρφωση απέναντι στους κοινωνικούς κανόνες. Γι αυτό η παραβίαση των κανόνων προκαλεί την ενεργοποίηση μηχανισμών κυρώσεων της αποκλίνουσας συμπεριφοράς².

2.1.4 Κοινωνικός Έλεγχος

Ο κοινωνικός μηχανισμός με τη βοήθεια του οποίου η κοινωνία επιβάλλει την αποφασιστική επίδρασή της πάνω στα άτομα και εξασφαλίζει τη συνοχή, τη διατήρηση και την αναπαραγωγή της είναι ο κοινωνικός έλεγχος³. Με τον όρο αυτό υποδηλώνεται πρώτα το σύνολο των κοινωνικών μηχανισμών μέσω των οποίων εδραιώνεται, ματαιώνεται ή μεταβάλλεται μια ανθρώπινη συμπεριφορά. Στις απαρχές της κοινωνιολογίας, ο κοινωνικός έλεγχος προσδιορίστηκε ως «η ικανότητα της κοινωνίας να αυτορυθμίζεται επί τη βάση αρχών και αξιών που ή ίδια έχει θέσει»⁴. Η έννοια αυτή ήταν κεντρικής σημασίας στην έρευνα για την κοινωνική αλλαγή και την επίτευξη της κοινωνικής ειρήνης.

Σύμφωνα με τον Τσαούση «χαρακτηρίζουμε ως κοινωνικό έλεγχο το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιεί μια κοινωνία για να εξασφαλίσει τη συμμόρφωση προς τους κανόνες και τα κανονιστικά πρότυπα που ισχύουν στους κόλπους της μια δεδομένη στιγμή. Κοινό τους γνώρισμα είναι ότι τα μέσα αυτά ασκούν, άμεσα ή έμμεσα, πίεση προς ορισμένη πράξη, παράλειψη ή ανοχή»⁵.

Κατά τον Lukes⁶, υπάρχουν δύο ομάδες με διαφορετικές απόψεις πάνω στον κοινωνικό έλεγχο. Από την μία μεριά, εκείνη των συντηρητικών, που εκφράζεται από τους Durkheim, Hobbes, Freud κ.λ.π., και η οποία θεωρεί απαραίτητο τον εξαναγκασμό, τις εξωτερικές πιέσεις και την καταστολή, προκειμένου να επιτευχθεί η ευημερία του συνόλου και των ατόμων, διότι βλέπει τον άνθρωπο σαν ένα μείγμα επιθυμιών που πρέπει να «κοντρολαριστούν», να εξημερωθούν, να καταπιεστούν και να προσαρμοστούν. Από την άλλη μεριά, εκείνη των «ουτοπιστών» και φιλελεύθερων, που εκφράζεται από το Rousseau, Marx, κ.λ.π., και η οποία πιστεύει ότι τα προβλήματα του ατόμου και της κοινωνίας οφείλονται στους αδικαιολόγητους περιορισμούς και εξαναγκασμούς που επιβάλλονται στον άνθρωπο. Υποστηρίζεται ότι είναι απαραίτητος κάποιος έλεγχος του ατόμου, που συνίσταται στον περιορισμό της ελευθερίας του εκεί που αρχίζει η ελευθερία των άλλων. Οι βασικές διαφορές ανάμεσα στις απόψεις των δύο ομάδων συνοψίζονται στο: «ο κοινωνικός καταναγκασμός είναι για τον Marx άρνηση, ενώ για τον Durkheim προϋπόθεση της ελευθερίας και της ολοκλήρωσης του ατόμου».

Ο κοινωνικός έλεγχος μπορεί να εκφράζεται με στοιχειώδη μορφή (έθιμα, ζητήματα ηθικής, σχέσεις των δύο φύλων, οικογενειακές σχέσεις, κ.λ.π.), με την κοινή γνώμη, η οποία εκφράζει κατά κανόνα την κυρίαρχη ιδεολογία, καθώς και διάχυτες στάσεις και αντιλήψεις που αποδέχεται το στενότερο ή το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και τέλος με τους θεσμούς, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν την άσκηση του τυπικού κοινωνικού ελέγχου (δικαιοσύνη, νομικό σύστημα μιας χώρας)⁷. Η καθιέρωση των κοινωνικών κανόνων πραγματοποιείται με τον τυπικό, ημιτυπικό ή άτυπο κοινωνικό έλεγχο. Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος αναφέρεται στο θεσπισμένο νομικό και κυρωτικό σύστημα μιας κοινωνίας-νόμοι, διατάγματα, κώδικες κλπ. Ο ημιτυπικός αφορά τις εγκυκλίους και τις συμφωνίες και τέλος ο άτυπος στις εθιμοτυπικές και

¹ Δήμου Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996, σ. 31

² βλ. αναλυτικότερα για τις έννοιες του κανόνα και της απόκλισης, στο Γκότοβος Α., Απόκλιση και παρέμβαση στην εκπαίδευση, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1988 σ. 36-46

³ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999, σ. 41

⁴ Λαμπροπούλου Έ., Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Παπαζήση, Αθήνα 1994, σ. 19

⁵ Τσαούσης Δ., Η κοινωνία του ανθρώπου, Gutenberg, Αθήνα 1987, σ. 170

⁶ Lukes S., Alienation and Anomie, στο Laslett, Peter and Runciman, Walter Garisson, Philosophy, Politics and Society, Blackwell, Oxford 1969, σ.142, όπως παρατίθεται στο Σκούρας Γ., Κοινωνία και σχολείο, Οι ποινές στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μετά τον πόλεμο (1950-2000), Αθήνα 2002 σ. 18

⁷ Park R., Burges W., Introduction to the science of sociology, 1961

ιδιωτικές συμφωνίες¹. Βασικά εργαλεία άσκησης του κοινωνικού ελέγχου αποτελούν οι κυρώσεις και οι επιβραβεύσεις.

Έσχατο μέσο του τυπικού κοινωνικού ελέγχου αποτελεί η ποινή. Χρησιμοποιείται στην περίπτωση όπου τα υπόλοιπα μέσα, όπως η εκπαίδευση, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ή διάφορες αστικές και διοικητικές κυρώσεις αποδεικνύονται ανεπαρκή². Αυτό που κάνει τον κοινωνικό έλεγχο αποτελεσματικό, ιδιαίτερα στην αποτρεπτική του μορφή (γενική πρόληψη), δεν είναι τόσο η απειλή της ποινής, όσο η επιβολή της κύρωσης και η χρήση βίας. Χωρίς τη δυνατότητα πραγμάτωσής της, η απειλή θα ήταν ανίσχυρη να ρυθμίσει τη συμπεριφορά των ατόμων³.

2.1.5 Ποινή

Ποινή, σύμφωνα με το λεξικό του Τριανταφυλλίδη είναι η τιμωρία που επιβάλλεται σε κάποιον για αδικήματα που διέπραξε και γενικότερα για πράξεις και ενέργειες αντικανονικές ή απερίσκεπτες. Διακρίνεται σε *δικαστική ποινή*, δηλαδή τιμωρία που επιβάλλεται από το δικαστήριο για αδικήματα που έχουν διαπραχθεί και σε *πειθαρχική ή διοικητική*, η οποία επιβάλλεται από διάφορες αρχές (πολιτικές, στρατιωτικές κτλ.) ή από διάφορα συλλογικά όργανα για υπηρεσιακά κυρίως παραπτώματα. Στο ποινικό δίκαιο η ποινή ορίζεται ως ένα κακό, που διατυπώνεται ως απειλή από το νόμο και επιβάλλεται από τον Ποινικό Δικαστή στο πλαίσιο μιας δικαιοκρατούμενης διαδικασίας, με σκοπό να εκφραστεί με αυτό τον τρόπο η ιδιαίτερη κοινωνικοηθική αποδοκιμασία της έννομης τάξης προς το πρόσωπο εκείνου, ο οποίος κηρύχθηκε ένοχος για τη διάπραξη ορισμένης άδικης, καταλογιστής και τελικά αξιόποινης πράξης⁴.

Η σύγχρονη κοινωνιολογία αναγνωρίζει τη χρησιμότητα των ποινών. Οι τελευταίες αποτελούν αρνητικές κυρώσεις του κοινωνικού ελέγχου, που επιδιώκεται μέσω των κρατικών θεσμών ή άλλων σχέσεων εξουσίας. Όλοι οι κοινωνικοί κανόνες συνοδεύονται από κυρώσεις που ενισχύουν τη συμμόρφωση και προφυλάσσουν από την απείθεια. Κύρωση είναι κάθε αντίδραση των άλλων προς την συμπεριφορά ενός ατόμου ή μιας ομάδας με σκοπό να εξασφαλίσει την υπακοή του ατόμου ή της ομάδας σε ένα δεδομένο κανόνα. Μέσω της ποινής επιτάσσεται η συμμόρφωση του ατόμου προς ορισμένες θεσμικές επιταγές, πρότυπα συμπεριφοράς και αξιολογικά σχήματα μιας κοινωνικής ομάδας⁵. Αυτό σημαίνει ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες έχουν αποδεχθεί την τήρηση κανόνων που απορρέουν από τις ανάγκες διατήρησης της κοινωνικής συνοχής.

Σκοπός της ποινής είναι, επομένως, η ενίσχυση των κανόνων και η διατήρησή τους ως προτύπων προσανατολισμού της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η ποινή καλλιεργεί την εμπιστοσύνη προς τους κανόνες και ταυτόχρονα εξασκεί στην αποδοχή τους. Εφόσον η πράξη αποδοκιμάζεται και ο δράστης τιμωρείται, εμποδίζεται η νομιμοποίηση του εγκλήματος στη συνείδηση του κοινωνικού συνόλου και καταπολεμείται η διάβρωση των κοινωνικών κανόνων.

Στον Πρωταγόρα, ο Πλάτωνας εξηγεί τη σημασία της τιμωρίας: όλοι οι άνθρωποι πιστεύουν ότι η αρετή είναι διδακτή. Η τιμωρία επιβάλλεται όχι για να διορθωθεί αυτό που έγινε, αλλά για να διορθωθεί στο μέλλον εκείνος που διέπραξε το αδικήμα και κάθε όμοιός του, ο οποίος θα δει την τιμωρία αυτή. Η τιμωρία έχει σκοπό αποτρεπτικό. Αυτή την αντίληψη έχουν όλοι οι άνθρωποι όσοι απαιτούν μια ικανοποίηση με ποινές ιδιωτικού ή δημόσιου χαρακτήρα⁶.

¹ Δήμου Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996, σ. 30

² Μαργαρίτης Λ., Θεωρία της ποινής, Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 41

³ Τσαούσης Δ., Η κοινωνία μας, Gutenberg, Αθήνα 2000, σ. 213-4

⁴ Κωστάρας Αλ., Έννοιες και θεσμοί του ποινικού δικαίου, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001, σ. 194

⁵ Σπινέλη Κ., Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982, σ. 62

⁶ Πλάτωνας, Πρωταγόρας, Πατάκη 8α, κεφ. ΙΓ, σ. 75

2.2 Σχολική πειθαρχία

2.2.1 Εννοιολογική προσέγγιση

Στον όρο σχολική πειθαρχία αποδίδονται διαφορετικές σημασίες που εξαρτώνται από τη συνολικότερη οπτική του θέματος. Πρώτον, αυτές που θεωρούν την πειθαρχία ως εργαλείο για την εξασφάλιση της ομαλότητας και της αποτελεσματικότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας, δεύτερον αυτές που θεωρούν την πειθαρχία ως συστατικό στοιχείο της εκπαιδευτικής πράξης και τρίτον αυτές που θεωρούν την πειθαρχία ως μηχανισμό για την εξασφάλιση και εδραίωση των σχολικών και των ευρύτερων εξουσιαστικών δομών¹.

Ο Jones υποστηρίζει πως η πειθαρχία, στον απλούστερο ορισμό της, είναι η διαδικασία επιβολής των κανόνων της τάξης έτσι ώστε να διευκολυνθεί η μαθησιακή διαδικασία και να ελαχιστοποιηθεί η αταξία². Υπ' αυτή την έννοια η πειθαρχία δεν αποτελεί αυτοσκοπό του σχολείου, αλλά εργαλείο. Η σχολική πειθαρχία με την έννοια της υπακοής, αποτελεί βασικό κομμάτι της εκπαιδευτικής διαδικασίας, την χαρακτηρίζει και παίζει αποφασιστικό ρόλο στην αποτελεσματικότητά της. Κατά τον Καψάλη ο όρος «πειθαρχία» είναι πολύ ευρύς και γενικός και το γεγονός αυτό οδηγεί πολλές φορές σε παρανοήσεις και παρεξηγήσεις: «Στην παιδαγωγική γλώσσα με τον όρο "πειθαρχία" δεν εννοούμε συνήθως την κατάχρηση εξουσίας του εκπαιδευτικού κατά έναν τρόπο που να εξασφαλίζει την τυφλή υπακοή και την απόλυτη συμμόρφωση των μαθητών με τις θελήσεις του»³. Σκοπός της σχολικής πειθαρχίας είναι να βοηθήσει το μαθητή να σκέπτεται αυτόνομα και να ενεργεί αυτόβουλα και υπεύθυνα. Δηλαδή, με το όρο πειθαρχία εννοούμε σήμερα την εξασφάλιση των προϋποθέσεων εκείνων που επηρεάζουν την απρόσκοπτη εργασία και συνεργασία της τάξης και τη βοηθά να πετύχει τους σκοπούς της. Οι περισσότεροι μελετητές θεωρούν πως η πειθαρχία ουσιαστικά είναι ένας μηχανισμός αποτροπής και καταστολής εμφάνισης ενόχλησης για την εκπαιδευτική πράξη.

Κατά τον Gramsci⁴ η πειθαρχία στο σχολείο δεν είναι η διαμόρφωση των κατάλληλων συνθηκών για την ομαλή διεξαγωγή της διδασκαλίας, αλλά αυτή καθαυτή η εκπαιδευτική διαδικασία ως αναπαραγωγή και μετάδοση της γνώσης: η παραγωγή, αναπαραγωγή, νομιμοποίηση και μετάδοση της γνώσης αποτελεί ένα σύστημα ιδεολογικής πειθαρχίας. Ο Ausubel⁵ από τη μεριά του δέχεται ότι με την πειθαρχία διευκολύνεται η κοινωνικοποίηση του παιδιού, συντελείται η ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, αναπτύσσεται ευκολότερα η ηθική συνείδηση με την εσωτερίκευση των ηθικών κανόνων και, τέλος, κατοχυρώνεται η συναισθηματική ασφάλεια του παιδιού, γιατί χωρίς τον σταθερό εξωτερικό έλεγχο καταλαμβάνεται από σύγχυση. Ο Ασπιώτης επισημαίνει ότι η υπακοή στον κανόνα είναι η πρώτη ελευθερία, την οποία στη συνέχεια ακολουθεί η δεύτερη ιδεώδης ελευθερία, που είναι η υπακοή στη συνείδηση, στις ύψιστες αξίες. Πειθαρχία ακόμη, σημαίνει διόρθωση της συμπεριφοράς με την άσκηση εξωτερικού ελέγχου, αλλά και ανάπτυξη του εσωτερικού ελέγχου, της αυτοπειθαρχίας του, πάνω στην ίδια συμπεριφορά. Αυτοπειθαρχία είναι η κατάσταση κατά την οποία ο μαθητής μπορεί να προσαρμοστεί σε συγκεκριμένο θέμα και να μεταθέσει το ενδιαφέρον του για άλλα ερεθίσματα σε μια πιο κατάλληλη στιγμή. Οπότε, από μία ευρύτερη θεώρηση, σχολική πειθαρχία είναι ένα σύνολο από κανόνες και συμπεριφορές με τις οποίες μπορούμε να κατευθύνουμε τους μαθητές. «Με την έννοια αυτή ... δεν είναι άστοχο να πούμε πως ταυτίζεται λίγο πολύ με την έννοια της αγωγής»⁶. Με την αυτοπειθαρχία συμφωνεί και ο Durkheim «Η πειθαρχία είναι απαραίτητη στα σχολεία. Η εκπαίδευση πρέπει να διδάσκει στους ανθρώπους αυτοπειθαρχία».

Ο σημαντικότερος εκπρόσωπος της τρίτης θεώρησης είναι ο Φουκώ. Σύμφωνα με αυτόν, η δραστηριότητα που εξασφαλίζει την εκμάθηση και την απόκτηση δεξιοτήτων ή τύπων συμπεριφοράς αναπτύσσεται στο σχολείο διαμέσου ενός ολόκληρου συνόλου ρυθμισμένων

¹ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο, θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 27-28

² Jones, F. H., The Gentle Art of Classroom Discipline, National Elementary Principal 1979 σ. 58, παρατίθεται στο Κυρίδης σ. 29

³ Καψάλης Α., Παιδαγωγική ψυχολογία, Κυριακίδης Θεσσαλονίκη 1989, σ. 525

⁴ Βρατσάλης Κ., Πειθαρχία και γνώση στον Gramsci, στο τοπικά Α', Ε.Μ.Ε.Α. Αθήνα 1994 σ. 179-181

⁵ Αραβανής Γ., Πειθαρχία και Εκπαίδευση –Ο ρόλος των ποινών και των αμοιβών στο σχολείο και στο νηπιαγωγείο, Γρηγόρης, Αθήνα 2000, σ.10

⁶ Καψάλης Α., Παιδαγωγική ψυχολογία, Κυριακίδης Θεσσαλονίκη 1989, σ. 525

επικοινωνιών όπως μαθήματα, ερωτήσεις και απαντήσεις, διαταγές, παροτρύνσεις κ.α. και διαμέσου μιας σειράς μεθόδων εξουσίας όπως κλείσιμο, επιτήρηση, ανταμοιβή, τιμωρία, πυραμοειδής ιεραρχία. Αυτά τα σύνολα, όπου η ενεργοποίηση των τεχνικών ικανοτήτων, το παιχνίδι των επικοινωνιών και οι σχέσεις εξουσίας, συναρμολογούνται με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο, αποτελούν αυτό που ο Φουκώ ονομάζει πειθαρχία.¹

Η εξουσία που ασκούν οι εκπαιδευτικοί απορρέει από την τυπική - γραφειοκρατική οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, από τις άτυπες και τυπικές σχέσεις που διαμορφώνονται με τους εκπαιδευόμενους και από τα πειθαρχικά μέσα τα οποία επιστρατεύουν για να εξασφαλισθεί η ομαλή διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ο Ι. Σολομών επίσης θεωρεί ότι «η σχολική πειθαρχία, θέτοντας σε λειτουργία μια σειρά από μηχανισμούς χώρου, όργανα, μεθόδους και τεχνικές που τη συνθέτουν, αναλύει, ρυθμίζει, καθιστά γνωρίσιμα και τυποποιεί τα παιδιά που ανατίθενται στο σχολικό θεσμό και έτσι χαρακτηρίζει αποφασιστικά τον τρόπο άσκησης της σχολικής εξουσίας»².

Οι R.L. Curwin και A.N. Mendler³, στην προσπάθειά τους να ορίσουν την σχολική πειθαρχία, θεωρούν δύο διαφορετικές τάξεις. Στην τάξη Α δεν υπάρχουν κανόνες. Ο καθηγητής και οι μαθητές κάνουν ό,τι θέλουν και ο καθένας αποφασίζει για το σωστό. Φυσικά δεν τίθεται θέμα πειθαρχίας, διότι δεν καταστρατηγείται κανένας κανόνας. Στην τάξη Β υπάρχουν κανόνες, που τους έχει ορίσει ο καθηγητής. Κάθε συμπεριφορά καθορίζεται από τους κανόνες και, επιπλέον, θεωρούν ότι κανένας μαθητής δεν τους παραβαίνει. Ούτε σ' αυτή την τάξη έχουμε θέμα πειθαρχίας, διότι κανένας κανόνας δεν παραβιάζεται. Αν συγκρίνουμε τις δύο τάξεις, θα δούμε ότι στην Α οι ανάγκες κάθε μαθητή παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο σε σχέση με τις ανάγκες της ομάδας. Το αντίθετο συμβαίνει στην τάξη Β. Οπότε καταλήγουν: «ορίζουμε την πειθαρχία ως μία κατάσταση κατά την οποία οι ανάγκες της ομάδας (τάξη) ή του σχολείου συγκρούονται με τις ανάγκες του ατόμου (μαθητή) που είναι μέλος της ομάδας».

Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό μπορούμε να εξηγήσουμε τους διαφορετικούς ορισμούς της πειθαρχίας, από τις θεωρητικές σχολές, στο βαθμό που η κάθε μία θεωρεί σπουδαιότερη την ικανοποίηση των αναγκών της μιας (μαθητή) ή της άλλης πλευράς (καθηγητή, σχολείου).

2.2.2 Παιδαγωγική προσέγγιση

Τα παιδαγωγικά κείμενα που κατακλύζουν την εκπαιδευτική βιβλιογραφία, παρουσιάζουν πολλά υφιστάμενα ρεύματα και, επομένως, πολλές πρακτικές αγωγής, συχνά αντιφατικές. Όταν όμως εξετάζει κανείς τα πράγματα από την άποψη της παιδαγωγικής πρακτικής, μπορεί να διακρίνει δύο τάσεις, οι οποίες, μολονότι εμφανίζονται με διαφορετικά ονόματα στη βιβλιογραφία, δεν παύουν να εκφράζουν το φιλελεύθερο προσανατολισμό της εκπαίδευσης η μια και τον αυταρχικό η άλλη. Ο Doyet (1992) τις ονομάζει «κατευθυντική» και μη «κατευθυντική»: "Υπάρχει πάντα στο σχολείο μία μέθοδος αυταρχική και κατευθυντική (directive), στην ουσία της και μία πιο φιλελεύθερη, αυτοπειθαρχίας και μη κατευθυντισμού (non-directivisme)"⁴. Και οι Curwin R.L. – Mendler A.⁵ τις ονομάζουν συστήματα «του εσωτερικού ελέγχου (No External Control) και του άκαμπτου εξωτερικού ελέγχου (Strict and Complete External Control)». Ο εσωτερικός έλεγχος θεωρεί τις ανάγκες του ατόμου πιο σημαντικές από αυτές της ομάδας ή του σχολείου. Την αιτία των προβλημάτων πειθαρχίας την αποδίδει στην παρέμβαση του σχολείου στη φυσική διαδικασία ανάπτυξης του μαθητή. Οι υποστηρικτές των θεωριών του εξωτερικού ελέγχου υιοθετούν την άποψη ότι οι ανάγκες της ομάδας και της εξουσίας είναι πιο σοβαρές από τις ανάγκες του ατόμου. Τονίζουν ότι ανεξάρτητα από το πόσο ευχάριστο είναι το σχολείο, εμπλέκει τους μαθητές σε μία διαδικασία σκληραγώγησης, που είναι πολύτιμη αυτή καθ' αυτή.

¹ Φουκώ Μ., Η μικροφυσική της εξουσίας, Ίψιλον, 1991 σ. 90

² Σολομών Ι., Εξουσία και τάξη στο Νεοελληνικό Σχολείο, Αλεξάνδρεια Αθήνα 1992

³ Curwin R.L. - Mendler A., The Discipline Book: A Complete Guide to School and Classroom Management, Reston Publishing, Reston, Virginia 1980, σ. 8-10

⁴ Doyet, B., Πειθαρχία και τιμωρίες στο Σχολείο, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1992, σ. 32

⁵ Curwin L., - Mendler A., The Discipline Book, 1980, σ. 78-80

Σαν καθαρός εκπρόσωπος των θεωριών εσωτερικού ελέγχου, μπορεί να θεωρηθεί ο A. S. Neil, με το «Summerhill»: πιστεύει ότι όσο περισσότερο το σχολείο προσπαθεί να επιβάλει, να χειριστεί και να ελέγξει τη συμπεριφορά των μαθητών, τόσο περισσότερο θα υπάρχουν προβλήματα πειθαρχίας. Βασική θέση της «αντιαυταρχικής» αγωγής είναι η εναντίωση στην τιμωρία και την εξουσιαστική πειθαρχία, η οποία είναι επικίνδυνη, διότι εξαναγκάζει το παιδί κάτω από το συναίσθημα του φόβου να γίνει υποκριτικό και να διαστρεβλώσει το χαρακτήρα του. Το Summerhill αντιπροσωπεύει την πεποίθηση ότι το μίσος και η τιμωρία ποτέ δεν διόρθωσαν τίποτα, μόνο η αγάπη μπορεί να διορθώσει.

Η μαθητοκεντρική προσέγγιση της εκπαίδευσης περιγράφει μία έννοια και πρακτική που έχει διπλή εστίαση. Αφενός εστιάζει στους μαθητές ατομικά, στα ταλέντα τους, τα ενδιαφέροντά τους, τις εμπειρίες τους, το υπόβαθρό τους, τις δυνατότητές τους και τις ανάγκες τους και αφετέρου εστιάζει σε διδακτικές πρακτικές που είναι πιο αποτελεσματικές για υψηλή παρακίνηση, ουσιαστική μάθηση και επιτυχία για όλους τους μαθητευόμενους. Η κύρια ιδέα είναι ότι οι μαθητές είναι συν-υπεύθυνοι για τη μάθησή τους. Αναπτύχθηκε από τον Αμερικανό ψυχολόγο Carl Rogers (1969) στο βιβλίο του οποίου «Freedom to Learn» δεν συναντάται πουθενά η λέξη πειθαρχία (discipline) ή ποινή (punishment). Βασικό σημείο της μαθητοκεντρικής σχολής είναι η ελευθερία στην επιλογή των στόχων από τους μαθητές, προκειμένου να ανακαλύψουν τις ανάγκες τους. Προϋποθέτει ένα περιβάλλον αποδοχής και κατανόησης, που βοηθά τους μαθητές να εξερευνήσουν τις σκέψεις τους και τα συναισθήματά τους και να λύσουν μόνοι τα προβλήματά τους. Ο καθηγητής παίρνει μέρος στη μαθησιακή διαδικασία ως συντονιστής και όχι ως αυθεντία που επιβάλλει τους κανόνες του.

Στο πλαίσιο της θεωρίας του Rogers κινήθηκε και ο Ginnot¹, ο οποίος όμως οριοθέτησε τη συμπεριφορά. Η οριοθέτηση αυτή αφήνει να αναδυθεί το θέμα της πειθαρχίας, όπου χρησιμοποιούνται όμως υποκατάστατα των μεθόδων τιμωρίας, αποφεύγεται ό,τι γεννά μίσος, ενώ αντίθετα ενισχύεται ό,τι προωθεί την αυτοεκτίμηση. Το μοντέλο απαιτεί σταθερή οριοθέτηση της συμπεριφοράς, αλλά ποτέ των συναισθημάτων.

Ο Maslow, στο πλαίσιο της διατύπωσης της θεωρίας του για την ιεράρχηση των αναγκών (φυσικές Ανάγκες, ανάγκες για Ασφάλεια και Σιγουριά, Αγάπη και Επιδοκιμασία, Σεβασμό και Αυτοεκτίμηση, Γνώση και Κατανόηση, Ομορφιά και Αυτοπραγμάτωση) πιστεύει ότι ο μαθητής προσπαθεί να καλύψει μερικές από τις ανάγκες του μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Όταν καλυφθούν οι φυσικές του ανάγκες, και οι ανάγκες για ασφάλεια και σιγουριά προκύπτει άμεσα η ανάγκη για αγάπη και επιδοκιμασία, που βρίσκεται σε επόμενο σκαλοπάτι της πυραμίδας. Το σχολείο ορίζει το τι πρέπει να μάθει ο μαθητής, αντί να τον χρησιμοποιεί ως πρωταρχική πηγή καθορισμού του αναλυτικού προγράμματος. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλές φορές να μη συγχρονίζονται τα σκαλοπάτια της πυραμίδας, δηλαδή ενώ το σχολείο προσπαθεί, π.χ., να ικανοποιήσει το σκαλοπάτι της πυραμίδας που περιέχει την ανάγκη για Γνώση και Κατανόηση, ο μαθητής θέλει να καλύψει την ανάγκη για Αγάπη και Επιδοκιμασία. Αυτό το χάσμα σχολείου-μαθητή προκαλεί συγκρούσεις, αναβρασμούς, δυσaréσκειες. Στην προκειμένη περίπτωση, τα προβλήματα πειθαρχίας προκαλούνται από την προσκόλληση του μαθητή σε διαφορετικό σκαλοπάτι ικανοποίησης αναγκών (Αγάπη και Επιδοκιμασία) τη στιγμή που το σχολείο απαιτεί από το μαθητή να προσηλωθεί σε ένα άλλο (Γνώση και Κατανόηση). Σ' αυτό συμφωνούν και οι Curwin. – Mendler. «Όσο ο καθηγητής πιέζει το μαθητή να μάθει τις μαθηματικές πράξεις, αγνοώντας τις πιο βασικές του ανάγκες, τόσο περισσότερο μεγαλώνει η πιθανότητα να αναπτυχθούν προβλήματα πειθαρχίας»².

Ο Glasser πιστεύει ότι η παραπτωματική συμπεριφορά των μαθητών οφείλεται στην έλλειψη συμμετοχής τους από την εκπαιδευτική διαδικασία³. Θεωρεί ότι οι μαθητές πρέπει να συμμετέχουν στην διαμόρφωση του κανονισμού λειτουργίας του σχολείου, να τον προσαρμόζουν στις ανάγκες τους και να τον εφαρμόζουν. Έτσι θα αποκτούν υπευθυνότητα, κάτι που απαιτείται από το μαθητή, αλλά δε διδάσκεται στο σχολείο. Όταν το παιδί παίρνει

¹ Ginnot G., Theacher and Child, Macmillan, New York 1972, σ. 148

² Curwin L., - Mendler A., The Discipline Book, Virginia 1980, σ. 86

³ Glasser W., Schools Without Failure, Harper and Row, New York 1969, σ. 12

μια μεγάλη απόφαση και δεσμεύεται να αλλάξει τη συμπεριφορά του, δε χρειάζεται να πιεστεί. Αυτό σημαίνει αυτοπειθαρχία.

Ο Kohlberg πιστεύει ότι οι περισσότερες προβληματικές καταστάσεις στο σχολείο μπορούν να θεωρηθούν ως σύγκρουση της ηθικότητας του σχολείου και της ηθικότητας του μαθητή¹. Η ηθική ανάπτυξη του μαθητή σχετίζεται με την ικανότητά του να κατανοεί τα αποτελέσματα της συμπεριφοράς του πάνω στους άλλους, «βάζοντας τον εαυτό του στη θέση των άλλων» και αναπτύσσεται σε έξι στάδια: α) την εξάρτηση από την τιμωρία ή την αμοιβή β) την τάση για ανταλλαγή «εξυπηρετήσεων» γ) την τάση να είναι «αρεστός» στους άλλους δ) το σεβασμό της αυθεντίας (εκκλησία, οικογένεια, σχολείο) ε) την αναγνώριση των ατομικών δικαιωμάτων και στ) την ανώτερη ηθική τελείωση και το σεβασμό σε κοινά αποδεκτές αξίες. Ο Kohlberg τονίζει ότι η ηθικότητα του σχολείου βρίσκεται στα στάδια α, (ηθική τιμωρία), γ (καλό παιδί) και δ (νόμος της αυθεντίας). Αν ο μαθητής λειτουργεί σε διαφορετικό στάδιο, π.χ. στο β, δημιουργείται σύγκρουση μεταξύ των κανόνων του σχολείου και εκείνων του μαθητή.

Οι εκπρόσωποι της σχολής Dreikurs πιστεύουν ότι η αποκλίνουσα συμπεριφορά των μαθητών οφείλεται στη γνώμη που έχουν για τον εαυτό τους, που τους οδηγεί σε στόχους έξω από το πλαίσιο της αναμενόμενης συμπεριφοράς από το σχολείο, όπως: απαίτηση υπερβολικής προσοχής, αγώνα για επίδειξη δύναμης – εκδίκηση, ανικανότητα - απογοήτευση. Ο Dreikurs θεωρεί τόσο τις ποινές όσο και τις αμοιβές αναποτελεσματικές, επειδή και οι δύο δηλώνουν έλλειμμα σεβασμού. Στις περιπτώσεις αποκλίνουσας συμπεριφοράς όπου οι ποινές είναι απαραίτητες και αποτελεσματικές ο Dreikurs και οι Curwin – Mendler προτείνουν τις «φυσικές και λογικές συνέπειες».

Ο Rathes παρατήρησε συγκεκριμένα προβλήματα συμπεριφοράς σε μαθητές με ασαφείς αξίες και πεποιθήσεις². Οι μαθητές αυτοί παρουσιάζουν πολύ συχνά δυνατές εσωτερικές αναστατώσεις. Τα χαρακτηριστικά αυτών των μαθητών είναι απάθεια, αστάθεια, αβουλία, ασυνέπεια, υποκρισία, αμφισβήτηση. Θέματα πειθαρχίας προκαλούνται όταν οι παραπάνω συμπεριφορές συγκρούονται με τις αναμενόμενες του εκάστοτε εκπαιδευτικού συστήματος.

Ο Gorton θεωρεί τον καθηγητή υπεύθυνο για πολλά προβλήματα πειθαρχίας στην τάξη εξαιτίας των καταπιεστικών μεθόδων διδασκαλίας³. Πιστεύει ότι η δύναμη και η αυθεντία επηρεάζουν καταστροφικά τη σχέση καθηγητή-μαθητή. Οι απειλές, οι ταπεινώσεις, οι τιμωρίες που χρησιμοποιούν αρκετοί καθηγητές προκαλούν αντίδραση, εκδίκηση και επαναστατικότητα. Σαν εναλλακτική λύση προτείνει την εκπαίδευση των δασκάλων σε ένα μοντέλο επικοινωνίας που περιλαμβάνει ενεργό ακρόαση, αποστολή μηνυμάτων, ιδιοποίηση προβλημάτων και διαπραγμάτευση.

Το μοντέλο της ανάλυσης των συνδιαλλαγών μεταξύ δύο ανθρώπων (I am OK – You are OK) μπορεί να εφαρμοστεί και στην κατανόηση των προβλημάτων πειθαρχίας μεταξύ καθηγητή και μαθητή. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, ο κάθε άνθρωπος έχει τρεις καταστάσεις του Εγώ (Εγώ-Παιδί, Εγώ-Γονιός, Εγώ-Ενήλικας), που η «φωνή» καθεμιάς εξαρτάται από την ηλικία, την εμπειρία και την παρούσα κατάσταση. Όταν η συνδιαλλαγή μεταξύ μαθητή και καθηγητή γίνεται στο ίδιο επίπεδο, δεν υπάρχει σύγκρουση. Όταν όμως ο τόνος και το ύφος του μαθητή μεταφέρει μη λεκτικό μήνυμα άλλου επιπέδου από το λεκτικό, ο καθηγητής μπορεί να αποκριθεί στο λανθάνων μήνυμα, στο άλλο αυτό επίπεδο, οπότε δημιουργείται πρόβλημα πειθαρχίας. Σύμφωνα με τη συνδιαλλακτική ανάλυση, τα προβλήματα πειθαρχίας μπορούν να αποφευχθούν με την κατανόησή τους και την εμπλοκή του καθηγητή σε ένα παιχνίδι με τον άτακτο μαθητή κατά το οποίο ευαισθητοποιείται, συγχρονίζοντας το δικό του Εγώ και το Εγώ του μαθητή την κάθε στιγμή.

¹ Kohlberg L., The child as a moral philosopher, Psychology Today 1968, σ. 30

² Rathes L., Values and Teaching, Ohio 1966 σ. 6

³ Gorton T., Teacher Effectiveness Training, Wyden, New York 1974, σ. 16

2.2.3 Οριοθέτηση αποκλίνουσας συμπεριφοράς

Σε αναλογία με ό,τι θεωρείται απόκλιση στην κοινωνική αλληλεπίδραση, η απόκλιση από τους κανόνες της αναμενόμενης επιθυμητής συμπεριφοράς από τους μαθητές αποτελεί έκφραση αταξίας ή απειθαρχίας. Η υποταγή στους κανόνες, είτε αυτοί επιβάλλονται με τρόπο αυταρχικό, είτε όχι, συνιστά αναλλοίωτο στοιχείο της σχολικής μορφής κοινωνικοποίησης, που κυριαρχεί μέχρι σήμερα μόνο στο σχολείο¹. Απαραίτητη προϋπόθεση για να λειτουργήσει μια σχολική τάξη είναι η ύπαρξη κάποιων κανόνων, οι οποίοι με τη σειρά τους υπαγορεύονται από αντίστοιχες ανάγκες. Οι σχολικοί κανόνες καθορίζουν τι θεωρείται ως κανονικό ή θεμιτό για τους συμμετέχοντες στην εκπαιδευτική διαδικασία. Υπάρχουν προδιαγραφές για τους μαθητές, όπως κανονική φοίτηση, συνέπεια, τάξη, όχι ενοχλήσεις στο μάθημα κλπ. αλλά και κοινωνικοί κανονισμοί όπως σεβασμός προς το δάσκαλο, υπακοή, κ.α.² Όσον αφορά στους μαθητές, κατά αναλογία με τους κοινωνικούς κανόνες, οι σχολικοί κανόνες λειτουργούν αποτρεπτικά στο να συμβαίνουν ενέργειες και δραστηριότητες, οι οποίες δημιουργούν προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία του σχολείου ή παραβιάζουν ατομικά ή συλλογικά δικαιώματα. Αποκλίσεις από τους κανόνες τιμωρούνται μέχρι και με αποκλεισμό από το σχολείο. Ο ικανοποιητικός έλεγχος της τάξης είναι προϋπόθεση για την επιτυχία των σκοπών της διδασκαλίας και της εξασφάλισης της ψυχολογικής και φυσικής ευεξίας των μαθητών.

Κάθε σχολικό περιβάλλον εκφράζει ένα διαφορετικό βαθμό προσπάθειας για τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού κλίματος λειτουργίας και συνεργασίας της εκπαιδευτικής κοινότητας. Είναι λογικό οι αντιδράσεις απέναντι στο θέμα της εκπαιδευτικής πειθαρχίας να ποικίλλουν, εφόσον εξαρτώνται από το είδος αγωγής που εφαρμόζεται και τη φιλοσοφία την οποία ακολουθούν οι μηχανισμοί πρόληψης της αποκλίνουσας συμπεριφοράς, επικοινωνίας με τους μαθητές και απόδοσης της τιμωρίας. Σ' όλες τις περιπτώσεις ο ιδεατός στόχος του σχολείου πρέπει να είναι η ανάπτυξη από το μαθητή μιας εσωτερικής δύναμης για αυτοέλεγχο και αυτοπειθαρχία.

Στο ερώτημα πότε μια συμπεριφορά στο σχολικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται ως προβληματική, οι Gurwin και Mendler απαντούν όταν η συμπεριφορά ενός μαθητή εμποδίζει άλλους μαθητές από τη μάθηση ή το δάσκαλο από τη διδασκαλία³. Έρευνα του Frank Merrett και Kevin Wheldall⁴ έδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ως ενοχλητικές συμπεριφορές την έλλειψη ενδιαφέροντος (απάθεια, αδράνεια, άρνηση εργασίας), την έλλειψη συγκέντρωσης στο μάθημα, την ομιλία κατά τη διάρκεια του μαθήματος, την παροχή εμποδίων για απόσπαση της προσοχής των άλλων μαθητών και την έλλειψη ευγενικών τρόπων. Κατά το Ματσαγγούρα⁵, στο χώρο της σχολικής τάξης πρόσωπα, πράγματα και δραστηριότητες διευθετούνται και ρυθμίζονται σύμφωνα με τις ανάγκες της **διδασκαλίας**, της διαπροσωπικής **επικοινωνίας** και του σχολικού **ήθους**. Κάθε μορφή μαθητικής συμπεριφοράς που αναιρεί τις συνθήκες, τη διαδικασία και το ήθος της εκπαιδευτικής λειτουργίας αποτελεί έκφραση **αταξίας**. Έτσι, μορφές συμπεριφοράς που δηλώνουν «απροσεξία» στο μάθημα, «αντίδραση» προς τα διδασκόμενα και τους διδάσκοντες, «υπερκινητικότητα» κατά την ώρα του μαθήματος, «επιθετικότητα», «εριστικότητα» και «βιαιοπραγία» προς τα μέλη της σχολικής κοινότητας, «βανδαλισμούς» και «κλοπές» στο σχολικό χώρο, «περιφρόνηση» προς τις μορφές εξουσίας, και «εναντίωση» σε κάθε σχέδιο οργανωμένης ζωής αποτελούν μορφές σχολικής αταξίας, μερικές από τις οποίες προοιωνίζουν, αν δεν συνιστούν ήδη, παραβατική συμπεριφορά που εμπίπτει στην αρμοδιότητα της ποινικής δικαιοσύνης.

Ο Α. Δημαράς, στη συζήτηση στρογγυλής τραπέζης με θέμα: «Το νόημα και η λειτουργία

¹ Fischer Lorenzo, Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο 2000, σ. 9

² Κωνσταντίνου Χ. Η ευθύνη του σχολείου στη δημιουργία αποκλίνουσας συμπεριφοράς, Σύγχρονη Εκπαίδευση 1990, τ. 51 σ. 69

³ Curwin R.L. - Mendler A., The Discipline Book: A Complete Guide to School and Classroom Management, Reston Publishing, Reston, Virginia 1980, σ. 8-10, όπως παρατίθεται στο Κυρίδης σ. 29

⁴ Frank Merrett, Kevin Wheldall, How Do Teachers Learn to Manage Classroom Behaviour, Π.Πηγιάνη, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 2^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή 1997 σ. 90

⁵ Ματσαγγούρας Η.: Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, Αθήνα: Γρηγόρη, 1999, σ. 271

της πειθαρχίας στο σχολείο σήμερα»¹, κατατάσσει τα μαθητικά παραπτώματα σε τρεις κατηγορίες: α) τα ηθικά, αυτά που αποτελούν παραβάσεις ηθικών κανόνων (απάτη, ψέμα, κλεψιά, αντιγραφή και αυθάδεια, στο ποσοστό που προασβάλλει την προσωπικότητα του άλλου), β) τα τυπικά, που εμποδίζουν την ομαλή συμβίωση της ομάδας και γ) τα επιβιωτικά ή επικίνδυνα (όταν ένας μαθητής σκύβει από το παράθυρο, σκαρφαλώνει σε ένα δέντρο ή παίζει πετροπόλεμο κλπ).

Επομένως, όταν μιλάμε για αποκλίνουσα συμπεριφορά μαθητών, αυτή περιλαμβάνει εκδηλώσεις που ξεκινούν από απλές τυπικές μαθητικές «αταξίες» οι οποίες αντίκεινται στον κοινωνικά καθορισμένο ως «κανονικό» ρόλο ενός μαθητή στην τάξη όπως πρωινή αργοπορία, απροσεξία, ομιλία με το διπλανό κ.α και μπορεί να φτάνουν σε παραβατικές πράξεις, δηλαδή συμπεριφορές που έρχονται αντιμέτωπες με το νόμο. Στην πράξη, ο εκπαιδευτικός αξιολογεί σαν αταξία οποιαδήποτε συμπεριφορά αντιβαίνει στις ανάγκες της εκπαιδευτικής διαδικασίας, στις ανάγκες των υπολοίπων μαθητών και στις κοινωνικές νόρμες². Στις περισσότερες των περιπτώσεων αυτά δεν συνιστούν αταξία στη συνείδηση του ίδιου του μαθητή.

Ο εκπαιδευτικός, βέβαια, δεν θεωρεί αυθαίρετα μια μορφή συμπεριφοράς ως αταξία, αλλά έχει σαφή κριτήρια. Αναλυτικότερα, θεωρεί ως αταξία ο,τιδήποτε στη δεδομένη στιγμή (α) εμποδίζει την άνετη ροή της διδασκαλίας (β) εμποδίζει τη μάθηση του ίδιου του μαθητή και των συμμαθητών του (γ) είναι ψυχολογικά και φυσικά επικίνδυνα για τα μέλη της σχολικής κοινότητας και (δ) είναι καταστροφικό για τη σχολική περιουσία. Τα κριτήρια αυτά είναι τα σημαντικότερα και τα χρησιμοποιεί η σχετική βιβλιογραφία για να ορίσει, σύμφωνα με τον Μασσαγγούρα, τη μαθητική αταξία. Πιστεύουμε, όμως, συνεχίζει ότι πρέπει να προσθέσουμε και ένα πέμπτο κριτήριο και θα συμφωνήσουμε σ' αυτό, το κριτήριο του σχολικού ήθους, που καθορίζει τι είναι και τι δεν είναι επιτρεπτό και αρμόζον στο χώρο του σχολείου. Για παράδειγμα, μια εκκεντρική ή «αποκαλυπτική» ενδυμασία, τα μακριά μαλλιά και το κάπνισμα δεν καταστρατηγούν κανένα από τα παραπάνω τέσσερα κριτήρια, αλλά αντιβαίνουν στο κριτήριο του σχολικού ήθους. Το τελευταίο κριτήριο, όμως, σε αντίθεση με όλα τα προηγούμενα, είναι κοινωνικά προσδιορισμένο και συνεπώς υπόκειται σε συνεχείς αναπροσδιορισμούς³. Το κριτήριο αυτό απλώνεται και στον εξωσχολικό χώρο και μπορεί να καλύπτει κάθε σωματική και πνευματική δραστηριότητα του μαθητή, στην περίπτωση που το εκπαιδευτικό σύστημα θεωρεί τον εαυτό του ανεπαρκή ως προς την επίτευξη του βασικού σκοπού του μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας.

Καθώς όλοι σχεδόν οι κοινωνικοί κανόνες διαφοροποιούνται με το χρόνο, τον πολιτισμό και την κοινωνική οργάνωση, η επιβολή ομοιομορφίας στην εμφάνιση, η αστυνόμευση της εξωσχολικής ζωής, του ελεύθερου χρόνου και της διασκέδασης, η καταπίεση του ερωτικού στοιχείου, ο ασφυκτικός ιδεολογικός έλεγχος των πολιτικών πεποιθήσεων είναι μερικές απαιτήσεις πειθαρχίας οι οποίες έχουν εκλείψει από το σύγχρονο σχολείο, χαρακτηρίζαν όμως και χρωμάτιζαν με τα μελανότερα χρώματα το ελληνικό αυταρχικό σχολείο προηγούμενων εποχών. Κυρίως μέσα από το κριτήριο του σχολικού ήθους, ολοκληρωνόταν και ο ρόλος του σχολείου ως μηχανισμού ποιοτικής ιδεολογικής μεταλλαγής. Μιας μεταλλαγής που θεωρείται απαραίτητη σε κάθε ανοδική ταξική μεταπήδηση.

Στο σημείο αυτό πρέπει να θυμηθούμε ότι το ρεύμα της κοινωνικής κινητικότητας που κυριαρχεί στην Ελλάδα το 19^ο αιώνα και συνεχίζεται και στον 20^ο χαρακτηρίζεται από το μαζικό πέρασμα από τη μικρή αγροτιά στη μικρή αστική τάξη των πόλεων. Οι ανοδικές ταξικές μεταπηδήσεις όμως συναρτώνται με διαδικασίες ιδεολογικής μεταλλαγής. Η μεταλλαγή αυτή παίρνει μορφές τόσο εγχάραξης γνώσεων (ανάγνωση, γραφή, αριθμητικές γνώσεις), όσο και σχηματισμού μιας ειδικής ιδεολογίας. «Η διαδικασία σμίλευσης των νέων ιδεολογικών προτύπων δεν μπορεί να δράσει μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας, παρά μόνο μερικά και λόγω του ανεπαρκούς επιπέδου γνώσεων που έχουν οι γονείς μιας αγροτικής οικογένειας ...Ο ρόλος αυτός μπορεί κατεξοχήν να αναληφθεί από το σχολείο, που είναι

¹ Ελληνική Ιατρική, 47, 1-27 1978 τ. 1, σ. 14

² Μασσαγγούρας Η.: Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, Αθήνα: Γρηγόρη, 1999, σ. 277

³ Μασσαγγούρας Η.: Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, Αθήνα: Γρηγόρη, 1999, σ. 278

ικανό να μεταβιβάσει μαζικά στους επίδοξους φορείς το τεχνικό και ιδεολογικό οπλοστάσιο της ταξικής τους μετάθεσης»¹.

Για κάθε ένα από τα προαναφερθέντα πέντε κριτήρια αντικανονικής συμπεριφοράς του μαθητή μπορούμε να απαριθμήσουμε μια σειρά από συμβάντα και καταστάσεις που σχετίζονται με αυτό. Σχετικά με το πρώτο κριτήριο, η άνετη ροή της διδασκαλίας εμποδίζεται από το υψηλό επίπεδο θορύβου, τις συχνές διακοπές και παρεμβολές ιδιαίτερα όταν δεν σχετίζονται με το αντικείμενο του μαθήματος, την απόσπαση της προσοχής από διάφορους παράγοντες, την ανυπακοή, την εριστική ή υβριστική φρασσεολογία, τον ομαδικό θόρυβο. Σε αυτό θα μπορούσαμε να εντάξουμε και τις παρεκτροπές που συνδέονται με την ψυχολογική ανάγκη του εκπαιδευτικού για αναγνώριση του κύρους του και της αξιοπρέπειάς του και περιγράφονται συνήθως σαν «αυθάδεια», «ανευλάβεια» ή «ασέβεια» προς αυτόν. Φυσικά έχουμε πλήρη κατάλυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην περίπτωση «απεργίας» των μαθητών, δηλαδή ομαδικής οργανωμένης αποχής από τα μαθήματα. Η απεργία, ως γεγονός το οποίο καταργεί την εκπαιδευτική διαδικασία έχει περισσότερο κοινωνικές αιτίες και προεκτάσεις. Είναι μια μορφή διαμαρτυρίας που αφορά όλη τη σχολική κοινότητα. Δεν αποτελεί υπόθεση μιας μειοψηφίας με δυσκολίες ένταξης και αυτοπειθαρχίας, αλλά απασχολεί μια μεγάλη ομάδα, η οποία παύει να δέχεται παθητικά την προσφερόμενη γνώση και την απαιτούμενη πειθαρχία και έχει πολύ ξεκάθαρα αιτήματα σχετικά με κάποιες συνιστώσες της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Σε σχέση με το δεύτερο κριτήριο, τη μάθηση του ίδιου του μαθητή εμποδίζει η έλλειψη επιμέλειας από τον ίδιο, η πρόθεση για αντιγραφή, το σκασιαρχείο, η καθυστερημένη είσοδος στην αίθουσα, οι συχνές έξοδοι από την τάξη, η μειωμένη προσοχή, η ενασχόληση με αντικείμενα έξω από το μάθημα, η διάθεση για σκανταλιές καθώς και η ανάληψη ρόλου γελωτοποιού της τάξης.

Αναφορικά με το τρίτο κριτήριο, φυσικά επικίνδυνο για τα μέλη της σχολικής κοινότητας, αποτελεί η κατά οποιονδήποτε τρόπο απειλή της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, η άσκηση σωματικής βίας (χειροδικία, συμπλοκή), η οπλοφορία. Σε ψυχολογικό επίπεδο κίνδυνο για τα μέλη της σχολικής κοινότητας εμπεριέχουν οι λεκτικοί διαξίφισμοι και προκλήσεις, οι ύβρεις, οι απειλές οι συκοφαντίες και τα κατά συρροή ψεύδη.

Όσον αφορά δε στο τέταρτο κριτήριο, στις καταστροφικές δράσεις για τη σχολική περιουσία συγκαταλέγονται οι κλοπές και οι βανδαλισμοί στο χώρο του σχολείου καθώς και οι μικροφθορές της επίπλωσης.

Τέλος το σχολικό ήθος καταστρατηγείται στις περιπτώσεις εκείνες που αγνοούνται υποτιμούνται ή παραβλέπονται οι κανόνες που σχετίζονται με την εξωσχολική συμπεριφορά των μαθητών και οι οποίοι προσδιορίζονται κοινωνικά από την κυρίαρχη ιδεολογία της κάθε εποχής. Έτσι πέρα από τις ανάγκες της διδασκαλίας, η σχολική πειθαρχία περιλαμβάνει και ένα σύνολο από κανόνες επιθυμητής κοινωνικής και πολιτικής συμπεριφοράς, άσκησης δηλαδή ελέγχου πάνω στη διαμόρφωση του μαθητή ως κοινωνικού και πολιτικού όντος.

Στο έργο του εκπαιδευτικού - που ενδεχομένως να μην δεν έχει ιδιαίτερη εκπαίδευση σε θέματα παιδαγωγικής και αντιμετώπισης της σχολικής απειθαρχίας - είναι ο άμεσος και συχνά αυστηρός κολασμός της μαθητικής παρεκτροπής, για να αποκατασταθεί η τάξη και για να αποθαρρυνθεί κάθε μελλοντική απόπειρα από τον ίδιο ή και άλλους επίδοξους ταραξίες. Όταν μάλιστα ο εκπαιδευτικός εκλαμβάνει την αταξία ως «αδιαφορία» και ως αμφισβήτηση της εκπαίδευσης ως θεσμοθετημένου κοινωνικού συστήματος, ο κολασμός της αταξίας δεν επιβάλλεται μόνο για πρακτικούς λόγους, όπως είναι η εξασφάλιση των συνθηκών της διδασκαλίας, αλλά και για συμβολικούς λόγους, προκειμένου να εμποδιστεί η ανάπτυξη μέσα στο σχολείο ενός «αντισχολικού» πνεύματος, που είναι ταυτόχρονα και αντικοινωνικό². Ωστόσο, η απαίτηση σχολικής πειθαρχίας δεν πρέπει να είναι υπερβολικά λεπτομερής ή να καλύπτει τα πάντα. Κάτι τέτοιο θα πετύχαινε μόνο να κάνει το παιδί να επαναστατήσει ή θα το έκανε τόσο εξαρτημένο από τους εξωτερικούς κανόνες, ώστε να μην μπορεί να αναπτύξει την αυτοπειθαρχία που απαιτείται στη σύγχρονη κοινωνία.

¹ Τσουκαλάς Κ., Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Αθήνα, Θεμέλιο 1985, σ. 381-83

² Σκαύδη Δ., Συμμόρφωση και Αντίδραση στο ελληνικό σχολείο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Νέα Παιδεία, τ. 74, 1995

2.2.4 Οι αιτίες των προβλημάτων πειθαρχίας

Οι επιστήμονες της αγωγής έχουν επισημάνει μια πλειάδα μεταβλητών που είναι δυνατόν να ευθύνονται για την εκδήλωση προβλημάτων απειθαρχίας. Ο καθένας απ' αυτούς εστιάζει σε διαφορετικό σημείο, ανάλογα με τις παιδαγωγικές θεωρίες που υποστηρίζει και σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερευνών του. Οι διάφορες θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί πάνω στο θέμα της σχολικής πειθαρχίας εστιάζουν κυρίως στην ψυχολογία του παιδιού, στη δόμηση των διαπροσωπικών σχέσεων, στη διδακτική μεθοδολογία και στη γενικότερη ποιότητα του σχολικού περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, μπορούμε να αναφερθούμε στους λόγους που εξηγούν την απειθαρχη συμπεριφορά των μαθητών σύμφωνα με τον R. Dreikurs¹ ο οποίος σχετίζει το πρόβλημα της πειθαρχίας με τις εσφαλμένες πεποιθήσεις που έχουν αναπτύξει οι μαθητές για τον εαυτό τους, όπως²:

1. *Απόσπαση της προσοχής*: Κατά τον R. Dreikurs, οι μαθητές προσπαθούν να αποσπάσουν την προσοχή του εκπαιδευτικού και της τάξης, λόγω των συνεχώς μειούμενων ευκαιριών που τους παρουσιάζονται να αυτενεργήσουν και να εμπλακούν σε δημιουργικές δραστηριότητες. Όταν μάλιστα δεν είναι σε θέση λόγω της διαφορετικής κοινωνικοοικονομικής τους προέλευσης να συμμετέχουν ενεργά στις σχολικές δραστηριότητες, συχνά κατευθύνουν τη δημιουργικότητα και την ανάγκη τους για αυτενέργεια σε κοινωνικά μη αποδεκτές μεθοδεύσεις. Έτσι στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν αναγνώριση καταφεύγουν συχνά και σε μεθόδους οι οποίες δεν είναι αποδεκτές από τους τυπικούς σχολικούς μηχανισμούς ή από τον εκπαιδευτικό, όπως: φωνάζουν τις απαντήσεις στην τάξη, λένε αστεία κλπ. Κάποιες όμως από αυτές τις δραστηριότητες, οι οποίες διακόπτουν το βαρετό για πολλούς μάθημα, είναι αποδεκτές από την ομάδα των συμμαθητών. Έτσι η απείθαρχη συμπεριφορά τους ενισχύεται από την υποστήριξη ή ακόμα και το θαυμασμό των άλλων συμμαθητών.
2. *Επιζήτηση δύναμης*: Η δυνατότητα διάπραξης άνομων ενεργειών αποτελεί για το παιδί πηγή άντλησης δύναμης, γιατί κατ' αυτόν τον τρόπο θεωρεί ότι αποστερεί μέρος της δύναμης από τους μεγάλους, είτε συμπράττοντας σε δραστηριότητές που δεν είναι της δικής του ευθύνης, όπως για παράδειγμα οι συνεχείς και χωρίς λόγο διακοπές του μαθήματος για υποδείξεις σε συμμαθητές του ή στον εκπαιδευτικό, ή ενοχλώντας με άλλους τρόπους την ομαλή διαδικασία του μαθήματος ατακτώντας συνεχώς.
3. *Εκδικητική διάθεση*: Η εκδικητική διάθεση μοιάζει να εμφανίζεται μέσα από δύο εκδοχές. Ο R. Dreikurs τοποθετεί την πηγή στο ευρύτερο κοινωνικό χώρο και αναφέρεται σε ματαιώσεις που δημιουργεί το κοινωνικό περιβάλλον σε κάποια παιδιά και στην ανάγκη των τελευταίων να ανταποδώσουν την περιφρόνηση. Από την άλλη θεωρούμε ότι, με δεδομένο το γεγονός ότι για τους μαθητές ο εκπαιδευτικός προσωποποιεί τους καταπιεστικούς σχολικούς μηχανισμούς, τα παιδιά εκδικούνται για αυτήν την καταπίεση, ενώ κάποιες φορές εκδικούνται και προσωπικά τον εκπαιδευτικό για κάποιες περιπτώσεις που θεωρούν ότι τα αδίκησε ή τους φέρθηκε μειωτικά για την προσωπικότητά τους.
4. *Προσποιητή ανικανότητα*: Οι συνεχείς τριβές του παιδιού με τον κόσμο των ενηλίκων το οδηγούν σε αποχή από συγκεκριμένες δραστηριότητες, ειδικά όταν αυτές αντιπροσωπεύουν τον κόσμο των μεγάλων. Τότε, η πίεση που του ασκείται για συμμετοχή το κάνει να αντιδρά με τρόπους που διαφεύγουν από τα αποδεκτά πλαίσια συμπεριφοράς.

¹ Βλ. σχετικά Καψαλής, ΛΓ. (1989), Παιδαγωγική Ψυχολογία. Γ' έκδοση, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, σσ. 528-529. DREIKURS, R. (1976), Διατηρώντας την ισορροπία στην τάξη. Μτφρ. Μ. Γραμμένου & Α. Κοντοσιάνου, Γλάρος, σσ. 42 Κ.κ.

² όπως παρατίθεται στο Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο-Θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ.108

Κατά τον Dreikurs «...Αν οι ενήλικοι γνώριζαν το σκοπό του παιδιού, δεν θα ήταν απαραίτητο να του λένε τι να κάνει. Οι ατελείωτες εξηγήσεις και παραινήσεις δεν έχουν καμιά αξία. Στην πραγματικότητα ενισχύουν την αντικανονική συμπεριφορά του παιδιού»¹.

Ο Slee υποστηρίζει ότι η απειθαρχία πηγάζει από δυσαρμονία ανάμεσα στην πολιτιστική πραγματικότητα και τα ενδιαφέροντα του μαθητή και στο περιεχόμενο του αναλυτικού προγράμματος, στην οργάνωση, στο ήθος και στην πολιτιστική πραγματικότητα του σχολείου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η κοινωνική τάξη, το φύλο, η εθνικότητα, η καταγωγή, οι προσδοκίες του δασκάλου και του μαθητή, όλα αυτά γίνονται σημαντικοί παράγοντες για τη διαμόρφωση και διατήρηση αντίστασης και απειθαρχίας στα σχολεία².

Ο Rogers θεωρεί ότι το πρόβλημα της πειθαρχίας των μαθητών σχετίζεται με το είδος της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στο δάσκαλο και το μαθητή. Ο Glasser πιστεύει ότι οι μαθητές καταλήγουν σε εκδηλώσεις ανεπιθύμητης συμπεριφοράς από έλλειψη συμμετοχής στη σχολική διαδικασία. Θεωρεί ότι είναι περισσότερο υπεύθυνος ο δάσκαλος για την απειθαρχία παρά οι μαθητές, εξαιτίας της ανεπαρκούς γνώσης των μεθόδων διδασκαλίας, της μονότονης εργασίας, της έλλειψης διαλόγου, της ατελούς προπαρασκευής του μαθήματος, της υπερβολικής αυστηρότητας³.

Οι Brophy και Enertson σχετίζουν τη πειθαρχία με ένα υποσύνολο εκπαιδευτικών πρακτικών όπως ο σχεδιασμός, η οργάνωση και η διαχείριση της τάξης. Ο Freinet θεωρεί ότι ο μεγάλος αριθμός μαθητών ανά τάξη, το ωράριο, το σχολικό πρόγραμμα, η δομή της σχολικής ομάδας και οι διάφοροι καταναγκασμοί της σχολικής ζωής, οδηγούν τους μαθητές σε πειθαρχικά παραπτώματα⁴.

Ο Gordon δέχεται ότι το πρόβλημα της πειθαρχίας στην τάξη οφείλεται στην έμφαση που δίνει ο δάσκαλος στις κατασταλτικές και εξουσιαστικές μεθόδους διαπαιδαγώγησης, όπως απειλές, τιμωρίες, επιπλήξεις, ψόγους. Οι μέθοδοι αυτές ενθαρρύνουν την αντίσταση των μαθητών, δημιουργούν αντεκδικητικές τάσεις και εξεγέρσεις⁵.

Οι Brookover, Edmonds και Frederiksen (1982) συμπεραίνουν από τις έρευνές τους ότι τα πειθαρχικά παραπτώματα έχουν σχέση με τον τρόπο που δουλεύει το σχολείο, το πρόγραμμα και τη μέθοδο της διδασκαλίας, τον αριθμό των μαθητών σε κάθε τάξη, την οργάνωση και γενικά τη λειτουργικότητα του χώρου όπως αρχιτεκτονική κτιρίου, περίγυρος, διάταξη θρανίων κλπ.⁶

Η αναζήτηση των αιτιών που δημιουργούν προβλήματα πειθαρχίας στο σχολείο έχει οδηγήσει σε αρκετές ταξινομήσεις: ταξινόμηση με βάση τα πρόσωπα που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, με βάση τις μεταξύ τους σχέσεις, ή με βάση το σχολικό και το εξωσχολικό περιβάλλον. Ο T. Gordon, παρουσιάζει μια κατηγοριοποίηση των προβλημάτων απειθαρχίας που αντιμετωπίζουν οι μαθητές και οι εκπαιδευτικοί σε σχέση με τα πρόσωπα. Κεντρικό στοιχείο της ταξινόμησής του είναι οι αποδέκτες αυτών των προβλημάτων⁷:

1. Προβλήματα που έχουν οι εκπαιδευτικοί και σχετίζονται με μορφές δράσης των μαθητών που αναιρούν τον προγραμματισμό της διδασκαλίας και τη χωροχρονική της διευθέτηση.
2. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές και σχετίζονται με παρεμβολές και απαιτήσεις εκ μέρους εξωσχολικών παραγόντων που διαχέονται σε ολόκληρη τη σχολική ζωή. Επίσης, προβλήματα που τους δημιουργούνται από τη συμπεριφορά ορισμένων εκπαιδευτικών.

¹ Dreikurs, Grunwald, Peper, Διατηρώντας την ισορροπία στην τάξη, Θυμάρι, Αθήνα 1979, σ. 24

² Πηγιάκη Π., Η απειθαρχία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Μορφές, αίτια, αντιμετώπιση, Εταιρία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής, σ. 89, Slee O, School Discipline: A Curriculum issue, Melbourne, Cheshire 1988

³ Αραβανής Γ., Πειθαρχία και Εκπαίδευση –Ο ρόλος των ποινών και των αμοιβών στο σχολείο και στο νηπιαγωγείο, Γρηγόρης, Αθήνα 2000, σ.14

⁴ Doyet, B., Πειθαρχία και τιμωρίες στο Σχολείο, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1992, σ. 37

⁵ Αραβανής Γ., Πειθαρχία και Εκπαίδευση –Ο ρόλος των ποινών και των αμοιβών στο σχολείο και στο νηπιαγωγείο, Γρηγόρης, Αθήνα 2000, σ.14

⁶ Αραβανής Γ., Πειθαρχία και Εκπαίδευση –Ο ρόλος των ποινών και των αμοιβών στο σχολείο και στο νηπιαγωγείο, Γρηγόρης, Αθήνα 2000, σ.13

⁷ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο - Θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ.110, GORDON, T. (1974), Teachers effectiveness training., NewYork

3. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν από κοινού μαθητές και εκπαιδευτικοί, τα οποία σχετίζονται με τη συμπεριφορά κάποιων μαθητών, η οποία παρ' όλο που άμεσα δε φαίνεται να είναι προκλητική ή προβληματική, έμμεσα δημιουργεί σημαντικές δυσκολίες στην ομαλή διεξαγωγή της διδασκαλίας. Ως τέτοιο παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε την προκλητική και πομπώδη συμπεριφορά ενός άριστου μαθητή. Συμπεριφορές τέτοιου είδους δημιουργούν διαταραχές στην ορθολογική διεύθυνση της τάξης και ιδιαίτερα στο επίπεδο των διαπροσωπικών σχέσεων .

Η ταξινόμηση του Gordon αναγνωρίζει στους μαθητές κάποια προβλήματα, τα οποία δημιουργούνται ερήμην τους και τους χαρακτηρίζουν, ενώ παράλληλα τους θεωρεί και ως αποδέκτες των προβλημάτων πειθαρχίας διαχωρίζοντας από τη μαθητική ομάδα τους μαθητές που δημιουργούν προβλήματα. Θεωρεί ότι η συμπεριφορά των μαθητών επηρεάζεται και από την αντιμετώπιση που τυγχάνουν από τους εκπαιδευτικούς καθώς και από άλλους εξωγενείς παράγοντες. Κατ' αυτόν τον τρόπο η γενικευμένη εικόνα του «μαθητή-ταραξία» σχετικοποιείται».

Ο Κ. Μάνος ανατρέχοντας στις αιτίες δημιουργίας πειθαρχικών προβλημάτων στο σχολείο καταγράφει τρεις βασικές πηγές: τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και άλλους παράγοντες. Σύμφωνα με τον Κ. Μάνο¹, τα προβλήματα αυτά είναι δυνατό να δημιουργηθούν εξαιτίας:

1. των εκπαιδευτικών. Η μη προετοιμασία του εκπαιδευτικού, η μη κατοχή της ύλης, η μη αντικειμενική βαθμολογία, η ασυνέπεια, η ειρωνεία και γενικά η κακή συμπεριφορά προς τους μαθητές είναι δυνατό να δημιουργήσουν σημαντικά προβλήματα πειθαρχίας στην τάξη. Γενικά ο ρόλος των εκπαιδευτικών στη διαμόρφωση του σχολικού κλίματος και των δυναμικών που διαμορφώνονται στην τάξη είναι καταλυτικός. Τα προβλήματα πειθαρχίας που δημιουργούνται στην τάξη αποτελούν εκφράσεις της δυναμικής της και στην πραγματικότητα απεικονίζουν τις συσχετίσεις μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών και των μαθητών μεταξύ τους. Πολλές έρευνες έχουν δείξει ότι πολλά από τα προβλήματα πειθαρχίας που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί έχουν την προέλευσή τους στους ίδιους και στην εν γένει συμπεριφορά τους στην τάξη.
2. των *μαθητών*. Οι μαθητές βρίσκονται σε μια ηλικία η οποία σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζεται από ανησυχία και ενεργητικότητα, που συχνά και μάλλον φυσιολογικά εκδηλώνονται με αταξίες. Ωστόσο, είναι δυνατόν να δημιουργούνται πειθαρχικά προβλήματα και λόγω διαταραχών της προσωπικότητας των μαθητών.
3. *άλλων παραγόντων*. Τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι ο υπερπληθυσμός των σχολικών τάξεων, οι κακές συνθήκες στέγασης και υλικοτεχνικής υποδομής των σχολείων, προγράμματα που δεν ανταποκρίνονται στις ικανότητες ή τα ενδιαφέροντα των μαθητών κ.ά.

Η Π. Πηγιάκη, σε έρευνα που διεξήγαγε με την εθνογραφική μέθοδο κατέγραψε προβλήματα πειθαρχίας τα οποία οφείλονταν είτε στους μαθητές, είτε στους καθηγητές και τη διδασκαλία, είτε σε άλλους παράγοντες². Η ταξινόμηση των αιτιών των πειθαρχικών προβλημάτων αναλύθηκε λεπτομερειακά και, σύμφωνα με τον Κυρίδη, μπορεί να οδηγήσει την επιστημονική έρευνα στη εμβάθυνση των επί μέρους θεματικών που αφορούν τα προβλήματα πειθαρχίας στο σύγχρονο σχολείο.

Ο Κυρίδης ως προς το ίδιο ζήτημα επιλέγει δύο ειδών κατηγοριοποιήσεις. Η πρώτη αναφέρεται στις αιτίες που έχουν σχέση με τα πρόσωπα και το περιβάλλον (βλ. Πίνακα 1), ενώ η δεύτερη στις συνθήκες λειτουργίας του σχολείου και τις διαδικασίες. Τα πρόσωπα εδώ θεωρούνται στοιχεία της διαδικασίας (βλ. Πίνακα 2).

¹ Μάνος, Κ., Γενική Διδακτική. Γρηγόρης Αθήνα 1989, σ. 120-122

² Πηγιάκη. Π. , «Η απειθαρχία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: Μορφές, αίτια, αντιμετώπιση». Στο Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 2^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή 1997, σσ. 85-86.

Πίνακας 1. Αιτίες δημιουργίας πειθαρχικών προβλημάτων στο σχολείο με βάση τα πρόσωπα που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία			
Ενδοσχολικοί παράγοντες		Εξωσχολικοί παράγοντες	
Εξ αιτίας των μαθητών	Εξ αιτίας των εκπαιδευτικών	Προβλήματα τα μαθητών	Προβλήματα των εκπαιδευτικών

Πίνακας 2. Αιτίες δημιουργίας πειθαρχικών προβλημάτων στο σχολείο με βάση τους παράγοντες και τις συνθήκες λειτουργίας του					
Αιτίες που σχετίζονται με το σχολικό περιβάλλον			Αιτίες που σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον		
Εκπαιδευτική διαδικασία	Συνθήκες λειτουργίας του σχολείου	Προσωπικότητα του εκπαιδευτικού	Κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας	Εξωσχολικά ή άλλα προβλήματα των μαθητών ή των εκπαιδευτικών	Πίεση εκ μέρους των γονέων για αυξημένη ακαδημαϊκή επίδοση
• Βαρετό μάθημα • Ασυνέπεια ως προς το ωράριο • Αδυναμία των μαθητών να παρακολουθήσουν την ύλη • Αυξημένη προσοχή του εκπαιδευτικού στους καλούς μαθητές • Μη προσαρμοσμένο μάθημα	• Ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή • Κυλιόμενο ωράριο • Παράγοντες απόσπασης προσοχής • διοικητικά προβλήματα (μεταρρυθμίσεις, έλλειψη βιβλίων, εκπαιδευτικών, κλπ)	• κακή κατάρτιση του εκπαιδευτικού • αυταρχικότητα • ασυνέπεια • κακή συμπεριφορά απέναντι στους μαθητές • αξιολόγηση	• η κακή οικονομική κατάσταση της οικογένειας δημιουργεί ψυχολογική πίεση στο μαθητή και ευθύνεται, τις περισσότερες φορές για την κακή ακαδημαϊκή του επίδοση	• ψυχολογική αναστάτωση των μαθητών λόγω ηλικίας • οικογενειακά προβλήματα μαθητών και εκπαιδευτικών • άλλα προβλήματα • άγχος	• αντίδραση των μαθητών απέναντι σε έντονες πιέσεις εκ μέρους της οικογένειας για αυξημένη ακαδημαϊκή επίδοση

2.2.4.1 Αιτίες προβλημάτων πειθαρχίας στο νεοελληνικό σχολείο

Θεωρούμε ότι η κατηγοριοποίηση των πειθαρχικών προβλημάτων με βάση τους παράγοντες και τις συνθήκες λειτουργίας του σχολείου κατά τον Κυρίδη είναι περισσότερο λειτουργική για την περίπτωσή μας και με βάση αυτή θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε τα αίτια των αταξιών στην εκπαίδευση πριν το 1950. Γιατί θεωρούμε το σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον ως καθοριστικότερους παράγοντες τόσο στην εμφάνιση όσο και στην αξιολόγηση των πειθαρχικών προβλημάτων στην ελληνική εκπαίδευση του 19^{ου} και του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα. Βέβαια, είναι απαραίτητο να κάνουμε την ανάλογη αναπροσαρμογή, η οποία θα λαμβάνει υπόψη και τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και πολιτιστικές συνθήκες μέσα στις οποίες διαμορφώθηκαν οι αποκλίνουσες, σύμφωνα με τις απόψεις των εκπαιδευτικών, συμπεριφορές.

Στον πίνακα 3 κατατάσσουμε τις αιτίες των πειθαρχικών προβλημάτων στο ελληνικό σχολείο σε τρεις κατηγορίες που σχετίζονται με το σχολικό περιβάλλον και τέσσερις που σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον. Έχει γίνει αντιστοίχιση με τον προηγούμενο πίνακα, αλλά στην «κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας του μαθητή» έχει προστεθεί και «του κοινωνικού συνόλου», η «πίεση εκ μέρους των γονέων για αυξημένη ακαδημαϊκή επίδοση» έχει αντικατασταθεί με το «πρότυπα και αξίες του κοινωνικού και πολιτιστικού περιγύρου» και έχει προστεθεί και μια επιπλέον κατηγορία στις αιτίες που σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον, «οι προτεραιότητες της κρατικής εξουσίας». Έτσι

με τις δύο τελευταίες κατηγοριοποιήσεις (Στ και Ζ) ξεφεύγουμε από την καθαρά σχολική πειθαρχία και αγγίζουμε τομείς της γενικότερης κοινωνικής πειθαρχίας.

Δεδομένου ότι μόνο το 2,5 έως 7% των μαθητών που φοιτούσαν στο δημοτικό σχολείο συνέχιζαν τις σπουδές τους στο γυμνάσιο (βλ. πίνακα 3 σελ. 23), το στοιχείο αυτό μας οδηγεί στο να συμπεράνουμε ότι σε αυτή τη βαθμίδα έρχονταν οι καλύτεροι μαθητές, αλλά και εκείνοι που μπορούσαν να εξοικειωθούν πιο εύκολα με τις απαιτήσεις της σχολικής πειθαρχίας. Αυτό είναι σωστό ως ένα βαθμό, δηλαδή ισχύει για τα παιδιά των κατώτερων οικονομικά τάξεων. Όσα από αυτά αντιμετώπιζαν έντονα μαθησιακά προβλήματα αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν την εκπαίδευση νωρίς. Δεν μπορούμε όμως να ισχυριστούμε το ίδιο και για τα παιδιά των ανώτερων τάξεων.

Πίνακας 3 : Αιτίες δημιουργίας πειθαρχικών προβλημάτων στο σχολείο με βάση τους παράγοντες και τις συνθήκες λειτουργίας του

Αιτίες που σχετίζονται με το σχολικό περιβάλλον			Αιτίες που σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον			
Α. Εκπαιδευτική διαδικασία	Β. Συνθήκες λειτουργίας του σχολείου	Γ. Προσωπικότητα του εκπαιδευτικού	Δ. Κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας του μαθητή και του κοινωνικού συνόλου	Ε. Εξωσχολικά ή άλλα προβλήματα των μαθητών ή των εκπαιδευτικών	Στ. Πρότυπα και αξίες του κοινωνικού και πολιτιστικού περιγυρου	Ζ. Προτεραιότητες κρατικής εξουσίας
- το μέσο επικοινωνίας (γλώσσα) - η αξιολόγηση ως διαδικασία κοινωνικής επιλογής Βαρετό μάθημα οφειλόμενο στα: - περιεχόμενο διδασκαλίας - διδακτική μέθοδο	- ο χώρος και η υλικοτεχνική υποδομή του - ο σχολικός χρόνος και ο ελεύθερος χρόνος - διοικητικά προβλήματα (έλλειψη εκπαιδευτικών - ικανότητες του διευθυντή, ο ρόλος του συλλόγου κλπ)	- κακή – ελλιπής κατάρτιση - μη παιδαγωγική συμπεριφορά - συνολική προσωπικότητα¹ - ασυνέπεια - αξιολόγηση (αυστηρή – άδικη)	- οικονομική κατάσταση οικογένειας - άγχος κοινωνικής κινητικότητας - κλίμα διεκδικήσεων στην ευρύτερη κοινωνία	- ψυχολογική αναστάτωση των μαθητών λόγω ηλικίας (εφηβεία) φαινομένων κοινωνικής βίας κ. α. - διαταραχή προσωπικότητας - οικογενειακά προβλήματα μαθητών και εκπαιδευτικών - δυσκολίες κοινωνικής ένταξης	- κοινωνικές προκαταλήψεις - οικογενειακές παραδόσεις - πολιτιστικό επίπεδο περιβάλλοντος	- κρατικός ιδεολογικός έλεγχος - καταπολέμηση ανεπιθύμητων τάσεων- έξεων (κάπνισμα, χαρτοπαιξία κ.α.)

Δεν μπορούμε να αξιολογήσουμε ποια από τις κατηγορίες δημιουργίας πειθαρχικών προβλημάτων στο σχολείο που καταγράφουμε στον παραπάνω πίνακα είναι περισσότερο ή λιγότερο σημαντική για την εμφάνιση πειθαρχικών προβλημάτων. Μπορούμε να παρουσιάσουμε το σκεπτικό για κάθε μία από αυτές.

¹ . Ο παρακάτω πίνακας δείχνει με ποιους τρόπους επηρεάζει η προσωπικότητα του εκπαιδευτικού την άσκηση της πειθαρχίας. Επίδραση των στοιχείων της προσωπικότητας του Γάλλου εκπαιδευτικού της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης στη σχολική πειθαρχία Ποσοστιαία κατανομή

Επιδράσεις	Ποσοστό
Ο χαρακτήρας του διδάσκοντος	91,8
Οι αντιλήψεις για την παιδική ηλικία	87,4
Ο βαθμός κούρασης του διδάσκοντος	76,1
Τα επαγγελματικά του προσόντα	61,0
Η καθημερινή του διάθεση (καλή ή κακή)	60,6
Η μόρφωση που έλαβε ο ίδιος	50,6
Η οικογενειακή κατάσταση του διδάσκοντα	34,2
Η ηλικία του διδάσκοντα	26,9
Το φύλο του διδάσκοντα	12,6

A1. Το μέσο επικοινωνίας

Μια αιτία που σχετίζεται με την εκπαιδευτική διαδικασία είναι πως το μέσο επικοινωνίας – η επίσημη γλώσσα – ήταν ακατάλληλο και αναποτελεσματικό. Μιλάμε για την καθαρεύουσα σε όλες της τις μορφές, αρχαϊζουσα και μη. Αποτελούσε ένα νοητικό εμπόδιο για όλους τους μαθητές, αλλά περισσότερο για εκείνους των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων, επειδή ούτε οι γονείς τους την είχαν διδαχθεί ποτέ, σε αντίθεση με τους μαθητές που προέρχονταν από τις μεσαίες τάξεις. Ο μαθητής με αγροτική και εργατική καταγωγή συναντάει μεγαλύτερες δυσκολίες στην επικοινωνία του με το δάσκαλο και το σχολείο και οδηγείται σταδιακά σε αμυντική θέση.

Πέρα όμως από την άποψη για την κοινωνική διγλωσσία ως το κύριο αίτιο της αποτυχίας στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας από το σχολείο και παράγοντα κοινωνικής ανισότητας, οι παραλλαγές της εθνικής γλώσσας με χαμηλό κοινωνικό κύρος, η «γλώσσα του χύδην λαού», επιτρέπει τη γλωσσική δημιουργικότητα στην άρνηση σεβασμού, την ειρωνεία και τη σάτιρα, την αμφισβήτηση, το χιούμορ¹. Ο μαθητής που εκφράζεται με αυτόν τον γλωσσικό κώδικα εύκολα μπορεί να θεωρηθεί από τον εκπαιδευτικό ως αυθάδης, δεδομένου ότι μέσα στην αποστολή του δάσκαλου είναι να διδάξει στον μαθητή τους «καλούς τρόπους επικοινωνίας», συγχρόνως με την άλλη γλώσσα, την επίσημη. Πόσο μάλλον όταν πρόκειται για μαθητή με αγροτική και εργατική καταγωγή, που δεν έχει την ευκαιρία για γλωσσική προπαίδεια από την οικογένειά του. Το φτωχό του λεξιλόγιο οι πιθανές εκφράσεις πρωτογονισμού με τη χρήση κραυγών και επιφωνημάτων αξιολογούνται από το σχολείο ως απειθαρχία και αδυναμία προσαρμογής στις αξίες και τα πρότυπα συμπεριφοράς του σχολείου. Γενικά όμως η χρήση της γλώσσας από τους νέους σε όλες τις κοινωνίες ενοχλεί, επειδή αποτελεί ένα ιδιαίτερο ιδίωμα, το οποίο μεταδίδει έμμεσα αλλά ισχυρά νοήματα, από αμφισβήτηση έως αυθάδεια².

A2. Η αξιολόγηση

Το ρόλο και τις διαστάσεις των εξετάσεων γενικά και ειδικότερα στο ελληνικό σχολείο αναλύσαμε ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο. Το στείο περιεχόμενο των γνώσεων που μετέδιδε το σχολείο, μαζί με την απαίτηση για όλο και αυστηρότερες εξετάσεις, είχε αντίκτυπο στους μαθητές, οι οποίοι γνώριζαν πολύ καλά ότι οι σχολικοί τίτλοι αποτελούσαν εχέγγυο εργασίας και κοινωνικής ανόδου. Με κάθε τρόπο, θεμιτό ή αθέμιτο έπρεπε να κατακτήσουν όχι τη γνώση, αλλά τον τίτλο. Οι πιο «πειθαρχημένοι» και κοινωνικοοικονομικά ευνοημένοι μαθητές, οι πειθαρχημένοι στην τάξη, στη μελέτη, στην αποστήθιση, στη διαχείριση του εξωσχολικού χρόνου, στις διαπροσωπικές τους σχέσεις, κατάφερναν να αποκτήσουν το πολυπόθητο απολυτήριο με την «αξία» τους. Οι λιγότερο πειθαρχημένοι και κοινωνικά αδικημένοι, οι μη «ικανοί», απορρίπτονταν. Παρόλο που το «αξιοκρατικό» σχολείο κατάφερνε να πείθει τους μαθητές ότι δίκαια αποκλείονται από τις ανώτερες σπουδές ως «αδύναμοι στα γράμματα», ή ως «προοριζόμενοι για κάποια τέχνη», μερικοί από τους απορριπτόμενους, διαισθανόμενοι την αδικία που οι επιλεκτικοί μηχανισμοί επεφύλασσαν εις βάρος τους, θεωρούσαν κάποιους «αυστηρούς» στη βαθμολογία καθηγητές ως υπεύθυνους για την απόρριψή τους. Συνήθως αυτοί ήταν οι καθηγητές μαθημάτων «ιδιαίτερης βαρύτητας», όπως των αρχαίων και των λατινικών. Έτσι, τα αποτελέσματα των κάθε είδους εξετάσεων και μάλιστα των απολυτηρίων δημιουργούσαν προστριβές και επιδείνωναν τις σχέσεις μαθητών – καθηγητών. Στην έρευνά μας το άγχος των προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων και φυσικά της κοινωνικής κινητικότητας που διασφαλίζει το απολυτήριο του γυμνασίου λειτουργεί πίσω από όλους τους διαπληκτισμούς μαθητών – καθηγητών, την αυθάδεια, την αντιγραφή (καταδολίευση των εξετάσεων), τις απειλές και τις επιθέσεις κατά ζωής και σωματικής ακεραιότητας καθηγητών, που συμβαίνουν κατά τις περιόδους των εξετάσεων (Φεβρουαρίου, Ιουνίου, Σεπτεμβρίου). Επίσης ένα σημαντικό ποσοστό αδικημάτων εξαπάτησης σχετίζεται με παραποίηση σχολικών τίτλων. Με λίγα λόγια οι εξετάσεις ως μηχανισμός κοινωνικής επιλογής με βάση τη λογική των επιδόσεων σε ακατανόητα – λόγω της διγλωσσίας – γνωστικά αντικείμενα γίνονται υπαίτιες σε πολύ

¹ Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα σ. 68

² Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα σ. 74

σοβαρού βαθμού αποκλίσεις. Αλλά ακόμα και οι συνειδητές πράξεις αλληλεγγύης μεταξύ μαθητών (όπως λ.χ. η συνεργασία για αντιγραφή), οι οποίες ενέχουν ποιοτικά ανοίγματα στη ζωή που δεν εξυπηρετούν όμως τη λογική των επιδόσεων, αντιμετωπίζονται ως απειθαρχία προς το σχολείο και το αξιοκρατικό μοντέλο του.

A3. Το βαρετό μάθημα

Τα μαθήματα στο μεγαλύτερό τους μέρος είναι βαρετά στους μαθητές σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε για δύο πολύ σημαντικούς λόγους. Πρώτον, η εκπαιδευτική γνώση με το θεωρητικό της προσανατολισμό, την κυριαρχία των αρχαίων ελληνικών και λατινικών, και με τον τρόπο που διδάσκονταν αυτά, λιγοστά προσέφερε στην πνευματική καλλιέργεια του μαθητή. Παρόλο που, τόσο στο ελληνικό σχολείο όσο και στο γυμνάσιο σχεδόν ο μισός χρόνος των ωρών διδασκαλίας ήταν αφιερωμένος στις αρχαίες γλώσσες, ο προσανατολισμός της παιδείας μας με την αγκίστρωσή του στη γραμματική και το συντακτικό «έβλεπε το δέντρο και έχανε το δάσος». Μέσα από τέτοιου τύπου προσέγγιση της αρχαίας κληρονομιάς, η σοφία των αρχαίων ελλήνων συγγραφέων, στο όνομα της οποίας ταλαιπωρούνταν οι μαθητές από την πρώτη δημοτικού, ούτε που άγγιζε τις δύο πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης. Αντίθετα μάλιστα η αφιέρωση τόσο μεγάλου χρόνου στην αποστήθιση νεκρών γλωσσών απαιτούσε μεγάλη προσπάθεια αυτοπειθαρχίας από μεριάς των μαθητών. Για πόσο χρόνο όμως θα μπορούσε να διατηρηθεί η προσοχή σε ένα μάθημα με λέξεις και φράσεις ακατάληπτες; Στην πρόταση μάλιστα ιδρύσεως πρακτικών σχολών το 1886, αναφέρεται ρητά το πρόβλημα που προκύπτει στην εκπαιδευτική διαδικασία από τους «μη ικανούς»: «...ἀπαλλασσόμενον ἐντελῶς τῶν νέων ἐκείνων, οἵτινες ἐκ διαθέσεως, εἴτε ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν διὰ τὸν πρακτικὸν βίον ἐλάχιστα τῆς σοβαρᾶς σπουδῆς τῶν κλασσικῶν σπουδῶν ἐπιμελοῦνται, γινόμενοι οὕτω πολλᾶκις κώλυμα τῆς προόδου τῶν λοιπῶν καὶ ἀντιδραστικὸν στοιχεῖον...»¹.

Δεύτερος λόγος είναι ότι οι πεπαλαιωμένες διδακτικές μέθοδοι που δεν άγγιζαν τις γνήσιες ανάγκες του μαθητή, με τη νοησιарχία τους και την προσκόλληση στο βιβλίο, καλλιεργούσαν τη κοπιαστική, άχαρη και μηχανική αποστήθιση, χωρίς να αγγίζουν βαθύτερες νοητικές λειτουργίες, γεγονός που συνέβαλε στη μείωση της προσοχής και της ικανότητας συγκέντρωσης στο μάθημα. Πολύ πιο εύκολα ένας μαθητής που πλήττει θα κάνει φασαρία και καζούρα στην ώρα του μαθήματος, από ένα μαθητή που καταλαβαίνει και ενδιαφέρεται για αυτό που συμβαίνει στην τάξη. Επιπλέον το αυταρχικό περιβάλλον με τις άπειρες απαγορεύσεις του, γεννά ισάριθμα προβλήματα πειθαρχίας. Αντίθετα, η θέσπιση από το σχολείο εργασίας της λειτουργίας των μαθητικών κοινοτήτων μπορεί να λειτουργήσει θετικά και στα ζητήματα πειθαρχίας, αφού ασκεί τους μαθητές στην υπευθυνότητα και την αυτοπειθαρχία.

B1. Ο σχολικός χρόνος

Εκτός από το χώρο, το πεδίο όπου εκτυλίσσονται οι σχολικές δραστηριότητες και ο οποίος συνήθως ήταν ακατάλληλος (βλ. σελ. 91), ως προς τις συνθήκες λειτουργίας του σχολείου σημαντικό ρόλο παίζει και ο σχολικός χρόνος. Ο Durkheim θεωρεί το χρόνο που περνούν τα μέλη μιας ομάδας μαζί ως κοινωνικό θεσμό, αφού κάθε κοινωνική δράση εξαρτάται από το χρόνο και τη διάρκεια εκδήλωσής της. Σύμφωνα με τον M. Haibwachs «δεν υπάρχει ένας και μοναδικός κοινωνικός χρόνος, αλλά οι χρόνοι, ρυθμοί και διάρκειες του γραφείου, της οικίας, του δρόμου, του σχολείου, της εκκλησίας, του στρατού, της βιομηχανίας, της υπαίθρου, του εμπορίου»². Όλοι αυτοί οι διαφορετικοί κοινωνικοί «ρόλοι» αποκτούν νόημα και νομιμοποιούνται όταν διεξάγονται μέσα σε διακριτά και καθορισμένα χρονικά όρια. Η εκπαιδευτική διαδικασία συγκεκριμένα οριοθετείται από την έννοια του χρόνου με τους παρακάτω τρόπους³:

- Το σχολείο έχει μια ελάχιστη χρονική διάρκεια (υποχρεωτική εκπαίδευση).
- Η ετήσια, η μηνιαία και η ημερήσια διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι σαφώς και αυστηρά οριοθετημένη.

¹ Δόσιος Ν.Γ., Περὶ Πρακτικῶν Σχολῶν, Βουκουρεστίον, 1886, σ. 16

² Haibwachs M., La memoire collective, Paris 1968, Κυρίδης σ. 184

³ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο - Θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ.185

- Η κατανομή της γνωστικής ύλης γίνεται με βάση χρονικές διαιρέσεις, εβδομαδιαίες ή ετήσιες.

Η τήρηση αυτής της οριοθέτησης συνεπάγεται τη θέσπιση ενός συνόλου κανόνων που διέπουν τη διάρθρωση του σχολικού χρόνου. Κάθε απόκλιση από αυτούς τους κανόνες αποτελεί για το εκπαιδευτικό σύστημα παράβαση. Οι συνηθισμένες παραβάσεις ως προς το σχολικό χρόνο είναι η αργοπορία προσέλευσης στην τάξη, η ελλιπής παρακολούθηση (σκασιαρχείο), οι διακοπές του μαθήματος λόγω πρόκλησης θορύβου κλπ. Αλλά και η απαίτηση ελέγχου του ελεύθερου χρόνου του μαθητή και ο περιορισμός των δραστηριοτήτων του μέσα σε πολύ στενά όρια είναι αδύνατο να μην οδηγήσει σε απειθαρχίες.

B2. Διοικητικά προβλήματα

Άλλα προβλήματα που απορρέουν από τις συνθήκες λειτουργίας του σχολείου είναι οι ελλείψεις εκπαιδευτικών, με συνέπειες από την αύξηση των μαθητών ανά τάξη και τη μείωση του σχολικού χρόνου, ως τη διδασκαλία μαθημάτων από καθηγητές που δεν έχουν τις απαραίτητες γνώσεις. Π.χ. ο καθηγητής των γαλλικών θρησκευτικά και ιστορία, ο φιλόλογος μαθηματικά και φυσική¹. Ο εκπαιδευτικός που κινείται σε επίπεδο γνώσεων ίδιο με το μαθητή δεν μπορεί να αντλήσει κύρος από την αυθεντία της γνώσης και έτσι χάνει το βασικότερό του πλεονέκτημα και πιθανόν και το προσωπικό του κύρος.

Ο διευθυντής επίσης κατά γενική ομολογία είναι η ψυχή του σχολείου. Αποτελεί για το μαθητή την πυραμίδα των σχέσεων εξουσίας στο σχολείο. Έχει δικαίωμα να επιβάλλει ένα σύνολο από ποινές και επιπλέον είναι απόμακρος για το μαθητή. Όταν είναι αυστηρός και δίκαιος, καταφέρνει να γίνεται ο ρόλος του τόσο αποτελεσματικός, ώστε να συγκρατεί σε μεγάλο βαθμό τους μαθητές με τα συναισθήματα που εμπνέει, προλαμβάνοντας έτσι εκδηλώσεις απειθαρχίας. Ο ρόλος του συλλόγου είναι επίσης καταλυτικός, ειδικά όταν υπάρχει σύμπνοια, συνέπεια, αλληλοαποδοχή. Ο σύλλογος αποτελεί ένα όργανο που έχει εξουσία και κύρος ιδιαίτερα όταν δεν υπάρχουν διασπαστικές τάσεις.

Γ. Η προσωπικότητα και η στάση του εκπαιδευτικού

Ένας άλλος παράγοντας που παίζει καθοριστικό ρόλο στη δόμηση των διαπροσωπικών σχέσεων που αναπτύσσονται στο σχολικό περιβάλλον, ιδιαίτερα στο αυταρχικό, είναι η προσωπικότητα και η παιδαγωγική στάση του εκπαιδευτικού. Η επιρροή που ασκεί ο δάσκαλος πάνω στο μαθητή του εξαιτίας της ανωτερότητας, της πείρας και της μόρφωσης του προσδίδει στην επίδρασή του την αποτελεσματικότητα που του χρειάζεται². Τον «καλό καθηγητή», εκτός από τις επιστημονικές και παιδαγωγικές γνώσεις, τον χαρακτηρίζουν και άλλα προσωπικά στοιχεία, τα οποία διαφοροποιούν τον ένα εκπαιδευτικό από τον άλλον. Η εξωτερική εμφάνιση, ο τόνος της φωνής, οι κινήσεις, η ικανότητα να βλέπει και να ακούει τα πάντα στην αίθουσα είναι στοιχεία που τον βοηθούν στον αποτελεσματικό έλεγχο της τάξης ακόμα και της πολυπληθούς. Η δικαιοσύνη και η συνέπειά του είναι εκείνο που κάνει τον κανόνα να έχει ισχύ και δύναμη, είναι αυτό που λειτουργεί ως πρότυπο και μέσο αγωγής συνάμα. Αλλά πάνω απ' όλα η ειλικρινής αγάπη και το ενδιαφέρον του για τους μαθητές κερδίζει τις ψυχές τους και του προσδίδει το παιδαγωγικό κύρος που απαιτείται για την επίλυση προβληματικών καταστάσεων. «Μέσα από την παιδαγωγική αγάπη ο εκπαιδευτικός γίνεται αποδεκτός από τους μαθητές του και αποκτά δυνατότητες παρέμβασης που είναι καταλυτικές ακόμη και σε ιδιαίτερα δύσκολους μαθητές»³. Αντίθετα η κακή παιδαγωγική συμπεριφορά λειτουργεί τουλάχιστον ως συναισθηματική κακοποίηση. Ο στιγματισμός του μαθητή μέσα από παρομοιώσεις και ετικέτες του τύπου ζώων, τούβλο κ.α., χαρακτηρισμούς όπως αδιάφορος, αφιλότιμος, τεμπέλης, βλάκας, ηλίθιος κλπ, και ειρωνικούς μορφασμούς, βλέματα και υποτιμητικά γέλια μειώνει την αυτοαντίληψη των παιδιών και επηρεάζει τόσο τη

¹ κατά τη μεταρρύθμιση του 1929, αντί μαθηματικών και φυσικών, διοχετεύτηκαν στα ημιγυμνάσια 101 φιλόλογοι και θεολόγοι που περίσσευαν. Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1994, τ. Α' σ. 289

² Ντυρκέμ Ε. (1998) Η εκπαίδευση, η φύση της, ο ρόλος της (μετάφραση Θ. Ανθογαλίδου) Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 1, τεύχος 1, σ. 15

³ Μασαγγούρας Η.: Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας, Γρηγόρη, Αθήνα 1999, σ. 227

σχολική επίδοση, όσο και την κοινωνική δραστηριότητά του. Η υβριστική λέξη, ο προσβλητικός χαρακτηρισμός, η περιφρονητική φράση, η υποτιμητική σύγκριση, ο χλευασμός, η ειρωνεία και η εξευτελιστική τιμωρία ενώπιον όλων καταρρακώνουν την προσωπικότητα και ταπεινώνουν το νέο άνθρωπο, αντί να τον ενθαρρύνουν για να αντιμετωπίσει τη ζωή.¹ Είναι ευνόητες βέβαια οι επιπτώσεις της σωματικής βίας προς τους μαθητές. Ο ξυλοδαρμός και η κακοποίηση δεν μπορούν να γίνουν ανεκτές, ιδιαίτερα από τους μεγαλύτερης ηλικίας μαθητές και γεννούν με τη σειρά τους πράξεις και λέξεις βίας προς τους καθηγητές.

Η αξιολόγηση του μαθητή, τέλος, είναι ένα πολύ μεγάλο θέμα δεδομένου ότι ποτέ δεν μπορεί να είναι αντικειμενική. Τα περιθώρια υποκειμενισμού π.χ. στο βαθμό που δίνει ο εκπαιδευτικός στο γραπτό ενός μαθητή, είναι αποδεδειγμένο πως είναι τεράστια. Σε μια έρευνα, που έγινε το 1936 από το International Institute of Education της Columbia των ΗΠΑ, διαπιστώθηκε, ότι για να υπάρξει «αντικειμενική» βαθμολογία, χρειάζονται ένας αριθμός αναγκαίων βαθμολογητών, που στην περίπτωση αυτής της έρευνας ανάλογα με το μάθημα έφτανε από 13 ως 127 διορθωτές!² Δε συζητάμε φυσικά το εύρος της υποκειμενικότητας στην προφορική αξιολόγηση. Ο παιδαγωγός προβάλλει στο υπό αξιολόγηση υποκείμενο τους δικούς του φόβους, τις συμπάθειες ή τις αντιπάθειες. «Πολυάριθμες έρευνες έχουν δείξει ότι οι αξιολογήσεις των δασκάλων εμπεριέχουν πάντοτε συναισθηματικά ή συγκινησιακά στοιχεία»³. Το χειρότερο είναι ότι αυτά τα στοιχεία στιγματίζουν το μαθητή, μέσα από τις αρνητικές προφορικές εκτιμήσεις του δασκάλου. Αναπόφευκτα ο εκπαιδευτικός αδικεί κάποιους μαθητές γιατί, αναλαμβάνοντας το ρόλο του οργάνου της κοινωνικής επιλογής των μαθητών, όργανο και ο ίδιος του αυταρχικού εκπαιδευτικού συστήματος, φέρεται με τη σειρά του αυταρχικά στους μαθητές του και χωρίς να το αντιλαμβάνεται, επιβραβεύει τη μορφωτική κληρονομιά των περισσότερο κοινωνικά ευνοημένων μαθητών, το κοινωνικό προσόν, αντιμετωπίζοντάς το σαν φυσικό χάρισμα⁴. Σε μια κοινωνία, όπου η οικονομική και κοινωνική θέση ενός μέλους καθορίζεται από την ατομική του επίδοση στον κατ' εξοχήν μηχανισμό επιλογής που είναι το σχολείο, η διαδικασία αξιολόγησης είναι πάρα πολύ δύσκολο να είναι αντικειμενική και δίκαιη. Η πολύ αυστηρή βαθμολογία από τον καθηγητή εκλαμβάνεται από το μαθητή ως άδικη και τότε οι εύθραυστες ισοροπίες στις διαπροσωπικές σχέσεις μαθητή -καθηγητή καταστρέφονται.

Όλα αυτά μαζί με την ποιότητα του σχολικού χώρου, την επάρκεια εποπτικών μέσων, την επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών και το περιεχόμενο της μάθησης, που εξετάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελούν βασικά δομικά στοιχεία της ποιότητας ενός εκπαιδευτικού συστήματος και της ποιότητας στη σχέση εκπαιδευτικών εκπαιδευόμενων. Η κακή ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής σχέσης αποτελεί το υπόβαθρο, πάνω στο οποίο βρίσκουν πρόσφορο έδαφος να αναπτύσσονται αντιπαραθέσεις και αντιστάσεις στη μάθηση, που προσβάλλουν το κύρος του εκπαιδευτικού και εμποδίζουν τη μαθησιακή διαδικασία γενικότερα. Αντίθετα, η υψηλού επιπέδου εξειδικευμένη γνώση του εκπαιδευτικού που γίνεται αντιληπτή στους μαθητές μέσα από την κατοχή της διδασκόμενης ύλης και τη διδακτική δεξιότητα, η δικαιοσύνη και η αγάπη προς το μαθητή, προσδίδει στον εκπαιδευτικό αυξημένο κύρος και ενισχύει την αυθεντία του στην τάξη.

Δ1. Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας

Όσον αφορά στις αιτίες που σχετίζονται με το κοινωνικό περιβάλλον η οικονομική κατάσταση της οικογένειας θεωρούμε ότι λειτουργεί αντίθετα από ότι σήμερα. Επειδή οι περισσότεροι ή σχεδόν όλοι οι μαθητές, ειδικά στα ημιαστικά κέντρα βρίσκονταν περίπου στο ίδιο επίπεδο ανέχειας, η οικονομική κατάσταση της οικογένειας δεν αποτελούσε αρνητικό ψυχολογικό παράγοντα. Οι κοινωνικές ανισότητες ανάμεσα στις αστικές, τις

¹ Μπαλάσκας Κ. Κοινωνική θεώρηση της Παιδείας Γρηγόρης, σ. 52

² Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 248-9

³ Prahl H., Η λειτουργική σημασία των εξετάσεων στην εκπαίδευση και την εκπαιδευτική πράξη, στο Η αμφισβήτηση των εξετάσεων και βαθμών στο σχολείο, Γρηγόρης, σ. 20

⁴ Bourdieu P., Το συντηρητικό σχολείο. Οι ανισότητες στην εκπαίδευση και την παιδεία, Φραγκουδάκη Α., Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Παπαζήση, Αθήνα 1985 σ. 359

αγροτικές και τις εργατικές οικογένειες μπορεί να μην ήταν μικρές, αλλά έτειναν να ελαχιστοποιούνται ανάμεσα στους μαθητές του γυμνασίου, αφού στο γυμνάσιο μπορούσαν και έπρεπε να φτάνουν, κατά τις απόψεις που επικρατούσαν πριν το 1950, οι «έχοντες», οι «δυνάμενοι» και οι άριστοι. Σε αυτούς τους τελευταίους, η πιθανή κακή οικονομική κατάσταση της οικογένειάς τους μάλλον τους δημιουργούσε δημιουργικό άγχος, άγχος να ξεφύγει κανείς από αυτή με εφόδιο το απολυτήριο του γυμνασίου. Η αίσθηση ότι η μελέτη και η πειθαρχία στο σχολείο έχει υψηλή ανταλλακτική αξία λειτουργούσε στην πλειοψηφία των μαθητών υπέρ και των δύο: τους έκανε πιο υπάκουους και πιο επιμελείς. Αντίθετα η χρηματική άνεση μπορούσε να προσδίδει αλαζονεία και να λειτουργεί ενισχυτικά σε μερικές αταξίες που σχετίζονται με απαγορευμένες για μαθητές απολαύσεις, όπως απαγορευμένους χώρους, χαρτοπαιξία, επί πληρωμή σεξουαλική ζωή.

Δ2. Το κοινωνικό κλίμα

Το κλίμα διεκδικήσεων στην ευρύτερη κοινωνία από την άλλη λειτουργεί ως παράγοντας που συμβάλλει αθροιστικά στην εμφάνιση μαθητικών παραπτωμάτων. Αυτό φαίνεται έντονα στη δεκαετία του '30, εποχή που ξεσπούν αλληπάλληλες εργατικές απεργίες, όπου οι μαθητές κλείνουν τα γυμνάσια, εκφράζοντας δικές τους διεκδικήσεις αλλά και την αλληλεγγύη τους στους φοιτητές του πανεπιστημίου. Επίσης δεν είναι δυνατό οι μαθητές να μείνουν ανεπηρέαστοι από τη χρήση βίας στον κοινωνικό ή οικογενειακό τους περίγυρο (βλ. περιστατικά οπλοφορίας και σωματικής βίας ιδιαίτερα μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ή οπλοφορίας στα Ιόνια νησιά και στη Μάνη το 19^ο αιώνα)

Ε. Τα **εξωσχολικά** προβλήματα μαθητών όπως η ψυχολογική αναστάτωση των μαθητών λόγω ηλικίας (εφηβεία), η διαταραχή προσωπικότητας, τα ψυχολογικά προβλήματα, οι δυσκολίες προσαρμογής και κοινωνικής ένταξης, η επίδραση των ομάδων συνομηλίκων, τα οικογενειακά προβλήματα μαθητών και εκπαιδευτικών επηρεάζουν σε κάθε περίπτωση τις διαπροσωπικές σχέσεις στο σχολείο.

Στ. Τα **πρότυπα** και οι αξίες του κοινωνικού περιγύρου, όπως οι κοινωνικές προκαταλήψεις για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία ή για τη σεξουαλικότητα, υπόκεινται στον κοινωνικό έλεγχο και το σχολείο είναι υποχρεωμένο να παίξει το ρόλο του. Οι οικογενειακές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα που υπερισχύουν στη συνείδηση του μαθητή, όπως η υπεράσπιση της οικογενειακής τιμής στη Μάνη, πολλές φορές έρχονται σε σύγκρουση με τους κανόνες που πρεσβεύει το σχολείο.

Ζ. Οι **προτεραιότητες** της εξουσίας ως προς τη βασική αποστολή του σχολείου, της ηθικοποίησης δηλαδή των νέων στη βάση του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, όπως εκφράζονται μέσα από το περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης και τις χρησιμοποιούμενες μεθόδους αγωγής, θέσπιζαν ένα σύνολο από λεπτομερείς κανόνες καταπολέμησης ανεπιθύμητων ατομικών και κοινωνικών συμπεριφορών (κάπνισμα, χαρτοπαιξία, διαμαρτυρία, αποδοκιμασία καθηγητή κλπ) των μαθητών και ένα δίκτυο από ασφυκτικούς ελέγχους παρακολούθησης της ζωής τους. Όσοι περισσότεροι είναι όμως οι κανόνες, τόσο περισσότερες είναι και οι παραβιάσεις τους.

Ο κρατικός **ιδεολογικός** έλεγχος τέλος συμβάλλει στην καταγραφή κάποιων συμπεριφορών ως απειθαρχων. Ο Louis Althusser αποκάλυψε το σχολείο Ιδεολογικό Μηχανισμό του Κράτους λόγω της λειτουργίας του μέσα από τα αναλυτικά προγράμματα και τα λοιπά μέσα αγωγής που διαθέτει¹. Η ανάληψη από το σχολείο της αποστολής της καταπολέμησης ανεπιθύμητων κοσμοθεωριών και κοινωνικοπολιτικών ιδεολογιών βρίσκει ευτυχώς για την εξέλιξη της κοινωνίας κάποιους με αυξημένες αντιστάσεις. Φυσικά «χρειάζεται θάρρος και αποφασιστικότητα για να παρεκκλίνει κανείς από τους κυρίαρχους κανόνες μιας κοινωνίας. Η παρέκκλιση αυτή είναι όμως κρίσιμη για να εξασφαλιστούν διαδικασίες μεταβολής που αργότερα θεωρούνται ότι ικανοποιούν το γενικό συμφέρον»².

Συχνά οι εκπαιδευτικοί αγνοούν όλους αυτούς τους παράγοντες που πολλές φορές αλληλεπιδρούν μεταξύ τους δημιουργώντας μια δυναμική, η οποία επηρεάζει τόσο την

¹ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο - Θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 201

² Giddens Α., Κοινωνιολογία, Gutenberg Αθήνα, 2009, σ. 295

κοινωνική όσο και τη μαθησιακή συμπεριφορά τη δική τους και των μαθητών τους. Αγνοούν ότι η ανεπιθύμητη συμπεριφορά κάποιων μαθητών μπορεί να οφείλεται στην επίδραση κάποιων σχολικών ή εξωσχολικών παραγόντων και όχι στην κακή φύση των μαθητών, όπως αφελώς θέλουν πολλοί να πιστεύουν.

Είναι ενδιαφέρον να δούμε την άποψη των εκπαιδευτικών του 1917 επί του θέματος. Σύμφωνα με τους καθηγητές του 2^ο γυμνασίου Αρρένων της Αθήνας, για τις αταξίες των μαθητών φταίει η κακή φύση τους, η οικογένεια, η κοινωνία, ο περιορισμός των νομίμων ποινών και οι μη αξιοπρεπείς αμοιβές των καθηγητών:

«...συνεδρίαση απάντησης στο έρώτημα του επιθεωρητή περί άκοσμίας μαθητών τινών εν τῷ θεάτρῳ εἰς τὴν παράστασιν τῆς Ἰφιγενείας ἐν Αὐλίδι: «ἐν τῷ θεάτρῳ ὅπου καὶ ἐνήλικες δυσκόλως συγκρατοῦνται, ...τὸ σχολεῖον ἐκτελεῖ τὸ ἔργον τοῦ παλαῖον κατὰ μυρίων προσκομμάτων, οἱ δὲ καθηγηταὶ ἀφορμὴν λαμβάνοντες ἐκ τῶν διδασκομένων κειμένων καὶ ἐξ ἄλλων περιστατικῶν πάντοτε προτρέπουσι τοὺς μαθητὰς εἰς τὸ ἀγαθόν. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦ σχολείου παρακωλύεται ἐκ διαφόρων αἰτίων, ὧν τίνα εἶναι τὰ ἑξῆς. 1) Ἡ ζωηρὰ φύσις μαθητῶν τινῶν, οὗς ὁ μαγνήτης τῆς κακίας προσελκύει εὐκολώτερον. 2) Ἡ οἰκογένεια, ἥτις καθ' ὅλον τὸ ἔτος ἀποφεύγει πάσαν πρὸς τὸ σχολεῖον ἐπαφὴν καὶ μόνον κατὰ τὰς ἐξετάσεις δεικνύει ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοῦ μαθητοῦ, ἵνα ἐκβιάσῃ τὴν προαγωγὴν ἢ παραπονεθῇ διὰ τὴν ἀπόρριψιν αὐτοῦ. 3) ἡ κοινωνία παρέχουσα εἰς τοὺς μαθητὰς ἄφθονα κέντρα διαφθορᾶς καὶ πληθὺν κακῶν παραδειγμάτων πρὸς μίμησιν. 4) ἡ ἔλλειψις παιδονομίας καὶ ἐπιβλέψεως τῶν μαθητῶν ἐκτὸς τοῦ σχολείου. 5) αἱ ἀπουσίαι ὑποθάλλουσαι πλὴν τῆς ἄλλης διαφθορᾶς τὴν τάσιν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν φυγοπονίαν καὶ τὴν παράβασιν τοῦ καθήκοντος. 6) ἡ ἀτιμωρησία, διότι αἱ ποιναὶ αἱ ἐπιτρεπόμεναι εἰς τοὺς συλλόγους εἶναι ἀνάξαι λόγου διὰ τοὺς μαθητὰς. Τὰς ἑλλείψεις ταύτας δύναται εὐκόλως ἡ πολιτεία νὰ διορθώσῃ λαμβάνουσα τὰ κατάλληλα νομοθετικὰ μέτρα, ἐπιβάλλουσα τὴν αὐστηράν τήρησιν αὐτῶν, ἐνισχύουσα τὸ ἔργον τῶν συλλόγων καὶ ἀνυποῦσα τοὺς καθηγητὰς ἐν τὰς συνειδήσεις τῶν μαθητῶν καὶ τῆς κοινωνίας διὰ τῆς παροχῆς ἀφθονωτέρων μέσων συντηρήσεως καὶ βίου ἀξιοπρεποῦς»¹.

2.2.5 Πρόληψη και αντιμετώπιση προβλημάτων πειθαρχίας

Η πρόληψη των προβλημάτων πειθαρχίας είναι το ζητούμενο στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αποτελεί μια πολύ σημαντική διεργασία που σχετίζεται με τη συμπεριφορά των εκπαιδευτικών απέναντι στους μαθητές, τα ζητήματα που αφορούν την οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, την αποτελεσματική διοίκηση της σχολικής τάξης, την ορθολογική διαχείριση του συστήματος των ποινών και των αμοιβών, το χειρισμό των περιπτώσεων ομαδικής απειθαρχίας κ.λ.π. Μια από τις βασικές ικανότητες του εκπαιδευτικού είναι να μπορεί να προσαρμόζει τις μεθόδους διδασκαλίας του στις συνθήκες που διαμορφώνονται κάθε φορά, ώστε να διεξαγάγει μια πετυχημένη διδασκαλία, γιατί «δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η καλή διδασκαλία είναι το καλύτερο μέσο πρόληψης πειθαρχικών προβλημάτων»². Ο Slavin³ θεωρεί ότι η συνέπεια του εκπαιδευτικού ως προς το χρόνο έναρξης και λήξης της διδασκαλίας και η γρήγορη διευθέτηση των πειθαρχικών προβλημάτων συνεισφέρουν στην πρόληψή τους. Ο Short⁴ από έρευνες σε πειθαρχημένα σχολεία συμπεραίνει ότι το μαθητοκεντρικό σχολικό περιβάλλον, με δραστηριότητες που εμπυχώνουν τους μαθητές και καλλιεργούν μέσα τους την αίσθηση της συμμετοχής, είναι πιο αποτελεσματικό από την τιμωρία. Γενικά οι σχετικές έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι μερικά προληπτικά μέτρα έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματικά. Αυτά είναι⁵:

- η δέσμευση ολόκληρου του προσωπικού στη διατήρηση της καλής μαθητικής συμπεριφοράς ως ουσιώδους προϋπόθεσης μάθησης
- η προσδοκία για άριστη συμπεριφορά
- οι σαφείς και πλήρεις κανονισμοί λειτουργίας που καθορίζονται με τη συμμετοχή και των ίδιων των μαθητών

¹ 2ο Γ Αθήνας, πράξη 15/22-12-1917

² Καψάλης Α., Παιδαγωγική Ψυχολογία, Αφοι Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1989, σ. 530

³ Slavin e., Educational Psychology- Theory into Practice, 1988 σ. 405 στο Καψάλης Α., Παιδαγωγική Ψυχολογία, Αφοι Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1989, σ. 531

⁴ Short P.M., Effectively Disciplined Schools: Three Themes for Research, 1988 στο Κυρίδης 130

⁵ Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο - Θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999 σ. 128-9

- το φιλικό σχολικό κλίμα
- ο ορατός, υποστηρικτικός διευθυντής
- η εξουσιοδότηση για επιβολή πειθαρχίας στους εκπαιδευτικούς
- η τήρηση καλών σχέσεων με το σύλλογο γονέων και την κοινότητα

Σύμφωνα με τον Kounin¹ ο καθηγητής προκειμένου να καθοδηγήσει τη τάξη πρέπει να ακολουθήσει ορισμένες στρατηγικές όπως:

- εποπτεία των δραστηριοτήτων της τάξης
- συγχρονιστική αντιμετώπιση περιστάσεων
- ομαλότητα ροής των δραστηριοτήτων των μαθητών
- δραστηριοποίηση όλης της τάξης
- έμφαση στη συμπεριφορά και όχι στο άτομο

Η αντιμετώπιση των πειθαρχικών προβλημάτων αποτελεί για τους εκπαιδευτικούς σημαντικό ζήτημα. Με τον όρο αντιμετώπιση πειθαρχικών προβλημάτων εννοούμε το σύνολο των μεθόδων και στρατηγικών που χρησιμοποιούν οι καθηγητές, ο σύλλογος διδασκόντων και ο διευθυντής της σχολικής μονάδας προκειμένου να επιλύσουν το πρόβλημα. Οι στρατηγικές αντιμετώπισης ή καταστολής των κρουσμάτων απειθαρχίας σχετίζονται με τη διαδικασία επιβολής ποινών, με το χειρισμό των καταστάσεων κρίσης ή ομαδικής απειθαρχίας, με τους τρόπους συμπεριφοράς κλπ. Η αποτελεσματικότητα της αντιμετώπισης των πειθαρχικών προβλημάτων εξαρτάται από τα άτομα που εμπλέκονται, τις σχέσεις που έχουν αναπτύξει, τη δυναμική της ομάδας των απείθαρχων μαθητών και από τις θετικές ή αρνητικές ενισχύσεις από το άμεσο και από το οικογενειακό περιβάλλον. Τα προβλήματα της πειθαρχίας δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται με προχειρότητα και βιασύνη, αλλά με μια διαδικασία που να περιλαμβάνει τον προσδιορισμό του προβλήματος, την ανάλυση, την επέμβαση και την αξιολόγηση.

2.2.6 Οι κανόνες πειθαρχίας στην νεοελληνική εκπαίδευση

Σύμφωνα με όσα παρουσιάσαμε στο πρώτο κεφάλαιο σχετικά με τον έλεγχο ροής του μαθητικού πληθυσμού και τον ηθοπλαστικό χαρακτήρα του σχολείου, οι βασικές λειτουργίες που επιτελεί το σχολείο είναι η κοινωνική επιλογή και η αναπαραγωγή της ιδεολογίας των κυρίαρχων ομάδων. Αυτές επιτυγχάνονται κυρίως με τα Αναλυτικά Προγράμματα, που ορίζουν τι θα διδαχθεί και με ποιο στόχο. Κατά ένα μεγάλο μέρος όμως, η αναπαραγωγή των αξιών και των πεποιθήσεων της κοινωνίας μέσα στο σχολικό σύστημα γίνεται με το λεγόμενο παραπρόγραμμα ή κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα (hidden curriculum), το οποίο δρα παράλληλα με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Ο όρος «λανθάνον» ή «κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα» καθιερώθηκε από τον Phillip Jackson το 1968. Αναφέρεται σε εκείνες τις πλευρές μάθησης που είναι ανεπίσημες ή, συχνά, μη συνειδητές. Τέτοιες είναι ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του σχολείου, οι κανόνες του, ο καθημερινός ρυθμός του και γενικά όλα όσα γίνονται και εκφράζονται πέραν του αυστηρού τμήματος της διδασκαλίας, αλλά ακόμη και μέσα σ' αυτήν. Φορείς του είναι κυρίως οι στάσεις των εκπαιδευτικών αλλά και των μαθητών, των γονέων τους και της «κοινής γνώμης».

Τα νομοθετικά διατάγματα και οι εγκύκλιοι που αφορούσαν στις υποχρεώσεις των μαθητών των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων μας δίνουν το περίγραμμα της ανεκτής ή μη συμπεριφοράς των μαθητών. Αυτά συμπληρώνονται από τον «εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας» κάθε σχολείου ξεχωριστά, αφού, σύμφωνα με το πρώτο διάταγμα «περί κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων» του 1836 άρθρο 109, ο γυμνασιάρχης με το σύλλογο των καθηγητών αποφασίζει και συντάσσει κανονισμούς ανάλογους με τις ανάγκες των μαθητών και τις σχέσεις του τόπου ή και του σχολείου, τέτοιους που να υποχρεώνουν τους μαθητές να τηρούν τακτικό τρόπο ζωής και τους εφαρμόζει, αφού λάβει την έγκριση της Γραμματείας των Εκκλησιαστικών. Έτσι ρυθμίζεται με κάθε λεπτομέρεια η

¹ Kounin J. S., Discipline and Group Management in Classrooms, New York, Holt, σ. 88 στο Καψάλης Α., Παιδαγωγική Ψυχολογία, Αφοι Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1989, σ. 532

καθημερινότητα των μαθητών μέσα και έξω από το σχολείο και εξασφαλίζεται η γενικότερη ηθικοποίηση και η καθυπόταξή τους. Οι καθηγητές στην τήρηση της τάξης και της ευκοσμίας συνεπικουρούνται από τους επιστάτες, οι οποίοι, σύμφωνα με το διάταγμα της 26-1-1856 «περί χρεών επιστατών και υπηρετών των γυμνασίων και ελληνικών σχολείων»¹ οφείλουν να επιβλέπουν τους μαθητές στην διαγωγή εντός και εκτός του γυμνασίου ή του σχολείου και, όποτε τη βρίσκουν επιλήψιμη, να την καταγγέλλουν στο γυμνασιάρχη ή το σχολάρχη. Ανάμεσα στα καθήκοντά τους είναι επίσης να ανακαλούν χωρίς θόρυβο και βία τους μαθητές στην ευταξία εντός του καταστήματος πριν την έναρξη των μαθημάτων, κατά τα διαλείμματα και κατά την αποχώρησή τους και να φροντίζουν για την ακριβή εκτέλεση των επιβαλλομένων ποινών. Επειδή όμως συχνά είχαν παρατηρηθεί κρούσματα δωροδοκίας των επιστατών από τους μαθητές, το διάταγμα απαγόρευε την αποδοχή οποιουδήποτε δώρου από μαθητή σε όλες τις εποχές του έτους.

Τους κανόνες που καθόριζαν τη συμπεριφορά των μαθητών μπορούμε να τους ομαδοποιήσουμε σε τέσσερις κατηγορίες: κανόνες ρύθμισης της εσωσχολικής ζωής των μαθητών, ρύθμισης (και αστυνόμευσης) της εξωσχολικής ζωής, κανόνες που αφορούν στον εκκλησιασμό και το θρησκευτικό συναίσθημα και κανόνες που σχετίζονται με τον ιδεολογικό έλεγχο των πολιτικών τους πεποιθήσεων.

2.2.6.1 Κανόνες ρύθμισης της εσωσχολικής ζωής

Οι κανόνες ρύθμισης της εσωσχολικής ζωής προσδιόριζαν με κάθε λεπτομέρεια τη συμπεριφορά του μαθητή προς το δάσκαλο και τους συμμαθητές, τις κινήσεις και τη στάση του σώματός του. Στους **κανόνες διαγωγής των μαθητών** του δημοτικού, που διαβάζονταν μια φορά την εβδομάδα ενώπιον όλων, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην ακινησία, την ησυχία, την παντελή απουσία συνεργασίας και αλληλεγγύης, την επιδίωξη της καθαριότητας του σώματος, την απαγόρευση τέλεσης σωματικών ανηθικότητων, το σεβασμό προς τους ανώτερους κ.α. Οι μαθητές όφειλαν: Να έρχονται κάθε μέρα στο σχολείο στην ώρα τους ευτάκτως και με ησυχία. Να έχουν τα χέρια και το πρόσωπο καθαρά, να είναι χτενισμένοι και υποδεμένοι. Την ώρα της παραδόσεως να μην κάνουν καμία φασαρία, αλλά να είναι σιωπηλοί. Να μην αποκρίνονται ποτέ ο ένας αντί του άλλου, να μην ψιθυρίζουν το μάθημα στο αυτί του ερωτώμενου. Να γράφουν, χωρίς να κοιτάζουν ο ένας την πλάκα του άλλου, και όταν δεν γράφουν να κάθονται ήσυχοι, κρατώντας με τα δυο τους χέρια το χέιλος του θρανίου, ατενίζοντας προς την έδρα. Να μη μιλάνε ένας στον άλλο την ώρα της παράδοσης. Να μην πειράζουν τους συμμαθητές τους ούτε να μαλώνουν, αλλά να είναι αγαπημένοι σαν αδέρφια. Να μην βρίζουν κανέναν, ούτε να λένε λόγια άπρεπα. Να μη σχίζουν τα βιβλία, να μην καταστρέφουν τις πλάκες ή τα πλακοκόνδυλα. Να μην παίρνουν κανένα πράγμα ξένο ποτέ. Να λένε παντού και πάντα την αλήθεια. Να υποτάσσονται στους πρωτόσχολους και να τηρούν τους κανόνες του σχολείου.

Στη μέση εκπαίδευς, σύμφωνα με το σχετικό διάταγμα του 1836 (άρθρο 109), κάθε σχολείο έπρεπε να συντάξει κανονισμούς με τις υποχρεώσεις, μόνο τις υποχρεώσεις, των μαθητών τους. Ο παλαιότερος τέτοιος κανονισμός που βρέθηκε κατά την έρευνα ήταν του 1841 στο γυμνάσιο Ναυπλίου. Ονομάζεται «Γενικός Κανονισμός»² των υποχρεώσεων των μαθητών και πάρα πολλά στοιχεία του περιέχονται στον μετέπειτα «Εσωτερικό Κανονισμό Γυμνασίων και Ελληνικών Σχολείων» που απέστειλε το υπουργείο. Ο «Γενικός Κανονισμός» του γυμνασίου Ναυπλίου περιέχει τους τρόπους εγγραφής, εξετάσεων κλπ και τα καθήκοντα των μαθητών εντός και εκτός του γυμνασίου. Στα καθήκοντα εντός του γυμνασίου περιλαμβάνονται θέματα που αφορούν στην επιμέλεια, στην τακτική φοίτηση και στο σεβασμό στους διδασκάλους. Αυτό που παρατηρούμε στη σύνταξη αυτού του καθηκοντολογίου είναι ότι:

¹ Λέφα Χρ.: Νομοθεσία μέσης εκπαίδευσης, Αθήνα, 1920, σ. 105-106

² ΓΑΚ Ναυπλίου, 4.1 Βασιλικό Γυμνάσιο Ναυπλίας 1841-45 σελ 12: Συνεδρίαση του Γυμνασιάρχου μετά των καθηγητών, 29/4/1841

α) Οι κανόνες οι οποίοι συνοδεύονται από τις αντίστοιχες ποινές, είναι εκείνοι που αφορούν στην τακτική φοίτηση, στην επιμέλεια και στην απόδοση σεβασμού στους διδασκάλους. Οι ποινές μάλιστα υπακούουν την αρχή της προοδευτικότητας.

β) Οι μαθητές στο μακροσκελή κατάλογο από υποχρεώσεις, τον οποίο παραθέτουμε παρακάτω, έχουν και ένα δικαίωμα: δεν απαγορεύονται οι περίπατοι, όταν αυτοί γίνονται σε ελεύθερες ώρες. Όσοι όμως θέλουν να διανυκτερεύσουν εκτός της πόλης πρέπει να ζητούν την άδεια του γυμνασιάρχη. (άρθρο 21).

Όσον αφορά στις υποχρεώσεις, οι μαθητές πρέπει: να είναι επιμελείς στα μαθήματά τους και κατά τις ώρες των παραδόσεων να τηρούν ησυχία, προσοχή και ευσημιοσύνη (Άρθρο 5), να κάθονται στις παραδόσεις ασκεπείς στην κεφαλή (άρθρο 15). Επίσης οι μαθητές πρέπει να φοιτούν τακτικά. Οι ασθενείς πρέπει να ειδοποιούν αυθημερόν τον γυμνασιάρχη. Όσοι επιθυμούν άδεια μιας ή δύο ωρών πρέπει να τη ζητούν από τον καθηγητή ή το δάσκαλο, ενώ για μια ή περισσότερες μέρες πρέπει να απευθύνονται στο γυμνασιάρχη. Όσοι απουσιάζουν χωρίς να τηρήσουν τα παραπάνω την πρώτη φορά επιπλήττονται από τους δασκάλους τους, την δεύτερη από το γυμνασιάρχη ενώπιον των συμμαθητών τους, την τρίτη ενώπιον των καθηγητών και δασκάλων, με ταυτόχρονη καταγραφή της επίπληξης σε σχετικό πρωτόκολλο και την τέταρτη φορά αποβάλλονται από το σχολείο. Οι υπότροφοι που απουσιάζουν για τρίτη φορά χωρίς άδεια χάνουν την υποτροφία τους. Οι μαθητές οφείλουν να αποδίδουν σεβασμό στους δασκάλους τους (άρθρο 13) και μάλιστα κατά τις παραδόσεις *«ύπακούοντες εις αυτούς, δεχόμενοι άνευ άντιλογίας τας παρατηρήσεις αὐτῶν, ἀποκρινόμενοι μετὰ ἐτοιμότητος καὶ σεμνότητος, καὶ ὑποβάλλοντες εὐσημόνως ἐάν ἔχωσιν ἀπορίαν τινά ἀναφερόμενον πρὸς τὸ παραδιδόμενον μάθημα»*. Όσοι δεν αποδίδουν τον ανάλογο σεβασμό και υποταγή στους δασκάλους τους, θα επιπλήττονται την πρώτη φορά από το γυμνασιάρχη ενώπιον όλων των καθηγητών, των διδασκάλων και των μαθητών και την δεύτερη θα αποβάλλονται. Εκείνος δε που θα χρησιμοποιεί υβριστικό ή καταφρονητικό λεξιλόγιο κατά του δασκάλου του θα αποβάλλεται αμέσως και θα ενημερώνονται σχετικά όλα τα σχολεία του κράτους για να μην γίνεται δεκτός σε αυτά.

Οι μη επιμελείς στα μαθήματα (άρθρο 12) επιπλήττονται από τους δασκάλους τους και από το γυμνασιάρχη και ταυτόχρονα ενημερώνονται οι γονείς ή οι κηδεμόνες ενώ τα ονόματα των κατεχοχὴν αμελῶν αναφέρονται στις ετήσιες δημόσιες εξετάσεις. Επιπροσθέτως απαγορεύεται οι μαθητές να καπνίζουν, να ρυπαίνουν το σχολείο, να φθείρουν τα σκεύη του, να προξενούν ταραχές πριν την έναρξη των μαθημάτων και κατά τις στιγμές της ανάπαυσης (άρθρο 14).

Λιγότερο μακροσκελής είναι ο κατάλογος με τα καθήκοντα εκτός του γυμνασίου: Όπως απαιτείται να φέρονται οι μαθητές καλά εντός του σχολείου, έτσι οφείλουν και εκτός αυτού να δείχνουν το παράδειγμα της ηθικής και της αρετής και **να αποδεικνύουν με τη διαγωγή τους την ωφέλεια που προκύπτει από τις σπουδές τους**. Γι αυτό θα πρέπει να διαπρέπουν στον αποδιδόμενο σεβασμό προς τους γονείς, συγγενείς και κηδεμόνες, στην υποταγή στις βασιλικές και δημοτικές αρχές και στον ειρηνικό και συμβιβαστικό τρόπο ζωής τους. Οφείλουν να αποφεύγουν όχι μόνο τις κακές συναναστροφές και τη νυχτερινή έξοδο στους δρόμους, αλλά και τα καπηλειά και τα καφενεία και κάθε είδος παιχνιδιού και διασκεδάσεως μη σύμφωνο με τον **υψηλό προορισμό της σπουδάζουσας νεολαίας**. Για τη διαφύλαξη της υγείας τους οφείλουν να νοιάζονται για την εγκράτεια και την πρέπουσα καθαριότητα, τόσο στο σώμα όσο και στην ενδυμασία. (άρθρο 18). Όλοι οι μαθητές υποχρεούνται να παρευρίσκονται τις Κυριακές και τις επίσημες γιορτές στην θεία λειτουργία και στις άλλες ιερές ακολουθίες και να φέρονται στο ναό του Θεού με την οφειλόμενη κοσμιότητα (άρθρο 19). Όσοι μαθητές υποπέσουν σε πταίσματα ή άλλες παρεκτροπές τις οποίες απαγορεύει και τιμωρεί η νομοθεσία αποβάλλονται (άρθρο 20).

Τέλος συνιστάται στους μαθητές αδελφική αγάπη και ομόνοια. Από τους μεγαλύτερους στην ηλικία περιμένουν οι δάσκαλοί τους να δείξουν το παράδειγμα της χρηστοθήειας και της επιμέλειας, προτρέποντας τους νεότερους στο καλό, το πατριωτικό και ωφέλιμο (άρθρο 22). Την ίδια χρονιά¹ αποφασίζεται συμπλήρωμα του κανονισμού του 1841, όπου ορίζεται

¹ ΓΑΚ Ναυπλίου, 4.1 Βασιλικό Γυμνάσιο Ναυπλίας 1841-45 σελ 230

ότι για ποινές ανώτερες της επίπληξης πρέπει να παίρνει απόφαση ο σύλλογος των διδασκόντων και σ' αυτή την περίπτωση ο ένοχος μαθητής δεν προβιβάζεται ή απολύεται παρά μόνο αν «καταστεί άξιος συγνώμης» με την μετέπειτα διαγωγή του.

Επειδή, παρά το διάταγμα του 1836, πολλά σχολεία δεν είχαν συντάξει πλήρεις εσωτερικούς κανονισμούς, στις 19 Οκτωβρίου 1857 εκδόθηκε από το υπουργείο Παιδείας, για όλα δευτεροβάθμια σχολεία ο ονομαζόμενος **«Εσωτερικός κανονισμός Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων»**, ο οποίος αποτελεί μια κωδικοποίηση κανονισμών λειτουργίας σύμφωνων με το διάταγμα του 1836 και στηρίζεται σε κοινές παιδαγωγικές αρχές. Ο κανονισμός αυτός περιλαμβάνει 33 άρθρα από τα οποία 9 αναφέρονται στις υποχρεώσεις του μαθητή στην τάξη, 5 στις απουσίες, 6 στις σχέσεις με τους συμμαθητές και τα υπόλοιπα στις σχέσεις με τους καθηγητές, την εμφάνιση, την εξωσχολική ζωή, την προσευχή και τον εκκλησιασμό, τις υλικές ζημιές, τις αμοιβές και τις ποινές. Οι σχετικές διατάξεις του δεν θα αλλάξουν στα κύρια σημεία τους για τα επόμενα εβδομήντα δύο χρόνια, δηλαδή έως την μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929, γι αυτό και θα τον παρουσιάσουμε αναλυτικά. Τα περισσότερα από τα άρθρα του επαναλαμβάνονται στους κανονισμούς λειτουργίας των γυμνασίων στη δεκαετία του 1930 και του 1940 εμπλουτισμένα με περισσότερες και πιο συγκεκριμένες απαγορεύσεις, υπαγορευόμενες από τις ανάγκες της εποχής. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, ανάλογες με αυτή του 1857 τάσεις καθορισμού κανόνων στη σχολική ζωή εμφανίζονται το 1929, καθώς επίσης το 1949, όταν με τη λήξη του εμφυλίου πολέμου οι νικητές εδραιώνουν τη θέση τους στο πολιτικό σκηνικό της χώρας. Οι κανόνες όμως του 1930 αφορούσαν κυρίως στην εμφάνιση, στον έλεγχο της εξωσχολικής ζωής των μαθητών και των πολιτικών τους πεποιθήσεων, ενώ εκείνοι του 1949 επαναπροσδιορίζουν και οριοθετούν όλα τα επίπεδα της μαθητικής ζωής και αποτελούν έκφραση των ιδεολογικών κατευθύνσεων του ελληνοχριστιανικού πολιτιστικού δόγματος.

Ο «Εσωτερικός κανονισμός Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων» ήταν αναρτημένος σε εμφανές μέρος προς γνώση και συμμόρφωση των μαθητών και διαβάζονταν κατά την έναρξη του σχολικού έτους σε κάθε τάξη από τους καθηγητές.

Οι **υποχρεώσεις του μαθητή στην τάξη**¹ περιγράφονται στα άρθρα 1, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 21 του «Εσωτερικού κανονισμού Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων» και υπαγορεύουν ένα πνεύμα σιωπηλής υποταγής στον καθηγητή. Ο μαθητής είναι υποχρεωμένος να τηρεί όλους του σχολικούς νόμους και διατάξεις όπως: να μην εξέρχεται από την τάξη χωρίς άδεια από τον καθηγητή, μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας να είναι ασκεπής, ήσυχος, σιωπηλός, να κρατά τα χέρια του πάνω στο τραπέζι, να σηκώνεται κάθε φορά που εισέρχεται ο καθηγητής ή κάποιος ξένος, να έχει μελετήσει τα μαθήματά του, να μην ενοχλεί άλλη τάξη.

¹ Άρθρ. 1. Ο μαθητής διὰ τῆς ἐν τινι Γυμνασίῳ ἢ Ἑλληνικῷ Σχολείῳ ἐγγραφῆς αὐτοῦ, γενομένης τῇ συγκαταθέσει τοῦ πατρὸς ἢ ἐπιμελητοῦ, ὑποβάλλεται ἐκουσίως εἰς ἀπάσας τὰς ἐκ τῶν σχολικῶν νόμων πηγάζουσας ὑποχρεώσεις.

Άρθρ. 12. Διαρκούντος τοῦ μαθήματος, οὐδεὶς ἐξέρχεται τῆς παραδόσεως ἄνευ μεγίστης ἀνάγκης καὶ ἀδείας τοῦ διδασκάλου, ὅστις ὅμως οὐδέποτε ἐπιτρέπει τὴν ἐξοδὸν εἰς δύο ταυτοχρόνως μαθητὰς. Ὁ δὲ ἐκ τῆς αἰθοῦσης ἀναχωρῶν ὀφείλει νὰ ἐπανέλθῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον.

Άρθρ. 13. Εἰς οὐδέναν τῶν μαθητῶν ἐπιτρέπεται νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τῇ σχολῇ βιβλία ἢ ἄλλα πράγματα, ἐκτὸς τῶν εἰς τὴν παράδοσιν ἀναγκαίων.

Άρθρ. 14. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μαθήματος καὶ καθόλου κατὰ τὴν ἐν τῇ σχολῇ διατριβὴν ὀφείλει ὁ μαθητὴς νὰ διὰγῃ ἐν ἄκρῃ ἡσυχίᾳ, εὐταξίᾳ καὶ σιωπῇ. Μόνος ὁ ἐξεταζόμενος ἢ ἐρωτώμενος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀπαντᾷ, οἱ δὲ λοιποὶ προσέχουσι σιωπῶντες.

Άρθρ. 16. Ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς παραδόσεως ὁ μαθητὴς μένει πάντοτε ἀσκεπής, ἐκτὸς ἂν, πάσων, λάβῃ τὴν ἄδειαν τοῦ διδασκάλου νὰ φέρῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ κάλυμμα. Καθίμενος δ' ἐπὶ τῶν θρανίων ὀφείλει νὰ κρατῇ τᾶς χεῖρας ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν τραπέζων καὶ νὰ διατηρῇ ἀκαταπαύστως εὐσχήμονα στάσιν.

Άρθρ. 17. Ἐκαστος μαθητὴς ὀφείλει νὰ προσέρχεται εἰς τὴν σχολὴν δεόντως προμεμελετημένος ἐν τοῖς ἡμέραις μαθήμασι καὶ νὰ ἔχῃ ἐν τάξει καὶ καθαριότητι τὰ ἐγγραφα αὐτοῦ γυμνάσματα.

Άρθρ. 18. Εἰς μαθητὴν τάξεως πινὸς δὲν εἶναι συγκεχωρημένον νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ ἀδείας τοῦ προϊσταμένου εἰς τὸ δωμάτιον ἐτέρας τάξεως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν παραδόσεων.

Άρθρ. 19. Ἀπαγορεύεται εἰς πάντα μαθητὴν τὸ ἴστασθαι εἰς τὴν θύραν καὶ τὰ παράθυρα τοῦ δωματίου κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ διάρκειαν τῶν παραδόσεων.

Άρθρ. 20. Οὐδενὶ ξένῳ ἐπιτρέπεται ἢ ἐν τῇ σχολῇ εἴσοδος ἄνευ ἀδείας τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς.

Άρθρ. 21. Εἰσερχομένου διδασκάλου ἢ ξένου πινὸς ἐν τῷ δωματίῳ τῆς παραδόσεως, οἱ μαθητὲς ἀνίστανται ἡσυχως, κλίνουναι πρὸς τὸν εἰσερχόμενον ἐλαφρῶς τὴν κεφαλὴν καὶ πάλιν κάθηται».

Ως προς τις **σχέσεις των μαθητών με τους καθηγητές**¹ υπάρχει μόνο το άρθρο 2 που υπαγορεύει αγάπη, σεβασμό και υπακοή. Αναφορά γίνεται και στο άρθρο 23 περί της εκτός του σχολείου συμπεριφοράς των μαθητών ως προς τους διδασκάλους τους.

Ως προς τις **απουσίες**², στα άρθρα 5, 6, 7, 8, 10 δεν ορίζεται συγκεκριμένο όριο απουσιών, απλά δεν νοείται απουσία εκτός αν ο μαθητής είναι ασθενής.

Ως προς τις **σχέσεις με τους συμμαθητές**³ τα άρθρα 3, 15, 25, 26, 27, 28 αποδοκιμάζουν και τιμωρούν κάθε βίαιη ή υβριστική συμπεριφορά μαθητή προς συμμαθητή, το ψέμα, τη συκοφαντία, τη χειροδικία αλλά και το σχηματισμό φατρίας, συμβάλλοντας στην κοινωνικοποίηση του μαθητή κατά τα επιθυμητά πρότυπα.

Ως προς τις **υλικές ζημιές**⁴ το άρθρο 22 είναι αρκετά επεξηγηματικό και υποχρεώνει το μαθητή, εκτός της τιμωρίας, να πληρώσει και τη ζημιά.

Ως προς την **ένδυση**⁵ στο άρθρο 9 του διατάγματος του 1857 δεν καθορίζονται συγκεκριμένα πλαίσια. Αυτό θα γίνει αργότερα. Μια απόφαση του Υπουργικού συμβουλίου της 8^{ης} Μαΐου του 1876 περί ιματισμού των μαθητών⁶, θεωρεί ότι η ομοιομορφία στην εμφάνιση θα συμβάλλει και στην εξωσχολική επιτήρησή τους. Χαρακτηριστικό είναι πως το υπουργικό συμβούλιο απασχολεί ακόμα και το χρώμα της στολής και ο αριθμός των κουμπιών που στο μπροστινό μέρος του ιματίου θα έπρεπε να είναι τέσσερα, ενώ της χλαμύδας μόνο δύο!⁷ Πρέπει να σημειωθεί πως αυτό το πνεύμα της ομοιομορφίας και του προσεκτικού καθορισμού όλων των λεπτομερειών είναι βασικό χαρακτηριστικό της γερμανικής παιδαγωγικής, η οποία σχεδόν αποκλειστικά εμπνέει τους Έλληνες εκπαιδευτικούς της εποχής. Η προσήλωση στην ομοιομορφία, που διευκόλυνε και την

¹ «Άρθρ. 2. Ο μαθητής οφείλει αγάπην, σέβας καὶ ὑπακοήν πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ».

² «Άρθρ. 5. Ο μαθητής οφείλει νὰ φοιτᾷ τακτικῶς καὶ ἀνελλιπῶς εἰς τὴν σχολὴν καθ' ὅλο τὸ σχολικὸ ἔτος καὶ νὰ ἀκολουθῇ ἅπαντα τὰ εἰς τὴν τάξιν αὐτοῦ ὀρισμένα μαθήματα.

Άρθρ. 6. Ο ἀσθενὼν μαθητὴς ὀφείλει νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τῆς ἀσθενείας του τὸν προϊστάμενον τῆς σχολῆς καὶ τὸν διδάσκαλο τῆς τάξεώς του καί, ἂν ἡ χρεια τὸ καλέσῃ, νὰ προσάξῃ, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν σχολὴν, ἀπόδειξιν τῆς κωλυσάσης αὐτὸν ἀσθενείας.

Άρθρ. 7. Διὰ πάσαν ἀπουσίαν, προερχομένην ἐξ αἰτίας ἄλλης ἢ τῆς ἀσθενείας, ἀπαιτεῖται ἄδεια τοῦ προϊσταμένου τῆς σχολῆς.

Άρθρ. 8. Ἐὰν ἐν διαστήματι ἐνὸς μηνὸς ἀπουσιάσῃ ὁ μαθητὴς ἀπὸ τίνος μαθήματος πεντάκις, χωρὶς νὰ δικαιολογήσῃ προσηκόντως τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ὁ διδάσκαλος ἀναφέρει περὶ τούτου πρὸς τὸν προϊστάμενον τῆς σχολῆς, ὅστις, εἰδοποιῶν τοὺς γονεῖς ἢ κηδεμόνας, ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὸν λόγον τῶν ἀπουσιῶν καὶ συνεννοεῖται μετ' αὐτῶν περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν δύνανται νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ὑποτροπὴ.

Άρθρ. 10. Ἐκαστος μαθητὴς ὀφείλει νὰ εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς τάξεως, ἐν ᾗ διατελεῖ κατεγεγραμμένος, πέντε λεπτὰ τῆς ὥρας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ μαθήματος. Ἀναγνωσθέντος δὲ τοῦ ὀνομαστικοῦ καταλόγου, σημειοῦται ἡ ἀπουσία ἐκάστου καὶ οὐδεὶς δύνανται νὰ ζητήσῃ τὴν ἐξάλειψιν τῆς σημειώσεως, οὐδ' ἐὰν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ καταλόγου εἰσέλθῃ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς παραδόσεως, ἐκτὸς ἂν λόγοι οὐσιώδεις πείσωσι τὸν καθηγητὴν ἢ τὸν διδάσκαλον περὶ τοῦ συγγνωστοῦ της βραδύτητος».

³ «Άρθρ. 3. Ἡ πρὸς ἀλλήλους τῶν μαθητῶν συμπεριφορὰ ἔστω εὐγενὴς καὶ ἀδελφικὴ, ἡ δὲ διαγωγὴ αὐτῶν καὶ ἐκτὸς τοῦ ἐκπαιδευτηρίου χρηστὴ καὶ σεμνοπρεπὴς.

Άρθρ. 15. Αὐστηρῶς ἀπαγορεύεται τοῖς μαθηταῖς πάσα οἰαδήποτε ἀποδοκιμασία ἢ ἐπιδοκιμασία τῶν διδασκομένων

Άρθρ. 25. Τιμωρεῖται πάσα αἰκία, βία, ὕβρις ἢ λοιδορία, πᾶς χλευασμὸς ἢ κακοήθης ἀστεῖσμος μαθητοῦ πρὸς μαθητὴν.

Άρθρ. 26. Τὸ ψεῦδος καὶ ἡ συκοφαντία αὐστηρότατα τιμωροῦνται.

Άρθρ. 27. Καὶ αὐτὸς ὁ αἰκισθεὶς, ὕβρισθεὶς ἢ ἄλλως ἀδικηθεὶς μαθητὴς δὲν πρέπει νὰ ἀνθυβρίσῃ ἢ ἄλλως πῶς νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἀδικήσαντα, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἀναφέρει περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀδικίας τῷ ἰδίῳ διδασκάλῳ ἢ τῷ προϊσταμένῳ τῆς σχολῆς, ὅπως ἐπιβληθῇ τῷ ἀδικήσαντι ὑπὸ τούτου ἢ ἀνήκουσα ποινὴ. Ὁ ἐκδικήσας μόνος γενομένην ἀδικίαν τιμωρεῖται ὡς χειροδίκης.

Άρθρ. 28. Ἀπαγορεύεται ἡ μεταξὺ μαθητῶν συνεννόησις πρὸς σχηματισμὸν φατρίας ἐφ' οἷωδήποτε σκοπῷ».

⁴ «Άρθρ. 22. Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ φιλοτιμῶνται, ἵνα διατηρῇται ἡ σχολὴ αὐτῶν καθαρὰ καὶ εὐπρεπὴς. Πᾶς δὲ βλάβη ὅπως αὐτῶν τῶν τοίχων, τὸ ἔδαφος, τὰς διδασκαλικὰς ἑδρας, τὰ θρανία καὶ τὸ λοιπὸν ὑλικόν, τὸ ἀνήκον εἰς τὴν σχολὴν, οὐ μόνον τιμωρεῖται, ἀλλὰ καὶ ὀφείλει νὰ ἐπανορθώσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ τὴν γενομένην ζημίαν».

⁵ «Άρθρ. 9. Ἐκαστος μαθητὴς, προσερχόμενος ἐν τῇ σχολῇ, πρέπει νὰ εἶναι καθαρὸς τὸ σῶμα, καὶ κόσμιος τὴν ἐνδυμασία, ἀποφεύγων πάντα περιττὸν στολισμὸν».

6 α) Παρίσης Σ., «Μέσην ἐκπαίδευσιν» μέρος Β', σελ. 394. β) Δημαράς Α., ὁ.π., τόμος Α', σελ. 226.

β) Παρίσης Σ., «Μέσην ἐκπαίδευσιν», μέρος Β', σελ. 395. β) Δημαράς Α., ὁ.π., τόμος Α', σελ. 227.

⁷ «Θεωροῦν ὅτι τὸ ἰδιότυπον καὶ ὁμοίοσχημον τοῦ ἱματισμοῦ ... τῶν παιδευομένων μαθητῶν οὐ μόνον εἰς τὴν λιτότητα καὶ τὴν εὐκοσμίαν αὐτῶν συμβάλλεται ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν, ἐκτὸς μάλιστα τῶν διδασκάλων... ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, ἀποφασίζει: οἱ μαθηταὶ ὑποχρεοῦνται νὰ φέρωσι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν διδασκάλων... τὸν ἐξῆς ἱματισμόν:

Α. Ἰμάτιον ἐξ ἐρέας μελανογλαυκοῦ..., τὸ τὲ περιλαίμιον καὶ τὰ ἄνω ἄκρα τοῦ ἐπιστηθίου προσχήματος ἀνάστροφα ἔχον, καθῆκον δ' ὡσεὶ τέσσαρας δακτύλους ἄνω τῶν γονάτων καὶ φέρον θυλάκια τέσσερα... τὸ ἱμάτιον τοῦτο φέρει καὶ δυὸ σειρὰς ἐξ ὀρειχάλκου κομβίων... ἐχόντων ἐμβλημα ἀνάγλυφον γλαυκά.

Β. περισκελίδι (πανταλόνιον) ἐξ ἐρέας σιδηρόχρουν...

Γ. πῖλον (κασκέτον) κατὰ μὲν τὸ σχῆμα ὅμοιον τῷ στρατιωτικῷ, χρώματος δὲ μελανογλαυκοῦ...

Δ. Ἐν ὧρα χειμῶνος μανδύαν ἐκ μελανογλαυκοῦ παχείας ἐρέας...»

επιτήρηση των μαθητών μέσα στο σχολείο και στην ιδιωτική τους ζωή, συνεχίστηκε για περισσότερα από 100 χρόνια.

Είναι εμφανές ότι ο «Εσωτερικός κανονισμός Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων» καθορίζει και απαιτεί μόνον καθήκοντα, απαιτεί λεπτομερή έλεγχο των λειτουργιών του σώματος, ενσταλάζει βασικούς κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς, και κυριαρχείται από το ελεγκτικό και πειθαρχικό πνεύμα εκφρασμένο από την αυθεντία του δασκάλου. Βάζει τον καθηγητή σε ρόλο παντογνώστη - κυρίαρχου ελεγκτή και τον μαθητή σε ρόλο παθητικού δέκτη. «Αυτή η λεπτομερειακή- εξονυχιστική καταγραφή καθηκόντων αποσκοπούσε στην πραγμάτωση μιας ομοιομορφίας στη συμπεριφορά των μαθητών και ως εκ τούτου στον αποκλεισμό συμπεριφορών μη ελεγχόμενων και άρα επικίνδυνων για την τάξη του σχολικού και εν γένει κοινωνικού μηχανισμού»¹. Αποτέλεσμα ήταν οι σχέσεις ανάμεσα σε καθηγητές και σε πλειάδα μαθητών να δυσχεραίνονται, γιατί τα δικαιώματα των καθηγητών στο σχολείο κατέληγαν σε δικαιώματα αριστοκρατικής τάξης, δηλαδή δικαιώματα **εκπαιδευτή, εισαγγελέα, δικαστή και δήμιου** συνενωμένα στα ίδια πρόσωπα.

Ο εσωτερικός κανονισμός συνοδεύτηκε από μια εγκύκλιο με οδηγίες εφαρμογής του *«στηριζόμενος εἰς γνώμας ἀνδρῶν ἐγγεγραφομένων τῇ πράξει τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ περιεχοῦσας τὰς παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τούτου πρεσβευόμενας ἀρχὰς ἐπὶ τοῦ σπουδαίου ἀντικειμένου τῆς δημοσίας ἀνατροφῆς καὶ τῆς σχολικῆς τάξεως καὶ πειθαρχίας»*. Το κείμενο αυτό παρουσιάζει ιδεατές καταστάσεις για τα ελληνικά δεδομένα της εποχής του. Μάλλον αναφέρεται στην περίπτωση που ο καθηγητής είναι γεννημένος δάσκαλος, χαρισματικός ηγέτης μιας ομάδας που ονομάζεται σχολική τάξη και καταφέρνει με το ταλέντο του και την ευρηματικότητά του να κάνει τη διδασκαλία να είναι «όσον τε ωφέλιμος, ἅμα δε και τερπνὴ». Γιατί «αν λείπει η χαρά, εγκαθίσταται η αδιαφορία και δημιουργούνται στα εκπαιδευτήρια ταραχές».

Στην εγκύκλιο αυτή, λοιπόν, αναφέρεται ότι η αποστολή των δημοσίων σχολείων δεν είναι μόνο να παρέχουν στους νέους γνώσεις, αλλά συγχρόνως και να μορφώνουν ηθικά την καρδιά τους. «Η πολιτεία απαιτεί από τα σχολεία προ πάντων τη δημιουργία πολιτών αγαθών και ενάρετων». Η εκπαίδευση και η ανατροφή στα σχολεία συμβαδίζουν ή πρέπει να συμβαδίζουν. Για την πραγματοποίηση της διπλής αυτής αποστολής των σχολείων απαιτείται να υπάρχει στο εκπαιδευτήριο πνεύμα ευταξίας. Για να επιτευχθεί αυτό, πρέπει να συμβαδίζουν πολλά. Ο προϊστάμενος και όλοι οι δάσκαλοι οποιουδήποτε εκπαιδευτικού ιδρύματος πρέπει να εργάζονται *«ἀνενδότως ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ, ἐν ὁμονοίᾳ πρὸς ἀλλήλους, ἐν ἀγάπῃ τῶν μαθητῶν, ἐν ἀφοσιώσει πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος»*.

Στη συνέχεια γίνεται ανάλυση της δύναμης της αγάπης στην εκπαιδευτική σχέση, της αγάπης του δασκάλου προς τους μαθητές και του σεβασμού εκείνων προς το πρόσωπό του. Μέσα σε τέτοια αγαπητική σχέση η πειθαρχία θεωρείται δεδομένη, γιατί αυθόρμητα οι μαθητές θα υπακούουν στις συμβουλές και τις προτροπές του δασκάλου.

Κατά την άποψη του υπουργείου, λοιπόν, όλα στο σχολείο πρέπει να εμπνέονται από οικογενειακό πνεύμα. Το σχολείο πρέπει να είναι η δεύτερη οικογένεια για τα παιδιά που εισέρχονται σ' αυτό. Ο διδάσκαλος, αντλώντας εξουσία πάνω τους από την ρητή ή σιωπηρή εντολή των γονιών, εκπροσωπεί τους γονείς με πατρική στοργή προς όλους τους μαθητές. Η στοργή του αποτελείται όχι προς τα άτομα, αλλά προς όλη την μαθητιώσα νεολαία, *«μεθ' ἧς, καίτοι τῶν ἀτομικότητων ἀλλήλας διαδεχομένων, εὐρίσκεται εἰς ἀκατάπαυστον συνάφειαν οὕτως, ὥστε δι' αὐτὸν οἱ πάλαι μαθηταὶ ἀντικαθίστανται ὑπὸ τῶν νῦν καὶ οὗτοι ὑπὸ τῶν μελλόντων»*. Η φιλόστοργη μέριμνα του δασκάλου για κάθε μαθητή, η αμεροληψία και η δικαιοσύνη του, η ηπιότητα και η σοβαρότητά του και συνολικά η αρετή του, που εκφράζεται όχι με λόγια, αλλά αποδεικνύεται με έργα, είναι αδύνατον να μη προσελκύσουν μαζί με τη γενική υπόληψη την αγάπη και το σεβασμό των μαθητών του. «Εκείνος ο δάσκαλος που θα κατορθώσει να αποκτήσει την αγάπη και το σεβασμό των μαθητών του κατόρθωσε το μέγιστο σχετικά με τη σχολική πειθαρχία, γιατί από τα τέσσερα ελατήρια τα οποία καθοδηγούν τις ανθρώπινες πράξεις, δηλαδή το συμφέρον, το καθήκον, ο φόβος και η αγάπη, μόνο η αγάπη έχει βέβαιη και ακίνδυνη επίδραση στη παιδική ηλικία. Στην φωνή του δεύτερου τούτου πατέρα, που αγαπά και αγαπιέται, τα παιδιά αυθόρμητα θα υπακούουν. Οι

¹ Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ 34

παρατηρήσεις του, οι συμβουλές και οι προτροπές του είναι αποτελεσματικότερες από τις ισχυρότερες πειθαρχικές τιμωρίες και ο έπαινος απ' αυτόν είναι η καλύτερη ανταμοιβή».

Και συνεχίζοντας οι συντάκτες της εγκυκλίου δέχονται ότι μεταξύ των πολυάριθμων μαθητών θα υπάρχουν βεβαίως και δύστροποι και πονηροί μαθητές. Αλλά και αυτοί φρονούν ότι μπορούν να αλλάξουν λίγο μέσα στο γενικό κλίμα της τάξης και να παρασυρθούν με το καλό παράδειγμα. Πολλές φορές μαθητές που είναι άτακτοι σε μια τάξη, σε μια άλλη γίνονται άμεμπτοι. Ο δάσκαλος οφείλει να απαιτεί από τους μαθητές ευπείθεια, τάξη, ησυχία, επιμέλεια, καθαριότητα, αιδώ, καλή συμπεριφορά, προθυμία, ευπροσηγορία. Οφείλει δε να απαγορεύει αυστηρά το ψέμα, την αμοιβαία καταγγελία, τον εμπαιγμό ή την περιφρόνηση, την κακία και τον εγωισμό, τις ανταλλαγές, αγοραπωλησίες ή δωρεές μεταξύ των μαθητών χωρίς ρητή άδεια, το να τρώνε μέσα στο μάθημα, το να βγαίνουν συνέχεια από την τάξη, το να κάθονται απρεπώς, το να κρύβουν τα χέρια τους.

Νέοι επικαιροποιημένοι κανονισμοί εσωσχολικής και εξωσχολικής συμπεριφοράς θα απαιτήσουν το υπουργείο να συνταχθούν από τα σχολεία αμέσως μετά την μεταρρύθμιση του 1929, που αφορούν κυρίως την εμφάνιση (ενδυμασία, κόμη, πηλίκιο). Στο πηλίκιο αναγράφεται ο αριθμός μαθητολογίου του κάθε μαθητή, ενώ η ενδυμασία υπακούει σε κανόνες σεμνοτυφίας. Κάθε σχολείο προσθέτει και τη δική του πινακίδα στον πίνακα της ομοιομορφίας, με λεπτομερείς περιγραφές (για πέδιλα, κάλτσες, πηλίκιο, χλαίνη-μπέρτα)¹. Το νεωτεριστικό στοιχείο ως προς την εμφάνιση είναι ότι γενικά η ενδυμασία για τους μαθητές αφήνεται ελεύθερη με εξαίρεση το πηλίκιο, αλλά απαγορεύονται τα στενά ή κολλαριστά πουκάμισα, οι τιράντες και κάθε τι που περιορίζει την ανάπτυξη του σώματος, ενώ οι μικρότεροι οφείλουν να κουρεύουν τα μαλλιά τους «εν χρώ» και «δια της ψαλίδος» οι μεγαλύτεροι. Για τις μαθήτριες αντίθετα ορίζεται υποχρεωτικό ένδυμα η ποδιά μαύρη ή μπλε σε όλες τις εργάσιμες μέρες, με μήκος κάτω από το γόνατο, ενώ απαγορεύονται τα ψηλά τακούνια, οι στηθόδεσμοι, οι καλτσοδέτες, οποιαδήποτε κοσμήματα και επίσης οι κάθε είδους καλλωπιστικοί σχηματισμοί της κομμώσεως, η βαφή της κόμης και του προσώπου. Στόχος της όσον το δυνατόν απλής και παιδικής εμφάνισης είναι επίσης η μη διάκριση πλούσιων και φτωχών μαθητών.

Μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, επαναδιατυπώνονται σε κάθε σχολείο ολοκληρωμένοι κανονισμοί καθηκόντων των μαθητών, οι οποίοι δεν διαφέρουν σε γενικές γραμμές μεταξύ τους, αλλά ούτε και με τον κανονισμό του 1857. Χαρακτηριστικά, ορισμένα άρθρα σε κάποια σχολεία έχουν την ίδια διατύπωση με εκείνη που υπήρχε πριν 70-100 χρόνια. Οι διαφορές τώρα συνίστανται στο ότι καθορίζονται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια - λόγω του πλήθους των μαθητών - οι κανόνες εισόδου και εξόδου των μαθητών στις αίθουσες, τα θέματα αργοπορημένης προσέλευσης, τα θέματα των απουσιών, κλπ.

2.2.6.2 Κανόνες ρύθμισης (και αστυνόμευσης) της εξωσχολικής ζωής

Το αυταρχικό – σωφρονιστικό πνεύμα που απέβλεπε στην κανονικοποίηση της συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολείο, επεκτείνεται και έξω από αυτό. Ο σχολικός θεσμός κυριαρχεί και στους εξωσχολικούς χώρους, ώστε «ο μαθητής να μην έχει ιδιωτικό χώρο και συνεπώς τη δυνατότητα ανάπτυξης μιας διαφορετικής από την προσήκουσα στις σχολικές αρχές προσωπικότητα»².

¹ «...λαβών πρό όφθαλμών τήν από 7-2-1930 έγκύκλιον τοῦ Ὑπουργείου ὀρίζει τὰ τῆς ένδυμασίας τῶν μαθητῶν ὡς ἀκολουθῶς: «1) Ἀπαγορεύονται τὰ ὑψηλά καί σκληρά κολλάρια οἰουδήποτε σχήματος, τὰ κολλαρισμένα περιλαίμια (ταχιλιές) καθὼς καί τὰ κολλαρισμένα ἐπιστήθια τῶν ὑποκαμίσων. Τὸ ὑποκάμισον δέον νὰ εἶναι πάντοτε έντελῶς ἀκολλάριστον μέ ἄνετον ἄνοικτον περιλαίμιον καί χωρίς λαιμοδέτην. 2) Ἀπαγορεύονται αὐστηρότατα αἱ τιράνται, ὡς ἐμποδίζουσαι τήν ἐλευθερίαν ἀναπνοῆς καί περιορίζουσαι τήν ἀνάπτυξιν τοῦ στήθους, αἱ εἰς τὸ μέσον τῆς κνήμης καλτσοδέται παντὸς εἶδους, τὰ ὑψηλά τακούνια καί πᾶν εἶδος στηθοδέσμου καί γενικῶς πᾶν ὅτι ἐμποδίζει τήν ἐλευθέραν τοῦ σώματος κίνησιν, πιέζει τὸ στήθος καί παρακωλύει τήν ἐλευθέραν ἀναπνοήν καί τήν κυκλοφορίαν καί συνεπῶς τήν φυσιολογικὴν τοῦ σώματος ἀνάπτυξιν. 3) τὸ ἐπανωφόριον νὰ εἶναι κοντὸν ὅπως ἡ βραχεία χλαίνη τῶν ἀξιωματικῶν. Ἐπίσης δύνανται νὰ γίνεται χρήσις μπερτας φερούσης καί κορδύλην (κουκούλαν) διὰ τήν βροχήν» Γ. Σῦρου πράξις 2/3-7-1930.

² Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική, σ. 35

Για τους μαθητές του δημοτικού οι κανονισμοί υπαγόρευαν να είναι παντού και πάντοτε φρόνιμοι, προσεκτικοί, εύτακτοι, φιλήσυχοι και επιμελείς στο έργο τους. Να είναι καλοί, να φέρονται με ημερότητα και αγάπη προς όλους τους ανθρώπους, να μην κακοποιούν κανέναν, ούτε να βλάπτουν τα ζώα. Να υπακούουν και να τιμούν τους γονείς τους και όλους τους μεγαλύτερους τους. Να μην περιγελάνε ποτέ κανέναν. Να περπατάνε στους δρόμους φρόνιμα και εύτακτα. Να φέρονται φρόνημα και εύτακτα στο σπίτι τους και να μελετάνε.

Το σχολείο της μέσης εκπαίδευσης, έχοντας ως σκοπό να προετοιμάσει κατάλληλα εκείνους που θα καταλάμβαναν χαμηλές και υψηλές θέσεις υπαλλήλων στο δημόσιο τομέα ή αυτούς που θα συνέχιζαν στο πανεπιστήμιο και θα εντάσσονταν στην ανώτερη κοινωνική τάξη, έπρεπε να τους «εγχαράξει» κοινωνικές αξίες και συνήθειες διαφορετικές από αυτές του απλού λαού του καφενείου. Ως προς την εξωσχολική ζωή ήδη από το 1857 το άρθρο 23 του «Εσωτερικού κανονισμού Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων»¹ απαγορεύει τη φοίτηση σε καφενεία και άλλα τέτοια δημόσια μέρη. Ο κανονισμός αυτός ενισχύεται στον 20^ο αιώνα με περιορισμούς και αστυνομώσεις τέτοιου βαθμού, που σε μερικές περιπτώσεις να ανάγεται σε πεμπτούσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας: όλοι οι άλλοι φορείς κοινωνικοποίησης και πνευματικής ανέλιξης των μαθητών, κινηματογράφος, θέατρο, οργανώσεις, κλπ. απαγορεύονται. Από την άλλη μεριά το σχολείο φροντίζει να απασχολεί συνεχώς τους μαθητές, «όχι γιατί αυτό είναι απαραίτητο για τη μόρφωση, αλλά για να ασκεί μια ολοκληρωτική επιρροή στα παιδιά»².

Ταυτόχρονα, όπου το σχολείο αποτύγχανε νουθετώντας, επιβαλλόταν να συνεπικουρείται από τους μηχανισμούς καταστολής. Μεταξύ των δύο αυτών θεσμών υπήρχε μια στενή και αμφίδρομη σχέση. Έτσι, όταν ένας μαθητής παρανομεί, υφίσταται διπλή τιμωρία: και από το νόμο και από το σχολείο. Αυτό αφορά κάθε εγκληματική πράξη των μαθητών ή πταίσμα. Παραδείγματος χάριν, σε έγγραφο της διευθύνσεως διοικητικής αστυνομίας Αθηνών και Πειραιώς προς το υπουργείο Παιδείας το 1887, ζητείται η έγκριση της προσαγωγής στα γυμνάσια, για να τιμωρηθούν και από το σχολείο όσοι μαθητές συλλαμβάνονταν να συχνάζουν σε καφενεία και ζυθοπωλεία³: Η απάντηση του υπουργείου ήταν καταφατική: «...ὅπως πλὴν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζομένης καταδιώξεως αὐτῶν αὐστηρῶς τιμωρῶνται οὗτοι καὶ ἐν τῷ σχολείῳ». Άλλωστε η κοινωνικοποίηση και η ηθικοποίηση των μαθητών είναι μια διεργασία η οποία έχει ανατεθεί κατ' εξοχήν στο σχολείο και το ελληνικό σχολείο κατά την διάρκεια όλης της περιόδου που εξετάζουμε έναν τρόπο ξέρει πολύ καλά για να διαπαιδαγωγεί: να διώχνει μακριά από το σχολείο τον άτακτο, τον ανυπάκουο, τον απειθαρχο. Η αποβολή ως ποινή εξετάζοντάς την από παιδαγωγική άποψη, είναι μια πρακτική με την οποία το σχολείο παραδέχεται την ανικανότητά του στη διάπλαση της προσωπικότητας του μαθητή, καταργώντας τον παιδευτικό του ρόλο.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα μια νέα εγκύκλιος καθορίζει τη συμπεριφορά των μαθητών εκτός σχολείου, η οποία κατά τον 20^ο αιώνα θα αποτελέσει ένα πολύ σημαντικό κεφάλαιο του θέματος των μαθητικών παραπτωμάτων ή «αταξιών»⁴. Είναι η εγκύκλιος του υπουργού παιδείας **«περί της εκτός των σχολείων επιτηρήσεως των μαθητών»** του 1898, τα σημαντικότερα άρθρα της οποίας αναφέρουν:

8. Ο γυμνασιάρχης ή σχολάρχης εισέρχεται, αν κρίνει αναγκαίο, σε κάθε ώρα στο δωμάτιο των μαθητών που δεν κατοικούν με τους γονείς τους, παίρνοντας μαζί αν εγκρίνει και υπαξωματικό αστυφύλακα ή υπαστυνόμο ή αστυνόμο.

¹ «Άρθρ. 23. Πάντες οἱ μαθηταὶ σχολῆς τινὸς ἀποτελοῦσι μικρὰν κοινωνίαν, ἥς τὴν φροντίδα ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ ὁ νόμος ἐνέθεσε τοῖς προϊσταμένοις καὶ τοῖς διδασκάλοις τοῦ ἐκπαιδευτηρίου. Ἐντεῦθεν προκύπτει, ὅτι οἱ μαθηταὶ ὀφείλουσι νὰ φέρονται εὐτάκτως καὶ κοσμίως οὐ μόνον ἐντὸς τῆς σχολῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, νὰ προσφέρωσι τὸ ἀνήκον σέβας καθ' ὁδὸν ἢ εἰς τοὺς δημοσίους περιπάτους τοῖς διδασκάλοις αὐτῶν καὶ ταῖς καθεστῶσαις τῆς πολιτείας ἀρχαῖς, νὰ μὴ φοιτῶσιν εἰς καφενεῖα ἢ ἄλλα τοιοῦτου εἶδους δημόσια μέρη, ὧν ἡ εἴσοδος δὲν ἐπιτρέπεται τοῖς νέοις. Ἐκαστος δὲ τῶν διδασκάλων, ἀναγνωρίσας τινὰ τῶν μαθητῶν παραβαίνοντα ἐκτὸς τῆς σχολῆς τὰ καθήκοντα ἢ καὶ ἀκούσας παρ' ἄλλων τὴν παράβασιν ταύτην, ἀναφέρει περὶ πάντων τῶν προϊσταμένων τῆς σχολῆς, ὅστις φροντίζει περὶ τῆς ἐν καιρῷ τιμωρίας τοῦ παραβάτου».

² Fischer Lorenzo, Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο 2000, σ. 9

³ «... παρακαλοῦμεν τὸ Ὑπουργεῖον, ἂν ἐγκρίνῃ, νὰ ἐπιστείλῃ τὰ προσήκοντα πρὸς τοὺς κ.κ. γυμνασιάρχας καὶ τοὺς διευθυντὰς τῶν λυκείων, ἵνα δι' αἰτήσεως τῶν πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τῆς Αστυνομίας ὀρίσωσιν ἂν δέχωνται οἱ συλλαμβανόμενοι μαθηταὶ οὗτοι παρὰ τῶν ὀργάνων μας νὰ προσάγονται τὴν ἀκόλουθον εἰς τὰ γραφεῖα τῶν κ.κ. γυμνασιάρχων, διὰ νὰ λαμβάνωνται ἀνάλογα ἐναντίον αὐτῶν μέτρα τιμωρίας».

⁴ α) Δημητριάδης Σ., «Σύλλογὴ τῶν περὶ Μέσης ἐκπαιδεύσεως, 1833-1899», ὁ.π., σελ. 45, 46, 47.

β) Δημαράς Α., ὁ.π., τόμος Β', σελ. 16-18.

9. Ο γυμνασιάρχης ορίζει κάθε εβδομάδα εναλλάξ δύο από τους καθηγητές, συμπεριλαμβανομένου αν εγκρίνει και του γυμναστή, οι οποίοι αναλαμβάνουν την εξωσχολική επιτήρηση των μαθητών, ο ένας από το μεσημέρι μέχρι τις 8μ.μ. και ο άλλος μετά τις 8μ.μ. και το πρωί μέχρι την έναρξη των μαθημάτων. Ο πρώτος ζητά βοήθεια εάν θέλει από τον επιστάτη, ο δεύτερος, όταν κρίνει αναγκαίο, ζητεί την συνδρομή της αστυνομίας ή και ορισμένου αστυφύλακα.
10. Ο γυμνασιάρχης σε συνεννόηση με τον αστυνόμο εκλέγει ένα ή δύο αστυφύλακες, οι οποίοι βοηθούν κατά τις οδηγίες του γυμνασιάρχη στην επιτήρηση των μαθητών. Αυτοί συνεννοούνται και λαμβάνουν οδηγίες από το γυμνασιάρχη ή τους καθηγητές και σ' αυτούς αναφέρουν τους παρεκτρεπόμενους μαθητές.
11. Τις ίδιες υποχρεώσεις και δικαιώματα έχει και ο σχολάρχης ως προς τους μαθητές των ελληνικών σχολείων, σε συνεννόηση με το γυμνασιάρχη και λαμβάνοντας οδηγίες από αυτόν.
12. Απαγορεύεται στους μαθητές:
 - α. να περιφέρονται σε μέρη απαγορευμένα από το σύλλογο ή να συγκεντρώνονται στο σχολείο πριν ή μετά τα πρωινά και τα μεσημεριανά μαθήματα.
 - β. να τρέχουν ή να βαδίζουν άκοσμα φωνάζοντας, υβρίζοντας, βλασφημώντας, χειρονομώντας, λιθοβολώντας κ.λ.π.
 - γ. να φοιτούν σε καφενεία, οιονοπωλεία, οιονοπνευματοποιεία ή σε άλλα τέτοια μέρη τα οποία υποδεικνύονται από το σύλλογο των διδασκόντων ως άσεμνα ή ότι συντελούν στην ηθική διαφθορά η ότι είναι επιβλαβή στην υγεία.
 - δ. να καπνίζουν και να κρατούν μπιστούνι.
 - ε. να περιφέρονται στους δρόμους κατά την ώρα της διδασκαλίας ή μετά την οριζόμενη από το σύλλογο εσπερινή ώρα μεταξύ της 6 και 9 (αναλόγως της εποχής του έτους) παρά μόνο σε απόλυτη ανάγκη, οπότε λαμβάνουν άδεια από το γυμνασιάρχη, το σχολάρχη, τον πατέρα ή το κηδεμόνα τους, την οποία οφείλουν να επιδεικνύουν στους δασκάλους που έχουν αναλάβει την εξωσχολική επιτήρηση. Ο παραβάτης συλλαμβάνεται, οδηγείται στους γονείς ή τους κηδεμόνες του και τιμωρείται την επόμενη μέρα από τον γυμνασιάρχη ή το σχολάρχη ή και από το σύλλογο, αν το σφάλμα του είναι μεγάλο.

Η υποχρέωση των δασκάλων και καθηγητών να εξασφαλίσουν «*τήν κοσμιότητα και εὐταξίαν*» και των μαθητών να είναι εὐτακτοί και κόσμιοι στο σχολείο, να «*φέρονται εὐτακτα και φρόνιμα εἰς τὴν οἰκίαν*», αλλά και στο δρόμο «*νὰ περιπατῶσιν ἡσυχῶς καὶ εὐτάκτως*» και γενικά «*νὰ εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε φρόνιμοι, προσεκτικοὶ καὶ φιλήσυχοι*», είναι από τα κύρια μελήματα της πολιτείας στην εκπαιδευτική λειτουργία σ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, κατάσταση που συνεχίζεται και αργότερα. Ο παρεμβατικός ρόλος του σχολείου καλύπτει το οικογενειακό και κοινωνικό έλλειμμα καθοδήγησης για την απαραίτητη ιδεολογική μεταλλαγή των αποφοίτων του. Το πνεύμα της εγκυκλίου του 1898 εισάγει την αστυνόμευση της προσωπικής ζωής των μαθητών και την παραβίαση του ασύλου της κατοικίας, που διατηρείται δυστυχώς μέχρι τη μεταπολίτευση. Αποτελεί ένα από τα μελανότερα σημεία του πειθαρχικού συστήματος της νεοελληνικής εκπαίδευσης, γιατί δίνει δικαιοδοσία **στην αστυνομία να παιδαγωγεί και στους παιδαγωγούς να αστυνομεύουν**. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '70, το άγρυπνο μάτι του καθηγητή θα είναι πανταχού παρόν και θα κατασκοπεύει τη ζωή της μαθητιώσας νεολαίας. Προφανώς η εγκύκλιος δεν εμφανίστηκε «εν αιθρία». Οι λόγοι που την επέβαλαν έβρισκαν απήχηση στην κοινωνία και οι περισσότεροι καθηγητές, ιδιαίτερα των μη αστικών περιοχών, την στήριξαν με ζήλο και ενθουσιασμό. Γενικά, εκτός από το να χαρτοπιάζουν, να πίνουν, να καπνίζουν, να τραγουδούν, να χορεύουν, να χρησιμοποιούν ποδήλατο, στους μαθητές απαγορεύεται επίσης να λένε και τα κάλαντα¹, να πηγαίνουν στο θέατρο ή σε κοινωνικές εκδηλώσεις, να μη χαιρετούν τους καθηγητές τους στο δρόμο. Εννοείται φυσικά ότι αποτελούν τιμωρητέες πράξεις οι παραβάσεις του ποινικού κώδικα

¹ Εγκύκλιος 39260/16-12-1914, Προς τους κ. γυμνασιάρχας και σχολάρχας:

«Παραγγέλλομεν, ἵνα ἀπαγορεύσητε αὐστηρῶς εἰς τοὺς μαθητὰς ἐπὶ ποινῇ ἀποβολῆς, ἐπικειμένων τῶν ἑορτῶν, νὰ περιφέρονται καθ' ὁμάδας ἄδοντες τὰ κάλαντα καὶ τὰ τοιαῦτα δι' οἰονδήποτε σκοπὸν». Λέφας Χρ.: Νομοθεσία μέσης εκπαίδευσεως, Αθήνα, 1920, σ. 164

(κλοπή, οπλοφορία, εξαπάτηση, εξύβριση, απειλή κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας) και των κανόνων σεξουαλικής ηθικής.

Κατά τη δεκαετία του '30 νέες εγκύκλιοι του υπουργείου ζητούν από τα σχολεία να συντάξουν κανονισμούς για την επιτρεπόμενη ενδυμασία, την κόμμωση και την επιτήρηση της εξωσχολικής ζωής των μαθητών. Βασικό αίτημα είναι το ηλικίο για τα αγόρια και το περιβραχιόνιο για τα κορίτσια, όπου αναγράφεται το σχολείο και ο αριθμός μαθητολογίου. Έτσι οποιοσδήποτε μπορεί να καταγγείλει στο σχολείο πράξη ή παράληψη οποιουδήποτε μαθητή. Επαναδιατυπώνονται οι απαγορεύσεις του 1898 και καθορίζονται λεπτομερώς οι απαγορευμένοι χώροι και οι ώρες κυκλοφορίας των μαθητών: καφενεία, ζαχαροπλαστεία, ποτοποιεία, οινομαγειρεία, οι δρόμοι μετά από μια ορισμένη ώρα, οι πλατείες για κάποιες ημέρες, οι θεατρικές και κινηματογραφικές αίθουσες, τα χοροδιδασκαλεία. Απαγορεύεται επίσης στους μαθητές η μετάβαση σε δημόσιους χορούς ακόμα και με τους γονείς και τους κηδεμόνες τους, η συμμετοχή στα καρναβάλια, η ποδηλασία. Απαγορεύεται η συμμετοχή σε αθλητικούς συλλόγους και εξωσχολικά σωματεία, λόγω του φόβου ιδεολογικής καθοδήγησης και ανατροπής της κοινωνικής ιεραρχίας.

Η δυσανασχέτηση με την ενασχόληση των μαθητών με τον αθλητισμό, κυρίως με το ποδόσφαιρο, εκφράζεται και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς¹. Η Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης το 1932 ζητάει από το κράτος να παύσει να υποστηρίζει το ποδόσφαιρο και αναφέρεται στη μανία που έχει κυριεύσει τους μαθητές και είναι ένας από τους κυριότερους εχθρούς των σχολείων και όλης της εκπαίδευσης: «*τὰ εὐγενῆ ἀθλητικὰ ἰδεώδη τῆς ἀρχαιότητος ὑπεχώρησαν ἐνώπιον τῶν ἐκκωφαντικῶν ἰαχῶν, βλασφημιῶν καὶ βαναυσότητων, ποὺ συνοδεύουν τὰ λακτίσματα τῶν ποδοσφαιριστῶν εἰς τὰ γήπεδα*». Οι μαθητές όλη μέρα κλωτσάνε ό,τι βρεθεί μπροστά τους και οι καθηγητές του κάκου προσπαθούν να στρέψουν το νου τους σε κάτι ευγενέστερο, μακριά από τη διαρκή απασχόληση με τους ποικίλους αγγλικούς όρους του ποδοσφαίρου.

Η εξωσχολική ζωή των μαθητών ελέγχεται από τους ίδιους τους καθηγητές, από την αστυνομία και τους παιδονόμους². Μαρτυρίες αναφέρουν το θεσμό του παιδονόμου από το 1900 στη Νεάπολη Λασιθίου, πριν από το 1912 στο 1ο Γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης, όπου την επίβλεψη των μαθητών εκτός σχολείου είχε ένας από τους νεώτερους και ικανότερους καθηγητές με εργασία ολίγων μόνο ωρών στο σχολείο και με ανάλογη αντιμισθία³. Στο Γυμνάσιο Αρρένων Αγρινίου αναφέρεται παιδονόμος από το 1921. Συζητήσεις για την πρόσληψη παιδονόμου γενικά σε όλα τα σχολεία υπάρχουν γύρω στο 1930. Οι παιδονόμοι αναφέρουν στο σχολείο κάθε μαθητική παράβαση. Αλλά οι σύλλογοι των καθηγητών, όπως και στα 1898, δεν αρκούνται στους παιδονόμους. Αποφασίζουν απρόοπτες εφόδους, είτε στα σπίτια εκείνων των μαθητών που δε διαμένουν με τους γονείς και τους κηδεμόνες τους, είτε σε καταστήματα, νυχθημερόν, για να ελέγξουν αν οι μαθητές τηρούν τις δοθείσες εντολές.

Η εκπαίδευση, γνωρίζοντας τη δύναμή της στην επίτευξη κάθε επιθυμητής ιδεολογικής μεταλλαγής, χρησιμοποιείται κάθε φορά που οι κοινωνικές ανάγκες απαιτούν αλλαγή στάσεων και αξιών, όπως στις μέρες μας με τα παγκόσμια περιβαλλοντικά προβλήματα. Στο σκεπτικό της γενικής εισηγητικής έκθεσης των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του 1929, στο

¹ ...ἐπειδὴ ἡ πρόοδος τῶν ἐν τοῖς ἀθλητικοῖς σωματείοις διατριβόντων πολλῶν μαθητῶν εἶναι ἀπολύτως ἀποθαρρυντικὴ εἰς πάντα τὰ μαθήματα, ἐκ τῆς χλιαρᾶς, ἀτάκτου καὶ παρημελημένης φοιτήσεώς των, προτιμώντων κατ' εἰσήγησιν τρίτων ποδοσφαιρικᾶς συναντήσεως καὶ ὑποτιμώντων τὰ γυμνασιακὰ των καθήκοντα, εἰς τὰ ὁποῖα πολλᾶκις μετ' ἀσκήσεως ἢ προπονήσεως προσέρχονται ἐξηντλημένοι, μωλωπισμένοι καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ παρακολουθήσουν μαθήματα, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐπίσης δύνανται τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως, ὡς φίλαθλα σωματεῖα νὰ ἀποτελῶσι καὶ ἴδιον ἀγωνιστικὸν σύνδεσμον ἢ ἔνωσιν καὶ νὰ διοργανώσουν σχολικοὺς ἀγῶνας ἀποκλειστικῶς μεταξὺ μαθητῶν.

Ὁ καθ' ἡμᾶς σύλλογος, ἔχων ὑπόψει τὰ ἄνω, ἐμερίμνησε περὶ προμηθείας παντὸς εἶδους ἀθλητικῶν ὀργάνων, οὕτως ὥστε ἐν πάσῃ ἀφθονίᾳ οἱ μαθηταὶ νὰ γυμνάζωνται ἐν τῷ προαυλίῳ τοῦ γυμνασίου ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ γυμναστοῦ, ὅστις ἐπιπροσθέτως τὸ ἀπόγευμα ἐκάστης Πέμπτης καὶ Κυριακῆς προπονεῖ αὐτοὺς εἰς τὸ στρατιωτικὸν γήπεδον «ὁ Ὀλυμπος», καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἀπαγορεύῃ τὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σωματεῖα συμμετοχὴν τῶν μαθητῶν...», Γ Βέροιας, πράξη 32/2-5-1930, ΓΑΚ Βέροιας

² Βιβλίο Πράξεων Γυμνασίου Φιλιατρῶν, πράξη 37/6-4-1927, ΓΕΛ Φιλιατρῶν

«... ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. ἐπιθεωρητοῦ, ὅπως συσχεφθῇ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιτηρήσεως τῶν μαθητῶν, ἕκαστος τῶν καθηγητῶν ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν, ἵνα κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς ἀπὸ τῶν μαθημάτων ἀνὰ μίαν ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ἐκ περιτροπῆς ἐπιτηρῇ ἐξωτερικῶς τοὺς μαθητὰς μέχρι τῆς ἐσπέρας, τῆς νυκτερινῆς ἐπιτηρήσεως ἀφιεμένης εἰς τὸν παιδονόμον. Αἱ λεπτομέρειαι...»

³ Γ Βέροιας, Βιβλίο Παιδαγωγικῶν συνεδριάσεων, 1931 πράξη 1, ΓΑΚ Βέροιας

κεφάλαιο επισκόπησης της ελληνικής κοινωνίας, αποτυπώνονται ως ελαττώματα των Ελλήνων μεταξύ άλλων η παραμέληση των στοιχειωδών όρων της υγιεινής στη ζωή τους, η άμβλυση του αισθητηρίου της καθαριότητας και η ανικανότητα προς χρησιμοποίηση και εκτίμηση του χρόνου, «*ἐξ ἧς πολλάκις βασανίζεται ὁ νεοέλληνας ἀπορῶν διαρκῶς πῶς νὰ σκοτώσῃ τὴν ὥραν*»¹. Ἐτσι ἡ ἐκπαίδευση -ἐξω ἀπὸ τὴν αἰθουσα διδασκαλίας- ἀναλαμβάνει συστηματικὴ προσπάθεια ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ ἀποτρέπει τὴν κοινωνικοποίηση τοῦ νέου ἐξω ἀπὸ τοὺς τέσσερις τοίχους τοῦ σχολείου, νὰ ἀσκηθεῖ ὁ μαθητὴς καὶ στὴν καθαριότητα, «*... νὰ τηροῦν οἱ μαθηταὶ καὶ αἱ μαθήτριαι τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς ἥτοι νὰ πλύνωνται καλῶς καὶ μὲ σάπωνα καθ' ἐκάστην πρωΐαν, νὰ πλύνουν τακτικὰ τοὺς πόδας των, νὰ ἀλλάζουν τακτικὰ τὰ ἐσώρουχά των καὶ νὰ πλύνουν καθ' ὠρισμένα χρονικὰ διαστήματα ὅλον τὸ σῶμα των, χρησιμοποιοῦντες ὅσα μέσα δύναται νὰ ἔχῃ ἕκαστος πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν εἰς τὴν διάθεσίν του ...*»².

Ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξά αὐξάνει τὰ περιοριστικὰ μέτρα ἐσωσχολικῆς καὶ ἐξωσχολικῆς ζωῆς τῶν μαθητῶν, ἐπιτείνει τὴν εκπλήρωση τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων καὶ τὴν ἀποχή ἀπὸ κομμουνιστικῆς καὶ ἄλλης ἐξωσχολικῆς ὁργανώσεως ἐκτὸς ἀπὸ τῶν προσκόπων καὶ τῆς ΧΑΝ, ἀπαιτεῖ νὰ γραφοῦν ὅλοι οἱ μαθητὲς στὴν ΕΟΝ, ἐπιβάλλει τὸν τιμητικὸ τρόπο χαιρετισμοῦ τῆς καὶ τὴ στολή τῆς³. Ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ὕστερα ἡ ἀστυνόμευση τῆς ἐξωσχολικῆς ζωῆς ἐνισχύεται περαιτέρω, ὑπακούοντας στὰ ἰδεώδη τοῦ ἐλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ: «πατρίς-θρησκεία-οικογένεια».

2.2.6.3 Εκκλησιασμός και θρησκευτικό συναίσθημα

Ἡ ἐκκλησία ἀποτελοῦσε σὲ ολόκληρη τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας τὸν ὁργανωτὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν ὑπόδουλων χριστιανικῶν ὁρθόδοξων πληθυσμῶν. Στις συνειδήσεις τῶν Ελλήνων, «*τοῦ Χριστοῦ ἡ πίστις ἡ ἀγία καὶ τῆς πατρίδος ἡ ἐλευθερία*», ἦταν ταυτισμένες. Εἶναι λοιπὸν πολὺ φυσικὸ, οἱ κύριες ἀξίες ποὺ κατευθύνουν τὴν κοινωνικὴ ζωὴ στο νεοσύστατο ἐλληνικὸ κράτος νὰ ἔχουν φορέα τὴν Ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία. Ἐτσι ἡ προσπάθεια νὰ «θρησκευτικοποιηθεῖ» καὶ νὰ «ἐκκλησιαστικοποιηθεῖ» ἡ ἐκπαίδευση εἶναι συνεχῆς. Ἀς μὴν ξεχνάμε ὅτι στὸ χώρο τοῦ δημοτικοῦ σχολείου συνυπῆρχαν οἱ λαϊκοὶ με τοὺς ἱεροδιδασκάλους ἕως καὶ τὸ 1930 τουλάχιστον. Ἐπίσης ἐπὶ εἴκοσι χρόνια κυοφοροῦνταν ἡ ἰδέα τῆς ἀνάθεσης τοῦ δημοτικοῦ σχολείου στὸν κλῆρο. Τὸ 1874 μάλιστα συντάσσεται καὶ σχετικὸ νομοσχέδιο, τὸ ὁποῖο δὲν ψηφίζεται, λόγω κυβερνητικῆς ἀλλαγῆς⁴. Ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἐκκλησιασμό καὶ τὴ θρησκευτικὴ μόρφωση, ἡ πολὺ στενὴ σχέση παιδείας καὶ ἐκκλησίας στὴ μέση ἐκπαίδευση ἐγκαθιδρύεται με τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα τοῦ 1836. Τὰ ἀρθρὰ 14 καὶ 76 τοῦ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836 «περὶ διοργανισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ Γυμνασίων» ὀρίζουν τὴν καθημερινὴ προσευχὴ στὸ σχολεῖο καὶ ἐπιβάλλουν τὴν υποχρέωση νὰ φοιτοῦν οἱ μαθητὲς τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτὲς σὲ ὀρισμένη ἐκκλησία. Ἐπίσης στους κανόνες διαγωγῆς τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ποὺ διαβάζονταν μὴ φορὰ τὴν ἐβδομάδα, συμπεριλαμβανόταν νὰ συχνάζουν στὴν ἐκκλησία τὶς ὀρισμένες μέρες, νὰ στέκονται με ἡσυχία καὶ εὐλάβεια, νὰ ἀκούνε με προσοχὴ καὶ κατάνυξη τὴ θεῖα λειτουργία καὶ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἱερῶν γραφῶν.

Παρότι ἡ πειθαρχία στους θρησκευτικοὺς κανόνες συνεπικουροῦνταν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ οἰκογένεια, συχνὰ ἀποστέλλονται ἐγκύκλιοι οἱ ὁποῖες υπενθυμίζουν θέματα ποὺ ἀφοροῦν στὴ θρησκευτικὴ μόρφωση καὶ τὶς θρησκευτικὲς υποχρεώσεις μαθητῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν.

¹ Μπουζάκης Σ., Εκπαιδευτικὲς Μεταρρυθμίσεις στὴν Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1994, σ. 221

² Γ Φιλιατρῶν Μεσσηνίας παιδαγωγικὴ συνεδρία, Πράξη 2/10-10-49

³ «...Ἀκολουθῶς ὁ κ. Γυμνασιάρχης ἀνεκοίνωσε τὰς κάτωθι ἀποφάσεις, αἵτινες ἐλήφθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Β' Ἐκπαιδευτικῆς Περιφέρειας γενομένην συνεδρίασιν τῶν κ.κ. Διευθυντῶν σχολείων Μέσης Ἐκπαιδεύσεως: ...ὅπως οἱ κ.κ. καθηγηταὶ ἐκάστης τάξεως προβῶσιν εἰς ἔλεγχον ἐξακριβοῦντες ἐὰν οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως αὐτῶν ἐνεγράφησαν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ὀργάνωσιν Νεολαίας καὶ εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν ἐνεγράφησαν εἰσέτι, νὰ προβῶσιν εἰς τὰς δεούσας συστάσεις, ὅπως τάχιστα ἐγγραφῶσι ἅπαντες καὶ προμηθευθῶσι πρὸς τοῦτοις καὶ στολὰς Ε.Ο.Ν. ἰδίας δαπάνης». 2ο Γ Πειραιά πρᾶξη 14/25-10-1940

⁴ Κυπριανός Π.: Συγκριτικὴ ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως, Βιβλιόραμα, 2004, σ. 116-117

Οι εγκληματολόγοι πιστεύουν ότι η ενίσχυση του θρησκευτικού συναισθήματος βοηθούσε στη μείωση της εγκληματικότητας, η οποία στην αρχή της λειτουργίας του κράτους ήταν αυξημένη. Το 1853 ο υπουργός Παιδείας υπενθυμίζει με έμφαση το ζήτημα του εκκλησιασμού των μαθητών¹. Το 1854 το υπουργείο διατάζει κάθε Σάββατο και κάθε παραμονή δεσποτικής ή θεομητορικής εορτής να γίνεται ανάγνωση των βιβλίων της εκκλησιαστικής ακολουθίας². Με εγκύκλιο της 5^{ης} Μαρτίου 1856 υπενθυμίζεται στους καθηγητές πως πρέπει αφενός μεν πρώτοι αυτοί να δίνουν το παράδειγμα, αφετέρου να μεριμνούν άοκνα ώστε οι μαθητές να εκπληρώνουν τακτικά και με αφοσίωση τα λατρευτικά τους καθήκοντα, γιατί *«μέ τήν συνεχή κατά τήν νεαρὰν ἡλικίαν ἐξύψωσιν τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Δημιουργό, ἐμπνέεται ἡ εὐσέβεια, ἡ ἀδιάσειστη κρηπίδα τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου»*. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι πρέπει να προσδιορίζεται και δεύτερη και τρίτη εκκλησία, όπου είναι δύσκολο να παρευρίσκονται όλοι στην ίδια και να γίνεται η ανάλογη επίβλεψη. Όσο για την πρωινή προσευχή, προς αποφυγή χασμωδίων, καθορίζεται να λέγεται από ένα μαθητή και οι υπόλοιποι να ακούνε, όπως και στις μέρες μας. Στον Εσωτερικό Κανονισμό των Γυμνασίων και Ελληνικών Σχολείων που εκδόθηκε στις 19 Οκτωβρίου 1857 και ο οποίος σε ελάχιστες λεπτομέρειες άλλαξε μέχρι το 1975, ως προς την προσευχή και τον εκκλησιασμό υπάρχουν δύο αναφορές, στα άρθρα 11 και 24: η υποχρεωτική προσευχή στην τάξη την πρώτη ώρα διδασκαλίας κάθε μέρα και ο υποχρεωτικός εκκλησιασμός κάθε Κυριακή ή γιορτή³. Με την εγκύκλιο 14663/6-10-1898 επαναλαμβάνονται οι υπενθυμίσεις και οι παραινήσεις του 1856 και ζητείται επιπλέον κάθε Σάββατο, μετά το τέλος των μαθημάτων παρόντος του συλλόγου, να ερμηνεύεται από τους καθηγητές η περικοπή του Ευαγγελίου της Κυριακής και να γίνεται παραινετική ομιλία στους μαθητές από τον καθηγητή των ιερών, ή κάποιο άλλο καθηγητή ή δάσκαλο, ή ιεροκήρυκα, ή κληρικό⁴. Με το βασιλικό διάταγμα του 1900 περί εκκλησιασμού των μαθητών, καθορίζεται ο αυστηρός έλεγχος των απόντων⁵. Με παραπάνω από οκτώ αδικαιολόγητες απουσίες το χρόνο ο μαθητής αποκλείεται από τις προαγωγικές ή απολυτήριες εξετάσεις του Ιουνίου και με πάνω από δώδεκα απουσίες αποκλείεται και από τις εξετάσεις του Σεπτεμβρίου. Στη δεκαετία του '30 απουσία από την εκκλησία τιμωρείται με ολιγοήμερη αποβολή από το σχολείο, ενώ εξακολουθεί να υφίσταται και η ερμηνεία του Ευαγγελίου⁶. Ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του εκκλησιασμού που διατηρήθηκε μέχρι και τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, συνίστατο στη συγκέντρωση των μαθητών στο σχολείο με έλεγχο των απόντων και στην ομαδική μετάβαση στην εκκλησία συνοδεία των εκπαιδευτικών.

Η επίμονη προσπάθεια θρησκευτικοποίησης της εκπαίδευσης φαίνεται ακόμη και από τη θέση του μαθήματος των Θρησκευτικών στην δεύτερη (1836), τρίτη (1877) και πρώτη (1897 ως σήμερα) σειρά της λίστας των διδασκόμενων μαθημάτων της μέσης και στην πρώτη της στοιχειώδους εκπαίδευσης⁷.

¹ Οι δάσκαλοι καλούνται κάθε Σάββατο μεσημέρι να διαβάζουν και να ερμηνεύουν το Ευαγγέλιο της Κυριακής. Οι μαθητές, μετά τη θεία λειτουργία, να επανέρχονται στο σχολείο και να κρατείται απουσιολόγιο εκκλησιασμού. Λέφας, Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ, 1942 σ. 66-67

² Λέφας Χρ Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ, 1942 σ.70, Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 167

³ «Άρθρ. 11. Μετά τήν ἀνάγνωσιν τοῦ ὀνομαστικοῦ καταλόγου μετὰ τὸ πρῶτον τῆς ἡμέρας μάθημα οἱ παῖδες τῆς τάξεως ἀνίστανται μετὰ τοῦ διδασκάλου καὶ μέτ' εὐλαβείας προσεύχονται, ἀναγινώσκοντες ἑνὸς ἐξ αὐτῶν σύντομον καὶ κατάλληλον εὐχὴν πρὸς τὸν θεόν.

Άρθρ. 24. Καθ' ἐκάστην Κυριακὴν ἢ ἄλλην ἐορτάσιμον ἡμέραν, οἱ μαθηταὶ ὀφείλουσι νὰ ἐκκλησιάζωνται ἐν τῇ ἐνορίᾳ αὐτῶν. Ἐκκληροῦσι δὲ τακτικῶς καὶ ἅπαντα τὰ λοιπὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν καθήκοντα. Ἡ ἐπιτήρησις ἀνήκει εἰς τὸς διδασκάλους καὶ εἰς τοὺς προϊσταμένους τῆς σχολῆς.»

⁴ Λέφα Χρ.: Νομοθεσία μέσης εκπαίδευσης, Αθήνα, 1920, σ. 163

⁵ Β.Δ. 19-10-1900 ΦΕΚ 247

⁶ ...ἀποφασίζεται ἕνεκα τῶν τοπικῶν συνθηκῶν μεταβάσεως τῶν μαθητῶν εἰς τὰ χωρία των στὸ ἀπόγευμα ἐκάστου Σαββάτου, νὰ γίνεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἑκαστον Σάββατον ὥρα 12.15-1μμ Γυμνάσιο Ἀρρένων Πελοπίου Ἡλείας Πράξη 5 του 1934

⁷ Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998, σ. 168

2.2.6.4 Ιδεολογικός έλεγχος ανατρεπτικών πεποιθήσεων

«Αν οι καρχαρίες ήταν άνθρωποι», ρώτησε τον κύριο Κ., η κόρη της σπιτονοικοκυράς του, «θα φερόντουσαν τότε καλύτερα στα μικρά Ψαράκια;» «Βέβαια», απάντησε αυτός, «αν οι καρχαρίες ήταν άνθρωποι, θα έκτιζαν στη θάλασσα γερά κουτιά για τα μικρά ψαράκια. Εκεί μέσα θα έβαζαν όλων των ειδών τις τροφές, φυτά και μικρά ζώακια. Θα πρόσεχαν ώστε τα κουτιά να έχουν πάντα φρέσκο νερό, και θα έπαιρναν κάθε απαραίτητο μέτρο υγιεινής. Όταν, για παράδειγμα, κανένα ψαράκι θα πληγωνόταν στα πτερύγιά του, θα του το έδεναν αμέσως, ώστε να μην πεθάνει μέσα στους καρχαρίες, προτού να έρθει η ώρα του. Για να μην είναι τα ψαράκια ποτέ λυπημένα, θα γίνονταν μεγάλα πάρτυ στο νερό. Γιατί τα ευτυχισμένα ψάρια είναι πιο νόστιμα από τα λυπημένα. Και, φυσικά, θα υπήρχαν και σχολεία στα μεγάλα κουτιά. Εκεί τα μικρά ψαράκια θα μάθαιναν, πώς να μπαίνουν κολυμπώντας στο στόμα των καρχαριών. Θα χρειάζονταν, για παράδειγμα, γεωγραφία για να μπορούν να βρουν τους καρχαρίες που θα τεμπέλιαζαν κάπου εκεί. Το κύριο μάθημα θα ήταν φυσικά, η ηθική μόρφωση των μικρών ψαριών. Θα διδάσκονταν πως το σπουδαιότερο και το ωραιότερο πράγμα για ένα μικρό ψαράκι είναι να προσφέρει τον εαυτό του χαρούμενα, και πώς θα φτιάξουν ένα ωραίο μέλλον. Θα τα μάθαιναν ότι το μέλλον τους είναι σίγουρο, μόνο εφόσον μάθουν να υπακούουν. Και πως πρέπει να αποφεύγουν όλες τις ταπεινές, υλιστικές και μαρξιστικές τάσεις και να πληροφορούν αμέσως τους καρχαρίες αν κάποιο απ' αυτά θα είχε τέτοιες τάσεις ... »

Μπέρτολτ Μπρέχτ¹

Η ποινικοποίηση ιδεών που αντιτίθενται στις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας εγκαινιάζεται με την καταδίκη των συγγραφέων των νέων αναγνωστικών του δημοτικού της μεταρρύθμισης του 1917. Θεσμός γίνεται από το 1924 και μετά, όταν τον Απρίλιο του 1924 η κυβέρνηση Παπαναστασίου εκδίδει τον «κατοχυρωτικό» νόμο για την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Η ήττα του 1922, με την κατάρρευση του μεγαλοϊδεατισμού ως συνεκτικού ιδεολογήματος των διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων, είχε επιφέρει ένα ιδεολογικό κενό στις κυρίαρχες σχέσεις εξουσίας. Αυτό το κενό ήρθε να καλύψει η αναγωγή της κομμουνιστικής ιδεολογίας σε εθνικό εχθρό. Τον Ιούνιο του 1926 επί δικτατορίας Θ. Πάγκαλου εκδίδεται νομοθετικό διάταγμα για τη δίωξη των κομμουνιστών με το οποίο συμπληρώνεται ο κατοχυρωτικός νόμος². Τον Ιούλιο του 1929 από την κυβέρνηση Βενιζέλου εκδίδεται ο «Ιδιώνυμος» νόμος 4229 που αποτελεί μετεξέλιξη της νομοθεσίας των Α. Παπαναστασίου και Θ. Πάγκαλου³. Επρόκειτο για το νόμο "περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών". Ο στόχος του ήταν η ποινικοποίηση των "ανατρεπτικών" ιδεών, ιδιαίτερα η δίωξη κομμουνιστών, αναρχικών και η καταστολή των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων. Στη δεκαετία του 1930 εμφανίζονται αρκετές τροποποιήσεις των παραπάνω νομοθετημάτων ως την έκδοση από τη μεταξική δικτατορία του αναγκαστικού νόμου 117 του 1936 και στη συνέχεια του αναγκαστικού νόμου 1075 του 1938 «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των πολιτών».

Η επικράτηση της δικτατορίας του προλεταριάτου στη Ρωσία και οι διεκδικητικοί αγώνες του ολόένα και αυξανόμενου εργατικού κινήματος – ιδιαίτερα μετά την άφιξη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία, των οποίων η άθλια κατάσταση θα μπορούσε να αποτελέσει πρόσφορο έδαφος για την εξάπλωση των ιδεολογιών αυτών – είχαν θορυβήσει τις

¹ παρατίθεται στο Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986, σ. 53-4

² το νομοθετικό διάταγμα της 5-5/2-6-1926 της δικτατορικής κυβέρνησης Θ. Πάγκαλου, έφτανε να μιλάει: ««Περί έκτοπισης εκτός των ορίων του Κράτους παντός και πάσης εθνικότητας ατόμου υπόπτου διαπράξεως πράξεων ή διαδόσεως ιδεών αντικειμένων εις τὰ κυρίαρχα του Κράτους δικαιώματα ή απόβλεπουσών εις αφαίρεσιν τμημάτων τούτου υπό τύπον αυτόνομίας προσαρτήσεως εις τὰ όρια άλλου Κράτους ή καθ' οίονδήποτε άλλον τρόπον μεταβολήν των ορίων του, ή αντικειμένων εις την δημόσιον τάξιν, ή συχίαν και άσφάλειαν τής χώρας...». Όθωνας Τσουνάκος, Το νομικό - ιστορικό πλαίσιο του θεσμού της εκτόπισης εφημ Καθημερινή, 16-11-2003

³ Ιδιώνυμο στη Νομική επιστήμη ονομάζουμε το έγκλημα εκείνο για το οποίο προβλέπονται ιδιαίτερες ποινές σε σχέση με τα εγκλήματα της γενικής κατηγορίας, όπου αυτό υπάγεται. Ο όρος από το 1929 απέκτησε πολιτική σημασία και σήμανε κάθε καταστατικό μέτρο που εφαρμόστηκε έως το 1974 και ποινικοποιούσε την υποστήριξη και διάδοση των κομμουνιστικών ιδεών.

κυρίαρχες τάξεις της χώρας. Κάθε απεργός ήταν κι ένας εν δυνάμει κομμουνιστής. Η θέση του ΚΚΕ για το «Μακεδονικό» και η υπονόμευση της μικρασιατικής εκστρατείας μέσα στους στρατώνες είχαν ρίξει λάδι στη φωτιά. Ο Ε. Βενιζέλος, ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος της αστικής τάξης, ήταν ξεκάθαρος: «Πάσα απόπειρα διαταράξεως ή βιαιάς ανατροπής τοῦ ἀστικοῦ καθεστώτος τοῦ ὁποίου στερεὰ θεμέλια εἶναι ἡ πατρίς, ἡ οἰκογένεια, ἡ ἰδιοκτησία, θὰ εὕρῃ ἀντιμέτωπον τὴν πυγμὴν τοῦ Κράτους. Εἴμεθα ἀποφασισμένοι νὰ ἐξοπλίσωμεν τὸ κράτος καὶ τὰς ἀρχάς του διὰ τὰς ἀναγκαίας νομοθεσίας, ὅπως καταστή ὀδυνηρὴ ἡ ἀποτελεσματικὴ κοινωνικὴ ἄμυνα κατὰ τῶν ἀπροκάλυπτων ἀνατρεπτικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐχθρῶν τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος»¹. Ορισμένες αρχές της φιλελεύθερης αστικής ιδεολογίας, όπως η ελευθερία της σκέψης και η ελευθερία του συνέρχεσθαι εμπεριείχαν κινδύνους για την αστική τάξη. Κεντρικό μέλημα της εδραιωμένης πια αστικής τάξης τώρα είναι η διατήρηση του υφιστάμενου καθεστώτος. Ο Βενιζέλος στην εναρκτήρια ομιλία του στη Βουλή στις 3-4-1929 θέτει το ζήτημα με μεγάλη διπλωματία: «τὸ νομοσχέδιον δὲν ἐπιδιώκει νὰ διώξῃ τὸν κομμουνισμὸν ὡς ἰδέαν, ἀλλὰ τὴν Γ' Διεθνή καὶ τὰς μπολσεβικὰς ἀρχὰς αὐτῆς, αἵτινες ἀπέχουν πολὺ τοῦ ἰδεώδους κομμουνισμοῦ. Τὸ νομοσχέδιον ἐπιδιώκει τὴν δίωξιν τῶν ὁπαδῶν τῆς Γ' Διεθνοῦς. Δὲ δυνάμεθα νὰ διώξωμεν τὸν κομμουνισμὸν, διότι καὶ ὁ Χριστὸς ὑπῆρξε κῆρυξ τῆς ἰδέας αὐτῆς. Ὁ Χριστὸς διεκήρυξε πρῶτος τὸν κομμουνισμὸν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν ἰδεολογίαν τοῦ κομμουνισμοῦ μέχρι τῶν ἀνατρεπτικῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρώπων τῆς Μόσχας, ὑπάρχει διαφορά». Με το «Ιδιώνυμο» και το νόμο 5174 του 1931 η κυβέρνηση Βενιζέλου απαντά στην επιδεινούμενη κοινωνική κρίση περιορίζοντας τις ελευθερίες των πολιτών και θεσμοθετώντας τον αντικομμουνισμό του Μεσοπολέμου. «Αλληλέγγυοι βενιζελικοί και αντιβενιζελικοί εφευρίσκουν τον «εσωτερικό εχθρό» και επισείουν τον «κομμουνιστικό κίνδυνο» χτίζοντας το νέο συνεκτικό πολιτικό μύθο της ελληνικής κοινωνίας πάνω στα συντρίμια της Μεγάλης Ιδέας»².

Στην τελική του διατύπωση το «Ιδιώνυμο» προέβλεπε στο άρθρο 1: «Ὅστις ἐπιδιώκει τὴν ἐφαρμογὴν ἰδεῶν ἐχουσῶν ὡς ἐκδηλον σκοπὸν τὴν διὰ βίαιων μέσων ἀνατροπὴν τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος, ἢ τὴν ἀπόσπασιν μέρους ἐκ τοῦ ὅλου της Ἐπικρατείας, ἢ ἐνεργεῖ ὑπὲρ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν προσηλυτισμὸν τιμωρεῖται μὲ φυλάκισιν τουλάχιστον ἑξὶ μηνῶν. Πρὸς τοῦτοις ἐπιβάλλεται διὰ τῆς ἀποφάσεως καὶ ἐκτοπισμὸς ἐνὸς μηνὸς μέχρι δυὸ ἐτῶν εἰς τόπον ἐν αὐτῇ ὀριζόμενον. Μετὰ τὰς αὐτὰς ποινὰς τιμωρεῖται καὶ ὅστις ἐπωφελοῦμενος ἀπεργίας ἢ λόκ-ἄουτ, προκαλεῖ ταραχὰς ἢ συγκρούσεις (...»³. Ἐτσι θεσμοθετεῖται οριστικά το ἐγκλημα γνώμης ἀπὸ το ὁποῖο δεν ἐξαίρεθηκαν βεβαίως οὐ μαθητὲς τοῦ γυμνασίου. Ἡ πλειοψηφία ὅσων διώχθηκαν βάσει τοῦ Ἰδιωνύμου δεν κατηγορήθηκε γιὰ συγκεκριμένες πράξεις, ἀλλὰ γιὰ τὴν ἰδεολογία τοὺς καὶ τὴ συμμετοχή τοὺς σὲ συνδικαλιστικὲς ὁργανώσεις, κινητοποιήσεις κ.λπ.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ὄντας ἕνας βασικὸς ἰδεολογικὸς μηχανισμὸς τοῦ ελληνικοῦ κράτους, εἶναι καὶ τὸ ἴδιο γραφειοκρατικὸ, συγκεντρωτικὸ, ἱεραρχικὰ δομημένο καὶ λειτουργεῖ ὡς σύστημα πολιτικοῦ-ἰδεολογικοῦ ἐλέγχου τῆς ἐκπαίδευσης⁴. Εἶναι ἐπομένως ἀναμενόμενο τὸ ελληνικὸ εκπαιδευτικὸ σύστημα νὰ «χρησιμοποιεῖται ἀμεσα ἢ ἔμμεσα μὲ σκοπὸ νὰ προωθηθοῦν ἐκεῖνες οἱ πολιτικὲς ἀξίες καὶ συμπεριφορές, που εἶναι κάθε φορὰ πολιτικὰ ευνοϊκές»⁵. Ἡ ἀνέυρεση, μετὰ ἀπὸ σωματικὴ ἐρευνα τῶν μαθητῶν ἢ αἰφνίδια ἐρευνα στο δωμάτιό τοὺς, κομμουνιστικῶν ἐντύπων καὶ γενικῶς «ὑποπτῶν ἀναγνωσμάτων», ἡ συμμετοχή σὲ διαδηλώσεις, ἡ παρέα μὲ «υπόπτους» καὶ κομμουνιστὲς, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ οἱ σκέψεις τῶν μαθητῶν, προφορικὲς⁶ καὶ γραπτές,⁷ σήμαιναν ἀνακρίσεις, παρακολούθηση,

¹ ομιλία του Ε. Βενιζέλου σε προεκλογική συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη στις 7-7-1928

² Μπαλά Ν., Τόποι εξορίας στο μεσοπόλεμο, ἐφημ Καθημερινή, 16-11-2003

³ Ὁθωνας Τσουνάκος, Το νομικὸ - ἱστορικὸ πλαίσιο τοῦ θεσμοῦ τῆς ἐκτόπισης ἐφημ Καθημερινή, 16-11-2003, <http://www.kathimerini.gr>

⁴ Καζαμίας Α., Ἡ κατάρτα τοῦ Σίσυφου στὴν ἐλληνικὴ εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση: μὴ κοινωνικοπολιτικὴ καὶ πολιτισμικὴ ἐρμηνεία», στο: Σ. Μπουζάκης: Συγκριτικὴ Παιδαγωγικὴ ΙΙΙ, θεωρητικά, μεθοδολογικά προβλήματα καὶ σύγχρονες τάσεις στὴ διεθνή ἐκπαίδευση, Αθήνα, 1993, σ. 174

⁵ Μουζέλης Ν, Παράδοση καὶ ἀλλαγὴ στὴν ἐλληνικὴ πολιτική: Ἀπὸ τὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο στὸν Ἀνδρέα Παπανδρέου», στο: Ἡ Ἑλλάδα σὲ ἐξέλιξη, Αθήνα, 1986, σ. 158

⁶ «...κατὰ τὴν ἐρμηνείαν ἐν τῇς Γ' τάξεϊ τῆς Ἰσοκρατείου παραίνεσας: «μᾶλλον ἀποδέχου πενίαν μετὰ δικαιοσύνης ἢ πλοῦτον μετ' ἀδικίας», ὁ μαθητὴς οὗτος παρατήρησε, ἀνεμάσχησε μᾶλλον τὰ τετριμμένα τῶν προαγουσσιανῶν ὑποκειμένων: καταδυναστεύουσιν τῶν πτωχῶν ὑπὸ τῶν πλουσίων, ἀδιάφορον ἔαν εἰς τὸ τέλος ἐφάνη πεισθεῖς ὑπὸ τῶν ἐξαντλητικῶν ἐξηγήσεων τοῦ καθηγητοῦ. Ἐπειδὴ προσέτι, ὁσάκις ὁ κ. Γ. διδάσκει ἐναντίον τῶν κομμουνιστικῶν θεωριῶν, πάντων τῶν μαθητῶν τὰ βλέμματα στρέφονται καὶ συγκεντροῦνται ἐπὶ τὸν συμμαθητὴν τῶν Α. ... Γ' Ἐδεσας πρᾶξι 32/1937

⁷ «Ἐν Ἀργοστολείῳ σήμερον τὴν 11ην τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου 1933 συνελθὼν ὁ σύλλογος τῶν διδασκόντων εἰς συνεδρίαν καὶ λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὰς συνθέσεις τῶν μαθητῶν τῆς Δ' τάξεως Δ. καὶ Θ. τιμωρεῖ τὸν μὲν πρῶτον διὰ πενηνμέρου ἀποβολῆς, τὸν

φυλάκιση, εκτόπιση, αποβολή από το σχολείο. Ενώ μέχρι τότε δηλαδή ο μαθητής δεν τολμούσε να εκφράσει την άποψή του στο σχολείο από το φόβο του καθηγητή, τώρα προστίθεται και ο φόβος του κράτους. Ο καθηγητής μπορούσε να τον αποβάλει από το σχολείο, το κράτος μπορούσε να τον διώξει μακριά από το σπίτι του και να τον στείλει σε κάποιο ερημονήσι.

Το σχολείο απαγορεύει την ενασχόληση μαθητών με την πολιτική, δηλαδή, με την αντίθετη προς το κράτος πολιτική ιδεολογία, για να ασκεί η εξουσία ανενόχλητη τη δική της προπαγάνδα. Το 1935 π.χ. διατάσσονται στο σχολείο ομιλίες για τη σημασία του αποτυχημένου κινήματος (του Βενιζέλου) και από το 1936 ο φασισμός μπαίνει ολοκληρωτικά στο σχολείο μέσω της οργάνωσης ΕΟΝ σε τέτοιο σημείο ώστε η πειθαρχία στην ΕΟΝ να θεωρείται ανώτερη από αυτήν στο σχολείο. Για τη στενή παρακολούθηση των ιδεών των μαθητών καταρτίζονται ατομικά δελτία χαρακτηρισμού της διαγωγής και διάγνωσης του χαρακτήρα τους. Ο ιδεολογικός έλεγχος ασκείται τόσο από τους καθηγητές «...κατόπιν ό κ. Β. ανέγνωσε διαφόρους έκθέσεις μαθητών υπόπου κάπως περιεχομένου ...» όσο και από αυτόν τον ίδιο τον επιθεωρητή «...τούς δέ φιλόλογους να τοποθετώσι μετά τήν διόρθωσιν τὰ τετράδια τῶν ἐκθέσεων εἰς τήν πινακοθήκην τοῦ γραφείου, ὥστε, ὅταν ἔρχεται ὁ κ. Επιθεωρητής να εὐρίσκη τὰ τετράδια»¹. Οι εκθέσεις υποπου περιεχομένου σήμαιναν κλήση σε απολογία και νουθεσίες μέχρι ενημέρωση της Ασφάλειας και συλλήψεις². Επειδή στο σχολείο η εγχάραξη οποιουδήποτε ιδεολογικού μηνύματος γίνεται συλλογικά και τυποποιημένα, θεωρείται ως ο αποτελεσματικότερος μηχανισμός με τον οποίο μπορεί να περάσει μία μαζική ιδεολογική θέση. Οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούνται ανοιχτά ως «πολιτικοί ιεροεξεταστές»³ από τον κοινοβουλευτισμό και απροσχημάτιστα από τις δικτατορίες, ως προπαγανδιστές του καθεστώτος. Οι περισσότεροι φυσικά έχουν εγκολπωθεί την επίσημη ιδεολογία, αλλά δεν παύουν να επιτηρούνται ασφυκτικά και να απειλούνται με βαριές κυρώσεις αν τολμήσουν να παρεκκλίνουν από την εκάστοτε κυβερνητική πολιτική, όπως συνέβη π.χ. με την καταδίκη των καθηγητών του 2^{ου} γυμνασίου Θεσσαλονίκης, το 1934.

Επίσης το σχολείο θα χρησιμοποιηθεί ανοιχτά κατά την διάρκεια του εμφυλίου, για την ιδεολογική καθοδήγηση των μαθητών, ιδιαίτερα εκεί όπου διεξάγονταν μάχες μεταξύ των δύο στρατών. Ορίζονται συχνές πατριωτικές ομιλίες των καθηγητών προς τους μαθητές σε μια προσπάθεια συμμετοχής των σχολείων στον «διεξαγόμενον εναντίον της κομμουνιστικής αναρχίας αγώνα του έθνους» με θέματα όπως: «ο αγών των Συμμοριτών είναι προδοτικός», «εγκλήματα και καταστροφαι των συμμοριτών και των Σλαύων», «ποίοι οι κίνδυνοι και η σημασία του διεξαγομένου αγώνος», «ποίους σκοπούς έχουν οι Βουλγαροκομμουνισταί», «Πρέπει να είμεθα υπερήφανοι, διότι είμεθα Έλληνες», «το παιδομάζωμα»⁴, «η σύγχρονος τεταραγμένη κατάσταση εις την Βόρειο Ελλάδα και εκ της αφορμής ταύτης σύντομος ανασκόπησις ιστορικώς και εθνολογικώς της Μακεδονίας και Θράκης κατά τους ιστορικούς χρόνους, τους μεσαιωνικούς και τους υπό την Τουρκικήν δουλείαν», «ο Μακεδονικός αγών και η σημασία του», «Η Μακεδονία και η Θράκη μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και τους δύο παγκοσμίους», «Αι αρπακτικαί διαθέσεις των Βορείων γειτόνων και η υπ' αυτών χρησιμοποίησις ως οργάνων των μερίδος των Ελλήνων», «Κοινωνία-Πολιτεία», «Καθήκοντα και δικαιώματα του πολίτου», «Χριστιανισμός-Πολιτισμός», «Αι υπηρεσίαι της Εκκλησίας προς το Έθνος» και «Το Ελληνικόν πνεύμα δια των αιώνων»⁵. Εκτός από τον πόλεμο κατά της διάδοσης του κομμουνισμού, από το σχολείο θα περάσει και το θέμα της αντιπαράθεσης Μακεδόνων και Παλαιοελλαδιτών.

δὲ δευτερον διὰ διημέρου τοιαύτης διὰ τὸ εἰρωνικὸν καὶ ἀσυμβίβαστον πρὸς μαθητὴν περιεχόμενον τῶν ἐν λόγῳ συνθέσεων των». Γ. Αργοστολείου, πράξη 18/11-11-1933, ΓΑΚ Αργοστολίου

¹ 2^ο Γ. Αρρένων Θεσσαλονίκης, πράξη 14/30-11-1938, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

² «...εἰς τὸ διαγώνισμα τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς ἐμφαίνεται ὅτι ὁ ἐν λόγῳ μαθητὴς εἶναι ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν διαφόρων βιβλίων, ὧν τὸ περιεχόμενον δὲν εἶναι σύμφωνον πρὸς τὰς κρατοῦσας ὑγιὰς περὶ θρησκείας καὶ κοινωνίας ἀντιλήψεις ...ὁ σύλλογος ἀποφασίζει περὶ τῆς εἰδοποιήσεως δι' ἐμπιστευτικὸν ἐγγράφον τῆς Διοικήσεως Χωροφυλακῆς Λευκάδος πρὸς παρακολούθησιν αὐτοῦ...» Γ. Λευκάδας πράξη 26/1939, 1^ο ΓΕΛ Λευκάδας

³ Φραγκουδάκη Α., Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ. 195

⁴ «ἀνεγνώσθη τηλεγράφημα τῆς Γενικῆς ἐπιθεωρήσεως πρὸς τὰ σχολεία τῆς περιφερείας σχετικὸν μὲ τὸ «Παιδομάζωμα» ὡρίσθη πατριωτικὸν θέμα ἀναπτύξεως τῆς ἐβδομάδος δι' ὅλας τὰς τάξεις τοῦ γυμνασίου : «τὸ παιδομάζωμα», καὶ ἀπεφασίσθη νὰ σταλῇ ὑπὸ τῶν μαθητῶν τηλεγραφικὴ διαμαρτυρία πρὸς τοὺς συμμάχους τῆς Ἑλλάδος» Γυμνάσιο Κοζάνης, πράξη 21/8-3-1

⁵ 2^ο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, πράξη 14/28-11-1947, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

Φυσικά, θα συνεχιστεί και στη μετεμφυλιοπολεμική περίοδο η ασφυκτική αστυνόμευση του ιδιωτικού βίου και η αναγωγή του χαφιεδισμού σε εθνικό καθήκον. Η κατάταξη των πολιτών σε εθνικόφρονες και μη, που απέβλεπε στον έλεγχο των κοινωνικών σχέσεων και στην κατευθυνόμενη διοχέτευση του εργατικού δυναμικού, εκφράζεται στην πολιτική των Πιστοποιητικών Κοινωνικών Φρονημάτων¹. Ακόμα και ο χαρακτηρισμός ή η βελτίωση της διαγωγής ενός μαθητή θα γίνεται συχνά μετά από την ανταλλαγή πληροφοριών του σχολείου με την Ασφάλεια.

2.2.7 Σχολικές ποινές

Κύριο συστατικό στοιχείο ενός κανόνα αποτελεί η έννοια της κύρωσης ή της ποινής. Χωρίς την ύπαρξη ενός συστήματος κυρώσεων οι κανόνες δεν έχουν νόημα. Η παραβίαση των κανόνων προκαλεί την ενεργοποίηση μηχανισμών κυρώσεων της παραβατικής συμπεριφοράς².

Το σχολείο αποτελεί ένα είδος πειθαρχικού συστήματος. Ως προς τις πρακτικές του, κάθε πειθαρχικό σύστημα χαρακτηρίζεται:

α) από μια αυστηρή επιτήρηση, με αποτέλεσμα ολόκληρο το σύστημα μέσα στο οποίο πραγματώνονται οι στρατηγικές αυτές της εξουσίας να χαρακτηρίζεται από ένα συνεχές και μόνιμο πεδίο εξουσιαστικών σχέσεων.

β) από ένα ποινικό σύστημα που χαρακτηρίζει και αξιολογεί ένα σύνολο από πρακτικές. Πιο συγκεκριμένα, από ένα μικροσύστημα ποινών, που ισχύει για το χρόνο (καθυστερήσεις, απουσίες), τη δραστηριότητα (αμέλεια απροσεξία), τη συμπεριφορά (ανυπακοή), το λόγο (φλυαρία, αυθάδεια), το σώμα (άτοπες χειρονομίες και κινήσεις). Ως ποινές χρησιμοποιούνται μια σειρά από εκλεπτυσμένες μεθόδους, από την ελαφριά σωματική τιμωρία, μέχρι ελάσσονες στερήσεις και μικροταπεινώσεις. Ο Φουκώ τονίζει πως το καθεστώς των ποινικών κυρώσεων μέσα στις πειθαρχίες προβαίνει σε πέντε διαφορετικές λειτουργίες: «ανάγει τις πράξεις, τις επιδόσεις, τις ατομικές συμπεριφορές, σ' ένα σύνολο που είναι ταυτόχρονα πεδίο σύγκρισης, χώρος διαφοροποίησης και θεμελιακή αρχή ενός κανόνα που πρέπει να τηρείται. Διαχωρίζει τα άτομα μεταξύ τους και σε συνάρτηση με το γενικό αυτό κανόνα. Μετράει με όρους ποσοτικών και ταξινομεί με όρους αξίας τις ικανότητες, το πεδίο γνώσης και τη φύση των ατόμων. Διαμέσου του αξιολογικού αυτού μέτρου εξαναγκάζει σε μια συμμόρφωση που πρέπει να πραγματοποιηθεί. Τέλος, χαράζει το όριο που θα προσδιορίσει τη διαφορά σε σχέση μ' όλες τις άλλες διαφορές, το εξωτερικό σύνορο του μη-κανονικού»³.

Η ύπαρξη κανόνων στην εκπαιδευτική διαδικασία συνεπάγεται, στην περίπτωση παραβίασής τους, την ύπαρξη ποινών. Η έννοια της ποινής είναι συνυφασμένη με την έννοια του κανόνα. Χωρίς την ύπαρξη ενός συστήματος κυρώσεων οι κανόνες δεν έχουν νόημα και παραβιάζονται. Γι αυτό έχει ληφθεί μέριμνα, ώστε η παραβίαση των κανόνων να ενεργοποιεί διορθωτικούς μηχανισμούς της αποκλίνουσας συμπεριφοράς. Οι παραπάνω μηχανισμοί είναι οι μηχανισμοί των κυρώσεων, οι τιμωρίες.

Κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς⁴ χαρακτήριζε τις ποινές ως εγχειρήσεις των κακοήθων όγκων της ψυχής. Από τον Ι. Χρυσόστομο⁵ οι τιμωρίες παρομοιάζονταν με μαστίγιο, που τις πιο πολλές φορές χτυπάει στον αέρα, ώστε να παρακινεί και να παροτρύνει προς το καλό και όχι να πληγώνει. Ο Durkheim⁶ θεωρεί την τιμωρία απαραίτητη για την τήρηση των κανόνων, προκειμένου να αναπτυχθεί η

¹ Κρεμμυδάς Β., Η Ελλάδα του 1945-1967: το Ιστορικό πλαίσιο, στο Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο 4^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πάντειο, 1993 σ. 17

² βλ. αναλυτικότερα για τις έννοιες του κανόνα και της απόκλισης, στο Γκότοβος Α., Απόκλιση και παρέμβαση στην εκπαίδευση, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1988 σ. 43-4

³ Φουκώ, Μ., Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής, Ράππα, 1989, σ. 242

⁴ Κλήμεντος Αλεξανδρέως, Παιδαγωγός Α', κεφ 8^ο

⁵ Πισσίλλας Α., Το πρόβλημα των ποινών, Τυπογραφική, Λάρισα 1974, σ. 13

⁶ Blackledge- Barry Hunt Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Έκφραση, Αθήνα, 1995, σελ. 36-37

αυτοπειθαρχία του μαθητή, διότι η τιμωρία παίζει σημαντικό ρόλο και δείχνει στο παιδί ότι οι κανόνες είναι δεσμευτικοί για όλους και άξιοι σεβασμού. Δεν πιστεύει όμως στη σωματική τιμωρία, γιατί θα έφερνε το αντίθετο αποτέλεσμα, μια και θίγει τη βασική αρχή της σύγχρονης κοινωνίας, το σεβασμό στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Επίσης θεωρεί απαραίτητη την κλιμάκωση των ποινών, που πρέπει να ξεκινούν από την κατ' ιδίαν επίπληξη, την επίδειξη αποδοκιμασίας μπροστά στην τάξη, την ενημέρωση των γονέων, και τέλος να φτάνουν στην αποβολή από το σχολείο. Σε κάθε στάδιο ο δάσκαλος πρέπει να εξηγεί γιατί επιβάλλεται η τιμωρία. Την ίδια θεώρηση για το πρόβλημα έχει και ο R.Hubert,¹ ο οποίος πιστεύει ότι είναι αδύνατο να υπάρξει πειθαρχία χωρίς κυρώσεις και ότι πρέπει να προβλέψουμε κυρώσεις τόσο απλές, που στη συνήδειση του μαθητή θα λειτουργούν ως φυσικές συνέπειες της πράξης του.

Ο Pestalozzi θεωρεί πως η τιμωρία ζημιώνει την παιδαγωγική σχέση, γι αυτό, όσο λιγότερο τιμωρεί κανείς, τόσο καλύτερος παιδαγωγός είναι. Εξάλλου, η τιμωρία προκαλεί φόβο και ο φόβος με τη σειρά του προκαλεί θυμό, οργή, αγανάκτηση και επιθετικότητα, δείγματα αρνητικής συμπεριφοράς που δυσχεραίνουν την επικοινωνία με αποτέλεσμα να δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από όσα λύνει, αν τα λύνει, τελικά. Ο Comenius θεωρεί ότι οι ποινές χρειάζονται, γιατί «σχολείο άνευ πειθαρχίας είναι μύλος άνευ ύδατος»². Ο Α.Ασπιώτης³ θεωρεί τη διαδικασία της επιβολής της ποινής σκόπιμη: «Θα ορίσουμε την τιμωρία ως μία δυσάρεστο εμπειρία με το σκοπό να μεταβάλλουμε εις το μέλλον τη συμπεριφορά του μαθητού. Η πράξη του καθηγητή είναι σκόπιμη, δηλαδή αποβλέπει στο να δημιουργήσει μία επιθυμητή μεταβολή». Ερευνητικά έχει διαπιστωθεί ότι οι αμοιβές έχουν περισσότερα επιθυμητά αποτελέσματα, ενώ οι ποινές έχουν συχνά αρνητικές συνέπειες, είτε για τη σχέση εκπαιδευτικού μαθητή, είτε για την αυτοεικόνα του μαθητή.

2.2.8 Παλιά παράδοση ανταμοιβών -τιμωριών

Η ρήση του κωμωδιογράφου του 4ου π.Χ. αιώνα Μενάνδρου «ο μη δαρείς παῖς ου παιδεύεται» εκφράζει μια διάχυτη αντίληψη διαπαιδαγώγησης που επέζησε στους αιώνες. Αυτό το είδος σχολικής μεταχείρισης των παιδιών είχε βαθιές ιστορικές ρίζες στην παιδαγωγική παράδοση. Ένας πάπυρος της αρχαίας Ελλάδας γράφει: «*Παῖ', ἴσθι ἐπιμελής, ἴνα μὴ δαρῇς*». Στον Πρωταγόρα, ο Πλάτωνας αναφέρεται στη νουθεσία και την καθοδήγηση του παιδιού από τους γονείς, για το τι είναι δίκιο και τι άδικο, τι είναι ωραίο και τι άσχημο, τι πρέπει να κάνει και τι να μην κάνει κανείς: αν το παιδί δεν πειθαρχεί από μόνο του, το φοβερίζουν και το χτυπούν, για να το ισιώσουν σαν κανένα δέντρο που λυγίζει και γέρνει. Στην Πολιτεία, ο Πλάτωνας σχετικά με τη βία στην εκπαίδευση πιστεύει ότι δεν πρέπει να χρησιμοποιείται, διότι τα μαθήματα που εισδύουν στην ψυχή με τη βία δε στεριώνουν ούτε διατηρούνται μέσα της. Ο Ισοκράτης συνιστούσε ως παιδαγωγικά μέσα όχι μονάχα την αγάπη, αλλά και τον έπαινο και τον ψόγο⁴. Ο Πλούταρχος στο «*Περὶ παίδων αγωγῆς*» ανθολογώντας, γύρω στα 50-120 μ.Χ., όλη την προηγούμενη σοφία διαφωνεί και αυτός με την κακοποίηση και τον ξυλοδαρμό: «πρέπει να οδηγούμε τα παιδιά προς τις σωστές ενασχολήσεις με συμβουλές και λόγους και όχι με ξυλοδαρμό και κακοποίηση. Τούτα, εξ άλλου, φαίνονται γενικά να πρέπει στους δούλους περισσότερο παρά στους ελεύθερους... Οι έπαινοι, αντίθετα, και οι επιτιμήσεις είναι για τους ελευθέρους πιο ωφέλιμα απ' οποιαδήποτε κακοποίηση, καθώς οι πρώτοι παρακινούν προς το καλό και οι δεύτερες αποτρέπουν από το κακό. Πρέπει βέβαια να μεταχειριζόμαστε τις επιτιμήσεις και τους επαίνους εναλλάξ και με ποικίλους τρόπους, κι αν κάποτε τα παιδιά δείχνουν θρασύτητα, να τα ντροπιάζουμε με τις επιπλήξεις και μετά πάλι να τα ενθαρρύνουμε με τους επαίνους,

¹ Hubert, R., Γενική παιδαγωγική, Μετ. Κίτσου Κ./Σκουλάτου Β., Κένταυρος, Αθήναι 1959, σ. 696

² Πιτσιλκας Α., Το πρόβλημα των ποινών, Τυπογραφική, Λάρισα 1974, σ. 13

³ Ασπιώτης, Α., Η Ψυχική Υγιεινή του μαθητού, Αθήνα, 1964, σελ. 124

⁴ Πιτσιλκας Α., Το πρόβλημα των ποινών, Τυπογραφική, Λάρισα 1974, σ. 14

μιμούμενοι τις τροφούς... Πρέπει επίσης να μην παινεύουμε υπερβολικά και φουσκώνουμε τα παιδιά με τα εγκώμια, γιατί με τις υπερβολές των επαίνων γίνονται ματαιόδοξα και κακομαθημένα».

Στο Βυζάντιο η ανατροφή των παιδιών κατέχει σημαντικό ρόλο. Στόχος πλέον δεν είναι μόνον ο καλός καγαθός πολίτης, αλλά ο πολίτης του ουρανού, ο ουρανοπολίτης, ο άγιος. Η ανατροφή είναι η υψηλότερα τέχνη *«Τῷ ὄντι γάρ αὕτη μοῖ φαίνεται τέχνη τίς εἶναι τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπώτατον καὶ ποικιλώτατον ὄν»*, λέει ο άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος. Οι Πατέρες της Εκκλησίας κατανοώντας τις δυσκολίες ανατροφής των παιδιών γράφουν πλήθος συγγραμμάτων, όπου παιδαγωγούν, συμβουλεύουν, νουθετούν γονεῖς και παιδιά, γιατί θεωρούν τη διάπλαση του ήθους, του χαρακτήρα και γενικά όλης της προσωπικότητας πολύ σοβαρή υπόθεση. Στην χριστιανική γραμματεία ανευρίσκει κανείς πολλές αναφορές στην παιδαγωγική σημασία της τιμωρίας, καθώς και συνιστώμενα ποινολόγια. Εντύπωση προκαλεί η αποδοχή των σωματικών ποινών ως μέσων παιδαγωγίας. Προσεκτικότερη, όμως, ανάγνωση αποδεικνύει ότι τα ποινολόγια διέπει η αρχή της προοδευτικής αυστηρότητας, η οποία σταδιακά και ως έσχατη λύση καταλήγει στην επιλογή των σωματικών ποινών, με αποκορύφωμα τον ξυλοδαρμό¹. Οι ποινές αυτές κατά τους παιδαγωγούς της αυτοκρατορίας απέβλεπαν τόσο στην αύξηση της επιμέλειας στα μαθήματα, όσο και στη βελτίωση του χαρακτήρα. Παρατηρούσαν δηλαδή ότι όταν κάποιος αμελής ή απείθαρχος μαθητής τιμωρούνταν με σωματική ποινή, παρουσίαζε συνήθως κάποια βελτίωση. Την άποψη αυτή είχαν σχεδόν όλοι οι χριστιανοί παιδαγωγοί. Οι ρίζες της αντίληψης αυτής βρίσκονται στην Παλαιά Διαθήκη. Σε αυτή είναι τόσο επιτακτικό το καθήκον της τιμωρίας των ατάκτων, ώστε ακόμα και ο ιερέας Ηλεί τιμωρείται, επειδή δεν τιμωρούσε τα άτακτα και ασεβή παιδιά του: *«ὅστις φείδεται τῆς ἑαυτοῦ βακτηρίας μισεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀγαπῶν ἐπιμελῶς παιδεύει»* (Παροιμίες 13, 24). Η Σοφία Σειράχ γράφει: *«ὁ ἀγαπῶν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐνδελεχῆσει μάστιγας αὐτῷ, ἵνα εὐφρανθῇ ἐπ' ἐσχάτῳ αὐτοῦ»*. Η σωματική ποινή σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη μπορεί να σώσει την ψυχή του παιδιού από τον αιώνιο θάνατο: *«σύ μὲν ... παραῖξεις αὐτὸ ράβδῳ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου ρύσῃ»* (Παροιμίες 23, 13). Όμως οι συστάσεις του Ιωάννου Χρυσόστομου, περιλαμβάνουν την αρχή της προοδευτικότητας: *«ἂν ἴδῃς νὰ παραβαίῃ τὴν ἐντολὴν σου, τιμῶρησον αὐτόν, ἄλλοτε μὲ δηκτικούς λόγους ἢ ἀκόμη καὶ μὲ ἐξευτελιστικούς, ἄλλοτε δὲ κολάκευσον τὴν φιλοτιμίαν του καὶ ὑποσχέσου εἰς αὐτόν. Μὴ τιμῶρῃς ἀδιακόπτως μὲ κτυπήματα, διὰ νὰ μὴν τὸν κάμῃς νὰ ἐξοικειωθῇ εἰς αὐτὸ τὸ μέσον. Ὅταν δὲ φθάσῃ εἰς σημεῖον νὰ ἀδιαφορῇ, τὰ πάντα ἀποβαίνουν μάταια. Ἀλλ' ὅμως πρέπει μὲν πάντοτε νὰ φοβῇται τὸν ξυλοδαρμὸν χωρὶς καὶ νὰ τὸν δέχεται (συνεχῶς). Ἄς ἐπισητεῖται μὲν ἀπειλητικῶς τὸ μαστίγιον, ἀλλ' ἄς μὴ καταφέρεται κατ' αὐτοῦ. Νὰ ὑπάρχουν ἀπειλαί, ἀλλὰ ἄς μὴν πραγματοποιοῦνται»*². Προκειμένου δηλαδή ο δάσκαλος να επιβάλει την πειθαρχία θα μεταχειριστεί τις νουθεσίες ή τις επιπλήξεις. Όπου όμως ο λόγος δεν έχει αποτελέσματα, τότε είναι δυνατόν να «πίπτει ράβδος». Η αρχή της προοδευτικότητας φαίνεται και στον Παιδαγωγό (I.9) του Κλήμεντος του Αλεξανδρέως (150-220 μ.Χ.), όπου προτείνεται η προοδευτική χρήση της επιτίμησης, της επίπληξης και του ελέγχου, που αποτελούν μορφές διαφορετικού βαθμού αποδοκιμασίας της παρεκτροπής³.

Ο Ισιδωρος Πηλουσιώτης αναφέρεται σε ποικίλα μέσα παιδαγωγίας και συνιστά κατά τη στιγμή της νουθεσίας ο παιδαγωγός να αποφεύγει τόσο τις ύβρεις όσο και τις κολακείες, ποτέ να μην ξεφεύγει από τα όρια της κοσμιότητας και του μέτρου και να χρησιμοποιεί το φόβο σαν χαλινάρι στους ατάκτους. Κατά τον Ιερό Χρυσόστομο, η κατ' ιδίαν νουθεσία υπερέχει από εκείνη που γίνεται μπροστά σε όλους τους εκπαιδευόμενους⁴. Ο όσιος Θεόδωρος ο Στουδίτης συνιστά στο δάσκαλο να έχει *«σπλάχνα οἰκτιρμῶν καὶ πατρικὴν διάθεσιν»*, δηλαδή γνωρίσματα της παιδαγωγούσας αγάπης. Σύμφωνα με τον Τσαμπή, «ο άξιος του ονόματός του παιδαγωγός όφειλε να βρίσκεται σε διαρκή επαγρύπνηση και να παρακολουθεῖ με διακριτικότητα τους μαθητές του και εκτός του σχολείου, αν είχε τη δυνατότητα. Έτσι περίπου αντιλαμβάνονταν το παιδευτικό έργο του διδάσκοντος οι χριστιανοί παιδαγωγοί μας, κληρικοί και λαϊκοί, έργο το οποίο δεν διέφερε κατ' αυτούς σε

¹ Ματσαγγούρας Η., Θεωρία και Πράξη της διδασκαλίας, Γρηγόρης, Αθήνα 1996, σ. 274

² Τσαμπής Γ., Η Παιδεία στο Χριστιανικό Βυζάντιο, Γρηγόρη, Αθήνα 1999, σ. 154

³ Ματσαγγούρας Η., Θεωρία και Πράξη της διδασκαλίας, Γρηγόρης, Αθήνα 1996, σ. 274

⁴ Τσαμπής Γ., Η Παιδεία στο Χριστιανικό Βυζάντιο, Γρηγόρη, Αθήνα 1999, σ. 150

τίποτε σχεδόν από εκείνο του καλού εκκλησιαστικού ποιμένα, όπως το καθορίζει ο λόγιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός Β'»¹.

Άλλοι συγγραφείς δεν περιορίζονται στις λεκτικές μορφές τιμωρίας και καταφεύγουν και στις σωματικές ποινές, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται η «ασιτία», η «νηστεία» και ο ραβδισμός, η χρήση του οποίου μαρτυρείται από τα αρχαιότερα χρόνια μέχρι τις ημέρες μας. Η κακοποίηση ξεκινούσε από το δικαίωμα των γονιών να επιβάλουν σωματικές τιμωρίες στα παιδιά τους, κάτι που ήταν στην ημερησία διάταξη όλων των κοινωνιών μέχρι και πρόσφατα. Ο ξυλοδαρμός με ραβδιά, μαστίγια και το μαρτύριο της φάλλαγας δεν έκαναν ταξικές διακρίσεις. Στο Βυζάντιο φημιολογείται ότι ο γυιός του Θεοδόσιου, ο αυτοκράτορας Αρκάδιος, όπως και ο δικός του ο γυιός, επειδή ήταν πάρα πολύ άτακτοι μαθητές, είχαν τα σημάδια από τους δασκάλους τους μέχρι και την ενηλικίωσή τους.² Το τιμωρητικό πνεύμα που εκφράζουν οι παραπάνω θέσεις της ελληνικής και χριστιανικής σκέψης υλοποιούσαν μερικές φορές με υπερβάλλοντα ζήλο οι δάσκαλοι, όπως προκύπτει από μαθητικές αναμνήσεις συγγραφέων, που αναφέρονται στη φρίκη των παιδικών τους χρόνων. Για παράδειγμα, ο ιερός Αυγουστίνος (354-430) στην Πολιτεία του Θεού σημειώνει ότι θα προτιμούσε το θάνατο παρά να ξαναγίνει παιδί και να ζήσει και πάλι τη φρίκη των τιμωριών³. Την ίδια εικόνα μάς δίνει αργότερα και ο Γάλλος Montaigne (1533-1592), ο οποίος κάνει λόγο για κραυγές παιδιών, που δέρνονται ανηλεώς από τους έξαλλους από οργή δασκάλους τους. Ας μην ξεχνάμε ότι πρόκειται για εποχές γενικότερης βαρβαρότητας, όπου και η παιδική ηλικία δεν τύχαινε καμίας προστασίας⁴.

Έντονα επικριτικοί προς τη χρήση των ποινών, των απειλών και των εκφοβισμών υπήρξαν ο J. Rousseau, η Montessori, ο Spenser και οι λοιποί διαφωτιστές παιδαγωγοί, τις θέσεις των οποίων στο θέμα των ποινών αφομοίωσαν και προώθησαν οι εκπρόσωποι της Νέας Αγωγής και οι ανθρωπιστές παιδαγωγοί. Ο ιεροδιάκονος Ιώσηπος Μοισιόδαξ, σταθερός εκφραστής των νέων αντιλήψεων και ένας από τους βασικούς εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, στηλιτεύει την αυταρχικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος και τη βλοσυρότητα και αυστηρότητα των παιδαγωγών⁵. Ο Κοραής, έχοντας και ο ίδιος υποστεί το είδος αυτής της εκπαίδευσης, «πολλά πτωχής, συνωδευμένης με ραβδισμόν πλουσιοπάροχον», οραματίζεται ένα ανθρώπινο σχολικό περιβάλλον με «κατάργηση της τυραννικής συνήθειας του ξυλοκοπήματος». Η στροφή, όμως, των θεωρητικών της εκπαίδευσης κατά το 18^ο και 19^ο αιώνα προς ηπιότερες μορφές διαπαιδαγώγησης δεν επηρέασε σημαντικά την κατάσταση στα σχολεία της χώρας μας, όπως φαίνεται από πάμπολες μαρτυρίες και περιγραφές βασανιστηρίων σε μικρούς μαθητές (Κονδυλάκης, Καζαντζάκης, Νιρβάνας, Χριστοβασίλης, Αλεξίου, Ξενόπουλος κ.α).

2.2.9 Σύστημα ποινών στη νεοελληνική εκπαίδευση

2.2.9.1 Θεσμοθετημένες ποινές

Η εξουσία του εκπαιδευτικού στην τάξη προέρχεται από τη δυνατότητα που έχει να αξιοποιεί το σύστημα ποινών και αμοιβών. Σε αυτή τη μορφή επιβολής προσφεύγουν προφανώς όλοι όσοι δεν μπορούν να αντλήσουν αυθεντία και κύρος από την προσωπικότητά τους, τις υψηλού επιπέδου γνώσεις, σε συνδυασμό με διδακτική δεξιότητα⁶, δηλαδή μια πολύ μεγάλη μερίδα εκπαιδευτικών την περίοδο που εξετάζουμε.

¹ Τσαμπής Γ., Η Παιδεία στο Χριστιανικό Βυζάντιο, Γρηγόρη, Αθήνα 1999, σ. 147

² Ρεμπελάκου Ε. Σεξουαλική κακοποίηση παιδιών στο βυζάντιο, Διδακτορική Διατριβή

³ Ματσαγγούρας Η., Θεωρία και Πράξη της διδασκαλίας, Γρηγόρης, Αθήνα 1996, σ. 274

⁴ π.χ. Βυζαντινοί γονείς καθώς και οι ίδιοι οι αυτοκράτορες πάντρευαν τα κορίτσια τους από πέντε ετών με πλούσιους άρχοντες, οι οποίοι τα βίαζαν από την πρώτη στιγμή που τα έπαιρναν, Ρεμπελάκου Ε. Σεξουαλική κακοποίηση παιδιών στο βυζάντιο, Διδακτορική Διατριβή.

⁵ Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., σημειώσεις για το μάθημα Ιστορία της Αγωγής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής 2004, σ. 30

⁶ Ματσαγγούρας Η. Η., Οργάνωση και Διεύθυνση της σχολικής τάξης, Γρηγόρης, Αθήνα 1998 σ. 227

Η πρώτη κωδικοποίηση των επιτρεπόμενων στη μέση εκπαίδευση ποινών γίνεται το 1857. Την εποπτεία για την εφαρμογή του σχετικού διατάγματος είχε ο νομάρχης, ως προεδρεύων της σχολικής εφορείας¹. Είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε το σκεπτικό του υπουργείου σχετικά με την αξία των ποινών και των αμοιβών. Σύμφωνα με την συνοδευτική εγκύκλιο του 1857, ισχυρό όπλο του δασκάλου στο να καθοδηγήσει τους μαθητές στην αρετή και την επιμέλεια είναι οι ποινές και οι αμοιβές. Γιατί οι αμοιβές διεγείρουν την άμιλλα και ωφελούν την ηθική και διανοητική πρόοδο των μαθητών, οι ποινές δε είναι πότε πότε αναγκαίες. Και τα δύο αυτά μέτρα είναι σε θέση να φέρουν το ποθητό αποτέλεσμα, όταν γίνεται μέτρια χρήση των αμοιβών ακόμα μετριότερη δε των ποινών. Γιατί δίνοντας συνεχώς και άσκοπα αμοιβές ελαττώνεται η αξία τους, όσο για την επαναλαμβανόμενη τιμωρία σε κάποιο παιδί «*ὁ τιμωρούμενος ἀπόλλυσι τὴν αἰδῶ καὶ μετ' αὐτῆς πάσα ἐλπίς βελτιώσεως ἐξαφανίζεται*».

Τόσο οι **αμοιβές** (άρθρο 30)² **ὅσο και τις ποινές** (άρθρα 29, 31) πρέπει να αποδίδονται ακολουθώντας μια κλιμάκωση, απαραίτητη για την επίτευξη των στόχων τους. Μέσω της κλιμακούμενης εφαρμογής τόσο των ποινών όσο και των αμοιβών, θεωρείται ότι αναπτύσσεται η αυτοπειθαρχία σ' ένα παιδί. Συγκεκριμένα ο κανονισμός του 1857 «*Περὶ ἐγγραφῶν, φοιτήσεως, χρόνου διδασκαλίας, ἐορτῶν καὶ ποινῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως*» (άρθρο 29) προέβλεπε ποινές με την εξής διαβάθμιση:

- α) ἐπίπληξιν ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου
- β) ἐπίπληξιν ἰδίᾳ ὑπὸ τὸ προϊσταμένου τῆς σχολῆς
- γ) ἐπίπληξιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἐνώπιον τῆς τάξεως
- δ) ἐπίπληξιν ὑπὸ τοῦ προϊσταμένου τῆς σχολῆς ἐνώπιον τῆς τάξεως
- ε) κράτησιν ἐντὸς τῆς σχολῆς μετὰ ὑποχρεώσεως ἐργασίας γραφικῆς ἀπὸ μιᾶς μέχρι τριῶν ὥρῶν μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῶν παραδόσεων
- στ) κοινοποίησιν τῆς τιμωρίας εἰς ἅπαντας τοὺς μαθητὰς τῆς σχολῆς διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ὀνόματος εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ ὠρισμένον τοῦ ἐκπαιδευτηρίου μέρος
- ζ) κράτησιν ἐπὶ μίαν ἢ καὶ πλεονέκρας ἡμέρας ἐντὸς τῆς ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς σχολῆς κατεσκευασμένης φυλακῆς μετ' ἐργασίας γραφικῆς
- η) ἀποβολὴν προσωρινήν
- θ) ἀποβολὴν διὰ παντός ἀπὸ τίνος σχολῆς καὶ
- ι) ἀποκλεισμὸν ἀφ' ὅλων τῶν σχολείων τοῦ Κράτους

Παρατηρούμε ότι οι επίσημες κυρώσεις απέβλεπαν στον ηθικό εξευτελισμό του παιδιού και του εφήβου μπροστά στους συμμαθητές του. Η κοινοποίηση μάλιστα της τιμωρίας στον πίνακα ανακοινώσεων του σχολείου αποτελούσε συχνά αιτία ο μαθητής να γίνει υπότροπος και να τιμωρηθεί με αυστηρότερη ποινή³.

Η σωματική τιμωρία δεν αποτελεί νόμιμη ποινή στα ελληνικά σχολεία και γυμνάσια, γιατί θίγει την ανθρωπινή αξιοπρέπεια. Η τιμωρία όμως παίζει σημαντικό ρόλο. Δείχνει στο παιδί ότι οι κανόνες είναι δεσμευτικοί για όλους⁴. Κάνοντας συγκρίσεις με άλλες κοινωνίες της εποχής, π.χ. με πειθαρχικό κώδικα που δημοσίευσε αμερικανικό γυμνάσιο το 1848,

¹ ...ὁ κ. Νομάρχης λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν, ὅτι ἀπέναντι τῆς ὑπολήψεως ἣν εἶχε ὑπὲρ τοῦ γυμνασίου, ἔμαθεν ἐσχάτως, ὅτι συνέβησαν παρὰ μαθητῶν ἀταξίαι καὶ ἀπειθεῖαι πρὸς καθηγητὰς καὶ ὅτι μαθητὴς ἐν περιπάτῳ προσέβαλε γυναῖκα. Τῶν δὲ ἀποπημάτων τούτων, ἂν εἶναι ἀληθῆ, ἐζήτησε τὴν αἰτίαν καὶ ἠθέλησε νὰ μάθῃ, ἂν ἐπεβλήθη ἡ προσήκουσα ποινὴ. (ΓΑΚ Σύρου, Βιβλίο Πράξεων Γυμνασίου Σύρου 1859)

² Ἄρθρ. 30. Οἱ ἐπὶ τῇ χρηστότητι, ἐπιμελείᾳ καὶ προόδῳ διακρινόμενοι μαθηταὶ λαμβάνουσι τὰς ἐξῆς ἀμοιβάς: 1) τὴν καλὴν σημείωσιν τὴν διδομένην ὑφ' ἐκάστου τῶν διδασκάλων ἐπὶ τῶν γενομένων ἐγγράφων γυμνασμάτων, 2) τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν εἰς τὴν τάξιν, 3) τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐαρεσκείας τοῦ προϊσταμένου τῆς σχολῆς, προφορικῶς ἢ ἐγγράφως διδομένην, 4) τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν εἰς ἀπάσας τὰς τάξεις διὰ τῆς ἐγγραφῆς ἐπὶ τοῦ πίνακος τῆς τιμῆς, 5) τὰ κατ' ἔτος διδόμενα βραβεῖα.

³ Ἀνάλογες ἦταν καὶ οἱ κυρώσεις ποὺ ἐπιβάλλονταν στοὺς φοιτητές. Τὸ Ἄρθρο 87 (διάταγμα τοῦ 1836) ἀναφέρει στὶς ποινές κατὰ τῶν φοιτητῶν: α. πατρικὴ προτροπὴ β. μυστικὴ καὶ δημόσια ἐπίπληξις γ. κράτησις ἐντὸς τοῦ θαλάμου δ. φυλάκιση ε. ἀπειλὴ ἀποπομπῆς στ. προσωρινὴ ἀποπομπὴ ζ. παραίτηση η. ἀποβολή. Με τὸ Ἄρθρο 97 τοῦ ἰδίου διατάγματος ὁ Πρύτανης ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προβαίνει σὲ ποινὴς ἐπίπληξης καὶ φυλάκισης ἀφαιρῶντας ἐπιπροσθέτως τὴν ἀπόλαυσιν ζεστῆς τροφῆς. Ὅλες οἱ ὑπόλοιπες πειθαρχικὲς ποινὲς ἐπιβάλλονται μετὰ ἀπὸ συνεδρίαση τοῦ πανεπιστημιακοῦ συμβουλίου.

⁴ «Ἄρθρ. 4. Ἄπαντες οἱ μαθητὲς εἰσὶν ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων τῆς σχολῆς. Μόνη δὲ μετὰ αὐτῶν διάκρισις ὑπάρχει εἶναι ὁ βαθμὸς ἐπιμελείας καὶ χρηστότητας αὐτῶν.

βλέπουμε ότι σε νομοθετικό επίπεδο τουλάχιστον η χώρα μας εμφανίζεται πολύ πιο προοδευτική. Εκεί οι επίσημες ποινές είναι σωματικές και μάλιστα ιδιαίτερα σκληρές¹.

Κατάλογος παραπτωμάτων και οι ποινές που θα πρέπει να επιβληθούν, Αμερική 1848

Παραπτώματα	Ποινές
Χαρτοπαιξία στο σχολείο	10 βουρδουλιές
Βλασφημία στο σχολείο	8 βουρδουλιές
Κατανάλωση οινόπνεύματος στο σχολείο	8 βουρδουλιές
Ψευδολογία	7 βουρδουλιές
Παίξιμο αγοριών και κοριτσιών μαζί	4 βουρδουλιές
Καυγάδες	4 βουρδουλιές
Διατήρηση μακριών νυχιών	2 βουρδουλιές
Μουντζούρωμα τετραδίου	2 βουρδουλιές
Παράλειψη υπόκλισης κατά την αναχώρηση	2 βουρδουλιές

Όσον αφορά στην διανομή των αμοιβών, το υπουργείο στη μακροσκελή συνοδευτική εγκύκλιο του κανονισμού του 1857 θεωρεί ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και να ενισχύονται οι ατομικές προσπάθειες κάθε μαθητή και η σχετική πρόοδος ως προς τον εαυτό του ή η υπεροχή προς τους συμμαθητές του: «*Λογιστέον δέ εν τῇ τοιαύτῃ ἐκτιμῇ καὶ αὐτῶν τῶν ἥττον ἐπιμελῶν καὶ τῶν μᾶλλον ἀπειθῶν παίδων τὰς προσπάθειάς*». Χωρίς όμως αμεροληψία, αυστηρότητα και δικαιοσύνη, οι αμοιβές μάλλον βλάπτουν παρά ωφελούν. Πρέπει να είναι τέτοια η διανομή των αμοιβών, ώστε κάθε μαθητής να αναγνωρίζει ότι εκτιμήθηκε επάξια και κάθε αποτυχία του οφείλεται αποκλειστικά στον ίδιο. Στο δάσκαλο επαφίεται να κατορθώσει να θεωρούν οι μαθητές του ως μεγαλύτερη τιμωρία τη στέρηση αμοιβής και είναι καλό να σπουδάζει το χαρακτήρα και τις κλίσεις κάθε μαθητή: «*ὅπως δὲ ἀναλόγου ἀμοιβῆς διεγείρῃ παρ' αὐτῷ τὸ γενεσιουργικὸν αἶσθημα τῆς ἀμίλλης. Ἀλλ' αἷς προσέχη μὴ κατασταθῇ τὸ αἶσθημα τοῦτο αἶσθημα ζηλοτύπου καὶ φθονερᾶς ἀντιζηλίας*».

Η οριστική αποβολή από κάποιο ελληνικό σχολείο ή γυμνάσιο επιτρέπεται μόνο σε επανειλημμένα περιστατικά παρακοής, κακής διαγωγής και αμέλειας. Τότε μόνο είναι δίκαιο να καταφεύγει κανείς στο σκληρό αυτό μέτρο, όταν όλες οι επανειλημμένες προσπάθειες διόρθωσης του μαθητή αποβούν μάταιες και όλα τα μέσα τιμωρίας εξαντληθούν. Όσον αφορά δε τον αποκλεισμό από όλα τα σχολεία του κράτους, ο ισχύον νόμος (άρθρ. 55 εδ. 2) δεν επιτρέπει την εφαρμογή αυτού, παρά για βαρύτερα εγκλήματα και αυτό μόνο μετά από δεύτερη από κάποιο σχολείο αποβολή. Και καταλήγει η εγκύκλιος στο ότι και οι σοφότεροι κανονισμοί δεν χρησιμεύουν σε τίποτα χωρίς τη σύμπραξη του προϊσταμένου της σχολής και όλων των δασκάλων².

Το υπουργικό διάταγμα της 12-1-1893 «*περί εγγραφής, εξετάσεων, ποινών και εορτών εν τοις εκπαιδευτηρίοις της μέσης εκπαιδεύσεως*» περιορίζει τις κατηγορίες των ποινών σε τέσσερις:

- α) κάθειρξη και γραφική εργασία
- β) πρόσκαιρη αποβολή
- γ) αποβολή από το σχολείο και

¹ Fontana D., Ο εκπαιδευτικός στην τάξη, Σαββάλας, Αθήνα 1996, σ. 20-21

² «Και τῶ ὄντι οἱ κανονισμοὶ εἰσιν ἐν τῇ παιδαγωγικῇ ὅτι οἱ διαγραφόμενοι ὑπὸ τῶν γραμματικῶν κανόνων ἐν τῇ φιλολογίᾳ. Ὅσον τὰ περὶ τέχνης τοῦ γράφειν ἀφορίσματα δύνανται νὰ δημιουργήσωσι σύγγραμμα τί, τοσοῦτον δύνανται καὶ οἱ κανονισμοὶ μόνον νὰ δώσωσι ψυχὴν καὶ ἡθικότητα εἰς τί σχολεῖον, καὶ καθὼς ἐν τῇ φιλολογίᾳ οὐδὲν ἀντικαθίστησι τὸν δαιμόνιον τοῦ συγγραφέως νοῦν, οὕτω καὶ ἐν τῇ δημοσίᾳ ἀνατροφῇ οὐδὲν ἀναπληροῖ τὴν παρὰ τοῖς διδασκάλοις καὶ τοῖς προϊσταμένοις τῶν ἐκπαιδευτηρίων κατανόησιν καὶ ἀγάπην τοῦ καθήκοντος. Ἐὰν ἡ ἀγάπη αὕτη εἴναι μικρά, ἐὰν ἡ συναίσθησις δὲν εἴναι ἀρκούντως σαφής, οὐδ' αὕτη ἡ αὐστηρὰ ἐφαρμογὴ τοῦ ἀρίστου τῶν κανονισμῶν, θέλει φέρει αἴσιον ἀποτέλεσμα. Ἐὰν δ' ἀπ' ἐναντίας ἡ ἀγάπη τοῦ καθήκοντος εἴναι διάπυρος καὶ ἡ συναίσθησις αὐτοῦ ζωηρά, ὁ κανονισμὸς ἐφαρμόζεται δεόντως, τὸ τῆς εὐταξίας καὶ πειθαρχίας πνεῦμα κραταιοῦται καὶ ἡ σχολὴ ἐκπληροῦσα τὴν διπλὴν αὐτῆς ἀποστολήν, εἰς μεγίστην φθάνει εὐημερίᾳ καὶ ἀκμῇ».

δ) αποβολή από όλα τα δημόσια και ιδιωτικά εκπαιδευτήρια. Η πρώτη και η δεύτερη επιβάλλονται από το διευθυντή, η τρίτη από το σύλλογο και η τέταρτη από το υπουργείο ύστερα από πρόταση του συλλόγου.

Στον 20^ο αιώνα το παιδονομικό σύστημα που έχει εγκαθιδρυθεί τόσο στην εκπαιδευτική πράξη όσο και στη λαϊκή συνείδηση από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα δεν αλλάζει στις βασικές κατευθύνσεις του. Το Β.Δ. της 30^{ης} Σεπτεμβρίου του 1912 «Περί εγγραφών, φοιτήσεως, χρόνου διδασκαλίας, εορτών και ποινών εν τοις σχολείοις της μέσης εκπαιδεύσεως» επαναφέρει την εκτεταμένη κλιμάκωση στις επιβαλλόμενες ποινές που ίσχυε από το 1857, **καταργεί τη φυλάκιση και τη γραφική τιμωρία**, αποσαφηνίζει τα μέγιστα όρια των προσωρινών αποβολών καθώς και την αρμοδιότητα επιβολής ποινών:

Άρθρ. 10 – Ποινάί επιβαλλόμεναι εἰς τοὺς μαθητάς διὰ παράβασιν τῶν σχολικῶν διατάξεων εἶναι αἱ ἑξῆς:

- α) παραίνεσις,
- β) επίπληξις,
- γ) στέρησις σχολικοῦ ἀξιώματος,
- δ) στέρησις ἐλευθερίας κατὰ τὰ διαλείμματα,
- ε) κράτησις ἐν τῷ σχολείῳ ἐπὶ μίαν τὸ πολὺ ὥραν μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τινὸς τῶν διδασκόντων, ὀριζομένου ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ,
- στ) προσωρινή ἀποβολή μέχρι τριῶν ἡμερῶν,
- ζ) προσωρινή ἀποβολή μέχρι ὀκτῶ ἡμερῶν,
- η) διαρκής ἀποβολή ἐκ τοῦ σχολείου, καὶ
- θ) ἀποκλεισμός ἀπὸ πάντων τῶν σχολείων τοῦ Κράτους

Τις ποινές α' και β' μπορεί να επιβάλλει και μόνος του ο διδάσκων, τις γ', δ', ε' και στ' ο διευθυντής, την ζ', η', και θ' ο σύλλογος των διδασκόντων. Όμως για την επιβολή ποινής οκταήμερης αποβολής στον ίδιο μαθητή για δεύτερη φορά κατά το ίδιο σχολικό έτος απαιτείται και η έγκριση του υπουργείου. Τις δε τελευταίες δύο ποινές επιβάλλει ο σύλλογος μετά προηγούμενη πάντοτε έγκριση του υπουργείου. Το διάταγμα του 1912 στην ουσία ορίζει ως μέγιστη ποινή προσωρινής αποβολής τις οκτώ ημέρες και ως επόμενη ποινή την αλλαγή σχολικού περιβάλλοντος.

Το Β.Δ. της 24^{ης} Ιουνίου 1919 «Περί κωδικοποιήσεως των εις την μέσην εκπαίδευσιν αναγομένων διατάξεων», προέβλεπε ότι στο σχολείο γίνονται δεκτοί όσοι μαθητές έχουν διαγωγή άμεμπτη¹ και έδινε τη δυνατότητα στο διευθυντή² να αποβάλει μαθητή από το σχολείο με δικαίωμα να γίνει δεκτός σε άλλο σχολείο δοκιμαστικά υπό αυστηρή επίβλεψη τουλάχιστον εξαμήνου. Για απομάκρυνση όμως από όλα τα σχολεία του κράτους αρμόδιο όργανο ήταν ο σύλλογος διδασκόντων (ΦΕΚ 190/1919 άρθρο 8).

Με την υπουργική απόφαση 50860/3-8-1938 «περί εγγραφών, εξετάσεων, ποινών κλπ...» (ΦΕΚ 157/1938) και το Β.Δ. της 31^{ης} Οκτωβρίου 1939 (ΦΕΚ 463/1939)³ - που ίσχυσαν έως το 1955- καταργούνται **η στέρηση ελευθερίας κατά τα διαλείμματα και η κράτηση στο σχολείο**. Επανερχεται όμως η δυνατότητα του 1857 για αποβολή από το σχολείο και πέραν των οκτώ ημερών μέχρι ένα έτος, η οποία είχε πάψει να υφίσταται ως ποινή από το 1912. Επίσης η διαρκής αποβολή από το σχολείο ή από όλα τα σχολεία του

¹ «Εἰς τα ἐλληνικά σχολεία μόνον τοιοῦτοι παῖδες γίνονται δεκτοί, ὅσοι ἔχουν ... διαγωγὴν ἀμεπτον» (ΦΕΚ 190/1919 Ἄρθρο 3, § 1, σελ. 1355)

² «Ἀποβολή μαθητοῦ ἀπὸ σχολείου τῆς μέσης ἐκπαίδευσεως δι' ἐπανειλημμένας ἀποδείξεις παρακοῆς, κακῆς διαγωγῆς καὶ ἀμελείας, δύναται νὰ γίνη μὲ μόνον τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Διευθυντοῦ. Διὰ τῆς ἀποβολῆς ταύτης ἀπομακρύνεται ὁ μαθητὴς τοῦ διδακτικοῦ καταστήματος, χωρὶς νὰ ἀπολέσῃ τὸ δικαίωμά του νὰ γίνη δεκτὸς εἰς ἕτερον ὁμοίωβαθμον σχολεῖον πρὸς δοκιμασίαν, ἐπιβλεπόμενος αὐστηρῶς τουλάχιστον εἰς διάστημα μιᾶς ἐξαμηνίας. Ἀποκλεισμός ἀφ' ὅλα τὰ σχολεία δύναται νὰ ἐπιβληθῇ διὰ βαρύτερα ἐγκλήματα καὶ εἰς ἀποβολὴν ἀπὸ βασιλικὸν σχολεῖον κατ' ἀπόφασιν ὧν τῶν διδασκάλων. Κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐπιτρέπεται ἔκκλησις εἰς τὴν Γραμματεῖαν (Ὑπουργεῖον) τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, -ἐκεῖθεν δὲ οὐδεμία (Β.Ν.Δ. 1836 ἄρθρο 55 ἐδάφ. 1 καὶ 2 καὶ ἄρθρ. 56 ἐδάφ. 2)

³ Κεφάλαιον Γ': Πειθαρχικαὶ κυρώσεις, ἄρθρο 18, εἶδη ποινῶν:

α) παραίνεσις
β) επίπληξις
γ) προσωρινή αποβολή εκ του σχολείου μέχρι τεσσάρων ημερών
δ) προσωρινή αποβολή εκ του σχολείου μέχρις οκτώ ημερών
ε) προσωρινή αποβολή εκ του σχολείου μέχρις ενός σχολικού έτους
στ) προσωρινή αποβολή εκ του σχολείου μέχρις ενός έτους εκ σχολείων ωρισμένης περιοχής ή και εκ πάντων των εν τω Κράτει σχολείων
ζ) διαρκής αποβολή εκ του σχολείου ή εκ σχολείων ωρισμένης περιοχής ή και εκ πάντων των εν τω Κράτει σχολείων

κράτους διαβαθμίζεται σε τρεις υποκατηγορίες: α) απομάκρυνση από το συγκεκριμένο σχολείο, β) από τα σχολεία μιας ορισμένης περιοχής, γ) από όλα τα σχολεία του κράτους. Η απόφαση των καθηγητών για αποβολή μέχρι οκτώ ημέρες δεν απαιτούσε έγκριση. Για ποινή μεγαλύτερη των οκτώ ημερών ήταν απαραίτητη έγκριση του αρμοδίου Γενικού Διοικητού. Σε περίπτωση που ο μαθητής αποβαλλόταν πέρα από τα όρια μιας Γενικής Διοίκησης, αρμόδιο για την έγκριση ήταν το υπουργείο. Η απόφαση του συλλόγου, που αφορούσε ποινή μεγαλύτερη των οκτώ ημερών αποβολής, δεν ήταν εκτελεστή πριν να εγκριθεί, παρά μόνο μέχρι του ύψους της οκταήμερου αποβολής. Επιπλέον, θεσμοθετείται η τιμωρία των μαθητών για παραπτώματα κατά τις θερινές διακοπές, με χαρακτηρισμό της διαγωγής τους ή επιβολή ποινής κατά την έναρξη του νέου σχολικού έτους.

Έχουμε να παρατηρήσουμε ότι το θεσμικό πλαίσιο του 1912 αποτελεί ένα σημαντικό σταθμό σχετικά με το ζήτημα της παιδονομίας στην ελληνική μέση εκπαίδευση. Είναι φανερό ότι υπάρχει μια τάση μείωσης του αποκλεισμού των μαθητών από το σχολείο εξ αιτίας της διαγωγής τους. Πέραν του περιορισμού των πολυήμερων αποβολών σε οκταήμερες, με την εγκύκλιο 12394/2-2-1913 του υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως προς τους γυμνασιάρχες και σχολάρχες του κράτους¹, συνιστάται η εξάντληση όλων των παιδονομικών μέτρων προς διόρθωση και, αν είναι δυνατό, η διάσωση των άτακτων μαθητών από τις συνέπειες της παντελούς απομάκρυνσής τους από το σχολείο. Βέβαια παρόμοιες παραινήσεις προς τους καθηγητές υπήρχαν και στην εγκύκλιο του 1857, αλλά τώρα, με την απαίτηση έγκρισης από το υπουργείο της αποπομπής μαθητή από το σχολείο, μπαίνει τέρμα στην αυθαιρεσία και στην υπερβολική αυστηρότητα του συλλόγου των καθηγητών και οι πράξεις των συλλόγων τροποποιούνται συνήθως από το υπουργείο «επί το επεικέστερο» με ελάχιστες εξαιρέσεις. Η πολιτεία, μετά τις πολιτικές αλλαγές του 1909, φαίνεται ότι δεν επιδιώκει να αντιμετωπίζει τη μαθητική παρεκτροπή και αταξία ως εγκληματική πράξη που χρήζει τιμωρίας, αλλά ως κατάσταση που επιβάλλει διαχείριση υπέρ της βελτίωσης του παρεκτρεπομένου.

Παράλληλα με τα διατάγματα αυτά λειτουργούν και οι εσωτερικοί κανονισμοί κάθε σχολείου, οι οποίοι καταρτίζονται ανάλογα με την παιδαγωγική αντίληψη και φιλοσοφία του εκάστοτε συλλόγου. Το 1^ο γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης λ.χ. το 1927 τρομοκρατεί τους επίδοξους άτακτους με το φόβητρο της μειωμένης διαγωγής, ενώ προσθέτει και την ποινή της ορθοστασίας για τους μικρότερους μαθητές:

Άρθ. 28. τούς μαθητάς οἵτινες άτακτοῦν ἐν τῇ τάξει κατὰ τρόπον άσυγχώρητον, ὁ διδάσκων δύναται νά σημειώσῃ διὰ τοῦ γράμματος Π (παράτηρησις) ἐν τῷ καταλόγῳ του, μέ παρονομαστικήν τήν ἡμερομηνίαν τῆς άταξίας. Τοιαῦται παρατηρήσεις σημειούμεναι ὑπό διαφόρων καθηγητῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ ὑποβιβάζουν τόν βαθμόν τῆς διαγωγῆς.

Άρθ 29. ὅταν ἡ άταξία εἴναι σπουδαιότερα, ὁ καθηγητής δύναται νά τιμωρήσῃ αὐτόν τόν μαθητήν α) δι' ὀρθοστασίας εἰς τὸ μάθημα (μᾶλλον εἰς τὰς μικροτέρας τάξεις) ἢ β) διὰ στερήσεως τοῦ διαλείμματος, ὑποχρεούμενου τοῦ μαθητοῦ νά ἴσταται πρὸ τῆς θύρας τῆς τάξεως ἢ γ) δι' ἐπιπλήξεως ἐνώπιον τοῦ γυμνασιάρχου ἢ δ) δι' άποβολῆς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ μαθήματος, ὑποχρεούμενου τοῦ μαθητοῦ νά παρουσιασθῇ ἐνώπιον τοῦ γυμνασιάρχου. Οἱ μὴ συμμορφούμενοι πρὸς τοῦτο τιμωροῦνται αὐστηρότερον. Τήν ποινήν δέ μετὰ ταῦτα ἀναγράφει ὁ καθηγητής εἰς τὸ ποινολόγιον».

Το 1930 το ίδιο σχολείο διατηρεί το χαρακτηρισμό της διαγωγής ως μέσο εκφοβισμού και ποινή, «μαθητοῦ τρίς διὰ σοβαράς παρεκτροπὰς τιμωρηθέντος, ἡ διαγωγή ὑποβιβάζεται ὡς ἐπίμεμπτος», ενώ απαγορεύει τη μελέτη στα διαλείμματα και επαναφέρει τη γραφική εργασία σαν επίσημη ποινή:

«παρεκτρεπόμενοι μαθηταὶ νά τιμωροῦνται ἀναλόγως τῷ παραπτώματι δι' ἐπιπλήξεως κατ' ἰδίαν, ἐνώπιον τῆς τάξεως, δι' ὀρθοστασίας, κρατήσεως, ἐπιβολῆς γραφικῆς ἐργασίας ἐν τῷ σχολείῳ, ἔφ' ὅσον ἤθελε κριθεῖ σκόπιμον, καὶ παιδαγωγικὸν ὁ τιμωρῶν καὶ διὰ άποβολῆς καὶ ἀναλόγου ὑποβιβασμοῦ τῆς διαγωγῆς».

Όμως οι ποινές μπορούν να μετριαστούν αν οι «απειθήσαντες» ζητήσουν «δημοσία ἐνώπιον τῆς τάξεως συγνώμην παρὰ τῶν καθηγητῶν, ὧν ἐν τῇ παραδόσει ἡσχημόνησαν»².

¹ Λέφας Χ., Νομοθεσία Μέσης Εκπαιδεύσεως, Αθήναι σ. 201

² Βιβλίο Πράξεων 8^{ου} Γυμνασίου Αθήνας, πράξη ι/18-11-1909

Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε το πλαίσιο μέσα στο οποίο αφενός μεν δημιουργείται αφετέρου δε αξιολογείται η συμπεριφορά των μαθητών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης μέσα και έξω από την τάξη, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας και ποια παιδονομικά μέσα εφαρμόζαν οι δάσκαλοι. Αυτά μας βοηθούν να ανιχνεύσουμε τις προσλαμβάνουσες του παιδιού και να φανταστούμε με τι ψυχολογία απέναντι στο σχολείο έφτανε, αν έφτανε, ένας μαθητής στο επόμενο στάδιο της εκπαίδευσης. Άλλωστε, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά σε κάθε βαθμίδα της εκπαίδευσης επηρεάζουν την επόμενη δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο.

Ο νόμος του 1834 για τη στοιχειώδη εκπαίδευση δεν όρισε άλλα παιδονομικά μέσα πέραν των ορισθέντων από τον οδηγό της αλληλοδιδασκτικής, απλά αναφέρει αόριστα στο άρθρο 19 ότι ο δάσκαλος έχει μέσα στο σχολείο την απεριόριστη επιτήρηση των μαθητών και δικαίωμα να ανταμείβει και να τιμωρεί αναλόγως. Η γενικότητα, με την οποία το υπουργείο διατύπωσε τα άρθρα που αφορούσαν την υπευθυνότητα του δασκάλου να επιβάλλει τις ποινές, άφηνε πολλά περιθώρια κακού αυτοσχεδιασμού σε ώρα οργής.

Η νέα έκδοση του «οδηγού της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου» του 1842 καθόριζε όμως όλα τα θέματα λειτουργίας του σχολείου, όπως το πώς έπρεπε να γίνονται οι παραδόσεις των μαθημάτων από τους προχωρημένους μαθητές, ποιες ήταν οι αρμοδιότητες των πρωτόσχολων, πώς έπρεπε να είναι διαρρυθμισμένος και διακοσμημένος ο χώρος του διδαστηρίου (με εικόνες του Χριστού και του βασιλιά), πού έπρεπε να βρίσκεται το αποχωρητήριο, πώς έπρεπε να αποδίδονται οι βραβεύσεις και οι ποινές, ποια κατάστιχα έπρεπε να τηρεί ο δάσκαλος (μαθητολόγιο, απουσιολόγιο, έλεγχο προόδου, εσόδων - εξόδων, επισκεπτών, βραβευόμενων και τιμωρούμενων μαθητών) και φυσικά τους κανόνες διαγωγής των μαθητών.

Σχετικά με την **επιμέλεια** των μαθητών ο οδηγός αλληλοδιδασκτικής διατείνεται ότι «η άμιλλα των μαθητών διεγείρεται και η φιλοτιμία αυτών κινείται δια της ελπίδας των βραβεύσεων¹ και του φόβου των ποινών. Οι δε βραβεύσεις και οι ποινές δια να έχουν καλό αποτέλεσμα πρέπει να ενεργούν περισσότερο επί του ηθικού παρά επί του σώματος», να είναι δε τέτοιες, ώστε *«αἱ μὲν νὰ μὴν καταστήνωσιν ἀλαζόνας κούφους καὶ ὕβριστάς τούς βραβευομένους, αἱ δὲ νὰ μὴν ἐξευτελίζωσιν ἢ ἀποζώνωσι τούς τιμωρούμενους»*.

Οι ποινές που όριζε ο οδηγός αλληλοδιδασκτικής ήταν: υποβιβασμός σειράς, υποβιβασμός κλάσης, όρθια στάση με το πρόσωπο στραμμένο στον τοίχο, αντιγραφή, καταγραφή στο μαυροπίνακα της ατιμώσεως, ποινικό παράσημο στον τράχηλο με μια από τις λέξεις: φλύαρος, ρυπαρός, παρήκοος, σκνηρός, αμελής, φιλοπαίχτης, ψεύτης, διεστραμμένος.²

Εγκύκλιος του 1854 καθόριζε άλλες επιτρεπόμενες ποινές. Αυτές ήταν το γονάτισμα, η πολύωρη ανάγνωση, η ασιτία, η ολιγοσιτία, η καταγραφή της ποινής στο μαυροπίνακα της ατιμώσεως και η φυλάκιση. Σχετικά με την ποινή της ασιτίας φαίνεται ότι γινόταν συχνά κατάχρηση, γι' αυτό με την υπ' αριθ. 2270/20-3-1867 εγκύκλιο³, συνιστάται να γίνεται χρήση της ποινής αυτής σπάνια και ποτέ πάνω από μια ώρα, γιατί «πολλοί απάνθρωπα αφήνουν τα αθώα πλάσματα χωρίς τροφή όλη τη μέρα, τρώγοντας μάλιστα μερικές φορές μπροστά τους, χωρίς να υπολογίζουν την ολέθρια επίπτωση που έχει η ασιτία στην υγεία τους».

¹ Για τις ποινές και τις βραβεύσεις ο οδηγός αναφέρει συγκεκριμένα ότι «Τὸ καλύτερόν της ἀνατροφῆς σύστημα ἤθελεν εἶσθαι ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἤθελε μεταχειρίζεσθαι τὶς γλυκεῖς καὶ ἡμέρους τρόπους, καὶ λόγους καὶ λόγους πρὸς τὸ πείθειν. Ἄλλ' εἰς τὴν σημερινὴν τῶν ἡθῶν μας κατάστασιν, αὐτὰ τὰ μέσα εἶναι ἱκανὰ νὰ ὑποτάξωσι τὸν δυσήνιον χαρακτήρα τῶν παιδῶν εἰς τὴν εὐπειθειαν καὶ τὴν εὐταξίαν; Γονέων διαφόρων τάξεων καὶ καταστάσεων παιδιὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα μας, ἔχοντα μόνον τὴν κατ' οἶκον ἀνατροφὴν, ἣτις εἶναι διάφορος καὶ ἀνάλογος μὲ τὰς γνώσεις καὶ μὲ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν γονέων. Τὰ μὲν τῶν παιδιῶν εἶναι τρελοχαδευμένα ὑπὸ τῶν γονέων. Τὰ δὲ εἶναι ἀγριευμένα ἀπὸ ὅποιον καὶ παράκαιρον αὐστηρότητα. καὶ ἄλλα πάλιν εἶναι συνηθισμένα νὰ μὴν ὑπακούωσι δι' ἄλλου τρόπου, εἰμὴ δι' ἀρχαίων ὀνειδισμῶν καὶ ραβδισμῶν βαρβάρων.

Ἡ εἰς τὰ σχολεῖα διδομένη δημοσία ἀνατροφή πρέπει νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ ἐλαττώματα τῆς κατ' οἶκον, καὶ ν' ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις αὐτῆς. Πρέπει νὰ τεθῶσιν αἱ ἀρχαὶ ἐνὸς συστήματος πειθαρχικοῦ, ἱκανοῦ ν' ἀναδεικνύῃ ἀνθρώπους ἡμέρους, φιλοτίμους, εὐτάκτους, εὐπειθεῖς, ἀγαπώντας ἐν γνώσει τὸ καλὸν καὶ συμφέρον, καὶ ἀποφεύγοντας τὸ κακόν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς παιδιὰ ἀνήλικα, ἄκακα καὶ ἄγνωθα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ συνεθισθῶσιν εἰς ταῦτα τὰς ἀρετάς, ἀπαιτεῖται σταθερὰ θέλησις, ἐπίμονος δραστηριότης καὶ σύντονος ἐπιτήρησις ἀπὸ μέρους τοῦ ἀναδεχομένου τὴν ἀνατροφήν αὐτῶν τῶν παιδίων, εἰς τὸ νὰ κάμῃ αὐτὰ διὰ τῆς προόδου τοῦ χρόνου ν' ἀποκτήσωσιν αὐτὰς τὰς καλὰς ἐξεις»

Δημαρά Αλ. : Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τόμος Α', Αθήνα 1973, σ. 96

² Λέφα Χρ. : Ιστορία της εκπαιδείσεως, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1942, σ. 155-156

³ Δημαρά Αλ. : Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τόμος Α', Αθήνα 1973, σ. 163

Νωρίτερα ο Καποδίστριας στο ορφανοτροφείο της Αίγινας σύστηνε την εξής διαβάθμιση ποινών: «κατά τὴν πρώτην μὲν παρεκτροπὴν νὰ ἐπιπλήττης αὐστηρῶς τὸν ἄτακτον παρόντων πάντων τῶν παιδίων. Τὴν δὲ δευτέραν νὰ ὀλιγοστεύῃς κατὰ τὸ ἥμισυ τὴν τροφήν καὶ τὴν τρίτην νὰ ἐκβάλλῃς τὸ νέον ἔνδυμα καὶ νὰ βάλῃς ἄντ' αὐτοῦ τὰ παλαιὰ ράκη καὶ μόνον μετὰ παρέλευσιν ὥρῶν εἴκοσι τεσσάρων νὰ συγχωρῇς τὸν ἄτακτον, ἀφοῦ σὲ παρακαλέσωσιν οἱ συνταξιώται αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἔκδυσις καὶ ἔνδυσις νὰ γίνονται ἐνώπιον ἀπάντων τῶν μαθητῶν». Ἡ ποινή δηλαδή κατὰ τον Καποδίστρια πρέπει να οδηγεί στον πλήρη εξευτελισμό του μαθητή.

2.2.9.2 Μη θεσμοθετημένες ποινές

Στα δημοτικά σχολεία, κυρίαρχη θέση στις τιμωρίες των δασκάλων είχε η μαστίγωση και ο ραβδισμός σε τέτοιο βαθμό, ώστε συχνά το υπουργείο Παιδείας να αναγκάζεται να εκδίδει αυστηρές διαταγές απαγόρευσης άσκησης σωματικής βίας. Έτσι με την υπ αριθ.13408/16-12-1848¹ εγκύκλιο θεωρεί παράβαση καθήκοντος τη χρήση ράβδου και μαστιγώσεως αντί του παραινετικού λόγου και απειλεί με απομάκρυνση από τη διδασκαλική θέση και παντελή παύση τους δασκάλους που καταφεύγουν στο βάρβαρο αυτό τρόπο διαπαιδαγώγησης της νεολαίας. «Μετὰ μεγίστης δυσφορίας πληροφορούμεθα, ὅτι τινὲς τῶν διδασκάλων, παραβαίνοντες τὰ καθήκοντά των καὶ παρεκτρεπόμενοι τοῦ προορισμοῦ των, μεταχειρίζονται κατὰ τῶν μαθητῶν τὴν ράβδον καὶ τὰς μαστιγώσεις ἀντὶ τοῦ παραινετικοῦ λόγου... Ὁ τρόπος οὗτος ὅλως βάρβαρος καὶ κατάλληλος μᾶλλον εἰς ἀπομέρῳσιν παρὰ εἰς τὴν ἐξημέρῳσιν τῆς καρδίας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τῆς νεολαίας, ἐνῶ ἐξ' ἐνὸς μέρους προδίδει τὴν ἀναγωγίαν τοῦ διδάσκοντος, ἀφ' ἑτέρου ἀφήνει εἰς τὴν εὐπλαστον καὶ ὑγρᾶν νεότητα τοῦ διδασκομένου βαθείας ἐντυπώσεις, ἐξ ὧν γεννᾶται εἰς αὐτοὺς ἀκούσιος τις καὶ οὕτως εἰπεῖν αὐτόματος ἀπομίμησης τῆς τραχύτητος τοῦ διδασκάλου».

Άλλη εγκύκλιος, η υπ' αριθ.11503/22-11-1854² επαναλαμβάνει την απαγόρευση της ποινής των ραβδισμών και μαστιγώσεων, την οποία αποκαλεί κτηνώδη προσβολή κατὰ του παιδιού, «ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ὁποίου πολλὰς φορὲς τὰ ἴχνη τῆς ἀπάνθρωπης καταφοράς παραμένουν ἀνεξίτηλα».

Αλλά η συνήθεια των ραβδισμών δεν ήταν εύκολο να εξαλειφθεί. Η εγκύκλιος 2081/22-3-1884 εκφράζει την αγανάκτηση του υπουργείου για αυτές τις παρεκτροπές των δασκάλων και προειδοποιεί για αυστηρότατες τιμωρίες σε όσους δασκάλους φέρονται τόσο βίαια και βάρβαρα. Σύμφωνα με τον Bertrand Russell, οι τυραννικές παραδόσεις είναι αυτοδιαϊωνιζόμενες. Ό,τι έχει υποστεί κάποιος από τον πατέρα του το επιφέρει στο παιδί του και τις ταπεινώσεις που θυμάται ότι έλαβαν χώρα κατὰ τη διάρκεια του δημοσίου σχολείου, τις μεταλαμπαδεύει στους «γηγενείς» όταν ο ίδιος γίνει «αυτοκράτορας». Πόσο μάλλον όταν σκληρότητα των δασκάλων λειτουργεί μέσα σε ένα κλίμα ανοχής και παρότρυνσης από τους ίδιους τους γονείς, οι οποίοι φαίνεται πως είχανε τόσο βαθιά χαραγμένο στην ψυχή τους το: «ὁ μὴ δαρεῖς οὐ παιδεῖται», «το ξύλο βγήκε από τον Παράδεισο» και το «ὁ φειδόμενος τῆς ράβδου βλάπτει τὸν υἱὸν αὐτοῦ», που θεωρούσαν το ξυλοκόπημα απαραίτητο. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση «δάσκαλε σου παραδίνω το παιδί και θέλω να μου το παραδώσεις πετσί και κόκαλο, ξύλο, μη το λυπηθείς, γιατί θέλω να γίνει ἄνθρωπος». Όπως αναφέρει ο Τσουμελέας, η μεγαλύτερη φοβέρα που μπορούσε να κάμει κανείς σ' ένα μαθητή ήταν «θα σε μαρτυρήσω στο δάσκαλο». Και η πιο μικρή αταξία αντιμετωπιζόταν με τη βέργα. Αργούσε λίγο να έρθει ο μαθητής; ξύλο. Ψιθύριζε κάτι στο διπλανό του; ξύλο. Λησμονούσε μια λέξη στο μάθημα που έλεγε σαν παπαγάλος; ξύλο. Έλυνε τας «συμπεπλεγμένας ἐπὶ τοῦ θρανίου χείρας»; ξύλο. Θα ήτανε λέει πιο πετυχημένο αν στα διατάγματα του διορισμού των τότε δασκάλων γραφόταν ἀντὶ «διορίζομεν ὑμᾶς δευτεροβάθμιον διδάσκαλον κ.λ...διορίζομεν ὑμᾶς ραβδιστὴν εἰς τὸ χωρίον...». Επειδὴ δε δέρνηνταν πολλοὶ μαθητὲς στη σειρά, το σχολεῖο ἀντηχοῦσε ἀπὸ θρήνους και κοπετούς. Ο μαθητὴς λοιπὸν ἐτσι μισοῦσε το σχολεῖο και δεν ἔβλεπε τὴν ὥρα πότε να ἀπαλλαγεί ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐφιάλτη³.

¹ Λέφα Χρ. : Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1942 , σ. 162-164

² Δημαρά Αλ. : Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τόμος Α', Αθήνα 1973, σ.124-25

³ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933 , σ. 40-41

Αλλά και η νηστεία, το γονάτισμα, η αντιγραφή μιας πρότασης πολλές φορές, ο περιορισμός στην αίθουσα μετά το μάθημα, η επιβράδυνση αποχώρησης από το σχολείο, η αποστήθιση από κάποιο βιβλίο δεν ήταν σπάνιες¹. Οι ποινές αυτές αναφέρει ο Χρ. Λέφας επιβάλλονταν στους μαθητές των δημοτικών σχολείων μέχρι και επί των ημερών του. Τα είδη των αυθαίρετων ποινών εθιμικά μέσα στο χρόνο τυποποιήθηκαν και ενσωματώθηκαν λειτουργώντας μαζί με τις νόμιμες ποινές. Έγιναν έτσι στα χέρια του δασκάλου ένα μέσο φρονηματοποίησης ή και εκδίκησης ακόμη.

Οι καθηγητές ζούσαν και αυτοί σε μια αυταρχική κοινωνία, υπηρετούσαν ένα αυταρχικό εκπαιδευτικό σύστημα και οι παιδαγωγικές τους γνώσεις ήταν σχεδόν ανύπαρκτες. Έτσι θεωρούσαν τις σωματικές τιμωρίες απαραίτητο στοιχείο για τον πειθαναγκασμό των μαθητών αλλά και για την κινητοποίησή τους για μάθηση. Ειδικά στα ελληνικά σχολεία, η παιδονομία που εφαρμοζόταν ήταν συνέχεια εκείνης των δημοτικών: το ξυλοκόπημα ήταν σε ημερήσια διάταξη. Αλλά και οι αυστηρές επιπλήξεις μπροστά στην τάξη, οι ειρωνείες, η κράτηση στο σχολείο και η αποβολή ήταν πολύ συχνές. Όπως θυμάται ο Αλ. Δελμούζος από τα μαθητικά του χρόνια, ο σχολάρχης καθόταν στην έδρα και με τη βέργα, που τη συνόδευαν βρισιές, χειροτονούσε τους μαθητές, που τύχαινε να ξεχνούν το όνομα ενός ποταμού ή τον αριθμό των κατοίκων που είχε μια πόλη². Η ειρωνεία επίσης ήταν πολύ συνηθισμένη. Τα ονόματα σκυλόψαρο, φώκια, καρχαρία, σγουβάας, χάνος αποδίδονταν στους μαθητές και μπορούσε κανείς να ακούσει: «λέγε χάνο την ευκτική του ενεστώτος του αιρώ» ή «λέγε και συ σκυλόψαρο, την προστακτική». Από το ελληνικό σχολείο έλειπαν οι διαπομπεύσεις, το μουντζούρωμα και άλλες βάρβαρες τιμωρίες που εφαρμόζε το παλιό δημοτικό σχολείο³. Με διάταγμα της 18-12-1884 όμως απολύθηκε δάσκαλος του ελληνικού σχολείου Πειραιά, που υπέβαλλε σε τρεις μαθητές του την ποινή του εμπυτισμού από τους συμμαθητές τους. Ο δάσκαλος αυτός επιπλέον τιμώρησε έναν μαθητή επειδή δεν υπάκουσε να συμμετέχει και αυτός στο όλο δρώμενο.

Στο γυμνάσιο, σωματικές ποινές επιβάλλονταν στους μικρότερους μαθητές, γιατί δεν ήταν πάντοτε ακίνδυνο για τον καθηγητή να δέριει μαθητή στην τάξη. Στα πρακτικά των σχολείων καταγράφονται πολλά θερμά επεισόδια μεταξύ καθηγητή και μαθητή μετά από χαστούκι στον δεύτερο. Επίσης η ποινή της νηστείας δεν μπορούσε να λειτουργήσει, επειδή οι έφηβοι μαθητές προτιμούσαν να απειθαρχήσουν πηγαίνοντας για φαγητό και να τιμωρηθούν με αυστηρότερη ποινή - δηλαδή αποβολή - παρά να παραμείνουν σε κράτηση στο σχολείο. Κατά τη δεκαετία του '30 πολλοί διευθυντές συχνά υπενθυμίζουν ότι οι νόμοι της πολιτείας και της παιδαγωγικής απαγορεύουν τον ξυλοδαρμό, και συνιστούν αποφυγή «*ὅλων ἐκείνων τῶν βίαιων καὶ ἀψυχολόγητων μέτρων, πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως*»⁴, αλλά «το ξύλο βγήκε από τον παράδεισο» υπερσχίζει με συνέπειες πάντοτε εις βάρος του μαθητή και της παιδαγωγούσας σχέσης: «*ὁ ἐν λόγῳ μαθητὴς ἀτακτῶν κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας τοῦ κ. Π. καὶ κληθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ νὰ ἐξέλθῃ τοῦ θρανίου του, ὁπισθοχώρησεν κατὰ δυὸ βήματα καὶ ἠπειλήσεν διὰ τοῦ σουγιά τὸν κ. Π. διὰ νὰ γλυτώσῃ τὸ ξύλο. Τὸ ἐν λόγῳ ἐπεισόδιον εἶναι ἐν ἐκ τῶν συνήθων ἐπεισοδίων, ἃ συμβαίνουν κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας τοῦ κ. Π. ὀφειλόμενα εἰς τὴν χλιαρὰν στάσιν τοῦ κ. συναδέλφου κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος.... Ὁ ἐν λόγῳ μαθητὴς δὲν ἔδωκε ποτέ μέχρι τοῦδε ἀφορμὴν εἰς αὐτὸν κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας καὶ ὅτι τὸν σουγιάν ἐξήγαγε ἀπὸ τὴν τσέπην του, ἴσως διότι ἤκουσε ἀπὸ ἄλλους συμμαθητὰς του, ὅτι ὁ κ. Π. φοβᾶται τοὺς σουγιάδες καὶ ἔτσι θὰ γλυτώσῃ τὸ ξύλο*»⁵. Ελάχιστοι εκπαιδευτικοί της δεκαετίας του '30 πιστεύουν ότι μπορεί να υπάρξει εκπαίδευση χωρίς σωματική τιμωρία και επικαλούνται σχετικές μαρτυρίες από σχολεία της Αγγλίας και της Αμερικής. Μάλιστα στο 1^ο γυμνάσιο Πειραιά το 1938 αναρωτιούνται αν υπάρχουν πουθενά εκπαιδευτικά συστήματα χωρίς σωματικές τιμωρίες. Γενικά, οι καθηγητές δεν φαίνεται να λαμβάνουν υπ' όψη τους τις διαφορές εγκυκλίου, που υπενθυμίζουν την απαγόρευση των σωματικών ποινών⁶.

¹ Λέφας Χρ. : Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1942 , σ. 163-164

² Δελμούζος Αλ., Μελέτες και πάρεργα, τα 2, Αθήνα 1958, σ. 434

³ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933 , σ. 102

⁴ 4^ο Γυμνάσιο Αρρένων Πειραιά,, Πράξις 30/20-5-1937

⁵ Γ. Αγγινίου, πράξη 18/1949

⁶ «... ὁ γυμνασιάρχης ἀνέγνωσε τὴν ὑπ. Ἀριθ. 2902/14-12-1936 διαταγὴ τοῦ κ. Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, δι' ἧς οὗτος ὑπομνησκει τὰς περὶ ἀπαγορεύσεως ἐπιβολῆς σωματικῶν ποινῶν εἰς τοὺς μαθητὰς», Βιβλίο Πράξεων 7^{ου} Γυμνασίου Αθήνας, πράξη 17 του 1936

Στην εγκύκλιο διαταγή του γενικού επιθεωρητή Πελοποννήσου προς τους διευθυντές των σχολείων το 1949, την οποία παραθέτουμε στη συνέχεια αυτούσια μαζί με απόσπασμα της συνεδρίασης του συλλόγου του γυμνασίου Φιλιατρών της Μεσσηνίας επί αυτής¹, ομολογούνται έμμεσα καταστάσεις για το κλίμα στο σχολείο, παρόμοιες με εκείνες που αναφέρουν οι Λέφας, Δελμούζος κλπ κατά τον 19^ο αιώνα, δηλαδή αποδεικνύεται περίτρανα ότι ακόμα και στα μέσα του 20^ο αιώνα δε φαίνεται να έχουν αλλάξει πολλά πράγματα στην εκπαιδευτική σχέση.:

«Κατὰ τὴν τελευταίαν περιοδείαν ἡμῶν διεπιστώσαμεν ὅτι ἔνιοι συνάδελφοι φέρονται σκαιῶς, ἀγενῶς, ἀνοικείως καὶ καθ' ὅλον ἀπρεπῶς πρὸς τοὺς μαθητὰς των ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου (ἀπειλαί, ὕβρεις, ραβδισμοί, εἰρωνεῖαι, ἐκδικητικαὶ ἐκδηλώσεις, λεονταρισμοὶ κλπ) καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας των (τὰ ἀνωτέρω καὶ ἐπὶ πλέον ὕλικοι ἢ ἠθικοὶ ἐκβιασμοί). Καθηγηταὶ πρωτευόντων μαθημάτων εἰς σχολικοὺς τρομοκράτας μᾶλλον ἔχουν μεταβληθῇ, καταχρώμενοι τοῦ κύρους των καὶ τῆς ἀξιολογικῆς θέσεως τῶν μαθημάτων των μεταξὺ τῶν ἄλλων. Τὴν συμπεριφορὰ ταύτην ἀποδοκιμάζομεν ὡς τὴν πλέον ἀνάρμοστον εἰς ἐπαγγελματινοὺς τὴν διάπλασιν χαρακτῆρων. Οἱ τοιοῦτοι εἶναι ἀχαρακτήριστοι ὑπὸ οἰασδῆποτε καὶ ἂν ἰσχυρισθοῦν ὅτι εὐρίσκονται σχολικὰς ἢ κοινωνικὰς συνθήκας. Διὰ τελευταίαν φορὰν συνιστῶμεν νὰ ἐπανεύρωσι τὸν δρόμον τῆς εὐγενοῦς καὶ στοργικῆς συμπεριφορᾶς οἱ συνάδελφοι οὗτοι πρὸς ἀποφυγὴν βαρειῶν κυρώσεων κατὰ τὰς ἰσχυοῦσας διατάξεις. Οἱ τοιοῦτοι καθ' ἡμᾶς θέλουσι βαθμολογηθῇ κακῶς ἀπὸ διοικητικῆς ἀπόψεως καὶ συμπεριφορᾶς. Ἡ παραμονὴ των εἰς τὰ σχολεῖα, εἰς ἃ δίδουν τοιαύτας ἀφορμὰς, δὲν θὰ εἶναι δυνατὴ πλέον, διότι δὲν θὰ τὰ τιμᾷ ἡ παρουσία των. Τὰ σχολεῖα δὲν εἶναι στρατόπεδα ἐχθρῶν μας οὐδὲ οἱ ἐν αὐτοῖς διδάσκοντες οἱ βασανιστὰι τῶν μαθητῶν μας. Τὰ σχολεῖα εἶναι ἱεροὶ χώροι συγκεντρώσεως τῶν πνευματικῶν τέκνων μας πρὸς διάπλασιν τῶν εἰς εὐγενεῖς καὶ καθ' ὅλα πεπολιτισμένους Ἑλλήνας. Τόποι διὰ χυδαιότητος, διαπληκτισμοῦς, λεονταρισμοῦς κ.τ.τ. ὑπάρχουν ἄλλοι. Οἱ ἐπιθυμοῦντες ἄς τοὺς ἀναζητήσουν, ἀφήνοντες τὰ σχολεῖα εἰς τοὺς ἀξίους τῆς ἀποστολῆς των ἐκπαιδευτικοὺς. Καλέσατε εἰς παιδαγωγικὴν συνεδρίαν τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ καθορίσατε μετ' ἀνταλλαγὴν γνώμων τὴν στάσιν σας ἔναντι τῶν μαθητῶν καὶ τῶν γονέων των κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ γεφυρωθῇ τὸ μεταξὺ σας ψυχικὸν χάσμα, τὸ οὐσιωδέστερον κώλυμα τῆς κανονικῆς λειτουργίας τῶν σχολείων σας. Οἱ κ. κ. διευθυνταὶ τῶν σχολείων εἶναι προσωπικῶς ὑπεύθυνοι διὰ πᾶν παράπτωμα κακῆς συμπεριφορᾶς οἰουδῆποτε ἐκ τοῦ διδακτικοῦ τῶν προσωπικοῦ, ἐφ' ὅσον δὲν προβῶσιν ἐγκαίρως εἰς τὰς δεοῦσας διοικητικὰς ἐνεργείας πρὸς τιμωρίαν του»

Ὁ δὲ γυμνασιάρχης συμπληρῶνει:

«...ὡς πρὸς τὰς παρεχομένας ὁμως ἐν αὐτῇ συστάσεις καὶ ὁδηγίας διὰ τὴν συμπεριφορὰν μας ἔναντι τῶν μαθητῶν μας καὶ τῶν γονέων καὶ κηδεμόνων αὐτῶν εἶναι, νομίζω, αὐτονόητον ὅτι πρέπει νὰ συμμορφούμεθα ἐπακριβῶς πρὸς αὐτάς, διότι αὗται προέρχονται ἀπὸ τὴν μακρὰν σχολικὴν πείραν τοῦ κ. Γενικοῦ Επιθεωρητοῦ καὶ τὸ γνωστὸν εἰς ὅλους μας ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων μας, εἶναι σύμφωνοι πρὸς τὰ πορίσματα τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐπιβάλλονται ἀπὸ τὴν ἰσχύουσαν ἐκπαιδευτικὴν νομοθεσίαν. Εἰς τοὺς μαθητὰς μας πρέπει νὰ προσπαθῶμεν νὰ ἐπιβαλλώμεθα μὲ τὴν ἀρτίαν ἐπιστημονικὴν μας κατάρτισιν, μὲ τὴν διδακτικὴν μας ἱκανότητα, μὲ τὴν σοβαρὰν, ἀξιοπρεπὴν καὶ ὑποδειγματικὴν ἀτομικὴν μας ἐμφάνισιν, μὲ τὴν πατρικὴν πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορὰν μας καὶ ὁσάκις εἶναι ἀνάγκη, μὲ τὰς προβλεπομένας ὑπὸ τῆς ἰσχυοῦσης νομοθεσίας κυρώσεις. Ἀλλὰ καὶ ἂν τυχὸν κάποτε εὐρεθῶμεν εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην λόγῳ ἰδιαιτέρων περιπτώσεων ἢ συνθηκῶν νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἄλλα μέτρα (ὅπερ πρέπει πάντοτε νὰ ἀποφεύγωμεν), ταῦτα πρέπει νὰ εἶναι δίκαια, ἥρεμα καὶ ἡπια, νὰ μὴ ἔχουν δὲ ποτὲ τὸν χαρακτήρα ἐκδικήσεως ἢ ἐχθρότητος ἢ μνησικακίας ἀπέναντι τῶν μαθητῶν μας ἢ τῶν οἰκείων των, διότι τότε καταστρέφομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι τὸ ἔργον τῆς Ἀγωγῆς εἰς τὸ ὁποῖον ἔχομεν ἀφιερωθῇ. Ἐπίσης εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἔχωμεν ψυχικὴν ἐπαφὴν καὶ συνεχῇ ἐπικοινωνίαν διὰ καταλλήλου διαφωτίσεως καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας τῶν μαθητῶν μας, διότι χωρὶς τὴν βοήθειαν, ἢ μᾶλλον μὲ τὴν ἐχθρότητα καὶ μάλιστα παρ' ἡμῶν προκαλουμένην, τοῦ οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ παράγοντος, θὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχωμεν εἰς τὸ ἔργον μας τῆς ἀγωγῆς τῶν Ἑλληνοπαίδων»

Δυστυχῶς οἱ σωματικές ποινές, ὡς μὴ νόμιμες, δὲν καταγράφονταν, επομένως δὲν μπορούμε νὰ ἔχουμε εἰκόνα τοῦ ποσοστοῦ τους ἔναντι των θεσμοθετημένων ποινῶν. Υποθέτουμε ὅτι, λόγω των γενικότερων συνθηκῶν στὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν κοινωνία, στὸ μεγαλύτερο μέρος τους θὰ λειτουργοῦσαν κατασταλτικὰ σε περιπτώσεις ἀπειθαρχίας. Σε

κάποιες περιπτώσεις όμως, όταν η ηλικία και προσωπικότητα του μαθητή δεν του επέτρεπαν να αποδεχτεί αυτόν τον εξευτελισμό, συνιστούσαν αιτία σοβαρότερης παρεκτροπής. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όποτε στα βιβλία πράξεων των συλλόγων εμφανίζονται περιστατικά κλιμάκωσης βίας στο σχολικό χώρο εξαιτίας χαστουκιών του καθηγητή σε μαθητή, η πράξη του καθηγητή περιγράφεται σαν κάτι το εντελώς φυσικό, ενώ η αντίδραση του μαθητή συνιστά «παράβαση» και τιμωρείται αυστηρότατα.

Σ' αυτό το καταπιεστικό καθεστώς υπήρχαν αρκετές αντιστάσεις, όπως και διαμαρτυρίες μαθητών, που έπαιρναν κάποτε το δρόμο της δημοσιότητας. Μια τέτοια ομαδική διαμαρτυρία καταγράφεται από τη Ζ. Σημανδηράκη¹ στο γυμνάσιο Χανίων το 1904: «Εκατό περίπου μαθητές του Γυμνασίου Χανίων έφθασαν στο σημείο να τυπώσουν και να διανείμουν ανοικτή επιστολή προς το κοινό της πόλεως, στην οποία ανέφεραν ότι θέλησαν ενεργά να υπερασπίσουν συμμαθητή τους που υποχρεώθηκε να παραμείνει νηστικός επί δώρο για σφάλμα «*αὐ παραιπίος δὲν ἐγένετο*»². Οι μαθητές - συν τοις ἄλλοις - καταλόγιζαν στους καθηγητές τους σκληρότητα ως προς τις ποινές και δήλωναν πως δεν θα ανεχόταν στο εξής απάνθρωπες τιμωρίες (*«βουδρουμισμοί» (εἰρκτή), νηστεία, ὕβρεις, ξυλοκοπήματα*) έπρεπε να καταργηθούν, γιατί μεγάλοι άνδρες και μάλιστα Κρήτες - που αν βρίσκονταν τόσο αργά στα θρανία έφταιγαν οι συνεχείς επαναστάσεις και όχι η βλακεία τους δεν δέχονταν τέτοιου είδους τιμωρίες. Υπήρξε βέβαια διάσταση απόψεων, τα πνεύματα οξύνθηκαν και το θέμα έφθασε στις εφημερίδες, οι οποίες δεν θέλησαν να λάβουν μέρος στη διαμάχη και συνέστησαν ψυχραιμία. Τελικά, δέκα μαθητές από τους πρωταίτιους των επεισοδίων αποβλήθηκαν και ενώ όλα έδειχναν πως οι μαθητές έπρεπε να είχαν χάσει την υπόθεση, ανακοινώθηκε η μετάθεση των καθηγητών προς τους οποίους στρεφόταν οι κατηγορίες των μαθητών. Και μάλιστα στα μέσα του σχολικού χρόνου, τον Ιανουάριο του 1905, θέμα το οποίο έδωσε πάλι λαβή για ανάλογα σχόλια στον Τύπο.

Το ότι οι σωματικές ποινές αποτελούσαν μια πολύ συνηθισμένη καθημερινότητα στο σχολείο καταγράφεται και στις αναμνήσεις από τα μαθητικά χρόνια των λογοτεχνών μας. Ενδεικτικά παραθέτουμε ένα απόσπασμα του Κωστή Παλαμά, από το διήγημά του «Το σχολείο και το σπίτι»³ όπου φαίνεται και ο τρόπος διδασκαλίας της γλώσσας:

«Έντεκα χρονών ήμουν, πέρασα το αλληλοδιδασκτικό, στην πρώτη τάξη του ελληνικού μαθητής. τι γεγονός για το παιδί το πάγαμα σε μεγαλύτερο σχολείο! ...

Μα ποτέ δε θα ξεχάσω την αποστροφή που γιόμισε την παιδική μου την καρδιά και το σίχαμα που μ' έπνιξε αμέσως από το πρώτο μάθημα του περιήμου του ελληνικού.

Άρρωστος δεν είχα κατορθώσει να παρευρεθώ στην τάξη μου από την ημέρα που άνοιξε το σχολείο και άρχισεν η παράδοση. Φάνηκε αφού πέρασε μια βδομάδα ολόκληρη. Από τα παιδιά που σκύβαν εκεί στα θρανία της τάξης αραδιαστά, σχεδόν κανένα δε γνώριζα.

Στην υψηλή δασκαλοκαθέδρα ξάνοιξα να γέρνει καμπουριασμένος ένας ξερακιανός κι ένας ασκημομούτρης, που άγριες έρριχνε ολόγυρά του ματιές. Θυμούμαι το κορμί του, πετσί και κόκκαλα, τα μάτια του βαθουλωμένα, τους ώμους του γυρτούς, χωμένο το κεφάλι του στους ώμους, την κοκκινισμένη του μύτη, το ψαλλιδισμένο του μουστάκι. Περισσότερο δε μπορώ να ξεκαθαρίσω την

¹ Σημανδηράκη Ζ., (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης), Ποινές εκπαιδευτικών και μαθητών στις αρχές του αιώνα, ετήσια έκδοση δήμου Χανίων, 1987, σ. 112-115

² «Λυπηρά έπεισόδια λαμβάνοντα χώραν καθ' έκαστην μεταξύ μαθητών και καθηγητών, έντεινουνσι τās σχέσεις επί τοσοούτον ώστε διαθέτουσι κακώς τούς διδασκομένους προς τούς διδάσκοντας. Εύτύχημα θεωρούμεν ότι αίτιοι και πρόξενοι τής καταστάσεως ταύτης δέν είμεθα ήμείς οἱ μαθηταί ἄλλ' ένιοι τών διδασκόντων, οἵτινες διὰ τών ποινών ἄς βάλλουσιν έξευτελίζουσι τόν μαθητήν και καθιστῶσιν αὐτόν πρό τών ὁμμάτων τών συναδέλφων του γελοῖον.

Έκτός τών έπεισοδίων ἄτινα καθ' ήμέραν συμβαίνουσιν ἕτερον, σοβαρότερον λαβόν χαρακτήρα και σήμεραν συνέβη. Αἴτια τούτου εἶνε ή τιμωρία πολλών έξ ήμών υπό τοῦ συλλόγου τών διδασκόντων διότι ήθελήσαμεν νά υπερασπίσωμεν τὰ δίκαια τών ἀδικουμένων. Διετάρχη συμμαθητής μας νά παραμείνη νήστις επί δώρον διὰ σφάλμα οὐ παραιπίος δέν ἐγένετο. Ἀλλ' ή τιμωρία διὰ ποινών έξευτελίζουσών τόν μαθητήν ἀπαγορεύεται.

Έπειδή δέ καθ' ὃ είχομεν, ὡς συνάδελφοι, καθήκον επενέβημεν ὅπως υπερασπίσωμεν δικαίως και νομίμως μαθητικόν δίκαιον, έξεδιώχθημεν ὡς ἀποδιοπομπαῖοι τράγοι.

Ζητούμεν ὁθεν ἐπιμόνως τιμωρίαί δηλαδή βουδρουμισμοί (εἰρκτή), νηστεία, ὕβρεις, ξυλοκοπήματα) ἄτινα ἀντιβαίνουσιν μεγάλως προς τόν πολιτισμόν και έν γένει προς τόν τής παιδείας νόμον νά καταργηθῶσι, διότι νέοι και μάλιστα Κρήτες φέροντες τὰ ἀνδρικά σήματα δέν ἀνέχονται τοιαῦτα.

Εάν δέ δέν ήδυνήθημεν ένκαίρως νά φοιτήσωμεν εἰς τὰ σχολεία, τοῦτο ὀφείλεται οὐχι βεβαίως εἰς ήλιθιότητα, ἄλλ' εἰς τās συχνάς τής πατρίδος επαναστάσεις, καθ' ἄς μόνον αἱ κλαγγαί τών ὅπλων ἀντήχουν, αἱ δέ μοῦσαι είχον έκδιωχθῇ υπό τών βαρβάρων.

Έπειδή δέ τὸ εὐγενές κοινόν ἴσως ήθελεν εκλάβει ἄλλως πῶς τὸ κίνημα, έγράψαμεν τὰ ὀλίγα ταῦτα.

Έν Χανίοις τῇ 22 Δεκεμβρίου 1904»

³ Λιανοπούλου Ε, Η βία στα σχολεία στη νεοελληνική πεζογραφία, Εταιρία Παιδαγωγικών Επιστημών Κομοτηνής, σ. 17

ασκήμια του "Γέροντας κακοτράχαλος ... " ο στίχος του Βαλαωρίτη θα γράφτηκε για κείνον. Ένας ξερόβηχας συχνά του τον έκοβε το λόγο. Σκεβρωμένος και στην υγεία του. Με πολύ θόρυβο έφτυνε, θορυβούσε περισσότερο κάθε φορά που θύμωνε. Στέκοταν μπροστά του ορθό φτωχό μαθητούδι, τον έβλεπε το μαθητούδι το δάσκαλο, καθώς βλέπει το πουλάκι το φίδι που πετρώνει.

- Απόδος, ω κατάρατε, τα πορθημεία! Βόα ει τούτο σοι ήδιον.: ω Χάρων! Ποίον μέρος λόγου είναι εκείνο το τα;

- Αντωνυμία! τρεμοφιθύρισε ο μαθητής.

- Ούξω να χαθής κουρουνιασμένε! Αντωνυμία βρε!

Και τινάχτηκε φοβερός. Το παιδί στάθηκε βουβό και ξακολούθησε να τρέμη.

-Όνομα.

- Όνομα! Όνομα! Όνομα! Θεομπαίχτη!

Κατέβηκε από τη δασκαλοκαθέδρα, ώρμησε, άδραξε από τ' αυτί το παιδί, του χτύπησε το κεφάλι στον τοίχο ξεφώνησε:

- Άρθρον, βρε, άρθρον! Μάθε κακομοίρη, για να γίνης καλός άνθρωπος.

Πρέπει να λιώση το βρακί σου στην καρέκλα από το διάβασμα. Βρε, η γραμματική, το κλειδί της γλώσσας, κουρουνιασμένο.

Παιγνίδια, ε!

Στα δάκρυα πνιγμένος ο μικρός από τον πόνο του αυτιού. Ο δάσκαλος ερεθισμένος από τα δάκρυα. Όταν επιτέλους άφησε το αυτί του παιδιού, είδα πως τα νύχια του δασκάλου είχανε σημειώσει στο αυτί του μαθητή ματωμένα αχνάρια. Μα έτσι, σχολιάζει ειρωνικά ο αφηγητής, θα γινόμαστε ως το τέλος καλοί άνθρωποι. ...

Έξαφνα πλησιάζει σ' άλλο ένα παιδί καθισμένο εκεί κοντά του. - Που είναι η εξήγησίς σου;

- Δα ... δά ... σκαλε, αποκρίθηκε τραυλίζοντας ο γείτονάς μου, την ... την ... την ... Ξέχασα στο σπίτι.

- Γρήγορα γονατιστός επάνω στο θρανίο.

Και χράπ! επικυρώνεται η δικαστική απόφαση μ' ένα γοργό μεγαλόπρεπο φτύσιμο κατάσταυρα στο πρόσωπο του ξεχασμένου μαθητή. Και με μια ματιά ιεροεξεταστική ριμμένη σε όλους μας απ' άκρη σε άκρη μεγαλόφωνα κήρυξε:

- Θα σας λιώσω στο ξύλο, διάβολοι! Τι νομίζετε! Θα σας αφήσω να κάνετε ό,τι θέλετε! Γράμματα! Γράμματα! Να μάθετε γράμματα! (...) Ο τρόμος μας είχε κεραυνώσει. Νεκρική σιγή τη σαβάνωνε την τάξη μας. Άκουες και το βούισμα της μύγας!»

2.2.9.3 Χαρακτηρισμός διαγωγής

... υπό τήν επιφύλαξιν, όπως μείωση τήν διαγωγήν τῶν μαθητῶν ἐκείνων, οἵτινες μετὰ τήν λήξιν τῶν ἐξετάσεων ἔθραυον ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῆς θύρας τοῦ προαυλίου τὰ μελανοδοχεῖα αὐτῶν, μετὰ τήν ἐξακρίβωσιν τούτων.

Γ. Αγρινίου, Πράξις 44/2-7-1927

Μια επί πλέον «ποινή» για τους μαθητές αποτελεί ο χαρακτηρισμός της διαγωγής τους. Ο χαρακτηρισμός διαγωγής εμπεριέχεται στις διαδικασίες της γνώσης απέναντι στα υποκείμενα, που εγκαθιδρύει κάθε πειθαρχικό σύστημα. Ήδη από το 1840 πλάι στην βαθμολογία κάθε μαθητή υπήρχε και ο χαρακτηρισμός: επιμελής, αμελής, αμελέστατος, χρηστοήτης, απρόσεκτος, άτακτος, ευφυής κλπ¹. Στις καταστάσεις των μαθητών που αποστέλλονταν στο υπουργείο Παιδείας² εκτός από την βαθμολογία κατά μάθημα για κάθε μαθητή βρίσκουμε και ξεχωριστή βαθμολογία της επιμέλειας και της διαγωγής, σε αριθμητική δεκαδική κλίμακα βαθμολόγησης από 0 έως 8.

Με το υπουργικό διάταγμα της 12-1-1893 «Περί εγγραφής, εξετάσεων, ποινών και εορτών εν τοις εκπαιδευτηρίοις της μέσης εκπαιδεύσεως» η διαγωγή των μαθητών διακρίνεται σε κοσμία, καλή και απρεπή. Με το Β.Δ. της 25-5-1912 «Περί εξετάσεων εν τοῖς γυμνασίοις και τοῖς ἐλληνικοῖς σχολείοις» άρθρο 64, η διαγωγή των μαθητών χαρακτηρίζεται με τις λέξεις κοσμιωτάτη, κοσμία, καλή, επίμορφος και κακή. Οι περισσότερες διαβαθμίσεις λειτουργούν κατ' αναλογία με τη διεύρυνση της βαθμολογικής κλίμακας. Όταν οι διαδικασίες επιλογής γίνονται αυστηρότερες, οι διαχωριστικές γραμμές γίνονται λεπτότερες. Ή καλύτερα, επειδή οι διαδικασίες επιλογής γίνονται αυστηρότερες, προστίθεται ένα ακόμα φραγμός, η

¹ Βασιλικόν Γυμνάσιον Ναυπλίας, ΑΒΕ 2, 1.1, ΓΑΚ Ναυπλίου

² Βασιλικόν Γυμνάσιον και Ελληνικόν Σχολείον Ναυπλίας, κατάλογος ενιαυσίων εξετάσεων του σχολικού έτους 1846-1847, ΓΑΚ Αθήνας

συμπεριφορά. Μόνο που η συμπεριφορά είναι κάτι που εξετάζεται στο σχολείο χωρίς να διδάσκεται στο επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Οι σύλλογοι μάλιστα του 8ου Γυμνασίου Αρρένων Αθήνας και του 1ου Θεσσαλονίκης το 1916 προτείνουν ακόμα και να «*βαθμολογῆται ἡ διαγωγή τῶν μαθητῶν ὡς καὶ τὰ λοιπὰ μαθήματα καὶ ὁ βαθμὸς οὗτος συνυπολογιζόμενος ὡς ἰσοδύναμος μετὰ τοῦ βαθμοῦ τῶν ἄλλων μαθημάτων νὰ ἐπιδρῷ ἐπὶ τῆς προαγωγῆς ἢ ἀπολύσεως τῶν μαθητῶν, καταχωριζόμενος καὶ ἰδιαίτερος ἐν τοῖς τίτλοις τῶν μαθητῶν ὡς γίνεται σήμερον*»¹.

Η διαγωγή καθορίζεται στο τέλος του σχολικού έτους από το σύλλογο και αναγράφεται στις αντίστοιχες στήλες του γενικού ελέγχου. Στις περιπτώσεις όμως που η σοβαρότητα της πράξης είναι μεγάλη, ο χαρακτηρισμός «κακή» ή «επίμεμπτη» συνοδεύει το πρακτικό επιβολής της αντίστοιχης ποινής. Μαθητής που με πρακτικό του συλλόγου έχει χαρακτηριστεί η διαγωγή του ως κακή και έχει εγκριθεί από το υπουργείο, δεν επιτρέπεται να μαθητεύσει στο ίδιο σχολείο κατά το επόμενο σχολικό έτος. Έτσι ο χαρακτηρισμός της διαγωγής αποτελούσε ένα πολύ σοβαρό μέσο πίεσης και εξόντωσης των μαθητών, αλλά είχε και σωφρονιστική λειτουργία, αφού μπορούσε να αλλάξει, αν σημειωνόταν ειλικρινής μεταμέλεια και σημαντική μεταστροφή του μαθητή.

Στο διάταγμα της 31-10-1939 «Περί εγγραφών, εορτολογίου, ποινών κλπ...» υπάρχει ειδικό κεφάλαιο για τις πειθαρχικές κυρώσεις. Η διαγωγή των μαθητών διατηρεί τις πέντε διαβαθμίσεις: κοσμιωτάτη, κοσμία, καλή, επίμεμπτος και κακή, αλλά ο χαρακτηρισμός ως κακής ή επίμεμπτης, υπόκειται σε έγκριση από τον υπουργό Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, ο οποίος μπορεί να τροποποιήσει τον προτεινόμενο χαρακτηρισμό μετά από εισήγηση του αρμόδιου γενικού επιθεωρητή. Γενικά, οι συνέπειες της κακής διαγωγής είναι ο μαθητής να μην μπορεί σε καμία περίπτωση να φοιτήσει στο ίδιο σχολείο, ενώ για την εγγραφή του ή τη μετεγγραφή του σε οποιοδήποτε άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό σχολείο πρέπει να πάρει την έγκριση του υπουργού, ύστερα από γνωμοδότηση του αρμόδιου γενικού επιθεωρητή. Μαθητής του οποίου η διαγωγή χαρακτηρίστηκε επίμεμπτη, δεν μπορεί να φοιτήσει το επόμενο έτος στο ίδιο σχολείο αν υπάρχει στην ίδια πόλη άλλο όμοιου τύπου. Δηλαδή αυτές οι δύο ποινές ισοδυναμούν πρακτικά με αποβολή για πάντα από το σχολείο. Από πολλούς συλλόγους ο υποβιβασμός της διαγωγής κρίνεται παιδαγωγικά ως σκοπιμότερη και ηπιότερη ποινή, από την αποβολή αφού η απομάκρυνση από το σχολείο δεν γίνεται στο μέσο του σχολικού έτους. Συστηματική χρήση του υποβιβασμού της διαγωγής γίνεται στο γυμνάσιο Χανίων για σοβαρά παραπτώματα και στο Πειραματικό γυμνάσιο της Θεσσαλονίκης ακόμα και για ελαφρά. Στο δεύτερο μάλιστα, σε σχετική έρευνα, πάνω από το 15% των μαθητών χαρακτηρίζονταν με διαγωγή κοσμία ή καλή και πολλοί από αυτούς αποκλείονταν από την περαιτέρω φοίτησή τους στο σχολείο.

Ο χαρακτηρισμός της διαγωγής είναι ένα στοιχείο που δεν έχει μόνο εσωσχολική χρήση, αλλά συνοδεύει το μαθητή για όλη του τη ζωή, αφού αναγράφεται στους τίτλους σπουδών του. Μαθητές με διαγωγή κοσμία και κατώτερη δεν μπορούν να φοιτήσουν στις Ακαδημίες και τις στρατιωτικές σχολές. Για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνείο απαιτείται διαγωγή τουλάχιστον κοσμία. Γενικά η κοσμία διαγωγή και οι κατώτεροι αυτής χαρακτηρισμοί αποτελούν πρόσκομμα για την επαγγελματική εξέλιξη του νέου, ειδικά το διορισμό του στο δημόσιο τομέα. Η επίμεμπτη και κακή διαγωγή σημαίνουν διαρκή αποκλεισμό από κάθε δημόσια υπηρεσία. Σε πολλές περιπτώσεις μαθητές αναγκάζονται να ζητούν βελτίωση του χαρακτηρισμού της διαγωγής τους για να εξελιχθούν επαγγελματικά², ακόμα και δεκαπέντε χρόνια μετά από την αποφοίτησή τους από το γυμνάσιο. Ειδικά για τις μαθήτριες, ο χαρακτηρισμός της διαγωγής ως «κοσμίας» ισοδυναμούσε με μεγάλη ηθική μείωση³.

¹ Βιβλίο Πράξεων 8^{ου} Γυμνασίου Αρρένων Αθηνών, πράξη κδ/11-3-1916

² «...ή βελτίωσις εἶναι ἐπιβεβλημένη ἀφοῦ ἔχομεν τὴν πληροφορίαν ὅτι οὗτος ἐζήτησε νὰ προσληφθῇ εἰς ἰδιωτικὴν τίνα ἐπιχείρησιν καὶ δὲν ἐγένετο δεκτὸς λόγῳ τῆς κοσμίας διαγωγῆς του...» Γυμνάσιο Αρρένων Ναυπάκτου, πράξη 36 τοῦ 1949

³ «...χαρακτηρίζει τὴν διαγωγὴν αὐτῶν κοσμιωτάτην...καὶ κρίνει ἐπαρκῆ τὴν ἠθικὴν μείωσιν, ἣν ὑπέστησαν αὐταὶ ἐκ τῆς ὀκταμήρου ἀποβολῆς, καὶ δὲν νομίζει ὁ σύλλογος, ὅτι διὰ τὸ παράπτωμα καὶ μόνον τοῦτο πρέπει νὰ παραδῶσθαι τὰς ἐν λόγῳ μαθητρίδας εἰς τὴν κοινὴν ἠθικῶς μειωμένην... πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἀποψιν διεφώνησε ὁ καθηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν...» Γ Ὁληέων Ρεθύμνου, πράξη 9/15-1-1948

2.2.9.4 Διαδικασία επιβολής κυρώσεων.

Το σχολείο, για να αποκτήσουν οι λειτουργίες που επιτελεί μεγαλύτερο κύρος και αντικειμενικότητα, δίνει σ' αυτές χαρακτήρα τελετουργικό. Αυτό ισχύει και για τις ποινές και για τις αμοιβές. Άλλωστε κάθε εξουσιαστική σχέση δομείται ιεραρχικά. Έτσι και οι ποινές ανάλογα με τη σοβαρότητά τους επιβάλλονται από τον ίδιο το διδάσκοντα, το διευθυντή ή το σύλλογο. Οι οδηγίες που συνόδευσαν τον «εσωτερικό κανονισμό Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων» έδιναν τις κατευθυντήριες γραμμές για τον τρόπο επιβολής των τιμωριών που ίσχυαν ως το 1929:

«...Φυσικά είναι προτιμότερο να προλαμβάνει κανείς τις παραβάσεις των σχολικών νόμων και τις παρεκτροπές των νέων από το να τιμωρεί τους παραβάτες. Όταν όμως αναγκάζεται να καταφύγει σε αυτό το μέτρο, πρέπει να κάνει διάκριση στα παραπτώματα που οφείλονται σε παιδική απερισκεψία και σε αυτά που προέρχονται από κακία και να τιμωρεί αυστηρά μόνο τα τελευταία. Κατά ανάλογο τρόπο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η ηλικία, η σωματική κατάσταση, ο χαρακτήρας και η προηγούμενη διαγωγή του παιδιού. Αυτός του υποτροπιάζει θα τιμωρείται αυστηρότερα όπως και εκείνος που δεν αποδέχεται αγόγγυστα την ποινή του. Ποτέ όμως η αυστηρότητα δεν πρέπει να είναι τόσο μεγάλη, ώστε να επιφέρει νέα απείθεια.

Και όπως το να τιμωρεί κανείς συνεχώς το ίδιο άτομο το κάνει αναίσθητο στην τιμωρία, έτσι και η τιμωρία πολλών συγχρόνως είναι αναποτελεσματική, γιατί βρίσκουν αμοιβαία παρηγοριά και ενίσχυση. Αν λοιπόν η παράβαση γίνει από πολλούς μαθητές ή από ολόκληρη την τάξη, πρέπει να τιμωρούνται **οι πρωταίτιοι** και αν δεν ανακαλυφθούν αυτοί, εκείνοι που συνήθως ατακτούν. Το τελευταίο μέτρο θα έχει άριστο αποτέλεσμα, γιατί όχι μόνο οι τιμωρούμενοι θα είναι λίγοι, αλλά και οι επιμελείς και χρηστοθήεις θα ενισχύονται και οι δε αμελείς και άτακτοι θα αναγκαστούν να αναγνωρίσουν την αξία της καλής διαγωγής.

...Κάθε σωματική ποινή είναι αντίθετη στα ήθη της εποχής μας, τον πολιτισμό, την αξιοπρέπεια του ανθρώπου, το σκοπό της ανατροφής και σύμφωνα με τον Πλούταρχο «*τοῖς δούλοις μᾶλλον ἢ τοῖς ἐλευθέροις ἀρμόζει*». Για τον ίδιο λόγο απαγορεύεται κάθε είδος προπηλακισμού και ύβρεων των δασκάλων κατά των μαθητών.

Η εφαρμογή των ποινών από τους δασκάλους δεν θα πρέπει να γίνεται με πάθος ή θυμό. Ειδικά η αταραξία είναι αναγκαία στην περίπτωση που το τιμωρούμενο σφάλμα ανάγεται στο πρόσωπο του δασκάλου. Οι ποινές πρέπει να είναι πάντοτε τέτοιες ώστε ούτε κατά διάνοια να βλάπτεται η υγεία των μαθητών. Τα δωμάτια στα οποία φυλακίζονται δεν πρέπει να είναι υγρά ή ψυχρά, να τους επιβάλλεται γραφική εργασία ανάλογη με το χρόνο κράτησης και να επιτηρούνται αυστηρά και ακατάπαυστα. Σπανιότατα και μόνο σε μεγάλη ανάγκη πρέπει να αποβάλλονται οι μαθητές από την τάξη.

Απαράβατος κανόνας είναι να μην τιμωρείται ο μαθητής την στιγμή που ατάκτησε, γιατί μπορεί αυτό να τον παροξύνει. Απεναντίας αφήνοντας κάποιο χρονικό διάστημα μεταξύ της τιμωρητέας πράξης και της επιβαλλόμενης ποινής, δίνεται στο παιδί χρόνος να αναγνωρίσει το σφάλμα του, να καταλάβει το δίκαιο και την αναγκαιότητα της ποινής και να ωφεληθεί από την τιμωρία.

Δεν συμφέρει να καταφεύγει ο δάσκαλος συνεχώς σε αυτοπρόσωπη τιμωρία. Η μεσολάβηση του προϊσταμένου της σχολής σε μερικές περιπτώσεις είναι αναγκαιότατη, όχι μόνο γιατί η **ιεραρχική διανομή της εξουσίας** την καθιστά περισσότερο σεβαστή, αλλά και επειδή ο προϊστάμενος της σχολής είναι καταλληλότερος να γνωρίζει τη γενική κατάσταση του εκπαιδευτηρίου και να αποφασίζει καλύτερα για το γενικό συμφέρον του σχολείου. Σε περίπτωση διαφωνίας δασκάλου και προϊσταμένου αποφασίζει η ολομέλεια των καθηγητών ή δασκάλων και εν ανάγκη η σχολική εφορεία».

Όταν λοιπόν η συμπεριφορά ενός μαθητή δεν είναι σύμφωνη με τους σχολικούς κανόνες και η επέμβαση του διδάσκοντος, με τον παιδαγωγικό τρόπο που ήξερε, ή μάλλον που είχε

υποστεί και αυτός σα μαθητής, δεν επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα, παραπέμπεται στο διευθυντή του σχολείου, ο οποίος τιμωρεί μόνος του τα μικροπαραπτώματα, ή αποφασίζει ότι θα πρέπει να αναλάβει την υπόθεση ο σύλλογος διδασκόντων, αν κρίνει πως η σοβαρότητα της παράβασης είναι μεγάλη. Σε κάθε περίπτωση, οι πρακτικές που ακολουθούνται έχουν το χαρακτήρα δικαστικής μεθοδολογίας: ανάκριση, απολογία, καταθέσεις, απόφαση¹. Η δικαστική μεθοδολογία ήταν συνηθισμένη και στον τρόπο επιβολής των ποινών στο αλληλοδιδασκτικό σχολείο. Για τα σοβαρότερα παραπτώματα συστηνόταν ένα είδος δικαστηρίου, όπου συμμετείχε ο δάσκαλος και έξι πρωτόσχολοι μαθητές και ακολουθούσαν ανάλογη δικαστική μεθοδολογία: απόδοση κατηγορίας- απολογία- απόφαση². Τις ανακρίσεις στο γυμνάσιο αναλαμβάνει ο γυμνασιάρχης ή τις αναθέτει σε κάποιους καθηγητές. Ο μαθητής που παραπέμπεται στο σύλλογο έχει το δικαίωμα να απολογηθεί. Αν χρειαστεί, λαμβάνονται και γραπτές καταθέσεις. Ο σύλλογος αποφαινεται για το αν διαπράχτηκε η παράβαση, αν είναι σοβαρή, κατά πόσο εμπλέκεται ο κατηγορούμενος μαθητής και ποια ποινή πρέπει να του επιβληθεί. Τέλος συντάσσεται το πρακτικό της συνεδρίασης, όπου αναφέρεται η απόφαση και η αιτιολογία της, το αν λήφθηκε ομόφωνα ή κατά πλειοψηφία, καθώς και τα επιχειρήματα της μειοψηφίας. Γίνεται έτσι ο δάσκαλος **παιδονόμος, αστυνομικός και αμείλικτος δικαστής**, κάτι οπωσδήποτε επαχθές, αν αναλογιστεί κανείς πως αυτό καθαυτό το έργο της αγωγής δημιουργεί τριβές.

Όλα τα σχετικά διατάγματα που αναφέρονται στις ποινές και στην αρμοδιότητα επιβολής τους δεν προβλέπουν αντιστοιχία παραπτώματος - ποινής. Έτσι τα κριτήρια βάσει των οποίων αποφασίζει ο σύλλογος για το ύψος μιας ποινής δεν είναι καθορισμένα. Επαφίεται στον εκάστοτε σύλλογο η αξιολόγηση της σοβαρότητας του παραπτώματος, ανάλογα με το πόσο στέκεται εμπόδιο στην εκπαιδευτική διαδικασία, προσβάλλει το κύρος του εκπαιδευτικού ή κατά πόσο είναι κοινωνικά αποδεκτό στο συγκεκριμένο χρόνο και χώρο. Υπάρχουν πολλά χαρακτηριστικά παραδείγματα περί του αυθαίρετου του ύψους της ποινής. Έτσι για το ίδιο παράπτωμα π.χ. της ομοφυλοφιλίας, έχουμε ποινές από «δια παντός αποβολή από όλα τα σχολεία του κράτους» έως οκτώ ημέρες μόνο. Γι αυτό το λόγο και το υπουργείο απαιτούσε λεπτομερή περιγραφή των γεγονότων στα πρακτικά, για να μπορεί να διαμορφώσει άποψη περί μετριάσμου ή όχι του ύψους μιας ποινής. Οι εκπαιδευτικοί συνήθως τιμωρούσαν πολύ αυστηρά, αλλά είχαν και τη δυνατότητα απονομής χάριτος, «άφεσης αμαρτιών» ή μετριάσμου της ποινής στις περιπτώσεις όπου διαπιστωνόταν μεταμέλεια του μαθητή³.

Γενικά γινόταν κατάχρηση της ποινής της αποβολής. Με το παραμικρό διώχνονταν οι μαθητές από το σχολείο. Ειδικά τους πρώτους μήνες του σχολικού έτους επιβάλλονταν παραδειγματικές ποινές για εκφοβισμό. Όμως «οι παραδειγματικές ποινές ήταν άδικες και η αδικία εξαγριώνει τον αδικούμενο. Γι αυτό πολύ συχνά απαντούμε ιδιαίτερα στην περίοδο 1836-1910 επιθέσεις μαθητών εναντίον των καθηγητών τους για άδικη αποβολή ή απόρριψη»⁴.

¹ Ζαφειριάδης Κ., Σουσαμίδου Α., Η διαγωγή των μαθητών και οι σχολικές κυρώσεις στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 46

² «Εἰς τὰ βάρη ἀμαρτήματα εἶναι ἔρεπον προσέτι νὰ συνεθίζωνται τὰ παιδία νὰ συστήνωσιν ἐν εἶδος κληρωτοῦ ἢ αἵρετοῦ δικαστηρίου, τὸ ὁποῖον συγκροτεῖται ἀπὸ ἑξ πρωτοσχόλους, ἀπὸ 4 ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως τοῦ ἐγκαλουμένου, καὶ ἀπὸ τὸν διδάσκαλον. Ὁ γενικὸς πρωτόσχολος ἐγκαλεῖ ἐκθέτων τὸ ἁμάρτημα. μετὰ τοῦτον ἀκούεται ἡ ἀπολογία τοῦ ἐγκαλουμένου, ὅστις τιμωρεῖται μὲ τὴν ποινὴν, εἰς τὴν ὁποίαν θέλει καταδικασθῇ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, ἂν κριθεῖ ἔνοχος. Ὅστις τῶν μαθητῶν εἴπῃ κανὲν ψεῦδος βαρὺ, ἢ συκοφαντίαν μὲ σκοπὸν νὰ βλάψῃ ἄλλον, ἢ κλέψῃ τί τῶν συμμαθητῶν του ἢ τοῦ σχολείου, ἢ φέρων τί ἄξιον λόγου ἐκ τῆς πατρικῆς του οἰκίας, κάμνῃ δοσοληψίας ἀπηγορευμένας εἰς τὸ σχολεῖον, ἢ λέγει αἰσχρολογίας ἀσυγχωρήτους, ὁ τοιοῦτος δικάζεται κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον. [...] Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ δικάζῃ καὶ νὰ καταδικάζῃ τοὺς σφάλλοντας μαθητὰς πάντοτε στὸ τέλος τῆς παραδόσεως. Τοιοῦτον τὸν ὅρον χρεωστεῖ νὰ φυλάσῃ ἀπαρασαλεύτως διότι οὕτω δύναται νὰ μὴ συναρπάξῃται ὑπὸ τοῦ θυμοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζῃ καὶ νὰ βεβαιώνεται, ἂν ὁ ἐγκαλούμενος τῷ ὄντι ἔσφαλεν, ἢ ἀδίκως ἐγκαλεῖται, καὶ νὰ ἐνεργῇ μὲ τὴν ἀπαιτουμένην ἀπάθειαν, ἀμεροληψίαν καὶ ἀξιοπρέπειαν» Δημητρά Αλ. : Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τόμος Α', Αθήνα 1973, σ.97

³ Το 1845 μια συνεδρίαση αφορά σε τιμωρία μαθητή της α' τάξης (14 ετών) ο οποίος όταν τιμωρήθηκε επειδή ήταν αμελής, με φυλάκιση εντός του σχολείου, απείλησε τον καθηγητή των λατινικών με τα λόγια «θα μ' αφήσεις ελεύθερο ή θα πιω το αίμα σου». Αρχικά αποφασίστηκε ποινή αποβολής 6 μηνών, αλλά ύστερα από μεταμέλεια του μαθητή η τιμωρία περιορίστηκε στις 10 μέρες ΓΑΚ Ναυπλίου, 4.1 Βασιλικό Γυμνάσιο Ναυπλίας 1841-45 σελ 207-208

⁴ Τσουμелές – Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια, Αθήνα, 1933 , σ. 103

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΟΙ ΑΤΑΞΙΕΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΤΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1.1 Εισαγωγή

Προτού προχωρήσουμε στις σχετικές με το θέμα έρευνες, θα κάνουμε μια παρένθεση και να μιλήσουμε για τη γοητεία της απειθαρχίας. Η ανατρεπτική θέση του φιλόσοφου και ψυχαναλυτή Έριχ Φρομ στο δοκίμιό του «η ανυπακοή σαν ψυχολογικό και ηθικό πρόβλημα» είναι πως η ανθρώπινη ιστορία άρχισε με μια πράξη ανυπακοής και είναι πολύ πιθανό να τελειώσει με μια πράξη υπακοής. Ως πράξη ανυπακοής υπαινίσσεται τις αφετηρίες της ανθρώπινης εξέλιξης που αναφέρονται είτε στην ιουδαϊκή θρησκεία είτε στην ελληνική μυθολογία, δηλαδή την επιλογή του Αδάμ και της Εύας να εγκαταλείψουν τον Παράδεισο και το μεγαλειώδη μύθο του Προμηθέα, του οποίου η άρνηση να υποταγεί συμβολίζει τη μετατροπή του ανθρώπου σε θεό. Όταν λοιπόν συζητούμε για την ανυπακοή των παιδιών, πρέπει να ξέρουμε ότι φέρουμε μέσα μας την διάθεση αυτής της ανυπακοής, νομιμοποιημένης μάλιστα από τους μύθους της αρχαιότητας και τους μύθους της Βίβλου. Και κάτι ακόμη: τα παραμύθια που λένε οι γονείς και οι παππούδες στα παιδιά τους παρέχουν την ευκαιρία να συνταυτιστούν με τους απειθαρχητους ήρωες. Τα ίδια άτομα που ζητούν από το παιδί την πειθαρχία, του παρέχουν την ευκαιρία να ταυτίζεται με τους ήρωες του παραμυθιού. Με άλλα λόγια του παρέχουν την δυνατότητα να διατηρεί μέσα του τη διάσταση της απειθαρχίας και της υπέρβασης. Ο ήρωας που δεν υπακούει είναι ο ήρωας φορέας του ίδιου πνεύματος του Προμηθέα Δεσμώτη¹.

Η εργασία αυτή αποτελεί μια πρωτότυπη συλλογή-καταγραφή της μαθητικής απειθαρχίας και αφιερώνεται σε όλους όσους την επέλεξαν συνειδητά, σε εκείνες τις εποχές που απαιτούνταν η απόλυτη υποταγή.

1.2 Σχετικές έρευνες

Οι διάφορες μορφές μαθητικών παραπτωμάτων και η συσχέτισή τους με την ικανότητα μάθησης, την κοινωνική προσαρμογή, την ταξική προέλευση και τη σχολική επίδοση των μαθητών έχουν ερευνηθεί ευρύτατα. Τα τελευταία είκοσι χρόνια συζητείται ιδιαίτερα στις ΗΠΑ αλλά και στην Ευρώπη η έξαρση σε φαινόμενα μαζικών και ατομικών συμπεριφορών βίας και επιθετικότητας, βανδαλισμών, εκφοβισμού μαθητών και εκπαιδευτικών στους σχολικούς χώρους, οπλοφορίας, χρήσης ουσιών και άλλων ποινικών αδικημάτων². Από την άλλη μεριά, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στις σύγχρονες διδακτικές και παιδαγωγικές πρακτικές έχει επιδράσει θετικά στη δόμηση των διαπροσωπικών σχέσεων στο σχολείο και στον τρόπο οργάνωσης της σχολικής τάξης, προλαμβάνοντας και διευθετώντας αποτελεσματικότερα συγκρούσεις καθημερινότητας.

Η συχνότητα με την οποία εμφανίζονται οι διάφορες μορφές προβληματικής συμπεριφοράς στο σχολείο «ποικίλει στις διάφορες χώρες και εξαρτάται από τον ορισμό και τα διαγνωστικά κριτήρια των προβληματικών μορφών συμπεριφοράς, τις μεθόδους αξιολόγησης της συγκεκριμένης συμπεριφοράς από τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς καθώς επίσης και από πολιτισμικούς παράγοντες»³. Κατά τον ίδιο τρόπο ποικίλει και στην ίδια χώρα σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους, εφόσον διαφοροποιούνται οι σκοποί της

¹ Τζαβάρας Ν., Η γοητεία της απειθαρχίας, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 2ου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή 1997 σ. 49

² Πετρόπουλος Ν., Παπαστυλιανού Α., Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο- Γενεσουργοί παράγοντες και επιπτώσεις Β΄ και Γ΄ ΚΠΣ, ΕΠΕΑΕΚ, Αθήνα 2001, σ. 16

³ Χατζηχρήστου Χρ., Horf D., Προβλήματα συμπεριφοράς και σχολικής επίδοσης μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών, Παιδαγωγική Επιθεώρηση, τ. 14-15, 1991 σ. 108

αγωγής και οι κοινωνικές συνθήκες και αντιλήψεις. Άλλωστε το πλήθος και τα είδη των κανόνων καθορίζουν το πλήθος και το είδος των παραβάσεων.

Σύμφωνα με τον Ντουέ¹, η ερευνητική προσέγγιση της πειθαρχίας στο σχολείο ταξινομείται σε πέντε κύριες κατηγορίες. α) εργασίες όπου προέχει το ιστορικό στοιχείο β) έρευνες όπου προέχει το παιδαγωγικό στοιχείο γ) προσεγγίσεις που αφορούν στη λήψη συγκεκριμένης θέσης για την πειθαρχία και τις τιμωρίες δ) μελέτες κοινωνιολογικού τύπου και ε) μελέτες, έρευνες ή αναλύσεις ψυχολογικού τύπου.

Στην ελληνική πραγματικότητα σχετικές μελέτες και έρευνες με ιστορικού τύπου προσεγγίσεις έχουν γίνει από τους: Π. Ράπτη², Β. Χατζηβασιλείου³, ο οποίος αναφέρεται στους νόμους, το διατάγματα, τις εγκυκλίους και τα λογοτεχνικά κείμενα που δείχνουν τα είδη και το πνεύμα των ποινών και των αμοιβών στις δύο πρώτες βαθμίδες της εκπαίδευσης το 19^ο αιώνα, Κ. Ζαφειριάδη⁴, ο οποίος κάνει μια ιστορική ανασκόπηση των σκοπών της νεοελληνικής εκπαίδευσης και του θεσμικού πλαισίου των κυρώσεων κατά των απειθαρχών μαθητών, με αναφορές στις εγκυκλίους που ρύθμιζαν τους «κανόνες» συμπεριφοράς κατά τις διάφορες περιόδους της ιστορίας της εκπαίδευσης, Ε. Λιανοπούλου⁵, η οποία κάνει μια επισκόπηση των λογοτεχνικών αναφορών που αναφέρονται στις σχέσεις εκπαιδευτικών-μαθητών και στους λόγους για τους οποίους τιμωρούνται κάποιοι όπως π.χ. ο Λουντέμης, αλλά και τις περιπτώσεις εκπαιδευτικών που περιπαίζονται από τους μαθητές, κ.α.

Στις έρευνες όπου προέχει το παιδαγωγικό στοιχείο διακρίνουμε εκείνη των Ε. Τατατόρη και Δ. Χατζηδημού⁶, η οποία διαπιστώνει υψηλή επιθετικότητα των εκπαιδευτικών ιδιαίτερα απέναντι στους αδύνατους μαθητές και μεταξύ των άλλων προτείνει οι σχολές εκπαίδευσης εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης να προσφέρουν περισσότερη και καλύτερη παιδαγωγική, ψυχολογική, κοινωνιολογική κλπ κατάρτιση. Γενικά, η πρωτογενής έρευνα για τη σχολική πειθαρχία στην Ελλάδα στο μεγαλύτερο της μέρος ασχολείται με την καταγραφή των μορφών συμπεριφοράς οι οποίες θεωρούνται από τους εκπαιδευτικούς ως παραβατικές, όπως: των Α. Δαβάζογλου- Κ. Κόκκινου - Ε. Κουρατζή⁷, Αραβανή⁸, ή των Μ. Ζαφειροπούλου και Ε. Μάτη⁹, η οποία καταγράφει τις συμπεριφορές σε δημοτικά σχολεία του νομού Μαγνησίας που χαρακτηρίζονται από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς ως απειθαρχες.

Πολλοί ερευνητές σε μελέτες κοινωνιολογικού ή ψυχολογικού τύπου, αναφέρονται σε συγκεκριμένες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς, αναλύοντας τη σχέση της με τους παράγοντες που την επηρεάζουν. Έτσι π.χ. οι Ν. Πετρόπουλος - Α. Παπαστυλιανού¹⁰ μελετούν τις πηγές θυματοποίησης των μαθητών, τις μορφές θυματοποίησης και βίας και διερευνούν στη σχέση βίας ως θύματα, με βίαιες συμπεριφορές των ίδιων των μαθητών ως θύτες, καθώς και τη σχέση της βίας και των βανδαλισμών με την ποιότητα των σχέσεων μέσα στην οικογένεια, την επίδραση του σχολείου και των εκπαιδευτικών, την αυτοεκτίμηση και τις στρατηγικές αντιμετώπισης άγχους που χρησιμοποιούν οι μαθητές, όταν τους παρουσιάζεται κάποιο πρόβλημα. Ο Πανούσης¹¹ ερευνά τα ποσοστά αυτοομολογούμενης εγκληματικότητας στους μαθητές της χώρας. Πρόκειται για έρευνα του πανεπιστημίου Θράκης σε 67 γυμνάσια και λύκεια της χώρας, με συνολικό δείγμα 3.795 μαθητές και

¹ Ντουέ, Μπ., Πειθαρχία και τιμωρίες στο σχολείο, Σύγχρονη εκπαίδευση, Αθήνα 1992, σ. 16-17

² Ράπτης Π., «Μαθητική παραβατικότητα και η παιδονομία στην ελληνική εκπαίδευση κατά το 19ο αιώνα», Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 2ου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, 1997, σ. 43

³ Χατζηβασιλείου Β., «Το σύστημα ποινών στην ελληνική εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα», Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988

⁴ Ζαφειριάδης Κ., «Η διαγωγή των μαθητών και οι σχολικές κυρώσεις στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μια ιστορική- κριτική προσέγγιση» Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004

⁵ Λιανοπούλου Ε., Η βία στα σχολεία στη νεοελληνική πεζογραφία, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 2^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή 1997, σ. 17

⁶ Τατατόρη Ε., Χατζηδημού Δ., Εκτιμήσεις μαθητών Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την επιθετικότητα των εκπαιδευτικών, των γονιών και των ίδιων, μια εμπειρική προσέγγιση, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 20ου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή 1997, σ. 93

⁷ Α. Δαβάζογλου, Κ. Κόκκινου, Ε. Κουρατζή, Στάσεις και αντιλήψεις μελλοντικών εκπαιδευτικών για διαταραχές συμπεριφοράς σε παιδιά σχολικής ηλικίας, Πρακτικά 2^{ου} Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, σ. 167-177

⁸ Αραβανής Γ., Πειθαρχία και εκπαίδευση-ο ρόλος των ποινών και των αμοιβών στο σχολείο και στο νηπιαγωγείο, Γρηγόρη, Αθήνα 1996

⁹ Ζαφειροπούλου Μ. Μάτη Ε., Ορισμός και παράμετροι της απειθαρχίας συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολείο», Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Κομοτηνή

¹⁰ Πετρόπουλος Ν., Παπαστυλιανού Α., Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο- Γενεοσυργί παράγοντες και επιπτώσεις Β' και Γ' ΚΠΣ, ΕΠΕΑΕΚ, Αθήνα 2001

¹¹ Πανούσης Γ., Εγκληματολογικές έρευνες, Σάκουλα, Αθήνα 1991

ανώνυμα ερωτηματολόγια. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι το 26% των μαθητών της χώρας μας έχουν διαπράξει μία τουλάχιστον παράβαση, χωρίς να έχει ασχοληθεί μαζί τους η δικαιοσύνη. Οι Χρ.Χατζηχρήστου- D. Horf¹, ερευνούν τη σχέση των προβλημάτων συμπεριφοράς των μαθητών με την επίδοση, το φύλο και το μέγεθος της πόλης, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών. Ο Γκότοβος² μελετά το παράδειγμα του καπνίσματος ως μια μορφή «απόκλισης» στην εκπαίδευση, για την οποία παρατηρείται το φαινόμενο της ανοχής από τη μεριά του σχολείου. Ο Γκότοβος, επίσης, μελετά τη «μόδα» των καταλήψεων στα σχολεία εξετάζοντας τα βιώματα, το ιδεολογικό προφίλ των νέων και την αντίδραση του σχολείου, με σκοπό την περιγραφή, την ανάλυση και την «ερμηνεία αυτής της συμπεριφοράς, με την αποκάλυψη δομικών, ψυχοκοινωνικών και βιογραφικών παραμέτρων που ευνοούν παρόμοιες μορφές απόκλισης στην εκπαίδευση»³. Μεταξύ των άλλων διερευνά και το πώς αντιλαμβάνονται οι μαθητές τη στάση του ατόμου απέναντι στους κανόνες με τους οποίους ρυθμίζεται η συμπεριφορά του πολίτη στο καθεστώς αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας.

Στις μελέτες, έρευνες ή αναλύσεις κοινωνιολογικού ή ψυχολογικού τύπου συγκαταλέγεται και η έρευνα της Π. Πηγιάκη⁴, η οποία εστιάζει στις αιτίες της προβληματικής συμπεριφοράς στην τάξη σε σχέση με τους μαθητές, τους καθηγητές και άλλους παράγοντες. Ως προβληματική συμπεριφορά θεωρείται εδώ ο θόρυβος των μαθητών μέσα στην τάξη κατά τις ώρες των μαθημάτων, οι τρυφερές εκδηλώσεις λίγων μαθητικών ζευγαριών κατά τις ώρες του διαλείμματος, το κάπνισμα, η καθυστέρηση προσέλευσης στην τάξη, ο θόρυβος από τα μηχανάκια. Ο Γ. Σκούρας⁵ ερευνά τα ποσοστά των μαθητών με μειωμένη διαγωγή, μικρότερη από «κοσμιωτάτη» ως μορφή σχολικής ποινής, σε συνάρτηση με το χρόνο, από το 1950 έως το 2000, το οικιστικό περιβάλλον, το φύλο, την τάξη, το ετήσιο αποτέλεσμα και την κοινωνική προέλευση. Τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας δείχνουν ότι κατά τις δεκαετίες του 50 και του 60, οι μαθητές με μειωμένη διαγωγή κυμαίνονται ανάμεσα το 4% με 6%. Από το 1973 και έπειτα μειώνονται εκθετικά, για να μηδενιστούν κατά τη δεκαετία του 90. Συγκεκριμένα, ενώ κατά την περίοδο 1953-1975 παρουσιάζεται μια γραμμική τάση μείωσης, κατά τη διάρκεια της μεταρρύθμισης του 1964 παρουσιάζεται πρόσθετη μείωση των μαθητών με μειωμένη διαγωγή. Αντίθετα, η επτάχρονη δικτατορία φαίνεται να ανακόπτει κατά τι το ρυθμό μείωσης του ποσοστού των μαθητών με μειωμένη διαγωγή. Στη μεταπολιτευτική περίοδο το ποσοστό αυτό ξεκινάει από 2,5% περίπου και το 1998 μηδενίζεται. Η έρευνα έχει στόχο να δείξει την εξάρτηση της εκπαιδευτικής πολιτικής από το πολιτικό σύστημα. Το ότι μετά τη μεταπολίτευση η σχετική συχνότητα των μαθητών με μειωμένη διαγωγή ελαχιστοποιείται, αυτό δεν σημαίνει ότι μηδενίζεται και η αποκλίνουσα συμπεριφορά των μαθητών. Απλά, επειδή μετά τον εκδημοκρατισμό της χώρας δεν αξιολογείται η καλή ή κακή διαγωγή του μαθητή για εξωσχολική χρήση όπως συνέβαινε παλιότερα, έχει ατονήσει και ως μορφή ποινής. Δυστυχώς, σε όλη την προηγούμενη αυταρχική περίοδο, αναγραφόμενη στους τίτλους σπουδών, στιγμάτιζε και ακολουθούσε το μαθητή για όλη του τη ζωή, εμποδίζοντάς τον στην εξεύρεση εργασίας.

Επίσης η έρευνα του Κ. Ζαφειριάδη⁶, αφορά σε 59 μαθητές από ένα δείγμα 1370 μαθητών των τριών τάξεων γυμνασίων των νομών Έβρου, Ροδόπης, Ξάνθης, Καβάλας, Δράμας και Σερρών που τιμωρήθηκαν με αποβολή. Εξετάζεται η συσχέτιση με το φύλο, την τάξη, την οικογενειακή κατάσταση, τη σχολική επίδοση, τα κίνητρα για μάθηση και τις απουσίες. Στην έρευνα αυτή το ποσοστό των τιμωρηθέντων με μονοήμερη, διήμερη ή τριήμερη αποβολή ανέρχεται στο 4,3% επί του συνόλου του δείγματος.

¹ Χατζηχρήστου Χρ., Horf D., «Προβλήματα συμπεριφοράς και σχολικής επίδοσης μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των εκπαιδευτικών»

² Γκότοβος Α., Απόκλιση και παρέμβαση στην εκπαίδευση-Το παράδειγμα του καπνίσματος στα Γυμνάσια και Λύκεια, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα, 1988

³ Γκότοβος Α., Καταλήψεις – ανορθόδοξες μορφές μαθητικής διαμαρτυρίας, Gutenberg, Αθήνα 1996, σ. 18

⁴ Πηγιάκη Π., «Η απειθαρχία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση: μορφές, αίτια, αντιμετώπιση» Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής σ. 83.

⁵ Κοινωνία και Σχολείο: Οι ποινές στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μετά τον πόλεμο (1950-2000), Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2002

⁶ Ζαφειριάδης Κ., Οι σχολικές κυρώσεις στο γυμνάσιο, Παιδαγωγική επιθεώρηση, τ. 34 2002, σ.101-120

Μια πρωτότυπη έρευνα ανάμεσα στους μαθητές του, κάνει στο 2^ο γυμνάσιο αρρένων Πειραιά το 1935 ο καθηγητής Δ. Κουταβάς, με θέμα την εξωσχολική ζωή των μαθητών και τους τρόπους με τους οποίους μπορεί αυτή να βελτιωθεί¹. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί παρουσιάζονται οι γνώμες των μαθητών για τις αιτίες των παρεκτροπών τους και τα μέτρα που οι ίδιοι πιστεύουν ότι πρέπει να ληφθούν. Ο κ. Κουταβάς αναφέρει στο σύλλογο πως δούλεψε ως εξής: ανέθεσε στους μαθητές της Δ' να γράψουν έκθεση «*αἱ ὥραι μου ἐκτὸς τοῦ σχολείου*» και στους μαθητές της Στ' να γράψουν σαν έρευνα «*περὶ τῆς ἐξωσχολικῆς ζωῆς τῶν μαθητῶν καὶ περὶ τῶν μέτρων δι' ὧν θὰ ἐβελτιοῦτο αὕτη*». Παραθέτοντας τα γενικά συμπεράσματα από τα γραπτά των μαθητών εκτός των άλλων αναφέρει ότι:

«...μερικοὶ διὰ τῆς βίας ἔρχονται σχεδὸν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἄλλοι μὲ ἐλαφρὰν ἀποστροφὴν, καὶ ἄλλοι οὕτως ἢ ἄλλως παρασυρόμενοι παρεκτρέπονται. Μαθηταὶ κενόδοξοι, πλούσιοι καὶ μετρίως καταστάσεως κατὰ μίμησιν κατασπαταλοῦν χρόνον καὶ χρήμα εἰς καλλωπισμούς καὶ διασκεδάσεις. Ἄλλοι χάνουν χρόνον πολὺν εἰς ἀνάγνωσιν ἐφημερίδων καὶ παρακολούθησιν κινηματογράφων. Ἄλλοι ἐκτρέπονται εἰς πράξεις ἀναρμόστους, ἐξαπατοῦν τοὺς γονεῖς ὑποκρινόμενοι καὶ λαμβάνουν χρήματα κατὰ τὸ πλεῖστον διὰ σιγάρα. Βλαστημοῦν, βωμολοχοῦν καὶ ἀπρεπῶς ἐκφράζονται ὅπου εὐρεθοῦν. Μικροὶ καὶ μεγάλοι ἐνοχλοῦν ἀδυνάτους ἀνθρώπους καὶ ζῶα καὶ προξενοῦν διαφόρους ζημίας καὶ καταστροφάς. Ἐνοχλοῦν τὰς δεσποινίδας καὶ συνάπτουν σχέσεις μὲ νέας μεθ' ὧν περιφέρονται. Πολλοὶ εὐρίσκονται εἰς κέντρα ἀκατάλληλα καὶ ἀκαταλήλους ἀναστροφάς. Καφενεῖα, καταγώγια, χαρτοπαίγνια, συμφυρμός μὲ τύπους διεφθαρμένους ἐκτρέπουν τοὺς μαθητάς πολλοὶ τῶν ὁποίων ἐπανερχονται νύκτα εἰς τὰς οἰκίας των καὶ καταλήγουν εἰς τὸ νὰ ἀπουσιάζουν ἐκ τοῦ σχολείου

...

και οι κρίσεις των μαθητών: *Ἵσως ἕως 10% τῶν μαθητῶν νομίζουν ὅτι εἶναι πονηραὶ φύσεις ἃς μεταβαλεῖν οὐ ράδιον. Ὡς παράγοντας παρεκτροπῶν ἀναφέρουν 1. Κληρονομικότητα, ἰδιοσυγκρασία, ἐναντίωσιν πρὸς τὰς κλίσεις των. 2. Ἐπίδρασιν περιβάλλοντος. Μᾶλλον ἀρμόζουσαν ἐξωσχολικὴν ζωὴν φρονοῦν ὅτι παρουσιάζει ἡ ἐπαρχία. Ἐπίσης τὸ μεταπολεμικὸν πνεῦμα συνεργούσης τῆς τάσεως πρὸς μίμησιν παρασύρει τοὺς μαθητάς. Ἔτι συντελεῖ λέγουν, εἰς τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὴν σχολικὴν ἐργασίαν τὸ ὥραϊον κλίμα καὶ ἡ προκαλοῦσα εἰς ἐξόδους θαλπωρὴ τοῦ ἡλίου. 3. Ἐλλειψιν μαθητικῶν κέντρων ψυχαγωγίας, γυμναστηρίων μὲ ἐπαρκῆ χῶρον καὶ ὄργανα καὶ μαθητικῶν λεσχῶν. 4. Ἐλλειψιν ἐπαρκoῦς παρακολουθήσεως ὑπὸ τῶν γονέων. 5. Ἐλλειψιν αὐστηροῦ ἐλέγχου καὶ τιμωρίας ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τῶν παρεκτρεπομένων ἐκτὸς τοῦ σχολείου καὶ ὑποπιπτόντων εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν μαθητῶν. 6. Ἐλλειψιν ἐσωτερικῆς σχολικῆς ζωῆς, σχολικῶν βιβλιοθηκῶν, ἀναγνωστηρίων, συγκεντρώσεων, ἐορτῶν καὶ διαλέξεων καὶ μαθητικῶν κοινοτήτων. Ὑπευθύνους εὐρίσκουν τοὺς ἑαυτοὺς των ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτείαν καὶ κατόπιν τοὺς γονεῖς των καὶ τοὺς καθηγητάς...»*

Πιθανόν τα περισσότερα από αυτά που έγραψαν οι μαθητές να τους τα είχε υποδείξει ο ίδιος, αλλά η περιγραφή μας δίνει την εικόνα της εποχής. Μια εικόνα μαθητικών παρεκτροπών αν όχι χειρότερη, τουλάχιστον εξ ίσου πλούσια σε αταξίες σχετικές με το εξωσχολικό ήθος των μαθητών με εκείνη μιας επαρχιακής κωμόπολης.

1.3 Παρουσίαση της έρευνας

1.3.1 Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα

Ενώ υπάρχει αρκετή βιβλιογραφία σχετικά με την καταστολή της «μαθητικής αταξίας» με το πώς πρέπει να επιλύονται τα προβλήματα διαχείρισης της σχολικής τάξης και ποιες μορφές παρουσιάζει η «αταξία» και η «παραβατικότητα» σήμερα στο σύγχρονο σχολείο, κανένας ερευνητής μέχρι τώρα δεν έχει ασχοληθεί συστηματικά με το ποιες «αταξίες» διέπρατταν οι μαθητές της μέσης εκπαίδευσης στο αυταρχικό νεοελληνικό σχολείο σε σχέση με το πολιτικο-κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον του, δηλαδή ποιες ήταν οι κοινωνιολογικές συνιστώσες της μαθητικής απειθαρχίας. Η δική μας έρευνα φιλοδοξεί να μελετήσει ποσοτικά και ποιοτικά τις «αταξίες» ή τα «παραπτώματα» των μαθητών στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στη χώρα μας πριν το 1950, τόσο σε επίπεδο σοβαρών παρεκτροπών συμπεριφοράς όσο και σε επίπεδο μικροαταξιών και να διερευνήσει την επίδραση των

¹ 2ο Γυμνάσιο Αρρένων Πειραιά, Παιδαγωγική συνεδρία πράξης 20/30-3-1936

οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και εκπαιδευτικών αλλαγών στην έκφραση της απειθαρχίας και στην παραβατική συμπεριφορά των μαθητών.

Η έρευνα στρέφεται σε τέσσερις βασικές κατευθύνσεις που αφορούν:

α) τη φύση των μαθητικών «αταξιών» και τη διαφοροποίησή τους με την πάροδο του χρόνου κατά τη χρονική περίοδο 1836-1950.

β) τη διαφοροποίηση της συχνότητας των μαθητικών «αταξιών» από περιοχή σε περιοχή

γ) τη συσχέτισή τους με το σχολικό χρόνο και

δ) το ρόλο των καθηγητών ως εκφραστών της κατεστημένης ιδεολογίας στην αντιμετώπισή τους

Όσον αφορά στην πρώτη κατεύθυνση, η έρευνα προσπαθεί να ανιχνεύσει αν υπάρχουν αταξίες που να χαρακτηρίζουν κατά το μάλλον ή ήττον μια συγκεκριμένη ιστορικοπολιτική περίοδο και κατά συνέπεια την επίδραση των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και εκπαιδευτικών αλλαγών στην έκφραση της απειθαρχίας και στην παραβατική συμπεριφορά των μαθητών.

Όσον αφορά στην δεύτερη κατεύθυνση, η έρευνα προσπαθεί να δείξει κατά πόσο επηρεάζονται οι πράξεις των μαθητών και οι κρίσεις των εκπαιδευτικών από τον τόπο, δηλαδή από τις ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας. Ο εκπαιδευτικός άλλωστε επηρεάζεται σαφώς από τα κοινωνικά πρότυπα, αλλά και τις τοπικές ιδιομορφίες, μια και ο κάθε τόπος παρουσιάζει τις ιδιαιτερότητές του και έχει τις δικές του απαιτήσεις στην άσκηση των ρόλων του δασκάλου. Επίσης η έρευνα στοχεύει να δείξει τη σχέση του οικιστικού περιβάλλοντος (αστικό-ημιαστικό) με την μαθητική απειθαρχία.

Όσον αφορά στην τρίτη κατεύθυνση, η έρευνα προσπαθεί να δείξει κατά πόσο επηρεάζονται οι πράξεις των μαθητών και οι κρίσεις των εκπαιδευτικών από τις εποχές του έτους.

Όσον αφορά στην τέταρτη κατεύθυνση, οι καθηγητές, όπως είδαμε και στο ιστορικό της απαίτησης επιβολής εισαγωγικών εξετάσεων για το ελληνικό σχολείο, από πολύ νωρίς είχαν εγκολπωθεί την επίσημη κουλτούρα που εξέφραζε τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Με πολύ φυσικό τρόπο γίνονταν «διαχειριστές και διαφημιστές» της κατεστημένης ιδεολογίας¹. Θα διαπιστώσουμε λοιπόν αφενός μεν πώς κατορθώνει η πολιτεία και η κοινωνία μέσω αυτών με τον τριπλό ρόλο που τους αναθέτει και τον αποδέχονται - του δασκάλου, του αστυνόμου και του δικαστή - να εγχαράξει τους κανόνες της, και αφετέρου, το αν και κατά πόσο οι προοδευτικές παιδαγωγικές θεωρίες άγγιξαν το γυμνάσιο και επηρέασαν την εκπαιδευτική πράξη.

Τα ερωτήματα στα οποία καλείται να απαντήσει η έρευνα αυτή είναι δύο ειδών. Τα πρώτα αφορούν σε ποσοτικά δεδομένα στατιστικής επεξεργασίας, όπως:

- Ποια κατηγορία αταξίας παρουσιάζει μεγαλύτερη συχνότητα σε κάθε χρονική περίοδο. Τι ποσοστό καταλαμβάνει η παραβατική συμπεριφορά σε σχέση με τις λοιπές αταξίες και τι ποσοστό καταλαμβάνουν οι αταξίες που σχετίζονται με το σχολικό «ήθος». Πώς φαίνεται να αλλάζει διαχρονικά ή έννοια του σχολικού ήθους. Αν υπάρχει συνάφεια ανάμεσα σε κάποιες κατηγορίες αταξιών
- Αν υπάρχει κάποια χρονική περίοδος που να εμφανίζεται συστηματική έξαρση των αταξιών κάποιου είδους, αν αυτό ισχύει σε όλες τις εκπαιδευτικές περιφέρειες και ποια εξήγηση μπορεί να δοθεί.
- Αν υπάρχουν ποσοτικές διαφορές στη συχνότητα εμφάνισης κάποιων αταξιών από περιφέρεια σε περιφέρεια στην ίδια χρονική περίοδο, ή ανάμεσα στις αστικές και ημιαστικές περιοχές.
- Πώς μεταβάλλονται οι αταξίες και η κατανομή των σχετικών ποινών καθώς αλλάζουν οι παιδαγωγικές αντιλήψεις στη διάρκεια των περίπου 110 χρόνων που εξετάζονται από την παρούσα έρευνα.
- Ποιες αταξίες επισύρουν τις αυστηρότερες ποινές και ποιες τις ελαφρότερες
- Αν υπάρχει συσχέτιση κάποιων αταξιών με κάποια εποχή του έτους πχ. Άνοιξη.
- Αν υπάρχει συσχέτιση των αταξιών με την τάξη φοίτησης.

¹ Γκράμσι Α., Οι διανοούμενοι, Αθήνα 1972, Στοχαστής, σ. 62

Τα δεύτερα αφορούν σε επισημάνσεις και διαπιστώσεις ποιοτικού χαρακτήρα όπως:

- Σε ποιες αταξίες (και ποιες αξίες) εστιάζει το ενδιαφέρον της η πολιτεία στη διάρκεια αυτών των χρόνων, καθώς το εκπαιδευτικό σύστημα ωριμάζει και μεταβάλλονται οι κοινωνικές και οι πολιτικές αντιλήψεις.
- Αν αλλάζει η στάση των εκπαιδευτικών διαχρονικά πάνω στο τι θεωρούν αταξία.
- Σε τι ποσοστό φαίνεται, αν φαίνεται καθαρά, η ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού ως αιτία αυξημένης αταξίας των μαθητών (περιστατικά όπου αναφέρεται κατ' επανάληψη συγκεκριμένος καθηγητής).
- Αν υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών από περιφέρεια σε περιφέρεια στην ίδια χρονική περίοδο.
- Αν παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στις αταξίες και στην αντιμετώπισή τους σε περιόδους πολιτικά τεταμένες ή εποχές εμπόλεμων καταστάσεων.
- Καταγραφή αταξιών που παρουσιάζουν ιδιαίτερη πρωτοτυπία.

1.3.2 Μεθοδολογία της έρευνας

Η έρευνα, η οποία έγινε με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, χρησιμοποίησε ως πηγές τα επίσημα βιβλία των σχολείων και συγκεκριμένα τα βιβλία πράξεων των συλλόγων των καθηγητών, τα οποία έχουν διασωθεί από το 1836 έως το 1949 και βρίσκονται ή στα ίδια τα σχολεία ή στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), που λειτουργούν στις πρωτεύουσες των περισσότερων νομών της χώρας.

Η συλλογή των κειμένων που αναφέρονται σε αταξίες μαθητών και σε αποφάσεις παιδονομικού χαρακτήρα έγινε με ψηφιακή φωτογραφική μηχανή και οι πληροφορίες που αντλήθηκαν κωδικοποιήθηκαν σε λογιστικό φύλλο Excel, το οποίο, αφού ολοκληρώθηκε η καταχώρηση των στοιχείων, υπέστη επεξεργασία για τη δημιουργία συγκεντρωτικών αναφορών. Τέλος έγινε εισαγωγή του στο spss για περαιτέρω στατιστικούς ελέγχους.

Σε ένα πρωταρχικό στάδιο της έρευνας και για ένα μικρό δείγμα έγινε κατάταξη των μαθητικών παραβάσεων που αναφέρονται στα πρακτικά του συλλόγου των καθηγητών σε τέσσερις γενικές κατηγορίες (παραβατικότητα, σχολικοί κανόνες, εξωσχολικές κοινωνικές δεσμεύσεις, προβλήματα εκπαιδευτικής διαδικασίας) με λεκτική καταγραφή της κάθε παράβασης του μαθητή. Αυτό εξυπηρέτησε στο να ομαδοποιηθούν παρεμφερείς παραβάσεις ή όχι, ανάλογα με τη σπανιότητά τους ή τη διαφοροποίηση στην πρόθεση τους και να οριστικοποιηθούν οι μαθητικές «αταξίες» για την περίοδο που εξετάζουμε σε τριανταέξι συνολικά υποκατηγορίες.

Τελικά, όλες τις εκφράσεις μαθητικής αταξίας στην έρευνά μας τις εντάξαμε σε τρεις βασικές κατηγορίες. **Η κατηγοριοποίηση των «αταξιών» έγινε με τα εξής κριτήρια:**

- α) οποιαδήποτε συμπεριφορά αντιβαίνει στις ανάγκες της εκπαιδευτικής διαδικασίας
- β) οποιαδήποτε συμπεριφορά αντιβαίνει στις κοινωνικές νόρμες
- γ) οποιαδήποτε συμπεριφορά σχετίζεται με αδικήματα κατά ζωής, σωματικής ακεραιότητας μαθητών και των καθηγητών, κατά περιουσίας κλπ που διώκονται και από την ποινική δικαιοσύνη διαχρονικά.

Ο διαχωρισμός αυτός δεν λειτουργεί με στεγανά, καθώς εύκολα θα μπορούσαμε να ενοποιήσουμε κάποιες υποκατηγορίες και να δημιουργήσουμε κάποιες άλλες. Επίσης κάποιες αταξίες, αν και ομοειδείς, αποφασίσαμε να τις καταγράψουμε χωριστά, επειδή υποδηλώνουν διαφορετική πρόθεση, όπως διατάραξη-ομαδικός θόρυβος ενώ αντίθετα άλλες ομαδοποιήθηκαν σε μία γενικότερη για λόγους οικονομίας, αφού δεν διαφοροποιούνται ως προς την πρόθεση ή το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Η πρώτη κατηγορία με το γενικό τίτλο «ένταξη στην **εκπαιδευτική διαδικασία**» αφορά σε προβλήματα και συμπεριφορές μέσα στην σχολική τάξη ή τον ευρύτερο σχολικό χώρο (προαύλειο, γραφείο καθηγητών) που λειτουργούν αρνητικά στην άνετη ροή της

διδασκαλίας και εμποδίζουν τη μάθηση ή προσβάλλουν το κύρος του εκπαιδευτικού. Περιέχει εννέα υποκατηγορίες: διατάραξη μαθήματος, καζούρα, αυθάδεια, απειθαρχία, ομαδικός θόρυβος, σκασιαρχείο, οργανωμένη ομαδική αποχή, ανεπιμέλεια, αντιγραφή, οι οποίες συνδέονται με την τάση «άρνησης» της εκπαιδευτικής διαδικασίας, το γενικότερο μαθησιακό «κλίμα» και τις διαπροσωπικές σχέσεις διδασκόντων – διδασκομένων.

Η δεύτερη κατηγορία με το γενικό τίτλο «**κανονισμοί**» αναφέρεται στο σχολικό ήθος και περιέχει όλες εκείνες τις μικροαταξίες (εμφάνιση, κάπνισμα, χρήση αλκοόλ, συμμετοχή σε τυχερά παιχνίδια, φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους, χρήση ποδηλάτου, βλασφημία, ψεύδη, διαμαρτυρία, αποδοκιμασία σε καθηγητή, ανάρμοστη συμπεριφορά) που ερμηνεύονται από τους εκπαιδευτικούς ως «ανάρμοστες» για μαθητές και σχετίζονται με εσωτερικούς κανονισμούς του κάθε σχολείου που αφορούν κυρίως στην προσωπική - εξωσχολική ζωή και συμπεριφορά των μαθητών. Επίσης εκείνες τις συμπεριφορές όπως σεξουαλική παρενόχληση, ερωτική επιστολή, ετεροφυλική ερωτική σχέση, ομοφυλοφιλία, πολιτική τοποθέτηση, που είναι μη αποδεκτές από μια συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα και καταδικάζονται έντονα απ' αυτή. Η κατηγορία αυτή θα μπορούσε να διαχωριστεί σε δύο μέρη. Το πρώτο με τον τίτλο «σχολικοί κανονισμοί» και το δεύτερο με τίτλο «κοινωνικοί κανόνες». Και τα δύο αφορούν σε αντιλήψεις που αλλάζουν διαρκώς με την πάροδο του χρόνου και σχετίζεται με περισσότερη αυταρχικές και συντηρητικές κοινωνικές δομές.

Η τρίτη κατηγορία με τον τίτλο «**παραβατικότητα**» περιλαμβάνει εκείνες τις αταξίες που είναι φυσικά και ψυχολογικά επικίνδυνες για τα μέλη της σχολικής κοινότητας ή καταστροφικές για τη σχολική παρουσία καθώς και την παρουσία τρίτων, δηλαδή τις περιπτώσεις απειλής της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, της κλοπής, της σωματικής και της λεκτικής βίας, τους εκβιασμούς, την εξαπάτηση και την οπλοφορία. Θα τις χαρακτηρίζαμε ως σοβαρές παραβάσεις, με έντονο το στοιχείο της βίαιης συμπεριφοράς απέναντι στους συμμαθητές, τους καθηγητές ή τρίτους, οι οποίες σε ακραίες καταστάσεις μπορεί να φτάσουν και στην ποινική δίωξη. Αφορούν κατά μεγάλο μέρος σε προβλήματα διαπροσωπικών σχέσεων μεταξύ συμμαθητών ή μαθητών – καθηγητών, που τείνουν να επιλύονται συνήθως έξω από τη σχολική αίθουσα. Αποτελούν αντικοινωνικές μορφές συμπεριφοράς, που μερικές απ' αυτές συνδέονται άμεσα με την εγκληματικότητα της μετασχολικής ηλικίας.

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, κάποιες απ' αυτές τις υποκατηγορίες μπορούν με μια διαφορετική ομαδοποίηση να δημιουργήσουν και άλλες κατηγορίες έρευνας και να αναδεικνύουν άλλα ενδιαφέροντα στοιχεία. Μπορούμε π.χ. να ορίσουμε την κατηγορία «διαπροσωπικές σχέσεις μαθητών καθηγητών» αποτελούμενη από το άθροισμα των υποκατηγοριών «λεκτική βία σε καθηγητή», «αυθάδεια», «υβριστικές φράσεις», «καζούρα», «ομαδικός θόρυβος» και «διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ μαθητών» αποτελούμενη από το άθροισμα της λεκτικής βίας σε συμμαθητή και της σωματικής βίας κατά συμμαθητή. Επίσης, η απεργία, ενώ από μερικούς καθηγητές θεωρείται σαν οργανωμένο σκασιαρχείο και παραβίαση μαθητικών υποχρεώσεων, μπορεί να ιδωθεί σαν έκφραση διαμαρτυρίας με πολιτικοϊδεολογικές βάσεις, οπότε να συνδεθεί με την αποδοκιμασία σε καθηγητή, τη διαμαρτυρία στον τύπο, την πολιτική τοποθέτηση και με αυτό το σκεπτικό να ενταχθεί στην κατηγορία κανονισμοί, παρότι δεν προβλέπεται ως τιμωρητέα πράξη από κανένα σχολικό κανονισμό.

Κάθε υποκατηγορία ορίστηκε ως δίτιμη αριθμητική μεταβλητή, όπου «1» σημαίνει «ναι» και «0» σημαίνει «όχι». Σε τέσσερις επιπλέον στήλες υπήρχε η δυνατότητα καταχώρισης και μιας σύντομης λεκτικής περιγραφής για εκείνες τις περιπτώσεις που πρωτοτυπούσαν ιδιαίτερα. Έτσι, σε κάθε μαθητή που αναφέρεται ως τιμωρημένος στο πρακτικό του συλλόγου του σχολείου του, αντιστοιχεί στο Excel μία γραμμή (εγγραφή), στην οποία καταχωρήθηκαν:

- A. Ο αύξοντας αριθμός της εγγραφής
- B. Η γεωγραφική περιφέρεια κωδικοποιημένη (1: Πελοπόννησος, 2: Στερεά, 3:
- C. Ο νομός
- D. Η ονομασία του σχολείου (τότε)

- E. Η κατάταξη της περιοχής του σχολείου σε αστική ή ημιαστική
- F. Το σχολικό έτος με αναφορά του έτους έναρξης π.χ. 1912 για το σχολικό έτος 1912-13
- G. Το πλήθος των μαθητών του σχολείου για το συγκεκριμένο σχολικό έτος
- H. Ο αριθμός της πράξης στο ελληνικό ή στο αραβικό σύστημα αρίθμησης, όπως αναγράφεται στο βιβλίο πράξεων (ή το ποινολόγιο)
- I. Ο μήνας του έτους αριθμητικά (από 1 έως 12)
- J. Η τάξη με μικρά ελληνικά από 1^η έως 8^η (α, β, γ, δ, ε, στ, ζ, η) και με μικρά αγγλικά για τις αντίστοιχες τάξεις των γυμνασίων «νέου τύπου»
- K. Η ποινή σε ημέρες αποβολής με την εξής κωδικοποίηση: αρνητικός αριθμός όταν πρόκειται για κράτηση στο σχολείο (φυλάκιση), θετικός αριθμός όταν πρόκειται για ποινές ημερών αποβολής με μετατροπή των μηνών αποβολής σε ημέρες, 300 όταν η αποβολή ισχύει για ένα έτος (το τρέχον), 900 όταν ισχύει για 3 έτη, 1000 όταν αφορά διαρκή αποβολή από το συγκεκριμένο σχολείο, 1500 όταν αφορά αποβολή από όλα τα σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας και 2000 όταν αφορά διαρκή αποβολή από όλα τα σχολεία του κράτους. Ως ύψος της ποινής καταγράφονται οι αποφάσεις του συλλόγου και όχι οι τυχόν αναθεωρήσεις από μεριάς υπουργείου.
- L. Ο χαρακτηρισμός της διαγωγής
- M. Λεκτική περιγραφή της άρνησης ένταξης στην εκπαιδευτική διαδικασία, αν παρουσιάζει κάποιας μορφής πρωτοτυπία, σε μία ή περισσότερες από τις επόμενες 9 υποκατηγορίες:
- N. Ομαδική απεργία
- O. Μη επιμέλεια
- P. Αντιγραφή στις εξετάσεις
- Q. Διατάραξη της τάξης με συζήτηση με το διπλανό, γέλια, θόρυβο κλπ
- R. Καζούρα κατά καθηγητή ή συμμαθητή (π.χ. καρφίτσες στην έδρα)
- S. Σκασιαρχείο
- T. Αυθάδεια προς τον καθηγητή(εκφραζόμενη και ως ανευλάβεια ή ασέβεια)
- U. Ανυπακοή (στους κανόνες του σχολείου και στις διαταγές των καθηγητών όπως π.χ. η μη αποδοχή τιμωρίας)
- V. Ομαδικός θόρυβος
- W. Λεκτική περιγραφή της «παράβασης κανονισμού» αν παρουσιάζει κάποιας μορφής πρωτοτυπία, σε μία ή περισσότερες από τις επόμενες 10 υποκατηγορίες της:
- X. Ανάρμοστη συμπεριφορά γενικής φύσεως η οποία δεν περιγράφεται επακριβώς ή δεν εντάσσεται στις υπόλοιπες υποκατηγορίες
- Y. Αποδοκimasία καθηγητών
- Z. Διαμαρτυρία
- AA. Ψεύδη
- BB. Παράβαση κανονισμών ως προς την εμφάνιση (πηλίκιο, κόμη)
- CC. Κάπνισμα σε δημόσιους ή μη χώρους
- DD. Χρήση αλκοόλ σε οποιοδήποτε χώρο
- EE. Συμμετοχή σε τυχερά παιχνίδια (συνήθως χαρτιά)
- FF. Φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους όπως καφενεία, ζυθοπωλεία, οινομαγειρεία, κέντρα διασκέδασεως, κινηματογράφους, θέατρα, ποδόσφαιρο, αλλά και στους δρόμους σε ώρα πέραν της επιτρεπόμενης
- GG. Χρήση ποδηλάτου
- HH. Λεκτική περιγραφή της «αταξίας» ως προς το κοινωνικό ήθος, αν παρουσιάζει κάποιας μορφής πρωτοτυπία σε μία ή περισσότερες από τις επόμενες 8 υποκατηγορίες της:
- II. Βλασφημία
- JJ. Υβριστικές φράσεις (που δεν ενέχουν όμως χαρακτήρα απειλής)
- KK. Σεξουαλική παρενόχληση
- LL. Ερωτική επιστολή (ή μεταφορά αυτής)
- MM. Ανήθικες φράσεις, εικόνες κλπ

- NN. Ερωτική σχέση
- OO. Ομοφυλοφιλίας πράξη ή ένδειξη
- PP. Ανάμειξη στην πολιτική (κυρίως κομμουνιστής, αλλά και βενιζελικός, βασιλικός, αντιστασιακός ή αναρχικός)
- QQ. Η λεκτική περιγραφή της «παραβατικής» πράξης, αν παρουσιάζει κάποιας μορφής πρωτοτυπία, σε μία ή περισσότερες από τις επόμενες 9 υποκατηγορίες της κατηγορίας «παραβατικότητα», δηλαδή αν έγινε:
- RR. Ανθρωποκτονία ή απόπειρα (γενικά έγκλημα κατά ζωής)
- SS. Κλοπή
- TT. Υλική ζημία
- UU. Σωματική βία σε συμμαθητή (χειροδικία, κακοποίηση)
- VV. Λεκτική βία σε συμμαθητή (διαπληκτισμός, εξύβριση, απειλή)
- WW. Χειροδικία σε καθηγητή
- XX. Λεκτική βία σε καθηγητή
- YY. Εξαπάτηση (συνήθως πλαστογραφία αποδεικτικού σπουδών ή εξαπάτηση τρίτων)
- ZZ. Οπλοφορία (μαχαίρι, περίστροφο, χειροβομβίδα, ρεβόλβερ)

Μετά την ολοκλήρωση της εισαγωγής των στοιχείων της έρευνας σε λογιστικό φύλλο ανά σχολείο, το υλικό χωρίστηκε σε περιόδους: 1836-1879, 1880-1909, 1910-1928, 1929-1949

Για κάθε χρονική περίοδο έγινε γραφική απεικόνιση του πλήθους όλων των κατηγοριών αταξιών ανά 100 μαθητές συναρτήσει του χρόνου για όλο τον όγκο των στοιχείων καθώς και για κάθε εκπαιδευτική περιφέρεια χωριστά. Τα αποτελέσματα μαζί με εξαγχθέντα συμπεράσματα περιέχονται στο επόμενο κεφάλαιο.

1.3.3 Το δείγμα

Το αντικείμενο της έρευνας είναι οι αταξίες που χαρακτηρίζαν τους μαθητές του 19^{ου} και του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, μια μεγάλη και δύσκολη περίοδο της νεοελληνικής ιστορίας. Αυτές, όπως αναλύσαμε, επηρεάζονται από πάρα πολλούς παράγοντες (βλ σ. 108-115). Επιπλέον σε κάθε σχολείο υπάρχουν ιδιαιτερότητες που σχετίζονται με τη γεωγραφική του θέση (ορεινό-πεδινό, απομονωμένο-κοσμοπολίτικο), το οικονομικό επίπεδο της περιοχής (εύφορη-άγονη περιοχή), την κοινωνική θέση των γονιών, (υπάλληλοι-επαγγελματίες-αγρότες-εργάτες), το πλήθος των κατοίκων (αστική -ημιαστική), τα ήθη, τα έθιμα, τις κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες και τον εκάστοτε διευθυντή.

Επομένως, προκειμένου το δείγμα μας να είναι αντιπροσωπευτικό, περιλαμβάνει όλα τα γυμνάσια που λειτουργούσαν την περίοδο που εξετάζουμε σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας πλην των Δωδεκανήσων, των οποίων η ένωση με την Ελλάδα έγινε το 1948, της Ηπείρου και των νήσων του Αιγαίου, λόγω των πολύ σημαντικών ελλείψεων αρχειακού υλικού εκεί. Κρίθηκε αναγκαίο να δοθεί αυτή η έκταση, γιατί όπως είχαμε υποθέσει και η προέρευνα απέδειξε, υπάρχουν ποσοτικά και ποιοτικά μεγάλες διαφορές μεταξύ των γυμνασίων διαφορετικών γεωγραφικών διαμερισμάτων στην ίδια χρονική περίοδο και αυτό αποτελεί ένα πολύ σημαντικό στοιχείο προς διερεύνηση.

Η έρευνα εκτείνεται στο χρονικό διάστημα από το 1836, αφότου θεσμοθετήθηκε η νεοελληνική μέση εκπαίδευση, έως το σχολικό έτος 1949-1950, όταν το νεοελληνικό κράτος εισέρχεται στην μετά εμφυλίου περίοδο. Παρόλο που στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση το εκπαιδευτικό σύστημα στα βασικά του σημεία παρέμεινε αναλλοίωτο από το 1836 έως την μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929, κρίνουμε απαραίτητο να διακρίνουμε το υπό μελέτη χρονικό διάστημα σε τέσσερις περιόδους, θεωρώντας ως σημαντικούς σταθμούς το 1880 οπότε αρχίζει η άνοδος της αστικής τάξης και επέρχονται οι πρώτες μεταβολές στην

εκπαίδευση και το 1909 οπότε γίνεται η κατάληψη της εξουσίας από την αστική τάξη, με την επανάσταση στο Γουδί. Οι υπό μελέτη περίοδοι λοιπόν έχουν ως εξής:

- A) 1836-1879
- B) 1880-1909
- Γ) 1910-1928
- Δ) 1929-1949

Προκειμένου να τεκμηριωθούν οι θεωρητικές υποθέσεις της μελέτης που αφορούν στο είδος και τη φύση των παραπτωμάτων των μαθητών στο γυμνάσιο του 19^{ου} και του πρώτου μισού του 20^{ου} αιώνα, μελετήθηκαν τα βιβλία πράξεων σε 110 από τα 121¹ συνολικά γυμνάσια των οποίων σώζεται αρχειακό υλικό πριν το 1950. Αυτό αντιστοιχεί στο 67,9% των 162 δημόσιων γυμνασίων τα οποία υπήρχαν σε λειτουργία το 1938 (το μέσον περίπου της περιόδου 1929-1949²) στα γεωγραφικά διαμερίσματα που περιλαμβάνει η έρευνα. Το ότι δεν έχουν διασωθεί αρχεία πριν το 1950 σε 41 γυμνάσια που ήταν σε λειτουργία πριν από το 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο αποτελεί έναν περιορισμό αξεπέραστο, όπως επίσης και το ότι υπάρχουν μεγάλες ελλείψεις βιβλίων πράξεων των συνεδριάσεων των συλλόγων πριν το 1930 στα περισσότερα από τα γυμνάσια που έχουν διασωθεί αρχεία. Από τα παλιότερα σχολεία πλήρη αρχεία διαθέτουν μόνο τα γυμνάσια Ναυπλίου και Σύρου. Οι σημαντικές ελλείψεις αρχειακού υλικού μέχρι το 1930 έχουν σαν αποτέλεσμα οι αντίστοιχες γραφικές παραστάσεις για τις πρώτες περιόδους να παρουσιάζουν πολύ μεγάλες διακυμάνσεις, εξαιτίας των οποίων δεν έχουμε την ακριβή εικόνα, αλλά μπορούμε να κάνουμε μια διαπίστωση των γενικότερων «τάσεων». Οι πολλές και έντονες διακυμάνσεις εξομαλύνονται κατά την τελευταία περίοδο και εξηγούνται, όπου υπάρχουν, από τα κοινωνικοπολιτικά συμβάντα.

Η έρευνα μπορεί να θεωρηθεί πρωτότυπη, γιατί καταγράφηκαν και μελετήθηκαν για πρώτη φορά οι ποινές των μαθητών, οι αιτίες τους καθώς και το σκεπτικό των συλλόγων των καθηγητών. Συνέδεσε τη μαθητική απόκλιση με το χρόνο και τον τόπο που σημειώθηκαν, δηλαδή με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες. Κατέγραψε τη σχέση ανάμεσα στα παραπτώματα των μαθητών και το φύλο, την τάξη, την εποχή του έτους (μήνα), το μέγεθος του σχολείου. Η ευρύτητα και η πολυπλοκότητα του θέματος άφησε ανεξέταστες αρκετές πλευρές του, όπως τη σχέση της κοινωνικής προέλευσης των μαθητών ή της σχολικής επίδοσης με τη συμπεριφορά τους, θέματα τα οποία έχουν επανειλημμένα διερευνήσει σύγχρονες έρευνες στη χώρα μας και στο εξωτερικό.

Για την πρώτη περίοδο, το 1840 έχουμε στη διάθεσή μας αρχειακό υλικό σε δύο από τα τέσσερα συνολικά λειτουργούντα γυμνάσια της χώρας, το 1860 σε δύο από τα οκτώ, ενώ για τη δεύτερη, το 1880 σε έξι από τα είκοσι δύο και το 1907 σε είκοσι ένα από τα τριάντα εννέα υπάρχοντα δημόσια γυμνάσια. (βλ. παράρτημα Πίνακας 1). Μεταφράζοντας αυτό σε ποσοστά επί του συνόλου των μαθητών όλων των γυμνασίων, ενώ για το 1840 πλησιάζει το 50%, για όλο το υπόλοιπο χρονικό διάστημα κυμαίνεται μεταξύ 20% και 30%.

Για την τρίτη περίοδο (1910 -1928), το 1915 έχουμε στη διάθεσή μας αρχειακό υλικό σε είκοσι πέντε από τα εξήντα έξι και το 1927 σε πενήντα τρία από εκατό σαράντα επτά υπάρχοντα δημόσια γυμνάσια. Μεταφράζοντας αυτό σε ποσοστά επί του συνόλου των μαθητών όλων των γυμνασίων, αυτό κυμαίνεται μεταξύ 30% και 40%.

Για την τέταρτη περίοδο (1929 -1949), έχουμε το πολυπληθέστερο δείγμα, που αναφέρεται σε 950.090 μαθητές και μαθήτριες από 110 σχολεία. Από αυτούς οι 700.984 προέρχονται από αστικές περιοχές και οι 249.106 από ημιαστικές. Συγκεκριμένα έχει διασωθεί και έχουμε πρόσβαση αρχειακού υλικού σε 32 από τα 39 γυμνάσια της Πελοποννήσου, 29 από τα 55 της Στερεάς Ελλάδας, 24 από τα 28 της Μακεδονίας 3 από τα 5 των Κυκλάδων, 9 από τα 15 της Κρήτης, 4 από τα 5 της Θράκης, 4 από τα 8 της

¹ Δυστυχώς η έγκριση διεξαγωγής έρευνας από το Υπουργείο αφήνει στην κρίση του διευθυντή την υλοποίησή της. Σε 11 λοιπόν σχολεία η έρευνα δεν μπόρεσε να γίνει, λόγω άρνησης από μεριάς του διευθυντή

² αγνοώντας εκείνα που ιδρύθηκαν μετά το τέλος του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, γιατί η συνεισφορά τους θα περιοριζόταν αναγκαστικά μόνο στο 25% της αντίστοιχης περιόδου

Θεσσαλίας και 4 από τα 7 των Ιονίων. Μεταφράζοντας το δείγμα αυτής της περιόδου σε ποσοστά επί του συνόλου των μαθητών όλων των γυμνασίων, για το 1926 ξεπερνάει το 36%, ενώ για το 1938 το 51%, όπως φαίνεται από τον πίνακα Γ4.

Συνοπτική αναφορά

Πίνακας Β1. Μέγεθος δείγματος ανά περίοδο αναφοράς

Περίοδοι	Αριθμός άτακτων (απόλυτη συχνότητα)	Σχετική συχνότητα	Πληθυσμός αναφοράς
1α 1836-1879	149	,6	15.771
1β 1880-1909	1559	6,7	67.783
2η 1910-1928	4591	19,6	146.506
3η 1929-1949	17127	73,1	950.090
Σύνολα	23426	100,0	1.164.379

Επειδή κατά την πρώτη περίοδο, η οποία χαρακτηρίζεται εκπαιδευτικά και ως περίοδος στασιμότητας, το δείγμα μας περιορίζεται σε δύο μόνο σχολεία, θα ελέγξουμε αυτήν την περίοδο χωριστά μόνο ως προς τη μέση τιμή του συνόλου των αταξιών, για να δούμε ενδεικτικά ποια τάση υπάρχει. Για την ανάλυση κάθε μίας αταξίας, όπως και για τον έλεγχο μέσων τιμών κάθε γεωγραφικού διαμερίσματος, θα την ενοποιήσουμε με την επόμενη, γιατί το δείγμα είναι πολύ μικρό και μη αντιπροσωπευτικό.

Πίνακας Β2. Μέγεθος δείγματος ανά περιοχή αναφοράς

	Αριθμός άτακτων (απόλυτη συχνότητα)	Σχετική συχνότητα	Πληθυσμός αναφοράς
Valid ΗΜΙΑΣΤΙΚΗ	8554	36,5	330.813
ΑΣΤΙΚΗ	14872	63,5	883.566
Total	23426	100,0	1.164.379

Πίνακας Β3. Μέγεθος δείγματος- φύλο

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ΑΓΟΡΙ	22687	96,8	96,8	96,8
ΚΟΡΙΤΣΙ	739	3,1	3,2	100,0
Total	23426	100,0		

Πίνακας Β4. Ποσοστά δείγματος μαθητών επί των εγγεγραμμένων ανά έτος μαθητών γυμνασίου σε όλη τη χώρα, για τα έτη 1846-1910, διάφορες πηγές

σχ έτος	Μαθητές δείγματος	Σύνολο μαθητών	ποσοστό
1846	220	480	0,46
1850	250	750	0,33
1851	249	800	0,31
1852	252	900	0,28
1853	271	1077	0,25
1854	295	856	0,34
1855	265	968	0,27
1856	268	1149	0,23
1860	319	1289	0,25
1865	641	1830	0,35
1866	456	1908	0,24
1868	441	1908	0,23
1869	416	1875	0,22
1874	698	2460	0,28
1876	783	2460	0,32
1879	945	3214	0,29
1910	2233	6500	0,34

Πίνακας Β5. Ποσοστά δείγματος μαθητών επί των εγγεγραμμένων ανά έτος μαθητών γυμνασίου, για τα έτη 1926-1938, σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα της έρευνας
Πηγή: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία.

σχ έτος	Μαθητές δείγματος	Ποσοστό μαθητών επί του συνόλου του έτους	Ποσοστό μαθητών επί % Στερεά Ελλάδα	Ποσοστό μαθητών επί % Πελοπόν ησος	Ποσοστό μαθητών επί % Μακεδονία	Ποσοστό μαθητών επί % Θεσσαλία	Ποσοστό μαθητών επί % Κρήνη	Ποσοστό μαθητών επί % Ιόνια	Ποσοστό μαθητών επί % Θράκη	Ποσοστό μαθητών επί % Κυκλάδες
1926	12023	36,26%	29,41	59,27	46,96	51,08	26,94	49,60	24,95	49,29
1927	12743	37,15%	30,88	60,11	43,84	55,62	25,07	47,33	25,13	81,41
1928	14277	40,72%	30,68	63,34	60,16	49,81	26,04	46,78	26,16	81,35
1929	23519	43,76%	29,57	57,58	60,77	66,46	40,82	47,13	33,97	94,30
1930	21453	45,28%	37,65	56,06	58,80	62,61	38,00	46,97	32,93	74,93
1931	21708	47,87%	37,50	55,28	72,18	59,17	53,02	46,73	32,12	58,10
1932	22684	47,99%	37,78	56,61	71,47	56,08	53,96	48,72	31,52	60,30
1933	24815	50,82%	43,70	56,25	74,71	59,41	56,22	48,29	36,90	57,61
1934	24655	50,75%	46,61	56,14	73,03	53,49	58,43	49,92	35,86	56,46
1935	26056	50,91%	46,69	51,98	75,30	54,15	58,54	49,82	48,25	41,42
1936	28384	47,31%	44,47	53,81	66,50	48,07	58,16	50,51	51,19	31,23
1937	32495	47,83%	46,51	55,12	64,25	58,12	61,24	49,46	22,84	43,53
1938	45153	51,28%	47,30	65,49	69,43	48,92	74,01	51,77	24,32	47,53
1948	67900	38,63%								

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΙΚΩΝ ΑΤΑΞΙΩΝ

Κατὰ πρόσκλησιν τοῦ διευθύνοντος τὸ ἐνταῦθα γυμνάσιον συνελθοῦσα ἡ ἐφορεία αὐτοῦ εἰς συνεδρίαν μετὰ τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν, ἤκουσε ...τηλεγραφικὴν διαταγὴν τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας, δι' ἧς διέτασεν ... νὰ τιμωρήσῃ προσηκόντως καὶ ἐντὸς τῶν κεκανονισμένων τόν ἀτακτήσαντα μαθητὴν τῆς Β' τάξεως τοῦ γυμνασίου ... ὅστις ἐν τῷ μαθήματι τῆς ἀλγέβρας διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ ἵνα ἐξέλθῃ τοῦ μαθήματος εἶπεν ὅτι αὐτὸς μὲν δὲν ἐξέρχεται, νὰ ἐξέλθῃ δὲ ὁ διδάσκων, ὅστις καὶ ἐξῆλθεν. Ἐκ τούτων ἐνεργήσασα ἀκριβῶς καὶ ἐπισταμένως ἀνακρίσεις περὶ τῆς ἀληθείας τούτου οὐδένα εὔρε λόγον πρὸς τιμωρίαν τοῦ μαθητοῦ.

Γ. Αγρινίου Πράξις Ζ/8-6-1892

Η πράξη αυτή είναι η μοναδική ανάμεσα στις χιλιάδες που καταγράφουν ποινές μαθητών, όχι γιατί απλά αθώνει έναν άτακτο μαθητή, αλλά γιατί αυτή η αθωωτική απόφαση παίρνεται ύστερα από απαίτηση τιμωρίας του από μεριάς του υπουργείου Παιδείας. Στα κείμενα που ακολουθούν, παραθέτουμε μια σταχυολόγηση από τις χιλιάδες πράξεις των συλλόγων των καθηγητών, που καταδικάζουν άτακτους μαθητές. Σε πολλές από αυτές διακρίνεται καθαρά η βία και ο αυταρχισμός του ελληνικού σχολείου.

Δεδομένου ότι στην Ελλάδα οι νόμοι περιγράφουν ιδανικές και ευκαταίες καταστάσεις, η πραγματικότητα, μέσα από τις αναφορές των συνεδριάσεων των συλλόγων των καθηγητών, μας δίνει μια εικόνα των παραπτώματων των μαθητών μέσα και έξω από το σχολείο, καθώς και της αξιολόγησής τους από εκείνους στους οποίους το κράτος έχει αναθέσει αυτό το ρόλο, δηλαδή τους καθηγητές. Στην αναλυτική παρουσίαση των ευρημάτων της έρευνας παραθέτουμε, λοιπόν, εκτενή αποσπάσματα από τα πρακτικά των συλλόγων, ώστε να μπορεί κάποιος να κατανοήσει το σκεπτικό των σχετικών αποφάσεων.

Το θέμα των «αταξιών» είναι πιθανό να μας θυμίζει τις αθώες σκανταλιές των μαθητικών χρόνων, τον τρόπο που ασκούσε η εξουσία και η αυθεντία του καθηγητή, τη «δόξα» του απείθαρχου, ο οποίος αποβλήθηκε γιατί τόλμησε να αμφισβητήσει αυτή την εξουσία, το παράλογο αρκετών τιμωριών, αλλά και τη βία πολλές φορές στις σχέσεις μαθητών-καθηγητών. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι τα πρακτικά των συλλόγων των καθηγητών τα σχετικά με τις τιμωρίες των απείθαρχων μαθητών περιέχουν την μισή αλήθεια, αυτήν δηλαδή που έβλεπαν οι εκπαιδευτικοί από τη δική τους πλευρά. Η νεοελληνική λογοτεχνία έχει να επιδείξει γλαφυρές περιγραφές περιστατικών από τα μαθητικά χρόνια των συγγραφέων της, που επιβεβαιώνουν περίτρανα την παραπάνω εικασία. Ένα τέτοιο, ενδεικτικό του πόσο η ελληνική εκπαίδευση μαχόταν κάθε τι το δημιουργικό, είναι και του Γρηγορίου Ξενόπουλου¹:

« .. Μιά μέρα ο Γυμνασιάρχης -ήταν τότε ο Γεώργιος Τσαγρής- έπιασε ένα φύλλο της «Αγάπης» πού το διάβαζαν μερικά παιδιά στο διάλειμμα.

- Τι είναι αυτό;

- Η εφημερίδα του Ξενόπουλου.

- Μπά! βγάζετε τώρα κι εφημερίδες; κόπιασε εσύ εδώ!

Μ' έσυρε στο γυμνασιαρχείο, με το σώμα του εγκλήματος, μ' ανέκρινε, ομολόγησα ευκολώτατα πώς ήμουν εγώ ο κύριος δράστης - ήταν κακό να βγάλω μιιά χειρόγραφη εφημεριδούλα; - και περίμενα ... συγχαρητήρια. Απεναντίας ο κ. γυμνασιάρχης μ' επέπληξε δριμύτατα και στο τέλος μου είπε:

- Πρόσεξε καλά, μην το ξανακάνεις, γιατί θα σε αποβάλω. 'Ο Νόμος το απαγορεύει αυστηρότατα. Απόρησα. Και με το θάρρος, πού δε μου έλειπε ποτέ, ρώτησα: - Μα ποιος νόμος απαγορεύει σ' ένα μαθητή να γράψει εκθέσεις υπό τύπον εφημερίδος;

¹ Άπαντα τ. 1, σ. 116-124 όπως παρατίθεται στο Χατζηβασιλείου Β., Το σύστημα ποινών στην ελληνική εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 107-109

- ., Α! νομίζεις πώς σου λέγω ψέματα; φώναξε με θυμό ο κ. γυμνασιάρχης .. Ορίστε, κύριε, άκουσον!

Και ξεκρέμασε από τον τοίχον ένα έντυπο «κανονισμό του γυμνασίου» κολλημένο σε χαρτόνι, με τη σφραγίδα του υπουργείου σε μιάν άκρη και μου διάβασε δυνατά:

«Άρθρον τάδε .. Απαγορεύεται ή περαιτέρω συνεννόησις των μαθητών προς σχηματισμόν φατρίας επί οιοδήποτε σκοπό» .

. Η απορία μου μεγάλωσε:

- Μα καλά, ψιθύρισα, είναι φατρία η εφημερίς;

- Και τι είναι; αποκρίθηκε ο κ. γυμνασιάρχης. ..Όταν συνεννοεΐσθε δύο-τρεις να γράψετε μία εφημερίδα, να λέτε τις γνώμες σας, να κρίνετε και να επικρίνετε τα σχολικά πράγματα, δεν σχηματίζετε εταιρία, κόμμα, φατρία; Λοιπόν απαγορεύεται, τελείωσε! Και ή έκδοση της «Αγάπης» διακόπηκε βίαια δυνάμει του Νόμου!».

...

«Ο Ρέντζος, ένας καθηγητής πού δε με χώνευε καθόλου -ποτέ δεν έμαθα γιατί- κατάσχεσε το χειρόγραφο (πρόκειται για ένα κωμειδύλλιο του Ξενόπουλου) και το παρουσίασε στο γυμνασιαρχείο. Εκεί το διάβασαν, το βρήκαν επιλήψιμο, έκαμαν αμέσως συνεδρίαση και με απέβαλαν για έξι μήνες .. Ο Ίδιος ο Ρέντζος εκόλλησε θριαμβευτικά την απόφαση στο πινάκιο. Η αιτιολογία της τιμωρίας ήταν πως γινόμεουν «αίτιος διαταραχών καθ' άπαν το γυμνάσιον». Για την κωμωδία μιλιά. Κι ούτε με κάλεσαν σε απολογία ή για να μου αναγγείλουν καν την τιμωρία. Δεν ήθελαν να με ιδούν στα μάτια τους! ... ».

- - -

« ... με ιερή αγανάκτηση ο κ. γυμνασιάρχης είπε στον πατέρα μου πώς έπρεπε να με αποβάλουν «δια παντός» κι επιεικώς μου έβαλαν μόνο έξι μήνες, γιατί ετόλμησα να σατιρίσω και να γελοιοποιήσω τούς κ.κ. καθηγητάς. Αυτό ήταν. Επειδή στην κωμωδία μου παρουσιάζονταν ως πρόσωπα κι οι καθηγητές, και φυσικά αποδίδονταν του καθενός ή γλώσσα κι ο τρόπος, η αθωώτατη αυτή μίμηση θεωρήθηκε ως σάτιρα ... ».

...

« Μ' έβρισε αυθάδη, αναιδέστατο και τα ρέστα. Δεν είπα τίποτε αλλά το ίδιο βράδυ, πού τον απάντησα στην πλατεία, έκρινα καλό να κάμω πώς δεν τον είδα, για να μην τον χαιρετήσω. Το παρατήρησε και για να βεβαιωθεί στο δεύτερο σουλάτσο, πέρασε από πολύ κοντά μου κοιτάζοντάς με καλά. Και πάλι έκαμα πώς δεν τον είδα. Έ, ήταν πολύ. Την άλλη μέρα με κατάγγειλε στο «Σύλλογο των καθηγητών» και ζήτησε την τιμωρία μου. Με απόβαλαν για τρεις μήνες ... 'Ο ίδιος ο Ρέντζος πάλι είχε τοιχοκολλήσει θριαμβευτικά την απόφαση που το δικαιολογητικό της αυτή τη φορά ήταν πάνω-κάτω η αλήθεια: «Απέφευγα εμφαντικώς να χαιρετώ καθ' οδόν τούς καθηγητάς μου».

Στο σκεπτικό τιμωρίας χιλιάδων μαθητών από τους καθηγητές τους που καταγράφεται στα επίσημα βιβλία των σχολείων τις περισσότερες φορές αποκρύπτεται η βαθύτερη αιτία της ποινής, άλλες φορές αναφέρεται λακωνικά και άλλες αναπτύσσεται με κάθε γλαφυρότητα. Από αυτές τις τελευταίες σταχυολογήσαμε όσες αταξίες ξεχωρίζουν σε πρωτοτυπία και τις παρουσιάζουμε ταξινομημένες κατά κατηγορία στα κείμενα που ακολουθούν.

2.1. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Η πρώτη κατηγορία μαθητικών «αταξιών» σχετίζεται με εκείνες τις καταστάσεις που εμποδίζουν τη μάθηση ή προσβάλλουν το κύρος του εκπαιδευτικού: μη επιμέλεια, ομαδικός θόρυβος, σκασιαρχείο, ομαδική απεργία, αντιγραφή στις εξετάσεις, διατάραξη της τάξης εξαιτίας συζήτησης με το διπλανό κλπ, καζούρα κατά συμμαθητή ή καθηγητή με τοποθέτηση καρφίτσων στην έδρα κ.λ.π., αυθάδεια προς τον καθηγητή εκφραζόμενη και ως ανευλάβεια ή ασέβεια, ανυπακοή στους κανόνες του σχολείου και στις διαταγές των καθηγητών με συχνότερη τη μη αποδοχή τιμωρίας.

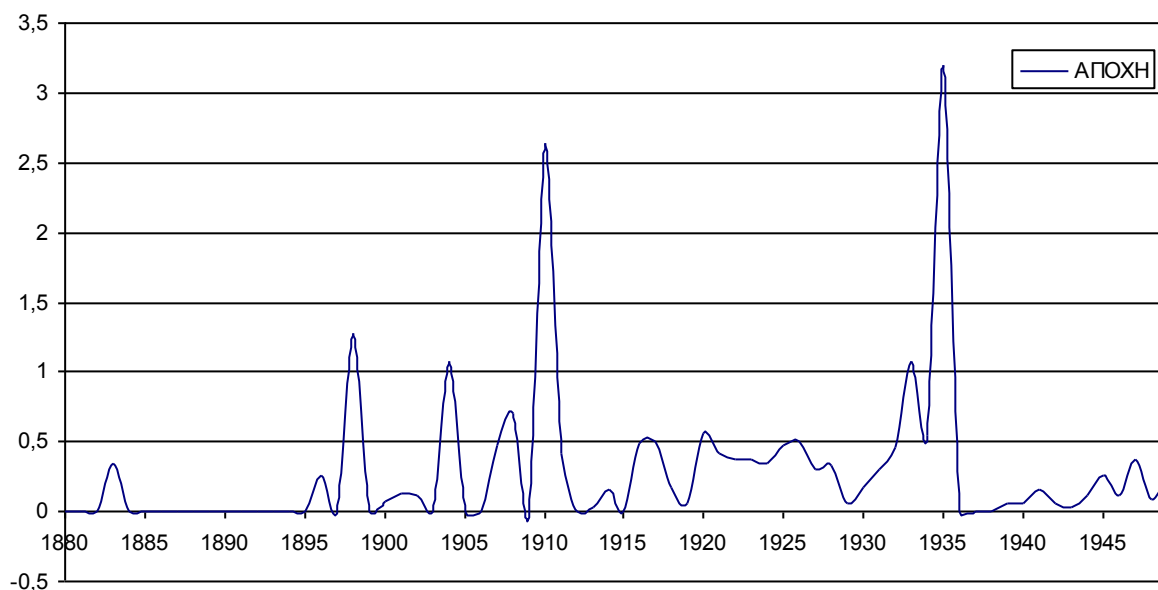
Η παρουσίαση των πιο πρωτότυπων ευρημάτων κάθε μιας συνιστώσας αυτής της κατηγορίας γίνεται κατά φθίνουσα κατάταξη, σύμφωνα με τη συχνότητα που εμφανίζεται κάθε μία από τις συγκεκριμένες υποκατηγορίες «αταξιών», οι οποίες στέκονται εμπόδιο στην εκπαιδευτική διαδικασία.

2.1.1. ΑΠΕΡΓΙΑ

Πρώτη σε συχνότητα αλλά και σοβαρότερη μαθητική «παρεκτροπή» είναι η «απεργία». Αυτό που κάνει τη μαθητική απεργία να ξεχωρίζει από τις άλλες παραβάσεις είναι ότι, ως ομαδική αταξία, όπως και ο ομαδικός θόρυβος, δεν αντιπροσωπεύει όλους τους συμμετέχοντες σ' αυτή, αλλά ένα μικρό ποσοστό περίπου 5-10%, τους «πρωταίτιους». Αυτό σημαίνει πως στην πράξη η συγκεκριμένη παράβαση έχει πολύ μεγαλύτερη συχνότητα από αυτήν που καταγράφουμε, γιατί η συμμετοχή των μαθητών σε μια απεργία μπορεί να είναι και 100%. Από την άλλη, θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι πολλοί από τους μαθητές σίγουρα θα έχουν τιμωρηθεί για μια σειρά παραπτωμάτων από τον ίδιο τον διδάσκοντα, ή από το γυμνασιάρχη, χωρίς να συνεδριάσει ο σύλλογος και να καταγραφεί στα επίσημα πρακτικά, δηλαδή ότι υπάρχει ένα ποσοστό μαθητικών αταξιών που διαφεύγει της έρευνας. Αυτό ασφαλώς ισχύει για περιστατικά που δεν αξιολογούνται ως ιδιαίτερα σοβαρά. Για όλα τα σοβαρά περιστατικά παίρνει απόφαση ο σύλλογος και όσα έρχονται στο σύλλογο για συζήτηση σημαίνει ότι θεωρούνται σοβαρά, είτε λόγω της φύσης τους, είτε λόγω του ότι συμβαίνουν κατ' επανάληψη από τον ίδιο μαθητή, που δεν έχει συνετισθεί και χρήζει αυστηρότερης ποινής. Με το σκεπτικό αυτό μπορούμε λοιπόν να αποφανθούμε με βεβαιότητα ότι, μεταξύ των αξιολογούμενων ως σοβαρών αταξιών, η μαθητική απεργία καταλαμβάνει την πρωτιά με διαφορά.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.1α

Ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω απεργίας επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

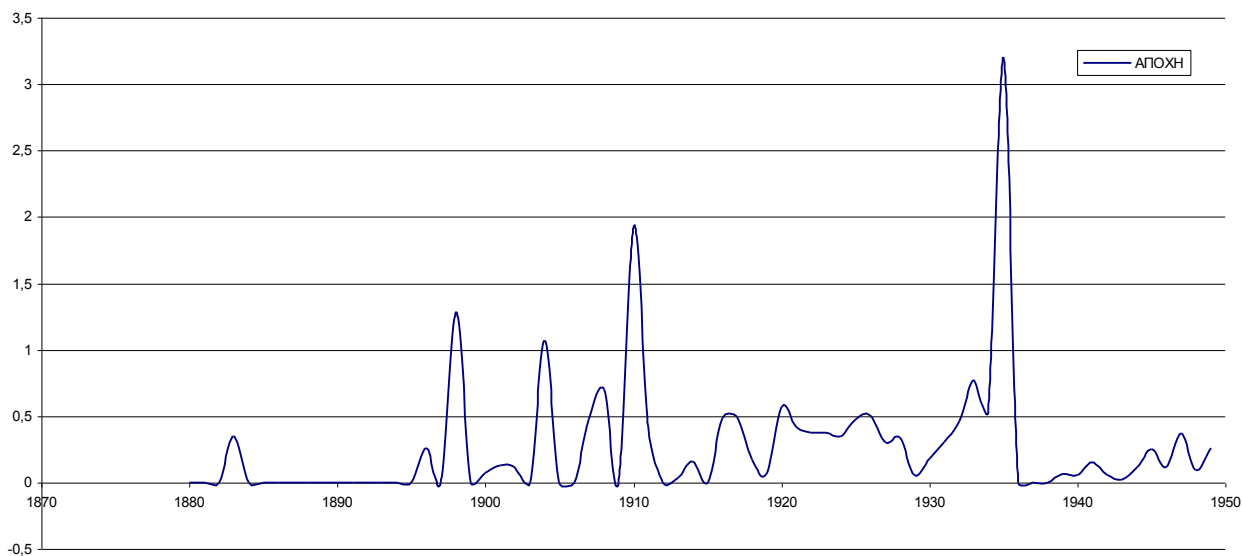
Η μαθητική απεργία είναι ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζει έντονα (12,3%) την περίοδο

1929-1949, με κορύφωση κατά το σχολικό έτος 1935-36. Το διάστημα ως το 1909 έρχεται όγδοη σε συχνότητα (4,4%) και κατά το χρονικό διάστημα 1910-1928 γίνεται τέταρτη με ποσοστό 9,7%. Η απεργία αποτελεί μορφή διαμαρτυρίας για κυβερνητικές αποφάσεις και για την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Είναι μορφή συμπαράστασης σε συμμαθητή ή έκφραση αποδοκιμασίας σε καθηγητή. Στα διασωθέντα αρχεία των παλαιότερων σχολείων εμφανίζεται για πρώτη φορά το 1883 στο γυμνάσιο Σπάρτης, ως διαμαρτυρία για το μάθημα των γαλλικών και από το 1896 και ύστερα γίνεται ένα πολύ συχνό φαινόμενο με έντονες εξάρσεις και υφέσεις, ενώ από το 1915 και μετά εμφανίζεται σε παραπάνω από ένα σχολείο κάθε χρόνο. Καταγράφεται 196 φορές σε 81 από τα 110 γυμνάσια της έρευνάς μας και περιλαμβάνει το μεγαλύτερο ποσοστό του συνόλου των τιμωρηθέντων μαθητών.

Το ποσοστό αφορά μόνο αυτούς που τιμωρήθηκαν από το σύλλογο, δηλαδή τους «πρωταίτιους» της συγκεκριμένης δράσης και όχι το σύνολο των μαθητών που συμμετείχαν, αφού σύμφωνα με τις κατευθύνσεις του υπουργείου, σε περιπτώσεις ομαδικών αταξιών τιμωρούνται μόνο οι πρωταίτιοι. Ο κανόνας ισχύει ακόμη και σήμερα για τις περιπτώσεις μαζικών αταξιών. Εξαίρεση έχουμε στο 2^ο γυμνάσιο Πάτρας το 1910 και στο γυμνάσιο Κοζάνης το 1933. Το περιστατικό στο 2^ο γυμνάσιο Πάτρας αποτελεί εξαίρεση γενικότερα, επειδή είναι το μοναδικό στο οποίο μαθητές διαμαρτυρήθηκαν για τη μετάθεση του καθηγητή τους και απαίτησαν την ανάκλησή της από αγάπη και ευγνωμοσύνη προς αυτόν, για το πατρικό ενδιαφέρον και τη διδακτική του μέθοδο. Παρόλο που τιμωρήθηκαν όλοι οι μαθητές της Γ' τάξης με διήμερη αποβολή, αυτοί συνέχισαν την απεργία, οπότε σε δεύτερη φάση τιμωρήθηκαν δεκαπέντε «πρωτοστατήσαντες» με ποινές από πέντε ημέρες έως διαρκή αποβολή από το γυμνάσιο. Για το λόγο αυτό η καμπύλη του διαγράμματος 2.1.1α, που παρουσιάζει τους τιμωρηθέντες μαθητές λόγω απεργίας επί τοις εκατό του συνόλου των μαθητών των αντίστοιχων σχολείων, συναρτήσει του χρόνου, είναι ελαφρά διαφοροποιημένη το 1910 και το 1933 από την καμπύλη 2.1.1β στην οποία περιλαμβάνονται μόνο οι «πρωτοστατήσαντες».

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.1β

Ποσοστά υποκινητών απεργίας επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Από αυτή τη δεύτερη καμπύλη (διάγραμμα 2.1.1β) που εκφράζει το βαθμό εμπλοκής μαθητών στην υποκίνηση της δράσης, για το συγκεκριμένο δείγμα μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής: α) Έχουμε αρκετά συχνές εμφανίσεις του φαινομένου της μαθητικής απεργίας, με το ποσοστό των πρωταίτιων να φτάνει από το 1896 ως το 1909 μέχρι το 1,3% του συνόλου των μαθητών της αντίστοιχης χρονιάς, ενώ παρουσιάζεται ως προς τις μέγιστες τιμές μια πτωτική τάση. β) Το 1910 έχουμε μια έξαρση του 2% αλλά από το 1911 μέχρι το 1928, τα ποσοστά των μαθητών δεν ξεπερνούν ως προς τις μέγιστες τιμές

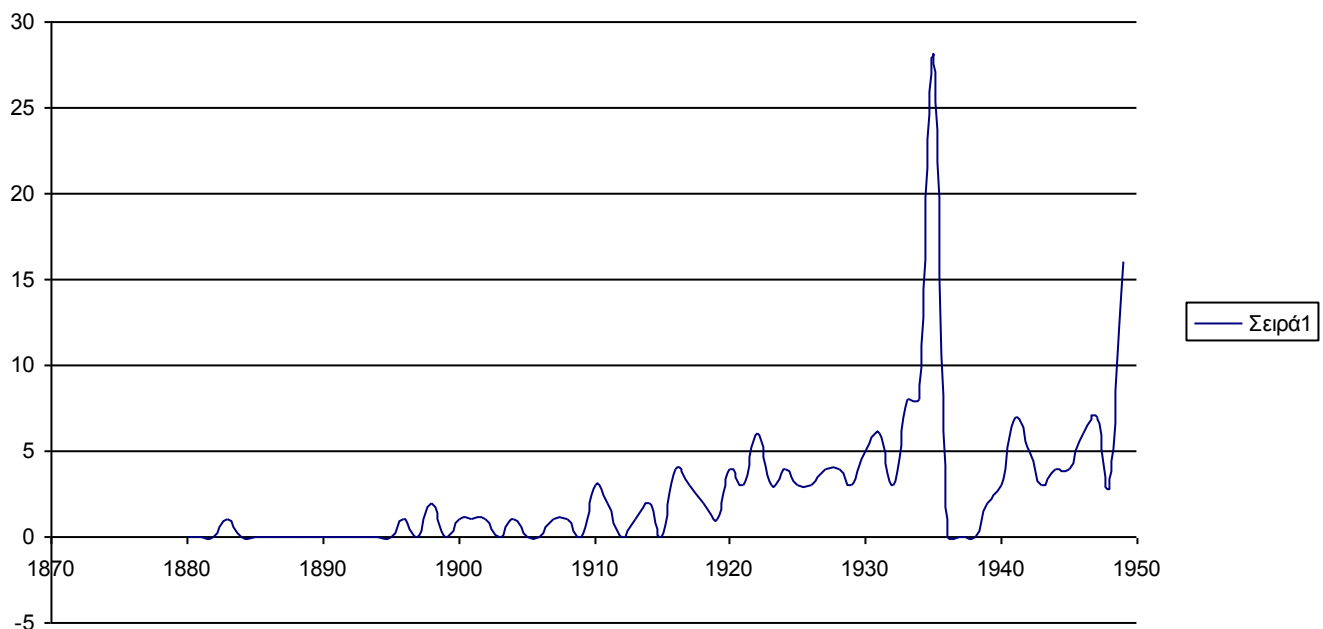
το 0,5%. γ) Στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 1930 σημειώνεται μια έξαρση του φαινομένου, και ειδικά το 1935, τα ποσοστά των τιμωρηθέντων μαθητών ως προς τις μέγιστες τιμές σχεδόν εξαπλασιάζονται σχετικά με τις δύο προηγούμενες δεκαετίες (3,2%). δ) Με τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου του 1936 μηδενίζονται. Μετά το τέλος του 2^{ου} παγκοσμίου πολέμου οι όποιες κορυφές δεν ξεπερνούν το 0,3% του συνόλου των μαθητών.

Αν συγκρίνουμε τα διαγράμματα 2.1.1β και 2.1.2, δηλαδή το βαθμό εμπλοκής μαθητών στην υποκίνηση της δράσης και το βαθμό εξαπλώσης της δράσης ανά τα σχολεία, παρατηρούμε ότι:

α) Ενώ όλο το 19^ο αιώνα και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} απεργίες εμφανίζονται σε ένα με δύο σχολεία το πολύ, το ποσοστό των τιμωρηθέντων μαθητών είναι υψηλό. Στην επόμενη περίοδο (1910-1928) ενώ τα σχολεία υπερδιπλασιάζονται¹, το ποσοστό των τιμωρηθέντων μαθητών υποδιπλασιάζεται. Δηλαδή φαίνεται να μειώνεται αναλογικά ο βαθμός εμπλοκής των μαθητών ως υποκινήτων της δράσης. Υποθέτουμε ότι την περίοδο πριν από το 1910 υπάρχει μεγαλύτερη αυστηρότητα απόδοσης ευθυνών, που πιθανόν σχετίζεται με τη γενικότερα συνολικά αυξημένη «αποκλίνουσα» συμπεριφορά, που παρουσιάζεται κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} και κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Μια δεύτερη σκέψη είναι ότι οι τιμωρίες λόγω απεργίας κατά τη δεκαετία του 1930 αναγκαστικά περιορίζονται σε λιγότερους «πρωταίτιους» προς «παραδειγματισμό» των υπολοίπων, επειδή αυξάνει κατά πολύ η μαζικότητα της συγκεκριμένης δράσης. Μια άλλη πιθανή εξήγηση μπορεί να βρίσκεται στις ηλικίες των μαθητών. Σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες², οι ηλικίες των μαθητών γυμνασίου κατά μέσο όρο πριν το 1920 ήταν μεγαλύτερες απ' ό,τι αργότερα και αυτό θα μπορούσε να συμβάλει στην ενεργότερη συμμετοχή των πιο ώριμων μαθητών σε διάφορες διεκδικήσεις.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.2

Αριθμός σχολείων που απέργησαν ανά έτος

β) Ως προς στα ποσοστά των μαθητών, τα μέγιστα σημειώνονται στα 1898, 1904, 1908, 1910, 1916, 1920, 1926, 1933 και 1935, ενώ ως προς τον αριθμό των σχολείων, οι μέγιστες τιμές είναι στα 1916, 1920, 1922, 1927, 1931, 1933, 1935, 1947 και 1949. Οι κορυφές στις

¹ Για σωστότερη αντιστοίχιση η σύγκριση θα έπρεπε να γίνεται σε σχέση με το ποσοστό των σχολείων που εμφανίζεται απεργία σε σχέση με το σύνολο των εν λειτουργία γυμνασίων. Ενδεικτικά για κάποια έτη τα ποσοστά αυτά είναι: 4,5% για το 1883, 6,5% για το 1916, 4,9% για το 1922 και 17,5% για το 1935. Σε αυτά δεν έχουμε υπολογίσει τα πρόσθετα στοιχεία που προέρχονται από τις εφημερίδες του 1923 και 1936 τα οποία ανεβάζουν τα ποσοστά σε 16,4% και 31,2% αντίστοιχα.

² Εφημερίδα «Ελλάς» Χανίων 1905, Εφημερίδα Ριζοσπάστης 1923

δύο καμπύλες δεν συμπίπτουν παρά μόνο στα 1916, 1920, 1933 και 1935. Στο 1935 και οι δύο καμπύλες μεγιστοποιούνται. Στα έτη όπου ο αριθμός των εμπλεκομένων σχολείων είναι μεγάλος, θα αναζητήσουμε αν οι απεργίες έχουν κοινά αιτήματα, δηλαδή αν υπάρχει κάποιο μαθητικό «κίνημα».

Επειδή δεν αναφέρονται πάντα στα πρακτικά των συλλόγων οι λόγοι που ωθούν τους μαθητές σε αυτή τη μορφή διαμαρτυρίας, υπάρχει μια δυσκολία στο να ταξινομήσουμε τις αιτίες αρκετών απεργιών. Συγκεκριμένα από τις 196 περιπτώσεις που έχουν καταγραφεί, δεν έχουμε αναφορά αιτιολόγησης για τις 73 από αυτές¹. Κάποιες είναι εύκολο να αιτιολογηθούν από την ημερομηνία τους. Είναι όσες αναφέρονται στις παμμαθητικές απεργίες που έγιναν το Μάρτη του 1936. Πολύτιμα στοιχεία αντλούμε επίσης από αθηναϊκές εφημερίδες του 1923 και του 1936.

Το 1916 στα δύο από τα τέσσερα σχολεία που εκδηλώθηκαν απεργίες, δηλαδή στο 1^ο και το 2^ο γυμνάσιο της Θεσσαλονίκης, το αίτημα είναι η κατάργηση των θερινών εξετάσεων:

«...άποφασίζει ίνα τιμωρήσῃ διὰ τῆς ποινῆς τῆς ὀριστικῆς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἀποβολῆς τοὺς μαθητὰς :1) Α. τῆς Ε' τάξεως αὐθαδιάσαντα καὶ δὲ ὅλως ἀνοικεῖων φράσεων ἀντειπόντα εἰς τὰς συστάσεις τοῦ κ. Γυμνασιάρχου καὶ ἐνώπιον τοῦτου ζητοκραυγάζοντα ὑπὲρ τῆς ἀπεργίας «δεν δεχόμεθα! Ζήτην ἢ ἀπεργία!», 2) Κ. μαθητὴν τῆς Ε', διότι ὡς ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀνακρίσεων φαίνεται, ὑπῆρξε ἐκ τῶν διοργανωτῶν τοῦ κινήματος μετὰ τῶν πρωταγίων τοῦ Α' γυμνασίου καὶ διότι ἡγούμενος τῶν ἀπεργησάντων μαθητῶν τῆς Ε' τάξεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ γυμνασιάρχου καὶ εἶπεν εἰς αὐτὸν τὰ ἑξῆς: «κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρός μου να μας δεχθῆτε εἰς τὸ μάθημα!» ἀντειπόντος δὲ τοῦ κ. Γυμνασιάρχου ὅτι αὐτὸν μὲν δέχεται, ὡς μὴ ἀποδειχθέντα μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἔνοχον, ἀλλὰ τοὺς ὡς πρωταίτιους ἀποδειχθέντας ἀδυνατεῖ να δεχθῇ, προσέθηκε «καὶ ἀφ' οὗ εἶναι ἀπαίτησις τοῦ πατρός μου; Ἄλλως ἂν ζητῆτε πρωταίτιους, πρωταίτιος εἶμαι καὶ γώ!». 3)τον Π. μαθητὴν ὡσαύτως τῆς Ε' τάξεως ὡς μεταχειρισθέντα βίαν κατὰ μικροτέρων μαθητῶν ἀρνούμενων να μετάσχωσι τοῦ κινήματος καὶ 4) τὸν μαθητὴν Δ. διὰ τὸν αὐτὸν λόγον...»².

Στο πρακτικό του 1^{ου} γυμνασίου Θεσσαλονίκης αναφέρεται πως υπάρχει συντονισμένη δράση και σε άλλα εκπαιδευτήρια της πόλης. Οι τάσεις προς απεργία που εμφανίστηκαν σε άλλα δύο γυμνάσια (Κυπαρισσίας και Ναυπλίου) το πιο πιθανό είναι ότι δεν σχετίζονται με τα αιτήματα αυτών της Θεσσαλονίκης, επειδή δεν συμπίπτουν χρονικά.

Το 1920 στην Καλαμάτα και στο Βόλο δημιουργούνται απεργιακές κινητοποιήσεις που οφείλονται στην πολιτική αλλαγή, αλλά δεν ξέρουμε τους λόγους αποχής από συγκεκριμένα μαθήματα στη Σπάρτη και τη Χαλκίδα, για να διαπιστώσουμε αν τα επακόλουθα του εθνικού διχασμού έχουν επιδράσει και στις άλλες απεργιακές κινητοποιήσεις εκείνης της χρονιάς. Στο Βόλο, οι εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου 1920 είχαν σοβαρές επιπτώσεις στη σχολική ζωή. Η ένταση που τις διέκρινε επέδρασε αρνητικά και τα επεισόδια μεταξύ μαθητών κλιμακώθηκαν ιδιαίτερα μετά το εκλογικό αποτέλεσμα. Από την επόμενη των εκλογών της 1^{ης} Νοεμβρίου άρχισε να παρατηρείται κάποια κίνηση μεταξύ των μαθητών προς διατάραξη της τάξης και της πειθαρχίας στο γυμνάσιο. Αφότου μάλιστα ένας δευτεροβάθμιος καθηγητής ετέθη επικεφαλής διαδήλωσης μαθητών του γυμνασίου που έγινε το βράδυ της 3^{ης} Νοεμβρίου, οι μαθητές απέβησαν ασυγκράτητοι και υποκίνησαν αποχή για να διώξουν το γυμνασιάρχη και έναν άλλο φιλοβενιζελικό καθηγητή. Έτσι, το βράδυ της Κυριακής 8 Νοέμβρη κλείδωσαν με πρόσθετες κλειδαριές και αλυσίδες τις πόρτες του σχολείου, εσωτερικές και εξωτερικές και ο γυμνασιάρχης αναγκάστηκε να ζητήσει τη συνδρομή της αστυνομίας. Ο σύλλογος των καθηγητών προσπάθησε να ξεπεράσει τα γεγονότα και να επαναφέρει το σχολείο στον κανονικό ρυθμό λειτουργίας αμνηστεύοντας τους πρωταίτιους. Αξίζει να παρακολουθήσουμε το μετριοπαθές σκεπτικό του:

¹ όπως Γ. Ληξουρίου 1896, 1^ο Γ. Πάτρας 1898, Γ. Δημητσάνας 1896, 1^ο Γ. Πάτρας 1901, 2^ο Γ. Πάτρας 1904, Γ. Ληξουρίου 1907, Λευκάδας 1910, Βόλου 1911, 1^ο Γ. Θεσσαλονίκης 1913, 1^ο Γ. Πάτρας 1914, Γ. Κυπαρισσίας 1916 και 1917, 2^ο Γ. Πάτρας 1918, Γ. Ναυπλίου 1919, 1^ο Γ. Πύργου 1921, Πρακτικό Λύκειο Αθηνών 1922, 1ο Γ. Βόλου 1922, 2^ο Γ. Καλαμάτας 1923, Πρακτικό Λύκειο Αθηνών 1923, Γ. Άργους 1924, Αρεόπολης 1925, Πρακτικό Λύκειο Αθηνών 1925, 1ο Γ. Σπάρτης 1926, Γ. Αλμυρού 1926, Αμαλιάδας 1927, Μολάων, 1927, Μεσσήνης 1928, Γυθείου 1928, Μολάων 1929, 2^ο Γ. Πάτρας 1930, Γ. Μεσολογγίου 1930, Αλμυρού 1930, 1^ο Γ. Καλαμάτας 1931, 1^ο Γ. Πάτρας 1931, 2^ο Γ. Πειραιά 1931, Πρακτικό Λύκειο Αθηνών 1931, Γ. Σύρου 1931, Θέρμου 1931, Μεσσήνης 1933, 2^ο Γ. Πειραιά 1933, 8^ο Γ. Αρρένων Αθήνας 1933, 1^ο Γ. Λάρισας 1933, 1^ο Γ. Άργους 1933, Γ. Κοζάνης 1933, 3^ο Γ. Θεσσαλονίκης 1934, Γ. Κοζάνης 1934, Γ. Σιάπτσας 1934, Γ. Σύρου 1934, 5^ο Γ. Αρρένων Αθήνας 1941, 7^ο Γ. Αρρένων Αθήνας 1941, Γ. Μεσολογγίου 1943, Χανίων 1944, Αγίου Νικολάου Λασιθίου 1945, Νεμέας 1946, Άργους 1947, Μεσσήνης 1947, Φλώρινας 1949.

² 2ο Γ. Θεσσαλονίκης, πράξη κα/12-5-1917, Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης

«Ἐπειδὴ μετὰ τις ἐκλογὲς ὑπῆρξε σ' ὅλη τὴν κοινωνία γενικὸς παροξυσμός, ἀναμφισβήτητα δ' ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῶν μαθητῶν, ὥστε καὶ αὐτοὶ νὰ παρεκτραποῦν ἀπὸ κουφότητα, ὁ σύλλογος φρονεῖ ὅτι κάθε ποινὴ ἐπιβαλλομένη σὲ τέτοιες μέρες, θὰ συντελέσῃ σὲ μεγαλύτερη διατάραξη τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας τῶν ἴσως ἐξωθεν ὠθουμένων μαθητῶν...»¹.

Εκεῖ ἀλλωστε, ὅπως καὶ στὴν Καλαμάτα, ἡ πόλωση εἶχε ἀρχίσει νὰ κλιμακώνεται ἐντονα ἀπὸ το 1916, ὅπως καταγράφεται καὶ στὴν κατηγορία «πολιτική». Ἡ ταραχώδης ἀπεργία στὴν Καλαμάτα ἐκδηλώνεται με ἀφορμὴ τὴν τιμωρία μαθητῶν, ἐπειδὴ τραγουδοῦσαν κάποιον τραγούδι:

«...καταλαβόντες μ.μ. τὰς παρόδους ἡνάγκασαν ἱκανοὺς τῶν μαθητῶν δι' ἀπειλῶν, ραπισμάτων καὶ λοιπῶν ἐξαναγκαστικῶν μέτρων, ὥστε νὰ ἀπόσχῃ τῶν γενομένων μετὰ τὴν μεσημβρίαν μαθημάτων. Ἐπὶ κεφαλῇς τούτων οἵτινες ὑπολογίζονται περὶ τοὺς 100 μεταξὺ τῶν 450 μαθητῶν τοῦ γυμνασίου, οἱ εἰρημένοι προσῆλθαν εἰς τὴν Νομαρχίαν καὶ εἰς τὸ τηλεγραφεῖον καὶ ἐπέδοσαν ὡς ἐξώδικοι πληροφορίας ὑπάρχουσι τηλεγραφήματα, ὧν τὸ περιεχόμενον δὲν ἔκρινεν σκόπιμον ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ σύλλογος νὰ ἐξακριβώσῃ.... ἐπειδὴ οἱ εἰρημένοι μαθηταὶ θέλοντες νὰ ἐλαφρύνωσι τὴν θέσιν των γιὰ νὰ δυσφημίσωσι τὸν σύλλογον διέδοσαν εἰς τὸ κοινὸν ὅτι ἡ ἐπιβληθεῖσα ποινὴ εἰς τοὺς διὰ τῆς προηγουμένης πράξεως ἀποβληθέντες προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι δῆθεν ἦδον τὸ θούριό "του ἀητοῦ ὁ γυιός", ἐνῶ δι' ἐπισταμένων ἀνακρίσεων ἐξηκριβώθη ὅτι οὗτοι ἄλλα ἄσματα ἤδον...»².

Το 1922 ὁμως σὲ δύο ἀπὸ τὰ πέντε σχολεῖα που ἐκδηλώθηκε ἀπεργία, στὰ γυμνάσια Χαλκίδας καὶ Σπάρτης, ἀναφέρεται ὅτι ὁ λόγος ἦταν ἡ διαμαρτυρία γιὰ τὸ σχέδιο νόμου τοῦ νέου διατάγματος «περὶ ἐξετάσεων κλπ», τοῦ οὐοίου προσχέδιο δημοσιεύθηκε στὶς πολιτικὲς ἐφημερίδες. Ἀπὸ τὸν τύπο τῆς ἐποχῆς πληροφοροῦμαστε ὅτι ἡ ἀπεργία εἶχε ξεκινήσει στὶς ἀρχὲς Μάη τοῦ 1923 ἀπὸ ὅλα τὰ γυμνάσια τῆς Αῤῥῆνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ καὶ πολὺ γρήγορα ἐπεκτάθηκε στὴν Πελοπόννησο καὶ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα.

«Ἐκ πλείστων πόλεων ἀφίχθησαν ἀντιπρόσωποι γυμνασιοπαίδων, οἵτινες μετὰ τῶν ἐνταύθα συναδελφῶν των, θέλουσι συννενοηθῇ περὶ τοῦ τρόπου τῆς κοινῆς ἐνεργείας ἐναντίον τῆς μέχρι γελοιότητος σχολαστικῆς ταύτης ἀποφάσεως... Ἡδὲ ἐκηρύχθη γενικὴ παμμαθητικὴ ἀπεργία»³.

Τὸ διάταγμα αὐτὸ προέβλεπε τὴ διάκριση των μαθημάτων σὲ κύρια, τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Μαθηματικὰ, καὶ σὲ δευτερεύοντα. Εἰκίνοι που δὲν θα λάμβαναν τὴ βάση στὰ Ἑλληνικὰ καὶ στὰ Μαθηματικὰ θα ἀπορρίπτονταν, ἐστῶ καὶ ἀν εἶχαν σημειώσῃ μεγάλη ἐπιτυχία στὸ σύνολο των μαθημάτων. Τὴ χρονιά αὐτὴ ἄλλα σχολεῖα λειτούργησαν ὅλο τὸ ἔτος, σὲ ἄλλα ἐγίναν λίγα μαθήματα, ἐνῶ σὲ ἄλλα καθόλου, λόγω τοῦ ὅτι χρησιμοποιήθηκαν γιὰ προσωρινὴ στέγαση των προσφύγων ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία⁴. Ἡ ἐπιτροπὴ τελειοφοίτων ἀπὸ διάφορα γυμνάσια που ἐπισκέφτηκε τὰ γραφεῖα τῆς ἐφημερίδας «Ἐμπρός» καὶ ἐξέθεσε ἀναλυτικὰ τὰ αἰτήματα των ἀπεργῶν, ἔκανε σκληρὴ κριτικὴ γιὰ τὴν κατάσταση:

«Δὲν ὀδηγοῦμεθα οὔτε ἀπὸ πνεῦμα φυγοπονίας, οὔτε ἀπὸ πνεῦμα ἀντιπειθαρχίας, οὔτε ἀπὸ μπολσεβικικὰς διαθέσεις. Ζητοῦμεν ἀπλούστατα ὅπως τὸ Κράτος παύσῃ ἀδικοῦν τοὺς μαθητὰς καὶ λαμβάνῃ ὕπ' ὄψιν ὅταν ἀποφασίζῃ περὶ τῆς τύχης των, τοὺς εἰδικούς ὁρους οἱ ὁποῖοι ἴσχυσαν κατὰ τὸ ἐφετεινὸν σχολικὸν ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον λόγω μὴ ἱκανότητος τοῦ Κράτους, ὅπως λύσῃ τὸ ζήτημα τῆς προσφυγικῆς στέγης, ὅλα τὰ σχολεῖα ἔμειναν κλειστὰ καὶ ὅτι λόγω ἐπὶ πλέον τῶν ἀλλεπαλλήλων διδασκαλικῶν μεταβολῶν ἡμεῖς ἐμείναμεν ἄνευ διδασκάλων, ἢ ἀλλάξαμεν διαφόρους διδασκάλους. Ἡ κατάσταση αὐτὴ τῆς ὁποίας θύματα εἴμεθα ἡμεῖς, ἐπέφερε τὴν ἑλλιπὴ καὶ πλημμελὴ διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων, ἥδη δὲ δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ὑποστώμεν ἡμεῖς καὶ τὴν τελευταίαν συνέπειαν, τὴν ἀπόρριψιν μας δηλαδὴ, καταστάσεως τὴν ὁποίαν δὲν ἐδημιουργήσαμεν ἡμεῖς»⁵.

Εἰσὶς δὴλῶσε ὅτι ἀπέχουν ἀπὸ τὰ μαθήματα ὅλοι οἱ μαθητὲς καὶ στὰ ἐννέα γυμνάσια Ἀρρένων τῆς Αῤῥῆνας, ὅπως καὶ στὰ δύο γυμνάσια Θηλέων καθὼς καὶ στὰ τρία γυμνάσια τοῦ Πειραιᾶ. Στὴν ἀπεργία αὐτὴ συμπεραίνουμε ὅτι συμμετεῖχαν τουλάχιστον εἰκοσι γυμνάσια. Οἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς καὶ εἰδικὰ ἡ ἐφημερίδα «Ἐμπρός» περιγράφουν με λεπτομέρειες τὰ γεγονότα: Τὴ μεγάλη συγκέντρωση «ὑπερδισχιλίων» μαθητῶν στὸ Πεδίῳ τοῦ Ἀρεῶς, τὴν κακοποίησή τους καὶ τὶς συλλήψεις ἀπὸ τὴν ἀστυνομία, τὴ συγκέντρωση στὶς στήλες τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ τὴν Αἰγλὴ τοῦ Ζαππείου:

«Αἱ Ἀθῆναι εἶδον χθὲς τὴν πρωτοτυπωτέραν καὶ τὴν πολυπληθεστέραν, φανταζόμεθα, ἀπεργίαν. Τὴν ἀπεργίαν τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς..., Πρὸ τῆς τρίτης

¹ Γ. Βόλου, πρὸξεις 243/11-11-1920 καὶ 245/16-11-1920, 1ο ΓΕΛ Βόλου

² 1^ο Γ. Καλαμάτας, πρᾶξη 115/ 15-2-1921, ΓΑΚ Καλαμάτας

³ ἐφ. Ριζοσπάστῃς 12-5-1923

⁴ Γ Ἀγρινίου, πρᾶξη 21/30-4-1923 ...μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν προσφύγων ἐκ τοῦ διδαστηρίου καὶ τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἀπολύμανσιν τούτου, ἅμα τῇ ἐπαναλήψει τῶν ἐργασιῶν τοῦ γυμνασίου ἐν τῷ διδαστηρίῳ αὐτοῦ, ἵνα ἐξετάσωμεν τὴν κατάστασιν τῶν τοῦ γυμνασίου ὑλικῶν, διότι εἰς πολλὰ τούτων εἶχον προξενηθῇ ζημίαι ...

⁵ ἐφ. Ἐμπρός 8-5-1923

μεταμεσημβρινής θὰ εἶχον συγκεντρωθῇ εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως περὶ τὰς δυὸ χιλιάδας γυμνασιοπαίδων, τοὺς ὁποίους ὁμως ἰσχυροτάτη ἀστυνομικὴ δύναμις διέλυσε, μεταχειρισθεῖσα καὶ τοὺς ὑποκοπάνους τῶν ὄπλων... Πάντες οἱ μαθηταί, κατόπιν τῶν ὁμιλιῶν τῶν ρητόρων, εὐρέθησαν σύμφωνοι ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἐξακολουθήσεως τῆς ἀπεργίας, ἐφ' ὅσον τὸ ὑπουργεῖον ἠθέλεν ἐπιμείνῃ εἰς τὸ ἀρχικὸν Διάταγμα, κατήρτισαν δὲ ἐπιτροπὴν ἀπὸ μαθητὰς ὅλων τῶν γυμνασίων, ἀποτελεσθεῖσαν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ... ὅπως καταρτίσῃ ὑπόμνημα πρὸς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ τὴν Κυβέρνησιν ὑπὲρ τῶν δικαιῶν των. Προτοῦ διαλυθοῦν ἐν τούτοις οἱ μαθηταί, καταφθάσασα ἄλλη ἀστυνομικὴ δύναμις, διέλυσε τοὺς ἀπεργούς, συλλαβοῦσα καὶ τινὰς ἐξ αὐτῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ ἐν τούτοις τῶν μαθητῶν, συγκεντρωθεῖσα κατόπιν εἰς τὴν «Αἴγλην», κατήρτισε τὸ ὑπόμνημα τῶν μαθητῶν, τὸ ὁποῖον καὶ θὰ ὑποβάλουν σήμερον πρὸς τὸ ὑπουργεῖον καὶ τὴν ἐπανάστασιν.¹

Στὴν ἴδια εφημερίδα δημοσιεύονται οἱ δηλώσεις μειοψηφίας των ἀπεργῶν, οἱ ἐπιστολές διαμαρτυρίας καὶ συμπαραστάσεως ἀπὸ τα γυμνάσια τῆς Χαλκίδας, τῆς Πάτρας, τῆς Κορίνθου, τοῦ Κιάτου, τῆς Λαμίας, τῆς Θήβας καὶ το ἀνακοινωθέν τοῦ ὑπουργείου:

«Ὁ δημιουργηθεὶς θόρυβος διὰ τὸ ζήτημα τῶν ἐξετάσεων τῶν μαθητῶν τῶν γυμνασίων εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος. Διότι πρῶτον μὲν οὐδεμία ἀπόφασις ἐλήφθη ἐπὶ τοῦ ζητήματος, τὸ δὲ δημοσιευθὲν εἰς τὴν ἐφημερίδα σχέδιον Διατάγματος εἶναι ἀπλοῦν προσχέδιον, ἐφ' οὗ πρόκειται νὰ γίνῃ ἡ σχετικὴ ἐπεξεργασία ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ ὑπουργείου, ἵνα καταρτισθῇ τὸ ὁριστικὸν Διάταγμα. Αἱ ἐξαιρετικαὶ περιστάσεις ὑφ' ἃς διεξήχθη ἡ ἐργασία τῶν γυμνασίων κατὰ τὸ παρὸν σχολικὸν ἔτος, ἐπιβάλλουσι βεβαίως νὰ δευχθῇ πάσα ἐπιείκεια. Ἐν τούτοις ἀκριβῶς διὰ νὰ μὴ ἀδικηθῶσιν οἱ μαθηταί, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζουσι τὰς ποικιλωτάτας περιπτώσεις, διότι ἄλλοι μὲν ἐφοίτησαν κατὰ τὸ ἔτος καὶ ἤκουσαν πάντα τὰ μαθήματα, ἄλλοι σχεδὸν οὐδαμῶς ἐφοίτησαν, ἐνῶ εἰς ἄλλα σχολεῖα ἡ οὐδόλως ἡ ὀλίγιστα ἔγιναν μαθήματα, πρέπει διὰ τίνος δοκιμασίας ἐπὶ τῆς διδασχέσεως ὕλης κατὰ τὸ δεύτερον ἐξάμηνον ὅπως ὀρίζει ἤδη τὸ ἀπὸ 20 Ἰανουαρίου Β. Διάταγμα νὰ τηρηθῇ ἐν μέτρον ἰσότητος διὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ αὐτοῦ σχολείου. Ἡ κοινωνία δὲν πρέπει ἄλλως τὴν νὰ λησμονῇ, ὅτι **οἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων κατακτῶσι δικαιώματα ἐν τῇ κοινωνικῇ ἱεραρχίᾳ καὶ βεβαίως πρέπει νὰ παρουσιάζουν κάποιαν ἐγγύησιν μορφώσεως**, παρ' ὅλας τὰς ἐξαιρετικὰς περιστάσεις. Διὰ τοῦτο τὸ νὰ μὴ ὑπερῇ μαθητὴς τις τοῦ βαθμοῦ «σχεδὸν καλῶς» εἰς τὰ Ἑλληνικὰ τουλάχιστον καὶ τὰ Μαθηματικά, καὶ δι' ἐπὶ τῆς διδασχέσεως ἐλαχίστης ὕλης, εἶναι τὸ κατώτατον ὅριον ἀπαιτήσεων τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Κοινωνία, ἐφ' ὅσον, μάλιστα παρέχεται εἰς τοὺς τυχόν ὑστεροῦντας εἰς τί τῶν μαθημάτων τούτων ἢ καὶ εἰς ἀμφοτέρω τὸ δικαίωμα νὰ μετεξετασθῶσι κατὰ Σεπτέμβριον»².

Κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ ὑπουργείου, ἐπειδὴ οἱ ἀπόφοιτοι των γυμνασίων κατακτοῦν δικαιώματα στὴν κοινωνικὴ ἱεραρχία, θὰ πρέπει νὰ παρουσιάζουν κάποια ἐγγύησιν μορφώσεως, παρόλη τὴ δυσκολία των περιστάσεων. Ἐχει προηγηθεῖ πρὶν ἀπὸ λίγες μέρες ἡ ἀπεργία των φοιτητῶν γιὰ τὸ νέο μέτρο τῆς παρακολούθησης των μαθημάτων, πού ἐθίγε τοὺς φτωχοὺς εργαζόμενους φοιτητές. Φαίνεται πως τὸ 1922 –ἀκριβῶς λίγους μῆνες μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ τὴν ἐλευση των προσφύγων – σφραγίζεται ὡς ἡ πρώτη χρονιά παμμαθητικῶν κινητοποιήσεων. Ἡ Μικρασιατικὴ Καταστροφὴ εἶχε ἐπιφέρει σημαντικὴ αὐξηση στους μαθητὰς τοῦ γυμνασίου καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπινοηθοῦν νέοι τρόποι περιορισμοῦ τους.

Γενικά, ὁ υψηλὸς ἀριθμὸς ἀπεργούντων σχολείων σὲ μια χρονιά μας οδηγεῖ στο νὰ ἀναζητήσουμε τὴν ὑπαρξὴ συνάφειας των κινητοποιήσεων μεταξὺ τους, ἀλλὰ γιὰ τὰ ἐξ σχολεία που ἀπέργησαν τὸ 1931 καὶ δὲν ἀναφέρονται οἱ λόγοι στὰ πρακτικά, οἱ ἡμερομηνίες δὲν οδήγησαν σὲ κάποιο συσχετισμὸ, οὔτε ἡ ἀναζήτησις στὶς ἀθηναϊκὰς εφημερίδες ἔφερε κάποιο ἀποτέλεσμα. Ἐπίσης τὸ 1933 που καταγράφονται ἀπεργιακὰς ἀναταραχὰς σὲ οκτὼ σχολεῖα, δὲν διαφαίνεται κάποια συνάφεια μεταξὺ τους, με ἐξαίρεση στὴν Κοζάνη καὶ τὴ Λάρισα που συμβαίνουν τὸν ἴδιο μῆνα καὶ ἔχουν αἶτημα τὴν ἀντικατάστασι κάποιων καθηγητῶν. Στὸ γυμνάσιο Κοζάνης ἐπιτροπὴ μαθητῶν τῆς Γ' τάξης ἔστειλε στὸν ἐπιθεωρητὴ ἐπιστολὴ διαμαρτυρίας υπογεγραμμένη ἀπὸ 82 μαθητὰς, με τὴν ὁποία ζητοῦσε τὴν ἀντικατάστασι τοῦ καθηγητῆ των Ἑλληνικῶν. Ἡ αἰτία τῆς κινητοποίησης των μαθητῶν ἦταν ἡ βαθμολογία τοῦ Α' εξαμήνου στὰ Ἀρχαία, ὅπου ἀπὸ τοὺς 98 μαθητὰς τῆς Γ' τάξης ἔμειναν στάσιμοι οἱ 46, ἐνῶ μόνο 20 πήραν βαθμὸν πάνω ἀπὸ 5. Τὴν ἐπόμενη μέρα ὁ ἐπιθεωρητὴς ἦρθε στο σχολεῖο καὶ ἐπισκέφτηκε τὴν τάξη, ἀλλὰ ὅταν οἱ μαθητὰς διαπίστωσαν ὅτι δὲν ἐγίνε τίποτα, σχεδίασαν ἀποχή ἀπὸ τὰ μαθήματα, ἔχοντας γνώση ἀνάλογων γεγονότων στὴ Λάρισα, τὰ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶχαν προηγηθεῖ. Ἀν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου εἶναι νὰ τιμωροῦνται οἱ πρωταῖτιοι, ὁ σύλλογος ἀποφάσισε νὰ τιμωρήσῃ καὶ τοὺς 82 μαθητὰς με ἐπταήμερη ἀποβολή γιὰ νὰ μὴν περάσει τὸ μήνυμα ὅτι λόγω τῆς ομαδικότητος τῆς ἐνέργειάς

² ἐφ. Ἐμπρός, 10-5-1923

τους θα καταφέρουν να μείνουν ατιμώρητοι. Ούτε αποδέχτηκε το αίτημα του συλλόγου γονέων για μετρίασμό της ποινής παρά τη γενικά καλή συνεργασία καθηγητών και γονέων και σε επόμενη πράξη οι πρωταίτιοι τιμωρήθηκαν με μεγαλύτερες ποινές. Στις παράπλευρες απώλειες συμπεριλαμβάνεται και η πρόταση προς τον γενικό επιθεωρητή για απομάκρυνση του υποδιευθυντή του σχολείου ως υποκινητή και υποστηρικτή των μαθητών στην απεργία¹.

Στο γυμνάσιο της Λάρισας, στο οποίο απέργησαν οι μαθητές της Δ' της Ε' και της ΣΤ' τάξης για τέσσερις ημέρες, η διαμαρτυρία έφτασε έως και στην αποστολή επιστολής στην κυβέρνηση, το περιεχόμενό της οποίας όμως δεν αναφέρεται στο πρακτικό του συλλόγου. Ο υπουργός, μέσω του επιθεωρητή, ζητά πολύ αυστηρές ποινές για τους πρωταίτιους. Ύστερα από ανακρίσεις ημερών και καταθέσεις 60 μαθητών, αποβάλλονται τέσσερις μαθητές από όλα τα σχολεία του κράτους, οκτώ από τους νομούς της Θεσσαλίας, Στερεάς Ελλάδας και Μακεδονίας και επτά από το γυμνάσιο Λάρισας για τρία χρόνια, άλλοι γιατί εργάστηκαν για τη διάδοση και παράταση της «απεργίας», άλλοι γιατί την περιφρούρησαν ακόμα και με τη βία, άλλοι γιατί παραχωρούσαν το σπίτι τους ως χώρο συναντήσεων κλπ.²

Την ίδια χρονιά στην Έδεσσα η απεργία ξεκινάει από μια ασήμαντη αφορμή, αλλά παίρνει πολιτική χροιά «κατά των αυξανόμενων περιοριστικών μέτρων». Κατά τη διάρκεια μιας εκδρομής ο καθηγητής της Γυμναστικής απαίτησε από τους μαθητές της Γ', Δ' και της Ε' τάξης να βαδίζουν συντεταγμένοι και όχι σαν αγέλη. Οι μαθητές διαμαρτυρήθηκαν γιατί αυτό το θεώρησαν σαν «άνυπόφορη στέρηση τῆς προσωπικῆς τους ἐλευθερίας». Όταν την επόμενη μέρα με απόφαση του συλλόγου αποπέμφθηκαν κάποιοι από τους διαμαρτυρηθέντες, οι μαθητές της Ε' έκαναν αποχή από τα μαθήματά τους και τους συμπαράσταθηκαν με φωνές, θορύβους, ύβρεις και απειλές κατά του συλλόγου. Ο σύλλογος θεώρησε την κίνηση σαν προσπάθεια να αποτινάξουν - οι υποκινούμενοι από κομμουνιστικές ιδέες μαθητές - τα αυξανόμενα περιοριστικά μέτρα που είχε λάβει το γυμνάσιο το τελευταίο διάστημα. Τελικά αποβλήθηκαν δεκαεννέα μαθητές από μία μέρα έως οκτώ μήνες.³

Στο 8^ο γυμνάσιο Αθήνας, τέλος, οι μαθητές δημοσιοποιούν τα αιτήματά τους με άρθρο στην εφημερίδα «Πατρίς». Ο «Ριζοσπάστης» αναφέρει σχετικά, ότι οι μαθητές της Ε' και ΣΤ' τάξης κήρυξαν απεργία ζητώντας το απογευματινό μάθημα να γίνει πρωινό, γιατί οι περισσότεροι απ' αυτούς το απόγευμα εργάζονται. Για το ίδιο αίτημα απέργησαν και οι μαθητές του 7^{ου} γυμνασίου. Το 1933 λοιπόν φαίνεται ότι υπάρχει ένας αναβρασμός στα γυμνάσια για δωρεάν συσσίτια, βιβλία, κλπ (εφημερίδα «Ριζοσπάστης» φύλλο της 14-12-1933), αλλά οι κινητοποιήσεις δεν είναι ταυτόχρονες στα διάφορα σχολεία, ούτε έχουν ίδια αιτήματα. Εκείνες όμως που έγιναν στις 11 και 12 Μαρτίου του 1936, μπορούμε με ασφάλεια να συμπεράνουμε ότι αφορούν στην πανελλαδική απεργία συμπαράστασης στους φοιτητές και διαμαρτυρίας για τα διαγγεληθέντα μέσω του τύπου μέτρα της κυβέρνησης περί αυστηρής βαθμολογίας στα σχολεία. Οι φοιτητές αγωνίζονταν για την ελευθερία της σκέψης στα πανεπιστήμια, για φοιτητικά συσσίτια, για τη μη αύξηση των διδάκτρων, τον μη περιορισμό των εισακτέων κλπ. Η απεργία τους κράτησε ένα μήνα και ξεκίνησε από το πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης όπου υπήρξε και ένας νεκρός, φοιτητής της Ιατρικής σχολής. Εκτός από τους μαθητές, σωματεία εργαζομένων συμπαράστέκονταν στους φοιτητές, καθώς και πολλοί καθηγητές του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Από τα στοιχεία της έρευνάς μας στην απεργία αυτή συμμετέχουν 23 σχολεία. Είναι το 1^ο, 2^ο, 7^ο και 8^ο γυμνάσιο Αθήνας, το Πρακτικό Λύκειο Αθήνας, το 1^ο γυμνάσιο Καλλιθέας, το γυμνάσιο Αμαρουσίου, το 1^ο, 2^ο και 4^ο γυμνάσιο Πειραιά, το 1^ο και 2^ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, το 1^ο και 2^ο γυμνάσιο Πάτρας, τα γυμνάσια Αμαλιάδας, Αρεόπολης, Λιβαδειάς, Λευκάδας, Βέροιας, Γρεβενών, Έδεσσας, Τρικάλων και Χανίων. Αρκετά πρακτικά σχολείων αναφέρουν ότι στην απεργία αυτή συμμετείχαν σχεδόν όλα τα σχολεία της Αθήνας. Ανατρέχοντας στον τύπο της εποχής και συγκεκριμένα στα φύλλα του Ριζοσπάστη από 9 έως 13 Μάρτη του 1936, πληροφορούμαστε τη συμμετοχή στην απεργία άλλων 27

¹ Γ Κοζάνης πράξη 27/8-3-1934, ΓΑΚ Κοζάνης

² Γ Λάρισας πράξη 26/20-3-1934, ΓΑΚ Λάρισας

³ Γ Έδεσσας πράξη 11/17-11-33, 1^ο ΓΕΛ Έδεσσας

σχολείων¹, στοιχείο που ανεβάζει το αριθμό τους στα 50 επί συνόλου 160 γυμνασίων όλης της χώρας:

«πρώτοι οί μαθητές τοῦ 1ου γυμνασίου ἔδωσαν τὸ σύνθημα τῆς ἀπεργίας ἀλληλεγγύης τοῦ μαθητικοῦ κόσμου, στοὺς ἡρωικοὺς ἀπεργοὺς φοιτητές. Δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπεργοσπάστης. Οἱ ἀπεργοὶ ζητοῦν: δωρεὰν ἐκπαίδευση τῶν ἀπόρων, ὅλες τὶς ἐξεταστικὲς περιόδους γιὰ τὴν 6η τάξη, προαιρετικὰ τὰ λατινικά, πλήρη ἱατρικὴ περίθαλψη, δικαίωμα συνεταιρίζεσθαι (μαθητικὲς κοινότητες), ἴδρυση μαθητικῶν βιβλιοθηκῶν κλπ, καθιέρωση τοῦ βαθμοῦ 5 ὡς βάση. Οἱ ἀπεργοὶ πῆγαν ὁμαδικὰ στὸ 4ο γυμνάσιο καὶ κάλεσαν τοὺς συναδέλφους τους νὰ τοὺς ἐνισχύσουν, κατεβαίνοντας στὸν κοινὸ ἀγῶνα. Στὸ μεταξύ ὁ γυμνασιάρχης κάλεσε τὴν ἀστυνομία. Οἱ ἀστυφύλακες διέλυσαν μὲ τὰ κλόμπ τοὺς ἀπεργούς. Οἱ μαθητές τοῦ 4ου τότε βγήκαν ὅλοι ἀπ' τὸ γυμνάσιο ζητωκραυγάζοντας ὑπὲρ τῆς ἀπεργίας. Ἀργότερα κήρυξαν ἀπεργία. Κανένας μαθητὴς δὲν πῆγε στὸ μάθημα. Ἡ εἴδηση τῆς ἀπεργίας τοῦ 1ου γυμνασίου μεταδόθηκε σὰν ἀστραπὴ σὲ ὅλα τὰ γυμνάσια»² και,

«Οἱ ἀπεργοὶ τοῦ Πρακτικοῦ Λυκείου -150 ἀπὸ τοὺς 320- μὲ ἰσχυρὴ περιφρούρηση, ἐμπόδιζαν καὶ ξυλοκοποῦσαν τοὺς ἐρχόμενους εἰς τὸ μάθημα, ...ὑπῆρχαν καὶ ἄριστοι μαθητές μεταξύ τῶν πρωτοστατησάντων,... πῆγαν ὁμαδικὰ στὸ 2ο γυμνάσιο Θηλέων καὶ κάλεσαν τὶς μαθήτριες στὸν ἀγῶνα. ...Οἱ καθηγητές κλείδωσαν τὶς πόρτες μὰ οἱ μαθήτριες φώναζαν ἀπὸ μέσα «Ἀπεργία», «Ζήτω ἡ ἀπεργία»³.

Απὸ τον τύπο ἐπίσης πληροφοροῦμαστε ὅτι, τόσο στὴν Αθήνα ὅσο καὶ στὴν ἐπαρχία, οἱ διευθυντές των σχολείων, γιὰ νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς ἀπεργούς, τοιχοκόλλησαν εἰδοποίηση πὼς ἀν οἱ μαθητές δὲν γυρίσουν στα γυμνάσια, θὰ τους ἀποβάλλουν ὅλους. Ἀλλὰ παρόλο τον ἐκφοβισμό ἀπὸ μεριάς του σχολείου καὶ τὴν βίαιη καταστολὴ ἀπὸ μεριάς τῆς ἀστυνομίας, τὰ ποσοστὰ συμμετοχῆς στὴν ἀπεργία γιὰ τὴν Αθήνα ξεκινᾶνε ἀπὸ 23% στὸ 2^ο γυμνάσιο, στὸ βιβλίο πράξεων του οὗτοι γίνεται ἀναφορὰ γιὰ συμμετοχὴ στὴν ἀπεργία «μόνο» 170 μαθητῶν ἀπὸ τοὺς 745 (καὶ αὐτὸ τὸ «μικρὸ» ποσοστὸ παρουσιάζεται σὰν ἐπιτυχία των ἐκφοβιστικῶν μέτρων που ἐλήφθησαν), καὶ φτάνουν τὸ 45% στὸ 7^ο γυμνάσιο⁴. Στὰ Χανιά ἡ συμμετοχὴ ἀνέρχεται στὸ 56%, στὸν Πειραιᾶ ἀγγίζει τὸ 60% καὶ στὴ Χαλκίδα καὶ τὸ Βόλο τὸ 100%.

Στὴ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα συνεδρίαση του συλλόγου τοῦ 2^{ου} γυμνασίου Θεσσαλονίκης, ὑπῆρξαν προτάσεις γιὰ δημόσια ἐπιπληξὴ ὅλων των ἀπεργῶν, γιὰ τριήμερη, πενθήμερη, οκταήμερη, δέμηνη ἀποβολὴ καὶ ἀποβολὴ ἀπὸ τὰ γυμνάσια τῆς Θεσσαλονίκης. Πλειοψήφησε ἡ δημόσια ἐπιπληξὴ, ἐπειδὴ ἐκεῖ:

«ὁ τύπος καὶ τὰ σωματεῖα ἐκάλουν ὅλους πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπεργίας τῶν φοιτητῶν»⁵.

Στὸν Πειραιᾶ ἀναφέρεται ὅτι:

«ἔγινε συγκέντρωση ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς περιφέρειας ἀπεργῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν στὸ Λοκάρνο. Στὸ μεταξύ κατέφθασε ἡ ἀστυνομία ποὺ τοὺς διέλυσε μὲ τὰ κλόμπ. Στὴ σύγκρουση μία μαθήτρια σκαμπίλισε ἓνα ἀστυφύλακα ποὺ ἔλεγε ἀισχρόλογα στοὺς ἀπεργούς...»

Εἰς τὴν Καρδίτσα:

«... πληροφοροῦμαστε ὅτι στὴν Καρδίτσα οἱ ἀπεργοὶ συγκεντρώθηκαν ἔξω ἀπ' τὴν πόλη γιὰ νὰ ἐκλέξουν ἐπιτροπὴ. Πεζὴ καὶ ἔφιππη χωροφυλακὴ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν γυμνασιάρχη, ἐπιτέθηκε ἐναντίον τῶν ἀπεργῶν καὶ τοὺς διέλυσε βίαια. Πολλοὶ μαθητές τραυματίστηκαν καὶ ἄλλοι παρασύρθηκαν ἀπ' τὰ ἄλογα. Οἱ μαθητές πῆγαν ὁμαδικὰ στὸν ἐσαγγελέα νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὶς συλλήψεις. Ἕνας χωροφύλακας πυροβόλησε γιὰ ἐκφοβισμό⁶.

Στὰ Χανιά ἀναφέρεται ἀποχὴ 260 μαθητῶν:

«...ἐκλήθη ἀστυνομικὴ δύναμη ἵνα προστατεύσει τοὺς μαθητὰς οἵτινες ἤθελαν νὰ μετάσχῃ τῶν μαθημάτων... Ἡ χωροφυλακὴ συνέστησε στοὺς μαθητὰς νὰ διαλυθῶσι...»⁷.

Τελικὰ φαίνεται πὼς ἡ ἀπεργία τοῦ Μάρτη τοῦ 1936 εἶναι τέτοιας κλίμακας σὲ πανελλήνιο ἐπίπεδο, που νὰ μας ἐπιτρέπει νὰ μιλάμε γιὰ παμμαθητικὸ ξεσηκωμὸ, παράλληλο μὲ τὸ φοιτητικὸ καὶ ἐργατικὸ ἐκείνης τῆς περιόδου. Ἄλλα πέντε σχολεῖα ἔχουν ἀπεργήσει αὐτὴ τὴ χρονιά τὸ καθένα γιὰ δικούς του λόγους.

¹ 4^ο, 5^ο, 6^ο, 9^ο Ἀρρένων Αθήνας, 1^ο, 2^ο, 3^ο Θηλέων Αθήνας, Παλαιῦ Φαλήρου, Νέας Σμύρνης, Ἀρσάκειο, Βαρβάκειο, Πειραματικὸ τοῦ Πανεπιστημίου Αθήνας, Θηλέων Πάτρας, Πρακτικὸ Λύκειο Πάτρας, Αἰγίου, Μεγάρων, Χαλκίδας, Κατερίνης, Βόλου, Πρακτικὸ Λύκειο Βόλου, Λάρισας, Σερρών, 3^ο, 4^ο Θεσσαλονίκης, Ἰωαννίνων καὶ Μυτιλήνης.

² Εφ. Ριζοσπάστης 9-3-1936

³ Πρακτικὸ Λύκειο Αθήνας, πράξη 15/14-3-1936

⁴ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸ Ριζοσπάστη οἱ ἐξῆς ἀριθμοὶ ἀπεργῶν γιὰ τὰ κάτωθι σχολεῖα: 500 τοῦ 4ου, 100 τοῦ 5ου, 300 τοῦ 6ου, 500 τοῦ 7ου, 200 τῆς Καλλιθέας, 300 τοῦ 3ου με τοῦ Πρακτικοῦ μαζί, 200 μαθήτριες τοῦ 1^{ου} Θηλέων καὶ 200 μαθητές τοῦ 2^{ου} Ἀρρένων.

⁵ 2ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης, πράξη 18/30-3-1936, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

⁶ εφ. Ριζοσπάστης 12-3-1936

⁷ Γ. Χανίων, πράξη 12/10-3-1936, ΓΑΚ Χανίων

Άλλη χρονιά με υψηλό αριθμό συμμετοχής είναι το 1949, που απεργούν δεκαέξι σχολεία. Τα οκτώ από αυτά ήταν λόγω διαμαρτυρίας για την νέα υπέρογκη αύξηση των εκπαιδευτικών τελών σε 220.000 δρχ: *«έκλειδωσε την αίθουσαν τῆς ΣΤ τάξεως, διὰ νὰ ἐμποδίση τὴν εἴσοδον τῶν μαθητῶν, πρὸς σκοπὸν νὰ παρακινήσῃ τοὺτους εἰς τὴν κηρυχθεῖσαν ἀπεργίαν τῶν μαθητῶν λόγω τῆς ἐπιβληθείσης προσθέτου εἰσφορᾶς τῶν 220.000δρχ, ἀφοῦ προηγουμένως ἡγόρασε τὴν κλειδαριὰν ἰδίους ἐξόδοις»*¹. Από μερικούς συλλόγους μάλιστα η απεργία αυτή χαρακτηρίζεται ως δίκαια. Η λήξη του εμφύλιου πόλεμου και η απογοήτευση που τον συνόδευσε, δικαιολογεί το μικρό σχετικά αριθμό των σχολείων που κινητοποιούνται.

Επισημαίνουμε τέλος ότι από το 1945 ως το 1948 σημειώνονται στη βόρεια Ελλάδα και τη Θεσσαλία πέντε περιπτώσεις απεργίας – αποχής από τον εορτασμό της 28^{ης} Οκτωβρίου, ως πολιτικής θέσης: Στο 1^ο γυμνάσιο Λάρισας είκοσι έξι μαθητές απέχουν από τον εορτασμό της επετείου της 28ης Οκτωβρίου του 1945. Ο σύλλογος των καθηγητών σε άλλους καταλογίζει παιδική επιπολαιότητα και αφέλεια και σε άλλους πολιτική θέση. Σε μια μάλιστα περίπτωση αναγνωρίζει ότι ένας μαθητής μίλησε: *«θαρσέως καὶ αὐθαδῶς ... παρακινούμενος ἐκ τοῦ ὅτι ἔχει ἀδελφὸν φονευθέντα ἐπὶ κατοχῆς περὶ τοῦ ὁποίου φρονεῖ ὅτι ἐφονεύθη τῇ ὑποδείξει Ἑλλήνων συνεργασθέντων μετὰ τῶν κατακτητῶν...»*². Στο Κιλκίς 132 μαθητές τιμωρήθηκαν με δύο ημέρες αποβολή, επειδή απείχαν από τη γιορτή της 28ης Οκτωβρίου και μερικοί μάλιστα την παρενοχλούσαν:

*«...ὁ σύλλογος ἔκρινεν ὡς ἀβάσιμον τὴν δικαιολογίαν ἐνίων μαθητῶν ὅτι δῆθεν ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς τὸ Σῶμα Ἑλλήνων Προσκόπων, τουναντίον οὗτοι ὅχι μόνον δὲν ἦσαν ἀπησχολημένοι εἰς τὸ Σῶμα τῶν κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐορτῆς, ἀλλὰ διὰ σαλπίγγων ἐν τῷ Γραφείῳ τῶν, τῷ εὐρισκομένῳ εἰς ἀπόστασιν 50 μέτρων ἀπὸ τοῦ προαυλίου τοῦ γυμνασίου, ἐτάραττον τὴν ἐορτὴν τοῦ γυμνασίου, εἰς σημεῖον ὥστε ὁ κ. Γυμνασιάρχης νὰ ἀναγκασθῇ νὰ διακόψῃ τὴν ὁμιλίαν τοῦ πρὸς ἐπιβολὴν τάξεως, ἀποστείλας μαθητὴν εἰς τὸ Γραφεῖον τῶν Προσκόπων...»*³.

Συνοψίζοντας, από τις 123 συνολικά αιτιολογημένες περιπτώσεις που έχουν καταγραφεί στην έρευνα, οι 23 αφορούν στην πανελλαδική απεργία διαμαρτυρίας του 1936. Άλλες 30 περιπτώσεις από το 1900 ως το 1949 αφορούν σε άλλες διεκδικήσεις ή διαμαρτυρίες που έχουν σχέση με κυβερνητικές αποφάσεις, ή έχουν γενικότερη πολιτική χροιά όπως καταγράφονται στον επόμενο πίνακα. Οι υπόλοιπες απεργιακές κινητοποιήσεις έχουν ενδοσχολικό χαρακτήρα και μπορούμε να τις διακρίνουμε:

A) σε εκείνες (11 τον αριθμό) που αποτελούν εκδήλωση συμπαραστάσης σε τιμωρηθέντα συμμαθητή όπως π.χ.

στο γυμνάσιο Τρικάλων, όπου δεκαέξι μαθητές τῆς Γ': *«...μετὰ τὴν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀποβολὴν τοῦ μαθητοῦ τῆς τάξεως ταύτης..., ἀπεχώρησαν τῶν παραδόσεων ἀξιώσαντες προφορικῶς καὶ ἐγγράφως τὴν ἀνάκλησιν τῆς ἐπιβληθείσης εἰς τὸν εἰρημένον μαθητὴν ποινῆς»*⁴, στο γυμνάσιο Ληξουρίου, όπου έντεκα μαθητές τῆς Γ' ἔγραψαν στον πίνακα: *«κ. Π. ἀποδοκιμάζοντες ὑμᾶς διὰ τὴν ἀποβολὴν τῶν συμμαθητῶν μας φεύγομεν»*⁵, στο 5ο γυμνάσιο Αθήνας, όπου *«...ὑποκινήτες σὲ ἀπεργία εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας τιμωρηθέντος συμμαθητῆ, ...συνέταξαν προκήρυξιν μὲ ἀίτημα νὰ χωριστοῦν σὲ ἀρχάριους καὶ προχωρημένους στο μάθημα τῶν γαλλικῶν»*⁶,

B) σε απεργίες αποδοκιμασίας προς κάποιο καθηγητή (5 τον αριθμό) όπως π.χ.

στο 1ο γυμνάσιο Σπάρτης, έξι μαθητές της Γ' ὑποκίνησαν ἀποχή στην ιστορία *«...θέλοντες νὰ ἐκδηλώσωσι τὴν πρὸς τὸν κ. καθηγητὴν δυσφορίαν αὐτῶν, τὸ μὲν διὰ τὴν ἐλάττωσιν τῆς βαθμολογίας ἐνίων μαθητῶν..., τὸ δὲ διὰ τὴν πρὸς ὀρισμένους μαθητὰς αὐστηρὰν συμπεριφορὰν τοῦ κ. καθηγητοῦ»*, Πράξις 326/1911,

Γ) διαμαρτυρίας για κάποιο δύσκολο μάθημα ή εκτεταμένη ύλη κ.λ.π. (26 τον αριθμό), όπως π.χ.

στο 2ο γυμνάσιο Πειραιά όπου: *«...ἐπρωτοστάτησαν οἱ ἄριστοι εἰς τὴν ἐπίδοσιν μαθηταὶ»*⁷, στο όπου: *«...ἐπρωτοστάτησαν καὶ παρεκίνησαν τοὺς μαθητὰς ὅλης τῆς ΣΤ' τάξεως νὰ ἀπόσχουν*

¹ Γ. Γαστούνης, πράξη 32/3-3-1949, ΓΕΛ Γαστούνης

² 1^ο Γ. Λάρισας, πράξη 13/3-11-1945, ΓΑΚ Λάρισας

³ Γ. Κιλκίς, πράξη 15/5-11-1947, 1^ο ΓΕΛ Κιλκίς

⁴ Γ. Τρικάλων πράξη σ/1910, ΓΕΛ Τρικάλων

⁵ Γ. Ληξουρίου πράξη 19/1939, ΓΑΚ Αργοστολίου

⁶ 5ο Γ Αρρένων Αθήνας πράξη 11/1948, 5^ο ΓΕΛ Αθήνας

⁷ 2ο Γ. Πειραιά πράξη 22/14-1 -1950

τοῦ μαθήματος τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν»¹, στο 2ο γυμνάσιο Καλαμάτας: «...προέτρεψε μαθητάς τινές νά ἀπόσχωσιν ἀπό τοῦ μαθήματος τῶν ἑλληνικῶν, διότι ὁ οἰκείος καθηγητής τοὺς ἐρωτᾷ δῆθεν δύσκολα», Πρᾶξις 23/1931, στο γυμνάσιο Ἀγρινίου: «...Ἐστειλε ταχυδρομικῶς εἰς τὸν κ. γυμνασιάρχην αἴτησιν συνταχθεῖσαν ὑπὸ τίνος δικηγόρου ἐν τῇ ὁποίᾳ παραπονεῖται ὅτι ἐπιβαρύνει αὐτοὺς διὰ πολλῆς ὕλης καὶ ὅτι φέρεται πρὸς αὐτοὺς σκαιῶς καὶ σατραπικῶς...», Πρᾶξις 22/1928, στο γυμνάσιο Τήνου, στην τάξη Ζ' «...λόγω κόπωσης ἐκ τῶν γραπτῶν ἐξετάσεων», Πρᾶξις 21/1949, στο γυμνάσιο Μολάων, «...λόγω ὑπερβολικῆς διδασκόμενης ὕλης στήν ἱστορία καὶ μεθόδου διδασκαλίας», Πρᾶξις 1/1934, στο 10ο γυμνάσιο Ἀρρένων Ἀθήνας, 15 μαθητές της Ζ': «λόγω ἐπέρμετρου ψυχολογικῆς πίεσης καὶ διδασκόμενης ὕλης ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῶν θρησκευτικῶν», Πρᾶξις 5/1944,

Δ) γενικότερης διαμαρτυρίας ὅπως για τη θέρμανση, τη μετάθεση καθηγητῆ κ.λ.π. ἢ Ε) ἄλλης φύσης ὅπως πχ. στο 1^ο γυμνάσιο Πάτρας το 1945: «μετέβησαν εἰς τὴν παραλίαν διὰ θαλάσσια λουτρά» ἢ στο Πρακτικὸ Λύκειο Ηρακλείου το 1934: «...διὰ νά ἐκβιάσουν τὸν σύλλογον δι' ἐκδρομὴν».

Οἱ μαθητικὲς κινητοποιήσεις μποροῦμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἔχουν χαρακτήρα πολιτικό, με την ευρεία ἐννοια του ὅρου. Κυρίαρχο στοιχεῖο κάθε ομαδικῆς δράσης εἶναι ἡ ἀλληλεγγύη καὶ στην προκειμένη περίπτωση, ἡ ἐκδήλωση ἀνοιχτῆς ρῆξης με το τυπικὸ ἥθος της τάξης σε ἓνα τόσο αὐταρχικὸ περιβάλλον σημαίνει ἓνα πολὺ υψηλὸ βαθμὸ «συνειδήσεως του εμεῖς». Ἀπὸ τη στατιστικὴ ἀνάλυση φαίνεται ὅτι ἡ οργάνωση της κοινωνικῆς ομάδας των μαθητῶν του γυμνασίου για τη διεκδίκηση των συμφερόντων της εἶναι ἀρκετὰ ἰσχυρὴ καὶ με την πάροδο του χρόνου βαίνει διαρκῶς αὐξανόμενη. Ἀπὸ το 19^ο αἰῶνα ὑπάρχει ἐντονη τάση διεκδικήσεων, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τις διαμαρτυρίες στις εφημερίδες καὶ τις ἀναφορὲς κατὰ καθηγητῶν (2,96%). Ὅσα μπορούσαμε νὰ πούμε ὅτι, γενικὰ ἡ τάση που ἔχουν οἱ μαθητικὲς ομάδες για διεκδίκηση των αἰτημάτων τους εἶναι συνεχῆς, ὅπως καὶ ἡ κίνηση των τεκτονικῶν πλακῶν. Ὅμως ἡ ἀνοιχτὴ σύγκρουση δὲν εἶναι συνεχῆς. Εμφανίζεται ὅταν ἔχουν συσσωρευτεῖ οἱ ἐντάσεις καὶ ὅταν οἱ κοινωνικὲς συνθήκες εἶναι ευνοϊκὲς. Τότε ὑπάρχει ρῆξη, τότε ἡ ἀντίδραση αποκτὰ μαζικὴ μορφή. Αὐτὸ συμβαίνει το Μάη του 1923, το Μάρτη του 1936 καὶ το Μάη του 1949. Ἡ δευτέρη ἀποτυπώνεται με τεράστια ἐνταση, ἐπειδὴ συνυπάρχει με το εργατικὸ καὶ το φοιτητικὸ κίνημα της περιόδου. Ἡ ἀπεργία του Μάη του 1923 ἀν καὶ στην πραγματικότητά ἔχει πολὺ μεγάλη μαζικότητα, δὲν ἀποτυπώνεται ἐντονα στην σχετικὴ καμπύλη (βλ. διάγραμμα 2.2) ἐπειδὴ ὑπάρχουν σημαντικὲς ἐλλείψεις στο ἀρχειακὸ υλικὸ των σχολείων ἐκείνης της ἐποχῆς. Στὴ συνέχεια παραθέτουμε πῖνακα ἀπεργιῶν διαμαρτυρίας για κυβερνητικὲς ἀποφάσεις καὶ τις σχετικὲς ποινές, ἐξαιρουμένων των μεγάλων πανελλαδικῶν ἀπεργιῶν του 1923 καὶ 1936 καὶ του 1949.

Πίνακας 2.1.1. :Απεργίες διαμαρτυρίας για κυβερνητικές αποφάσεις

ἔτος	σχολεῖο	περιγραφή	ἀποβολή
1900	Γ. Γυθείου	Απεργία με αἶτημα τη διακοπὴ των μαθημάτων κατὰ τις ἐργασίμες ἡμέρες μεταξὺ των εορτῶν των Χριστουγέννων καὶ της Πρωτοχρονιάς	20 ἡμέρες σε μαθητὴ της Δ'
1916	1 ^ο Γ. Θεσσαλονίκης	Απεργία 140 μαθητῶν σε συνεννόηση με ἄλλα εκπαιδευτήρια, για τὰ πετύχουν την κατάργηση των θερινῶν ἐξετάσεων	σε 2 μαθητές της Ε' ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα του κράτους, σε 8 ἓνα ἔτος καὶ σε 140 διαγωγή κακὴ
1916	2 ^ο Γ. Θεσσαλονίκης	Απεργία για τὰ πετύχουν την κατάργηση των θερινῶν ἐξετάσεων	αρχικὰ ἀπὸ 5 ἡμέρες ως 6 μῆνες καὶ στη συνέχεια διαρκὴ ἀποβολὴ ἀπὸ το σχολεῖο σε 4 μαθητές της Ε'
1918	8ο Γ. Ἀθῆνας	Ἀπόπειρα ἀπεργίας ἐξ αἰτίας της παράτασης των ἐργασιῶν του Γυμνασίου	5 μέρες σε 2 μαθητές της Β'
1920	1ο Γ. Καλαμάτας	Απεργία πολιτικῆς χροιάς: με ἀφορμὴ κάποια «ἀπαγορευμένα» τραγοῦδια	20 μέρες σε 1 μέρα μαθητές της Α'

¹ Γ. Ναυπάκτου πράξη 46/1948, 1^ο ΓΕΛ Ναυπάκτου

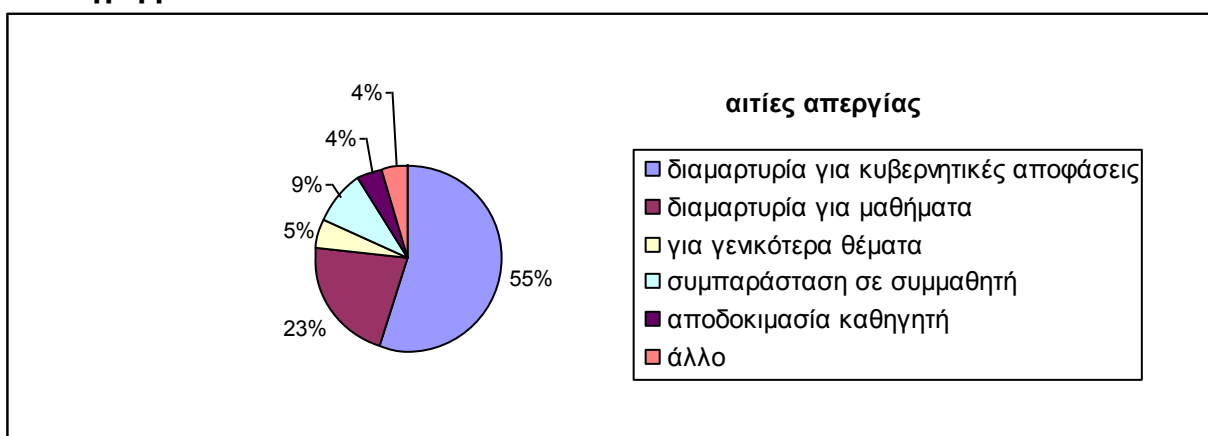
έτος	σχολείο	περιγραφή	αποβολή
1920	1ο Γ. Βόλου	Απεργία πολιτικής χροιάς: για να διώξουν το Γυμνασιάρχη και έναν καθηγητή που ήταν Βενιζελικοί	σε 11 μαθητές της Γ' διαγωγή «καλή»
1924	Γ. Μολάων	Απεργία για μη κοπή μαλλιών	
1928	Γ Αग्रινίου	Απεργία διαμαρτυρίας κατά του γυμνασιάρχη	6 μέρες σε 4 μαθητές τη Β'
1928	1ο Γ. Καλαμάτας	Απεργία για διαταγή υπουργείου (δεν αναφέρει ποια)	7 μέρες σε 9 μαθητές τη Δ'
1929	1ο Γ. Θεσσαλονίκης	Απεργία με σκοπό να υποβάλουν στον πρόεδρο της Κυβερνήσεως μαζί με τους σπουδαστές, αίτημα υπέρ της ολοκληρώσεως του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης	σε μαθητές της Στ', διαγωγή κοσμία
1933	8ο Γ. Αθήνας	Απεργία διαμαρτυρίας και αρθρογραφία σε εφημερίδες	4 μέρες σε 65 μαθητές της Γ', Ε', Στ'
1933	1ο Γ. Λάρισας	Απεργία διαμαρτυρίας, με αποστολή επιστολής στην Κυβέρνηση	8 μέρες σε 12 μαθητές, 3 έτη σε 7, από όλη τη Β. Ελλάδα σε 8, από όλα τα σχολεία του κράτους σε 4
1933	Γ. Έδεσσας	Απεργία διαμαρτυρίας κατά των αυξανόμενων περιοριστικών μέτρων	Από 7 ημέρες ως 8 μήνες σε 18 μαθητές της Γ', Δ', Ε'
1940	1ο Γ. Αρρένων Αθήνας	διαμαρτυρία για την μη παράταση των μαθημάτων	21 μαθητές της Ε'
1940	5ο Γ. Αρρένων Αθήνας	Υποκίνηση αποχής λόγω αύξησης των ωρών διδασκαλίας, ημερομηνίας έναρξης εξετάσεων και μείωσης μερίδας άρτου	110 μαθητών της Στ'
1940	2ο Γ. Πειραιά	Απεργία διαμαρτυρίας για την παράταση του σχολικού έτους για την Στ' τάξη	μαθητές της Δ', Ε' και Στ'
1941	4ο Γ. Πειραιά	Απεργία με αίτημα συνέλευση των μαθητών	4 μέρες σε 11 μαθητές της Ε'
1942	1ο Γ. Καλαμάτας	Απεργία από τις εξετάσεις μετά την απεργία των δημοσίων υπαλλήλων	1 έτος σε 2 μαθητές τη Ε'
1945	Γ. Τρικάλων	Απεργία από τον εορτασμό της επετείου του ΟΧΙ της 28 ^{ης} Οκτωβρίου κατά παρότρυνση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ	2-8 μέρες σε 55 μαθητές
1945	1ο Γ. Λάρισας	Απεργία από τον εορτασμό 28ης Οκτωβρίου	5 μέρες σε 24 μαθητές
1945	Γ. Κοζάνης	Απεργία διαμαρτυρίας μελών της ΕΠΟΝ για τα γεγονότα «...εις τας ενταύθα φυλακάς μεταξύ των εκεί κρατουμένων και της φρουράς»	15-20 μέρες σε 28 μαθητές
1946	Γ. Μεσολογγίου	Υποκίνησαν αντίδραση διαμαρτυρίας στην κοπή μαλλιών	8 μέρες σε 14 μαθητές της Ζ', Στ'
1946	Γ. Ξάνθης	Από τον εορτασμό της επετείου της 28 ^{ης} Οκτωβρίου	2 μέρες σε 9 μαθητές της Η'
1947	Γ. Κιλκίς	Αποχή από τον εορτασμό της 28 ^{ης} Οκτωβρίου και παρενόχληση εορτής	2 μέρες σε 132 μαθητές
1948	Γ. Κοζάνης	Από τον εορτασμό της επετείου της 28 ^{ης} Οκτωβρίου	3 μέρες σε 38 μαθητές

Στατιστικά, οι λόγοι απεργίας αποτυπώνονται στο διάγραμμα Νο 2.3, απ' όπου και συμπεραίνουμε ότι πάνω από τα $\frac{3}{4}$ των μαθητικών κινητοποιήσεων έχουν χαρακτήρα διεκδίκησης θεσμικών αιτημάτων, είτε αυτά σχετίζονται με την κλιμάκωση της τάσης αποκλεισμού από την μέση εκπαίδευση (μέτρα περί αυστηρότητας των εξετάσεων και βαθμολογίας, αύξηση των εκπαιδευτικών τελών), είτε με διαμαρτυρίες σχετικά με τη βελτίωση των συνθηκών και της ποιότητας της διδασκαλίας.

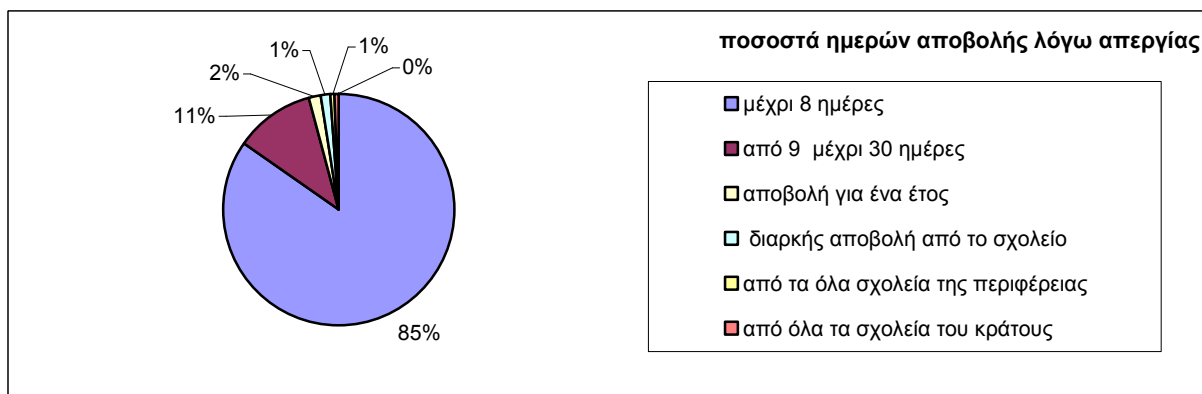
Ένα κοινό χαρακτηριστικό όλων των απεργιών είναι η ισχυρή περιφρούρησή τους τόσο το 19^ο αιώνα «...έπετέθησαν κατά συμμαθητών των οί οποίοι δεν θέλησαν να υπακούσωσιν εις τήν θέλησιν αὐτῶν ὅπως ἀπουσιάσωσιν τοῦ μαθήματος τῆς γαλλικῆς»¹, όσο επίσης και στον 20^ο: «5 μαθητές παρέσυρον διὰ προτροπῶν καὶ ἀπειλῶν τοὺς συμμαθητὰς των πλὴν ἑξ να ἀπόσχωσι τὴν πρωΐαν τῶν μαθημάτων των»². Ως προς το θέμα της περιφρούρησης της απεργίας χαρακτηριστική είναι η περιγραφή σε ένα πρακτικό της Αστικής Σχολῆς της Βέροιας του 1906 που τιμωρεῖ μαθητὴ: «...διὰ τὴν πρωτοβουλίαν πρὸς στάσιν καὶ τὴν διὰ μάλιστα παρεμπόδισιν τῶν μαθητῶν πρὸς μετάβασιν εἰς τὸ σχολεῖον». Σε μερικά σχολεῖα η αλληλεγγύη είναι τόσο μεγάλη ὥστε οι ανακρίσεις των καθηγητῶν να μην μπορούν να αποκαλύψουν τους πρωτοστατήσαντες π.χ. Λάρισα, Κοζάνη, 4^ο Πειραιά:

«Διὰ τὴν μαθητικὴν ἀπεργίαν, προκύπτει τὸ πόρισμα ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ἐξευρεθοῦν πάντες οἱ πρωτοστατήσαντες διότι οἱ διενεργήσαντες τὰς ἀνακρίσεις εὐρέθησαν πρὸ ἐπιμόνου ἀρνήσεως τῶν μεγαλυτέρων πρὸ παντὸς μαθητῶν νὰ ἀποκαλύψουν τοὺς ὀργανώσαντας καὶ πρωτοστατήσαντας, προβαλόντων ἄνοιαν. Ὑποπεύονται γραπτὴν ἢ προφορικὴν συμφωνίαν μεταξὺ τῶν περισσοτέρων μαθητῶν τοῦ σχολείου ὅτι δὲν θὰ προβοῦν εἰς ἀποκαλύψεις....»³

Διάγραμμα 2.1.3

Διάγραμμα 2.1.4

Ως προς το ύψος των ποινών, οι απεργίες αντιμετωπίζονται συνήθως με ολιγοήμερες αποβολές, σε μια τάση προς εκτόνωση της μαζικής διαμαρτυρίας. (βλ διάγραμμα 2.1.4)

Όσον αφορά το πώς κατανέμεται η συγκεκριμένη δράση σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα παραθέτουμε τα διαγράμματα 2.1.5 και 2.1.6

Αν εξετάσουμε την κατανομή των ποσοστών των τιμωρηθέντων μαθητῶν σε συνάρτηση με το χρόνο και ανά γεωγραφικό διαμέρισμα, θα παρατηρήσουμε ὅτι: α)παρουσιάζονται πολύ υψηλά ποσοστά τιμωρηθέντων ὡς «πρωταιτίων» της δράσης, ἐπὶ του συνόλου των μαθητῶν, που φτάνουν ἕως και το 8%, πράγμα που σημαίνει ὅτι η εμπλοκή μαθητῶν στη συγκεκριμένη δράση είναι προφανῶς πολλαπλάσια β)μέχρι το 1909 εμφανίζεται η απεργία

¹ Γ. Σπάρτης, πράξη μὴ/1883, ΓΑΚ Σπάρτης

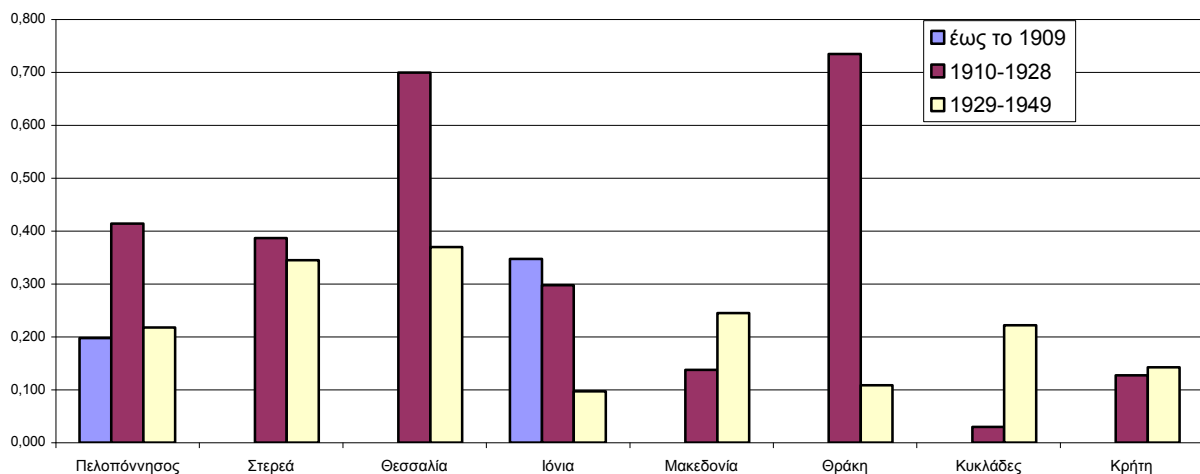
² Γ. Βόλου, πράξη 8/1911, 1^ο ΓΕΛ Βόλου

³ 4ο Γυμνάσιο Ἀρρένων Πειραιά, πράξη 30/3-4-1936

μόνο στην Πελοπόννησο και τα Ιόνια νησιά, γ) από το 1910 ως το 1928 τα Ιόνια νησιά, η Θράκη και η Θεσσαλία παρουσιάζουν τις υψηλότερες κορυφώσεις δ) από το 1929 ως το 1949 προηγείται η Στερεά Ελλάδα και ακολουθούν οι Κυκλάδες, η Θεσσαλία η Πελοπόννησος και ε) τα έτη 1933-35 συμμετέχουν όλες οι περιοχές με εξαίρεση τη Θράκη. Ως προς τους μέσους όρους ανά γεωγραφικό διαμέρισμα όμως, την περίοδο 1836-1909 προηγούνται τα Ιόνια νησιά, την περίοδο 1910-1928 η Θεσσαλία και η Θράκη και την περίοδο 1929-1950 η Θεσσαλία και η Στερεά Ελλάδα.

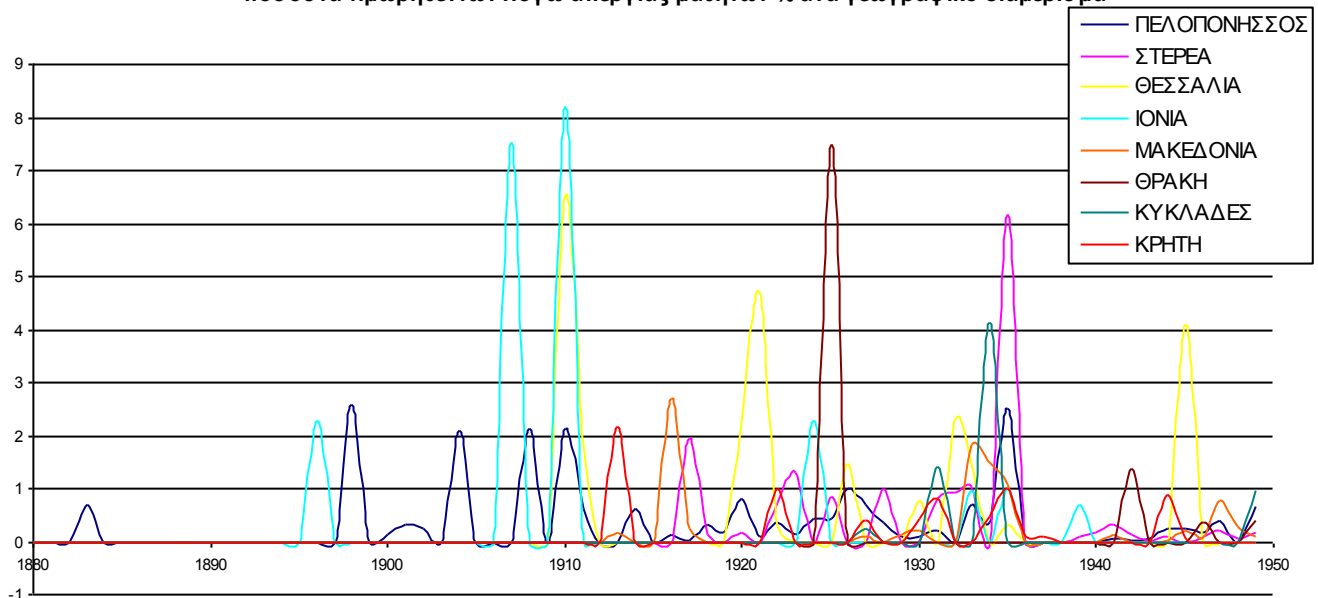
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.5

μέσος όρος απεργών % των φοιτώντων μαθητών ανά γεωγραφικό διαμέρισμα

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.1.6

ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω απεργίας μαθητών % ανά γεωγραφικό διαμέρισμα

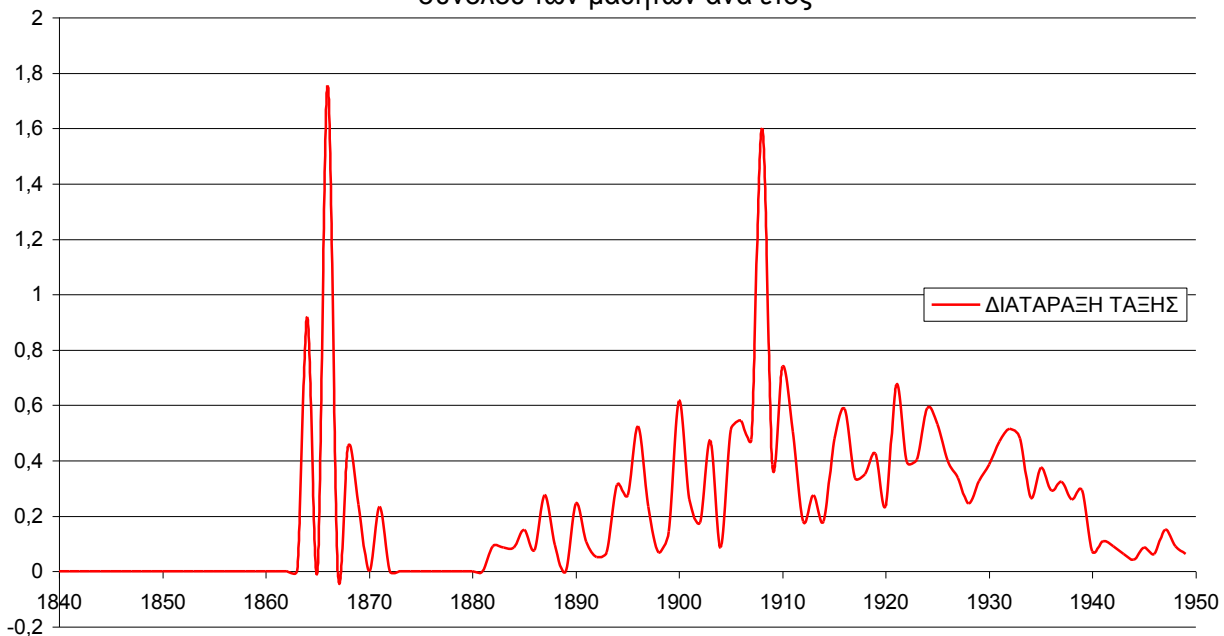

2.1.2. ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ

Μέσα στη σχολική τάξη, με τον συχνά περιορισμένο και ακατάλληλο για διδασκαλία χώρο, οι μαθητές που κουράζονται, πλήττουν, δεν καταλαβαίνουν, ψάχνουν την ευκαιρία για να κάνουν δύσκολη τη ζωή των εκπαιδευτικών με μειωμένη ικανότητα επιβολής διαταράσσοντας το μάθημα, διασπώντας την προσοχή των συμμαθητών τους, γελοιοποιώντας το. Το υψηλό επίπεδο θορύβου είναι ο σημαντικότερος εχθρός της

διδασκαλίας και αντιμετωπίζεται με άμεση αποπομπή από την τάξη του μαθητή που θορυβεί. Συνήθως η διατάραξη συνοδεύεται από ανυπακοή να εξέλθει ο μαθητής από την αίθουσα και αυθάδη συμπεριφορά, γιατί ο μαθητής, ως συνήθως, ισχυρίζεται ότι δεν έκανε τίποτε. Κατά βάθος ο μαθητής έχει δίκιο, γιατί η πράξη του είναι αποτέλεσμα της ιδιοσυγκρασίας του, της μειωμένης ικανότητάς του για συγκέντρωση και πειθαρχία και λοιπών άλλων παραγόντων και απουσιάζει η πρόθεση, η οποία χαρακτηρίζει την «καζούρα».

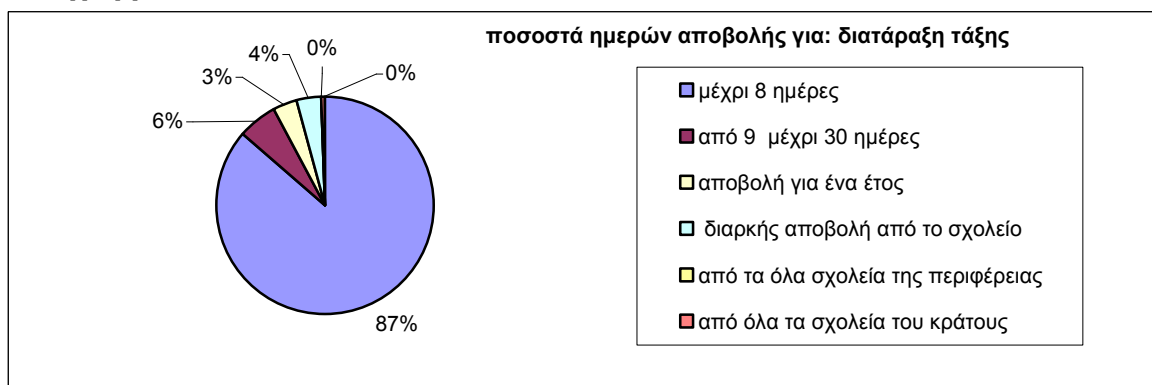
Διάγραμμα 2.1.7 Ποσοστά τιμωρηθέντων για διατάραξη τάξης επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Η διατάραξη της τάξης έρχεται τρίτη σε ποσοστό μεταξύ των μαθητικών «αταξιών» (8,6%) και, αν την συμψηφίσουμε με την καζούρα, ως άθροισμα οι δυο τους προηγούνται όλων των άλλων παραπτωμάτων (11,7%). Από το διάγραμμα 2.7 παρατηρούμε ότι η διατάραξη του μαθήματος παρουσιάζει σημαντικές εξάρσεις στα μέσα της δεκαετίας του 1860 και γύρω στα 1910. Μετά το 1940 μειώνεται αισθητά. Το αυταρχικό σχολείο απαιτεί πλήρη ακινησία των σωμάτων, μια πειθαρχία στην οποία είναι δύσκολο να συνηθίσει ο έφηβος. Το υψηλό επίπεδο θορύβου είναι ο σημαντικότερος εχθρός της διδασκαλίας και αντιμετωπίζεται με άμεση αποπομπή από την τάξη του μαθητή που θορυβεί ή προκαλεί με τη στάση του το γέλιο των συμμαθητών του. Η οργή του καθηγητή πρέπει να ασκηθεί κατά «δικαίων και αδίκων», για να περισωθεί το κύρος του στην τάξη. Συνήθως η διατάραξη του μαθήματος συνοδεύεται από αυθάδεια και ανυπακοή απομάκρυνσης του μαθητή από την αίθουσα, επειδή ακριβώς συμβαίνει σε εκείνους τους καθηγητές που έχουν δυσκολία στο να επιβληθούν.

Οι ποινές, σε ποσοστό 87%, περιορίζονται μέχρι τις οκτώ μέρες αποβολή. Υπενθυμίζουμε ότι εδώ μιλάμε για τις πιο σοβαρές περιπτώσεις, αυτές που φτάνουν στη δικαιοδοσία του συλλόγου. Πριν απ' αυτό, υπάρχουν καθημερινά χιλιάδες περιστατικά που έχουν να διαχειριστούν οι καθηγητές μόνοι με τη βοήθεια του ταμπεραμέντου τους ή των χαστουκιών, προτού καταγγείλουν το μαθητή στο γραφείο και επίσης άγνωστος αριθμός που τιμωρείται μέχρι τριήμερη αποβολή από το γυμνασιάρχη. Πολλή συχνή αναφορά ατάκτων μαθητών γίνεται στο μάθημα των γαλλικών. Μάλιστα, στο γυμνάσιο Ναυπλίου το 1849, λαμβάνεται η απόφαση αφενός να τιμωρούνται οι ταραξίες κάθε φορά από τον γυμνασιάρχη, αφετέρου να ζητηθεί να μετατεθεί ο εν λόγω καθηγητής «ώς άχρηστος για τὸ Γυμνάσιο».¹

¹ Γυμνάσιο Ναυπλίου 1846-79 σελ 79, ΓΑΚ Ναυπλίου, 4.2

Διάγραμμα 2.1.8

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται χαρακτηριστικά δείγματα διατάραξης της τάξης.

Πίνακας 2.1.2 Χαρακτηριστικά παραδείγματα διατάραξης τάξης με τις ποινές τους

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή διατάραξης
1883	1 ^ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...εν τω γαλλικών μαθηματι ατακτών δεν υπήκουσεν εις την παραγγελίαν του καθηγητού να εξέλθῃ της παραδόσεως... δια της αντιστάσεώς του και του θορύβου και των ύβρεών του επροξένησεν διακοπήν και ετέρας παραδόσεως...
1887	Γ Πύργου	50 μέρες	...εθορύβει σύρων τους πόδας του...
1906	Γ Πύργου	60 μέρες	...ετραγουδῇ εν τη τάξη προ της ενάρξεως του μαθήματος, εις δε την παρατήρησιν του γυμνασιάρχου να εξέλθῃ αφήρεσε το μαθητικὸν πηλίκιόν του ρίψας τοῦτου χαμαί...
1913	Γ Γυθείου	6 μέρες	...ηνώχλουν εν τη αιθούσῃ τον καθηγητήν κατὰ τρόπον εμπαικτικόν
1918	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...ἤρχισαν να τραγουδῶσι κατὰ τα διαλείματα και να προκαλοῦν θόρυβον, μετατρεπομένου του ἄσματος εις ωρυγὰς... δαιμονιωδῶς εθορύβουν ...να κάμνουν απεργίαν
1923	Γ Πύργου	8 μέρες	...ἤδον μεγαλοφώνως εν τη αιθούσῃ
1923	2ο Γ Καλαμάτας	4 μέρες	...ἔκρουε τους υαλοπίνακες
1923	Γ Πύργου	5 μέρες	κατὰ τη διάρκεια του μαθήματος των μαθηματικῶν ἔκαμνον μυστικούς λαρυγγισμούς
1924	1ο Γ Σπάρτης	8 μέρες	...εξηνάγκασε τον διδάσκοντα καθηγητήν να διαλύσῃ την τάξιν
1924	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ἔψαλε ἄσματα
1925	Γ Ανδρίτσαινας	5 μέρες	...κατὰ την ὥραν της παραδόσεως των μαθηματικῶν επωφελοῦμενοι της προς τον πίνακα στάσεως του καθηγητοῦ λόγω διδασκαλίας, αλληλεκτυπῶντο δια μικροῦ τεμαχίου σβεστώματος
1925	Γ Φιλιατρών	5 μέρες	...δια μικροῦ μουσικοῦ οργάνου ωρολογίου διετάραξαν την παράδοσιν
1926	Γ Πύργου	7 μέρες	...κατὰ την τω υπαίθρῳ διδασκαλίαν ἔρριπτε λίθους, δι' ὧν απέσπα την προσοχήν των μαθητῶν
1929	1ο Γ Καλλιθέας	7 μέρες	...διετάρασεν την τάξιν δι' ἀνάθρων κραυγῶν
1930	Γ Χανίων	5 μέρες	...επειδὴ παρὰ το νευρικόν και εν μέρει και το ανισόρροπον του μαθητοῦ, υπάρχουν στοιχεῖα επιβαρυντικά κατ' αὐτοῦ, επειδὴ ἡ τάξις δεν δύναται ἐξ υπαιτιότητός του να ευρίσκειται εις διαρκή ανησυχίαν και ταραχήν...
1930	1ο Γ Καλλιθέας	5 μέρες	...διότι προστριβόντες τας χεῖρας ἐπὶ του θρανίων και σφυρίζοντες διετάραξαν την τάξιν
1931	Γ Χανίων	3 μέρες	...εἶπε σχολιάζοντας φράση του καθηγητῆ: "ἔκανε μπουγάδα ἡ Εἰρήνη ἡ Αθηναία"
1931	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...ετραγουδοῦσαν χαμηλοφώνως στο μάθημα
1931	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...δια σφυριγμάτων παρεμπόδιζε την διδασκαλίαν των γαλλικῶν
1932	Γ Ἀργους	3 μέρες	...κατὰ τη διάρκεια του μαθήματος ἔπαιζον και εχαριεντίζοντο κατὰ τρόπον επιλήψιμον και εντελῶς ἀνάρμοστον δια μικρῶν

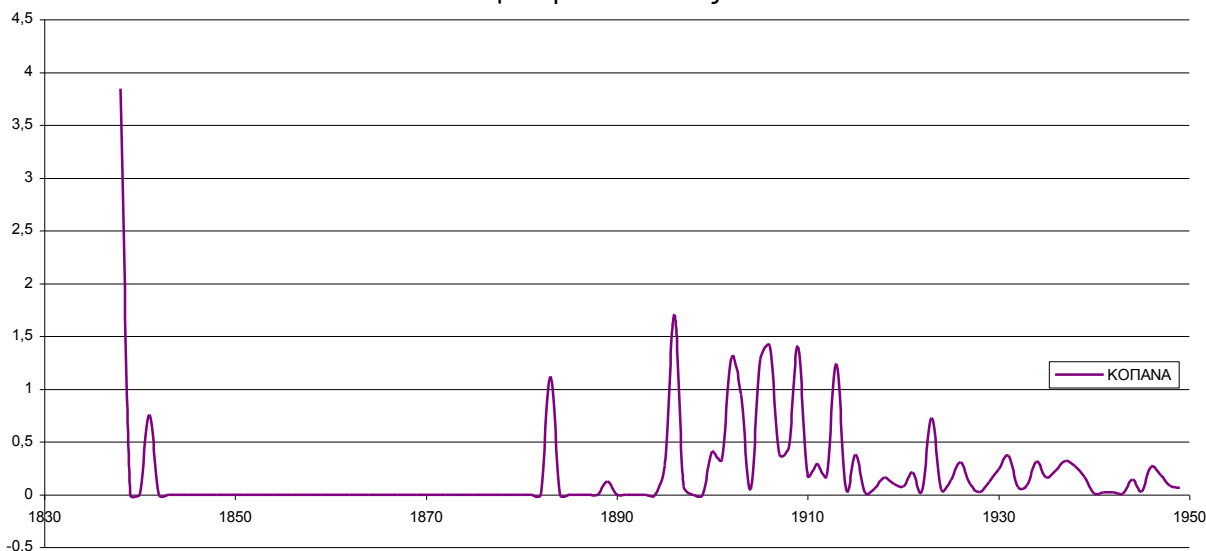
έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή διατάραξης
			μαχαιριών και δι αλυσίδων μετά των έμπροσθεν αυτών καθημένων μαθητριών
1932	Γ 'Αργους	8 μέρες	...μουγκρίζει υποκώφως δια κεκλεισμένου του στόματος... ποδοκροτεί λαθραίως
1932	Γ 'Αργους	8 μέρες	κατά την διεξαγωγή του διαγωνίσματος των γαλλικών, αφού παρέδωσαν επιδεικτικώς τελείως άγραφον το σχετικόν φύλλον του χάρτη των, εξελθόντες της αιθούσης ου μόνον εθорύβουν και ησχημόνουν, καλούντες και τους άλλους μαθητάς να τους μιμηθούν, αλλά και εφώναζαν προς αυτούς "απεργία"
1933	Γ Αγρινίου	2 μέρες	εγέλων εν τω ναώ κατά την ώραν της λειτουργίας σχολιάζοντες εικόνas εξ επιπολαιότητος
1934	Γ. Λευκάδας		...διατάραξαν τη σχολική γιορτή του δέντρου των Χριστουγέννων... :αποκλείει αυτούς από τις ομαδικές συγκεντρώσεις του γυμνασίου ήτοι περιπάτους, εκδρομές, παιχνίδια, εορτές του σχολείου επί 1 μήνα
1934	Γ Χανίων	8 μέρες	...έκαναν θόρυβον δια της απομιμήσεως ενός περιστρόφου από σίδηρον
1935	1ο Γ Καλλιθέας	3 μέρες	εις το μάθημα έπαιζον με καθρέπτας και χαμηλή τη φωνή έψαλλον
1935	1ο Γ. Αργοστολίου	5 μέρες	καθώς εισήρχετο εις την αίθουσαν ο καθηγητής των μαθηματικών, εξέβαλε κραυγήν γενόμενος αίτιος να διαταραχθή η τάξις και να επέλθη διακοπή του μαθήματος και εις τας παρακειμένας αιθούσας
1935	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	8 μέρες	εθорύθει συνεχώς κατά την επί τη υποδοχή της Α.Μ. του Βασιλέως γενομένην παράταξιν του σχολείου
1937	Γ Αγρινίου	5 μέρες	δι ανάρμοστον κίνησιν εν ώρα διδασκαλίας (ετανύσθη κάμψας τον κορμόν του προς τα όπισθεν και τείνας τας χείρας του προς τα εμπρός)
1937	Γ Βέροιας	8 μέρες	κατά την διάρκεια του μαθήματος της ωδικής εκβάλλων διαφόρους φωνάς, προσεπάθει να ματαιώση το μάθημα... ο καθηγητής ηναγκάσθη βιαίως να τον εκβάλλη εκ της τάξεως
1938	Γ Αμαλιάδας	5 μέρες	...έδωσε το σύνθημα: "εμπρός όλοι ντόρο"
1938	Γ Πύργου	6 μέρες	...κατά τας ώρας του διαλείμματος έσυρον τους πόδας αυτών...
1938	1ο Γ Πειραιά	διαγωγή επίμεμπτη	ήδουν κοσμικόν άσμα μη προσιδιάζον εις την μαθητικήν των ιδιότητα και παρείχον αφορμήν εις σχόλια και παρεξηγήσεις
1938	1ο Γ Καλλιθέας	3 μέρες	...έπαιζαν την ώρα του μαθήματος με τρακουτρούκες
1938	8ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...κατά την ομιλίαν με θέμα οι σκοποί της ΕΟΝ
1939	5ο Γ Αθήνας	2 μέρες	...εφώναξε αποδοκιμαστικώς κατά την ώρα της διδασκαλίας
1933	Γ Λιβαδειάς	7 μέρες	... "ητάκτισεν εν ώρα αναπαύσεως ..." η μειοψηφία του συλλόγου θεωρεί ότι "δια την αταξίαν αυτήν επιμωρήθη παρά του καθηγητού επαρκώς δια ραπίσματος..."
1940	2ο Γ Πειραιά	3 μέρες	...ετραγουδούσε μεγαλοφώνως εν τη τάξη κατά το διάλειμμα
1941	Γ Αιγίου	30 μέρες	...ηγήθη ενίων συμμαθητών του και εδημιούργησεν ομάδα, ήτις άλλους εκτύπα με λεμονόφλουδες, άλλων επεχείρησε να βγάλη τα ρούχα, άλλους κατεδίωκεν και εντός του ιερού Ναού και εγένετο αιτία ασχημίας εν τω ιερώ χώρῳ, ... (όταν γίνονταν μαθήματα μέσα στην εκκλησία)
1944	5ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...επαναλάμβανε "σωστά σωστά"
1944	5ο Αθήνας	5 μέρες	...εισήλθαν εις τα αιθούσας κατά την ώραν της προσευχής και ατακτούσαν
1945	Γ 'Αργους	2 μέρες	...επέταξε τα βιβλία εκ του διαδρόμου εις την αίθουσαν
1945	2ο Γ Χαλκίδας	3 μέρες	...παρενοχλούσε την δοκιμή της παρέλασης με τα χέρια στις τσέπες
1945	5ο Γ Αθήνας	7 μέρες	...εξεσφενδόνησε τεμάχιον κιμωλίας εκ του τελευταίου θρανίου εις το πρώτον θρανίον
1947	Γ Πύργου	8 μέρες	...κατά την διάρκεια του διαλείμματος εισελθόντες εντός της

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή διατάραξης
			αιθούσης ήδον άνευ ουδεμιάς προς τούτο εντολής διάφορα άσματα
1949	Γ Γαστούνης	4 μέρες	...εμουρμούριζε διαφόρους φράσεις
1949	Γ Γαστούνης	7 μέρες	...με σιγανήν φωνήν έψαλε ποιήματα θίγοντα την οντότητα του διδάσκοντος καθηγητού των γαλλικών

2.1 3. ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ

Μια ακόμα πολύ προσφιλής αταξία για το μαθητή είναι το σκασιαρχείο. Σκασιαρχείο θεωρείται η απουσία από το μάθημα και τις δραστηριότητες του σχολείου χωρίς άδεια από το γυμνασιάρχη ή ασθένεια βεβαιωμένη από γιατρό. Το σκασιαρχείο είναι μια προσφιλής αταξία ισόποση σχεδόν με τα τυχερά παιχνίδια (6,2%). Μπορεί να αφορά μια ώρα από συγκεκριμένο μάθημα, συνήθως γαλλικά, γυμναστική, θρησκευτικά ή όλη τη μέρα, από το διαγώνισμα, από την παρέλαση, τις γυμναστικές επιδείξεις ή άλλη σχολική γιορτή, από τον εκκλησιασμό της Κυριακής, ακόμα και από την εκδρομή. Θυμίζουμε ότι ο εκκλησιασμός της Κυριακής γινόταν με συγκέντρωση των μαθητών στο σχολείο, όπου μετά τη λήψη των απουσιών, οδηγούνταν από τους καθηγητές σε παράταξη στην εκκλησία. Η απουσία από την παράταξη ήταν επίσης τιμωρητέα. Γενικά όμως το θρησκευτικό συναίσθημα στην κοινωνία ήταν τόσο βαθύ, που οι απουσίες από την εκκλησία παρουσιάζονται σπάνια. Η «κοπάνα» από το σχολείο είναι το ίδιο συχνή και στον 19^ο και τον 20^ο αιώνα, αλλά βρίσκεται σε υψηλότερα επίπεδα κατά την 1η δεκαετία του 20^{ου} αιώνα.

Διάγραμμα 2.1.9 Ποσοστά τιμωρηθέντων για κοπάνα επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Οι αφόρητες συνθήκες μάθησης από τη μια μεριά δεν λειτουργούσαν προσελκυστικά, ενώ από την άλλη οι οικονομικές δυσπραγίες οδηγούσαν τους μαθητές στην εγκατάλειψη του σχολείου με την παραμικρή ευκαιρία. Έτσι και αλλιώς, το ποσοστό που συνέχιζε από τη μία βαθμίδα στην άλλη ήταν μικρό, όπως μικρό ήταν το ποσοστό αυτών που αποφοιτούσαν από την τελευταία τάξη σε σύγκριση με τους μαθητές της πρώτης τάξης κάθε βαθμίδας. Η τιμωρία του σκασιαρχείου με αποβολή μείωνε περισσότερο τον εκπαιδευτικό χρόνο του μαθητή και συνέβαλε κατά το μερίδιό της και αυτή στην απόφαση εγκατάλειψης του σχολείου. Πάντως το σκασιαρχείο από το βαρετό μάθημα και τον αυστηρό καθηγητή του πιθανόν να αποδίδει στο μαθητή αμεσότερα ψυχικά οφέλη, γι αυτό μάλλον και συναντάται με μεγάλη συχνότητα.

Το σκασιαρχείο αντιμετωπίζεται με ποινές λίγων ημερών στο 93% των περιπτώσεων, εκτός και αν συνδυάζεται και με άλλες αταξίες, όπως απαγορευμένοι χώροι, τυχερά παιχνίδια, αυθαδεια κλπ, οπότε το ύψος της ποινής μπορεί να φτάσει και στη διαρκή

αποβολή από το σχολείο (2%). Στους παρακάτω πίνακες παραθέτουμε ένα ενδεικτικό δείγμα περιγραφής αντίστοιχων περιστατικών.

Πίνακας 2.1.3α: Χαρακτηριστικά παραδείγματα σκασιαρχείου με ποινές έως 8 ημέρες

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας σκασιαρχείου
1907	Γ Αγρινίου	3 μέρες	εκ του μηνιαίου διαγωνίσματος των μαθηματικών
1911	1ο Γ Σπάρτης	4 μέρες	τεθέντες εις περιορισμόν εντός του γυμνασίου απήλθαν υποκριθέντες ασθένειαν
1912	Γ Γυθείου	4 μέρες	...από το ιερό της εκκλησίας
1913	1ο Γ Θεσσαλονίκης	2 μέρες	από το προφορικό διαγώνισμα των ιερών
1915	1ο Γ Χαλκίδας	7 μέρες	από εκκλησιασμό, ψευδής δήλωση κηδεμόνα ότι ήταν ασθενής
1918	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	επήδησεν εκ του παραθύρου και απήλθεν
1921	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	επήδησαν εκ των παραθύρων της αιθούσης έξω από το γυμνάσιο
1923	1ο Γ Σπάρτης	8 μέρες	μόλις εισήλθον εις την εκκλησίαν εκ της μιας θύρας, εξήλθον εκ της άλλης, ...η πράξις αὕτη δεικνύει ασέβειαν προς την θρησκείαν και εμπαιγμόν προς την εκκλησίαν, καταρρίπτοντας το γόητρον του γυμνασίου και ἰδία το θρησκευτικόν...
1924	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...ραπισθείς για την συμπεριφορά του απήλθε διαμαρτυρόμενος
1926	2ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	εἶπε ὅτι πάει για νερό, για να δραπετεύσει από τη γυμναστική
1930	Γ Χανίων	1 μέρα	πήγαν μόνοι τους εκδρομή στον ποταμό και κολύμβησαν
1930	Γ Αμαλιάδας	7 μέρες	εξαπατήσας τον κ. των θρησκευτικών, λαβών άδειαν εξόδου εκ της αιθούσης δεν επέστρεψεν εις το μάθημά του αλλά λαβών ποδηλάτου εποδηλάτει και παρενόχλει την γενομένην διδασκαλίαν εις ὅλας τας αιθούσας...
1931	Γ Ανδρίτσαινας	4 μέρες	γέλασε στην προσευχή, ήταν απών από την εκκλησία στους χαιρετισμούς...
1932	2ο Γ Πάτρας	5 μέρες	εξηπάτησε τον γυμνασιάρχη προπονηθείς ότι θέλει να αγοράση πένναν ἵνα γράψη έκθεσιν, χωρίς να επανέλθῃ, και ὅτι από της μάνδρας του προαυλείου προεκάλει άλλον μαθητήν να του ρίξῃ τα βιβλία του έξω εις την οδόν...
1933	Γ Αλεξανδρούπολης	διαγωγή καλή	...μετά την εκδρομή στη Θεσσαλονίκη ἔμεινε ἐκεῖ για να διορθώσει τα γυαλιά του
1933	1ο Γ. Αργοστολίου	4 μέρες	...κληθέντες ὅπως συμβάλλουν εις την επίλυσιν προβλήματος δηλώσαντες άγνοϊαν, ... αυθαιρέτως απεχώρησαν της αιθούσης
1934	Γ Πελοπίου	2 μέρες	..μετά την δοκιμήν των γυμναστικών επιδείξεων αντί να εισέλθωσι εις την τάξιν των , εκρύβησαν εις την παρά τον εγγύς αμπελώνα....ὅτε ο γυμνασιάρχης μετέβῃ ἵνα τους διατάξῃ να ἔλθωσιν εις το καθήκον των, οὔτοι απεμακρύνθησαν και δι άλλης οδοῦ εισήλθον εις την τάξιν των
1934	Γ Μεσολογγίου	5 μέρες	...σε διαγώνισμα, πήρε και το γραπτό του μαζί και ἔφυγε
1934	Γ Χανίων	5 μέρες	...διασκεδάζαν την 21η Μάη εορτάζοντας και δεν ήταν νηφάλιοι να παρακολουθήσουν μάθημα την επομένη
1934	Γ Φιλιατρών	5 μέρες	... αποχώρησαν εκ του μαθήματος της γυμναστικής κατά την τελευταίαν ὥραν
1935	Πρακτικό Λύκειο Ηρακλείου	5 μέρες	... αποχώρησαν από την εκδρομή και πήγαν στα Χανιά
1936	Γ Γρεβενών	8 μέρες	...ήρθαν αργότερα στην εκκλησία και ἔφυγαν νωρίτερα
1936	1ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	προέτρεψαν συμμαθητάς των ὅπως απέχοντες των μαθημάτων μεταβώσιν εις το Β' γυμνάσιον Θηλέων ἵνα τραγωδήσωσι υπό τα παράθυρα του σχολείου
1936	2ο Γ Πάτρας	6 μέρες	...από παράταξη εθνικής γιορτής

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας σκασιαρχείου
1936	4ο Γ Θεσσαλονίκης	3 μέρες	...από την παράταξη του εκκλησιασμού
1937	Νέας Σμύρνης	3 μέρες	...μετέβησαν εις Φάληρον προς κολύμβησιν
1937	Γ Πύργου	4 μέρες	...πήδησε το κιγκλίδωμα του σχολείου
1937	Γ Νέας Σμύρνης	5 μέρες	...και μετέβησαν επί το άλσος προξενήσαντες και ζημίας
1937	Γ Χανίων	5 μέρες	... αποχώρησε με ποδήλατο από δέντροφύτευση
1937	4ο Γ Θεσσαλονίκης	3 μέρες	...από την εκκλησία χωρίς άδεια πριν τη λήξη
1938	Γ Τήνου	3 μέρες	...πήγαν για μπάνιο και λεμβοδρομία
1938	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες	...από την ΕΟΝ και τον εκκλησιασμό
1938	Γ Πύργου	8 μέρες	...από τις γυμναστικές επιδείξεις
1938	1ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	...κατόπιν επιπλήξεως του καθηγητού δι αταξίαν όλως αυτοβούλως έλαβε τα βιβλία του και εξήλθε της αιθούσης εκφέρων διαφόρους απειλητικές φράσεις
1938	2ο Γ Πειραιά	4 μέρες	...από τη σκυταλοδρομία
1938	3ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	...από την παρέλαση της 26ης Οκτωβρίου
1938	5ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	...από τις γυμναστικές προπονήσεις
1938	8ο Γ Αθήνας	2 μέρες	...κατά την ομιλίαν με θέμα οι σκοποί της ΕΟΝ
1938	8ο Γ Αθήνας	2 μέρες	...δεν προσήλθαν εις την δένδροφύτευση
1939	Γ Θηλέων Ηρακλείου	2 μέρες	...κατά την 25ην Μαρτίου απουσίασσαι αδικαιολογήτως της παρελάσεως ...έλαβον μέρος ως ΕΟΝ και ουχί ως σχολείον
1939	Γ Φλώρινας	4 μέρες	...μετά την ανάκριση από τον Γενικό Επιθεωρητή
1939	4ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	...έφυγαν νωρίτερα από τον εκκλησιασμό των χαιρετισμών
1939	5ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...εξήλθον του ναού διαρκούσης της λειτουργίας
1939	5ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...παρατηρηθείς υπό του καθηγητού των ελληνικών επί αμελεία, έλαβε ανά χείρας τα βιβλία του και εξήλθε της αιθούσης αυθαίρετως
1940	5ο Αθήνας	7 μέρες	...αυθαίρετως εξήλθε της γραμμής και έφυγε τρέχων δια της παρόδου του σχολείου
1944	Γ Νάξου	5 μέρες	... εκολύμβησαν εν τη θαλάσση
1944	Γ Ηρακλείου	8 μέρες	...το κλασικό τμήμα της Ε' τάξεως επιχείρησεν να απόσχη ομαδικώς των μαθημάτων του και να μεταβή εις την θάλασσαν να κολυμπήση άνευ ουδεμιάς αδείας παρά της διευθύνσεως του γυμνασίου ή και απλής ανακοινώσεως προς αυτήν
1944	5ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...οδηγηθέντες εν τάξει δια την υποδοχή του Αντιβασιλέως επιστρέφοντος εκ Ρόδου, εγκατέλειπον την παράταξίν των
1945	2ο Γ Τρίπολης	8 μέρες	...από την παράταξη στη γραμμή, ...ο γυμνασιάρχης τον έπιασε από το γιακά
1946	Γ Γρεβενών	2 μέρες	...απουσία από την παράταξη του εκκλησιασμού κατά παρότρυνση του Ιεροκήρυκα ειπών επί λέξει τα εξής: "σήμερα εκήρυξα την επανάστασιν κατά του γυμνασίου πράγμα που επεδοκιμάσθη από τους μαθητάς δια της προσελεύσεως των εις την εκκλησίαν χωρίς να περιμένωσι τους επί του εκκλησιασμού καθηγητάς των"
1946	1ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	...από την πρόβα της γιορτής της σημαίας
1946	6ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	...από τη δοκιμαστική παρέλαση της 25ης Μαρτίου
1947	3ο Γ Θηλέων Αθήνας	3 μέρες	...μαθήτρια πήδηξε από τον τοίχο του προαυλίου σε συνεχόμενη οικία σα δραπετής
1948	Γ Φλώρινας	2 μέρες	...κατά την κατάθεση στεφάνου έφυγε από την γραμμή για να παίξει
1948	Γ Τρικάλων	7 μέρες	...ακολούθησαν την εκδρομή του Θηλέων
1948	1ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...έφυγε από τη θέση του όταν περνούσε το Θηλέων γιατί "πήγε να καμαρώση τις ελληνοπούλες"

Πίνακας 2.1.3β: Χαρακτηριστικά παραδείγματα σκασιαρχείου με ποινές πάνω από 8 ημέρες

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1902	1ο Γ Σύρου	ένα έτος	έλειψαν από την εκκλησία
1905	1ο Γ Σπάρτης	30 μέρες	...προς σωφρονισμό των άλλων μαθητών
1915	Γ. Λευκάδας	διαγωγή επίμεμπτη	...για να προετοιμαστούν για το διαγώνισμα των μαθηματικών
1937	1ο Γ Θεσσαλονίκης	20 μέρες	...διαδίδων ότι δήθεν τυγχάνει υιός του υπασπιστού της Α.Μ. του βασιλέως, ενώ είναι υιός υδραυλικού εκ Κομοτηνής, παρεκκίνησε τους μαθητές της Δ' τάξεως εις απειθαρχίαν (απουσία) λέγων "Παιδιά μην ακούτε τον γυμνασιάρχη, αυτός μας θέλει Μαρίκες"
1944	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	30 μέρες	...υπό τα όμματα της καθηγητρίας ανήλθον επί του γειτονικού παραθύρου και εκείθεν επιήδυσαν κάτω εις τον δρόμον

2.1.4. ΑΥΘΑΔΕΙΑ

Τόσο η διατάραξη του μαθήματος, όσο και η ανυπακοή και η αυθάδεια είναι τα «φυσιολογικά» και διαχρονικά προβλήματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και σχετίζονται με την ποιότητά της και τις αυταρχικές σχέσεις που διαμορφώνονται στο σχολικό περιβάλλον. Εμφανίζονται σε σταθερά υψηλά επίπεδα σε όλες τις περιόδους και αυτό είναι φυσικό, αφού ελάχιστα πράγματα ως προς τις αιτίες που τις προκαλούν έχουν αλλάξει όλα αυτά τα χρόνια στη μέση εκπαίδευση.

Η αυθάδεια είναι μία πολύ γενική έννοια, η οποία κυρίως σημαίνει ότι ο μαθητής αντιμίλησε στον καθηγητή, μίλησε χωρίς ευγένεια και συστολή, απαίτησε επίμονα, αμφισβήτησε, ειρωνεύτηκε. Εμφανίζεται σαν αντανάκλαστική αντίδραση στην επίπληξη, την άδικη ή την αυστηρή τιμωρία, (εις επίβληθείσα ποινήν διά άταξιν ηύθαδίασε), την κακή βαθμολογία. Ο μαθητής είναι υποχρεωμένος να δέχεται αμίλητα και αγόγγυστα ό,τι του επιβάλλει ο καθηγητής του και ο γυμνασιάρχης. Οποιαδήποτε παρατήρηση, σχόλιο, κριτική μαθητή προς καθηγητή εκλαμβάνεται σαν αυθάδεια, ασέβεια ή ανευλάβεια:

«...καθηγητής: έρωτώ τόν Π. διατί σοῦ ἐζήτησε τὸ μολύβι σου; Κατὰ τὴν στιγμὴν ὅμως ἐκείνην ἤκουσα τὸν Β. νὰ λέγῃ τὴν βαρεῖαν φράσιν "τὰ χάσαμεν" ἀπενίζων μὲ κατὰ πρόσωπον, ἐννοῶν διὰ τῆς φράσεως ταύτης, ὅτι ἐτρελλαθήκαμεν. Τότε τὸν πλησιάζω καὶ τὸν ἐρωτῶ τί εἶπε, ἀλλὰ ἐκεῖνος ἡρνήθη ν' ἀπαντήσῃ, κάτωχρος γενόμενος... ἐπειδὴ ὁ μαθητὴς οὗτος διὰ τῆς φράσεως τοῦ ταύτης ἀσφαλῶς ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὸν διδάσκοντα ὡς παράφρονα πρὸς διακωμῶδισιν καὶ διασυρμὸν αὐτοῦ...»¹,

«...κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν μαθητῶν ἀναλόγως τοῦ ἀναστήματος αὐτῶν, ὁ εἰρημένος μαθητὴς διετάχθη νὰ καθήσῃ εἰς ὠρισμένην θέσιν. Οὗτος δυστροπῶν κατ' ἀρχάς καὶ εἴτα ἐντόνως διαταχθεὶς, εἶπεν ὡς ἐξῆς: "Καλὰ ντέ!!" ἔκφρασις λίαν ἄστοχος καὶ ἀνευλαβὴς ἐκστομουμένη δημοσία καὶ εἰς ἐπήκοον τῆς τάξεως...»².

Κάποτε βέβαια η ρήξη είναι ανοιχτή, όπως στην περίπτωση μαθητή στη Βέροια που νευριασμένος ξεστομίζει: «δὲν παραδίδω βρὲ τὸ γραπτό, θὰ τὸ κάμω κομμάτια ἀφ' οὗ ἤκουσα ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος ὅλες τίς σαχλαμάρες σου» και στην Αλεξανδρούπολη που μπροστά στον επιθεωρητή τολμά να πει: «δὲ μας διδάσκετε ἔτσι τις ἄλλες μέρες»:

«...ὁ ὀπισθέν του μαθητὴς ἀντέγραφε ἐκ αὐτοῦ. Τοῦτο ὑπέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ καθηγητοῦ, ὅστις τὸν διέταξε νὰ ἀλλάξῃ θέσιν, ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐμονογράφησε τὸ γραπτό του, ἵνα ἐνθυμηθῇ ἐν καιρῷ τὸ πρᾶγμα. Ἐλαβε μὲν τὴν νέαν θέσιν τοῦ ἀλλὰ περατώσας τὴν γραπτὴν του ἐργασίαν, παρέμεινεν ἀδικαιολογητῶς εἰς τὴν θέσιν τοῦ μὴ παραδίδων τὸ γραπτόν· εἰς παρατήρησιν διαπὶ δὲν παραδίδει τὸ γραπτόν, ἐξεγείρεται μαινόμενος καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ μαθητῶν ἐξετράπη εἰς τὰς ἐξῆς ὕβρεις: "δὲν παραδίδω βρὲ τὸ γραπτό, θὰ τὸ κάμω κομμάτια, ἀφοῦ ἤκουσα ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος ὅλες τίς σαχλαμάρες σου κλπ»³,

«Ὁ μαθητὴς τῆς Δ' τάξεως Ε.Π. προέβη εἰς πρᾶξιν τελείως ἀνάρμοστον εἰς μαθητὴν ἔχοντα συναίσθησιν τῆς μαθητικῆς του ιδιότητος καὶ τῶν ἐκ ταύτης ἀπορρεόντων καθηκόντων του. Ὡς ἐξακριβώθη, ὁ ἐν λόγω μαθητὴς ἔχων ἀβάσιμα παράπονα ἐναντίον τοῦ καθηγητοῦ τῶν Γαλλικῶν κ. Ἰ. διὰ τὴν βαθμολογίαν του κατὰ τὸ α' ἔξάμηνον, ἀντὶ νὰ καταφύγῃ νομίμως εἰς τοὺς ἀρμοδίους πρὸς ἐξέτασιν αὐτῶν, ἂν καὶ ἔγινεν εἰς πάντας τοὺς μαθητὰς ἐν καιρῷ ἡ σχετικὴ σύστασις, ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν καθηγητὴν, ἐκθέτων δὴθεν αὐτὸν ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν ἀνωτάτων προϊσταμένων του.

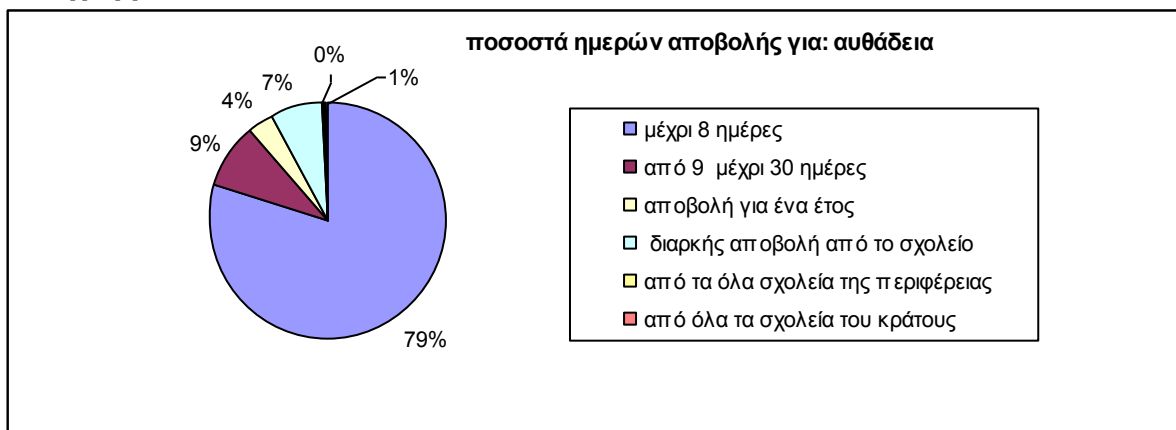
¹ Γ. Χανίων πράξη 22/1931, ποινή 15 ημέρες αποβολή, ΓΑΚ Χανίων

² Γ Χανίων πράξη 11/1932, ποινή 8 ημέρες αποβολή, ΓΑΚ Χανίων

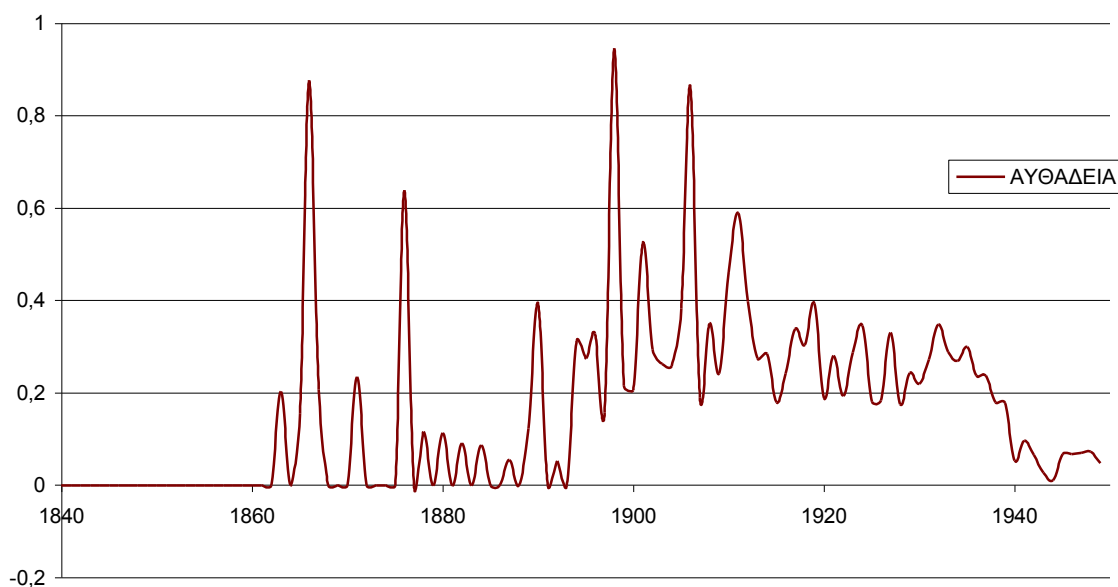
³ Γ Βέροιας πράξη 30/1930, ποινή διαγωγή επίμεμπτη, ΓΑΚ Βέροιας

Πρὸς τοῦτο, τὴν ἐν λόγῳ ἡμέραν, μόλις ἤρχισε τὸ μάθημα, ὁ μαθητὴς οὗτος ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν καθηγητὴν εἶπε: «**δὲ μας διδάσκετε ἔτσι τις ἄλλες μέρες**» καὶ μετ' ὀλίγον «δεν καταλαβαίνουμε τίποτε ἀπ' αὐτά, ποὺ μᾶς λέτε». Ἡ πρᾶξις αὐτὴ τοῦ ἐν λόγῳ μαθητοῦ, γενομένη ἐσκεμμένως καὶ σκοπίμως ἐνώπιον ξένων καὶ δὴ ἀνωτάτων ἐποπτῶν τῆς παιδείας, οὐ μόνον ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ψυχικῆς κατωτερότητος καὶ κακῆς ἀνατροφῆς, ἀλλὰ δέον νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς ἀσέβεια πρὸς τὸ μάθημα, αὐθάδεια προμελετημένη πρὸς τὸν καθηγητὴν καὶ ἐκδήλωσις καταλύουσα πᾶσαν ἐννοιαν πειθαρχίας ἐν τῷ σχολεῖ... ὁ σύλλογος τιμωρεῖ ὁμοφώνως τὸν μαθητὴν Ε.Π. δι' ἀποβολῆς ἐκ τοῦ σχολείου τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν».¹

Διάγραμμα 2.1.10

Διάγραμμα 2.11 Ποσοστὰ τιμωρηθέντων γιὰ αὐθάδεια ἐπὶ τοῖς % τοῦ συνόλου των μαθητῶν ἀνά ἔτος

Ἡ αὐταρχικότητα ποὺ ἀποτυπώνεται σὲ κάθε σκεπτικὸ ἀπόφασις τοῦ συλλόγου των καθηγητῶν γιὰ τιμωρία μαθητῆ εἶναι διαρκὴς. Οἱ ἀνάγκες ὅμως καὶ τὸ κλίμα ποὺ διαμορφώθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς, δημιουργοῦν προσωρινὰ μιὰ διαλλακτικότητα: «... Μὴ θεωρήσετε λοιπὸν ἀτομικὴν σας μείωσιν ἠθικὴν, ἂν οἱ μαθηταὶ ἐκφράσουν μετὰ τοῦ δέοντος σεβασμοῦ τὰς διαφωνοῦσας πρὸς τὰς ὑμετέρας γνώμας των, διότι ἄλλως θὰ μορφώσετε δουλόφρονες καὶ ὑπόουλους χαρακτήρας, μέλλοντας συντάκτας ἀνωνύμων ἐπιστολῶν. Ἑστὲ λοιπὸν μεγαλόψυχοι πρὸς αὐτούς...»².

Οἱ ποινὲς γιὰ αὐθάδεια εἶναι μέτριες, ἀλλὰ ἡ ποικιλία των περιπτώσεων μεγάλη, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς πίνακες ποὺ ἀκολουθοῦν.

¹ Γ. Αλεξανδρούπολης, πράξη 20/5-4-1937, ΓΑΚ Αλεξανδρούπολης
² Ἀγρινίου 1942 πράξη 5/1-2-1943, 1^ο ΓΕΛ Ἀγρινίου

Πίνακας 2.1.4α Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυθαδίας με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αυθαδειών
1906	Γ Δημητσάνας	6 μέρες	...επειδή έτυχε ου προβιβάσιμου βαθμού στα Λατινικά
1916	Γ Ναυπλίου	8 μέρες	..."τι βαρείς ρε, τι ανάγκη σε έχω"
1917	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...ηρνήθη να πει μάθημα στα θρησκευτικά και όταν του ανακοινώθηκε ότι βαθμολογήθηκε με 0 αποχώρησε αυθαδών
1920	1ο Γ. Βόλου	3 μέρες	..."δεν με βγάζεις και μένα έξω;"
1922	Γ Διδυμότειχου	3 μέρες	...σχολίασε τις επιπλήξεις του διευθυντή
1923	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	... καθηγητής: γιατί δεν έχεις τετράδιο;- τι σε νοιάζει;
1923	Γ Πύργου	4 μέρες	...διαμφισβητήσασα την ακρίβειαν της βαθμολογίας των μαθηματικών, εξήτησεν να ίδη τα γραπτά της
1923	Γ Πύργου	8 μέρες	...διαταχθείς να απέλθη, απήντησεν εις τον διδάσκοντα: "μην εκφράζεσθε έτσι"
1923	Γ Βέροιας	4 μέρες	...εις παρατήρησιν του ανωτέρω καθηγητού εξεφράσθη ότι την αναρχίαν επιδύχθη παρά του σχολείου και συσκεφθείς ότι από νεανικήν κουφότητα προήλθε μία τοιαύτη έκφρασις κατά της σχολής...
1923	Γ Πύργου	8 μέρες	...τιμωρηθείς δι' ορθοστασίας, δυστροπίσας να υπακούση αμέσως απήντησε: "τι αποκοπή το πήραμε;"
1924	Γ Πύργου	8 μέρες	..."κύριε καθηγητά να προσέχης άλλοτε και να μη με προσβάλλης ενώπιον της τάξεως"
1924	Γ Λιβαδειάς	6 μέρες	...εις παρατήρησιν του γυμνασιάρχου διατί δεν έγραψε σύνθεσιν απήντησε αυθαδώς: "δεν φέρνω σύνθεσιν. Γιατί όσο καλήν και αν γράψω, τέσσαρα θα μου βάλης"
1924	Γ Πύργου	8 μέρες	...εφώναζε μεγαλοφώνως: "τι ώρα είναι" καθ' ήν στιγμήν ο καθηγητής των Φυσικών παρετήρει το ωρολόγιόν του
1924	Γ Αγρινίου	2 μέρες	...θορυβήσας, εξερχόμενος είπεν προς την τάξιν "σαν είστε κοροίδα και μένετε"
1924	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...σε παρατήρηση να αλλάξει θέση: "ο καθένας δύναται να καθήση όπου θέλει αφού πληρώνει όπως και στο θέατρο"
1924	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...στο διαγώνισμα των λατινικών "δε γράφω λέξη,... γιατί μόνο εμένα με άλλαξες θέση..."
1925	Γ Πύργου	5 μέρες	...ηνώχλει την τάξιν κατά δε την έξοδον εκ του μαθήματος είπε: "πρέπει να ζητήσω ηθικήν ικανοποίησιν δια την προσβολήν"
1925	Γ. Ληξουρίου	8 μέρες	...οργίλως είπεν εις τον καθηγητήν διατάξαντα αυτόν να καθίση εις την θέσιν του διότι δεν είχε μελετήσει: "άλλους που κάμνουν τόσα λάθη δεν τους καθίζεις και σε ευχαριστώ πολύ"
1926	1ο Γ Σπάρτης	3 μέρες	..."δεν είμαι χαμάλης"
1927	Γ Αρεόπολης	4 μέρες	...εμέμφθησαν τον σύλλογο για την προηγούμενη πράξη του
1927	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	4 μέρες	...επανήλθεν μετ' ολίγου αυθαιρέτως και απωθήσας τον καθηγητήν έλαβε τον πύλον και τα βιβλία του και απήλθε απειλών ότι θα παραπονεθεί εις τον κ. γενικόν επιθεωρητήν
1928	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	7 μέρες	...τους ζήτησαν να βγάλουν τα περιλαίμια στη Γυμναστική και αυτός είπε: Μήπως να βγάλουμε και τα παντελόνια μας;
1928	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...απουσιάσας κατά το προηγούμενο μάθημα της χημείας και προσκληθείς σήμερον όπως εξετασθή, μετ' αυθαδίας είπε προς αυτόν "σήμερα δεν έχομεν χημεία και επομένως δεν μπορείτε να μ' εξετάσετε. Διαταχθείς δε να εξέλθη της αιθούσης δεν υπήκουσεν και προσέθηκε: "δεν έχετε δικαίωμα να με βγάλετε έξω. μη με εγγίζετε"
1929	Γ Χανίων	2 μέρες	..."με τα μέτρα (σχετικά με τον εκκλησιασμό) που λαμβάνει το σχολείο καθίσταται ανιαρό"
1929	Γ. Λευκάδας	5 μέρες	...άμα τη κρούσει του κώδωνος απευθυνόμενος προς την καθηγήτριάν εξακολουθούσα να διδάσκη είπε: "τι εξακολουθείτε, εσήμανεν ο κώδων"

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αυθαδειών
1929	Γ Ανδρίτσαινας	5 μέρες	...εις παρατήρησιν του γυμνασιάρχου γιατί απουσιάζει από τα μαθήματα όχι μόνον απήντησεν αυθαδέστατα, αλλά και έλαβε στάσιν επιθέσεως
1930	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	...εις επιβληθείσα ποινήν δια αταξίαν ηυθαδίασε
1931	Γ Καβάλας	διαγωγή καλή	...αποκάλεσε τη γυμναστική ψωρομάθημα
1931	1ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...εξέσχισε το τετράδιον των ασκήσεων θορυβών άμα και παραπονούμενος ότι εβαθμολογήθη αυστηρώς και αδικώς
1932	Γ Χανίων	2 μέρες	... ο καθηγητής διατάξας τούτον να εξέλθῃ της παραδόσεως διότι εγέλα, ήκουσεν αυτόν εκστομίζοντα την απρεπήν έκφρασιν "αν εθύμωσες με τον άλλον θα ξεσπάσεις με μένα"
1932	2ο Γ Καλαμάτας	3 μέρες	...και πήγε να διαμαρτυρηθεί πρώτα στον επιθεωρητή
1933	Γ Ανδρίτσαινας	5 μέρες	...απήντησεν ανευλαβώς ότι θα καπνίξῃ και θα κάμῃ παρέαν όποιους θέλει, τιμωρηθείς δε δια την θρασύτητάν του δια διημέρου αποβολής απήντησεν:"δεν την αναγνωρίζω την ποινήν, τι νομίζεις ότι είσαι λοχαγός και εμείς φαντάροι, είναι δημοκρατία και εικοστός αιών κλπ
1933	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...καθηγητής: οι άνθρωποι της εποχής του Λουκιανού είναι ψοφίμια, μαθητής: ψοφίμια σαν εσένα
1934	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	8 μέρες	... μαθητής προς τον καθηγητή: "...εμείς δεν είμαστε μαθητές επαρχιών", & ένας άλλος: "Αντε ρέ, μη διακόπτετε τον ρήτορα"
1934	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	7 μέρες	...διακόψας τον καθηγητή και εκφέρων κρίσεις επί της αναγνώσεως της εκθέσεως
1934	2ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...εξεδήλωσε θορυβωδώς και κατά τρόπον άκοσμον και απρεπή την δυσφορίαν του, επειδή ο καθηγητής επέβαλε εις αυτόν ελαφράν ποινήν δι αταξίαν αυτού
1935	Γ Φιλιατρών	3 μέρες	...εξεφράσθη ανευλαβώς και δημοσία περί του καθηγητού του,...: "δεν ξέρετε να βαθμολογήσετε". Τιμωρείται με 3 μέρες ημέρες λίαν επιεικώς δια την επιμέλειάν του (ο καλύτερος μαθητής στην τάξη του), την προτέραν διαγωγήν του, την δυσμενή οικογενειακήν κατάστασίν του, ...και στερείται απαλλαγής εκπαιδευτικών τελών
1935	Γ Κοζάνης	6 μέρες	...μήπως ζηλεύετε που κοιτάζομε τα κορίτσια;
1935	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	..."αυτά είναι κουραφέξαλα"
1936	Γ Χανίων	8 μέρες	"α σιχτίρ ότι δεν μπορεί να βρει κανείς το δίκιο του"
1936	Γ Γυθείου	8 μέρες	...μαθητής είπε στο θεολόγο : "τι είπες; Πάψε ρε"
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	8 μέρες	...μαθητής 20 χρόνων κατά το διαγώνισμα των γαλλικών είχαν εκραγή άνευ λόγου εις γέλωτας ανοήτους παρατεταμένους, απερχόμενος δε εξηκολούθει γελών διαρκώς, και εις σχετικήν παρατήρησιν εις ύφος θρασύ και αύθαδες είπε: «δεν ημπορώ να κρατηθώ, είναι δικαίωμά μου να γελώ»
1937	Γ Χανίων	5 μέρες	... μαθητής ζητούσε να δει το γραπτό του
1937	Γ Νέου Φαλήρου	5 μέρες	...μαθητής μετά το τέλος του μαθήματος παρεπονείτο, ότι εβαθμολογήθη αυστηρώς και ότι η βαθμολογία αυτή είναι "μπαμπέσικη"
1937	2ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...μαθητής είπε: "ο καθηγητής παρεφέρθη, που μπορώ να βρω και γω το δίκιο μου"
1937	2ο Γ Αθήνας	7 μέρες	...εις τας εξετάσεις εν τοις γαλλικοίς κατά τρόπον αυθάδη και ανευλαβή και δυνάμενον να ωθήσῃ και άλλοις μαθητάς εις απείθειαν διαμαρτυρήθη δια το δοθέν ζήτημα
1938	Γ Αιγίου	8 μέρες	...ότε διετάχθη ο μαθητής Ζ. να είπῃ μάθημα, ο Π. εμειδίασεν και εις παρατήρησιν του κ. καθηγητού απήντησεν απρεπώς, μεθ' ό διετάχθη να εξέλθῃ της αιθούσης. Ο μαθητής άμα τη διαταγή συνήθροισεν τα βιβλία του επιδεικτικώς και εξερχόμενος είπεν "θα σου δείξω εγώ τώρα στον κ. γυμνασιάρχη"
1938	Γ Ανδρίτσαινας	4 μέρες	...μαθητής έκανε παράπονα για τη βαθμολογία του κατά

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αυθαδειών
			τρόπο αυθάδη
1939	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	8 μέρες	...στον καθηγητή των γαλλικών: "εσείς βαθμολογείτε τους μαθητές του 3 μέρες με 15 και μένα μου βάζετε 12 που πηγαίνω και στην ακαδημία"
1940	Γ Πύργου	8 μέρες	..."κάθε ημέρα εμένα θα σηκώνεις εις το μάθημα;"
1940	Γ. Λευκάδας	7 μέρες	...εκ νέου ηρνήθη να εξέλθω της τάξεως ειπών επί λέξει "γκρεμίστηκε η Ελλάδα και θέλετε και σεις να καταντήσετε έτσι το γυμνάσιον" , και εις σύστασιν να προσέλθω το διάλειμμα εις το γραφείον, ηρνήθη ειπών ότι "δεν βρίσκει κανείς δίκαιον εις το γραφείον"
1940	1ο Γ Κορίνθου	5 μέρες	..."οι καθηγηταί είναι εμπαθείς, και αν δεν είσαν εμπαθείς δεν θα επέβαλλαν τιμωρία εις τους μαθητάς"
1940	2ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...ειπόντος εις αυτόν ότι κατά την είσοδον των μαθητών εις το διδακτήριον δεν ετῆρει την πρέπουσα στάσιν και επελθούσας συγχύσεως εις την παράταξιν των εισερχομένων ώθησε τον κ. καθηγητήν, απάντησε μετ' αυθαδείας και κατά τρόπον ανάρμοστον εις μαθητήν: "δε σε είδα ρε κύριε"
1940	2ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...καθ ἥν ὥραν ἡ καθηγήτρια εισηρχετο εις την αίθουσαν προς διδασκαλίαν, ὠφειλε νὰ κάθηται εις την θέσιν του και ὄχι νὰ περιφέρεται εντός της αἰθούσης, ἀπῆντησε μετ' αυθαδείας και κατά τρόπον ὁλως ἀνοίκειον και ἀπάδοντα εις μαθητήν ειπών μεταξύ ἄλλων: "γιατί νὰ φοβηθῶ; μια δεσποινίδα νὰ φοβηθῶ; αὐτό δα ἔλειπε τώρα νὰ φοβηθῶ μια δεσποινίδα"
1940	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	4 μέρες	...απηύθυνε μεγαλοφώνως και ειρωνικῶς το εξής ἐρώτημα ἐν μέσῳ οὗδ' : "πότε κ. καθηγητά θὰ μας κάνετε διαγωνισμό;
1941	1ο Γ Λάρισας	7 μέρες	...εἶπε πρὸς τον καθηγητή: "δεν μας αφήνετε ἡσυχους, δεν το κλείνετε; "
1941	7ο Γ Αθήνας	15 μέρες	...εἶπε πρὸς τον καθηγητή: "αφού εσύ είσαι ἀνίκανος νὰ ἐπιβάλλῃς τὴν τάξιν δεν ἐξέρχομαι"
1942	Γ Κοζάνης	2 μέρες	...ἀπάντησε: "δεν ξέρω, δεν είμαι χωροφύλακας"
1942	2ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή καλή	...εις παρατήρησιν συνεπιτηρητοῦ εις το μάθημα των Λατινικῶν ἀπῆντησεν: "ὅταν θέλετε κάνετε στραβά μάτια"
1944	Γ Αιγίου	διαγωγή καλή	...ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ του καθηγητοῦ του δια τῆς φράσεως: "Δ. ὕστερα ἀπὸ τόσες παρατηρήσεις, ἀν δεν είχα τὴν γνώμην, ὅτι είσαι ἡλίθιος, θὰ σου ἐπαιρνα τὴν κόλλα" ἀπῆντησε ἰταμῶς "τὴν ἰδια γνώμην ἔχω κι ἐγὼ γιὰ σένα"
1945	3ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	...δεν ξέρω μάθημα, ὅταν ξέρω δε με σηκώνεις, ὅταν δεν ξέρω, τότε με σηκώνεις"
1947	Γ Θηλέων Πειραιά	8 μέρες	..."δεν προσβάλλουν έτσι τις μαθήτριες, είμαστε και εμείς ἀπὸ σπῖτια"
1947	5ο Γ Θεσσαλονίκης	διαγωγή καλή	..."θὰ μου ἔκαναν τὰ τρία δύο"
1947	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	5 μέρες	...σε συμμαθητή που ο καθηγητής διέταξε νὰ βγει ἔξω: "κάτσε ρε νὰ ἀκούσεις το μάθημα κι ἔπειτα φεύγεις"
1948	Γ Κοζάνης	3 μέρες	...διέκοψε το μάθημα και ἔκανε παράπονα γιὰ το βαθμὸ του στα θρησκευτικὰ κάτω τῆς βάσης
1948	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	4 μέρες	"είναι προδοσία νὰ κατονομάσωμεν τον προκαλέσαντα εις ἐμὰς γέλωτα συμμαθητὴν μας"
1949	Γ Αμαρουσίου	8 μέρες	...εἶπε ειρωνικά: "ασφαλῶς δεν είμεθα καλὰ"
1949	Γ Κιλκίς	6 μέρες	...μαθητὴς ἐξέφρασε δυσπιστία ὡς πρὸς τὴ λύση ἀσκήσεως ἀπὸ το Φυσικὸ

Πίνακας 2.1.4β. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυθαδείας με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αυθαδειών
1867	1ο Γ Σπάρτης	ἀπὸ το σχολείο	...θραύων καλάμους και παίζων, διαταχθεὶς ὑπὸ του καθηγητοῦ των γαλλικῶν νὰ ἐξέλθῃ ἀπάντησε : και ἐγὼ σε διατάζω νὰ καθίσης εις τὴν ἔδραν σου

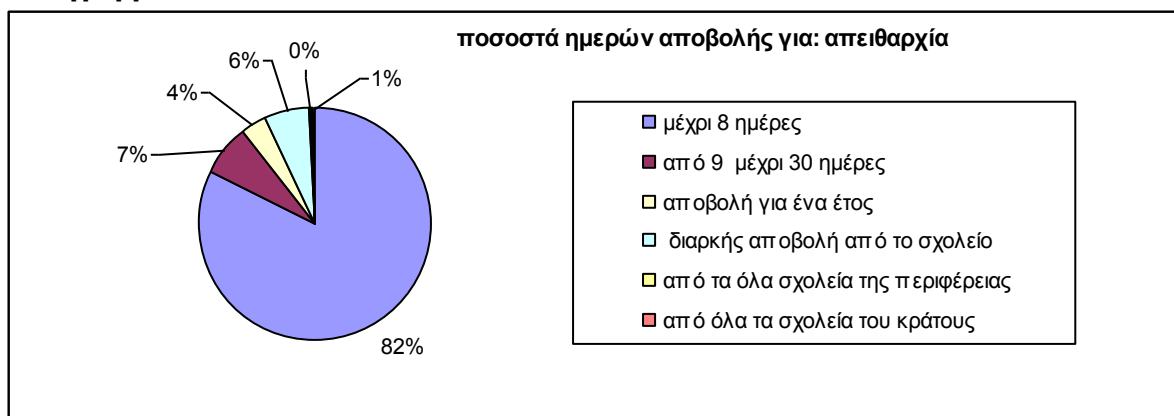
έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αυθαδειών
1890	Γ Πύργου	60 μέρες	...εφωράθη φέρων βοηθήματα έγγραφα, και εις παρατήρησιν ηυθαδίασεν...
1899	2ο Γ Πάτρας	διαγωγή κακή	...απήντησε: "δεν είναι τούτον ανδρικόν"
1900	1ο Γ Πάτρας	10 μέρες	...ως ανευλαβώς προσενηχθέντα προς καθηγητήν, διατάξαντα αυτόν να εξέλθῃ της τάξεως, διότι εξέσχισε την έκθεσιν αυτού ένεκα κακού βαθμού
1905	1ο Γ Πάτρας	60 μέρες	...ως σχίσαντα ενώπιον του καθηγητού των γαλλικών το γραπτό γύμνασμα
1911	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...αποκαλέσας τον γυμναστήν μοχθηρόν και ασυνήδειτον
1911	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...απήντησαν ότι θα εξακολουθήσωσι να μεταβαίνωσιν εις καφενεία, όπως διέρχονται τον καιρόν των εν αυτοίς, μη δυνάμενοι να φοιτώσι τακτικώς εις το γυμνάσιον ένεκα της δήθεν υπερβολικής αυστηρότητας του καθηγητού κ. Σ.
1916	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...απειλῆσε ότι θα πάει στο Υπουργείο, για άδικη τιμωρία
1924	Γ Λιβαδειάς	από το σχολείο	...ειπόντος ότι η θέα του καθηγητού κ. Π. του τάρασσε τα νεύρα και δεν δύναται να γράψῃ, επιβάλλει εις αυτόν την ποιμήν της δια παντός από του γυμνασίου τούτου αποβολής
1924	Γ Μολάων	ένα έτος	...σε καθηγητή: "θα φας την χυλόπιτα από μένα, να το ξέρεις", ...δια το ατίθασον του χαρακτήρος του, το οποίον επεβεβαίωσε και ο ιατρός πατήρ του, προς παραδειγματισμόν και των λοιπών μαθητών...
1927	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...εις παρατήρησιν εποπτεύοντος καθηγητού εν τίνι διαγωνίσματι..."να είσθε περισσότερον άνθρωπος κύριε καθηγητά"
1929	Γ Τρικάλων	60 μέρες	...εγώ θα αντιγράψω και συ γράψε ότι θες στην κόλα
1931	Γ Βέροιας	από το σχολείο	...όταν κλήθηκε να πει μάθημα : "εμένα εδιάλεξες να βγάλῃς πρώτον, για να ειπώ όρθιος μάθημα; Δεν μπορώ να ειπώ τίποτε"
1931	4ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...εις παρατήρησιν του γυμνασιάρχῃ ίνα πάψῃ να χειρονομῇ: "τι θέλεις να μας παραστήσεις εσύ τώρα"
1935	Γ Πελοπίου	από το σχολείο	...γιατί τιμωρήθηκε ως απών από εκκλησιασμό
1935	1ο Γ Σπάρτης	από όλα τα σχολεία	..."δεν σου επιτρέπω να μου κάνεις παρατηρήσεις διότι είμαι άντρας"
1937	Γ Καβάλας	από το σχολείο	... είπε μαθητής εις τον καθηγητήν των θρησκευτικών: "ανοησίες λέγετε σεις με τα βιβλία σας"
1937	Γ. Λευκάδας	από το σχολείο	...μαθητές μου ανέφερον ότι ο μαθητής Ρ. τους κατέφερεν ανά έν ράπισμα και ητούντο την τιμωρίαν του....ούτος απήντησεν όλως αναρμόστως ότι δεν μπορεί κανείς να τον κοροϊδεύει (δια τεμάχιον χάρτου περιτυλίξεως που του εκρέμασαν όπισθεν) και ότι πταίω εγώ με το θάρρος που έδωκα εις τους μαθητάς...
1937	2ο Γ Πειραιά	ένα έτος	..."αν είσαι άντρας μου δίνεις το γραπτό μου"
1938	Γ Φλώρινας	20 μέρες	...μαθητής: «δεν με ενδιαφέρει η ωδική»
1938	Γ Φλώρινας	από το σχολείο	...μαθητής της Δ' είπε στον καθηγητή: "τι γελάς βρε βλάκα"
1939	1ο Γ Πειραιά	ένα έτος	...μαθητής της Στ' είπε σε καθηγητή: "είναι σχολείον αυτό κ. καθηγητά;"
1940	Γ Γυθείου	από το σχολείο	..."εμεις να φέρουμε τα θρανία; Να τα φέρετε σεις. Γιατί σας πληρώνουμε, για την ψυχήν του πατέρα μας;" ,... "εμένα γ... την Π... σου, θα βγάλῃς έξω;"
1940	Γ Γυθείου	20 μέρες	..."θα πάω στην ιταλική διοίκηση και θα βρω το δίκιο μου"
1940	Γ Πύργου	15 μέρες	... κατά την ώραν της εισόδου των μαθητών εις το σχολείον ατακτούντων είπε εις τον γυμναστήν αυθαδώς "άφησε τα παιδιά διότι πεινούσι"
1941	Νέας Σμύρνης	από το σχολείο	...με φωνασκίας κατεφέρετο εναντίον των κυριών επί της διανομής του συσσιτίου... εκστομίσας και την φράσιν: "από

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αυθαδειών
			του Πρωθυπουργού μέχρι του τελευταίου σας όλοι είσθε κλέπτες"
1941	7ο Γ Αθήνας	15 μέρες	...είπε προς τον καθηγητή: "αφού εσύ είσαι ανίκανος να επιβάλλεις την τάξιν δεν εξέρχομαι"
1941	Γ Αιγίου	από το σχολείο	...αποβολή σε μαθητή της Δ' επειδή είπε: "ο Χριστός δεν απηγόρευσε να παίζομεν τάβλι"
1945	Γ. Λευκάδας	15 μέρες	...διαταχθείς να αποχωρήσει εκ της τάξεως διότι εθεάθη δημοσία καπνίζων, ηρνήθη επιμόνως, ειπών επί λέξει "πολλές φορές μου έδωσες αφορμή, νομίζεις ότι θα με βάλεις μεσ' στο βρακί σου, δώσε μου το αποδεικτικό να φύγω"
1946	Γ Αργινίου	από το σχολείο	...ο κ. Π. παρατήρησε τον μαθητήν ατακτούντα. Ο ...μαθητής εγείρεται της θέσεώς του και προχωρεί με επιθετικές διαθέσεις εναντίον του κ. καθηγητού λέγων : "αρκετά έκαμα υπομονήν γαιῶδρου"...
1946	3ο Γ Θεσσαλονίκης	διαγωγή επίμεμπτη	...κ. καθηγητά να μείνετε ήσυχος, όλο το καλοκαίρι θα διαβάζω συστηματικά γυμναστική για να συμπληρώσω τας ελλείψεις μου...

2.1.5. ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ

Οι εκπαιδευτικοί θεωρούν ως απειθαρχία την μη υπακοή του μαθητή σε παρατηρήσεις, παραιτήσεις, επιπλήξεις και διαταγές στο σχολικό χώρο. Οι πιο συχνές μορφές της είναι να μην δέχεται ο μαθητής να βγει από την αίθουσα όταν διαταράσσει την διεξαγωγή του μαθήματος, να αρνείται να αλλάξει θέση, να μην παραδίδει το γραπτό του στις εξετάσεις ή να το σχίζει, να μην προσέρχεται στο γραφείο του γυμνασιάρχη μετά από αταξία, να μην δέχεται να εκτελέσει γραφική τιμωρία, να μην φέρνει τον κηδεμόνα του στο σχολείο. Σπάνια η άρνηση αυτή σταματάει ως εκεί. Συνήθως συνοδεύεται από κάποιο λεκτικό διαξίφισμό, και σε ακραίες περιπτώσεις μπορεί να φτάσει σε υβριστικές φράσεις και χειροδικία, οπότε και οι ποινές γίνονται πολύ αυστηρές:

Διάγραμμα 2.1.13

«...στο διαγώνισμα έρωτηθείς υπό του καθηγητού διατί δεν γράφει, απήντησε "σκέπτομαι", εις παραγγελίαν του καθηγητού "να παραδόση την κόλαν", αφού μέχρι τής στιγμής εκείνης δεν έχει γράψει τίποτε, εκείνος δεν υπήκουσε διςχυρισθείς ότι και άλλοι 20 μαθηταί ακόμη γράφουν, επομένως και αυτός δικαιούται να γράψη. μετά ταῦτα του κ. καθηγητού επιχειρήσαντος να λάβη την κόλα, ο μαθητής την εξέσχισεν ειπών φράσεις βαρείας κατά του καθηγητού...»¹

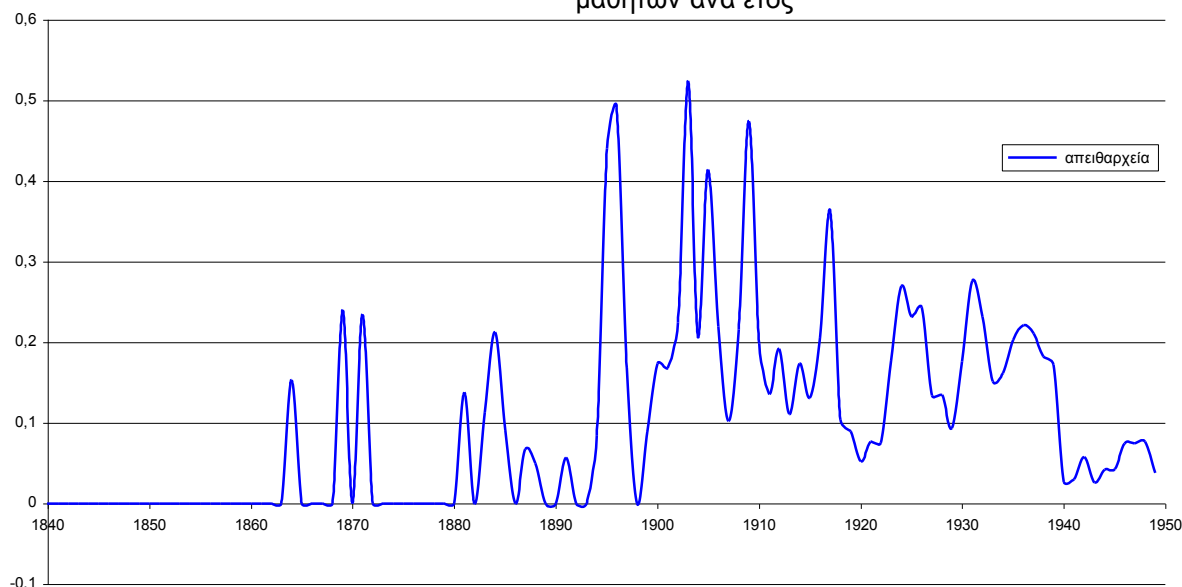
«...μη δυνάμενος να λύση τὰ δοθέντα ζητήματα και θορυβηθείς απήλθε τής αίθουσας παραλαβών μεθ' έαυτού τὸ γραπτόν του δοκίμιον, εις δὲ τὴν πρόσκλησιν του επιτηροῦντος καθηγητού να παραδώσῃ τὸ γραπτόν ἡρνήθη ειπών "ἄς μου βάλῃ μηδέν"...λόγω τῆς ἀγνοίας τῶν ζητημάτων του διαγώνισματος εὑρίσκετο εἰς παραζάλην και δὲν ἤξευρε τί ἔκαμνε κατά τὴν φράσιν του»².

¹ 3ο Γ Θεσσαλονίκης πράξη 20/1927, 3ο ΓΕΛ Θεσσαλονίκης

² Γ Αμαρουσίου πράξη 20/1931, 1ο ΓΕΛ Αμαρουσίου

Η απειθαρχία ανέρχεται στο 4,7% των συνολικών αταξιών και οι ποινές της κατά 82% περιορίζονται στις οκτώ ημέρες αποβολή. Χαρακτηριστικά δείγματα απειθαρχίας παρατίθενται στους δύο επόμενους πίνακες.

Διάγραμμα 2.1.12 Ποσοστά τιμωρηθέντων για απειθαρχία επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Πίνακας 2.1.5α: Χαρακτηριστικά παραδείγματα απειθαρχίας με ποινές έως 8 ημέρες

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή απειθαρχίας
1900	Γ Γυθείου	8 μέρες	...εις την εκτέλεσιν της επιβληθείσης αυτώ γραφικής τιμωρίας
1912	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...καίτοι αποβληθείς, ήλθον εις την τάξιν, διαταχθείς να εξέλθῃ ηρνήθη και ηνάγκασε τον γυμνασιάρχη να διαλύσῃ την τάξιν
1914	1ο Γ Σύρου	5 μέρες	...τόλμησαν να μπουκώσιν σε ἄλλη τάξιν ἐν ὥρᾳ μαθήματος
1914	1ο Γ. Βόλου	6 μέρες	...δραπέτευσε ἀπὸ κράτησιν ἐν τῷ σχολείῳ
1921	Γ Βέροιας	6 μέρες	...δεν παρέδωκε γραφικὴ ποινὴ... καὶ διαταχθείς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ νὰ ἐξέλθῃ τῆς τάξεως δὲν ὑπήκουσεν ἀλλ' ἀντέστη καὶ οὕτω ἐγένετο αἰτίος ὁ καθηγητὴς νὰ ἀπολύσῃ τὴν τάξιν
1921	8ο Γ Αθήνας	7 μέρες	...διατάξαντος τοῦ καθηγητοῦ νὰ ἐνδυθῇ τὸ φόρεμά του, ὅπερ ἀκόσμημα εἶχεν ἐκβάλῃ, οὗτος παρήκουσεν
1922	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	...μαθητὴς μεγαλύτερης ἡλικίας : "δὲν κάθομαι ἐγὼ με μικρὰ παιδάκια"
1922	2ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	... ἐξ ἀπειθείας τοῦ νὰ μείνῃ περιορισμὸν ἐν τῷ σχολείῳ ἐπὶ 1 ὥραν, διότι κατὰ τὴν ὥραν τῆς διδασκαλίας τῶν ἐλληνικῶν ἐμελέτα ἄλλο μάθημα
1924	Γ Πύργου	5 μέρες	...ἐν τῇ ἐκδρομῇ, ἀποτελοῦντες τὴν πρώτην τετράδα τῆς ὁμάδος, αἰφνιδίως καὶ ἀδικαιολογητῶς ἤρχισαν νὰ τρεχάζωσιν, ἵνα ἐπιφέρουσιν σύγχυσιν ...
1924	Γ. Ληξουρίου	7 μέρες	...προσποιεῖται ἀσθένεια, ἀνεχώρησεν οἰκείᾳ βουλήσει ἐκ τοῦ γραπτοῦ διαγωνίσματος τῆς Χημείας παραλαμβάνων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ φύλλον τοῦ χάρτου με τὰ ζητήματα
1925	Γ Πύργου	6 μέρες	...ἐνέπαιζε γυμναζομένους μαθητὰς, εἰς διαταγὴν ὅπως ἀπομακρυνθῇ, ἐδυστρόπησε...
1929	Γ Φιλιατρῶν	6 μέρες	...σε διαγώνισμα ὅταν διετάρχη νὰ ἀλλάξῃ θέσιν... ξέσχισε τὴν κόλλα τοῦ
1927	Γ Αμαρουσίου	5 μέρες	...μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν βαθμῶν προόδου Α' εξαμήνου ἐπεδείξατο ἀνευλάβειαν καὶ ἀπειθείαν
1927	Γ Φιλιατρῶν	6 μέρες	...ἡρνήθη νὰ ἀλλάξῃ θέσιν κατὰ τὰ διαγωνίσματα καὶ ἡυθαδίασε πρὸς τὸν γυμνασιάρχη καὶ προσηνέχθη ἀπρεπέστατα κτυπῶν τὸ βιβλίον ἐπὶ τοῦ θρανίου καὶ ἐκφράζων λέξεις ἐνεχούσας ἀπειλὴν συγκεκαλυμμένην κατ' αὐτοῦ

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή απειθαρχίας
1930	Γ Χανίων	7 μέρες	...ηρνήθη να αφήσει το ό έφερε ποδήλατο και να παρακολουθήσει μετά των λοιπών συμμαθητών του γυμνασίου την εκδρομή
1930	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	...κατά τον πανηγυρισμόν του πολιούχου Αγίου διαταχθείς υπό του καθηγητού όπως περιβληθεί ταινίαν καθώς και οι άλλοι μαθηταί εδυστρόπησε και εν τέλει έφυγε εκ της παρατάξεως
1931	Γ Αγρινίου	2 μέρες	...είχε στον Όμηρο φύλλα μεταφράσεως
1931	Γ Χανίων	2 μέρες	...κληθείς όπως δικαιολογήσει την απουσίαν του εκ των μαθημάτων εκώφευσε
1931	Γ Χανίων	2 μέρες	...τιμωρηθέντες δια κρατήσεως εν τω σχολείω, ηρνήθησαν να συμμορφωθώσιν αποχωρήσαντες
1931	Γ Χανίων	5 μέρες	...δεν παρέδωσε σημείωμα βοήθειας για εξεταζόμενο συμμαθητή
1931	Γ Χανίων	8 μέρες	...κατά την διεξεγωγή των εξετάσεων του Α' εξαμήνου της κοσμογραφίας, διαταχθείς να καθήση εις ωρισμένον μέρος, ήρπασε το γραπτό του το έσφιξεν εις την χείραν του, το επέταξε προκλητικώς προ του διδάσκοντος και απέσχε αυτοβούλως
1931	3ο Γ Θεσσαλονίκης	2 μέρες	...κατακράτησε αδικαιολογήτως χαρτί διαγωνίσματος
1932	Γ Γρεβενών	2 μέρες και αντιγραφή όλων των μαθημάτων των 2 ημερών	διότι κατά την εκδρομή του γυμνασίου παρέβησαν την διαταγή του γυμνασιάρχου περί προσλήψεως οργανοπαικτών
1932	Γ Αμαλιάδας	5 μέρες	...έσχισε θορυβωδώς το γραπτό του ρίψας αυτό εις μικρά τεμάχια, κατά πρόσωπον σχεδόν της επιτηρούσης καθηγήτριας
1932	Γ Χανίων	8 μέρες	...εκώφευσαν όπως αναστείλωσι πάσαν ενέργειάν των, -περί προβολής κινηματογραφικής ταινίας δια φιλανθρωπικούς σκοπούς, όπως π.χ. αποφυλάκισιν πτωχού φυλακισθέντος-, μέχρις ού ο σύλλογος αποφασίσει και δεν είχαν καταστήσει εγκαίρως ενήμερον τον επόπτην της κοινότητος
1932	2ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...εις την εκδρομήν εις Ελευσίνα, επιβάντες λέμβου απεμακρύνθησαν αρκετά και επί πολύν χρόνον της παραλίας
1933	Γ Αμαρουσίου	5 μέρες	...κληθέντες εις το γραφείον δι ανησυχίαν κατά την διάρκειαν του μαθήματος δεν προσήλθον
1933	Γ. Λευκάδας	7 μέρες	...εις συστάσεις του να κατέλθη της κλίμακος του γυμνασίου κατά το διάλειμμα, ού μόνον ηρνήθη, αλλά και επέδειξεν συμπεριφοράν όλως ανοίκειον
1934	Νέας Σμύρνης		...κατά την εκδρομή εις Ηλιούπολιν απομακρύνθησαν περισσότερον του δέοντος. Ποινή: αποκλεισμού από τις 2 μέρες επόμενες εκδρομές
1934	Γ Φιλιατρών	3 μέρες	...στην εκδρομή έμειναν πίσω από τη φάλαγγα
1935	Γ Φιλιατρών	3 μέρες	...κατά την εκδρομή δεν υπήκουσε να μη εισέρχεται εις την βάρκαν άνευ αδείας, και ηυθαδίασεν ειπών "εδώ ήλθαμε να διασκεδάσωμε"
1935	Πρακτικό Λ Πύργου	8 μέρες	...διαταχθείς υπό του καθηγητού των γαλλικών λόγω αταξίας να εξέλθει της αιθούσης, όχι μόνον ηρνήθη να υπακούση αλλά και όταν ο καθηγητής επεχείρησε να τον αποκακρύνη δια της βίας ηθέλησε να αντισταθή και έρριψε κατ' αυτώ αρκετήν ποσότητα ινδικού (λουλάκι) περιεχόμενον εν τω χαρτίον
1935	2ο Γ Πειραιά	5 μέρες	...ενώ η τάξις του δεν μετέσχε της εκδρομής αυτοβούλως προσεκολλήθη εις τους μετασχόντας της εκδρομής
1935	4ο Γ Θεσσαλονίκης	3 μέρες	...εξήλθον εκ της αυλής εν ώρα διαλείμματος
1935	4ο Γ Θεσσαλονίκης	3 μέρες	...κατά την εις Αρετσού εκδρομήν εισήλθαν εις την θάλασσαν και παρολίγο να πνιγώσι
1935	7ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...στην εκδρομή, δεν γύρισε με το λεωφορείο από το σταθμό

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή απειθαρχίας
			Λαρίσης
1936	Γ Γυθείου	8 μέρες	...πήγαν στη Σπάρτη να δουν τους μαθητικούς αγώνες
1936	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	...επιμελητής ων, εγκατέλειψε την θέση του
1936	1ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...ηρνήθη να μεταβή εις την ορισθήσαν θέσιν κατά την παράταξιν των μαθητών δια την μετάβασιν εις το προσκύνημα των σωρών των βασιλέων
1936	1ο Γ. Βόλου	7 μέρες	...αρνήθηκε τη σάλπιγγα στην εκδρομή και έφυγε από την παράταξη
1937	Γ Νέου Φαλήρου	3 μέρες	...κατεγίνετο να ανέλθῃ εις ποδήλατον, εφ ου επέβαινε συμμαθητής της και δεν επειθάρχησεν αμέσως εις την διαταγήν της γυμναστικής, όπως ταχθῇ εις την θέσιν της
1937	Γ Νέου Φαλήρου	4 μέρες	...προσκληθείσα εν τη αιθούση της τάξεως να εἰπῃ την προσευχήν, ἀπήντησεν ετοιμῶς και ξηρῶς "δεν ξέρω"
1937	Γ Νέου Φαλήρου	7 μέρες	...ιστάμενος κατά την ὥραν της κοινῆς πρωϊνῆς προσευχῆς εις το ἄκρον του ομίλου των συμμαθητῶν του, προσεκλήθη υπό του κ. γυμνασιάρχου να πλησιάσῃ προς το κέντρον, ηρνήθη δις να υπακούσῃ, προφασιζόμενος, ὅτι ἀγνοεῖ την προσευχήν
1937	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...διαταχθεὶς δι αταξίαν να σταθῇ ὀρθίος ἐξῆλθε της αιθούσης ἀνευ αδείας
1938	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες	...τιμωρηθέντες δια τριώρου περιορισμοῦ, ἐπῆδσαν εκ του παραθύρου του γυμνασίου
1938	1ο Γ Καλλιθέας	3 μέρες	...ναύλωσαν βάρκα και πήγαν για μπάνια
1938	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...τιμωρημένος δι ετέρας αποβολῆς παρὰ του γυμνασιάρχου παρηκολούθη τα μαθήματα ..δια να εξαπατήσῃ την υπηρεσίαν
1939	Γ Νέου Φαλήρου	4 μέρες	...ὄχι μόνον παρήκουσεν εις διαταγήν του κ. Γ., ἀλλὰ παρώτρυνε και ἄλλους να κωφεύσουν ἐπιδείξας ἀνευλαβή συμπεριφορὰν
1939	Γ Καβάλας	8 μέρες	...ηρνήθη και δια της βίας προσέτι να παραδώσῃ εις τον καθηγητὴν τετράδιον, περὶ το οποίον ησχολεῖτο κατά την ὥραν του μαθήματος και εν τῷ οποίῳ ἐμπεριέχοντο ἐρωτικῶς περιεχομένου σημειώματα
1939	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	5 μέρες	...τιμωρηθεὶς ἐπειδὴ κατά την ὥραν της διδασκαλίας ἐσπευσε προς ἐξοδον εκ της αιθούσης της διδασκαλίας πριν σημάνῃ ἡ ἐξοδος, δια παραμονῆς εν τη αιθούση ἐπὶ μίαν ὥραν μετὰ το πέρας των μαθημάτων, δεν υπήκουσε και ἀσεβῶς ἐφυγεν
1939	1ο Γ. Βόλου	8 μέρες	...εἶχε αποβληθεὶ και δεν ἐφευγε
1940	Γ Ηρακλείου	7 μέρες	...παρουσιασθέντων αυθαιρέτως εις τον κ. Νομάρχην Ηρακλείου και ζητησάντων την διακοπὴν των μαθημάτων (που εἶχαν ἀρχίσει στις 25-6-1941)
1940	5ο Αθήνας	5 μέρες	...ὅπως ἐξέλθῃ εις το προαύλιο του σχολείου
1940	5ο Αθήνας	7 μέρες	...διερχόμενος δια της κλίμακος και κληθεὶς υπό καθηγητοῦ ηρνήθει να υπακούσῃ, προχωρήσας ἀδιαφορῶν
1941	Γ Αγρινίου	διαγωγή κοσμία	...διαταχθεὶς να ἐξέλθῃ εἶπε: «ἄσε με στην πείνα μου, δεν ἔχω να πᾶω πουθενά»
1941	Γ. Λευκάδας	7 μέρες	...παρηνώχλει το μάθημα και διαταχθεὶς να ἐξέλθῃ της αιθούσης ηρνήθη, ἐξελθὼν δε μετὰ την εἰσοδον του διευθύνοντος το σχολεῖον, μετέβῃ μετὰ μεσημβρίαν εις τον ἐπόπτην της εκπαιδεύσεως ζητῶν ἱκανοποίησιν
1944	Γ Θηλέων Καλαμάτας	1 μέρα	...ἀπεμακρύνθησαν του τόπου της εκδρομῆς φθάσασαι μέχρι παραλίας, ἐνθα μέγας κίνδυνος εκ τυχῶν ὑπαρχουσῶν ἐκεῖ ναρκῶν...
1946	Γ Τήνου	3 μέρες	..ἐξηκολούθη να παρακούει παρὰ τα ἐπανελημμένας διαταγὰς του γυμναστοῦ να ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τας μαθητρίδας και οὕτω ἠναγκάσθη να ραπίσῃ τούτον ἐπανελημμένως και να δημιουργηθῇ θόρυβος, υπό του μαθητοῦ φωνάζοντος ὅτι δεν φεύγει...
1946	Γ Νέας Φιλαδέλφειας	8 μέρες	...δεν παρέδωκε ἐπιστολὴ ἐνημέρωσης στον πατέρα συμμαθητῆ του ἀλλὰ στον ἴδιο το μαθητῆ

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή απειθαρχίας
1946	6ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	...αρνήθηκε να εκτελέσει στην τάξη γραπτή εργασία
1947	Γ Πύλου	2 μέρες	...αρνήθηκαν δαμαλισμό
1947	Γ Μεσολογγίου	4 μέρες	...δεν εκτέλεσε επιβληθείσα αγγαρεία λέγων «έχω καινούργια ρούχα, μην τα λερώσω»
1947	1ο Γ. Βόλου	7 μέρες	...δεν έβγαине έξω το διάλειμμα... "θα τινάξω στον αέρα το σχολείο"
1947	6ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...εις την παρέλασιν του γυμνασίου κατά τον εορτασμόν της ενσωματώσεως των Δωδεκανήσων εις την Ελλάδα εδυστρόπησε και ηρνήθη να ενταχθή μετά των άλλων συμμαθητών του εις την γραμμήν και την διμοιρίαν του
1948	Γ 'Αργους	6 μέρες	...ακολούθησε την εκδρομή της Στ' και ουχί της Ζ'
1949	Γ Ναυπάκτου	διαγωγή καλή	...κατά τους διαγωνισμούς ανέγραψε θέματα της προτιμήσεώς του
1949	Γ Αχαρνών	4 μέρες	...μη υπακούσαντος εις την διαταγήν του γυμναστού, ίνα εξέλθη της γραμμής, κατόπιν της μη ευπρεπούς στάσεώς του, αλλ' αναγκάσαντος αυτόν να τον εκδιώξη βιαίως...
1949	Γ Διαβολιτσίου	8 μέρες	...δεν προσήλθε την καθορισθείσα ώραν εις τον σιδηροδρομικόν σταθμόν Καλαμών προς αναχώρησιν μετά των άλλων μελών της αθλητικής ομάδος, παραμείνασα ούτω μίαν επί πλέον ημέραν εν Καλάμαις

Πίνακας 2.1.5β: Χαρακτηριστικά παραδείγματα απειθαρχίας με ποινές πάνω από 8 ημέρες

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή απειθαρχίας
1896	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	... αντισταθέντες στην απότισιν επιβληθείσης ποινής
1905	Γ Γυθείου	10 μέρες	...ως αγνοών το μάθημα της ιστορίας, τιμωρηθείς ίνα αντιγράψη αυτό απήντησε "δεν το γράφω"
1906	Γ Πύργου	10 μέρες	...εις γενομένην αυτώ υπό του γυμναστού παρατήρησιν ίνα τακτοποιήση το βήμα του (κατά τον εκκλησιασμό), παρεξέτράπη...
1912	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...εγερθής επέκρινε την βαθμολογίαν του γυμνασιάρχου ως μεροληπτική... ηνάγκασε τον γυμνασιάρχην να διαλύση εκ νέου την τάξιν και να καλέση ενωμοτάρχην μετ' αστυφυλάκων ίνα εκβάλωσιν αυτόν.
1922	1ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	...ηρνήθη να δώση πίσω εκδοθέν πιστοποιητικό
1928	Γ Λιβαδειάς	90 μέρες	...δεν παρέδιδε το γραπτό του και το ξέσχισε (το υπουργείο μείωσε την ποινή μέχρι τέλους του σχ έτους δηλ 10 μέρες)
1932	Γ Χανίων	15 μέρες	...για οργάνωση κινηματογραφικής παραστάσεως
1932	Γ Χανίων	30 μέρες	...υστερήσας εις την εξέτασιν του Α' εξαμήνου εις τα Αρχαία ελληνικά...διέκοπτε το μάθημα...διαταχθείς να εξέλθη της παραδόσεως ηρνήθη...ούτος δάκνων τας χείρας του και σφίγγων τους γρόνθους, εφώνησε λίαν προκλητικώς "έλα βγάλε με συ έξω σαν σου ακούει"
1934	Γ Χανίων	ένα έτος	..."δεν θα φέρω τον κηδεμόνα μου διότι είναι εργατικός "
1936	1ο Γ Καλλιθέας	από το σχολείο	...ηρνήθη να υποδείξη κηδεμόνα του...
1937	Γ Σουφλίου	ένα έτος	...διανυκτέυρεσε μακράν των συνοδών καθηγητών στους πανθρακικούς αγώνες
1938	Νέας Σμύρνης	διαγωγή επίμεμπτη	...δεν έγραψε το όνομά του στα διαγώνισμα
1938	Γ Γυθείου	20 μέρες	...εις το διαγώνισμα κληθείς να αλλάξη θέσιν, ην μόνος του είχε καταλάβει ηρνήθη
1938	Γ Έδεσσας	30 μέρες	...πήγαν με ποδήλατο στα Γιαννιτσά παρά την αντίθετη εντολή της ΕΟΝ
1939	Γ Φιλιατρών	από το σχολείο	... ότι ο καθηγητής δεν έχει δικαίωμα να τον εκβάλη της τάξεως. Εις την επανάληψιν της διαταγής να εξέλθει και εις την πίεσιν προς εκτέλεσιν της διαταγής απείντα απειλητικώς και

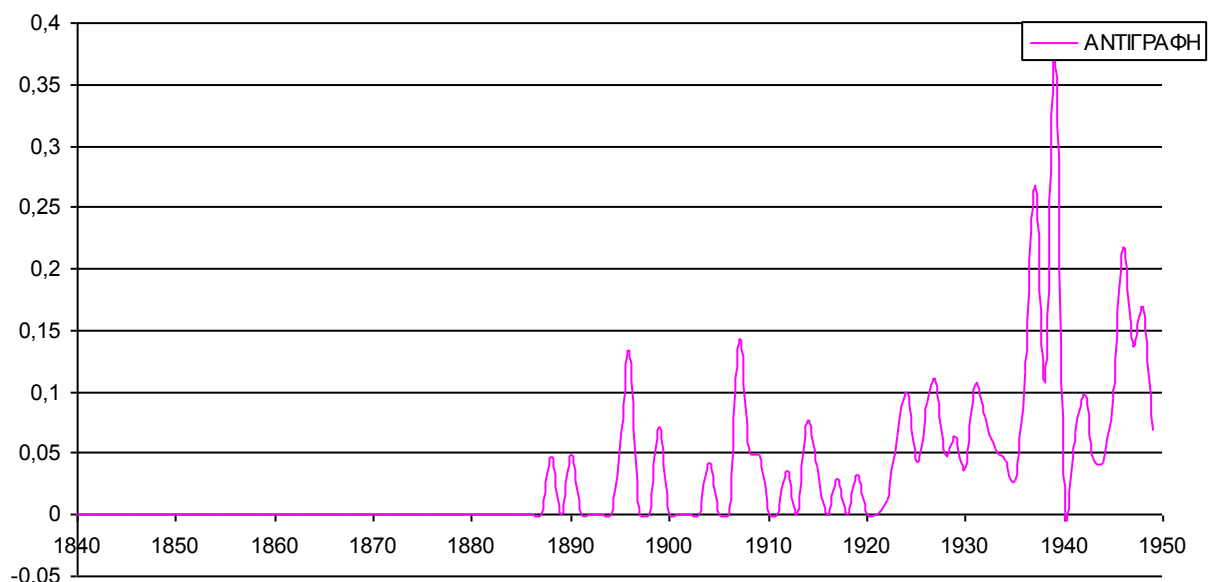
έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή απειθαρχίας
1939	Γ. Λευκάδας	30 μέρες	τέλος εξεσφενδόνισε λίθον κατά του καθηγητού... ...συνέθλιψε το γραπτό του και μετά περιφρονήσεως το έρριψε κατά γης
1939	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...δεν παρέδιδε το σημείωμα αντιγραφής
1942	Γ Ναυπάκτου	από το σχολείο	...αρνήθηκε να αλλάξει θρανίο στους διαγωνισμούς
1945	4ο Γ Πάτρας	διαγωγή επίμεμπτη	...κολύπησαν στην λίμνη για να πιάσουν την μπάλα
1946	Γ Άργους	15 μέρες	...επανήλθεν ολίγον μετά την αποπομπήν του εκ της αιθούσης ..μετά μεγίστης αυθαδείας λέγων : "είπεν ο γυμνασιάρχης να επανέλθω εις το μάθημα και ότι δεν έχετε το δικαίωμα να με βγάλετε έξω" και προεκάλεσε την διακοπήν του μαθήματος...

2.1.6. ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ

Η αντιγραφή κατά τις εξετάσεις καταλαμβάνει το αξιόλογο ποσοστό του 3,9% των μαθητικών παραπτωμάτων στον 20^ο αιώνα και μόλις του 0,8 % στον 19^ο. Η καταδολίευση των εξετάσεων πλήττει το πειθαρχικό σύστημα του σχολείου στον καρδιά του και γι αυτό είναι ανεπίτρεπτη: «*ό μαθητής κατά τας εξετάσεις δέν έπιτρέπεται ούτε αύτός νά βοηθῇ, άλλ' ούτε νά βοηθεῖται υπό τίνος καί ούτω καταδολιεύηται τας εξετάσεις...*». Λίγο πριν το 1940, όταν η πίεση των μαθητών στις κάθε είδους εξετάσεις γίνεται τεράστια, το φαινόμενο αποκτά διαστάσεις και οι τιμωρηθέντες για αυτή την αιτία μαθητές τριπλασιάζονται.

Διάγραμμα 2.1.14

ποσοστά τιμωρηθέντων για αντιγραφή % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Στην πράξη το κράτος, τόσο εξ αιτίας της έλλειψης υποδομών, όσο και εξ αιτίας της έλλειψης χρηματικών πόρων, δεν ενδιαφερόταν «να δώσει μια γενική μόρφωση στους μαθητές του ανάλογα με τις ικανότητες και τα ενδιαφέροντά τους, αλλά κυρίως, με τη διαδικασία των εξετάσεων να «επιλέξει τους πιο ικανούς από αυτούς και να δημιουργήσει την ελίτ της τότε Ελλάδας»¹. Το κράτος ήταν επίσης και ο κυριότερος «εργοδότης» και προσέλκυε πολλούς που επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν τη χειρωνακτική εργασία, με αποτέλεσμα τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα να σημειωθεί κορεσμός από τελειόφοιτους μέσης και ανώτατης εκπαίδευσης. Στις διάφορες εξετάσεις, εισαγωγικές,

¹ Κόκκοτας Π. Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα, σ. 211

προαγωγικές, απολυτήριες, πάντοτε απαιτούνταν αυστηρότητα, αλλά όταν τα διάφορα μέτρα μετά τη μεταρρύθμιση του 1929 ενέτειναν τον ανταγωνισμό στο γυμνάσιο, η αντιγραφή ήταν μία «λύση» απόγνωσης. Χαρακτηριστικό του υψηλού ανταγωνισμού που εισάγεται με τον κλειστό αριθμό μαθητών στο γυμνάσιο είναι και η έξαρση της αντιγραφής το 1937 και 1939 σχετικά με τις προηγούμενες περιόδους.

Η αντιγραφή, όπως και τα αποτελέσματα των εξετάσεων, έδιναν αφορμές για περαιτέρω εντάσεις στις σχέσεις μαθητών-καθηγητών. Οι καθηγητές έπρεπε να υπερασπιστούν το κύρος του απολυτηρίου του γυμνασίου και την ιδεολογία της αξιοκρατίας με κάθε τρόπο:

«...μαθητής τῆς ΣΤ' τάξεως Δ.Θ. ἐφωράθη ἀντιγράφων, ...ἤρνηθη νὰ παραδώσῃ τὸ φύλλον χάρτου, ...ἠπειλήσῃ ἐπανεπιλημμένως τὸν καθηγητὴν. Ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀντιγραφὴν καὶ ἡ ἀπρεπὴς καὶ ἰταμὴ συμπεριφορὰ τοῦ εἰρημένου ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὗτος δὲν ἐπεδίωξε διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητός του νὰ καταστήῃ ἄξιός του ἀπολυτηρίου τοῦ γυμνασίου, ἀλλ' ἐνόμισεν ὅτι διὰ παρανομιών, εἰς ἃς ἐφάντασθη ὅτι θὰ καθίστα συνενόχους καὶ τοὺς καθηγητὰς τοῦ γυμνασίου, θὰ ἐπετύγγανε τοῦ ποθομένου. Ὅταν δ' ἐπέισθη ὅτι τοιαῦτα μέσα δὲν γίνονται ἀνεκτά, τότε μετεχειρίσθη τὰς ἀπειλάς ὅτι θὰ κατεπτόει τοὺς καθηγητὰς ἵνα μὴ ἐκτελέσωσι τὸ καθήκον των. Ἐπειδὴ δὲ πρόκειται περὶ μαθητοῦ εἰκοσαετοῦς περίπου τῆν ἡλικίαν, ἔχοντος συνεπῶς πλήρη ἐπίγνωσιν τῶν πράξεών του καὶ ἐπειδὴ καὶ ἄλλοτε ὁ μαθητὴς οὗτος παρέσχεν ἀφορμὰς ἀνευλαβείας καὶ θρασύτητος, διὰ ταῦτα ὁ σύλλογος ὁμοφώνως ἀπεφάσισε νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ εἰς τοῦτον νὰ συνεχίσῃ τὰς ἐξετάσεις του ἐνώπιον τοῦ συλλόγου τοῦ 2ου γυμνασίου, πρὸς τὸν ὁποῖον τόσον ἀνευλαβῶς συμπεριφέρθη, νὰ ἀποβάλλῃ τοῦτον διὰ παντός ἐκ τοῦ 2ου γυμνασίου καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν διαγωγὴν του ὡς κακὴν, ἵνα πεισθῇ ὅτι τὸ ἀπολυτήριόν του γυμνασίου παρέχεται πρὸς ἐπιβράβεισιν ἐπιμελείας, εὐσυνειδησίας, ἰκανότητος καὶ χρηστοθείας καὶ οὐχὶ ἀμελείας, παραβάσεων τῶν νόμων καὶ ἀπειλῶν»¹.

Οἱ πιο φιλελεύθεροι προσπαθοῦσαν νὰ δημιουργήσουν τέτοιες συνθήκες, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατον στο μαθητὴ νὰ αντιγράψῃ, δηλαδὴ παιδαγωγικὰ «*να προλαμβάνει κανεὶς το παράπτωμα παρά να τιμωρεῖ*». Στο γυμνάσιο Χανίων (1934) ἀκούγεται σὲ αὐτὸ τὸ θέμα ἡ ἀποψη πὼς "το σχολεῖο πρέπει νὰ προλαμβάνει τὰ παραπτώματα καὶ νὰ μὴν τιμωρεῖ ἐκ των υστέρων ὅπως ἡ αστυνομία". Πάνω στο ἴδιο θέμα συζητοῦν καὶ στο σύλλογο τοῦ γυμνασίου Π. Φαλήρου (1937): «*ἡ πρᾶξις αὕτη ἦτο ἀπολύτως δυνατόν νὰ προληφθῇ ὑπὸ τοῦ ἐπιτηρητοῦ καθηγητοῦ διὰ μεταθέσεως εἰς ἄλλην θέσιν ἐγκαίρως τοῦ ἐτέρου τῶν συνεννοουμένων μαθητῶν*».

Ἡ αντιγραφή στους διαγωνισμοὺς γίνεται ἀπὸ τὸ εγχειρίδιο, ἀπὸ σημειώματα, ἀπὸ συμμαθητὴ ἢ με οποιoδῆποτε ἄλλο τρόπο σκαρφιστεῖ ὁ μαθητής:

«...ὁ μαθητὴς τῆς Β' τάξεως ἀναγράφας μεγάλους γράμμασιν ἐπὶ χαρτονίου τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων, ἐφ' ὧν διεγωνίζοντο οἱ μαθηταί, περιέφερεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς αὐλῆς κάτωθεν τῶν παραθύρων τῆς αἰθούσης καὶ ὑπεδείκνυε ἐπιμόνως εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν λύσιν τῶν θεμάτων, ...ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὴν ποινὴν τῆς ἐπὶ 8 ἡμέρας ἀποβολῆς ἐκ τοῦ σχολείου»².

«περατώσας τὸ διαγώνισμα τῆς Ψυχολογίας μετέβη κάτωθεν τοῦ παραθύρου τῆς αἰθούσης εἰς τὴν ὁποίαν ἐξηκολούθη γράφουσα ἡ τάξις του καὶ ἀναγίνωσκε μεγαλωφώνως ἐκ τοῦ βιβλίου τὸ δοθὲν κατὰ τὸν διαγωνισμὸν θέμα ἵνα ἀκούωσι τοῦτο οἱ συμμαθηταί του»³.

Ἡ αντιγραφή τιμωρεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον με μείωση τῆς διαγωγῆς (Β.Δ. «Περὶ ἐξετάσεων ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει», ΦΕΚ 122/1897 ἀρθρο 12) ἢ ὀλιγοήμερη ἀποβολὴ καὶ φυσικὰ με μηδενισμό τοῦ γραπτοῦ. Ἡ διαρκὴς ἀποβολὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἐφαρμόζεται ὅταν ὁ μαθητὴς ἀντιδρᾷ νὰ ἐπιδώσῃ τὰ σημειώματα, δὲν παραδίδει ἢ σχίζει τὸ γραπτό του, αὐθαδιάζει ἢ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἐπιτηρητοῦ καθηγητῆ:

«...ὁ μαθητὴς τῆς ΣΤ' τάξεως κατὰ τὴν ὥραν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ διαγωνισμοῦ εἰς τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν προσπάθησε νὰ καταδολιευθῇ τὰς ἐξετάσεις, συνεργαζόμενος μετ' ἄλλων συμμαθητῶν του, εἰς ἐπανεπιλημμένας δὲ παρατηρήσεις τοῦ ἐπιτηροῦντος καθηγητοῦ οὐδεμίαν προσοχὴν καὶ σημασίαν ἔδινεν, ἀλλ' ἐξηκολούθη θρασύτητα καὶ ἀπειλητικὸτάτα τὴν συνεργασίαν. Διὰ τῆς στάσεώς του ταύτης ἐξώθησε τὸν ἐπιτηροῦντα καθηγητὴν νὰ ἐπέμβῃ ἐνεργότερον καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἀλλαγὴν τῆς θέσεως τοῦ ἐν λόγῳ μαθητοῦ, ὅστις ἀντὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὴν ἐντολὴν τοῦ καθηγητοῦ, ὕβρισεν καὶ ἐρράπισε τὸν καθηγητὴν καὶ ἀμέσως δίκην κακούργου δι' ἄλματος ἐκ τοῦ παραθύρου ἔγινε ἄφαντος...»⁴.

«μετὰ τὴν σύλληψιν τῆς ἀντιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸ μάθημα τῶν θρησκευτικῶν, εἰδοποίησε τὸν ἐξωσχολικὸν Κ., ὁ ὁποῖος ἐλθὼν κατὰ τὰς ὥρας τῶν διαγωνισμῶν εἰς τὸ σχολεῖον ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ καθηγητοῦ Π., διότι δὲν τὸν ἄφηνε νὰ ἀντιγράψῃ προκαλέσας οὕτω τὴν διατάραξιν τοῦ σχολείου κατὰ

¹ 2ο Γ Ἀρρένων Πειραιά, πρᾶξη κγ/15-2-1932

² Γ. Κατερίνης, πρᾶξη 36/9-6-1938, ΓΑΚ Κατερίνης

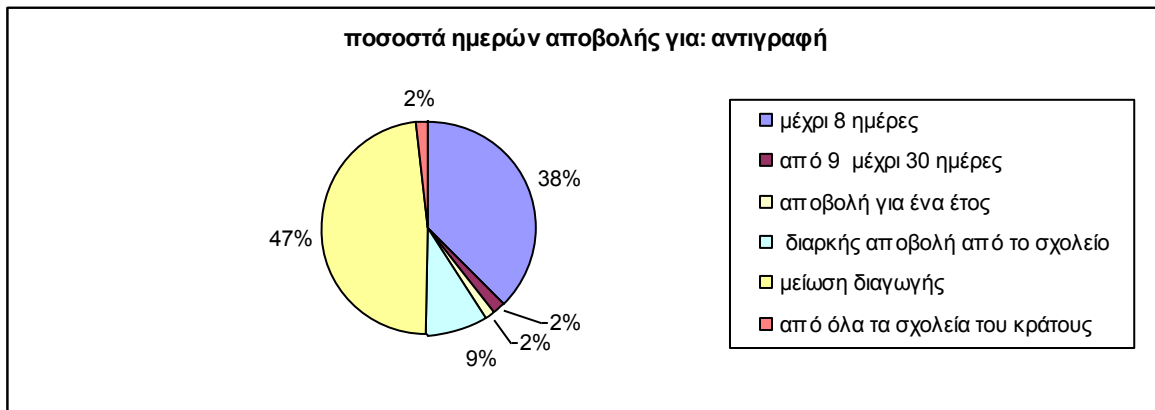
³ Γ. Καστοριάς, πρᾶξη 30/1939, 1^ο ΓΕΛ Καστοριάς

⁴ Γ. Πύργου πρᾶξη 15/16-2-1950, ΓΑΚ Πύργου

τὴν ὥραν ἐκείνην, καὶ δι' ἣν πράξιν ὁ ἐξωσχολικὸς ἐδίκασθη εἰς τὸ ἐπ' αὐτοφώρῳ ποινικὸν δικαστήριον εἰς 32 ἡμερῶν φυλάκισιν, ὁ δὲ μαθητὴς Π. κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ συλλόγου»...¹.

Ἡ αντιγραφή συσχετίζεται μετὰ τὴν ἀπειλὴν πρὸς καθηγητὴν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν πίνακα συσχέτισης ποῦ ἀκολουθεῖ, ὁπότε καὶ μετὰ χειροδικία κατὰ καθηγητὴν.

Διάγραμμα 2.1.15

Πίνακας συσχέτισης ἀντιγραφῆς μετὰ ἀπειλὴν πρὸς καθηγητὴν
% within ANTIΓΡΑΦΗ

		ΑΠΕΙΛΗ πρὸς ΚΑΘΗΓΗΤΗ		Total
		ὄχι	ναί	ὄχι
ANTIΓΡΑΦΗ	ὄχι	96,7%	3,3%	100,0%
	ναί	94,9%	5,1%	100,0%
Total		96,6%	3,4%	100,0%

Sig. ,001

Στὶς πράξεις ἀντιγραφῆς συμπεριλαμβάνουμε καὶ τὴν προσκόμισι ξένης ἐργασίας ἢ τὴν ἐπίδειξι τετραδίου ἄλλου συμμαθητῆ. Στὸς πίνακες 2.2.6α καὶ β παρουσιάζουμε τὶς πιο πρωτότυπες περιγραφές ποῦ συναντήσαμε γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀντιγραφῆς.

Πίνακας 2.1.6α: Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἀντιγραφῆς μετὰ ποινὴς ἕως 8 ἡμέρες

ἔτος	σχολεῖο	ἀποβολὴ	περιγραφή ἀταξίας ἀντιγραφῆς
1896	Γ Δημητσάνας	4 ἡμέρες	...ἐφωραθεῖς ἀντιγράφων ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου, ἐσχίσε μετ' αὐθαδεῖας τὴν ἐφ' ἣς ἐγράφε σελίδα
1924	Γ Πύργου	3 ἡμέρες	...να ἀντιγράψωσι πεντάκις τὸ τιθέν ζήτημα τῆς Φυσικῆς ὅπερ ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιγράψωσι
1926	4ο Γ Παιαῖα	5 ἡμέρες	...ἄλλαξαν τὰ θέματα στὸ διαγώνισμα
1932	Γ Βέροιας	5 ἡμέρες	...δὲν ἐδέχθη διὰ φωνασκίων σωματικὴ ἔρευνα
1932	Γ Χανίων	6 ἡμέρες	...τοῦ ἀφηρέθη τὸ γραπτὸν...οὗτος διὰ βλέμματός βλοσυροῦ καὶ διὰ χειρονομίων λίαν ἀπρεπῶς ἠρνεῖτο νὰ υποκύψῃ υβρίζων καὶ τρίζων τοὺς οδόντας
1933	Γ Μεσσηνίας	7 ἡμέρες	...ἀντάλλασσαν σημειώματα
1933	Γ. Λευκάδας	7 ἡμέρες	...ἐρριψε ἀπὸ τὸ παράθυρο στὴν αἴθουσα σημείωμα μετὰ λύσεις τῶν δοθέντων ζητημάτων, προφανῶς μετὰ σκοπὸ νὰ βοηθήσῃ ἐν ἀντιγραφῇ μαθητῆ...
1933	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 ἡμέρες	...φώναζε τὶς ἀπαντήσεις τοῦ διαγωνίσματος
1936	Γ Χανίων	διαγωγή καλὴ	ὑπεξαίρεσε τὸ γραπτὸ τοῦ τῶν γαλλικῶν, τὸ ἐπέστρεψε μετὰ δῶρο καὶ εἶπε "ὁ καθένας ποῦ κάνει κάτι ἔχει τὸ λόγο τοῦ"
1936	Γ Γρεβενῶν	5 ἡμέρες	ανοίξας τὸ βιβλίο ἐνῶ ἀπῆρχετο, ἤρχισε νὰ υπαγορεύῃ εἰς τοὺς γράφοντας μαθητὰς ...
1937	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	8 ἡμέρες	...ἐπεχείρησαν νὰ τῆς προσκομίσωσι σημείωμα ὅπου εἶχον λελυμένον τὸ πρόβλημα τῶν ἐξετάσεων
1938	Γ Αμαλιάδας	8 ἡμέρες	...ἐκλεψε τὰ θέματα ἀρχαίων ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς γυμνασιάρχης

¹ 2ο Γ Χαλκίδας πράξι 18/1945, ΓΑΚ Χαλκίδας

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας αντιγραφής
			και τα έδωσε σε όλους τους συμμαθητές της
1938	Γ. Ληξουρίου	8 μέρες	...ως ηρωϊσμόν... έγραψε σημειώματα περιέχοντα λύσεις δοθέντων μαθημάτων
1939	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...αντέδρασε έντονα στη σωματική έρευνα για αντιγραφή
1939	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	3 μέρες	...έσβησε από την κόλα του "συνελήφθη αντιγράφων"
1939	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	8 μέρες	...υπεξείρεσε κόλλα σφραγισμένη στην οποία κατ' οίκον ενέγραψε εις την τελευταία σελίδα ζητήματα γεωγραφίας
1945	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	διαγωγή καλή	...αντάλλαξαν γραπτά στα μαθηματικά
1946	Γ. Λευκάδας	7 μέρες	...ρίφθηκαν από το παράθυρο της αίθουσας διαγωνισμών τρία σημειώματα με λυμένα τα δοθέντα θέματα των μαθηματικών
1948	Γ Διαβολιτσίου	5 μέρες	αντιγράφων αρνήθηκε να δώσει το γραπτό... παραλαβών τούτο μεθ' έαυτού ...μετά πάροδο δε ώρας επέστρεψεν και ενεχείρησεν το γραπτό του εσβησμένης της παρατηρήσεως του καθηγητού και αναγραφόμενου του ζητήματος εκτός της αιθούσης του διαγωνισμού...
1948	Γ Γιαννιτσών	8 μέρες	διαβίβασε σε συμμαθητή τας ασκήσεις των ζητημάτων λελυμένας εις σημείωμα εντός του στυλογράφου
1949	Γ Κοζάνης	8 μέρες	...έριξε το σημείωμα στο μελανοδοχείο, ξέσχισε το γραπτό του

Πίνακας 2.1.6α: Χαρακτηριστικά παραδείγματα αντιγραφής με ποινές πάνω από 8 ημέρες

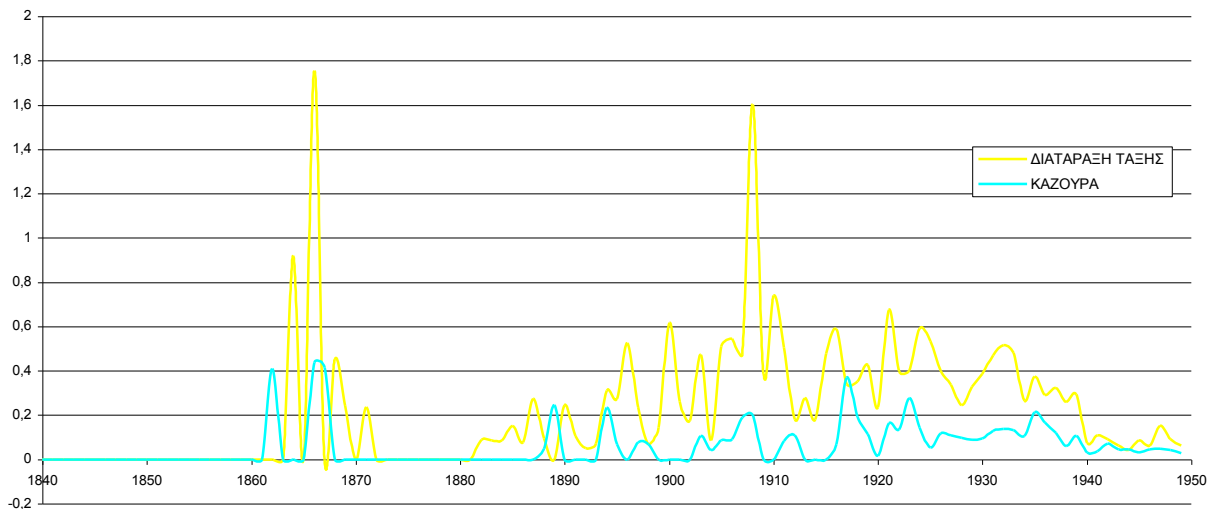
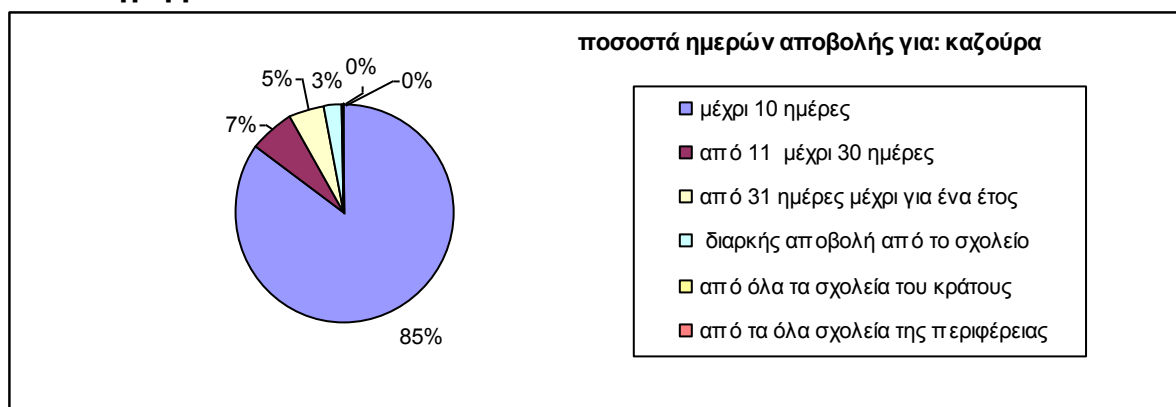
έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας αντιγραφής
1896	Γ Δημητσάνας	από το σχολείο	... ήρπαξε δια της βίας το τετράδιον της λογικής και σπεύδων εισήλθεν εις οικίαν ετέρου μαθητού, εν η αποσχίσας τα φύλλα του τετραδίου, εφ' ων ειργάσθη εν τω γυμνασίω, έγραψεν επί των κατόπιν σελίδων τα ορισθέντα υπό του γυμνασιάρχου εν τω γυμνασίω ζητήματα κατά το διαγώνισμα...
1899	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...καθηγητής προς μαθητή: αντιγράφεις ε, δεν εντρέπεις; - μαθητής; μωρέ τι είσαι εσύ που θα με ψάξεις; για λωποδύτη με πήρες;
1926	Γ. Λευκάδας	από το σχολείο	... εκαυχάτο ενώπιον συμμαθητών του, ότι θα μαχαίρωνε τον καθηγητήν... διότι συνέλαβεν αυτόν αντιγράφοντα
1930	1ο Γ. Σπάρτης	από το σχολείο	...συλληφθείς υπό του γυμναστού αντιγράφων κατά το μάθημα της γραπτής δοκιμασίας των γαλλικών ηπέιλησεν...: «θα λογαριαστούμε οι δυό μας, γ...»
1937	Γ Χανίων	15 μέρες	...αντέγραψε έκθεση κατά λέξη
1939	Γ. Λευκάδας	30 μέρες	...είχε κλέψει σφραγισμένη κόλλα διαγωνισμάτων στην οποία είχε γράψει ένα θέμα ιστορίας...
1941	8ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	... "φέρτε μου μια γομολάστιχα να σβήσω την σημείωση αντιγραφής"
1947	Γ Νεμέας	ένα έτος	...δέχθηκε έτοιμο γραπτό από το παράθυρο...
1947	Γ Νεμέας	30 μέρες	...που έγραψαν 2 μαθητές της Ε' και του το έδωσαν

2.1.7. ΚΑΖΟΥΡΑ

Η καζούρα είναι μια πράξη με πρόθεση. Είναι έκφραση της καταπίεσης του μαθητή και έχει σκοπό την πλάκα, τη διαπόμπευση, το γέλιο. Η φαντασία των μαθητών αποδεικνύεται διαχρονική με πολύ κοινά αστεία σε βάρος καθηγητών, όπως καρφίτσες στο κάθισμα της έδρας, φωνές διαφόρων ζώων, μουγκρίσματα, σκόνη φτερνίσματος, κροτίδες στην αίθουσα, φιαλίδια δυσσομίας κλπ. Περισσότερο ευάλωτοι είναι και πάλι οι καθηγητές των γαλλικών, των θρησκευτικών, της μουσικής. Η καζούρα παρακολουθεί τη διατάραξη τάξης αλλά υπολείπεται αυτής (3,1%), όπως φαίνεται και στο από κοινού διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.1.16

Ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω διατάραξης τάξης και καζούρας επί τοις % του συνόλου των μαθητών % ανά έτος

Διάγραμμα 2.1.17

Οι περιγραφές των σχετικών επεισοδίων συνήθως είναι πολύ παραστατικές:

«...είπα ο κ. Γυμνασιάρχης παρακαλεί τον σύλλογον να λάβη απόφασιν διὰ τὸν μαθητὴν Κ.Α. τῆς Β' τάξεως νέου τύπου, ὅστις κατὰ τὸ πόρισμα γενομένων ἀνακρίσεων ἀφῆκεν ἐντὸς τῆς αἰθούσης καὶ κατὰ τὸ μάθημα τῶν Φυσικῶν ἀκρίδας, αἰτίνες περιίπτοντο ὀλίγον μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ καθηγητοῦ κ. Ρ. ἐντὸς τῆς αἰθούσης. Ἐν συνεχείᾳ ὁ κ. Γυμνασιάρχης λέγει, ὅτι ὁ ἀνωτέρω μαθητὴς συνεκέντρωσε τὰς ἀκρίδας πολὺ πρὸ τοῦ μαθήματος καὶ πιθανώτατα τὴν προηγουμένην ἡμέραν ἔλθων δὲ εἰς τὸ σχολεῖον ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν μαθητὴν Σ.Κ. κυτίον εἰς ὃ ἔκλεισε τὰς ἀκρίδας... : τιμωρεῖ λίαν ἐπιεικῶς τὸν μαθητὴν Κ.Α. διὰ 15ήμερου ἀποβολῆς, λαμβάνει ὑπὸ σημείωσιν τὸ παράπτωμα διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἐπίμεμπτον...»¹.

Σε αναλογία με τα περιστατικά βιντεοσκόπησης με κινητά τηλέφωνα στις μέρες μας στην τάξη, έχουμε ανάλογο περιστατικό φωτογράφισης καθηγητή στην αίθουσα, στο 3^ο Γ Θεσσαλονίκης, το 1938. Οι ποινές για καζούρα στην συντριπτική πλειοψηφία τους είναι ολιγοήμερες αποβολές. Στη συνέχεια παραθέτουμε μερικές περιγραφές.

Πίνακας 2.1.7α Χαρακτηριστικές περιγραφές επεισοδίων καζούρας με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
1905	Γ Λευκάδας	5 μέρες	...διαρκούντος του μαθήματος των ελληνικών ήναψε φώσφορο εν τη τάξει ...
1911	1ο Γ Σπάρτης	3 μέρες	έλεγε δίκην κήρυκος σιγαλή τη φωνή:"αναχωρούσι τρεις άμαξαι η μία κατόπιν της άλλης κλπ" επαναλαμβάνων

¹ 2ο Γ. Θεσσαλονίκης Πράξεις 19/10-4-1940, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
			πρόβλημα δοθέν υπό του καθηγητού των μαθηματικών αναπλασθέν εκ φράσεως του γυμναστού "με τοιαύτην γυμναστικήν που κάμνετε, θα σας πάρη ο διάβολος τον ...
1912	1ο Γ Βόλου	8 μέρες	...έγραψε πλείστας ασυναρτησίας στο διαγώνισμα των γαλλικών
1912	1ο Γ Βόλου	8 μέρες	...αντί μεταφράσεως των θεμάτων στα γαλλικά, έγραψε ποιήματα και δημοτικά άσματα
1916	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...εισήγαγεν εις την αίθουσαν της διδασκαλίας αίλουρον τινα..
1916	8ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...ηρέθιζεν αυτόν ούτως ώστε ενιαούριζεν ούτος
1917	Γ Τρικάλων	2 μέρες	...στο μάθημα της φυσικής έρριπτον μικρούς χάρτινους βώλους κατ' αλλήλων
1917	Γ Τρικάλων	5 μέρες	...στη φυσική έρριπτον μικρούς λίθους κατ' αλλήλων
1917	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...κατά την ώραν διδασκαλίας της φυσικής εν τη Δ' τάξει προκειμένου ο καθηγητής να εξηγήση την ηχώ, εν παραδειγματι εφώνησεν την συλλαβήν ω, ο μαθητής επανέλαβεν επιλαθόμενος της θέσεως αυτού ως μαθητού και του αξιώματος του καθηγητού εις τρόπον ώστε εγένετο θόρυβος
1917	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ανθρώπινα περιτώματα ουχί προερχόμενα εκ ρυπαρών υποδημάτων αλλ' εν σωρώ εις την τάξην, ώπερ σημαίνει ότι εκομίστηκαν εκεί από σκοπού
1918	Γ Πύργου	8 μέρες	...έγραψε επί του πίλου συμμαθήτριας "ακαδαμαλισμός" και ετρύπα δια καρφίδων άλλους πίλους
1919	1ο Γ Βόλου	5 μέρες	...έριξε πέτρα με γδούπο
1919	2ο Γ Πάτρας	5 μέρες	...έφεραν στην τάξη στα γαλλικά πλανόδιο λαχανοπώλη για μαθητή
1919	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...παρασκεύασμα δυσοσμίας στην τάξη στα γαλλικά
1919	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...σύρων τους πόδας αυτού επί του εδάφους
1920	1ο Γ Σπάρτης	8 μέρες	...ζωγράφησε γελοιογραφικά κάποιον καθηγητή στο θρανίο
1921	Γ Βέροιας	8 μέρες	...περί την 11μ.μ. σύροντες παρατυχόντι κάρρον και σταθέντες προ της οικίας του καθηγητού κ. Σ. εκραύγαζον επί λέξει: "Ζήτω ο φιλόσοφος καθηγητής μας Σ, ζήτω ο Υπουργός Ζαΐμης που μας τον έστειλε", με τρόπον ώστε να συνταράξουν όλην την συνοικίαν δια του δαιμονιώδους κρότου του κάρου, όπερ έστησαν φράξαντες την είσοδον της οικίας και των αγρίων φωνών.
1922	Γ Ναυπλίου	4 μέρες	...φυσών εις την οπήν του κλείθρου της αιθούσης
1923	Γ Πύργου	7 μέρες	στο μάθημα των γαλλικών ελιθοβόλουν συμμαθητάς δια πετραδίων και στραγαλίων
1923	Γ Βέροιας	7 μέρες	ο καθηγητής κ. Χ. εισελθών παρετήρησεν ότι η καρέκλα της έδρας είχε χρωσθή δια κιμωλίας...ίνα χλευάσωσι τον κ. καθηγητήν ευθύς ως θα ηγείρετο κηλιδωμένος
1923	Γ Πύργου	7 μέρες	εν τη ώρα της διδασκαλίας προσεπάθει δια συνδετήρος να συνδέση τα επανωφόρια των συμμαθητών του
1924	1ο Γ Σπάρτης	6 μέρες	κατά την ώραν διδασκαλίας της φυσικής ανεγίνωσκων μεγαλοφώνως και εσχολίαζον δημοσίευμα τι ανήθικου περιοδικού σχετιζόμενον προς τας μαθητρίας της Δ' τάξεως και παρενόχλουν αυτάς
1924	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	έρριπτε λίθους από το παράθυρο κατά το διάλειμμα
1925	Γ Φιλιατρών	3 μέρες	παρεξέτρηπεν εν τη αιθούση της διδασκαλίας προ της παραδόσεως σκορπίζων άνθη...
1925	Γ Ναυπλίου	8 μέρες	έριπτε μικρούς λίθους στα παράθυρα της αίθουσας, έκραξεν
1926	3ο Γ Θεσσαλονίκης	7 μέρες	...υπεισελθόντες εις το Α' γυμνάσιον και παρακολουθήσαντες εις το μάθημα της ωδικής σκοπίμως προέκάλεσαν γέλωτας, θόρυβον και επεισόδια εις βάρος του μαθήματος
1926	Πρακτικό Λ Πύργου	3 μέρες	...εμιμείτο το βέλασμα προβάτου
1926	Γ Πύργου	7 μέρες	...κατά το μάθημα της Φυσικής περιέφερον χάρτην πιθανώς

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
			εικονογραφημένον και εγέλων
1926	2ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...κληθείς προς εξέτασιν εκρύβη υπό τω θρανίω
1927	Γ Αμαρουσίου	6 μέρες	...εις το μάθημα της γαλλικής ετοποθέτησαν υπό το θρανίον κωδωνίσκον, ίνα προκαλώσι δια της κρούσεως αυτού θόρυβον...
1927	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...πετούσε σφαιρίδια προς συμμαθήτριες
1927	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...έφεραν 2 μέρες ξένους στο μάθημα των μαθηματικών
1928	Γ Μεσσήνης	5 μέρες	... έφερε σαύρα στην τάξη
1928	2ο Γ Καλαμάτας	4 μέρες	...έτρωγε μανταρίνια στην αίθουσα
1929	Γ Θέρμου	1 μέρα	...έβαλε κοπριά στην τσέπη συμμαθητή
1929	Γ Άργους	8 μέρες	...κατά την ώραν του μαθήματος έρριπτεν λίθους και ακαθαρσίας εκ του προαυλείου εις την αίθουσαν της διδασκαλίας δια του παραθύρου
1929	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...έριξε ποτήρι με νερό σε συμμαθητή
1929	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες	...έκλεισαν τα παράθυρα στο θεολόγο
1929	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες	...βαρελότα στην τάξη του θεολόγου
1929	1ο Γ Σπάρτης	3 μέρες	..εισήλθον εις την αίθουσαν διδασκαλίας δια του παραθύρου
1929	1ο Γ Αθήνας	5 μέρες	..εκόλησεν εις την ράχην του συμμαθητού του χαρτίον σχήματος καραγκιόζη κατά την έξοδον εκ του σχολείου ίνα προκαλέση το γέλωτα των συμμαθητών και των διαβατών
1930	Γ Γρεβενών	0 μέρες	έγραψε στο τέλος του γραπτού της: "α! τελείωσαν και τα μαθηματικά που με καταβασάνισαν ένα ολόκληρο έτος "
1930	Γ Χανίων	3 μέρες	...παρασκεύασαν υδρόθειο και το έριξαν στο μάθημα των γαλλικών
1930	Γ Αγρινίου	4 μέρες	...εκβληθέντες εκ της αιθούσης κατά το μάθημα της ωδικής έρριψαν εκ του παραθύρου χάλικας εντός αυτής
1930	Γ Λιβαδειάς	5 μέρες	...κατά την διάρκεια του λατινικού μαθήματος έρριπτον κατ' άλλων συμμαθητών των αστραγάλους, ών εις εκτύπησεν εις το πρόσωπον την παρακολουθούσαν το μάθημα καθηγήτρια της γαλλικής
1930	1ο Γ Καλλιθέας	5 μέρες	...κέντημα με καρφίτσα σε συμμαθητή
1930	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...διότι σκοπίμως ίνα προκαλέση ανησυχίαν κατά την ώραν του μαθήματος των γαλλικών ετοποθέτησε εις το εσωτερικόν του ηλεκτρικού φανού της τάξεως τεμάχιον χάρτου ίνα παρεμποδίζη τον κατόπιν επαφής προς τα ηλεκτροφόρα σύρματα φωτισμόν της τάξεως...
1930	4ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...προσήλθον φέροντες ο μεν κόκκινον, ο δε πράσινον σκούφο, λαιμοδέτες με χτυπητά χρώματα, διεκωμώδει κατά το μάθημα της ωδικής τον καθηγητήν της γαλλικής
1931	Γ Χανίων	1 μέρα	...έπαιξαν "σάρπες" (ήχος πορδής)
1931	Γ Αγρινίου	1 μέρα	εκτύπων αλλήλας με το σφουγγάρι του καθαρισμού των πινάκων και ηλείφθησαν δια κιμωλίας, κινήσασαι τον γέλωτα των συμμαθητών των
1931	Γ Αγρινίου	2 μέρες	...διότι τιμωρηθείς επανειλημμένως δια γραφικής τιμωρίας απέφευγε να την φέρη ολόκληρον, ετοποθέτησε πίσσαν επί του θρανίου των μαθητριών και έγινε παραίτιος κηλιδώσεως των φορεμάτων
1931	Γ Αγρινίου	2 μέρες	...αντί της μεταφράσεως των λατινικών έγραψε περικοπάς διαφόρων εκκλησιαστικών ύμνων
1931	Γ Χανίων	6 μέρες	...καθ ήν ώραν ελούετο εντός του λουτρού έρριπεν εις τον λουτήρα συναδέλφου του κροτίδα, ώστε να τρομοκρατηθή τούτον
1931	Γ Αλεξανδρούπολης	6 μέρες	...έρριπτε στην τσέπη συμμαθητών τετράδια άλλων
1931	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...έφερε φίδι στην τάξη
1931	1ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...κατά την διδασκαλίαν του μαθήματος των θρησκευτικών, ίνα προκαλή τον γέλωτα των συμμαθητών του εξερέθιζε τον διδάσκοντα καθηγητήν κρυπτόμενος όπισθεν συμμαθητών

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
			του, εξέβαλε παραδόξους κραυγές και μουγκρίσματα..
1931	3ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...εμαύρισε με κόνιν ανθράκων πολλούς συμμαθητές του
1931	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...δι ηλεκτρικής στήλης εις ην είχε προσάψει ηλεκτρικών λαμπτήρα, έριπτεν ακτίνας εις τους οφθαλμούς του διδάσκοντος καθηγητή των γαλλικών
1932	Πρακτικό Λ Πύργου	4 μέρες	...επρωτοστάτησεν εις εκδήλωσιν θορυβωδών φωνασκιών εις βάρος δασκαλίσσης
1932	Γ Λευκάδας	5 μέρες	...απέκρυψε βιβλίο συμμαθητή του
1932	1ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...ρίψας το ηλίκιον του συμμαθητού του εις την αίθουσαν διδασκαλίας του θηλέων
1932	1ο Γ Σύρου	8 μέρες	...ετοποθέτησαν επί του κατωφλίου της θύρας της γαλλικής σχολής φιάλην ανεμάτιστον εμπεριέχουσα υδαρή πολτόν ντομάτας ξυνισμένη και δυσώδη, μαθητής προσκρούει επ' αυτής και ρυπαίνει τα ενδύματά του...
1932	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...έρριπεν λίθον εις την θύραν της αιθούσης διδασκαλίας του μουσικού
1932	2ο Γ Πάτρας	5 μέρες	...στο μάθημα της ωδικής εθορύβουν με εν τεμάχιον σιδήρου
1932	2ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...ετοποθέτησαν χορδή κάτωθεν θρανίου
1933	Γ Σουφλίου	4 μέρες	...εις θεατρικήν παράστασιν έρριπτε αστειευόμενος διάφορα χαρτιά εν εκ των οποίων εκτύπησε και τον ίδιον τον καθηγητήν, εις τι διάλειμμα ευρών το καπέλλο και το επανωφόριον του καθηγητού ενεδύθη ταύτα ενώπιον άλλων συμμαθητών χάριν αστειότητος
1933	Γ Γρεβενών	6 μέρες	...έθεσε πυράν εις την θερμάστραν χάριν παιδιάς
1933	1ο Γ. Αργοστολίου	3 μέρες	...εξέσυρε τους πόδας του επιδεικτικώς εμπαίζων και ειρωνευόμενος τρόπον τινα τον καθηγητήν
1933	1ο Γ. Αργοστολίου	5 μέρες	...εκωδώνιζον τον κωδωνίσκον μικρού τινός μουσικού οργάνου
1933	1ο Γ. Βόλου	8 μέρες	...ζωγράφησε πέος στον πίνακα, με υπογραφή Πουανκαρέ
1933	2ο Γ Πάτρας	7 μέρες	...έγραψε στην έμπροσθεν πλάτη της έδρας "γαμώ τον κώλον του διαβάζοντος"
1934	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...έρριψε αμμοχάλικα στον πίνακα
1934	1ο Γ Πάτρας	4 μέρες	...επιχειρών να γυμνωθεί ενώπιον συμμαθητών του
1934	1ο Γ Πάτρας	5 μέρες	..με καθρέπτη παρενοχλών κατοίκους γειτονικής οικογενείας
1934	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...κατά την αναφοράν του εφημερεύοντος καθηγητού οι ...παραμένοντες κατά το διάλειμμα εν τη αιθούση των λόγων βροχής, εμυκόντο δίκην βοών και ότι εισελθών εν τη τάξει των προς καθισύχασίν των, ήκουσε πάλιν τους μυκηθμούς των εξ ίσου ισχυρούς άμα τη αποχωρήσει του..
1934	1ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...κατά την ώραν διδασκαλίας των ελληνικών έψαλλον
1934	2ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...δύο καρφίτσες στο κάθισμα που επρόκειτο να καθίση ο καθηγητής των γαλλικών
1935	Γ Αλεξανδρούπολης	5 μέρες	...φιαλίδιο δυσσομίας
1935	Γ Βέροιας	8 μέρες	...φορούσε μάσκα στην τάξη, κρυπτόμενος πίσω από συμμαθητές
1935	Γ Μεσολογγίου	8 μέρες	...έριχναν χαλίκια στην ώρα του μαθήματος
1935	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...υποδέχτηκαν την είσοδον του καθηγητού των γαλλικών εις την αίθουσαν διδασκαλίας δια μουγκρισμάτων
1935	1ο Γ Πειραιά	3 μέρες	...εκτύπησαν εν ώρα μαθήματος του συμμαθητές τους με τεμάχια γεωμήλων
1935	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...φωνάζοντες, θορυβούντες και μεταχειριζόμενοι καθρέπτας δια να ρίπτωσι τας ηλιακάς ακτίνας επί του πίνακος
1935	1ο Γ. Αργοστολίου	8 μέρες	...εκράτει εις χείρας τεμάχιον σανίδος με εμπεπηγμένας μύλους, τους οποίους εκτύπα με λίθον, εκτός δε τούτου ήναπτε πυρεία επί του δαπέδου αποσπών της προσοχής των συμμαθητών του από του μαθήματος των γαλλικών

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
1935	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...εισήλθε εις την αίθουσα ...επι σκοπώ ινα παρενοχλήσει τον καθηγητήν των τεχνικών και ετοποθέτησεν εις τα θυλάκια του καθηγητή διάφορα αποκόμματα χάρτου
1935	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...εισήγαγεν εις την αίθουσαν έν πτηνόν νεκρόν το οποίον προσαρτήσας δια καρφίδων επί μεγάλου χάρακος και επιδεικνύων προεκάλεσε τον γέλωτα των μαθητών και εγένετο παραίτιος μεγάλου θορύβου κατά την παράδοσιν...
1936	Γ Χανίων	4 μέρες	...πέταξε στα θρησκευτικά μανταρινόφλουδα προς συμμαθητή
1936	Γ Ληξουρίου	5 μέρες	...ανήρτησαν άνωθεν της έδρας και εις το παράθυρον χόρτα ειρωνευόμενοι τον καθηγητήν
1936	Γ Χανίων	5 μέρες	"...έφερε εντός της τάξεως έν κέρατον βοός ... το οποίο τελικώς εξεσφενδονίσθη προς της έδρας κατά την είσοδον του καθηγητού"
1936	Γ Χανίων	8 μέρες	...ροχάλιζε στον καθηγητή των Ιερών
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	8 μέρες	...λαβών μέγαν κοντόν του γυμναστηρίου εισήγαγεν αυτόν από του αυτού παραθύρου εις την αίθουσαν της τάξεως διαταράξας τον ησυχώς εργαζόμενον καθηγητήν
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	8 μέρες	...ιστάμενος έξω του γυμνασίου εις την αυλήν έρριψε εντός της τάξεως από το παράθυρον έν παγωτόν όπερ εκτύπησε εις το πρόσωπον την μαθήτριάν Γ., ..
1936	1ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έλαβεν εκ του γραφείου τον κατάλογον της βαθμολογίας του καθηγητού των θρησκευτικών και τον απέκρυψε θέλων να αστείευθει
1936	2ο Γ Τρίπολης	5 μέρες	...φωνή γάτας στα λατινικά
1936	5ο Αθήνας	4 μέρες	...παρότρυνε συμμαθητές του κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας να υπεγερθούν εκ της θέσεως αυτών κατά την είσοδο εις την αίθουσα βραδέως προσελθόντως συμμαθητού
1937	Γ Νέου Φαλήρου	3 μέρες	...κατά το τέρμα του μαθήματος επλήρωσεν αέρος δια του στόματος μικράν κύστην και διέρρηξεν είτα αυτήν, παραγαγούσαν κρότον
1937	Γ Νέου Φαλήρου	3 μέρες	...ησεμνολόγησε, ώστε να προκληθή γέλωσ εκ μέρους των άλλων συμμαθητών του
1937	Γ Λευκάδας	4 μέρες	...είχε κολλήσει επί της προ αυτής καθημένης συμμαθητριάς ένα χαρτί με την επιγραφήν "βαράτε μου"...
1937	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	5 μέρες	...άνοιξε τις βρύσες και περιέβρεχε άλλους μαθητές
1937	Γ Νέου Φαλήρου	6 μέρες	...μιμούμενος πλανόδιον μικροπωλητήν εφώνησε "ξίδι καλό" εν τω μαθήματι
1937	Γ Νέου Φαλήρου	7 μέρες	...εμυκάτο υποκώφως δια να προκαλέση τον γέλωτα των συμμαθητών του
1937	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...μετεκόμισαν πτερά και τα εσκόρπισαν εις την τάξιν κατά την ώραν της διδασκαλίας
1937	1ο Γ Βόλου	8 μέρες	...έσβησε το φως στο μάθημα ιχνογραφίας
1937	2ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...έφερε σκούφο εργατών στην τάξη
1937	5ο Γ Αθήνας	3 μέρες	... έφερε εύφλεκτες ύλες στην τάξη
1937	8ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...προ του μαθήματος εσκόρπισαν άμμο εν τη αιθούσῃ
1938	Γ Κυπαρισσίας	5 μέρες	...καρυδόφλουδα σε συμμαθήτρια
1938	1ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...εφωράθη επικολλών τεμάχιον χάρτου επί του επανωφορίου του διδάσκοντος το μάθημα των θρησκευτικών
1938	1ο Γ Κορίνθου	8 μέρες	...ανήλθεν εις το ταβάνι της αιθούσης της τάξεώς του και παρέμεινεν καθ' όλην την ώραν του μαθήματος...
1938	2ο Γ Τρίπολης	5 μέρες	...έρριψε στα θυλάκια συμμαθητή ξυλάνθρακα
1938	2ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...έγραψε "όνος" στην πλάτη μαθητή
1938	3ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	είχον τοποθετήσει επί των θρανίων 2 φωτογραφικάς μηχανάς και προσεπάθουν να φωτογραφήσουν την τάξιν μετά του

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
			καθηγητού, παράπτωμα το οποίον θίγει την αξιοπρέπεια του καθηγητού και μάλιστα εν ώρα διδασκαλίας
1938	8ο Γ Αθήνας	4 μέρες	...μετακίνησε το υπόδημα συμμαθητού όπερ ούτος είχεν εξαγάγει λόγω παθήσεως του ποδός του
1938	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...το παρέλαβε και το εξεσφενδόνισε εις την κεφαλήν συμμαθητών
1939	Γ Αγρινίου	4 μέρες	...έρριπτε φως από του προαυλίου με καθρέπτη
1939	Γ Νέου Φαλήρου	5 μέρες	...ετοποθέτησε το υπόδημα της συμμαθητριάς άνωθεν του πίνακος. Δια της πράξεως ταύτης προεκάλεσαν τον γέλωτα των μαθητών και την διάσπασιν της προσοχής των, μέχρις ου αυτή καταστή αντιληπτή υπό των καθηγητών
1939	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	6 μέρες	...κατελθών κάτωθεν του θρανίου του παρενόχλει τους μαθητές σέρνοντας τα παντελόνια τους
1939	1ο Γ Πάτρας	5 μέρες	...έρριψε στην αίθουσα διδασκαλίας σκάστρες
1939	2ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...πέταξε δαγκωμένο κρεμμύδι στην τάξη
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...προσεπάθουν να χλευάσωσιν την διδασκαλία των γαλλικών
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	παρηνώχλει την διδασκαλίαν μιμούμενος την φωνήν γάτας
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...κατά την ώραν του μαθήματος ήναψαν πυρ επί φύλλων χάρτου
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...επί της καρέκλας βελόνην ορθίως εστημένη
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ενώ εξετάζετο συμμαθητής του υπαγόρευε εις αυτόν το μάθημα
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έβγαλαν την ασφάλεια για το φως
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...δια φωνής ηλλοιωμένης και σεσυρμένης "καλώς τον"
1939	8ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...μετά την παρά του σχολιάτρου εξέτασιν εισήλθαν εις την τάξιν των με λυτά παντελόνια
1940	Γ Ναυπάκτου	4 μέρες	...διεσκόρπισεν εις το προαύλιον του Ιερού Ναού κόνιν δυσώδη
1940	Γ Γυθείου	8 μέρες	...μιμούνταν θόρυβο αεροπλάνου, ζώων
1940	Γ Πύργου	8 μέρες	...δεν προσήλθε εις το μάθημα των μαθηματικών και μετ' άλλων συμμαθητών περιέπαιξε τους προσελθέντες ...
1940	Γ Μολάων	8 μέρες	...έκανε το αηδόνι στα γαλλικά
1940	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...καθηγητής αντελήφθει εστημένην καρφίδα εν τω καθίσματι της έδρας
1941	Γ. Ληξουρίου	4 μέρες	...έπαιζον εντός της τάξεως με φυαλίδιον οίνου
1941	1ο Γ Κορίνθου	8 μέρες	...πυροτέχνημα εντός της αιθούσης
1941	1ο Γ Κορίνθου	8 μέρες	...κύλησε κονοέρβα
1941	1ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	...έτριψε με σκόρδα όλα τα θρανία...
1941	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έφερε τεμάχιον θείου εν τη αιθούση
1942	Γ Τήνου	1 μέρα	...κατά την ώραν του μαθήματος των γαλλικών εξεσφενδόνισε χάρτινον αεροπλάνον
1942	Γ Μεσολογγίου	8 μέρες	...του κρέμασαν ρυπαρό ράκος
1942	Γ Μεσολογγίου	8 μέρες	...πετούσαν πετραδάκια στα μπροστινά θρανία
1942	Γ Νέας Σμύρνης	8 μέρες	...άνοιξε την ομπρέλα του στην αίθουσα στα γαλλικά
1942	1ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	...φωνή μόσχου στην τάξη
1942	5ο Γ Αθήνας	7 μέρες	...άναψε αναπτήρα κατά την διάρκεια του μαθήματος χάριν παιδιάς και προσεπάθει να καύση χαρτιά κλπ
1943	Γ Γρεβενών	2 μέρες	...κατά την ώραν του μαθήματος ρίπτοντες μικρά χαρτάκια εις συμμαθητάς των
1943	Γ Θηλέων Ρεθύμνου	7 μέρες	...εν ώρα μαθήματος εξεσφενδόνησε αμύγδαλα κατά του πίνακος του καθηγητού εστραμένου προς τον πίνακα
1944	Γ Τήνου	5 μέρες	...κατά το μάθημα της Ιστορίας και ενώ κατ' εντολήν του καθηγητού ανεγίνωσκε το μάθημα, παρεποίει σκοπίμως διαφόρους λέξεις του κειμένου, δια να προκαλέση τον γέλωτα των μαθητών
1944	1ο Γ Κορίνθου	7 μέρες	...διεμαρτυρήθη επιδεικνύων την παρειάν του επί της οποίας

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
			διεκρίνοντο σημεία μέλανα εκ μελάνης προκληθέντα...
1944	5ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...επεχείρησεν εν τη διδασκαλία των γαλλικών της σήμερον να τραγουδήσει
1944	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...εχάραξεν επί των νώτων του προκαθημένου συμμαθητή του δια χημικής μολυβδίδος τα γράμματα ΚΚΕ, άτινα χαραχθέντα επί λευκής φανέλας του συμμαθητού του ίσως παραμείνωσιν ανεξίτηλα
1944	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έρριψε λίθον εναντίον μαθητού ευρισκομένου εν τη αιθούση διδάσκοντος καθηγητού
1944	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έρριπτον κατά την ώραν της διδασκαλίας των γαλλικών φασόλια εν τη αιθούσει
1944	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έρριπτε μπιζέλια κατά την διδασκαλίαν των γαλλικών
1944	6ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...έριξε μία γάτα στην αίθουσα από το παράθυρο
1944	6ο Γ Αθήνας	8 μέρες	... έριξε ρουκέτα στα γαλλικά
1945	Γ Άργους	3 μέρες	..την ώρα του μαθήματος έρριπεν αμύγδαλα εις μαθητριάς
1945	2ο Γ Χαλκίδας	7 μέρες	...πετών φλοιούς κουκιών, μολύβια και πηλίκια κατά συμμαθητών του
1945	2ο Γ Χαλκίδας	7 μέρες	...πέταξε πέτρα στον πίνακα εν ώρα μαθήματος
1945	5ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...μιμούμενος την φωνήν του αρτιγεννήτου σκύλακος
1945	5ο Γ Αθήνας	7 μέρες	...έρριπεν εντός της αιθούσης εκ της αυλής κροτίδα
1946	Γ Νεμέας		... έριξε δακρυγόνο αέριο στα θρησκευτικά
1946	Γ Νεμέας	7 μέρες	...έρριψε στην αίθουσα σιδηρό δοχείο σκοπίμως
1946	5ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	κατά την ώραν της πρωϊνής προσευχής καθ ήν στιγμήν ο καθηγητής της Ωδικής έδωκε το παράγγελμα της προσευχής, δι ειρωνικών λαρυγγισμών διετάραξεν την τάξιν και την πειθαρχίαν ολοκλήρου του γυμνασίου
1946	6ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έριξαν 3 μέρες επιμήκη μπαλόνια με δυσώδες υγρό στο προαύλιο του Γ. Θηλέων
1947	Γ Κιλκίς		...πέταξε φλούδες πορτοκαλιού εντός της τάξεως
1947	Γ Σουφλίου	8 μέρες	...έριχναν εις αλλήλους κόκκους αραβοσίτου
1947	2ο Γ Τρίπολης	8 μέρες	...πυρίτιδα στη θερμάστρα την ώρα των γαλλικών
1947	6ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	...κατά την ώραν διανομής του συσσιτίου από το παράθυρον του μαγειρείου έρριπτε λίθους εντός αυτού και εκτύπησε τους εν αυτώ ασχολουμένους εις τον πόδα και εις την κεφαλήν
1948	Γ Κυπαρισσίας	3 μέρες	...μιλούσε αλβανικά αντί για γαλλικά
1948	Γ Ναυπάκτου	5 μέρες	...κατά την ώραν του μαθήματος περιεργαζόμενος μικρόν πιστόλιον, όπερ χρησιμοποιείται χάριν παιδιάς υπό μικρών παιδων επέισε την σκανδάλην, γενόμενος ούτω πρόξενος θορύβου εν τη τάξει
1948	Γ Διδυμότειχου	8 μέρες	...του έβγαλε το παπούτσι και το πέταξε από το παράθυρο
1948	Γ Αιγίου	8 μέρες	...κατά την έναρξιν του μαθήματος των θρησκευτικών ήναψε χαρτία και εκ τούτων ανυψώθη καπνός γενόμενος αντιληπτός υπό του καθηγητού...
1948	Γ Αιγίου	8 μέρες	...καθ' ή στιγμήν ο διδάσκων έγραφεν επί του πίνακος, ο μαθητής Β. εξεσφενδόνισε εκ της θέσεώς του έν στραγάλι, το όποιον πεσόν επί του πρώτου θρανίου της προς την βόρειον τοίχον σειράς επωστρακίσθη εις τον πίνακα...
1948	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	διαγωγή κοσμία	...ωρύετο ως κυνάριον από του παραθύρου κατά την διάρκεια της εργασίας των άλλων τάξεων
1949	Γ Καστοριάς	3 μέρες	...στον κινηματογράφο, ηθέλησε να αστειευθή με τον καθηγητήν του αποσύρας το κάθισμα εφ' ού θα εκάθετο
1949	Γ Γαστούνης	3 μέρες	...φυσάλιδιο αρώματος στο μάθημα των γαλλικών
1949	Γ Νάξου	7 μέρες	...προσήλθον εις τα μαθήματα φορούντες ο εις τα ρούχα του άλλου ίνα δημιουργήσωσιν θόρυβον εις την αίθουσαν διδασκαλίας...

Πίνακας 2.1.7β Χαρακτηριστικές περιγραφές επεισοδίων καζούρας με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
1866	1ο Γ Σύρου	60 μέρες	...έθεσε λιθάρια στο συρτάρι της έδρας
1888	Γ Ληξουρίου	10 μέρες	...τρώγων αυγά εν ώρα μαθήματος και εκβάλλων ήχους δια μεταλλίνου οργάνου
1889	Γ Λευκάδας	από το σχολείο	...κατ' επανάληψιν δεινώς ατακτήσαντος εν καιρώ της παραδόσεως της ψυχολογίας προς τον διδάσκοντα γυμνασιάρχη δι επιρρίψεως σφαιριδίου χάρτου εις αυτόν... ότι και άλλοτε απεβλήθη δια την ασχήμονα προς όλον το γυμνάσιον διαγωγήν του...
1894	Γ Πύργου	ένα έτος	...καρφίτσα στον καθηγητή των γαλλικών
1895	1ο Γ Σύρου	15 μέρες	...έκρουσε την θύρα έξωθεν της τάξεως
1898	Γ Τρικάλων	ένα έτος	...εν τω γραπτώ δοκιμίω των γαλλικών και των λατινικών αντί της ζητηθείσης ερμηνείας άτοπα τινα και απροσδιόριστα κατεχώρισε, ελέγχοντα μεγίστην ασέβειαν προς το σχολείον και τους καθηγητάς αυτού ...
1903	2ο Γ Πάτρας	120 μέρες	...εις το διαγώνισμα της ιστορίας, αντί του δοθέντος ζητήματος έγραψε φράσεις και λέξεις, αίτινες δεικνύουσι την τελείαν αυτού ηθικήν εξαχρείωσιν
1907	1ο Γ Πάτρας	60 μέρες	...κωδωνίσκους στα γαλλικά
1924	Γ Μολάων	ένα έτος	...κροτίδες στην τάξη στον καθηγητή των γαλλικών
1926	1ο Γ Σπάρτης	διαγωγή επίμεμπτη	...εν τω γραπτώ των γαλλικών δια ποιήματος εξήτησε να χλευάση τον οικείον καθηγητήν
1933	1ο Γ Αργοστολίου	15 μέρες	...έγραφε στην έκθεση λάθος τις λέξεις...
1933	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...πέταξαν ράκη από το παράθυρο στην αίθουσα
1935	Γ Αλεξανδρούπολης	45 μέρες	...λεύκωμα-παρωδία
1935	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...κατά την διάρκεια του μαθήματος αφήρεσεν τις σόλες των υποδημάτων του και τα ελαστικά του τακούνια τα έκοψε εις τεμάχια και τα προσήρτα όπισθεν των καλουμένων παρά της καθηγητριάς εις το μάθημα μαθητών, δημιουργήσας ούτω σύγχυσιν και αταξίαν ανυπόφορον...
1936	Γ Νέου Φαλήρου	ένα έτος	...οσμή υδροθείου εις το μάθημα των θρησκευτικών
1936	2ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...έφερε μη μαθητή στην τάξη την ώρα των γαλλικών για να κάνει ανησυχία. Προηγουμένως συμμετείχε σε αντιπειθαρχικό κίνημα στην Κοργιαλένιο σχολή Σπετσών
1936	2ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	...ωδήγησεν εις την τάξιν του εν ώρα μαθήματος δύο αλητόπαιδας
1937	8ο Γ Αθήνας	ένα έτος	...κατά την διάρκεια του μαθήματος του κ Ι. έλαβε τον κοντόν της κουρτίνας και δήθεν χάριν παιδιάς κατεδίωκε τους μαθητάς εν τη τάξει
1938	1ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...έρριξε χάρτινον βώλον επί της κεφαλής του καθηγητού
1940	Γ Αιγίου	από το σχολείο	...είχε στην τσέπη του ένα σπουργίτη
1940	4ο Γ Πάτρας	10 μέρες	...έκανε το λυπόθυμο για μα μη γίνει μάθημα, κατηγόρησε καθηγητή όταν τον χτύπησε (για να συνέλθει)
1942	5ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...ανεξήλωσεν εκ του θρανίου του σανίδαν και εξεσφενδόνισε ταύτην εις την κεφαλή του εν τω μέσω περιπού της αιθούσης καθημένου συμμαθητή του
1944	5ο Γ Αθήνας	30 μέρες	...έρριψε κροτίδα διαρραγείσαν επί του τοίχου της αιθούσης
1947	Γ Αλεξανδρούπολης	15 μέρες	...έβαλε φωτιά στην θερμάστρα της τάξης
1947	Γ Άργους	30 μέρες	...επιχείρησε να φωτογραφήσει συμμαθήτριες σπρώχνων συμμαθητάς του επ' αυτών
1947	Γ Αμαλιάδας	ένα έτος	...εντός τεμαχίου χάρτου είχε περιτυλίξει τρίχας εκ των αποκρύφων μερών του τας οποίας εκυκλοφόρει μεταξύ των συμμαθητών του

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή καζούρας
1947	Γ Αμαλιάδας	ένα έτος	...εκυκλοφόρει τεμάχιον χάρτου με αναγεγραμμένας τας λέξεις "γαμώ την κολοβοββαρδοσφυρικτάρα σου απάντησε Λ.Ρ."
1947	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...άναψε φυσιγγιο με φυτίλι στα γαλλικά
1948	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...σκόνη φτερνίσματος στην τάξη
1948	5ο Γ Αθήνας	ένα έτος	άναψαν αναπτήρα στον καθηγητή των γαλλικών, έρριψαν σκύλον εκ του παραθύρου εντός της τάξεως
1949	Γ Παραλίας Καλαμάτας	από το σχολείο	...κατεβρόχθησε φύλλον χάρτου επί του οποίου ήσαν λίαν ύποπτα αναγεγραμμένα
1949	2ο Γ Χαλκίδας	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	μαθητής έρριψε κατά καθηγητού των γαλλικών φλούδα πορτοκαλιού και συγχρόνως πολλοί εκ των μαθητών εφώναξαν "έξω, έξω"

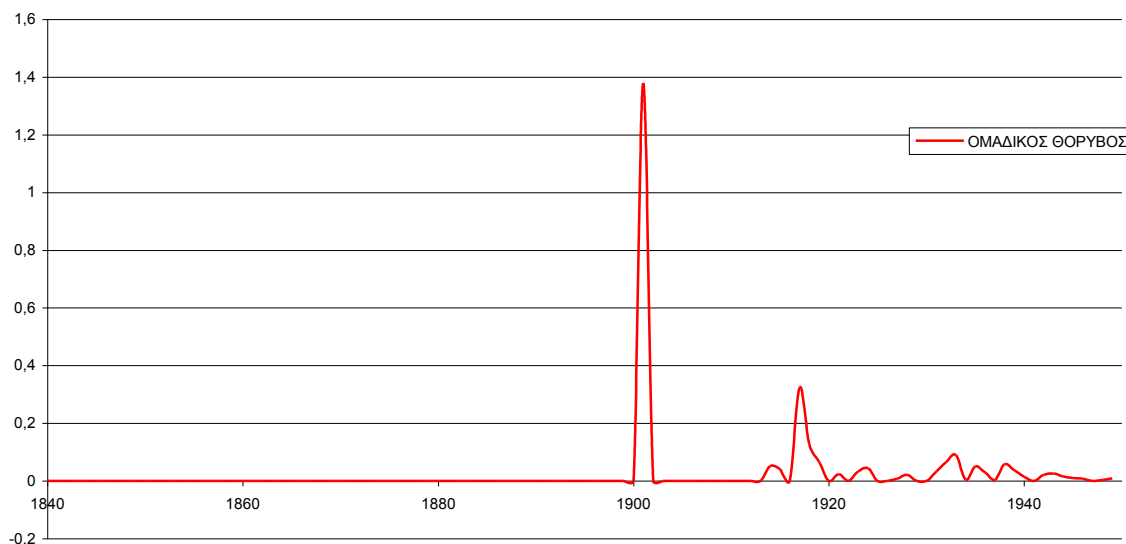
2.1.8. ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΡΥΒΟΣ

Ο ομαδικός θόρυβος συγκεντρώνει το 0,9% του συνόλου των αταξιών. Δε σχετίζεται με τη συνηθισμένη διατάραξη της τάξης την ώρα του μαθήματος, αλλά λειτουργεί σαν έκφραση αποδοκιμασίας κατά συγκεκριμένων καθηγητών ή διαμαρτυρίας κατά αποφάσεων του συλλόγου που έχουν να κάνουν με νέους κανονισμούς:

«...μετά από απόφαση τοῦ συλλόγου νά σηκώνονται οἱ μαθητές ὅταν εἰσέρχεται στήν τάξη ὁ καθηγητής, ὅπως ἰσχύει καί στά ἄλλα γυμνάσια ἡ τάξις ἀνέμενε σιωπηλή, ὅτε δὲ εἰσῆλθεν ὁ καθηγητής, ὁ μαθητής Π. ἔδωσε παράγγελμα 1-2-3 καί ἡγέρθησαν ἅπαντες γελῶντες, ἐπειδὴ τοὺς φάνηκε ἀστείον νά σηκώνονται...»¹.

Διάγραμμα 2.1.18

Ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω ομαδικού θορύβου επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Οι καθηγητές οι οποίοι αποδοκιμάζονται κατ' αυτόν τον τρόπο, είναι τις περισσότερες φορές των γαλλικών και των θρησκευτικών:

«...γενομένων ανακρίσεων καί μὴ εὐρεθέντων τῶν πρωταιτίων τῶν ποδοκροτημάτων (σὲ καθηγητὴ τῶν Ἱερῶν) ἠρκέσθηκεν εἰς τὰς ὑπευθύνους δηλώσεις τῶν κ.κ. καθηγητῶν. Δηλοῖ δὲ ὁ σύλλογος ὅτι θὰ ἐπιμῶρη βαρύτερον, ἐὰν δὲν ἦτο ἐξέγερσις μαθητῶν τὲ καὶ κοινωνίας, ἥτις ἐξέγερσις ἀναγκάζει τὸν σύλλογον νά κρίνῃ λίαν ἐπιεικῶς τὴν πρᾶξιν ταύτην...»².

Συνήθως υλοποιείται με ομαδικά χτυπήματα των ποδιών (ποδοκροκήματα) και σπανίως με μεταλλικά αντικείμενα ή μουσικά όργανα. Υψηλά επίπεδα ομαδικού θορύβου συναντάμε το

¹Πειραματικό Γ. Θεσσαλονίκης πράξη 14/1938

² Γ. Φιλιατρών πράξη 35/1924

1901 στο γυμνάσιο Τρικάλων, ως αντίδραση στην επιβολή μαθητικής στολής και το 1917 στη Σπάρτη¹ στο Βόλο και την Καλαμάτα μάλλον πολιτικής αιτιολογίας. Οι συνηθισμένες ποινές είναι μέχρι οκταήμερη αποβολή. Όπως και η αποχή, σπάνια σχετίζεται και με κάποια άλλη «αταξία».

2.1.9. ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αν ένας μαθητής δεν ήταν επιμελής κατά τον 19^ο αιώνα τιμωρούνταν με ποινές μερικών μηνών αποβολής. Βασικά ο μη επιμελής μαθητής ήταν ανεπιθύμητος. Τον 20^ο αιώνα η μη επιμέλεια εξετάζεται συνήθως σε συνδυασμό με άλλα παραπτώματα όπως η αυθάδεια: «ὡς ἀγνοῶν τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας, τιμωρηθεὶς ἵνα ἀντιγράψῃ αὐτὸ ἀπῆντησε "δὲν τὸ γράφω"», (Γ Γυθείου 1905), «δὲν μὲ ἐνδιαφέρει ἡ ὠδική», (Γ Φλώρινας 1938), "κάθε ἡμέρα ἐμένα θὰ σηκώνεις εἰς τὸ μάθημα", (Γ Πύργου 1940), η διατάραξη τάξης, η ανυπακοή: «παρεκίνησε τοὺς συμμαθητὲς του, νὰ μὴν ἀπαντήσωσι στὰ ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα θὰ ἔδιδε ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας», (5ο Γ Ἀρρένων Ἀθήνας 1931), προέτρεψε τοὺς συμμαθητὰς του νὰ μὴ γράψωσι τὴν ἀπὸ πολλοῦ δοθεῖσα τῇ τάξει ἔκθεσιν, σήμερον δὲ τὴν πρῶϊαν ἐν αὐτῇ τῇ τάξει ἐξεβίασε πολλοὺς τούτων νὰ μὴ ἐγχειρίσωσι τὴν ἔκθεσιν των τῷ καθηγητῇ ὑποκινήσας οὕτω στάσιν κατ' αὐτοῦ. (Γ Ἀγρινίου 1918) και άλλα. Η ποινή που επιβάλλεται εξαρτάται από τη σοβαρότητα αυτών των άλλων «αταξιών». Το ποσοστό που εμφανίζει αυτή η υποκατηγορία αταξίας είναι μικρό, φτάνει μόλις στο 0,4% του συνόλου των αταξιών, γιατί ο μη επιμελής μαθητής τιμωρείται συνήθως με την κακή βαθμολόγησή του. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις μη επιμελούς μαθητή περιγράφονται στον πίνακα:

Πίνακας 2.1.9 Χαρακτηριστικές περιγραφές περιστατικών μη επιμέλειας με τις ποινές τους

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1906	Γ Αγρινίου	3 μέρες	...εφωράθη κατά το μάθημα γράφων τι άσχετον με αυτό
1911	1ο Γ Σπάρτης	4 μέρες	...κατά την ώραν της διδασκαλίας των λατινικών έγραφε επί τινος λίθου διαφόρους φράσεις κατά συμμαθητών αυτού
1919	Γ Ληξουρίου	3 μέρες	δεν πρόσεχε στο μάθημα
1921	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	προσέρχονται χωρίς τα κείμενα των ελληνικών
1923	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	προετοιμαζόταν για το επόμενο μάθημα και τον έδιωξε ο καθηγητής των λατινικών
1933	Γ Χανίων	0 μέρες	δεν εκτέλεσε εργασία, είχε στάση κοιμισμένου
1935	2ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	στην ωδική αντέγραφε άλλο μάθημα
1936	Γ Λευκάδας	8 μέρες	ανέγνωσκεν εφημερίδα...
1939	Γ Αρεόπολης	από το σχολείο	στο μάθημα του Φυσικού συνελήφθη υπό του οικείου καθηγητού αναγιγνώσκων το μυθιστόρημα "το μυστικό του καπετάν απέθαντου και ο αόρατος άνθρωπος"...

¹ Γ. Σπάρτης πράξη 19/1917: Έκτροπες σκηνές επί τῇ εἰδήσει τῆς μεταθέσεως τοῦ γυμνασιάρχου...

2.2. ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Η εξωσχολική συμπεριφορά των μαθητών καθορίζεται από ένα σύνολο κανόνων όπως και η εσωσχολική. Τα τυχερά παιχνίδια, το κάπνισμα, η χρήση αλκοόλ είναι απαγορευμένα. Η εμφάνιση του μαθητή, οι χώροι που φοιτά, οι τρόποι που διαχειρίζεται τον ελεύθερο χρόνο του (διασκέδαση, ψυχαγωγία), το πως χαιρετά τους καθηγητές του, η χρήση ποδηλάτου είναι όλα καθορισμένα. Αλλά και όταν κάτι δεν είναι καθορισμένο με συγκεκριμένους κανόνες, πάλι ο μαθητής κρίνεται για τη στάση του για αυτό. Σε αυτή την κατηγορία εκτός από τα προαναφερθέντα, εντάσσουμε και την αποδοκιμασία σε καθηγητή και την διαμαρτυρία στον τύπο ή στη διοίκηση, τα ψεύδη, τη βλασφημία και τις υβριστικές φράσεις. Τέλος ο όρος «ανάρμοστη συμπεριφορά» περιλαμβάνει ό,τι άλλο θεωρείται πως δεν αρμόζει στον υψηλό προορισμό που έχει να επιτελέσει ο μαθητής γυμνασίου στην κοινωνία. Όλα τα παραπάνω θεωρούνται πράξεις *«άντιβαίνουσες προς τὸ σεμνὸν καὶ ἀξιοπρεπὲς ἥθος τοῦ μαθητικοῦ ἀξιώματος»*, που μειώνουν το υψηλό γόητρο των μαθητών στην κοινωνία:

...«παίζοντες εἰς καφενεῖον τάβλι, καπνίζοντες καὶ ἐρωτοτροποῦντες μετὰ μιᾶς μαθητρίας καὶ αὐθαδιάζοντες πρὸς τὸν καθηγητὴν κατέρριψαν τὸ μαθητικὸν γόητρον εἰς τὴν συνείδησιν τῆς κοινωρίας»¹.

Ας μην ξεχνάμε ότι οι μαθητές του γυμνασίου είναι εκείνοι που με την αποφοίτησή τους καταλαμβάνουν ανώτερες θέσεις του δημόσιου τομέα και τροφοδοτούν μέσω του πανεπιστημίου τη μικροαστική ελίτ της χώρας.

Η παρουσίαση των πιο πρωτότυπων ευρημάτων κάθε μιας συνιστώσας αυτής της κατηγορίας γίνεται κατά φθίνουσα κατάταξη, σύμφωνα με τη συχνότητα με την οποία εμφανίζεται κάθε μία από τις συγκεκριμένες υποκατηγορίες «αταξιών», που καθορίζουν την αρμόζουσα συμπεριφορά, δηλαδή την προσήκουσα ανταπόκριση του μαθητή στους σχολικούς κανονισμούς.

2.2.1. ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ- ΠΑΡΕΕΣ

Η παραβίαση των κανόνων ως προς τους επιτρεπόμενους χώρους στους οποίους επιτρέπεται να βρίσκονται οι μαθητές, αποτελεί αμέσως μετά την συμμετοχή σε απεργία την δεύτερη σε ποσοστά «αταξία» των μαθητών. Οι παραβάσεις αυτής της κατηγορίας συσχετίζονται συνήθως και με το κάπνισμα, τη χρήση αλκοόλ και τα τυχερά παιχνίδια και στο δείγμα μας παρουσιάζουν κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα αρκετά υψηλά ποσοστά, 1-1,8% επί των φοιτώντων μαθητών. Μετά το 1920 περιορίζονται κάτω του 0,5%, με εξαίρεση το 1933.

Οι συνήθεις απαγορευμένοι χώροι είναι: το καφενείο, το ζυθοπωλείο, το οινομαγειρείο, το οινοπωλείο, το ζαχαροπλαστείο για παραμονή πάνω από 10 λεπτά², το μπιλιάρδο, το σφαιριστήριο, το μπαρ, το θέατρο, η παράσταση Καραγκιόζη, η συμμετοχή σε δημόσιους χορούς και σε κάποιες περιοχές ακόμα και η συμμετοχή σε καρναβάλια. Απαγορευμένοι χώροι όμως είναι και οι πλατείες για κάποιες μέρες, ειδικά για τα κορίτσια, καθώς και τα δωμάτια των συμμαθητών που μένουν χωρίς τους γονείς τους. Από τη δεκαετία του 1930 και ύστερα απαγορεύεται ο κινηματογράφος χωρίς τη σχολική επίβλεψη ή έγκριση, ακόμα και με τη συνοδεία των γονέων ή των κηδεμόνων, η συμμετοχή σε αθλητικούς συλλόγους και ιδιαίτερα σε ποδοσφαιρικούς αγώνες. Εννοείται πως τιμωρούνται η διατάραξη της κοινής ησυχίας, η οποία άλλωστε αποτελεί και πλημμέλημα, τα τραγούδια στους δρόμους, η νυχτερινή κυκλοφορία σε ώρες που καθορίζονται από το σύλλογο και οι παρέες με εξωσχολικά ή άλλα ύποπτα άτομα.

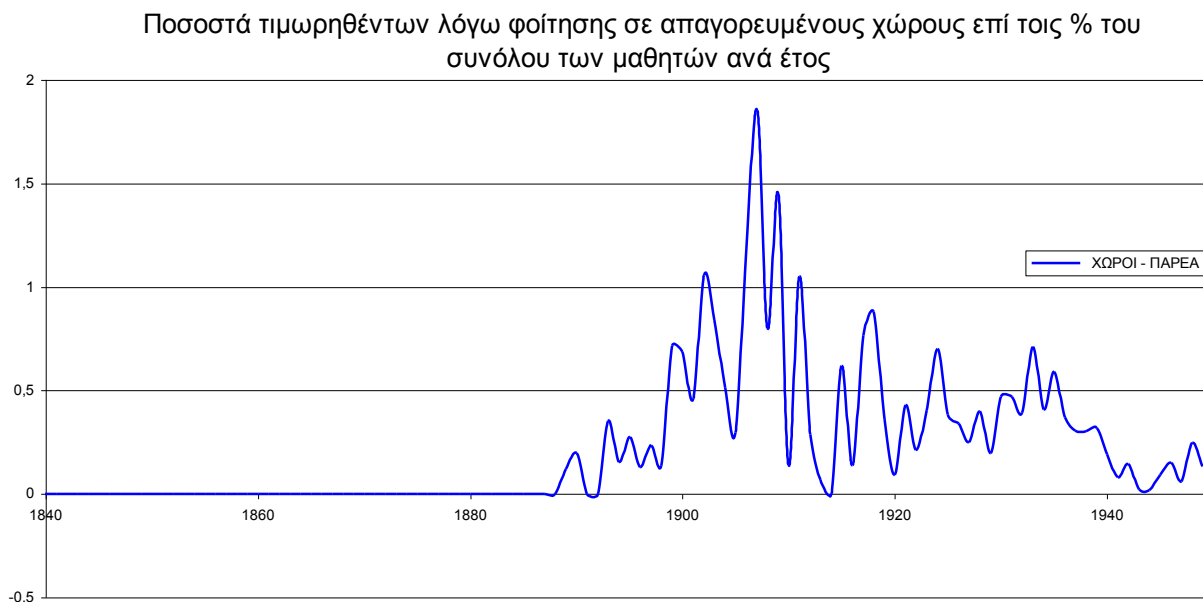
Η απαγόρευση φοίτησης σε καφενεία και λοιπούς χώρους είναι συνεχής σε όλο το χρονικό διάστημα που εξετάζουμε, καθώς αναφέρεται ρητά στον κανονισμό γυμνασίων και ελληνικών σχολείων του 1857. Όμως, αρχίζει να εμφανίζεται σαν τιμωρητέα πράξη από την

¹ Γ Γιαννιτσών, πράξη 170/1934, 1^ο ΓΕΛ Γιαννιτσών

² ή φοιτήσις τῶν μαθητῶν εἰς ζαχαροπλαστεῖα ἐπιτρέπεται μόνον ἐφ' ὅσον λαμβάνωσι τὸ γλύκισμά των ὄρθιοι καὶ κατόπιν ἀποσύρωνται, Γ Αγρινίου πράξη 5/1-2-1943, 1^ο ΓΕΛ Αγρινίου

τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Όταν με την εγκύκλιο του 1898 εντείνεται ο έλεγχος και η αστυνόμευση της εξωσχολικής ζωής, οι παραβάσεις αυτού του κανόνα αυξάνονται θεαματικά. Αυτό ισχύει και για ολόκληρη τη πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα. Από το σχετικό διάγραμμα τιμωρηθέντων συναρτήσει του χρόνου επί τοις εκατό του συνόλου των μαθητών, βλέπουμε ότι το φαινόμενο παρουσιάζει αισθητή έξαρση κατά την 1^η δεκαετία του 20^{ου} αιώνα.

Διάγραμμα 2.2.1

Με τον αυστηρό έλεγχο και περιορισμό των χώρων οι οποίοι θα μπορούσαν να συμβάλουν στην κοινωνικοποίηση του μαθητή, το σχολείο από τη μια μεριά τείνει να προστατεύει το παιδί, ειδικά εκείνο που ζει μακριά από την οικογένειά του, από την άλλη όμως προσπαθεί να μεγιστοποιήσει την εγχώραξη του δικού του ιδεολογικού «μηνύματος». Το να βρίσκεται στο καφενείο ένα παιδί σημαίνει απώλεια μελέτης και το να κυκλοφορεί στους δρόμους τη νύχτα απώλεια ύπνου. Στην ουσία όμως οι χώροι σημαίνουν «παρέα» η οποία «εκπαιδεύει» σε συμπεριφορές διαφορετικές από εκείνες που επιθυμεί η κυρίαρχη τάξη. Κάτω από αυτό το πρίσμα ελέγχεται και η «καταλληλότητα» του θεατρικού ή κινηματογραφικού έργου:

«...ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν φοίτησιν εἰς τοὺς κινηματογράφους μετὰ μακρὰν συζητήσεως πρὸς τὴν καταλληλότητα ἢ μὴ τῶν προβαλλομένων ταινιῶν κλπ ἀποφασίζεται, ὅπως ἐπιτρέπεται ἢ παρακολούθησις κινηματογραφικῶν ἔργων ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἅπαξ καθ' ἑβδομάδα, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὰς «πρώτας» τῶν ἔργων, κατὰ τὰς ὁποίας θὰ μεταβαίνωσι καθηγηταὶ ἐξουσιοδοτημένοι ὑπὸ τῆς διευθύνσεως ἵνα κρίνωσι περὶ τῆς καταλληλότητος ἢ μὴ τοῦ ἔργου διὰ τὴν μαθητεύουσαν νεολαίαν. Ἐὰν δὲ οὗτοι κρίνωσι τοῦτο κατάλληλον καὶ οὐχὶ φθοροποιὸν τῆς εὐπλάστου παιδικῆς καὶ ἐφηβικῆς ψυχῆς, θὰ ἀναφέρωσι εἰς τὴν διεύθυνσιν, ἥτις τὴν ἐπομένην θὰ δίδῃ εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν ἄδειαν τῆς παρακολουθήσεως τοῦ ἔργου, τῇ ἐποπτείᾳ πάντοτε ἐπὶ τοῦτῳ ἐντεταλμένων καθηγητῶν, οἵτινες παραμένοντες ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ κινηματογράφου μετὰ τῶν μαθητῶν διὰ μόνης τῆς ἐκεῖ παρουσίας των καὶ ἄνευ οἰασδὴποτε ἐπεμβάσεώς των, ἵνα μὴ εἰς τοὺς μαθητὰς γεννηθῇ ἡ ἐντύπωσις, ὅτι τελοῦσι ὑπὸ διαρκῆ παρακολούθησιν καὶ διωγμὸν, θὰ προλαμβάνωσι πάσαν τυχόν παρεκτροπὴν καὶ ἀταξίαν, ἀναπτύσσοντες οὕτω ἐν ταῖς μαθηταῖς τὴν ἑξὲν τῆς κοσμίας συμπεριφορᾶς ἐν τῇ ἀναστροφῇ των μετὰ τῆς κοινωνίας. Ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ ἀνακοπῇ κάπως τὸ κύμα τῶν μαθητῶν συρρεόντων καὶ συνωστιζομένων καθημερινῶς σχεδὸν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ κινηματογράφου καὶ μάλιστα εἰς τοιοῦτους χαλεποὺς καιροὺς, μὴ φειδομένων οὐδόλως τοῦ ὀλίγου χρόνου ὁ ὁποῖος διατίθεται διὰ τὴν μελέτην των, λόγῳ ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς πολυῶρου ἐνασχολήσεώς των ἐν τῷ σχολείῳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ἐλλείψεως τοῦ φωτός, ἀγομένων ἀσυνειδήτως διὰ τῆς παρακολουθήσεως ἀκαταλλήλων ἐνίοτε ἔργων εἰς κακὴν ἐκτίμησιν τῆς ζωῆς- ὡς σκοποῦσης δῆθεν μόνον τὴν ἀσύδοτον καὶ εὐκολον ἀπόλαυσιν-, καὶ εἰς περιφρόνησιν τῶν **αἰώνιων ἠθικῶν ἀρχῶν** ἄνευ τῆς συνειδητοποιήσεως τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ ὁ σκοπὸς τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τῆς παρεχομένης ἐν τῷ σχολείῳ»¹.

¹ Γ Αग्रινίου, πράξη 5/1-2-1943, 1^ο ΓΕΛ Αग्रινίου

Έτσι ο κινηματογράφος δεν εξετάζεται ως χώρος αυτός καθαυτός, αλλά ως «περιεχόμενο». Οι καθηγητές νιώθουν πως πρέπει να «προστατεύσουν» το μαθητή από αυτόν, αλλά και το γόητρό τους στην κοινωνία, ως παιδαγωγοί που διδάσκουν καλούς τρόπους:

«...ό κ. γυμνασιάρχης λαβών τὸν λόγον τονίζει, ὅτι πολλάκις ὁ κινηματογράφος ἐξηυτέλιεν τὸ σχολεῖον μας. Μαθηταὶ ἐγρονθοκοπήθησαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ κινηματογράφου, καθηγηταὶ ἀηδίασαν ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τῶν μαθητῶν κατὰ τὴν διάρκειαν προβολῆς καὶ ἐγκετέλειψαν τὰ ἐδῶλεια τοῦ κινηματογράφου καὶ τέλος ἢ κατὰ τὸ λῆξαν σχολικὸν ἔτος ὑστέρησις τῶν μαθητῶν μας ὠφεῖλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν κινηματογράφον».¹

Ο συντηρητισμός της κοινωνίας ως προς το ερωτικό στοιχείο εκτός των άλλων εκφράζεται και με την απαγόρευση συμμετοχής σε χορούς:

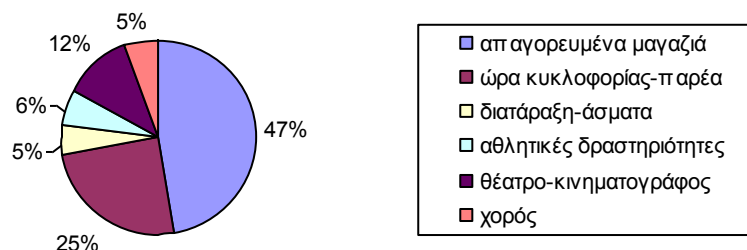
«...Κατόπιν ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν συνεζήτησεν ἐπὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ 204/59/6 ἐγγράφου τοῦ Ἀστυνομικοῦ Τμήματος Κιλκίς. Ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἐγγραφο τρεῖς μαθητὲς τῆς Γ' καὶ ἓνας τῆς Στ' τὴν 12ῃ ἰσταμένου μηνὸς καὶ ὥραν 11 νυχτερινῆς κατηγγέλθησαν διασκεδάζοντες θορυβωδῶς καὶ διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἐντὸς τοῦ χοροδιδασκαλείου Ρ. πρὸς δὲ καὶ ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διασκεδάσεως εὐθυμήσαντες, ἀφοῦ ἐκάπνισαν ἐπιδεικτικῶς, ἐχόρευσαν ἐπανειλημμένως ἐκτὸς τῶν ἄλλων χορῶν **χασάπικον καὶ ζεμπέκικον** ἐν μέσῳ ἀλητοπαίδων συναγελαζομένων μετ' αὐτῶν, λαβών πρὸς τοὺτους καὶ τὴν ἐν γένει συμπεριφορὰν τῶν ἀνωτέρω μαθητῶν...»².

Ο σύλλογος επιβάλλει στους μαθητές ποινές από δέκα έως είκοσι ημέρες αποβολή από το σχολείο. Μετά όμως από διαταγή της Νομαρχίας Κιλκίς μειώνει τις ποινές κατά το ήμισυ. Η απαγόρευση συμμετοχής σε χορούς ισχύει, είτε οι μαθητές συνοδεύονται από οικείους, είτε όχι. Όταν μάλιστα ο ερωτισμός γίνει πιο έκδηλος, η ποινή γίνεται πολύ αυστηρή:

«Ἐν Τρικάλαις σήμερον τῇ 22ᾳ Μαΐου 1919 συνήλθεν ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν εἰς συνεδρίαν, ἵνα ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ἐπιβληθησομένης ποινῆς εἰς τὸν μαθητὴν τῆς Γ' τάξεως Γ.Κ., ὅστις τῇ 18ῃ Μαΐου περὶ ὥραν 11ην μ.μ. εἰσελθὼν εἰς τὸ καφωδεῖον ... συνεχόρευσε τρεῖς μετὰ τίνος ἐταίρας, παρόντων πολλῶν πολιτῶν, καὶ ἀπῆλθεν περὶ τὴν 12ην ὥραν μ.μ.. Ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν, καλέσας κατὰ πρῶτον τὸν μαθητὴν τοῦτον εἰς ἀπολογία, ἤκουσε παρ' αὐτοῦ ὅτι περὶ ὥραν 10.30 μ.μ. εἰσῆλθεν εἰς τὸ εἰρημένον καφωδεῖον, ἵνα πληρώσῃ τὰ διδάκτρα εἰς τὸν διδάσκαλον τοῦ κλειδοκυμβάλου, παρ' οὗ ἐδιδάσκετο μαθήματα κλειδοκυμβάλου. Ἐπειδὴ δὲ μία ἐκ τῶν ἐταιρῶν ἦτο μανιώδης χορεύτρια, ἥρπασεν αὐτόν, εἶπε, διὰ τῆς βίας καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ χορεύσῃ. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἠύχαριστήθη πολὺ ἐκ τοῦ χοροῦ, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ χορεύσῃ καὶ δευτέραν καὶ τρίτην φορὰν, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπῆλθεν διὰ τῆς κυρίας εἰσόδου. Εἰς ἐρώτησιν τῶν καθηγητῶν ἐὰν ἦσαν καὶ ἄλλοι πολῖται ἐντὸς τοῦ καφωδεῖου, οὗτος ἀπεκρίθη ὅτι εὐρίσκοντο ἐντὸς τῆς αἰθούσης ὀλίγοι τινὲς θαμώνες. Μετὰ ταῦτα ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν ἤκουσε παρὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ.Ζ., εἰς ὃν ὁ κ. γυμνασιάρχης εἶχεν ἀναθέσει κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην νὰ περιέλθῃ τὰ κέντρα ταῦτα τῆς πόλεως, ὅτι τὴν 12.30 μ.μ. ὥραν μετέβη εἰς τὸ ἀνωτέρω εἰρημένον καφωδεῖον καὶ παρὰ πολιτῶν εὐρισκομένων ἐντὸς αὐτοῦ ἔμαθεν ὅτι ὁ μαθητὴς ἐχόρευσε ἀσέμνως μετὰ τίνος ἐταίρας καὶ προεκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν πάντων τῶν θαμνῶνων καὶ διότι εἰσῆλθεν εἰς τὸ καφωδεῖον κατὰ τὴν νυκτερινὴν ἐκείνην ὥραν καὶ διότι διὰ τῶν ἀσεμνοτάτων κατὰ τὸν χορὸν κινήσεων τοῦ ὑπερέβη καὶ αὐτὰς τῆς ἐταίρας κατὰ τὴν ἀνηθικότητα. ...μετὰ ταῦτα ὁ σύλλογος ἐπιβάλλει πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων μαθητῶν ὁμοφώνως εἰς τὸν μαθητὴν Γ.Κ. τὴν ποινὴν τῆς διαρκοῦς ἐκ τοῦ γυμνασίου Τρικάλων ἀποβολῆς διὰ τὴν ἀσεμνον καὶ σκανδαλώδη ταύτην διαγωγὴν τοῦ ...»³.

Διάγραμμα 2.2.2

ποσοστά υποκατηγοριῶν που εντάσσονται στους απαγορευμένους χώρους

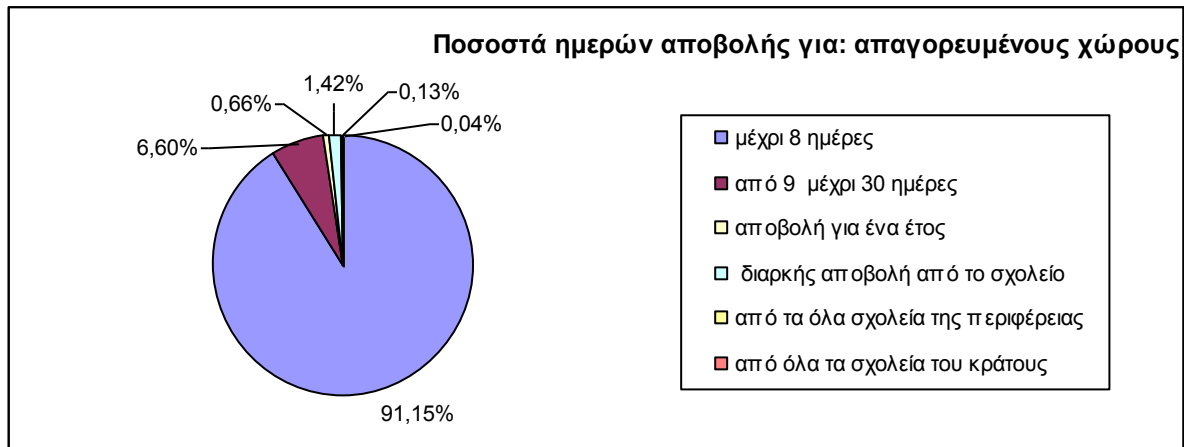
¹ Γ. Αγρινίου πράξη 6/4-10-1948, 1^ο ΓΕΛ Αγρινίου

² Γ. Κιλκίς πράξη 125/26-1-1939, 1^ο ΓΕΛ Κιλκίς

³ Γ. Τρικάλων πράξη 106/22-5-1919, 1^ο ΓΕΛ Τρικάλων

Τα ποσοστά παραβάσεων των κανόνων ως προς τους επιτρεπόμενους χώρους φοίτησης των μαθητών ανά υποκατηγορία απαγορεύσεων φαίνονται ομαδοποιημένα στο διάγραμμα 2.2.2. Οι ποινές που επιβάλλονται σε αυτή την κατηγορία σε πολύ μεγάλο ποσοστό είναι μικρές και αυξάνονται όταν υπάρχει υποτροπή. Σπάνια απομακρύνεται μαθητής από το σχολείο εξαιτίας των παραπάνω παραβάσεων. (Βλ. διάγραμμα 2.2.3)

Διάγραμμα 2.2.3

Κατά μέσο όρο η φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους διατηρεί σταθερά υψηλά ποσοστά επί του συνόλου των αταξιών κατά τη διάρκεια όλων των περιόδων που εξετάζουμε, 0,00%, 11,8%, 10,6% και 10,6% αντίστοιχα, εξαιρουμένης της πρώτης. Το σχολείο προσπαθεί με κατασταλτικά μέτρα να αλλάξει της συνήθειες της «εκλεκτής» του νεολαίας και να την απομακρύνει από τις αντιπαραγωγικές τάσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος. Μετά τη μεταρρύθμιση του 1929, όταν θα ενδιαφερθεί περισσότερο για τη σχολική ζωή του μαθητή, η μέριμνα αυτή θα γίνει πιο αποτελεσματική.

Αν θέλουμε να δούμε αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ των απαγορευμένων χώρων και των τυχερών παιχνιδιών, του καπνίσματος, της κατανάλωσης αλκοόλ κλπ, κάνουμε τους παρακάτω ελέγχους:

Πίνακας συσχέτισης των απαγορευμένων χώρων και των τυχερών παιχνιδιών
% within ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ

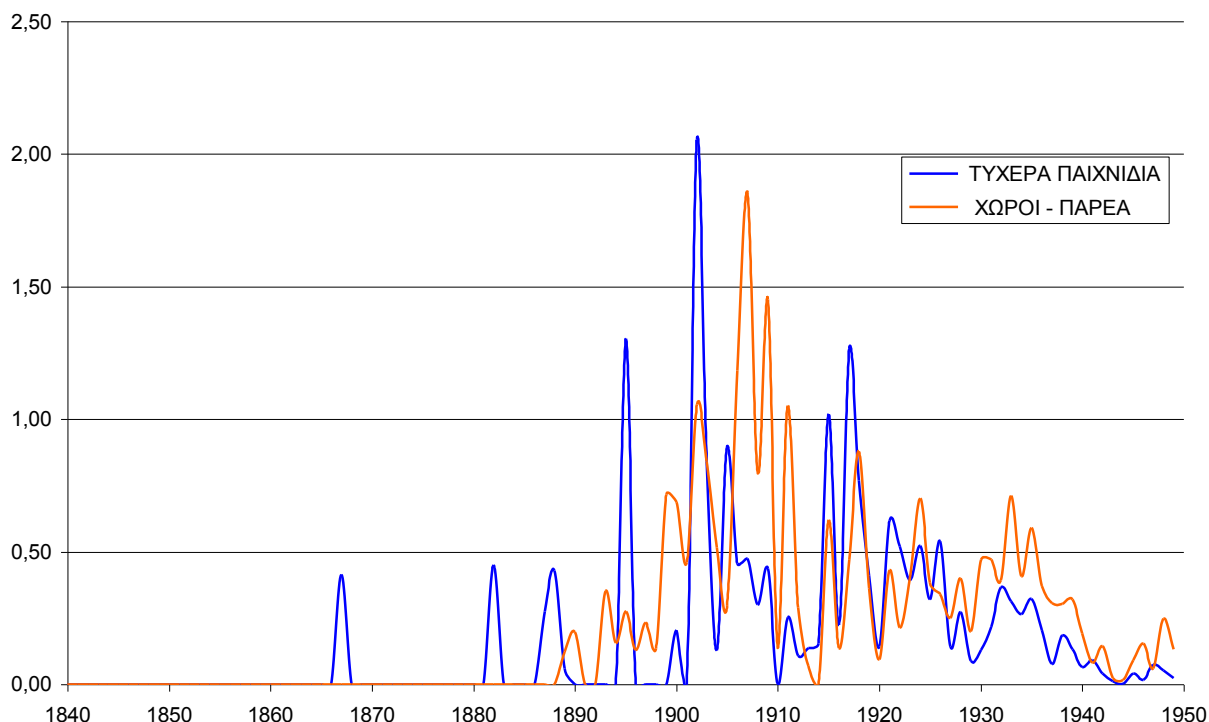
		ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ		Total
		όχι	ναι	όχι
ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ	όχι	95,7%	4,3%	100,0%
	ναι	88,4%	11,6%	100,0%
Total		94,9%	5,1%	100,0%

Sig. ,000

Εξετάζοντας από κοινού την κατανομή των απαντήσεων μεταξύ των αταξιών «απαγορευμένοι χώροι» και «τυχερά παιχνίδια» προκύπτει τιμή του δείκτη sig = 0,000. Άρα οι υποπληθυσμοί ανάλογα με την ύπαρξη ή όχι αταξίας στην κατηγορία απαγορευμένοι χώροι συμπεριφέρονται διαφορετικά ως προς την κατηγορία τυχερά παιχνίδια. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση που δεν υπάρχει αταξία στο απαγορευμένοι χώροι, το ποσοστό στο τυχερά παιχνίδια είναι 4,3%. Αντίθετα το ποσοστό αυτό αυξάνεται στατιστικά σημαντικά (11,8%) στις περιπτώσεις που εμφανίζεται αταξία στην κατηγορία απαγορευμένοι χώροι. Ανάλογα ισχύουν και για το κάπνισμα και την κατανάλωση αλκοόλ. Τα ποσοστά αυξάνονται στατιστικά σημαντικά από 4,6% σε 7,8% για το κάπνισμα και από 0,8% σε 2,5% για την κατανάλωση αλκοόλ όταν υπάρχει αταξία και στο «απαγορευμένοι χώροι». Για το σκασιαρχείο ή την εμφάνιση δεν υπάρχει συσχέτιση με τους απαγορευμένους χώρους.

Διάγραμμα 2.2.4

Ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω φοίτησης σε απαγορευμένους χώρους και τυχερών παιχνιδιών επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Πίνακας συσχέτισης των απαγορευμένων χώρων και των καπνίσματος
% within ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ

		ΚΑΠΝΙΣΜΑ		Total
		όχι	ναι	όχι
ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ	όχι	95,4%	4,6%	100,0%
	ναι	92,2%	7,8%	100,0%
Total		95,0%	5,0%	100,0%

Sig. ,000

Πίνακας συσχέτισης των απαγορευμένων χώρων και κατανάλωσης αλκοόλ
% within ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ

		ΑΛΚΟΟΛ		Total
		όχι	ναι	όχι
ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ	όχι	99,2%	,8%	100,0%
	ναι	97,5%	2,5%	100,0%
Total		99,0%	1,0%	100,0%

Sig. ,000

Στη συνέχεια παραθέτουμε μερικά χαρακτηριστικά περιστατικά και εκφράσεις που αφορούν σε τιμωρίες εξαιτίας μη πειθάρχησης στους κανόνες περί απαγορευμένων χώρων, α) με ποινές έως οκτώ ημέρες αποβολή και β) με ποινές πάνω από οκτώ ημέρες αποβολή:

Πίνακας 2.2.1α: Τιμωρίες λόγω φοίτησης σε απαγορευμένους χώρους με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας απαγορευμένων χώρων
1902	Γ Δημητσάνας	8 μέρες	"μετέτρεψε το δωμάτιό του εις κέντρο συνευρέσεως"
1907	Γ Δημητσάνας	8 μέρες	"εν οινοπωλείω έπινον οίνον και ήδων άσματα εν τας οδούς εν μεταμεσονύκτιους ώρας"
1907	Γ Ληξουρίου	8 μέρες	"...ευρέθησαν παριστάμενοι θεαταί των παραστάσεων του

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας απαγορευμένων χώρων
			καραγκιόζη"
1917	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...πηγαίνει στο θέατρο και ανέρχεται εις την σκηνήν και συναναστρέφεται μετ' ανθρώπων μεθ' ών δεν έπρεπε να συναναστρέφεται...
1917	Γ Λευκάδας	8 μέρες	...ως συναναστραφόμενοι μετ' ανθρώπων ξένων προς το γυμνάσιον
1919	Γ Βέροιας	0 μέρες	"συνελήφθησαν υπό αστυνομικών οργάνων οι απολυθέντες από των τάξεων του στρατού μαθητές της ΣΤ' ενώ επέστρεφαν από δείπνο εις τας οικίας των περί το μεσονύκτιο κοσμίως και ησύχως"
1919	Γ Πύργου	8 μέρες	"κατηγγέλθησαν υπό της αστυνομίας ως συχνάζοντες εν καφενείω ένθα μόνον κακοποιά στοιχεία συχνάζουσι"
1921	Γ Φιλιατρών	6 μέρες	"ευρέθη εις κατάστημα απηγορευμένον υπό του συλλόγου και εν μέσω απόμων διεφθαρμένων"
1921	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	"εν σώματι διέσχίζον τας οδούς της πόλεως ως εν διαδηλώσει φωνασκούντες και προκαλούντες την περιέργειαν της κοινωνίας ως μη ώφειλεν εις μαθητάς"
1924	Γ Λευκάδας	7 μέρες	...εφωνάσκουν, εχόρευον εις την πλατείαν των δικαστηρίων και τέλος μιμούμενοι κηδείαν ανεστάτωσαν ολόκληρον την συνοικίαν
1926	3ο Γ Θεσσαλονίκης	7 μέρες	"...εις κέντρα δαπανηρά, ο σύλλογος αίρει την ατελή εγγραφή του"
1926	Γ Πύλου	8 μέρες	"έπαιξε σε θεατρική παράσταση"
1927	Γ Αγρινίου	6 μέρες	...άνευ της συγκαταθέσεως του πατρός του εκτελεί διάφορα υπηρετικά χρέη εις το ανωτέρω θέατρον διανυκτερεύων εκεί
1929	2ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	"κατά την εκδρομή προσεκάλεσε 3 άλλους μη μαθητάς του σχολείου μας, οι οποίοι παρέσχον πολλά πράγματα..."
1929	Γ Βέροιας	4 μέρες	"συνελήφθησαν εν τίνη καφενείω σύμφωνα με τον περί ανηλίκων νόμον"
1930	Γ Γρεβενών	5 μέρες	"κατά την τελετήν της αναστάσεως ήδον μετά βεβαμμένα τα πρόσωπα δύο ξένων προς το γυμνάσιον προσώπων κατά την 4π.μ. ώραν, ισχυρίσθησαν δε εξετασθέντες ότι οι ξένοι ούτοι τους εβίασαν να τραγουδήσωσι μαζί των με απειλάς μεθυσμένοι"
1931	Γ Αγρινίου	3 μέρες	...έπαιξε σε επίσημο ποδοσφαιρικό αγώνα με τον Ολυμπιακό Πειραιά
1932	Γ Αλμυρού	1 μέρες	"...σε λεμβοδρομία"
1933	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	"εισήλθεν ασκεπής εις το καφενείον "Ρόδον" και παρέμεινε εν αυτώ"
1933	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	"καπνίζων εν δημοσία οδώ, ασέμνως βαδίζειν και εν απηγορευμένη ώρα"
1933	1ο Γ Αργοστολίου	3 μέρες	"επέσθη από τον Παγκεφαληνιακό σύλλογο να λάβει μέρος σε ποδοσφαιρικό αγώνα ως δυσαναπλήρωτος λόγω της δεξιοτήτάς του"
1933	Γ Αμαρουσίου	4 μέρες	"οίτινες συγκεντρωθέντες εν τη οικία της πρώτης εν απουσία των γονέων της, επεδόθησαν εις θορυβώδη και ακόσμους παιδιάς, δι' ων εξέθεσαν το γυμνάσιον εις τα όμματα των περιοίκων και εδυσφήμησαν αυτό"
1933	Γ Κοζάνης	4 μέρες	"εις ταχυδακτυλουργική παράσταση ως βοηθός επ' αμοιβή"
1933	Γ Κοζάνης	8 μέρες	"συχνάζει εις πολιτικόν κέντρον, όπερ αντίκειται εις την μαθητικήν ιδιότητα, αποτελεί δε κίνδυνον δια την ζωήν του μαθητού"
1933	Γ Μεσολογγίου	7 μέρες	"πήγαν εκδρομή με το Δήμαρχο σε θεατρική παράσταση "
1934	1ο Γ Βόλου	3 μέρες	"περνούσαν επιδεικτικά έξω από το θηλέων"
1934	Γ Γρεβενών	8 μέρες	...σε χορό, πήρε άδεια να συνοδεύει μόνο την εξαδέλφη του και όχι να χορέψει...

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας απαγορευμένων χώρων
1935	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	"εις το απέναντι του γυμνασίου καφενείον έπαιζε τάβλι φωνασκών και υβρίζων άλλους θαμώνας"
1935	1ο Γ Αργοστολίου	6 μέρες	"...επ' ευκαιρία της ονομαστικής του εορτής εν απουσία πάντων των οικείων του οργάνωσε συγκέντρωσιν μαθητών, μαθητριών και εξωσχολικών ατόμων κατά την οποίαν οι συγκεντρωθέντες προέβησαν εις φωνασκίας"
1935	Γ Λευκάδας	4 μέρες	"...παρά τας επανειλημμένας συστάσεις του διευθύνοντος προς αυτήν, ότι δεν είναι ορθόν να διανυκτερεύη καθ' εκάστην σχεδόν εις τα δημόσια χορευτικά κέντρα, εξακολουθεί να συχνάζη εις τα τοιαύτα κέντρα..."
1936	1ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	"πλειστάκις συνελήφθη εν καφενείω προβάλλων διάφορα προσχήματα, ότι δηλαδή κατασκοπεύει κομμουνιστάς κλπ.."
1936	1ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	"...προτραπείς υπό του παιδονόμου να απέλθη οίκαδε απήντησεν αυθαδώς και απειλητικώς σύρας τούτον εκ της χειρίδος δια της φράσεως "πάμε ρε πιο πέρα να τα ειπούμε οι δυό μας"
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	4 μέρες	"...έπαιζε τάβλι στο καφενείο εν ώρα μαθήματος, έδειξε συστολή..."
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	8 μέρες	"... έπαιζε τάβλι στο καφενείο εν ώρα μαθήματος, παρότρυνε το συμπαίκτη του να εξακολουθήση παίζων"
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	8 μέρες	"εθεάθησαν επανειλημμένως εις το μπαρ της παραλίας του Π. Φαλήρου και δη εν συνοδεία προσώπων μη συγγενών των"
1936	2ο Γ Πάτρας	6 μέρες	"εισήλθαν εις τον κινηματογράφον εξαπατήσαντες τον φρουρόν αστυφύλακα, ο μεν πρώτος φορέσας αντί του μαθητικού πηλίκιου κούκον, ο δε δεύτερος μη φέρων μαθητικόν πηλίκιον"
1936	Γ Βέροιας	3 μέρες	"...σε χορό με τους κηδεμόνες τους..."
1937	Γ Σουφλίου	διαγωγή καλή	"...εφωράθη χορεύουσα εις εξοχικόν κέντρον μέχρι των πρωινών ωρών"
1937	Γ Σουφλίου	8 μέρες	"περί ώραν 10 νυκτερινήν περιεφέρετο ανά τας οδούς της πόλεως μετ' άλλων ατόμων μη μαθητών, ότι μετά τούτων εφωνάσκει και ησχημόνει, δι ήν πράξιν και προσήχθη εις το ενταύθα πταισματοδικεϊον καταδικασθείς ..."
1938	8ο Γ Αθήνας	2 μέρες	"...εξήλθε του προαλείου και μετέβη εις την λαϊκήν αγοράν της γειτονιάς"
1939	Γ Αμαλιάδας	4 μέρες	"...σε πατινάζ"
1939	Γ Γυθείου	8 μέρες	"...για παρακολούθηση των συναναστροφών της, με εξωσχολικούς μη συγγενείς της, "τα κοινωνικά φρονήματα των οποίων ο σύλλογος δεν είναι εις θέσιν να γνωρίζει"
1939	Γ Σουφλίου	διαγωγή καλή	"εις δημόσιον κέντρο χορεύοντας χωρίς τους γονείς της"
1939	Γ Λευκάδας	4 μέρες	"...ως μέλη του μουσικού ομίλου "Ορφεύς" κατά τον υπό τούτου δοθέντα χορόν έλαβον μέρος εις την χορωδιαν και παρέμειναν εις το κέντρον μέχρι της 3ης πρωϊνής, αν και δεν έλαβον ζητηθείσαν παρά του διευθύνοντος το σχολείον σχετικήν άδειαν..."
1940	Γ Κατερίνης	4 μέρες	"ξαπλωμένοι σε πάγκο πάρκου"
1940	Γ Πολυγύρου	5 μέρες	"συμμετείχαν σε συγκέντρωση διασκεδάσεως εις οικίαν μαθητού στις 26 Οκτωβρίου, παρά την σχετική απαγορευτική διαταγή της διευθύνσεως του γυμνασίου"
1940	Γ Φιλιατρών	1 μέρα	"...συλληφθείς σε καφενείο, απάντησε στον καθηγητή: "δεν έχω που να πάω..."
1945	2ο Γ Χαλκίδας	6 μέρες	"...σε ποδηλατοποιείο"
1945	Γ Βέροιας	2 μέρες	"δια ψεύδους εφρόντισε να αποσπάση άδειαν δια χορόν από το γυμνάσιον"

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας απαγορευμένων χώρων
1945	Γ Γιαννιτσών	5 μέρες	...για συμμετοχή σε χοροεσπερίδα: "το σχολείον έχει ρητάς διαταγάς των προϊσταμένων αρχών, αίτινες απαγορεύουσι την συμμετοχήν των μαθητών και μαθητριών εις κινήσεις ξένας και ασυμβιβάστους προς τους υψηλούς σκοπούς της μορφώσεως"
1945	Γ Λευκάδας	1 μέρα	...συνεκεντρούντο δια να δίδουν θεατρικάς παραστάσεις εις οικίαν, εισέπρατον χρήματα πωλούντες εισιτήρια, έδωσαν λαβήν δια παρεξηγήσεις πολιτικής φύσεως (δηλ. ΕΠΟΝ)
1946	Γ Έδεσσας	8 μέρες	...οργάνωσαν γιορτή Χριστουγέννων σε συνεργασία με το Θηλέων και είπαν ψέματα ότι είχαν άδεια από το γυμνάσιο
1947	Γ Φλώρινας	6 μέρες	"...σε κοσμική συγκέντρωση στον οίκο στρατιώτη"
1948	Γ Θηλέων Ρεθύμνου	8 μέρες	...σε μαθήτριες που συμμετείχαν σε χορό, συνοδεόμενες "από συγγενικά των πρόσωπα, εξ ων τινά ανεχώρουν δια το μέτωπον, άλλαι δε είχαν λάβει την άδεια των γονέων των..."
1948	Γ Κιλκίς	4 μέρες	... μαθήτρια συμμετείχε σε θορυβώδη διασκέδαση...
1948	Γ Πολυγύρου	6 μέρες	"μαθήτρια χόρευε με χωροφύλακα στην εκδρομή"
1948	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	"περιήρχοντο ανά τας οδούς της πόλεως πέραν της επιτρεπομένης υπό του σχολείου ώρας κυκλοφορίας άδοντες μη επιτρεπόμενα εις μαθητάς άσματα και προκαλέσαντες δια της συμπεριφοράς των αυτής δυσμενή εις βάρος της μαθητικής των ιδιότητος σχόλια της κοινωνίας"
1949	Γ Βέροιας	3 μέρες	"παρά την υπάρχουσαν απαγορευτικήν διαταγήν, χθες Κυριακήν 6μ.μ., επερίεπάτουν εν τη πλατεία ωρολογίου εν μέσω του συνωστιζόμενου πλήθους"
1949	Γ Θηλέων Καβάλας	4 μέρες	"εξέδραμεν μετά συμμαθητριών της έξω της πόλεως και διενυκτέρευσε εις την οικίαν συμμαθητρίας της"
1949	Γ Κοζάνης	4 μέρες	"εισήλθαν άνευ αδείας εις τον κινηματογράφον καθ' όν χρόνον εδίδετο παράστασις δια το γυμνάσιο Θηλέων"
1949	Γ Παραλίας Καλαμάτας	2 μέρες	"εν αγνοία των οικείων της διημέρευσε εις την οικίαν φίλης της"
1949	Γ Πύλου	6 μέρες	"εξήλθον ανοικτά του λιμένος δια ψάρεμα μετά λέμβου"

Πίνακας 2.2.1β: Τιμωρίες λόγω φοίτησης σε απαγορευμένους χώρους με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας απαγορευμένων χώρων
1901	1ο Γ Πάτρας	20 μέρες	"εζήτησαν την άδειαν όπως διασκεδάσωσιν άδοντες"
1905	Γ Ναυπλίου	180 μέρες	"...ως διασκεδάζαντα μετά ξένων πολιτών"
1907	Γ Δημητσάνας	14 μέρες	"ο αστυνομείων ενθάδε ..κατήγγειλεν ότι οι μαθηταί...μετά του Ζ., υποδηματοποιού, αφ' ου συνέφαγαν εν τινι ξενοδοχείω περί την εσπέραν και παρέμειναν επί δύο ώρας συνευοχούμενοι και συμπίνοντες, είτε μετέβησαν εν τω καφενείω, ένθα και παρέμειναν μέχρι τις 10 ώρας της νυκτός, εν τούτῳ δε η συμπεριφορά των υπήρξεν άσεμνος και αναξιοπρεπής..."
1908	Γ. Ληξουρίου	20 μέρες	"απήντησε εις αυθάδη γλώσσα, ότε εζητήθη ν' απολογηθεί διατί περιήρχετο ανά την πόλιν καθ ώραν απηγορευμένην, κατόπιν αρνήσεως να υποστή την ποινήν της κρατήσεως"
1911	Γ Ναυπλίου	10 μέρες	"...εφωράθει εις το κακουργιοδικείο"
1918	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	"εχώρευε μετά εταιράς"
1931	Πρακτικό Λύκειο Ηρακλείου	διαγωγή επίμεμπτη	... και την νύκταν της 4ης Ιουλίου εγένετο αντιληπτός υπό του συλλόγου να κάθεται αναιδέστατα εις το αυτόν κέντρον παρακολουθών "μπαλέτο" υπό τα όμματα των κ. καθηγητών.
1933	1ο Γ Σπάρτης	20 μέρες	"μετά πέντε άλλων εκ των κατωτέρων στρωμάτων της κοινωνίας, επιβαίνων φορτηγού αυτοκινήτου φέροντος κάδους ελαίου, περιήρχετο ανά τας οδούς της πόλεως, διατελούντων πάντων εν μέθη και φωνασκούντων λίαν απρεπώς"

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αταξίας απαγορευμένων χώρων
1936	Γ Λιβαδειάς	από το σχολείο	...έκαναν παρέα με παιδεραστές και χασισοπότες
1939	Γ νέου Φαλήρου	από το σχολείο	"...εις το Φλοίσβο Π. Φαλήρου"
1946	Γ Νάξου	30 μέρες	...για παρέα "μετά οργανοπαικτών"

2.2.2. ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ

Τα τυχερά παιχνίδια ήταν διαδεδομένα στον πληθυσμό σε τόσο μεγάλο βαθμό, ώστε στην αρχή του 20^{ου} αιώνα το κράτος να αναγκαστεί να πάρει μέτρα ενάντια στη χαρτοπαιξία. Η κυβέρνηση Δηλιγιάννη, στο πλαίσιο πάταξης της εγκληματικότητας, παίρνει αυστηρά μέτρα καταδίωξης του παράνομου τζόγου και πολλές χαρτοπαικτικές λέσχες αναγκάζονται να κλείσουν. Οι κοινωνικοοικονομικές εντάσεις φτάνουν μέχρι τη δολοφονία του πρωθυπουργού Θεόδωρου Δηλιγιάννη το 1904 έξω από το κτίριο της Βουλής. Ο δολοφόνος του ήταν γνωστός τρόφιμος χαρτοπαικτικών λεσχών και, όπως υποστήριξε, τα μέτρα της κυβέρνησης κατά των λεσχών είχαν οδηγήσει στο να μείνει άνεργος και να πεινάσει ο ίδιος και η οικογένειά του. Σε αυτό το πλαίσιο φυσικό ήταν η αντιχαρτοπαιχτική προπαγάνδα να απασχολήσει και το σχολείο. Η χαρτοπαιξία είχε διεισδύσει και στο μαθητικό δυναμικό. Η επίδραση των κοινωνικοοικονομικών συνιστωσών στο είδος της της αταξίας των μαθητών φαίνεται ξεκάθαρα: Κατά την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα τα ποσοστά των μαθητών που τιμωρούνται για χαρτοπαιξία, κάπνισμα και φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους απαντώνται στις μεγαλύτερες τους τιμές, ενώ υποχωρούν σημαντικά μετά το 1920. Ο καθηγητής σε ρόλο θεματοφύλακα των χρηστών ηθών καταδιώκει και εντοπίζει μαθητές που χαρτοπαιζουν, στα καφενεία, στα δωμάτια που διαμένουν ή σε οποιονδήποτε άλλο χώρο. Ο ρόλος του αυτός στη δεκαετία του 1930 παίρνει μορφή υστερίας. Χαρακτηριστικές εικόνες δίνει η παρακάτω περιγραφή:

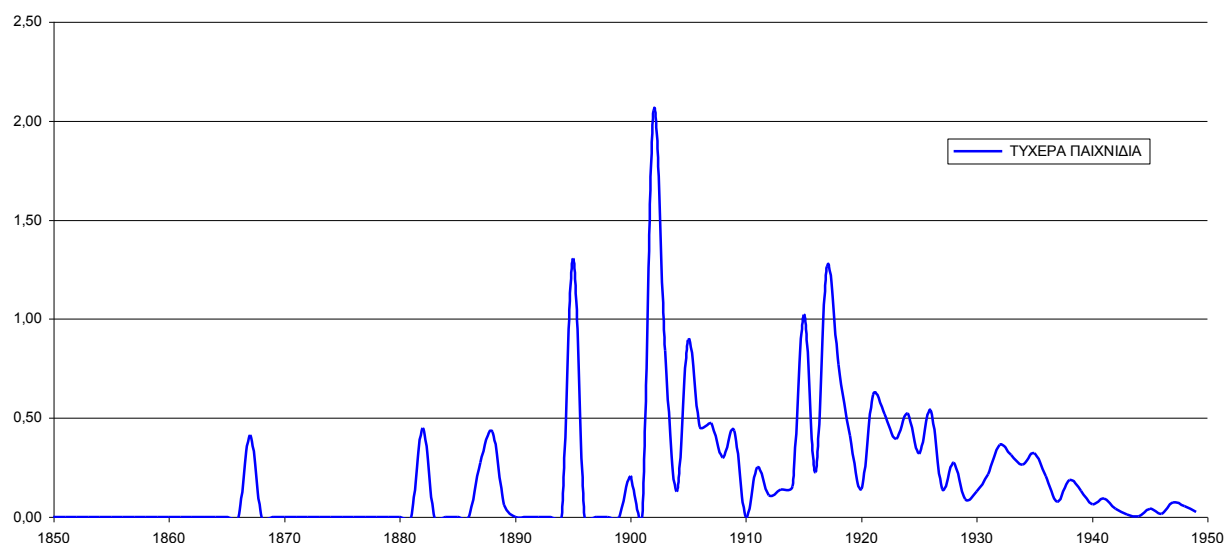
«...παρ' όλης τās επανειλημμένης διαταγάς μας και απαγορεύσεις, οὔτοι θέλουν νά ἐκθέτουν τήν Σχολήν εἰς τήν κοινωνίαν. Τήν 1ην Φεβρουαρίου κατερχόμενος ὁ διευθυντής τήν ὁδόν Γαλλικῆς Δημοκρατίας ἀντελήφθη, ὅτι εἰς τί καφενεῖον, ἔνθα συχνάζουν ἄτομα ὑπόπτου ἠθικῆς καί πεποιθήσεων, ὑπῆρχον μαθηταὶ τινές χαρτοπαίζοντες. Ἀμέσως εἰσῆλθεν καὶ συνέλαβεν τὸν μαθητὴν τῆς Στ' τάξεως Ε.Ρ., τοὺς δ' ἄλλους ὅχι μόνον δὲν τοὺς συνέλαβεν ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη οὔτε νὰ τοὺς ἀναγνωρίσῃ, ἐπειδὴ ἐξῆλθον μὲ καταπληκτικὴν ταχύτητα, παρασύραντες μάλιστα ἐν τῇ φυγῇ των καθίσματα καὶ θραύσαντες μερικοὺς ὑαλοπίνακας τοῦ καταστήματος...»¹.

Ενώ λοιπόν ὅλοι οι καθηγητές ιδιαίτερα των ημιαστικών περιοχών περιπολούν σε καφενεία, σε απομακρυσμένες γειτονιές, συνεργάζονται με την αστυνομία, εισβάλλουν στα δωμάτια μαθητών για να βρουν και να τιμωρήσουν τους παραβάτες, να επιτελέσουν με άλλα λόγια το καθήκον τους, στο γυμνάσιο Χανίων τη δεκαετία του 1930 απαντάμε μια άλλη άποψη, που αφορά γενικότερα κάθε τιμωρία μαθητή. Ότι **«το σχολείο αποτελείται από παιδαγωγούς και όχι από ποινικούς δικαστές, το σχολείο έχει σκοπό να προλαμβάνει την απόκλιση και όχι να τιμωρεί»**. Έτσι ακόμα και τους μαθητές που συνελήφθησαν από την αστυνομία στην ύπαιθρο, επειδή έπαιζαν με χρήματα το 1933, ο σύλλογος τους νουθετεί και τους επιπλήττει χωρίς να τους αποβάλλει. Σε μαθητή που συνελήφθει από χωροφύλακα επειδή έπαιζε κύβους το 1936, ο σύλλογος αναβάλλει την απόφαση και περιμένει να εκδικαστεί πρώτα από το δικαστήριο. Η περίπτωση αποτελεί άλλη μια εξαίρεση στο σύνολο της επικράτειας που δείχνει ότι οι προοδευτικοί εκπαιδευτικοί, οι εκπαιδευτικοί με επαρκείς παιδαγωγικές γνώσεις και ικανότητες, έχουν τη δυνατότητα να υπερβούν το κατεστημένο.

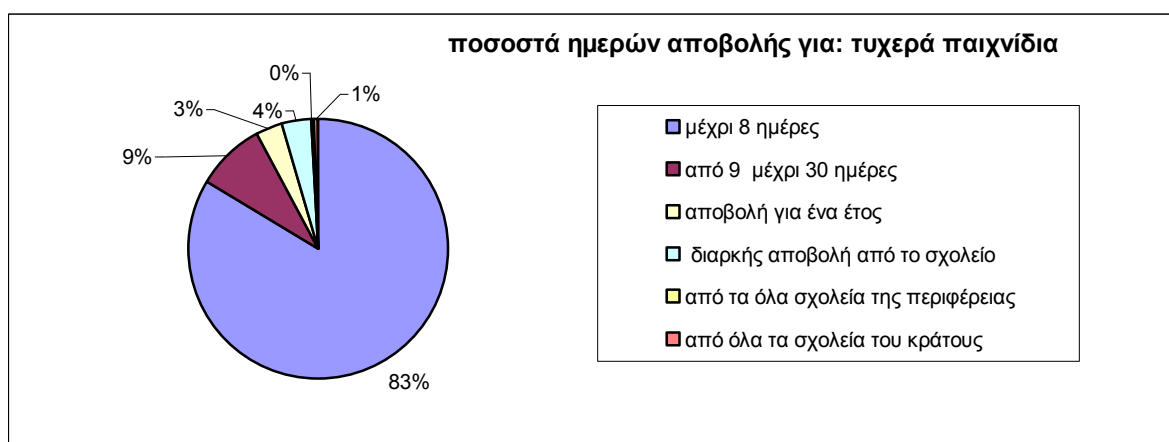
Τα τυχερά παιχνίδια συνδυάζονται με φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους. Έρχονται τέταρτα μαζί με το σκασιαρχείο στις «προτιμήσεις» των μαθητών με ποσοστό 6,2% του συνόλου των αταξιών. Το 1902 παίρνουν τη υψηλότερή τους τιμή, ενώ από το 1921 και μετά ακολουθούν σταθερά πτωτική πορεία.

¹ Γ. Καβάλας, πράξη 18/3-2-1934, ποινή 12 ημέρες αποβολή, ΓΑΚ Καβάλας

Διάγραμμα 2.2.5: Ποσοστά τιμωρηθέντων % του συνόλου των μαθητών ανά έτος λόγω τυχερών παιχνιδιών

Οι ποινές περιορίζονται στο όριο της δικαιοδοσίας του συλλόγου, δηλαδή οκτώ ημέρες αποβολή, κατά πολύ μεγάλο ποσοστό. Η διαρκής αποβολή από το σχολείο δε συμβαίνει παρά μόνο όταν συντρέχουν και άλλοι σοβαρότεροι λόγοι. Μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα παρουσιάζονται στους πίνακες 2.2.2α και 2.2.2β.

Πίνακας 2.2.2α: Τιμωρίες λόγω τυχερών παιχνιδιών με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1912	Γ Τρικάλων	5 μέρες	... μαθητής της Α' χαρτόπαιζε σε απόκεντρο μέρος, όπως καταγγέλλεται με έγγραφο της αστυνομικής διευθύνσεως
1917	1ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	2 μαθητές της Δ' έπαιζαν πόκερ
1919	Γ Πύργου	8 μέρες	4 μαθητές της Δ' χαρτόπαιζαν «στην οικία τους μετά δύο γυναικών ελαφρών ηθών»
1924	Γ Ανδρίτσαινας	5 μέρες	... κατόπιν έρευνας βρέθηκε τράπουλα σε μαθητή της Β' κατά την ώρα της διδασκαλίας
1925	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	4 μαθητές της Β' χαρτόπαιζαν φωνασκώντας, βωμολοχώντας, βλασφημώντας και πυροβολώντας στον αέρα
1926	1ο Γ Καλαμάτας	4 μέρες	3 μαθητές της Γ' έπαιζαν πεσσούς
1931	Πρακτικό Λύκειο Ηρακλείου	4 μέρες	5 μαθητές συνελήφθησαν να παίζουν κύβους εις αγροκήπιο του Δήμου σύμφωνα με καταγγελία του αστυνομικού τμήματος...

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1932	Γ Μεσολογγίου	5 μέρες	2 μαθητές σύμφωνα με έγγραφο του τάγματος ευζώνων, έπαιζαν χαρτιά με κομμουνιστή στα αποδυτήρια της αθλητικής ένωσης
1933	Γ Βέροιας	διαγωγή καλή	μαθητής της Ε' έπαιζε χαρτιά το καλοκαίρι σε καφενείο
1934	1ο Γ Καλαμάτας	0 μέρες	3 μαθητές συνελήφθησαν να χαρτοπαίζουν στο γραφείο του πατέρα του πρώτου
1935	Πρακτικό Λ Πύργου	8 μέρες	2 μαθητές της Ε' χαρτόπαιζαν "περί ώραν 3 ^{ην} πρωινήν εις καταγώγιον καφενείον τελούν υπό διαρκή επιτήρησιν της αστυνομίας, λόγω του ότι εις αυτό συχνάζουσι χασισοπότοι και εν γένει κακοποιά στοιχεία"
1936	1ο Γ Καλαμάτας	4 μέρες	μαθητής της Δ' έπαιζε χαρτιά σε καφενείο κατά την ώρα του εκκλησιασμού
1937	Γ Χανίων	8 μέρες	3 μαθητές της Δ' χαρτόπαιζαν ενώ «διετέλουν εν αποβολή λόγω χαρτοπαιξίας»
1947	Γ Διαβολιτσίου	8 μέρες	σε μαθητή της Στ' κατά την σωματική έρευνα βρέθηκαν στην τσέπη του παιγνιόχαρτα
1947	Γ Νεμέας	8 μέρες	3 μαθητές της Στ' έπαιζαν ζάρια με χρήματα και συλληφθέντες υπό της αστυνομίας κρατήθηκαν για μία νύχτα

Πίνακας 2.2.2β: Τιμωρίες λόγω τυχερών παιγνιδιών με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1888	Γ Πύργου	80 μέρες	3 μαθητές της Γ' αποκλείσθηκαν από τις εξετάσεις του Ιουνίου επειδή χαρτόπαιζαν
1903	1ο Γ. Σπάρτης	10 μέρες	3 μαθητές της Α' έπαιζαν απαγορευμένα παιγνίδια κατ' οίκον
1903	1ο Γ. Σπάρτης	140 μέρες	3 μαθητές που παρασύρουν και τους συμμαθητές τους στην χαρτοπαιξία
1932	Γ Βόλου	15 μέρες	...συνελήφθη υπό χωροφύλακος χαρτοπαίζων μετά μη μαθητών και εις το θυλάκιον αυτού ευρέθησαν έν κυτίον μετά ενός πούρου...
1933	Γ Καβάλας	12 μέρες	5 μαθητές της χαρτόπαιζαν σε καφενείο όπου συχνάζουν άτομα υπόπτου ηθικής και πεποιοθήσεων
1936	1ο Γ Καλαμάτας	ένα έτος	2 μαθητές της συνελήφθησαν από αστυνομικούς στο δωμάτιο την 2αν π.μ. χαρτοπαίζοντας με χρήματα
1939	Γ Αρεόπολης	30 μέρες	5 μαθητές χαρτόπαιζαν στο δωμάτιο με χρήματα
1940	Γ Φιλιατρών	από το σχολείο	... "διὰ χαρτοπαιξίαν και συκοφαντίαν... να απομακρυνθή του σχολείου, να επιδοθή εις άλλην εργασίαν, αν δεν δύναται δι' αλλαγής σχολείου ή διαγωγής να βελτιωθή και να σωθή εκ της κακής επιδράσεως...
1947	Γ Διαβολιτσίου	20 μέρες	2 μαθητές της Ζ' κατά την ώρα της διδασκαλίας περιεργάζονταν παιγνιόχαρτα που είχαν μαζί τους

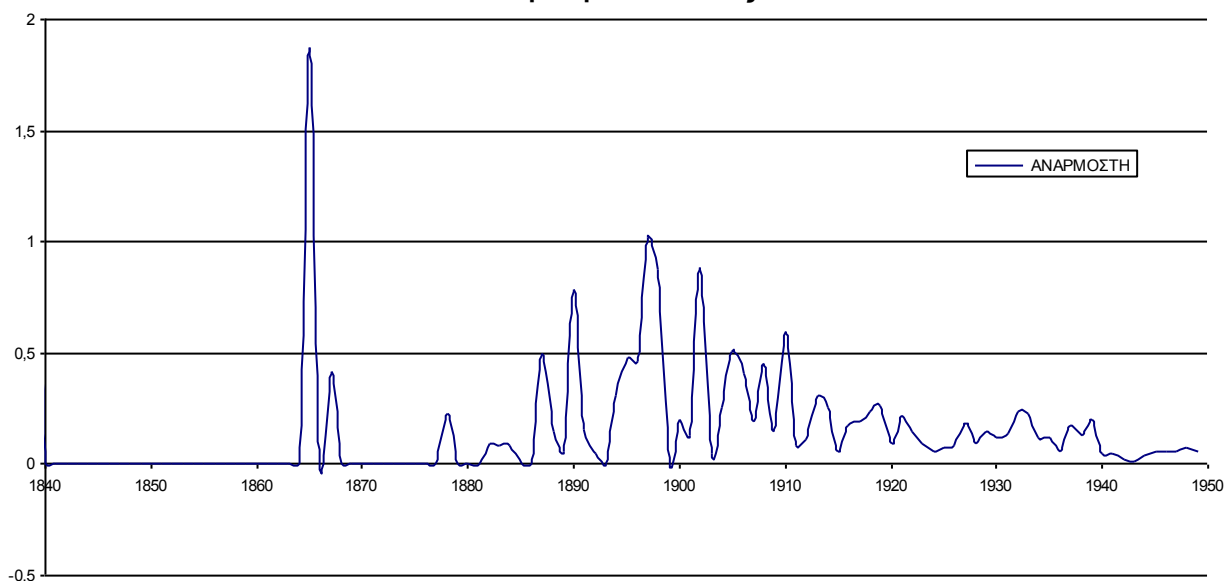
2.2.3. ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Ο όρος «ανάρμοστη συμπεριφορά» είναι κάπως συγκεκριμένος. Ειδικά κατά το 19^ο αιώνα χρησιμοποιείται κατά κόρον, χωρίς να διευκρινίζεται το περιεχόμενό του. Πολύ πιθανόν να υπονοείται η αυθάδεια, η ανυπακοή ή οτιδήποτε άλλο ακόμα πιο σοβαρό. Παρατηρούμε ότι το 19^ο αιώνα επικρατεί μια τάση να μην κατονομάζονται τα σοβαρά παραπτώματα, γι αυτό συχνά υπάρχουν διαταγές από το Υπουργείο που ζητούν να γίνεται ακριβής περιγραφή των γεγονότων με σαφήνεια και χωρίς αοριστολογίες. Από το 1867 οι περιγραφές γίνονται πιο ξεκάθαρες, χωρίς αυτό να σημαίνει πως απουσιάζουν και οι εξαιρέσεις. Στην κατηγορία αυτή λοιπόν συμπεριλάβαμε όλες αυτές τις ασαφείς περιπτώσεις, που αναφέρονται ως «ανάρμοστη συμπεριφορά», καθώς και όλες εκείνες τις «απρεπείς» και «αγενείς» συμπεριφορές, οι οποίες δεν μπορούν να ενταχθούν στις συγκεκριμένες υπόλοιπες κατηγορίες εξωσχολικής συμπεριφοράς. Ως ανάρμοστη συμπεριφορά θεωρούνται οι αταξίες, ο θόρυβος, και οι ασχημονίες στο δρόμο - που δεν εντάσσονται στους απαγορευμένους

χώρους και παρέες - οι βωμολοχίες, οι βρισιές, οι φάρσες, και οι λοιπές «έκτροπες» σκηνές εκτός σχολικού χώρου, η παρενόχληση περαστικών, η δυσφήμιση προσώπων και γενικά κάθε «απρεπής» στάση προς το σύλλογο, τον καθηγητή, το συμμαθητή, τον παιδονόμο, ή τους πολίτες, έτσι όπως την αντιλαμβάνονται οι καθηγητές. Μέχρι και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα η ανάρμοστη συμπεριφορά κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα, σε ένα γενικότερο κλίμα αποκλίνουσας συμπεριφοράς που περιλαμβάνει τους απαγορευμένους χώρους, τα τυχερά παιχνίδια και το κάπνισμα.

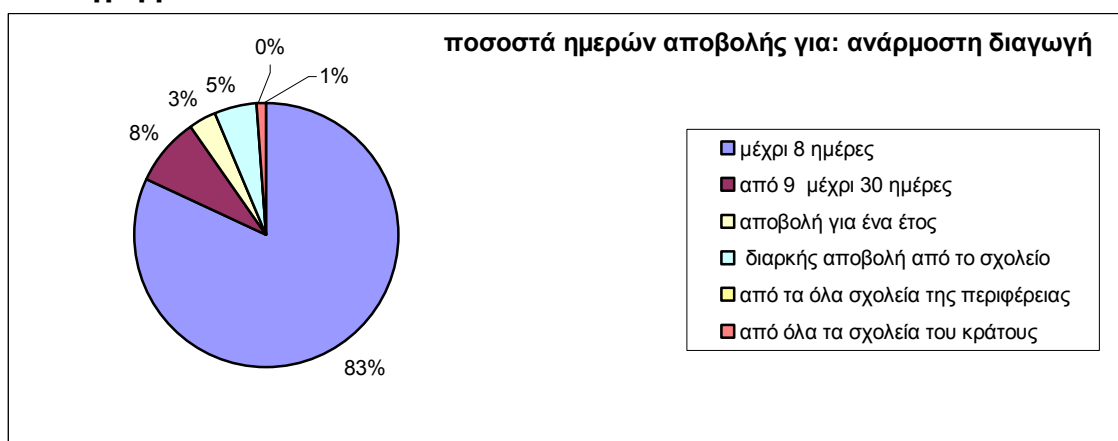
Διάγραμμα 2.2.6

Ποσοστά τιμωρηθέντων για ανάρμοστη συμπεριφορά επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Οι ποινές περιορίζονται κατά 83% στο ύψος της δικαιοδοσίας του συλλόγου.

Διάγραμμα 2.2.7

Μερικά περιστατικά όπως λ.χ. τα δύο επόμενα είναι όντως «ανάρμοστα», δηλαδή τελείως μη αποδεκτά και από την ευρύτερη κοινωνία:

...ο μαθητής τής Γ' τάξεως Η.Τ. τῇ 2αν Ἰουνίου περὶ ὥραν 1μ.μ. ἀφ' οὗ συνέφαγε μετὰ τῶν συνοίκων του καὶ ὡς φαίνεται ἔπιδε περισσότερόν του δέοντος, ἀπεδέχθη πρότασιν γενομένην ὑπὸ τοῦ Τ. ἵνα γυμνὸς ἐξ ὁλοκλήρου καὶ φορῶν τὸ ἕτερον τῶν ὑποδημάτων του, ἐξέλθῃ ἐκ τῆς οἰκίας του, διέλθῃ τὴν ὁδὸν ἀνέλθῃ μέτρα τινὰ ἄνωθεν τῆς ὁδοῦ ἐν μέσῳ ἄλλων οἰκιῶν καὶ εἴτα ἐπιστρέψῃ καὶ ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ἵνα κατόπιν λάβῃ δέκα καὶ πέντε δραχμάς, ἃς ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ αὐτῷ ἀμέσως ὁ Τ. μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς προρρηθείσης πράξεως... ὁ Η. Τ. ἐξετέλεσε τὴν προρρηθείσα ἀκοσμία καὶ ἐπιστρέψας ἔλαβε τὰς δέκα καὶ πέντε δραχμάς...»¹,

¹ Γ. Δημητσάνας, πράξη 149/3-6-1909, ποινή 90 ημέρες, ΓΕΛ Δημητσάνας

«συνεσώρευσε παρά την θύραν τῆς κατοικίας τούτου, βοείους κόηρους... καὶ ρόδαν κάρου... ἤλπεισαν τὰ κλεῖθρα τῆς θύρας τοῦ γυμνασίου διὰ περιττωμάτων ἀνθρώπων... ἐξεβίασε τὴν ὀπισθίαν θύρα τοῦ γυμνασίου μετὰ τῶν ... συνελήφθη ἐντὸς τοῦ γυμνασίου εὐρισκόμενος ἐν ἀναίσθησιν πιθανῶς ἐκ χασισοποτίας...»¹.

Περισσότερα χαρακτηριστικά παραδείγματα παρουσιάζονται στους πίνακες 2.2.3α και 2.2.3β.

Πίνακας 2.2.3α Ανάρμοστες συμπεριφορές με ποινές μέχρι 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή ανάρμοστης συμπεριφοράς
1895	Γ Δημητσάνας	8 μέρες	...παρενόχληση οικίας συμμαθητή την νύχτα
1896	Γ Δημητσάνας	5 μέρες	...η διαγωγή του δεν συνάδει προς την αξιοπρέπεια μαθητού
1906	Γ Δημητσάνας	6 μέρες	...είχε υβριστική συμπεριφορά στην οικοδόσποινα του
1910	Γ Ναυπλίου	3 μέρες	...κατά την λαμπαδηφορία της εθνικής εορτής «εν Ναυπλίω ητάκτη»
1912	Γ Δημητσάνας	7 μέρες	...αποκάλεσε το γυμναστή καταχραστή χρημάτων τα οποία προορίζονταν για αγορά σφαίρας φουτ-μπολ ...
1914	2ο Γ Θεσσαλονίκης	2 μέρες	...μπήκαν στο γραφείο, άνοιξαν τους καταλόγους και κοίταζαν τους βαθμούς τους
1916	Γ Ληξουρίου	8 μέρες	...φώναζαν θορυβωδώς στον επιστάτη γιατί είχε αργήσει...
1917	1ο Γ Σπάρτης	6 μέρες	...απέστειλε επιστολή με ανάρμοστες φράσεις
1917	2ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	3 μαθητές της Δ' και 2 της Α' αποτελούσαν μέλη συμμορίας, ως εξήχθη εκ των διαφόρων εγγράφων των κατασχεθέντων υπό της Αστυνομίας... εκ των ανακρίσεων απεδείχθη ότι δεν είχαν συνειδησιν των πράξεών των...
1921	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...παραβίασε επιστολή συμμαθητή
1922	Γ Βέροιας	1 μέρα	...κατά την ίδια παράστασιν υποδύθηκε πρόσωπα χυδαίου τύπου, ακατάλληλα προς ερμηνείαν εκ μέρους μαθητού
1922	Γ Βέροιας	3 μέρες	...σε σχολική παράσταση απάγγειλε μονόλογο άσεμνου περιεχομένου ...
1922	Γ Βέροιας	6 μέρες	...απέστειλε ανώνυμη επιστολή κατά της υπολήψεως συμμαθητή του
1923	1ο Γ Σύρου	6 μέρες	...αποδοκίμασαν με κραυγές τους μαθητές της Εμπορικής Σχολής που πήγαιναν στην εκκλησία
1923	Γ Βέροιας	8 μέρες	... ρυπαρότητα στο θρανίο του
1924	Γ Σιάτιστας	5 μέρες	...πήγαν 11-1 τη νύχτα σε ξένο σπίτι
1925	Γ Ανδρίτσαινας	4 μέρες	... « δια πράξεις αντιβαίνουσες προς το σεμνόν και αξιοπρεπές ήθος του μαθητικού αξιώματος»
1926	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	...συνέταξαν σατυρικά ποιήματα κατά ορισμένων μαθητών και μαθητριών και τα δημοσίευσαν σε αθηναϊκά φύλλα
1927	Γ Αλεξανδρούπολης	7 μέρες	...έβριζε σύζυγο καθηγητή
1927	Γ Αμαρουσίου	5 μέρες	...δια κραυγών και ασμάτων παρενοχλούσαν τους περιπατητές και τους καταστηματαρχες εις το κεντρικότερο μέρος της κωμοπόλεως
1927	Γ Αρεόπολης	5 μέρες	...δημοσίευσαν στο περιοδικό "Περίδρομο" ανταπόκριση καθαπομένη της υπολήψεως συμμαθητή των και άλλου τινός
1928	1ο Γ Βόλου	5 μέρες	... έδειξαν ανάρμοστη συμπεριφορά προς μητροπολίτη
1928	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...έδειξαν απρεπή διαγωγή θορυβώντας δια συριγμών στην αυλή του σχολείου επί παρουσία καθηγητού
1928	Γ Γυθείου	7 μέρες	...κακομεταχειρίστηκαν γέροντα
1929	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...για άσεμνη χειρονομία εντός της αίθουσας διδασκαλίας και μετά το τέλος του μαθήματος
1929	Γ Μολάων	8 μέρες	...για σατυρικό ποίημα
1929	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	... ενήργει παρασκηνιακώς προς ματαίωσιν έργων άτινα έμελλον να παιχθώσι κατά την εορτήν της εθνικής ημέρας της 25ης Μαρτίου
1930	2ο Γ Πειραιά	3 μέρες	...ατάκτησαν έξω από τη Γαλλική Σχολή Saint Paul

¹ Γ. Γυθείου πράξη 21/1912, ποινή για πάντα από το σχολείο, ΓΑΚ Σπάρτης

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή ανάρμοστης συμπεριφοράς
1930	Γ Μολάων	4 μέρες	...λαθραία ανέβηκαν στο κάρο που μετέφερε τις μαθήτριες ... "συντελέσαντες ούτως εις τήν δυσφορίαν των άλλων μαθητών και τα σχόλια της κοινωνίας"
1931	Γ Καβάλας	3 μέρες	...παρεκτράπηκαν στην εκδρομή
1931	Γ Χανίων	5 μέρες	...παρενόχλη καθ' οδόν γέροντα δι απρεπών φράσεων
1932	2ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...κατά την επιστροφή από την εκδρομή, "διὰ λόγων φράσεων ασέμνων, ασμάτων και χειρονομιών", δεν έδειξαν τον ανάλογο σεβασμό προς τους καθηγητές τους...
1932	Γ Τρικάλων	7 μέρες	.φώναξαν βλέποντας το δεσπότη: "ο σεβασμιότατος" (η ποινή ανακαλείται με απόφαση του σεβασμιωτάτου)
1932	Γ Χανίων	5 μέρες	...εφέρθη απρεπώς προς καθηγητήν της Ιερατικής σχολής
1933	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	... «ιδόντες τον Ιερέα ... ήρχισαν να εφωνάζωσιν "παπάς, παπάς... πάρτον ρε»...
1933	4ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	...έπαιζε φιστίκια με φιστικοπώλη
1933	Γ Αλεξανδρού-πολης	8 μέρες	...δημοσίευσε σε εφημερίδα της Θεσσαλονίκης ότι ο αξιωματικός της αστυνομίας αναμείχθηκε σε κομματικά
1933	Γ Αρεόπολης	4 μέρες	...ούρησε στο υπόστεγο του γυμνασίου
1933	Γ Θηλέων Καλαμάτας	2 μέρες	...έκαναν απόπειρα υπνωτιστικών πειραμάτων
1933	Γ Κοζάνης	8 μέρες	...δεν έδειξαν αλληλεγγύη σε παρενοχλούμενες συμμαθήτριες
1933	Γ Νεμέας	7 μέρες	... ατύχημα με κροτίδες
1933	Γ Τρικάλων	4 μέρες	... σκηνή γύρω από καστανοπώλη
1934	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...ενόχλησε την οικογένεια της χήρας ...
1934	4ο Γ Πειραιά	7 μέρες	...κινιόταν επιδεικτικώς στο προαύλιο την ώρα των εισαγωγικών εξετάσεων
1934	Γ Πελοπίου	1 μέρα	...εξεφράσθη ανευλαβώς κατά του ιερέως της κοινότητός του, ο οποίος ανέφερε εις το γυμνάσιον, ότι απουσίασεν εκ του εκκλησιασμού
1934	Γ Λευκάδας	3 μέρες	...ομίλησε απρεπώς περί μαθητού προς συμμαθήριά της
1934	Γ Νέας Σμύρνης	8 μέρες	... ασχολούμενοι με πειράματα υπνωτιστικά εκτός του σχολείου συνετέλεσαν να θιγεί η τιμή οικογενειών και του σχολείου
1935	2ο Γ Αθήνας	6 μέρες	«ενέπαιξε καθ' οδόν πτωχόν τινα και δυστυχή ανισόρροπον...»
1935	2ο Γ Τρίπολης	7 μέρες	...έκανε θόρυβο έξω από το γυμνάσιο μεσημέρι
1935	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	«ούρησεν μαθητήν του δημοτικού εις την κεφαλήν και επί του εξωτερικού του ενδύματος»
1935	Γ Μεσολογγίου	5 μέρες	... «κρέμασε τεμάχιο ράκους σε πολίτη»
1936	1ο Γ Αργοστολίου	5 μέρες	...«εν τη κεντρικωτέρα οδώ της πόλεως δια των φωνασκιών του προεκάλεσε την κοινήν προσοχήν συλληφθείς μάλιστα υπό οργάνων της τάξεως»
1936	1ο Γ Βόλου	3 μέρες	...ενοχλούσαν αιδεσιμότατο
1936	1ο Γ Σπάρτης	7 μέρες	...δημιούργησε επεισόδια στις διακοπές
1937	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...εντός του τροchioδρομικού οχήματος επεκόλλησε επί των νώτων τραπεζτικού υπαλλήλου χάρτην με τας λέξεις "πωλείται όνος κλπ"
1937	1ο Γ. Βόλου	5 μέρες	...ενοχλούσαν κρούοντες ηλεκτρικούς κώδωνες οικίας...
1937	2ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...έτρωγαν εντός τάξεως
1937	3ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...είπαν: "να ρε ένας αξιωματικός, έχει και γαλόνια"
1937	Γ Αγρινίου	5 μέρες	...εκαβαλήκευσεν ο ένας τον άλλον εις κεντρικό μέρος της πόλεως
1937	Γ Βέροιας	5 μέρες	...αποδοκίμασαν αστυνομικόν όργανον εν τω προαυλείω του σχολείου
1937	Γ Νέας Φιλαδέλφειας	5 μέρες	...συγκεντρώθηκαν το απόγευμα άνευ αδείας καθ' ός ώρας το γυμνάσιον δεν ελειτούργει εις μιαν των αιθουσών του

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή ανάρμοστης συμπεριφοράς
			υπό την πρόφασιν συνεργασίας και έπαιζον κατά τρόπον ανάρμοστον εις μαθητάς
1938	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...είπε εις την επιστάτη που προσεκόμιζε κάθισμα εις την τάξιν δια να καθεσθή ο γενικός επιθεωρητής: "καλώς τον τεμπέλη"
1938	1ο Γ Καλλιθέας	3 μέρες	...στην εκδρομή άναψε φωτιά στα πεύκα
1938	1ο Γ Καλλιθέας	μείωση διαγωγής	...ερρύπανε την αίθουσα του σχολείου ουρών εν αυτή
1938	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	5 μέρες	...μη δυνάμενος ως καθηστερήσας να εισέλθει εις το σχολείο δια της κυρίας εισόδου, εισήλθε αναρριχηθείς δια των παράθυρων της Δ' τάξεως
1938	8ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...φώναξε αποδοκιμαστικώς την λέξιν εε κατά την κάθοδον του αστυφυλάκου εκ του γραφείου
1938	Γ Αμαλιάδας	2 μέρες	...δεν ετήρησαν την προσήκουσαν στάσιν κατά την αποχώρησιν της σημαίας
1938	Γ Έδεσσας	6 μέρες	...χιονοπόλεμο και εξύβριση μητέρας διοικητή
1938	Γ Κοζάνης	5 μέρες	...μπήκαν σε ξένο περιβόλι άνευ άδειας
1938	Γ Μεσσήνης	5 μέρες	...δεν άνοιξε στο παιδονόμο
1938	Γ Πύργου	8 μέρες	...μούντζωσε γερμανόπουλα που ήταν εκδρομείς εις την Αρχαία Ολυμπία...
1938	Γ Πύργου	5 μέρες	...ωμίλει προς τούτους ειρωνικώς αγγλιστί
1938	Γ Ληξουρίου	5 μέρες	...δι απανθρώπους αστείσμούς προς πτωχόν παιδα πωλούντα καραμέλες εν τη αυλή του σχολείου
1939	1ο Γ Πειραιά	5 μέρες	...καθ' ην στιγμίν εψάλλετο ο ύμνος της ΕΟΝ, ούτος εκάθητο χαμαί λόγω άλγους στομάχου, πάσχων εκ χρονίου νοσήματος, το οποίο δεν είχε αναφέρει εις την σχολήν, ...παρέλειψε να αναφέρει την ασθένειάν ταύτην εις τον αρμόδιον βαθμοφόρον
1939	Γ Αλμυρού	4 μέρες	...χρησιμοποίησε το τηλέφωνο του σχολείου
1939	Γ Άργους	4 μέρες	...έρριπταν λίθους για παιχνίδι
1939	Γ Καστοριάς	3 μέρες	...μετά τας απογευματινάς εργασίας του σχολείου εισήλθον δια του παραθύρου του διδακτηρίου εντός αυτού ίνα λάβωσι γνώσιν των κοινοποιηθέντων βαθμών των
1939	Γ Μεσολογγίου	5 μέρες	...εθορύβει στο εκκλησίασμα και κρυφάκουγε την συνεδρίαση του συλλόγου
1939	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	8 μέρες	...κατέφτανε με το ποδήλατο ιδιωτικά αυτοκίνητα αποσπούσε τους οπισθίους μικρούς ερυθρούς φανούς & τους διαμοίραζε ¹ .
1940	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ύβρισεν κυρίαν δια απρεπών και ασέμνων φράσεων
1940	Γ Γυθείου	6 μέρες	...γελών εις βάρος αξιωματικού κατοχής
1940	Γ Καστοριάς	3 μέρες	...δια της επιτηδεύσεως της φωνής του καθ' όν χρόνον εψάλλετο ο εθνικός ύμνος επροκάλεσε το μειδίαμα ενίων συμμαθητών του και ησέβησεν ούτως προς την ιερότητα της στιγμής
1941	1ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	...περιέπαιζαν ιερέα
1941	2ο Γ Τρίπολης	8 μέρες	...φώναζε απέναντι από το Ιταλικό νοσοκομείο
1941	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...σε καθηγητή κατά την διανομή του μαθητικού συσσιτίου
1942	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	2 μέρες	...εισήλθε εις την Στ' τάξιν αυθαιρέτως και αναβάς εις την έδραν άρχισε να ομιλεί προς όλους τους μαθητάς
1942	Γ Κυπαρισσίας	2 μέρες	...έφτυνε
1942	Γ Κυπαρισσίας	5 μέρες	...εκάθησαν στα στασίδια της εκκλησίας
1944	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...δεν τήρησαν προσοχή στην υποστολή της σημαίας
1944	Γ Άργους	6 μέρες	...απεκάλεσε το διευθυντή του νοσοκομείου " αρνηθέντος να εγχειρήση την άπορον μητέρα του πάσχουσα εκ κήλης, κτήνος"

¹ Επίσης κατέφθανε αυτόκίνητα διανομής λεμονάδων άναρριχόμενος και άφαιρούσε φιάλες που τις έπινε με φίλους του. Άφαίρεσε στην Κηφισιά πινακίδα του δήμου προς καθοδήγησιν των αυτόκινήτων

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή ανάρμοστης συμπεριφοράς
1944	Γ Διαβολιτσίου	8 μέρες	...για ανευλαβείς λόγους προς την εθνοφυλακή
1944	Γ Έδεσσας	4 μέρες	...φώναξε ΟΠΑ κατά τη διέλευση της σημαίας με προσκόπους στις 28 Οκτώβρη
1945	Γ Γρεβενών	διαγωγή καλή	...δια φακών παρενώχλουν εις την πλατείαν τους διαβάτας
1945	Γ Τρικάλων	5 μέρες	...ήταν μαυραγορίτης μαζί με τον πατέρα του καθηγητή
1946	6ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...εμπόδιζαν μαθήτρια να πάει σπίτι της ζητούσαν να τους πληρώσει τα μπαλόνια
1946	Γ Γαστούνης	8 μέρες	..στην επέτειο της 25 ^{ης} Μαρτίου, βγήκε σε εξώστη σπιτιού της πλατείας και κατέκρινε το σύλλογο των καθηγητών
1946	Γ Έδεσσας	8 μέρες	...έχυσε το γάλα συμμαθητή
1946	Γ Θηλέων Καλαμάτας	8 μέρες	...εις επιστολή απευθυνόμενη προς εν Κορώνη φίλη της καθάπτεται του ηθικού βίου συμμαθητριών της δημιουργούσα ανηθικούς φανταστικούς εικόνες εις βάρος των...
1946	Γ Μεσσήνης	5 μέρες	...για ύπουλη στάση
1947	Γ Αιγίου	8 μέρες	...διατάραξη γύρω απ το νοσοκομείο
1947	Γ Διαβολιτσίου	8 μέρες	...απεπειράθησαν να ανέλθωσιν επί της αμαξοστοιχίας εν κινήσει
1947	Γ Μεσολογγίου	2 μέρες	...έκανε θόρυβο έξω από συνεδριάζων δημοτικό συμβούλιο
1947	Γ Νέας Φιλαδέλφειας	8 μέρες	...καθ' ήν στιγμήν η πλειονότης των μαθητών παρέδιδε τα δώρα τους δια τους τραυματίας στρατιώτας, είπεν εις τον συμμαθητήν του δεικνύων μίαν καρφίτσαν "έχω μια σκουριασμένη καρφίτσα και θα τη δώσω στους τραυματίες"
1947	Γ Σερρών	8 μέρες	...απαίτησε ρόφημα με αυθάδεια
1947	Γ Τήνου	5 μέρες	...έρριπταν εις το κύπελον ένθα ελάμβανον το γάλα ακαθαρσίας
1948	5ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	...ούρησε στο ανθοκήπιο του σχολείου
1948	Γ Αλεξανδρούπολης	5 μέρες	...απέστειλε γράμμα - φάρσα
1948	Γ Αλεξανδρούπολης	6 μέρες	...απέστειλε δέμα - φάρσα
1948	Γ Ναυπάκτου	διαγωγή καλή	...έγραψε επιστολή προς τον σύζυγον της καθηγήτριας... δια την προαγωγήν φίλου του..., υποσχόμενος δια την εξυπηρέτησιν ταύτην δώρα
1948	Γ Πολυγύρου	2 μέρες	...κατήλθον εις την πόλιν επί αυτοκινήτου άνευ αδείας του σχολείου
1948	Γ Τρικάλων	4 μέρες	...έριψε χιονόμπαλα σε διαβάτες
1949	3ο Γ Θεσσαλονίκης	διαγωγή καλή	...εις πρόχειρον συμμαθητού του έγραψε στίχους ασυμβιβάστους δια χριστόν μαθητήν ως προς το περιεχόμενον
1949	Γ Κιλκίς	3 μέρες	...δεν συμμετείχαν στην κηδεία αποβιώσαντος μαθητού

Πίνακας 2.2.3β Ανάρμοστες συμπεριφορές με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή ανάρμοστης συμπεριφοράς
1867	Γ Λευκάδας	30 μέρες	διηγούνταν στην πλατεία βάρβαρες πράξεις που κάποιοι άλλοι είχαν διαπράξει (περί περιπτωμάτων κλπ) μέσα στο σχολείο
1878	Γ Ληξουρίου	180 μέρες	...για δυσφήμιση έντυπη
1884	Γ Λευκάδας	90 μέρες	...επί τεμαχιδίου χάρτου έγραψε λέξιν υβριστικήν περί της συζύγου του ειρηνένου καθηγητού
1895	Γ Φιλιατρών	από το σχολείο	...προς το γυμνασιάρχη και το σύλλογο (αόριστα)
1897	2ο Γ Πάτρας	15 μέρες	...«ήδον ασέμνως»
1898	Γ Δημητσάνας	10 μέρες	... «απομακρυθέντων εκ του σχολείου, προβάντων εις πράξεις ανοικείου προς μαθητάς»
1900	Γ Τρικάλων	150 μέρες	...διέδιδε συκοφαντίες εις βάρος της επάρκειας καθηγητή και παρενέβαλε και ανοικείου επικρίσεις ως προς την

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή ανάρμοστης συμπεριφοράς
			βαθμολογίαν των εξεταστέων μαθημάτων, όπερ άπτεται της δράσεως άπαντος του γυμνασιακού συλλόγου
1902	2ο Γ Πάτρας	15 μέρες	...έκαναν θόρυβο στο δρόμο με κροτίδες
1902	2ο Γ Πάτρας	60 μέρες	...έκανε θόρυβο και πετούσε λεμόνια στο δρόμο
1907	Γ Τρικάλων	15 μέρες	...έκαναν οχλαγωγία στην συνοικία τους
1908	Γ Γυθείου	90 μέρες	...συνελήφθη υπό της αστυνομίας δια διαφόρους παρεκτροπές
1909	Γ Γυθείου	60 μέρες	...έθεταν σε κυκλοφορία ανώνυμες επιστολές μεταξύ μαθητών
1920	Γ Λευκάδας	από το σχολείο	...απεπειράθη να ελευθερώσει φωνασκών και ασχημονών τον κρατούμενον υπό της αστυνομίας μαθητήν Α., τον οποίο την προηγούμενη είχε καταγγείλει στη διεύθυνση του γυμνασίου ως λακτίσαντα αυτόν...
1929	Γ Λιβαδειάς	από το σχολείο	...έβρισε χυδαία την καθηγήτρια των τεχνικών: "έξω σκρόφα, έξω πουτάνα κλπ..."
1930	Γ Αρεόπολης	60 μέρες	...τοιχοκόλλησαν δυσφημίσεις για πολίτες
1933	1ο Γ Λάρισας	από το σχολείο	...για εξώθηση σε αλητεία
1934	1ο Γ Λάρισας	ένα έτος	...«ουρούντες έξωθεν της οικίας χωροφύλακα»
1937	Γ Χανίων	15 μέρες	...στο διαγώνισμα των γαλλικών ενώ ρωτούσε το συμμαθητή του, ο καθηγητής του απαγόρευσε να μιλά και αυτός απάντησε : "βρε πες μου συ και ότι θέλει ας λέγει αυτός"
1938	Γ Μεσσήνης	10 μέρες	...παρεσύρθει διαταράσων την κοινήν ησυχία
1939	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από τα σχολεία της περιφέρειας	έν άγνοία των γονέων των μετέβησαν 3 μέρες στην Αθήνα
1941	Γ Ναυπάκτου	από το σχολείο	...απεπειράθη κατά το τέλος της σχολικής περιόδου να δωροδοκίση μέλος της οικογενείας του καθηγητού κ.Τ. επί σκοπώ όπως αντικαταστήση γραπτόν δοκίμιον των λατινικών δι άλλου.
1945	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	30 μέρες	...εξήγαγε το πέος του και ούρησε εντός κενού δοχείου. Μετά ταύτα εξεσφενδόνησε τούτο εκ του παραθύρου προς την οδόν
1947	Γ Ναυπάκτου	από το σχολείο	...παρενόχληση καθηγήτριας με καντάδες το βράδυ: "άνοιξε σκληρόκαρδη Α.", και άλλα παρόμοια...
1948	Γ Πύργου	15 μέρες	...διαπληκτιζόμενος μετά συμμαθητού του και παρατηρηθείς παρά τινος διερχομένου ενωμοτάρχου, φέροντος πολιτικήν ενδυμασίαν, ...
1949	Γ Πύλου	ένα έτος	...έπαιζε προκλητικά με αλυσίδα στην αγορά
1949	Γ Σερρών	ένα έτος	...καυχώντο στο λεωφορείο για άσεμνες πράξεις που διέπραξαν στη Θεσσαλονίκη

2.2.4. ΚΑΠΝΙΣΜΑ

Το κάπνισμα αποτελεί μια παράβαση που εισάγει το παιδί στον κόσμο των μεγάλων. Χαρακτηρίζει κυρίως τον 20^ο αιώνα και καταλαμβάνει κατά μέσο όρο το 4,1% των περιπτώσεων απειθαρχίας. Μειώνεται δραστικά μετά το 1940, παρόλο που αποκτά περισσότερους συμβολισμούς καθώς προβάλλεται από ινδάλματα του κινηματογράφου. Βρίσκεται υπό διωγμό ως στοιχείο της αλητείας και της μποέμικης ζωής. Δηλαδή δεν διώκεται τόσο για λόγους προστασίας της υγείας, όσο για το συμβολισμό του. Αν ρίξουμε μια ματιά στο σκεπτικό των καθηγητών όταν τιμωρούν έναν μαθητή επειδή κάπνιζε, θα διαπιστώσουμε ότι η πράξη αυτή θεωρείται ασέβεια προς τους καθηγητές, πράξη που διασύρει το γόητρο του σχολείου στην κοινωνία:

«...έν ώ κατήρχετο την όδον σιδηροδρόμου..., εΐδεν ενώπιόν του τόν μαθητήν τοῦ γυμνασίου Η.Π. διερχόμενον καί έχοντα έν τῷ στόματι ύπερμεγέθους διαστάσεως πίπαν μετά σιγάρου, μορφάζοντα δέ καί εΐρωνικῶς αὐτῷ προσμειδιώντα, καί θεωρῶν τήν πράξιν ταύτην τοῦ μαθητοῦ ὡς άσέβειαν πρὸς τόν καθηγητήν ἐπιβάλλει μετά σκέψιν τήν ποινήν τῆς δεκαπενθημέρου άποβολῆς έκ πάντων τῶν

μαθημάτων, υποχρεοῖ δὲ τὸν μαθητὴν νὰ ἐκτίσῃ τὴν ποινὴν αὐτοῦ ταύτην ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν μαθημάτων κατὰ Σεπτέμβριον...»¹

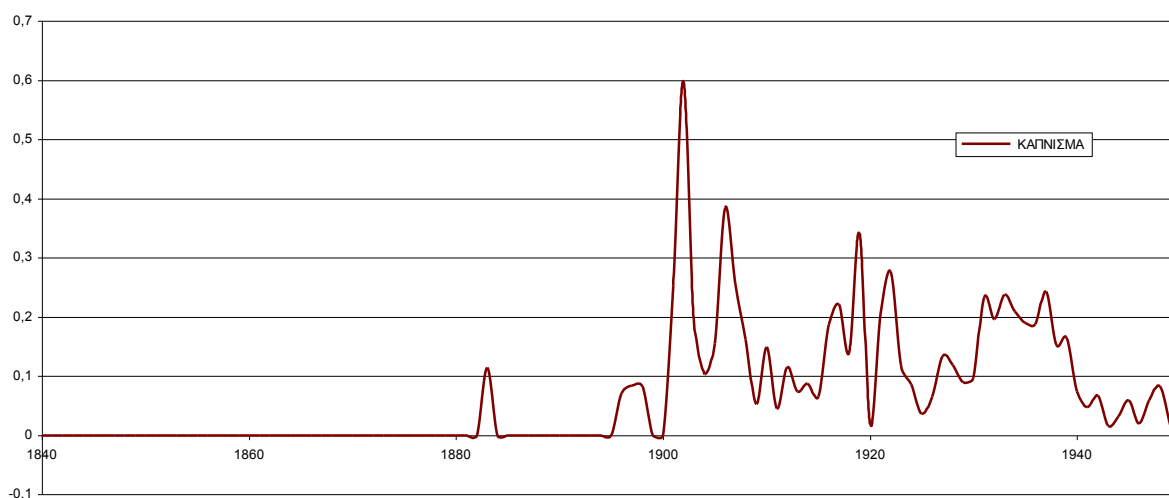
«...ἐθεάθησαν καπνίζοντες ἐν κεντρικῇ ὁδῷ παραβαίνοντες οὕτω τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπαγορευτικὴν διαταγὴν τοῦ σχολείου, εἰς ἣν ἔχει προβῆ τοῦτο κηδόμενον τῆς υἱείας τῶν μαθητῶν, ἀδιαφοροῦντες δὲ καὶ πρὸς τὴν δικαίαν ἀπαίτησιν τῆς κοινῆς γνώμης θεωρούσης ἀπρεπὲς τὸ κάπνισμα εἰς μαθητὰς καὶ προκαλοῦντες διὰ τῆς διαγωγῆς τῶν ταύτης δυσμενῆ σχόλια εἰς βάρος τῶν καὶ εἰς βάρος τοῦ σχολείου, ἔγνω νὰ ἀποβάλῃ αὐτοὺς ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ αὐρίου, ἐπιβάλλων συγχρόνως καὶ τεσσαράκοντα σελίδας γραφικὴν ποινὴν εἰς ἕκαστον ...»²

Ο μαθητὴς καπνίζει επιδεικτικὰ ἢ κρυφὰ στο δρόμο, στο προαύλιο, στο καφενεῖο, στην ἐκδρομὴ, στην αἴθουσα ἐν ὥρᾳ διαλείμματος, ἀκόμα καὶ στην τάξη, στα ἀποχωρητήρια, στην ταρατσα τοῦ σχολείου, ἢ στο δωμάτιό του. Οἱ ποινὲς συνήθως εἶναι ὀλιγοήμερες, ἐκτός καὶ ἀν θεωρηθεῖ ὅτι διακυβεύεται ἡ υπακοή καὶ ἡ πειθαρχία γενικότερα, ὅπως στο Γ. Π. Φαλήρου, ὅπου ὁ μαθητὴς ἀσυστόλως κα ἀνευλαβῶς φώναζε:

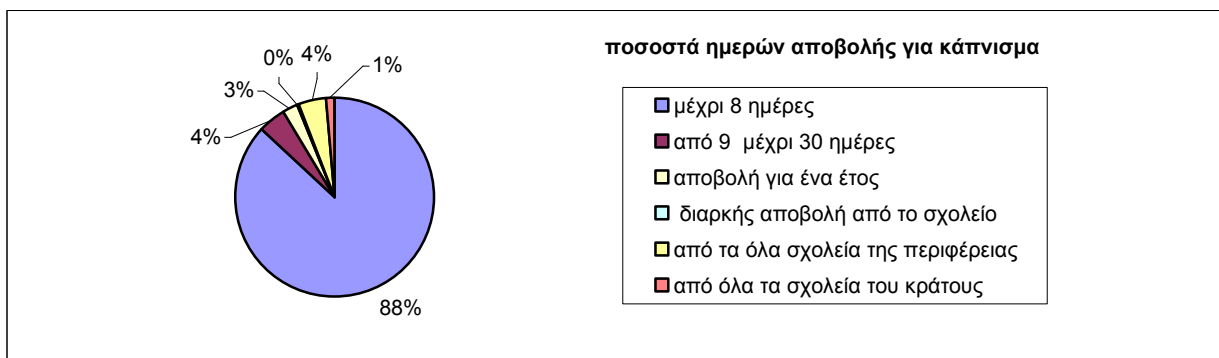
«τί ἔκαμα; Τίποτε δὲν ἔκαμα! Ἐκάπνιζα ἔξω τοῦ γυμνασίου, δὲν ἐκάπνιζα μέσα εἰς τὸ σχολεῖο! Δὲν ἤμπορῶ νὰ καπνίζω εἰς τὸν δρόμον ...δὲν φεύγω ἀπὸ ἐδῶ. Ἐδῶ θὰ μείνω! Ὁ σύλλογος ἀκούσας πάντα ταῦτα καὶ σκεφθεὶς ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ καθαρθεῖ τὸ γυμνάσιον ἀπὸ - τὰ ὀλίγα εὐτυχῶς - ἀπειθάρχητα στοιχεῖα, πατασόμενα ἀμελικτικῶς, καὶ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δέον νὰ ἀχθῇ εἰς πέρας πάσῃ θυσίᾳ, καὶ λαβὼν ὑπόψιν τὴν καθόλου ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἔτους θρασεῖαν καὶ ἀπρεπὴ διαγωγὴν τοῦ μαθητοῦ τούτου, διαρκῶς παρέχοντος πράγματα εἰς τὸν κ. γυμνασιάρχην καὶ εἰς τὸν σύλλογον, ἐπανειλημμένως ἀναγκασθέντα νὰ τιμωρήσῃ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος μαθητὴν (τάβλι εἰς καφενεῖον, κάπνισμα) ἀποδειχθέντα ἀνοικονόμητον καὶ ἀδιόρθωτον, δίδοντα δὲ ἀδιακόπτως τὸ κακὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους μαθητὰς, ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὴν ποινὴν τῆς διαρκοῦς ἀποβολῆς ἐκ τοῦ γυμνασίου καὶ χαρακτηρίζει τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ ἐπιμορφον».³

Διάγραμμα 2.2.8

Ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω καπνίσματος ἐπὶ τοῖς % τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν ἀνά ἔτος

Διάγραμμα 2.2.9

¹ Γ Τρικάλων πράξη κδ/1898, 1^ο ΓΕΛ Τρικάλων

² Γ Αργινίου πράξη 22/2-5-1924, 1^ο ΓΕΛ Αργινίου

³ Γ. Παλαιοῦ Φαλήρου, πράξη 23/12-3-1937, 1^ο ΓΕΛ Παλαιοῦ Φαλήρου

Δεν θα αναλύσουμε τους λόγους για τους οποίους κάπνιζαν κρυφά ή επιδεικτικά οι μαθητές του 1920 ή του 1930. Θα παραθέσουμε μόνο μερικές «χαριτωμένες» περιγραφές σχετικών ποινών. Ο πίνακας 2.2.4 περιέχει ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ποινών σχετικών με το κάπνισμα:

Πίνακας 2.2.4 Αντιπροσωπευτικό δείγμα ποινών σχετικών με το κάπνισμα

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1917	Γ Τρικάλων	6 μέρες	...κάπνιζε αναιδέστατα στο θέατρο ενώπιον του Διευθυντού της Αστυνομίας και του κ. Εισαγγελέως Πλημμελειοδικών
1922	Γ Φιλιατρών	7 μέρες	"εφωράθη καπνίζων εν Κυπαρισσία... προσπεσών εις τα όμματα του ενταύθα γυμνασιάρχου"
1924	Γ Άργους	6 μέρες	...κάπνιζαν ασυστόλως κατά την διάρκεια θεατρικής παραστάσεως
1930	Γ Αγρινίου	3 μέρες	...πρόσφεραν στις μαθήτριες τσιγάρα
1930	Γ Χανίων	5 μέρες	...εξήλθον της αυλής και επί αυτοκινήτου επιβάντες εκάπνιζον εν μέση οδώ και ενώπιον του πλήθους ...
1932	Γ Χανίων	8 μέρες	...καπνός τσιγάρου εξήρχετο εκ του αποχωρητηρίου του σχολείου... συνέλαβεν τον μαθητήν της Ε' εστραμμένον κατά το ήμισυ προς τα εντός του αποχωρητηρίου και καπνόν αναθρόσκοντα... ο κατηγορούμενος μαθητής ...απεκάλεσε τον ενεργήσαντα την έφοδον καθηγητήν ψεύστην...
1933	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	"...ως καπνίζων εν δημοσία οδώ, ασέμνως βαδίζειν και εν απαγορευμένη ώρα"
1933	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	"κατά την εκδρομήν εφωράθη κατά τινα στιγμήν της αναπαύσεως καπνίζων"
1933	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...κάπνιζε επιδεικτικώς σε χοροεσπερίδα
1934	2ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...κάπνιζε στην εκδρομή εντός του τραίνου
1935	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	8 μέρες	...εν τη αιθούση κατά την ώρα του διαλείμματος
1935	4ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	εξήλθον εκ της αυλής εν ώρα διαλείμματος και εκάπνισαν"
1936	Γ Χανίων	διαγωγή καλή	...κάπνιζε σε οδό νύχτα και αν και αντελήφθη διερχόμενον καθηγητή εξηκολούθησε να καπνίζει
1936	Γ Χανίων	6 μέρες	...κρατούσε τσίλιες σε αυτούς που κάπνιζαν και φώναξε: "έρχεται έρχεται"
1937	Γ Φιλιατρών	ένα έτος	...καπνίζει όταν τρώει ενώπιον των πελατών του ξενοδοχείου...
1937	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...στην πλατεία της Μεσσήνης κάπνιζαν, τραγουδούσαν και ασχημονούσαν
1937	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	5 μέρες	"...εν δημοσία οδό εκθέσας ούτω την υπόληψη του σχολείου εις τα όμματα του κόσμου"
1938	Γ Ανδρίτσαινας	5 μέρες	"εφωράθησαν εις το παρά την οδόν Ανδρίτσαινας-Μεγαλοπόλεως αλσύλλιον φέροντες μεθ' εαυτών σιγαρέττα"
1939	8ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...κάπνιζε στην γωνία Βερανζέρου και Πατησίων
1940	Γ Αιγίου	από το σχολείο	...εις τας κρίσιμους ταύτας στιγμάς της πατρίδος μας ενώ όλοι οι εν Αιγίω συμμαθηταί του ανωτέρω μαθητού εξεμάνθανον τα καθήκοντα του τραυματιοφορέως, είχαν αναλάβει την φρούρησιν της πόλεως κλπ ...
1943	Γ Μεσολογγίου	2 μέρες	...έφεραν στην τάξη αναμμένα τσιγάρα
1948	Γ Λιβαδειάς	10 μέρες	...στην εστία μαθητικού συσσιτίου
1949	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	"...παρέσυρε μικρότερους μαθητάς και προσεπάθει να εθίση τούτους εις το κάπνισμα"

2.2.5. ΕΜΦΑΝΙΣΗ

Η ενδυμασία των μαθητών έχει καθοριστεί επακριβώς από το 1876 με απόφαση της Βουλής. Η πρώτη αντίδραση που έχουμε καταγράψει στην έρευνα είναι το 1901 στο γυμνάσιο Τρικάλων όπου οι μαθητές χτυπώντας όλοι μαζί τα πόδια τους κάτω «*άντέδρασαν εις την έπιβολήν μαθητικής στολής*». Φαίνεται πως, λόγω της οικονομικής ανέχειας, το μέτρο

είχε μικρή κοινωνική αποδοχή. Καλαματιανή εφημερίδα του 1898 αναφέρει ότι οι περισσότεροι μαθητές μετά βίας κατορθώνουν να εξοικονομούν τα προς το ζην και δεν μπορούν να ξοδεύουν 40-50 δραχμές για να ντυθούν ομοιόμορφα: «...*Νομίζομεν ὅτι τὸ πηλίκιον εἶναι ἄρκετὸν διὰ τὰ ἀναγνωρίζεται ὁ μαθητὴς καὶ τοῦτο πρέπει νὰ καθιερώσῃς ὡς ὑποχρεωτικόν, ὡς πρὸς δὲ τὴν στολὴν νὰ ἐνδύεται ἕκαστος κατὰ βούλησιν καὶ ἐφ' ὅσον τῷ ἐπιτρέπουσι αἱ οἰκονομικαὶ του ἀνάγκαι*»¹. Ο άμεσος έλεγχος λοιπόν των κινήσεων και της εξωσχολικής συμπεριφοράς των μαθητών τελικά ασκείται με την υποχρέωση να φορούν παντού και πάντα το πηλίκιο, με ραμμένο πάνω του τον αριθμό μαθητολογίου. Τα γυμνάσια βρίσκονταν σε πόλεις που με το πέρασμα του χρόνου γίνονταν πολυπληθέστερες. Κάθε νομοταγής μαθητής έπρεπε να κυκλοφορεί στους δρόμους με το πηλίκιό του για να είναι εύκολη η αναγνώρισή του σε όποιον θελήσει να τον καταγγείλει για τις πράξεις του.

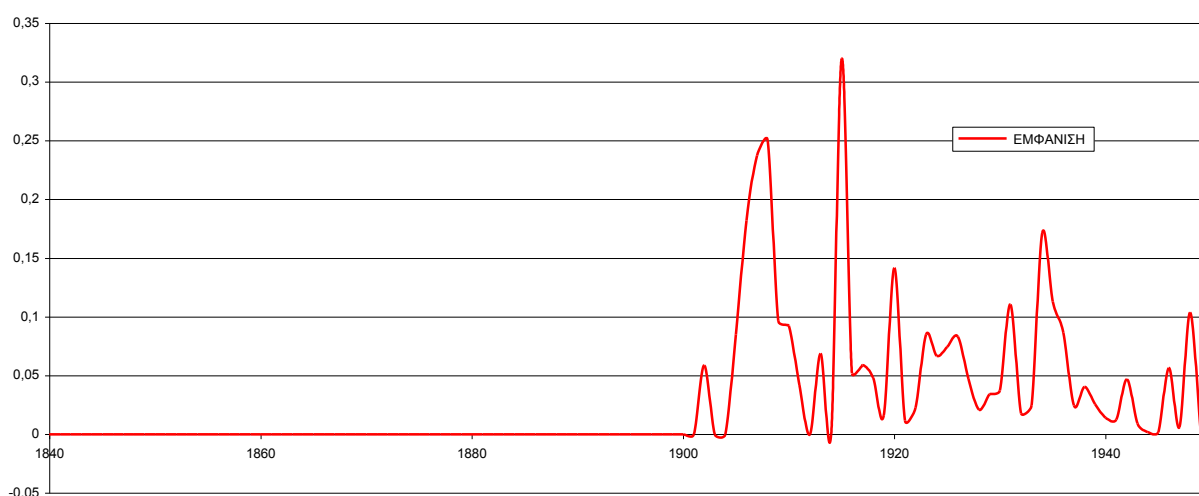
Ένα δεύτερο στοιχείο τριβής σχετικά με την εμφάνιση του μαθητή αποτελεί η κόμη, που κατά τη δεκαετία του 1930 και πολύ περισσότερο μετά το 2^ο παγκόσμιο πόλεμο, ελέγχεται κατ' εξακολούθηση. Τρίτο στοιχείο αποτελεί η σεμνότητα στην εμφάνιση των κοριτσιών, (μαλλιά, νύχια, ύψος φούστας κλπ). Οι μαθητές των μικρότερων τάξεων υποχρεούνται να κουρεύονται «εν χρώ», δηλαδή με την ψιλή μηχανή και των τελευταίων να κόβουν τα μαλλιά τους κοντά. Μόνο στο 2^ο γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης το 1930 αποφασίζουν να καταργήσουν το πηλίκιο και να επιτρέψουν κόμη κατὰ βούληση, αλλά καλαισθητή:

«... Ὁ σύλλογος ἔχει ὑπ' ὅπιν του πάντοτε τὴν μέτ' εὐτελείας φιλοκαλίαν καὶ τὴν σωματικὴν καθαριότητα δι' ὅλους καὶ διὰ τοὺς μαθητάς. Χάριν τούτου ἀποφασίζεται νὰ μὴ κουρεύωνται οἱ μαθηταὶ μὲ μηχανήν, ἀλλὰ νὰ ἀφεθῇ ἐλευθερία εἰς αὐτοὺς νὰ περιποιῶνται τὴν κόμην των κατὰ βούλησιν, χωρὶς νὰ ἐκφεύγουν ὅμως ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς εὐπρεπείας καὶ καλαισθησίας. Ἡ κόμμωσις των νὰ εἶναι ἐντελῶς σχολικὴ καὶ οὐχὶ ἀγοραία καὶ ἀγροϊκός. Ἀπαγορεύεται διὰ τοὺς μαθητάς ἡ χρῆσις καλλυντικῶν καὶ παντὸς εἶδους ἐλαίων, μὲ τὰ ὁποία συνηθίζουν οὗτοι νὰ ἀλείφουν τὴν κόμην των καὶ τοῦτο διὰ λόγους αἰσθητικoὺς καὶ διὰ τὴν ὥραϊαν, ἀπέρριπτον καὶ ἀπλὴν ἐμφάνισιν τῆς κόμης καὶ τῆς κεφαλῆς καθόλον».²

Στο γυμνάσιο Μεσολογγίου το 1946, με αφορμή την κοπή των μαλλιών και τη μαζική αποβολή όλων των μαθητών της Ζ', διαδραματίζονται ταραχώδεις διαδηλώσεις στους δρόμους και στο λιμάνι, με διαμαρτυρία ακόμα και στο νομάρχη. Στη σχετική συνεδρίαση γίνεται εκτενής επιχειρηματολογία περί της επιβολής αυστηρών ποινών σε όσους πρωτοστάτησαν στα επεισόδια. Ένας καθηγητής μόνο, επιρρίπτει την ευθύνη της κατάστασης στην μη διαλλακτικότητα του συλλόγου³.

Διάγραμμα 2.2.10

Ποσοστά τιμωρηθέντων για εμφάνιση επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

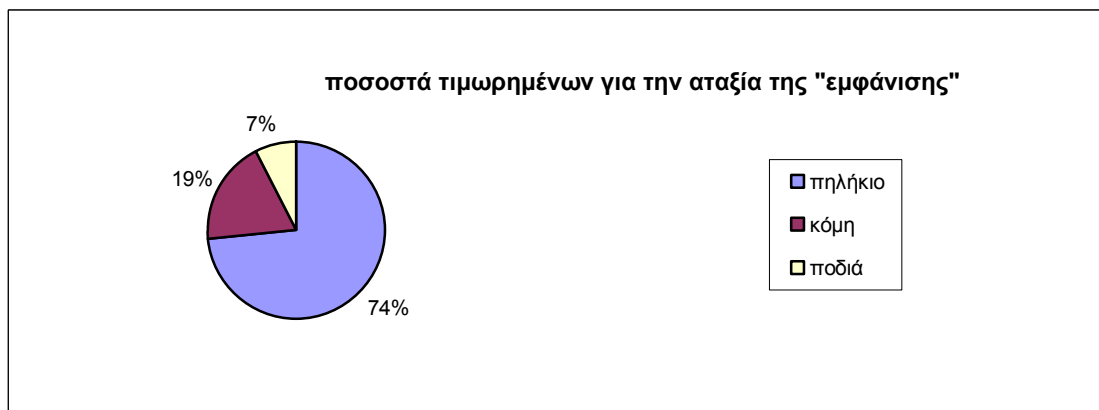
¹ Το πρώτο Γυμνάσιο Καλαμάτας, η ιστορική του διαδρομή 1861-1973, Καλαμάτα 2000, σ. 46

² 2ο Γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης, πράξη 32/12-7-1930, Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης

³ Γ. Μεσολογγίου, πράξη 28/10-6-1946, ΓΑΚ Μεσολογγίου

Το μεγαλύτερο ποσοστό των τιμωρημένων εξαιτίας της εμφάνισής τους αφορά στο πηλίκιο, όπως φαίνεται και στο σχετικό διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.2.11

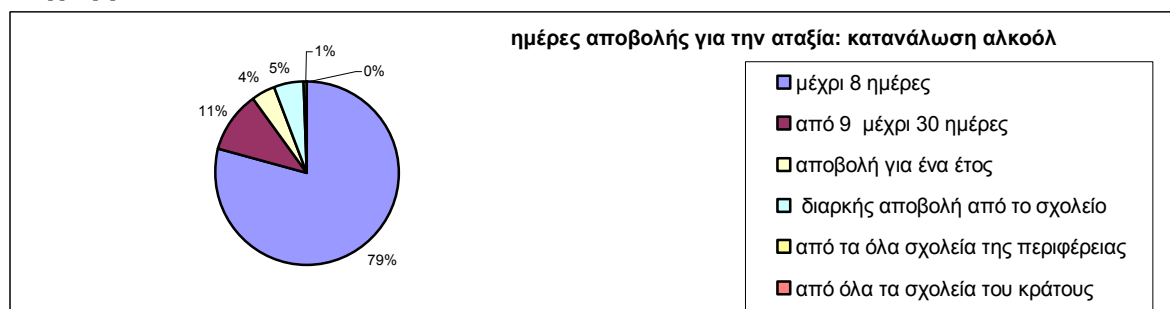
Πίνακας 2.2.5 Χαρακτηριστικές παραβάσεις εμφάνισης και σχετικές ποινές

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1915	Γ. Λευκάδας	8 μέρες	...στολή
1918	Γ Αγρινίου	3 μέρες	...έβγαλε τη μαθητική στολή του
1921	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	..."δεν ερχόμεθα εις το σχολείον δια να κόπτωμεν τα μαλλιά μας, αλλά δια να μανθάνωμεν γράμματα"
1923	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...δεν χαιρέτησαν καθηγητή, φόραγαν μεταξωτό μαντήλι
1930	Γ Χανίων	4 μέρες	...λόγω κόμης και κατ' επανάληψιν φέροντα αντικανονικό πηλίκιο. Εις σύστασιν να συμμορφωθή προς τας σχολικάς διατάξεις, ούτος λίαν ανευλαβώς και σκαιώς ύβρισεν τον κ. καθηγητήν
1932	Γ Χανίων	8 μέρες	...διαταχθείς να συμμορφωθή προς την διαταγήν του σχολείου να κόψη τα μαλλιά της κεφαλής του εκώφευε...τιμωρηθείς δια τούτο δια διημέρου αποβολής... επιδεικτικώς και προκλητικώτατα προεκάλεσε τον διδάσκοντα ειπών φράσεις απρεπείς και προκλητικές, ώστε να εξερεθίση τούτον και διαταράξη την ησυχίαν της τάξεως
1933	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...παρατηρηθείς δια το παράπτωμα της συνεχούς σχεδόν ακαλυψίας του απήντησεν αυθαδώς: "ιδού η πόρτα και ανάφερέ με "
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...παρ' όλες τις τιμωρίες εξακολουθούν να φέρουν τραγιάσκες
1936	Γ Αλεξανδρούπολης	8 μέρες	...κυκλοφόρησε ημίγυμνος
1936	Γ Αλεξανδρούπολης	8 μέρες	...μαθήτρια εμφανίστηκε με νύχια κόκκινα στο σχολείο
1936	1ο Γ Πάτρας	3 μέρες	... κυκλοφορούσε με το πηλίκιο στο χέρι
1939	3ο Γ Θεσσαλονίκης	16 μέρες	... κυκλοφορούσε με ρεπούμπλικα αντί μαθητικού πηλικίου, ο μαθητής δια να δικαιολογηθή απήντησεν, ότι είναι πράκτωρ της Ειδικής Ασφαλείας, ότι επέστρεφεν εκείνην την στιγμήν εκ των γραφείων, ένθα συνεργάσθη μετά του αστυνομικού κ. Κ. και ότι η ιδιότης του ως υπαλλήλου του επιβάλλει...
1939	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	... κυκλοφορούσε χωρίς πηλίκιο... καταρρίπτει το κύρος και την αξιοπρέπεια του γυμνασίου...
1943	Γ Θηλέων Ηρακλείου	4 μέρες	...εκαλλώπιζον την κόμην των κατά τρόπον μη συμβιβάζομενον προς την απλότητα και κοσμιότητα μαθητριών
1943	Γ Θηλ Ηρακλείου	7 μέρες	...μαθήτρια έφερε δαχτυλίδιον...
1949	3ο Γ Θηλέων Αθήνας	7 μέρες	... μαθήτρια παρουσιάστηκε με έξωμο στη γυμναστική

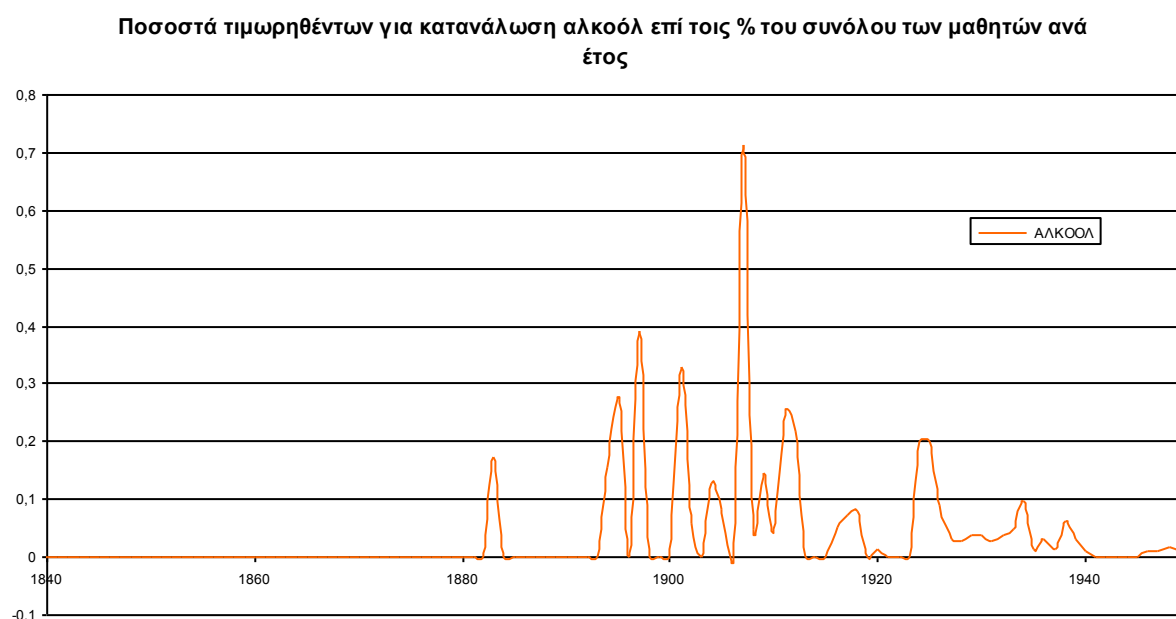
2.2.6. ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΑΛΚΟΟΛ

Η κατανάλωση αλκοόλ υπολείπεται κατά πολύ (1,1%) σε σχέση με τα τυχερά παιχνίδια και το κάπνισμα, παραπτώματα που συνδέονται και τα τρία με απαγορευμένους χώρους, δηλαδή τα καφενεία, τα καπηλειά, τα οινομαγειρεία κλπ. Συγκεκριμένα για το κάπνισμα έχουμε σχεδόν τετραπλάσια περιστατικά από όσα για κατανάλωση αλκοόλ και για τα τυχερά παιχνίδια εξαπλάσια. Φυσικά, δεν είναι λίγες οι φορές που οι μαθητές μεθούν στην εκδρομή, ή φέρνουν ποτά ακόμα και στην αίθουσα: «...κατά την διάρκεια του μαθήματος των μαθηματικών και καθ' όν χρόνον ο καθηγητής έδιδασκε γράφων επί του πίνακος έπινον κονιάκ εκ φιάλης...»¹, «...διατελώντες έν μέθη, έκαμαν κινήσεις άπρεπείς έπιχειρήσαντες μάλιστα νά παρουσιάσωσι τά άπόκρυφα μέρη του σώματος»². Γενικά όμως οι τιμωρίες δεν είναι ιδιαίτερα αυστηρές.

Διάγραμμα 2.2.12

Διάγραμμα 2.2.13

Πίνακας 2.2.6 Χαρακτηριστικές παραβάσεις κατανάλωσης αλκοόλ και σχετικές ποινές

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1897	2ο Γ. Πάτρας	20 μέρες	...με φιάλη ούζου στην εκδρομή
1902	Γ. Λευκάδας	από το σχολείο	...εμφωράθη σήμερα πίνων συνεχώς κατά την διδασκαλία των ελληνικών κονιάκ από φιάλης, ήν μεθ' εαυτού είχε και κρούων μικρόν τι μουσικόν έχορδον όργανον.
1907	Γ. Δημητσάνας	8 μέρες	...εν οινοπωλείω έπινον οίνον και ήδων άσματα εν τας οδούς εν μεταμεσονύκτιους ώρας
1912	Γ. Ναυπλίου	5 μέρες	...εμφωράθησαν εις τι ζυθοπωλείον πίνοντας ζύθον
1918	1ο Γ. Χαλκίδας	6 μέρες	...εν καπηλειώ πίνοντες και άδοντες
1920	1ο .Γ Αρρένων	ένα έτος	...έπινε εν τη αιθούση

¹, Γ Βέροιας πράξη 39/1937, ΓΑΚ Βέροιας

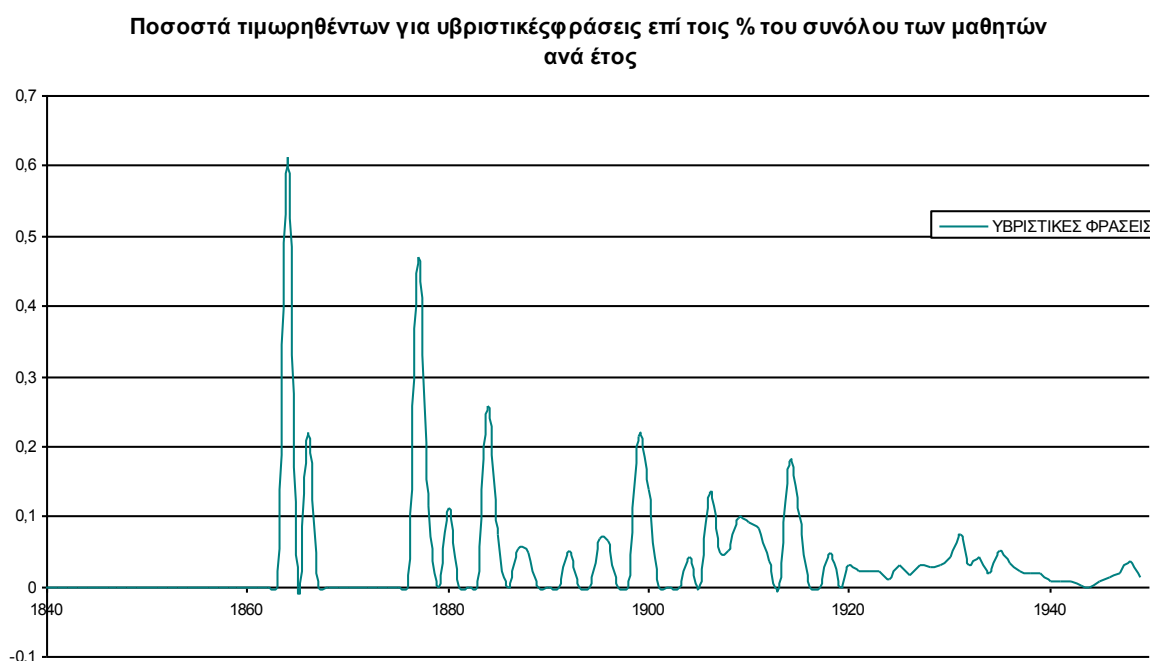
² Πρακτικό Λ Πύργου, πράξη 23/1925, ποινή 8 ημέρες, ΓΑΚ Πύργου

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
	Αθήνας		
1925	Πρακτικό Λ. Πύργου	8 μέρες	...διατελώντες εν μέθῃ, ἔκαμναν κινήσεις απρεπείας επιχειρήσαντες μάλιστα να παρουσιάσωσι τα απόκρυφα μέρη του σώματος
1938	1ο Γ. Βόλου	45 μέρες	...στην εκδρομή μέθυσαν μέχρι αναισθησίας, χρειάστηκε ιατρός...
1939	Γ Σιάτιστας	από το σχολείο	...εν μέθῃ ἔσπαζαν και απειλούσαν εντός του οικοτροφείου...
1947	Γ Νάξου	8 μέρες	... συγκεντρωθέντες εις την οικίαν του μαθητοῦ... συνελήφθησαν υπό του καθηγητοῦ ... οίνοποτούντες ουζοποτούντες και ἄδοντες

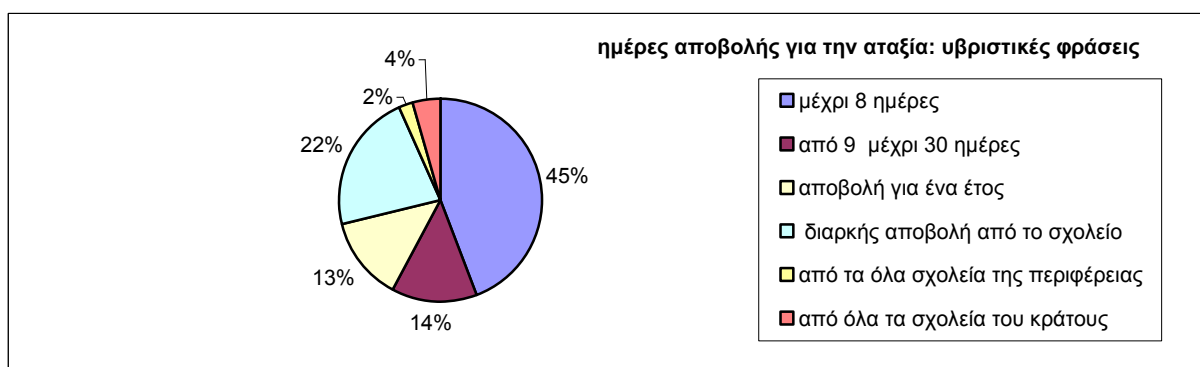
2.2.7. ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Οι απειλές σε καθηγητή συνήθως διανθίζονται με υβριστικές φράσεις και βλασφημία. Οι μαθητές πολλές φορές χρησιμοποιούν υβριστικές εκφράσεις όταν συλλαμβάνονται να αντιγράφουν ή όταν αποβάλλονται από την τάξη. Οι υβριστικές φράσεις, ακόμα και αν δεν συνοδεύονται από απειλές κατά καθηγητή, επισείουν βαριές τιμωρίες, επειδή συνοδεύουν σοβαρά αντιπειθαρχικά επεισόδια μετά από διατάραξη τάξης και έκφραση αυθάδειας. Αποτελούν βέβαια μόλις το 1% των μαθητικών αταξιών και μετά το 1920 σχεδόν μηδενίζονται.

Διάγραμμα 2.2.14

Διάγραμμα 2.2.15

Οι ποινές είναι μάλλον αυστηρές, με μόλις το 45% να τιμωρείται έως οκτώ ημέρες αποβολή.

Πίνακας 2.2.7 Χαρακτηριστικές περιπτώσεις υβριστικών φράσεων και σχετικές ποινές

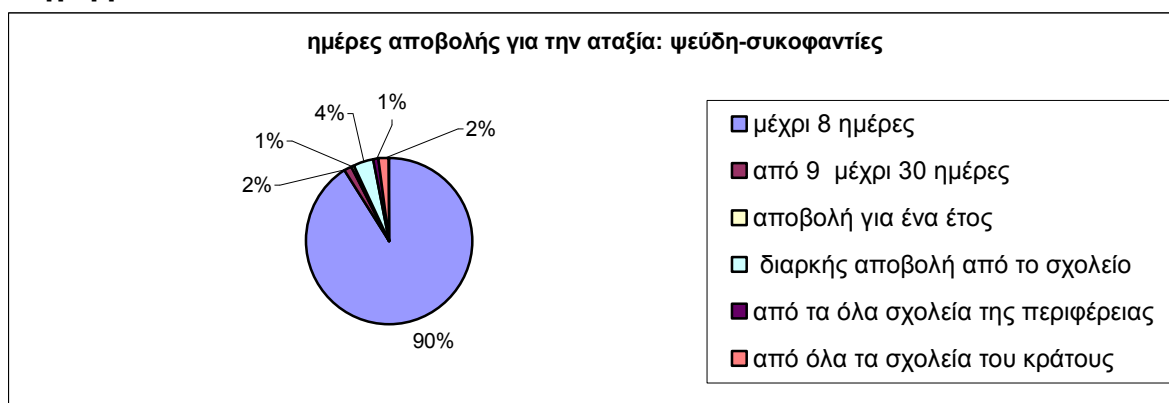
έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1908	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	αποβλήθει, έσχισε την γνωστοποίησιν της αποβολής του ...όπως ζητήση τον λόγον της αποβολής του μετεχειρίσθη γλώσσα υβριστικήν προς τον γυμνασιάρχη
1910	1ο Γ. Σπάρτης	30 μέρες	...εν τινι εκθέσει παρά την υπογραφήν του γυμνασιάρχου εκ κουφότητος και ουχί προς χλευασμόν τινα, έγραψε την λέξιν "γουίπ", ήτις λέγεται ενταύθα υπό των αγιοπαίδων προς εξερεθισμόν γέροντος τινος δικαστικού κλητήρος
1924	Γ Αργινίου	8 μέρες	... εξύβρισε τον διευθύνοντα... ισχυρισθείς ότι δεν αναφέρει άλλους μαθητάς... ειπών ότι τον μαθητήν Β. ουδέποτε επιμώρησε, διότι δεν θέλει να τιμωρή τα αρχοντόπουλα, ενώ τουναντίον συμβαίνει ...
1929	Γ Μολάων	από όλα τα σχολεία	...ρίψας κατά πρόσωπο και επί της ενδυμασίας αυτού ποτήριον πλήρες μελάνης, εν ώ συγχρόνως εξύβριζε τούτον δια των φράσεων "αυτό σου ανήκει κερατά"
1929	Γ Λιβαδειάς	από το σχολείο	...μαθητής της Β' «καθ' ήν στιγμήν εισήρχετο εις την αίθουσαν της παραδόσεως η διδάσκαλος των τεχνικών, εξεφώνησε τας χυδαίας φράσεις "έξω σκρόφα, έξω πουτάνα κλπ..."»
1932	Γ Αλεξανδρούπολης	ένα έτος	...ενώ εβοήθει εξεταζόμενο συμμαθητή είπε στον επιτηρητή: "άσε με ήσυχο μη σε πάρει ο διάβολος"
1934	Γ Αρεόπολης	30 μέρες	"...να μου δώσετε αποφοιτήριο. Να φύγω απ' αυτό το γουρουνοστάσιο"
1935	1ο Γ. Σπάρτης	5 μέρες	..."ούξω" στην καθηγήτρια
1935	4ο Γ Πειραιά	6 μέρες	...ο καθηγητής θρησκευτικών έβαλε θέμα εκτός ύλης, οπότε οι μαθητές διαμαρτυρήθηκαν και 10 αποχώρησαν από την αίθουσα. Άλλος καθηγητής κατέκρινε τη θορυβώδη διαμαρτυρία των μαθητών. Τότε ένας μαθητής εξετράπη σε ύβρεις και απειλές κατά αυτού.
1936	3ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	... έγραψε επί του τετραδίου του υβριστική φράση
1936	4ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...είπε "άει στο διάβολο", ...γιατί ραπίσθηκε
1936	Γ Αμαρουσίου	40 μέρες	...διαταχθείς υπό του καθηγητού ίνα προσέλθη εις το γραφείον δι αταξίαν κατά την ώραν του μαθήματος απεχώρησε της παρατάξεως εκστομίσας ενώπιον του τμήματος των μαθητριών την υβριστικήν φράσην "θα σου γαμήσω τη μάννα"
1936	Γ Τρικάλων	διαγωγή κακή	"...σε δοθέν διαγώνισμα αντί να απαντήσει επί των ζητημάτων καθύβρισε τον αναφερόμενο καθηγητή"
1937	7ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...παρεμποδισθείς παρά του καθηγητού κ. Σ. εις το μάθημα των Μαθηματικών να αντιγράψη παρέδωσε πλήρης θυμού το γραπτόν δοκίμιόν του συγχρόνως φεύγων έκλεισε μετά πατάγου την θύραν της τάξεως φωνάξας "άει σιχτήρ πουστρίνα"
1937	Νέας Σμύρνης	από το σχολείο	...κατά τους διαγωνισμούς παρέχων ούτος βοήθειαν εις συμμαθητήν, ο καθηγητής ενέγραψεν επί του γραπτού του την φράσιν "εζήτει βοήθειαν". Τότε ο μαθητής απήυθυνε υβριστικές και απειλητικές φράσεις προς αυτόν όπως : «θα σηκωθώ επάνω και θα σου γαμήσω την Π...»
1938	1ο Γ Πειραιά	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...εις παρατήρησιν του διευθυντού δια την κόμην του εξετράπη εις βαρείας ύβρεις κατά αυτού δι απειλητικής δε χειρονομίας έδειξε διαθέσεις επιθετικής
1939	Γ Αρεόπολης	30 μέρες	...συλληφθείς αντιγράφων έγραψε αισχρολογίες κατά καθηγητή
1939	Γ Γαστούνης	5 μέρες	...μαθήτρια κατηγόρησε συμμαθήτριες: "είναι παλιοκόριτσα έχουν ερωμένους, το γυμνάσιον είναι πορνοστάσιον"
1944	Γ Αιγίου	από το σχολείο	...μαθητής της ΣΤ' «ανέγραψεν επί του τοίχου του γυμνασίου προ της κυρίας εισόδου διαφόρους αισχρολογίας και ύβρεις κατά των καθηγητών εν γένει και ιδιαιτέρως κατ' εκείνων, οι οποίοι τον είχαν απορρίψει»

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1945	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...μαθητής προς καθηγητή: "πήγαινε στο μάθημά σου παλιάνθρωπε"
1945	2ο Γ Χαλκίδας	7 μέρες	...την ημέραν ανακοινώσεως των αποτελεσμάτων εις κεντρικήν οδόν εξύβρισε κατ' επανάληψιν μεγαλοφώνως και ενώπιον των διερχομένων διαβατών τον καθηγητήν κ. Μ. δια της φράσεως "παλιάνθρωπε"
1945	6ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	...αποκάλεσε τους καθηγητές "πουσταριά" μετά τα αποτελέσματα των εξετάσεων
1946	Γ Μεσσήνης	60 μέρες	...εξύβρισε καθηγητή: "κερατά πούστη"
1947	Γ Ηρακλείου	από το σχολείο	...μαθητής της Ζ' ...απέστειλε ανώνυμη υβριστική επιστολή στο γυμνασιάρχη
1947	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	από το σχολείο	...καθηγητής μαθηματικών: "θα σε έδερνα αν δεν σε είχα της εμπιστοσύνης μου να μου δίδεις τους απόντας", και ο μαθητής σε άμυνα του λέει: "θα μου σπάσεις τα γυαλιά βρε παλιάνθρωπε"
1948	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	... από του τηλεφώνου εξύβρισε την καθηγήτριά κ. Δ.
1948	Γ Μεσολογγίου	30 μέρες	... είπε στην καθηγήτριά των γαλλικών: "είσαι παλαβή"
1949	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής εξύβρισε τον καθηγητή των θρησκευτικών: "τσογλάνι"

2.2.8. ΨΕΥΔΗ

Τα ψέματα που λένε οι μαθητές μπορούμε να τα κατατάξουμε σε τρεις κατηγορίες. Εκείνα που λέγονται επειδή δεν θέλουν να μαρτυρήσουν το συμμαθητή τους για αταξία που διέπραξε και στην πλειοψηφία τους (56%) είναι τέτοια, εκείνα που στρέφονται κατά του καθηγητή τους και πιθανόν είναι συκοφαντίες (14%) και διάφορα άλλα γενικότερου περιεχομένου (30%) π.χ. «είπε ψέματα ότι πέθανε ο ξάδελφος», 2ο γυμνάσιο Πάτρας 1933, ή «όργάνωσαν γιορτή Χριστουγέννων με τὸ Θηλέων καὶ εἶπαν ψέματα ὅτι εἶχαν ἄδεια ἀπὸ τὸ γυμνάσιο», γυμνάσιο Έδεσσας 1946. Τα ψεύδη ανέρχονται στο 0,8% των αταξιών και κατά 90% τιμωρούνται μέχρι οκτώ ημέρες αποβολή.

Διάγραμμα 2.2.16

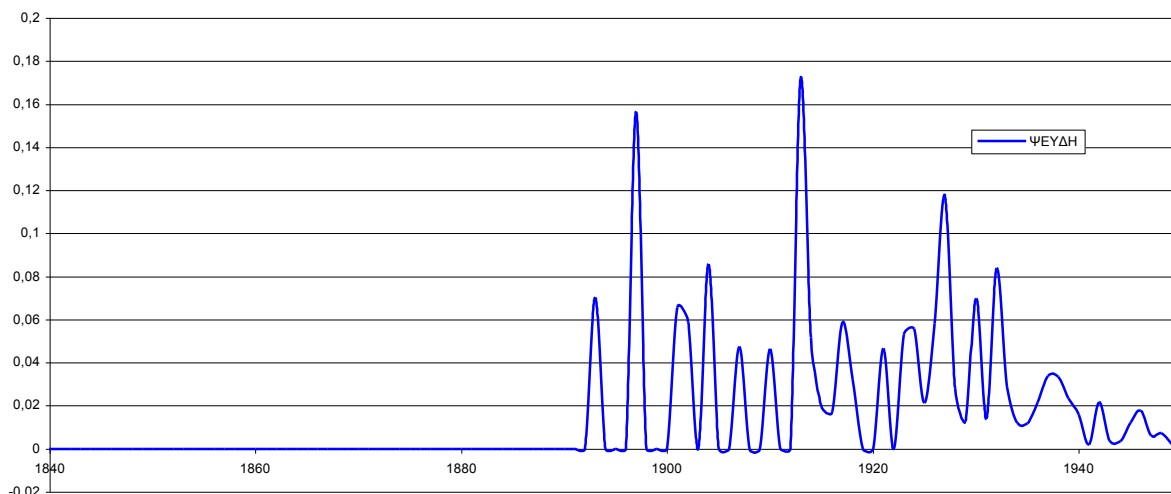

Η πρώτη κατηγορία φαίνεται να εκφράζει μια μορφή αλληλεγγύης των μαθητών μεταξύ τους, κάτι που δεν διδάσκει το εκπαιδευτικό σύστημα και με μια πρώτη ανάγνωση μας εκπλήσσει. Αυτό όμως δεν είναι σωστό, γιατί, αν αναλογιστούμε ότι η συγκεκριμένη έρευνα περιλαμβάνει πάνω από 23.400 περιπτώσεις μαθητικών αταξιών από τις οποίες μόνο 142 αντιστοιχούν σε ψεύδη, αντιλαμβανόμαστε ότι η εξακρίβωση της αλήθειας και η ανεύρεση των ενόχων στηρίζεται σε εκείνους που «μαρτύρησαν», αφού εκείνοι που θέλησαν να συγκαλύψουν πράξεις συμμαθητών τους είναι μόνο 80. Αυτό είναι φυσικό, γιατί τα παιδιά από τη φύση τους έχουν μια τάση να μην μπορούν να κρύψουν τη σκέψη τους εύκολα και φυσικά αυτό είναι πιο δύσκολο σε ένα κλίμα τρομοκρατίας από την πλευρά του σχολείου. Εξάλλου στην κατηγορία «σωματική βία κατά συμμαθητή» πολλοί είναι αυτοί που «τρώνε

ξύλο» επειδή κατέδωσαν συμμαθητή τους σε καθηγητή και ίσως οι λιγοστές αυτές περιπτώσεις συγκάλυψης να έχουν αιτία τους το φόβο και όχι την αλληλεγγύη. Τελικά νομίζουμε πως η μαθητική αλληλεγγύη ανιχνεύεται μόνο σε κάποιες μαζικές κινητοποιήσεις, όπου ο σύλλογος δεν καταφέρνει να βρει τους πρωταίτιους (π.χ. μαθητικές απεργίες).

Διάγραμμα 2.2.17

Ποσοστά τιμωρηθέντων για ψεύδη επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Πίνακας 2.2.8 Χαρακτηριστικές περιπτώσεις ψευμάτων και σχετικές ποινές

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1906	Γ Σιάτιστας	από το σχολείο	...για ύβρεις εις τον σύλλογο, ότι δωροδοκείται...
1927	Γ Γυθείου	5 μέρες	...εξ άκρας επιπολαιότητας εν συζητήσει ενώπιον πολιτών διεστρέβλωσε λόγους της διευθύνσεως του γυμνασίου...
1930	3ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	...είπαν ψέματα ότι κατέβαλλαν το αντίτιμο του χάρτου των γραπτών δοκιμασιών
1932	Γ Αλεξανδρούπολης	από το σχολείο	...συκοφάντησε καθηγητή ότι είχαν στενές σχέσεις και τον επηρέαζε
1933	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...είπε ψέματα ότι πέθανε ξάδελφός του
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	8 μέρες	...κατηγόρησε ψευδώς ότι εξυβρίσθη υπό του κ. καθηγητού δια των λέξεων: ζών, κτήνος, τετράποδον...
1937	1ο Γ Πάτρας	0 μέρες	...συκοφάντησε 3 καθηγητές στο γυμνάσιο Καλαβρύτων ότι είναι κομμουνιστές
1937	Γ Αμαλιάδας	από όλα τα σχολεία	...συκοφάντησε ανωνύμως καθηγητή στον επιθεωρητή
1941	Γ Πολυγύρου	διαγωγή κακή	εσυκοφάντησαν καθηγητήν καταγγείλασι τούτον εις τας ενταύθα Γερμανικάς αρχάς ότι δήθεν κατηγόρησε τον Γερμανικόν στρατόν εν τη τάξει κατά την διδασκαλίαν...
1945	5ο Γ Θηλέων Αθήνας	8 μέρες	...συκοφαντία: έδωσε ψευδείς πληροφορίες εις εξωσχολικά πρόσωπα εις βάρος καθηγητού αίτινες εδημοσιεύθυσαν εις το περιοδικόν "Νέα Γενιά"
1945	Γ Μεσολογγίου	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...μαθήτρια συκοφαντούσε καθηγητή: "με απέρριψε επειδή δε στάθηκα να με πιάσει γκόμενα"
1947	Γ Γιαννιτσών	4 μέρες	...διέδωσε ότι ήξερε τα θέματα στα αρχαία
1949	Γ Νεμέας	8 μέρες	...συκοφάντησε τον υποδιευθυντή ότι τον είχε βάλει να σκάψει το αμπέλι της γυναίκας του
1943	Γ Θηλέων Ηρακλείου	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...μαθήτρια είπε ότι δια ψαλίδος και ενώπιον των συμμαθητριών της ο γυμνασιάρχης απέκοψε χρυσούν βραχιόλιον και δεν της το επέστρεψε... η κατηγορία εξυφάνθη μήνας ολοκλήρους μετά την υπεξαίρεσιν του κοσμήματος και λίγας ημέρας μετά την επιβολήν της υποχρεωτικής εισφοράς, ήτις και εγένετο αιτία να ζητήση

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
			την μετεγγραφήν της κόρης του εις το Ιδιωτικόν Λύκειον...
1943	Γ Θηλέων Ηρακλείου	1 μέρα	αύτη κατά το μάθημα των Λατινικών, επειδή δεν είχε παρασκευάσει την γραφικήν εργασίαν δια να συγκαλύψη την πράξιν της ταύτην ενοχοποίησε όλας τας συμμαθητριάς της ότι έκλεψαν τα τετράδιά της και το βιβλίον της, εκ του γεγονότος τούτου επήλθεν αναστάτωσης ολοκλήρου της τάξεως...
1946	Γ Θηλέων Ηρακλείου	5 μέρες	η μαθήτρια παρετηρήθη από την καθηγήτριά της επί της γυμναστικής δια το ακατάλληλον και παρά τον σχολικόν κανονισμόν της κομμώσεώς της ...και απεπέμφθη από της γραμμής του εκκλησιασμού της Κυριακής... στη συνέχεια αυτή κατήγγειλε ότι η καθηγήτρια την εκτύπησε...

2.2.9. ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ

Η αποδοκιμασία καθηγητή είναι μια μορφή «ανάρμοστης» συμπεριφοράς η οποία ως πράξη απαντάται σπάνια. Τον 19^ο αιώνα π.χ. υπάρχουν μόνο τρεις αναφορές. Ο καθηγητής έχει καταφέρει να εμπνέει αν όχι το σεβασμό, σίγουρα το φόβο. Υπάρχουν ωστόσο μερικοί δυσारेστημένοι ή αφελείς μαθητές που κοροϊδεύουν, χλευάζουν, περιπαίζουν στο δρόμο τους καθηγητές, δεν τους χαιρετούν με τον προσήκοντα σεβασμό, παρόλο που όλοι οι σχολικοί κανονισμοί επιβάλλουν και το σεβασμό και το χαιρετισμό:

«...οί μαθηταί επιβάλλεται νὰ χαιρετοῦν τοὺς καθηγητάς των καθ' ὁδόν. Πρὸς τοῦτο δέον νὰ γίνῃ εἰδικὴ σύστασις εἰς τοὺς μαθητάς, περὶ τῆς σημασίας τοῦ χαιρετισμοῦ, ἐκ μέρους δὲ τῶν συναδέλφων δέον νὰ ἀνταποδίδεται ὁ χαιρετισμὸς οὗτος»¹.

Από το δείγμα του ενός και πλέον εκατομμυρίου μαθητών που εξετάσαμε, μόνο τρεις μαθητές βρίσκουν το θάρρος να επικρίνουν ανοιχτά και με άποψη τους καθηγητές και το εκπαιδευτικό σύστημα γενικότερα: στο Ληξούρι το 1912, στη Σπάρτη το 1925, στα Χανιά το 1932. Ξεχωρίζουμε σε ωριμότητα την έκφραση αποδοκιμασίας του εκπαιδευτικού συστήματος από ένα μαθητή της Δ' τάξης στο Ληξούρι. Ο μαθητής στις εξετάσεις του Ιουνίου σε γραπτό του συνιστά στους καθηγητές του να μην προσπαθούν να χειραγωγούν τον κάθε μαθητή, γιατί έτσι τον δηλητηριάζουν και τον απονεκρώνουν. Απλά μόνο να τον καθοδηγούν, υποδεικνύοντας το καλό και φωτίζοντας τη σκέψη του, αν μπορούν. Το σχετικό πρακτικό περιέχει μόνο κάποια αποσπάσματα από το γραπτό του, τα οποία και παραθέτουμε:

«... ὁ μαθητὴς τῆς Δ' τάξεως Γ.Κ. κατὰ τὰς γραπτὰς αὐτοῦ ἐξετάσεις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀντὶ νὰ λύσῃ τὰ ὀρισμένα ζητήματα ἐκάκισεν τὸ κρατοῦν ἐκπαιδευτικὸν σύστημα καὶ τὴν γενομένην διδασκαλίαν καὶ ἀπεδοκίμασε τοὺς διδάξαντας αὐτὸν ἀποτεινὼν πρὸς αὐτοὺς ἀπρεπέστατα καὶ συμβουλές μεθ' ὕβρεων, ...οἷοι ... αἱ ἐξῆς: «προσέχετε, ἀκολουθεῖτε μόνον αὐτὸν εἰς τὸν δρόμον του ὑποδεικνύοντες τὸ καλόν, φωτίζοντες, ἀλλὰ μὴ λάβητε αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς εἰς τὸν ἰδικὸν σας δρόμον, ἕκαστος εἶναι εἷς κόσμος. Μὴ δηλητηριάζετε τὸν κόσμον ἐκάστου· ὅ,τι πράττει ἕκαστος εἶναι ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τοῦ κόσμου, τὸν ὁποῖον ἀπαρτίζει. Μὴ ἐμποδίσῃτε διὰ τῆς βίας αὐτὸν τῆς πράξεως, ἀπονεκροῦτε τὸν κόσμον του οὕτως ἐὰν δύνασθε, δείξατε φῶς ἅπλετον εἰς αὐτόν. Σᾶς ἐκούρασα, ἀλλ' εἶμαι εἰλικρινὴς καὶ διὰ τοῦτο θέλω νὰ σᾶς δείξω, κατὰ πόσον σᾶς ὀφείλω τὸ εὖ ζῆν κλπ».²

Ο σύλλογος των καθηγητών θεώρησε την πράξη αυτή του μαθητή καθώς και την εκφρασθείσα άποψη του τιμωρητέα με την ποινή της διαρκούς αποβολής από το γυμνάσιο. Όμως επειδή από το 1912 και ύστερα για την επιβολή τόσο μεγάλης ποινής προαπαιτούνταν έγκριση από το Υπουργείο, μια διαδικασία που έπαιρνε συνήθως δεκαπέντε ημέρες, δηλαδή ο μαθητής εν τω μεταξύ θα προλάβαινε να τελειώσει τις απολυτήριες εξετάσεις του, και πιθανόν να έπαιρνε απολυτήριο, ο σύλλογος αποφάσισε να τον τιμωρήσει με μια πιο ήπια φαινομενικά ποινή, αλλά με περισσότερο σκληρές επιπτώσεις: τον αποβάλλει από το γυμνάσιο για οκτώ ημέρες και τον παραπέμπει σε ολική κατά Σεπτέμβριον εξέταση, χαρακτηρίζοντας συγχρόνως τη διαγωγή του ως «κακήν».

¹ Γ Αγρινίου Πράξη 54/5-6-1945, 1^ο ΓΕΛ Αγρινίου

² Γ. Ληξουρίου, πράξη 14/12-6-1913, ΓΑΚ Αργαστολίου

Ανάλογη μεταχείριση έχει και μαθητής στο γυμνάσιο Σπάρτης το 1925, ο οποίος όχι μόνο καταγγέλει στο γραπτό του δοκίμιο τους καθηγητές του γυμνασίου του ότι χυδαιότατα και απάνθρωπα βρίζουν την μαθητική νεολαία, αλλά και κομπάζει για τις ιδέες του, οπότε θεωρείται ως αναρχικός, επικίνδυνος για τη ευρύτερη σχολική πειθαρχία:

«...ο σύλλογος έζητase τὰ ἀφορῶντα τὸν μαθητὴν τῆς Γ' τάξεως Π. ὁ μαθητὴς οὗτος ἐν ἐκθέσει «ὁ μαθητικὸς βίος καὶ αἱ σκέψεις μου διὰ τὸ μέλλον», ἐν ᾗ ἐξέθηκε τὰ τοῦ μαθητικοῦ τοῦ βίου ἐν τῷ δημοτικῷ καὶ ἑλληνικῷ σχολείῳ γράφει κατόπιν «δυστυχῶς ὅμως κατωρθώσας νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ γυμνάσιον τοῦτο εὐρίσκω κατέχοντας τὰς ἔδρας τοῦ δημοσίου τοῦτου τεμένους καθηγητὰς οἵτινες οὐδόλως ρίπτουν μίαν ὄνειροπώλησιν τῶν παρελθόντων των κατὰ τὸν μαθητικὸν βίον, **καθηγητὰς, χυδαιότατα ἐξυβρίζοντας τὴν μαθητικὴν νεολαίαν** τὴν ἀναγκαστικῶς ὑποκύπτουσα εἰς τὰς ἀπανθρώπους ταύτας ὕβρεις, καθηγητὰς ἀδιασπάρτως συνδεδεμένους πρὸς τὸν μεσαιωνισμόν. Ἐφ' ὅσον κατέχουν τὰς ἔδρας τοιοῦτοι ἄνδρες φυσικὸν νὰ διαπράττωνται ταῦτα. Διὰ τοιοῦτον καὶ σὺ ἀγαθὲ διδάσκαλε δὲν ἠδυνήθης νὰ ἀποκομίσης τί τῶν κοινωνικῶν προτερημάτων;» Ἀναγνωσθείσης κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ μαθητοῦ τῆς ἐκθέσεως ταύτης εἰς ἐπήκοον ὅλης τῆς τάξεως κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἐκθέσεων ὁ ἀρμόδιος καθηγητὴς ἔκρινε τὸν γράψαντα χαρακτηρίσας αὐτὸν ὡς ἀχάριστον καὶ παρομοιάσας πρὸς τὸν ὄφιν τοῦ αἰσωπικοῦ μύθου...

Ἐπειδὴ ἡ θρασύτης καὶ ἡ ἀσέβεια τοῦ μαθητοῦ τοῦτου πρὸς τὸ γυμνάσιον, τὰ ἀναρχικὰ του φρονήματα ὑπάρχει φόβος νὰ ἐπιδράσωσι ἐπιζημιῶς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν εὐκόλως παρασυρομένων καὶ οὐχὶ ἐντελῶς ἀνιδέων στασιαστικῶν κινημάτων, ἀφοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος προέβησαν εἰς γενικὴν ἀπεργίαν ἀπὸ τῶν μαθημάτων, διὰ τοῦτο ὁ σύλλογος πρὸς πρόληψιν ἐνδεχομένης ἀναρχικῆς ἐκδηλώσεως φρονεῖ ὅτι ὁ μαθητὴς οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσῃ φοιτῶν ἐν αὐτῷ καὶ ἀποφασίζει τὴν διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ σχολείου τοῦτου ἀποβολήν, παρακαλεῖ δὲ τὸ σεβαστὸν Ὑπουργεῖον ὅπως πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ σχολείου ἐγκρίνῃ ταύτην.¹

Στο γυμνάσιο Χανίων το 1932, παρόλο που στο σχολείο αυτό εκείνη την περίοδο γενικά υπερτερούν οι φιλελεύθερες αντιλήψεις, μαθητής τιμωρείται με αποβολή ενός έτους για ανάλογες σκέψεις που εκφράζονται με παιδική ειλικρίνεια στο γραπτό του δοκίμιο, επειδή κατὰ το σκεπτικό του συλλόγου «...οἱ τρόφιμοι τοῦ σχολείου τυφλοῖς ὄμμασιν καὶ μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας πρέπει νὰ ὑπακούωσι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ σχολείου...» και συγχρόνως επειδή: «ἅπανα ἡ τάξις ἀπεδοκίμασε τὰς ἀνατρεπτικὰς ταύτας ἰδέας τοῦ ὑπὸ κατηγορίαν μαθητοῦ...». Το πλήρες κείμενο έχει ως εξής:

«Ἐν Χανίοις σήμερον ... συνελθὼν ὁ σύλλογος εἰς ἑκτακτον συνεδρίαν, κατόπιν προσκλήσεως τοῦ κ. γυμνασιάρχου ἐπελήφθη τῆς ἐξῆς ὑποθέσεως. Ὁ καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν τῆς Δ' τάξεως κ. Γ. ἀνέφερεν εἰς τὸν γυμνασιάρχην, ὅτι εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεώς του ἔδωκεν ἐν τῇ παραδόσει πρὸς πραγμάτων ὡς σύνθεσιν: «Αἱ σκέψεις μου μετὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1932-33». Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ διόρθωσιν τῆς συνθέσεως ταύτης, εὔρε κατὰ τὴν κρίσιν του, ἐπιλήψιμον τὴν σύνθεσιν τοῦ μαθητοῦ τῆς Δ' τάξεως Τ., ἣν καὶ παρέδωκε εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ γυμνασίου. Ὁ γυμνασιάρχης ἀναγνὼς καὶ αὐτὸς τὴν σύνθεσιν ταύτην συνεφώνησεν πλήρως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ καθηγητοῦ τῆς τάξεως καὶ εὔρε καὶ αὐτὸς οὐ μόνον ἐπιλήψιμον, ἀλλὰ καὶ κολάσιμον ὡς ἀνατρεπτικὴν τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας, διὰ τὰς ἐν αὐτῇ διατυπωμένας γνώμας καὶ βαρείας ἐκφράσεις, δι' ὧν, τίποτε ὀλιγώτερον τίποτε περισσώτερον διατυπώνει τὴν γνώμην ὁ ὑπὸ κατηγορίαν μαθητῆς, ὅτι **τὸ γυμνάσιον εἶναι θεσμὸς μεσαιωνικὸς καὶ οἱ νόμοι οὓς ἐφαρμόζει ἀποκύημα νοσηρᾶς φαντασίας**, ὡς θέλει διαπιστωθῇ ἐκ τῆς παραθέσεως τῆς συνθέσεως : «γὰρ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν γίνηκε στὰ 1789 ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις - καὶ ἀπὸ τότε ποιῆς χῶρες δὲν τίναξαν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, δίνοντας ἕνα καλὸ μάθημα σὲ μία χούφτα παλιάνθρωπους ποὺ νόμιζαν πὼς θὰ μπορούσαν εὐκόλως νὰ καβαλήσουν τὸν λαὸν καὶ νὰ τὸν ἐξουσιάζουν ὅπως θὰ ἤθελαν. Καὶ σὰν εἶδαν οἱ δεσπότες αὐτοὶ πὼς δὲν θὰ μπορούσαν πιά νὰ ἔχουν ἐξησφαλισμένον τὸ κεφάλι τοὺς στοὺς ὤμους των ὑποχωρήσανε καὶ κυριολεκτικὰ ἀφανίστηκαν ἀπὸ τὰ μοῦτρα τῆς Μάνας γῆς. Παράξενες σκέψεις θὰ πῇ κανεὶς γὰρ ἕνα μαθητῆ, μὰ τί τὰ θέλετε εἶναι ὅμως ἀληθινές καὶ δὲν ἐκφράζουν παρὰ τὸν νόμον του τὸν βαθὺ ποὺ βγαίνει μέσα ἀπὸ τὴν καρδίαν του. Μὰ μπορεῖ νὰ μὴ σκεφτόταν ὁ Γάλλος αὐτὸς λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1789 πὼς θὰ ἀπαλλαχθῇ μία γὰρ πάντα ἀπὸ τοὺς τυράννους του; Μπορεῖ νὰ μὴν ἔρχονται στὸ νοῦ τοῦ Χανιώτη, ναὶ μόνον του Χανιώτη γιατί φαίνεται πὼς αὐτὸς ἀποτελεῖ ἐξαιρέση μαθητῆ, αὐτὲς οἱ ἐπαναστατικὲς ὅπως θὰ τίς χαρακτηρίσουν πιὸ ὕστερα - ἰδέες. Ἐρχεσαι στὸ σκολιὸ θαρρῶ τὸ πιὸ πολὺ **γὰρ νὰ μορφωθῇς καὶ ὄχι γὰρ νὰ γενῇς δοῦλος τοῦ κάθε καθηγητῆ σου** ποὺ νομίζει πὼς μπορεῖ νὰ σὲ κάνει ὅτι γουστάρει. Καὶ ἂς δοῦμε ἂν εἶναι ἀλήθειες τὰ παραπάνω. Μόλις ἔρθῃς στὸ σκολεῖο ὕστερα ἀπὸ μία τρίμηνη ἀνάπαυσι καὶ μία ζωὴ γεμάτη χειραφέτηση ἀπὸ τοὺς δικούς σου, σὲ ὑποχρεῶνεν τὸ σκολεῖο σου σύμφωνα με ἕνα μεσαιωνικὸ νόμο τοῦ νὰ κόψῃς τὰ μαλλιά σου. Γὰρ ἂν δὲν κάνω λάθος αὐτὴ ἡ τιμωρία ἐπιβάλλεται μόνον στοὺς κατὰδικους τῆς φυλακῆς, καὶ στοὺς τροφίμους τῶν νοσοκομείων τῶν τρελλῶν. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν παρὰ ὁ νόμος ποὺ τὸ ἐπιβάλλει νὰ πεταχθῇ στὸ καλάθι τῶν ἀχρηστων γιατί οἱ μαθητὲς δὲν εἶναι οὔτε τρελλοὶ μὰ κι οὔτε κατὰδικοι. Καὶ ἔπειτα γιατί αὐτὸ νὰ μὴ γίνεται στὴν πρωτεύουσα τοῦ κράτους μας ἢ εἰς τὸ πρότυπον ἐκπαιδευτήριον τοῦ κράτους; Γιατί 26 χιλιόμετρα μόλις ἔξω ἀπὸ τὰ Χανιά στὸ

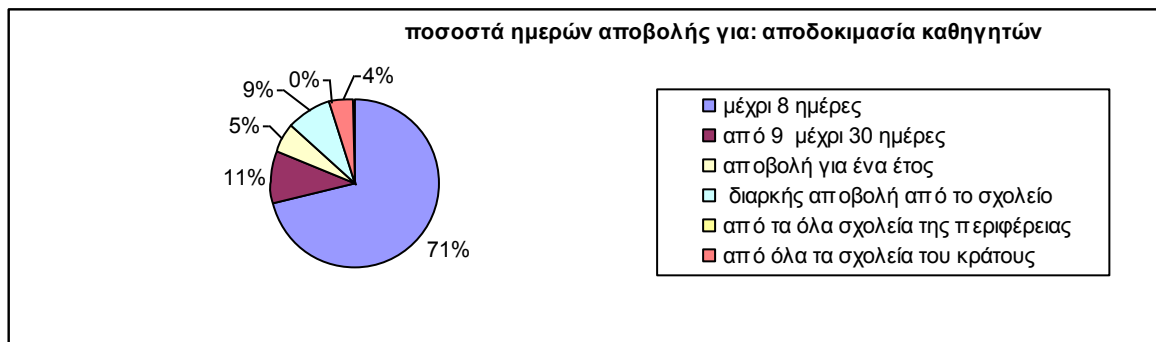
¹ Γ Σπάρτης πράξη 20/7-12-1925, ΓΑΚ Σπάρτης

γυμνάσιο τοῦ Βάμου δηλαδή δὲν λαμβάνουν τέτοιο μέτρο γιὰ τοὺς μαθητές; Ἀλλὰ μήπως μόνο εἰς τὰ μαλλιά ὁ νόμος μᾶς ἐμποδίζει; δι' ὅλα γενικῶς τὰ ζητήματα χωρὶς σὲ κανένα νὰ γίνεται ἐξαίρεση. Ἐπειτα ἅπ' ὅλα αὐτὰ θὰ πρέπει κανεὶς νὰ περιμένῃ μία καλύτερη αὐριον; Βέβαια μόνον στὸ νὰ ἐλπίζουμε δὲν ἔβαλε χέρι ὁ νόμος μας μὰ κι ἂν θὰ ἔθελε δὲν πιστεύω νὰ τὸ κατόρθωνε ποτέ. Μὰ μήπως στὸ σημεῖο αὐτὸ σταματοῦν τὰ βάσανά μας; Ὅχι γιατί δὲν ξέρεις ἢ τύχη τί σοῦ ἐπιφυλάσσει ἀργότερα δίδοντάς σου ἓνα καθηγητὴ ποὺ ποιὸς ξέρει γιὰ ποιούς λόγους ποὺ φυσικὰ δὲν ἔχει, οὔτε ἰδέα, ξεσπᾷ μαζί σου καὶ τότε εἶναι πιά τὸ κατακόρυφο τῆς ἀγανάκτησής σου. Μὰ τί κι ἂν τὰ λέει κανεὶς ὅλαν τὰ; Δὲν εἶπαμε πὼς τώρα νικᾷ τὸ δίκαιο τοῦ δυνατότερου; Ἔτσι ὅμως ἀνακουφίζεται κανεὶς καμιά φορά ποὺ λέει τίς σκέψεις του σὲ κάποιον καὶ γιὰ λίγο καιρὸ ζῇ μὲ τοὺς εὐσεβεῖς του πόθους. Ἔτσι κι ἐμεῖς περιμένουμε μὲ λαχτὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ περιοδικοῦ τῆς ἑκτῆς τάξης, ἴσως σ' αὐτὸ γράφοντας κανεὶς τίποτα ξεχνᾷ καμιά φορά τὴν ἀδίκια ποὺ τοῦ γίνεται»¹.

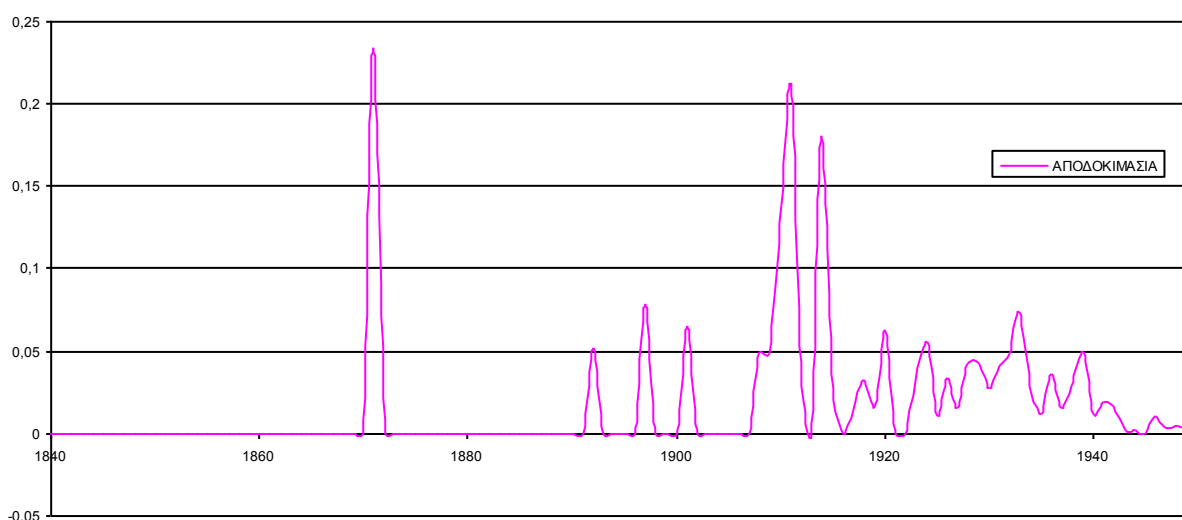
Επίσης μια περιπαικτική διάθεση με παιδική αφέλεια στο γραπτό των Λατινικῶν κοστίζει σε ἓνα μαθητὴ διαρκή ἀποβολή ἀπὸ τὸ 2ο Γ. Θεσσαλονίκης:

«...ἀκολουθῶς ἐτέθη ὑπὸ τοῦ κ. γυμνασιάρχου ὑπ' ὄψιν τοῦ συλλόγου τὸ γραπτὸν τῶν Λατινικῶν τοῦ Β' ἑξαμήνου τοῦ μαθητοῦ τῆς Γ' τάξεως Χ. Κ. ὅστις εἰς τὸ τέλος τοῦ γραπτοῦ γράφει τὰ ἑξῆς: «Ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμὴν ποδᾶρι νὰ μὴν σὲ ἀπομήνει. Αὐτὸ δὲ τὸ ὁποῖον ἔχω νὰ σᾶς ἐκφράσω εἶναι ὅτι μόνον εἰς ἐμένα ἐφανήκατε ἄτιμος νὰ τὸ ποῦμε πιὸ καλά». Ὁ σύλλογος λαβὼν ὑπ' ὄψιν 1) τὴν εἰσήγησιν τοῦ κ. γυμνασιάρχου, ὅστις ἐχαρακτήρισε τὴν πρᾶξιν ὡς ἀνευλάβειαν καὶ ἀναισχυντίαν 2) τὰς διατάξεις τοῦ νόμου 3) τὴν ἀνευλαβὴ φράσιν τοῦ μαθητοῦ καὶ 4) τὴν ἐπίδρασιν ἣν θὰ ἔχη ἡ τιμωρία τοῦ ἐν λόγω μαθητοῦ ὅστις ἀσφαλῶς θὰ ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς συμμαθητὰς του ὅσα ἔγραψεν, ἀποφαίνεται: ἀποβάλλει διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ 2^{ου} γυμνασίου τὸν μαθητὴν τῆς Γ' τάξεως Χ.Κ. καὶ χαρακτηρίζει τὴν διαγωγὴν τοῦ ἐπίμεμπτον»².

Διάγραμμα 2.2.19

Διάγραμμα 2.2.18::Ποσοστὰ τιμωρηθέντων % τοῦ συνόλου των μαθητῶν ἀνὰ ἔτος ἔνεκα ἀποδοκιμασίας καθηγητῶν

¹ Γ Χανίων, πράξη 17/28-10-1932, Ιστορικό Αρχείο Χανίων

² Πράξη 32/7-7-1939, 2ο Γ. Θεσσαλονίκης, Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης

Οι ποινές για το παράπτωμα της αποδοκιμασίας σε μεγάλο ποσοστό (71%) περιορίζονται σε ολιγοήμερη αποβολή, επειδή αξιολογούνται στο πλαίσιο της παιδικής επιπολαιότητας. Στους παρακάτω πίνακες έχουμε σημειώσει ενδεικτικά τους πιο πρωτότυπους τρόπους αποδοκιμασίας καθηγητή που συναντήσαμε. Ο πίνακας 2.2.9α περιγράφει αποδοκιμασίες καθηγητών με ποινές σχετικά χαμηλές, μέχρι οκτώ ημέρες αποβολή, ενώ ο πίνακας 2.2.9β περιγράφει αποδοκιμασίες καθηγητών με μεγάλες ποινές, από εννέα ημέρες μέχρι αποβολή για πάντα από τα σχολεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.9α: Πράξεις και φράσεις αποδοκιμασίας καθηγητών με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή
έτος σχολείο αποβολή περιγραφή αποδοκιμασίας

1911	2ο Γ. Πάτρας	5 μέρες	...μαθητές της Δ' παρευρισκόντουσαν δίπλα σε εξωσχολικό ο οποίος παρενόχλησε καθηγητή γαλλικών
1918	Γ. Ληξουρίου	6 μέρες	απεδοκίμασε τα διδασκόμενα υπό του καθηγητού ... και εξερχόμενος απέτεινε προς τον καθηγητήν την φράσιν "θα σας έλεγον ό,τι είπεν ο Ιησούς προς τους Φαρισαίους, αλλά τι θα ωφελήση" ήτις εν συνδυασμώ προς την κατ' εκείνην την στιγμήν διδασκαλίαν του κ. καθηγητού περί φιλοπατρίας καταλήγει να σημαίνει, ότι η διδασκαλία τούτου ήτο φαρισαϊκή
1918	1ο Γ. Σπάρτης	8 μέρες	...μαθητής της Β' είπε για το γυμνασιάρχη: «είναι ανάξιος να είναι διευθυντής»
1920	Γ. Ληξουρίου	0 μέρες	...μαθητής της Α' «κατά την ημέραν της προσκλήσεως εις τας τάξεις του στρατού ενίων καθηγητών εξεστόμησε την φράσιν "να πάνε όλοι"»
1924	1ο Γ. Χαλκίδας	8 μέρες	παράγγειλαν σε συμμαθητές που περίμεναν να εξομολογηθούν στον ιεροκήρυκα να του πουν: "να μου κλάσει τα αρχίδια"
1925	Γ. Αμαρουσίου	8 μέρες	...ο γυμναστής εξήτησε βία να τον απομακρύνει, αλλ' ούτος ού μόνον αντέστη, αλλ' είπε και την φράσιν: "για δες μούτρο που θέλει να επιβληθεί"...
1926	2ο Γ. Θεσσαλονίκης	5 μέρες	...την ώρα του μαθήματος αντί να προσέχει εις το μάθημα έγγραφε υβριστικές φράσεις κατά του κ. Γυμνασιάρχου σε τεμάχιο χαρτιού
1926	Γ. Αγρινίου	4 μέρες	«...ο καθηγητής Π. καταγγέλει τον μαθητήν της Δ' και τινάς άλλους ότι κατά την διέλευσίν του εκ του βιβλιοπωλείου Ν., έξωθεν του οποίου ίσαντο, ου μόνον υπ' ουδενός εχαιρετίσθη, αλλά απομακρυνθείς απεδοκιμάσθη δια του ήχου πρρρ»
1927	1ο Γ Σύρου	8 μέρες	...μαθητής της Β' κατέκρινε συμμαθητές του που χαιρέτησαν καθηγητή
1928	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Δ' «εις το γραπτό των λατινικών, επέγραψε φράσεις απρεπείς και προσβλητικές δια τον καθηγητήν»
1928	1ο Γ Σύρου	8 μέρες	...μαθητής της Γ' φώναξαν "να τον τον παπά", για καθολικό ιερέα
1928	1ο Γ Σύρου	8 μέρες	...μαθητής της Δ' σε παρατήρηση καθηγητή να αναφέρουν τα ονόματα άτακτων συμμαθητών απάντησαν: «ο Χριστός δεν μας λέγει να μαρτυρώμεν»
1929	Γ 'Αργους	8 μέρες	...μαθητής της Δ' είπε σε συμμαθητή για καθηγητή του: «βρε ανόητε διατί χαιρετάς αυτόν τον κακόμοιρον κλπ»
1929	Γ Θέρμου	5 μέρες	...μαθητής της Β' μούντζωσε καθηγητή
1929	Γ Νάξου	4 μέρες	...μαθητής της Γ' επιμωρήθη δια «ύβρεις βαρυτάτας κατά του καθηγητού Σ. καθαπομένας της επιστημονικής και διδακτικής αυτού ικανότητας»
1930	1ο Γ. Σπάρτης	8 μέρες	...μαθητές της Ε' «περιέπαιζεν επιμόνως και κατ' επανάληψιν δια της λέξεως "Σου " τον καθηγητή κ. Σ.»
1932	1ο Γ. Σπάρτης	8 μέρες	...μαθητές της Ε' στις απόκριες πήγαν στο σπίτι καθηγητή και φώναζαν "έβγα ρε Στέλιο έβγα έξω"
1932	4ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...μαθητής της Στ' σύνθεσε σατυρικό άσμα αποδοκιμασίας καθηγητή και πέταγε στραγάλια στον πίνακα
1932	Γ 'Αργους	4 μέρες	...μαθητής της Δ' περιέπαιξε τον καθηγητή των γαλλικών

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αποδοκίμασίας
			διερχόμενο προ του καταστήματος του πατρός του, βήχων προσποιητικώς
1932	Γ Λιβαδειάς	8 μέρες	...μαθητής της Ε' ...εις το τετράδιον των συνθέσεων, μεταξύ άλλων γράφει επί λέξει: "παραδεχόσαστε τον εαυτόν σας κατώτερον και από τους μαθητάς των συναδέλφων σας", το οποίον εθεωρήθη ως σημείο ύποπτο κομμουνισμού και αναρχίας...
1932	Γ Χανίων	4 μέρες	...μαθητής της Γ' περιφρονητικά και εξευτελιστικά απεκάλεσε την καθηγήτρια των γαλλικών "κυρά μου"
1932	Γ. Λευκάδας	8 μέρες	...μαθητής της Ε' «όλως ανοικείως ήνοιξε την θύραν και εξήλθε της αιθούσης αποδοκιμάζων ούτω τόν καθηγητήν της ωδικής παρατηρήσαντα συμμαθητάς του παρενοχλούντας το μάθημα»
1933	Γ Χανίων	0 μέρες	...μαθητής της Ε' κατηγορήθηκε με έγγραφο αναφορά της ενταύθα Ιερατικής σχολής ως : «εκφράσαντος ιδέας αντιθέτους προς τας κρατούσας κοινωνικάς και θρησκευτικάς αντιλήψεις και αποκαλέσας «αρλούμπες» όσα η εκκλησιαστική ιστορία διδάσκει»
1934	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	6 μέρες	μετά την είσοδον της διδασκαλίας της ωδικής εις την αίθουσαν εφώναζεν αποδοκιμαστικώς...
1934	Γ. Σπάρτης	8 μέρες	...μαθητές «διερχόμενοι την νύκτα κάτωθεν της οικίας του γυμναστού ησχημόνουν και εβωμολόχουν...»
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	...μαθητής της Ε' κτύπησε με χιονόσφαιρα καθηγητή
1934	4ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...μαθητές της Γ' : αποδοκίμασαν με αλαλαγμούς τον καθηγητή της γυμναστικής
1934	Γ Χανίων	5 μέρες	...μαθητής της Ε' χλεύασε τον καθηγητή των Ιερών με την έκφραση: "δηλαδή νερόλαδα" εννοώντας τη βάπτιση
1935	Γ Πελοπίου	διαγωγή καλή	...μαθητής της ΣΤ' «εν τη αυλή του γυμνασίου εν ώ διήρχετο ο καθηγητής εξέβαλε κραυγή άναρθρη...»
1936	5ο Γ Αρρ. Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Γ' πέταξε στην έδρα στον καθηγητή χαρτί με ακαθαρσίες
1936	Γ Χανίων	8 μέρες	...μαθητές της Δ' φώναξαν κοροϊδευτικά "Λάριος" σε καθηγητή στο δρόμο
1936	Γ Χανίων	διαγωγή καλή	...μαθητής της Γ' «συνέτασσε ποιήματα δι ων εξύβριζε τους καθηγητάς του αποκαλών τούτους γαιδάρους»
1937	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...μαθητής της Γ' "συνταξιδεύων επ' ατμοπλοίου δι Αθήνας εχαρτόπαιζε και παρεκίνηι τούτους να παρενοχλούν τους εν λόγω γυμναστάς δια διαφόρων γυμναστικών παραγγελμάτων"
1937	Γ. Νέου Φαλήρου	7 μέρες	...μαθητής της ΣΤ' "κατά την είσοδον του καθηγητού όχι μόνον παρέλειψε τον οφειλόμενον σεβασμόν, αλλ' αποτεινόμενος εις τους άλλους συμμαθητάς του εξέφρασε την στενοχωρίαν του και την λύπην του δια την άφιξίν του"
1938	1ο Γ Σπάρτης	8 μέρες	...μαθητής εξήτησε το λόγο από το σχολίατρο, διότι τον έστειλε εις τον διάβολο: "τους μαθητάς δεν τους στέλνουν έτσι στον διάβολο"
1938	8ο Γ Αθήνας	διαγωγή καλή	...μαθητές της Ε' συμμετείχαν σε εκδήλωση αποδοκίμασίας κατά του Γυμνασιάρχου
1938	Γ Καβάλας	8 μέρες	...μαθητής της Δ' «ιδών τον καθηγητήν ήρχισε να τον καλεί ειρωνικώς με το μικρό του όνομα κατ' επανάληψιν»
1939	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	διαγωγή καλή	...μαθητής της Ε' "εις το γραπτόν δοκίμιον της ψυχολογίας εξετράπη εις ανευλαβής εκφράσεις θιγούσας την υπόληψιν του καθηγητού"
1939	1ο Γ Καλαμάτας	6 μέρες	...μαθητής της Γ' "εξεφράσθη ανευλαβώς εις συμμαθητήν του περί του συλλόγου των διδασκόντων"
1939	2ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...μαθητής της Γ' «εχαιρέτισε τον μέχρι του Ιουνίου καθηγητήν του κατά τρόπον ειρωνικόν», επειδή έπαυσε να φοιτά στο εν λόγω γυμνάσιο

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αποδοκιμασίας
1939	7ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Β' είπε: "να η κόρη του βλάκα του Σ."
1939	Γ Κιλκίς	8 μέρες	...μαθητής της Δ' φώναξε τον καθηγητή «μπάρμπα Θανάση»
1939	Γ Μεσολογγίου	8 μέρες	...μαθητής της ΣΤ' αποδοκίμασε καθηγητή με βήχα
1939	Γ Πελοπίου	5 μέρες	...υποβάλλει ερωτήσεις εξεζητημένας υπό τύπου αποριών προς επίδειξιν πνεύματος ... επιδιώκων δια τούτων να καταρρίπη το κύρος των διδασκόντων εκνευρίζων και διαταράπτων την ψυχικήν ηρεμίαν τούτων...
1940	3ο Γ Θεσσαλονίκης	3 μέρες	...απεπειράθη κατά την ώραν του μαθήματος των Λατινικών να εκφραστεί ανευλαβώς κατά της χρησιμότητος του μαθήματος
1941	Γ Αμαρουσίου	5 μέρες	...μαθητές της Γ' ν. τ. φώναζαν για τις περισσεύουσες μερίδας: "τας σταφίδας μας θέλομεν, θα μας τις φάτε και θα τις κάμετε μαύρη αγορά"
1941	Γ Θηλέων Ηρακλείου	4 μέρες	...μαθήτρια της Δ' «έξεστόμισε ...κατά των καθηγητών της θεολογίας τήν φράσιν ... "εβγήκαν και τα μαϊμούνια στον περίπατο". ... επειδή τους θεωρεί ως υπαίτιους της εκπτώσεως του μακαρίτου μητροπολίτου...»
1941	Γ Χανίων	διαγωγή καλή	...μαθητής της Ε' φώναξαν στην αγορά προς τον καθηγητή "θηρίο- θηρίο" λόγω της αυστηρότητάς του στη βαθμολογία
1942	4° Γ. Πειραιά	8 μέρες	κατά τη διανομή του συσσιτίου φώναζαν «εδώ είσθε όλοι καταχρασταί», έβριζαν και έκαναν διανομή μόνοι τους...
1942	6° Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της ΣΤ' ελοιδόρησε τον καθηγητή των Θρησκευτικών με αποδοκιμαστική φωνή "Ανδρέεεε...Ανδρεέα...Κεραμίδια"
1942	6° Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Ε' φώναζε αποδοκιμαστικά τον καθηγητή "Καψαμπέλη!.. στραβέ!..."
1942	Γ Θηλέων Ηρακλείου	5 μέρες	...μαθήτρια της Ε' για την καθηγήτρια της γυμναστικής: "ούτε ξέρω πούθε κρατάει ή σκούφια της. Δεν μπορεί ούτε τὰ λουριά των παπουτσιών μου νὰ λύσει, άντε να μου χύσει νερό νὰ πλύνω τὰ πόδια μου"
1945	Γ. Λευκάδας	7 μέρες	..."τι καθηγήτρια είσαι συ, όταν μας απειλής ότι θα μας αφήσεις στην ίδια τάξη"
1946	2ο Γ Τρίπολης	8 μέρες	...μαθητής της ΣΤ' συμμετείχε σε αποδοκιμασία του καθηγητού των Γαλλικών στους δρόμους
1946	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...μαθητής της ΣΤ' κατά την ώρα της διδασκαλίας των γαλλικών «εγερθείς εκ της θέσεώς του "μούντζωσε" τον διδάσκοντα καθηγητή»
1946	Γ Νάξου	6 μέρες	...μαθητής της Ζ' φώναζε στους καθηγητές:"τεμπέληδες-τεμπέληδες"
1947	6ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Ε' χτύπησε με λεμόνι καθηγητή
1947	Γ Σουφλίου	0 μέρες	καθ' ην ώραν ο καθηγητής έγραφεν επί του πίνακος, εξέβαλε επιφώνημα διαφωνίας... "κ. καθηγητά, ή θα αλλάξετε σύστημα διδασκαλίας ή θα έχουμε φασαρίες..."
1948	2ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...μαθητής της ΣΤ' «εν στίχοις ους ανεγίνωσκε και εις τους συμμαθητάς του διεκομώδει καθηγητάς του δια σωματικά ελαττώματα ή ιδιότητας αυτών ουχί κατά χαρίεντα τρόπον αλλά κατά τρόπον προσδίδοντα εις τους στίχους του την έννοιαν ονειδισμού»
1948	Γ Θηλέων Ηρακλείου	5 μέρες	...μαθήτρια της Ζ' ...εθεάθη να κάμνη το σταυρό της όταν εισήλθε εις την αίθουσα ο καθηγητής των θρησκευτικών, όταν δε ούτος έστρεψεν τα νώτα του αύτη εκβαλούσα την γλώσσαν της έκαμεν μορφασμούς εις βάρος του καθηγητού... δείξασα ασέβεια και ανευλάβεια προς τον καθηγητή της και εμπαιγμόν προς τα θεία
1948	Γ Κοζάνης	8 μέρες	...μαθητές της Η' αποδοκίμαζαν το θεολόγο φωνάζοντας : "έξω"
1949	Γ Νέου Φαλήρου	8 μέρες	...μαθητής της Ζ' «εισήλθεν εις το σχολειόν εν καιρώ νυκτός και έγραφεν εις τους τοίχους φράσεις θίγουσας την

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αποδοκιμασίας
			διεύθυνσιν»

ΠΙΝΑΚΑΣ 2.2.9β: Μερικές από τις πράξεις και φράσεις αποδοκιμασίας καθηγητών με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αποδοκιμασίας
1871	1ο Γ Σπάρτης	90 μέρες	...μαθητής της Α' «συμπαρασύρει και τους άλλους μαθητάς προς χλευασμόν των διδασκόντων»
1906	1ο Γ Σπάρτης	180 μέρες	...μετά την λήψη του ελέγχου έγραψε επί του πίνακα την λέξη "ασυνειδησία"... ουδέ άλλο ασήμαινε ή εξύβρισιν των διδασκάλων αυτού...
1907	Γ. Ληξουρίου	10 μέρες	...εξέβαλλε κραυγὴν εἰς ἐμπεγμὸν τοῦ διδάσκοντος τα θρησκευτικὰ
1908	1ο Γ. Βόλου	15 μέρες	...μαθητής της Β' θορύβησε αποδοκιμαστικά κατά την έξοδο καθηγητή
1908	Γ. Λευκάδας	30 μέρες	...μαθητής της Γ' «εζήτησε μετά σκαιότητος τον λόγον περί της χαρακτηρισθῆσης δια βαθμοῦ απουσίας του και μετά περιφρονήσεως εἶπε λέξεις αἰτίνες προεκάλεσαν τον γέλωτα των μαθητῶν»
1909	Γ Τρικάλων	40 μέρες	...μαθητές της Α' «...αποδοκιμασάντων δια σφυρίγματος τον γυμναστήν»
1910	Γ. Λευκάδας	30 μέρες	...μαθητής της Δ' εἶπε προς τον καθηγητὴ της ιστορίας: «ο κ. Λ. μας ἐδίδασκε καλλίτερα, εἶδη δε διδασκόμεθα ἀπὸ σας παραμύθια »
1911	Γ. Λευκάδας	15 μέρες	...μαθητής της Β' ἐνὸς διήρχετο ο κ. καθηγητὴς την οδὸν Α, ο εἰρημένος μαθητὴς υπέβαλε εἰς δύο ἀνηλίκους παῖδας να φωνήσωσι "κέρβερος" και ὅτε διήρχετο προ αὐτοῦ ο καθηγητὴς δεν εχαιρετίσθη
1911	Γ. Λευκάδας	60 μέρες	...μαθητής της Β' «ἐν τῷ τοίχῳ της εἰσόδου τοῦ γυμνασίου και την εἰσοδο τοῦ δημαρχείου ἐνέγραψε ἀκατανομάστους φράσεις κατὰ τοῦ καθηγητοῦ»
1914	1ο Γ Πάτρας	ἀπὸ το σχολεῖο	«ἐν τῷ γραπτῷ αὐτοῦ της ιστορίας περιέχονται ἐκφράσεις ἀνευλαβέσταται και χλευαστικά κατὰ τοῦ διδάξαντος το μάθημα καθηγητοῦ»
1920	Γ. Λευκάδας	διαγωγή ἐπίμεμπτη	...μαθητής της Δ' «δημοσιογραφὼν δια ψευδωνύμου προχωρήσας και μέχρι ἐξυβρίσεως τοῦ σχολείου...»
1924	1ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	...μαθητής της Β' εἶπε σε συμμαθητὲς του: "αὐτοὺς τοὺς παλιανθρώπους χαιρετᾶτε, εἶναι ἀνάξιοι χαιρετισμοῦ"
1925	1ο Γ. Σπάρτης	ἀπὸ το σχολεῖο	...μαθητής της Γ' κατηγόρησε στην ἐκθεσὴ τοὺς καθηγητὲς του γιὰ ἀπανθρωπιά και Μεσαιωνισμό...
1926	8ο Γ Αθήνας	ἀπὸ το σχολεῖο	...μαθητής της Γ' πλησίασε τον Γυμνασιάρχην «καθήμενον εἰς δημόσιον μέρος και ἔδειξε προς αὐτὸν συμπεριφορὰν περιφρονητικὴν, υβριστικὴν και ἐν γένει ἀπρεπὴ και ἀνοίκειον εἰς μαθητὴ»
1929	8ο Γ Αρρ Αθήνας	ἀπὸ το σχολεῖο	...μαθητής της ΣΤ' «ἐγράψεν ἐπὶ της παραστάδος της θύρας τοῦ κτιρίου τοῦ Γυμνασίου φράσεις ἀκατανομάστους προσβαλλούσας καθηγητὴν τοῦ σχολείου»
1929	Γ Καβάλας	διαγωγή κακή	...μαθητής της Α' ἀποδοκίμασε δημόσια καθηγητὴ δια φωνῶν
1932	2ο Γ Πάτρας	ἀπὸ τα σχολεῖα της περιφέρειας	...μαθητής της Δ' σε καθηγητὴ: "κερατὰ δεν με ἄφησες να ἀντιγράψω και πῆρα μηδέν: θα σου δειξῶ ἐγὼ" και ἐξεσφενδόνησε στην τάξη προς την διεύθυνση τοῦ καθηγητὴ ἓνα αὐγὸ νωπὸ
1933	Γ Λιβαδειάς	διαγωγή κακή	...μαθητής της Β' ...κατέστρεψε τα κλεῖθρα και ἀνήρτησε φύλλον χάρτου ἐπὶ της θύρας τοῦ σχολείου ἐπὶ τοῦ οὐοῦ ἀνέγραψεν ἰδιοχείρως "κύριοι καθηγηταί, να σας χέσω πούστηδες"
1936	Γ Αμαρουσίου	30 μέρες	...μαθητής ἐξεστόμισε σε καθηγητὴ το σκωπτικὸν παρωνύμιον

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή αποδοκιμασίας
			"Καλλιακούδαν"...
1936	Γ Αγρινίου	60 μέρες	... μαθητής της Δ' και Ε' φώναξαν, προς τον διερχόμενο γυμνασιάρχη «ούτως ώστε να ακουσθή υπ' αυτού, "Κάραλη-Κάραλη" επειδή δια του εκφωνήματος τούτου υποδέχονται οι αηγιόπαιδες την ανά τας οδούς εμφάνιση του γνωστού τρελού της πόλεως... δι' ό και θεωρείται τούτο υβριστικόν»
1936	Γ Χανίων	από όλα τα σχολεία του κράτους	... για ανευλάβεια μαθητή της Δ' προς καθηγητή σε δημόσια οδό
1937	7ο Γ Αθήνας	100 μέρες	...μαθητής της Στ' «εν ώ ο κ. γυμνασιάρχης συνίστα την έξοδον εις τους μαθητάς, ο εν λόγω μαθητής έκαμε ασεμνοτάτην χειρονομίαν παρατηρηθείσαν παρά των κ.κ. καθηγητών»
1937	5ο Γ Αρρ. Αθήνας	30 μέρες	...μαθητής της Γ' έκανε άσεμνο μετά βωμολοχίας χαρακτηρισμό του υποδιευθυντή
1938	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	από το σχολείο	...μαθητής της Δ' χλεύασε καθηγητή δια γαλλικών φράσεων
1938	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' ...σε γραπτό των λατινικών...
1938	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' την 24η Μαρτίου φώναξε κατά την είσοδο του Γυμνασιάρχη εις την αίθουσα τελετών "έξω, κάτω"
1938	Γ Καβάλας	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' : "δεν μπορείς να είσαι εσύ καθηγητής"
1939	2ο Γ Θεσσαλονίκης	15 μέρες	...μαθητής της Ε' «κατά την είσοδον του καθηγητού εις την αίθουσα ηκούσθη λέγων "γεια σου Γκίκα"»
1939	4ο Γ Θεσσαλονίκης	14 μέρες	...μαθητής της Στ' "υπεμειδίασε καθ' όν χρόνον ο κ. γυμνασιάρχης παρήγγελεν εις τους μαθητάς ότι έδει ούτοι εξ ηθικής υποχρεώσεως να καλέσωσι τους γονείς και κηδεμόνας των να παραστώσι κατά την εορτήν της Εθνικής Παλιγγενεσίας"
1941	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	κατά την διανομή του συσσιτίου: "το έχετε κάνει αντάρτικο δω πέρα, δεν είσθε καθηγητές εσείς"
1941	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Ε' «εκσφενδόνισε κατά του διευθυντού το περιέχον το συσσιτικόν του δοχείον»
1942	Γ. Μολάων	διαγωγή επίμεμπτη	...μαθητής «...εν τω γραπτώ δοκιμίω των νέων Ελληνικών με θέμα «πνευματικός αποχαιρετισμός», αναγράφει ασεβειστάς φράσεις καθαπτομένας της αξιοπρεπείας των καθηγητών και παιδαγωγών όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Ελλάδας»
1942	Νέας Σμύρνης	ένα έτος	...μαθητής της Β' ν.τ. «...εξηνάγκασε την καθηγήτρια να αποταθή εις την αστυνομίαν. Προς ταύτην επιστρέφουσα εκ της αστυνομίας προ της εισόδου του γυμνασίου ανατίναξε το περιεχόμενον δοχείου συσσιτίου και κατερρύπανε εξ ολοκλήρου το επανωφόριον της προϊσταμένης κλπ...»
1947	1ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...μαθητής της Στ' : "ο πατέρας μου έχει να θρέψει επτά άτομα και δεν αδειάζει να έλθει, αλλά συ είσαι ανίκανος να επιβάλλεις την τάξη και τα βάξεις με εμένα"

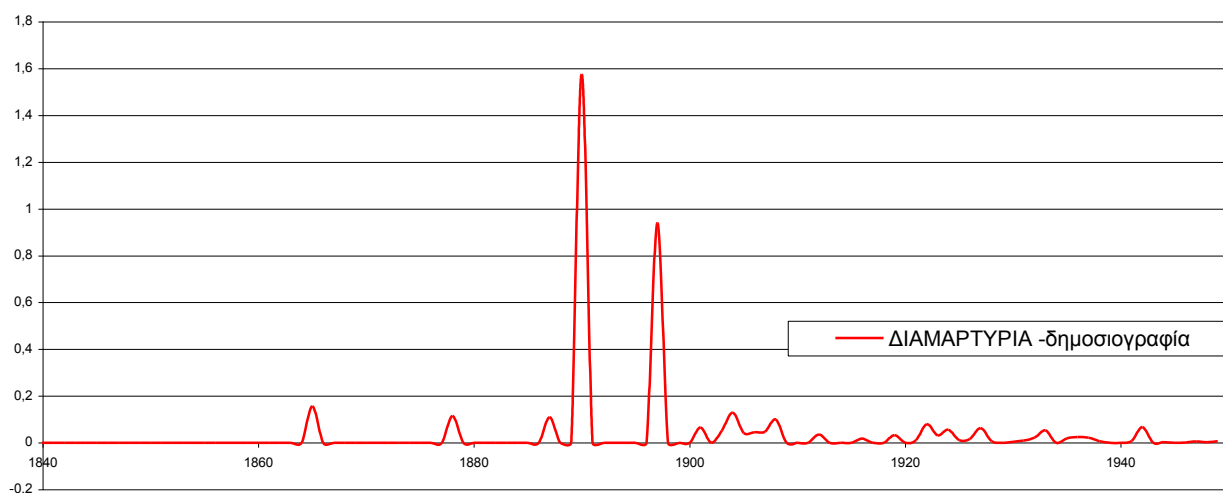
2.2.10. ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ

Άλλη μία ανεπίτρεπτη συμπεριφορά για μαθητή είναι το να διαμαρτύρεται για τα κακώς κείμενα της εκπαίδευσης γενικότερα ή συγκεκριμένα. Οι μαθητές γυμνασίου όμως, ιδιαίτερα του 19^{ου} αιώνα, δυσανασχετούν με την ποιότητα του μαθήματος και φτάνουν μέχρι του σημείου να απαιτούν. Τα γυμνάσια του κράτους είναι λίγα και λόγω της έντονης επιθυμίας να σπουδάσουν, πολλοί έχουν αναγκαστεί να μετακομίσουν σε πόλη. Η ζωή μακριά από την οικογένεια τους έχει ωριμάσει γρηγορότερα. Από την άλλη μεριά υπάρχουν αρκετοί που για διάφορους λόγους έχουν μια ηλικία κάπως μεγαλύτερη από την αναμενόμενη. Στην κατηγορία διαμαρτυρία συμπεριλάβαμε ενέργειες-καταγγελίες με αναφορά στον

γυμνασιάρχη, τον επιθεωρητή, το υπουργείο ή σε εφημερίδα για ένα σχολικό ζήτημα. Οι μαθητές διαμαρτύρονται με επίσημο τρόπο για την υπερβολική αυστηρότητα των καθηγητών κατά τις εξετάσεις, για τις άδικες τιμωρίες, απαιτούν να αλλάξει ο καθηγητής κλπ, όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί. Μάλιστα υπάρχει πολύ υψηλή συλλογικότητα σε διαμαρτυρίες του 1890 στο 1^ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης και του 1897 στο γυμνάσιο Δημητσάνας. Η διαμαρτυρία υφίσταται από το 1865 και παρουσιάζει αρκετές φορές μαζικότητα, αλλά τον εικοστό αιώνα αλλάζει τρόπο έκφρασης, καθώς μετατρέπεται σε απεργία-διαμαρτυρία.

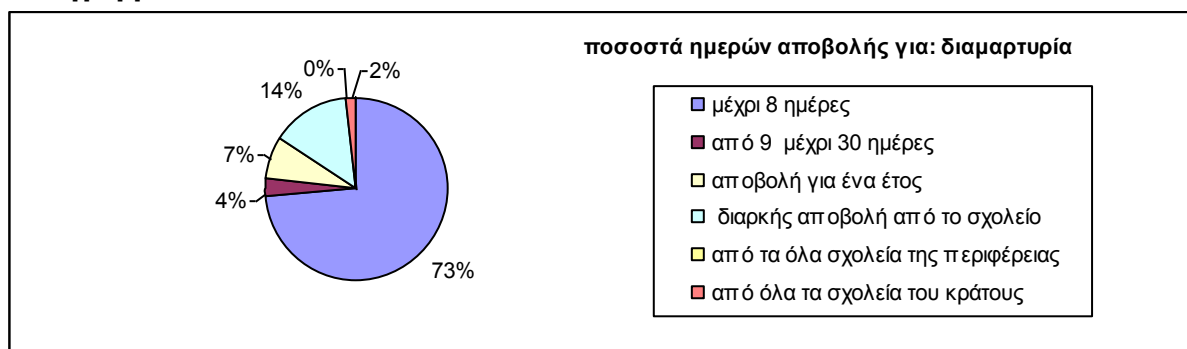
Διάγραμμα 2.2.20

Ποσοστά τιμωρηθέντων για διαμαρτυρία επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Οι ποινές σε γενικές γραμμές είναι ήπιες, με το 73% να περιορίζονται σε αποβολή μέχρι οκτώ ημέρες, όπως παρατηρούμε στο διάγραμμα που ακολουθεί.

Διάγραμμα 2.2.21

Αξίζει να παραθέσουμε την διαμαρτυρία με αποχή μιας ώρας από το μάθημα της Ιστορίας εξ αιτίας της διδακτικής μεθόδου του καθηγητή και της γενικότερης στάσης του, ο οποίος για να τελειώσει την ύλη, απαιτούσε από τους μαθητές της ΣΤ τάξης να διαβάζουν 6 σελίδες κάθε φορά, τις περισσότερες χωρίς να τις παραδώσει καν, και χωρίς να δέχεται απορίες και ερωτήσεις. Ενδεικτικό είναι το απόσπασμα της σχετικής συζητήσεως:

«...ό κ. γυμνασιάρχης έν άρχή έκθέτει δι όλίγων τους λόγους, οΐτινες, κατά τούς μαθητάς, ώθησαν τούτους εις την όμαδικήν έκ του μάθηματος τής Ιστορίας άποχώρησιν και συνοψίζοντας εις την άπρεπή συμπεριφοράν του διδάσκοντος τώ μάθημα τής Ιστορίας κ. Κ. προς αυτούς και εις τώ ότι έσχάτως μεταβαλών μέθοδον διδασκαλίας ύποχρεοΐ τούτους νά άπομνημονεύσωσι περι τās έξι σελίδας, χωρίς προηγουμένως νά παραδώση, άπαγορεύων συνάμα την ύποβολήν οΐασδήποτε σχετικής προς τώ μάθημα άπορίας... ό κ. Κ. λέγει ότι θα όμιλήση έκ καθηκοντος ...άπό τών άρχών του τρέχοντος σχολικοΰ έτους έδίδασκον κατά τώ **έρβαρτιανόν** σύστημα ...κατ' αυτόν τόν τρόπον δέν ήτο δυνατόν νά παραδίδω περισσότερον τών 2-3 σελίδων... άργότερα... έκρινα καλόν νά διδάσκω 5-6 σελίδας, ίνα οΐτω τελειώσω όλην την ύλην...

Και η άποψη των μαθητών:

«όταν εισήχθην εις τὴν τάξιν ὁ κ. Κ. ...ἐκάλεισε κατόπιν εἰς τὸ μάθημα τὸν μαθητὴν Μ., ὅστις εἶπε τὸ δεδιδαγμένον τμήμα τῆς ἐνότητος. Τὸ ὑπόλοιπον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς μαθητὰς νὰ τὸ ἐκμάθωσι κατ' οἶκον, δὲν τὸ ἐγνώριζε καλά. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμὴ λόγων ἐξευτελιστικῶν καὶ ἀπειλητικῶν π.χ. σέβομαι τὴν οἰκογένειαν τῶν Μ., δὲν ἔπεται ὁμως ἐκ τούτου ὅτι μπορεῖς νὰ κάνης ὅ,τι θέλεις. Ἔμαθα ὅτι καπνίζεις. Πρόσεχε καλά, γιατί, ἂν σὲ πιάσω, δὲν θὰ δυσκολευτῶ μέσα στὴν πλατεία νὰ σ' ἀρχίσω στὰ σκαμπίλια καὶ νὰ σὲ πλευροκοπήσω...»¹

Τόσο κατὰ τὴν περίοδο τῆς Κατοχῆς ὅσο καὶ ἀργότερα πολὺ συχνές εἶναι οἱ διαμαρτυρίες γιὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα τοῦ συσσιτίου. Τὸ 1946 μαθητὴς τοῦ Γ Ἀλεξανδρούπολης στέλνει ἐπιστολὴν στὴν ἐφημερίδα, μέρος τῆς ὁποίας ἔχει ὡς ἐξῆς:

«...ὁμως τὰ λόγια εἶναι περιττά, φτάνει νὰ ἀναφέρει κανεὶς πὼς τὸ τελευταῖο δεκαήμερο μας μαγειρεύουν συνέχεια μιὰ ἐλεεινὴ σούπα, μιὰ σούπα ποὺ ζήτημα εἶναι ἂν βάζουνε σ' ὁλόκληρο καζάνι ἓνα κουτάκι κρέας, τίποτε ἄλλο. Ἐνα τέτοιο φαγητό, νομίζω πὼς κάνουν στον Ἔβρο γιὰ τὰ γουρουνία καὶ τὸ λεν κατσαμάκι. Ἀλλὰ ἐκεῖνο εἶναι καλλίτερο, γιατί ὅπωςδήποτε τρώγεται, γιατί εἶναι πηχτότερο. ...καὶ στο σπῖτι δὲν ὑπάρχει καλλίτερο, ἐφ' ὅσον ἡ οἰκογένεια ἀνήκει στὴν τιμημένη στρατιὰ τῶν δουλευτᾶδων - ἐργατῶν, ἀγροτῶν, ὑπαλλήλων, βιοτεχνῶν - ἡ ὁποία σήμερὰ πάσχει περισσότερο ἀπὸ ἄλλοτε.... Καὶ νὰ μὴν νομίση ὁ κόσμος ὅτι δὲν ὑπάρχουν τρόφιμα. Ὅχι! Τρόφιμα ὑπάρχουν, ἡ ἀποθήκη τοῦ γυμνασίου μας εἶναι γεμάτη κάσες, ὅπου ...ἴσως νὰ μὴν ἔχουν ὅλες σούπα. Γιατί λοιπὸν δὲν μαγειρεύουν καὶ τίποτε ἄλλο; Μήπως οἱ κύριοι ὑπεύθυνοι τὰ κρατοῦν γιὰ τὸν ἄλλο χρόνο-τότε τοὺς συγχωροῦμε γιὰ τὴν πρόνοιά τους, ἂν εἶναι ἔτσι- ἢ Μήπως...
Μετά τιμῆς, Α.Ζ. μαθητὴς»²

Ὁ μαθητὴς ἀκόμα θαρρεῖ πὼς μπορεῖ στο ὑπουργεῖο ἢ τὴν ἀστυνομία νὰ βρεῖ τὸ δίκιο του:

«Ὁ μαθητὴς τῆς Δ' τάξεως Α.Ζ. ἐν τῷ μαθήματι τῆς γυμναστικῆς προσηνέχθη ἀκόσμως καὶ ἀπρεπῶς πρὸς τὸν οἰκεῖον καθηγητὴν, θελήσαντα νὰ νουθετήσῃ αὐτὸν παρεκτραπέντα. Ὁ σύλλογος λαβὼν ὑπόψιν τὰ παράπονα τοῦ κ. καθηγητοῦ καὶ εὐρὼν αὐτὰ δίκαια, ἄγαν ἐπιεικῶς φερόμενος, ἐπέβαλεν αὐτῷ διήμερον ἀποβολὴν ἐκ τοῦ γυμνασίου κατὰ τὸν κανονισμόν. Ὅτε ὁμως προσεκλήθη ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν, ἵνα λάβῃ γνώσιν τῆς ἀποφάσεως, οὐ μόνον διαρρήδην ἡρνήθη νὰ συμμορφωθῇ πρὸς αὐτήν, ὡς δῆθεν ἄδικον, ἀλλὰ καὶ μετὰ θρασύτητος ἠπειλήσεν ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ἵνα καταγγείλῃ τὴν πρᾶξιν. Διὰ ταῦτα ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν κηδόμενος πρὸ παντὸς τῆς μαθητικῆς πειθαρχίας, τῆς εὐκοσμίας καὶ τῆς ἐν γένει σχολικῆς τάξεως, ἥτις οὕτω διασαλεύεται, μεταβαλὼν γνώμην ἀπεφάσισε τὴν ἀποβολὴν τοῦ εἰρημένου μαθητοῦ ἐκ τοῦ γυμνασίου καὶ τὴν μετεγγραφὴν αὐτοῦ εἰς ἄλλο, ἀνέθηκε δὲ εἰς τὸν γυμνασιάρχοντα νὰ ἀναγγείλῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον διὰ τοῦ κ. Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ καὶ παρακαλέσῃ ὅπως ἐγκριθῇ ἡ ἀπόφασις τοῦ αὐτοῦ πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων μαθητῶν».³

«...ὁ μαθητὴς τῆς Β' τάξεως Π.Δ., παρατηρηθεὶς κατὰ τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου καθηγητοῦ δι' ἀταξίαν ἀπήντησεν αὐθαδῶς καὶ ῥαπισθεὶς μετὰ ταῦτα κατέφυγεν εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ὅπου ἤρχισε νὰ ὑβρίζῃ τὸ σχολεῖον, ὡς μας κατήγγειλεν ὁ ὑπομοίραρχος. Μετὰ ταῦτα κληθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. γυμνασιάρχου εἰς ἀπολογία δὲν ὤκνησεν ἐν τῇ ἀνοησίᾳ του καὶ ἐνώπιόν του νὰ τηρήσῃ στάσιν καὶ νὰ μεταχειρισθῇ γλώσσαν ἀνάρμοστον....ἐπειδὴ ἡ στάσις ἐν γένει τοῦ μαθητοῦ Π.Δ. δὲν ὑπῆρξεν ἀρμόζουσα καὶ ἐπειδὴ προσέβαλε τὸ σχολεῖον μὲ τὸ νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὴν Ἀστυνομίαν τιμωρεῖ αὐτὸν δι' ἀποβολῆς ἐκ τοῦ σχολείου ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας».⁴

Πίνακας 2.2.10α Πράξεις καὶ φράσεις διαμαρτυρίας με ποινὲς ἕως 8 ἡμέρες ἀποβολῆς

ἐτος	σχολεῖο	ἀποβολή	περιγραφή
1887	1ο Γ Ἀρρένων Ἀθήνας		...μαθητὴς τῆς Γ' «κατεῖγγειλε στο Ὑπουργεῖο ὅτι ἐραπίσθη ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου ἐξ οὗ προήθλε αιμορραγία τῆς ρινὸς του», ὁ σύλλογος παρακαλεῖ τὸ Ὑπουργεῖο νὰ μὴν τον ἀπολύσει
1890	1ο Γ Θεσσαλονίκης	3 μέρες	...μαθητὴς τῆς Δ' καὶ τῆς Ε' ἐπέδωσαν ἀναφορά στο γυμνασιάρχη κατὰ καθηγητὴ τῶν Λατινικῶν παραπονούμενοι γιὰ υπερβολικὴ αὐστηρότητα.
1897	Γ Δημητσάνας	4 μέρες	14 μαθητὴς τῆς Δ' συνένταξαν ἀναφορά κατὰ τοῦ καθηγητῆ τῶν γαλλικῶν
1903	1ο Γ. Σπάρτης	0 μέρες	...μαθητὴς ποὺ δημοσιογράφησαν σὲ τοπικὴ ἐφημερίδα: "οὔτε κατ' ἀτόμου ὠρισμένου ἔγραψαν οὔτε ἐγνώριζον ὅτι τοὺς εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ κατέρχονται εἰς δημοσιογραφικὸν ἀγῶνα..."
1912	Γ Ναυπλίου	7 μέρες	...μαθητὴς τῆς Γ' δημοσίευσε ἀναφορά σὲ ἐφημερίδα
1919	Γ Γυθείου	διαγωγή καλή	...μαθητὴς τῆς Δ' «κατεδίκασθη διὰ δημοσίευμα ἐν τῷ

¹ Γ. Μολῶων, Πράξη 1/1934, ΓΑΚ Σπάρτης

² Γ. Ἀλεξανδρούπολης, πράξη 37/23-5-1947, ἀποβολὴ ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα τοῦ κράτους, ΓΑΚ Ἀλεξανδρούπολης

³ 2ο Γ. Θεσσαλονίκης, πράξη 1α/22-11-1916, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

⁴ Γ. Κατερίνης, πράξη 22/1931, ΓΑΚ Κατερίνης

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
			περιοδικώ "Ατλαντίς" καθαπτόμενον της υπολήψεως ...»
1921	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...μαθητές της Δ' εισόρμησαν στη δίπλα τάξη και μίλησαν με αυθάδεια σε καθηγητή που χτυπούσε μαθητή
1923	Γ Λιβαδειάς	8 μέρες	...μαθητές της Δ' διαμαρτυρήθηκαν στην αθηναϊκή εφημερίδα "Νέαι Ημέραι" για αποφάσεις του Υπουργείου
1924	Γ Ανδρίτσαινας	8 μέρες	4 μαθητές της Δ' συνέταξαν και απέστειλαν αναφορά στον επιθεωρητή και ζητούσαν αλλαγή του καθηγητή των μαθηματικών
1926	Γ Άργους	5 μέρες	...μαθητής της Α' ζήτησε άδεια έκδοσης εφημερίδας "μαθητικός βίος"
1928	Γ Καβάλας	8 μέρες	...μαθητής της Α' απέστειλε δημοσίευμα στον τύπο της Καβάλας και της Θεσσαλονίκης κατά του καθηγητού της ωδικής
1928	Γ Αγρινίου		...απέστειλε ταχυδρομικώς εις τον κ. γυμνασιάρχη αιτήσιν συνταχθείσαν υπό τινος δικηγόρου εν τη οποία παραπονείται ότι επιβαρύνει αυτούς δια πολλής ύλης και ότι φέρεται προς αυτούς σκαιώς και σατραπικώς
1931	1ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...εξέσχισε το τετράδιον των ασκήσεων θορυβών άμα και παραπονούμενος ότι εβαθμολογήθη αυστηρώς και αδίκως
1932	4ο Γ Πειραιά	7 μέρες	4 μαθητές της Δ' απέστειλαν στις εφημερίδες λίβελο κατά καθηγητού ως φιλοβενιζελικού
1934	Γ. Μολάων	3 μέρες	...μαθητές της Στ' διαμαρτυρήθηκαν με αποχή μιας ώρας από το μάθημα της Ιστορίας εξ αιτίας της διδακτικής μεθόδου του καθηγητή και του σκαιού του τρόπου...
1935	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...μαθητές της Ε' συνέταξαν αίτηση και υπογραφές για ακύρωση διαγωνίσματος
1935	Γ Τρικάλων	8 μέρες	2 μαθητές της Στ', 1 της Δ' μετά την αποβολή τους από το γυμνάσιο συνέταξαν και περιέφεραν αίτηση προς υπογραφή από τους συμμαθητές τους
1936	Γ Κοζάνης	4 μέρες	...λόγω διαμαρτυρίας για την αύξηση των τελών
1936	Γ Αγρινίου	6 μέρες	4 μαθητές «υπέγραψαν αναφοράν, την περιέφεραν εις τας τάξεις προς υπογραφήν και έπεμψαν αυτήν δια του γενικού επιθεωρητού ΙΒ εκπαιδευτικής περιφέρειας προς το Υπουργείον παρακαλούντες, όπως ανακληθή η απόσπασις του καθηγητού κ.Ν.»
1937	5ο Γ Αρρένων Αθήνας	8 μέρες	2 μαθητές της Στ' διαμαρτυρήθηκε ανευλαβώς και απειλών δια 2ημερη αποβολή
1937	Γ Αρεόπολης	διαγωγή καλή	...μαθητές της Ε' σύνταξαν αναφορά κατά καθηγητή
1938	Γ Γυθείου	0 μέρες	...μαθητής της Δ' «ανευλαβώς παρεπονήθη προς τον Διευθυντήν της Εμπορικής Σχολής, ότι επιμωρήθησαν λίαν επιεικώς οι μαθηταί οίτινες τον εκτύπησαν»
1941	5ο Γ Θηλέων Αθήνας	διαγωγή καλή	...μαθήτρια της Στ' «φωνασκούσα και μενομένη απήτησε την σύστασιν επιτροπής εκ μαθητριών ίνα επιβλέπει κατά την διανομήν του συσσιτίου»
1941	Γ Έδεσσας	8 μέρες	...μαθητές της Γ' ν.τ. έκαναν παράπονα για το συσσίτιο στη Νομαρχία
1942	Γ Θηλέων Ρεθύμνου	5 μέρες	...35 μαθήτριες της Στ' συμμετείχαν σε συγκέντρωση διαμαρτυρίας στη Νομαρχία δια την χορήγησιν του άλλοτε υπεσχνημένου "αρτιδίου" και την ίδρυσιν μαθητικού συσσιτίου
1942	Γ Κιλκίς	8 μέρες	...μαθητής της Ε' ν.τ. εξέφρασε διαμαρτυρία στην οικία καθηγητή για απόρριψη
1942	Γ Φλώρινας	8 μέρες	...μαθητής της Στ' απέστειλε τηλεγράφημα στο Υπουργείο
1944	2ο Γ Κορίνθου	5 μέρες	...μαθητής της Η' διαμαρτυρήθηκε γιατί δεν ήταν σημαιοφόρος και ήθελε να συμπαρασύρει και άλλους σε αποχή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1949	Γ Πύργου	8 μέρες	3 μαθητές της Ζ', 3 της Η' έστειλαν ομαδική καταγγελία στο Υπουργείο ¹

Πίνακας 2.2.10β Πράξεις και φράσεις διαμαρτυρίας με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1865	1ο Γ. Σπάρτης	από όλα τα σχολεία του κράτους	...μαθητές της Δ' απέστειλαν αναφορά κατά του γυμνασιάρχη στο Νομάρχη
1878	1ο Γ Αρρένων Αθήνας	14 μέρες	μαθητής της Δ' κατ' επανάληψη αρθρογράφησε στην εφημερίδα «τω λαώ» κατά καθηγητού
1887	Γ Πύργου	180 μέρες	...μαθητές της Β' συνέταξαν αναφορά προς το γυμνασιάρχη εις βάρος καθηγητή
1901	Γ Δημητσάνας	180 μέρες	...μαθητής απέστειλε "φαντασιώδη ψεύδη" στην εφημερίδα "Γορτυνίαν", αναδημοσιευθέντα και στην εφημερίδα "Ακρόπολις" προβλέπων απόρριψίν του, για να εκδικηθεί τους καθηγητές του
1904	2ο Γ Πάτρας	210 μέρες	3 μαθητές της Β' συνέταξαν λίβελο κατά των καθηγητών
1905	Γ Δημητσάνας	από τη δικαιοσύνη	...μαθητής της Α' απέστειλε συκοφαντική κατηγορία για καθηγητή στο Υπουργείο, τον εισαγγελέα Τριπόλεως τον ενταύθα αστυνόμον και τον γυμνασιάρχη...
1906	Γ Τρικάλων	20 μέρες	...μαθητές της Γ' επέκριναν τον διδάσκαλον της γυμναστικής στην τοπική εφημερίδα
1912	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...εγερθής επέκρινε την βαθμολογίαν του γυμνασιάρχου ως μεροληπτική... ηνάγκασε τον γυμνασιάρχη να διαλύση εκ νέου την τάξιν και να καλέση ενωμοτάρχην μετ' αστυφυλάκων ίνα εκβάλωσιν αυτόν...
1919	1ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	...μαθητής της Δ' δημοσίευσε σε εφημερίδα ότι αδικήθηκε από κάποιους καθηγητές
1927	Γ Γυθείου	από το σχολείο	3 μαθητές της Δ' απέστειλαν λίβελο σε περιοδικό κατά μαθητών και καθηγητών
1930	Γ Μεσολογγίου	ένα έτος	...μαθητής της Ε' εξωθούσε σε εξέγερση για άδικες τιμωρίες
1933	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' δημοσιογράφησε κατά του Γυμνασίου
1933	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' δημοσιογράφησε υπέρ των καθηγητών
1933	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	7 μαθητές διαδήλωσαν κατά των καθηγητών
1933	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	3 μαθητές μοίραζαν προκηρύξεις κατά καθηγητών
1937	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της Δ' συνέταξε υβριστική ανώνυμη επιστολή προς τον επιθεωρητή
1937	Γ Αγρινίου	20 μέρες	...μαθητής της Ε' διαμαρτυρήθηκε για 8ήμερη αποβολή
1944	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...μαθητής της Στ' έκανε χειρόγραφη εφημερίδα
1948	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...μαθητής της Στ' έγραψε σε εφημερίδα κατά των καθηγητών

2.2.11. ΧΡΗΣΗ ΠΟΔΗΛΑΤΟΥ

Το ποδήλατο απαγορεύεται εξαιτίας των τραυματισμών πεζών που συχνά συμβαίνουν σε πολυσύχναστους δρόμους αλλά και των έριδων που προκαλεί λόγω του ότι λίγοι έχουν την άνεση να το διαθέτουν, αλλά το επιθυμούν όλοι. Σε μερικά σχολεία απαγορεύεται εντελώς, σε άλλα πάλι σε συγκεκριμένες ημέρες ή χώρους. Καλύπτει μόλις το 0,7% των μαθητικών παραπτωμάτων. Οι ποινές που επιβάλλονται συνήθως είναι από δύο έως πέντε ημέρες, εκτός και αν υπάρχει και κάποιο άλλο παράπτωμα.

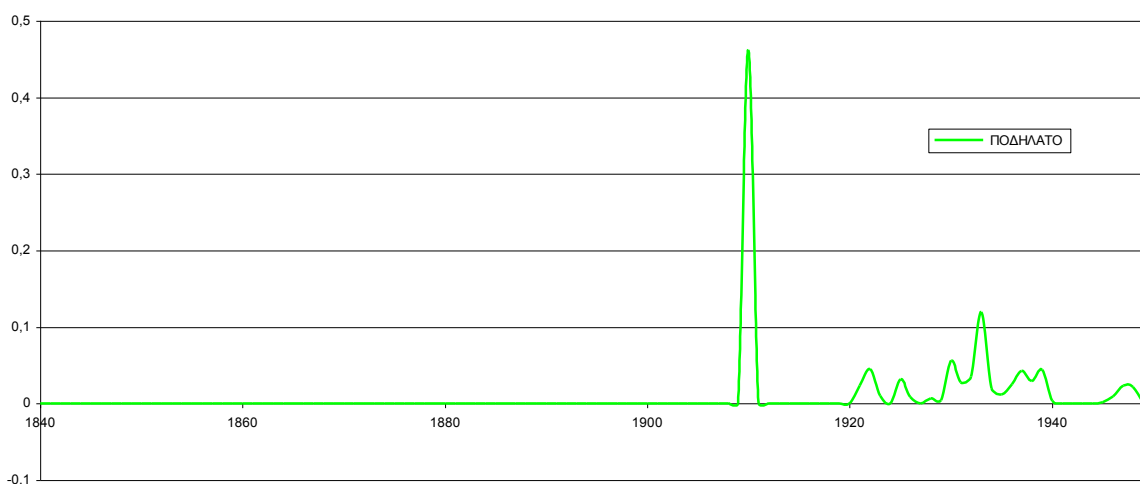
¹ ...λαβών και υπόψιν τήν διαταγήν τοῦ Σεβαστοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, δι ἧς συνιστᾶται ἡ πειθαρχικὴ δίωξις πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν μαθητῶν της Η' πρακτικοῦ, (διότι α) παρέβησαν τὴν ἱεραρχίαν ὑποβαλοῦντες καταγγελίαν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ ὑπουργεῖο καὶ δὴ ὁμαδικῶς καὶ β) τὰ ἐν τῇ αἰτήρῃ των καταγγελλόμενα εἶναι ψευδῆ καὶ ἀνυπόστατα...

Πίνακας 2.2.11 Μερικές περιπτώσεις αταξιών λόγω χρήσης ποδηλάτου

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1929	Γ Αργινίου	4 μέρες	...διέτρεχε τα παρά την πλατεία πεζοδρόμια επί ποδηλάτου, εις συστάσεις δε του σκοπού χωροφύλακος όπως κατέλθη τούτου απήντησε αυθαδώς δια των λέξεων "αίντε φύγε απ' εδώ", δους ούτω αφορμήν να συλληφθή και οδηγηθή εις το αστυνομικόν τμήμα...
1930	Γ Κατερίνης	5 μέρες	...μαθήτρια ανέβηκε σε ποδήλατο μαζί με μαθητή
1935	2ο Γ Τρίπολης	10 μέρες	...τραυματίσε δεσποινίδα με το ποδήλατο
1939	Γ Δημητσάνας	από το σχολείο	...για τραυματισμό με ποδήλατο
1939	Γ. Λευκάδας	2 μέρες	...έγγραφον της χωροφυλακής Λευκάδος αφορών τους μαθητάς Π., Κ., Κ. φωραθέντας επί ποδηλάτου και μη συμμορφωθέντας προς διαταγήν της
1940	Γ Αιγίου	7 μέρες	...περιεφέροντο (29-10-1940) δια ποδηλάτων ασκεπείς και ηνώχλουν επιπροσθέτως και τους κατοίκους οίτινες ωδήγουν τα ζώα των εις το κέντρο επιτάξεως...
1948	Γ Γρεβενών	5 μέρες	...παρέβη αστυνομική απαγορευτική διάταξη ποδηλατοδρομήσας σε απαγορευμένη ζώνη της πόλεως

Διάγραμμα 2.2.22

Ποσοστά τιμωρηθέντων για χρήση ποδηλάτου επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

2.2.12. ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ

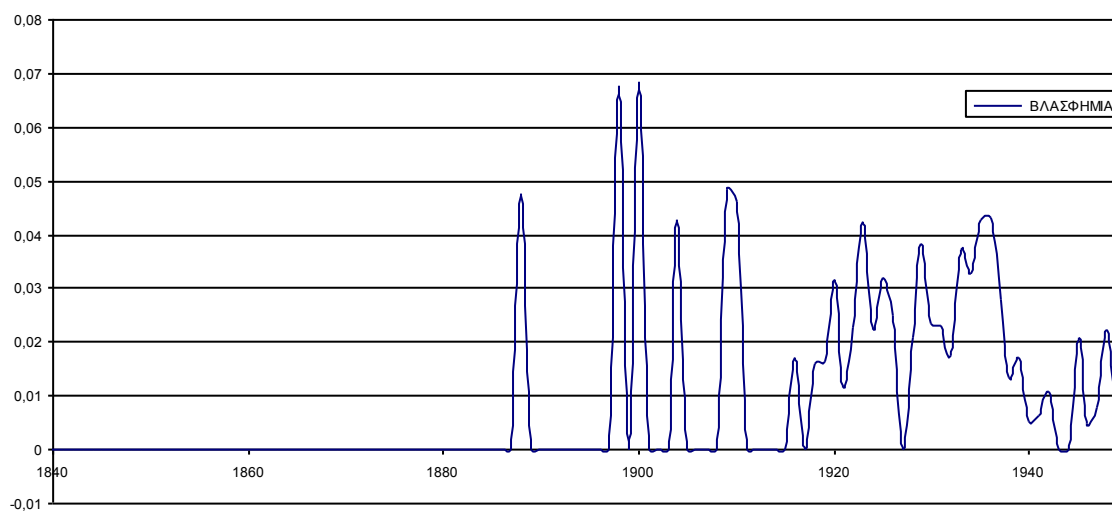
Η μελέτη της βλασφημίας από τον Ε. Benveniste αναφέρει ότι βασικός σκοπός της είναι η ικανοποίηση της ανάγκης του ανθρώπου να αντιταχθεί, να βεβηλώσει τα θεία¹. Η βλασφημία στο σχολείο δεν απαντάται μόνη της, αλλά είναι αποτέλεσμα κάποιας άλλης αταξίας που οδηγεί σε ακραία συμπεριφορά, όπως διατάραξης τάξης σε συνδυασμό με άρνηση του μαθητή να βρεί από την αίθουσα, απειλή, εξύβριση και σωματική βία. Π.χ. «μαθητής εις ἄτακτον στάσιν, ἡρνήθη νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὀρθὴν στάσιν ὁπότε ἡναγκάσθη ὁ καθηγητὴς νὰ τὸν ραπίσῃ, ὅστις μετὰ τὸ ράπισμα ἐβλασφήμισε τὰ θεία», (1ο Γ Πειραιά 1936), «βλαστήμησε γιατί τιμωρήθηκε ὡς ἄπὼν ἀπὸ ἐκκλησιασμό», (Γ Πελοπίου 1935), «μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς τριμῆρου ἀποβολῆς λόγω ἀνευλαβοῦς συμπεριφορᾶς πρὸς τὸν καθηγητὴ Γ. (ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐζήτησε τὸν λόγον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ διαλείμματος διατὶ τὸν ἐβαθμολόγησε κακῶς), ἐβλασφήμησεν τὰ θεία εἰπὼν "τὴν Παναγία τοὺς, θὰ τοὺς δεῖξω ἐγώ"», (1ο Γ Καλλιθέας 1929), «ἄρνήθηκε νὰ μετᾶσῃ στὴ χωρῶδιᾶ» και συμπλήρωσε: "δὲν πᾶτε στὸ διάλολο ὅλοι σας», (Γ Αργινίου 1936). Η μόνη καθαρή περίπτωση ασέβειας προς τα θεία εμφανίζεται στο

¹ Κούρτη Ε. Γλώσσα και επιθετικότητα, στο Η επιθετικότητα στην οικογένεια στο σχολείο και στην κοινωνία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997 σ. 80

4ο Γ Θεσσαλονίκης το 1933: «έν μέσω πολυπληθοῦς πομπῆς Χριστιανῶν εἰρωνεύθη τοῦς ἱερεῖς, ἐχλεύασε τὰς θρησκευτικὰς ἀντιλήψεις καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου εἰς μηνιαίαν φυλάκισιν ἐπὶ ἀσεβείᾳ πρὸς τὸν θεόν». Ἡ βλασφημία καλύπτει το 0,6% των συνολικῶν μαθητικῶν παραπτωμάτων.

Διάγραμμα 2.2.23

Ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω βλασφημίας ἐπὶ τοῖς % του συνόλου των μαθητῶν ἀνά ἔτος

2.2.13. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ Ή ΔΡΑΣΗ

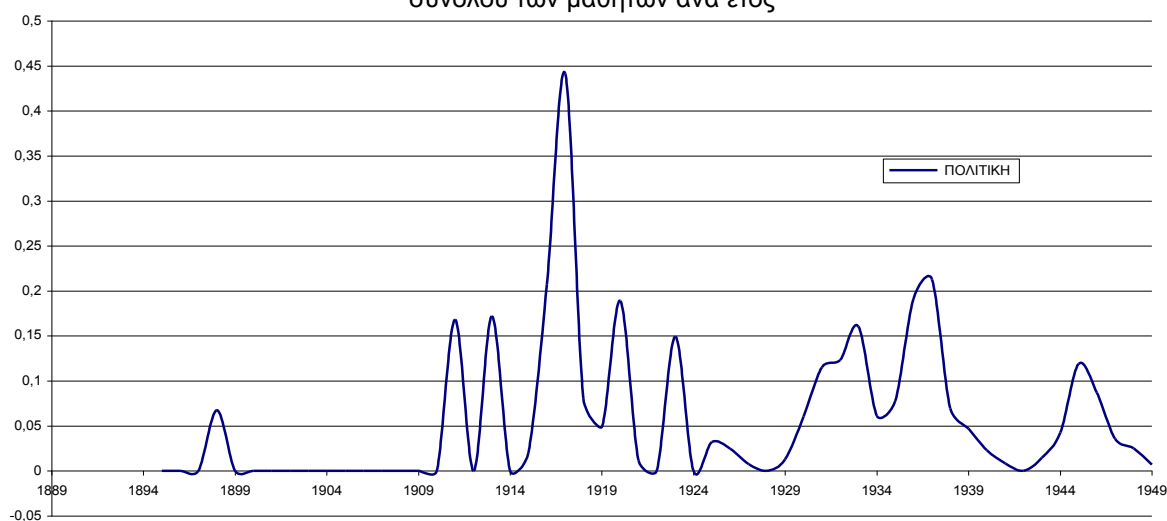
Μια κατηγορία αταξίας με όχι και τόσο μεγάλα ποσοστά, αλλά με μεγάλες επιπτώσεις στη ζωή των μαθητών είναι η εμπλοκή τους σε πολιτικά ζητήματα. Οι παραβάσεις πολιτικού περιεχομένου αποτελούν χαρακτηριστικό του 20^{ου} αιώνα και περιστρέφονται γύρω από τρεις άξονες: 1^ο τον εθνικό διχασμό σε βασιλικούς- βενιζελικούς, 2^ο την κομμουνιστική δράση ή ιδεολογία και 3^ο την αντίσταση προς τα στρατεύματα κατοχής το 1940. Ο πρώτος, που κορυφώνεται περί το 1917, εντοπίζεται από το 1916 έως το 1934, ενώ ο δεύτερος κάνει την εμφάνισή του από το 1923 και ύστερα, με εξάρσεις το 1933, 1937 και 1945. Στο 19^ο αιώνα υπάρχει μια μεμονωμένη περίπτωση μαθητή που τιμωρήθηκε επειδή «*παρηκολούθησε πυροβολών την χθές γενομένην εν τῇ πόλει πολιτικὴν διαδήλωσιν τῶν ἐπιτυχόντων βουλευτῶν*» στο Ληξούρι. Πριν από τον εθνικό διχασμό, υπάρχουν επίσης τρία συμβάντα: η απεργία τεσσάρων μαθητών την Πρωτομαγιά του 1911 στο Ναύπλιο, η εξύβριση του Πρίγκιπα Γεωργίου στη Νεάπολη Λασιθίου το 1906 και ο σατιρισμός της Ελληνικής Βουλής και του Πρωθυπουργού από πέντε μαθητές κατά τις Απόκριες του 1913 στη Σπάρτη:

«...συνέλαβε τὸν μαθητὴν μολύνοντα διὰ διαφόρων ὑβριστικῶν λέξεων τὴν εἰκόνα τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου τὴν ἐν τῷ διδακτικῷ βιβλίῳ τῆς Γεωγραφίας τετυπωμένην (αἱ λέξεις εἶναι αἱ ἑξῆς: πρόστιχε, κινέζε, ἄτιμε, γαῖδαρε, φισύσου πάω ἀκόμη, ἔφυγε)... καὶ παρακαλεῖ τὸν σύλλογον τῶν κ.κ. καθηγητῶν λαμβάνοντα ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Πρίγκιψ Γεώργιος ἦτο ὁ πρῶτος ἡγεμὼν τῆς πατρίδος μας καὶ πρὸ παντὸς υἱὸς τοῦ βασιλέως μας...»¹

Εἶναι ἐπίσης ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε το σκεπτικό του συλλόγου του γυμνασίου Σπάρτης που τιμωρεῖ ἕναν ἀριστοῦχο, ταλαντούχο και πολιτικά ενημερωμένο μαθητή, για μία πράξη που δεν εἶναι κοινωνικά επιλήψιμη:

«...οἱ μαθηταὶ ... τῇ 16^ῃ Φεβρουαρίου 1914, ἑορτὴ τῶν Ἀπόκρεω, προέβησαν εἰς σατυρισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς καὶ τοῦ κ. Πρωθυπουργοῦ, καθ' ὃν ὁ μαθητὴς Σ.Β. πάντων τῶν ἄλλων τῶν ἀποτελούντων τὴν μαθητικὴν ὁμάδα ἀπεικονιζόντων κωφὰ πρόσωπα βουλευτῶν, τὸν κ. πρωθυπουργὸν ὑποδυόμενος ἀπηγγεῖλε λόγον, ὃν καθ' ὃ ἐκ τῶν γενομένων ἀνακρίσεων προέκυψε, εἶχε συγκροτήσῃ συνονθυλεύσας ἀποσπάσματα σατυρικά κατακεχωρισμένα κατὰ καιροὺς ἐν πεισ τῶν Ἀθηναϊκῶν Ἐφημερίδων. Ὁ σύλλογος τὸ μὲν κρίνας, ὅτι ἡ πράξις αὐτὴ τῶν μαθητῶν τούτων, καίπερ ἐν ἡμέρᾳ γενικῆς εὐθυμίας καὶ φαιδρότητος τελεσθεῖσα, καθ' ἣν ὁ σατυρισμὸς ἐπιφανῶν πολιτικῶν προσώπων δὲν παρουσιάζει τί τὸ ἀσύνηθες, εἶναι πάντῃ ἀπρεπὴς καὶ ἀνάρμοστος τῇ σεμνότητι τοῦ μαθητικοῦ ἀξιώματος, τὸ δὲ καὶ λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν πρότερον ὑπ' αὐτῶν ἐπιδειχθεῖσαν κοσμίαν διαγωγὴν, διότι οὐδεὶς οὐδέποτε ἐκ τούτων παρέβη τὰς τοῦ γυμνασίου σχολικὰς διατάξεις, ἐπιβάλλει ὁμοφώνως τὴν ποινὴν τῆς ὀκταήμερου ἀποβολῆς. Πρὸς τούτοις ὁ σύλλογος ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ μαθητοῦ Σ.Β. τὸ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐνεστώτος σχολικοῦ ἔτους ἀπονειμηθὲν αὐτῷ ἀξίωμα τοῦ σηματοφόρου τοῦ γυμνασίου»².

Διάγραμμα 2.2.24: ποσοστό τιμωρηθέντων για πολιτικούς λόγους, επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

¹ Γ. Νεάπολης Λασιθίου πράξη ιθ/1906, ποινή 15 ημέρες αποβολή, ΓΑΚ Νεάπολης

² Γ. Σπάρτης, πράξη 403/19-2-1914, ΓΑΚ Σπάρτης

1. Εθνικός διχασμός

Κατά το διάστημα 1916-1922 η έντονη πόλωση στην πολιτική ζωή, λόγω της σύγκρουσης Βενιζέλου-Κωνσταντίνου για τη στάση που έπρεπε να κρατήσει η χώρα στον Α' παγκόσμιο πόλεμο, έχει επηρεάσει και τη μαθητική ζωή. Θυμίζουμε ότι ο Βενιζέλος, πιστεύοντας ότι η συμμετοχή της χώρας στον 1^ο παγκόσμιο πόλεμο με το μέρος της Αντάντ θα είχε θετική επίπτωση στην υλοποίηση του οράματος της Μεγάλης Ιδέας, παραιτήθηκε από πρωθυπουργός το Σεπτέμβριο του 1915. Όταν οι γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις εισέβαλαν στη Μακεδονία, ο Βενιζέλος τέθηκε επικεφαλής του κινήματος βενιζελικών αξιωματικών και σχημάτισε τον Οκτώβριο του 1916 κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη. Η διαίρεση της Ελλάδας σε δύο κυβερνήσεις τερματίστηκε, όταν υπό την πίεση των δυνάμεων της Αντάντ, η οποία είχε προβεί σε αποκλεισμό των ελληνικών λιμανιών, ο Κωνσταντίνος παραιτείται και φεύγει. Τον Ιούνιο του 1917 αναλαμβάνει και πάλι πρωθυπουργός ο Βενιζέλος. Σε αυτό το πλαίσιο τοποθετούνται οι έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις που συναντάμε σε 11 σχολεία, από τα 27 συνολικά εκείνης της περιόδου, στα οποία έχει διασωθεί αρχειακό υλικό. Ο μεγάλος αναλογικά αριθμός σχολείων, στα οποία εμφανίζονται καθαρά πολιτικής υφής συμβάντα, αποκλείει τον παράγοντα της τυχαιότητας και επιβεβαιώνει για μια ακόμα φορά το καθρέφτισμα των κοινωνικοπολιτικών συμβάντων μέσα στο σχολείο.

Συνολικά κατά την περίοδο 1916-1923 έχουν τιμωρηθεί 75 μαθητές, από τους οποίους μόνο οι 7, δηλαδή ποσοστό 9,3% με την ποινή της διαρκούς απομάκρυνσης από το σχολείο. Από την καμπύλη Νο 1 παρατηρούμε ότι η πολιτική πόλωση του 1917, έχει υπερδιπλάσια αντανάκλαση στους μαθητές από εκείνες του 1933 του 1937 ή του 1945. Αυτό είναι λογικό, αφού δεν έχουν θεσμοθετηθεί ακόμα οι διώξεις και οι εκτοπίσεις για εγκλήματα γνώμης, οι οποίες μεγιστοποιούνται κατά τη μεταξική δικτατορία. Από την άλλη μεριά, η πόλωση του 1945 είναι η σκληρότερη απ' όλες, γιατί βάφτηκε με αίμα.

Το 1916 παρουσιάζονται φιλοβενιζελικά περιστατικά στο Βόλο και στη Θεσσαλονίκη. Τα επεισόδια μέσα στο σχολικό χώρο, στο γυμνάσιο Βόλου, με αφορμή πολιτικές συζητήσεις μεταξύ μαθητών, ήταν συχνά:

«Ἐν Βόλῳ τῇ 22 Ἀπριλίου 1917 ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν ἐπιβάλλει ποινὴν πενθημέρου ἀποβολῆς εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς τρίτης τάξεως Κ., Λ., Ν., Κ. καὶ Τ., διότι οὗτοι ἀναμειγνυόμενοι εἰς πολιτικὰς συζητήσεις ἀπηγορευμένας ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ τοῦ γυμνασίου προεκάλουν δι' αὐτῶν ἔριδας καὶ διαπληκτισμούς μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ ἐτάρων τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡσυχίαν τοῦ γυμνασίου».¹

«...ἀνέλαβε νὰ προμηθεύσῃ εἰς πολλοὺς μαθητὰς ἐκ Θεσσαλονίκης σήματα τῆς ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως καὶ διὰ τῆς πράξεως ταύτης προεκάλεσε πολιτικὰς συζητήσεις ἀπηγορευμένας ὑπὸ τοῦ κανονισμοῦ, ἔριδας καὶ διαπληκτισμούς μεταξὺ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου, ἐξ ὧν ἠπειλήθη αὐτὴ ἡ νόμιμος τάξις καὶ ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ γυμνασίου, ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν χαρακτηρίζων τὴν διαγωγὴν του κακὴν καὶ φρονῶν ὅτι ἡ περαιτέρω διαμονὴ του ὡς μαθητοῦ εἶναι ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἡσυχίαν τοῦ γυμνασίου ἀποφασίζει τὴν διαρκὴ ἀποβολὴν του ἐκ τοῦ γυμνασίου».²

Ιδιαίτερα συχνές ήταν και οι συγκρούσεις μεταξύ μαθητών των Γ' και Δ' τάξεων. Όπως πληροφορούμαστε από το εκδοθέν αναμνηστικό λεύκωμα του γυμνασίου Αρρένων Βόλου, οι δυο πολιτικές παρατάξεις είχαν δημιουργήσει ισχυρούς πυρήνες σ' αυτές τις δυο τάξεις και βενιζελικοί μαθητές εμποδίζαν συστηματικά τη διδασκαλία του μαθήματος καθηγητῶν φιλοβασιλικών³. Επειδή όμως η επαρχία Βόλου ήταν κάτω από φιλοκυβερνητικό έλεγχο, οι βενιζελικοί αναγκάζονταν να κινούνται με μυστικότητα. Στις αρχές του Οκτώβρη του 1916, μαθητές κυρίως της Γ' τάξης προσπάθησαν να οργανωθούν, δημιουργώντας και σχετικό σύλλογο μαθητών. Η επέμβαση όμως των καθηγητῶν τους σταμάτησε. Αλλά την άνοιξη έγιναν ασυγκράτητοι. Όταν κατέπλευσε στο λιμάνι του Βόλου ατμόπλοιο με επαναστάτες, μερικοί μαθητές το επισκέφθηκαν με λέμβο και παρέμειναν αρκετή ώρα «...προφανῶς συν-διαλεγόμενοι μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν»⁴. Οι απειλούμενοι με ποινή μαθητές διακήρυτταν ότι σε περίπτωση που τιμωρηθούν, θα καταφύγουν στο Προξενείο της Γαλλίας για προστασία. Τελικά οι μαθητές δεν τιμωρήθηκαν, γιατί βρήκαν υπεράσπιση από το λιμενάρχη του Βόλου,

¹ Γ. Βόλου, πράξη 113/22-4-1917, 1^ο ΓΕΛ Βόλου

² Γ. Βόλου, πράξη 112/22-4-1917, 1^ο ΓΕΛ Βόλου

³ Τσίτα Ν. Λεύκωμα αναμνηστικό του γυμνασίου αρρένων Βόλου 1884-1934, Θεσσαλονίκη, 1990, σ. 150

⁴ Γ. Βόλου, πράξη 114/25-4-1917, 1^ο ΓΕΛ Βόλου

που βεβαίωνε γραπτά ότι τέτοια επίσκεψη δεν πραγματοποιήθηκε¹. Όμως το γεγονός αυτό στάθηκε η αφορμή να εκδηλωθούν και οι ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των καθηγητών.

Στο 2^ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης την ίδια τεταμένη περίοδο, όταν μαθητής καταδίδει στην Ασφάλεια καθηγητή ως αντιβενιζελικό, αποβάλλεται οριστικά από αυτό:

«...μαθητής τῆς Β' τάξεως Α.Τ., εἰς μυστικὸν ἀστυνόμεον παρέστησε τὸν κ. Γυμνασιάρχην ἐνώπιον καὶ ἄλλων μαθητῶν ὡς ἀντιδραστικόν, κατανοήσας τὴν σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος, ἀφ' οὗ προέβη εἰς τὰς δεούσας ἀνακρίσεις τῶν εἰρημένων μαθητῶν καὶ ἐπέισθη ἐκ τῶν ἐγγράφων καταθέσεων αὐτῶν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καταγγελλέντων, ἀποφασίζει, τὸν μὲν Α.Τ. νὰ τιμωρήσῃ δι' ὀριστικῆς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἀποβολῆς πρὸς παραδειγματισμὸν ἐκείνων, οἵτινες ἀπὸ τινος καταφεύγουσιν εἰς τοιαῦτα ἔκτροπα προτρεπόμενοι καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν μυστικῶν ὀργάνων τῆς Δημοσίας Ασφαλείας, ἐξ ὧν πολὺ πιθανῶς, καὶ ὁ κ. Ἀρχηγὸς αὐτῆς ἐμόρφωσε τὴν ἐσφαλμένην περὶ γυμνασιαρχῶν γνώμην, παρακαλέσῃ δὲ τὸ σεβαστὸν Ὑπουργεῖον ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, προλαμβάνων οὕτω παρομοίας σκηνὰς καὶ ἐν τῷ μέλλοντι χάριν τοῦ γοήτρου τῆς Παιδείας καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτῆς, οἵτινες, φρονοῦμεν, πρέπει νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένοι τῶν χαμερπῶν τούτων συκοφαντιῶν καὶ νὰ ἴστανται ἐν τῷ ὕψει τῆς ἱεραῖς αὐτῶν ἀποστολῆς»².

Το 1917, σε 7 σχολεῖα στην παλιά Ελλάδα – και ειδικά στην Πελοπόννησο γνωστή για τον πολιτικό της συντηρητισμό – παρουσιάζονται πειθαρχικά παραπτώματα που αφορούν σε εκδηλώσεις «λατρείας» υπέρ του έκπτωτου βασιλιά Κωνσταντίνου και κατά της νέας κυβέρνησης. Είναι το 1ο γυμνάσιο Καλαμάτας, 2ο Πάτρας, Αμαλιάδας, Γυθείου, Κυπαρισσίας, Σπάρτης και 8ο γυμνάσιο Αθήνας. Στην Καλαμάτα η ανάρτηση της εικόνας του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου δημιουργεί συμπλοκές μεταξύ των μαθητών. Στη Σπάρτη κάποιοι μαθητές ενισχύουν φήμη ότι δήθεν επήλθε αλλαγή κυβέρνησης και επανέρχεται ο τέως βασιλιάς:

«...ὁ σύλλογος ἀκούσας παρὰ τοῦ κ. γυμνασιάρχου τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων, εἰς ἃς προέβη οὗτος ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐπεισόδιον, ὅπερ συνέβη τὴν πρῶϊαν ... ἐπέισθη ὅτι τὸ ἐν λόγω ἐπεισόδιον ἦτο ὅλως τυχαῖον, διότι οἱ εὐφάνταστοι ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας των μαθηταὶ παρασυρθέντες ἐκ τῆς κυκλοφορησάσης ἀνὰ τὴν πόλιν ἀδεσπότου φήμης, ὅτι δῆθεν ἐπῆλθεν ἀλλαγὴ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐκ παρεξηγήσεως πινὸς τῆς ἀστυνομικῆς διατάξεως (περὶ ἀναρτήσεως εἰκόνων μόνον τοῦ Βασιλέως) ἥς ἔνεκα πολλοὶ παντοπῶλαι, ἔμποροι κ.λ. κατεβίβασαν τὰς εἰκόνας τοῦ ἀξιότιμου Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως κ. Ε. Βενιζέλου, ἐφαντάζοντο ὅτι θὰ συνέβη πολιτικὴ μεταβολή, χωρὶς ὅμως οὐδεὶς οὐδαμοῦ, ἐφ' ὅσον ἠδυνήθη νὰ ἀντιληφθῇ ὁ σύλλογος, νὰ δώσῃ ἔστω καὶ νύξιν τῶν ἐν τῇ παιδικῇ φαντασίᾳ κυοφορουμένων. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἔτυχε νὰ ἀναχωρῇ ὁ εἰς Αμαλιάδα μετατεθείς καθηγητὴς τῆς Γαλλικῆς κ. Γ.Π. καὶ οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως, οἵτινες εἶχον κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν Γαλλικὰ, ὑποπεύοντες ὅτι ἴσως θὰ ἀναχωρήσῃ, ἴσως θὰ ἔλθῃ, ὅπως διδάξῃ ὁ ἐν λόγω καθηγητὴς, εἶπον παίζοντες «ἔρχεται, ἔρχεται» ἐννοοῦντες προφανῶς τὸν κ. Π., ἄλλοι ἔχοντες ἐν νῷ τὰς ἀνωτέρω ἀδεσπότους φήμας παίζοντες καὶ αὐτοὶ ἄφηνον νὰ ὑπονοηθῇ, ὅτι ἔρχεται ὁ τέως βασιλεὺς, πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας συμμαθητάς των «ποῖος ἔρχεται;»... Διὰ πάντα ταῦτα ὁ σύλλογος ἐθεώρησε τὸ ἐπεισόδιον ὅλως τυχαῖον καὶ τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν σπουδαιότητα θὰ ἐλάμβανεν, ἂν μαθηταὶ τινὲς ἐκλαβόντες τὸ ἀστεῖον ὡς σπουδαῖον δὲν ἔσπευδον εἰς τοὺς ἐκτὸς τοῦ γυμνασίου νὰ καταγγείλῃσι τὸ πρᾶγμα παρὰ τὰς σχολικὰς διατάξεις, αἵτινες παραγγέλουσι νὰ λαμβάνῃ γνώσιν παντὸς ἐπεισοδίου ὁ προϊστάμενος τοῦ σχολείου καὶ οἱ διδάσκοντες, ἵνα ἐπιβάλλωσι τὴν τάξιν καὶ διαλύωσι τὰς παρεξηγήσεις. Ἀλλὰ ὁ σύλλογος θέλων παραδειγματικῶς καὶ αὐτὸ τὸ ἐλάχιστον νὰ κτυπήσῃ ἐν τῇ γενέσει του ἐπιβάλλει εἰς τοὺς πρωτοστατήσαντας εἰς τὸ ἐπεισόδιον τὰς ποινὰς τῶν 8, 6, καὶ 4 ἡμερῶν ...»³.

Επιπλέον αμετανόητος μαθητής του ίδιου σχολείου το 1920 χαράζει στο θρανίο τη φράση «ζήτω Κ.Β.»:

«...συνελθὼν ὁ σύλλογος ὅπως συσκεφθῇ περὶ τοῦ μαθητοῦ Φ. κατηγορηθέντος ὅτι ἔγραψε ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς Β' τάξεως διὰ μολυβδίδος τὴν φράσιν «ζήτω Κ. Β.» καὶ λαβὼν ὑπ' ὧσιν τὰς αὐτογράφους καταθέσεις πολλῶν μαθητῶν, ἐξ ὧν προκύπτει ὅτι ἔγραψε μὲν αὐτὸς τὸ Κ.Β. δὲν βεβαιοῦται ὅμως ὅτι ἔγραψεν ὁλόκληρον τὴν ἐπιγραφὴν, κρίνει τοῦτον τιμωρητέον καὶ ἀποβάλλει αὐτὸν ἐπὶ ὁκτῶ ἡμέρας, διότι ἐπιπολαιότητα δὲν θεωρεῖ ὁ σύλλογος ἐπιτρεπομένην προκειμένου περὶ ζητημάτων δυναμένων νὰ διαταράξωσι τὰς συνειδήσεις. Ἀκριβῶς δὲ ὁ χαρακτήρ οὗτος τῆς ἐπιπολαιότητος ὅν ὁ σύλλογος ἀποδίδει εἰς τὴν πράξιν ταύτην εἶναι ἡ αἰτία δι' ἣν ὁ σύλλογος δὲν προβαίνει εἰς τὴν ἀποβολὴν αὐτοῦ ἀπὸ πάντων τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους. Εἰς τὴν ποίησιν δὲ ταύτην τῆς ἐπιπολαιότητός του ἐνισχύεται ὁ σύλλογος ἐκ τοῦ βεβαίου γεγονότος, ὅτι τὴν φράσιν ταύτην ἔγραψε ὁ εἰρημένος μαθητὴς ἐνώπιον πολλῶν ἄλλων, καθ' ὅπερ δὲν θὰ ἔπραττεν ἐὰν δὲν ἦτο τελείως ἐπιπόλαιος καὶ ἀκαταλόγιτος προκειμένου νὰ θίξῃ τὸ καθεστῶς, ἐξ οὗ μεγίστη θὰ ἐπέκειτο εἰς αὐτὸν τιμωρία»⁴.

¹ Γ. Βόλου, πράξη 115/3-5-1917, 1^ο ΓΕΛ Βόλου

² 2^ο Γ. Θεσσαλονίκης, πράξη κβ/15-5-1917, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

³ Γ. Σπάρτης, πράξης 8/9-11-1917, ΓΑΚ Σπάρτης

⁴ Γ. Σπάρτης, πράξη 28/21-2-1920, ΓΑΚ Σπάρτης

Παρόμοια περιστατικά συμβαίνουν και στο 8^ο γυμνάσιο της Αθήνας, ενώ στο γυμνάσιο Βόλου οι εκλογές της 1ης Νοέμβρη 1920 επέφεραν νέες αναστατώσεις. Το βράδυ της 3^{ης} Νοεμβρίου οι μαθητές του γυμνασίου έκαναν διαδήλωση και υποκίνησαν αποχή από τα μαθήματα για να διώξουν το γυμνασιάρχη και έναν άλλο φιλοβενιζελικό καθηγητή¹, ενώ στη Σπάρτη η εικόνα του βασιλιά γίνεται αιτία τιμωρίας:

«...ὅστις κατεβίβασεν τὴν εἰκόναν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τὴν ἔρριπεν χαμαὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Α' τάξεως, ἔνθα ἦτο αὕτη ἀνηρτημένη, τιμωρεῖ τὸν εἰρημένον μαθητὴν διὰ τετραήμερου ἀποβολῆς ἀποδίδων τὴν πράξιν αὐτοῦ οὐχὶ εἰς δυσμένειαν κατὰ τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ εἰς τὴν λύπην, ἣν ὁ μαθητὴς ἡσθάνετο βλέπων ταύτην ἐσχισμένην καὶ ἣν λύπην ἐξεδήλωσεν, ὡς ὑπὸ μαρτύρων βεβαιοῦται. Ἐπειδὴ ὅπως ἐκ τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ ἀπερισκεψίας του ἐσκανδάλισε τοὺς μαθητὰς ἐκρίθη ὑπὸ τοῦ συλλόγου τιμωρητέος...»².

Αντιβασιλική στάση, που τιμωρείται με εξάμηνη, αποβολή καταγράφεται στο Αργοστόλι:

«...ὁ μαθητὴς τῆς Δ' τάξεως ἐν τῷ μαθήματι τῆς ὠδικῆς τῆς 20ης Μαΐου ἔ.ἔ. κατὰ τὸ ὅποιον οἱ μαθηταὶ ἡσκοῦντο εἰς ἄσμα βασιλικοῦ ἐμβατηρίου «στὸ βασιλιά μας τὸν δοξασμένο» καὶ εἰς τὸ θούριον «τ' ἀητοῦ ὁ γυιός» ὅπως ψάλλωσι ταῦτα κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως, ὁ περὶ οὗ πρόκειται μαθητὴς, ὅχι μόνον ἀπέφευγε νὰ ψάλλῃ ἀλλὰ καὶ προέτρεπε τοὺς μαθητὰς νὰ μὴ ψάλλωσι, συγχρόνως δὲ διεκλήρυττε μεγαλοφώνως: «ἐπὶ τέλους ἐμεῖς εἴμεθα δημοκρατικοὶ καὶ δὲν ἐννοοῦμεν νὰ ψάλλωμεν» πρὸς δὲ καὶ βαρεῖαν ὕβριν κατὰ τοῦ σεπτοῦ ὀνόματος τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως ἐξεστόμισε, καθ' ἣν ὥραν ἐψάλλετο τὸ βασιλικὸν ἐμβατήριον εἰπὼν: «ἀκοῦστε αὐτοὺς τοὺς βλάκας ποὺ ψάλλουν τὸν πούστην τὸν βασιλιά»...³

Πολύ παραστατική επίσης είναι μια αντιβενιζελική άποψη το 1935 στη Θεσσαλονίκη:

«...κατόπιν ὁ κ. γυμνασιάρχης ἐκθέτει τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεων του σχετικῶς μὲ μαθητὴν τῆς Δ' τάξεως ὡς ἐξῆς: χθὲς καθ' ἣν ὥραν ὁ φιλόλογος καθηγητὴς τῆς τάξεως ἐνήργει τὸν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ στόλου ἔρανον τῶν μαθητῶν, ὁ μαθητὴς Α.Γ. προσέφερε μίαν μόνον δραχμὴν. Εἰς ἐρώτησιν τοῦ κ. καθηγητοῦ «διατί, σὺ πλούσιος, δίδεις μόνον μίαν δραχμὴν;» ὁ μαθητὴς ἀπήντησε: «μίαν ἔχω μία θὰ δώσω. Οἱ βενιζελικοὶ ποὺ χάλασαν τὸν στόλο, ἐκείνοι νὰ τὸν πληρώσουν»... «στὸ τέλος θὰ τὰ ποῦμε. Ὅλα θὰ τὰ ποῦμε στὸ τέλος καὶ τὸ πᾶς μὴ Βενιζελικὸς δὲν εἶναι ἄνθρωπος κι αὐτὸ θὰ τὸ εἰποῦμε στὸ τέλος»...⁴

Στη συνέχεια παραθέτουμε πίνακες αταξιών. που σχετίζονται με τον εθνικό διχασμό: α) με επεικεῖς ποινές, λιγότερο από 8 ημέρες αποβολή και β) με αυστηρές ποινές

Πίνακας 2.2.13α. Αταξίες σχετιζόμενες με τον εθνικό διχασμό με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1916	1 ^ο Γ Βόλου	5 μέρες	...επρωτοστάτησαν στην ίδρυση μαθητικού συλλόγου...
1917	1 ^ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	...συνεπλάκησαν με τους συμμαθητές τους κατά την ανάρτηση της εικόνας του πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου
1917	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες	...ήδον το απαγορευμένο άσμα του αητού ὁ γιος
1917	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες κράτηση	...άδοντες τον θούριον του προέδρου της κυβερνήσεως Βενιζέλου
1917	Γ Γυθείου	8 μέρες	...συνέταξαν ανώνυμον επιστολήν απευθυνομένην προς τον διανομέα του ταχυδρομείου... καθαπτόμενοι δια ταύτης αυτού και ως ατόμου και ως ανήκοντος εις το σημερινόν πολιτικόν καθεστώς
1917	Γ Κυπαρισσίας	8 μέρες	...εξύβριση του προέδρου της κυβερνήσεως
1918	Γ Ληξουρίου	8 μέρες	...εν τω προαυλίῳ έψαλαν απαγορευμένον εκκλησιαστικόν άσμα
1919	1 ^ο Γ Σπάρτης	8 μέρες	...μετά την τιμωρίαν του ένεκα αντιδραστικῶν φρονημάτων εδήλωσεν, ὅτι ευχαρίστως υπομένει την τιμωρία ταύτην χάριν του Κωνσταντίνου
1920	1 ^ο Γ Βόλου	0 μέρες	...έκαναν διαδήλωση για να διώξουν 2 φιλοβενιζελικούς καθηγητές
1920	1 ^ο Γ Σπάρτης	4 μέρες	«...κατεβίβασεν την εικόναν του βασιλέως»
1923	Γ Γυθείου	2 μέρες	...αποδοκίμασαν πολιτική ομιλία
1934	Πρακτικό Λ Αθηνών	6 μέρες	...ως συζητών επί του εθνοκτόνου κινήματος και ειπών: "αν επεκράτουν οι επαναστάται θα ετυφέκισον και άλλους εκτός

¹ Γ. Βόλου, πράξεις πράξη 243/11-11-1920, 245/16-11-1920, 1^ο ΓΕΛ Βόλου

² Γ. Σπάρτης, πράξη 17/28-11-1920, ΓΑΚ Σπάρτης

³ Γ. Αργοστολίου, πράξη 32/26-5-1922, ΓΑΚ Αργοστολίου

⁴ 4^ο Θεσσαλονίκη, πράξη 87/2-4-1935, ποινή 2 ημέρες αποβολή

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1934	Γ Χανίων	0 μέρες	εκείνων των 6" 26 μαθητές συμμετείχαν στις σκηνές που εκτυλίχθηκαν την πρώτην ημέρα του κινήματος. Τιμωρήθηκε ένας με τριήμερη αποβολή, επειδή πυροβολούσε στις συγκεντρώσεις του πλήθους

Πίνακας 2.2.13β. Αταξίες σχετιζόμενες με τον εθνικό διχασμό με αυστηρές ποινές

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1916	1 ^ο Γ Βόλου	από το σχολείο	...ανέλαβε να προμηθεύση εις πολλούς μαθητάς, εκ Θεσσαλονίκης σήματα της επαναστατικής Κυβερνήσεως
1916	2 ^ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	... εις μυστικόν αστυνόμον παρέσθησε τον κ. Γυμνασιάρχην ενώπιον και άλλων μαθητών ως αντιδραστικόν
1917	1 ^ο Γ Καλαμάτας	από το σχολείο	...παρεκτράπησαν δια φράσεων κατατεινομένων κατά του καθεστώτος και του Προέδρου της Κυβερνήσεως
1917	2 ^ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...απηύθυνε προς τον γυμνασιάρχην απειλητικές εκφράσεις υποδηλούσας σκοπούμενην κατ' αυτού επίθεσιν, έτι δε και εκδίκησιν εν περιπτώσει μεταβολής του πολιτικού καθεστώτος...
1917	8 ^ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...έγραψε επιδεικτικώς επί του μαυροπίνακος ενώπιον των συμμαθητών αυτού την φράσιν "ζήτω ο βασιλεύς Κωνσταντίνος" ήτις εξηρέθισεν τα πνεύματα των μαθητών και ήγαγεν εις αντεγκλήσεις, ένεκα της σημερινής πολιτικής καταστάσεως
1917	8 ^ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...ήδεν εν τη τάξει πολιτικόν άσμα απηγορευμένον
1917	8 ^ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...εξεφράσθη κατ' επανάληψιν ανευλαβώς ενώπιον των συμμαθητών αυτού εν τη αιθούση της διδασκαλίας κατά του προέδρου της κυβερνήσεως ζητοκραυγάζων υπέρ του εκπτώτου βασιλέως, (15 ετών, ορφανός πατρός)
1919	1 ^ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...δια της αναγραφής επί του μαυροπίνακος λέξεων προκαλουσών πολιτικές αντεγκλίσεις μεταξύ των μαθητών, διασαλευούσας τον ήρεμον σχολικόν βίον, εκθέτουσας την ασφάλειαν των ευρισκομένων εν τω σχολείω...
1934	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	από το σχολείο	...ήτο μέλος της δημοκρατικής αμύνης, ής εγνώσθησαν ήδη οι σκοποί ...

2. Κομμουνιστική δράση ή ιδεολογία

Κατά την περίοδο 1923-1949 η συντριπτική πλειοψηφία των τιμωρηθέντων για πολιτικούς λόγους είναι κομμουνιστές, ή φιλικά διακείμενοι προς τον κομμουνισμό μαθητές, αλλά υπάρχουν και κάποιοι οι οποίοι εμφανίζονται απλά ως αντικαθεστωτικοί. Θυμίζουμε ότι το 1918 δρύεται το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος και το 1924 ψηφίζεται ο Κατοχυρωτικός Νόμος για την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος, που το 1929 μετεξελίσσεται στον Ιδιώνυμο Νόμο 4229, ο οποίος αποσκοπεί στην καταδίωξη των κομμουνιστών. Σε αυτό το πλαίσιο αξιολογείται η συμπεριφορά των μαθητών, όταν εκφράζουν την άποψή τους στο μάθημα:

«...λαβών υπ' όψιν άφ' ενός μέν την κατάθεσιν τοῦ καθηγητοῦ τῶν Θρησκευτικῶν κ. Π., καταθέσαντος ὅτι ὁ μαθητής τῆς Δ' τάξεως Β.Π. κατὰ τὸ μάθημα τῆς Ἑθνικῆς καὶ Ἡθικῆς Ἀγωγῆς καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἐξῆρεν ὁ καθηγητὴς **τὰ εὐεργετικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ἡ Ἑθνικὴ Κυβέρνησις** διὰ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐργάτου καὶ διὰ τὴν κατοχύρωσιν αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἀδικαιολογητῶν καὶ αὐθαιρέτων ἀπολύσεων ἐκ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν, παρετήρησεν ὅτι οὔτε τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον τοῦ ἐργάτου ἀνυψώθη, ἐφ' ὅσον ἡ τιμὴ τῶν φασολίων ἀνῆλθεν εἰς 40 δραχμάς, οὔτε ἡ κατοχύρωσις αὐτοῦ εἶναι πλήρης καὶ ἀποτελεσματικὴ, ἐφ' ὅσον αὐτός, ἐργαζόμενος ἄλλοτε, ἀπελύθη, ὡς ἰσχυρίσθη, καὶ δὲν ἤδυνήθη μολονότι προσέφυγεν εἰς ὅλους τοὺς θέσει ἀρμοδίους, να εὕρῃ δίκαιον, καὶ ἀφ' ἐτέρου ἔκθεσιν τοῦ κ. Γυμνασιάρχου, ἐνεργήσαντος σχετικὴν ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἔρευναν, ἐξ ἧς διεπιστώθηι ὅτι ὄντως ὁ μαθητὴς προέβη εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀναφερομένας παρατηρήσεις, ἐξ ὧν προκύπτει ἀριδῆλως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος μαθητὴς ἐξ ὑποκειμενικῶν λόγων **δεν ἐμφορεῖται ὑπὸ αἰσθημάτων φιλικῶν πρὸς τὸ ἐθνοσωτήριον καθεστὼς**, ὅπερ ἀπέρρευσεν ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς 4ης Αὐγούστου τῆς πολλαπλῶς ὠφελίμου καὶ εὐεργετικῆς δι' ὅλας τὰς τάξεις καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἐργατικὴν τοιαύτην, ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους καὶ διότι διὰ τῆς ἐν γένει

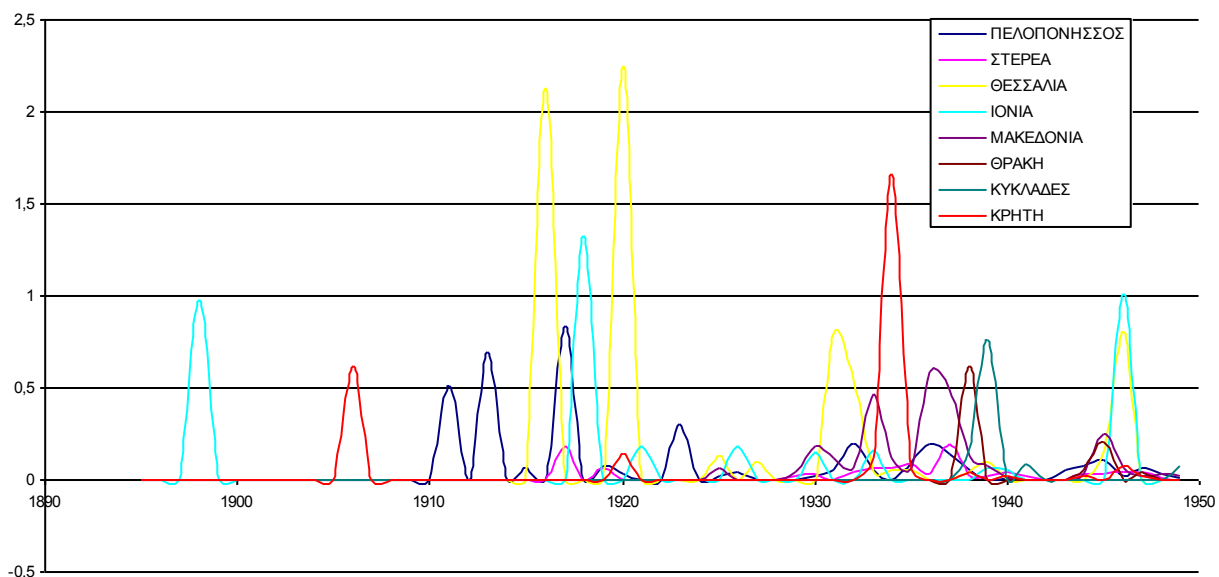
έν τῷ γυμνασίῳ στάσεώς του, ἐκδηλωθείσης καὶ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν διαγωνίσματος, ὅτε παρώτρυνε καὶ ἐν μέρει ἐπέτυχε τὴν ἀποχὴν ἐκ τοῦ διαγωνίσματος συμμαθητῶν του, γενόμενος παραίτιος καταστροφῆς αὐτῶν, ὅπερ ἐμβάλλει εἰς ὑπόνοιαν ὅτι δυνατόν να διατελῇ εἰς ἐπαφὴν – λόγῳ καὶ τῆς προσθέτου ιδιότητός του ὡς ἐργαζομένου ὑπαλλήλου καὶ μάλιστα δυσηρεστημένου ὡς ἀπολυθέντος – μὲ ὑποπτα στοιχεῖα, να ἐπιβάλῃ εἰς τὸν ἐν λόγω μαθητὴν Β.Π. ἐπικικῶς, διότι ἀπέβλεψεν ὁ σύλλογος εἰς τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του, τὴν ποινὴν τῆς ἀποβολῆς ἐκ πάντων τῶν σχολείων Μῆσης Ἐκπαίδευσεως τῆς Περιφερείας Διοικήσεως Πρωτεύουσας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ ποινὴ αὕτη θὰ εἶναι ἀρκετὴ διὰ να πείσῃ τὸν νεαρὸν μαθητὴν, ὅτι δὲν πρέπει πρὸ τῆς ὥριμου καὶ ἀντικειμενικῆς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων νὰ προβαίῃ εἰς διατύπωσιν γνωμῶν ἐπιπολαίων καὶ ἀνεξελέγκτων, ἐρχόμενον εἰς ῥιζικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γενικῶς κρατοῦσαν πεποίθησιν, ὅτι τὸ σημερινὸς καθεστῶς, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, ἐνδιεφέρθη καὶ ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν ἐργάτην καὶ τὴν τύχην του. Ἐπίσης ὁ σύλλογος ἀποφασίζει να χαρακτηρίσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἰδίου μαθητοῦ διὰ τοὺς αὐτοὺς, δι οὓς ἀποβάλλεται λόγους, ἐπίμεμπτον. Ἐπὶ τούτοις ὁ σύλλογος παρακαλεῖ τὸν. Κ. Νομάρχην Ἀττικοβοιωτίας, ὅπως εὐαρεστηθῇ καὶ ἐκδώσῃ τὴν ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ συλλόγου ἰδικὴν του ἀπόφασιν ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον πρὸς πρόληψιν τῆς ἐπιβλαβοῦς ψυχικῆς ἐπιδράσεως τοῦ τιμωρηθέντος μαθητοῦ ἐπὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν.

Ο νομάρχης θεώρησε τὴν ποινὴν πολὺ αυστηρὴν, ἐνῶ τὸ Υπουργεῖο τὴν ἐνέκρινε καὶ ὁ σύλλογος δικαιολογεῖ στο νομάρχη γιατί ἐπιμένει να υποστηρίξῃ τὴν ἀποβολὴν τοῦ μαθητῆ ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα τῆς πρωτεύουσας: «...ἐνθα καὶ κίνδυνος ἐξαπλώσεως τοῦ μιάσματος ἀπεκλείετο καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι θὰ διετελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς προσφάτως ἐπιβληθείσης εἰς αὐτὸν ποινῆς, ἀλλὰ καὶ διότι εὐχερεστέρα, θὰ ἦτο ἡ παρακολούθησίς του ἐν γυμνασίῳ μικροτέρας πόλεως». Τελικὰ μετὰ ἀπὸ 3 μῆνες, ὁ σύλλογος μετριάζει τὴν ποινὴν σε ἀποβολὴ μόνον ἀπὸ τα σχολεῖα τοῦ Πειραιᾶ καὶ ὄχι καὶ τῆς Ἀθήνας, «...διότι ἐξέλιπον αἱ συνθήκαι...»¹.

Ἡ πρώτη καταγραφὴ κομμουνιστικῆς ιδεολογίας γίνεται στο γυμνάσιο Ἄργους τὸ 1923, ὅπου μαθητῆς: «ἐνυπογράφως εἰς τί ἐνταῦθα ἐκδιδόμενον φύλλον ἀνέπτυξε τὰς κομμουνιστικὰς του ἰδέας καὶ γνώμας καὶ ...ὑπέθαλψε καὶ ὑπεβοήθησεν ὡς πρωταίτιος ἔριδας καὶ συμπλοκάς μετὰ τῶν μαθητῶν». Στὸ διάστημα 1925-1929 κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους λίγα μεμονωμένα περιστατικὰ στὴν Καβάλα, στὸ Βόλο καὶ στὴ Θεσσαλονίκη, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1930 μέχρι τὸ 1940 καὶ ἀπὸ τὸ 1945 ὡς τὸ 1948 τα περιστατικὰ πολλαπλασιάζονται θεαματικὰ καὶ παρουσιάζουν ἐντονὴ ομαδικότητα, κυρίως στὴ Μακεδονία, τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ καὶ Θράκη.

Ἐνα χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι ὅτι στὴ Θεσσαλία, τὴ Μακεδονία, τὴ Θράκη καὶ τὰ Ἰόνια νησιά τα ποσοστὰ τῶν τιμωρηθέντων ἀνὰ 100 μαθητὲς εἶναι ἀπὸ διπλάσια ἕως καὶ δεκαπλάσια ἀπ' ὅτι στὴν Πελοπόννησο καὶ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα, ὅπως φαίνεται καὶ στο σχετικὸ διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.2.25: ποσοστὸ τιμωρηθέντων γιὰ πολιτικούς λόγους, ἐπὶ τοῖς % τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν, ἀνὰ γεωγραφικὸ διαμέρισμα

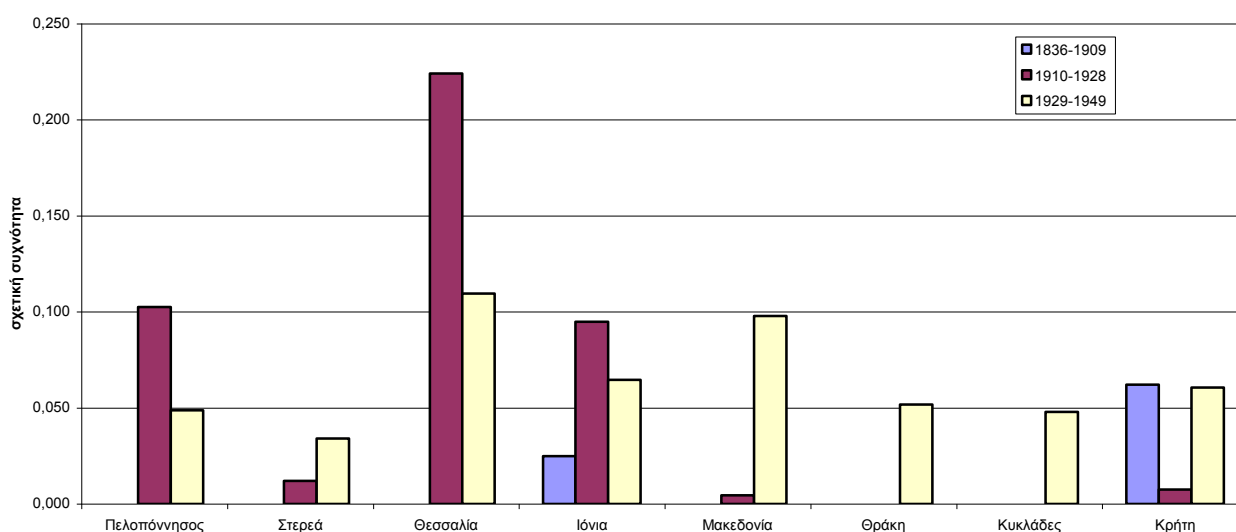

Απὸ τα διαγράμματα τῶν τιμωρηθέντων γιὰ πολιτικούς λόγους ἀνὰ γεωγραφικὸ διαμέρισμα μπορούμε να διακρίνουμε 3 θερμὲς περιόδους: 1916-1920, 1931-1939 καὶ 1945-1947, κατὰ

¹ 4ο Γ Πειραιᾶ, πράξεις 15/20-2-1940, 16/8-4-1940, 17/11-5-1940

τις οποίες διαπιστώνουμε ότι: α) και στις τρεις αυτές περιόδους τα μεγαλύτερα ποσοστά τιμωρηθέντων αναλογικά με το σύνολο των μαθητών τα συναντάμε στη Θεσσαλία και τα Ιόνια νησιά (στην μεγάλη μαζικότητα που παρουσιάζεται στην Κρήτη κατά το κίνημα του 1935, με αποβολή τιμωρήθηκε μόνο ένας μαθητής, στους υπόλοιπους έγινε απλά επίπληξη). β) η Πελοπόννησος εμφανίζεται με υψηλές τιμές κυρίως στον εθνικό διχασμό γ) η Στερεά Ελλάδα κινείται σε συγκριτικά πολύ μικρά ποσοστά σε όλες τις περιόδους δ) η Μακεδονία και η Θεσσαλία έχει το μεγαλύτερο μέσο όρο τιμωρημένων κατά την περίοδο 1929-1949, παρόλο που ειδικά η Μακεδονία παρουσιάζει στο σύνολο των αταξιών πολύ χαμηλό μέσο όρο (σχεδόν ίσο με της Στερεάς Ελλάδας) ε) η Μακεδονία και η Θράκη παρουσιάζουν τριπλάσια ποσοστά τιμωρηθέντων στη δεκαετία του '30 από όσα στην περίοδο του εμφυλίου.

μέσος όρος εμπλεκομένων σε πολιτικά ζητήματα, επί % του συνόλου των μαθητών, ανά περιφέρεια

Από τα κείμενα των πρακτικών των σχολείων προκύπτουν τα εξής στοιχεία:

- 1) Στη νότια Ελλάδα και η απλή ανάγνωση κομμουνιστικών βιβλίων αποτελεί κολάσιμη πράξη και οι κομμουνιστές αναφέρονται ως «μιάσματα» που πρέπει να απομακρυνθούν από όλα τα σχολεία του κράτους, για να μην μολύνουν και τους άλλους μαθητές¹, ενώ στη βόρεια Ελλάδα ειδικά μετά το 1940, το ζήτημα τοποθετείται στην εθνική του διάσταση, αναζητούνται οργανωμένη δράση και διεθνικιστικές ιδέες. Το αποτέλεσμα είναι ότι στην νότια Ελλάδα οι κατηγορούμενοι ως κομμουνιστές τιμωρούνται πολύ αυστηρά σε σχέση με τη βαρύτητα του παραπτώματος π.χ. αποβολή από όλα τα σχολεία του κράτους, επειδή «ζωγράφισε σφυροδρέπανο στις τουαλέτες» και για αυτούς που κρατούσαν τσίλιες αποβολή από όλα τα γυμνάσια της Αττικής². Επίσης αποβολή από όλα τα γυμνάσια της Αττικής επειδή «παρασύρει εις αποχή από των

¹ Γ. Φιλιατρών, πράξη 14/6-3-1933, ΓΕΛ Φιλιατρών

«...ὁ διευθύνων τὸ γυμνάσιον ἀνεκοίνωσεν ὅτι κατὰ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου ἔ.ἔ. εἶδε τὸν ρηθέντα μαθητὴ ἐντὸς τοῦ οἰνομαγειρείου τοῦ κομμουνιστοῦ Δ.Γ., ἔνθα ἐσύχναζον κομμουνισταί, καὶ ἔκαμεν εἰς αὐτὸν παρατήρησιν νὰ μὴν μεταβαίνει εἰς τὸ κέντρο αὐτὸ – ἐγεννήθησαν ὅμως ὑπόνοιαι, ὅτι ἀσπάζεται τὰς κομμουνιστικὰς ἰδέας καὶ παρηκολουθεῖτο- εἰς τοῦτο κατέστησε ἡ διευθυνσις ἐνήμερον καὶ τὴν ἀστυνομικὴν ἀρχὴν νὰ παρακολουθῇ μήπως κομμουνισταὶ ἐνεργοῦν προπαγάνδα μεταξὺ τῶν μαθητῶν. ...Κατὰ τὰ τέλη Φεβρουαρίου συνελήφθησαν τρεῖς πολῖται κομμουνισταὶ καὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν εἰσαγγελίαν. Ἐκ τῶν ἀνακρίσεων τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς προέκυψεν, ὅτι ὁ μαθητὴς οὗτος εἶχε ποτισθῇ ψυχικῶς τὴν κομμουνιστικὴν ἰδεολογίαν διότι καὶ κομμουνιστικὰ βιβλία κατασχέθησαν εἰς τὸ δωμάτιό του καὶ δυὸ ἐπιστολαί, ἐκ τῶν ὁποίων διὰ μὲν τῆς μιᾶς ἐφέρετο ὡς ἀνταποκριτὴς κομμουνιστικῆς κινήσεως ἐν Φιλιατραῖς εἰς περιοδικὸν ἢ κομμουνιστικὴν ἐφημερίδαν μὲ ὑπογραφὴν τὸ ἀρχικὸν στοιχείον τοῦ ὀνόματός του. Διὰ δὲ τῆς ἐτέρας ἐπιστολῆς καταδεικνύεται, ὅτι εἶχε ἀλληλογραφία μὲ κομμουνιστὰς ἄλλων πόλεων. Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀνωτέρω καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἐγγράφου τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς, ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν πεπεισμένος καὶ ὁ ἴδιος ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως, ὅτι ὁ μαθητὴς τῆς Ε' τάξεως εἶναι ποτισμένος πλήρως εἰς τὴν κομμουνιστικὴν ἰδεολογίαν καὶ ὅτι ἡ παραμονὴ του ὡς μαθητοῦ εἰς τὸ γυμνάσιον θὰ χρησιμεύσῃ ὡς μόλυσμα καὶ διὰ τοὺς ἄλλους μαθητὰς πρὸς ἐξάπλωσιν τῶν κομμουνιστικῶν του ἀρχῶν. Ἀποφασίζει νὰ ἀποβληθῇ χαρακτηριζομένης τῆς διαγωγῆς του κακῆς ἐκ πάντων τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους.

² Γ. Πειραιά, πράξη 94/1936, ΓΕΛ Ἰωνιδείου Σχολῆς Πειραιά

συγκεντρώσεων της ΕΟΝ»¹, διαρκή αποβολή από το σχολείο "...για επιγραφών επαναστατικού περιεχομένου"² ή επειδή έγραψε στον πίνακα: "ζήτω ο Μάρκος", παρά την έκκληση συγνώμης, την ομολογία του μαθητή ενώπιον του συλλόγου, ότι δεν είναι κομμουνιστής και την έγγραφη διαβεβαίωση εθνικοφροσύνης του από το αστυνομικό τμήμα³.

Αντίθετα στη βόρεια Ελλάδα παρόμοια ή και σοβαρότερα θέματα αντιμετωπίζονται από τους συλλόγους με ολιγοήμερη αποβολή, όπως στο γυμνάσιο Γιαννιτσών το 1946 *"... έγραψε πολιτικά συνθήματα στους τοίχους του αποχωρητηρίου"*, στο γυμνάσιο Βέροιας 1945 *"... ως αναγράφων επί του πίνακος άπηγορευμένα συνθήματα προκαλών τους μαθητάς"* στο 1^ο Γ Θεσσαλονίκης το 1944 *"...έπώλη ένσημα τής ΕΠΟΝ"* στο Βόλο το 1932, *"...άνάγνωση κομμουνιστικής έφημερίδας Νεολαία"* ή το 1945 *"...παρέλασε δίπλα είς την αντιπροσωπείαν των αναπήρων του ΕΛΑΣ"*, στη Νάουσα το 1949 *"...συνελήφθησαν υπό τής Ασφαλείας, έκλήσθησαν είς την φυλακήν και άπηλλάγησαν, μάλλον διότι είχε βελτιωθή ή έσωτερική κατάστασις του τόπου"*.

- 2) Όταν πρόκειται για αποδεδειγμένη κομμουνιστική δράση, μερικοί σύλλογοι στη βόρεια Ελλάδα προσπαθούν να την αντιμετωπίσουν με κάθε δυνατή επιείκεια, π.χ. να αποβάλουν το μαθητή για όσο διάστημα έχει κριθεί εκτοπιστέος ή φυλακιστέος (1^ο Θηλέων Θεσσαλονίκης 1930, Βόλος 1939), ή να μην εξαντλήσουν τα όρια με αποβολή «εκ πάντων των γυμνασίων του κράτους», αλλά να περιοριστούν σε απομάκρυνση από το σχολείο, την πόλη ή το νομό (Καβάλα 1934, Βόλος 1934, Σιάτιστα 1936, 1939, Γρεβενά 1937, Καστοριά 1944, 2^ο γυμνάσιο Αρρένων Θεσσαλονίκης 1927, 1930, 1933), με το σκεπτικό ότι δεν θα έχουν τη δυνατότητα προπαγανδιστικής δράσεως αν εγγραφούν τους σε γυμνάσιο περιφέρειας *«έγνωσμένης συντηρητικότητας, ... λόγω του δυσμενοῦς πρὸς τὴν κομμουνιστικὴν ιδέαν περιβάλλοντος...»*⁴. Στη νότια Ελλάδα δεν παρατηρείται κάτι ανάλογο, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων. Ακόμα και στην περίπτωση που μαθητής έκανε το 1937 μακροσκελή δήλωση μετανοίας *"...δημοσιευθεῖσα είς τὰς έφημερίδας των Πατρών"*, αποβλήθηκε από όλα τα σχολεία του κράτους, ενώ στη βόρεια Ελλάδα η υπογραφή δήλωσης από μέρους του μαθητή ισοδυναμεί με «άφεση αμαρτιών». Στο 4^ο γυμνάσιο Πειραιά μαθητής με δήλωση μετάνοιας αποβλήθηκε προληπτικά από όλα τα σχολεία Αθήνας, Πειραιά και περιχώρων:

«... έξ άφορμής πληροφοριών ότι ό έκ μετεγγραφής έκ του γυμνασίου Ν. Κοκκινιάς μαθητής τής Στ' Γ. συνελήφθη υπό τής ένταύθα ύπηρεσίας Ασφαλείας ως έμπορούμενος υπό κομμουνιστικών φρονιμάτων και άφέθη έλεύθερος κατόπιν δηλώσεως μετανοίας, δι' ής άποκηρύττει τὰς άρχάς του κομμουνισμού, δι' ας κατά τὸ παρελθόν, κατά τὴν έν τῷ γυμνασίῳ Κοκκινιάς φοίτησίν του κατηγορήθη και λαβῶν ύπόψη ότι ή περαιτέρω έν τῷ γυμνασίῳ παραμονή του δυνατόν νά επιδράση επιβλαβώς επί τὴν ψυχικήν των λοιπών του γυμνασίου μαθητῶν διάπλασιν, αν και μέχρι σήμεραν από τής μετεγγραφής του από του παρελθόντος Νοεμβρίου είς τὸ καθ' ήμᾶς γυμνάσιον οὔδεμίαν άφορμήν κατηγορίας έδωκεν ή είς άλλην τινά σχετικήν έκδήλωσιν έξετέθη, επιβάλλει είς αυτόν τὴν ποινήν τής διαρκούς άποβολής έκ πάντων των σχολείων Αθηνών, Πειραιῶς και περιχώρων»⁵.

Εξαίρεση που πιθανόν προέρχεται από τη γενικότερη θέση προστασίας των κοριτσιών στα γυμνάσια Θηλέων, αποτελεί το 3^ο Θηλέων Αθήνας, όπου ρίχτηκαν στα αποχωρητήρια επαναστατικές προκηρύξεις της ΕΠΟΝ, οι οποίες καλούσαν τις μαθήτριες σε συνεχείς κινητοποιήσεις. Μετά από έρευνα, βρέθηκαν προκηρύξεις και περιοδικά «Νέα Γενιά» στις σάκες δυό μαθητριών της Ζ' τάξης. Ο σύλλογος, ύστερα από συζήτηση, αποφάσισε να μην τις τιμωρήσει με πολύ βαριά ποινή, επειδή θεωρούσε ότι «ο κομμουνισμός αποβλέπει στο να δημιουργεί θύματα», και εξάλλου «κυκλοφορεί ο Ριζοσπάστης υπό την ανοχήν του κράτους». Αποφάσισε λοιπόν την μία να την αποβάλει απλώς οριστικά από το σχολείο και την άλλη να την αποβάλει για ένα μήνα⁶.

- 3) Η διαλλακτικότητα, στην αντιμετώπιση των μαθητών φαίνεται να είναι θέμα γυμνασιάρχη, συλλόγου των καθηγητών με προοδευτικότερες απόψεις ή φαίνεται να

¹ Γ. Νέας Σμύρνης, πράξη 12/1939, 1^ο ΓΕΛ Νέας Σμύρνης

² Γ Λιβαδειάς, πράξη 19/1946, 1^ο ΓΕΛ Λιβαδειάς

³ 6ο Γυμνάσιο Αρρένων Αθήνας, πράξη 14/8-4-1948. Μετά από ένα μήνα, σχετική διαταγή της Νομαρχίας Αττικής συνιστά μετρίασμό της ποινής και ο σύλλογος μετατρέπει την ποινή σε οκταήμερη αποβολή στην 15/11-5-1948 πράξη του

⁴ 3^ο Θεσσαλονίκης, πράξη 17/2-12-1931, 3^ο ΓΕΛ Θεσσαλονίκης

⁵ 4^ο Πειραιά πράξη 15/11-5-1938

⁶ 3ο Γ. Θηλέων Αθήνας, πράξεις 49, 52 & 53, Νοέμβρης 1946-47, 33^ο ΓΕΛ Αθήνας

αξιοποιείται θετικά η υπ' αριθ. 16/246/5 υποκριτική εγκύκλιος του κ. Υφυπουργού Εθνικής Ασφαλείας, η οποία κοινοποιείται και προς τους κ.κ. Γυμνασιάρχες και με την οποία συνιστάται να γίνεται προσπάθεια να μην συντρίβουν αλλά να σώζουν ένα μέλος της κοινωνίας: «Τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Ασφαλείας σὺν τοῖς ἄλλοις συνιστᾷ εἰς τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα, νὰ μελετῶσι πρωτίστως τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον διαπράττει τὸ ἀδίκημα καὶ τὰ παρορμητικὰ αἵτια, νὰ λαμβάνεται δὲ ὑπ' ὄψιν ἡ ἡλικία, ἡ μόρφωσις, αἱ συνήθειαι διαβιώσεως, ἡ ψυχροσύνθεσις τοῦ ἀτόμου, τὸ περιβάλλον εἰς ὃ ἀνεπτύχθη πνευματικῶς, πολλάκις **ὑπὸ ἀναξίων διδασκάλων ὡς ὁ Γληνός κλπ**». Στην ίδια Εγκύκλιο ο κ. Υπουργός «ἐν ἐπιλόγῳ λέγει: πρέπει δηλαδή νὰ πιστεύσωμεν ὅλοι, ὅτι μόνον, ὅταν κάθε συλλαμβανόμενον κομμουνιστὴν τὸν ἐξετάζομεν ἐξ ὑποκειμένου, ἀναζητοῦμεν δηλαδή τὰ αἷτια, τὰ ὁποῖα τὸν ὤθησαν πρὸς τὸν κομμουνισμόν, θὰ ἀνευρίσκομεν τὴν ἐστίαν τοῦ κακοῦ καὶ θὰ κατορθώνομεν ὅχι νὰ συντρίβωμεν ἀλλὰ νὰ σώζωμεν καὶ νὰ ἀναγεννῶμεν ἐν μέλος τῆς κοινωνίας μας, ἀναβαπτίζοντας αὐτὸ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ἑλληνικὴν κολυμβήθραν» (2^ο Γ Θεσσαλονίκης, πράξη 20/17-3-1938). Οι σύλλογοι όμως, ειδικά στη νότιο Ελλάδα, συχνά αποδεικνύονται «βασιλικότεροι του βασιλέως».

Σε πολλές επιεικείς αποφάσεις στο σκεπτικό των συλλόγων των καθηγητῶν λαμβάνεται υπόψη η ευμένεια και η ενίοτε προστασία του κράτους προς τους κομμουνιστές, που κάνουν δήλωση μετάνοιας. Η ηπιότερη στάση του συλλόγου στα πολιτικά ζητήματα παρατηρείται στη Σιάτιστα, όπου αποδέχονται τη συνέχιση παρακολούθησης των μαθημάτων τεσσάρων μαθητῶν συλληφθέντων με την κατηγορία της ανάμιξης σε υπόθεση κομμουνισμού, μέχρι να εκδοθεί η δικαστική απόφαση (πράξη 269/19-3-1937). Παρόμοια στάση τηρείται και στην περίπτωση σύλληψης 9 μαθητῶν για κομμουνιστική προπαγάνδα. Δύο μαθητές που καταδικάστηκαν σε εκτόπιση ενός έτους στον Άγιο Ευστράτιο και υπέβαλαν δήλωση μετάνοιας, αποβάλλονται ο πρώτος από τα σχολεία του νομού Κοζάνης και ο δεύτερος από το γυμνάσιο Σιάτιστας. Οι υπόλοιποι που δικάστηκαν και αθωώθηκαν τιμωρήθηκαν με εξαήμερη αποβολή με το σκεπτικό:

«...τούς μαθητάς τούτους ὁ σύλλογος καὶ ἰδίᾳ οἱ διδάσκοντες εἰς τὰς τάξεις εἰς ἃς ἀνήκουν ἀποφασίζει ἵνα διὰ συστηματικῆς καὶ πατρικῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν διδασκαλίας, νοθεσίας, καθοδηγήσεως καὶ διαφωτίσεως, ἀφ' ἑτέρου δι' ἀγρύπνου καὶ ἐντόνου παρακολουθήσεως καταστήσῃ τούτους καὶ ἀκινδύνους εἰς τοὺς συμμαθητάς των καὶ ἐμβάλῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἀγάπην καὶ τὸν σεβασμὸν συνειδητὰ πρὸς τὴν πατρίδα, τὴν θρησκείαν καὶ τὴν οἰκογένειαν καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ ἔθνικοῦ Κράτους τῆς 4ης Αὐγούστου καθιστῶν αὐτοὺς ὠφέλιμα καὶ εὐεργετικά μέλη τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας»¹.

Στο 1^ο γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης το 1930, ο σύλλογος δίνει μάχη για να προστατεύσει δύο μαθήτριες της Στ' που φυλακίστηκαν βάσει του Ιδιώνυμου νόμου και αποφασίζει κατά πλειοψηφία να τις αποβάλει για όσο διάστημα είχαν καταδικαστεί σε φυλάκιση. Αρκετά μέλη του συλλόγου σε ένα μακροσκελέστατο πρακτικό αναπτύσσουν συγκινητική επιχειρηματολογία:

«...Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω ποία εἶναι ἡ ἀνάγκη διὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ αὐξήσω καὶ ἐγὼ τὴν τιμωρίαν, εἰς τὴν βαρεῖαν ἤδη ποινὴν νὰ προσθέσω καὶ ἄλλην ποινὴν, εἰς ἓνα ἀνυπεράσπιστον πτώμα ἐμπρὸς μου νὰ δώσω καὶ ἐγὼ μία κλωτσιά... Ἦκουσα δὲ καὶ ἀπὸ νομικοὺς ὅτι ἄνευ τοῦ Ἰδιωνύμου – κατὰ τοῦ ὁποίου αἱ ὀργανώσεις ἡμῶν ἐπανελημμένως διεμαρτυρήθησαν – ὁ ἄλλος μας ποινικὸς νόμος δὲν θὰ ἐθεώρει κολάσιμον τὴν ἐν λόγω πρᾶξιν, ἀνάγνωσιν ἐλευθέρως πωλουμένων βιβλίων καὶ συζητήσιν ἐπ' αὐτῶν... **Δὲν εἴμεθα ἡμεῖς τιμωροὶ ἀλλὰ παιδαγωγοί, μορφωταὶ καὶ ὁδηγοὶ τῆς νεολαίας.** Μὲ τὴν καταδίκην δυὸ μωρῶν κοριτσιῶν δὲν κερδίζομεν τίποτε, οὔτε ἡ ἐπιείκειά μας ἔμπορεῖ νὰ τὰς ἀποθρασύνῃ. Ἀφοῦ ἐδοκίμασαν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν αὐστηρότητα τοῦ νόμου, πρέπει νὰ εὗρουν πάλιν καταφύγιον εἰς τὴν στοργὴν τοῦ σχολείου, εἰς τὴν προστασίαν τῶν διδασκάλων των διὰ νὰ μάθουν ὅτι ἡ πολιτεία τῆς ὁποίας ἐσκέφθησαν τὴν ἀνατροπὴν δὲν ἐμπνέεται ἀπὸ μῖσος, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὰ τέκνα της... Αἱ ὑπὸ κρίσιν μαθήτριά, ἔχουν ἤδη τιμωρηθῇ παρὰ τοῦ δικαστηρίου. Ἡ ψυχικὴ των συντριβὴ λόγω τῆς καταδίκης καὶ λόγω τῆς διαπομπεύσεώς των καὶ λόγω ἀκόμῃ τῆς φυλακισέως των εἰς τὰς κοινὰς φυλακάς εἶναι ἀρκετὰ μεγάλη. Διὰ τοῦτο τὸ σχολεῖον, τοῦ ὁποίου προορισμὸς καὶ σκοπὸς εἶναι, ὅχι ἡ αὐστηρότης ἀλλὰ ἡ διαπαιδαγώγησις, ἡ διαφώτισις καὶ ἡ ἀγάπη, δὲν πρέπει, φρονῶ, νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν καταδίκην ἐπιβάλλον καὶ ἄλλην ποινὴν... Ἐντέλει δηλῶ ὅτι δὲν ἐγκρίνω τὴν προταθεῖσαν ποινὴν καὶ διὰ τὸν ἐξῆς λόγον. Δὲν θέλω νὰ ἔχω βάρος εἰς τὴν συνειδήσιν μου ὅτι κατέστρεψα δυὸ παιδιὰ, ἢ κατὰ τῶν ὁποίων θὰ μὲ καταδῶκῃ παντοῦ. Ἄς θεωρηθῇ ὡς ἀποβολὴ ὁ χρόνος τῆς φυλακισέως των... Τὸ παιδί φύσει πάντοτε φιλομαθὲς ζητεῖ νὰ ἰκανοποιήσῃ καὶ αὐτὸ τὰς πνευματικὰς του ἀνάγκας, τὰς ὁποίας, δυστυχῶς, δὲν εἶναι εἰς θέσιν ἐν πολλοῖς νὰ δώσῃ τὸ σύγχρονον σχολεῖο σὸ ὁποῖον καὶ ὀφείλονται κυρίως τὰ ἔκτροπα αὐτὰ τῶν μαθητῶν. Δὲν ἔπεται ὁμῶς ἐκ τούτου ὅτι αἱ μαθήτριά, αὗται πρέπει νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὸ σχολεῖον γιὰ νὰ γίνουν ἀσφαλῶς

¹ Γ. Σιάτιστας, πράξεις 28/8-4-1940 και 29/16-4-1940, ΓΕΛ Σιάτιστας

αύριανὰ κοινωνικά καὶ ἠθικά ναυάγια, τοσοῦτω μάλλον καθόσον πρόκειται περὶ ἀπροστατεῦτων μαθητριῶν διότι καὶ αἱ δυὸ δὲν ἔχουν γονεῖς καὶ στεροῦνται ἐντελῶς τῶν μέσων πρὸς τὸ ζῆν...»¹

Τελικὰ ὅμως ὁ σύλλογος υποκύπτει στὴν ἀπαίτηση τοῦ Υπουργοῦ καὶ ἀναθεωρεῖ τὴν ἐπιεικὴ ἀπόφαση τῆς τρίμηνης ἀποβολῆς, σὲ ἀποβολὴ ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους. Ἀνάλογη ἠπιότητα φαίνεται νὰ διακατέχει καὶ τὸ σύλλογο τῶν καθηγητῶν τοῦ 2^{ου} γυμνασίου Ἀρρένων Θεσσαλονίκης μέχρι καὶ τὴ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου τοῦ 1936. Ἡ στάση τοῦ συλλόγου ἀπέναντι σὲ ὁργανωμένους κομμουνιστὲς μαθητὲς μερικές φορές ἐξαντλεῖ κάθε ἐπιείκεια, ἀκόμα καὶ κόντρα στο πνεῦμα τοῦ νόμου, ὅπως ἀναφέρεται στὴν περίπτωση ὅπου μαθητὴς τῆς Γ' τάξης καταγγέλλεται ἀπὸ τὴν Αστυνομία Νιγρίτας ὡς κομμουνιστής, ἀλλὰ ὁ σύλλογος τοῦ 2^{ου} γυμνασίου Θεσσαλονίκης «ἐνόμισε καλὸν νὰ θέσῃ αὐτὸν ὑπὸ τακτικὴν παρακολούθησιν καὶ ἐπιτήρησιν καὶ νὰ μὴν ἀποβάλῃ τοῦτον ἀπὸ τὰ γυμνάσια, ὅπως τὸ πνεῦμα τοῦ Νόμου αὐστηρῶς εἰς παρομοίας περιστάσεις ἀπαιτεῖ...» παρότι εἶχε χρησιμοποιηθεῖ «ὡς γραφεὺς καὶ ὡς πυρηνάρχης»². Ὁ σύλλογος, προτοῦ ἀποφανθεῖ γιὰ κάποιον κατηγορούμενο μαθητὴ, ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴν Αστυνομία καὶ τὴν Ασφάλεια νὰ λάβει γνώση ὅλων τῶν στοιχείων ποὺ ἔχουν στὴ διάθεσή τους, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν τὴν ἐνοχλή του. Αἰζίζει νὰ ἐπιστημάνουμε θέσεις ποὺ ἀκούγονται ἀπὸ μέλη τοῦ συλλόγου ὅπως: νὰ ζητηθοῦν στοιχεῖα «ὅτι οὗτοι προσεπάθησαν νὰ μεταδώσουν εἰς τοὺς συμμαθητὰς τῶν τὰς φθοροποιὺς ἰδέας τῶν» ἢ «νὰ τιμωρηθῇ ὁ μαθητὴς Δ. διότι ἔδειξε διαφθορὰ χαρακτῆρος δεχθεὶς νὰ χρησιμοποιηθῇ ὑπὸ τῆς Αστυνομίας ὡς καταδότης» καὶ «νὰ παρακληθῇ τὸ Ὑπουργεῖον νὰ ἐνεργήσῃ, ὥστε ἡ Αστυνομία νὰ μὴ διαφθεῖρῃ μὲ τοιαύτην χρησιμοποίησιν τὰς νεαρὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν». (πράξη 15/20-1-1931). Παρόμοιο σκεπτικὸ στο ἴδιο γυμνάσιο εἶχαμε συναντήσῃ καὶ τὸ 1916.

Γενικὰ τὸ 2^ο γυμνάσιο χαρακτηρίζεται ἀπὸ αὐξημένη ἐπιείκεια στὴν ἀντιμετώπιση κομμουνιστῶν μαθητῶν, μέχρι τοῦ σημείου τῆς προστασίας. Τὸ 1933-34 π.χ. πέντε ἐγγραφὰ τῆς Αστυνομικῆς Διεύθυνσης καταγγέλλουν μαθητὴ τῆς Ε' τάξης ὡς κομμουνιστὴ. Ὁ Γυμνασιάρχης τὸν καλεῖ τρεῖς φορές γιὰ νοθεσία καὶ τὸν θέτει ὑπὸ παρακολούθησιν. Ὅταν διαπιστώνει μετὰ ἀπὸ 4 μῆνες ὅτι «εἰς ἐπανειλημμένα συστάσεις παραγγελίας καὶ διαταγὰς ἐκώφευσε, οὐδεμίαν ὑπόσχεσιν τοῦ ἐτήρησε καὶ διὰ τῆς ἐν γένει στάσεώς του ἐδικαίωσε τὰς κατ' αὐτοῦ καταγγελίας τοῦ Τμήματος Εἰδικῆς Ασφαλείας», ζητᾷ ἀπὸ τὸ σύλλογο τὴν τιμωρία του καὶ ὁ σύλλογος, λόγω τοῦ θορύβου ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ, ἀποφασίζει τὴν διαρκὴ ἀποβολὴ τοῦ μόνο ἀπὸ τὸ 2^ο γυμνάσιο ἐπειδὴ «...κατὰ τὸ τελευταῖον 20ήμερον οὐδόλως ἀνεμείχθη εἰς κίνησην πινὰ κομμουνιστικὴν, φρονεῖ ὅτι ὀρθὸν θὰ ἦτο νὰ μὴ ληφθοῦν ἀμέσως ἐναντίον τοῦ μέτρα δυνάμενα νὰ ἔχουν βαρυτάτας συνεπείας διὰ τὸ μέλλον του, ἀλλὰ νὰ συνεχισθῇ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἡ παρακολούθησίς του...» (πράξη 20/21-3-1934).

Ἡ προστασία τῶν κομμουνιστῶν μαθητῶν δὲν διατηρεῖται γιὰ πολὺ. Μαθητὴς τῆς Ε', πρῶην κομμουνιστῆς, καταγγέλει τὴν ὑπόθεσιν στὴν Ασφάλεια καὶ οἱ καθηγητὲς περνοῦν ἀπὸ δίκῃ. Ὁ μαθητὴς ἀποβάλλεται ἀπὸ τὰ γυμνάσια Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ 1938, ὅταν τὸ κράτος τῆς 4^{ης} Αὐγούστου ἔχει ἀναπτύξῃ πλήρως τὴν ἀντικομμουνιστικὴ δράση του, ὁ σύλλογος δὲν περιμένει τὰ ἐγγραφὰ τῆς Εἰδικῆς Ασφαλείας, διότι «θὰ διαρρεύσῃ ἴσως πολὺς χρόνος καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ληφθῇ ἀπόφασις... καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ παραμένωσιν οἱ κατηγορούμενοι μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον ἀτιμώρητοι καὶ συναναστρέφονται μὲ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς». Ὅσοι ἀναπτύσσουν ἐνεργὴ δράση, αὐτοὶ δηλαδὴ ποὺ προσεπάθησαν νὰ δημιουργήσουν κομμουνιστικὸ πυρῆνα στο γυμνάσιο, ἀποβάλλονται πλειοψηφικὰ ἀπὸ τὰ γυμνάσια Μακεδονίας, Θράκης καὶ Θεσσαλίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ποὺ μετανόησαν τιμωροῦνται μὲ οκταήμερη μόνο ἀποβολὴ (πράξη 20/17-3-1938). Ἀλλὰ παρὰ τὴν καταδίκη ὡς κομμουνιστῶν κάποιων καθηγητῶν τοῦ γυμνασίου τὸ 1934, ἡ ἀρίστη ἐπίδοσιν μαθητῆ καὶ ἡ προοδευτικότητα ποὺ φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ παράδοσιν στο σχολεῖο, ἔχει σαν ἀποτέλεσμα τὸ 1938 νὰ υπερψηφιστεῖ ἡ σχεδὸν «ἐπιεικὴς» ἀποψη τῆς πλειοψηφίας τοῦ συλλόγου:

«...λῆψις ἀποφάσεως διὰ τὸν μαθητὴν τῆς Ε' Α.Π. (ποῦ εἶχε κριθεῖ ἐπιεικῶς μὲ δήμερη στὴν 20/17-3-1938) ... ἐπιβάλλεται νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ σύλλογος τὸ παράδειγμα τοῦ Ν. Κράτους τῆς 4ης Αὐγούστου, ὅπερ ἀνέλαβεν ὀρθότατα καὶ δικαιότατα τὴν καθαρσὶν τῶν πολιτῶν. Προσθῆτει ἐν τέλει, ὅτι ἡ ἀποψις ἦν ἠκολούθησε τὸ Νέον Κράτος τῆς 4ης Αὐγούστου, εἶναι ἡ τῆς πατάξεως τῶν ἀντεθνικῶν στοιχείων τῶν ὑπονομευόντων καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ κράτους, συνεχώρησεν ὅμως τοὺς εἰλικρινῶς μετανόησαντες μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἀποτελέσωσι καὶ οἱ μετανόητες ἐπωφελεῖ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς ἡμῶν πατρίδος. Ἐὰν δεχθῶμεν λέγει, ὅτι καὶ ὁ ἐν λόγω μαθητὴς εἰλικρινὰ μετενόησε καὶ θέλομεν νὰ ἐλπίζωμεν τοῦτο, πρέπει νὰ τιμωρηθῇ διὰ τὸ παράπτωμά του, ἀλλὰ κατὰ τὴν τιμωρίαν

¹ 1ο Γ. Θηλέων Θεσσαλονίκης, πράξη 15/20-1-1931, 13^ο ΓΕΛ Θεσσαλονίκης

² 2^ο Γ Θεσσαλονίκης, πράξη 38/11-11-1927, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

είναι ανάγκη να ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἡλικία, ἡ ἀρίστη ἐπίδοσίς του εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ἡ ἐν γένει διαγωγή του ἀπὸ τῆς συλλήψεως μέχρι σήμερον, ἥτις κατὰ τὴν γνώμην τῆς ὁλόκλητης σχεδὸν τῶν συναδελφῶν ὑπῆρξεν ἄμεμπτος ὡς καὶ ἡ πενία τοῦ μαθητοῦ, ἡ ὁποία ἴσως τὸν παρέσυρεν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῶν σφαλερῶν ἰδεῶν. Καταλήγων ἐπικαλεῖται τὴν ἰδιαιτέραν προσοχὴν τοῦ συλλόγου, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ **ἀρίστου μαθητοῦ** καὶ προτείνει τὴν ἐπιβολὴν τῆς ποινῆς τῆς ἀποβολῆς τοῦ μαθητοῦ διὰ παντός ἀπὸ τοῦ Β' Γυμνασίου... Εἴτα ἀναλύει τὸν σκοπὸν τῶν σχολικῶν ποινῶν λέγων, ὅτι αἱ σχολικαὶ ποιναὶ ἐπιβάλλονται πρὸς σωφρονισμὸν καὶ ὄχι διὰ τὴν καταστροφὴν μαθητοῦ. Ἐν συνεχείᾳ ἀναφέρει τὰς ἰκανότητας καὶ τὰς οἰκογενειακὰς συνθήκας τοῦ μαθητοῦ καὶ φέρει παραδείγματα μαθητῶν τιμωρηθέντων αὐστηρῶς καὶ κατόπιν εὐδοκίμησάντων περισσότερον ἄλλων εἰς τὰς σπουδὰς τῶν τοῦ Πανεπιστημίου... ὡς δικαιολογητικὸν φέρει τὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ τοὺς ἄλλους συλληφθέντας ἡ Ἀσφάλεια ἐκράτησε, αὐτὸν ἀφῆκε μετὰ τριῶρον ἀπὸ τῆς συλλήψεως... ὅτι μετὰ τὴν δῆλωσιν μετανόιας οὐδεμίαν ἀφορμὴν ἔδωσεν εἷς τε τὸ σχολεῖον καὶ τὴν Ἀσφάλειαν»¹.

Ὅταν βέβαια ὁ τιμωρούμενος εἶναι πολὺ καλὸς μαθητής, τὸ γεγονός αὐτὸ ἐπηρεάζει τὴ σκληρότητα τῆς ποινῆς ἀκόμα καὶ σὴν παλαιὰ Ελλάδα:

«μαθητὴς τῆς ἔκτης τάξεως ἐκρίθη ἐκτοπιστέος ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀσφαλείας τοῦ νομοῦ Ἀττικοβοιωτίας ὡς ἐπικίνδυνος κομμουνιστῆς καὶ ὡς καταβαλὼν προσπαθείας πρὸς διάδοσιν τῶν κομμουνιστικῶν ἰδεῶν, λαβὼν μάλιστα μέρος καὶ εἰς τὴν κομμουνιστικὴν συγκέντρωσιν τῆς 4ης Μαρτίου. Ὁ σύλλογος κρίνει ὅτι «αἱ πράξεις αὗται ἀντίκεινται εἰς τὴν μαθητικὴν τοῦ ιδιότητος καὶ ὅτι ἡ φοίτησις αὐτοῦ εἰς οἰονδήποτε σχολεῖον τοῦ κράτους θὰ ἀπετέλει προφανῆ κίνδυνον διὰ τοὺς ἄλλους μαθητὰς. Ἐπομένως ἡ ἀρμόζουσα ποινὴ θὰ ἦτο ὁ παντελής αὐτοῦ ἀποκλεισμός ἀπὸ πάντων τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Σύλλογος λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοῦ 1) ὅτι οὗτος ἄρτι ἐμυήθη εἰς τὴν κομμουνιστικὴν ἰδεολογίαν ὡς ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐμπιστευτικῇ διαταγῇ τοῦ Σεβαστοῦ Ὑπουργείου ἀναγράφεται 2) ὅτι εἶναι πτωχότατος καὶ οὐδεμίαν ἀφορμὴν μέχρι τοῦδε εἶχεν δώσει εἰς τὸ σχολεῖον, τὸνναντίον δὲ ἦτο ἐκ τῶν καλῶν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως μαθητῶν δι' ὃ καὶ ἀποφάσει τοῦ συλλόγου εἶχεν ἐγγραφεῖ ἄλλοτε ἀτελῶς 3) ὅτι τούτων δεδομένων εἶναι πιθανὸν νὰ παρεσύρθη ὑπ' ἄλλων παραγόντων ἐξωσχολικῶν ἐκμεταλευθέντων τὴν πενίαν αὐτοῦ, καὶ ἐν τὴν θέρμην τῆς ἡλικίας του ἅπασι παρασυρθεὶς νὰ ἠθέλησε καὶ νὰ πρωτοστατήσῃ καὶ 4) ὅτι εἶναι λίαν πιθανὸν οὗτος νὰ μετεμελήθη πραγματικῶς διὰ τὰς πράξεις του ταύτας ἥδη, ὅτι πρὸ αὐτοῦ βλέπει τὴν καταστροφὴν, μεταμέλεια ἄλλωστε ἥτινα δὲν εἶναι ἀσυνήθης καὶ δι' ἐκείνους ἀκόμη οἵτινες ἀπὸ πολλοῦ ἦσαν ἐμπεποτισμένοι ἀπὸ τὰς φθοροποιούς του κομμουνισμοῦ θεωρίας, ἀποφασίζει ὅπως ἐπιβάλῃ εἰς αὐτὸν ἐπιεικῶς τὴν ποινὴν τῆς ἀποβολῆς ἐκ πάντων τῶν γυμνασίων τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οὗτος ἠθελε σωφρονισθῇ τελείως καὶ λόγῳ τοῦ ξένου περιβάλλοντος καὶ λόγῳ τῶν δαπανῶν εἰς ἃς ἠθέλεν ὑποβληθῇ»².

Στὴν «κόκκινη» Καβάλα, ὅπου οκτῶ μαθητὲς συνελήφθησαν ἀπὸ τὴν Ἀσφάλεια ὡς μέλη τῆς κομμουνιστικῆς ὁργανώσεως τῶν «Πρωτοπόρων», ὁ σύλλογος ἀφοῦ ἐκφράσει τὴ λύπη του γιὰ τὴν ὑπαρξὴ στο γυμνάσιο κομμουνιστῶν μαθητῶν: «...περὶ τῶν ὁποίων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιληφθῇ τί ἐπὶ τόσον χρόνον τὸ διδασκικὸν προσωπικόν. ...Ἀναγνωρίζει ὅμως ἐξ ἄλλου ὅτι ἐν Καβάλλᾳ, πόλει τῶν ἐργατῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων μέγας ἀριθμὸς ἀέργων, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχουν μαθηταὶ κομμουνισταὶ ἀφ' οὗ ἀκούουν τὰς ἰδέας ταύτας ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῶν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων καὶ ὅτι ἡ ἀνακάλυψις αὐτῶν ὑπὸ τῶν καθηγητῶν δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐχερὲς πρᾶγμα λόγῳ τῶν μεγάλων προφυλάξεων, τὰς ὁποίας οὗτοι λαμβάνουν, καὶ ἀφοῦ ἄλλως τὲ οἱ καθηγηταὶ στεροῦνται καὶ τῶν μέσων καὶ τῆς πείρας καὶ τοῦ χρόνου, ἃ διαθέτουν οἱ ἀστυνομικοί...»³, στο τέλος τῆς αποφάσεώς του γιὰ τὴν ἀποβολὴ τους ἀπὸ ὅλα τα γυμνάσια τοῦ κράτους ἔχει νὰ σημειώσῃ ὅτι: «...πρέπει νὰ ἐπιδειχθῇ ἐπιείκεια ἄνευ φόβου κακῆς ἀπηχρήσεως εἰς τὴν κοινωνίαν, ἥτις πρέπει νὰ διαφωτισθῇ ὅτι ἡ βία δὲν εἶναι ὁ καλύτερος τρόπος διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἀσφαλείας τῆς ...», παρότι ἀποδεδειγμένα οἱ μαθητὲς αὐτοὶ συμμετείχαν σὲ συγκεντρώσεις, ὅπου: «... Κατὰ ταύτας ἀνεπτύσσοντο διάφοροι κομμουνιστικαὶ θεωρίαι καθὼς καὶ οἱ γενικοὶ κομμουνιστικοὶ σκοποὶ ἦτοι: ἡ ἀνατροπὴ τοῦ ὑπάρχοντος ἐν Ἑλλάδι πολιτικοῦ καθεστώτος καὶ ἡ ἐγκαθίδρυσις τῆς δικτατορίας τοῦ Προλεταριάτου».

Εἰσὶς ὅταν τὴν 21η Μαρτίου 1934 ἡ ὑπηρετρία τοῦ ἰδίου σχολείου «...συνέλαβεν ἐπ' αὐτοφώρῳ τὸν μαθητὴν τῆς Γ' τάξεως Σ.Κ. γράφοντα ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἀποχωρητηρίου ἐπιγραφὰς δι' ὧν παρεκίνησε τοὺς μαθητὰς τῆς Σχολῆς νὰ ἀπόσχουν "ἀπὸ τὰς φασιστικὰς ἐορτὰς καὶ παρελάσεις τῆς 25ης Μαρτίου", ...Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐπεσφραγίζοντο μὲ τὰς φράσεις "κάτω ὁ φασίστας γυμνασιάρχης καὶ οἱ φασίστες μαθητὲς του, ζήτω ἡ Σοβιετικὴ Ρωσσία".... Κατὰ τὴν ἀνάκρισιν ταύτην, ἅπαντες ὡμολόγησαν ἄλλοι μὲν παρηρησία ἄλλοι δὲ συγκεκριμένως ὅτι ὄντως ἀνεμείχθησαν εἰς τὴν κομμουνιστικὴν ταύτην κίνησιν... ἐν ἐπιγνώσει τῆς ἀξιοποίνου πράξεώς των καὶ τῶν ὀδυνηρῶν συνεπειῶν αὐτῆς...», ὁ σύλλογος ἀποφασίζει νὰ ἀποβάλῃ γιὰ πάντα ἀπὸ τὸ σχολεῖο τοὺς 8 ἐκείνους μαθητὰς, μὲ διαγωγή «κακὴ», ἐνῶ ἀναθεωρεῖ αὐτὴ τὴν ἀπόφαση καὶ τὴν μετατρέπει σὲ ἀποβολὴ ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα τοῦ κράτους ὕστερα ἀπὸ ὑποτροπὴν:

¹ 2ο Γ. Θεσσαλονίκης, πράξη 16/22-12-1938, ΓΑΚ Θεσσαλονίκης

² 8ο Γ. Αθῆνας, πράξη 44/11-4-1938, 8ο ΓΕΛ Αθῆνας

³ Γ. Καβάλας, πράξη 43/29-4-1932, ΓΑΚ Καβάλας

«...οί διὰ τῆς ὑπ. Ἀριθ. 22 πράξεως τιμωρηθέντες δι' ἀποβολῆς διὰ παντὸς ἐκ τῆς ἡμετέρας σχολῆς ἅμα τῇ κοινοποιήσει πρὸς αὐτοὺς τῆς ποινῆς των, μετέβησαν εἰς τὰς φυλακὰς καὶ συνωμῖλουν μετὰ τοῦ καταδίκου κομμουνιστοῦ Κ.Ζ. ὅστις προσφάτως κατεδικάσθη εἰς ἐνὸς ἔτους φυλάκισιν ἐπειδὴ ἐτόλμησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν περίβολον τῆς σχολῆς καὶ νὰ προπαγανδίσῃ μαθητὰς, ὁ δὲ Γ. προσέφερε εἰς τὸν ἐν λόγω κατάδικον καὶ ἄρτον. Ὁ διευθυντὴς τῶν φυλακῶν ἀντιληφθεὶς τούτους συνομιλοῦντας μετὰ τοῦ καταδίκου καὶ μὴ γνωρίζων τὴν τιμωρίαν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ συλλόγου, ἐπέπληξεν αὐτοὺς διότι μαθηταὶ ὄντες συνωμῖλουν μετὰ τοῦ κομμουνιστοῦ, ὅτε δὲ ἐπεχείρησε νὰ σημειώσῃ καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦ πηλικίου των ἵνα τοὺς ἀναφέρῃ εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς, οὗτοι θρασυτάτα καὶ προκλητικώτατα ἐπεδείκνυνον τοὺς ἀριθμοὺς των, ἀπομακρυνόμενοι δὲ τῶν φυλακῶν ἔψαλλον τὸν ὕμνον τῆς Τρίτης Διεθνοῦς»¹

Ἡ ἡπιότερη σχετικά με τὴν υπόλοιπη χώρα ἀντιμετώπιση των κομμουνιστῶν μαθητῶν στη βόρεια Ελλάδα οφείλεται στο ὅτι 1) τα περιστατικά εἶναι περισσότερα καὶ μάλιστα οργανωμένα 2) ἡ κοινωνικὴ ἀποδοχή, ἰδιαίτερα στη Θεσσαλία, εἶναι ευρύτερη, ἀλλὰ κυρίως 3) οἱ διεθνικιστικὲς τάσεις των κομμουνιστῶν, που προτείνουν ἀπόσχιση τῆς Μακεδονίας καὶ ἐνωσὴ τῆς με τὴ βόρεια Μακεδονία, εἶναι μία πολὺ σοβαρὴ υπόθεση, ἡ ὁποία χρειάζεται λεπτοὺς χειρισμοὺς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ στηριχθεῖ μόνο στην αυστηρὴ καταστολή.

Ἄλλωστε στη Θεσσαλονίκη, στην Καβάλα, στο Διδυμότειχο, κάποιοι μαθητὲς ἀμφισβητοῦν τις ἐθνικὲς ἐπετεῖους τῆς 25^{ης} Μαρτίου καὶ τῆς 26^{ης} Οκτωβρίου καὶ οἱ διεθνιστικὲς τάσεις τους εἶναι ἐκδηλές. Το βάρος λοιπὸν πέφτει στην καταπολέμηση των ἀποσχιστικῶν τάσεων καὶ ὄχι στην ἐξόντωση των ἐν δυνάμει ἀνατροπῶν του κοινωνικοῦ καθεστώτος, ὅπως συμβαίνει στη νότια Ελλάδα.

Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρουμε ὅτι στο γυμνάσιο Ξάνθης, φαίνεται ὅτι ἀρκετοὶ μαθητὲς κατὰ τὴ βουλγαρικὴ κατοχὴ 1941-44 φοίτησαν στο βουλγαρικὸ γυμνάσιο που λειτούργησε στην πόλη καὶ κάποιοι μάλιστα πήραν καὶ τὴ βουλγαρικὴ υπηκοότητα. Μερικὲς μαθήτριες μάλιστα το 1945 τιμωρήθηκαν με ἀποβολὴ ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα του κράτους, ἐπειδὴ :

«...κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Βουλγαρικῆς κατοχῆς ἐνεγράφησαν εἰς τὸ ἐν Ξάνθῃ λειτούργησαν βουλγαρικὸν γυμνάσιον, ἀνήκον εἰς τὴν βουλγαρικὴ ἐθνικὴ Νεολαία ἔλαβον μέρος εἰς παντὸς εἶδους ἐπιδείξεις καὶ παρελάσεις τοῦ γυμνασίου καὶ τῆς Βουλγαρικῆς Νεολαίας, ἔπαιξαν εἰς Βουλγαρικὰ θέατρα καὶ ἐν γένει ἢ διαγωγὴ των ὑπῆρξεν ἀντεθνικωτάτη καὶ προκλητικωτάτη»².

Μία εἰκόνα τῆς ἀνάγκης λεπτῶν χειρισμῶν στη βόρεια Ελλάδα μας δίνουν τα πρακτικὰ του γυμνασίου Γρεβενῶν. Ὄταν τὸ Δεκέμβριο του 1934 ὁ ἐπιθεωρητὴς ἀπαιτεῖ ἐπαρκὴ αἰτιολόγηση τῆς ἀτελοῦς ἐγγραφῆς ἀπόρων μαθητῶν με κοσμία διαγωγή, ὁ σύλλογος υποστηρίζει:

«...εἶχε τὴν γνώμην, ὅτι πρέπει νὰ περιθάλπωνται καὶ νὰ τυγχάνουν μεγάλης προσοχῆς οἱ ἀπροστάτετοι καὶ ἐντελῶς ἄποροι μαθηταί, λόγῳ τῶν ἐκτάκτως σοβαρῶν συνθηκῶν, ἐθνικῆς φύσεως, ὑφ' ἃς λειτουργεῖ τὸ γυμνάσιον ἐνταῦθα, διὰ νὰ μὴν διαρρεῦσουν οὗτοι εἰς τὸ λειτουργοῦν ἐπίσης ἐνταῦθα Ρουμανικὸν γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον προπαγανδίζει ἀνενοχλήτως καὶ ὀργιαστικῶς καὶ τὸ ὁποῖον διατηρεῖ πλούσιον οἰκοτροφεῖον, σαγήνην ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς κατατρεχομένους ὑπὸ πενίας καὶ ἀπροστατεύτους μαθητὰς μας»³.

Στο ἴδιο σχολεῖο το 1931 ὁ σύλλογος ἀποφασίζει νὰ μὴν συμμετέχει τὸ γυμνάσιο σε ἀθλητικὰς ἀγῶνες, ὅπου θὰ παραβρίσκονται καὶ μαθητὲς ἀπὸ τὸ Ρουμανικὸ γυμνάσιο Γρεβενῶν. Ἐπίσης, το 1937 ἡ ἀστυνομία στέλνει στο γυμνάσιο πῖνακα μαθητῶν «εμφορουμένων ὑπὸ κομμουνιστικῶν ιδεῶν», οἱ ὁποῖοι ὠμολόγησαν ἀλλὰ ἐδήλωσαν γραπτῶς καὶ προφορικῶς μεταμέλεια καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὸν σύλλογο ρητὰ νὰ μὴν τιμωρήσῃ κανέναν, ἀλλὰ ἀντ' αὐτοῦ νὰ τοὺς παρακολουθεῖ αυστηρά.⁴ Τὴν ἴδια χρονιά σε μαθητὲς που δένειμαν προκηρύξεις κομμουνιστικοῦ περιεχομένου, δήλωσαν μετάνοια καὶ καταδικάστηκαν σε φυλάκιση δύο μῆνων, ὁ σύλλογος ἐπιβάλλει ἀποβολὴ ἀπὸ τὸ γυμνάσιο Γρεβενῶν, ἐπειδὴ θεωρεῖ ὅτι ἡ διαρκὴς ἀποβολὴ ἀπὸ ὅλα τα γυμνάσια του κράτους θὰ ἐπέφερε τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα καὶ θὰ τοὺς ἀνάγκαζε νὰ στραφοῦν καὶ πάλι στον κομμουνισμό.⁵

Στο γυμνάσιο Ἐδεσσας τὸ Σεπτέμβριο του 1942 περιγράφεται στην πολυσέλιδη πράξη 22/12-6-1943 τὸ ἐξῆς περιστατικόν: κάποιοι μαθητὲς του γυμνασίου Ἐδεσσας ἐφυγαν γιὰ νὰ γραφτοῦν σε βουλγαρικὰ γυμνάσια. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς γύρισε πίσω καὶ μετὰ ἀπὸ δύο μῆνες

¹ Γ. Καβάλας, πράξεις 22/29-3-1934, 23/31-3-1934, ΓΑΚ Καβάλας

² Γ. Ξάνθης, πράξη 22/6-12-1945, ΓΑΚ Ξάνθης

³ Γ. Γρεβενῶν, πράξη 16/22-12-1934, 1ο ΓΕΛ Γρεβενῶν

⁴ Γ. Γρεβενῶν, πράξη 25/21-10-1937, 1ο ΓΕΛ Γρεβενῶν

⁵ Γ. Γρεβενῶν, πράξη 29/30-12-1937, 1ο ΓΕΛ Γρεβενῶν

ζήτησε να συνεχίσει τις σπουδές του στο γυμνάσιο, όπου και έγινε δεκτός για καθαρά πολιτικούς λόγους. Όμως στις εξετάσεις του Δεκεμβρίου δεν προβιβάστηκε. Στην πολυσέλιδη αίτηση αναβαθμολόγησης, την οποία είχε συντάξει δικηγόρος, εξύβριζε το σύλλογο ως ανίκανο να σταθεί στο εθνικό του ύψος, το οποίο επέβαλλε την προαγωγή του μαθητή ως ανταμοιβή της ελληνικότητάς του κλπ. Μετά δε το απορριπτικό αποτέλεσμα και της αναθεώρησης των γραπτών, ο μαθητής στράφηκε στον νομάρχη Πέλλας, ο οποίος του έδωσε το λόγο του ότι οπωσδήποτε θα προαγόταν. Στη συνέχεια ο νομάρχης απαίτησε από το γυμνασιάρχη την αλλοίωση της προφορικής βαθμολογίας του μαθητή για λόγους εθνικής σκοπιμότητας. Ο γυμνασιάρχης απάντησε ότι ούτε να παρανομήσει μπορεί, αλλά και ούτε να φανεί ότι μεροληπτεί υπέρ ενός μαθητή τη στιγμή που έμειναν μαζί με αυτόν στάσιμοι στα αρχαία άλλοι 150 μαθητές του σχολείου. Ο νομάρχης πίεσε το γυμνασιάρχη με πολύ υποτιμητικό και βίαιο τρόπο - έως τραυματισμού του χεριού του - χωρίς όμως να του παρέχει κάλυψη στην αιτούμενη «για εθνικούς λόγους» παρανομία του συλλόγου. Ο σύλλογος αποφάσισε, λόγω των αφόρητων πιέσεων που υπέστη για αυτό το θέμα, να στείλει τηλεγραφική διαμαρτυρία στον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως, τον Υπουργό Παιδείας, τον Διευθυντή Μέσης Εκπαίδευσης Μακεδονίας, τον Υπουργό Γενικό Διοικητή Μακεδονίας και τον Γενικό Επιθεωρητή.

Δηλαδή οι γεωπολιτικές ιδιαιτερότητες στη βόρεια Ελλάδα επιβάλλουν μια διαφορετική αντιμετώπιση των κομμουνιστών από το κράτος και οι καθηγητές συνταυτίζονται με αυτή περισσότερο ή λιγότερο. Για τους ίδιους λόγους οι επιθεωρητές απαιτούν από τους συλλόγους των καθηγητών κατά τη διάρκεια του εμφυλίου, ιδιαίτερα εκεί όπου διεξάγονταν μάχες μεταξύ των δύο στρατών, να γίνονται εβδομαδιαίες πατριωτικές ομιλίες των καθηγητών προς τους μαθητές με σκοπό τη σύνδεση του κομμουνισμού με τις επεκτατικές βλέψεις των βορείων γειτόνων. (βλ. κεφ 2.2.6.4) .

Αν κάνουμε σύγκριση της περιόδου του εθνικού διχασμού με την αντίστοιχη «αντικομμουνιστική», θα δούμε ότι ενώ στη δεύτερη έχουν τιμωρηθεί λιγότεροι αναλογικά μαθητές (470), η ποινή της αποπομπής από το σχολείο ή και από όλα τα σχολεία του κράτους αυτή την περίοδο αγγίζει το 54%. Τα αντίστοιχα ποσοστά κατά την τρίτη περίοδο για εγκλήματα κατά ζωής είναι 80,9%, για χειροδικία με καθηγητή 72,4%, για απειλή σε καθηγητή είναι 39,3%, για κλοπή 21,8%, για υλική ζημιά 20,4%, για εξαπάτηση 24,4%, για οπλοφορία 20,6%, για ερωτική σχέση 48%, και για ομοφυλοφιλία 55,9%. Δηλαδή το κράτος θεωρεί τον αντικαθεστωτικό, τον κομμουνιστή μαθητή περίπου σαν εγκληματία. Και παρότι θεωρητικά μια ποινή μπορεί να υποστεί αναθεώρηση μετά την πάροδο κάποιου «ικανού» χρονικού διαστήματος και να μετριαστεί ανάλογα με την κρίση του συλλόγου, για τους κατηγορούμενους ως κομμουνιστές αυτό γίνεται με πολύ δυσκολία:

...λαβών υπ' όψιν: 1) την υπό του κ. Γενικού Επιθεωρητού τής Ε' Περιφέρειας διαβιβασθείσαν αίτησιν τοῦ τέως μαθητοῦ ... παρακαλοῦντος ὅπως μετριασθῇ ἐκ νέου ἡ ποινὴ τῆς ἀποβολῆς ἐξ ὅλων τῶν σχολείων τῆς Ε' Περιφέρειας ἢ ἐπιβληθεῖσα αὐτῷ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 10 τοῦ 1939 ἀναθεωρητικῆς πράξεως τοῦ συλλόγου τροποποιησάσης προγενεστέραν ὑπ ἀριθ 80/1939 πράξιν, δι' ἧς ὁ ἐν λόγω μαθητὴς εἶχεν ἀποβληθῇ ἐξ ὅλων τῶν σχολείων τοῦ κράτους ὡς ἀναμειχθεὶς εἰς τὴν κομμουνιστικὴν κίνησιν καὶ 2) τὴν ἐξαίρετον διαγωγὴν, ἣν ἐπεδείξατο οὗτος κατά τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου λαβὼν μέρος εἰς ὅλας τὰς μάχας τοῦ Βορείου Μετώπου μέτ' αὐτοθυσίας καὶ ἡρωϊσμοῦ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συνημμένης τῇ αἰτήσει του βεβαιώσεως τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ κ. Ι. Β. ἀποφασίζε: τροποποιεῖ τὴν ὑπ ἀριθ 10/1939 ἀπόφασιν τοῦ συλλόγου καὶ μετατρέπει τὴν δι' αὐτῆς ἐπιβληθεῖσαν ποινὴν εἰς διαρκὴν ἀποβολὴν αὐτοῦ ἐξ ὅλων τῶν σχολείων Μέσης Ἐκπαίδευσεως Θεσσαλονίκης καὶ χαρακτηρίζει τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ ὡς «καλὴν»¹.

Αναλυτικά τα ὕψη των ποινών για πολιτικούς λόγους φαίνονται στο διάγραμμα.

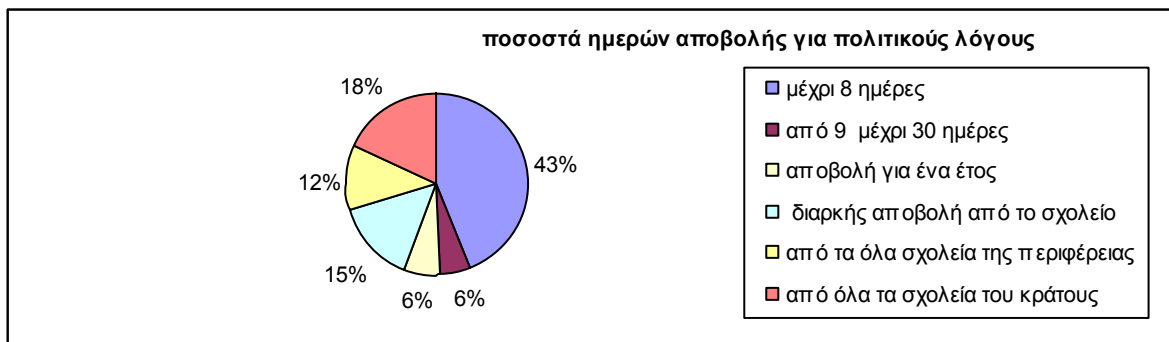
Φυσικά κάθε κίνηση και σκέψη μαθητή ελέγχεται μήπως και ενέχει κομμουνιστικές αντιλήψεις. Εξετάζονται και μεγαλοποιούνται τα πάντα, όπως η χειρονομία πέντε μαθητών να κτυπήσουν τον ώμο ο ένας του άλλου κατά τη στιγμή της διελεύσεως του ιερέα από την πλατεία:

«...Τὴν ἐπομένην ἐσχολιάσθη εἰς τὴν πρωϊνὴν ἐφημερίδα «Ἑλληνικὸς Βορράς» ἡ ὁποία ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν τρίτην σελίδα της συκοφαντικὸν κατὰ τοῦ γυμνασίου σχόλιον μὲ τὸν τίτλον «ἀξιοδάκρυτον περιστατικόν» ...εἰς τὸ δημιουργηθὲν λόγῳ τῶν κακῶν προλήψεων κατὰ κλήρου τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐπομένως καὶ τῶν μαθητῶν ἔδιδεν ἐλατήρια κομμουνιστικά. Ἐκ τοῦ τοιούτου

¹ 3^ο Γ. Θεσσαλονίκης, πράξη 20/20-6-1941, 3^ο ΓΕΛ Θεσσαλονίκης

δημοσιεύματος, ως ήτο επόμενον, προεκήθη ή άμεσος επέμβασις τής γενικής Δ/σεως Βορείου Ελλάδος. Έκλήθησαν ό κ. γυμνασιάρχης μετά του κ. αναπληρωτού του Γενικού Επιθεωρητού Μ. Ε. υπό του γενικού γραμματέως τής Διοικήσεως Κεντρικής Μακεδονίας, διά νά παράσχωσι έξηγήσεις και πληροφορίας επί του έπεισοδίου...»¹.

Διάγραμμα 2.2.26

Τα αποτυπώματα σπόγγου μαυροπίνακα στην εικόνα του Εσταυρωμένου:

«...διά την ανακάλυψιν τών δραστών τής βεβηλώσεως ταύτης ένηργήθησαν προφορικά και έγγραφοι ανακρίσεις... Έπειδή μερικοί έκ τών μαθητών διά τών καταθέσεων των απέδωκαν εις τόν μαθητήν τής Ε' τάξεως Δ.Β. **έλευθεριαζούσας τινάς ιδέας**, ό σύλλογος συζητήσας διεξοδικώς επί του προκειμένου κατέληξεν εις τό συμπέρασμα όμοφώνως ότι ως πρός την βεβήλωσιν τής εικόνας ούδέν απέδειχθη κατ' αυτόν, ως πρός τās έκφρασθείσας δέ ιδέας έσχημάτισε την γνώμην ότι αὗται έλέχθησαν ύπ' αυτού έπιπολαιώς και άνευ έπιγνώσεως τής σημασίας των. Δι' ό έκάλεσεν ένώπιόν του κατὰ την συνεδρίαν τόν ειρημένον, όστις **συντετριμμένος και κλαίων** επανέλαβε όσα έν τή γραπτή απολογία του άναφέρει, διαβεβαίωσε δέ ότι δεν έμφορείται υπό άντιθρησκευτικών και κομμουνιστικών ιδεών και ύπεσχέθη ότι έν τώ μέλλοντι διά τής άμέμπτου διαγωγής του θα πείσει τόν σύλλογον περί τής πλήρους άθωότητός του»².

Οι απόψεις μαθητή για τον υπέρ της πατρίδας θάνατο:

...κατὰ την ώρα διδασκαλίας τών Νέων Έλληνικών άντίκρουσε τὰ λεγόμενα του καθηγητή, ό όποιος έπαινούσε τόν υπέρ τής πατρίδας θάνατον, λέγοντας ότι «μόνο υπέρ του ίδιου συμφέροντος και του άτόμου του δέον να φροντίζη έκαστος και ούχι υπέρ ούτοπιών, παρέχων ούτω την ύπόνοιαν άριστερίζοντος...»³

Οι εκθέσεις που ξεφεύγουν από τα κλισέ και εμπεριέχουν κάποιο συναισθηματισμό:

«...ό γυμνασιάρχης εις έκτέλεσίν της ..έμπιστευτικής έντολής του Γενικού Έπιθεωρητού τής Ε' Εκπαιδευτικής Περιφέρειας έθεσεν υπόψη του συλλόγου την ύπ. άρ. ε' σύνθεσιν υπό τόν τίτλον «πρώται παιδικά άναμνήσεις» του μαθητού τής Δ' τάξεως Δ.Π. Ό σύλλογος τών καθηγητών μετά την άνάγνωσιν τής συνθέσεως ταύτης έλαβε γνώσιν τής ύποθέσεως τής άφορώσης εις τόν μαθητήν τούτον. Ούτος, έπειδή ή προκειμένη έκθεσις ήγειρεν ύπονοιās, εκλήθη την 15ην Φεβρουαρίου εις την Ειδικήν Άσφάλειαν, ύπεβλήθη εις άνάκρισιν και άπελύθη, διότι ούδέν στοιχείον προέκυπεν άναμίξεως του εις την κομμουνιστικήν κίνησιν. Ό σύλλογος δέ έκάλεσε τόν έν λόγω μαθητήν και έζήτησε πάρ' αυτού έξηγήσεις περί τής σημασίας ώρισμένων φράσεων τής έκθέσεώς του. Ούτος δέ διεβεβαίωσε τόν σύλλογον, ότι αγαπή την ελληνικήν πατρίδα και ότι είναι πρόθυμος νά θυσιασθή δι' αυτήν. Διά τών φράσεων δέ, τās όποιās έγραψε, έπενε, ότι είχε σκοπόν άπλώς νά περιγράψη κατὰ λογοτεχνικόν τρόπον τās δυσχερείας τής πρώτης έγκαταστάσεως τής οίκογενείας του έν Μακεδονία. Έπειδή ή μέχρι τούδε διαγωγή του μαθητού έν τώ γυμνασίω δεν παρουσιάζει συμπτώματα, άποδεικνύοντα ότι ούτος τρέφει άντεθνικά συναισθήματα και έπειδή κατὰ την έκτίμησιν τών διδασκόντων αυτόν καθηγητών ούτος είναι χαρακτήρος λίαν άφελοϋς και έπιπολαίου, ό σύλλογος δεν άποδίδει την γραφήν τών έν λόγω φράσεων εις κακάς προθέσεις, άλλ' εις κουφότητα, έπιπολαιότητα και τāsιν πρός άπομίμησην λογοτεχνικών άναγνώσμάτων. Διά ταϋτα κρίνει άρκετάς τās γενομένας πρός αυτόν ένώπιον όλοκλήρου του συλλόγου συστάσεις, νουθεσίας και έπιπλήξεις»⁴

Πίνακας 2.2.13γ. Χαρακτηριστικές «αταξίες» πολιτικής χροιάς περιόδου 1923-1949 με ήπιες ποινές (έως 1 μήνα)

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
1923	Γ Άργους	6 μέρες	...ενυπογράφως εις τι ενταϋθα εκδιδόμενον φύλλον ανέπτυξε τας

¹ 5° Γ. Θεσσαλονίκης πράξη 24/1948, 5° ΓΕΛ Θεσσαλονίκης

² 2ο Γυμνάσιο Αρρένων Πειραιά, πράξη 31/11-4-1933

³ Γ. Έδεσσας, πράξη 41/28-2-33, 1° ΓΕΛ Έδεσσας

⁴ 3° Γ. Θεσσαλονίκης, πράξη 86/13-4-1938, 3° ΓΕΛ Θεσσαλονίκης

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
			κομμουνιστικάς του ιδέας και γνώμας και υπέθαλψε και υποβοήθησεν ως πρωταίτιος έριδας και συμπλοκάς μεταξύ μαθητών
1926	Γ 'Αργους	5 μέρες	...πήγαν σε συγκέντρωση κομμουνιζόντων την Πρωτομαγιά
1926	Γ Ληξουρίου	8 μέρες	...έλαβε μέρος εις τας πολιτικές διαδηλώσεις
1929	Γ Λιβαδειάς	8 μέρες	...κατά πληροφορίας της αστυνομίας και των συμμαθητών του συναναστρέφεται μετ' ατόμων λίαν αριστεριζόντων και αρέσκεται να απαγγέλλη -ουχι βέβαια δημοσία - τον ύμνον της Γ' Διεθνούς ...
1930	Γ Κατερίνης	8 μέρες	...ευθυμογράφησε εις την έκθεση για την 25η Μαρτίου
1931	Γ Τρικάλων	7 μέρες	...επειδή εγκρίνουν τας κομμουνιστικάς ιδέας
1932	Γ Ανδρίτσαινας	4 μέρες	...παρευρέθη σε εκλογικό κέντρο
1932	Γ Έδεσσας	7 μέρες	...για τις απόψεις του περί τον της πατρίδας θάνατον
1932	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	...ανεμείχθη εις τας εκλογάς ως αντιπρόσωπος υποψηφίου κομμουνιστού
1932	1ο Γ Βόλου	20 μέρες	...ανάγνωση κομμουνιστικής εφημερίδας "Νεολαία",... όστις δια της ειρηνένης ενεργείας παρουσιάζει πλέον φανεράν εκδήλωσιν επί τάσεων τούτων...
1932	2ο Γ Παιαία	0 μέρες	...παρητηρήθησαν επί τῆς ἐν τῇ Ε' τάξει ὑπαρχούσης εἰκόνος τοῦ Ἑσταυρωμένου ἀποτυπώματα σπόγγου μαυροπίνακος...
1933	Γ Ληξουρίου	0 μέρες	...διάβαζε κομμουνιστικό βιβλίο
1933	Γ Κοζάνης	8 μέρες	...παρευρέθηκε σε πολιτικό κέντρο
1933	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...είναι αριστερίζων, είπε σε συμμαθητή του ότι ο Χριστός είναι φακίρης, ότι το 1940 θα γίνη πόλεμος και πρώτον αυτόν θα σκοτώση
1933	Γ Αλεξανδρούπολης	8 μέρες	διότι δημοσιογραφών ανεμίσθη εις πολιτικάς κομματικάς διαμάχας
1935	1ο Γ Αθήνας	4 μέρες	...προεκάλει πολιτικήν συζήτησιν
1935	2ο Γ Πάτρας	6 μέρες	...εδημοσίευσεν εις τον εγχώριον τύπον των Πατρών δημοσίευμα δι ου προέτρεπε να υπερψηφίσουν οι πολίται κατά τας προσεχείς εκλογάς της 26ης Ιαν 1936 ενός των υποψηφίων του νομού Αχαΐας
1935	8ο Γ Αθήνας	διαγωγή καλή	...έγγραφον της Διευθύσεως ειδικής ασφαλείας Αθηνών, δι ου δεν είχε κριθεί ως επικίνδυνος, ουδέ παρέσχε αφορμήν τινα καθ' ο διάστημα εφοίτα εις το Γυμνάσιον
1936	Γ Κιλκίς	5 μέρες	...προέτρεπε να μην πάνε στην εθνική γιορτή της 26ης Οκτωβρίου στη Θεσσαλονίκη
1936	Γ Γρεβενών	8 μέρες	...διερχόμενος πλησίον του ηλεκτρικού εργοστασίου και ιδών επί στύλου εις τσιμέντον γεγραμμένα υπό άλλων σφυροδρέπανα και χιτλερικούς σταυρούς, έγραψε και αυτός εν σφυροδρέπανον και εν χιτλερικών σήμα δια κιμωλίας εξ επιπολαιότητος...
1937	Γ Γρεβενών	5 μέρες	...δεν έγραφεν έκθεσιν δια το έργον και την σημασίαν της 4ης Αυγούστου, διαταχθείς υπό του κ. Π. να προσέλθη και δικαιολογήση το τοιούτον εις το γραφείον δεν προσήλθε δικαιολογηθείς ότι ελησμόνησε...
1937	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...επιλήψιμον έκθεσιν με θέμα "το θεϊον δράμα", περιέχουσα εκφράσεις αίτινες θίγουσι την θειότητα του προσώπου του Ιησού Χριστού
1937	2ο Γ Αθήνας	διαγωγή κοσμία	...είχαν συλληφθεί, δεν εκτοπίστηκαν λόγω του νεαρού της ηλικίας των, στο σχολείο έδειξαν κοσμιωτάτη διαγωγή
1937	2ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	...δεν ενημέρωσαν το σχολείο για κομμουνιστές συμμαθητές
1937	3ο Γ Θεσσαλονίκης	0 μέρες	...συνελήφθη από την Ασφάλεια εξ αιτίας της σημασίας ωρισμένων φράσεων της εκθέσεώς του
1937	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...απεκάλεσε την σημαία "κολοφρύνα"
1938	Γ Διδυμότειχου	3 μέρες	...αποκάλεσε το βασιλιά κύριο, δηλαδή ρώτησε: "πότε θα έλθη ο κύριος βασιλιάς"
1938	Γ Διδυμότειχου	7 μέρες	...απέσχον της εθνικής εορτής της 25 ^{ης} Μαρτίου
1938	Πρακτικό	8 μέρες	...έγγραφον καταγγελίαν του περιφερειακού διοικητού ΕΟΝ

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
	Λύκειο Ηρακλείου		Ηρακλείου... σύστασις εις τους μαθητάς όπως σέβονται την εθνικήν Οργάνωσιν Νεολαίας, ως κρατικήν οργάνωσιν
1938	1ο Γ Σπάρτης	7 μέρες	...ηθέλησε να κατηγορήσῃ το περιεχόμενον του περιοδικού "Νεολαία" και να εξευτελίσῃ τον καθηγητήν τον συνιστώντι την αγοράν του περιοδικού...τα άλλα περιοδικά τα οποία εκτιμᾷ δεν τα πληρώνει
1938	1ο Γ Σπάρτης	8 μέρες	...υπόνοιες για τα κοινωνικά του φρονήματα
1938	2ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...εξεφράσθη κατά της ΕΟΝ
1939	Γ Λευκάδας	0 μέρες	...εις το διαγώνισμα της εθνικής αγωγῆς εμφανίζεται ὅτι ο εν λόγω μαθητής είναι επηρεασμένος από την ανάγνωσιν διαφόρων βιβλίων, ὡν το περιεχόμενον δεν είναι σύμφωνον προς τα κρατούσας υγιᾶς περὶ θρησκείας και κοινωνίας αντιλήψεις ...αποφασίζεται ἡ ειδοποιήσις δι εμπιστευτικῷ εγγράφῳ της Διοικήσεως Χωροφυλακῆς Λευκάδος προς παρακολούθησιν αὐτοῦ
1939	Πρακτικό Λ. Αθηνών	15 μέρες	...για κομμουνιστική δράση, ως μέλος κομμουνιστικῷ πυρήνα, δῆλωση μετάνοιας
1939	Γ Πολυγύρου	20 μέρες	...συναντήθη μετὰ του κομμουνιστοῦ Α. και ἐδέχθη πρότασιν αὐτοῦ να ἐξετάσῃ και να του αναφέρῃ εἰς ἑν Πολυγύρῳ και δη ἐν τῷ γυμνασίῳ ὑπάρχουν κομμουνισταί
1939	4ο Γ Πειραιᾶ	8 μέρες	...εις το διαγώνισμα της Εθνικῆς και Ἡθικῆς αγωγῆς ἔγραψε: "δεν γνωρίζω οὐδέν"...
1940	Γ Πολυγύρου	20 μέρες	...ανεμίχθη εἰς κομμουνιστικὴν κίνησιν ἐν τῷ γυμνασίῳ Πολυγύρῳ ἀπὸ του ἔτους 1936 μέχρι του 1937-8
1944	Γ Κιλκίς	4 μέρες	...κατείχε εἰς τὴν τάξιν ἐπιστολὴν με πολιτικὸ περιεχόμενον
1944	Γ Διαβολιτισίου	5 μέρες	...ἀνέγραφον ἐπὶ του πίνακος του σχολείου πολιτικά συνθήματα
1944	Γ Αγρινίου	5 μέρες	...κατὰ τὴν ἡμέραν του εορτασμοῦ της 28ης Οκτωβρίου μετὰ το τέλος του λόγου του Δημάρχου και ἀκριβῶς μετὰ τὴν ἀναφώνησιν ὑπ αὐτοῦ της φράσεως "ζήτω ο βασιλεὺς" οἱ μαθηταὶ Τα. Και Μ. ἀναφωνήσαντες "Δημοκρατία- Δημοκρατία", προεκάλεσαν διατάραξιν της τάξεως
1944	Γ Ξάνθης	8 μέρες	...ἔθεσε ζήτημα βουλγαρογραμμένων μαθητῶν
1944	1ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	...ἐπώλη ἐνσημα της ΕΠΟΝ
1944	4ο Γ Πάτρας	4 μέρες	...ἀπήγγειλε ποιῆμα πολιτικῆς οργάνωσης
1944	4ο Γ Πάτρας	6 μέρες	...ἔγραψε στον πίνακα: "το σφυρί και το δρεπάνι τον προδότη θα ξεκάνη"
1945	Γ Λιβαδειᾶς	2 μέρες	...συνελήφθη και θα παραπεμφθῇ εἰς δίκην δι ἐπιγραφὴν ἐπαναστατικῷ περιεχομένου - αθώωθη
1945	Γ Κοζάνης	20 μέρες	...ὡς μέλος της ΕΠΟΝ
1945	Γ Βέροιας	3 μέρες	...ὡς ἀναγράφων ἐπὶ του πίνακος ἀπηγορευμένα συνθήματα προκαλὼν τους μαθητάς
1945	Γ Βέροιας	3 μέρες	...κατὰ τὴν ἡμέραν της εθνικῆς εορτῆς ἐγκατέλειπε το σχολεῖον δια να παρελάσῃ με ἐξωσχολικὰς ὁργανώσεις
1945	Γ Βέροιας	3 μέρες	...τραγουδοῦσε ἀπηγορευμένα ᾄσματα
1945	Γ Νεμέας	3 μέρες	...για τὴ συμπεριφορὰ του στὴν ἀνακοίνωση ἀπαγόρευσης συμμετοχῆς σε ἐξωσχολικὰς ὁργανώσεις
1945	Γ Κοζάνης	5 μέρες	...κατέθεσε στεφάνι ἐκ μέρους της ὁργανώσεως Χ κατὰ τὴν κηδεῖα χωροφύλακα πεσόντος ἐν ὥρᾳ υπηρεσίας
1945	Γ Γρεβενῶν	7 μέρες	...μετέσχεν της ὁργανώσεως ΕΒΕΝ, κατέθεσε ἐκ μέρους ταύτης στέφανον εἰς το μνημεῖον των πεσόντων
1945	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες	...συνελήφθη σε γραφεῖο του ΕΑΜ
1945	1ο Γ Βόλου	8 μέρες	...παρέλασε δίπλα εἰς τὴν ἀντιπροσωπείαν των ἀναπήρων του ΕΛΑΣ
1945	4ο Γ Πάτρας	30 μέρες	...εἶπε σε καθηγητὴ να καταβάσουν τις σημαίες του βασιλιά, ἐθεάθη στα γραφεῖα της ΕΠΟΝ
1946	Γ Γιαννιτσῶν	10 μέρες	...ἔγραψε πολιτικά συνθήματα στους τοίχους του ἀποχωρητηρίου
1946	2ο Γ Κορίνθου		...μαρτυρία ὑπὲρ Γυμνασιάρχῃ στο Εἰρηνοδικεῖο

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
1947	Γ Νεμέας	8 μέρες	...στην επέτειο του ΟΧΙ χλεύαζαν το Γυμνασιάρχη
1947	Γ Νέας Φιλαδέλφειας	8 μέρες	...συζητών περί της συλλήψεως του συμμαθητού του εις την Πάρνηθα, ενώ μετέβαινεν ούτος μετά 3 άλλων μαθητών να ενταχθή εις τους αντάρτας ως ανέγραφον αι πρωινάι εφημερίδες, ηπέιλησε τούτους διότι κατέκρινον την πράξιν του... ισχυρίσθη ότι υπεράσπισε τον συμμαθητήν...
1948	5ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	..πέντε μαθητές κατά τη στιγμή της διελεύσεως του ιερέως από την πλατείαν εκτύπησαν τον ώμον ο εις του άλλου εκ κακής προλήψεως...
1949	Γ Τήνου	2 μέρες	...κατέστρεψε εικόνα υποψηφίου βουλευτή
1949	Γ Νάουσας	30 μέρες	...συνελήφθησαν υπό της Ασφαλείας, εκλείσθησαν εις την φυλακήν και απηλλάγησαν, μάλλον διότι είχε βελτιωθή η εσωτερική κατάσταση του τόπου

Πίνακας 2.2.13δ. Χαρακτηριστικές «αταξίες» πολιτικής χροιάς περιόδου 1923-1949 με μεγάλες ποινές

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
1930	Γ Μολάων	ένα έτος	... υιός ιερέα, κατά το διαγώνισμα της Ηθικής ... έδωκεν τοιαύτας απαντήσεις ...εν τω συνόλω των φαίνονται ως ειρωνεία τόσον προς την χριστιανικήν θρησκείαν όσον και προς το επίσημον κράτος
1930	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	συνελήφθησαν υπό οργάνων της Δημοσίας Ασφαλείας εις προκεχωρημένην ώραν της νυκτός εις οικίαν απόκεντρον όπου συνεδρίαζον μαζί με άλλας νέας και νέους κομμουνιστικών αρχών...
1931	Γ Τρικάλων	από όλα τα σχολεία	...Το δωμάτιόν του έχει μεταβληθή εις τόπον κομμουνιστικών συνεδριάσεων μαθητών και πολιτών, όπου καταφέρονται εναντίον της θρησκείας, της πατρίδος, του σημερινού κοινωνικού καθεστώτος και εξυμνούν τον Ρωσικόν παράδεισον...
1931	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία της πόλης	...εμφορείται υπό κομμουνιστικών ιδεών, προσάγει ως τεκμήριον της κατηγορίας έν τετράδιον εκθέσεων... έκθεσις με τίτλον «Γράμματα και φτώχεια»...
1932	Γ Φιλιατρών	από όλα τα σχολεία	...είχε ποτισθή ψυχικώς την κομμουνιστικήν ιδεολογίαν...
1932	Γ Βέροιας	από όλα τα σχολεία	...μοίραζε προκυρήξεις επαναστατικού περιεχομένου, καταδικάστηκε σε 3 μήνες φυλάκιση και 45 μέρες εκτόπιση εις την νήσον Άγιος Ευστράτιος
1932	Γ Καβάλας	από όλα τα σχολεία	... απέστειλε τηλεγράφημα διαμαρτυρίας ...για αποβολή γυμνασιοπαίδων Δράμας... με αποδέκτας: Υπουργείον Παιδείας και Εσωτερικών, Ριζοσπάστην, Νεολαία και Φοιτητική Σημαία...
1932	1ο Γ Καλλιθέας	από το σχολείο	...και εις το κομμουνιστικόν φύλλον Νεολαίαν έγραψαν με την υπογραφήν «κόκκινοι μαθητές» ότι συχνά γίνονται στους μαθητές μαθήματα εθνικιστικά και αντικομμουνιστικά με επικεφαλής τον ίδιο το γυμνασιάρχη...
1932	1ο Γ Βόλου	από το σχολείο	...μετά από σωματική έρευνα βρέθηκαν 5 φύλλα της εφημερίδας Νεολαία
1933	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	...μετείχε εκλογικής συγκεντρώσεως, επετέθη μετ' άλλων ατόμων κατ' αντιφρονούντων και ετραυμάτισε δια μαχαίρας δύο εξ αυτών.... συλληφθείς εφυλακίσθη
1933	Γ Αγρινίου	από όλα τα σχολεία	... έστειλε εις την εφημερίδα «κομμουνιστική νεολαία», ανταπόκρισιν εξ Αγρινίου: «ο σύλλογος των καθηγητών... μας ξεθέωσαν επί τρεις ολόκληρες μέρες, προσπαθώντας να μας παρασκευάσουνε για το μεγάλο επικείμενο πόλεμο» ...
1933	1ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...κατά την διάρκεια των διακοπών συνεκάλεσε κατ' επανάληψιν μαθητάς του γυμνασίου Χαλκίδος και ανέπτυσεν εις αυτούς διάφορα κομμουνιστικά θέματα..
1933	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...χρησιμοποιούνται ως Γραμματείς ή μέλη δρώντα κομμουνιστικά, μετέχουν εις συγκεντώσεις σχετικές, ιδρύουν ομάδας εργατικής βοήθειας εις διάφορους συνοικίας και γενικώς μετά φανατισμού

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
			ασχολούνται εις κομμουνιστικές συζητήσεις και αναγιγνώσκουν σχετικά έντυπα
1933	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...πρωτοστατήσας άλλοτε εις κομμουνιστικήν κίνησιν και απεργίας μαθητών εις Δράμαν εξακολουθεί πωλών δελτία εργατικής βοήθειας, αναγιγνώσκει εφημερίδας κομμουνιστικής και εκδηλώνει δυσφορίαν κατά παντός χαρακτηριζομένου ως εθνικιστού.
1934	Γ Ιεράπετρας	ένα έτος	ως ο κύριος συντάκτης του 1 ^{ου} φύλλου του «εύθυμου σχολείου», δεκαπενθήμερης επιθεώρησης των μαθητών του γυμνασίου Ιεράπετρας, δι ής διακωμωδούνταν ο τότε πρόεδρος της Κυβερνήσεως, η ιδέα της Μεγάλης Ελλάδος, οι εθνικόφρονες καθηγηταί, ο εκκλησιασμός, ο κανονισμός του σχολείου, υβρίζεται ο στρατηγός Σκόμων και η μεγάλη σύμμαχος ημών Αγγλία, ο προσκοπισμός κλπ
1934	Γ Καβάλας	από το σχολείο	... απειράσθη να προσηλυτίση συμμαθητάς του προσκαλών αυτούς να παραστήσιν εις συγκεντρώσεις...
1934	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...μετά από έρευνα στο δωμάτιο ευρέθηκαν κομμουνιστικά βιβλία και περιοδικά χρησιμώτατα δια τον προσηλυτισμόν των μαθητών
1934	1ο Γ Βόλου	ένα έτος	...συνελήφθη από την Ασφάλεια διανέμων κομμουνιστικά έντυπα... ως προς το ήθος, την πρόοδον και την εν γένει διαγωγήν του είναι εκ των καλών μαθητών...
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	...κατά την εκδρομή συνεκέντρωσεν ιδιαιτέρως και ωμίλησε προς τινας συμμαθητάς με θέματα 1) Η πάλη ενάντια στο φασισμό και τον πόλεμο, 2) η εργατική βοήθεια", με σκοπόν να προπαγανδίση μεταξύ των συμμαθητών του υπέρ του κομμουνισμού
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	διαγωγή κακή	...καταγγέλθηκε ως κομμουνιστής, εγγράφως από συμμαθητή
1935	Γ Αμαλιάδας	από το σχολείο	... απεβλήθη από το 1 ^ο Γ. Πάτρας... με ενδείξεις προσηλυτίσεως συμμαθητών, - εκ των επιμελεστέρων και ευφυεστέρων μαθητών, αλλά φύσεως ανησυχού και ελευθεριαζούσης- είναι ενσυνείδητος κομμουνιστής και αποτελεί επικίνδυνον δια το γυμνάσιο ... μίσημα, ιδίως λόγω της πνευματικής υπεροχής έναντι πολλών μαθητών...
1935	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	ένα έτος	...μετά την τέλεισιν της εορτής της Σημαίας, καθ' ην στιγμήν εγίνοντο ζητωκραυγαί υπέρ του έθνους και του Βασιλέως προέβησαν εις απρεπείς αποδοκimasίας... προς δε τους περί αυτών μαθητάς είπαν: «Ζήτω, Δημοκρατία»
1936	Γ Κοζάνης	από όλα τα σχολεία	...για συμμετοχή στην Οργάνωση της ΚΝΕ
1936	Γ Γρεβενών	από όλα τα σχολεία	...διότι εμφορούμενος υπό κομμουνιστικών ιδεών, επετέθη και εκτύπησε δια των χειρών τον συμμαθητήν του Κ., επειδή ενεγράφει εις την ΕΟΝ...
1936	Γ Κιλκίς	σε 11 μαθητές από ένα μήνα έως για πάντα	... την ημέρα της εκλογής του αγροτοκομμουνιστή δημάρχου Κιλκίς, επιδοκίμαζαν αγροτοκομμουνιστές ... και ...«προπαγανδίζοντες τας κομμουνιστικές θεωρίας εις πολίτας και στρατιώτας»...
1936	1ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...εξεφράσθη ανευλαβώς προς την μνήμην των βασιλέων, των οποίων πρόκειται να μεταφερθούν αι σοροί
1936	1ο Γ Καλαμάτας	από όλα τα σχολεία	...συμμετοχή σε κομμουνιστική συγκέντρωση, αντιγραφή εντύπου "Λευτεριά"
1936	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...επί αναμίξει ει τινα κομμουνιστικήν κίνησιν... εράνου
1937	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	...την παραμονήν της 4ης Αυγούστου είχαν το θράσος και την πόρωσιν, ενώ όλος ο ελληνικός λαός επανηγύριζε, να διανείμουν κομμουνιστικές προκηρύξεις...παρά το γεγονός ότι είχαν υποβάλλει εις την ειδικήν Ασφάλειαν δηλώσεις μετανοίας
1937	Γ Γρεβενών	από το σχολείο	...διένημαν κομμουνιστικά έντυπα, μετανόησαν, τιμωρήθηκαν με 2 μήνες φυλάκιση
1937	Γ Αγρινίου	από όλα τα σχολεία του νομού	...λόγω επιστολής σε συμμαθητή, αδελφό σημαίνοντος κομμουνιστού, διαφυγόντος εις Παρισίους... είχαν εγγραφή εις

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
			EON... ίνα ενθαρρύνωμεν ακριβώς την επιστροφήν του ασώτου, όστις συντετριμμένος εδήλωσεν μετάνοιαν...
1937	Γ Γρεβενών	από όλα τα σχολεία	...ανεμείχθησαν εις κομμουνιστικήν κίνησιν, συνελήφθησαν και τινες τούτων παρεπέμφθησαν εις δίκην
1937	1ο Γ Πειραιά	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...συνελήφθη, εκρατήθη εις την ασφάλειαν επί πολλάς ημέρας και απεφασίσθη επί εξαμήνον εκτόπισις του ως επικινδύνου, ήτις όμως ανεστάλη λόγω του νεαρού της ηλικίας του ίνα μην αποκοπή κατά τρόπον οριστικόν η μαθητική και κοινωνική σταδιοδρομία του
1937	1ο Γ Πάτρας	από όλα τα σχολεία	...παρότι έκανε μακροσκελή δήλωση μετανοίας δημοσιευθήσα εις τας εφημερίδας των Πατρών
1937	2ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...εκτοπίστηκε ως επικίνδυνος κομμουνιστής
1937	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...συνελήφθησαν επειδή ανεφύησαν υπόνοιαι ότι έχουσι κομμουνιστικά φρονήματα... είχαν εκφράση επιληψίμους αντιλήψεις εν τοις τετραδίοις των εκθέσεων των... όπως :«η αύξησις των εκπαιδευτικών τελών αποκλείει τους πτωχούς μαθητάς από των σπουδών των», ότι «υπάρχουν σήμερον αρχηγοί κρατών οίτινες δεν μεριμνώσι δια την μόρφωσιν του λαού» κ.α.
1937	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	...συνελήφθη καταδοθείς υπό συμμαθητού
1937	4ο Γ Πειραιά	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	... συνελήφθη υπό της ενταύθα υπηρεσίας Ασφαλείας ως εμφορούμενος υπό κομμουνιστικών φρονιμάτων και αφέθη ελεύθερος κατόπιν δηλώσεως μετανοίας ...
1937	8ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία της Αθήνας	...εκρίθη εκτοπιστέος υπό της επιτροπής Ασφαλείας του νομού Αττικοβοιωτίας
1937	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Στ' που συμμετείχε στην κομμουνιστική συγκέντρωση της 4ης Μαρτίου ε.έ. της οδού Αιόλου και Ευριπίδου, εξ επιεικείας δεν εξετοπίσθη ...μετά γενομένην αυτώ υπό του κ. καθηγητού παρατήρησιν απήντησεν: «δεν με αφήνει η ασφάλεια να έρχομαι τακτικά και να διαβάζω»...
1938	Γ Αμαλιάδας	από όλα τα σχολεία	...κατεδικάσθη δι εξαμήνου εξορίας ως εμφορούμενος από κομμουνιστικές ιδέας
1938	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...άριστος μαθητής... ως σύνδεσμος κομμουνιστών...
1938	2ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	... αντίρρηση συμμετοχής σε παρέλαση της ΕΟΝ... γενόμενος εκτός εαυτού, χειρονομών και φωνασκών: «κάνετε σεις εδώ μέσα ό,τι θέλετε και με τρόπον απειλητικών»,
1938	2ο Γ Πειραιά	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...εκφρασθέντος ανευλαβώς κατά του αρχηγού του κράτους δι εικόνας και φράσεων
1938	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...εντός του τετραδίου του είχε σημειώσεις περιεχομένου ανυπολήπτου και υπόπτου από άποψιν φρονημάτων κοινωνικών και θρησκευτικών, κατά πληροφορίας εμπιστευτικάς προσώπων εμπίστων, φέρεται εμφορούμενος αρχών αναρχοκομμουνιστικών...
1938	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...την ημέραν της προσελεύσεως του Πρωθυπουργού Ι. Μεταξά εις το προαύλειον του Γυμνασίου προς επιθεώρησιν της ΕΟΝ ηκούσθη μαθητής της Ε' λέγων "αντί να χαιρετήση με τεντωμένον το χέρι θα τον εφασκέλωνε"
1939	Νέας Σμύρνης	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...παρασύρει εις αποχήν από των συγκεντρώσεων της ΕΟΝ
1939	1ο Γ Βόλου	από το σχολείο	...εκτοπίσθη εις Σίκινον ως κομμουνιστής, ήτις απόφασις ανεστάλη... λόγω δηλώσεως μετανοίας...
1939	4ο Γ Πειραιά	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...δεν έμφορείται υπό αισθημάτων φιλικών πρὸς τὸ έθνοσωτήριον καθεστώς, όπερ άπέρρευσεν έκ τῆς μεταβολῆς τῆς 4ης Αύγουστου
1940	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...κατά την ώραν του μαθήματος εσχεδίασεν το σήμα της Ενώσεως των Σοβιετικών Δημοκρατιών, αναγράφας παρ' αυτώ τα αρχικά Ε.Σ.Σ.Δ ... και απήντησεν με ύφος: διότι το θεωρώ

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
			προτιμότερον από τον αγκυλωτόν σταυρόν!...
1944	1ο Γ Καλαμάτας	από το σχολείο	...είπε στον καθηγητήν της θεολογίας: "πολιτικολογείτε κ. καθηγητά"...
1944	Γ Κυπαρισσίας	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...σε επιστολή παρότρυνε αντάρτη να σφάζει πολίτες... ήταν οργανωμένος στο ΕΑΜ... ανέγραψε επί του θρανίου του την φράσιν «ζήτω η ΕΠΟΝ και ΚΚΕ, δεν με τρομάζει το φασιστικόν τέρας, θάνατος εις τον προδότη Κ.»
1944	Γ Καστοριάς	ένα έτος	...διένειμε αντίτυπα λαθροβίου εντύπου αποσκοπούντος εις την διχόνοιαν των πολιτών
1944	1ο Γ Καλλιθέας	διαγωγή επίμεμπτη	...ως μέλος της 5ης αχτίδας ΚΟΑ
1945	Γ Νεμέας	από το σχολείο	... δια αντεθνικάς ιδέας
1945	Γ 'Αργους	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...διενεργούσε έρανο υπέρ της ΕΠΟΝ
1945	Γ Ξάνθης	από όλα τα σχολεία της περιφέρειας	...μετά την άφιξιν ενταύθα των βουλγαρικών στρατευμάτων και αρχών απέκτησεν την βουλγαρικήν υπηκοότητα
1945	Γ Ξάνθης	από όλα τα σχολεία	...κατά την διάρκεια της Βουλγαρικής κατοχής ενεγράφησαν εις το εν Ξάνθη λειτουργήσαν βουλγαρικών γυμνάσιον...
1946	Γ Λειβαδιάς	από το σχολείο	...για επιγραφήν επαναστατικού περιεχομένου
1946	Γ Λευκάδας	από το σχολείο	... έθεσαν εις κυκλοφορίαν προκηρύξεις επαναστατικού περιεχομένου και φείγ -βολάν ΕΠΟΝ, ΕΛΑΣ, ΕΑΜ, ΚΚΕ ...
1946	Γ Λευκάδας	από το σχολείο	...εξετοπίσθησαν επί έν έτος, διότι εθεωρήθησαν επικίνδυνοι εις την δημόσιαν ασφάλειαν ως αντεθνικώς δρώντες
1946	Γ Κοζάνης	από όλα τα σχολεία	...απετέλει μέλος κομμουνιστικής σπείρας απατεώνων, λωποδυτών και εκβιαστών, επί πληρωμή σύνδεσμος, παραπέμφη εις το έκτατον Στρατοδικείον
1946	Γ Κιλκίς	από όλα τα σχολεία	...ως πολιτικοί εξόριστοι, ύποπτοι τροφοσοσίας συμμοριτών
1946	3ο Γ Θηλέων Αθήνας	από το σχολείο	...μαθήτρια της Ζ' μοίραζε προκηρύξεις της ΕΠΟΝ
1946	5ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία	...φώναξε "κάτω ο φασισμός, ζήτω η λευτεριά", μέλος της ΕΠΟΝ
1946	12ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...συνελήφθησαν επ' αυτοφώρω διανέμοντες κομμουνιστικάς προκηρύξεις επαναστατικού περιεχομένου
1947	Γ Αγρινίου	διαγωγή επίμεμπτη	...έγραψε εις το γραπτό του συν τοις άλλοις φράσιν ήκιστα αρμόζουσα εις μαθητήν : ότι δηλαδή ... "Ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε' κακώς θεωρείται εθνομάρτυς υπό της Ιστορίας"...κατά το παρελθόν εσκανάλιζε τους συμμαθητάς του υποβάλλων ερωτήσεις κομμουνιστικού χαρακτήρος
1947	Γ Θ. Σπάρτης	από όλα τα σχολεία	...ενετάχθη εις τους συμμορίτας μαζί με τον αδελφόν της
1947	Γ Κοζάνης	από όλα τα σχολεία	...ενετάχθη μετά της μητρός του και ενός ετέρου μεγαλύτερου αδελφού του εις τας δρώσας εις το Βέρμιον αναρχικής συμμορίας, εις άς από έτους και πλέον ευρίσκεται και ο πατήρ του ως συμμορίτης, λαβών τα όπλα εναντίον της πατρίδος του...
1947	Γ Ξάνθης	από όλα τα σχολεία	...ενετάχθη στον ΕΛΑΣ
1947	Γ Κιλκίς	από όλα τα σχολεία	...συμμετείχε στην επίθεση συμμοριτών εναντίον της Θεσσαλονίκης
1947	Γ Αιγίου	από όλα τα σχολεία	...ενετάχθη εις τα συμμοριακά συγκροτήματα και υπηρετεί εις ταύτα ως συμμορίτης ένοπλος
1947	Γ Αιγίου	από όλα τα σχολεία	...συνεργάζονται μετά συμμοριτών...
1947	1ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία	...λαβών υπ' όψιν το έγγραφον της γενικής Ασφαλείας δι ου "ο μαθητής Κ. εμφορείται υπό κομμουνιστικών ιδεών, αναπτύξας σοβαράν και ποικιλότροπον αντεθνικήν δράσιν κατά το απώτερο και πρόσφατον παρελθόν, δια τούτο συνελήφθη υπό της υπηρεσίας μας και δυνάμει της .. αποφάσεως της Ε.Δ.Α.Ν. Αττικής εξετοπίσθη επί έν έτος εις νήσον Ικαρίαν, ως επικίνδυνος εις την

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή πολιτικής πράξης
			δημοσίαν τάξιν και ασφάλειαν"
1947	6ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...φώναξε "ζήτω ο Μάρκος"
1947	12ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...ενώπιον του Επιθεωρητή φώναξε : "Ελλάδα και να τρως φασολάδα"
1948	Γ Παραλίας Καλαμάτας	διαγωγή κακή	...συνελήφθη κατέχων και διανέμων κομμουνιστικές προκυρήξεις, απαλάχθη από το στρατοδικείο
1948	Γ Παραλίας Καλαμάτας	διαγωγή κακή	...συνελήφθη παρά της Ασφαλείας ενώ μετέβαινε δια να καταταγής εις αναρχικάς ομάδας
1948	8ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία	...συνελήφθη ως σαμποτέρ μέλος του ΚΚΕ για την καταστροφή του υποσταθμού τηλεφώνων της οδού Φυλής

3. Πράξεις εθνικής αντίστασης

Τέλος θα μπορούσαμε να διακρίνουμε μια επιπλέον κατηγορία πολιτικής πράξης. Εκείνης της αντίδρασης προς τα στρατεύματα κατοχής:

«...κατά την διέλευσιν προχθές ενός ταξί και 3 μοτοσυκλετιστών Ιταλών, καθ' ἣν ὥραν ἐγένετο τὸ δεῦτερον διάλειμμα, μαθηταὶ τινὲς ἴδια τῶν κατωτέρων τάξεων ἐκ τοῦ θορύβου τῶν μοτοσυκλετῶν προσέτρεξαν εἰς τὴν δημοσίαν ὁδὸν ἐκ περιέργειας νὰ ἴδουν τοὺς διὰ πρώτην φοράν διερχόμενους ἐντεῦθεν Ἰταλοὺς... μερικοὶ μαθηταὶ μικρὰς ἡλικίας παρασυρθέντες ἐκ τῶν παρὰ τὴν ὁδὸν εὐρισκομένων ἀλγοπαίδων, ὧν βρῖθαι τὸ χωρίον, ἐφώνησαν «ἀέρα» καθ' ἣν ὥραν εἶχον προσπεράσει οἱ μοτοσυκλετισταὶ Ἰταλοὶ οἱ ὁποῖοι οὐδὲ κὰν ἀντελήφθησαν τί. ...ἐπετίμησα τὴν πράξιν ἐκείνην, ἐπέστεισα τοὺς κινδύνους, οὓς διατρέχουσι, ὑπέδειξα τὸ καθήκον καὶ συμφέρον μας... καὶ ἀνέγνωσα περικοπὴν τῆς προκυρήξεως τοῦ Γερμανοῦ Στρατάρχου τὴν ἀφορώσαν τὴν εὐγενῆ συμπεριφορὰν πρὸς τὰ στρατεύματα κατοχῆς, προεκήρυξα προφορικῶς καὶ γραπτῶς διὰ τῆς πινακίδος τῶν εἰδοποιήσεων τὴν διὰ παντὸς ἀποβολὴν ἐκ τοῦ γυμνασίου παντὸς παρεκτρεπομένου μαθητοῦ... ἐνήργησα ἀνακρίσεις... οἱ ἐγγράφως ἀπολογηθέντες ὡμολόγησαν τὴν πράξιν καὶ ὅτι δὲν ἤξευραν ὅτι ἦτο τόσο κακόν... ἐπειδὴ ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦτο ἡ πρώτη τῆς ἐπαναλήψεως τῶν τακτικῶν μαθημάτων...»¹.

Πίνακας 2.2.13ε Πράξεις αντίστασης προς τα στρατεύματα κατοχής

έτος	σχολείο	αποβολή	περιγραφή
1940	1ο Γ Αθήνας	8 μέρες	την πρωΐαν της 28ης Οκτωβρίου επεχείρησε να προκαλέση ζητωκραυγὴν...
1940	1ο Γ Αργοστολίου	4 μέρες	εδημιούργησε επεισόδιο με Ἰταλοὺς αξιωματικούς
1940	2ο Γ Χαλκίδας	6 μέρες	μερικοὶ ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου προέβησαν εἰς ἀποδοκίμασίαν κατὰ διελθόντων προ ολίγων λεπτῶν ἐκεῖθεν Ἰταλῶν ναυτῶν δια τῆς λέξεως "ἀέρα"...
1940	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	ακουσίως παρηνόχησε αξιωματικούς του ενταύθα στρατωνιζομένου Γερμανικοῦ στρατοῦ κατοχῆς
1940	Γ Αιγίου	ένα ἔτος	...εφώνηζεν κατὰ τὴν διέλευσιν τῶν αυτοκινήτων τοῦ στρατοῦ κατοχῆς "ἀέρα" καὶ ἠνάγκασεν τοὺς ἐπιβαίνοντας νὰ πυροβολήσουν ἐπανειλημμένως
1940	Γ Πελοπίου	4 μέρες	φώναξαν "ἀέρα" σὲ Ἰταλοὺς
1940	Γ Χανίων	ένα ἔτος	... δι' ἐπεισόδιον εἰς βάρος διερχομένου ἐξωθεν τοῦ περιβάλλου τοῦ γυμνασίου Ἰταλοῦ στρατιωτικοῦ...
1941	Γ Αμαρουσίου	3 μέρες	συμπλοκή μαθητῶν λόγω μη συμμετοχῆς στὴν ἀποχὴ στὶς 28 Οκτωβρίου...
1943	Γ Ναυπάκτου	Διαγωγή «κακή»	...ἐγράψε στοὺς τοίχους τῆς πόλης συνθήματα, σκίτσα κ.α. θίγοντα τὰ Ἰταλικά στρατεύματα κατοχῆς ...

Τα ανωτέρω αποδεικνύουν τὴ λειτουργία τοῦ σχολείου ὡς μηχανισμοῦ στὴν υπηρεσία τῆς κρατικῆς κυριαρχίας καὶ τῶν πολιτικῶν σκοπιμοτήτων τῆς. Φυσικὰ ἡ προπαγάνδα ποὺ ἀσκεῖται στὸ σχολεῖο ἐνάντια στὸν ἐκάστοτε ἐχθρὸ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος εἶναι ἀπροκάλυπτη. Συγκεκριμένα, μετὰ ἀπὸ τὴ διαταγὴ τοῦ Υπουργείου το 1935, ἡ ὁποία ζητοῦσε νὰ μιλήσουν οἱ διευθυντὲς στοὺς μαθητὲς γιὰ τὴν σημασία τοῦ «κατασταλέντος

¹ Γ Πελοπίου, πράξη 17/12-6-1941, ΓΕΛ Πελοπίου Ηλείας

άντεθνικοῦ κινήματος καὶ περὶ τῶν ποταπῶν αἰτίων καὶ συνεπειῶν τούτου»¹, στο πρακτικό του γυμνασίου Σουφλίου καταγράφεται:

«...ὁ γυμνασιάρχης ἐπικαλεσθεὶς τὰ ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ γεγονότα ἐμφυλίων ρήξεων καὶ τὰς ὀλεθρίας συνεπείας αὐτῶν διὰ τὸ ἔθνος ἡμῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐξιστόρησε τὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1915 ὑφισταμένην ρῆξιν μεταξὺ τῶν δυὸ πολιτικῶν κύκλων τῆς Ἑλλάδος, θεωρήσας ὡς αἴτιον τοῦ διχασμοῦ τὴν τακτικὴν τοῦ Ελ. Βενιζέλου, ὅστις ἐδημιούργησε ἐπαναστατικῶς τῷ τρόπῳ καὶ βοηθούμενος ὑπὸ ξένων στρατῶν τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦτο δ' ἐπέδραμε καὶ κατέλαβε τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα ἐκδιώξας καὶ τὸν τότε βασιλεῖα ἐκ τοῦ θρόνου του...»²

2.2.14 ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ

Ἡ στάση του πολιτισμοῦ μας ἀπέναντι στη σεξουαλική συμπεριφορά διαμορφώθηκε ἀπὸ το χριστιανισμό, που γενικά θεωροῦσε ὑποπτη κάθε συμπεριφορά που δεν εἶχε σκοπὸ τὴν ἀναπαραγωγή μέσα στο περιβάλλον τῆς εὐλογημένης ἀπὸ το Θεὸ οἰκογένειας. Επομένως ἡ ὁμοφυλοφιλία, οἱ προγαμιαίες ετερόφυλες σχέσεις σε κάθε ἐπίπεδο, ἡ σεξουαλική παρενόχληση, τὰ ἀνήθικα πειράγματα, οἱ αἰσchrές φράσεις καὶ γενικά κάθε ἐκφραση τῆς ἐρωτικῆς διάθεσης τῶν μαθητῶν, δεν ἐλέγχονταν μόνο ἀπὸ το σχολεῖο, ἀλλὰ αποτελοῦσαν ἀντικείμενα καὶ τοῦ ευρύτερου κοινωνικοῦ ἐλέγχου. Το ἀποτέλεσμα εἶναι τόσο ἡ ἐρωτικὴ σχέση καὶ ἡ ὁμοφυλοφιλία, ὅσο καὶ οἱ ἐρωτικὲς ἐπιστολές καὶ οἱ ἀνήθικες φράσεις νὰ διατηροῦνται σε πολὺ χαμηλὰ ποσοστά. Εξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ γενικότερη σεξουαλική παρενόχληση που ἀγγίζει το 1,7% τῶν μαθητικῶν παραπτωμάτων.

1. Ερωτικές ἐπιστολές καὶ καταπιεσμένος ἐρωτισμός

Ἡ καταπιεσμένη ἐρωτικὴ διάθεση τῶν μαθητῶν που ἐκδηλώνεται με κολακευτικά ἢ υβριστικά πειράγματα, διάφορες αἰσchrές, ἀνήθικες, ἀπρεπεῖς ἢ ἀσελγεῖς φράσεις ἢ πράξεις, ἀνάγνωση «ἀνθήκων» βιβλίων ἀποτελεῖ το 0,5% τῶν μαθητικῶν ἀταξιῶν τοῦ 20^{ου} αἰῶνα (στον 19^ο δεν ὑπάρχουν ἀναφορές). Ὡς πρὸς τὴν πρωτοτυπία τοῦς ξεχωρίζουμε: τὴν «ἐκδόση ρυπαρογραφήματος με τὸν τίτλο καύλα», στο 2ο γυμνάσιο Πάτρας το 1908, με τιμωρία τὴν διαρκὴ ἀποβολὴ ἀπὸ το σχολεῖο καθὼς καὶ το: «ἐφιλοτέχνησεν κατ' οἶκον καρπὸν πεύκης εἰς σχῆμα πέους καὶ το ἐπέδειξε εἰς ἀπαντας τοὺς ἀρρενας μαθητάς» στο γυμνάσιο Ἀμαλιάδας το 1939 με ποινὴν τριάντα ἡμέρες. Σε ἓνα μὲν 5,8% ὁλῶν τῶν περιπτώσεων συμμετέχουν κορίτσια.

Ἡ ἀποστολὴ ἐρωτικῆς ἐπιστολῆς καταλαμβάνει μὲν το 0,6% τοῦ συνόλου τῶν ἀταξιῶν (167 περιπτώσεις). Τὴν συμπεριλαμβάνουμε στο σύνολο τῶν παρενοχλήσεων, ἀν καὶ τὶς περισσότερες φορές ἀποτελεῖ μὴ ἐπιθυμητὴ «παρενόχληση». Ἀντιμετωπίζεται ὡς κάτι σοβαρὸ καὶ ἐπικίνδυνο, εἰδικὰ ὅταν ὑπάρχει συναίνεση καὶ γι αὐτὸ εἶναι ἄξιοι τιμωρίας καὶ ἐκεῖνος που τὴν συντάσσει καὶ ἐκεῖνος που διαμεσολαβεῖ γιὰ τὴν μεταφορὰ τῆς στο ἀποδέκτη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀποδέκτης τῆς. Ὁ ἀποδέκτης εἶναι συνήθως κορίτσι, ἀλλὰ σε ποσοστὸ 17,4% ἐμφανίζεται καὶ ἐρωτικὴ ἐπιστολὴ μαθήτριας πρὸς συμμαθητὴ:

«ὁ γυμνασιάρχης ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἐτιμώρησε διὰ τριημέρου ἀποβολῆς τὸν μαθητὴν τῆς Γ' τάξεως Κ.Λ. καὶ τὴν μαθήτριαν τῆς αὐτῆς τάξεως Σ.Κ., διότι παρεδόθη, ἐπιστολὴ τῆς μαθητρίας πρὸς τὸν μαθητὴν, ἐπιπολαία μὲν, ἀλλὰ ἐρωτικῆς φύσεως...»³,

«...ἡ μαθήτρια Β' τάξεως Νέου Τύπου Ε.Α. ἐτῶν 16 ἐπάτησε εἰς τὸν πόδα τὸν Γ.Κ. ἵνα τὸν προκαλέσῃ, ὅτι τοῦ ἔστειλε τὰς ἐρωτικὰς ἐπιστολάς καὶ ὅτι πολλάκις ἐθέαθη εἰς τὴν θύραν τοῦ ξενοδοχείου «Ἀβέρωφ» συζητῶσα μετὰ τῶν θυρωρῶν, ἐπίσης καὶ ἄλλας τινὰς περιπτώσεις μὴ δυναμένας νὰ γραφῶσιν, ἐπιβάλλει τὴν ποινὴν τῆς διαρκοῦς ἀποβολῆς ἐκ τῶν γυμνασίων Μεσσηνίας, χαρακτηρίζει δὲ τὴν διαγωγὴν αὐτῆς ἐπιμεμπτον»⁴, κ.α.

Ὅπως καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἐρωτικῆς σχέσης, τὸ κορίτσι- ἀποδέκτης τιμωρεῖται αὐστηρότερα ἀπὸ τὸ ἀγόρι. Οἱ ἐρωτικὲς ἐπιστολές μπορεῖ νὰ εἶναι αθῶες: «ἔρριψε φύλλο χάρτου ἐρωτικοῦ περιεχομένου σὲ συμμαθητρία» - γυμνάσιο Πολυγύρου 1940, «μαθήτρια ἀπέστειλε ἐρωτικὴ ἐπιστολὴ ὡς πρωταπριλιάτικο δῶρο σὲ μαθητὴ τῆς Η'» - Νάξου 1947, λιγότερο αθῶες: «διετῆρει ἀλληλογραφίαν καὶ συνηντάτο μετὰ τῆς μαθητρίας τῆς Β'» - Ἀργοστολίου 1934,

¹ « Ἀρχεῖο Πρακτικῶν Λυκείου Ἡρακλείου πρᾶξη 22/16-3-1935, ΓΑΚ Ἡρακλείου

² Γ Σουφλίου πρᾶξη 32/17-3-1935, ΓΕΛ Σουφλίου

³ Γ. Τρικάλων πρᾶξη 26/10-6-1938, 1^ο ΓΕΛ Τρικάλων

⁴ Γ. Κυπαρισσίας, πρᾶξη 33/9-5-1940, ΓΑΚ Καλαμάτας

διαμεσολαβητικές: «έπιστολή προς μαθήτριά του γυμνασίου, ἐν ἣ παρεκάλει ταύτην ἀναχωροῦσαν ἐκ Γρεβενῶν νὰ συναντήσῃ κάποιαν παλαιάν ἐρωμένην του καὶ νὰ τῆς συστήσῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν...» - Γρεβενῶν 1936, τολμηρές: «έπιστολή στὴ δασκάλα» - 1ο γυμνάσιο Σπάρτης 1915, πλαστές: «πλαστές ἐρωτικές ἐπιστολές σὲ συμμαθητὴ» - γυμνάσιο Φιλιατρῶν 1923, «ἔγραψεν ἐρωτικές ἐπιστολὰς καὶ παρέδιδεν ἰδιοχείρως εἰς μαθητὴν Ἐμπορικῆς Σχολῆς ὡς προερχόμενας δῆθεν ἐκ συμμαθητριάς του» - Πρακτικὸ Λ. Πύργου 1935, «συνέταξαν ἐρωτικὴν ἐπιστολήν καὶ τὴν ἀπέστειλεν πρὸς τὴν εἰρημένην συμμαθητριά των ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον "Κώστας"...& ἐγένοντο δυσμενῆ σχόλια ἐκ μέρους τῶν συμμαθητριῶν της καὶ εἰρωνικά πειράγματα ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου ἀρρένων...» - Γ. Θηλέων Ηρακλείου 1946, ἢ συκοφαντικές: «διέδιδε ὅτι ἔλαβε ἐρωτικὴ ἐπιστολή καὶ ἀπὸ καθηγητῆ» - γυμνάσιο Φιλιατρῶν 1947, «ἀπέστειλε ἀνώνυμη συκοφαντικὴ ἐπιστολή μὲ σκοπὸ τὴ διάλυση ἀρραβῶνα» - γυμνάσιο Τρικάλων 1932. Η ἐρωτικὴ ἐπιστολὴ τιμωρεῖται ὡς ἐπὶ το πλείστον με οκταήμερη ἀποβολή, ἐκτὸς ἀν συντρέχουν καὶ ἄλλοι λόγοι. Ὅμως ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις, οἱ περισσότερες στὴν Πελοπόννησο, πού συναντᾶμε ἀκόμα καὶ διαρκὴ ἀποβολή ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἐξ αἰτίας ἐρωτικῆς ἐπιστολῆς. Η διάθεση συγκάλυψης εἶναι σπάνια.

Η γενικότερη σεξουαλικὴ παρενόχληση βρίσκει διάφορους τρόπους ἐκφράσεως, ξεκινώντας ἀπὸ αθῶους, διακριτικούς καὶ χαριτωμένους ἀπὸ τοὺς οἱοὺς σταχυολογοῦμε μερικούς:

«ἐνῶ ἐβάδιζον εἶπον κἂθ' ὁδὸν ὀλίγας πειρακτικὰς λέξεις εἰς τὴν πρὸ αὐτῶν βαδίζουσαν μαθήτριά, ἣτις εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐγνατίας οἰκίαν της. Ἐκεῖ εἰς τὴν εἵσοδον τῆς οἰκίας λόγῳ τῆς τότε βροχῆς ἐστάθησαν διὰ νὰ μὴ βραχώσιν, ἐν τῷ μεταξύ ὅμως κατελθὼν ὁ πατὴρ ἔδωκεν αὐτοῦς...», 6ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης 1948, «εὐρὼν βιβλίον μαθητριάς τῆς Γ' τάξεως ἔγραψεν ἐπ' αὐτοῦ φράσεις τοιαύτας ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ὅτι ἐπέδωκε νὰ συνάψῃ σχέσεις ἐρωτικὰς μετ' αὐτῆς, ἣτις εἶναι μαθήτριά ἀμέμπτου ἠθικῆς», γυμνάσιο Ἀργους 1948, «μαθήτριά παρεπονέθη ὅτι συμμαθητῆς καθίσας ὀπισθεν αὐτῆς ἐλάμβανεν εἰς χεῖρας του τὰ λωρία τῆς ποδεᾶς της», γυμνάσιο Ληξουρίου 1919, «διὰ κλεισίματος τοῦ ὀφθαλμοῦ», γυμνάσιο Μολάων 1929 «...συγχαρητήρια ἐπιστολὴ σὲ δεσποινίδα», 2ο γυμνάσιο Τρίπολης 1933, «χιονόμπαλες σὲ μαθήτριάς», γυμνάσιο Ἀλεξανδρούπολης 1932, «ἔρριψεν ἐπανειλημμένως τὴν ποδόσφαιραν πρὸς τὸ δωμάτιον, ἐν ᾧ ἀπεδύοντο αἱ μαθήτριά τοῦ β' γυμνασίου, ἐκπειράζων καὶ ἀναστατώνων αὐτάς...» 1ο γυμνάσιο Καλαμάτας 1933, "ἄς φᾶμε καὶ τὸ λουκουμάκι μας ἀφοῦ ἤπιαμε τὸ κρασάκι μας", ἐννοώντας τὸ νὰ κοιτάζουσαν τὴν κοπέλα, γυμνάσιο Δημητσάνας 1936, «...νὰ σ' εἶχα νὰ κοιμώμεθα μαζι...», γυμνάσιο Μεσσήνης 1938, με ποινὴ ὡς τὸ τέλος τοῦ ἔτους, «ρίψας ἐπάνω εἰς διερχόμενην νεάνίδα πέταλα ρόδων», γυμνάσιο Καστοριάς 1941, «ἔρριψε τὰ κλειδιά τοῦ σπιτιοῦ του καὶ ἔπεσαν στὸ στήθος της...», γυμνάσιο Κοζάνης 1948, «...σ' ἀγαπῶ σὲ συμμαθήτριάς», γυμνάσιο Πύλου 1948, με ποινὴ 30 ἡμέρες, «τί ώραία φωτογραφία!», γυμνάσιο Τρικάλων 1949.

Φυσικὰ ὑπάρχουν καὶ περισσότερο ἀπρεπεῖς ὅπως π.χ. ἡ ἐπίδειξη αὐνανισμοῦ σὲ περίοπτη θέση πλᾶι στὴ δημοτικὴ βρύση στὸ Κιλκίς¹. Στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ ἡ σεξουαλικὴ παρενόχληση (56%) ἀφορᾷ σὲ λεκτικὴ ἐκφράση καὶ ἡ τιμωρία εἶναι ὀλιγοήμερη ἀποβολή.

Ὅσον ἀφορᾷ στὶς αἰσχρὲς φράσεις, αὐτὲς κυρίως γράφονται στὸ τετράδιο, στὸ θρανίο: ἔγραψαν αἰσχρὰς φράσεις εἰς τὸ θρανίον, (7ο γυμνάσιο Αθήνας 1937), ἔγραψε αἰσχροτάτας λέξεις ἐπὶ τοῦ θρανίου σκανδαλίσας μαθητὰς καὶ καθηγητὰς, (1ο γυμνάσιο Καλαμάτας 1937), ...ἀνέγραψεν ἐπὶ τοῦ θρανίου προσωπογραφίαν δυὸ ἀτόμων ἑτεροφύλων εἰς ἐρωτικὴν στάσιν (1ο γυμνάσιο Καλαμάτας, 1940),

στον πίνακα: αἰσχρὰς ἀπεικονίσεις εἰς τὸν πίνακα, (7ο γυμνάσιο Αθήνας 1936), ἐχαράχθη διὰ μεγάλων γραμμάτων ἡ λέξις ἢ ἐκφράζουσα τὴν ἔννοιαν τοῦ γυναικεῖου γεννητικοῦ ὄργανου, (γυμνάσιο Νέας Σμύρνης 1936), ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ μαυροπίνακος γεγραμμένη φράσις βαναύσως αἰσχρά, (γυμνάσιο Νέας Σμύρνης 1937) - καὶ οἱ δυὸ τιμωροῦνται μὲ διαρκὴ ἀποβολή ἀπὸ τὸ σχολεῖο -, φράσεις καὶ εἰκόνες ἄσμενες στὸν τοῖχο ἀποχωρητηρίου, (5ο γυμνάσιο Αθήνας 1939),

σὲ σημειώματα πού κυκλοφοροῦν μεταξύ των μαθητῶν, ἢ λέγονται μεταξύ τους: συνελήφθη γράφων αἰσχρολογίαις στὸ μάθημα τῆς ὠδικῆς (1ο γυμνάσιο Βόλου 1920), ἐν ᾧ μαθήματος ἔγραψε αἰσχρὰς φράσεις ἐπὶ τεμαχίων χάρτου (2ο γυμνάσιο Αθήνας 1934), σημειώματα ἀνῆθικου περιεχομένου στὴν ἱστορίαν (2ο Γ Τρίπολης 1934), ἐνεχείρισεν εἰς συμμαθητὴν του σημείωμα περιέχον ἀναρμόστους φράσεις (γυμνάσιο Σουφλίου 1938), ἔγραψε χυδαῖες λέξεις στὸ τετράδιό του τὴν ᾧ τῆς γραμματικῆς (6ο

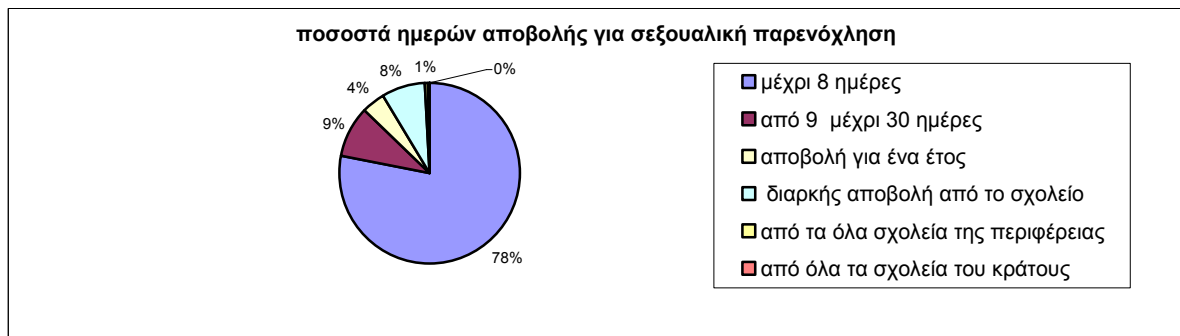
¹ Γ. Κιλκίς, πράξη 71/14-5-1937, 1^ο ΓΕΛ Κιλκίς

γυμνάσιο Αθήνας 1939), έγραφε φράσεις και παραστάσεις ακατανόμαστες εις τὸ βιβλίο τῶν θρησκευτικῶν (4ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης 1939), έδωσε σημείωμα με̐ αίσχρῆς φράσεις σέ συμμαθητὴ του (2ο γυμνάσιο Χαλκίδας 1948).

Αλλὰ πιο προσφιλεῖς εἶναι οἱ «αἰσχρῆς» εἰκόνες: έπεδείκνυε εἰς τοὺς συμμαθητὰς του ἀσέμνους τινὰς εἰκόνας (γυμνάσιο Γυθείου 1913), κατασχέθηκαν εἰκόνες ἄσμενες καὶ ἐπιστολαὶ οὐ τιμίου περιεχομένου (γυμνάσιο Πύργου 1920), έφωράθη στὸ διάλειμμα διαβάζων βιβλίο αἰσχροῦ περιεχομένου μετὰ αἰσchrῶν εἰκόνων (1ο γυμνάσιο Χαλκίδας 1914), έθετε εἰς κυκλοφορίαν ἀσέμνους εἰκόνας (1ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης 1939), ἰχνογράφησεν ἄσεμνον ἰχνογράφημα τὸ ὁποῖον παρέδωσεν εἰς ἕτερον μαθητὴν, (γυμνάσιο Αμαρουσίου 1939), ἰχνογράφει ἀσέμνους εἰκόνας καὶ έπεδείκνυε ταύτας εἰς τοὺς γείτονας μαθητὰς (5ο γυμνάσιο Αθήνας 1946).

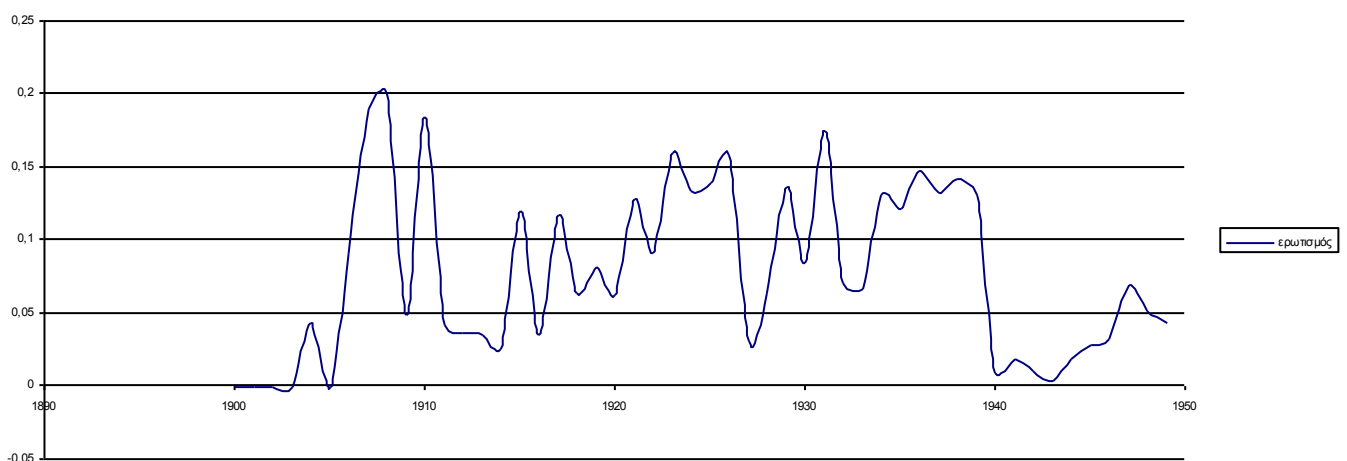
Εἰσὶς καὶ τὸ διάβασμα ἀσεμνῶν βιβλίων ἀκόμα καὶ μέσα στην τάξη: περιοδικὸ ἀμφιβόλου ἠθικῆς (1ο γυμνάσιο Σπάρτης 1922), διάβαζε ἄσεμνο μυθιστόρημα στὸ σχολεῖο (γυμνάσιο Σύρου 1925), ἀναγίνωσκε καθ' ὁδὸν αἰσchrῶν βιβλίων (1ο γυμνάσιο Χαλκίδας 1925), έφωράθησαν ἀναγινώσκοντες διάφορα ἄσεμνα δημοσιεύματα καὶ ἐπαναστατικοῦ περιεχομένου (γυμνάσιο Καβάλας 1933), ἄσεμνο ποίημα (γυμνάσιο Γρεβενῶν 1934), ἀνάγνωσαν βιβλίο ἐπιγραφόμενον "Λιλικά" περιεχομένου φθαρτικοῦ τόσον τῆς σωματικῆς ὅσον καὶ ψυχικῆς τῶν υἱείας (γυμνάσιο Γυθείου 1939), χειρόγραφο ἀνάγνωσμα ἀνήθικου περιεχομένου ἐντὸς τῆς τάξεως (4ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης 1943), ρυπαρογράφημα ἀσυλλήπτου αἰσchrότητος, (γυμνάσιο Παραλίας Καλαμάτας 1949). Τὸ σύνολο τῶν αἰσchrῶν φράσεων-εἰκόνων καταλαμβάνει τὸ 0,5% τῶν ἀταξιῶν (130 περιπτώσεις).

Διάγραμμα 2.2.28

Διάγραμμα 2.2.29

Ποσοστὸ τιμωρηθέντων για σεξουαλική παρενόχληση ἐπὶ % τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν

Στους παρακάτω πίνακες σταχυολογοῦμε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς πιο ἀπρεπεῖς καὶ βίαιους τρόπους σεξουαλικῆς παρενόχλησης, διαχωρισμένους σε αυστηρῆς καὶ ἥπιες ποινές.

Πίνακας 2.2.14α Αταξίες σεξουαλικῆς παρενόχλησης με ποινές πάνω ἀπὸ 8 ἡμέρες ἀποβολή

Έτος	γυμνάσιο	ἀποβολή	περιγραφή σεξουαλικῆς παρενόχλησης
1916	Γ Ναυπλίου	ἀπὸ τὸ σχολεῖο	...μαθητῆς τῆς Γ' φώναζε σε σύζυγο καθηγητὴ, έξω ἀπὸ τὸ σπῖτι τῆς : "κυρά Θανάσαινα, δεν σε ἐγκάστωσεν ὁ Θανάσης

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σεξουαλικής παρενόχλησης
			ακόμα; Αν δεν σε εγκάστρωσεν, έλα να σε γκαστρώσω εγώ"
1929	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...3 μαθητές της Δ' επιτέθηκαν σε γυναίκες με ερωτικό σκοπό...
1930	Γ Διδυμότειχου	από το σχολείο	... ο Α. προέβη εις μαλακίαν φανεράν εν τη τάξει και ώρα μαθημάτων, ο δε Ε. εκκουμπωθείς και εξαγαγών κατά την αυτήν ώραν επεδείκνυε το ανδρικό του αιδόιον άλλοις μαθηταίς
1931	Γ Αλεξανδρούπολης	από το σχολείο	έριχνε πετραδάκια το βράδυ στο παράθυρο μαθήτριας και ο σπιτονοικοκύρης της τον έδειρε...
1931	Γ Καβάλας	ένα έτος	...μαθητής της Γ' κατά την εκδρομή «απεχωρίσθη της τάξεώς του και συναναστρέφετο μετά τινος διεφθαρμένου νέου, και εγένετο συνεργός ίνα ούτος παρασύρη δι ανηθίκους σκοπούς μαθήτριαν...»
1934	Γ Κοζάνης	από το σχολείο	3 μαθητές της ΣΤ' τιμωρήθηκαν για προσβολή οικογενειακής τιμής: «έβγα έξω πουτάνα να σε γ...»
1936	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της Α' «εν ώρα μαθήματος εσχεδίασεν επί χάρτου άσεμνον εικόνα παριστώσαν αυτόν και τον συμμαθητήν του εις στάσιν ανήθικον»
1936	Γ Παλαιού Φαλήρου	από το σχολείο	...μαθητής της ΣΤ' κατά την εκδρομή έδειξε στη συμμαθήτριά του «εικόνα εαυτού σχεδόν γυμνήν ειπών ότι συνηθίζει να φωτογραφίζεται έτσι ξεβράκωτος ...»
1937	Γ Καβάλας	ένα έτος	...μαθητής της ΣΤ' στην καθηγήτρια γυμναστικής...
1938	2ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της ΣΤ' «μετά τινος φίλου του φοιτητού, παρηκολούθησαν και παρηνώχλησαν καθ οδόν μιαν κόρην δωδεκαετή, όταν δε αυτή εισήλθεν εις την οικίαν της ετόλμησαν να κρούσουν τον κώδωνα και να παρουσιαστούν ζητούντες δήθεν πληροφορίας και είτα απήλθον εκδιωχθέντες, αφού διετάραξαν την ησυχίαν και την ευταξίαν της οικογενείας»
1938	Γ Μεσσήνης	30 μέρες	...μαθητής της Α' έγραψε στο τοίχο "πουτάνα γαμημένη" για συμμαθήτρια
1939	Γ Ναυπάκτου	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' νέου τύπου «απεμόνωσε μικρόν κοράσιον ηλικίας 3 ετών της εν λόγω ιδιοκτήτριας εν τω δωματίω αυτού και επεχείρησεν επ' αυτού πράξιν με αισχράς διαθέσεις»
1944	Γ Αγρινίου	από το σχολείο	...μαθητής της Ε' «επετέθη εις πάρκον με ανηθίκους σκοπούς κατά της συζύγου του πρωτοδίκου... ήρπασεν ταύτην από του στήθους επιχειρών να περιπτεχθή ταύτην και λέγων "χρυσό μου θέλω να σε φιλήσω"...»
1944	Γ Ναυπάκτου	120 μέρες	...μαθητής της Ε' ετέθη «ως μεσάζων μεταξύ Άγγλου στρατιώτη και μιας γυναικός δι ικανοποιήσιν ανηθίκων ορέξεων του πρώτου... η τελευταία αύτη τους ελιθοβόλησεν και διεμαρτυρήθη...»
1946	Γ Νάξου	30 μέρες	...μαθητής της Η' «πληροφορηθείς ότι ο πατήρ της μαθητριάς απουσίαζε μετέβη περί ώραν βραδυνήν εις την οικίαν της και ανησούχησε τους περιοίκους δια των κτύπων των παραθύρων...»
1945	5ο Γ Αθήνας	30 μέρες	σημείωμα στην τάξη σεξιστικού περιεχομένου για την καθηγήτρια των γαλλικών: «Πρόσεξε Χ. την γαλλίδα, είναι δουλεμένη. Θέλει γα... πρόσεξε όμως να μπορής να τον βγάλεις, όταν της τον χώσης...»
1946	Γ Τήνου	30 μέρες	η μαθήτρια Σ. κατήγγειλε ότι «επί του βιβλίου της των Λατινικών εύρεν γραμμένα: "νάχα τη μνάρα σου να τη τινάξω κάμποσες μαλαπερδιές"...»
1947	5ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της ΣΤ' «εκάλεσεν από τηλεφώνου την μαθήτριά της Δ' των εκπαιδευτηρίων Σχινά, ισχυρισθής ότι είναι ο πατήρ της και όταν εις το ακουστικό ηλθεν η μαθήτρια απεκάλυψε την ταυτότητά του και εξήτησε παρ'

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σεξουαλικής παρενόχλησης
			αυτής ερωτικής συνέντευξιν»
1948	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της Ζ' «ενώχλησε πρώτον δια λόγων μίαν μικράν κόρην περίπου 16 ετών, ούτος ετέθη εμπροσθέν της και της έκλεισε τον δρόμον...όταν δε τέλος αυτή έκανε μίαν τελευταίαν προσπάθειαν διαφυγής, ούτος αναισχύντως άπλωσε την χείρα του δια να την αρπάξη εκ του μαστού...»
1948	Γ Άργους	ένα έτος	...μαθητής της Στ' «επετέθη και την εναγκαλίσθη με τον σκοπόν να την φιλήση...»
1948	Γ Πύλου	30 μέρες	...μαθητής της Η' έγραψε σε συμμαθήτρια: «επειδή η ώρα δεν με παίρνει σου γράφω αυτά τα λόγια, διότι σε αγαπώ πιστά, εάν ανοίξεις την καρδιά μου θα δης ότι σ' έχω μέσα αχ, αχ, Εάν πράγματι με αγαπάς να μου γράψεις, αν όχι δεν πειράζει μόνον να μην με παραξηγήσεις και να ρθείς πάλι στο δωμάτιο, γειά σου Τ.»
1949	Γ Αγρινίου	ένα έτος	...μαθητής της Στ' αποπειράθηκε να βιάσει 9χρονη
1949	Γ Δράμας		...2 μαθητές της Στ' έκαναν επίθεση σε νεάνιδα, την έρριψαν σε συρματοπλεγμα και κατάσχισαν το πανωφόρι της
1949	Γ Παραλίας Καλαμάτας	από το σχολείο	...2 μαθητές της Στ' έφεραν «μεθ' εαυτών εντός του σχολείου και επεδείκνουν εις τους μαθητάς προφυλακτήρας σεξουαλικών σχέσεων»

Πίνακας 2.2.14β: Αταξίες σεξουαλικής παρενόχλησης με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

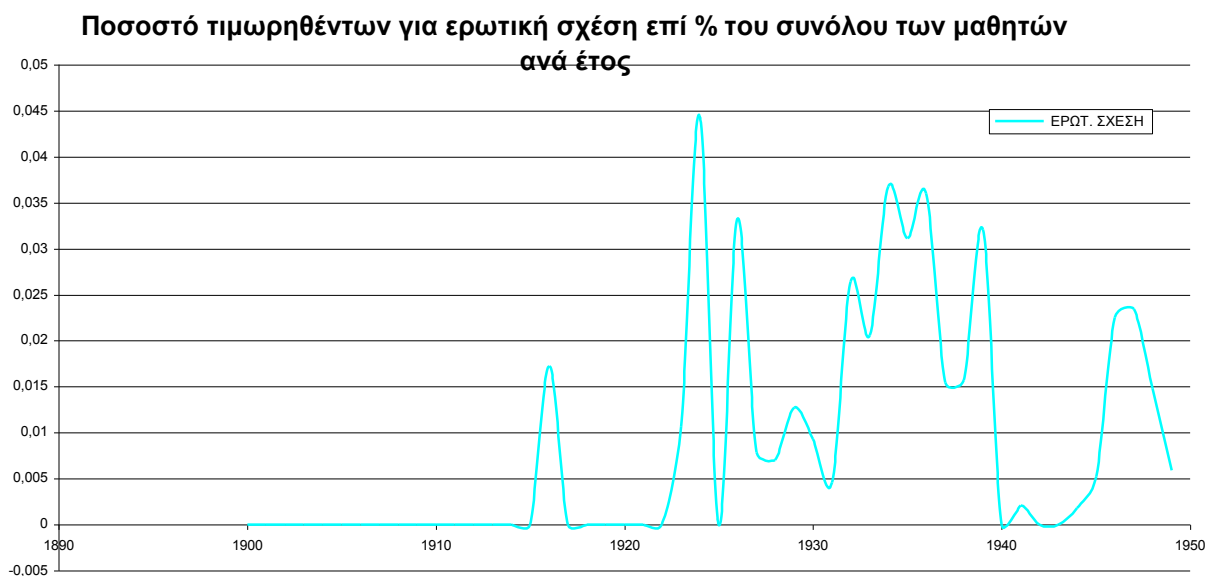
Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σεξουαλικής παρενόχλησης
1924	1ο Γ Σπάρτης	6 μέρες	2 μαθητές της Δ' κατά την ώρα της διδασκαλίας της φυσικής «ανεγίνωσκων μεγαλοφώνως και εσχολιάζον δημοσίευμα τι ανήθικου περιοδικού σχετιζόμενον προς τας μαθητριάς της Δ' τάξεως και παρενόχλουν αυτάς»
1925	8ο Γ Αθήνας 1925	8 μέρες	2 μαθητές ενόχλησαν γυναίκες «διερχομένας από τον πλησίον του Γυμνασίου δρόμον και δι απρεπούς και αναρμόστου συμπεριφοράς εδημιούργησαν σκάνδαλο εις βάρος της τιμής του γυμνασίου, καταγγελθέντες δε εις την δικαιοσύνην ετιμωρήθησαν δια τριημέρου φυλακίσεως»
1929	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έφερε κιτίον περιέχον κατότες και ησχημόνη εν τη τάξη
1932	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...μαθητής της Δ' για «θώπευση παρειάς» μαθήτριας
1934	Γ Τρικάλων	7 μέρες	...μαθητής της Β' «ηνώχλη τας μαθητριάς κατά την ώραν της διδασκαλίας ασχημονών κατά τρόπον προκαλούντα αηδιαν»
1934	Γ Χανίων	8 μέρες	...μαθητής της Ε' διέδιδε «"... ότι εράται της κόρης του ήτις ανταποκρίνεται", ο δε πατήρ ήλθε εις έριν μετ' αυτού, ώστε να σύρη περιστροφον και μικρόν έδει να έχομεν θλιβερά επακόλουθα»...
1936	Γ Καβάλας	διαγωγή κοσμία	...μαθητής της Στ' «διαλαθών την προσοχήν των οικείων κορασίου τινός τριετούς έκαμεν ανηθικούς χειρονομίας βιαίας επί των γεννητικών μορίων αυτού εις βαθμόν ώστε οι γονείς του κορασίου να αναγκασθώσιν να καταφύγωσιν εις ιατρόν...»
1937	Γ Νέου Φαλήρου	4 μέρες	2 μαθητές της Γ' «εν κεντρικώ μέρει του Ν. Φαλήρου ώθουν αλλήλους εναντίον παρερχομένης γυναικός, αντήλλαξαν ύβρεις μετά ταύτης και τέλος, ερραπίσθησαν υπό ταύτης»
1937	Γ Πύργου	8 μέρες	...μαθητής της Α' «έγραψε επί των πινάκων του δημοτικού σχολείου απούσης της διδασκαλίσσης ανηθικούς φράσεις εις βάρος της μαθητριάς της Στ' τάξεως»
1938	Γ Αλυρού	7 μέρες	έδειχνε στις μαθήτριες αντικείμενο κυλινδροειδές χάρτινο ή ελαστικό λευκό παρόμοιο με μπιμπερό και αισχρολογούσε
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Β' έγραψε σημείωμα "αν δεν σε γα.. 3 φορές θα τρελαθώ"

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σεξουαλικής παρενόχλησης
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Β' σε ζωγραφιστό πέος έγραψε: "αυτό είναι το δώρο σας για το νέον έτος"
1939	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...μαθητής της Β' εξήγαγε το πέος του στην αίθουσα
1946	Γ Νεμέας	διαγωγή καλή	...μαθητής της ΣΤ' της έδειξε τα γεννητικά του όργανα...
1947	5ο Γ Αθήνας	7 μέρες	...μαθητής της Η' είπε: "βρε πιάστης τα βυζιά..., να χαθείς χαμούρα..., χοντροκώλα..."
1949	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...2 μαθητές της ΣΤ' «κατείχον άσεμνον φωτογραφίαν και δι αυτής εδυσφήμουν μαθήτρια του Θηλέων»

2. Ερωτική σχέση

Στο παράπτωμα της ερωτικής σχέσης περιλαμβάνουμε την ετεροφυλική ερωτική σχέση με όλες τις πιθανές διαβαθμίσεις. Την απλή «ύποπτη» συνάντηση δύο ετερόφυλων νέων, την αποδεδειγμένη ύπαρξη ή επιδίωξη σύναψης ερωτικής σχέσης, την ερωτική πράξη, την αγοραία ερωτική πράξη, το βιασμό, την αποπλάνηση ανηλίκου, την απαγωγή και την εκτός γάμου εγκυμοσύνη. Γενικά στην κατηγορία αυτή εμφανίζεται πολύ μικρό ποσοστό παραπτωμάτων, μόλις 0,5%, δηλαδή συνολικά 149 αναφορές. Το 66% από αυτές αφορούν σε αγόρια και το 34% σε κορίτσια. Οι ποινές που επιβάλλονται είναι πολύ αυστηρές, αφού μόνο ένα ποσοστό 35% μπορεί πρακτικά να παραμείνει στο σχολείο, όπως φαίνεται και στο σχετικό διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.2.31

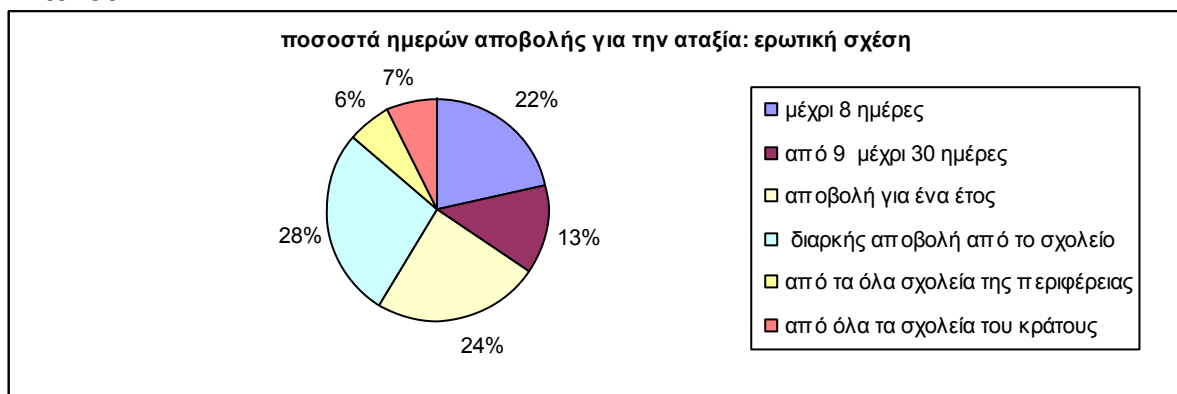
Σε όσους έχει βεβαιωθεί ύπαρξη σχέσης ή τέλεση σεξουαλικής πράξης, επιβάλλεται απομάκρυνση από το σχολείο. Οι λόγοι που επικαλούνται οι σύλλογοι των καθηγητών, όταν αποβάλλουν «δια παντός» ένα μαθητή ή μαθήτρια από το σχολείο, είναι η μείωση του γοήτρου του σχολείου, η απαίτηση των γονέων και κηδεμόνων για τιμωρία προς παραδειγματισμό και των υπόλοιπων κλπ. Η σύναψη προγαμιαίων σχέσεων ήταν τόσο επιασχυντή για την ελληνική κοινωνία, ώστε να αποτελεί τιμωρητέα πράξη ακόμα και η κοινή εμφάνιση ετερόφυλων νέων¹. Τέτοιες περιπτώσεις αφορούν στο 23% και τιμωρούνται με ποινές μέχρι 8 ημέρες. Στο 19^ο αιώνα η κοινή δημόσια εμφάνιση ετερόφυλων απαντάται σε ένα μόνο περιστατικό, το 1898, στο γυμνάσιο Τρικάλων και αυτό αντιμετωπίζεται με την προσήκουσα αυστηρότητα:

¹ Όπως: «συνόδευε δεσποινίδα στην πλατεία και είπε ότι ήταν αδελφή του», (1927, Σύρος), συνόδευε την νύφη του, (1937, Κυπαρισσία), συνόδευαν δεσποινίδες, (Φλώρινα, 1949)

«ή έφορεία τοῦ γυμνασίου συνελθοῦσα ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπικῇ Μητροπόλει, σήμερον τῇ 20ῇ Νοεμβρίου 1898 ὡς συγκειμένη ἐκ τοῦ Νομαρχεῦντος Διευθυντοῦ τῆς Νομαρχίας ὡς προέδρου καὶ τῶν μελῶν Σεβασμιωτάτου ἀρχιεπισκόπου, μὴ προσελθόντος τοῦ Δημάρχου Τρικάλων, παρουσία τοῦ συλλόγου τῶν κ.κ. καθηγητῶν τοῦ ἐνταῦθα γυμνασίου, ἐπελάβετο ὡς αὐτὸς τῆς ἐξετάσεως τῆς κατὰ τοῦ μαθητοῦ Δ.Δ. γενομένης καταγγελίας, ὅτι ἐθεάθη, κατὰ τὴν ἐνδεκάτην τρέχοντος μηνὸς περὶ τὴν 6μ.μ. ὥραν κατὰ τὴν ὁδὸν Τρικάλων Λαρίσης ὡς ἀκριβῶς ὀλίγον ἔξωθεν τῆς πόλεως καὶ πέραν τοῦ σιδηρουργείου Λ., εἰσελθὼν εἰς ἄμαξαν ἐντὸς τῆς ὁποίας εὕρισκετο γυνὴ ἀσέμνων ἡθῶν καὶ μετ' αὐτῆς ἐξῆλθεν εἰς περίπατον ἐφ' ἡμάξης ἐπανακάμψας μετὰ μίαν ὥραν. Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἐνεργηθειῶν ἐν γένει ἐξετάσεων ἡ έφορεία καὶ ὁ σύλλογος ἐπέισθησαν ὅτι ὁ μαθητὴς οὗτος ὑπέπεσεν εἰς τὸ λάθος τοῦτο καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμάξης εἰς περίπατον μετὰ ἀσέμνου γυναικός. Ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου εἶνε βεβαιωμένον ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ συλλόγου τῶν κ. καθηγητῶν ὅτι ἡ μὲν μαθητικὴ ἐπίδοσις τοῦ μαθητοῦ τούτου εἶνε καλὴ ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ γυμνασίῳ διαγωγή ἄμεμπτος, τοιαύτη δὲ εἶνε καὶ ἡ ἐν γένει κοινωνικὴ αὐτοῦ συμπεριφορὰ. Ἀποφαίνεται καὶ ἀποφασίζει κατὰ πλειοψηφίαν, ἐν μέτρῳ ἐπιεικείας νὰ τιμωρηθῇ ὁ μαθητὴς τῆς Δ' τάξεως Δ.Δ. μὲ δεκαήμερον ἀποβολὴν ἐκ τοῦ γυμνασίου καὶ μὲ αὐστηρὰν ἐπίπληξιν...»¹

Ουσιαστικά, πολλαπλά περιστατικά ετερόφυλων ερωτικών αταξιών εμφανίζονται μόλις ἀπὸ το 1923. Θυμίζουμε ὅτι ἀρκετὰ γυμνάσια Θηλέων ἰδρύονται το 1937. Μέχρι τότε τα κορίτσια που ἤθελαν νὰ σπουδάσουν, ἢ καλύτερα ἐκεῖνα που οἱ γονεῖς τους τους επέτρεπαν νὰ σπουδάσουν, φοιτοῦσαν σὲ γυμνάσια Ἀρρένων. Ἡ ἀποδοχὴ τους στα σχολεῖα Ἀρρένων στις ἀρχές τοῦ 20^{ου} αἰῶνα γινόταν μὲ δυσκολία, ἀλλὰ το 1926 εἶχαν φτάσει στο 18% καὶ το 1937 στο 35% τοῦ συνόλου τῶν μαθητῶν γυμνασίου.

Διάγραμμα 2.2.30

Με μεγάλες ποινὲς τιμωροῦνται ἡ ἐγκυμοσύνη, ἡ ἀποπλάνηση, ὁ βιασμός, ἡ ἀπαγωγή, ἡ ἐρωτικὴ σχέση καὶ ἐκείνη που καταλήγει σὲ γάμο, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ἡ ἀπλὴ συνάντηση, ἢ ἡ ἐπιδίωξη σύναψης ἐρωτικῆς σχέσης. Οἱ μικρότερες ποινὲς ἀφοροῦν σὲ υποψία σχέσης, ὑποπτη συνάντηση κλπ, ἢ οφείλονται σὲ διάθεση προστασίας τῶν κοριτσιῶν σὲ γυμνάσια Θηλέων ἀπὸ μεριὰς τοῦ συλλόγου, ὥστε νὰ μὴν ἐκτεθεῖ ἡ τιμὴ τους καὶ ἐπέλθει ἔτσι ἡ ἠθικὴ καταστροφὴ τους. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρουμε - γιὰ νὰ ἀντιλαμβανόμαστε τὸ κλίμα τῆς ἠθικῆς τῆς ἐποχῆς -, ὅτι μπορούσε νὰ διαλυθεῖ ὁ ἀρραβώνας μίας κοπέλας, ἀν αὐτὴ εἶχε στο ἀπολυτήριό τῆς διαγωγή «κοσμία».

Θὰ παραθέσουμε μερικὰ περιστατικά που ἀποδεικνύουν αὐτὴ τὴν διάθεση προστασίας τῶν κοριτσιῶν σὲ γυμνάσια Θηλέων ἀνὰ τὴν Ελλάδα. Συγκεκριμένα στο 3^ο γυμνάσιο Θηλέων τῆς Ἀθήνας σὲ μαθήτρια τῆς Η' τάξης, που τὸν Γενάρη τοῦ 1950 «εφωράθη» νὰ περπατᾷ στο δρόμο συνοδευόμενη ἀπὸ κάποιον νεαρό, δὲν ἐπιβλήθηκε καμία ποινὴ. Ἡ μαθήτρια εἶχε παρακαλέσει συντετριμμένη τὸν σύλλογο νὰ τὴν κρίνει μὲ ἐπιείκεια, ἐπειδὴ ἦταν παιδί χωρισμένων γονιῶν, θὰ παντρευόντουσαν ὅταν θὰ τελείωνε τὸ σχολεῖο καὶ ὑποσχέθηκε ὅτι δὲν θὰ τὸν ξανάβλεπε μέχρι τὴν ἀποφοίτησή της. Στὸ ἴδιο σχολεῖο τὸ Μάρτη τῆς ἴδιας χρονιάς, ὁ σύλλογος γιὰ νὰ μὴν ἀποβάλλει δύο μαθήτριες τῆς Η' τάξης, που στις 11.30 τὸ βράδυ βγήκαν γιὰ διασκέδαση συνοδευόμενες ἀπὸ δύο νεαροὺς μὲ αὐτοκίνητο, τὶς ὑποχρεώνει νὰ ζητήσουν μόνες τους μεταγραφὴ γιὰ ἄλλο σχολεῖο. Στὸ 1^ο γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης ἀποφασίζουν νὰ μὴν τιμωρήσουν καθόλου μίαν μαθήτρια, γιὰ νὰ μὴν ἐκθέσουν

¹ Γ. Τρικάλων Συνεδρίασης Α' τῆς έφορείας καὶ τοῦ συλλόγου 1898

την τιμή της οικογένειας της, αλλά να ενημερώσουν σχετικά τον πατέρα της. Η μαθήτρια είχε περιπέσει στο σφάλμα της συνάντησης με μαθητή της Εμπορικής Σχολής κατά τη διάρκεια εκδρομής του σχολείου και με συντριβή είχε παρακαλέσει να τύχει συγνώμης. Παρόμοια τακτική και σκεπτικό βρίσκουμε και στο γυμνάσιο Θηλέων Ρεθύμνου:

«...μαθήτρια τῆς Ζ' «συντετριμμένη καὶ εἰς κατάστασιν ράκους ἀνεγνώρισε τὸ σφάλμα τῆς ...δὺὸ δρόμοι διανοίγονται ἢ τῆς τιμωρίας τῆς διὰ τὸ παράπτωμά τῆς, ὁπότε ὅσον μικρὰ κι ἂν εἶναι ἡ τιμωρία θὰ ἐνισχύσωμεν τὰς φήμας καὶ ἴσως βλάψωμεν ἀνεπανορθώτως αὐτὴν ἀναγκάζοντες τὴν νὰ διακόψῃ καὶ τὰ μαθήματα πρὸ τῆς περιφρονησεως τῶν συμμαθητριῶν τῆς κλπ ἢ τῆς ἐπιπλήξεως ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐνισχύσεώς τῆς διὰ διδασκαλίας καὶ ἠθικῶν συμβουλῶν εἰς τὸν δρόμον τοῦ καλοῦ καὶ τῆς προστασίας τῆς ἀπὸ τὴν περιφρόνησιν τῆς τάξεως καὶ τὸν διασυρμὸν τοῦ κοινοῦ...»¹.

Αλλά και στο γυμνάσιο Θηλέων Καβάλας το 1948 μαθήτριες που δέχονταν στο σπίτι τους επισκέψεις ἐγγαμου αξιωματικού, με τον οποίο έκαναν μαζί και περιπάτους, τιμωρούνται με ποινή τεσσάρων ημερών μόνο, ενώ γενικά οι ὑποπτες συναντήσεις τιμωρούνται συνήθως με οκταήμερη αποβολή. Διάθεση επιεικούς μεταχείρισης διαφαίνεται και στο γυμνάσιο Θηλέων Καλαμάτας. Σε μαθήτρια της Η' τάξης, που αποκαλύφθηκε ότι διατηρούσε δεσμό ενός έτους με νέο, ο σύλλογος επιβάλλει ποινή μόνο δεκαπέντε ημερών αποβολής κατά πλειοψηφία, παραθέτοντας ένα σκεπτικό αρκετών ελαφρυντικών, όπως την άθλια οικονομική κατάσταση της οικογένειας που ευνόησε τη σχέση με απώτερο σκοπό την αποκατάσταση της μαθήτριας κλπ. Τελικά όμως δεν καταφέρνει να λειτουργήσει προστατευτικά, αφού το υπουργείο επαυξάνει την ποινή της μαθήτριας σε ένα έτος αποβολή από το συγκεκριμένο σχολείο².

Αντίθετα στα γυμνάσια Αρρένων, όπου φοιτούν και κορίτσια, δεν παρατηρούμε κάποια προσπάθεια επιεικέστερης αντιμετώπισης των κοριτσιών, αντιθέτως μάλιστα μπορεί να κριθούν και αυστηρότερα, όπως για παράδειγμα στο γυμνάσιο Κιλκίς το 1947. Εκεί παρότι η ίδια η μητέρα μιας μαθήτριας πήγε και ζήτησε από το σχολείο να τιμωρηθεί ένας μαθητής, ο οποίος είχε αφήσει έγκυο την κόρη της και αθέτησε την υπόσχεσή του να την παντρευτεί, ο σύλλογος αποφάσισε να αποβάλλει τη μαθήτρια από όλα τα σχολεία του κράτους, ενώ το μαθητή μόνο από όλα τα σχολεία της Μακεδονίας, με το σκεπτικό ότι πρώτον η μαθήτρια με τη στάση της συνετέλεσε ώστε να ενθαρρυνθεί ο μαθητής και να φτάσουν τα πράγματα στο σημείο που έφτασαν και δεύτερον ότι το αρσενικό δεν μπορεί να κυριαρχήσει στις σεξουαλικές του ορμές, ενώ το θηλυκό διατηρεί αυστηρότερο έλεγχο σε αυτές³. Άλλο ένα παράδειγμα δυσμενέστερης αντιμετώπισης του κοριτσιού έχουμε στο γυμνάσιο Αλεξανδρούπολης το 1932, όταν μαθητής που επιδιώκει τη σύναψη ερωτικής σχέσης με μαθήτρια αποβάλλεται για ένα έτος, ενώ εκείνη η μαθήτρια που έπαιξε το ρόλο της «μεσίτριας» αποβάλλεται για πάντα από το σχολείο:

«Κατὰ καταγγελίαν γινομένην ὑπὸ δύο χωροφυλάκων τῆς ἐνταῦθα ἀστυνομίας καὶ μαρτυρίαν αὐτόπτου μάρτυρος Κυριακῆν τινὰ τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου ὁ μαθητὴς τῆς Ε' τάξεως Δ.Μ. ἔσχε συνέντευξιν μετὰ τῶν μαθητριῶν τῆς Α' τάξεως Α.Β. καὶ Ι.Μ. εἰς τὴν ἐξοχικὴν θέσιν «μὰνα τοῦ νεροῦ». Σκοπὸς ἦτο ἡ σύναψις ἐρωτικῶν σχέσεων μετὰ τοῦ μαθητοῦ καὶ τῆς μαθητρίας Ι.Μ. τῇ μεσιτείᾳ καὶ πρωτοβουλίᾳ τῆς μαθητρίας Α.Β., ἡ ὁποία κατὰ μαρτυρίαν τῶν μαθητριῶν τῆς Α' τάξεως Δ.Σ. καὶ Μ.Τ. καὶ πρὸς αὐτὰς αὐτοβούλως καὶ προαιρετικῶς ἔχει προτείνει ὁμοίᾳ μεσιτείᾳ... ἐπὶ τοῦτων συσχεφθεὶς ὁ σύλλογος ἀποφασίζει: ἐπιβάλλει εἰς τὸν μαθητὴν τῆς Ε' Δ.Μ. τὴν ποινὴν τῆς ἀποβολῆς ἐκ τοῦ γυμνασίου μέχρι πέρατος τοῦ σχολικοῦ ἔτους καὶ εἰς τὴν μαθητρίαν Α.Β. τὴν τιμωρίαν τῆς ἀποβολῆς ἐκ τοῦ γυμνασίου διὰ παντός»⁴.

Στα γυμνάσια Αρρένων τα κορίτσια ήταν υποχρεωμένα να είναι πιο συνεσταλμένα για να μην προκαλούν τους συμμαθητές τους και να διαφυλάσσουν την τιμή τους, σε μια κοινωνία που θεωρεί μεγάλο σκάνδαλο κάθε ετερόφυλη επικοινωνία:

«...ὁ Σύλλογος τῶν καθηγητῶν λαβὼν ὑπ' ὄψιν καταγγελίαν γενομένην κατὰ τῆς μαθητρίας τῆς Ε' τάξεως Ε., καθ' ἣν ἡ μαθήτρια αὕτη ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ κηδεμόνως αὐτῆς τῶν συγγενῶν τῆς, τοῦ Γυμνασιάρχου, εἰσῆρχετο εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ ἐνταῦθα ἀσυρμάτου, ὅπως διδασχθῇ εἰς τὸ μαθημα τῶν φυσικῶν ὑπὸ τοῦ Κ. ἀνήκοντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀσυρμάτου, ἀποφασίζει: ἐπιβάλλει εἰς τὴν μαθητρίαν τῆς Ε' τάξεως Ε. τὴν διὰ παντός ἀποβολὴν ἐκ τοῦ γυμνασίου διὰ τὴν ἀναφερομένην πρᾶξιν αὐτῆς βεβαιουμένης ὑπὸ τοῦ κ. Διευθυντοῦ τοῦ ἐνταῦθα Ἀσυρμάτου, ὅστις ἐπιμώρησε μάλιστα πειθαρχικῶς τὸν Κ.Ο. εἰσαγαγόντα παρὰ τὴν διαταγὴν του εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Ἀσυρμάτου δις τὴν

¹ Γ Θηλέων Ρεθύμνου, πράξη 14/1949, 2^ο ΓΕΛ Ρεθύμνου

² Γ Θηλέων Καλαμάτας Πράξης 50 /8-5-1939, ΓΑΚ Καλαμάτας

³ Γ. Κιλκίς, πράξη 7/20 -9-1947, 1ο ΓΕΛ Κιλκίς

⁴ Γ. Αλεξανδρούπολης, πράξη 22/1-3-1933, ΓΑΚ Αλεξανδρούπολης

μαθήτριαν Ε., καὶ διὰ τῆς πράξεως ταύτης προελθὸν κοινωνικὸν σκάνδαλον ἀρκετὰ εὐρέως διαδοθέντος»¹.

Στο γυμνάσιο Αμαρουσίου ὅταν ἓνας μαθητῆς «...ἐθεάθη ὑπὸ ἐργατῶν τῆς ἐταιρείας Οὐλέν καὶ χωροφύλακος εὐρισκόμενος μετὰ τίνος νέας εἰς λίαν ἄσεμνον θέσιν...»

«...τουθ' ὅπερ προεκάλεσεν οὐ μόνον τὴν ἀποδοκιμασίαν διὰ τὸ λίαν σκανδαλῶδες τοῦ πράγματος, τῶν θεατῶν εἰς βάρος τοῦ ἠθικοῦ του γυμνασίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς κωμοπόλεως ἐπὶνεγκε τοιοῦτον ἠθικὸν κλονισμόν, ὥστε νὰ σκέπτονται οἱ γονεῖς νὰ ἀποσύρουν ἐκ τοῦ γυμνασίου τὰ τέκνα των, ἂν ἐξακολουθήσωσι γινόμεναι ὅμοια τοιαῦτα πράξεις...»².

Σε μια κοινωνία που ἀποδέχεται τοὺς οἰκοὺς ἀνοχῆς γιὰ τοὺς νέους που πληρώνουν³, ἀλλὰ ἐξευτελίζει τὴν κοπέλα ἡ ὁποία συναντᾷ ἓνα νέο:

«...προεκάλεσε γενικὴν περιέργειαν καὶ συγκέντρωσιν εἰς βάρος της καὶ ὅτι ἐγίουχαῖσθη ὑπὸ τῶν προσδραμόντων μὲ τὴν φράσιν «ἄερα, Ζωή», συνωδεύθη δὲ ἐν διαδηλώσει μέχρι τῆς οἰκίας της ὑπὸ τῶν προσδραμόντων καὶ χωροφύλακος, γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν, ὅτι καὶ ἡ προσμνημονευθεῖσα εἰς βάρος τῆς διᾶδοσις, καθὼς καὶ τὰ καταγγελλόμενα διὰ τῆς προσμνημονευθείσης ἀνωνύμου ἐπιστολῆς δὲν θὰ ἀπεῖχον τῆς ἀληθείας, 4ον : ὅτι τὰ γεγονότα αὐτὰ ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ γραφῇ καὶ ἄλλη πρὸς τὸν κ. γυμνασιάρχην ἀνώνυμος ἐπιστολή, νὰ γραφῶσι δὲ δι' αὐτὴν καὶ αἰσχροὶ φράσεις εἰς τοὺς τοίχους οἰκιῶν...»⁴.

Σε μια κοινωνία που καταδικάζει ἀκόμη καὶ τὰ εἰλικρινῆ ἐρωτικὰ αἰσθήματα δύο νέων:

«...ὄντως οἱ ἐν λόγῳ μαθηταὶ (μαθητῆς της Ε' καὶ μαθήτρια της Στ') παρεσύρθησαν ἀπὸ ἀμοιβαίου ἐρωτικοῦ αἰσθήματος ὡς ἐκ τῆς γειτνιάσεως τῶν οἰκιῶν, ὅπου διέμενον. Τοῦτο ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν γειτόνων καὶ ἐσχολιάσθη λίαν δυσμενῶς ἐν τῇ κοινωνίᾳ οἱ οἰκεῖοι δὲ τῆς κόρης πληροφορηθέντες τὰς σχέσεις καὶ ἀνησυχήσαντες προέβησαν εἰς ἰατρικὴν ἐξέτασιν, ἥς τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε ἀρνητικόν 3) τὸν ἀντίκτυπον τοῦ σκανδάλου εἰς τὸ σχολεῖον, τὰ μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ εἰς βάρος τῶν παισάντων σχόλια, εἰρωνείας κλπ 4) τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διαγωγὴν τῶν μαθητῶν τοῦτων οἵτινες δὲν ἀπασχόλησαν ἄλλοτε τὸν σύλλογον 5) τὰς οἰκογενειακὰς συνθήκας, τὴν ὀρφανίαν τῆς κόρης πρότινος ἀπωλεσάσης τὸν πατέρα της, τὴν ἔλλειψιν ἀμέσης οἰκογενειακῆς ἐπιβλέψεως εἰς ἀμφοτέρους καὶ 6) τὴν ἐκ μέρους τοῦ κηδεμόνα τῆς μαθητρίας δῆλωσιν ἐνώπιον τοῦ συλλόγου, ὅτι ὁ μαθητῆς καθ' ὃ καὶ ἐνήλικος ἀλλὰ καὶ οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητος ὑπεσχέθη νὰ ἀποκαταστήσῃ πλήρως διὰ γάμου τὴν γενομένην εἰς τὴν κόρην ἠθικὴν προσβολὴν μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του, ἐγκρίνει τὴν ἐκ τοῦ σχολείου ἀπομάκρυνσιν τῶν μαθητῶν ὡς ἐνδεικνυομένην καὶ συμφέρουσαν διὰ τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ τὴν εὐρυθμίαν λειτουργίαν τοῦ σχολείου καὶ ἐπιβάλλει ὡς τιμωρίαν εἰς αὐτοὺς λίαν ἐπιεικῶς διὰ τοὺς ὡς ἄνω λόγους τὴν ἐκ τοῦ σχολείου ἀποβολὴν ἐπὶ δυὸ καὶ ἡμισὺς μῆνας»⁵

Τῶν νέων, που ἀκόμα καὶ ὅταν νομιμοποιοῦν τὶς ἐνοχες σχέσεις τοὺς με τὸ μυστήριον τοῦ γάμου, τιμωροῦνται με διαρκὴ ἀποβολὴ ἀπὸ τὸ σχολεῖο κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Επιθεωρητῆ:

«πρὸς ἀποφυγὴν τῶν σχολίων ἐκ μέρους τῶν συμμαθητῶν των καὶ τῆς κοινωνίας, πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ τοῦ ὑψηλοῦ σκοποῦ τοῦ σχολείου»⁶.

Βέβαια, ὅπως καὶ στο ζήτημα της ἀνάμειξης σε πολιτικά θέματα, ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἐρωτικῶν σχέσεων τείνει νὰ παρουσιάζει διαφορὰς ἀπὸ τόπο σε τόπο καὶ ἀπὸ σύλλογο σε σύλλογο. Μας κάνει ἐντύπωση ὅτι στο Κικλὶς τὸ 1947 μαθητὲς νοικιάζουν καὶ μένουν στο ἴδιο δωμάτιο με μαθήτριες, χωρὶς νὰ εἶναι συγγενεῖς. Επίσης στα Γρεβενὰ δύο μαθητὲς καὶ δύο μαθήτριες που ὁμολογοῦν ἐρωτικὴ συνεύρεση καὶ παρὰ φύσιν ἀσέλγεια ἀποβάλλονται ἀπλῶς ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο γυμνάσιο, ἐνῶ στο Ηράκλειο μαθήτρια που περπατᾷ στο δρόμο ἀγκαλιασμένη με μαθητὴ ἀποβάλλεται ἀπὸ ὅλα τὰ γυμνάσια τοῦ κράτους:

«...σήμερον 10/12/1934...ὅτι: 1)τὴν 3ην Δεκεμβρίου καὶ ὥραν 6.30 -7 μ.μ. εἰς τὸν δρόμον τοῦ νεκροταφείου ἡ μαθήτρια τῆς Α' συνοδεύετο ἀγκαλιασμένη ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τῆς Στ' τοῦ γυμνασίου Ἀρρένων καὶ ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ ἄλλων μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, ἡσχημόναι μὲτ' αὐτοῦ καὶ ἐπροκάλει διὰ τῆς ἀνοχῆς της διαφόρους ἀνηθικούς χειρονομίας τοῦ ἐν λόγῳ μαθητοῦ, αἱ ὁποῖαι ὄντως προσβάλλουσι τὴν δημοσίαν ἠθικὴν. ...3) τὴν 5ην Δεκεμβρίου καὶ περὶ ὥραν 5.30 -6 μ.μ. εἰς τὸ προάστιον Μασταμπὰ ἡ αὐτὴ μαθήτρια ἡσκέτο εἰς τὴν ποδηλασίαν συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ ἀλήτου ὀνόματι Μ., ὅστις ὠδήγει τὸ ποδήλατον κρατῶν διὰ τῆς μῖας χειρὸς τὸ τιμόνι καὶ διὰ τῆς ἄλλης τὴν σέλλαν τοῦ ποδηλάτου, ἡ δὲ μαθήτρια ἐχαριεντίζετο μετ' αὐτοῦ καθημένη ἀσέμνως καὶ ἀπρεπῶς...»⁷

Τὸ θέμα της ἀντιμετώπισης τῶν ἐρωτικῶν σχέσεων ἀπὸ τὸ σχολεῖο εἶναι πολὺ ἐυρὺ καὶ ἡ ἐκτενέστερη ἀνάλυσή του ξεφεύγει ἀπὸ τοὺς στόχους τοῦ παρόντος πονήματος. Ἀς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι βρισκόμαστε σε ἐποχὲς που οἱ προγαμιαῖες σχέσεις θεωροῦνται ποινικὸ ἀδίκημα.

¹ Γ. Αλεξανδρούπολης, πράξη 30 /9-7-1932, ΓΑΚ Αλεξανδρούπολης

² Γ. Αμαρουσίου, πράξη 50/25-4-1928, 1^ο ΓΕΛ Αμαρουσίου

³ Γ. Κιλκίς, πράξη 30/10 -5-1940, 1^ο ΓΕΛ Κιλκίς

⁴ Γ. Αγρινίου πράξη 26/1929, 1^ο ΓΕΛ Αγρινίου

⁵ Γ Τήνου πράξη 22/1946, ΓΕΛ Τήνου

⁶ Γ Φιλιππῶν πράξη 9/1946, ΓΕΛ Φιλιππῶν

⁷ Πρακτικὸ Λύκειο Ηρακλείου πράξη16/10-12-1934, ΓΑΚ Ηρακλείου

Επιπλέον τα αφροδίσια νοσήματα αντιμετωπίζονται με δυσκολία από την ιατρική και έχει επίσης επιβληθεί η ποινικοποίηση της μετάδοσής τους. Στούς πίνακες που ακολουθούν, παραθέτουμε μερικά αντιπροσωπευτικά περιστατικά ερωτικών σχέσεων καθώς και τις αντίστοιχες ποινές:

Πίνακας 2.2.14γ Αντιπροσωπευτικά περιστατικά ερωτικών σχέσεων με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1916	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	διέφθειρε νεάνιδα χωρικήν υπηρέτριά εν εις την οικίαν του ιερώνος ...
1923	Γ Ανδρίτσαινας	από το σχολείο	...μαθήτριά της Δ' έκανε «εκ κλεψιγαμίας τοκετό»...
1929	Γ Βέροιας	30 μέρες	ο μαθητής της Ε' και η μαθήτριά της Β' «κατελήφθησαν παρά συμμαθητών των εις τινα παρά το νεκροταφείον οικίσκον... ερωτοτροπούντες...»
1930	2ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Δ' καταδικάσθηκε σε φυλάκιση 8 μηνών για αποπλάνηση θυγατρός
1931	Γ Καβάλας	από το σχολείο	...σε μαθητή της Ε' για βιασμό επί 1,5 χρόνο «κορασίδος 14 ετών πρώην υπηρέτριας εν τη οικία του...»
1932	Γ Άργους	από το σχολείο	...μαθητής της ΣΤ' «εκ του ακολάστου και απροσέκτου βίου έχει μολυνθεί υπό αφροδισίων νοσημάτων, , όπερ έχει υποπέσει και εις την αντίληψιν των μαθητών»
1933	Γ Αμαλιάδας	ένα έτος	3 μαθητές της Β' «συνουσιάσθησαν μετά εντεκαετούς»
1936	Γ Χανίων	30 μέρες	5 μαθητές της ΣΤ' συνελήφθησαν από την ασφάλεια Χανίων εντός οικίας ...ελευθερίων ηθών, χωρίς ηλικίον. Δικαιολογήθηκαν ότι έπραξαν τούτο για να μην προκαλέσουν σχόλια εις βάρος του γυμνασίου. Σε ιερομόναχο που τους επέληξε απάντησαν: "κάνε τη δουλειά σου"
1937	Γ Δημητσάνας	από το σχολείο	...σε μαθήτριά της Ε', «ως πέτρα σκανδάλου τραυματισμού συμμαθητών από ερωτική αντιζηλία, κατά της οποίας όμως ουδέν στοιχείον προέκυψεν...»
1937	Γ Νεμέας		...μαθήτριά της Β' «εξεδίδετο εις διαφόρους»
1938	1ο Γ Κορίνθου	από όλα τα σχολεία του κράτους	...μαθήτριά της Γ' διανυκτέρευσε ...εις δωμάτιον αξιωματικού... ότε του αξιωματικού μεταβάντος εις την υπηρεσίαν του, ήλθεν η αστυνομία και την παρέλαβε...
1938	Γ Θηλέων Καλαμάτας	15 μέρες	...μαθήτριά της ΣΤ' «εφωράθη μετά ξένου ανδρός, απρεπώς χειρονομούντος προς αυτήν ...εις ποτάμιον μέρος, περιβαλλόμενον υπό πλατάνων»
1939	1ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	... σε μαθητή της Ε' που αλληλογραφούσε με μαθήτριά από την Ξάνθη και «...ημέραν τινά προ της εκ Ξάνθης αναχωρήσεώς του συναντήθη μετ' αυτής κατ' ιδίαν και παρέμεινε μετ' αυτής επί 4-5 ώρας...»
1939	Γ Αγρινίου	διαγωγή κακή	...μαθητή της Δ' ...«αλληλοαπήχθη»
1939	Γ Κυπαρισσίας	από το σχολείο	...σε μαθητή της Β' ... προαγωγό
1939	Γ Πύργου	από το σχολείο	...μαθητής της Ε' είχε «ερωτικές σχέσεις μετά γυναικών ελευθερίων ηθών»
1944	Γ Θηλέων Ηρακλείου	διαγωγή κακή	...μαθήτριά της Ζ' είχε σχέσεις με Γερμανούς και Ιταλό κατάσκοπο
1946	1ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' «επεσκέφθη μυστικόν οίκον ανοχής και συνενρέθη μετά γυναικός εν αυτώ παθών αφροδίσιον νόσημα»
1946	4ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...μαθητής της Ζ' συζούσε με 3 γυναίκες
1946	Γ Διδυμότειχου	από όλα τα σχολεία του κράτους	...μαθήτριά της Η' «έτεκεν εκ κλεψιγαμίας τέκνον»
1946	Γ Θηλ	από το	...μαθήτριά της Ζ' κλέφτηκε και παντρεύτηκε

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
	Αργοστολίου	σχολείο	
1947	Γ Τήνου	ένα έτος	...μαθητής της Ζ' άφησε έγκυο την υπηρέτριά του
1947	Γ Φιλιατρών	30 μέρες	...μαθητή της Δ' με την υπηρέτρια του γιατρού
1948	Γ Θηλέων Ηρακλείου	από όλα τα σχολεία του κράτους	...μαθήτρια της Ζ' «είχε συνάψει ερωτικές σχέσεις μετά τινος νέου κατά την διάρκεια του σχολικού έτους και ότι ούτος διέφθειρεν αυτήν»
1948	Γ Κατερίνης	από το σχολείο	...μαθητής της Ε' «ενυμφέφθει δι απαγωγής χωρίς την συγκατάθεση των γονέων του»
1948	Γ Τήνου	60 μέρες	...η μαθήτρια της Δ' εθεάθη συνοδευόμενη παρά του αποφοίτου ... εδηλώθη παρά των γονέων της μαθητριάς ότι εδόθη αμοιβαία υπόσχεσις γάμου ... (αλλά όχι και από τον πατέρα του νέου)

Πίνακας 2.2.148 Αντιπροσωπευτικά περιστατικά ερωτικών σχέσεων με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1924	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...μαθητής της Β' ως «συλληφθείς μετά κόρης εις αγρούς υπό χωροφύλακος...»
1926	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	...συνομιλούσαν ερωτικώς
1928	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...μαθήτρια της Γ' είχε «υπόπτους σχέσεις με νεαρό ηθοποιό»
1935	Γ Γρεβενών	διαγωγή καλή	2 μαθητές της Ε' «αναμειχθέντες εις ερωτικές περιπετείας, συνεπλάκησαν ένεκα τούτου προς ιδιώτας, ώστε να επιληφθή της υποθέσεως η δικαιοσύνη»
1948	Γ Θηλέων Ηρακλείου	8 μέρες	...μαθήτρια της Ζ' συνομιλούσε με νέο

3. Ομοφυλοφιλία

Η ομοφυλοφιλία σαν όρος εμφανίζεται το 1860 και κατατασσόταν στις εγκληματικές δραστηριότητες σε όλες σχεδόν τις δυτικές χώρες μέχρι πριν κάποιες δεκάδες χρόνια. Οι ομοφυλόφιλες σχέσεις και πράξεις στην ελληνική κοινωνία είναι εξίσου καταδικαστέες με τις ετερόφυλες, αλλά ειδικά το 19^ο αιώνα, είναι πολύ συχνότερες από αυτές. Συγκεκριμένα αντιπροσωπεύουν το 0,7% επί του συνόλων των μαθητικών παραπτωμάτων έναντι του 0,5% των ετερόφυλων σχέσεων. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτή η διαφορά είναι πιο μεγάλη πρακτικά, επειδή η ομοφυλόφιλη σχέση αξιολογείται από τη διαπίστωση της ύπαρξης ερωτικής πράξης, ενώ η ετερόφυλη είναι καταδικαστέα από το πρώτο μόλις στάδιο. Δηλαδή ως ετερόφυλη σχέση θεωρείται τόσο η πλατωνική σχέση όσο και η επιδίωξη σύναψης σχέσης, καταστάσεις που αποτελούν το 29% των περιπτώσεων, ενώ για τις ομοφυλόφιλες σχέσεις οι αντίστοιχες «τάσεις» και «πλατωνικού τύπου» «ανήθικες προτάσεις» προς συμμαθητές αγγίζουν μόνο το 15% των συνολικών αναφορών.

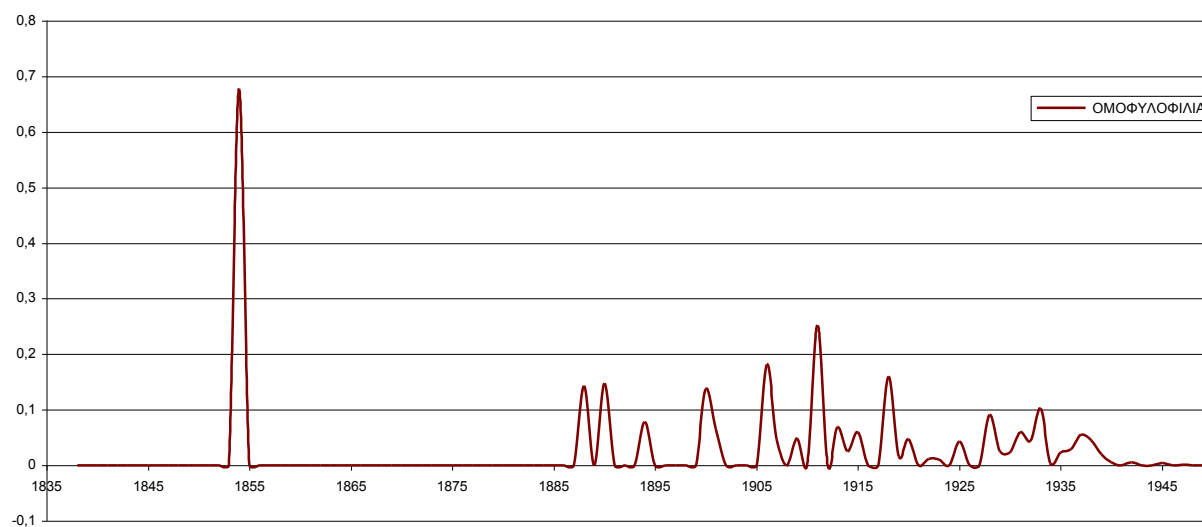
Η συχνότητα γενικότερα των υποθέσεων ασέλγειας σε βάρος ανηλίκων που απασχολούσαν τη δικαιοσύνη τις δεκαετίες 1840-1890 ήταν επίσης εξαιρετική. Η ποινή μάλιστα κατά του «αρσενοκοίτη» ήταν σημαντικά αυστηρότερη από την ποινή για το βιασμό παρθένου, γιατί προφανώς το αδίκημα αυτό ήταν αρκετά διαδεδομένο την εποχή εκείνη¹.

Μετά το 1920, αφότου αρχίζουν να αυξάνονται οι ετερόφυλες σχέσεις στο σχολείο, η ομοφυλοφιλία μειώνεται αισθητά. Αυτό γίνεται έντονα αντιληπτό αν παραθέσουμε συγκριτικά τα διαγράμματα της ομοφυλοφιλίας με της ερωτικής σχέσης.

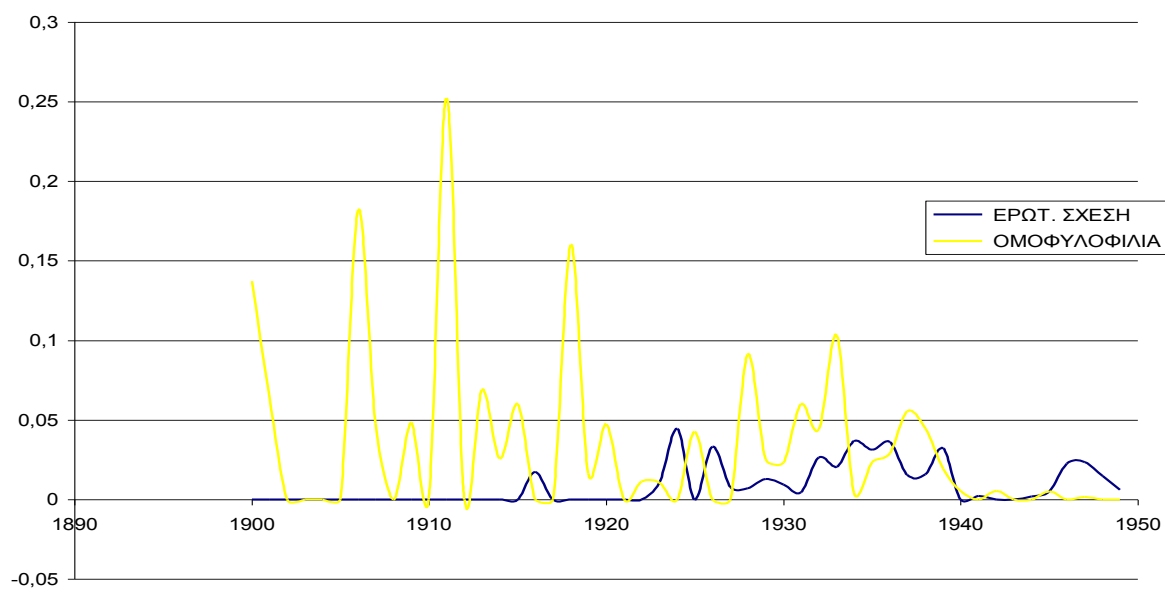
¹ Ληξουριώτης Γ., Οι κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους, Δωδώνη, Αθήνα 1989 σ. 249

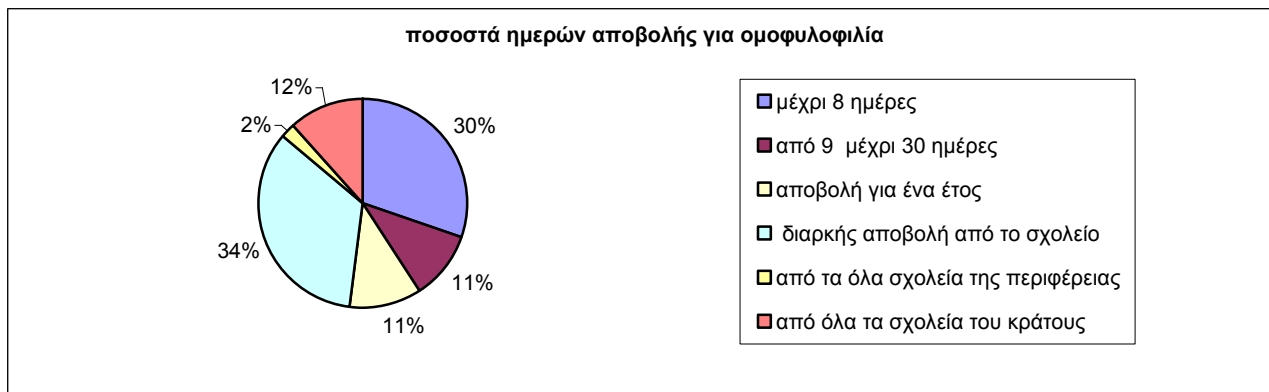
Διάγραμμα 2.2.32

Ποσοστό τιμωρηθέντων για ομοφυλοφιλία επί % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Διάγραμμα 2.2.33

Ομοφυλοφιλία - ερωτική σχέση

Διάγραμμα 2.2.34

Οι ποινές είναι μάλλον αυστηρές, αφού στο 59% των περιπτώσεων σημαίνουν απομάκρυνση από το σχολείο. Γενικά, η ποινή είναι αυστηρότερη σε όσους υφίστανται παρά φύση πράξεις από εκείνους που τις διαπράττουν. Αυτό είναι απόρροια της άποψης, που επικρατούσε μέχρι και πριν μερικές δεκαετίες, ότι αυτός που αναλαμβάνει ενεργητικό ρόλο στην σεξουαλική πράξη είναι το «αρσενικό», και επομένως δεν είναι και τόσο «ομοφυλόφιλος» όσο εκείνος που έχει παθητικό ρόλο.

Είναι ενδιαφέρουσα η απόκλιση που παρουσιάζουν οι ποινές μεταξύ τους. Π.χ. ενώ η παρά φύση ασέλγεια συνήθως αντιμετωπίζεται με τουλάχιστον διαρκή αποβολή από το σχολείο, στην Καλαμάτα το 1930 τιμωρείται μόνο με επταήμερη αποβολή. Επίσης η ασέλγεια σε εξάχρονο αγοράκι (γυμνάσιο Τρίπολης 1929), σε κωφάλαλο παιδί (γυμνάσιο Γιαννιτών 1933) και σε οκτάχρονο αγόρι (γυμνάσιο Τρικάλων 1945) αντιμετωπίζεται με οκταήμερη αποβολή μόνο. Η αξιολόγηση αυτή σχετίζεται προφανώς με το φαινόμενο της ανεπαρκούς προστασίας της παιδικής ηλικίας γενικότερα στην κοινωνία της εποχής εκείνης.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο που παρατηρούμε είναι ότι στο 38% των σεξουαλικά ομόφυλων πράξεων, δηλαδή στις 49 από τις 130, έχει παρατηρηθεί να υπάρχει ομαδική δράση από τρία έως και οκτώ άτομα. Επίσης ο αποτροπιασμός του συλλόγου είναι έντονος, γι αυτό και σπάνια γίνονται εκτενείς περιγραφές στα πρακτικά, παρά μόνο αν χρειάζεται να διερευνηθεί η ενοχή από το σχολείο:

«Σήμερα τῇ 24 Μαΐου 1929 συνήλθεν ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν τῇ προσκλήσει τοῦ γυμνασιάρχου ἐν τῷ γραφεῖω τοῦ γυμνασίου, ἵνα ἐξετάσῃ τὴν γινομένην πρὸς τὸν γυμνασιάρχην καταγγελίαν τοῦ μαθητοῦ τῆς τρίτης τάξεως Κ.Π. ἀφορῶσα τὸν ἀδελφὸν τοῦ μαθητῆν τῆς Α' τάξεως τοῦ γυμνασίου, τῆς ὁποίας τὸ ἱστορικὸν ἔχει οὕτω: Εἰς τὰς 22 Μαΐου ἐ.ἔ. προσήλθεν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ γυμνασίου ὁ μαθητὴς τῆς Γ' τάξεως Κ.Π., καὶ κατήγγειλεν εἰς τὸν γυμνασιάρχην, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῆς Γ' Ν.Κ. καὶ Χ.Φ. τὴν 18 Μαΐου ἐ.ἔ. ἐκάλεσαν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δ.Π. καὶ τὸν ὠδήγησαν περὶ τὴν 8ην μεταμεσημβρινὴν ὥραν εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Χ.Φ. καὶ Λ.Κ., ὅτι μετὰ τὴν ἄνοδον καὶ τῶν τριῶν εἰς τὸ μνημονευθὲν δωμάτιον οἱ μαθηταὶ Ν.Κ. καὶ Χ.Φ. ἤρχισαν νὰ ἀλληλοασπάζονται ἐρωτικῶς ἐνώπιον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ, καθ' οὗ εἶχε μελετηθῇ ἡ ἠθικὴ καταστροφή, ὅπως τὸν παρασύρουν εἰς τὴν στηθείσαν παγίδα, ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἀλληλοασπασμοῦ τῶν μνημονευθέντων δύο ὁ Ν.Κ. ἐξήγαγε τὸ αἰδοῖον αὐτοῦ καὶ πρότεινε νὰ ἀρχίσῃ ἡ κακοήθης πράξις ἀπὸ τὸν Δ.Π. καθ' ὃ μικρότερος τὴν ἡλικίαν, ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δ.Π., ἵνα ἐκφύγῃ τοῦ κλοιοῦ, πρότεινε νὰ τελεσθῇ ἡ κακοήθης πράξις ἐν ἐξοχῇ διὰ τὸ ἀσφαλὲς καὶ ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ προτάσεων οἱ μαθηταὶ Λ.Κ. καὶ Χ.Χ. παρηκολούθουν τὰ συμβαίνοντα τοῦ παρακειμένου δωματίου... θεωρῶν πάντας τούτους ἐνόχους, τοὺς μὲν Ν.Κ. καὶ Χ.Φ. ὡς αὐτουργοὺς τῆς μελετηθείσας πράξεως, τοὺς δὲ Χ.Χ. καὶ Λ.Κ. ὡς συνεργοὺς καὶ τὸν Δ.Π. ὡς δόντα ἀφορμὴν εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐπεισοδίου, προτείνουν ἐπιβολὴν ποινῆς διὰ τοὺς μὲν Ν.Κ. καὶ Χ.Φ. τὴν διὰ παντός ἐκ τοῦ γυμνασίου Ἀλμυροῦ ἀποβολὴν αὐτῶν διὰ δὲ τοὺς Χ.Χ., Λ.Κ. καὶ Δ.Π. κατὰ πλειοψηφίαν μηνιαίαν ἀποβολήν»¹.

Στις άλλες περιπτώσεις, όπου υπάρχει αναμφισβήτητο γεγονός, γίνεται μονολεκτική αναφορά με διάφορες εκφράσεις αποδοκιμασίας. Στους πίνακες που ακολουθούν, παραθέτουμε τις πιο πρωτότυπες εκφράσεις ή καταστάσεις, χωρισμένες σε αυστηρές και μη αυστηρές ποινές.

Πίνακας 2.2.14ε Περιπτώσεις ομοφυλοφιλίας που τιμωρούνται με αυστηρές ποινές

¹ Γυμνάσιο Αλμυρού, πράξη 116/24-5-1929, ΓΑΚ Βόλου

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1906	1ο Γ Βόλου	από όλα τα σχολεία του κράτους	«εξετέλεσε βία κατ' αυτού ακατανόμαστον πράξιν»
1911	Γ Δημητσάνας	από όλα τα σχολεία του κράτους	5 μαθητές της Β' «εξετέλεσαν ακατανόμαστη πράξη ...κυνισμού...»
1915	Γ Λευκάδας	από το σχολείο	...2 μαθητές της Α' και Β' «ομολογίσαντες τω κ. ανακριτή Λευκάδος ότι διέπραττον από πολλού ήδη ακατανόμαστον πράξιν, δι ήν γνωσθείσαν άπαυσαν φοιτώντες εις το γυμνάσιον»...
1925	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...στις τουαλέτες του σχολείου
1925	Γ Αγρινίου	από το σχολείο	...εξ ενεργειών της αστυνομικής αρχής και εξετασθέντες ομολόγησαν ότι ο δεύτερος ασέληγσε επί του πρώτου και ότι και άλλοι 4-5 μαθητές έπραξαν τούτο...
1928	Γ Γυθείου	από όλα τα σχολεία του κράτους	5 μαθητές «εν καιρώ νυκτός μετ' άλλων ωδήγησαν έξω της πόλεως τον μαθητήν της Γ' και ησέληγσαν επ' αυτού απειλήσαντες αυτόν δι όπλου»
1928	Γ Λιβαδειάς	15 μέρες	...για απόπειρα ασέλγειας
1930	Γ Λιβαδειάς	40 μέρες	...μαθητής της Ε' «εξερχόμενος της οικίας προσώπου υπόπτου ηθικής κατά κοινήν ομολογίαν, κατεγέλασθη υπό παραφυλακτόντων έξωθεν ταύτης αγυιοπαίδων και άλλων ατόμων, ως ανήθικος...»
1931	1ο Γ Θεσσαλονίκης	20 μέρες	3 μαθητές της Β' σε έρημο σπιτάκι, διάβαζαν ανήθικα βιβλία και έβγαζαν τα εσώρουχά τους...
1932	Γ Διδυμότειχου	από το σχολείο	«εδέχθη ύβριν ασελγείας εις το σώμα του υπό τινών ανθρώπων ιδιωτών»
1932	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	«διεφθάρει ανεπανόρθωτα παρά φύσιν εις κέντρον "μποέμ"»
1932	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	...4 μαθητές της Γ' και της Δ' ασέληγσαν σε μαθητή της Α' κατά επιθυμία του παθόντος
1933	Γ Αγρινίου	από το σχολείο	...12 μαθητές όλων των τάξεων αποβάλλονται ως κίναιδοι... εκκρεμεί μήνυσις εις την εισαγγελία επί ασελγεία ... εκδίδουν αυτόν εις τον βοσκόν ...προς χρηματισμόν...
1933	Γ Λιβαδειάς	από το σχολείο	...4 μαθητές της Δ' κακοποίησαν και αποπειράθηκαν να βιάσουν «εν μέθη διατελούντες εν κεντρική οδώ τον υιόν του Α.»
1933	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...2 μαθητές αποβλήθηκαν «ως κίναιδοι»
1936	Γ Τρικάλων	διαγωγή; «κακή»	...μαθητής της Δ' για ασελγεία κατά μαθητή δημοτικού σχολείου
1937	2ο Γ Παιαία	από το σχολείο	2 μαθητές της Α' «τόσον κατά τα διαλείμματα όσον και εν τη αιθούση της διδασκαλίας εξήγον τα γεννητικά αυτών όργανα τα επεδείκνυν ασυστόλως εις τους συμμαθητάς τους και προσέθεταν διάφόρους αισχράς φράσεις»
1937	Γ Μεσσήνης	από όλα τα σχολεία του κράτους	μαθητής της Ε', «εξεδίδετο εκ συστήματος»
1937	Γ Μεσσήνης	από τα σχολεία της περιφέρειας	...μαθητής της Ε', ως παρά φύση ασελγεία δέκτης
1937	Γ Πύργου	ένα έτος	ακολούθησε 2 μαθητές του πρακτικού που είχαν συμφωνήσει να ασελήσει ο ένας επί του άλλου με αντάλλαγμα γραμματόσημα
1938	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Ε' έκανε απρεπείς χειρονομίες με ανήθικες εκφράσεις προς μικρότερους μαθητές
1938	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' με αισχρές χειρονομίας προκαλούσε τον συμμαθητή του
1938	Γ Κυπαρισσίας	60 μέρες	...μαθητής της Ε' έκλεισε «εντός του δωματίου του τον 9ετή υιόν της σπιτονοικοκυράς του και εδίδασκεν αυτόν αυνανισμόν με απώτερον σκοπόν να τον παρασύρη εις

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
			ασέλγειαν ήν επρόλαβεν η άγρυπνος παρακολούθησις της μητρός του μικρού»
1938	Γ Πύργου	από όλα τα σχολεία του κράτους	...μαθητής της Ε' για παρά φύσιν ασέλγεια σε 12ετή νεάνιδα
1939	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...μαθητής της Β' έγραψε ανήθικα σημειώματα προς συμμαθητή, ίσως δε έπεσε θύμα σατύρων και διεφθαρμένων «ψυχικώς και σωματικώς υποκειμένων» ¹ ...
1939	Γ Διαβολιτσίου	από το σχολείο	...4 μαθητές της Γ' είχαν σχέσεις «μετά ιδιωτών της κωμοπόλεως οίτινες δια προσφοράς χρημάτων, γλυκισμάτων κλπ αποπλάνησαν αυτούς εις ασέλγεια»
1940	Γ Θέρμου	από τα σχολεία της περιφέρειας	απόπειρα βιασμού 7χρονου
1940	Γ Χανίων	από τα σχολεία της περιφέρειας	...για τάσεις ομοφυλοφιλίας, που δεν επιβεβαιώθηκαν
1947	Γ Άργους	ένα έτος	κατά την ώρα της θείας λειτουργίας ενοχλούσε συνεχώς τους έμπροσθέν ευρισκομένους συμμαθητές του με παιδεραστικές χειρονομίες... ομολόγησε

Πίνακας 2.2.14στ Περιπτώσεις ομοφυλοφιλίας που τιμωρούνται με μικρές ποινές

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1901	1ο Γ Θεσσαλονίκης	10 μέρες	«εν καιρώ διαλείμματος δι αισχράς επαφής προσέβαλον αυτόν... ο δρόστης θεώρησε την πράξιν ως αθών αστείσμον»
1929	2ο Γ Τρίπολης	8 μέρες	2 μαθητές για ασέλγεια σε νήπιο 6 ετών, του έδωσαν και χρήματα
1930	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...για παρά φύση ασέλγεια
1931	Γ Λιβαδειάς	7 μέρες	...έκανε ανήθικες προτάσεις σε συμμαθητές
1933	Γ Γιαννιτσών	6 μέρες	...2 μαθητές ασέλγησαν σε κωφάλαλο παιδί
1938	2ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...μαθητής της Δ' έκανε αισχρούς υπαινιγμούς σε συμμαθητή
1938	8ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...μαθητής της Α' «ώχλησε δια ασέμνους χειρονομίας συμμαθητήν»
1942	2ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...3 μαθητές της Α' κατά την ώρα του μαθήματος έκαναν αισχρές πράξεις αλληλοχαϊδεύοντας τα πέη τους
1945	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...3 μαθητές ασέλγησαν σε οκτάχρονο (χαρακτηρισμός διαγωγής: "καλή")

¹ ...Συγχρόνως εκφράζει την εύχην να ληφθῇ πρόνοια ἂν τοῦτο εἶναι δυνατόν, ἵνα ὁ ἄνωτέρω μαθητής, ὀρφανὸς πατὸς καὶ δυσάγωγος, ἐγκλεισθῇ εἰς ἄσυλον ἢ σχολεῖον ἀνωμάτων, διότι παρουσιάζει ἠθικὴν πῶρσιν καὶ πνευματικὴν ἀνωμαλίαν, 2^ο Γ. Θεσσαλονίκης, Πρᾶξις 18/28-2-1940

2.3 ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Με τον όρο παραβατική συμπεριφορά αναφερόμαστε σε εκείνες τις μαθητικές αταξίες που είναι φυσικά και ψυχολογικά επικίνδυνες για τα μέλη της σχολικής κοινότητας ή καταστροφικές για τη σχολική παρουσία καθώς και την παρουσία τρίτων, δηλαδή στις περιπτώσεις της απειλής της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, της σωματικής και της λεκτικής βίας, τις κλοπές, την εξαπάτηση και την οπλοφορία.

Η παρουσίαση των πιο πρωτότυπων ευρημάτων κάθε μιας συνιστώσας αυτής της κατηγορίας γίνεται κατά φθίνουσα συχνότητα ως προς τις εξής ομάδες: α) λεκτική και σωματική βία κατά συμμαθητή, β) λεκτική και σωματική βία κατά καθηγητή γ) κλοπή και υλική ζημία δ) εξαπάτηση, ε) οπλοφορία.

Οι δύο πρώτες ομάδες αποτελούν έκφραση της επιθετικότητας των μαθητών. Η λεκτική επιθετικότητα, η πρόκληση ψυχικής οδύνης με τη βοήθεια του λόγου, αποτελεί την πιο διαδεδομένη μορφή με την οποία εκδηλώνεται η επιθετική συμπεριφορά και θεωρείται ως η ηπιότερη έκφρασή της. Η λεκτική επίθεση είναι αυτή που προκαλεί συχνά, αν όχι πάντα, τη φυσική επιθετικότητα, σε σημείο που ορισμένοι πιστεύουν ότι οι προσβολές ξεπλένονται μόνο με αίμα.¹ Έτσι στην υποκατηγορία «λεκτική βία κατά συμμαθητή» καταγράφουμε τις περιπτώσεις που περιορίζονται στο λεκτικό επίπεδο, ενώ στην υποκατηγορία «σωματική βία κατά συμμαθητή» εκείνες που εξελίσσονται και φτάνουν και σε σωματικό επίπεδο. Η σωματική βία κατά συμμαθητή αντιπροσωπεύει το 4,4% των μαθητικών παραπτώσεων, ενώ η λεκτική μόλις το 1,6%. Την επιθετικότητα κατά των καθηγητών τη διακρίνουμε σε τρεις υποκατηγορίες με την εξής διαβάθμιση: απειλές με ποσοστό 3%, άσκηση σωματικής βίας κατά καθηγητή με ποσοστό 0,5% και επιθέσεις κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας με ποσοστό 0,4%.

2.3.1 ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ

Τα επεισόδια σωματικής βίας μεταξύ των μαθητών είναι συχνά και μερικές φορές μάλιστα αιματηρά. Υπάρχουν τραυματισμοί με γροθιές, με πέτρες ή με σουγιάδες, συνήθως χωρίς δόλο. Οι πέτρες εντάσσονται στο καθημερινό παιχνίδι και στοχεύουν κατά παντός ακινήτου και κινητού στόχου. Ο πετροπόλεμος ήταν το προσφιλέστατο «πολεμικό παιχνίδι» των ελληνόπουλων και φυσικά έκφραζε τη μιμητική διάθεση για τις πραγματικές ελληνοτουρκικές συρράξεις.² Οι μαθητές πετροβολούν διερχόμενα αυτοκίνητα, τηλεγραφικούς στύλους, πουλιά, συμμαθητές, περαστικούς.

Η επιθετικότητα σε συμμαθητή κυμαίνεται σε υψηλά επίπεδα, αλλά γενικά δεν αναφέρονται οι λόγοι των διαπληκτισμών των μαθητών. Ανάμεσα στις ελάχιστες πληροφορίες που διαθέτουμε είναι: κατά μαθητή ο οποίος μαρτύρησε στους καθηγητές κάποιον άτακτο συμμαθητή, μεταξύ αγοριών για λόγους ερωτικής αντιζηλίας, ή προσωπικής προσβολής, για λόγους τιμής ή άλλες προσωπικές διαφορές, σκληρές βίας κατά την περιφρούρηση απεργιακών κινητοποιήσεων κ.α. Πάντως τα επεισόδια είναι αρκετά σοβαρά, με επικίνδυνους τραυματισμούς στα μάτια και συχνή χρήση σουγιάδων:

«...μετά τὸ μάθημα τῆς γυμναστικῆς δι' ἀσήμενον ἀφορμὴν, διημέφθησαν μεταξύ τῶν ἀνωτέρω μαθητῶν δρυμεῖαι φράσεις, ὁ Κ.Δ. κατήνεγκε διὰ γρόνθου πλῆγμα κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ Σ.Κ., τοιοῦτον, ἐξ οὗ πλὴν τῆς παραμορφώσεως τοῦ προσώπου εὐρίσκεται ἐν κινδύνῳ καὶ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ παθόντος... ποινὴ 20 ἡμέρες ἀποβολῆς»³.

Ενώ άγριο και απάνθρωπο ξυλοκόπημα συμβαίνει σε αρκετούς διαπληκτισμούς μεταξύ συμμαθητών, συμπλοκές μεταξύ ομάδων μαθητών δεν παρουσιάζονται, παρά μόνο σε δύο περιπτώσεις: στη Μάνη όπου περιγράφεται άγρια συμπλοκή ομάδων οκτώ μαθητών⁴ και στον Πειραιά στη συνοικία Μανιάτικα (4ο Γ Πειραιά 1935). Το σχολείο θεωρεί αποστολή του

¹ Κούρτη Ε. Γλώσσα και επιθετικότητα, στο Η επιθετικότητα στην οικογένεια στο σχολείο και στην κοινωνία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997 σ. 69

² Ληξουριώτης Γ., Οι κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους, Δωδώνη, Αθήνα 1989 σ. 225

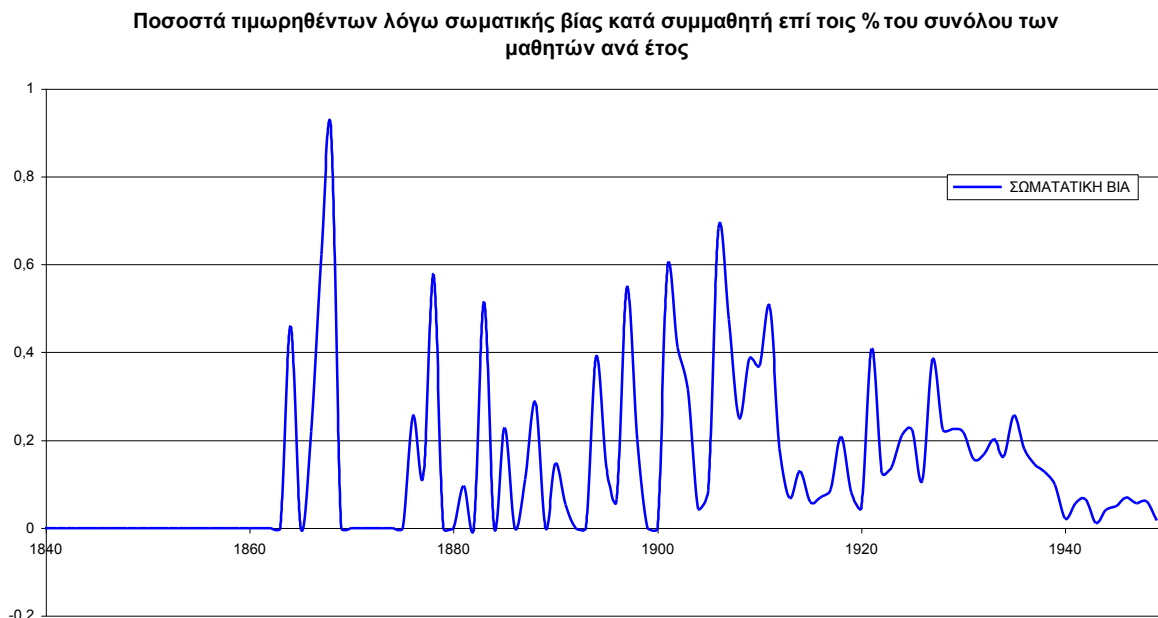
³ Γ Βέροιας πράξη 20/1930, ΓΑΚ Βέροιας

⁴ Γ Αρεόπολης, πράξη 49/3-4-1929, ΓΑΚ Σπάρτης

να συνετίσει τους μαθητές που γρονθοκοποούνται μεταξύ τους, για να προστατεύσει τον εαυτό του στα μάτια της κοινωνίας:

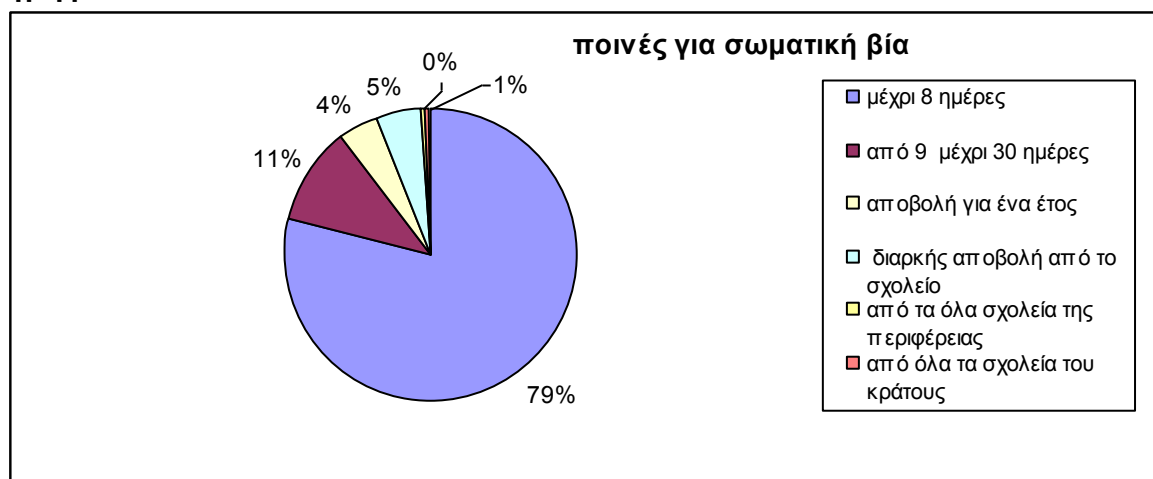
«...άλληλοχτυπήθησαν καὶ κατεξευτέλησαν ἑαυτοὺς καὶ διέσυραν τὸ ἐκπαιδευτήριον. Ἐπειδὴ εἰς τὰ ὄμματα τῆς κοινωνίας παρίσταται τὸ σχολεῖον ἐκτεθειμένον, διότι δι' αὐτῶν δίδεται λαβὴ διασυρμοῦ καθ' ὅλου τοῦ ἐκπαιδευτηρίου καὶ ὅτι οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἀσκεῖ πρὸς ἠθικὴν διάπλασιν τῶν τροφίμων του, ἀλλὰ ὅτι τὸ μῖσος καὶ τὰ ταπεινὰ πάθη ἐπικρατοῦσιν, ἐπειδὴ κάκιστα οἱ τοιοῦτοι ἐπιδρῶσι καὶ ἐπὶ τῶν ὑγιῶν στοιχείων καὶ τῶν νομοταγῶν μαθητῶν...»¹.

Διάγραμμα 2.3.1

Οι ποινές για σωματική βία σε συμμαθητή περιορίζονται σε 8 ημερών αποβολή κατά ποσοστό 79% όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα. Οι επόμενοι πίνακες μας δίνουν μερικές χαρακτηριστικές περιγραφές βίαιων επεισοδίων μεταξύ μαθητών και τις ποινές τους:

Διάγραμμα 2.3.2

Πίνακας 2.3.1α: Χαρακτηριστικές περιγραφές επεισοδίων σωματικής βίας με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας σε συμμαθητή
1864	1ο Γ Σπάρτης	6 ημέρες κράτηση	...δια χειρών και ροπάλων...
1897	2ο Γ Πάτρας	5 μέρες	ενεδρεύοντες έξω του γυμνασίου βάλουνι τους

¹ Γ Χανίων πράξη 39/1931, ΓΑΚ Χανίων

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας σε συμμαθητή
			διερχομένους μαθητάς δια λεμονίων και λίθων...
1901	Γ Τρικάλων	5 μέρες	...προς συμμαθητή: "Ιούδα κλπ"
1916	Γ Λευκάδας	5 μέρες	επετέθη δια του αλεξιβροχίου του...
1917	1ο Γ Χαλκίδας	5 μέρες	διότι αυτός αντέτεινε εις τας προτάσεις αυτού και άλλων να ζητήσωσι παρά του συλλόγου των καθηγητών ελάττωσιν της εξεταστέας εν τοις διαγωνίσματι ύλης
1918	2ο Γ Πάτρας	6 μέρες	...ωθούσαν αλλήλους
1921	1ο Γ Χαλκίδας	4 μέρες	...τον καταγγείλοντα αυτόν μαθητή
1921	2ο Γ Πάτρας	5 μέρες	συμπλακέντες κατά το διάλειμμα εν τη αιθούση της διδασκαλίας προεκάλεσαν δεινόν θόρυβον
1921	Γ Λιβαδειάς	8 μέρες	ετραυμάτισε δεινώς εις τον αριστερόν οφθαλμόν...
1921	Γ Λιβαδειάς	8 μέρες	...δια μάχαιρας...
1921	Γ Λιβαδειάς	8 μέρες	εγρονθοκόπησε αγρίως συμμαθητήν
1922	Γ Αρεόπολης	5 μέρες	...με σφεντόνα στο μάτι
1922	Γ Λιβαδειάς	8 μέρες	...ίνα εκδικηθῇ συμμαθητήν του, κατέστησε ὄργανον εκδικήσεως τον κουρέαν Π....
1922	Γ Φιλιατρών	7 μέρες	διαπληκτισθεῖς προς ἕτερον μαθητήν παρ' ολίγον να κατέστρεφε δια λίθου τον ἕτερον των οφθαλμῶν τούτου
1923	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	εκακοποίησεν ασπλάχνως συμμαθητήν του
1924	Γ Βέροιας	4 μέρες	...του ἔσχισε και το βιβλίο
1924	Γ Βέροιας	8 μέρες	εἶχε χτυπήσῃ καταγγείλοντα αυτόν μαθητήν της Β', εις παρατήρησιν του γυμνασιάρχου ἄρχισε να χειρονομή και να φωνάζῃ...
1925	1ο Γ Βόλου	5 μέρες	ἔσφιξε το λαιμό συμμαθητοῦ μέχρι πνιγμοῦ
1925	Γ Αγρινίου	3 μέρες	λαβὼν μέρος εις πετροπόλεμον...
1925	Γ Αμαρουσίου	8 μέρες	κατὰ αναφορὰν του σταθμάρχου του εν Αμαρουσίῳ σταθμοῦ, ενεργήσαντος ἑνορκον ἀνάκρισιν κατὰ των επιτεθέντων και κακοποιησάντων μαθητῶν του εν Αθήναις δεκάτου ἐλληνικοῦ σχολείου, ὅτε ἐπανήρχετο εκ της εις Πεντέλην ἐκδρομὴν των
1925	Γ Κυπαρισσίας	8 μέρες	εκακοποίησε ἔξωθεν της οἰκίας της...
1926	Γ Αγρινίου	6 μέρες	...διεπληκτῆσθη και ἐξυλοκόπησε εν τη οδῷ νέον τινα, ...ὅστις διαμαρτυρηθῆς δια την ἐπιβληθείσαν εις αὐτόν τιμωρία εἶπε ἐνώπιον των παρισταμένων καθηγητῶν, ὅτι θα ξεκοιλιάσῃ τον γέροντα ο οποίος ἦτο παρὼν κατὰ το ἐπεισόδιο...
1926	Γ Πύργου	7 μέρες	ἐπῆλπιε δια μελάνης το πρόσωπον συμμαθητοῦ εν τῷ βιβλιοπωλείῳ
1927	Γ Αλμυροῦ	8 μέρες	ξυλοκόπησαν διαφθορέα
1927	Γ Αρεόπολης	7 μέρες	ὄχι μόνον συνεπλάκησαν χθες εν τη αγορά, ...ἀλλὰ και σήμερον εν τῷ προαυλίῳ του γυμνασίου... και συνετέλεσαν οὕτω εις γενικὴν μεταξὺ των εκ των τέως δήμων Μέσης και Λεύκτρου καταγομένων μαθητῶν συμπλοκὴν
1927	Γ Φιλιατρών	6 μέρες	βαρέως ἐκακοποίησεν μαθητὴ της γ' ἐλληνικοῦ
1928	2ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	ἐπειδὴ κατὰ την παράδοσιν του μαθήματος των ἐλληνικῶν εκοιμάτο, διετάχθη να ἐξέλθῃ της αιθούσης, ἀλλὰ κατὰ το διάλειμμα ἐπετέθη κατὰ του συμμαθητοῦ του, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι οὗτος τον ἀνέφερεν εις τον οἰκεῖον καθηγητήν
1929	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	τραυμάτισε δια λίθου σοβαρῶς εις τα χεῖλη συμμαθητήν του
1929	Γ Μεσσήνης	3 μέρες	...ἀποδέχτηκε πρόκληση για συμπλοκή
1929	Γ Τρικάλων	5 μέρες	...δια σφενδόνας σε συμμαθητές
1929	Γ Πελοπίου	8 μέρες	...ηγήλει συμμαθητὴ με μαχαίρι
1929	Γ Χανίων	5 μέρες	τραυμάτισε συμμαθητὴ με μαχαίρι ἀστευδόμενος
1930	2ο Γ Τρίπολης	8 μέρες	...τραυμάτισε στο μάτι συμμαθητὴ με λίθο

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας σε συμμαθητή
1930	Γ Μεσολογγίου	3 μέρες	...συνεπλάκησαν εν μέση αγορά
1930	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	...εβασάνισε μαθητή δημοτικού
1930	Γ Χανίων	4 μέρες	εν μέση οδῷ διεπληκτίζετο και εγρονθοκοπείτο μετά τινος στρατιώτου... εξέθηκεν εις τα ὄματα της κοινωνίας το γόητρον του εκπαιδευτηρίου, ὥστε να γίνῃ αντικείμενον δυσμενῶν σχολίων... ο μαθητής είχε πειράξει την ἀδελφή του στρατιώτου και ἄλλοτε
1930	Γ Χανίων	6 μέρες	εσκεμμένως ἀνέτρεψε ἀπὸ του ποδηλάτου συμμαθητὴ του προξενήσας εις αὐτὸν κάταγμα κνήμης
1931	Γ Τρικάλων	8 μέρες	εφωράθη ἔξω της πόλεως συνοδεύων τας μαθητρίας της Γ' τάξεως., και αποδοκίμασθεῖς ἐπὶ τούτω ὑπὸ μαθητῶν τινων, ἔδειρε τον μαθητὴν της τάξεως Γ'
1932	1ο Γ Πάτρας	5 μέρες	...ολίγον ἔλειψε να εξορύξῃ αὐτοῦ τον οφθαλμὸν...
1932	2ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...διότι ο επιμελητὴς της τάξεως ἀνέγραψεν αὐτὸν ὡς ἀτακτον ἐν τῷ βιβλίῳ επιμελητείας, ὡς ἀπὸ τους κανονισμοὺς του σχολείου εἶχεν υποχρέωσιν
1932	2ο Γ Πειραιά	5 μέρες	ἠνώχλει μέχρι φορτικότητος τον συμμαθητὴν του και κατὰ την επακολουθήσασαν συμπλοκὴν ἐδάγκασε αὐτὸν εις το στήθος
1932	Γ Αργινίου	3 μέρες	λόγῳ παρενόχλησης της ἀδελφῆς μαθητῆ
1932	Γ Αμαλιάδας	8 μέρες	...δια σφυρίου
1932	Γ Αμαρουσίου	5 μέρες	ἔρριψε λίθον ἐξ ἀποστάσεως κατὰ της μαθητρίας ... ὅστις ἐπιτυχῶν ταύτην εις το στόμα ἔθρασε δύο ἐμπροσθίας αὐτῆς ὀδόντας
1933	1ο Γ Καλαμάτας	4 μέρες	εις στιγμὴν, καθ' ἣν εἶχε στρέψει την προσοχὴν του πρὸς τον πίνακα,... δι' ἀσήμαντον ἀφορμὴν ἐεράπισε τον γείτονα συμμαθητὴν του...
1933	1ο Γ Αργοστολίου	7 μέρες	λιθοβόλησε και ἐμώλωπισε συμμαθήτρια
1933	2ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ἐπειδὴ ἀνέφερε εις την διεύθυνσιν ὅτι ἐκάπνιζαν ἐν τῷ ἀποχωρητηρίῳ
1933	Γ Αργινίου	4 μέρες	ἀπὸ ἐρωτικὴ ἀντιζηλία
1934	4 ^ο Γ Θεσσαλονίκης	5 μέρες	φιλονικείσας μετὰ τινος συμμαθητοῦ, ἀντὶ να κτυπήσῃ αὐτὸν, ἐκτύπησε δια λίθου διερχόμενον διαβάτην, παρ οὐ οὔτε συγνώμην καν ἐζήτησε
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	ἐλιθοβόλησε ἓνα ραβίνον ἱερέα διερχόμενον πρὸ της σχολῆς
1935	1ο Γ Καλλιθέας	3 μέρες	ἐτρύπησε δια του μολυβδοκονδύλου ἀκουσίως συμμαθητὴν του
1935	7ο Γ Αθήνας	7 μέρες	κατὰ του επιμελητοῦ της τάξεως ἵνα μὴ καταδώσῃ τοὺτους εις τον κ. γυμνασιάρχην
1936	4ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	ἔχων σχέσεις μετὰ τινος δεσποινίδος ἐπετέθη μετὰ του δευτέρου κατ' αὐτῆς ἐν τῷ αλυσυλλίῳ ρίψαντες καρπούς (τσικουδα)
1936	Γ Αιγίου	8 μέρες	...ἐδάγκασεν εις τον ὦμον κατὰ την ὥραν του μαθήματος τον συμμαθητὴν του...
1938	1ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...τον φαλαγγίτην μαθητὴν ἄλλου σχολείου
1938	1ο Γ Αργοστολίου	6 μέρες	διεπληκτίσθησαν ἐν τῇ οδῷ καθ' ἣν στιγμὴν ἡ φάλαγξ των φαλαγγιτῶν της ΕΟΝ μετέβαινε εις την πλατείαν δι' ἀσκήσεις και ἐγένοντο οὕτω αἵτιοι της διαλύσεως της φάλαγγος
1938	8ο Γ Αθήνας	2 μέρες	...κράτησε τον χαρτοφύλακα αὐτουνοῦ που ἔδερνε...
1938	8ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...ἐνεκα ἐρωτικῶν λόγων και πειραγμάτων...
1938	Γ Αμαλιάδας	5 μέρες	...εγρονθοκοποῦντο κατὰ την ὥραν του μαθήματος της ἱστορίας
1938	Γ Πύργου	8 μέρες	...μαθητὴ της Α' γιατί δεν πῆγε να του αγοράσῃ τσιγάρα
1941	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	ιστάμενοι ἐν τῇ Λ. Αλεξάνδρας ἔβαλον δι' ἐλαστικοῦ ἐναντίον διαβατῶν και ἐναντίον καθηγητοῦ

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας σε συμμαθητή
1942	6ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	...χάριν αστεϊσμού ενέπηξε σουγιάν εις την ωμοπλάτην συμμαθητού του
1942	Γ Μεσσήνης	5 μέρες	...εγύμνωσαν συμμαθητή
1942	Γ Φλώρινας	6 μέρες	...συμπλοκή κατά τη διανομή συσσιτίου
1944	2ο Γ Χαλκίδας	6 μέρες	...για την τιμή της αδελφής του
1944	Γ Διαβολιτισίου	7 μέρες	...επετέθηκαν σε μαθήτρια της Στ', παρεμόνευον με ψαλίδι ανά χείρας και είχαν την πρόθεσιν να κουρώσι ταύτην
1945	2ο Γ Χαλκίδας	7 μέρες	...διότι χειροκρότουν τα προσερχόμενα εις την δοξολογίαν της 25ης Μαρτίου εθνικιστικά σωματεία μετά των λαβάρων των
1946	6ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	...κατά επιμελητή για να του σβήση την απουσία
1947	Γ Μεσσήνης	2 μέρες	ερράπισεν συμμαθητή καταργήσας ούτω τον καθηγητή
1948	Γ Άργους	4 μέρες	αλληλοεκτυπώνον κατά την διαδρομήν της εκδρομής επί των αυτοκινήτων δια διαφόρων αντικειμένων (αυγών, άρτων, κλπ))
1949	1ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...τον επιμελητή, γιατί τον κατήγγειλε ως άτακτο
1949	1ο Γ Βόλου	8 μέρες	...γιατί δεν του έδωσε αρτίδιο προοριζόμενο για άπορους μαθητές
1949	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...δια πιστολίου παιδιάς ετραυμάτισεν εις τους οφθαλμούς τον μαθητήν της Εμπορικής Σχολής, γινόμενος ούτως αίτιος απωλείας του δεξιού οφθαλμού τούτου και σοβαράς βλάβης του αριστερού

Πίνακας 2.3.1β: Χαρακτηριστικές περιγραφές επεισοδίων σωματικής βίας με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας σε συμμαθητή
1864	1ο Γ Σπάρτης		δια λίθου, αποβολή μέχρι την εκδίκαση
1864	1ο Γ Σπάρτης		δια πιστολίου, αποβολή μέχρι την εκδίκαση
1877	1ο Γ Σπάρτης	30 μέρες	ετραυμάτισε τον συμμαθητήν του ως πρώτον υπακούσαντα τη επιβληθείση ολοκλήρω τη τάξει ποινή δια την εκ συστάσεως απουσία αυτής από του μαθήματος της ιστορίας και των λατινικών
1883	1ο Γ Σπάρτης	10 μέρες	επετέθηκαν κατά συμμαθητών των οι οποίοι δεν θέλησαν να υπακούσωσιν εις την θέλησιν αυτών όπως απουσιάσωσιν του μαθήματος της γαλλικής
1890	Γ Πύργου	150 μέρες	...δια τα καθ' υποτροπήν ατακτήματα και την εν καφενείω συμπλοκήν αυτού
1890	Γ Φιλιατρών	60 μέρες	ερίσας προς συμμαθητήν επετέθη κατ' αυτού δια σιδηρού οργάνου, δι ού διετρύπησε το επανωφόριόν του και προεξένησεν αμυχήν εις το δέρμα όπισθεν της ράχης...
1894	1ο Γ Πάτρας	150 μέρες	λιθοβολούσαν συμμαθητές
1894	1ο Γ Τρίπολης	20 μέρες	επί αρπαγή πραγμάτων συμμαθητών και βιαιοπραγίας κατ' αυτών
1897	Γ Δημητσάνας	10 μέρες	συκοφαντηθέντες παρά του Δ. και υβρισθέντες εν μέσω αγορά ως κίναϊδοι... επετέθησαν δόντες αυτώ ραπίσματα...
1902	2ο Γ Πάτρας	30 μέρες	ελάκτισε συμμαθητήν, διότι ούτος κατάγγειλε αυτόν ότι διαρκούντος του μαθήματος εθορύβει
1903	Γ Λευκάδας	180 μέρες	...έξωθεν του δημοτικού θεάτρου επλήγωσεν ελαφρώς δια κονδυλομαχαιρίου κάτωθεν της ωμοπλάτης τον συμμαθητήν του
1904	Γ Λευκάδας	90 μέρες	...χθές έξωθεν του φρουρίου έλθών εις έριν προς τον μαθητήν της αυτής τάξεως, υφ ού προεκλήθη δι ύβρεων δεινών, έπληξεν αυτόν κατά τον αριστερόν βραχίονα δια μαχαιροκονδύλου...
1905	Γ Γυθείου	180 μέρες	...και δια λιθοβολισμών παρενώχλει τους συμμαθητάς αυτού ευρίσκομένους εν ταις αιθούσοις των παραδόσεων

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας σε συμμαθητή
1906	1ο Γ Σπάρτης	10 μέρες	...νύξαντι δι εγχειριδίου τον συμμαθητήν του
1911	Γ Ναυπλίου	10 μέρες	...προσδέσας μικρόν μαθητήν σε δέντρο
1929	Γ Αργινίου	15 μέρες	..λογομαχίας εκτός του σχολείου εκαιροφυλάκτησε όπως εκδικηθή μαθητήν της Δ', τέλος δε συναντήσας αυτόν τον εκτύπησε δις εις το πρόσωπον δια γρόνθου, συλληφθείς δε υπό χωροφύλακος και ευρεθείσης επ' αυτού μαχαίρας εστάλη εις την εισαγγελίαν Μεσολογγίου
1930	Γ Βέροιας	20 μέρες	δια γρόνθου ...πλήγμα κατά του αριστερού οφθαλμού
1930	2ο Γ Καλαμάτας	45 μέρες	ετραυμάτισε δια μαχαιριδίου νεάνιδα τινα εν κεντρικώ οδώ της πόλεως... πρό 3 μηνών ο αδελφός της τραυματισθείσης εφόνευσε τον αδελφόν του ειρηνένου μαθητού. ...Την διαγωγήν τούτου χαρακτηρίζει ως κακήν
1931	Γ Ανδρίτσαινας	από το σχολείο	...κτύπησε με βάτο, τον υπεύθυνο ευταξίας στα γαλλικά
1931	Γ Καβάλας	από το σχολείο	...για εξύβριση οικογενειακής τιμής, μαθητής με πατέρα ψυχοπαθή
1932	1ο Γ Σπάρτης	30 μέρες	παίζων αδεξίως εχτύπησε δια λίθου εις το μέτωπον οδηγόν αυτοκινήτου
1932	Γ Βέροιας	από το σχολείο	δυσ φορές μπήκε στην τάξη και χαστούκισε τον συμμαθητή του, που τον μαρτύρησε
1934	Γ Αρεόπολης	15 μέρες	...δια λίθου, χωροφύλακα
1935	1ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...ήθλεν εις το γυμνάσιον την 5ην Νοεμβρίου φέρων γκλόμπς και προεκάλει συζήτησιν επί των αποτελεσμάτων του δημοψηφίσματος
1935	4ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...για άγρια συμπλοκή
1935	Γ Ληξουρίου	από το σχολείο	...ίνα ματαιώση την θεατρικὴν παράστασιν
1938	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	15 μέρες	...ελιθοβόλουν αλλήλους
1939	Γ Ναυπάκτου	ένα έτος	...εξεσφενδόνισε λίθον και εξώρυξε τον αριστερό οφθαλμό μαθητού δημοτικού σχολείου
1939	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	16 χρονών κατεδικάσθη εις 20ήμερον φυλάκισιν επί απρομελετήτοις τραύμασι και παρανόμω οπλοφορία
1941	Γ Πολυγύρου	15 μέρες	...επειδή διέδιδε εις βάρος συμμαθητηρίας του σχόλια περί δήθεν ερωτικών σχέσεων με κάποιον
1944	Γ Αργινίου	διαγωγή επίμεμπτη	...συμπλοκή με χρήση σουγιά εξ αιτίας παράφρασης του θούριου "του αητού ο γιός" του Βασιλιά Γεωργίου Β' σε "του αητού ο γιός έγινε γιατρός να γιατρεύη τα κορίτσια από πίσω κι από μπρός"
1945	Γ Τρικάλων	διαγωγή κακή	συνεπλάκη μετά εξωσχολικού κατά την ημέραν της εορτής της Σημαίας και εξαγαγών μάχαιραν ετραυμάτισε τον ανωτέρω, συλληφθείς και προφυλακισθείς...
1948	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	παρενόχλησαν γυμναστή χτυπώντας μαθητές με σφεντόνα

2.3.2 ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ

Η λεκτική βία, πολύ συνηθισμένο φαινόμενο σε παιδιά μικρής ηλικίας, συνίσταται σε χλευασμούς, κοροϊδίες, περιφρόνηση, ειρωνεία, υπονοούμενα ή ψευδείς διαδόσεις, απειλές και λεκτικούς διαξιφισμούς, που σπανίως σταματάνε στο λεκτικό επίπεδο. Οι συνηθισμένοι για την ηλικία αυτή διαπληκτισμοί δεν συνιστούν παραβατική συμπεριφορά, αφού η λεκτική βία μεταξύ των μαθητών θεωρείται μέχρι ενός σημείου «φυσιολογική», πιθανόν όμως να την προοιωνίζουν. Μέσα στους πρωταρχικούς στόχους του πειθαρχικού συστήματος του σχολείου είναι η αποτροπή της αυτοδικίας και η αναφορά κάθε σχετικού συμβάντος προς επίλυση στον εκπαιδευτικό. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα. Όπως και στην περίπτωση της σωματικής βίας, υπάρχουν συχνά καυγάδες με μαθητές, οι οποίοι μαρτύρησαν στους καθηγητές κάποιον άτακτο συμμαθητή τους.

Πίνακας 2.3.2 Χαρακτηριστικές περιγραφές επεισοδίων λεκτικής βίας σε συμμαθητή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1887	Γ Πύργου	50 μέρες	...λέγων λόγους αισχρούς
1898	1ο Γ Αθήνας	90 μέρες	...ρυτταρογράφημα κατά συμμαθητού του
1915	Γ Λευκάδας	8 μέρες	...ύβριν κατά του συμμαθητού του ότι είναι κίναϊδος
1920	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...αναιτίως εκολάφησε συμμαθητή του
1924	Γ Μολάων	ένα έτος	"όταν θα βγούμε έξω θα τα πούμε..."
1925	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	μετά την ανακοίνωση της ποινής του είπε χαμηλή τη φωνή "το βράδυ θα σου δείξω "...
1926	Γ Λιβαδειάς	5 μέρες	...παρηνόχλουν τον συμμαθητή των κατά τρόπον δεικνύοντα ψυχρήν πλήρην χαιρεκακίας και φθόνου...
1927	Γ Αγρινίου	4 μέρες	...γιουχαίιζε τους γυμναζομένους μαθητάς εις τας γυμναστικές επιδείξεις
1929	Γ Αμαλιάδας	6 μέρες	...μίλησε προσβλητικά στο γιο του καθηγητή θεολογίας
1930	Γ Χανίων	2 μέρες	...προσέβαλε τον επιμελητή διαγράψας το όνομά του ως ατακτήσαντα
1930	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...για προσβολή ανδρικής τιμής
1932	Γ Χανίων	8 μέρες	...λογομαχία μετά μαθητού του Πρακτικού
1933	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...επειδή αναφέρθη ως θορυβών υπό του επιμελητού...
1936	Γ Αμαρουσίου	6 μέρες	είπε στο συμμαθητή του όταν τον μαρτύρησε που θορυβούσε "σέβομαι τον κ. καθηγητήν και δεν σε δέρνω"
1937	Γ Αγρινίου	8 μέρες	...διότι τον ανέφερε δι αταξίαν
1937	7ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	..."γαμώ τη μάνα σου πουσταριό"
1938	Γ Ληξουρίου	3 μέρες	...ειρωνευόμενος την βραδυγλωσσίαν αυτού
1938	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...αποκάλεσε την επιμελητή "ρουφιάνο"
1939	Γ Διδυμότειχου	20 μέρες	...συκοφάντησε συμμαθητή ως "χαφιέ" καθηγητή
1941	Γ Νάξου	8 μέρες	...εμπαιζόντες μαθητάς διότι έκοψαν τα μαλλιά των
1945	2ο Γ Χαλκίδας	7 μέρες	...απειλούσε συμμαθητή και τον αποκαλούσε προδότη συμμαθητών
1948	Γ Παραλίας Καλαμάτας	5 μέρες	...απείλησε τον απουσιολόγο για να σβηστή η απουσία του
1949	Γ Παραλίας Καλαμάτας	διαγωγή καλή	...ένεκα ερωτικής αντιζηλίας
1949	Γ Γρεβενών	4 μέρες	επειδή μια νέα μαθήτρια από την Αθήνα παρουσίαζε εξαιρετική επίδοση εις την έκθεση ιδεών και ήταν από τις καλύτερες μαθήτριες και μαθητές, συμμαθήτρια την απείλησε ότι αν εξακολουθή να γράφη καλώς εκθέσεις και να γίνεται αφορμή να βαθμολογείται κακώς το πλείστον της τάξεως, θα την αναφέρει εις την αστυνομίαν

2.3.3 ΑΠΕΙΛΗ ΚΑΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

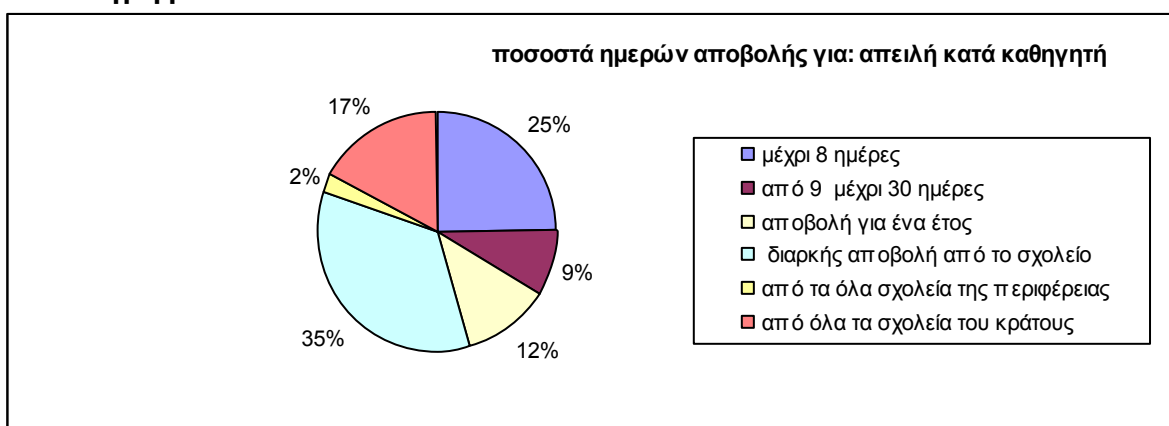
Οι απειλές σε καθηγητή αντιστοιχούν στο 2,97% του συνόλου των παραπτωμάτων, με 5,87% και 2,87% τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα αντίστοιχα. Όπως και στην περίπτωση της λεκτικής βίας κατά συμμαθητών, καταγράψαμε εδώ μόνο τις περιπτώσεις που περιορίζονται στο λεκτικό επίπεδο. Η συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων της λεκτικής βίας προς τους καθηγητές σχετίζεται με τον επιλεκτικό ρόλο του σχολείου, δηλαδή αφορά απόρριψη στις εξετάσεις, χαμηλή βαθμολογία, ή παρεμπόδιση αντιγραφής. Ένα μικρό ποσοστό σχετίζεται με θέματα πειθαρχίας και ποινών. Κάθε συμβάν λεκτικής βίας εμπεριέχει συνήθως πολλαπλών υποκατηγοριών παρεκτροπές, αφού μπορεί να ξεκινήσει από μια παρεμπόδιση αντιγραφής ή μια χαμηλή βαθμολογία και να καταλήξει ακόμη και σε ζήτημα οπλοφορίας:

«...ἐπιτηρῶν εἰς τὸ μάθημα τῶν Νέων Ἑλληνικῶν ἐν τῇ Γ' τάξει ἀντελήφθη, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος μαθητῆς ἐπιθύριζε καὶ παρηνώχλει τοὺς συμμαθητάς του, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν παρουσίαν τοῦ

ὡς ἐπιτηρητοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠναγκάσθη νὰ συστήσῃ αὐτῷ νὰ ἡσυχάσῃ... ἡ τοιαύτη ὁμῶς παρατήρησις αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ συνετίσῃ τὸν μαθητὴν, τουναντίον τὸν ἐξώργισε, διότι ἀμέσως ἠγέρθη καὶ κτυπῶν προκλητικῶς τὴν χεῖρα του ἐπὶ τοῦ θρανίου εἶπε "πὰρ τὸ χαρτί". Πρὸ τῆς τοιαύτης στάσεως τοῦ μαθητοῦ τούτου ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ ἡρέμα εἰς τὴν τάξιν καὶ νὰ τῷ συστήσῃ νὰ συνεχίσῃ γράφων χωρὶς ὁμῶς νὰ συνεννοῖται· ἄλλ' ὁ μαθητὴς ἀντὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς συστάσεις, τουναντίον ἐξεμάνη εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ ἀπειλήσῃ αὐτὸν λέγων "μὴ ζῶ ἔχω, ἀλλὰ πέντε θὰ τὴν πληρώσουν"¹. Καί:

«...ὁ μαθητὴς τῆς Β' τάξεως παραφυλάξας ἔξωθεν τοῦ γυμνασίου περὶ τὴν 8 π.μ. τῆς χθὲς ἠπειλήσεν τὸν κ. Α. διὰ τῆς φράσεως «καλὰ θὰ ἰδοῦμε», διότι ἠρνήθη νὰ εἶπῃ εἰς αὐτὸν τοὺς βαθμοὺς τῶν ἑλληνικῶν. Ὅτι ἔν τέταρτον τῆς ὥρας μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ὁ ἐν λόγῳ μαθητὴς κληθεὶς ἐν τῷ γραφείῳ, ἵνα παρατηρηθῇ διὰ τὴν ἀπρεπῆ συμπεριφορὰ του, ἔλαβε στάσιν ἀπειλητικὴν ὅπερ ἐξήγειρεν τὸν κ. Α. ἐν ταραχῇ εἰσέτι διατελοῦντα μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ τὸν ραπίσῃ, ὁ δὲ μαθητὴς ἐπεχείρησεν ὅπως ἐξαγάγῃ μάχαιραν, ἣν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὴν ὁποῖαν ὁ κ. γυμνασιάρχης, ὅστις τὴν στιγμὴν ἐκείνην εὐρίσκει ἐκτὸς γραφείου..., σπεύσας βίᾳ ἀφήρεσεν αὐτήν.... Ὅτι κατὰ μαρτυρίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. ἤκουσεν αὐτὸν νὰ λέγῃ «ἀφῆστε με νὰ τὸν σκοτώσω», διότι οὗτος ὡς ἐπιτηρητὴς ἐν τῷ μαθήματι τῶν γαλλικῶν συνέλαβεν αὐτὸν ἀντιγράφοντα...»².

Διάγραμμα 2.3.3

Οι τιμωρίες εἶναι πολὺ αυστηρές, ὅπως καὶ γιὰ τὰ ἐγκλήματα κατὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς σωματικῆς ακεραιότητος, αφοῦ γιὰ τὸ 66% τῶν περιπτώσεων σημαίνουν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Ἀρκετές φορές τὰ περιστάτικα καταγγέλλονται καὶ στὴ δικαιοσύνη. Στὸ θέμα σχετικὰ με τὴν ποινικὴ δίωξη μαθητῶν ποὺ ἀπειλοῦν καὶ δέρνουν τοὺς δασκάλους τοὺς ἀναφέρεται καὶ τὸ υπ' αριθ. 7849/2-10-1872 ἐγγράφο τοῦ Υπουργείου Παιδείας πρὸς τὸ Υπουργεῖο Δικαιοσύνης. Τὸ ἐγγράφο ζητᾷ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐισαγγελεῖς τοὺς κράτους νὰ καταδιώκουν καὶ νὰ τιμωροῦν με αυστηρότητα τοὺς θρασεῖς καὶ αὐθάδεις μαθητὲς διαφόρων σχολείων ποὺ «...ἀπειλήσαντες καὶ δι' ὀπλῶν βαλόντες διδασκάλους καὶ καθηγητὰς αὐτῶν, διότι ἐνόμισαν ἑαυτοὺς ἢ ἀδίκως τιμωρηθέντας ἢ ἐν τοῖς προβιβασμοῖς δῆθεν ἀδικηθέντας... ἵνα δι' ἀπειλῆς καὶ βίας ἀποκτήσωσιν ὅ,τι ἐξ ἀμελείας καὶ ἀνικανότητος ἐστερήθησαν...» ἐμείναν ἀτιμώρητοι ἢ τιμωρήθηκαν ἥπια³.

Απὸ τὴν καμπύλη τῆς ποσοτικῆς μεταβολῆς τῆς ἀσκούμενης λεκτικῆς βίας τῶν μαθητῶν πρὸς τοὺς καθηγητὲς σὲ σχέση με τὸ χρόνο, παρατηροῦμε ὅτι αὐτὴ ἀποτελεῖ ἓνα «διαχρονικὸ» παράπτωμα ὅπου τὸ 1866 καὶ τὸ 1897 ὑπάρχουν οἱ υψηλότερες κορυφές. Μποροῦμε νὰ υποθέσουμε ὅτι αὐτὸ πιθανόν νὰ οφείλεται στὴν εκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περὶ αὐστηρότητας τῶν ἐξετάσεων, ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ δείγμα μας ὅλον τὸν 19^ο αἰῶνα εἶναι πολὺ μικρὸ γιὰ νὰ μας ἐπιτρέψει νὰ κάνουμε ἀσφαλὴ συνδεσὴ τῆς υποθέσεως μας με τὰ ευρήματα. Γιὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1920 καὶ 1930 ὁμως, ὅπου τὸ δείγμα μας εἶναι μεγάλον, φαίνεται νὰ ὑπάρχει συνδεσὴ με τὴν αὐξηση τῆς αὐστηρότητας τῶν ἐξετάσεων καὶ τὴν ἀπ' αὐτὴ συνεπαγόμενὴ ἀποτυχία κάποιων μαθητῶν: Οἱ υψηλότερες κορυφές ἐμφανίζονται τὸ 1922, 1^η χρονιά μαζικῶν ἀπεργιῶν με αἴτημα τὴν κατάργηση τῆς βάσεως τοῦ 10 στα Μαθηματικά, στα Ἀρχαῖα καὶ στα Νέα Ἑλληνικά καὶ τὸ 1933 ὅπου ὑπάρχουν κινητοποιήσεις κατὰ τῶν αυξανόμενων περιοριστικῶν μέτρων καὶ τῆς αὐστηρότητας τῶν ἐξετάσεων.

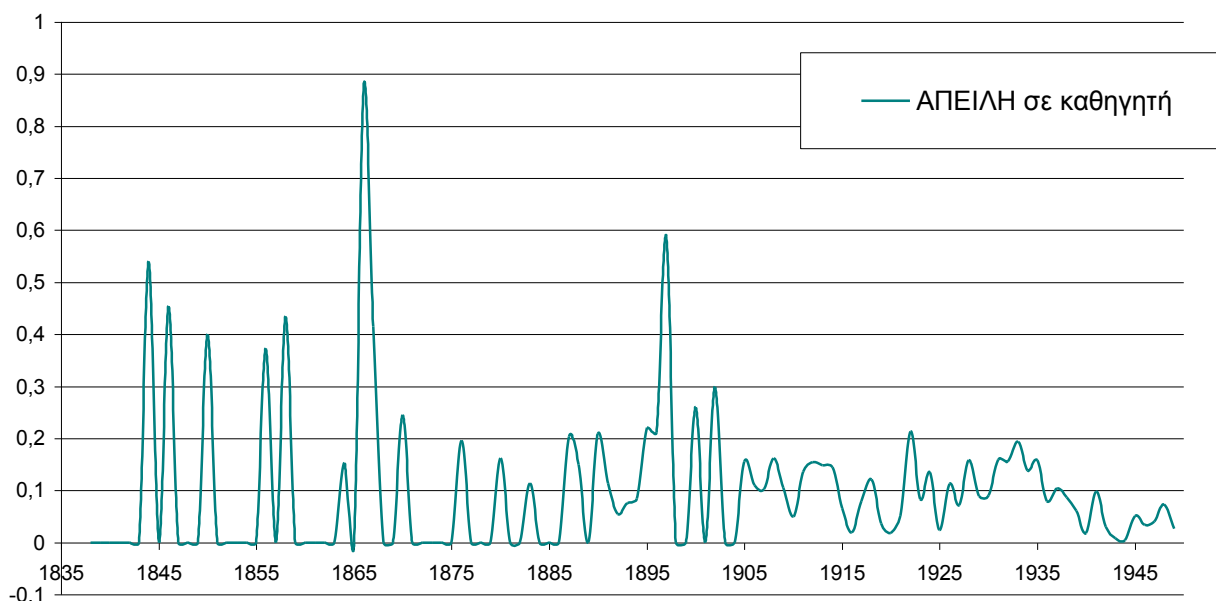
¹ Γ. Βέροιας πρᾶξη 20/6-2-1936, ΓΑΚ Βέροιας

² Γ. Λευκάδας, πρᾶξη 16/21-6-1927, 1^ο ΓΕΛ Λευκάδας

³ Τσουμελέας – Παναγόπουλος, Ἡ ἐκπαίδευσίς μας στὰ τελευταῖα 100 χρόνια, Αθήνα, 1933, σ. 103-104

Διάγραμμα 2.3.4

Ποσοστά τιμωρηθέντων για λεκτική βία κατά καθηγητή επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Γενικά, οι βίαιες αντιδράσεις απορριφθέντων μαθητών αποδίδονται από το σύλλογο των διδασκόντων στην κακή φύση τους:

«Εν Πύργῳ σήμερον τῇ Πέμπτῃ Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1894 συνελθὼν ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν μετὰ δικαίας δυσθυμίας ὅπως ἀποφασίσῃ περὶ τῶν τριῶν ἀπορριφθέντων μαθητῶν τῆς Γ' τάξεως Ι.Σ., Γ.Κ. καὶ Β. Κ., οἵτινες μετὰ τὴν ἀπόρριψιν αὐτῶν ἐπιλαθόμενοι τοῦ ὑψηλοῦ ἀξιώματος τοῦ μαθητοῦ ὕβρισαν τὸν σύλλογον κάτωθεν τοῦ γυμνασίου ἀγροικότατα καὶ ἠπειλήσαν καὶ δεινῶς ἡσέβησαν πρὸς αὐτόν, τὴν δὲ ἀκόλουθον ἡμέραν περὶ μέσα νύκτας ἔρριψαν λίθους εἰς τὰ παράθυρα τῶν οἰκῶν τῶν καθηγητῶν, ἐπὶ δὲ τῆς θύρας τοῦ γυμνασιάρχου ἐκόλλησαν σάτυραν μεστὴν ἀνοησιῶν καὶ ἀκαθαρσίας, λαβὼν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ 24ον ἄρθρον τοῦ Διατάγματος τῆς 12ης Ἰανουαρίου 1893 ἐκ μιᾶς γνώμης ἀποβάλλει διὰ παντός τοῦ γυμνασίου τούτου τοὺς εἰρημένους ἀσεβεῖς καὶ κακοήθεις καὶ ἀθλίους μαθητὰς ὡς παράδειγμα τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς καὶ καθόλου τῇ νεότητι χρεῖαν ἔχουσι ἠθικοῦ μᾶλλον ἢ πνευματικοῦ φωτός!»¹

Σε αρκετές περιπτώσεις «η κακή φύση» τεκμηριώνεται από το ιστορικό του μαθητή, παρόλο που δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου ο μαθητής ξεσπά με την ανακοίνωση των αποτελεσμάτων απόρριψης, ενώ η προηγούμενή του συμπεριφορά δεν έχει κάτι το μεμπτό, όπως λόγου χάρη στην περίπτωση αποστολής απειλητικής επιστολής:

«Ἐπειδὴ ἡ πρᾶξις αὕτη, διασαλεύουσα ἐκ θεμελίων αὐτὴν τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐκπαιδευτηρίου, εἶναι ἀξία μεγίστης τιμωρίας, ὁ δὲ διαπράξας αὐτὴν μαθητὴς δὲν ἔχει πλέον οὐδεμίαν θέσιν ἐν τῷ ἐκπαιδευτηρίῳ τούτῳ, οὗ τοὺς καθηγητὰς, ἀντὶ νὰ εὐγνωμονῇ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ μόχθοις πρὸς μόρφωσιν καὶ ἐξανθρωπισμὸν αὐτοῦ, ἀπειλεῖ δι' ἀνωνύμων ἐπιστολῶν (τὸν καθηγητὴν τῶν φυσικῶν)... ἐπειδὴ οὐχ ἥττον δὲν εἶναι δίκαιον νὰ κλεισθῇ εἰς αὐτόν πάσα θύρα πρὸς ἠθικοποίησιν αὐτοῦ, καθ' ὅσον ὁ σύλλογος λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν προτέραν αὐτοῦ διαγωγὴν, φρονεῖ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ μεταμεληθῇ καὶ βελτιωθῇ καὶ ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη εἶναι μᾶλλον ἀποτέλεσμα νεανικῆς κουφότητος καὶ οὐχὶ πεπορωμένης διανοίας, διὰ ταῦτα, ὁ σύλλογος ἀποβάλλει διὰ παντός ἐκ τοῦ γυμνασίου τούτου τὸν ...μετὰ δικαίωματος μετεγγραφῆς...»².

Κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα μάλιστα, ὅπου ἡ ἐπιθετικότητα τῶν μαθητῶν πρὸς τοὺς καθηγητὰς εἶναι πιο μεγάλη, ὁ σύλλογος τοῦ 1^{ου} γυμνασίου Τρίπολης αἶρει τὴν ἀποβολὴ μαθητῆ για πάντα ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἀφοῦ περάσουν δύο χρόνια μετὰ τὸ συμβάν καὶ ὁ ἴδιος ζητήσῃ μετανιωμένος συγνώμη, παρότι ἡ ἐφορεία τοῦ γυμνασίου εἶχε περιορίσει τὴν ποινὴ σε ἐξάμηνη ἀποβολή, λόγω καλῆς προηγούμενης διαγωγῆς:

«Ἐν Τριπόλει τῇ 12 Σεπτεμβρίου 1887 συνελθοῦσα ἡ ἐφορεία τοῦ γυμνασίου τούτου τῇ προσκλήσει τοῦ προέδρου αὐτῆς συγκειμένη ἐκ τοῦ Νομάρχου Ἀρκαδίας ... τοῦ δημαρχοῦντος Α' παρέδρου ... δικηγόρου καὶ τοῦ ... ἱατροῦ, ὅπως λάβουσι ὑπ' ὄψιν τὴν αἴτησιν ... περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς

¹ Γ. Πύργου πρᾶξις κά/5-6-1894, ΓΑΚ Πύργου

² 8^ο Γ. Αθηνῶν, πρᾶξις ιζ/1915

αποφάσεως τῆς 2ας Ἰουλίου ἔ.ἔ....δι ἧς ἀπέβαλον διὰ παντὸς ἐκ τοῦ γυμνασίου τοῦτου τὸν προειρημένον μαθητὴν τῆς Α' τάξεως, - ἐπειδὴ ὁ μαθητὴς μετὰ τὸ ἄκουσμα τῆς ὑποχρεώσεως αὐτοῦ νὰ ἐπανεξετασθῇ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ κατὰ τὰς συμπληρωματικὰς ἐξετάσεις τοῦ ἱσταμένου μηνὸς ἐξεφράσθη αὐθαδῶς κατὰ τῆς ἀποφάσεως τῶν κ.κ. καθηγητῶν ὑβρίσας καὶ ἀπειλήσας καὶ τὸν καθηγητὴν κ. Φ. - ἐπειδὴ ὁ πατὴρ του ἐξέφρασε πατρικὰ παράπονα πρὸς τὸν εἰρημένον καθηγητὴν - ἐπειδὴ δὲν κατηγγέλθησαν ἐνώπιον τῆς Δικαστικῆς ἀρχῆς- ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἀποφάσεως τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν δὲν προκύπτει, ὅτι ὁ διὰ παντὸς ἀποβληθεὶς τοῦ γυμνασίου μαθητὴς ἐτιμωρήθη ἄλλοτε ἔνεκα παρακοῆς, κακῆς διαγωγῆς καὶ ἀμελείας καὶ αἱ ἐπαναληφθεῖσαι προσπάθειαι τῶν κ.κ. καθηγητῶν πρὸς διόρθωσιν τοῦ μαθητοῦ τοῦτου ἀπέβησαν μάταια, ἵνα δικαιολογηθῇ τὸ σκληρὸν τοῦτον μέτρον τῆς διὰ παντὸς ἀποβολῆς ἐκ τοῦ γυμνασίου, ἐπομένως ἡ ἐπιβληθεῖσα ποινὴ θεωρεῖται ὑπερβολικὴ - διὰ ταῦτα ἡ προειρημένη ἐφορεία τοῦ γυμνασίου ἰδοῦσα τὸ 56ον ἄρθρον τοῦ ὀργανικοῦ Νόμου τῶν γυμνασίων καὶ ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ κράτους καὶ τὴν ὑπ. Ἀριθ. 6815 τῆς 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 1857 ἔτους ἐγκύκλιον τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας περιορίζει τὴν ἀποβολὴν εἰς ἑξὶ μῆνας ἀρχομένους ἀπὸ τῆς 2ας Ἰουλίου ἔ.ἔ.»

Πρᾶξις 12, «Ἐν Τριπόλει σήμερον τὴν 20ην Σεπτεμβρίου 1889 συνελθόν... ὅπως ἀποφανθῇ περὶ τοῦ μαθητοῦ τοῦτου... Ἐπειδὴ ὁ περὶ οὗ πρόκειται μαθητὴς δι' ἀναφορᾶς του μετανοεῖ διὰ τὴν παρεκτροπὴν ἐκείνην καὶ ζητῶν συγνώμην ἐπὶ ταύτῃ ὑπόσχεται νὰ δεῖξῃ ἐν τῷ μέλλοντι διαγωγὴν ἀρμόζουσα πρὸς τὸ τοῦ μαθητοῦ ἀξίωμα, - ἐπειδὴ ἡ ποινὴ αὐτοῦ περιορίσθη διὰ τῆς ὑπ ἀριθ 8 πράξεως τῆς ἐφορείας τοῦ γυμνασίου. Διὰ ταῦτα ὁ σύλλογος ἐπαρκῆ θεωρῶν τὴν μέχρι τοῦδε ποινὴν αὐτοῦ συγχωρεῖ αὐτὸν καὶ ἐπιτρέπει τὴν ἐγγραφὴν αὐτοῦ ἐν τῷ μαθητολογίῳ τοῦ γυμνασίου τοῦτου καὶ εἰς τὴν προσήκουσαν τάξιν...»¹.

Σε ελάχιστες περιπτώσεις ὁ σύλλογος διαβλέπει στὴν ἐπιθετικότητά του μαθητὴ νευρασθένεια, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ἀπαλλακτικὸ στοιχεῖο. Ἡ αἴτηση συγνώμης ἀπὸ μεριᾶς του μαθητὴ υπολογίζεται θετικὰ, ἀλλὰ σὲ κάθε περίπτωση οἱ μαθητὲς τιμωροῦνται παραδειγματικά: «...ἐν τῷ τόσῳ μεγάλῳ ἀριθμῷ τῶν μαθητῶν τοῦ γυμνασίου μας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ὑπάρξωσι καὶ φύσεις κακαί, αἱ ὁποῖαι πρέπει παραδειγματικῶς νὰ τιμωρηθῶσι χάριν τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν λοιπῶν μαθητῶν»². Ἀπὸ τα 790 περιστάτικα ἀσκήσεως λεκτικῆς βίας ξεχωρίζουμε μια περίπτωση στὸ 4^ο γυμνάσιο Πειραιᾶ γιὰ τὴν ψυχαναλυτικὴ ἐρμηνεία ἀπὸ ἓνα μέλος τοῦ συλλόγου τῆς βίαιης συμπεριφορᾶς μαθητῆ:

«...Ἐθεώρησα σκόπιμον καὶ ταῦτα πάντα νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν ὑμῶν διότι συνδιάζων αὐτά, ὅσα δηλαδὴ ὁ ἀδελφός του μοῦ ἀνέφερεν, (ὀρφάνιαν, ξυλοκοπήματα συχνά, ἀπορρίψεις ἐπανειλημμένας), ἐσχημάτισα τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὸ ὑποσυνειδητὸν του μαθητοῦ ἔχουν συμπίεσθῃ συναισθήματα τοιαῦτα, ὥστε νὰ τὸν κάμνουν νὰ νομίζῃ ὅτι ὁ ὅλος ὁ κόσμος εἶναι ἐχθρός του καὶ τὸν καταδιώκει. Ταῦτα πάντα διὰ τῆς ψυχαναλύσεως του εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ εἰς τὸ συνειδητὸν του καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ τὸν ὠφελήσῃ. Σκέπτομαι μάλιστα ὁ ἴδιος νὰ τὸν καλέσω ἰδιαιτέρως καὶ νὰ ἀναλάβω τὸ ἔργον τοῦτο...» ... οἱ κ.κ. ...συνιστοῦν τὴν διὰ παντὸς ἀποβολὴν ἐκ τοῦ γυμνασίου, διότι νομίζουν ὅτι ἀνάμικτοι μαθηταὶ δὲν ἔχουν θέσιν εἰς σχολεῖον ὁμαλῶν, γινόμενοι ἐπιβλαβεῖς εἰς αὐτοὺς. ...ὁ κ. Κ. ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι οὐδεμία ποινὴ πρέπει νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν μαθητὴν, διότι, ἂν δὲν ἐχειροδίδει ὁ κ. Τ. δὲν θὰ ἐξεστόμενι τὰς ὕβρεις ὁ μαθητής.³

Στὸ γυμνάσιο Χαλκίδας ἐπίσης ὑπάρχει ἓνα πρωτότυπο στήσιμο σκηνικοῦ ἀπειλῆς με πιστόλι γιὰ τὴν λήψη ἐνδεικτικοῦ προαγωγῆς:

«...ὁ μαθητής... ἐξαπατήσας τὸν γυμνασιάρχην καὶ τὸν καθηγητὴν Λ., ὅτι δῆθεν ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς ἐπανελθὼν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν ὥραν ἐκείνην δι' αὐτοκινήτου καὶ ἐπειγόμενος νὰ μεταβῇ ἀμέσως εἰς Κύμην τοὺς ἐξήτει νὰ προσέλθουν ἐντὸς ἡμισείας ὥρας εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ γυμνασίου, εἰσῆλθεν ἀποτόμως μετὰ τίνος ἀγνώστου καὶ κλείσας ταχέως τὴν θύραν ἤρχισε νὰ ἀναγινώσκει ἀπὸ τεμαχίου χάρτου τὰ ἐξῆς: "ταύτην τὴν στιγμὴν ἐξ ὀπλισμένοι εἶναι ἔξω τοῦ γυμνασίου" καὶ ἐξαγωγῶν συγχρόνως ἐκ τοῦ θυλακίου του πιστόλιον διηύθυνεν αὐτὸ κατὰ τοῦ κ. γυμνασιάρχου καὶ ἐξακολούθησε: "μὴν κουνηθεῖτε, μὴ φωνάξετε, μὴ χτυπήσετε τὸν κώδωνα διότι δὲν θὰ ἐξέλθετε ζωντανοὶ ἀπ' ἐδῶ, ἐὰν δὲν μοῦ ὑπογράψετε ἐνδεικτικὸ προαγωγῆς".... ὁ γυμνασιάρχης τοῦ εἶπε τότε ὅτι θὰ τὸν προαγάγει, ἵνα τὸν κατευνάσῃ. Τὴν πρᾶξιν του ταύτην κατήγγειλε ὁ γυμνασιάρχης εἰς τὴν δικαστικὴν ἀρχήν...»⁴

Στους πίνακες 2.26α καὶ 2.26β παραθέτουμε δύο ἀντιπροσωπευτικὲς λίστες ἀπειλῶν σὲ καθηγητὲς κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ μαζὶ με τὶς ἀντίστοιχες ποινές.

Πίνακας 2.3.3α Χαρακτηριστικὲς περιγραφὲς ἐπεισοδίων λεκτικῆς βίας σὲ καθηγητὴ με ποινὲς ἕως 8 ἡμέρες ἀποβολῆς

Ἔτος	γυμνάσιο	ἀποβολή	περιγραφή λεκτικῆς βίας σὲ καθηγητὴ
1907	Γ Ληξουρίου		...ἀπειλῶν ἀπαίτησε αὐξηση τῆς βαθμολογίας του... ποινὴ:

¹ 1ο Γ Τρίπολης, πράξη 8/12-9-1887

² Γ. Σπάρτης, πράξη 31/17-6-1931, ΓΑΚ Σπάρτης

³ 4ο Γ. Πειραιᾶ, πράξη 30/3-4-1936

⁴ 1ο Γ. Χαλκίδας, Πρᾶξις 27/23-5-1920, 1^ο ΓΕΛ Χαλκίδας

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
			μείωση βαθμού
1912	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	... για διατάραξη οικιακής ησυχίας καθηγητή
1924	1ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...συγκεντρώθηκαν και αποφάσισαν να δείρουν τη νύχτα το γυμναστή για την άδικη τιμωρία συμμαθητών... αποδοκιμασία του ...με φωνές "αέρα"
1928	Γ 'Αργους	5 μέρες	...εις ερώτησιν καθηγητού "διατί δεν με χαιρετάς;" απήντησε:"τώρα τι να σας είπω; Σεις είσθε καθηγητής και εγώ μαθητής. Μεθαύριον, όταν δεν θα είμαι μαθητής θα τα ξεκαθαρίσωμεν"
1928	1ο Γ Καλλιθέας	διαγωγή	...απειλῆσε τον καθηγητή της γυμναστικής:"αν νομίζεις ότι μπορείς να μου κάμης κακόν έβγα έξω να μετρηθούμε"
1930	Γ Γρεβενών	διαγωγή καλή	...εν τω γραπτῷ των Λατινικῶν της απολυτηρίου εξετάσεως αντί ερμηνείας των κειμένων έγραψε φράσεις απειλητικές κατά του μέλλοντος να βαθμολογήση κακῶς αυτόν καθηγητήν του...
1930	Γ Βέροιας	8 μέρες	...απέστειλε ανώνυμο απειλητική επιστολή
1930	Γ Αργινίου	8 μέρες	...απειλητική επιστολή προς τους καθηγητές δέθεν από το λήσταρχο Αιτωλοακαρνανίας
1931	Γ Βέροιας	8 μέρες	...κληθείς να εξετασθῇ στα Λατινικά εἶπε:"δεν ξέρω" εις παρατήρησίν μου δε γιατί δεν διαβάζει, απαντά "καλά τώρα, αλλά θα λογαριασθούμε το καλοκαίρι"
1931	1ο Γ Βόλου	12 μέρες	..."δε θα ζήσεις ως του χρόνου"
1932	Γ Λιβαδειάς	διαγωγή καλή	...ενήδρευσαν εις μέρος σκοτεινόν παρά την οικίαν του κ. γυμνασιάρχου και τον ηπέιλησαν και τον ύβρισαν
1932	Γ Θηλέων Ηρακλείου	διαγωγή καλή	...μαθήτρια απήτα επιμόνως επιστροφῇ των καταβληθέντων εκπαιδευτικῶν τελῶν και επέρριπτε μομφήν καθ' όλου του συλλόγου, ότι από σκοπού απέρριψε ταύτην...
1933	Γ Χανίων		...εἶπε σε καθηγητή ότι θα παύσει να τον ενοχλεί αν υποστηρίξει εις τον σύλλογον να μην κόβη τα μαλλιά του τόσον αυτός ὅσον και η τάξη
1933	Πρακτικό Λ. Ηρακλείου	2 μέρες	...φεύγων απείλησε τον καθηγητή: "καλά θα σε διορθώσω..."
1933	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ύβριζεν τον μεταβαίνοντα εις την οικίαν του γυμνασιάρχην
1934	Γ Χανίων		..."μου εμείψατε την διαγωγή μου ο σύλλογος των καθηγητῶν και έμαθον ότι εσεῖς επιμείνατε... μας γράφετε στα χαρτιά, μα σας έχομεν και ημεῖς γραμμένους"
1934	Γ Αμαλιάδας	6 μέρες	..."θα σου δείξω εγώ, θα μάθεις ποιον βαρείς" κλπ
1934	2ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ιδὼν καθ' οδόν τον καθηγητήν οὐ μόνον δεν έδειξε τον προσήκοντα σεβασμόν, αλλά τουναντίον ησέβησε προς αυτόν και εφώναξε λέξεις απρεπείς και υβριστικές
1934	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...απέστειλε ανώνυμη απειλητική επιστολή στο γυμνασιάρχη... ζήτησε συγνώμη με ψυχική συντριβή
1935	Γ Βέροιας	5 μέρες	...κατά το μάθημα των Ελληνικῶν, ὄχι μόνον δεν συνεμορφώθη εις τας συστάσεις του καθηγητού, αλλ' ηυθαδίασε και εξετόξευσεν απειλὰς κατ' αυτού λέγων: "ξέρεις, με μας να μην τα βάζης"
1935	Γ Αργινίου	5 μέρες	...μαθήτρια, ήτις παρετηρήθη κατ' επανάληψιν υπό της γυμναστρίας ήτις και συνέλαβεν αυτήν εκ του ωτός, εχολώθη και ηπέιλησεν αυτήν...
1935	Γ Μεσολογγίου	8 μέρες	...εξετασθείς εν τω μαθήματι των Ελληνικῶν και ερωτήσας τον εξετάσαντα καθηγητήν εάν εβαθμολογήθη ...(σημειωτέον ότι ο εν λόγω μαθητής δεν εγνώριζε καλῶς το μάθημα) εἶπε: "αν δεν ήμουνα άρρωστος θα σου έδειχνα και θα έβλεπες τι είμαστε εμεῖς οι Κρητικοί"
1937	Γ Κατερίνης	6 μέρες	...προς καθηγητές που έμπαιναν σε μαγαζί: "στο διάβολο που ήρθατε και σεις απόψε να πιείτε μπύρα"
1937	1ο Γ Καλαμάτας	7 μέρες	...ὡς εξυβρίσαντα τον καθηγητήν... και αποπειραθέντα να χειροδικήση κατ' αυτού
1937	8ο Γ Αθήνας	4 μέρες	..έγραψε επί του πίνακα φράσεις απειλητικές δια τον

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
			καθηγητήν...
1939	Γ Ναυπάκτου	8 μέρες	...παρατηρηθείς υπό του διδάσκοντος συνάμα δε κτυπηθείς ελαφρώς υπό τούτου, εγκατέλειψε την αίθουσαν διδασκαλίας, εξερχόμενος της αιθούσης ηπέιλησε ζωηρώς τον διδάσκοντα...
1940	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...εβδών προς τους άλλους συμμαθητές "απάνω του", υποδεικνύοντας τον προπορευόμενον εκ του γυμνασίου προς την οικείαν του καθηγητήν
1941	Γ Βέροιας	8 μέρες	... προ της εξόδου ηρνήθη πάλιν να συμμορθωθή λέγων, ότι δεν θα εξέλθη. Ηναγκάσθη τότε να τον ωθήσω προς τα έξω, αλλ' ούτος έδειξε διαθέσεις επιθέσεως εναντίον μου, οπότε εξήλθε μεν αλλ' επιστρέψας εδήλωσεν, ότι αν ήμην νεώτερος θα μ' εκανόνιζεν
1946	Γ Αγρινίου	διαγωγή καλή	...μετά δύο ξένων στρατιωτών μετέβησαν περί ώραν 10 μ.μ. εις την οικίαν του κ. Κ. με πρόθεσιν να ασκήσουν ψυχολογικόν εκβιασμόν επί του καθηγητού των γαλλικών προς προαγωγήν των ...
1946	Γ Νάξου	διαγωγή καλή	...εξύβριζον και ηπέιλουν καθηγητάς των δια τον χαρακτηρισμόν της διαγωγής τους ως κοσμίας και διότι δήθεν ηδικήθησαν κατά την βαθμολογίαν ωρισμένων μαθημάτων
1946	Γ Έδεσσας	8 μέρες	...τον απείλησε ότι θα μετανοήσει για την αδικία...
1947	Γ Άργους	8 μέρες	...είπε σε καθηγητή: "θα σε απολύσω της υπηρεσίας", γιατί πήρε βαθμό μη προβιβάσιμο
1947	Γ Άργους	8 μέρες	...απείλησε τον αρχιμανδρίτη θεολόγο : "θα σε πιάσω να σου βγάλω κάμποσα γένια για να ιδείς ότι το γραπτό το δικό μου δεν είναι για οκτώ"
1947	2ο Γ Χαλκίδας	7 μέρες	... σε καθηγητή: μη με πλησιάσεις γιατί θα σου φέρω καμία με τη σάλπιγγα
1948	Γ Διαβολιτσίου	8 μέρες	...κατά την ολικήν συμπληρωματικήν εξέτασιν των εστασίασαν εν τη αιθούση των εξετάσεων και απείλουν υβρίζοντες, βλασφημούντες, χειρονομούντες τους παρευρισκομένους καθηγητάς
1949	2ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...συλληφθείς αντιγράφων ηπέιλησε τον κ. Α. κατά πρόσωπον δια της φράσεως: "κερατά θα σε μαχαιρώσωμεν"
1949	8ο Γ Αθήνας	διαγωγή καλή	...ηπέιλησεν τον γυμνασιάρχη ότι θα πληρώση με αίμα την απόρριψήν του...

Πίνακας 2.3.3β Χαρακτηριστικές περιγραφές επεισοδίων λεκτικής βίας σε καθηγητή με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
1845	Γ Ναυπλίου	από το σχολείο	...απειλή μαθητή κατά του γυμνασιάρχη όταν του επιβλήθηκε η ποινή της «φυλάκισης»: "θα μ αφήσεις ελεύθερο ή θα πιω το αίμα σου"
1867	1ο Γ Σπάρτης	30 μέρες	...μαθητής: «κερατά μαθηματικέ, θα σου δείξω εγώ...»
1883	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	...επειδή δεν προβιβάσθηκε στην Δ' τάξη, έσκισε τον πίνακα αποτελεσμάτων, έβρισε και απείλησε τον καθηγητή της γαλλικής...
1887	1ο Γ Σπάρτης	30 μέρες	...όλη την νύκτα διατάρασσε την οικιακή ησυχία του καθηγητού κ. Τ. με ύβρεις και απειλές, «μετά σπείρας φαύλων τινών»
1900	1ο Γ Πάτρας	180 μέρες	... "θα διαμαρτυρηθώ, αλλά με το ρεβόλβερ ανά χείρας"
1902	1ο Γ Βόλου	από όλα τα σχολεία	...απέστειλε υβριστική και απειλητική επιστολή στον καθηγητή...
1905	1ο Γ Σπάρτης	180 μέρες	... "θα σου δείξω διότι δεν μου έδωκες βαθμό κλπ"
1908	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	αποβληθείς ξέσχισε την γνωστοποίηση της αποβολής του ...όπως ζητήση τον λόγο της αποβολής του μετεχειρίσθη γλώσσα υβριστική προς τον γυμνασιάρχη
1911	Γ Τρικάλων	ένα έτος	...εξαπέλυσε απειλές κατά τη διανομή των ελέγχων

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
1911	Γ Γυθείου	90 μέρες	...απειλήσεν τον γυμνασιάρχη εις το σπίτι του, διότι δεν του επέτρεπε να παραμείνει εν τη αιθούση της διδασκαλίας, εάν μη πρότερον προσήρχετο ο κηδεμών αυτού
1912	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...απειλήσας τον γυμνασιάρχη και ειπών ότι προήγαγε τον μαθητήν Β. τη συστάσει ενός των κυρίων υπουργών...
1915	Γ Ναυπλίου	από το σχολείο	...απέστειλε ανώνυμες επιστολές ότι θα σκοτώσει τους καθηγητές αν απορρίψουν μαθητές
1916	Γ Αργινίου	διαγωγή κακή	...απορριφθέντες, εξέσχισαν τας περί των αποτελεσμάτων ανακοινώσεις, ... την εσπέραν εν τη αγορά συναντήσαντες τους καθηγητάς Κ. και Ρ. ηπειλήσαν αυτούς : "κάποιος από σας θα λείψη", την δε επομένην ημέραν παρακολουθύντες τους καθηγητάς Ρ., Λ., και Α. μετά του επίσης απορριφθέντος μαθητού της Β' τάξεως Π., εβωμολόχουν εις επήκοον και άλλων περιπατώντων εν τη πλατεία καπνίζοντας και ασχημονούντες...
1918	1ο Γ Καλαμάτας	από το σχολείο	:"αυτό κ. καθηγητά να το σκεφθείτε, θα έχει συνεπείας..."
1918	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	...ο εκ των απορριφθέντων μαθητής παρακολουθών εκ των όπισθεν ...τον καθηγητήν Π. εξεδήλωσεν διαθέσεις επιθετικάς...:"κερατά θα σου δείξω, πούστη, παλιάνθρωπε δεν έχω ανάγκην του απολυτηρίου σας... "
1922	Γ Αρεόπολης	από το σχολείο	... απειλές για την κακή βαθμολογία του, συνελήφθη και δικάστηκε εις διήμερη φυλάκιση
1922	1ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	...μετά τα αποτελέσματα εξύβρισε, απείλησε, έρριψε λίθο κατά του γυμνασίου
1922	1ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	...απορριφθέντες, αποδοκίμαζαν καθηγητή δια αγρίων φωνών υβρίζοντες...
1923	Γ Σιάτιστας	από το σχολείο	..."πούστη γυμνασιάρχα σ' έφαγα, ...αυτός θα μας διώξει από το Γυμνάσιο"...
1923	Γ Ανδρίτσαινας	ένα έτος	...με την ανακοίνωση προηγούμενης ποινής αφήνιασε κυριολεκτικώς και αποπτύσας πάσαν αιδώ...
1923	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	...μετά την άρνησιν του καθηγητού όπως επιστρέψη αυτώ το γραπτόν, απερχόμενος της αιθούσης με άγριον ύφος και τρίζων τους οδόντας είπεν: «άει και θα σου δείξω γω» ...επανήλθεν έξωθεν του γυμνασίου κρατών εις χείρας του ράβδον...
1923	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...εν τη αιθούση της Δ' τάξεως κατά την διδασκαλία του μαθήματος της φυσικής απείλησε ενώπιον του οικείου καθηγητού και των μαθητών τον Γυμνασιάρχη λέγων: έμαθα από τον επιστάτη ότι με απέκλεισαν από τις εξετάσεις, δεν με χωνεύει, θα τα βρούμε, γι αυτό ήλθα σήμερα να εξηγηθούμε...
1924	Γ Βέροιας	από το σχολείο	...όταν είχε απορριφθεί ήθελε να κάψει το σχολείο
1924	Γ Λιβαδειάς	από το σχολείο	..."αν δεν με προβιάσης θα εγκληματίσω και θα πάω στη φυλακή"
1924	1ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	1)είπε σε καθηγητή: είσθε μοχθηρός, είσθε άδικος, θα πεθάνεις φθισικός από την κακία, δεν θα ξαναπατήσω σ' αυτό το κωλογυμνάσιο κλπ", 2)έστειλε ανώνυμη επιστολή σε καθηγητή: κωλοκαθηγητά, το τομάρι σου στο θυμό μου κρέμεται... εντός της εβδομάδος είσαι νεκρός, πάρε την μετάληψη... την Παναγία σου, το Χριστό σου και όλους τους αγίους που προσκυνάς κλπ"
1927	Γ Ληξουρίου	από το σχολείο	...όποιος κερατάς από σας τοιχοκολλήση τιμωρία μου θα έχη να κάνη μαζί μου...
1927	1ο Γ Σπάρτης	διαγωγή κακή	...απέστειλε ολίγας ημέρας προ των εξετάσεων επιστολάς ευρισκομένας ήδη εις τας χείρας της δικαιοσύνης, δι ων ηπειλεί κατά τον ωμότερον τρόπον τον καθηγητήν των μαθηματικών ότι θα κόψη τα δέντρα των κτημάτων του, θα κάψει τα σπίτια του και θα φονεύση αλύπητα...
1928	Γ Αργινίου	διαγωγή	...εις το γραπτό των γαλλικών αντί να γράψη την ερμηνείαν

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
		κακή	έγραψε παράπονα και απειλές
1928	Γ Αργινίου	διαγωγή κακή	...δι επιστολής ανυπογράφου ύβρισε και ηπέιλησε δια δολοφονίας τον καθηγητήν
1928	1ο Γ Καλλιθέας	διαγωγή κακή	...μετά την δημοσίευσιν των αποτελεσμάτων προεκάλεσαν θόρυβον εν τω σχολείω δι απειλών και απρεπών φράσεων, έθραυσαν τους υαλοπίνακας της πινακίδος των δημοσιεύσεων και του παραθύρου του σχολείου
1929	Γ Ανδρίτσαινας	από το σχολείο	...μαθητής της Γ' «συναντήσας καθ' οδόν τον γυμνασιάρχην όχι μόνον δεν εχαιρέτισε αυτόν, αλλά και απείλησε ότι θα τον χτυπήσει»
1929	Γ Κατερίνης	από το σχολείο	...απείλησε να χτυπήσει τον γυμνασιάρχη, συνελήφθη από την αστυνομία, παρώτρυνε και άλλους μαθητάς να μη συμμορφώνονται στις διαταγές του σχολείου: ..."στον Πειραιά δε λογαριάζουμε κανένα..."
1929	Γ Αλμυρού	15 μέρες	...ευθύς μετά την ανακοίνωσιν των αποτελεσμάτων επί παρουσία μαθητών ηπέιλησε τους καθηγητάς, εις ών τα μαθήματα έμεινεν επανεξεταστέος προσθέσας επί λέξει «θα πιω αίμα, θα κάνω φόνο, δεν αναγνωρίζω τα αποτελέσματα»
1929	Γ Διδυμότειχου	διαγωγή κακή	εξηφάνισε δια μολυβίου εκ της πινακίδος την εις γαλλικά και λατινικά παραπομπήν μετ' απειλών κατά του καθηγητού...
1929	Γ Χανίων	διαγωγή κακή	...ωτακουστής των αποτελεσμάτων, επιτέθη με λίθο στον επιστάτη, απείλησε καθηγητή
1929	1ο Γ Καλλιθέας	διαγωγή επίμεμπτη	...είπε στον καθηγητή των γαλλικών: "δεν θα γλυτώσης από εμένα" ταυτοχρόνως δε είχε τείνει απειλητικώς την χείρα προς τον καθηγητήν...
1930	Γ Γρεβενών	από το σχολείο	... διαμαρτυρόμενος για τους βαθμούς του, ηπέιλησε...
1930	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	...συλληφθείς υπό του γυμναστού αντιγράφων κατά το μάθημα της γραπτής δοκιμασίας των γαλλικών τον απείλησε...: «θα λογαριαστούμε οι δυό μας, γ...»
1930	1ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	...κατά την ώραν της διδασκαλίας της ιστορίας εθορύθη... μετά το μάθημα ο καθηγητής ηναγκάσθη να τον ραπίση. Εν ώ δε κατήρχετο την κλίμακα του σχολείου ηπέιλη τον καθηγητήν επισείων τον γρόνθον του και λέγων εις επήκοον των κατερχομένων κατά την ώραν εκείνην μαθητών: "κατέβα κάτω παλιοκερατά να σου σπάσω τη μούρη"
1930	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...εις παρατήρησιν καθηγητή διατί εκτύπησε μαθητήν τινά ... "άει στο διάβολο ζών, ή συ θα φύγης ή εγώ"
1931	Γ Βέροιας	από το σχολείο	... "βάλε μου όσα θέλεις μηδενικά. Τα κάνεις αυτά επειδή εγώ είμαι μαθητής. Σαν βγω αύριο στην κοινωνία, τότε αλλοίμονό σου. Θα τα πούμε"
1931	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	... "να πάτε να μεταλάβετε όλοι σας και τότε να βγείτε από το γυμνάσιο έξω... να μην τολμήσης να έλθης στο σπίτι σου, γιατί θα σου ρίξω κουμπουριά μεσ' το κεφάλι απ' το σπίτι μου... ρε σύ... σύρε που με κοιτάς, αν δεν μεταλάβης να μην έλθης πάλιν εδώ..."
1931	Πρακτικό Λ. Αθηνών	από το σχολείο	...παραπεμφθείς λόγω απουσιών έγραψε στους τοίχους ύβρεις
1931	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	...μαθήτρια βαδίζουσα εις την κεντρικότεραν οδόν της πόλεως... πλησιάσασα τον κ. Κ. ήρχισε να τον μουντζώνη και να τον υβρίζη μεγαλοφώνως λέγων : "να χαθής κτήνος. Θα σου δείξω όταν θα έρθη ο Επιθεωρητής"
1931	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	...πήγε με πρόθεση να υβρίση και να κτυπήση τους καθηγητές διότι δεν έλαβε προβιβαστικόν βαθμόν...
1931	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	... "ή μου διορθώνεις το βαθμό- στα γαλλικά- ή δε φεύγεις ζωντανός από τη Βέροια"
1931	Γ Τρικάλων	διαγωγή κακή	...ότι θα φονεύση καθηγητήν αν δεν περάσει
1931	1ο Γ Βόλου	12 μέρες	... "δε θα ζήσεις ως του χρόνου"

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
1931	4 ^ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...ηταντιώθη ... μὴ εξερχόμενος του γραφείου... απειλών και φωνασκών... ηκούσθη να απειλή δια της φράσεως «θα σας ψήσω στο ταψί...»
1932	Γ Βέροιας	από το σχολείο	...για βίαιη αντίδραση σε τριήμερη αποβολή για κάπνισμα: "κερατά Δ., γαμώ τη μάνα σου κατέβα κάτω και θα σε κανονίσω"
1932	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	...όλως αυθαδώς ηξίωσε παρά του καθηγητού να μάθη τον λόγον δι' ὃν ἀφῆκε τούτον επανεξεταστέον εἰς τὸ μάθημα τῆς γεωγραφίας, ἐν ᾧ ὡς διετείνεται οὗτος «έγραψε καλά»... εκμανεῖς εἶπε χειρονομών: "ρε μπάσταρδε θα σε σπάσω στο ξύλο, κερατόπιστε γαμώ τη μάνα σου", αρπάσας δε λίθον ογκώδη ἤτο ἑτοιμος να καταφέρῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς του κ. καθηγητού, ἐμποδισθεῖς ὁμως παρά των προστρεξάντων συμμαθητῶν του...
1932	Γ Τρικάλων	διαγωγή κακή	... επηρεκολούθη τον καθηγητήν με επιθετικές διαθέσεις...
1932	Γ Λιβαδειάς	30 μέρες	... ο κ. Μ. παρετήρησε τον μαθητήν ενώπιον της τάξεως ἅμα τη ἐνάρξει του μαθήματος, και οὗτος εσηκώθη να φύγῃ λέγων «αφού το λέγει και ο Μ. ὅτι εἰμαι τελευταῖος, ἐγὼ φεύγω», ἔπειτα ο κ. καθηγητής τον ἐρράπισε και οὗτος ...ἐν τῷ διαδρόμῳ ἐξύβρισε και ηπειλῆσε τον κ. Μ. με τας φράσεις «πούστη, τὴν Παναγία σου... ἔβγα ἔξω, θα σε σχίσω σαν σαρδέλλα»
1932	Γ Αρεόπολης	ένα έτος	"δεν πάω πουθενά και δεν ακούω κανένα, ἢ θέλεις να σου δώσω δυὸ χαστούκια παλιοκερατά", συνοδεύων τας φράσεις του δια κινήσεων τῆς δεξιᾶς χειρὸς και δίδων οὕτω τὴν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τους συμμαθητάς του, ὅτι ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὄπλον
1933	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...προ τῆς ανακοινώσεως των αποτελεσμάτων ἔξωθεν του γραφείου του γυμνασίου ἐδημιούργησεν ἐνώπιον πολλῶν μαθητῶν πρωτοφανή θόρυβον, ἐβλασφήμει τα θεῖα και ηπειλεῖ καθηγητάς κραυγάζων "γ. τὴν Παναγίαν σας, θα μ' αφήσετε ἀλλὰ θα σκοτώσω κλπ..."
1933	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	...ὅταν εἶδε ὅτι ἡ διαγωγή του εἶχε χαρακτηρισθῇ ὑπὸ του συλλόγου "καλή", εἶπεν ειρωνικῶς: "δεν ὑπῆρχεν ἄλλη χειροτέρα διαγωγή να μου βάλετε στο αποδεικτικόν;" ...ἀπειλθε ὑβρίζων και λέγων: "δεν πάτε να χαθῆτε παληανθρώποι;"
1933	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	... ὑπὸ το σεληνόφως ...ἀπὸ τῆς 2 μέχρι τῆς 4 πρωινῆς ...ἤρχισαν να ἄδωσι θορυβῶδῶς ... τα ἄσματα αὐτῶν περιείχον διαφόρους ἀπειλάς ὡς "ἐάν δεν μας προβιάσης θα σε σκοτώσουμε..."
1933	Γ Τρικάλων	διαγωγή κακή	...απορριφθέντες κατὰ τας προαγωγικὰς ἐξετάσεις ... ἐπετέθησαν τὴν νύκτα τῆς 25ης Ἰουνίου ...μετ' ἄλλων ἀτόμων μὴ μαθητῶν, κατὰ τῆς οἰκίας του καθηγητοῦ των μαθηματικῶν και ἐλιθοβόλουν αὐτὴν ἕως πολὺ ὑβρίζοντες ... κατὰ των μαθητῶν τούτων ἔχει ἤδη υποβληθεῖ και σχετικὴ μήνυσις..
1933	Γ Αρεόπολης	επίμεμπτη διαγωγή	..." πάρε ρε, τὸ γραπτό μου και ἔλα ἔξω να τα πούμε" και: "ἐγὼ τὸ γραπτό μου τὸ ἔδωσα εἰς αὐτὸν τὸν ντενεκέ και το εἶπα να ἔλθει ἔξω να τα πούμε..."
1933	1ο Γ Καλλιθέας	διαγωγή κακή	..."θα σου δειξῶ ἐγὼ ἐσένα γιατί αν ἔμεινα ἀνεξεταστέος ἔμεινα ἀπὸ σένα"
1933	1ο Γ Καλλιθέας	διαγωγή κακή	...ηπειλῆσε τους καθηγητάς εἰς τὸν γυμνασιάρχην ὅτι θα φονεύσῃ αὐτούς, ἔφερε δε ὡς κατήγγειλαν οἱ μαθηταὶ μεθ' ἑαυτοῦ και περιστροφον
1933	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	..."ἄει στο διάβολο ... " σε καθηγητή
1933	2ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	...απορριφθέντος, μεταβάς εἰς τὴν οἰκίαν του καθηγητοῦ .. ηπειλῆσε τὴν οἰκογένειαν και ὕβρισε τὸν καθηγητὴν δια τὴν

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
			απόρριψίν του
1933	2ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	...απορριφθέντος, ηπέιλησε και ύβρισε τον καθηγητήν δια την απόρριψίν του, έχων πρόθεσιν και να χειροδικήση
1933	4 ^ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	... ελθών μετά του πατρός του ηπέιλησε τον σύλλογον: «θα κοπούν κεφάλια εδώ μέσα»...
1933	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...μαθητής της Δ' μετά την απόρριψίν του παρηκολούθησε μέχρι της κατοικίας της την καθηγήτριά των Γαλλικών απειλών ταύτην και λέγων εκτός άλλων ότι θα την καύσει με βιτριόλι
1933	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...απορριφθείς μαθητής της Ε' ήρξατο να απειλή τον καθηγητή λέγων τα εξής «θα σε φάω ρε και θα σε πληρώσω...» και εξηκολούθησε μετά ταύτα παραμένων και απειλών επ' αρκετήν ώραν μέχρις ότου έλαβε γνώσιν ότι εκλήθη η αστυνομία όπως επέμβη
1934	Γ Καβάλας	από το σχολείο	...απαιτούσε να πάρει αποδεικτικό χωρίς να πληρώση τα εκπαιδευτικά τέλη γιατί ισχυρίστηκε ότι ήταν γιος πολύτεκνου...: "πήγαινε εις τον διάβολο σκυλομούρη"
1934	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...στο γυμναστή, τιμωρήσαντα αυτόν δια τινά παρεκτροπήν: "θα σου τινάξω τα μυαλά στον αέρα", "εγώ είμαι άνδρας, δεν είμαι κορίτσι. Σεις τιμωρήστε με και ό, τι έχει να γίνει θα γίνη κατόπιν"
1934	Γ Αγρινίου	από το σχολείο	...μετά την ανακοίνωσιν των αποτελεσμάτων παρηκολούθει τον καθηγητήν κ. Μ. μέχρι της κεντρικής πλατείας υβρίζων αυτόν: "άτιμε, θα σου πάρει ο διάβολος τον πατέρα κλπ..", όπου τη υποδείξει του κ. Μ. συνελήφθη υπό χωροφύλακος, παρεδόθη εις την αστυνομίαν...
1934	Γ Χανίων	ένα έτος	..."θα με κάμει να γίνω αναρχικός" και "θα του δείξω..." σείων τους γρόνθους του...
1934	Γ Αχαρνών	90 μέρες	...ηπέιλησε να χτυπήση το διευθυντή και να τον τρομοκρατήση τη νύχτα για να επιτύχη την προαγωγή του
1934	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	...διαταχθείς υπό του γυμνασιάρχου να μεταβή εις την γραμμήν, εις ήν είχαν παραταχθή οι συμμαθηταί του, ού μόνον δεν συνεμορφώθη, αλλά και εξεδήλωσε επιθετικάς διαθέσεις ...λέγων ολίγας ώρας μετά την ανωτέρω πράξιν του : "θα πάρω μίαν κουμπούραν και θα τους σκοτώσω όλους..."
1934	4ο Γ Πειραιά	ένα έτος	...απέιλησε επιπλήξαντα καθηγητή με τη φράση "θα σου κλείσω το σπίτι"
1935	Γ Γρεβενών	από το σχολείο	...μόλις έμαθε ότι επερρίφθη άρχισε να εκσφενδονίζει λίθους κατά του γυμνασιάρχου και των καθηγητών απευθύνων συγχρόνως προς τούτους χυδαιστάτας ύβρεις...
1935	Γ Καβάλας	από το σχολείο	...διαμαρτυρία για την ποινή του, φωνασκία, απειλή: "καλά θα το δούμε"
1935	Γ Αλμυρού	ένα έτος	...έκρουσε την θύραν της οικίας του κ. Γυμνασιάρχου... εντόνως παραπονούμενος δια την απόρριψίν του, ηξίωσεν όπως μεταβληθώσιν οι βαθμοί του, ίνα προαχθή, και εν εναντία περιπτώσει εδήλωσεν ότι θα φονεύση και τον γυμνασιάρχη και τους καθηγητάς του και ακολούθως θα αυτοκτονήση...
1935	1ο Γ Καλαμάτας	από το σχολείο	παρακολουθών σε στενά δρομάκια... προσποιούμενος τον οπλοφορούντα... απαιτούσε από τον καθηγητή με εξαγριωμένο ύφος να μάθει το βαθμό του
1935	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	από το σχολείο	...εις παρατήρησιν του γυμνασιάρχου ότι οσαδήποτε και αν γράψει θα του είναι άχρηστα, εφ' όσον θα σημειωθή επί του γραπτού του ότι εγένετο αντιγραφή, απήλθεν εκ της αιθούσης μαινόμενος, χωρίς να παραδώση το γραπτό του, σταθείς δε εις την θύραν ηπέιλησεν αύθις τον κ. γυμνασιάρχη λέγων, "ή θα φύγεις εσύ από την Αθήνα ή εγώ θα σε σκοτώσω"
1935	1ο Γ Καλλιθέας	από τα σχολεία της περιφέρειας	..."είναι αίσχος τέτοιος σύλλογος καθηγητών να αποκλείη μαθητάς από τας εξετάσεις με ολίγας απουσίας"...

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
1935	2ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	...πληροφορηθείς ότι απερρίφθη... απηύθυνε προς τον καθηγητήν ανυπόγραφον αλλ' αποδεξιγμένως υπ' αυτού γραφέν υβριστικών και απειλητικών σημείωμα
1935	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	...απορριφθείς λόγω απουσιών, απειλούσε "ποιός καθηγητής ευθύνεται δια να τον φονεύση κλπ" ...και στο γυμνασιάρχη: "τώρα θα τα πληρώσης μαζεμένα για τόσες φορές που έχεις κάψει τόσα παιδιά"
1936	Γ Χανίων	από το σχολείο	...στα Ελληνικά, καθ' ήν στιγμήν μαθητής τις ανεγίνωσκε, εζητεί από τούτον να σταματήσει την ανάγνωσιν δια να κρατήσει δήθεν σημειώσεις, ...στη συνέχεια είπε εις τον γυμνασιάρχη απομακρυνόμενος: «αυτό το σχολείο πρέπει να το κάψει κανείς γιατί δε βρίσκει το δίκαιο του»
1936	Νέας Σμύρνης	ένα έτος	...απέιλησε καθηγητή "φύγε από δω για να μη σου δώσω μια και πας στον πίνακα"
1937	Γ Χανίων	διαγωγή κακή	...μετά τα αποτελέσματα ύβρισαν καθηγητή, ειδοποιήθηκε η αστυνομία, τους απεμάκρυνε και συνέλαβε έναν
1937	Γ Τρικάλων	διαγωγή κακή	...απορριφθείς λόγω καθυστερήσεως εις τα αρχαία ελληνικά, μαθηματικά και γαλλικά, πλησιάζας τον αναφερόμενον καθηγητήν εήτησεν εξηγήσεις εις απειλητικόν τόνον φωνής... επεμβάσει χωροφύλακος απεμακρύνθη...
1937	Γ Αμαλιάδας	ένα έτος	..."και τι κατάλαβες ρε, που μας μαρτύρησες εις τον γυμνασιάρχη που πήγαμε στον κινηματογράφο; Καθηγηταί είσθε σεις; Άνθρωποι είσθε σεις; "
1937	5ο Γ Αθήνας	30 μέρες	...άρπαξε το γυμναστή του Γυμνασίου Φιλαδέλφειας -ο οποίος κτυπούσε μαθητή- εκ του βραχίονος και σείων αυτόν εξεστόμησε την φράσιν: "δεν είναι συμπεριφορά αυτή καθηγητή προς μαθητή"
1937	8ο Γ Αθήνας	από τα σχολεία της περιφέρειας	...επιστολή στην καθηγήτρια των γαλλικών: «ξέρετε όμως ότι, αν η δική μου ζωή δεν έχει καμμίαν αξίαν για μένα, πολύ περισσότερο η δική σας. Μη νομίζετε ότι θα σωθήτε με την αστυνομίαν –εγώ σας τονίζω ότι δεν θα σας σώση κανείς, αν θα με απορρίψετε»
1938	Γ Κιλκίς	από το σχολείο	... ό μαθητής χειρονομών είπε στο γυμνασιάρχη: " σας προειδοποιώ αυτόν τον καθηγητή θα τον δείρω και έπειτα θα πάω στον κ. Νομάρχη"
1938	Γ Πύργου	από το σχολείο	...απέιλησε για τα αποτελέσματα απουσιών: "εάν απορριφθώ εκ των απουσιών θα γελάση ο κόσμος"
1938	Γ Φλώρινας	30 μέρες	...απέιλησε τον παιδονόμο
1938	1ο Γ Πειραιά	διαγωγή επίμεμπτη	...ώχλησαν τον καθηγητήν καθ οδόν και εν τη οικία του παραπονούμενοι δια το δυσμενές δι αυτούς αποτέλεσμα, εξεφράσθησαν ανευλαβώς και επεδείξαντο απρεπή συμπεριφοράν απάδουσιν προς την μαθητικήν των ιδιότητα, εις τρόπον ώστε να αναγκασθεί να ειδοποιήση την αστυνομίαν
1938	1ο Γ Καλλιθέας	από τα σχολεία της περιφέρειας	...όταν απερρίφθη επλησίασε τον καθηγητήν και απειλητικότερα τον ύβρισε με τας βαρείας φράσεις "ρε πούστη, γαμώ την Παναγίαν σου, κλπ εάν δεν μου δώσεις βαθμόν να προαχθώ θα σε σκοτώσω"
1939	Γ Αμαλιάδας	από το σχολείο	..."μωρή γ... θα πάρω περίστροφο και θα σε σκοτώσω, γιατί με απέρριψες"
1939	Γ Φιλιατρών	από το σχολείο	... διαμαρτυρόμενος ότι ο καθηγητής δεν έχει δικαίωμα να τον εκβάλλη της τάξεως. Εις την επανάληψιν της διαταγής να εξέλθει και εις την πίεσιν προς εκτέλεσιν της διαταγής απήντα απειλητικώς και τέλος εξεσφενδόνισε λίθον κατά του καθηγητού... εις ψυχικήν κατάστασιν...
1940	Γ Αμαλιάδας	από όλα τα σχολεία	...προς καθηγητή : "τον λαιμόν σου να κόψης την αλυσίδαν δεν θα πάρης"
1941	Γ Βέροιας	από το σχολείο	...ο μαθητής Θ.Τ. επέδειξεν στάσιν απειλητικήν, διότι ο καθηγητής απώθησεν αυτόν προς την τάξιν...κατά την στιγμήν

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
			εκείνην έτερος μαθητής επενέβη μεταξύ καθηγητού και μαθητού λαβών τον καθηγητήν εκ της χειρός, ίνα προλάβη, κτύπημα του καθηγητού κατά του μαθητού
1941	Γ Κιλκίς	από το σχολείο	..." αυτά τα γαϊδούρια οι παλαιολαδίτες , εάν δεν τους αρέση να φύγουν να πάνε στην παλαιά Ελλάδα ... γιατί τα είπαν αυτά αφού ήλθαν εδώ να φάνε ένα κομμάτι ψωμί "
1941	Νέας Σμύρνης	από το σχολείο	...μετά την έκδοσιν των αποτελεσμάτων, αποκαλέσασα τούτον παλιοτόμαρο, και συλλαβούσα τον γιακά του σακκακίου του ήρχισε να τον απειλή λέγουσα "θα σου δείξω εγώ, δεν θα ζήσης"
1941	Γ Αργινίου	διαγωγή κακή	...παρουσιασθείς με τρόπον αυθάδη και ιταμόν διεμαρτυρήθη δια το απορριπτικόν αποτέλεσμα ... απερχόμενος δε προσέθεσεν ότι δεν είναι γυμνάσιον αυτό όπως κατόντησεν αποκαλέσας τον σύλλογον γαϊδούρια, σήμερον δε εκσφενδονίσας λίθον κατά του παραθύρου του προθαλάμου του γυμνασίου ολίγον δειν εκ των θραυσμάτων της υάλου να τραυματίση τον καθηγητήν ...
1941	Γ Νάξου	40 μέρες	..."θα του δείξω εγώ του κερατά", θα του δώσω μια γροθιά στη μούρη"...
1941	Γ Βέροιας	επίμεμπτη	...απειλώσι για να εκβιάσωσι βαθμόν προαγωγής
1941	2ο Γ Πειραιά	από όλα τα σχολεία	..."πούστη, αν δεν προαχθώ εις την αναθεώρησιν θα σε καθαρίσω"
1942	Γ Ναυπάκτου	διαγωγή επίμεμπτη	...μετά την ανακοίνωσιν των αποτελεσμάτων, προέβη έμπροσθεν του γραφείου εις αποδοκimasίας κατά του καθηγητού των μαθηματικών δια των φράσεων: " θα σου δείξω εγώ εσένα, όταν θα βγείς έξω θα σου σπάσω το κεφάλι κλπ"
1942	1ο Γ Καλαμάτας	από τα σχολεία της περιφέρειας	...απήλεισε τον επιστάτη γιατί απορρίφτηκε
1942	5ο Γ Αθήνας	διαγωγή κακή	...η μεν μήτηρ ύβριζε τους καθηγητάς, ότι δεχόμενοι δώρα κάρβουνα και λάδι προβιβάζουν τους δίδοντας ταύτα μαθητάς και ότι επειδή δεν έχει και αυτή απερρίφθαι ο γιος της, ο δε υιός της είπεν: "άφησέ τους μαμά, θα τον κανονίσω εγώ τον..."
1943	2ο Γ Χαλκίδας	ένα έτος	...είπε ότι "θα πάη τον καθηγητήν του Π. μέσα εις την φυλακήν δια της ασφαλείας και ότι ο πρώτος που θα τον δείρη θα είναι αυτός και θα τον σπάση στο ξύλο"...
1945	Γ Ανδρίτσαινας	από το σχολείο	..."πόθεν με διώχνεις κερατά, παλιόβλαχε, παληοκάθαρμα, πούστη..."
1945	Γ Αργινίου	από το σχολείο	...εις έντονον και λίαν εκνευριστικόν τόνον φωνής ηρώτησε, διατί τον απέρριψε, έχων την μίαν του χείρα ημιεξαγμένην εκ της τσέπης του παλτού του, εις την οποίαν είδεν ο κ. καθηγητής, μέρος του πιστολίου...
1945	Γ Κιλκίς	από τα σχολεία της περιφέρειας	...η μαθήτρια ήρχισε να μέ ύβριζη διὰ χυδαιοτάτων φράσεων «παλιορουφιάνε δεν εντρέπεσαι και είσαι ακόμη καθηγητής; Παλιοφασίστα. Αν τολμάς έβγα έξω, θα σε σκοτώσω. Έμενα βρέθηκες να απορρίψης; Εγώ έδωσα αίμα. Με την βοήθειαν της Αστυνομίας θα σ' αποκεφαλίσω»
1945	2ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή επίμεμπτη	..."εγώ την ζωήν μου την έχω ξεγράψει και θα τα πούμε με τον κ...Π"
1945	2ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	...εξύβρισε καθηγητή στην οικία του ... καταδικάστηκε σε 29 ημερών φυλάκιση από το πλημμελειοδικείο
1946	Γ Αργινίου	από το σχολείο	...με αφορμή 1 ώρας σκασιαρχείου από το μάθημα, ο γυμνασιάρχης κάλεσε τον πατέρα του...: "θα σας κόψω τα ποδάρια όλων. Είσθε παλιανθρώποι. Γιατί ειδοποίησες τον πατέρα μου να έλθη εις το γυμνάσιον; "
1946	Γ Διαβολιτσίου	30 μέρες	...εθυροκόλλησαν εις το γυμνάσιον σημείωμα, το οποίον αυτοί έγγραφαν, με περιεχόμενο υβριστικό και απειλητικό εναντίον

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή λεκτικής βίας σε καθηγητή
			των καθηγητών των
1947	Γ Διαβολισίου	20 μέρες	...κατά την διάρκεια των διαγωνισμών απειράχθη να αρπάξει βιαιώς από τον καθηγητή τα γραπτά δοκίμια της Ζ' τάξεως, απειλήσας μάλιστα τούτον, ότι αν σημειωθεί το γραπτό του "εξ αντιγραφής", θα προβή εις βιαιοπραγίαν εναντίον του. Επανάλαβε δε την απειλήν του και εν τη αγορά...
1947	2ο Γ Πειραιά	διαγωγή επίμεμπτη	... απειλούσε ότι θα ανέβη στο "βουνό", θα γίνη συμμορίτης και κατερχόμενος εκείθεν θα εισβάλη εις το γυμνάσιον και θα τα κάνει όλα "σμπάραλια"
1947	2ο Γ Πειραιά	διαγωγή επίμεμπτη	...απειλούσε ότι θα χρησιμοποιήσει ένοπλον βίαν
1948	Γ Μεσολογγίου	από τα σχολεία της περιφέρειας	...θα σας καθαρίσω όλους...
1948	Γ Διδυμότειχου	από όλα τα σχολεία	...για απειλές και συκοφαντίες κατά του γυμνασιάρχη
1948	Γ Πύργου	30 μέρες	απειλήσε την καθηγήτρια των γαλλικών : "ο εξάδελφός μου έχει πιστόλι γκολτς"
1948	Γ Διαβολισίου	ένα έτος	... επί ματαίω προσπαθών να αντιγράψη στους διαγωνισμούς από τον προκαθήμενό του ...λέγων: "...θα σας ρίξω μια νάρκη να σας ανατινάξω και σας και το οίκημα εις τον αέρα"...
1948	4ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	απειλούσε ότι θα αυτοκτονήσει αν δεν περάσει...
1949	Γ Καβάλας	από το σχολείο	...σπανίως γελά... είχε κάνει ένα μήνα φυλακή για οπλοφορία... εκτύπησε συμμαθητή του διότι κατά την εξέτασιν δεν τον άφησε να αντιγράψη...επεσκέφθη κατά την 11 νυχτερινήν εις την οικίαν του καθηγητήν ...εδήλωσε ότι εάν δεν ανέλθουν εις το δωμάτιον του να διορθώση το γραπτό του θα γίνη φόνος, και εξήγησε ότι την επομένην θα ξαπλώση πολλούς
1949	Γ Αγρινίου	από το σχολείο	...απειλήσε πολίτη ότι θα τον σκοτώσει αν μαρτυρούσε συνάντησή του με δεσποινίδα
1949	Γ Πολυγύρου	ένα έτος	..."θα γίνω χωροφύλακας και στου βωδιού το κέρατο αν κρυφθείς θα σε βρω και θα σε λυντσάρω"
1949	1ο Γ Καλλιθέας	από το σχολείο	... ηπειλήσαν από τηλεφώνου την ειρηνένην καθηγήτριάν δις με τας λέξεις "αν δε μας διορθώσης τους βαθμούς των γαλλικών θα σε σκοτώσουμε "

Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ μαθητών και καθηγητών είναι όντως κακές, με δεδομένη την βία, που πρώτος συνήθως ασκεί ο καθηγητής:

«Περί διαγωγής του μαθητού τής Στ' τάξεως Σ.Μ. πρὸς τὸν καθηγητὴν Κ. Κατὰ τὴν ἐξεταστικὴν περιόδον Φεβρουαρίου κατὰ τὴν ὥραν τῆς γραπτῆς δοκιμασίας, ὁ μαθητὴς τῆς Στ' τάξεως Σ.Μ συλληφθεὶς ἀντιγράφων ὄχι μόνον δὲν συνεμορφώθη πρὸς τὰς συστάσεις τοῦ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν κ. Κ. ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον τῶν συμμαθητῶν του ἐν τῇ αἰθούσῃ ἠπειλήσε τὸν ὡς ἄνω καθηγητὴν. Δὲν ἤρκεσθη μόνον εἰς τοῦτο. Μετὰ τὸ πέρασ τῆς γραπτῆς δοκιμασίας ἐπλησίασε τὸν ἀναφερθέντα καθηγητὴν καὶ ἠπειλήσε τοῦτον ἐντονώτερα εἰς τρόπον ὥστε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν καὶ μαρτυρίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Οὗτος ἐξερχόμενος τῆς αἰθούσης ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ μέτρα ἀμύνης καὶ προστασίας, ὡς εὑρεθεὶς ἀντιμέτωπος τοῦ ἀναφερθέντος μαθητοῦ. Ὁ μαθητὴς ὅμως ἀπεπειράθη νὰ κτυπήσῃ τὸν καθηγητὴν, ἀπέτυχε δὲ λόγῳ ἐπεμβάσεως τῶν μαθητῶν.

Ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ τοῦ ἐν λόγῳ μαθητοῦ ἀφ' ἐνὸς διεσάλευσε τὴν τάξιν τοῦ σχολείου καὶ προσέβαλε τὸ γόητρον τούτου, τῆς πράξεως σχολιασθείσης ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς κοινωνίας μας, ἀφ' ἐτέρου δὲ προσέβαλε τὴν ἠθικὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀναφερθέντος καθηγητοῦ κατὰ πρῶτον λόγον καὶ ὀλοκλήρου τοῦ ὑπολοίπου διδακτικοῦ προσωπικοῦ κατὰ δεῦτερον λόγον, χαρακτηρίζει τὴν διαγωγὴν αὐτοῦ ὡς κακὴν καὶ ἀποβάλλει τοῦτον διὰ παντὸς τοῦ γυμνασίου Ἀλμυροῦ. Ἐπειδὴ ὁ μαθητὴς οὗτος καθ' ὁμολογίαν τοῦ καθηγητοῦ κ. Μ. πρὸ καιροῦ ἤρπαξε ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει τὸν συμμαθητὴν τοῦ Δ. καὶ ἔσφιξε αὐτὸν δυνατὰ εἰς τὸν λαιμόν, ὅπερ δὲν ἀνεφέρθη εἰς τὸν κ. Γυμνασιάρχην. Ἐπειδὴ συνελήφθη δις εἰς διαδοχικὰς ἡμέρας, ἀντιγράφων εἰς τὰ μαθηματικά καὶ τὴν κοσμογραφίαν. Ἐπειδὴ ἐνώπιον τῆς διαγωνιζομένης Στ' τάξεως τοῦ γυμνασίου εἰς παρατήρησιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. **«διατὶ μὲ ἀγριοκοιτάξεις; Παιδιὰ κοιτάξετε τὸν, πῶς μὲ βλέπει. Θέλει νὰ κατέβω νὰ σὲ δειρῶ;»**

ἀπὴντησεν «**ἂν τολμᾷς ἔλα**». Ἐπειδὴ παρηκολούθει ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐν τῷ σχολείῳ τὸν καθηγητὴν κ. Κ., καθ' ὁμολογίαν...»¹.

Στο γυμνάσιο Μεσολογγίου μάλιστα ο γυμνασιάρχης αναγκάζεται να κάνει σύσταση σε έναν καθηγητή που είχε συχνά τέτοια συμπεριφορά, «*περὶ τῆς ἀποφυγῆς ἀσκήσεως τρομοκρατίας ἐπὶ τῶν μαθητῶν*», την οποία φυσικά εκείνος δεν συμμερίζεται². Ὅμως ο μαθητής πολύ δύσκολα «σηκώνει χέρι» να χτυπήσει τον καθηγητή ειδικά μέσα στο σχολείο, γι αυτό και η σωματική βία κατά καθηγητή υπολείπεται κατά πολύ της λεκτικής βίας όπως θα δούμε στη συνέχεια.

2.3.4 ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

Η χειροδικία με καθηγητή είναι μια αποτρόπαια πράξη όπως και η επίθεση κατά της ζωής και φυσικά αντιμετωπίζεται ανάλογα. Σαν ἐγκλημα θεωρείται ενιαίο ως «κατά ζωής και σωματικής ακεραιότητας». Ο μαθητής «σηκώνει χέρι» να χτυπήσει τον καθηγητή συνήθως μέσα στο σχολείο, την στιγμή που αντιλαμβάνεται ως άδικη την τιμωρία ή την βαθμολογία του, εν βρασμό ψυχής, ή μετά από ξυλοδαρμό. Συνήθως απειλεί πρώτα και ξεπερνώντας τα όρια φτάνει στη χειροδικία, η οποία όπως βλέπουμε και στο επόμενο διάγραμμα υπολείπεται κατά πολύ της απειλής. Η αντίδραση των υπολοίπων μαθητών ἐγκείται στο να προσπαθούν να ακινητοποιήσουν το μαθητή και να «σώσουν» τον καθηγητή.

Οι παρατηρήσεις που έχουμε να κάνουμε είναι οι εξής: α) οι πράξεις βίας κατά των καθηγητών, λεκτικής ή σωματικής, είναι πολύ εντονότερες όλο το 19^ο αιώνα, β) η χειροδικία κατά καθηγητή πρωτοεμφανίζεται το 1890 σε ένα σοβαρότατο περιστατικό μαζικών ταραχών στο γυμνάσιο Πύργου με εμπλεκόμενους 12 μαθητές που ξυλοκόπησαν 2 καθηγητές και δημιούργησαν μεγάλες ταραχές με αποτέλεσμα το κλείσιμο του γυμνασίου για κάποιο διάστημα, αδιευκρίνιστου αιτιολογίας. Πριν από το 1890 η χειροδικία προφανώς εκφράζεται με μεγαλύτερη βιαιότητα στις επιθέσεις εναντίον καθηγητών εκτός σχολικού χώρου, που περιλαμβάνει η υποκατηγορία πράξεων «επιθέσεις κατά ζωής» γ) όλον τον 20^ο αιώνα παραμένει σε πολύ χαμηλά επίπεδα, με διακυμάνσεις που δεν αντιστοιχούν στις πολιτικές ή άλλες ομαδικές μαθητικές διεκδικήσεις.

Γενικά η χειροδικία στο 35% των περιπτώσεων συνδυάζεται με απειλές και υβριστική στάση κατά του καθηγητή. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι σε πάρα πολλές περιπτώσεις αποτελεί μια αντανάκλαστική κίνηση στη βία που ασκεί ο καθηγητής εκείνη τη στιγμή, είτε ο μαθητής είναι φύσει ανυπότακτος και με βεβαρημένο ιστορικό, είτε όχι, π.χ.:

«ἐπετέθη διὰ χειρῶν κατὰ τοῦ κ. καθηγητοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν οὗτος ἐπεχείρει νὰ ὠθήσῃ αὐτὸν ἔξω τοῦ θρανίου, ὡς μὴ θέλοντα νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν περὶ ἐξόδου ἐκ τῆς παραδόσεως ἐντολὴν του ἐπὶ θορύβῳ ἀταξίας»³ ἢ,

«...ὁ μαθητὴς κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἡμερησίας ἐκδρομῆς ἐξῆλθε τῆς θέσεως ἐν ᾗ εἶχε τάξῃ αὐτὸν ὁ καθηγητὴς τῆς γυμναστικῆς, οὗτος δὲ διέταξεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του, ἀλλ' ὁ μαθητὴς ἀποτόμως καὶ αὐθαδῶς ἠρνήθη ὑπακοὴν μὲ τὰς λέξεις " ἄσε με δὲν πάω, ἔτσι τὸ θέλω", ὁ δὲ καθηγητὴς λαβὼν αὐτὸν ἐκ τοῦ βραχίονος ἐπεχείρησε νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ βιαίως εἰς τὴν θέσιν του, πληξας αὐτὸν ἅμα ἅπαξ διὰ τοῦ γυμναστικοῦ του μαστιγίου ἐλαφρῶς εἰς τοὺς πόδας, τότε ... ἐπετέθη κατὰ τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἐπληξεν αὐτὸν διὰ γρόνθου εἰς τὸ πρόσωπον καὶ εἰς τὸ στήθος βλαστημήσας αὐτὸν ...»⁴.

Σε αρκετές περιπτώσεις ο μαθητής εξαναγκάζεται σε συμπεριφορά τέτοια που τον οδηγεί σε οριστική αποβολή από το σχολείο με ασήμαντη αφορμή, εκτός και αν ο καθηγητής ομολογήσει την επιθετική στάση του. Στο γυμνάσιο Μεσολογγίου⁵, π.χ. κατά ομολογία του καθηγητή, στην προσπάθειά του να διώξει ένα μαθητή από το χώρο της σκηνής του θεάτρου του σχολείου, τον επέπληξε, τον παρατήρησε έντονα και αποπειράθηκε να τον χτυπήσει. Τότε ο μαθητής επιχείρησε να του επιτεθεί, αλλά τον συγκράτησαν παρακαθήμενοι καθηγητές, οι οποίοι για το επεισόδιο δίνουν πιο αντικειμενικές λεπτομέρειες. Ὅτι δηλαδή ο καθηγητής ἔδειχνε επιθετική στάση προς το μαθητή βρίζοντάς τον και απειλώντας τον επανειλημμένα. Ἐτσι στην περίπτωση αυτή ο μαθητής τιμωρήθηκε επεικῶς, με μόνο τέσσερις μέρες αποβολή, ενώ σε αντίστοιχες αναφορές, όπου η επιθετικότητα εκ

¹ Γ. Αλμυρού, πράξη 292/19-2-1940, ΓΑΚ Βόλου

² Γ. Μεσολογγίου, πράξη 38/4-10-1934, ΓΑΚ Μεσολογγίου

³ Γ. Διδυμότειχου πράξη 25/1923, ΓΕΛ Διδυμότειχου

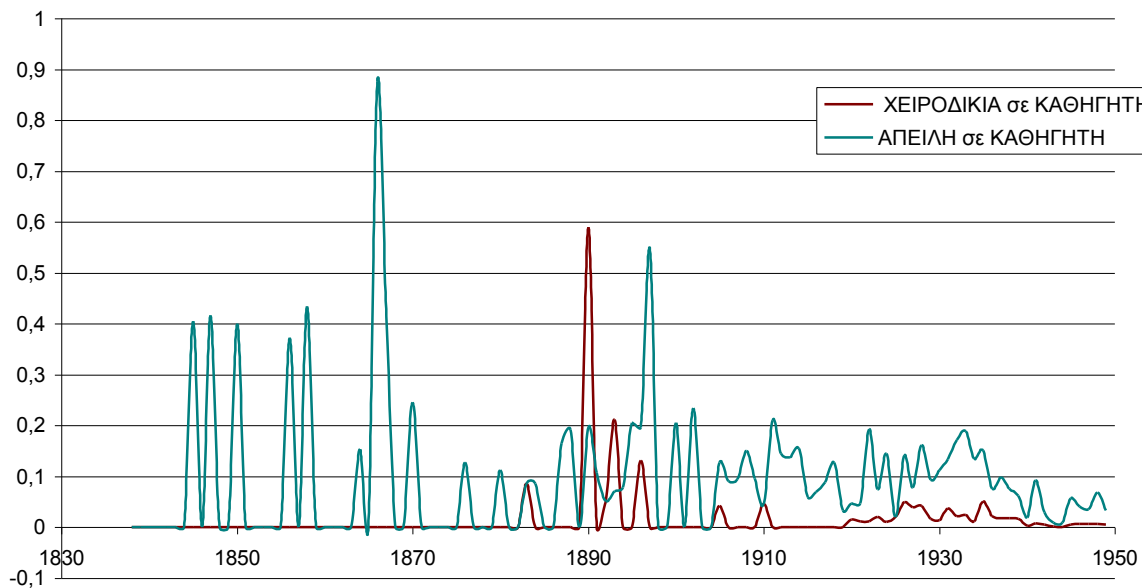
⁴ Γ. Φιλιατρών πράξη 71/1925, ΓΕΛ Φιλιατρών

⁵ Γ. Μεσολογγίου, πράξη 25/30-3-1947, ΓΑΚ Μεσολογγίου

μέρους του καθηγητή δεν ομολογείται, (μια τέτοια ομολογία αποτελεί εξαίρεση στις συνεδριάσεις συλλόγων καθηγητών) η ποινή συνήθως είναι η διαρκής αποβολή από το γυμνάσιο. Μόνο σε κάποιες πολύ ακραίες καταστάσεις, ο σύλλογος διδασκόντων παραδέχεται ανοιχτά ότι για το πρόβλημα ευθύνεται ο καθηγητής. Είναι οι περιπτώσεις εκείνες στις οποίες εμφανίζονται προβλήματα αυξημένου θορύβου και απειθαρχίας στον ίδιο κατ' εξακολούθηση καθηγητή, συνήθως των γαλλικών, της μουσικής, των τεχνικών.

Διάγραμμα 2.3.5

Ποσοστά τιμωρηθέντων για σωματική και λεκτική βία κατά καθηγητή επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Μετά το 1930, κάποια μέλη των συλλόγων φαίνονται περισσότερο ευαισθητοποιημένοι παιδαγωγικά, δηλαδή φαίνονται ενημερωμένοι πάνω στις αντιαυταρχικότερες παιδαγωγικές αρχές, όπως π.χ. στο γυμνάσιο Κοζάνης, όπου ένας καθηγητής θεωρεί ότι το σχετικό επεισόδιο θα μπορούσε να είχε προληφθεί με κατάλληλη στάση από μεριάς του εκπαιδευτικού:

«...ότι κατά την διάρκεια του μαθήματος των φυσικών παρηνώχλη τον καθηγητήν γελών, ...διαταχθείς δέ υπό του καθηγητοῦ, ὅπως ἐξέλθῃ τῆς αἰθούσης, ἡρνήθη, ... ὅτε δὲ ὁ καθηγητής ...ἤναγκάσθῃ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ἐκβάλῃ τοῦτον τῆς αἰθούσης διὰ τῆς βίας ραπίσας αὐτόν, οὗτος ὕψωσε τὴν χεῖρα διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν καθηγητήν, ὅπερ θὰ ἐπραγματοποιεῖ, ἐὰν μὴ παρενέβαινον οἱ συμμαθηταὶ του, δεχθέντες αὐτοὶ τὰ κτυπήματα ἀντὶ τοῦ καθηγητοῦ... Ἀπολογία μαθητοῦ: ἡρνήθη νὰ ἐξέλθῃ, διότι κατὰ τὴν κρίσιν του θὰ ἀπεπέμπετο ἀδίκως. Ἐπειδὴ καὶ ἄλλοι ἐγέλων καὶ διότι ἐφοβεῖτο, μήπως ἐξερχόμενος παρατηρηθῇ ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου... Ταῦτα λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὁ σύλλογος τῶν διδασκόντων ὡς καὶ τὴν καθόλου διαγωγὴν τοῦ ρηθέντος μαθητοῦ καὶ τὴν μετρίαν αὐτοῦ ἐπίδοσιν ἐν τοῖς μαθήμασιν ἔγνω παμψηφεῖ, ὅπως ἐπιβληθῇ αὐτῷ ἡ ποινὴ τῆς διαρκοῦς ἀποβολῆς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου καὶ κατ' ἀπόλυτον πλειοψηφίαν, ὅπως χαρακτηρισθῇ «ἐπίμορφος» ἡ διαγωγή αὐτοῦ, τοῦ καθηγητοῦ Π. προτείναντος, ἐπειδὴ κατὰ τὴν κρίσιν του ἦτο δυνατόν νὰ προληφθῇ τὸ ἐπεισόδιον ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ, ὅπως ἐν εἰδικῇ συνεδρίᾳ καθορισθῶσι τὰ μέτρα τὰ ὁποῖα εἰς παρομοίας περιπτώσεις θὰ λαμβάνονται ἐκ μέρους τῶν καθηγητῶν».¹

Αναφέρονται και κάποιες περιπτώσεις στις οποίες ψυχολογικής και νευρολογικής φύσεως αιτίες δεν επιτρέπουν στο μαθητή να αυτοκυριαρχηθεί, αλλά η ψυχική νόσος δεν θεωρείται ως ελαφρυντικό αναφορικά με το ύψος της ποινής.

Εἴτε ἡ αἰτία ἐγκεῖται στὴν κακὴ βαθμολογία εἴτε στὴ μὴ ἐπιμέλεια, ἀφορμὴ γιὰ νὰ χειροδικήσῃ ὁ μαθητὴς δίνει πάντα κάποιο χαστούκι, ὅπως π.χ. στὸ 4^ο γυμνάσιο Πειραιά, ὅπου δὲν θεωρεῖται ἀπόλυτα δικαιολογημένη ἡ ἀψιθυμία τοῦ μαθητῆ, γιὰτὶ ἐγίνε με παρέλευση μίας ὥρας μετὰ ἀπὸ τὴν χειροδικία τοῦ καθηγητῆ. Ἐπίσης στὸ γυμνάσιο Γρεβενῶν, ὅπου ὁ μαθητὴς διαμαρτύρεται κατὰ «προσβλητικὸ τρόπο» γιὰ τὸ βαθμὸ τοῦ στὸ διαγώνισμα τῆς ἱστορίας καὶ αὐτὸ ἐρεθίζει τὸν καθηγητῆ:

¹ Γ. Κοζάνης, πρᾶξη Κδ/11-3-1933, ΓΑΚ Κοζάνης

«...Ὁ μαθητὴς Δ.Σ. μετὰ μακρὰν καὶ διεξοδικήν συζήτησιν ἐν ἧ κατεδείχθη, ὅτι ἐπανειλημμένως ἀπεπειράθη νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ε. καὶ ἐπανειλημμένως ὕβρισε καὶ ἠπειλῆσε αὐτὸν διὰ τῶν φράσεων «θὰ σοῦ δείξω, δὲν θὰ βγῇς ζωντανὸς κλπ» ἀποβάλλεται ἐπιεικῶς διὰ παντὸς ἐκ τοῦ Δ' γυμνασίου κατὰ πλειοψηφίαν... διότι ἡ περαιτέρω φοίτησίς του ἐν τῷ γυμνασίῳ, οὐ μόνον τὸν μαθητὴν δὲν θέλει ὠφελῆσαι λόγῳ ψυχολογικῶν αἰτίων, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους μαθητὰς θέλει βλάψει, διότι ἡ ἐπιείκεια τοῦ συλλόγου ἀσφαλῶς θέλει παραγνωρισθῇ νομισθησομένη ὡς ἀδυναμία τοῦ συλλόγου, ὅπερ μεγάλως θέλει βλάψει τὴν εὐταξίαν καὶ λειτουργίαν τοῦ σχολείου. Τὴν ἐπιεικὴν ταύτην ἀπόφασιν λαμβάνει ἡ πλειοψηφία ἔχουσα ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ μαθητὴς εὐρίσκετο ἐν ποίᾳ τινὶ ἀψιθυμίᾳ προελθούσῃ ἐκ προηγουμένης κατ' αὐτοῦ χειροδικίας τοῦ καθηγητοῦ ἔνεκα ἀπρεποῦς στάσεώς του, μὴ δικαιολογουμένης ὁμῶς τῆς ἀψιθυμίας του ἀπολύτως, διότι ἡ ἐπίθεσίς του κατὰ τοῦ καθηγητοῦ ἐγένετο οὐ ἀμέσως, ἀλλὰ καὶ μετὰ παρέλευσιν μιᾶς καὶ πλεον ὥρας, καθ' ἣν οὗτος καιροφυλακτῶν εἰς τὴν ἐξώθυραν τοῦ σχολείου ἐπετέθη κατὰ τοῦ καθηγητοῦ του... λόγῳ καὶ ἔργῳ, τρομοκρατήσας οὕτῳ τὸ γυμνάσιον γινόμενης ἅμα πρόξενος συρροῆς περιέργων καὶ αὐτῶν τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων πρὸ τῆς θύρας τοῦ γυμνασίου διαπομπεύσας οὕτῳ τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ σχολείου...»¹,

«...ὁ μαθητὴς τῆς Ε' τάξεως ζητήσας ἀπὸ τὸν διδάσκοντα καθηγητὴν τὴν ἄδειαν νὰ ὁμιλήσῃ διακόψας τὴν παράδοσιν καὶ τυχὼν ἀδείας διεμαρτυρήθη διὰ τὴν ἐν τῷ διαγωνισμῶν εἰς τὴν ἱστορίαν βαθμολογίαν του κατὰ τρόπον θεωρηθέντα προσβλητικὸν ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ καὶ ἐξερεθισαντα αὐτὸν καὶ ὅτι ὁ καθηγητὴς του ἀποπέμψας αὐτὸν τῆς τάξεως τὸν ὠδήγησε μέχρι τῆς θύρας κρατῶν ἐκ τῆς κόμης, ὅτε δὲ ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον, πρὸ τῆς θύρας ὁ μαθητὴς αἰφνιδιαστικῶς ἐπετέθη κατὰ τοῦ καθηγητοῦ καὶ ἐπανειλημμένως ἐκτύπησεν αὐτὸν εἰς τὸ στήθος καὶ τὸ πρόσωπον... προκληθείσης τῆς ἐπεμβάσεως τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως καὶ σκεφθεὶς κατὰ νόμον, ἀποφαίνεται παμψηφεί: ἀποβάλλει τὸν μαθητὴν ἐπιεικῶς διὰ τὴν δικαιολογίαν του ὅτι εὐρίσκετο ἐν ταραχῇ, δι' ἀποκλεισμοῦ διὰ παντὸς ἐκ τοῦ γυμνασίου Γρεβενῶν...»².

Στο γυμνάσιο Χανίων ὁ καθηγητὴς ἀπαντᾷ με ράπισμα σε υβριστικὴ ἐκφραση μαθητῆ, ὁ οἷος δὲν ἔφερε τὴν ὀρισμένη ἐργασία τῆς καλλιγραφίας, οὔτε καν τὸ τετράδιο:

«...ἐπειδὴ δὲ ἐδοκίμαζε νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν καθηγητὴν καὶ κατηγγέλθη ἐκ τοῦ παρακαθημένου του, οὗτος ἐξεστόμησε τὴν ὕβριν "διάλε τοὺς ἀποθαμένους σου" ... ὁ δὲ καθηγητὴς ἀκούσας τὴν βλασφημίαν ταύτην ἐκστομιθεὶς εἰς ἐπήκοον πάσης τῆς τάξεως, ἐπληρώσας καὶ τὸν ἐρράπησε διὰ τὴν ἀναίδεια τοῦ ταύτην. Τότε οὗτος ἐκμανεὶς ἡγέρθη ἐκ τῆς θέσεώς του, ἤρπασε τὸν καθηγητὴν ἐκ τοῦ σασκακίου καὶ ἡτοιμάζετο νὰ καταφέρῃ ράπισμα καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦ καθηγητοῦ, ἀναχαιτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς τάξεως ἐπειδὴ ἡ πράξις αὕτη τοῦ μαθητοῦ τούτου εἶναι ἀχαρακτήριστος, ἐπειδὴ ὕψωσε χεῖρα κατὰ τοῦ διδασκάλου του, ἐπειδὴ κατέρριψε καὶ κατεπάτησε τὸ γόητρον τοῦ διδάσκοντος, διὰ ταῦτα ὁ σύλλογος ἐπιβάλλει αὐτῷ ὁμοφώνως τὴν ποινὴν τῆς ἀποβολῆς ἀπὸ τοῦ σχολείου τῶν ὁκτῶ ἡμερῶν καὶ χαρακτηρίζει τὴν διαγωγή αὐτοῦ εἰς κακὴν»³.

Μέσα σε αὐτὸ το κλίμα αυταρχισμοῦ καὶ βίας ἀπὸ μέρους τοῦ σχολείου, ἡ οργάνωση ομάδας με σκοπὸ νὰ δείρουν καθηγητὴ λόγῳ χαμηλῆς βαθμολογίας δὲν εἶναι μια τελειῶς πρωτότυπη πράξις (γυμνάσιο Αλεξανδρούπολης 1928, γυμνάσιο Σερρών 1947):

«...ὁ σύλλογος τῶν καθηγητῶν κατάπληκτος ἀκόμη διατελὼν διὰ τὴν θρασυότητα τῶν μαθητῶν τῆς Στ' τάξεως τοῦ γυμνασίου τολμησάντων τῇ 6ῃ τρέχοντος μηνὸς οὐ μόνον δημοσίᾳ καὶ ἐν τῇ κεντρικῇ παραλιακῇ ὁδῷ, καθ' ἣν ὥραν ἦτο κοσμοβριθὴς νὰ περιυβρίσωσι καὶ ἐξευτελίσωσι τὸν καθηγητὴν των κ. Δ.Σ., ἀλλὰ καὶ τὴν νύκτα τῆς ἰδίας ἡμέρας ἐπωφελοῦμενοι τοῦ σκότους καὶ ἐνεδρεύοντες ἔξω τῆς κατοικίας τοῦ καθηγητοῦ τούτου νὰ τὸν κτυπήσωσι διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ καθηγητὴς των οὗτος ἐκτελὼν τὸ καθῆκον του ἐβαθμολόγησε διὰ μικροῦ βαθμοῦ ... Παρὰ τὴν αὐστηρὰν τιμωρίαν τὴν ἐπιβληθεῖσαν τοῖς μαθηταῖς τούτους παρὰ τοῦ δικαστηρίου τῆς πόλεως καταδικάσαντες τοὺς μὲν τρεῖς πρῶτους εἰς φυλάκισιν 85 ἡμερῶν, τὸν δὲ τέταρτον εἰς 35 ἡμερῶν τοιαύτην, ἐπιβάλλει εἰς τοὺς ἀσεβήσαντες εἰς τὸ σχολεῖον των μαθητὰς τὴν προσήκουσαν πειθαρχικὴν τοιαύτην..., τὴν ποινὴν τῆς ἀποβολῆς ἐκ πάντων τῶν σχολείων τοῦ κράτους»⁴.

Πολύ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῶν τελειῶς ἀψυχολόγητων καὶ ἀντιπαιδαγωγικῶν πρακτικῶν καὶ τοῦ μὴ σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος τοῦ μαθητῆ μας δίνει ἓνα περιστατικὸ μέσα σπιν Κατοχή, τὴν ἐποχὴ περίπου ποὺ οἱ Γερμανοὶ εἶχαν ἐπιβάλει στους Εβραίους τῆς Θεσσαλονίκης νὰ κυκλοφοροῦν με εἰδικὰ διακριτικά, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ τοὺς συγκεντρώσουν ἄνετα ἓνα πρῶι καὶ νὰ τοὺς στείλουν στο Νταχάου:

«...ὅστις ἐπέδειξεν ἀνοίκειον συμπεριφορὰν εἰς τὸν καθηγητὴν του ...μετὰ τὴν κρούσιν τοῦ κώδωνος ὁ καθηγητὴς Σ.Ι. ἐπιστατῶν ἐπὶ τῆς ἐξόδου τῶν μαθητῶν ἀντελήφθη, ὅτι ὁ μαθητὴς Μ. Α. ὤθησε τὸν συμμαθητὴν του... καὶ διὰ νὰ προλάβῃ κάθε ἐνδεχόμενον ἐτράβηξε τὸ αὐτὸ τοῦ μαθητοῦ εἰπὼν ἅμα "καίτοι Εβραῖος εἶσαι καὶ παραξίος". Ὁ μαθητὴς θιχθεὶς ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ καθηγητοῦ συνέλαβε καὶ τὰς δυὸ χεῖρας τοῦ καθηγητοῦ, οὗτος ὁμῶς ἀποσπάσας τὰς χεῖρας τοῦ κατέφερεν ἰσχυρὸν ράπισμα κατὰ τοῦ μαθητοῦ, ὅστις εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὥρμησε κατὰ τοῦ καθηγητοῦ, ἀλλ' ἐπεμβάντες οἱ συμμαθηταὶ

¹ 4ο Γ Πειραιᾶ, πράξις 16/23-10-1931

² Γ. Γρεβενῶν πράξις 16/19-2-1931, 1^ο ΓΕΛ Γρεβενῶν

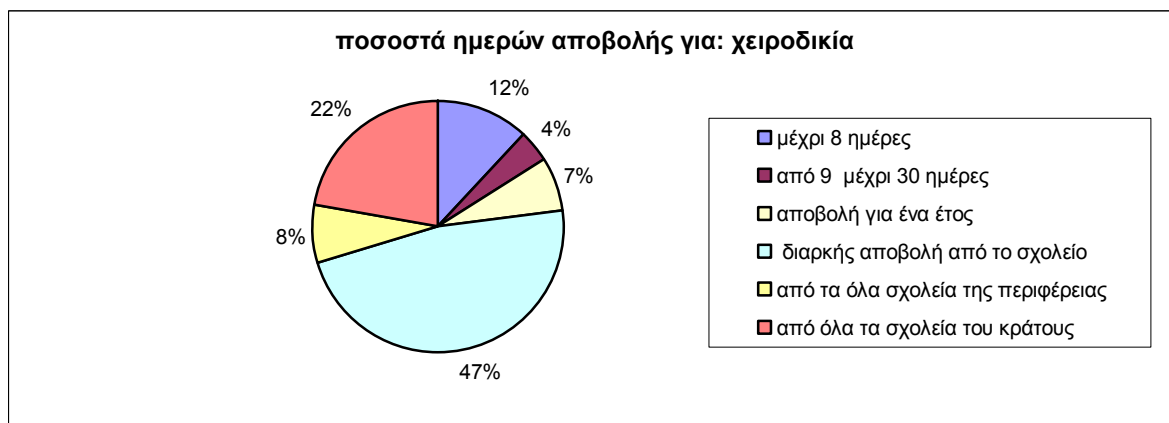
³ Γ. Χανίων πράξις 36/1929, ΓΑΚ Χανίων

⁴ Γ. Αλεξανδρούπολης, πράξις κγ/12-7-1929, ΓΑΚ Αλεξανδρούπολης

του τόν συνεκράτησαν. ...ότε δὲ συνετελέσθη ἡ ἔξοδος τῶν μαθητῶν ὁ μαθητὴς ἐπλησίασε τὸν καθηγητὴν καὶ τὸν ἠρώτησε διατὶ τὸν ἔδειρεν, ἅμα δὲ τὸν ἠπέλιψε, ὅτι θὰ τὸν μὴνύσῃ. Εἰς ἀπάντησιν ὁ καθηγητὴς τὸν ἐράπισε ἐκ δευτέρου. Καὶ πάλιν ὤρμησεν ὁ μαθητὴς κατὰ τοῦ καθηγητοῦ καὶ τοῦ κατέφερε τρεῖς γρόνθους, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπενέβησαν οἱ συμμαθηταὶ του καὶ τὸν συνεκράτησαν. Ὁ σύλλογος λαβὼν ὑπ' ὄψιν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἀνωτέρω εἰσήγησιν τοῦ κ. γυμνασιάρχου κρίνει κολάσιμον τὴν πράξιν τοῦ μαθητοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν διαγωγὴν τοῦ μαθητοῦ, ὅστις οὐδεμίαν μέχρι τοῦδε παρέσχεν ἀφορμὴν πρὸς τιμωρίαν κρίνει ταύτην ὡς στοιχεῖον ἐλαφρυντικὸν πρὸς μετριάσμον τῆς ποινῆς δι' ἧς καὶ ἀποφασίζει: ἐπιβάλλει τὴν ποινὴν τῆς εἰκοσαήμερου ἀποβολῆς»¹.

Ο μαθητὴς ἔχει πολὺ μικρὰ ποσοστὰ πιθανοτήτων νὰ παραμείνῃ στο σχολεῖο μετὰ ἀπὸ χειροδικία με καθηγητὴ, ὅπως μας δείχνει τὸ παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 2.3.6

Στους πίνακες 2.27α καὶ 2.27β παραθέτουμε μιὰ ἀντιπροσωπευτικὴ λίστα χειροδικιῶν σὲ καθηγητὲς, μαζί με τὶς ἀντίστοιχες ποινές. Ὅπου δὲν ἀναφέρεται συγκεκριμένη αἰτιολογία ἐννοεῖται πὼς εἶναι ἡ κακὴ βαθμολογία.

Πίνακας 2.3.4α Χαρακτηριστικὲς περιγραφές ἐπεισοδίων σωματικῆς βίας σὲ καθηγητὴ με ποινὲς ἕως 8 ἡμέρες ἀποβολῆς

Ἔτος	γυμνάσιο	ἀποβολή	περιγραφή
1927	Γ Ληξουρίου	8 ἡμέρες	...ραπισθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς γαλλικῆς ἐπετέθη ἐναντίον του καὶ ἐπέφερε κτύπημα ἐπὶ τοῦ ὤμου ἢ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ προσώπου... ²
1930	Γ Βέροιας	5 ἡμέρες	...ὑψώσε χεῖραν...
1931	Γ Αμαλιάδας	8 ἡμέρες	...ἀπεπειράθη νὰ χτυπήσῃ δια λίθου τὸν καθηγητὴν τῆς γυμναστικῆς διότι ἐρραπίσθη ὑπ' αὐτοῦ
1937	Γ Μεσολογγίου	8 ἡμέρες	...δὲν δέχτηκε νὰ του τραβήξῃ τὸ αὐτὶ
1937	1ο Γ Καλαμάτας	7 ἡμέρες	...ὡς ἐξυβρίσαντα τὸν καθηγητὴ... καὶ ἀποπειραθέντα νὰ χειροδικήσῃ κατ' αὐτοῦ
1942	2ο Γ Παιαῖα	8 ἡμέρες	...σχεδὸν τόλμησε νὰ υψώσῃ χεῖρι ἐναντίον τῆς δεσποινίδας τῶν ἰταλικῶν

Πίνακας 2.3.4β Χαρακτηριστικὲς περιγραφές ἐπεισοδίων σωματικῆς βίας σὲ καθηγητὴ με ποινὲς πᾶν ἀπὸ 8 ἡμέρες ἀποβολῆς

Ἔτος	γυμνάσιο	ἀποβολή	περιγραφή σωματικῆς βίας κατὰ καθηγητὴ
1890	Γ Πύργου	ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα	...ὡς ἐπιτηθέντες καὶ κακῶσαντες τὸν καθηγητὴν ... καὶ προκαλέσαντες ζημιές στο γραφεῖο τοῦ γυμνασίου
1892	Γ Πύργου	ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα	...ἐρράπισε τὸν καθηγητὴ τῶν μαθηματικῶν
1896	Γ Φιλιατρῶν	ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα	...ἐπετέθη κατὰ τοῦ γυμνασιάρχου
1896	Γ Γυθείου	ἀπὸ ὅλα τὰ	...ἐκκενώσας δοχεῖον πλήρες υγροῦ μέλανος χρώματος

¹ Γ. Βέροιας, πράξη 61/20-11-1942, ΓΑΚ Βέροιας

² λαβὼν ὑπόψιν τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν ἀμφοτέρων καὶ ἰδίᾳ τὴν οἰκογενειακὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ μαθητοῦ ὄντος μόνου υἱοῦ χήρας μητρὸς καὶ μόνου προστάτου αὐτῆς καὶ τῆς μικρᾶς θυγατρὸς τῆς...

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας κατά καθηγητή
		σχολεία	(ανελίνης) εν τω κεντρικώτέρω μέρος της πόλεως κατά του προσώπου του γυμνασιάρχου... την φράση "έτσι σου πρέπει μασκαρά"
1905	2ο Γ Πάτρας	από τα σχολεία της περιφέρειας	...εκτύπησε τον γυμνασιάρχη δια σκληρού οργάνου... έχει κληρονομικήν νευρασθένειαν
1910	8ο Γ Αθήνας	180 μέρες	...υβρίζων και απειλών επετέθη δια ράβδου κατά του γυμνασιάρχου και δεν ηδυνήθη μεν να τον κτυπήσει αναχαιτισθείς υπό του επιστάτη και των μαθητών, διέταραξεν όμως την τάξη του γυμνασίου ισχυρότατα...
1921	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...μετά ανακοίνωση αποβολής, επετέθη...
1923	Γ Διδυμότειχου	από το σχολείο	...επετέθη δια χειρών κατά του κ. καθηγητού, καθ' ην στιγμὴν οὗτος επεχείρει να ωθήσῃ αὐτὸν ἔξω του θρανίου, ὡς μὴ θέλοντα να υπακούσῃ εἰς τὴν περὶ ἐξόδου ἐκ τῆς παραδόσεως ἐντολὴν του ἐπὶ θορύβῳ ἀταξίας
1929	Γ Βέροιας	από το σχολείο	... διέταξε τον μαθητὴν να ...απολογηθῇ δια τὴν κραιπάλην τῆς προηγουμένης νυκτός, ὁ μαθητὴς ἐγείρεται του θρανίου, σφίγγει τοὺς γρόνθους του, βλοσυρῶς ατενίζων καὶ απειλὼν τον καθηγητὴν του, ρίπτει κατὰ πρόσωπον τοῦ καθηγητοῦ του ἓνα μπλόκ καὶ συμπλέκεται πρὸς αὐτὸν ...
1930	Γ Γρεβενών	από το σχολείο	...τον ὠδήγησε μέχρι τῆς θύρας κρατῶν ἐκ τῆς κόμης, ὅτε δε ἀφῆκεν αὐτὸν ἐλεύθερον, πρὸ τῆς θύρας ὁ μαθητὴς αἰφνιδιαστικῶς επετέθη κατὰ του καθηγητοῦ καὶ ἐπανειλημμένως ἐκτύπησεν αὐτὸν
1930	5ο Γ Αθήνας	από τα σχολεία της περιφέρειας	...απορριφθεὶς, χτύπησε τον καθηγητὴ των γαλλικῶν στο κεφάλι
1931	Γ Κοζάνης	από το σχολείο	...ἐξύβρισε το Χριστό σου κλπ ...καὶ ὕψωσε χερί να κτυπήσῃ τον καθηγητὴ, ἐπειδὴ τον ἐπέπληξε δια τὴν αὐθάδη ἀπάντησίν του στη μὴ συμμόρφωσίν του να ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ το προαύλιο, παρακολουθῶν τας μαθητρίας ἀσκουμένας εἰς τοὺς ἐθνικοὺς χορούς...
1931	Γ Χανίων	από όλα τα σχολεία	ὁ μαθητὴς ἐτιμωρήθη ὁμοφώνως ὑπὸ του συλλόγου δια ἀποβολῆς ὀκταημέρου, διότι ἠσχημόνησεν εἰς το μάθημα των γαλλικῶν καὶ ἐγελωτοποίησε τούτο, ὥστε να διαλυθῇ ἡ τάξις... κρυφθεὶς ἐκαιροφυλάκτησε να εὕρῃ τον καθηγητὴν των γαλλικῶν μόνον καὶ ἀνύποπτον καὶ ἀρχίσας τα γρονθοκοπήματα κατ' αὐτοῦ τον κατέρριψε τῆς κλίμακος καὶ κατέσχισε το γελέκο αὐτοῦ καὶ τον κατεμώλωπισεν...
1931	2ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...χτύπησε καθηγητὴ με χιονόμπαλα ἐπειδὴ πήρε κακὸ βαθμὸ στη γυμναστική
1931	4ο Γ Παιραιά	από το σχολείο	...ἐπιτέθηκε σε καθηγητὴ ὁ ὁποῖος τον εἶχε δαΐρει
1932	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῆς βαθμολογίας του ὡς μετρίας εἰς το μάθημα τῆς ἱστορίας ἐξεσφενδόνησεν ἐν ἐγχειρίδιον τῆς ἱστορίας κατὰ του ὑποδιευθυντοῦ
1933	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...ἀποτελέσματα ἐξετάσεων, ἐπίθεση στο γυμνασιάρχη
1934	1ο Γ Αργοστολίου	από το σχολείο	εἰς παρατήρησιν του Γυμνασιάρχου ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται εἰς μαθητὴν να διαψεύδῃ τον διευθυντὴ του σχολείου, επετέθη κατὰ του Γυμνασιάρχου, παρὰ δε τὴν ἐπέμβασιν τεσσάρων παρευρεθέντων καθηγητῶν ἐπέμενε να κακοποιήσῃ αὐτὸν
1935	Γ Γρεβενών	από το σχολείο	μόλις ἔμαθε ὅτι ἐπερρίφθει ἀρχισε να ἐκσφενδονίζει λίθους κατὰ του γυμνασιάρχου καὶ των καθηγητῶν ἀπευθύνων συγχρόνως πρὸς τούτους χυδαιστάτας ὕβρεις...
1935	Γ Έδεσσας	από το σχολείο	...τον καθηγητὴ Γυμναστικῆς
1936	Γ Βέροιας	από το σχολείο	...μεταβάς πλησίον τῆς θερμάστρας ἔλαβεν ἐν των ἐκεῖ πλησίον ἐρριμένων ξύλων των χρησιμοποιουμένων δια τὴν συντήρησιν τῆς θερμάστρας καὶ ὑψώσας αὐτὸ ἀπειλητικῶς

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή σωματικής βίας κατά καθηγητή
			εναντίον μου...
1936	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	από το σχολείο	... άρνούμενος να απομακρυνθώ. Ότε δε ο κ. καθηγητής ηθέλησε να τον σύρει εκ της χειρός προς την θύραν, ο μαθητής ούτος μετ' απειργάπτου ιταμότητος και θρασύτητος, ωρθώθη με την χείρα υψωμένην απειλητικώς...
1936	4ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...έβαλε τα χέρια του να απωθήσει τον καθηγητή...
1937	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...επέδειξε τον γρόθον του την στιγμήν καθ ήν ο καθηγητής Ι. του παρήγγειλε ινα εξέλθω της αιθούσης
1937	8ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία	...με γροθιά στο πρόσωπο καθηγητή
1938	Γ Καβάλας	από όλα τα σχολεία	...απηλεί, ότι θα δείρη τον καθηγητήν του , γιατί τον εβαθμολόγησε με κακόν βαθμό...κρατεί την λαβήν της θύρας δια της μιας χειρός, και δια της άλλης καταφέρει βαρύτατον κτύπημα δια γρόνθου επί της αριστεράς γνάθου του καθηγητού και αμέσως τρέπεται εις φυγήν
1939	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	από το σχολείο	...επιτέθηκε σε καθηγητή γιατί κόπηκε στα θρησκευτικά, χτύπησε καθηγητή στο πρόσωπο στο σπίτι του, ...ήταν φτωχός εργαζόμενος
1941	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	από το σχολείο	...είχε γαλλικό βιβλίο στο μάθημα, ο καθηγητής του το πήρε και του είπε να εξέλθει, αυτός δεν υπάκουσε, και επιχείρησε να συλλάβει τον καθηγητή από το λαιμό και τα μαλλιά
1942	4ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...κτύπησε καθηγητή στο πρόσωπο την ώρα διανομής του συσσιτίου
1943	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	..χτύπησε καθηγητή που τον είχε ραπίσει
1946	Γ Κιλκίς	από τα σχολεία της περιφέρειας	... μαθητής έδειρε καθηγητήν εν μέση δημοσία οδώ, ...συνελήφθη και εστάλη εις την Αστυνομίαν, όπου και κρατείται.... Ούτος επί τη θέα μου αμέσως ώρμησε εναντίον μου κραυγάζων «τον κερατά, έφαγε σαράντα παιδιά» και πλησιάσας ύψωσε τας χείρας του δια να με κτυπήσῃ ...
1946	Γ Κιλκίς	από όλα τα σχολεία	... Μαθητής τῆς Η΄, προς τον γυμνασιάρχη: «Ρουφιάνε, κερατά, θα μου το πληρώσεις, δεν θα φύγεις από το Κιλκίς ζωντανός» και του επιτέθηκε, βγάζοντας από την τσέπη του σιδερογροθιά για να τὸν χτυπήσῃ ¹
1947	Γ Ναυπάκτου	από το σχολείο	...επρωτοστάτησεν και απειράθη να παρασύρει και άλλους απορριφέντας, ινα επιτεθώσι προς κακοποιήσιν καθηγητῶν
1947	Γ Τήνου	40 μέρες	..εράπισε καθηγητή γυμναστικής που επιχειρούσε να τον απομακρύνει από τις μαθητρίας ... αιτία φλερτ με μαθήτρια
1947	6ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...επετέθη όλως αναιτίως έξωθεν του σχολείου παρουσία μαθητῶν και πολιτῶν και εκτύπησε ελαφρώς τον καθηγητή κ.Τ. δια γρόθων και λακτίσματος
1947	Γ Σερρών	από όλα τα σχολεία	...οργάνωσαν ομάδα για να δείρουν καθηγητές
1948	Γ Φλώρινας	30 μέρες	...έπιασε καθηγητή από το γιακά με σκοπό να τον χτυπήσει
1949	Γ Κοζάνης	από τα σχολεία της περιφέρειας	άποβεβλημένος επί τετραήμερον ...ήπειλησε διὰ χειρονομιών καὶ θρασύτητος, ...εχειροδίκησεν κατ' αυτού ωθήσας τούτον από της έδρας μετά σκαιών εκφράσεων, διαταράξας ούτω την όλην τάξιν
1949	Γ Πύργου	από τα σχολεία της περιφέρειας	...γρόνθο εις την κάτω σιαγόνα του καθηγητού..

¹ Πράξις 35/26-4-1947, - ό όποίος σημειωτέον είχε άποβληθεί από όλα τά σχολεία τῆς Θεσσαλονίκης - με άφορμή την μη συμμόρφωσήν του με τόν κανονισμό τοῦ σχολείου περί κοπῆς μαλλιών

2.3.5 ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Οι παραβάσεις που σχετίζονται με πράξεις κατά της ζωής αφορούν στην πλειοψηφία τους (76%) απόπειρες δολοφονίας καθηγητών, συνήθως μετά από την έκδοση των αποτελεσμάτων των εξετάσεων Φεβρουαρίου, Ιουνίου ή Σεπτεμβρίου και σε ένα μικρό ποσοστό (11,8%) σε φόνους συμμαθητών¹ ή τρίτων προσώπων (12,2). Η επίθεση κατά της ζωής είναι εκ προμελέτης, ο μαθητής «στηνει ενέδρα» στον καθηγητή έξω από το χώρο του σχολείου. Είναι μια εγκληματική πράξη χωρίς ελαφρυντικά, που πιθανόν προμηνύει και μελλοντική παραβατική συμπεριφορά.

Το 19^ο αιώνα η αναλογία αυτής της σοβαρής παραβατικής συμπεριφοράς είναι 6,3 ανά 10.000 μαθητές ενώ τον 20^ο αιώνα 0,5 ανά 10.000 δηλαδή σχεδόν υποδεκαπλασιάζεται. Η μεγάλη αυτή διαφορά έχει να κάνει και με τις γενικότερες τάσεις περί αυτοδικίας στην ευρύτερη κοινωνία του 19^{ου} αιώνα. Το 19^ο αιώνα τα καταγραφέντα περιστατικά είναι 25 και αφορούν όλα σε απόπειρες κατά καθηγητών με αποτέλεσμα τον τραυματισμό τους. Εντοπίζονται σε τέσσερα² από τα εννέα γυμνάσια της Πελοποννήσου, και τα δεκατέσσερα συνολικά της χώρας, στα οποία έχει διασωθεί το αρχειακό υλικό εκείνης της περιόδου. Οι επιθέσεις γίνονται με ρόπαλα και λίθους και στην πλειοψηφία τους αφορούν στο γυμνασιάρχη ή στον καθηγητή των γαλλικών. Στη Σπάρτη π.χ. το 1870 ο σύλλογος φαίνεται τρομοκρατημένος από τις απειλές:

«Μεθ' ὅσα χθές ἐξέθηκα ὑμῖν περὶ τοῦ μαθητοῦ τῆς Δ' τάξεως τοῦ ἡμετέρου γυμνασίου Ν.Γ. ἥτοι τὰς βαρείας ἀπειλὰς, ἃς ἐπὶ μακρὸν παρακολουθῶν μοὶ ἐξέφερε, καὶ ἃς ἅπαντες ἐθεωρήσαμεν παιδαριῶδη παραφορὰν, εὐρίσκομαι σήμερον εἰς τὴν λυπηρὰν θέσιν νὰ διαβεβαιώσω ὑμᾶς ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει ὡς ἐξελάβομεν χθές αὐτό, ἀλλ' ἔχει σοβαρότητα καὶ διαστάσεις μεγαλυτέρας. Συνεκάλεσα λοιπὸν ὑμᾶς ἐνταῦθα ἵνα ἐκθέσω ὑμῖν τὴν κατάθεσιν τῶν πραγμάτων ὡς ἔχει. Πολλοὶ φίλοι μου ἀξιότιμοι πολῖται μοῖ ... ὅτι διατρέχομεν τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἐὰν μὴ μεταβαλόντες τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀπολυτηρίων ἐξετάσεων, δώσωμεν ἀπολυτήριον ὡς πρὸς τὸν εἰρημένον μαθητὴν»³.

και το 1874, μετά από επίθεση κατά του γυμνασιάρχη με ρόπαλο⁴, αποφασίζει να παραδώσει τα κλειδιά του γυμνασίου στο Νομάρχη και να ζητήσει την παροχή ατομικής ασφάλειας για να επαναλειτουργήσει το σχολείο. Κάτι ανάλογο όμως φαίνεται να συμβαίνει και στην Καλαμάτα, όπου ελλείπει αρχειακού υλικού του σχολείου πηγή για τη συμπεριφορά των μαθητών αποτελεί ο τοπικός τύπος, όπως αναφέρεται και στη σχετική έκδοση του σχολείου. Συγκεκριμένα στο φύλλο της 28^{ης} Φεβρουαρίου του 1893 της εφημερίδας «Μεσσηνιακή» περιγράφεται πώς ο έντιμος, πρᾶος και φιλήσυχος καθηγητής *«μεταβαίνων εἰς τὸν οἶκον του, ὑπέστη ἀγρίαν διὰ ροπαλῶν ἐπίθεσιν ἀπὸ δύο μαθητὰς»*⁵. Σε άλλο φύλλο εφημερίδας αναφέρεται ότι ο Γυμνασιάρχης φοβούμενος επίθεση κάλεσε *«κουστωδῖαν ἀστυφυλάκων»* για να *«φρουρεῖ»* το Γυμνάσιο κατά την έκδοση των αποτελεσμάτων των προαγωγικών και απολυτηρίων εξετάσεων. Στον Πύργο το 1894 επτά μαθητές *«ἀπειπεράθησαν ἐξ ἐνέδρας νὰ δολοφονήσωσι διὰ λίθων τὸν καθηγητὴν τῶν γαλλικῶν»*.

Τον 20^ο αιώνα τα κρούσματα με στόχο καθηγητές ανέρχονται σε 67, αναλογικά πολύ λιγότερα σε σχέση με τον 19^ο, με στόχο συμμαθητές 17, και με στόχο τρίτους 5, ενώ κάποιες από τις περιπτώσεις έχουν αιτία ερωτικούς λόγους. Το 1905 στο Αγρίνιο υπάρχει ένας καθηγητής νεκρός και η ιδιαίτερη ευαισθησία για την προστασία του συλλόγου διατηρείται τετραετίες μετά το γεγονός:

«... ἵνα λάβῃ ἀπόφασιν περὶ τοῦ μαθητοῦ τῆς Η' τάξεως τοῦ γυμνασίου Π., κατηγορουμένου ὅτι τὴν νύκτα τῆς 3ης -12-1947 καὶ περὶ ὥραν 11μ.μ. καιροφυλακτῶν πρὸ τῆς κατοικίας τοῦ καθηγητοῦ τῶν γαλλικῶν κ. Χ., ἐπετέθη ἐναντίον τούτου μετ' ἄλλων καὶ ἐτραυμάτισε σοβαρῶς πληξάντες αὐτὸν διὰ ροπαλοῦ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ διὰ γρονθοκοπημάτων εἰς τὸ πρόσωπον καὶ καταλιπόντες τοῦτον ἐν ἀφασίᾳ εἰς τὴν κλῖμακα τῆς κατοικίας του ἀπεμακρύνθησαν – πέντε τὸν ἀριθμὸν τινὲς τῶν ὁποίων εἶχον ἐπίτηδες καλύψῃ τὸ πρόσωπον... - ...ὁ γυμνασιάρχης ἀπηύθυνεν ἐγγραφὸν εἰς τὸν κ. εἰσαγγελεᾶ ἀπειλῶν μὲ διακοπὴν τῶν μαθημάτων, ἃν δὲν ληφθοῦν μέτρα ἀποτελεσματικὰ πρὸς προστασίαν τῆς ζωῆς τῶν καθηγητῶν ἐναντίων τῶν ὁποίων ἐν Ἀγρινίῳ ἐγίναν ἐπανειλημμένως ἐπιθέσεις»⁶.

¹ Ληξούρι 1909, Ναύπλιο 1912, Αρεόπολη 1926, 1927, Τρίκαλα 1931, Μεσσήνη 1933, Αργοστόλι 1945, Μεσσήνη 1945, 1946

² Ναυπλίου: 1850, 1851, 1876, Πύργου: 1890, 1893, 1894, Σπάρτης: 1867, 1868, 1870, 1876, 1877, 1885 και Γυθείου: 1895

³ Γ. Σπάρτης, πράξη 112/1870, ΓΑΚ Σπάρτης

⁴ Γ. Σπάρτης, πράξη 144/11-6-1877, ΓΑΚ Σπάρτης

⁵ «Το πρώτο Γυμνάσιο Καλαμάτας – η ιστορική του διαδρομή 1861-1973», Καλαμάτα, σελ 44-47

⁶ Γ. Αγρινίου πράξη 14/9-12-1947, 1^ο ΓΕΛ Αγρινίου

Τα περισσότερα περιστατικά αναλογικά με τον αριθμό των μαθητών συμβαίνουν σε ημιαστικές περιοχές (49,4%). Οι περιοχές αυτές σε μαθητικό πληθυσμό αντιπροσωπεύουν μόνο το 23,65% του συνόλου. Οι ποινές είναι πάρα πολύ αυστηρές, η αποβολή από όλα τα σχολεία του κράτους ή της περιφέρειας αγγίζει το 51% των περιπτώσεων, όπως φαίνονται και στο επόμενο διάγραμμα. Στο γυμνάσιο Βόλου μάλιστα, όπου η απόπειρα δολοφονίας καθηγητή το 1919 έχει και πολιτικά ερείσματα, ο μαθητής αποβάλλεται με απόφαση του συλλόγου από όλα τα σχολεία του κράτους:

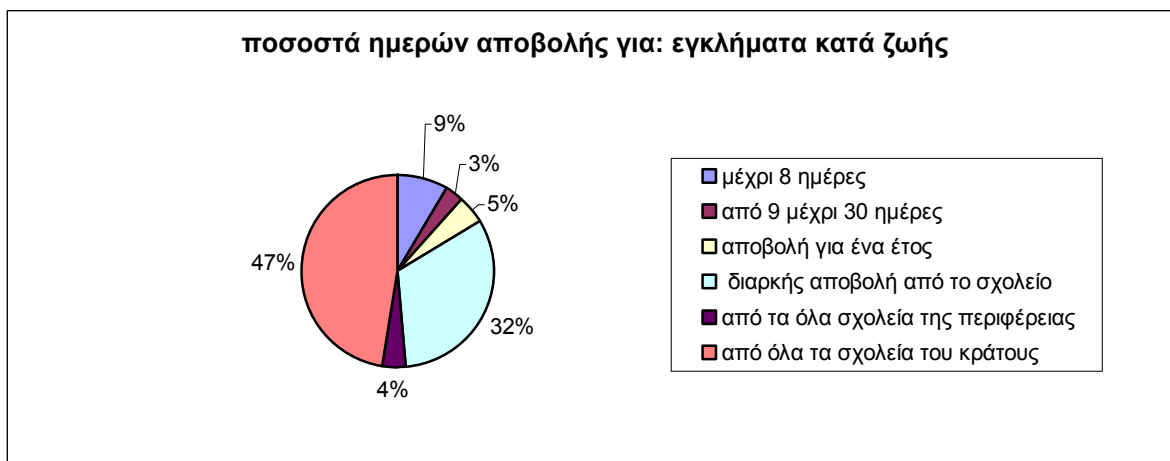
«...ένεδρεύσαντα χθές περί ὥραν 8ην τῆς νυκτὸς τὸν καθηγητὴν τοῦ γυμνασίου κ. Ξ. Γ. (βενιζελικό) καὶ ἀποπειραθέντα διὰ ράβδου νὰ δολοφονήσῃ αὐτόν, ἀποτυχόντα ὁμῶς τοῦ σκοποῦ ἔνεκεν τῆς ἐπιτυχοῦς ἀμύνης τοῦ κ. καθηγητοῦ, καθ' οὗ κατήνεγκε δύο κτυπήματα τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ βραχίονος, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ μετακαρπίου τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, καὶ εἴτα ἐτράπη εἰς φυγὴν...»,

Το Υπουργεῖο μετριάζει την ποινή σε αποβολή μόνο από το συγκεκριμένο σχολείο, αλλά ο σύλλογος δεν το αποδέχεται και ικετεύει για την έγκριση της μέγιστης των ποινών, συντάσσοντας την παρακάτω πράξη. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του συλλόγου στο εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα της εποχής:

«...ἀνέγνω τὴν ...ἀπόφασιν τοῦ ὑπουργείου... καθ' ἣν ... μετριάζεται ἐξ ἐπιεικείας εἰς ἀποβολὴν διὰ παντὸς ἀπὸ τοῦ ἐν Βόλῳ γυμνασίου. Ὁ σύλλογος σκεφθεὶς ἐπὶ μακρὸν καὶ συζητήσας τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἐκ νέου ἀμερολήπτως καὶ ἐνδελεχῶς ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ἵνα ἀφ' ἐνὸς μὲν δι' ἐκτενεστέρως ἐκθέσεως τῶν αἰτίων καὶ τῶν μεσολαβησάντων μέχρι τῆς ἀποπείρας γεγονότων διαφωτίσῃ τὸ Ὑπουργεῖο, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ παρακαλέσῃ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας αὐτὸ νὰ ἀναθεωρήσῃ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ καὶ νὰ ἐγκρίνῃ τὴν ἐπιβληθεῖσαν τῷ μαθητῇ ποινὴν : 1)... 2)....3)... 4).... μετὰ τὴν λήξιν τοῦ εἰκοσιτετραώρου περιεφέρετο κομπαστικῶς καὶ προκλητικῶς περὶ τὸ γυμνάσιο διασαλπίζων 5) διότι διὰ τῆς εἰς ἀπλὴν μετεγγραφὴν μετριασθείσης ποινῆς ...: ποῖαν ἐπίδρασιν θέλει ἀσκήσῃ ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ ἥθους μαθητῶν τινῶν πρὸς ἀπειθεῖαν ρεπόντων ἢ ῥοῖς τῆς ποινῆς, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ σύλλογος, ἐξαιρέτως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, διὰ νοουθεσιῶν καὶ ἀπειλῶν, διὰ τῆς πειθοῦς καὶ τῆς βίας προσπαθεῖ καὶ ἀγωνίζεται νὰ περιστείλῃ, ἀπομακρύνῃ καὶ προφυλάξῃ τὴν μαθητιῶσαν νεότητα, τὴν φύσει εἰς νεωτερισμοὺς ρέπουσαν καὶ τάχιστα ὑφισταμένην τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως ψυχοφθόρων διδασκαλιῶν καὶ τίθεται ἐν τῷ ἔργῳ του τοῦτω ἀντιμέτωπος ἐργατικῶν καὶ σοσιαλιστικῶν ὁργανώσεων, ὅταν ὁ δολοφονίαν κατὰ καθηγητοῦ ἀποπειρώμενος καὶ ὑπὸ τῆς δικαστικῆς ἀρχῆς ἐπὶ πλημμελήματι παραπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ ὑπουργείου ὡς ἐπὶ ἐλαφρῷ πταίσματι τιμωρεῖται; Ποιὰ δὲ ἡ προσωπικὴ ἀσφάλεια τοῦ συλλόγου μέλλοντος μετ' οὐ πολὺ νὰ κρίνῃ περὶ μαθητῶν ἀμελῶν μὲν καὶ ἀμαθῶν ὄντων ἔνεκα τῶν περιστάσεων, καὶ δι' ἧς καταλλήλου ἐκμεταλλεύσεως αὐτῶν, δυσηγίων δὲ ἔνεκα τῆς ἐπιεικείας τοῦ παρελθόντος καταστάντων; Διὰ ταῦτα πάντα ὁ σύλλογος ἀναπέμπει ὁμοφώνως καὶ αὐθις φωνὴν ἰκεσίας πρὸς τὸ σεβαστὸν ὑπουργεῖον, ἵνα τοῦτο τὸ μὲν χάριν αὐτῆς τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸ δὲ πρὸς ἀσφάλειαν τῶν λειτουργῶν αὐτῆς μεταρρυθμίσῃ τὴν ἀπόφασίν του καὶ ἐγκρίνῃ τὴν ποινὴν τῆς διὰ παντὸς ἀποβολῆς ἀπὸ πάντων τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους».¹

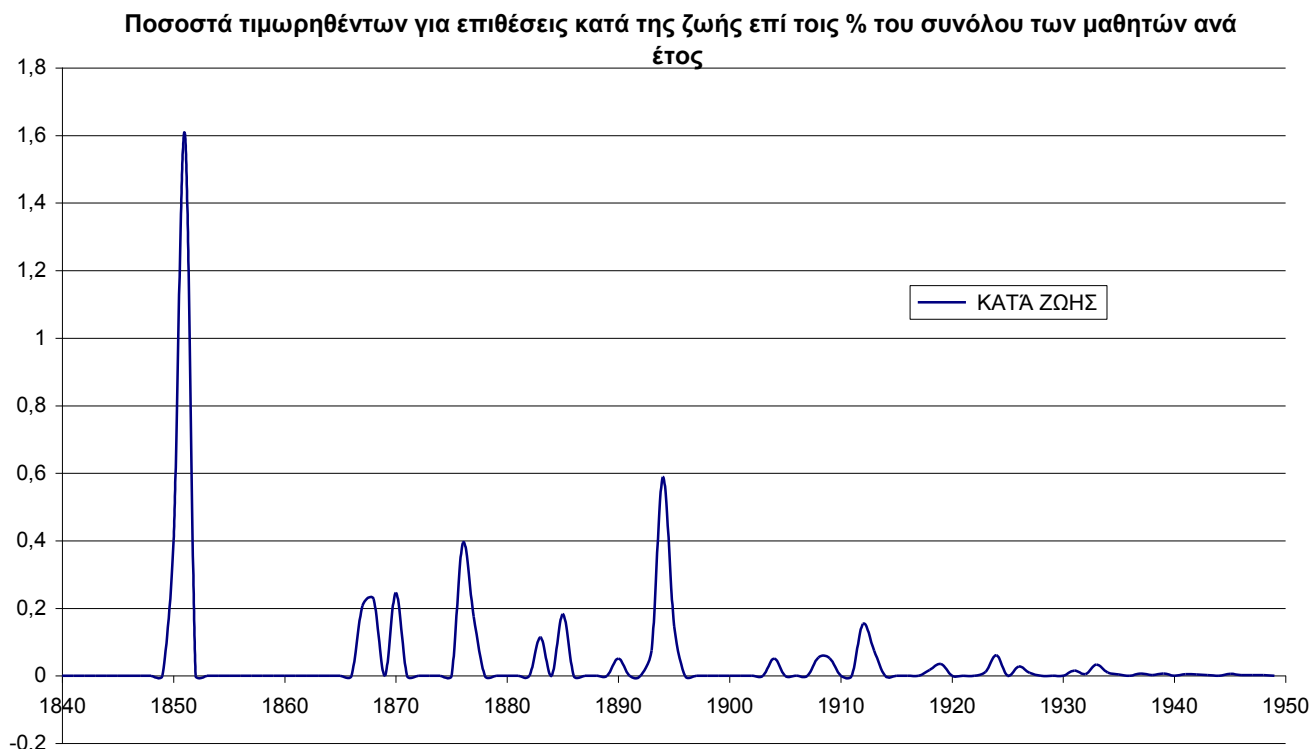
Οι ποινές για το αδίκημα αυτό είναι πάρα πολύ αυστηρές. Μόλις ένα 12% παραμένει στο σχολείο, ενώ το 47% αποβάλλεται από όλα τα σχολεία του κράτους, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα:

Διάγραμμα 2.3.7

¹ Γ. Βόλου, πράξεις 172/5-3-1919 και 175/15-4-1919, 1^ο ΓΕΛ Βόλου

Διάγραμμα 2.3.8

Ο αποκλεισμός του παρεκκλίνοντος μαθητή από όλα τα γυμνάσια του κράτους μετά τη μεταρρύθμιση του 1929, εκτός από την προστασία των εκπαιδευτικών, συνάδει και με την ιδεολογία του αποκλεισμού των ημιμαθών από το γυμνάσιο, ώστε να προσανατολιστούν σε χειρωνακτικά βιοποριστικά επαγγέλματα:

Τὴν ἐσπέραν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐξεδόθησαν τὰ ἀποτελέσματα, ... ὁ πατὴρ τοῦ μαθητοῦ, ἀναμένων ἐν τῇ ὁδῷ, ἐπλησίασε τὸν κ. Σ. μὲ διαθέσεις ἐπιθετικάς, δυσκολευθεὶς δὲ ὡς ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ συνοδοῦ κ. Π., περιωρίσθη ἀπευθύνων τὰς φράσεις «εἶσαι κακεντρεχὴς χαῖ καὶ θὰ μοῦ τὸ πληρώσης». Ὁ κ. Π. εἰδὼν λίαν τεταραγμένον τὸν κ. Σ. ἐκ τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως καὶ τῆς ὑβριστικῆς καὶ ἀπειλητικῆς φράσεως τοῦ Μ., εἶπεν εἰς τὸν κ. Σ. νὰ λάβουν ἓνα καφέν ... δὲν παρῆλθον μερὶ τὰ 10 λεπτὰ τῆς ὥρας, ... ὁ μαθητὴς κατευθύνθη εἰς ὃ μέρος ἐκάθητο ὁ κ. Σ. μετὰ τοῦ κ. Π. καὶ λαβὼν ἀπειλητικὴν στάσιν λέγει πρὸς τὸν κ. Σ. «Διατὶ μὲ ἀπέρριψες;» Χωρὶς οὐδεμία ἀπάντησις νὰ τοῦ δοθῇ ἐκ μέρους τοῦ κ. Σ., ὀπισθοχωρήσας κατὰ τί, σύρει περιστροφὸν ἐκ τοῦ θηλακίου του, τὸ ὁποῖον κατευθύνει κατὰ τοῦ κ. Σ., πτοηθεὶς ὅμως ἐκ τῶν πολλῶν θαμῶνων τοῦ καφενείου, δὲν ἐπυροβόλησεν, ἀλλὰ εἰπὼν τὴν ἀπειλητικὴν φράσιν «Χαῖ καὶ θὰ μοῦ τὸ πληρώσης ἀκριβὰ» ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἐτέραν γωνίαν τοῦ τετραγώνου ἔνθα παρεμόνευεν, ἵνα διέλθῃ ὁ κ. Σ. ...ἐπειδὴ διὰ τῆς πράξεώς του ταύτης ὁ μαθητὴς ἐξεδήλωσε πλήριν διάθεσιν νὰ φθάσῃ μέχρι φόνου τοῦ καθηγητοῦ του, διότι οὗτος δὲν τὸν ἔκρινεν ἄξιον προαγωγῆς, εἰς ἐποχὴν μάλιστα καθ' ἣν ἀλλεπάλληλοι διαταγαὶ τοῦ ὑπουργείου συνιστοῦν μεγάλην φειδῶ ὡς πρὸς τὴν χορήγησιν διαφόρων τίτλων προαγωγῆς εἰς ἀνικάνους μαθητάς θέλει δὲ καταστῇ τοῦ λοιποῦ λίαν δυσχερὴς ἡ ἐνάσκησις τῶν καθηγητικῶν καθηκόντων, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν πᾶς ἀπορριπτόμενος θὰ προέτασσε τὸ περιστροφὸν του κατὰ τοῦ καθηγητοῦ του, ἐπιβάλλει ὁ σύλλογος εἰς τὸν μαθητὴν τοῦτον τὴν ποινὴν τοῦ διὰ παντὸς ἀποκλεισμοῦ ἐξ ὅλων τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους καὶ χαρακτηρίζει τὴν διαγωγὴν του κακὴν. Εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην προέβη ὁ σύλλογος ἔχων προσέτι ὑπ' ὄψιν του, ὅτι ὁ εἰρημένος μαθητὴς, υἱὸς πατρὸς κουρέως τὸ ἐπάγγελμα, ὄχι μόνον αὐθάδης ἦτο, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνίκανος διὰ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων, καὶ ἐπομένως ἐπωφελέστερον δι' αὐτὸν θὰ ἦτο, ἐὰν ἐτρέπετο εἰς ἕτερον ἔργον πρακτικόν, καὶ δὲν προσετίθετο καὶ οὗτος εἰς τὴν τάξιν τῶν διανοουμένων προλεταρίων ἐκ τῶν ὁποίων ἤρχισε νὰ γέμῃ καὶ ἡ περιφέρειά μας»¹,

«...α)χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ τοὺς λόγους τῆς ἀπορρίψεως ἐπυροβόλησε ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ κ. γυμνασιάρχου κατ' ἐπανάληψιν κατὰ τοῦ καθηγητοῦ Ν.Κ. ἐπιτυχῶν μάλιστα νὰ διατρήσῃ τὸ σακκάκι του καὶ εἶτα ἐστράφη ἐναντίον τῶν παρευρεθέντων καθηγητῶν, τοὺς ὁποίους ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν πάντοτε τοῦ περιστρόφου κατεδίωξε μέχρι τῶν παρεκκειμένων γραφείων μὲ προφανῇ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν νὰ φονεύσῃ τὸν κ. Κ. καὶ ἐν συνεχείᾳ ὅλους τοὺς ἄλλους περευρεθέντες καθηγητάς β) διότι ἡ πράξις ἦτο ἐσκεμμένη καὶ προμελετημένη καὶ ὄχι γέννημα στιγμιαίας παραφορᾶς, καθ' ὅσον σὺν τοῖς ἄλλοις παρενεβλήθη ὁλόκληρον 24ωρον ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀποτελεσμάτων μέχρι τῆς ἀποπείρας καὶ

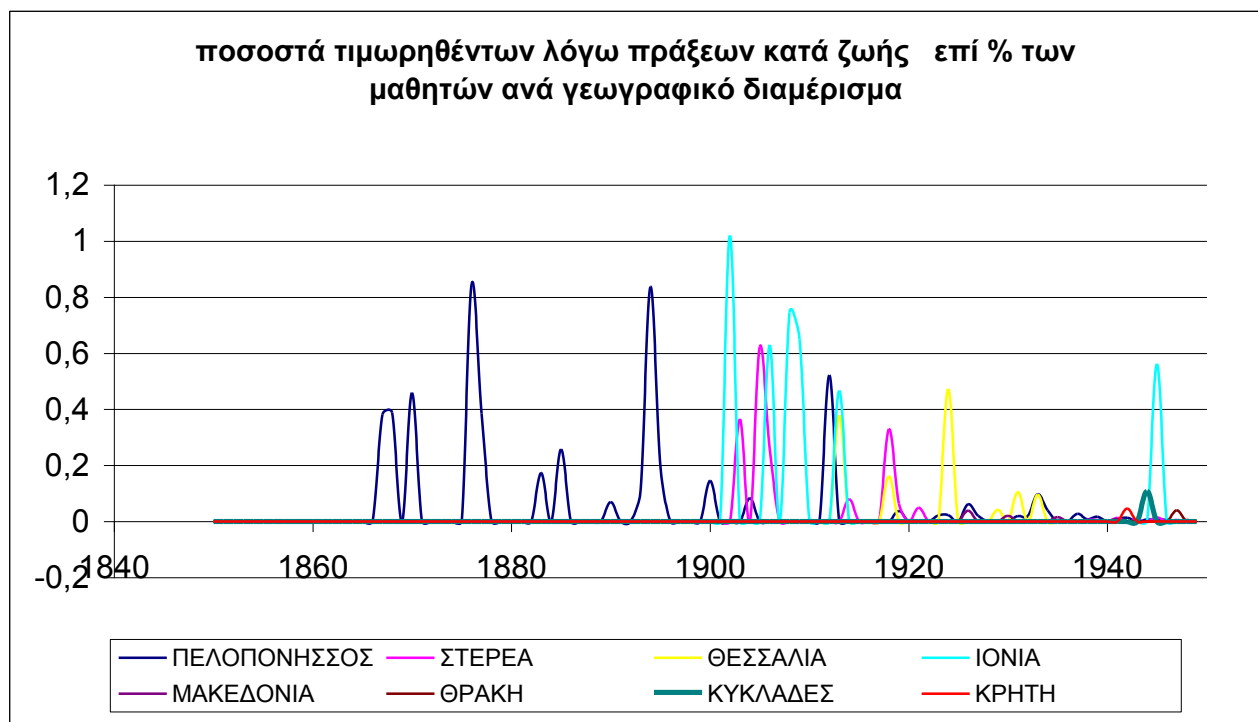
¹ Γ. Σπάρτης πράξις 9/4-10-1931, ΓΑΚ Σπάρτης

διότι πρὸ δυὸ ἡμερῶν εἶχεν προηγηθῇ ἕτερον ἐπεισόδιον με δρᾶστην τὸν ὁμοχώριόν του ... τὸν ὁποῖον ὁ σύλλογος ἐτιμώρησε με τὴν αὐτὴν ποινὴν ἥτοι τὴν ἀποβολὴν ἐξ ὅλων τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους... γ)... οὐδέποτε εἶχε παρατηρηθῇ τοιοῦτον φαινόμενον οὔτε ἐπὶ τῶν μαθητῶν τῶν καταγομένων ἐκ χωρίων οὔτε καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων τῶν καταγομένων ἐκ τῶν πόλεων δ) διότι καθ' ὅλον τὸ μεσολαβήσαν διάστημα οὐδὲν ἴχνος βελτιώσεως τοῦ ἥθους καὶ μεταμελείας διὰ τὴν κακοῦργον του πράξιν ἐπεδείξατο... ε) διότι φρονεῖ ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν ἔχει νὰ κερδίσῃ διὰ τῆς συμβολῆς του, καθ' ὅσον ἡ κατὰ σχολικὸν βίον του μετριωτάτη ἐπίδοσις καὶ διαγωγή δὲν προοιωνίζουσι μεγαλοτέραν ἐπίδοσιν τούναντίον ὁ σύλλογος πιστεύει ὅτι δύναται νὰ ἀποδώσῃ περισσότερα καὶ νὰ ἀποβῇ ὠφελιμώτερος εἰς τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς καλλιέργειας τῆς πατρώας του περιουσίας».¹

Το έντονο άγχος που προκύπτει από την επιλεκτική λειτουργία του σχολείου διαφαίνεται σε κάθε βίαιο περιστατικό, όπως π.χ. στο 1^ο γυμνάσιο Καλλιθέας:

«...1) ὁ μαθητὴς τῆς Ε' τάξεως Π.Φ., παραπεμφθεὶς εἰς ὀλικὴν ἐξέτασιν κατὰ Σεπτέμβριον, λόγῳ ἀπουσιῶν, καὶ μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀπορριφθεὶς ἐπανειλημμένως ἠπειλήσεν ὅτι θὰ φονεύσῃ τοὺς καθηγητὰς Ν.Ζ. καὶ Κ.Π.... 2): «θὰ ζητήσω ἀναθεώρησιν τῶν γραπτῶν καὶ ἂν δὲν δικαιωθῶ, καὶ ἐγὼ θὰ χαθῶ καὶ σὺ δὲν θὰ ζήσης», καὶ μετὰ τὰ ἐξῆς: «ἐάν δὲν προαχθῶ διὰ τῆς ἀναθεωρήσεως, θὰ λείψουν δυὸ καθηγηταί, ὁ Ζ. καὶ ὁ Π. καὶ ὕστερα θ' αὐτοκτονήσω 3)...ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς καθηγητὰς ἔλεγεν «ἐάν δὲν προαχθῶ θὰ γίνω ἀλήτης καὶ ἀπὸ ἑνὸς ἀλήτη ὅλα νὰ τὰ περιμένῃς. Θὰ κάμω μεγάλο κακόν. 4)...μετὰ τὴν κοινοποίησιν τοῦ ἀπορριπτικοῦ ἀποτελέσματος... ἠπειλήσεν τὸν κ. Π. λέγων «ἔβγα ἔξω καὶ θὰ σὲ τσακίσω. Ὑπολογίζεσαι καὶ σὺ ἄνθρωπος» καὶ τέλος 5) ὅτι τὴν ἴδια ἡμέραν καὶ ὥραν 7.30 μ.μ. ...τὸν ἔφθασεν ἔξω τῆς οἰκίας τῆς θυγατρὸς του καὶ τὸν ἐκτύπησε διὰ ροπάλου τραυματίσας αὐτὸν σοβαρῶς εἰς τὴν κεφαλὴν...»²

Διάγραμμα 2.3.9

Η κατανομή των περιστατικών ανά γεωγραφικό διαμέρισμα φαίνεται στο διάγραμμα 2.3.9. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά το 19^ο αιώνα, παρόλο που το δείγμα μας περιέχει και τρία σχολεία από τα Ιόνια νησιά και ένα από τις Κυκλάδες, απόπειρες κατά της ζωής καθηγητών έχουμε μόνο στην Πελοπόννησο με τις περισσότερες στη Λακωνία, όπου υπάρχει και συχνή οπλοφορία, καθώς και γενικότερη επιθετικότητα και μεταξύ συμμαθητών.

«...λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Δ.Σ. διετάραξεν ἐπανειλημμένως καὶ καθ' ὑποτροπὴν ἠνώχλησε τοὺς τὲ μαθητὰς καὶ τὸ προσωπικὸν τοῦ γυμνασίου εἰς τὰς ἐξῆς περιστάσεις 1) τὸν Φεβρουάριον π.ἔ. 1900 εἰσορμήσας εἰς τοὺς διαδρόμους τοῦ διδασκτηρίου ἐπετέθη ἀναίτιως διὰ λίθων κατὰ τῶν μαθητῶν ... 2) τὸν παρελθόντα Νοέμβριον ἐπανελάβε τὴν αὐτὴν ἀγρίαν ἐπιθεσιν κατὰ τῶν μαθητῶν τῆς Β' τάξεως ἐν αὐτῇ τῇ αἰθοῦσῃ τῶν παραδόσεων. Προσκληθείσης δὲ τῆς ἀστυνομίας ἐτράπει εἰς φυγὴν καὶ ἵνα ἐκφύγῃ τῶν χειρῶν τῆς ἐξουσίας ἔπρεσε κολυμβῶν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐπειδὴ δὲ καταγγελλθεὶς ἐπὶ τούτῳ κατεδικάσθη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐν τῷ Πλειμμελειοδικεῖῳ Σπάρτης εἰς τριήμερον φυλάκισιν, ἐπανελθὼν ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἔκτισιν ταύτης προέβη εἰς τὸ 3ον καὶ σοβαρώτερον ἐγκλημα. Θέλων νὰ ἐκδικηθῇ

¹ Γ. Ἀργους, πρᾶξη 40/9-7-1940, ΓΑΚ ΝΑυπλίου

² Γ. Καλλιθέας, πρᾶξη 12/17-10-1939, 1^ο ΓΕΛ Καλλιθέας

προσωπικῶς τὸν κ. γυμνασιάρχην διὰ τὴν ἀνωτέρω καταγγελίαν, καιροφυλακτῆσας προχθὲς τὴν 8ην μ.μ. καθ' ἣν ἀμέριμνος κατελθὼν τῆς ἐμπορικῆς λέσχης ὁ κ. γυμνασιάρχης μετέβαινεν εἰς τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν, ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ διὰ ράβδου κατενεγκῶν βαρὺ κτύπημα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὅπερ θὰ εἶχεν ἐπακολουθήματα θλιβερά, ἂν μὴ εὐτυχῶς ἀπετύγχανεν ἐπιπεσὼν ἐπὶ τοῦ ὤμου».¹

Στα Ἴονια νησιά ἀπόπειρες κατὰ τῆς ζωῆς παρουσιάζονται κυρίως κατὰ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ 20^{ου} αἰῶνα, ὅπως και στη Στερεά Ελλάδα. Στη συνέχεια παραθέτουμε μερικά συμβάντα κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ:

Πίνακας 2.3.5α Χαρακτηριστικὲς περιγραφὲς ἐπιθέσεων κατὰ ζωῆς καθηγητῆ

Ἔτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1850	Γ Ναυπλίου	ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα	...επετέθη μετὰ ροπάλου στο σχολάρχη
1867	1ο Γ Σπάρτης	ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα	...επετέθη δια πιστολίου κατὰ των γαλλικῶν
1868	1ο Γ Σπάρτης	ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα	...δια ροπάλου και θανατηφόρου ὅπλου ἐπίθεση κατὰ του καθηγητῆ των γαλλικῶν ἐπειδὴ δεν προβιβάστηκε
1870	1ο Γ Σπάρτης		...ἀπειλὴ ἀγνώστου οπλοφόρου κατὰ γυμνασιάρχην
1876	Γ Ναυπλίου	ἀπὸ το σχολεῖο	...ἐπίθεση σε καθηγητῆ γιατί δεν προβιβάστηκε
1876	1ο Γ Σπάρτης	ἀπὸ το σχολεῖο	...δια ροπάλου ὄρμισε στον γυμνασιάρχη ο ἀπορριφθεὶς λόγω ἀπουσιῶν μαθητῆς τῆς Α' ... ον ἀνεχαίτισαν ο προπορευόμενοι του γυμνασιάρχου πρὸς προφύλαξιν αὐτοῦ μαθηταὶ ...
1877	1ο Γ Σπάρτης		... ἀγνώστος ἐπιτέθηκε με ρόπαλο και πιστόλι...
1885	1ο Γ Σπάρτης	ἀπὸ το σχολεῖο	...ἐπίθεση σε καθηγητῆ δια ροπάλου
1890	Γ Πύργου	ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα	...ὡς ἐπιτηθέντα και κακῶσαντα τον καθηγητὴν τῆς γαλλικῆς..
1894	Γ Πύργου	ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα	...ἀπεπειράθησαν προμεμελετημένως και ἐξ ἐνέδρας να δολοφονήσωσι δια λίθων τον καθηγητὴν των γαλλικῶν τὴν ἐσπέραν τῆς 7ς Ἰουλίου παρὰ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ και ἀπέτυχον μεν του καθηγητοῦ, ἔθραυσαν δε τὴν κνήμην του δεξιοῦ ποδὸς του συνοδεύοντος τον καθηγητὴν διδάσκαλον κ. Θ.Χ., δι ας πάσαι πράξεις και κατεγγέλθησαν ἀρμοδιῶς
1895	Γ Γυθείου	ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα	...ἐπίθεση σε καθηγητῆ δια λίθων
1903	1ο Γ Αθῆνας	ἀπὸ το σχολεῖο	...δια ἐπίθεσιν προ τῆς θύρας του γυμνασίου κατὰ του κ. Ο. ἀπὸ μέρους του πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ του. Ο μαθητῆς οὗτος τιμωρηθεὶς ὑπὸ του εἰρημένου καθηγητοῦ δι ἀποβολῆς, διότι ἐν τῷ μαθήματι αὐτοῦ ἐρράπισεν ἰσχυρῶς χάριν παιδιὰς τον συμμαθητὴν του, μετέβει εἰς τον οἶκον του και ὡς φαίνεται ... ἐξηρέθησε τους οἰκείους του ...εἰς τὴν κατὰ του καθηγητοῦ ἐπίθεσιν...
1905	Γ Αγρινίου	ἀπὸ ὅλα τα σχολεῖα	..Ἐν Αγρινίῳ σήμερον τὴ 8η Μαΐου 1906 συνήλθεν ο σύλλογος μετὰ τῆς ἐφορίας εἰς ἑκτακτον συνεδρίασιν. Κατ αὐτὴν λαβὼν ὑπ' ὅψιν το βαρὺτατον ἐγκλημα των μαθητῶν Π. και Γ. δολοφονησάντων τον καθηγητὴν Α. ομοφώνως ἐπιβάλλουν τοῖς μαθηταῖς τούτοις συμφώνως τῷ ἀρθρῷ 55 του Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 31-12-1836 και τῷ ἀρθρῷ 14 τῆς ὑπ' αριθ 14956 τῆς 9ης Ὀκτωβρίου 1898 ἐγκυκλίου τὴν ποινὴν του ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ πάντων των σχολείων του Κράτους
1906	Γ Λευκάδας	150 μέρες	...επυροβόλησε δια περιστρόφου τους συμμαθητάς του ...
1906	Γ Αγρινίου	90 μέρες	...με δύο σφαῖρες στὴν οἰκίαν του καθηγητοῦ ἔθραυσαν τους υἰαλοὺς τῆς θύρας του ἐξώστου... κατεδικάσθη εἰς φυλάκισιν...
1908	Γ Ληξουρίου	20 μέρες	...ἀπόπειρα να κτυπήσῃ δια λίθου τον καθηγητῆ των γαλλικῶν
1912	Γ Γυθείου	ἀπὸ το σχολεῖο	«...διότι τὴ 4η Ἰουλίου ε.ε. ἐπετέθησαν ο μεν δια ράβδου, ο δε δια πιστολίου ἐναντίον των ἐν τῇ πλατεῖα Γυθείου καθημένων κ. Β. και Τ. και ἔθραυσαν ο μεν δια ράβδου τὴν κεφαλὴν του καθηγητοῦ Β., ἐπυροβόλησαν δ' ἀνεπιτυχῶς τον καθηγητὴν Τ»

¹ Γ. Γυθείου, πράξη 66/15-3-1901, ΓΑΚ Σπάρτης

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1913	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	...δια λιθοβολισμού τραυματισμόν καθηγητή.... και ενυπόγραφον εξύβρισιν κατά του ιδίου εις την ενταύθα εκδοσμένην εφημερίδαν "θάρρος"
1918	Γ Αργινίου	διαγωγή κακή	...αναιδέστατα αισχολογούντων εν τη αγορά εις επήκοον του καθηγητού, και ετέρων τριών μαθητών, περί των γίνονται ανακρίσεις, αποπειραθέντων κατά την 1ην μετά το μεσονύκτιο ώραν της παρελθούσης νυκτός δολοφονικήν επίθεσιν κατά του καθηγητού Κ. και την οικίαν αυτού λιθοβολισάντων δια την αποτυχίαν των....
1919	2ο Γ Πάτρας		...απόπειρα δολοφονίας καθηγητού υπό του αδελφού αποβληθέντος μαθητού του γυμνασίου
1923	1ο Γ Καλαμάτας	από όλα τα σχολεία	...απόπειρα δολοφονίας καθηγητή δια ράβδου κατά της κεφαλής, μετά από παρατήρησιν και αξίωσιν να επανέλθη μετά του πατρός του
1924	Γ Αρεόπολης	από όλα τα σχολεία	...επίθεση δια σιδηράς ράβδου σε καθηγητή
1924	Γ Τρικάλων	από όλα τα σχολεία	...επίθεση σε καθηγητή κατά τα αποτελέσματα των εξετάσεων...
1926	Γ Αρεόπολης	από τα σχολεία της περιφέρειας	...διότι ... ενεδρευσαντες επιυροβόλησαν δια περιστρόφου πεντάκις και ετραυμάτισαν εις τρία διάφορα μέρη του σώματός του τον συμμαθητήν των, ο οποίος ήνώχλησε διά λόγων την αδελφήν του έτέρου των δραστών Μ.
1926	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	...επετέθησαν εναντίον των κ.κ. Θ. και Μ. δια λιθοβολισμών της οικίας, ύβρεων και χυδαίων λέξεων
1926	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	...έρριπτε λιθάρια κατά κ. καθηγητή
1930	Γ Βέροιας	διαγωγή κακή	...επίθεση δια λίθων
1931	Γ Τρικάλων	διαγωγή κακή	...με μάχαιραν τραυμάτισε καθηγητή
1933	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	...ανεξταστέος επετέθη και τραυμάτισε καθηγητή στον αντίχειρα της δεξιάς χειρός. Καταδικάσθηκε σε δίμηνη φυλάκιση
1933	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	...επετέθη μετ' άλλων ατόμων κατ' αντιφρονούντων και ετραυμάτισε δια μαχαίρας δύο εξ αυτών.... Συλληφθείς εφυλακίσθη
1933	Γ Μεσσήνης	5 μέρες	...ατύχημα χωρίς δόλο
1933	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...λιθοβόλησαν καθηγητή μαθηματικών
1934	Γ Μεσσήνης	από το σχολείο	...επίθεση με μαχαίρι κατά καθηγητή
1937	Γ Δημητσάνας	από το σχολείο	...από ερωτική αντιζηλία για μια συμμαθήτρια
1938	2ο Γ Αθήνας	διαγωγή κακή	... έπετέθη στον γυμνασιάρχη... δι' αστυνομικής ράβδου και αφ' ου τον έπληξεν εις τον αυχένα και τον κατέστησεν αναισθητον, τον ετραυμάτησεν έπειτα δια του αυτού οργάνου εις διάφορα μέρη του σώματός του... λυσσωδώς, ...εις το αστυνομικόν τμήμα ...έλεγε: «και λίγα τούκαμα, εγώ ακόμα θα εκδικηθώ»
1939	Γ Άργους	από όλα τα σχολεία	... επιυροβόλησε εν των γραφείω του κ. γυμνασιάρχου κατ' επανάληψιν κατά του καθηγητού Ν.Κ. επιτυχών μάλιστα να διατρήσῃ το σακάκι του και είτα εστράφη εναντίον των παρευρευθέντων καθηγητών
1939	Γ Άργους	από όλα τα σχολεία	...συνέργια σε απόπειρα φόνου καθηγητή
1941	Γ Καστοριάς	καλή	...κατά το παρελθόν έτος διέπραξε φόνον ομήλικα συγγενή του και ένεκα τούτου δεν δύναται να εύρη διανοητικήν ηρεμίαν ...επιδείξας ψυχράν απάθειαν
1942	Γ Χανίων	από το σχολείο	...αποχωρήσας της τάξεως εκρύβη εν τινι παραπλεύρῳ ερειπίῳ με σκοπόν να κακοποιήσῃ τον καθηγητήν των ελληνικών διότι δεν προήχθη (14 ετών), έριψε λίθον δια λαστίχου, ...δεν μετεμελήθη... είπε: "αυτό δεν είναι τίποτε..."
1942	1ο Γ Καλαμάτας	από το σχολείο	...ευθύς μετά την εκφώνησιν των ενιαυσίων αποτελεσμάτων... καιροφυλακτήσας εξεσφενδόνισε λίθον ικανού μεγέθους κατά

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
			διερχομένων καθηγητών του γυμνασίου ...
1943	2ο Γ Χαλκίδας	διαγωγή κακή	... με απειλές ότι θα τον σκοτώσει εξήγαγεν εκ της τσέπης του όταν ευρίσκετο εις το τελευταίον κατώφλιον της κλίμακος περίστροφον και στρέψας προς τον κ. γυμνασιάρχη... τον ηπείλη με αυτό λέγων: «με αυτό θα σε σκοτώσω αν δεν μου δώσετε απολυτήριο»
1944	Γ Νάξου	8 μέρες	...εξεσφενδόνισε λίθον κατά καθηγητού
1945	Γ Λευκάδας	διαγωγή κακή	...επεισόδια κατά καθηγητών μετά από τα αποτελέσματα: «επίθεσις δια της ξυριστικής λεπίδος, ην... κατέφερε αλλεπάλληλα πλήγματα εις το πρόσωπον και τον λαιμόν του αυτού καθηγητού ...
1945	1ο Γ Αργοστολίου	από τα σχολεία της περιφέρειας	...για φόνο εξ αμελείας συμμαθητή
1945	4ο Γ Πειραιά	από τα σχολεία του Πειραιά	... με προτεταμένον το περίστροφον σκοπεύων αυτόν εκ του παραθύρου και απειλών συγχρόνως τον καθηγητήν, ως υπαίτιον του αποκλεισμού αυτού εκ των εξετάσεων
1947	Γ Αλεξανδρούπολης	από όλα τα σχολεία	... αλλόφρονα και κραυγάζοντα «θα του δείξω, τον κερατά θα τον σκοτώσω...» και κατευθυνόμενον εις την οικίαν του καθηγητού κ. Γ. και εξάγοντα συγχρόνως εκ της οπισθίας τσέπης του παντελονίου του περίστροφον ...
1947	Γ Αργινίου	από όλα τα σχολεία	...επίθεση κουκουλοφόρων με σοβαρό τραυματισμό κατά του καθηγητού των γαλλικών

Πίνακας 2.3.5β Χαρακτηριστικές περιγραφές επιθέσεων κατά ζωής τρίτων

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1893	Γ Πύργου	από το σχολείο	...όστις παράφορος γενόμενος, επυροβόλησε περιστρόφω και ελαφρώς ετραυμάτισε κατά την ωμοπλάτην τον πειραθέντα αυτού, ως λέγουσι, Γ., ενοικιαστήν του μονοπωλίου εν τω καταστήματι αυτού...ως δια της ανωτέρω αγρίας πράξεως ...καταισχύνοντα το αξίωμα αυτού και εκδηλώσαντα φύσιν ρέπουσαν εις το κακουργείν
1902	Γ Λευκάδας	από όλα τα σχολεία	...διέπραξε χθες μ.μ. έξωθεν της πόλεως κακούργημα τιμωρούμενον υπό του ποινικού νόμου...
1909	Γ Ληξουρίου	150 μέρες	...κατά λάθος εκκένωσε περίστροφο κατά συμμαθητή
1912	1ο Γ Σπάρτης		...δια πυροβόλου όπλου ετραυμάτισε τον Η.Ν. ... υπερασπίζων την οικογενειακήν του τιμήν έπραξε το έγκλημα τούτο...
1914	Γ Αργινίου	από όλα τα σχολεία	...κατήνεγκε δι εγχειριδίου πλείονα του ενός τραύματα κατά πολίτου... νοσηλευθέντος εν τω θεραπευτηρίω περισσότερον του μηνός, υπερασπίζων τον πατέρα του, εφέθη δε ελεύθερος υπό της δικαιοσύνης προσωρινώς και επί εγγυήσει ...
1921	Γ Λιβαδειάς	από το σχολείο	...εφόνευσε εντός της οικίας αυτών εξ αμελείας, ως λέγουσι, και δια περιστρόφου τον μαθητήν της Α' τάξεως, Α. πάροικόν του και εξηλωμένον επί της κλίνης του εντός του δωματίου αυτού και μετ' αυτού συνομιλούντα
1926	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	...οπλοφορών μετέβη εις την οικίαν του μαθητού του ελληνικού σχολείου καθ' ου παίζων επυροβόλησε ευτυχώς ανεπιτυχώς
1931	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	...φόνευσε εξ αμελείας συμμαθητή
1934	Γ Φιλιατρών	από το σχολείο	...για συνέργια σε φόνο χήρας
1935	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	...συνδεόμενος από διετίας ερωτικώς μετά τινος Μαρίας... μετέβη μετά ταύτης την 16 Μαΐου με τον σκοπόν να αυτοκτονήσουν εις Ασβεστοχώριον και ότι επυροβόλησε κατά της ερωμένης του την οποίαν και ετραυμάτισε θανασίμως, ότι ο ίδιος δε συλληφθείς υπό της αστυνομίας παρεπέμθη εις την Εισαγγελίαν κλπ
1941	Γ Μεσσήνης	από το σχολείο	...φόνος συμμαθητή
1945	1ο Γ Αθήνας	διαγωγή καλή	...ακουσίως υπαίτιος θανάτου μικρού παιδός, μεθ ού συνέπαιζε
1946	Γ Μεσσήνης	από όλα τα σχολεία	...φόνο συμμαθητή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1946	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	καταδικάστηκε σε 60 μέρες επειδή τραυμάτισε φύλακα φυλακών

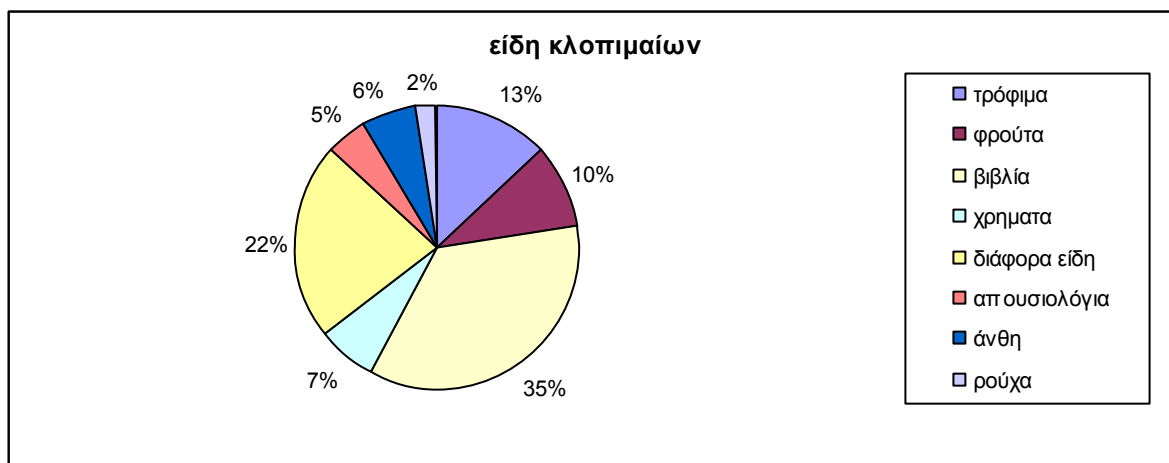
Παρόλο που όπως ξέρουμε τα πάθη και οι εντάσεις είναι περισσότερες στο προσωπικό και οικογενειακό περιβάλλον, στην έρευνά μας οι επιθέσεις κατά καθηγητών υπερτερούν σημαντικά. Οι ύβρεις, οι απειλές, οι επιθέσεις κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας των καθηγητών, είναι κατά πολύ μεγάλο ποσοστό «οι παράπλευρες απώλειες» του μέρους του πειθαρχικού συστήματος του σχολείου που ονομάζεται «εξέταση». Γενικά κάθε πειθαρχικό σύστημα γεννά αντιδράσεις οι οποίες προσωποποιούνται και εκφράζονται στην ψυχική σφαίρα. Στην εκπαιδευτική διαδικασία επίσης παράλληλα με την αποδοχή ενυπάρχει και η αμφισβήτηση τόσο του περιεχομένου όσο και του φορέα της γνώσης. Η αντίσταση στη μάθηση εκφράζεται με διατάραξη της τάξης, καζούρα στον καθηγητή ή κοπάνα από το σχολείο. Η προσπάθεια καταστολής αυτών των ανεπιθύμητων για το μαθησιακό κλίμα στάσεων οδηγεί σε αυθάδεια, απειθαρχία ή ακόμα και διαπληκτισμούς. Με την εξέταση όμως, η εξουσία αποσκοπεί να κατασκευάσει αλλά και να επιλέξει χρήσιμα για αυτήν άτομα. Οι μαθητές που επιθυμούν να αξιοποιήσουν αυτήν την επιλογή για την επαγγελματική τους αποκατάσταση και δεν κρίνονται «επιλέξιμοι» δυσανασχετούν και εκδηλώνουν τα παράπονά τους απέναντι στους «κριτές» τους αναλόγως της ιδιοσυγκρασίας τους, της οικογενειακής τους παράδοσης και της εκάστοτε επικρατούσας κοινωνικής ηθικής.

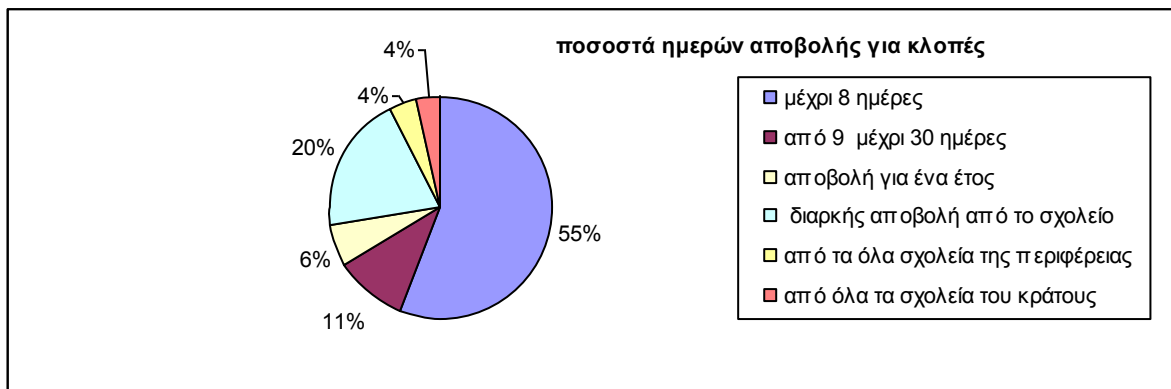
Εκτός από τα αδικήματα κατά ζωής και σωματικής ακεραιότητας, την παραβατική συμπεριφορά των μαθητών συνθέτουν οι κλοπές και οι υλικές ζημιές, η οπλοφορία και η εξαπάτηση.

2.3.6 ΚΛΟΠΗ

Σε αυτήν την κατηγορία παραβατικής συμπεριφοράς οι πρώτες αναφορές εμφανίζονται το 1894. Κατατάσσοντας τις κλοπές σε διάφορες κατηγορίες παρατηρούμε ότι το υψηλότερο ποσοστό καταλαμβάνουν οι κλοπές βιβλίων με ποσοστό 35%. Ακολουθούν τα διάφορα είδη με 22% και τα τρόφιμα με 15%. Το φαινόμενο κλοπής βιβλίων χαρακτηρίζει τη δεκαετία του 1930, ως επακόλουθο της οικονομικής κρίσης που επήλθε μετά το «κραχ» του 1929. Αρκετές από τις κλοπές βιβλίων συνοδεύονται από μεταπώληση σε συμμαθητή ή κάποιο παλαιοπωλείο. Πολύ χαρακτηριστικό σχετικά με την επίδραση της οικονομικής κρίσης στη συμπεριφορά των μαθητών είναι επίσης ότι ενώ η κλοπή φρούτων από κτήματα απαντάται από το 1914, η κλοπή τροφίμων υφίσταται μόνο στις δεκαετίες του 1930 και 1940. Οι ποινές για μικροκλοπές στο χώρο του σχολείου είναι λίγων ημερών. Για κλοπές όμως που παραπέμπονται στη δικαιοσύνη, ο μαθητής απομακρύνεται από το σχολείο του.

Διάγραμμα 2.3.10: Κατηγοριοποίηση κλοπιμαίων

Διάγραμμα 2.3.12: Ύψη ποινών για το παράπτωμα της κλοπής

Στις κλοπές τροφίμων περιλαμβάνονται γλυκά, καραμέλες, μαρούλια, αγκινάρες, λάδι, κότες, ψάρια συμμαθητή, κιβώτια γάλακτος. Στην κατηγορία διάφορα είδη περιλαμβάνονται: κοσμήματα, ρολόγια, προσωπικά είδη, αντικείμενα του σχολείου, κλπ, μερικά από τα οποία καταγράφονται στον επόμενο πίνακα:

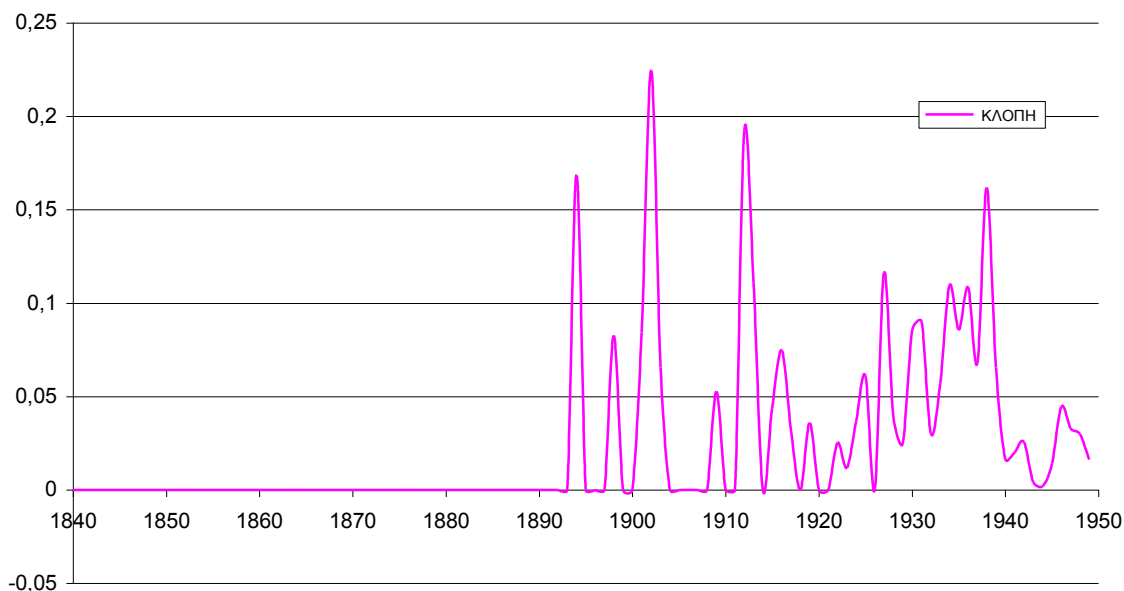
Πίνακας 2.3.5β Χαρακτηριστικές περιγραφές κλοπών διαφόρων ειδών

Έτος	γυμνάσιο	περιγραφή	αποβολή
1894	1 ^ο Γ Τρίπολης	αφήρεσαν το αλεξιβρόχιον συμμαθητού	60 μέρες
1894	1 ^ο Γ Τρίπολης	αρπαγή πραγμάτων συμμαθητών και βιαιοπραγίας κατ' αυτών	20 μέρες
1901	1 ^ο Γ Θεσσαλονίκης	συνένοχος κλοπής κοσμημάτων αξίας 50 λιρών Τουρκίας	1 έτος
1913	1 ^ο Γ Πάτρας	κλοπή πύλου	5 μέρες
1927	Γ Αρεόπολης	έκλεψε και απείλησε με εγχειρίδιο συμμαθητή	8 μέρες
1928	1ο Γ Βόλου	κλοπή ωρολογίου και μεταπώληση	15 μέρες
1928	2ο Γ Τρίπολης	απόπειρα κλοπής συμμαθητή τη νύχτα κάτωθεν της κλίνης του	από το σχολείο
1928	2ο Γ Τρίπολης	κλοπή ψιλικών & μεταπώληση	από το σχολείο
1929	Γ Δημητσάνας	κλοπές σε καταστήματα	60 μέρες
1929	Γ Λειβαδιάς	διάρρηξις εκκλησίας	από όλα τα σχολεία
1931	1ο Γ Θεσσαλονίκης	κλοπή τιμαλφών χρυσών νομισμάτων μαζί με μαθητές από το 2ο και 3ο γυμνάσιο	από το σχολείο
1931	3ο Γ Θεσσαλονίκης	κατεκράτησαν αδικαιολογήτως φανέλες του σχολείου	3 μέρες
1932	Γ Χανίων	...αφήρεσαν το βιβλίο από του θρανίου του και το παρέδωκεν εις τον Σ. όστις εν γνώσει ότι ήτο κλοπιμαίο το έλαβε και το εχρησιμοποίηε επί τόσας ημέρας και τούτο διότι έλειπον τα πρώτα φύλλα του ιδικού του βιβλίου. Εξέρρεψε τα φύλλα, διέγραψε το όνομα του κατόχου, έγραψε το ιδικόν του εις πολλά φύλλα και κατέκοψεν επιμελώς τούτο ώστε να καταστή αγνώριστον..	30 μέρες
1933	4ο Γ Πειραιά	κλοπή διόπτρας	6 μέρες
1934	3ο Γ Θεσσαλονίκης	κονδηλοφόρου	8 μέρες
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	σταυρούς και κομπολόγια	διαγωγή επίμεμπτη
1935	1ο Γ Πειραιά	κλοπή δυο κυτίων οδοντόπαστας	8 μέρες
1936	Γ Έδεσσας	κλοπή χρυσαφικών κλπ	από το σχολείο
1937	1ο Γ Πάτρας	κλοπές οργανωμένων σε σπείρα	από όλα τα σχολεία
1937	4ο Γ Θεσσαλονίκης	εισιτηρίου	6 μέρες
1938	2ο Γ Τρίπολης	κλοπή με επίθεση τύπου γκάγκστερ,	από το σχολείο
1938	Γ Δημητσάνας	κλειδιών καθηγητή	0 μέρες
1938	Γ Κυπαρισσίας	κλοπή οργάνων φυσικής	από τα

			σχολεία της περιφέρειας
1938	Γ Κυπαρισσίας	ποδηλάτων	από το σχολείο
1939	Γ Αμαρουσίου	σπάγκων από το σχολείο	7 μέρες
1939	Γ Βέροιας	5000 σφαιρών από το σχολείο	6 μέρες
1939	Γ Κιλκίς	κλοπή μπάλας	8 μέρες
1941	8ο Γ Αθήνας	δοχείον φαγητού χορηγηθέν παρά Γερμανού στρατιώτου εις μαθητάς του Γυμνασίου ίνα λαμβάνωσι δι αυτού ύδωρ εκ της υδραυλικής εγκαταστάσεως του Γυμνασίου	από το σχολείο
1944	Γ Κιλκίς	κλοπή υαλοπίνακα	5 μέρες
1944	Γ Ναυπάκτου	... εκ τινος αγγλικού αυτοκινήτου σάκκον περιέχοντα είδη ιματισμού	30 μέρες
1945	Γ Ξάνθης	κλοπή ηλεκτρικών ειδών	3 έτη
1946	12ο Γ Αθήνας	συνεργός σε κλοπή γραπτών δια απειλής περιστρόφου	από όλα τα σχολεία
1946	Γ Αλεξανδρούπολης	διάρρηξη και κλοπή τσιγάρων	από τα σχολεία της περιφέρειας
1946	Γ Ανδρίτσαινας	κλοπή οίνου	90 μέρες
1948	Γ Αλεξανδρούπολης	κλοπή φακών σχολικού κινηματογράφου και χρημάτων συσσιτίου	από το σχολείο
1949	2ο Γ Χαλκίδας	μολυβδοσωλήνων και μεταπώληση	από τα σχολεία της περιφέρειας
1949	Γ Παραλίας Καλαμάτας	κονδυλοφόρου	2 μέρες

Διάγραμμα 2.3.11

ποσοστά τιμωρηθέντων λόγω κλοπής επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

2.3.7 ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ

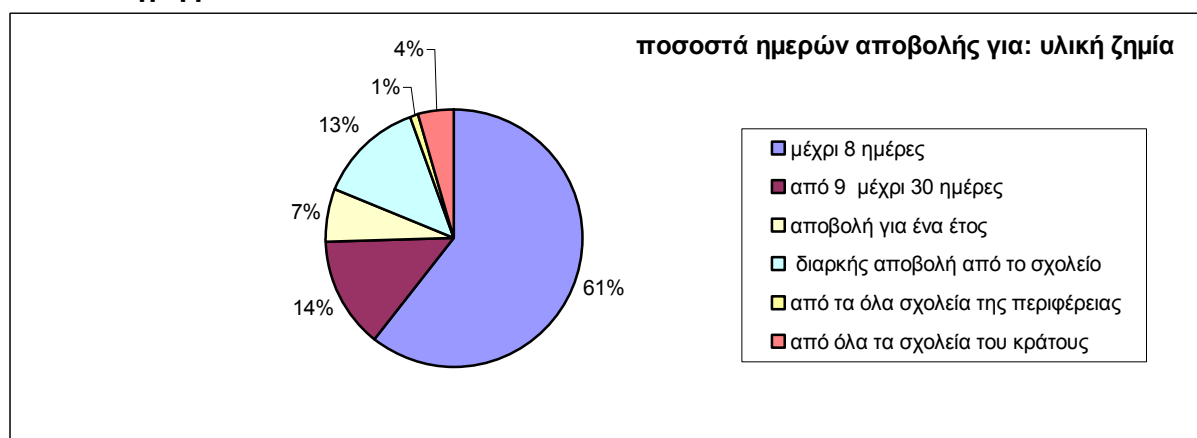
Η πιο αγαπημένη υλική ζημιά που συνηθίζουν να προκαλούν οι μαθητές είναι να γράφουν στο θρανίο ή να σκαλίζουν το όνομά τους. Πολύ συνηθισμένη είναι επίσης η δολιοφθορά κατά του πίνακα ανακοινώσεων. Ο μαθητής που έβλεπε το όνομά του εκεί σαν τιμωρημένου ή απορριπτόμενου εξαγριωνόταν και ξεσπούσε πάνω του. Επίσης οι διαρρήξεις του σχολείου με σκοπό να δουν τα αποτελέσματα ή να αλλοιώσουν τη βαθμολογία δεν ήταν σπάνιες. Ο

λιθοβολισμός οικίας καθηγητή είναι μια ακόμη έκφραση των συναισθημάτων των μαθητών, που ένιωθαν πως αδικήθηκαν από τη βαθμολογία:

«...καὶ ἀκούσας τοῦ γυμνασιάρχου ἐκθέσαντος, ὅτι τὴν ἐσπέραν τῆς 23ης παρελθόντος μηνὸς Ἰουνίου περὶ ὥραν 23ην ὁ μαθητὴς τῆς Α' τάξεως ... πληροφορηθεὶς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐσπέρας ἐκείνης, ὅτι ἀπερρίφθη, καὶ ἀποδίδων τὴν ἀπόρριψίν του εἰς τὴν μὴ πίσειν τῶν κ.κ. καθηγητῶν ἐκ μέρους τοῦ κ. γυμνασιάρχου πρὸς προαγωγὴν του, πρᾶγμα ὅπερ εἶχεν ἀξιώσει ἡ μήτηρ τοῦ μαθητοῦ ἐπισκεφθεῖσα κατ' οἶκον τὴν σύζυγον τοῦ κ. γυμνασιάρχου ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἀποτελεσμάτων, ἥρριπεν ὁ μαθητὴς οὗτος ἐκ τοῦ λιακωτοῦ τῆς οἰκίας του κειμένης ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς οἰκίας, ἔνθα διαμένει ὁ κ. γυμνασιάρχης, δυὸ λίθους κατὰ τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας τοῦ κ. γυμνασιάρχου κατὰ δυὸ διαδοχικῶς χρονικὰ διαστήματα, τὸν μὲν πρῶτον καθ' ἣν ὥραν τὸ παράθυρον ἦτο ἀνοικτὸν, ὅστις λίθος ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τῆς συζύγου τοῦ κ. γυμνασιάρχου, τὸν δὲ δεῦτερον μετὰ ἓν τέταρτον ἀπὸ τὸν πρῶτον, καθ' ἣν ὥραν οἱ ὑαλοπίνακες τοῦ παραθύρου ἦσαν κεκλεισμένοι, ὅστις λίθος ἔθραυσε τὸν ὑαλοπίνακα τοῦ παραθύρου μετ' ἰσχυροῦ πατάγου καὶ ἐκτύπησε τὸν κ. γυμνασιάρχην εἰς τὰ νῶτα, καθήμενον ἀκριβῶς ἐναντι τοῦ παραθύρου καὶ γευματίζοντα μετὰ τῆς συζύγου του, τὰ δὲ θραύσματα τοῦ ὑαλοπίνακος περιέλουσαν τὸν κ. γυμνασιάρχην καὶ ἐσκορπίσθησαν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ φαγητοῦ, ἐκ δὲ τοῦ κρότου ἀνησύχησαν ὅλοι οἱ γείτονες καὶ προσέτρεξαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. γυμνασιάρχου ἐρωτῶντες τί συμβαίνει, καὶ ὅτι ὁ κ. γυμνασιάρχης ἐμήνυσε τὴν πράξιν τοῦ ὥς ἄνω μαθητοῦ εἰς τὸ Γ' ἐνταῦθα ἀστυνομικὸν τμήμα, ὅπερ πεισθὲν ἐκ τῆς προανακρίσεως, ἦν ἡνέργησε, περὶ τῆς ἐνοχῆς τοῦ κατηγορουμένου ὑπέβαλε τὴν μήνυσιν τῷ κ. Εἰσαγγελεῖ Πλημμελειοδικῶν διὰ τὰ περαιτέρω, καὶ λαβὼν ὑπόψιν ὁ σύλλογος ..., ἀποφάσισε ὅπως χαρακτηρίσῃ τὴν διαγωγὴν τούτου «κακὴν»¹,

«...ἀναρριχηθέντες εἰς τοὺς τοίχους τῆς αὐλῆς τοῦ γυμνασίου καὶ κατελθόντες εἰς αὐτὴν εἰσῆλθον εἰς τὰς συνεχόμενας δυὸ αἰθούσας τῆς δευτέρας καὶ τρίτης παραβιάσαντες τὸ παράθυρον, ἐνταῦθα δὲ ἀφ' οὗ ἐπέγραψαν ἐπὶ τῶν τοίχων δι' ἄνθρακος μεγάλους γράμμασι τὰς αἰσχίστας τῶν λέξεων καὶ φράσεων, ἀφ' οὗ ἔθραυσαν ὑαλοπίνακας τίνων παραθύρων, τὸν μελανοπίνακα, τὰ ἐν ταῖς αἰθούσαις καθίσματα, εἴτα ἀνελθόντες ἐπὶ τῶν διδασκαλικῶν ἐδρῶν κατερρύπαναν ταύτας ἀποπατήσαντες ἐπ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἔργον τῶν αὐτῶν ἀναμφιβόλως μαθητῶν θὰ εἶναι καὶ αἱ πρὸ τίνων ἡμερῶν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον γραφεῖσαι ἕτεραι αἰσχραὶ λέξεις καὶ φράσεις ἐπὶ τῶν τοίχων...»²

Διάγραμμα 2.3.13

Οι ζημιές σε χώρους ή πρόσωπα εκτός σχολικού περιβάλλοντος είναι πολύ σπάνιες. Οι ποινές στην πλειοψηφία τους είναι ολιγοήμερες αποβολές. Στη συνέχεια παραθέτουμε αντιπροσωπευτικά παραδείγματα υλικών ζημιών.

Πίνακας 2.3.7α Υλικές ζημιές με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1910	1ο Γ Χαλκίδας	3 μέρες	...φθορά στην περίφραξη του γυμνασίου
1912	Γ Ναυπλίου	5 μέρες	...φθορές εις το κιγκλίδωμα του αδριάντος του Κολοκοτρώνη
1913	Γ Σιάτιστας	2 μέρες	...φθορά δέντρων στο περιβόλι του ναού
1919	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	...ετρύπησαν καπέλα μαθητριών
1922	1ο Γ Σπάρτης	8 μέρες	...απέσυρεν την πλάκαν εκ τινος τάφου εν τω νεκροταφείω του χωρίου του, εφυλακίσθη επί εικοσαήμερον επί αδίκω επιθέσει...
1924	Γ Βέροιας	4 μέρες	..του έσχισε και το βιβλίο

¹ 2ο Γ. Πάτρας, πράξη 46/1-7-1937, ΓΑΚ Πάτρας

² Γ. Σύρου, πράξη 13/1916, ΓΑΚ Σύρου

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1925	Πρακτικό Λ Πύργου	7 μέρες	...επέταξε κρυφίως λίθον εναντίον αυτοκινήνου διερχομένου
1926	Γ Φιλιατρών	8 μέρες	...εγίνοντο αίτιοι πυρκαγιάς
1926	Γ Φιλιατρών	4 μέρες	...ούτε έσπευσε να σβήση την πυρκαϊάν ούτε να ενημερώση τον σύλλογον
1929	Γ Θέρμου	2 μέρες	...άνοιξαν με αντικλείδι την θυρίδα του πίνακα γνωστοποιήσεως...
1929	8ο Γ Αθήνας	4 μέρες	...προεκάλεσαν ζημιές σε κότερο
1932	Γ Τρικάλων	2 μέρες	...έσχισαν τοιχοκόλληση κηδείας
1932	2ο Γ Θεσσαλονίκης	6 μέρες	...έσπασαν τζάμι με χιονόμπαλες
1933	1ο Γ Σύρου	8 μέρες	...γράφει στους τοίχους
1933	1ο Γ Αργοστολίου	8 μέρες	εξήλθε του σχολείου άνευ λόγου και έρριπεν ογκόλιθον κατά της αυλής του γυμνασίου
1934	Γ Αχαρνών	3 μέρες	έρριψε εντός του φρέατος του σχολείου θνησιμαίον πτηνόν
1935	1ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...την 13 Μαρτίου απεργήσαντες μετ' άλλων συμμαθητών οι ανωτέρω μετέβησαν εις το 7ον γυμνάσιον και ελιθοβόλησαν το διδακτήριον του γυμνασίου τούτου
1935	2ο Γ Πειραιά	2 μέρες	...ρίπτοντες διάφορα αντικείμενα κατά της οροφής της αιθούσης διδασκαλίας, ένθα υπήρχε μικρά οπή, κατέρριψαν τμήμα αμμοκονιάματος και ηύρυναν την υπάρχουσαν οπήν
1935	2ο Γ Τρίπολης	5 μέρες	...προξένησε βλάβη σε πανωφόρι συμμαθητή
1936	Γ Γυθείου	3 μέρες	...χάρασε εις το θρανίον το πρόσωπό του
1936	Γ Αλεξανδρούπολης	5 μέρες	...στο ξενοδοχείο κατά την εκδρομή...
1937	1ο Γ Καλαμάτας	4 μέρες	..ευρέθη γεγραμμένον το όνομά του εις την αυτήν θέσιν και οιωνεί ηνέχθη την αισχρογραφίαν του συμμαθητού του
1937	1ο Γ Αθήνας	5 μέρες	...σχίσαντος το υποκάμισον συμμαθητού
1937	1ο Γ Σύρου	7 μέρες	...έρριψε λίθο σε εργοστάσιο
1937	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...έθραυσαν το κλείθρο της τάξεως επί σκοπώ ματαιώσεως του μαθήματος
1939	Γ Γυθείου	2 μέρες	...έρριπτον λίθους σε αυτοκίνητα
1939	Γ Πύλου	8 μέρες	...έκλεισε το γενικό διακόπτη του ρεύματος...
1939	Γ Πύλου	8 μέρες	ξερίζωμα δενδρυλλίων από το φυτώριο του σχολείου
1939	1ο Γ Βόλου	8 μέρες	...με βώλους χιονιού επιτέθηκαν στο παράθυρο οικίας, έσπασαν τα τζάμια, εμπόδιζαν... στο κλείσιμο των εξώφυλλων, προσπάθησαν με μαχαίρι να το παραβιάσουν...
1939	2ο Γ Τρίπολης	5 μέρες	...έσκισε με ξυράφι το σακάκι συμμαθητή
1939	2ο Γ Πειραιά	8 μέρες	...απέκοψαν το ηλεκτρικόν σύρμα της αιθούσης για να μην συνεχισθή το μάθημα
1940	Γ Πύργου	5 μέρες	...λάξεψαν το όνομά τους στο θρανίο: +50 δρχ έκαστος για επιδιόρθωση
1941	1ο Γ Καλλιθέας	5 μέρες	...ανέτρεψαν όλα τα θρανία των αιθουσών των άνω τάξεων δια να προκαλέσουν διακοπήν των περαιτέρω μαθημάτων
1942	Γ Ναυπάκτου	διαγωγή καλή	λιθοβόλησε το σχολείο
1947	Γ Λιβαδειάς	διαγωγή καλή	...ανελθόντες επί της ταράτσας του γυμνασίου κατεκρήμνιζον εις την οδόν σάκκους πλήρεις άμμου εκ των εγκαταλειφθέντων υπό του στρατού, καταστρέψαντες ούτω το δίκτυον ηλεκτροφωτισμού του γυμνασίου και της συνοικίας όλης
1947	Γ Φλώρινας	4 μέρες	...ξήλωσαν σακάκι συμμαθητή με ξυριστική λεπίδα
1947	6ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...κατέστρεψε το κάλυμμα σε κάθισμα λεωφορείου
1948	Γ Άργους	6 μέρες	...κατά την εκδρομήν εις Ξυλόκαστρον έρριψε εις το όπισθεν ερχόμενον αυτοκίνητον, το οποίο έφερε συμμαθητάς του, φιάλην με σκοπόν προφανώς να αχρηστεύση τα λάστιχα του αυτοκινήτου
1948	Γ Άργους	8 μέρες	...έρριψε φιάλην εκ του αυτοκινήτου εις διερχόμενον αντιθέτως εκδρομικόν αυτοκίνητον ...και έθραυσε το κρύσταλλον του αυτοκινήτου

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1948	Γ Νάξου	8 μέρες	...έρριψαν εις την αμαξωτήν οδόν μεγάλους και μικρούς λίθους και ούτω παρενέβαλον εμπόδια εις την κίνησιν των αυτοκινήτων
1949	Γ Πελοπίου	6 μέρες	...πετροβόλημα του τραίνου
1949	Γ Νάουσας	8 μέρες	...εμπρησμό του απουσιολογίου
1949	Γ Πελοπίου	8 μέρες	...θραυσάντων μονωτήρα τηλεγραφικής γραμμής
1949	Γ Ναυπάκτου	8 μέρες	...κατά τας ημέρας των θερινών διακοπών έθραυσαν 200 υαλοπίνακες του σχολείου

Πίνακας 2.3.7β: Υλικές ζημιές με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1839	1ο Γ Σύρου	Πρόστιμο 10 δρχ	...τρυπήσαντες την στέγην της παραδόσεως με σκοπόν παιδαριώδη να κερδίσουν μίαν εβδομάδα εις προμελέτην των κατά τας χειμερινάς εξετάσεις μαθημάτων ως οι ίδιοι ομολόγησαν, καθυποβάλλονται εις πρόστιμον εκάτερος
1867	Γ Λευκάδας	από το σχολείο	...ένεκα των βουλευτικών εκλογών, ανέτρεψε τα σκεύη του καταστήματος και προεξένησεν μεγάλην βλάβην, ...εν τινι δωματίω της διδασκαλίας εν γνώσι αυτού εις μη μαθητής εξεκένωσε τα περιττώματά του, τα οποία κατά προτροπήν αυτού έρριψαν έξω του καταστήματος
1885	Γ Λευκάδας	30 μέρες	...επλήρωσε την οπήν του κλείθρου της έξω θύρας του γυμνασίου χαλίκων πρόξενος γενόμενος της βιαίας διακοπής των μαθημάτων...
1889	1ο Γ Σπάρτης	30 μέρες	άγνωστοι μεταβάντες έξω του οίκου καθηγητού κατέθραυσαν πολλές υάλους μετά των στηριγμάτων των παραθύρων δι ογκοδών λίθων...
1890	Γ Πύργου	από όλα τα σχολεία	...και ζημιές στο γραφείο του γυμνασίου
1895	1ο Γ Τρίπολης	15 μέρες	...έριξε τα κλείθρα του κρατητηρίου εν ώ εκλείσθη προς τιμωρία
1897	Γ Δημητσάνας	30 μέρες	...ξέσχισε ανακοίνωση ποινής του
1903	Γ Αγρινίου	120 μέρες	..ως καταστρέψαντα το κλείθρον της θύρας της εισόδου του γυμνασίου επί τω σκοπώ, όπως μη γίνεται μάθημα
1903	Γ Δημητσάνας	30 μέρες	...και να καταβάλη το αντίτιμο της αντικαταστάσεως των δενδρυλλίων
1906	1ο Γ Σπάρτης	60 μέρες	...ησέβησε προς τον σύλλογον σχίσας τον έλεγchon προόδου του
1910	Γ Δημητσάνας	15 μέρες	εισήλθων νύκτωρ εις κήπον, επήνεγκον μεγάλην φθοράν αποκόψαντες δια μαχαίρας δενδρύλλια και εκριζώντες λαχανικά...
1911	Γ Γυθείου	15 μέρες	...κατά την νύκτα της παραμονής της 1ης Μαΐου μεθυσθέντες παρεξέτράπησαν, κάδους εν τη παραλία τεθειμένους ρίψαντες εις την θάλασσαν και παράπηγμα ξύλινον οπωροπώλου τινός ανατρέψαντες, καταγγελθέντες υπό της αστυνομικής αρχής..
1911	Γ Ναυπλίου	90 μέρες	...θέρμανε το θερμόμετρο του εργαστηρίου φυσικής
1914	Γ Λευκάδας	διαγωγή επίμεμπτη	...λιθοβόλησε το γυμνάσιο
1921	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	...έρριπταν λίθους στην θύρα καθηγητή
1928	Γ Καβάλας	από το σχολείο	...απόπειρα εμπρησμού του γυμνασίου
1928	1ο Γ Καλλιθέας	διαγωγή κακή	μετά την δημοσίευσιν των αποτελεσμάτων προεκάλεσαν θόρυβον εν τω σχολείω δι απειλών και απρεπών φράσεων, έθραυσαν τους υαλοπίνακας της πινακίδος των δημοσιεύσεων και του παραθύρου του σχολείου...
1933	Γ Αλεξανδρούπολης	από το σχολείο	...θραύση υαλοπινάκων οικίας καθηγητή
1933	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...έσπασε το μελανοδοχείο του στην πόρτα καθηγητή
1933	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...επροξένησεν ζημίαν σημαντικήν εις την υδρορροήν του εργαστηρίου φυσικής και χημείας κατά τα αποτελέσματα των εξετάσεων
1933	Γ Τρικάλων	διαγωγή	απορριφθέντες κατά τας προαγωγικάς εξετάσεις ... επετέθησαν

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
		κακή	την νύκτα της 25ης Ιουνίου ...μετ' άλλων ατόμων μη μαθητών, κατά της οικίας του καθηγητού των μαθηματικών και ελιθοβόλουν αυτήν εως πολύ υβρίζοντες ... κατά των μαθητων τούτων έχει ήδη υποβληθεί και σχετική μήνυσις..
1934	Γ Αρεόπολης	30 μέρες	...έκλεψαν τον κατάλογο και τον πέταξαν στην τουαλέτα
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	χάραξε το όνομά του στο θρανίο, ο γυμνασιάρχης του ζήτησε να πληρώσει τη ζημιά, και να φέρει τον πατέρα του, ...τελικά έβρισε το γυμνασιάρχη γιατί έδιωξε τη μητέρα του από το γραφείο
1935	Γ Αρεόπολης	από το σχολείο	...επί των τηλεφωνικών συρμάτων
1936	Γ Αγρινίου	διαγωγή επίμεμπτη	...έσπασαν τον υαλοπίνακα για τα λάβουν γνώσιν των αποτελεσμάτων
1936	2ο Γ Πάτρας	διαγωγή κακή	...λιθοβολισμό κατά οικίας γυμνασιάρχη
1937	7ο Γ Αθήνας	30 μέρες	...εξέσχισαν τις ανακοινώσεις των αποτελεσμάτων της γραπτής βαθμολογίας
1939	5ο Γ Θεσσαλονίκης	από τα σχολεία της περιφέρειας	...απέσπασε την πινακίδα των αποτελεσμάτων και την έριξε εις την θάλασσαν
1941	Νέας Σμύρνης	από το σχολείο	...έλαβε ενεργό μέρος εις τους βανδαλισμούς αίτινες συνέβησαν κατά την 22 /10/1942, μετά την κοινοποίηση των αποτελεσμάτων: «...συλληφθέντες και παραπεμφθέντες εις το δικαστήριον κατεδικάσθησαν εις ενός μηνός φυλάκισιν με τριετή αναστολή...»
1942	2ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...ανέτρεψαν όλα τα θρανία της τάξεως, τον μαυροπίνακα, την έδραν
1947	Γ Νεμέας	ένα έτος	...έριξε πέτρα στο παράθυρο υποδιευθυντή
1949	Γ Λιβαδειάς	διαγωγή επίμεμπτη	...συνεργός σε λιθοβολισμό οικίας καθηγητή
1949	1ο Γ Καλλιθέας	ένα έτος	...επετέθησαν δια λίθων κατά της οικίας της κ. καθηγητριάς των Γαλλικών, θραύσαντες πολλούς υαλοπίνακες, επί πλέον ...ήπειλησαν από τηλεφώνου τήν ειρηνένην καθηγήτριάν δις ...
1949	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...διάρρηξη Ακαδημίας, απειλητικά υβριστικά σημειώματα

2.3.8 ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ

Την εξαπάτηση την διακρίνουμε σε έξι υποκατηγορίες: πλαστογραφία αποδεικτικού, παραποίηση βαθμολογίας, παραποίηση απουσιών, πλαστοπροσωπία, εξαπάτηση τρίτων (συμμαθητών, πολιτών κλπ) και μια γενική με «διάφορα» άλλα περιστατικά. Η πιο συχνή μορφή εξαπάτησης είναι η πλαστογραφία αποδεικτικού τίτλου ως προς την τάξη φοίτησης, ή τη γνησιότητά του. Αρκετοί μαθητές προσπαθούν να κερδίσουν χρονιά αλλοιώνοντας τον αποδεικτικό τους τίτλο και αλλάζοντας σχολείο. Οι ποινές σε αυτές τις περιπτώσεις είναι πολύ αυστηρές, αφού συνήθως παραπέμπονται και στη δικαιοσύνη. Η αλλαγή βαθμού μπορεί να γίνει στο αποδεικτικό, στον έλεγχο ή στον κατάλογο του καθηγητή μετά από διάρρηξη. Όταν συμβαίνει στο αποδεικτικό, παίρνει σοβαρότερο χαρακτήρα και τιμωρείται όπως και η πλαστογραφία αποδεικτικού. Η πλαστοπροσωπία εκφράζεται κυρίως με την εμφάνιση μαθητή αντί άλλου κατά τη διάρκεια του μαθήματος ή στις εξετάσεις, καθώς και με την παρουσίαση ξένων προσώπων αντί κηδεμόνων:

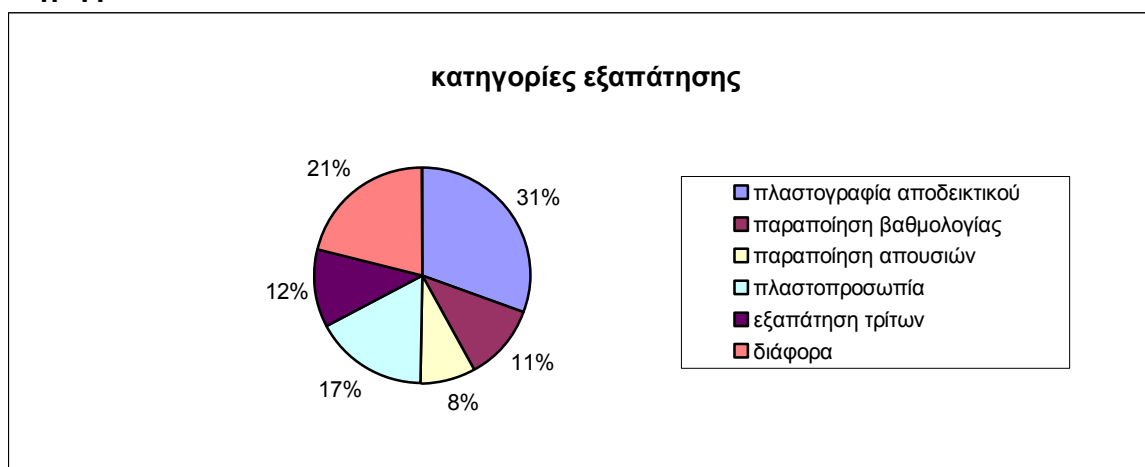
«α) ήπατησε τὸν γυμνασιάρχην παρουσιάσας αὐτῷ ὡς κηδεμόνα ξένον, πρὸς ὃν καὶ ἐσυκοφάντησεν αὐτόν...β) ήπάτα καὶ περιέπαιζε τὸν γυμνασιάρχην ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς μαθητικῆς στολῆς ψευδόμενος ἀσυστόλως γ) κατεσκεύασε μόνος αὐτὸς στολὴν ἀντικανονικὴν ἐπίτηδες, ἵνα παραποιῇ αὐτὴν καθ' ὁδόν, ὅπερ καὶ πολλάκις ἐφωράθη πράξας, πολλάκις ἐφωράθη ἀφαιρέσας τὴν μαθητικὴν στολὴν ἢ παραποιήσας τὰ σήματα αὐτῆς ε) πολλάκις τιμωρηθεὶς ἐπὶ ἀπειθείᾳ καὶ ἀταξίᾳ ἐν τῇ τάξει δὲν ὑπήκουσεν καὶ ἀνευλαβῶς ὠμίλησε πρὸς τὸν γυμνασιάρχην ἐν τῇ τάξει στ) πολλάκις ἐμυκτήρησε τὰς διατάξεις τοῦ κανονισμοῦ καὶ τοῦ σχολείου ζ) κατὰ τὰς ἀρχαιρεσίας τοῦ μαθητικοῦ συλλόγου προσηνέχθη ἀπρεπῶς ἐκβιάσας τοὺς μαθητὰς καὶ σχίσας τὰ πρακτικὰ της ἐκλογῆς αὐτῶν, τιμωρηθεὶς δὲ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ

γυμνασιάρχου δι' ἀφαιρέσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι μέχρι διορθώσεως τοῦ σφάλματός του ...¹

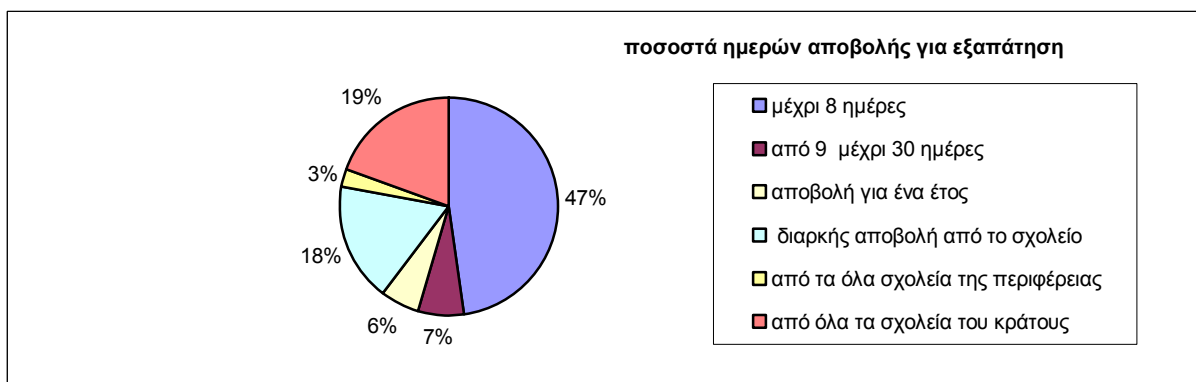
Οι ποινές για πλαστογραφία τίτλου είναι αποβολή από το σχολείο ή από όλα τα σχολεία του κράτους με ελάχιστες εξαιρέσεις. Οι υπόλοιπες περιπτώσεις αντιμετωπίζονται ηπιότερα:

«...ἐκ τῆς γενομένης ἐπαληθεύσεως τῶν τίτλων προέκυψε ὅτι ἔχει παραποιηθεῖ ὁ τίτλος τοῦ μαθητοῦ ... ὡς πρὸς τὴν τάξιν. Ὁ μαθητὴς οὗτος ἔλαβε ἀποδεικτικὸν ὡς ἀπορριφθεὶς εἰς τὴν Γ' τάξιν ἐκ τοῦ Γ. Βερροίας. Ἐπειδὴ εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ τίτλου δὲν ἀνεγράφετο ὁλογράφως, ὡς αἱ σχετικαὶ διατάξεις ὀρίζουν, ἡ τάξις εἰς ἣν ὁ μαθητὴς ἐφοίτησε καὶ ἀπερρίφθη, εὐχερῶς παρεποιήθη τὸ Γ' εἰς Δ' ..., ἐπειδὴ ἡ παράλειψις τοῦ ἐκδότου τοῦ τίτλου θεωρεῖται παρὰ τοῦ συλλόγου σοβαρὸν ἐλαφρυντικὸν ἀποφασίζει ὅπως μὴ παραπέμψῃ τὴν ὅλην ὑπόθεσιν εἰς τὴν δικαιοσύνην λαμβανομένης ὑπ' ὧσιν καὶ τῆς ἀγνοίας τῶν ὑποπεσόντων εἰς τὸ παράπτωμα. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους τιμωρεῖ λίαν ἐπιεικῶς τὸν πταίσαντα μαθητὴν δι' ὀκταμῆρου ἀποβολῆς καὶ χαρακτηρισμοῦ τῆς διαγωγῆς του ὡς «καλῆς» μετὰ τὴν ἀπόφασιν ὅπως ὁ ἐν λόγω μαθητὴς αἰτήσῃ ἀποδεικτικὸν μετεγγραφῆς του ἵνα φοιτήσῃ εἰς ἄλλον γυμνάσιον»²,

Διάγραμμα 2.3.14

Διάγραμμα 2.3.15

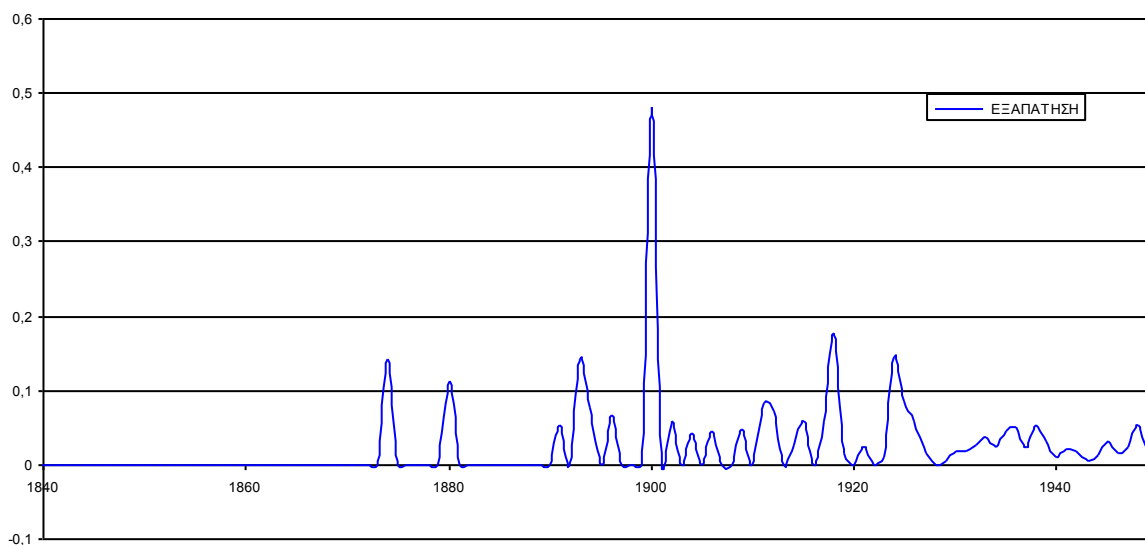

¹ Γ Ἀγρινίου, πράξη 247/27-2-1918, 1ο ΓΕΛ Αγρινίου

² 5ο Γ. Θεσσαλονίκης, πράξη 30/5-3-1949

Διάγραμμα 2.3.16

ποσοστά τιμωρηθέντων για εξαπάτηση επί τοις % του συνόλου των μαθητών ανά έτος

Χαρακτηριστικά δείγματα εξαπάτησης (από τα 304 συνολικά) παρουσιάζονται στους πίνακες 2.3.8α και 2.3.8β:

Πίνακας 2.3.8α Περιπτώσεις εξαπάτησης με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1906	Γ Δημητσάνας	8 μέρες	...βία αφαίρεσεν το εαυτού τετράδιο προς διόρθωσιν...
1911	Γ Ναυπλίου	5 μέρες	...έγραψε την τιμωρία του άλλος
1914	1ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...ού μόνον επίεξε τον επιστάτην να τω επιτρέψει κρυφίως προς διόρθωσιν το παραδοθέν γραπτόν αυτού διαγώνισμα, αλλά... εισήλθεν εις το γραφείον και επειράτο να εκτελέσει τον σκοπόν τούτον...
1917	2ο Γ Πάτρας	8 μέρες	...δι αγοράς και πωλήσεις προϊόντων και εξαπατήσας των μετ' αυτού συναλλασσομένων
1918	Γ Ανδρίτσαινας	5 μέρες	...εισελθών εις το δωμάτιον του καθηγητή, προσέθηκεν εν τω εκεί ευρισκομένω καταλόγω ένα βαθμόν...
1918	Γ Κυπαρισσίας	8 μέρες	...υπό ψευδωνύμου αλληλογραφία
1921	Γ Λευκάδας		...αλλοίωση βαθμών ειδικού ελέγχου και γραπτών
1926	1ο Γ Αθήνας	3 μέρες	...προσήγαγε άγνωστο πρόσωπο ως εντολοδόχο της μητρός αυτού
1929	Γ Θέρμου	4 μέρες	...είπε ψεύτικο όνομα στον αστυφύλακα
1933	Γ Αμαρουσίου	6 μέρες	...ηγέρθη και εξετάσθη αντ' αυτού
1933	Γ Κοζάνης	8 μέρες	...νοίκιασε ποδήλατο και δεν πλήρωσε όλο το ποσό
1934	Γ Αλεξανδρούπολης	από το σχολείο	...παρέδωσε άλλη κόλλα στο διαγώνισμα μη σφραγισμένη
1934	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...πλαστογράφησε την υπογραφή του διευθυντού εις το διαρκές τροχιοδρομικό εισιτήριό του
1935	1ο Γ Καλλιθέας	8 μέρες	...παραποίησε το γραπτό των γαλλικών της αδελφής της και με ιταμότητα και απειλητικώς εξήτησε τον λόγον παρά της καθηγητριας δια τον μικρόν βαθμόν με τον οποίον εβαθμολόγησε το ειρηνένον γραπτόν προχείρου διαγωνισμού
1936	5ο Γ Αθήνας	4 μέρες	...παρουσίασε ιχνογραφία άλλου συμμαθητή
1937	Γ Αγρινίου	5 μέρες	...όταν ο καθηγητής εξήτησε τους απόντας, εφώνασεν επανειλημένως "απών είναι ο Π." ενώ ο Π. ήτο παρών...
1937	Πρακτικό Λύκειο Ηρακλείου	0 μέρες	...κατά την υπαγόρευσιν των θεμάτων της Γεωμετρίας και της Τριγωνομετρίας, δεν έγραψε τα υπό του καθηγητού

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
			υπαγορευόμενα ζητήματα, αλλά προσέθεσε και άλλα της αρεσκείας του, ως δήθεν υπαγορευόμενα παρ' αυτού, και μετά ταύτα έλυσε μόνον τα ζητήματα ταύτα...
1937	5ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...παρέδωσε ψευδές δικαιολογητικό κηδεμόνα
1938	Γ Λευκάδας	2 μέρες	...παραποίηση βαθμών από 13 σε 14 μέσο όρο
1938	Γ Ληξουρίου	3 μέρες	...αλλοίωσαν βαθμούς διαγωνισμάτων
1938	Γ Θέρμου	διαγωγή καλή	...πλαστογράφησε υπογραφή ιερέα
1939	1ο Γ Αθήνας	διαγωγή καλή	...δια τηλεφώνου εξηπάτησε την καθηγήτρια της ωδικής ομιλήσας προς αυτήν εκ μέρους δήθεν του κυβερνητικού επιτρόπου της Νεολαίας πλαστοπροσωπήσας ούτω κατ' ασύγνωστον τρόπον σημαίνον πρόσωπον
1939	1ο Γ Καλαμάτας	5 μέρες	...απεπειράθη να σβήσει απουσίες του
1939	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	7 μέρες	...ότι δήθεν ζήτησε ο διευθυντής το απόγευμα από μαθήτριά να πάει στο σχολείο
1939	8ο Γ Αθήνας	6 μέρες	...έσβησε το "συνελήφθη αντιγράφων" από την κόλα του
1940	Γ Ανδρίτσαινας	6 μέρες	...εξαπάτησε γέροντα
1940	3ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...εκρύβησαν τη ανοχή του επιμελητού ίνα σημειωθώσι απόντες και αποφύγουν ούτω την κακήν βαθμολογία
1941	4ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...νοίκιασε λέμβο και δεν την πλήρωσε
1942	6ο Γ Θεσσαλονίκης	4 μέρες	...διαταχθείς όπως ειδοποίησε την μητέρα του να έλθει εις το σχολείον και λάβει πληροφορίας περί της εν γένει διαγωγής και προόδου του, παρουσίασε ξένην τινά κυρίαν συστήσας ταύτην ψευδώς ως μητέρα του
1942	6ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έστειλε στην αίθουσα άλλον μη μαθητή αντί αυτού
1943	2ο Γ Χαλκίδας	8 μέρες	...έσβυσε δια μελάνης την μονογραφή ότι αντέγραφεν εις το μάθημα των Λατινικών
1945	Γ Γιαννιτσών	4 μέρες	...πλαστές καρτέλες συσσιτίου
1946	Γ Ηρακλείου	5 μέρες	κατά τη λήψη των απουσιών δήλωσε ο ίδιος ότι ήτο απών
1947	Γ Κιλκίς	διαγωγή καλή	...παρέδωσε πλαστή βεβαίωση γιατρού
1947	Γ Σερρών	διαγωγή καλή	...άλλαξαν ονόματα στα γραπτά
1947	Γ Ξάνθης	4 μέρες	...έσβησε το όνομά του στο αποουσιολόγιο και έγραψε άλλους
1947	Γ Γαστούνης	8 μέρες	...υποκλέψας το αποουσιολόγιο, απέσβησε τις απουσίες του
1947	Γ Κιλκίς	8 μέρες	...παρουσίασε τετράδιο άλλης μαθήτριάς
1948	Γ Αλεξανδρούπολης	3 μέρες	...προσποιήθηκε ψευδή κρίση καρδιάς
1948	Γ Μεσολογγίου	5 μέρες	...έχει αλλαγμένο αριθμό στο ηγλικό
1948	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	8 μέρες	...δήλωσε απούσα για να αποφύγει την εξέταση
1948	1ο Γ Αργοστολίου	8 μέρες	...επλαστογράφησαν το αποουσιολόγιο, διαγράφοντες τα ονόματά των και εγγράψαντες αντ' εκείνων ονόματα μαθητών μη φοιτώντων πλέον εις το σχολείον

Πίνακας 2.3.8β Περιπτώσεις εξαπάτησης με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1894	1ο Γ Τρίπολης	75 μέρες	δι αντικλειδίου ήνοιγε το ερμάριον του γραφείου και ελάμβανε γνώσιν των βαθμών των εν τοις ελέγχοις και κατά τας εξετάσεις εσημείωνε τους κλήρους δια χρωστικής ουσίας όπως διακρίνη αυτούς και εκλέγη κατά την εξέτασίν του
1896	Γ Αγρινίου	από το σχολείο	...παραβιάσας τας θύρας και το ερμάριον του γυμνασίου συνένταξεν, επλαστογράφησεν και εσφράγισεν προβιβάσιμον αυτώ ενδεικτικόν επανεξεταστέος ών κατά τον επιόντα Σεπτέμβριον εις τα λατινικά...
1900	Γ Δημητσάνας	180 μέρες	...παραχάραξη βαθμών στον κατάλογο καθηγητή
1904	Γ Τρικάλων	30 μέρες	... έλαβεν τα εκ του οίκου του καθηγητού μεταφερόμενα γραπτά δοκίμια ... και εξαφανίσας το υπ αυτού γραφέν δοκίμιον ...αντέγραψεν είτα εκ του δοκιμίου του

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
			συμμαθητού του ...
1909	Γ Τρικάλων	10 μέρες	υποκλέψας το εαυτού τετράδιον των εν τοις μαθηματικοίς διαγωνισμών και αντιγράψας αυτό...
1911	Γ Λευκάδας	10 μέρες	...εξαπάτηση των γονέων επιδείξας μη γνήσιο έλεγχο
1912	8ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	δύο μαθητές της Β' τάξεως μετ' άλλων μαθητών άλλων σχολείων περιήρχοντο τας οικίας και τα καταστήματα της πόλεως κατά την παραμονήν των Χριστουγέννων του Αγίου Βασιλείου και των Φώτων ίνα άδωσι κάλλαντα, διαβεβαιούσι ψευδώς ότι κατ' εντολήν του ημετέρου συλλόγου...
1917	Γ Αργινίου	διαγωγή κακή	παρουσίασε ως κηδεμόνα ξένον κλπ
1917	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	...έκανε διάρρηξη του σχολείου για να παραποιήσει τη βαθμολογία του...
1917	8ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία	...πλαστογραφία ενδεικτικού: «τὸ ἔπραξα ἐπειδὴ εἶχον πεποίησιν εἰς τὴν δυνάμην μου ὅπως καὶ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι θὰ κατατασόμεν εἰς τὴν Δ' τάξην ὅπως καὶ ἐπέτυχον»
1921	Γ Λευκάδας	διαγωγή επίμεμπτη	...αλλοίωση βαθμών ειδικού ελέγχου και γραπτών
1924	Γ Πύλου	20 μέρες	...συνέργια στη διάρρηξη και αλλαγή βαθμού
1924	Γ Πύλου	20 μέρες	...αποδοχή αλλαγής βαθμού
1924	Γ Φιλιατρών	από όλα τα σχολεία	...πλαστό αποδεικτικό με συνέργια του καθηγητή των Ιερών
1931	4ο Γ Πειραιά	διαγωγή κακή	...εμφάνισε στο σχολείο άγνωστο για αδελφό του
1931	3ο Γ Θεσσαλονίκης	από το σχολείο	...ειπών περί εαυτού ότι απουσιάζει ενώ ήτο παρόν
1932	Γ Άργους	από το σχολείο	... εξαπάτησε συμμαθητή και του απέσπασε 5.500 δρχ
1932	Γ Αλεξανδρούπολης	30 μέρες	...εξαπάτησε έμπορο και του πήρε χρήματα
1934	Γ Αλεξανδρούπολης	από το σχολείο	...παρέδωσε άλλη κόλλα στο διαγώνισμα μη σφραγισμένη
1934	4ο Γ Πειραιά	από όλα τα σχολεία	...πλαστογραφία των βαθμών στα αρχαία, νέα και γαλλικά στο ενδεικτικό μεταγραφής
1935	2ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...επί μεταχειρισμένου επισκεπτηρίου του κ. Γ. Επιθεωρητού έγραψε: "υποστηρίξατε παρακαλώ μαθητή έκτης Σ.Γ., ενδιαφέρομαι πολύ" και ταχυδρόμησε τούτο προς τον καθηγητή Θ.Μ...
1936	Γ Αργινίου	από το σχολείο	... υπεξαίρεσε τα γραπτά των λατινικών από το μπουύλο του καθηγητού... και αντικατέστησεν αυτά δι άλλων...
1936	2ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	...προσεκόμισεν εις τον καθηγητήν κ. Α. πλαστό επισκεπτήριο του εκπαιδευτικού συμβούλου κ. Σ.
1936	4ο Γ Θεσσαλονίκης	από όλα τα σχολεία	...παρήγγειλε σφραγίδα του γυμνασίου για να εκδώσει πλαστό αποδεικτικό...
1937	7ο Γ Αθήνας	30 μέρες	...πλαστοπροσωπία στην καθηγήτρια των γαλλικών
1938	Γ Αρεόπολης	από το σχολείο	...έδωσε πλαστή επιστολή εις τινα των εμπόρων, ίνα τω χορηγηθούν 459 δρχ επ' ονόματι του πατρός του
1938	8ο Γ Αθήνας	ένα έτος	...κλιθείς προς εξέτασιν, αν και ήτο παρόν υπεκρίθει ότι ήτο απών
1939	1ο Γ Πειραιά	από το σχολείο	...ίνα επιτύχη προβιβαστικού βαθμού εις τα γαλλικά παρεκίνησε τον συμμαθητήν του να εξετασθή ούτος αντ' αυτού
1940	Γ Ηρακλείου	διαγωγή κακή	...πλαστογραφία αποδεικτικού ...τιμωρουμένη δια ειρκτής
1941	1ο Γ Αθήνας	διαγωγή κακή	...πλαστοπροσωπία με τον αδελφό του
1941	5ο Γ Θεσσαλονίκης	διαγωγή επίμεμπτη	...παρουσίασε δεσποινίδα συγγενή, ως κηδεμόνα λέγων ότι οι γονεΐς του απουσιάζουν στην Ιταλία
1942	6ο Γ Αθήνας	από το σχολείο	...αντί για την Ε' νέου τύπου γράφτηκε στην Ε' παλαιού τύπου
1942	7ο Γ Αθήνας	διαγωγή	...πλαστοπροσωπία με φοιτητή μαθηματικού

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
		κακή	
1945	2ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	...έγραψε πλαστό όνομα με ύβρεις κατά του καθηγητή των γαλλικών
1946	Γ Έδεσσας	από τα σχολεία της περιφέρειας	...απορρίφθηκε από την Νάουσα και ήρθε για κατατακτικές εξετάσεις εδώ ως κατ οίκον διδασκείς
1946	6ο Γ Θεσσαλονίκης	διαγωγή επίμεμπτη	...επλαστογράφησε την υπογραφήν του διαχειριστού των συσσιτίων και κατεχράσθη περί τας 100.000δρχ
1947	Γ Τήνου	20 μέρες	...ηλλοίωσεν εν τω αποδεικτικώ τους βαθμούς των Μαθηματικών, Αρχαίων και Νέων, (εμειώθη από του Νομάρχου εις 5ήμερη)
1947	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	διαγωγή επίμεμπτη	...επλαστογράφησε την υπογραφή της μητρός της
1948	Γ Κοζάνης	από το σχολείο	...δανείζεται διάφορα ποσά από καταστήματα με ψευδώνυμα, και δεν τα επιστρέφει – του συστήνεται να εγγραφεί στο οικοτροφείο Τσοτυλίου
1948	6ο Γ Θεσσαλονίκης	ένα έτος	παρεποίησαν και μετέβαλον αριθμούς κατεχομένων 27 λαχείων κοινωνικής προνοίας και δια της πράξεως ταύτης ενεφάνισαν κατά τρόπον αριστοτεχνικόν τα λαχεία ως κερδίσαντα διάφορα ποσά και ούτως απέσπασαν κέρδη 357.000 παρά του εξαργυρώσαντος ταύτα λαχειοπώλου
1949	Γ Αιγίου	ένα έτος	...αλλαγή βαθμών στο τρίμηνο

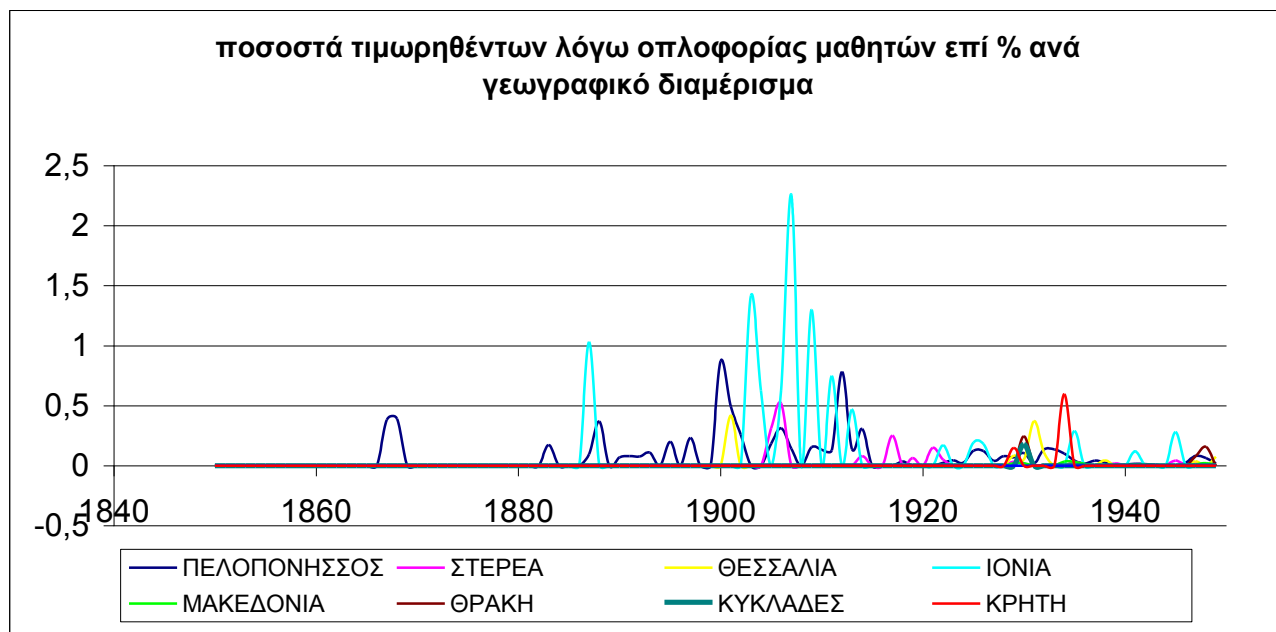
2.3.9 ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ

Η οπλοφορία κινείται σε υψηλά ποσοστά το 19^ο αιώνα, ενώ μειώνεται αισθητά μετά το 1913. Το πιο συνηθισμένο είδος είναι τα μαχαίρια στους καυγάδες μεταξύ των μαθητών, αλλά δε λείπουν και τα περιστροφά, οι χειροβομβίδες, τα πυροβόλα, τα φλόμπερ. Φυσικά σπανίως παρουσιάζεται ένας μαθητής απλά να οπλοφορεί, χωρίς να ενοχλήσει κανέναν. Συνήθως χρησιμοποιεί το πιστόλι για να απειλήσει κάποιον, κατά κανόνα καθηγητή, ή το μαχαίρι για να χτυπήσει το συμμαθητή του με τον οποίο διαπληκτίζεται. Έτσι η οπλοφορία καταγράφεται σε πολλές επιθέσεις κατά καθηγητών αλλά και συμμαθητών. Οι ποινές είναι ανάλογες της σοβαρότητας του εκάστοτε γεγονότος. Μετά τον εμφύλιο, εμφανίζονται αρκετοί μαθητές με άδεια οπλοφορίας από την Ασφάλεια, να φέρουν το περιστροφά και στο σχολείο και να δημιουργούν προβλήματα:

«...κατά τήν 19ην Μαρτίου έ.ε, ενώ πολλοί έκ τών μαθητών της Η' τάξεως εύρισκοντο πρό τής είς τó υπόγειόν του γυμνασίου κειμένης άποθήκης τών μαθητικών συσσιτίων και συνωθοῦντο, ίνα εισέλθωσι έντός αύτής, όπου εύρίσκετο ó ύποδιευθυντής, ήλθε και έστάθη πρό τοῦ μαθητοῦ Κ. ó συμμαθητής τοῦ Α. και ώθησεν αύτόν διά νά λάβη τήν σειράν του. Ο Κ. διεμαρτυρήθη και ήρχισαν νά διαπληκτίζωνται. Τότε ó Κ. πλήρης θυμοῦ λέγει είς τόν Α. «μέ έμένα μήν τά βάξεις» και συγχρόνως πλησιάσας αύτόν τοῦ επέδειξε ένα άγγλικό μαχαίρι (σουγιάν άνοικτό από τó μυτερό μέρος μέ τó όποίον τρυποῦν τά κουτιά), τó όποίον εκράτει πλησίον τοῦ επανωφορίου του και έπειτα έπετέθη και κτυπήσας τοῦτον μέ αύτό διετρύπησεν έλαφρώς τά τρία δάκτυλα τής δεξιᾶς του χειρός, από τά όποία ήρχισε νά ρέη αίμα. Ό διαπληκτισμός και ή πάλη άναμεταξύ των έξηκολούθησε επ' όλίγον, όποτε ó Κ. άποσυρθείς είς μίαν γωνίαν έξήγαγε τó κατόπιν άδείας τοῦ 3ου άστυνομικοῦ τμήματος έχων μέθ' έαυτοῦ πιστόλι τύπου Μπράσινγκ μετά σφαιρών έντός αύτοῦ, αλλά τó χρησιμοποιεί μόνον κατά τās ώρας τής ύπηρεσίας του 8-12μ.μ. και κρατῶν τοῦτο είπεν είς τόν Α. «μή κουνίεσαι και θά σέ καθάρισω» συνοδεύσας τās λέξεις ταύτας και μέ ύβριστικήν φράσιν. Τότε έσπασε πρώτος ó μαθητής Γ. και άφόησε τόν Κ. δεχθείς υπ' αύτοῦ μιά τσουγκρανιά είς τó όπισθεν μέρος τοῦ άριστεροῦ ώτος και εύθύς κατόπιν ó συμμαθητής του Β. ήρπασεν από τόν Γ. τó πιστόλι και έδωσε τοῦτο είς τόν Κ. άφοῦ τόν άπεμάκρυνεν είς τήν αὔλην τοῦ σχολείου... Άμέσως έπειτα ó γυμνασιάρχης ανεζήτησε τόν Κ. και εύρον αύτόν έντός τής παραδόσεως της Η' τάξεως, τόν ώδήγησεν είς τó γραφεῖον και εκεί διέταξεν αύτόν νά παραδώσῃ τó πιστόλι του και τó μαχαίρι...»¹.

¹ 6ο Γ Θεσσαλονίκης, πράξη 29/31-3-1949

Διάγραμμα 2.3.17

Η οπλοφορία είναι σταθερά υψηλότερη στα σχολεία ημιαστικών περιοχών σε όλες τις περιόδους. Η διαφοροποίησή της όμως ανά γεωγραφικό διαμέρισμα δεν μπορεί να ελεγχθεί ως προς τη στατιστική της σημαντικότητα, αλλά στο συγκεκριμένο δείγμα φαίνεται πολύ υψηλή στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στα Ιόνια νησιά, όπου συνηθίζονται οι σουργιάδες και τα μαχαίρια, σε αντίθεση με τη Λακωνία, όπου υπάρχουν ακόμα και ρεβόλβερ:

«...ὁ μαθητὴς ἠγέρθη καὶ ὕβριζων ... ἐξῆλθε τῆς αἰθούσης. Μετὰ ταῦτα ἰστάμενος πρὸ τῆς ἐξωθύρας τοῦ γυμνασίου ἐξηκολούθει ὕβριζων καὶ ἀπειλῶν κρατῶν μάλιστα εἰς χεῖρας καὶ μαχαίριδιον. Πρὸ τοιαύτης ἀχαρακτήριστου ὄντως στάσεως τοῦ μαθητοῦ ὁ κ. γυμνασιάρχης ἠναγκάσθη, μὲ λύπην μεγάλην, νὰ καλέσῃ δι' ἐπείγοντος ἐγγράφου τὴν ἀστυνομίαν, ἣ ὁποία ἀπέστειλεν ἐνωμοτάρχην καὶ ὠδήγησε τὸν μαθητὴν εἰς τὸ κρατητήριον... ἐπειδὴ πολλάκις ἀπησχόλησεν τὸν σύλλογον, ὅλα δὲ τὰ ληφθέντα περὶ αὐτοῦ μέτρα ἀπέβησαν μάταια, κατὰ γενικὴν δὲ γνώμην ἡ θέσις του δὲν εἶναι ἐδῶ ἀλλὰ εἰς ἄλλο ἴδρυμα... τιμωρεῖ ἐπιεικῶς μὲ ὀκταήμερον μόνον ἀποβολὴν, χαρακτηρίζει ὁμως τὴν διαγωγὴν του «κακὴ»...»¹,

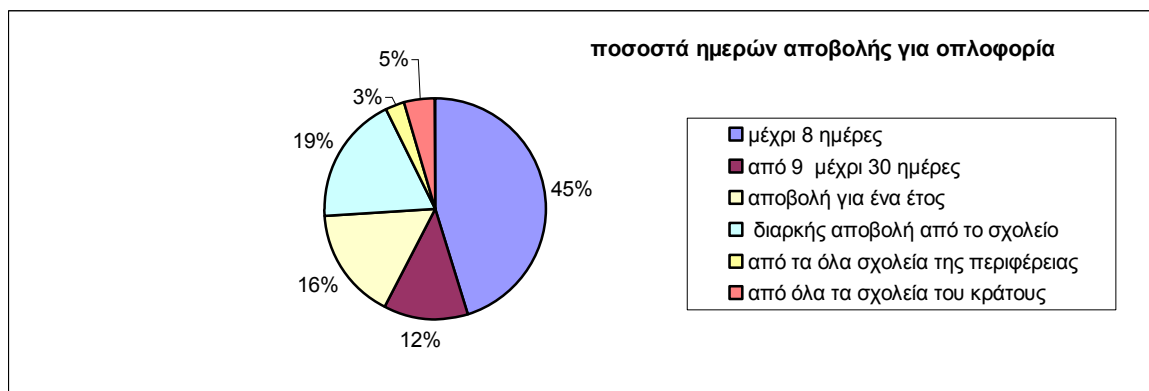
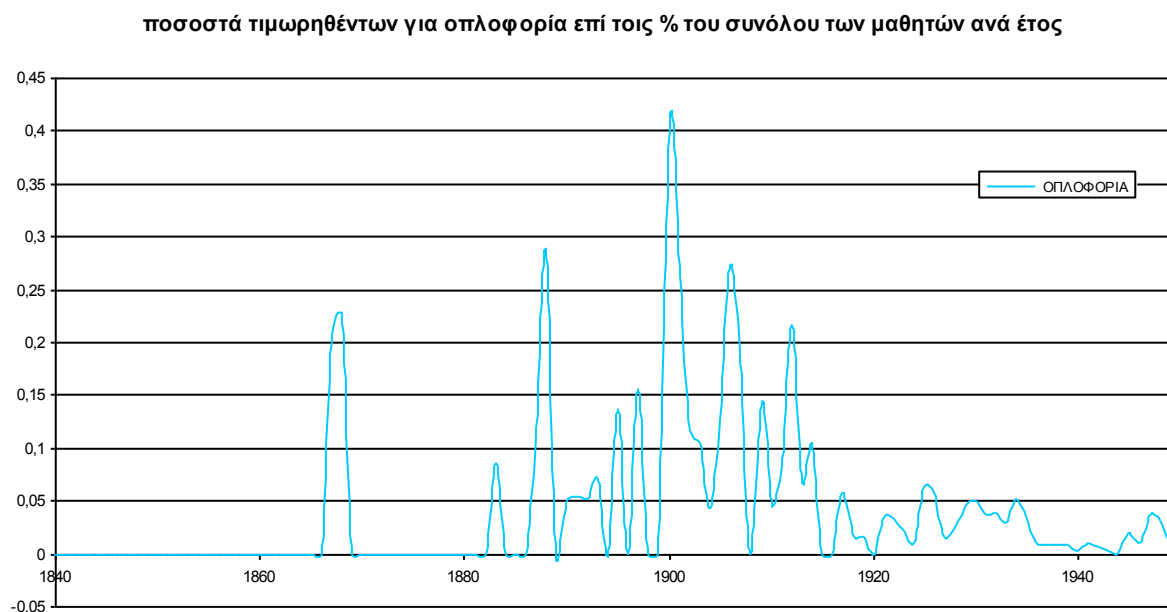
«ἐπειδὴ οἱ μαθηταὶ Χ.Α. τῆς Α' καὶ Π.Κ. τῆς Γ' τάξεως ἔχοντες προηγουμένης ἀφορμᾶς τὴν παρελθούσαν Δευτέραν διαπληκτισθέντες πρὸς ἀλλήλους ἐν κεντρικῇ τῆς πόλεως μέρῃ προεκάλεσαν τὴν κοινὴν περιέργειαν καὶ ἐνδεχόμενον ἦτο νὰ δημιουργήσωσιν ἀπευκαΐα, ἐὰν εἰς τῶν καθηγητῶν καὶ ὁ κ. μοῖραρχος δὲν προελάμβανον νὰ ἀφοπλίωσι τὸν διὰ ρεβόλβερ ἐφοδιασμένον Χ.Α., ἐπειδὴ αἱ πράξεις αὗται εἶναι ἀνάρμοστοι εἰς μαθητὰς προωρισμένους διὰ πολὺ ὑψηλοτέρους σκοποὺς καὶ ἐκτὸς τοῦ γυμνασίου ὀφείλοντες νὰ διάγουν ἀνεπιλήπτως καὶ νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ὑπόδειγμα ἠθικῆς καὶ εὐπρεποῦς κοσμιότητος, οὗτοι δὲ πάντων τούτων ἐπελάθοντο, διὰ ταῦτα ὁ σύλλογος ἐπιεικῶς ἐπιβάλλει εἰς μὲν τὸν Χ.Α. δεκαπενθήμερον ἀποβολὴν, εἰς δὲ τὸν Π.Κ. πενθήμερον ἀπὸ τοῦ γυμνασίου»²

«...τὴν ἐπομένην ἐπανῆλθεν ὁ εἰρημένος μαθητὴς χωρὶς νὰ ἔχῃ κομμένα τὰ μαλλιά του, εἰς νέαν διαταγὴν τοῦ καθηγητοῦ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς τάξεως ὅχι μόνον ἡρνήθη, ἀλλὰ ἐπιμόνως ἔλαβεν προκλητικὴν καὶ ἀπειλητικὴν στάσιν πρὸς τὸν καθηγητὴν, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ραπίσῃ τοῦτον καὶ ἀπαθήσῃ ἐκ τῆς αἰθούσης πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ κύρους του ἐν τῇ τάξει. Κατόπιν τούτων ὁ μαθητὴς ἐξήγαγε περιστροφον, ὅπερ ἐπεχείρησε νὰ προτείνῃ κατὰ τοῦ καθηγητοῦ του, τῇ ἐγκαίρῳ ὁμως ἐπεμβάσει τοῦ ἰδίου καθηγητοῦ καὶ ἄλλων τινῶν μαθητῶν ἐπετεύχθη ὁ ἀφοπλισμὸς τοῦ μαθητοῦ καὶ ἡ πρόληψις τυχόν δυστυχήματος. Ὁ σύλλογος ἀφοῦ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τοὺς μέχρι σήμερον καλὴν διαγωγὴν τοῦ μαθητοῦ, τὰς γενικὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας σήμερον διαβιούμεν, τὸ περιβάλλον τοῦ μαθητῆ...»³

1 Γ. Γυθείου, πράξη 76/23-5-1923, ΓΑΚ Σπάρτης

2 Γ. Γυθείου, πράξη 64/1900, ΓΑΚ Σπάρτης

3 Γ. Γυθείου, πράξη 64/6-4-1948, ΓΑΚ Σπάρτης

Διάγραμμα 2.3.18**Διάγραμμα 2.3.19**

Χαρακτηριστικά δείγματα οπλοφορίας (από τα 263 συνολικά) παραθέτουμε στους πίνακες 2.3.9α και 2.3.9β

Πίνακας 2.3.9α Χαρακτηριστικά δείγματα οπλοφορίας με ποινές έως 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1918	1ο Γ Καλαμάτας	8 μέρες	λογομαχήσας με συμμαθητή απειράθηκε να εξαγάγει εγχειρίδιον
1923	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	...απειλήσε με περίστροφο συμμαθητή
1926	Γ Αρεόπολης	7 μέρες	επανερχόμενος εκ του χωρίου του επυροβόλησε δια περιστρόφου κατά κορμού ελαίας τινός, παρά την οποίαν εκάθηντο τα τέκνα της συλλεγούσης του ελαιοκάρπου οικογενείας Σ., διατρέξαντα ούτω σπουδαίον κίνδυνον.
1926	Γ Πύργου	7 μέρες	...έφερε περίστροφο κενό στην τάξη
1926	Γ Αρεόπολης	8 μέρες	οπλοφορών μετέβη εις την οικίαν του μαθητού του ελληνικού σχολείου καθ' ου παίζων επυροβόλησε ευτυχώς ανεπιτυχώς
1929	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...απειλήσε με σουγιά υπάλληλο υποδηματοποιείου
1929	Γ Χανίων	διαγωγή καλή	...εκράτει εν τη τάξει μάχαιραν αμφίστομον κατά την ώραν των τεχνικών μαθημάτων τρομοκρατήσας την τάξιν. Κατέσπει το φόβητρον των μικροτέρων μαθητών και διαφθορεύς τούτων δι όσων έλεγε και έπραττε...
1930	Γ Μολάων	8 μέρες	επυροβόλει ασκόπως δια περιστρόφου
1934	Γ Χανίων	3 μέρες	...πυροβολών εις τας συγκεντρώσεις του πλήθους

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1934	Γ Χανίων	8 μέρες	...φυγάδευσε το περίστροφο με το οποίο ο προηγούμενος μαθητής πυροβόλησε αεροπλάνο
1935	Πρακτικό Λ Πύργου	4 μέρες	...την ημέραν της εκδρομής παραλαβών το σχολικόν όπλον και απομακρυνθείς άνευ αδείας ... επυροβόλησε κατά τινος κυνός και τον επλήγωσε θανασίμως
1935	Γ Λευκάδας	5 μέρες	...έφερε πιστόλιον πεπαλαιομένον και άχρηστον
1938	1ο Γ Βόλου	7 μέρες	αστειευόμενος ένυξε δι εγχειριδίου συμμαθητή στην ωμοπλάτη από απροσεξία
1945	5ο Γ Αθήνας	διαγωγή καλή	...οπλίσθη δια περιστρόφου και μετέβει εις την οικίαν του καθηγητού μαθηματικών και ηπειλεί τους εν τη οικία αυτού, αν δεν του έδιδε βαθμό μεγάλο
1946	Γ Άργους	8 μέρες	...μικρό φλόμπερ στην τάξη
1948	Γ Κοζάνης	0 μέρες	...έγγραφο προς την Ασφάλεια, να του αρθεί η τυχούσα άδεια οπλοφορίας
1948	Γ Φιλιατρών	5 μέρες	7 μαθητές της Η' πυροβόλησαν με κουμπούρα
1948	Γ Γρεβενών	8 μέρες	...επυροβόλησε αδικαιολογήτως εις την οροφήν της αιθούσης της Ε' τάξεως παρουσία μαθητών ότε απεχώρει του σχολείου, δια να καταταχθή εις την αεροπορίαν
1948	Γ Διαβολιτσίου	8 μέρες	...γενομένης ερεύνης εν τω σχολείω υπό αστυνομικού οργάνου ευρέθη επ' αυτού περίστροφον
1948	6ο Γ Θεσσαλονίκης	8 μέρες	οπλοφορία στο διαγώνισμα πιθανόν προς εκφοβισμό καθηγητών «...έστρεψα το βλέμμα με την υποψίαν ότι θα εξήγαγε ενδεχομένως βιβλίον η σημειώματα αντιγραφής και αντί τούτου αντίκρυστα όπλον ...»
1949	Γ Τρικάλων	8 μέρες	...μεταμφιεσθής ετρομοκράτησε δια του περιστρόφου του πατρός του φιλικήν του οικογένειαν υπό τύπου αστειότητος και δια την πράξιν του ταύτην συνελήφθη και κρατείται επί παρανόμω οπλοφορία
1949	8ο Γ Αθήνας	8 μέρες	...έφερε περίστροφο άσφαιρο στους διαγωνισμούς

Πίνακας 2.3.9β Χαρακτηριστικά δείγματα οπλοφορίας με ποινές πάνω από 8 ημέρες αποβολή

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
1867	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	έκλεισε όλους τους μαθητές σε δωμάτιο με την απειλή όπλου- διακοπή των μαθημάτων
1868	1ο Γ Σπάρτης	20 μέρες	...είτα εφοδιασθείς με πυροβόλον όπλον (πιστόλαν) επανήλθεν και παρ' ολίγο να προξενήση τραγικήν σκηνήν...
1888	1ο Γ Σπάρτης	από το σχολείο	μαθητές αντεπυροβολήθηκαν δια πυροβόλων
1892	1ο Γ Τρίπολης	από το σχολείο	τιμωρηθείς δια προσκαίρου αποβολής από του γυμνασίου τη 23 ^η Μαρτίου επυροβόλησε τη 28 ^η του αυτού μηνός κατά της κατοικίας του καθηγητού
1895	Γ Φιλιατρών	90 μέρες	...αποπειραθέντα να κτυπήση τούτον εγχειριδίω
1897	Γ Δημητσάνας	10 μέρες	...ενοχλούν την συνοικίαν με πυροβολισμούς
1900	Γ Γυθείου	10 μέρες	...επυροβόλουν εντός λέμβου προκαλέσαντες την παρά της αστυνομίας σύλληψιν
1902	2ο Γ Πάτρας	10 μέρες	...εβύθισεν εις την έδραν του μαθητού Χ. κολοκοτρώνην (σουγιάν) εξ ης έρρευσεν ικανόν αίμα
1903	Γ Λευκάδας	30 μέρες	...φέρει ρεβόλβερ εν τη τάξη
1905	Γ Αγρινίου	60 μέρες	εφωράθη εν τη τάξει φέρων αμφίστομων μάχαιραν
1906	Γ Γυθείου	150 μέρες	συμπλακέντες προς αλλήλους αντεπυροβολήθησαν
1906	Γ Λευκάδας	150 μέρες	...επυροβόλησε δια περιστρόφου τους συμμαθητάς του ...
1906	Γ Αγρινίου	90 μέρες	...με δύο σφαίρες στην οικίαν του καθηγητού έθραυσεν τους υάλους της θύρας του εξώστου... κατεδικάσθη εις φυλάκισιν...
1909	Γ Ληξουρίου	150 μέρες	κατά λάθος εκκένωσε περίστροφο κατά συμμαθητή
1912	Γ Γυθείου	60 μέρες	συνελήφθησαν υπό των αστυνομικών οργάνων πυροβολούντες
1922	Γ Λιβαδειάς	30 μέρες	...ούτος εντός του ξενοδοχείου του φαγητού εξεσφενδόνισε

Έτος	γυμνάσιο	αποβολή	περιγραφή
			τεμάχιον άρτου κατά των εις ετέραν τράπεζαν δειπνούντων μαθητών, συνοδεύσας την πράξιν ταύτην δι ύβρεων, προς δε μετά την έξοδόν του εκ του ξενοδοχείου επετέθη κατά του μαθητού Δ. εξαγαγών μαχαίριδιον
1930	Πρακτικό Λ Πύργου	από το σχολείο	οπλοφορών ηκολούθησε το Β' γυμνάσιο εν εκδρομή του ...και εξηνάγκασε μαθητήν υπό την απειλήν του όπλου του να υψώση τας χείρας και προς εκφοβισμό επιυροβόλησε κατ' αυτού...
1930	Γ Τρικάλων	ένα έτος	...επετέθη δια προσκοπικού πελέκεως σε συμμαθητή
1931	Γ Τρικάλων	από το σχολείο	... ως κομίζων το περίστροφο εις την εκδρομήν με το οποίο συνετελέσθη φόνος εξ αμελείας συμμαθητή...
1932	Γ Άργους	ένα έτος	...περίστροφα στην εκδρομή
1932	1ο Γ Λάρισας	από τα σχολεία της περιφέρειας	...περίστροφο & απειλή κατά γυμνασιάρχη
1933	Γ Νεμέας	από το σχολείο	...είχε πρόθεσιν να επιτεθεί κατά των καθηγητών με κοπτική ψαλίδα, ο πατέρας του με ράβδο
1934	Γ Χανίων	από το σχολείο	...ως κάτοχος του περιστρόφου και εξαπατήσας ότι δεν ήτο δικό του
1934	Γ Βέροιας	διαγωγή επίμεμπτη	...έριξε μαχαίριδιο στην έδρα που καθόταν ο καθηγητής
1934	Γ Χανίων	ένα έτος	...πυροβόλησε αεροπλάνο εκ της αυλής του σχολείου
1934	1ο Γ Καλαμάτας	60 μέρες	εις την εκδρομή, διαφυγών την επιτήρησιν των καθηγητών κατήλθε εις την κατωφέρειαν χαράδρας και εκεί εξαγαγών το ό έφερε μαζί του περίστοφον, επιυροβόλησε δις με στόχον δένδρον, σκορπίσας τον πανικόν ...
1939	5ο Γ Αθήνας	διαγωγή επίμεμπτη	περιεργαζόμενος όπλον μαθητικών εν τη οικία του, ετραυμάτισε δι αυτού άνθρωπον ευρισκόμενον εν γειτονική οικία
1941	Γ Ληξουρίου	από το σχολείο	ενέπηξε εκ προμελέτης μικράν λεπίδα ξυραφίου εις τον οδηγόν της κλίμακος του παραρτήματος και εγένετο ούτω πρόξενος τραυματισμού πολλών μαθητών...
1941	Γ Γυθείου	ένα έτος	...με φαλτσέτα κατά συμμαθητή
1945	Γ Αμαρουσίου	από το σχολείο	... δικαιολόγησε την οπλοφορία :«είμαι της ασφαλείας και κάνω τη δουλειά μου....», επειδή νόμιζε ότι ο άλλος μαθητής διένημε αποδείξεις εράνου υπέρ κομμουνιστών
1945	Γ Μεσολογγίου	από το σχολείο	...έφερε χειροβομβίδα κενή για να τρομοκρατήσει την καθηγήτρια των γαλλικών
1947	Γ Φιλιατρών	από το σχολείο	...ύστερα από έρευνα στο δωμάτιο βρέθηκαν σφαίρες και ερωτική επιστολή
1947	Γ Γιαννιτών	12 μέρες	...έφεραν χειροβομβίδα στην τάξη και την περιεργαζόντουσαν
1947	Γ Διαβολιτσίου	ένα έτος	...έφερον μεθ' εαυτών εν τω σχολείω περίστροφα πλήρη σφαιρών ως διαπιστώθη εκ γενομένης σωματικής ερεύνης
1947	Γ Διαβολιτσίου	ένα έτος	...επετέθη σε συμμαθητή δια βακτηρίας και μάχαιραν
1947	1ο Γ Λάρισας	από το σχολείο	... απειλή καθηγητή με πιστόλι με σφαίρα
1947	Γ Μεσσήνης	ένα έτος	...έφερε περίστροφο στην τάξη
1947	Γ Νεμέας	ένα έτος	...έριξε πυροβολισμό στο προαύλιο του γυμνασίου προς εκφοβισμό του συλλόγου
1947	5ο Γ Αθήνας	από όλα τα σχολεία	...παραπεμφθείς λόγω απουσιών, έριξε χειροβομβίδα..., τραυματισμός 6 μαθητών
1948	1ο Γ Πάτρας	από το σχολείο	...κάλυκα χειροβομβίδας
1948	1ο Γ Κορίνθου	από τα σχολεία της περιφέρειας	...απειλή σε καθηγητή με χειροβομβίδα και πιστόλι
1949	Γ Παραλίας Καλαμάτας	20 μέρες	...με πιστόλα πλήρη πυρίτιδος μετά στουπίων, έρξατο κατ' επανάληψη να πυροβολή
1949	Γ Νεμέας	ένα έτος	επίθεση με μαχαίρι σε συγχωριανό του

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΒΑΣΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ

3.1 Διαφοροποίηση ως προς το χρόνο

Σύγκριση χρονικών περιόδων ως προς τις μέσες τιμές άτακτων ανά 100 εγγεγραμμένους μαθητές

Έλεγχος μέσων τιμών

Ως μέγεθος προς διερεύνηση θεωρούμε το ποσοστό των τιμωρημένων επί του συνόλου των εγγεγραμμένων μαθητών κάθε έτους. Παρακάτω παρουσιάζονται οι μέσες τιμές των άτακτων ανά εκατό μαθητές, για τις τέσσερις χρονικές περιόδους. Ταυτόχρονα παρουσιάζονται και οι αντίστοιχοι έλεγχοι υποθέσεων. Αναλυτικά:

Έλεγχος ισότητας μέσων τιμών

Πίνακας Γ1. Περιγραφικά
αριθμός άτακτων /100 μαθητές

	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
1 ^η :1836-1879	42	,956075	1,5737711	,2428382
2 ^η :1880-1909	30	3,420414	2,5174170	,4596154
3 ^η :1910-1928	19	4,014998	1,2551214	,2879446
4 ^η :1929-1949	21	2,646974	1,7333419	,3782462
Total	112	2,452134	2,2119929	,2090137

Για το συγκεκριμένο δείγμα η τρίτη περίοδος παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μέση τιμή. Αλλά επειδή η απογραφή στο δείγμα μας δεν είναι πλήρης, αφού κάποια αρχεία σχολείων δεν έχουν διασωθεί, ελέγχουμε αν οι διαφορές ανάμεσα στις περιόδους είναι στατιστικά σημαντικές:

Πίνακας Γ2. Ανάλυση διασποράς **ANOVA**
αριθμός άτακτων /100 μαθητές

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	169,337	3	56,446	16,310	,000
Within Groups	373,777	108	3,461		
Total	543,113	111			

Από τον έλεγχο ισότητας των μέσων τιμών προκύπτει Sig=0.000 (τιμή <0.01). Επομένως υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση των μέσων τιμών, κυρίως λόγω της χαμηλής τιμής της πρώτης περιόδου.

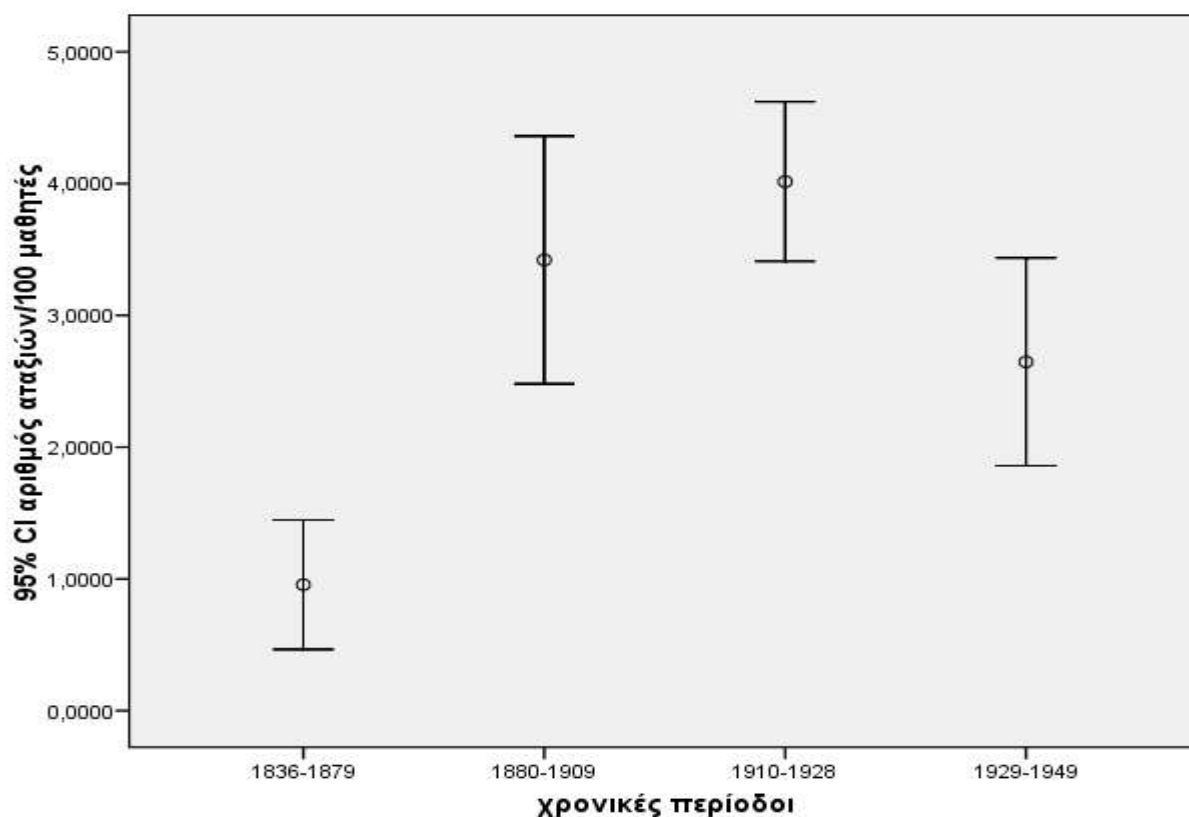
Πίνακας Γ3. Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe
αριθμός άτακτων /100 μαθητές

χρονικές περίοδοι	Subset for alpha = .05	
	2	1
1836-1879	,956075	
1929-1949		2,646974
1880-1909		3,420414
1910-1928		4,014998

Εξετάζοντας τις πολλαπλές συγκρίσεις παρατηρούμε ότι παρά το ότι η τρίτη περίοδος παρουσιάζει υψηλότερη μέση τιμή, ωστόσο δεν διαφέρει στατιστικά σημαντικά από τη δεύτερη και την τέταρτη περίοδο. Δηλαδή, σε όλο τον πληθυσμό, οι μέσες τιμές άτακτων

ανά εκατό μαθητές θα βρίσκονται ανάμεσα στα όρια που διαγράφονται στο διάγραμμα εμπιστοσύνης μέσω των τιμών που ακολουθεί, με πιθανότητα σφάλματος 5%.

Διάγραμμα 3.1 Διάστημα εμπιστοσύνης μέσω των τιμών

Η πολύ χαμηλή μέση τιμή ατάκτων ανά εκατό μαθητές της πρώτης περιόδου πιθανόν να αποτελεί χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου, αλλά υπάρχει πιθανότητα να οφείλεται στις ελλείψεις ή στην μη αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος. Ο περιορισμένος αριθμός λειτουργούντων γυμνασίων σε συνδυασμό με την αρκετά καλή επαγγελματική αποκατάσταση των αποφοίτων του μέχρι το 1875, δημιουργούσε στους μαθητές μια αίσθηση ανωτερότητας, που καλλιεργούνταν και από τους ίδιους τους καθηγητές. Με την παραμικρή άλλωστε αταξία ο μαθητής απομακρυνόταν για πάντα από το σχολείο, όπως επιβεβαιώνεται παρακάτω και από την κατανομή του ύψους των ποινών, και αυτό ασκούσε τρομοκρατία στους υπόλοιπους. Μέχρι το 1863 στο δείγμα μας περιλαμβάνονται δύο μόνο σχολεία, τα γυμνάσια Σύρου και Ναυπλίου, τα οποία είναι δύο από τα οκτώ αρχαιότερα γυμνάσια. Και τα δύο χαρακτηρίζονται από σχετική ηπιότητα αταξιών και στις επόμενες περιόδους, λόγω της στάσης τόσο των καθηγητών όσο και της τοπικής κοινωνίας απέναντι στους μαθητές. Αυτό μας κάνει λίγο επιφυλακτικούς ως προς την αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος γενικότερα και γι αυτό μιλάμε με κάποια αβεβαιότητα ως προς την πρόβλεψη συμπεριφοράς όλου του πληθυσμού για την πρώτη περίοδο. Βέβαια κατά την τελευταία δεκαετία αυτής της περιόδου εισέρχονται στο δείγμα τα γυμνάσια Σπάρτης (από το 1863) και Λευκάδας (από το 1868), τα οποία σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζονται από υψηλή απειθαρχία και επιθετικότητα, που αυξάνουν το συνολικό μέσο όρο των ατάκτων, αλλά αυτό δεν γνωρίζουμε αν ισοσταθμίζει το δείγμα. Δηλαδή, επειδή κατά την πρώτη περίοδο δεν αντιπροσωπεύονται όλες οι γεωγραφικές περιφέρειες της τότε Ελλάδας, δεν μπορούμε να ξέρουμε αν ο μέσος όρος ατάκτων ανά εκατό μαθητές από όλα τα τότε λειτουργούντα γυμνάσια θα παρέμενε εντός του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρώτης περιόδου του ανωτέρω διαγράμματος.

Από το 1880 και ύστερα το διάγραμμα 3.1 μας δείχνει μια ποσοτική ομοιότητα συμπεριφοράς του πληθυσμού ως προς το συνολικό αριθμό ατάκτων ανά εκατό μαθητές.

Στην πραγματικότητα, υπάρχει ποιοτική διαφοροποίηση μεταξύ των χρονικών περιόδων, όπως θα δούμε στη συνέχεια, που θα διερευνήσουμε κάθε μία υποκατηγορία αταξίας.

3.2 Διαφοροποίηση συχνότητων επιμέρους αταξιών

Προκειμένου να προσδιοριστούν οι αταξίες με τη μεγαλύτερη κατά μέσο όρο συχνότητα, σε κάθε χρονική περίοδο, κατασκευάστηκε ο πίνακας Γ43. Ο πίνακας Γ43 περιλαμβάνει για κάθε χρονική περίοδο το σύνολο των μαθητών που ήταν εγγεγραμμένοι στα σχολεία που ερευνήθηκαν, τις απόλυτες συχνότητες κάθε υποκατηγορίας αταξίας (απεργία, αντιγραφή κλπ) σε κάθε χρονική περίοδο και συνολικά, το ποσοστό που καταλαμβάνει η κάθε μία υποκατηγορία αταξίας επί του συνόλου των αταξιών της εκάστοτε περιόδου, το δείκτη στατιστικής σημαντικότητας για τις διαφορές ανάμεσα στις περιόδους των ποσοστών κάθε υποκατηγορίας αταξίας. Ο πίνακας Γ43 περιλαμβάνει επίσης τα σύνολα για κάθε κύρια κατηγορία αταξίας (εκπαιδευτική διαδικασία, σχολικοί και κοινωνικοί κανόνες, παραβατική συμπεριφορά), το γενικό σύνολο, καθώς και τα σύνολα για τη δευτερεύουσα κατηγορία αταξιών «διαπροσωπικές σχέσεις μαθητών-καθηγητών».

Κατά την πρώτη περίοδο, μεγαλύτερη συχνότητα παρουσιάζουν η σωματική βία κατά συμμαθητή και η διατάραξη τάξης με 13,1% και ακολουθούν η ανάρμοστη συμπεριφορά με 12,4%, η αυθάδεια με 10,2%, η απειλή σε καθηγητή με 10,2%, οι επιθέσεις κατά ζωής με 8,0% και οι υβριστικές φράσεις με 7,3%.

Για την δεύτερη περίοδο, μεγαλύτερη συχνότητα παρουσιάζουν η φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους (11,8%), και ακολουθούν το σκασιαρχείο (11,1%), τα τυχερά παιχνίδια (8,3%), η «ανάρμοστη» συμπεριφορά (8,0%), η διατάραξη του μαθήματος (7,8%), η αυθάδεια (6,6%), και η σωματική βία κατά συμμαθητή (5,6%). Ασυνήθιστα υψηλά ποσοστά σε σχέση με τις επόμενες περιόδους εμφανίζει η οπλοφορία (2,6%) και η διαμαρτυρία σε εφημερίδες κλπ (3,0%). Παρατηρούμε ότι οι πράξεις σωματικής βίας και οι επιθέσεις κατά της ζωής μειώνονται δραστικά.

Για την τρίτη περίοδο, οι συχνότερα παρατηρούμενες αταξίες (βλ. πίνακα Γ43) είναι τα τυχερά παιχνίδια (11,3%), η διατάραξη του μαθήματος (10,7%), η φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους (10,6%), η απεργία (9,7%), η αυθάδεια (7,1%), το σκασιαρχείο (4,9%) και η σωματική βία κατά συμμαθητή (4,9%). Παρατηρούμε πως η χαρτοπαιξία έρχεται σε πρώτο πλάνο, ενώ η φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους συνεχίζει σταθερά να αποτελεί βασικό μέλημα του σχολείου. Σιγά σιγά όμως υποχωρεί η βία μεταξύ των μαθητών και αναφύεται η συλλογικότητα στις μαθητικές διεκδικήσεις και κινητοποιήσεις, με τη μορφή της απεργίας. Η απεργία υφίσταται και στην προηγούμενη περίοδο σε μέσο διαμαρτυρίας, αλλά σε μικρότερο βαθμό.

Για την τέταρτη περίοδο οι συχνότερα παρατηρούμενες αταξίες είναι η μαθητική απεργία (12,3%), η φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους (10,6%), και ακολουθούν η διατάραξη του μαθήματος (8,1%), το σκασιαρχείο (6,1%), η αυθάδεια (5,7%), και η αντιγραφή (5,2%). Επίσης (βλ. πίνακα Γ43) ότι σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους έχουν υποχωρήσει πολύ τα τυχερά παιχνίδια (4,7%), και η σωματική βία κατά συμμαθητή (4,1%), ενώ έχουν αυξηθεί οι παραβάσεις μαθητών πολιτικής φύσεως- ένα μελανό σημείο της ιστορίας μας που έχει αφήσει τα σημάδια του και μέσα στην εκπαίδευση.

Για να εξετάσουμε κατά πόσο οι διαφορές που παρουσιάζονται ανάμεσα στις τρεις περιόδους ως προς τα ποσοστά κάθε μιας αταξίας είναι στατιστικά σημαντικές ή όχι κάνουμε ελέγχους χ^2 , με επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01. Στη στήλη Sig. παραθέτουμε τα αποτελέσματα των ελέγχων αυτών. Για όσες αταξίες ο δείκτης στατιστικής σημαντικότητας είναι μικρότερος του 0,01 σημαίνει ότι οι διαφορές ανάμεσα στις περιόδους είναι στατιστικά σημαντικές. Από τη στήλη Sig. παρατηρούμε λοιπόν, ότι οι διαφορές που παρουσιάζονται στις τέσσερις περιόδους για τους απαγορευμένους χώρους, είναι στατιστικά σημαντικές λόγω της μηδενικής τιμής στην πρώτη περίοδο. Στις υπόλοιπες περιόδους όμως τα ποσοστά

(11,0%, 10,0% και 10,2% αντίστοιχα) είναι σχεδόν ίσα. Η αυθάδεια (10,2%, 6,6%, 7,1% και 5,7%), η διατάραξη τάξης (13,1%, 7,9%, 10,4%, 8,1%), η ανάρμοστη συμπεριφορά (12,4%, 8,0%, 3,8% 4,0%) η σωματική βία σε συμμαθητή (13,1%, 56%, 4,9%, 4,1%), η απειλή σε καθηγητή (10,2%, 2,8%, 2,7%, 3,0%) οι επιθέσεις κατά της ζωής (8,0%, 1,3%, 0,5%, 0,3%) και η λεκτική βία σε συμμαθητή (5,8%, 3,2%, 1,6%, 1,5%) παρουσιάζουν την υψηλότερή τους τιμή την πρώτη περίοδο.

Με την ευκαιρία μπορούμε να παρατηρήσουμε και άλλες αταξίες, λιγότερο συχνές αλλά με στατιστικά σημαντική μεταβολή ανάμεσα στις τρεις περιόδους, όπως η οπλοφορία (1,5%, 2,6%, 0,9%, 0,8%), η κλοπή (0,0%, 0,9%, 1,3%, 2,4%), η πολιτική (0,0%, 0,2%, 1,8%, 2,8%), η κατανάλωση αλκοόλ, (0,0%, 2,4%, 1,6%, 0,9%), το κάπνισμα, (0,0%, 2,2%, 3,6%, 4,4%), η απειθαρχία, (2,2%, 4,1%, 4,5%, 4,8%), η καζούρα (3,6%, 1,4%, 3,1%, 3,2%), και η αντιγραφή (0,0%, 0,6%, 1,2%, 5,2%).

Συνολικά οι αταξίες που σχετίζονται με την εκπαιδευτική διαδικασία αυξάνονται ανάμεσα στις περιόδους (33,6%, 38,0%, 42,7%, και 47,2% αντίστοιχα) και αυτό έχει κυρίως να κάνει με την αύξηση της απεργίας. Οι αταξίες που σχετίζονται με την παραβατική συμπεριφορά είναι υψηλότερες κατά την πρώτη περίοδο (41,6%, 22,4%, 15,4% και 15,3% στις περιόδους αντίστοιχα). Οι παραβάσεις που σχετίζονται με το σχολικό ήθος βρίσκονται χαμηλά κατά την πρώτη περίοδο και παρουσιάζουν την υψηλότερη τιμή κατά την τρίτη περίοδο (24,8%, 40,8% , 42,3%, και 38,0% αντίστοιχα).

Από αυτή την ανάλυση αποδεικνύεται η ποιοτική διαφοροποίηση μεταξύ των χρονικών περιόδων. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι από το 1880 και ύστερα μπορεί συνολικά ως ποσοστό οι άτακτοι ανά εκατό μαθητές να παραμένουν στα ίδια επίπεδα, αλλά με την πάροδο του χρόνου οι αταξίες αλλάζουν ποιοτικά υφή. Σταδιακά υποχωρούν οι επιθέσεις κατά της ζωής και η βιαιότητα μεταξύ των μαθητών και κερδίζει έδαφος η συλλογική διεκδίκηση του κοινού συμφέροντος. Κατά την τέταρτη περίοδο υποχωρούν και τα τυχερά παιχνίδια, ενώ η απεργία ως μέσο κοινωνικών διεκδικήσεων και ως πολιτική πράξη, αναδεικνύεται πρώτη ανάμεσα σε όλες τις κατηγορίες αταξιών.

Πίνακας Γ43. Απόλυτες, σχετικές συχνότητες, δείκτες στατιστικής για κάθε υποκατηγορία αταξίας κατά τις περιόδους

αταξία	σύνολο	1836-1879	1880-1909	1910-1928	1929-1949		% του συνόλου των αταξιών 1836-1879	% του συνόλου των αταξιών 1880-1909	% του συνόλου των αταξιών 1910-1928	% του συνόλου των αταξιών 1929-1949	Sig.
άθροισμα μαθητών	1164379	15771	52012	146506	950090						
ΑΠΟΧΗ	3068	0	81	517	2470	11,2	0,0	4,4	9,7	12,3	0.000
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	101	1	19	23	58	0,4	0,7	1,0	0,4	0,3	0.000
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	1115	0	12	62	1041	4,1	0,0	0,6	1,2	5,2	0.000
ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ	2348	18	146	557	1627	8,6	13,1	7,9	10,4	8,1	0.000
ΚΑΖΟΥΡΑ	844	5	26	166	647	3,1	3,6	1,4	3,1	3,2	0.000
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	1697	5	206	260	1226	6,2	3,6	11,1	4,9	6,1	0.000
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	1656	14	123	377	1142	6,1	10,2	6,6	7,1	5,7	0.000
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	1275	3	76	242	954	4,7	2,2	4,1	4,5	4,8	0.168
ΟΜΑΔ. ΘΟΡΥΒΟΣ	246	0	21	51	174	0,9	0,0	1,1	1,0	0,9	0.353
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	1168	17	149	203	799	4,3	12,4	8,0	3,8	4,0	0.000
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	212	1	5	48	158	0,8	0,7	0,3	0,9	0,8	0.069
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ	189	2	56	32	99	0,7	1,5	3,0	0,6	0,5	0.000
ΨΕΥΔΗ	223	0	8	58	157	0,8	0,0	0,4	1,1	0,8	0.023
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	451	0	19	84	348	1,7	0,0	1,0	1,6	1,7	0.067
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	1125	0	41	194	890	4,1	0,0	2,2	3,6	4,4	0.000
ΑΛΚΟΟΛ	311	0	45	86	180	1,1	0,0	2,4	1,6	0,9	0.000
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	1693	2	154	604	933	6,2	1,5	8,3	11,3	4,7	0.000
ΑΠ. ΧΩΡΟΙ - ΠΑΡΕΑ	2906	0	219	567	2120	10,6	0,0	11,8	10,6	10,6	0.000
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	183	0	0	22	161	0,7	0,0	0,0	0,4	0,8	0.000
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	169	0	5	24	140	0,6	0,0	0,3	0,4	0,7	0.025
ΥΒΡΙΣΤ. ΦΡΑΣΕΙΣ	261	10	23	44	184	1,0	7,3	1,2	0,8	0,9	0.000
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	457	0	8	80	369	1,7	0,0	0,4	1,5	1,8	0.000
ΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	167	0	0	28	139	0,6	0,0	0,0	0,5	0,7	0.002
ΑΝΗΘΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ-ΕΙΚΟΝΕΣ	130	0	4	28	98	0,5	0,0	0,2	0,5	0,5	0.297
ΕΡΩΤ. ΣΧΕΣΗ	149	0	1	15	133	0,5	0,0	0,1	0,3	0,7	0.000
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	194	2	16	45	131	0,7	1,5	0,9	0,8	0,7	0.273
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	666	0	3	94	569	2,4	0,0	0,2	1,8	2,8	0.000
ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	114	11	24	28	51	0,4	8,0	1,3	0,5	0,3	0.000
ΚΛΟΠΗ	555	0	16	67	472	2,0	0,0	0,9	1,3	2,4	0.000
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	463	3	48	97	315	1,7	2,2	2,6	1,8	1,6	0.007
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ σε ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	1206	18	104	263	821	4,4	13,1	5,6	4,9	4,1	0.000
ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ με ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	448	8	59	85	296	1,6	5,8	3,2	1,6	1,5	0.000
ΧΕΙΡΟΔΙΚΙΑ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	148	0	20	26	102	0,5	0,0	1,1	0,5	0,5	0.007
ΑΠΕΙΛΗ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	811	14	51	144	602	3,0	10,2	2,8	2,7	3,0	0.001
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	317	1	17	64	235	1,2	0,7	0,9	1,2	1,2	0.699
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	267	2	48	49	168	1,0	1,5	2,6	0,9	0,8	0.000
ΣΥΝΟΛΑ	27333	137	1853	5334	20009	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	0.000
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	12350	46	710	2255	9339		33,6	38,3	42,3	46,7	0.000
ΚΑΝΟΝΕΣ	10654	34	756	2256	7608		24,8	40,8	42,3	38,0	0.000
ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	4329	57	387	823	3062		41,6	20,9	15,4	15,3	0.000
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΑΘΗΤΩΝ- ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ	4178	44	269	856	3009		32,1	14,5	16,0	15,0	0.150

3.3 Διαφοροποίηση ως προς το χώρο

3.3.1 Αστικές- ημιαστικές περιοχές

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε πώς διαφοροποιείται το ποσοστό των τιμωρημένων επί του συνόλου των εγγεγραμμένων μαθητών κάθε έτους ως προς την περιοχή που βρίσκεται το σχολείο (αστική-ημιαστική).

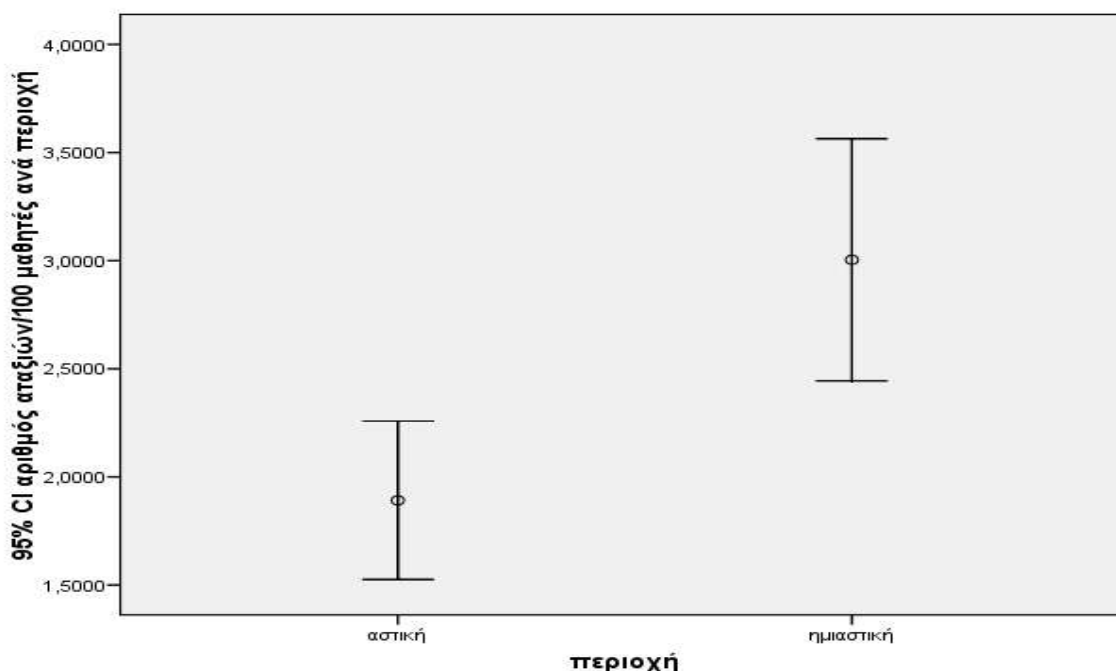
A. Ως προς τη μέση τιμή συνολικά

Πίνακας Γ6. Έλεγχος μέσων τιμών T-Test
Περιγραφή

περιοχή	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή αστική	112	1,891342	1,9555165	,1847789
ημιαστική	109	3,003729	2,9916576	,2826851

Έλεγχος t-test			
	t	df	Sig.
αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή	-3,294	222	,001

Διάγραμμα 3.2 Διάστημα εμπιστοσύνης μέσων τιμών

Από τον έλεγχο μέσων τιμών προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση. Εξετάζοντας τις μέσες τιμές αστικών-ημιαστικών προκύπτει ότι η μέση τιμή αταξιών για τις ημιαστικές περιοχές είναι αυξημένη σε σχέση με την αντίστοιχη μέση τιμή των αστικών περιοχών. Το πού οφείλεται αυτό θα αναζητηθεί με τη διερεύνηση των διαφορών αστικών – ημιαστικών σε κάθε μία υποκατηγορία αταξίας.

B. Ως προς τη μέση τιμή σε κάθε περίοδο

Προκειμένου να επιβεβαιωθεί το παραπάνω συμπέρασμα, ταυτόχρονα και για τους δύο παράγοντες παρακάτω εφαρμόζεται ανάλυση διασποράς. Στην πολλαπλή ανάλυση, ως εξαρτημένη μεταβλητή εισάγεται ο αριθμός αταξιών, με παράγοντα τις χρονικές περιόδους και την περιοχή. Τα αποτελέσματα είναι:

Dependent Variable: αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή

χρονικές περίοδοι	περιοχή	Mean	Std. Deviation	N
1836-1879	αστική	,607942	1,7836037	42
	ημιαστική	,956633	1,3750439	42
	Total	,782288	1,5925459	84
1880-1909	αστική	2,614406	1,9222771	30
	ημιαστική	4,283292	3,7819029	30
	Total	3,448849	3,0910422	60
1910-1928	αστική	2,956045	1,0329826	19
	ημιαστική	5,338893	2,2300451	19
	Total	4,147469	2,0967378	38
1929-1949	αστική	2,461891	1,6497581	21
	ημιαστική	3,157208	2,0298910	21
	Total	2,809550	1,8604981	42
Total	αστική	1,891342	1,9555165	112
	ημιαστική	3,003729	2,9916576	112
	Total	2,447536	2,5824654	224

Διπλή ANOVA

Source	df	Mean Square	F	Sig.
Χρονική περίοδος	3	136,137	30,145	,000
περιοχή	1	82,489	18,266	,000
αλληλεπίδραση	3	11,351	2,514	,059

Από την ανάλυση προκύπτει ότι:

Οι τρεις χρονικές περίοδοι διαφοροποιούν τα αποτελέσματα στατιστικά σημαντικά καθώς οι αντίστοιχες μέσες τιμές είναι διαφορετικές.

Επίσης οι μέσες τιμές των δύο περιοχών διαφέρουν στατιστικά σημαντικά. (Επιβεβαιώνεται το εύρημα της προηγούμενης παραγράφου και στην ταυτόχρονη ανάλυση).

Τέλος η αλληλεπίδραση περιοχής και χρονικής στιγμής δεν είναι στατιστικά σημαντική και άρα αναμένεται η γενική συμπεριφορά των περιοχών μεταξύ τους να επαναλαμβάνεται στις τέσσερις περιόδους. Προκειμένου να παρουσιαστεί αυτή η συμπεριφορά εφαρμόζονται επιμέρους έλεγχοι παρακάτω:

Έλεγχος για την 1^η περίοδο (1836-1879)

Πίνακας Γ7. Έλεγχος μέσων τιμών T-Test
Περιγραφή

	περιοχή	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή	αστική	42	,607942	1,7836037	,2752160
	ημιαστική	42	,956633	1,3750439	,2121739

	t-test		
	t	df	Sig.
αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή	-1,003	82	,319

Έλεγχος για την 2^η περίοδο (1880-1909)

Πίνακας Γ8. Έλεγχος μέσων τιμών T-Test
Περιγραφή

	περιοχή	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
αριθμός αταξιών/100	αστική	30	2,614406	1,9222771	,3509582
μαθητές ανά περιοχή	ημιαστική	30	4,283292	3,7819029	,6904778

	t-test		
	t	df	Sig.
αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή	-2,155	58	,035

Έλεγχος για την 3^η περίοδο (1910-1928)

Πίνακας Γ9. Έλεγχος μέσων τιμών T-Test
Περιγραφή

	περιοχή	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
αριθμός αταξιών/100	αστική	19	2,956045	1,0329826	,2369825
μαθητές ανά περιοχή	ημιαστική	19	5,338893	2,2300451	,5116074

	t-test		
	t	df	Sig.
αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή	-4,226	36	,000

Έλεγχος για την 4^η περίοδο (1929-1949)

Πίνακας Γ10. Έλεγχος μέσων τιμών T-Test
Περιγραφή

	περιοχή	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
αριθμός αταξιών/100	αστική	21	2,461891	1,6497581	,3600067
μαθητές ανά περιοχή	ημιαστική	21	3,157208	2,0298910	,4429585

	t-test		
	t	df	Sig.
αριθμός αταξιών/100 μαθητές ανά περιοχή	-1,218	40	,230

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι η διαφοροποίηση στις δύο πρώτες περιόδους δεν είναι στατιστικά σημαντική. Αντίθετα στην τρίτη περίοδο η αντίστοιχη μέση τιμή άτακτων ανά εκατό μαθητές των ημιαστικών περιοχών είναι μεγαλύτερη από εκείνη των αστικών στατιστικά σημαντικά. Τέλος στην τέταρτη περίοδο δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των μέσων τιμών των δύο περιοχών. Θα ερευνήσουμε γιατί συμβαίνει αυτό όταν εξετάσουμε πώς διαφοροποιούνται τα αστικά και τα ημιαστικά για κάθε

μία αταξία χωριστά.

Γ. Έλεγχος περιόδων για κάθε περιοχή

Αν θέλουμε να ελέγξουμε πώς διαφοροποιούνται οι μέσες τιμές στα αστικά ή στα ημιαστικά χωριστά, κατά τη διάρκεια αυτών των τεσσάρων περιόδων, έχουμε τα εξής:

Έλεγχος ισότητας
Πίνακας Γ11. Περιγραφικά

		Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
αριθμός άτακτων /100 μαθητές ΑΣΤΙΚΑ	1836-1879	42	,607942	1,7836037	,2752160
	1880-1909	30	2,614406	1,9222771	,3509582
	1910-1928	19	2,956045	1,0329826	,2369825
	1929-1949	21	2,461891	1,6497581	,3600067
	ΣΥΝΟΛΟ	112	1,891342	1,9555165	,1847789
αριθμός άτακτων /100 μαθητές ΗΜΙΑΣΤΙΚΑ	1836-1879	42	,956633	1,3750439	,2121739
	1880-1909	30	4,283292	3,7819029	,6904778
	1910-1928	19	5,338893	2,2300451	,5116074
	1929-1949	21	3,157208	2,0298910	,4429585
	ΣΥΝΟΛΟ	112	3,003729	2,9916576	,2826851

Πίνακας Γ12. Πίνακας Ανάλυση διασποράς **ANOVA**

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
αριθμός άτακτων /100 μαθητές ΑΣΤΙΚΑ	Between Groups	113,238	3	37,746	13,098	,000
	Within Groups	311,231	108	2,882		
	Total	424,469	111			
αριθμός άτακτων /100 μαθητές ΗΜΙΑΣΤΙΚΑ	Between Groups	329,225	3	109,742	17,843	,000
	Within Groups	664,226	108	6,150		
	Total	993,452	111			

Πίνακας Γ13.

Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe
αριθμός άτακτων /100 μαθητές ΑΣΤΙΚΑ

χρονικές περίοδοι	Subset for alpha = .05	
	2	1
1836-1879	,607942	
1929-1949		2,461891
1880-1909		2,614406
1910-1928		2,956045

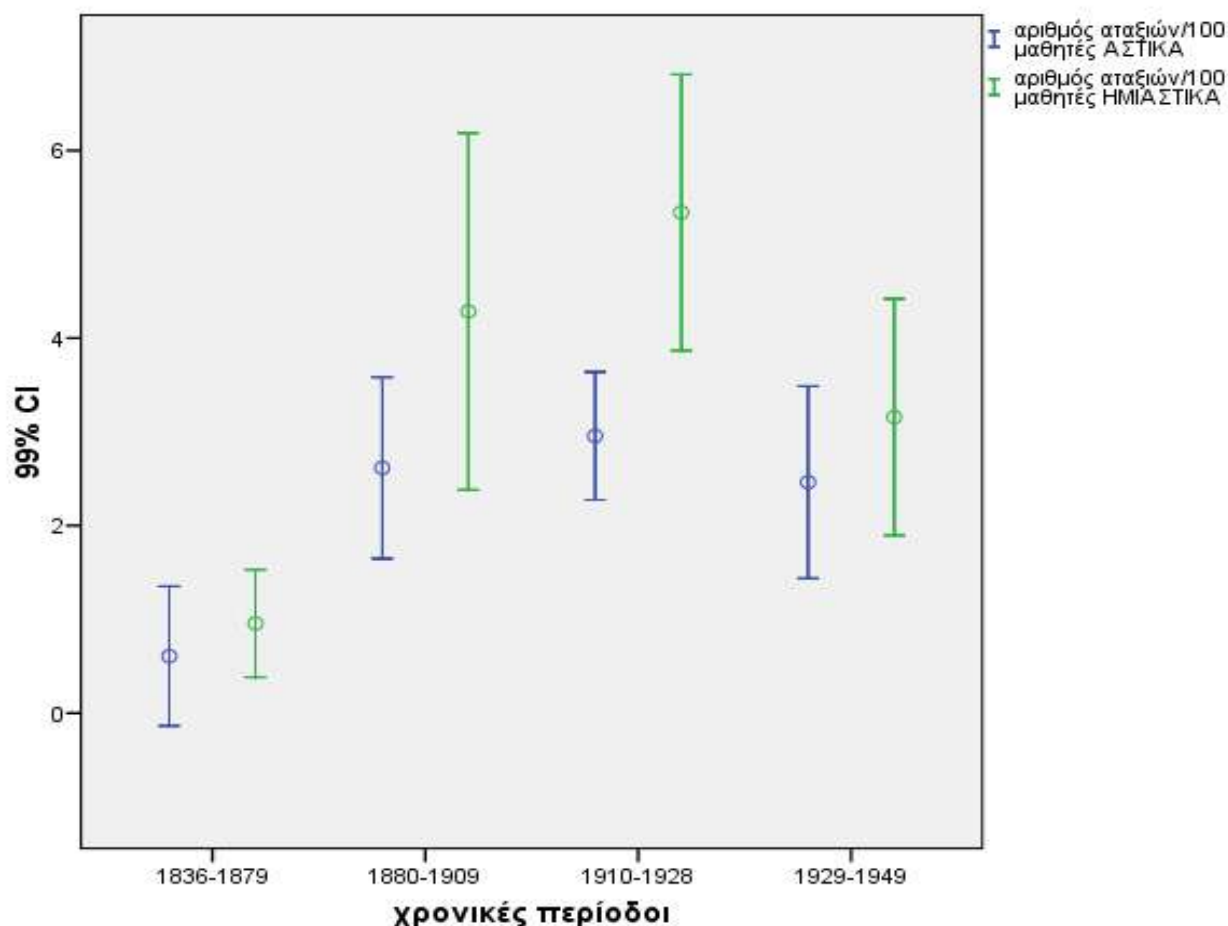
Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe
αριθμός άτακτων /100 μαθητές ΗΜΙΑΣΤΙΚΑ

χρονικές περίοδοι	Subset for alpha = .05		
	2	3	1
1836-1879	,956633		
1929-1949		3,157208	
1880-1909		4,283292	4,283292
1910-1928			5,338893

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι η διαφοροποίηση στις αστικές περιοχές είναι στατιστικά σημαντική και οφείλεται κυρίως στην πρώτη περίοδο, η οποία εμφανίζει

χαμηλότερη μέση τιμή. Στις ημιαστικές περιοχές επίσης υπάρχει επίσης στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των περιόδων με την μέση τιμή της πρώτης περιόδου να διαφέρει σημαντικά από τις υπόλοιπες και να είναι μικρότερη από αυτές, η τιμή της τέταρτης να είναι ενδιάμεση και η μέση τιμή της τρίτης (1910-1928) να είναι η μεγαλύτερη των υπολοίπων. Η μέση τιμή της δεύτερης (1880-1909) περιόδου κατατάσσεται ανάμεσα στην τρίτη και την τέταρτη, όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα.

Διάγραμμα 3.3 Διάστημα εμπιστοσύνης μέσων τιμών

Επίσης υπάρχει διαφοροποίηση επιμέρους στις περιόδους ως προς τις περιοχές. Δηλαδή υπάρχει η τάση τα ημιαστικά να παρουσιάζουν μεγαλύτερες μέσες τιμές από τα αστικά. Αυτή η τάση αυξάνει προοδευτικά από την πρώτη έως την τρίτη περίοδο, στην τέταρτη εξασθενεί αλλά δεν ανατρέπεται, όπως πολύ παραστατικά φαίνεται και από το διάστημα εμπιστοσύνης μέσων τιμών. Το τι συμβαίνει πραγματικά θα μας το δείξει η επόμενη ανάλυση.

Διαφορές αστικών-ημιαστικών για κάθε αταξία χωριστά

Για να μελετήσουμε τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις αστικές και ημιαστικές περιοχές για κάθε αταξία, κατασκευάζουμε τους πίνακες Γ14, Γ15 και Γ16. Επειδή για την πρώτη περίοδο τα περισσότερα στοιχεία έχουν μηδενικές τιμές, γεγονός που δεν επιτρέπει τον έλεγχο των υποθέσεων, ενοποιούμε τις δύο πρώτες περιόδους στον πίνακα Γ14.

Κατά τις δύο πρώτες περιόδους πέντε μόνο αταξίες διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά ανάμεσα στις αστικές και ημιαστικές περιοχές. Οι ημιαστικές προηγούνται στα τυχερά παιχνίδια και στην οπλοφορία, ενώ οι αστικές στην διατάραξη τάξης, το σκασιαρχείο και τη διαμαρτυρία.

Στην τρίτη περίοδο οι διαφορές είναι στατιστικά σημαντικές σε δεκατρείς αταξίες. Η απεργία, η διατάραξη τάξης, η καζούρα, το σκασιαρχείο, η απειλή σε καθηγητή και η αντιγραφή είναι υψηλότερες στα αστικά, ενώ τα ημιαστικά υπερέχουν στα τυχερά παιχνίδια, τους απαγορευμένους χώρους, την ομοφυλοφιλία, τη σωματική βία σε συμμαθητή, τη χρήση ποδηλάτου, την ερωτική επιστολή και την οπλοφορία.

Για την τέταρτη περίοδο διαφοροποιούνται στατιστικά σημαντικά δεκαεπτά αταξίες αλλά όχι με όμοιο τρόπο, με αποτέλεσμα στο σύνολό τους να παρουσιάζουν μη σημαντική στατιστικά διαφοροποίηση. Πολύ χαρακτηριστική είναι η διαφοροποίηση των δύο πρώτων σε συχνότητα αταξιών, της απεργίας και της φοίτησης σε απαγορευμένους χώρους, ανάμεσα στις αστικές και τις ημιαστικές περιοχές. Η απεργία προηγείται στα αστικά κέντρα με 14,5% έναντι 7,6% στα ημιαστικά, ενώ ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει με τη φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους: στα ημιαστικά φτάνει στο 15,5%, και στα αστικά μόλις το 8,4% κατά μέσο όρο. Εξετάζοντας τις επί μέρους διαφοροποιήσεις μεταξύ αστικών – ημιαστικών περιοχών, βλέπουμε ότι στις ημιαστικές υπάρχει υψηλότερο ποσοστό στην οπλοφορία, τα τυχερά παιχνίδια, την κατανάλωση αλκοόλ, τη σωματική βία προς συμμαθητή, την ερωτική επιστολή, την ερωτική σχέση, την ανάρμοστη συμπεριφορά, τη βλασφημία και τη διαμαρτυρία, ενώ στις αστικές στη διατάραξη τάξης, την καζούρα, το σκασιαρχείο, την αντιγραφή, τον ομαδικό θόρυβο και την εξαπάτηση.

Γενικά σε όλες τις περιόδους φαίνεται ότι τα παιδιά των ημιαστικών περιοχών είναι περισσότερο πειθαρχημένα μέσα στην τάξη, ενώ θα περίμενε κανείς ακριβώς το αντίθετο για παιδιά που βρίσκονται πιο κοντά στην ύπαιθρο. Κι όμως στις αστικές περιοχές η διατάραξη τάξης και η καζούρα απαντώνται σε υψηλότερα ποσοστά, παρότι οι περιοχές αυτές διαθέτουν γενικά πιο έμπειρους καθηγητές. Η διαφορά αυτή μπορεί να οφείλεται στο ότι στις ημιαστικές περιοχές οι μαθητές σέβονται αλλά και φοβούνται περισσότερο τους καθηγητές, επειδή στις μικρότερες πόλεις οι καθηγητές φαντάζουν πολύ ανώτεροι κοινωνικά και διαθέτουν περισσότερη κοινωνική συναίνεση στο να λύνουν θέματα πειθαρχίας και τάξης με την άσκηση σωματικών ποινών, από ότι στα αστικά. Οι αστοί και μικροαστοί γονείς δεν επιτρέπουν εύκολα τη βάνανυση μεταχείριση των παιδιών τους από το σχολείο, γιατί νοιώθουν ότι διαθέτουν ήδη ένα αξιόλογο πολιτιστικό κεφάλαιο και έτσι οι καθηγητές αναγκάζονται να χρησιμοποιούν περισσότερο τις επίσημες ποινές.

Η συνολικά αυξημένη μέση τιμή στις ημιαστικές περιοχές οφείλεται κυρίως στον ασφυκτικό έλεγχο παραβίασης του σχολικού ήθους, στην συνεχή καταδίωξη των μαθητών των επαρχιακών πόλεων στην εξωσχολική τους ζωή. Δηλαδή τα ποσοστά φοίτησης σε απαγορευμένους χώρους (με εξαίρεση πριν το 1910) όπως και στα τυχερά παιχνίδια παρουσιάζονται μεγαλύτερα στις ημιαστικές περιοχές, επειδή εκεί η εξουσία των εκπαιδευτικών πάνω στην εξωσχολική ζωή των μαθητών είναι αυξημένη και επιμένουν να τους επιβλέπουν παντού, ακόμα και στα δωμάτια που διαμένουν, όταν δεν ζουν με τις οικογένειές τους.

Πίνακας Γ14. Διαφοροποίηση ποσοστού κάθε αταξίας μεταξύ αστικών- ημιαστικών και επί του συνόλου των μαθητών και δείκτης στατιστικής σημαντικότητας για τις διαφορές ανάμεσα στα αστικά-ημιαστικά κατά τις δύο πρώτες περιόδους (1836-1909)

αταξία	σύνολο	αστικά	ημιαστικά	επί % των αταξιών στο σύνολο	επί % των αταξιών αστικά	επί % των αταξιών ημιαστικά	Sig.
άθροισμα μαθητών	67783	40653	27130				
ΑΠΕΡΓΙΑ	81	39	42	4,1	4,0	4,2	,329
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	20	13	7	1,0	1,3	0,7	,154
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	12	9	3	0,6	0,9	0,3	,084
ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ	164	113	51	8,2	11,5	5,0	,000
ΚΑΖΟΥΡΑ	31	15	16	1,6	1,5	1,6	,447
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	211	127	84	10,6	13,0	8,3	,003
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	137	58	79	6,9	5,9	7,8	,051
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	79	35	44	4,0	3,6	4,4	,249
ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΡΥΒΟΣ	21	21	0	1,1	2,1	0,0	,000
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	166	77	89	8,3	7,9	8,8	,211
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	6	3	3	0,3	0,3	0,3	,634
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ	58	39	19	2,9	4,0	1,9	,009
ΨΕΥΔΗ	8	5	3	0,4	0,5	0,3	,389
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	19	15	4	1,0	1,5	0,4	,012
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	41	14	27	2,1	1,4	2,7	,020
ΑΛΚΟΟΛ	45	18	27	2,3	1,8	2,7	,140
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	156	47	109	7,8	4,8	10,8	,000
ΧΩΡΟΙ - ΠΑΡΕΑ	219	103	116	11,0	10,5	11,5	,173
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	0	0	0	0,0	0,0	0,0	
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	5	3	2	0,3	0,3	0,2	,522
ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ	33	15	18	1,7	1,5	1,8	,313
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	8	5	3	0,4	0,5	0,3	,369
ΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	0	0	0	0,0	0,0	0,0	
ΑΝΗΘΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ-ΕΙΚΟΝΕΣ	4	3	1	0,2	0,3	0,1	,330
ΕΡΩΤ. ΣΧΕΣΗ	1	1	0	0,1	0,1	0,0	,512
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	18	13	5	0,9	1,3	0,5	,058
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	3	0	3	0,2	0,0	0,3	,487
ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	35	13	22	1,8	1,3	2,2	,066
ΚΛΟΠΗ	16	8	8	0,8	0,8	0,8	,128
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	51	19	32	2,6	1,9	3,2	,030
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ με ΣΥΜΜΑΘ	122	51	71	6,1	5,2	7,0	,025
ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ με ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	67	29	38	3,4	3,0	3,8	,117
ΧΕΙΡΟΔΙΚΙΑ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	20	17	3	1,0	1,7	0,3	,012
ΑΠΕΙΛΗ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	65	31	34	3,3	3,2	3,4	,328
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	18	8	10	0,9	0,8	1,0	,386
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	50	12	38	2,5	1,2	3,8	,000
ΣΥΝΟΛΑ	1990	979	1011	100,0	100,0	100,0	
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	710	412	298	35,7	42,1	29,5	,000
ΚΑΝΟΝΕΣ	756	354	402	38,0	36,2	39,8	,017
ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	387	179	208	19,4	18,3	20,6	,000
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	269	152	117	13,5	15,5	11,6	,015

Πίνακας Γ15. Διαφοροποίηση ποσοστού κάθε αταξίας μεταξύ αστικών- ημιαστικών και επί του συνόλου των μαθητών και δείκτης στατιστικής σημαντικότητας για τις διαφορές ανάμεσα στα αστικά-ημιαστικά κατά την τρίτη περίοδο (1910-1928)

αταξία	σύνολο	αστικά	ημιαστικά	επί % του συνόλου των αταξιών	επί% των αταξιών αστικά	επί% των αταξιών ημιαστικά	Sig.
άθροισμα μαθητών	146506	91929	54577				
ΑΠΕΡΓΙΑ	517	305	212	9,7	11,3	8,1	,000
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	23	15	8	0,4	0,6	0,3	,165
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	62	51	11	1,2	1,9	0,4	,000
ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ	557	363	194	10,4	13,4	7,4	,000
ΚΑΖΟΥΡΑ	166	126	40	3,1	4,7	1,5	,000
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	260	161	99	4,9	6,0	3,8	,000
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	377	192	185	7,1	7,1	7,0	,957
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	242	120	122	4,5	4,4	4,6	,699
ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΡΥΒΟΣ	51	32	19	1,0	1,2	0,7	,086
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	203	123	80	3,8	4,5	3,0	,004
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	48	23	25	0,9	0,9	1,0	,688
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ	32	15	17	0,6	0,6	0,6	,286
ΨΕΥΔΗ	58	32	26	1,1	1,2	1,0	,502
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	84	45	39	1,6	1,7	1,5	,607
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	194	94	100	3,6	3,5	3,8	,505
ΑΛΚΟΟΛ	86	33	53	1,6	1,2	2,0	,020
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	604	233	371	11,3	8,6	14,1	,000
ΧΩΡΟΙ - ΠΑΡΕΑ	567	190	377	10,6	7,0	14,3	,000
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	22	5	17	0,4	0,2	0,6	,008
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	24	12	12	0,4	0,4	0,5	,447
ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ	44	25	19	0,8	0,9	0,7	,422
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	80	31	49	1,5	1,1	1,9	,030
ΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	28	6	22	0,5	0,2	0,8	,002
ΑΝΗΘΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ-ΕΙΚ	28	18	10	0,5	0,7	0,4	,152
ΕΡΩΤ. ΣΧΕΣΗ	15	7	8	0,3	0,3	0,3	,749
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	45	10	35	0,8	0,4	1,3	,001
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	94	54	40	1,8	2,0	1,5	,192
ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	28	16	12	0,5	0,6	0,5	,315
ΚΛΟΠΗ	67	38	29	1,3	1,4	1,1	,329
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	97	53	44	1,8	2,0	1,7	,444
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ με ΣΥΜΜ	263	102	161	4,9	3,8	6,1	,000
ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ με ΣΥΜΜ	85	33	52	1,6	1,2	2,0	,026
ΧΕΙΡΟΔΙΚΙΑ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	26	14	12	0,5	0,5	0,5	,755
ΑΠΕΙΛΗ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	144	89	55	2,7	3,3	2,1	,007
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	64	28	36	1,2	1,0	1,4	,256
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	49	10	39	0,9	0,4	1,5	,000
ΣΥΝΟΛΑ	5334	2704	2630	100,0	100,0	100,0	
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	2255	1365	890	42,3	50,5	33,8	,000
ΚΑΝΟΝΕΣ	2256	956	1300	42,3	35,4	49,4	,000
ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	823	383	440	15,4	14,2	16,7	,009
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	856	501	355	16,0	18,5	13,5	,001

Πίνακας Γ16. Διαφοροποίηση ποσοστού κάθε αταξίας μεταξύ αστικών- ημιαστικών και επί του συνόλου των μαθητών και δείκτης στατιστικής σημαντικότητας για τις διαφορές ανάμεσα στα αστικά-ημιαστικά κατά την τέταρτη περίοδο (1929-1949)

αταξία	σύνολο	αστικά	ημιαστικά	επί % του συνόλου των αταξιών	επί% των αταξιών αστικά	επί% των αταξιών ημιαστικά	Sig.
άθροισμα μαθητών	950090	700984	249106				
ΑΠΕΡΓΙΑ	2470	1997	473	12,3	14,5	7,6	,000
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	58	43	15	0,3	0,3	0,2	,345
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	1041	808	233	5,2	5,9	3,7	,000
ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ	1627	1244	383	8,1	9,0	6,1	,000
ΚΑΖΟΥΡΑ	647	500	147	3,2	3,6	2,4	,000
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	1226	936	290	6,1	6,8	4,6	,000
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	1142	777	365	5,7	5,6	5,8	,359
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	954	682	272	4,8	5,0	4,4	,033
ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΥΡΥΒΟΣ	174	152	22	0,9	1,1	0,4	,000
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	799	493	306	4,0	3,6	4,9	,000
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	158	111	47	0,8	0,8	0,8	,612
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ	99	54	45	0,5	0,4	0,7	,003
ΨΕΥΔΗ	157	117	40	0,8	0,9	0,6	,097
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	348	247	101	1,7	1,8	1,6	,560
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	890	585	305	4,4	4,3	4,9	,062
ΑΛΚΟΟΛ	180	60	120	0,9	0,4	1,9	,000
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	933	469	464	4,7	3,4	7,4	,000
ΧΩΡΟΙ - ΠΑΡΕΑ	2120	1154	966	10,6	8,4	15,5	,000
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	161	121	40	0,8	0,9	0,6	,076
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	140	81	59	0,7	0,6	0,9	,007
ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ	184	129	55	0,9	0,9	0,9	,613
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	369	248	121	1,8	1,8	1,9	,334
ΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	139	64	75	0,7	0,5	1,2	,000
ΑΝΗΘΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ-ΕΙΚΟΝΕΣ	98	76	22	0,5	0,6	0,4	,050
ΕΡΩΤ. ΣΧΕΣΗ	133	68	65	0,7	0,5	1,0	,000
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	131	97	34	0,7	0,7	0,5	,217
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	569	412	157	2,8	3,0	2,5	,014
ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	51	27	24	0,3	0,2	0,4	,018
ΚΛΟΠΗ	472	316	156	2,4	2,3	2,5	,399
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	315	195	120	1,6	1,4	1,9	,011
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ με ΣΥΜΜ	821	518	303	4,1	3,8	4,8	,000
ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ με ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	296	199	97	1,5	1,4	1,6	,667
ΧΕΙΡΟΔΙΚΙΑ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	102	72	30	0,5	0,5	0,5	,486
ΑΠΕΙΛΗ σε ΚΑΘΗΓΗΤΗ	602	426	176	3,0	3,1	2,8	,180
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	235	184	51	1,2	1,3	0,8	,001
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	168	98	70	0,8	0,7	1,1	,005
ΣΥΝΟΛΑ	20009	13760	6249	100,0	100,0	100,0	
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	9339	7139	2200	46,7	51,9	35,2	,000
ΚΑΝΟΝΕΣ	7608	4586	3022	38,0	33,3	48,4	,000
ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	3062	2035	1027	15,3	14,8	16,4	,015
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	3009	2167	842	15,0	15,7	13,5	,145

Ο καθηγητής στις μικρότερες πόλεις νιώθει πιο υπεύθυνος για την καθοδήγηση του μαθητή και τη ρύθμιση της συμπεριφοράς του και συνάμα αποκτά μεγαλύτερο κύρος με το

ρόλο του αστυνόμου και του θεματοφύλακα της ηθικής διαπαιδαγώγησης έξω από το σχολείο. Άλλωστε η ίδια η μικρή κοινωνία απαιτεί ρόλο χωροφύλακα από τον εκπαιδευτικό, ως φορέα αγωγής. Επίσης η ίδια ασκεί ασφυκτικότερο έλεγχο στην προσωπική ζωή των μελών της και αυτό αντικατοπτρίζεται και στα διπλάσια ποσοστά στην ερωτική σχέση και στην ερωτική επιστολή των ημιαστικών περιοχών έναντι των αστικών.

Στα αστικά κέντρα όμως ο καθηγητής δέχεται άλλες επιδράσεις από τον κοινωνικό και πολιτιστικό του περίγυρο, με περισσότερο ή λιγότερο φιλελεύθερες τάσεις και αντιδρά πιο αποστασιοποιημένα¹.

Οι μαθητές των αστικών περιοχών δηλαδή, είναι πολλαπλά ευνοημένοι: πέρα από το ότι έχουν περισσότερες ευκαιρίες εκπαίδευσης και μερικοί διαθέτουν ήδη ένα πολιτιστικό κεφάλαιο που βρίσκεται σε μεγαλύτερη συμφωνία με αυτά που εξετάζει -αλλά δεν διδάσκει- το σχολείο, έχουν και πιο έμπειρους διδακτικά και κοινωνικά καθηγητές, αφού οι νεοδιόριστοι πρέπει να ασκήσουν το επάγγελμα για αρκετά χρόνια στις επαρχιακές κωμοπόλεις, προτού καταλάβουν μια θέση σε γυμνάσιο αστικής περιοχής. Οι εμπειρίες που συσσωρεύονται σε ένα εκπαιδευτικό από τα λάθη του και την επιρροή των αρχαιότερων συναδέλφων, τον έχουν βελτιώσει παιδαγωγικά και τον έχουν διδάξει να μην είναι τόσο αυστηρός και απόλυτος στις κρίσεις του. Αλλά επιπλέον, οι μαθητές των αστικών περιοχών δεν έχουν τον καθηγητή να τους καταδιώκει ακόμα και μέσα στο δωμάτιό τους!

3.3.2 Διαφορές ανά γεωγραφικό διαμέρισμα

Αν θέλουμε να ελέγξουμε τις διαφοροποιήσεις σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα, κατ' αρχάς εξετάζουμε τις μέσες τιμές ατάκτων/100 μαθητές σε κάθε περιφέρεια.

Ως προς τις μέσες τιμές ατάκτων ανά 100 μαθητές

Πίνακας Γ17. Περιγραφικά
αριθμός ατάκτων/100 μαθητές ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ

Περιφέρεια	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	109	2,727257	2,7662571	,2649594
ΣΤΕΡΕΑΣ	76	1,494515	1,6522878	,1895304
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	52	3,904283	3,2881577	,4559854
ΙΟΝΙΩΝ	83	3,534451	5,2200427	,5729741
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	63	1,715806	2,7931509	,3519039
ΘΡΑΚΗΣ	29	3,568645	5,1621572	,9585885
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	112	1,236021	2,0802521	,1965653
ΚΡΗΤΗΣ	51	2,028374	1,9156260	,2682413
Total	575	2,366442	3,2961782	,1374601

Πίνακας Γ18. Ανάλυση διασποράς **ANOVA**
αριθμός ατάκτων/100 μαθητές ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	525,711	7	75,102	7,457	,000
Within Groups	5710,679	567	10,072		
Total	6236,390	574			

Πίνακας Γ19. Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

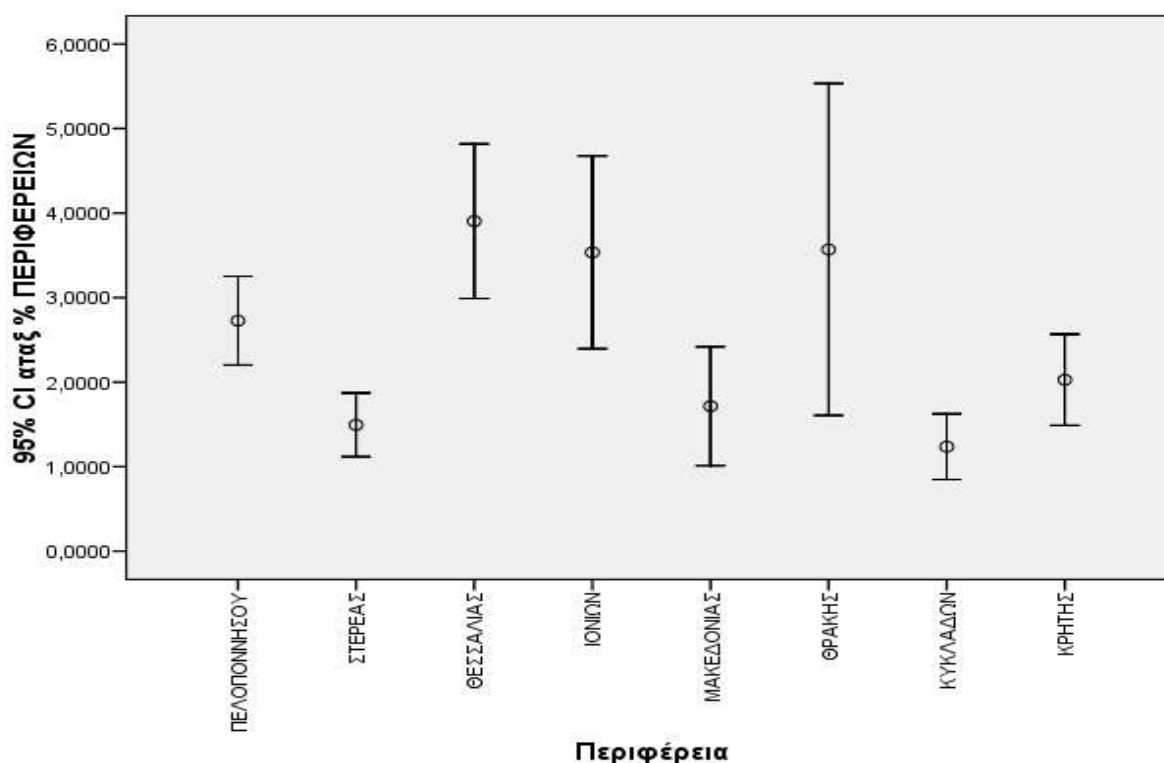
Περιφέρεια	Μέγεθος δείγματος	2	3	1

¹ Στο 8^ο γυμνάσιο Αρρένων της Αθήνας λ.χ. το 1916, ο σύλλογος προτείνει στην προϊσταμένη αρχή, να οριστεί υποχρεωτικά μαθητικό ηλικίο και στολή με τα γνωρίσματα του σχολείου στο οποίο ανήκει ο κάθε μαθητής, την τάξη και τον αριθμό μαθητολογίου, και να ανατεθεί στις κατά τόπους αστυνομικές αρχές, να εποπτεύουν τους νέους με μαθητική στολή και να προσαγάγουν στις διευθύνσεις των σχολείων όσους συλλαμβάνουν σε απαγορευμένα μέρη. Το 1919 από την άλλη, ο σύλλογος του γυμνασίου Αρρένων Βόλου αποφασίζει ότι δεν μπορεί να εποπτεύει τους μαθητές εκτός σχολείου, λόγω υπερβολικής εργασίας στο σχολείο και στο σπίτι και προτείνει οι ίδιοι οι γονείς να μεριμνήσουν για την ηθική αγωγή των παιδιών τους.

ΚΥΚΛΑΔΩΝ	112	1,236021		
ΣΤΕΡΕΑΣ	76	1,494515	1,494515	
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	63	1,715806	1,715806	
ΚΡΗΤΗΣ	52	2,028374	2,028374	2,028374
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	109	2,727257	2,727257	2,727257
ΙΟΝΙΩΝ	83		3,534451	3,534451
ΘΡΑΚΗΣ	29		3,568645	3,568645
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	52			3,904283

Από τον έλεγχο μέσων τιμών προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση. Από τις πολλαπλές συγκρίσεις προκύπτει ότι Ιόνια νησιά, Θράκη και Θεσσαλία είναι οι περιφέρειες που εμφανίζουν τις μεγαλύτερες μέσες τιμές και διαφέρουν στατιστικά σημαντικά από τις Κυκλάδες οι οποίες εμφανίζουν την μικρότερη τιμή, αλλά και από τις Στερεά και Μακεδονία με τις αμέσως μεγαλύτερες τιμές από την τιμή των Κυκλάδων. Η Κρήτη και η Πελοπόννησος κατατάσσονται ενδιάμεσα. Παραστατικά αυτό φαίνεται στο διάγραμμα διαστημάτων εμπιστοσύνης μέσων τιμών που ακολουθεί.

Διάγραμμα 3.6 Διάστημα εμπιστοσύνης μέσων τιμών

Επιχειρώντας να εξηγήσουμε τις στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των γεωγραφικών διαμερισμάτων, κάνουμε τις εξής σκέψεις:

Α) στα σχολεία της Μακεδονίας, όπως και της Θράκης και των Ιόνιων νησιών, τα ποσοστά φοίτησης στο γυμνάσιο ανά 1000 κατοίκους είναι πολύ χαμηλά και παραμένουν από τα χαμηλότερα μέχρι και τη δεκαετία του 1950. Το 1927 π.χ. τα ποσοστά μαθητών γυμνασίου ανά 1000 κατοίκους στη Μακεδονία είναι μόλις το ένα πέμπτο των αντίστοιχων της Πελοποννήσου. (βλ πίνακα 10 σ. 44). Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει ότι εκεί στην μέση εκπαίδευση οδηγούνται οι πιο επιμελείς και πειθαρχημένοι μαθητές, πράγμα που αποτελεί μια εικασία, η οποία δεν εξηγεί τα επίσης χαμηλά ποσοστά αταξιών της Κρήτης, ούτε τα υψηλά ποσοστά της Θράκης, παρότι στην Κρήτη έχουμε διπλάσια ποσοστά φοίτησης απ' ό,τι στη Μακεδονία, περίπου ίσα με αυτά της Θεσσαλίας.

Β) Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι τα πολύ χαμηλότερα ποσοστά οφείλονται στη διαφορά μεταξύ αστικών και ημιαστικών περιοχών.

Στις Κυκλάδες π.χ. ως το 1925 έχουμε μόνο το γυμνάσιο Σύρου, δηλαδή ένα σχολείο αστικής περιοχής, στη Μακεδονία και στη Στερεά Ελλάδα τα αστικά σχολεία είναι τετραπλάσια από τα ημιαστικά, ενώ οι μαθητές των αστικών σχολείων στη Μακεδονία είναι εξαπλάσιοι των ημιαστικών και στην Στερεά δεκαπλάσιοι. Υποθέτουμε λοιπόν ότι οι πολύ χαμηλές μέσες τιμές στις Κυκλάδες για τις πρώτες περιόδους, στη Μακεδονία και στη Στερεά Ελλάδα οφείλονται στις χαμηλότερες μέσες τιμές που παρουσιάζουν γενικά τα σχολεία των αστικών περιοχών. Η Πελοπόννησος και η Κρήτη που κατατάσσονται ενδιάμεσα, έχουν περίπου ίσο αριθμό αστικών - ημιαστικών σχολείων όπως φαίνεται και από τον επόμενο πίνακα. Η υπόθεση επαληθεύεται και στα Ιόνια νησιά, όπου τα σχολεία εκεί είναι μόνο ημιαστικά και παρουσιάζουν από τις υψηλότερες μέσες τιμές. Δεν επαληθεύεται όμως στην Θεσσαλία και στην Θράκη, οι οποίες εμφανίζουν τις υψηλότερες μέσες τιμές, παρότι εκεί, ειδικά στη Θεσσαλία, οι μαθητές των αστικών σχολείων είναι περισσότεροι από αυτούς των ημιαστικών.

Πίνακας κατανομής αστικών-ημιαστικών σχολείων ανά γεωγραφικό διαμέρισμα

Περιφέρεια	Αστικά σχολεία	Ημιαστικά σχολεία	Μαθητές αστικών	Μαθητές ημιαστικών
Πελοπόννησος	16	18	160.537	154.378
Στερεά	25	6	320.681	34.739
Μακεδονία	19	5	219.162	34.067
Θεσσαλία	3	1	56.906	3.229
Ιόνια	-	4	-	36.144
Θράκη	2	2	12.867	9.603
Κυκλάδες	1	2	22.137	8.812
Κρήτη	4	5	29.917	47.843

Οι διαφοροποιήσεις επομένως ανά γεωγραφικό διαμέρισμα δεν σχετίζονται ούτε με τα ποσοστά μαθητών μέσης εκπαίδευσης ανά 1000 κατοίκους, ούτε με την αστική ή μη περιοχή, αλλά με άλλους παράγοντες που χαρακτηρίζουν κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα. Στη συνέχεια ελέγχουμε τις διαφοροποιήσεις ανά γεωγραφικό διαμέρισμα σε κάθε περίοδο.

Έλεγχος πολλαπλής ανάλυσης κατά γεωγραφικό διαμέρισμα και χρονική περίοδο.

Στην πολλαπλή ανάλυση, ως εξαρτημένη μεταβλητή εισάγεται ο αριθμός των ατάκτων/100, με παράγοντα τις χρονικές περιόδους και την περιφέρεια. Τα αποτελέσματα είναι:

Έλεγχος ισότητας

Πίνακας Γ20. Περιγραφικά

χρονικές περίοδοι	Περιφέρεια	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Μέγεθος δείγματος
1836-1879	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	,831766	1,2314322	39
	ΣΤΕΡΕΑΣ	,273224	,6692595	6
	ΙΟΝΙΩΝ	1,876658	3,9054283	13
	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	,584083	1,7325856	42
	Total	,830063	1,9710265	100
1880-1909	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	4,024005	3,6484630	30
	ΣΤΕΡΕΑΣ	,794382	1,5170905	30
	ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	6,083840	3,5027899	12
	ΙΟΝΙΩΝ	3,885485	6,0790858	30
	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1,743699	4,2867207	23
	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	,712140	1,6902513	30
	ΚΡΗΤΗΣ	1,244293	1,5127570	11
	Total	2,465535	4,0183747	166
1910-1928	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	4,677862	1,8050504	19
	ΣΤΕΡΕΑΣ	2,339507	1,2982419	19
	ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	4,057974	3,2779603	19
	ΙΟΝΙΩΝ	5,254988	6,0977158	19
	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1,597141	1,6699021	19

1929-1949	ΘΡΑΚΗΣ	6,899194	8,6836506	8
	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1,944740	2,3263210	19
	ΚΡΗΤΗΣ	1,479482	1,2315283	19
	Total	3,268622	3,8247441	141
	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2,630121	1,7475188	21
	ΣΤΕΡΕΑΣ	2,079127	1,7468998	21
	ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	2,519767	2,5032650	21
	ΙΟΝΙΩΝ	2,502549	3,1013294	21
	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1,792620	1,2006204	21
	ΘΡΑΚΗΣ	2,299864	2,1880747	21
Total	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	2,647076	2,2312211	21
	ΚΡΗΤΗΣ	2,935699	2,2751033	21
	Total	2,425853	2,1700512	168
	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2,727257	2,7662571	109
	ΣΤΕΡΕΑΣ	1,494515	1,6522878	76
	ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	3,904283	3,2881577	52
	ΙΟΝΙΩΝ	3,534451	5,2200427	83
	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1,715806	2,7931509	63
	ΘΡΑΚΗΣ	3,568645	5,1621572	29
	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1,236021	2,0802521	112
	ΚΡΗΤΗΣ	2,028374	1,9156260	51
	Total	2,366442	3,2961782	575

Πίνακας Γ21. Ανάλυση διασποράς με δύο παράγοντες και αλληλεπιδράσεις ANOVA

Source	df	Mean Square	F	Sig.
Χρονική περίοδος	3	83,472	9,227	,000
περιφέρεια	7	77,034	8,516	,000
αλληλεπίδραση	16	27,142	3,000	,000

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι:

Οι τέσσερις χρονικές περίοδοι διαφοροποιούν τα αποτελέσματα στατιστικά σημαντικά καθώς οι αντίστοιχες μέσες τιμές είναι διαφορετικές.

Επίσης οι μέσες τιμές των δύο περιοχών διαφέρουν στατιστικά σημαντικά. (Επιβεβαιώνεται το εύρημα της αρχικής και προηγούμενης παραγράφου και στην ταυτόχρονη ανάλυση).

Τέλος η αλληλεπίδραση περιοχής και χρονικής στιγμής επίσης είναι στατιστικά σημαντική. Κατά συνέπεια υπάρχουν περιφέρειες, οι οποίες μεταβάλλουν τα ποσοστά αταξιών τους σε σχέση με τις περιόδους και άρα μπορούμε να υποθέσουμε αναστροφή των τάσεων από περίοδο σε περίοδο. Προκειμένου να παρουσιαστεί αυτή η συμπεριφορά εφαρμόζονται επιμέρους έλεγχοι παρακάτω.

Έλεγχος μεταξύ γεωγραφικών διαμερισμάτων για την 1^η περίοδο.

Έλεγχος ισότητας

Πίνακας Γ22α. Περιγραφικά

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	39	,831766	1,2314322	,1971870
ΣΤΕΡΕΑΣ	6	,273224	,6692595	,2732240
ΙΟΝΙΩΝ	13	1,876658	3,9054283	1,0831709
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	42	,584083	1,7325856	,2673438
Total	100	,830063	1,9710265	,1971026

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	18,641	3	6,214	1,630	,188
Within Groups	365,968	96	3,812		
Total	384,610	99			

Για την πρώτη περίοδο δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση. Θα λέγαμε ότι ο έλεγχος δεν έχει ιδιαίτερο νόημα επειδή από τη Στερεά Ελλάδα υπάρχουν στοιχεία μόνο από το 1^ο γυμνάσιο Αθήνας για τα έτη 1874-1879, στις Κυκλάδες έχουμε ένα μόνο σχολείο και στην Πελοπόννησο και τα Ιόνια νησιά από δύο σχολεία, μόλις μετά το 1863 και 1868 αντίστοιχα.

Έλεγχος μεταξύ γεωγραφικών διαμερισμάτων για την 2^η περίοδο

Έλεγχος ισότητας

Πίνακες Γ22β. Περιγραφικά

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	30	4,024005	3,6484630	,6661152
ΣΤΕΡΕΑΣ	30	,794382	1,5170905	,2769816
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	12	6,083840	3,5027899	1,0111683
ΙΟΝΙΩΝ	30	3,885485	6,0790858	1,1098841
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	23	1,743699	4,2867207	,8938431
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	30	,712140	1,6902513	,3085963
ΚΡΗΤΗΣ	11	1,244293	1,5127570	,4561134
Total	166	2,465535	4,0183747	,3118864

Απλή ΑΝΟΒΑ

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	494,862	6	82,477	6,045	,000
Within Groups	2169,448	159	13,644		
Total	2664,310	165			

Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

Περιφέρεια	Subset for alpha = .05	
	2	1
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	,712140	
ΣΤΕΡΕΑΣ	,794382	
ΚΡΗΤΗΣ	1,244293	
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1,743699	
ΙΟΝΙΩΝ	3,885485	3,885485
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	4,024005	4,024005
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ		6,083840

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι η διαφοροποίηση στην δεύτερη περίοδο είναι στατιστικά σημαντική, με την μέση τιμή αταξιών στην Θεσσαλία να είναι μεγαλύτερη και στις Κυκλάδες, τη Στερεά, την Κρήτη και τη Μακεδονία να παρουσιάζονται οι μικρότερες μέσες τιμές. Η Πελοπόννησος και τα Ιόνια νησιά βρίσκονται ενδιάμεσα.

Έλεγχος μεταξύ γεωγραφικών διαμερισμάτων για την 3^η περίοδο.

Πίνακες Γ23. Περιγραφικά

	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	19	4,677862	1,8050504	,4141070
ΣΤΕΡΕΑΣ	19	2,339507	1,2982419	,2978371
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	19	4,057974	3,2779603	,7520157
ΙΟΝΙΩΝ	19	5,254988	6,0977158	1,3989119
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	19	1,597141	1,6699021	,3831018
ΘΡΑΚΗΣ	8	6,899194	8,6836506	3,0701341
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	19	1,944740	2,3263210	,5336946
ΚΡΗΤΗΣ	19	1,479482	1,2315283	,2825320
Total	141	3,268622	3,8247441	,3221016

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	393,592	7	56,227	4,520	,000
Within Groups	1654,421	133	12,439		
Total	2048,013	140			

Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

Περιφέρεια	Subset for alpha = .05	
	2	1
ΚΡΗΤΗΣ	1,479482	
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1,597141	
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1,944740	
ΣΤΕΡΕΑΣ	2,339507	2,339507
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	4,057974	4,057974
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	4,677862	4,677862
ΙΟΝΙΩΝ	5,254988	5,254988
ΘΡΑΚΗΣ		6,899194

Στην τρίτη περίοδο αντίστοιχα υπάρχει διαφοροποίηση η οποία οφείλεται στην διαφορά της Θράκης με την μεγαλύτερη μέση τιμή έναντι των Κρήτης, Μακεδονίας και Κυκλάδων με την μικρότερη. Δηλαδή στην τρίτη περίοδο η Πελοπόννησος, η Θεσσαλία, η Στερεά και τα Ιόνια νησιά συμπεριφέρονται στατιστικά το ίδιο.

Έλεγχος μεταξύ γεωγραφικών διαμερισμάτων για την 4^η περίοδο.

Πίνακες Γ24. Περιγραφικά

	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	21	2,630121	1,7475188	,3813399
ΣΤΕΡΕΑΣ	21	2,079127	1,7468998	,3812048
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	21	2,519767	2,5032650	,5462572
ΙΟΝΙΩΝ	21	2,502549	3,1013294	,6767656
ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	21	1,792620	1,2006204	,2619968
ΘΡΑΚΗΣ	21	2,299864	2,1880747	,4774770
ΚΥΚΛΑΔΩΝ	21	2,647076	2,2312211	,4868924
ΚΡΗΤΗΣ	21	2,935699	2,2751033	,4964682
Total	168	2,425853	2,1700512	,1674231

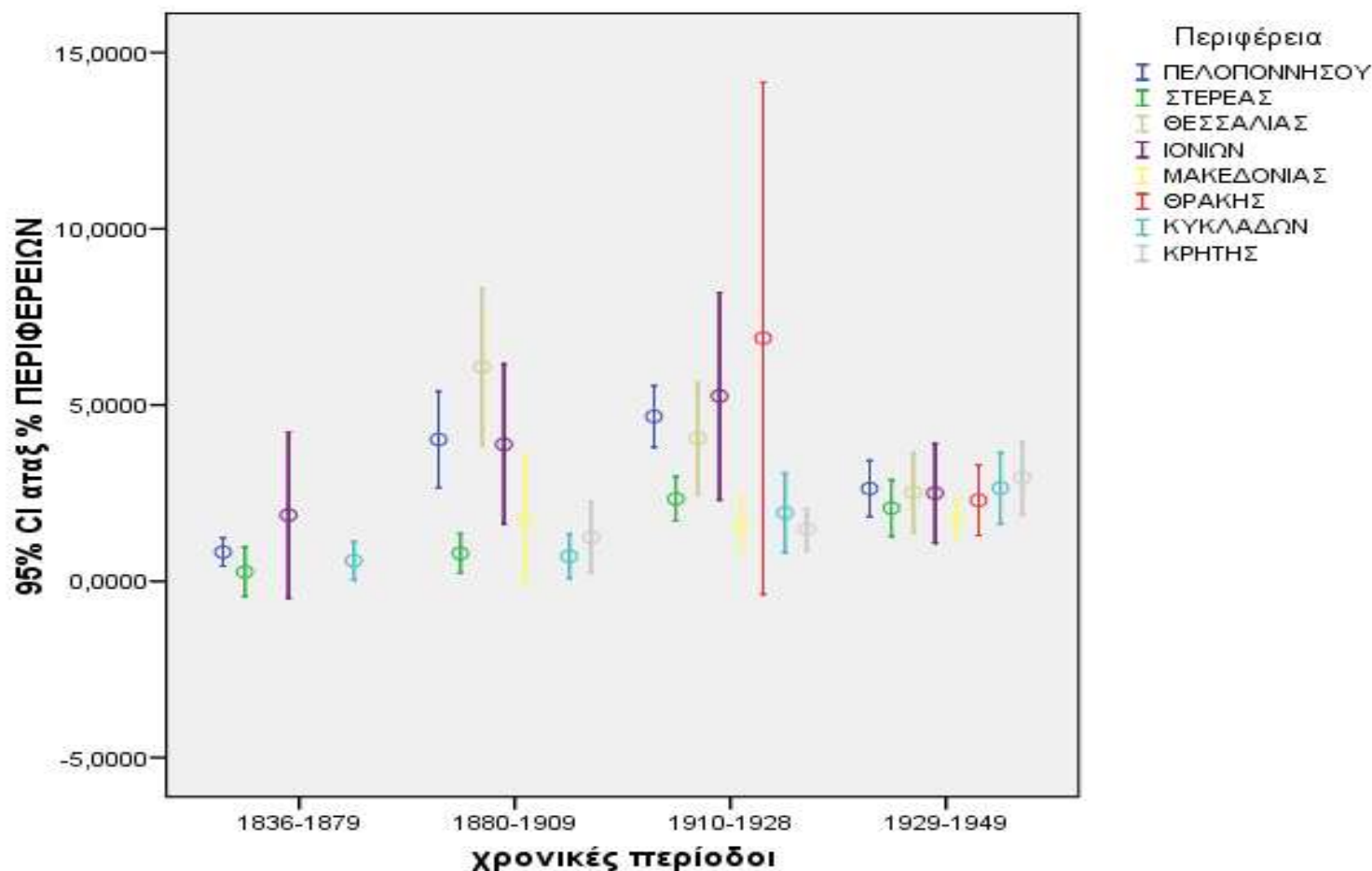
Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	18,950	7	2,707	,564	,784
Within Groups	767,473	160	4,797		

Total	786,423	167			

Αντίθετα στην τέταρτη περίοδο δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των μέσων τιμών. Φαίνεται να συμβαίνει δηλαδή σε αυτή την περίοδο, εκτός από μια επιφανειακή ομογενοποίηση μεταξύ αστικών – ημιαστικών και μια ομογενοποίηση μεταξύ γεωγραφικών διαμερισμάτων, την οποία θα ελέγξουμε ως προς την φύση της παρακάτω.

Διάγραμμα 3.4 Διάστημα εμπιστοσύνης μέσων τιμών

Επομένως: Η Θεσσαλία πριν το 1909 παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μέση τιμή η οποία μειώνεται σταδιακά στις επόμενες περιόδους, ενώ οι Κυκλάδες εμφανίζουν τη μικρότερη η οποία τείνει να αυξάνεται σταδιακά στις επόμενες. Η Μακεδονία και η Κρήτη έχει γενικά τις χαμηλότερες μέσες τιμές οι οποίες δεν αλλάζουν στατιστικά σημαντικά ενώ τα Ιόνια και η Θράκη έχουν γενικά τις υψηλότερες μέσες τιμές οι οποίες δεν διαφοροποιούνται ανάμεσα στις περιόδους σημαντικά στατιστικά. Στην δεύτερη περίοδο μικρότερες μέσες τιμές παρουσιάζουν οι Κυκλάδες, η Κρήτη, η Μακεδονία και η Στερεά, στην τρίτη η Κρήτη, η Μακεδονία και οι Κυκλάδες, ενώ στην τέταρτη όλες οι περιοχές συμπεριφέρονται στατιστικά το ίδιο. Αν ελέγξουμε πως μεταβάλλεται η μέση τιμή σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα ανά χρονική περίοδο, προκύπτουν τα παρακάτω:

Έλεγχος μέσων τιμών για κάθε γεωγραφική περιφέρεια

Επειδή το δείγμα μας για την πρώτη περίοδο είναι πολύ μικρό και υφίσταται μόνο σε τέσσερα γεωγραφικά διαμερίσματα, στον έλεγχο κάθε περιφέρειας ενοποιούμε τις δύο πρώτες περιόδους.

Πίνακες Γ25. Περιγραφή ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

περίοδος	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
-1909	69	2,219696	3,0108747	,3624667
1910-1928	19	4,677862	1,8050504	,4141070
1929-1949	21	2,630121	1,7475188	,3813399
Total	109	2,727257	2,7662571	,2649594

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	90,266	2	45,133	6,499	,002
Within Groups	736,169	106	6,945		
Total	826,435	108			

Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

	N		
χρονικές περιόδοι	1	2	1
-1909	69	2,219696	
1929-1949	21	2,630121	
1910-1928	19		4,677862

Οι περίοδοι διαφοροποιούνται με την τρίτη (1910-1928) να παρουσιάζει την υψηλότερη μέση τιμή.

Πίνακες Γ26. Περιγραφή ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

χρονικές περιόδοι	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
-1909	36	,707523	1,4176733	,2362789
1910-1928	19	2,339507	1,2982419	,2978371
1929-1949	21	2,079127	1,7468998	,3812048
Total	76	1,494515	1,6522878	,1895304

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	43,040	2	21,520	9,715	,000
Within Groups	161,714	73	2,215		
Total	204,754	75			

Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

	N		
χρονικές περιόδοι	1	2	1
-1909	36	,707523	
1929-1949	21		2,079127
1910-1928	19		2,339507

Οι περίοδοι διαφοροποιούνται με τις τρίτη (1910-1928) και τέταρτη (1929-1949) να παρουσιάζουν την υψηλότερη μέση τιμή με όμοιο τρόπο (περίπου ίσες).

Πίνακες Γ27. Περιγραφή ΘΕΣΣΑΛΙΑ

χρονικές περιόδοι	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
-1909	12	6,083840	3,5027899	1,0111683
1910-1928	19	4,057974	3,2779603	,7520157
1929-1949	21	2,519767	2,5032650	,5462572

Total	52	3,904283	3,2881577	,4559854

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	97,709	2	48,854	5,276	,008
Within Groups	453,702	49	9,259		
Total	551,411	51			

Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

χρονικές περιόδους	N	2	1
1929-1949	21	2,519767	
1910-1928	19	4,057974	4,057974
-1909	12		6,083840

Οι περίοδοι διαφοροποιούνται με τη διαφορά να εντοπίζεται μεταξύ της πρώτης και δεύτερης (1836-1909) και της τέταρτης (1929-1949) περιόδου.

Πίνακες Γ28. Περιγραφή ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ

χρονικές περιόδους	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
-1909	43	3,278165	5,5449069	,8455904
1910-1928	19	5,254988	6,0977158	1,3989119
1929-1949	21	2,502549	3,1013294	,6767656
Total	83	3,534451	5,2200427	,5729741

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	81,430	2	40,715	1,513	,227
Within Groups	2152,975	80	26,912		
Total	2234,405	82			

Οι περίοδοι δεν διαφοροποιούνται.

Πίνακες Γ29. Περιγραφή ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

χρονικές περιόδους	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
-1909	23	1,743699	4,2867207	,8938431
1910-1928	19	1,597141	1,6699021	,3831018
1929-1949	21	1,792620	1,2006204	,2619968
Total	63	1,715806	2,7931509	,3519039

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,409	2	,205	,025	,975
Within Groups	483,296	60	8,055		
Total	483,705	62			

Οι περίοδοι δεν διαφοροποιούνται.

Πίνακες Γ30. Περιγραφικά ΘΡΑΚΗ

Χρονικές περιόδους	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
1910-1928	8	6,899194	8,6836506	3,0701341
1929-1949	21	2,299864	2,1880747	,4774770
Total	29	3,568645	5,1621572	,9585885

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	122,546	1	122,546	5,306	,029
Within Groups	623,594	27	23,096		
Total	746,140	28			

Οι περίοδοι δεν διαφοροποιούνται.

Πίνακες Γ31. Περιγραφή ΚΥΚΛΑΔΩΝ

Χρονικές περιόδους	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
-1909	72	,637440	1,7042386	,2008464
1910-1928	19	1,944740	2,3263210	,5336946
1929-1949	21	2,647076	2,2312211	,4868924
Total	112	1,236021	2,0802521	,1965653

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	77,154	2	38,577	10,429	,000
Within Groups	403,193	109	3,699		
Total	480,347	111			

Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

Χρονικές περιόδους	N		
	1	2	1
-1909	72	,637440	
1910-1928	19	1,944740	1,944740
1929-1949	21	2,647076	2,647076

Οι περίοδοι διαφοροποιούνται με τη διαφορά να εντοπίζεται μεταξύ της πρώτης και δεύτερης (1836-1909) και της τέταρτης (1929-1949) περιόδου.

Πίνακες Γ31. Περιγραφή ΚΡΗΤΗΣ

Χρονικές περιόδους	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Τυπικό σφάλμα
-1909	11	1,244293	1,5127570	,4561134
1910-1928	19	1,479482	1,2315283	,2825320
1929-1949	21	2,935699	2,2751033	,4964682
Total	51	2,028374	1,9156260	,2682413

Απλή ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	29,775	2	14,887	4,649	,014
Within Groups	153,706	48	3,202		
Total	183,481	50			

Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά.

Θα επιχειρήσουμε συγκεκριμενοποιήσουμε αυτές τις διαφοροποιήσεις, εξετάζοντας τη

συχνότητα εμφάνισης των επί μέρους αταξιών ανά γεωγραφικό διαμέρισμα για κάθε χρονική περίοδο.

Συχνότητα εμφάνισης των επί μέρους αταξιών ανά γεωγραφικό διαμέρισμα

Αν θέλουμε να διαπιστώσουμε τις διαφορές στη συχνότητα εμφάνισης των επί μέρους αταξιών ανά γεωγραφικό διαμέρισμα στην ίδια χρονική περίοδο, κατασκευάζουμε τους πίνακες Γ32, Γ33, Γ34 όπου στην τελευταία στήλη σημειώνεται αν οι διαφορές είναι στατιστικά σημαντικές ή όχι. Επειδή το δείγμα μας για την πρώτη περίοδο είναι εξαιρετικά μικρό και για κάποια γεωγραφικά διαμερίσματα μηδενικό, γεγονός που δεν επιτρέπει τον έλεγχο των υποθέσεων, ενοποιούμε τις δύο πρώτες περιόδους.

Από τον πρώτο πίνακα, που αφορά στην περίοδο 1836-1909, παρατηρούμε ότι στη Θεσσαλία, η οποία αυτή την περίοδο παρουσιάζει τη μεγαλύτερη στατιστικά σημαντική μέση τιμή ανά εκατό μαθητές, οι συχνότερες αταξίες είναι οι απαγορευμένοι χώροι, η διατάραξη τάξης, ο ομαδικός θόρυβος και τα τυχερά παιχνίδια.

Από το δεύτερο πίνακα, που αφορά στην περίοδο 1910-1928, παρατηρούμε ότι στη Θράκη, η οποία αυτή την περίοδο παρουσιάζει τη μεγαλύτερη μέση τιμή, οι συχνότερες αταξίες είναι το σκασιαρχείο, οι απαγορευμένοι χώροι, τα τυχερά παιχνίδια, η αυθάδεια και η απεργία. Ενώ στη Μακεδονία και τις Κυκλάδες, που παρουσιάζουν τη μικρότερη μέση τιμή, οι συχνότερες αταξίες είναι για μεν τη Μακεδονία επίσης οι απαγορευμένοι χώροι, το σκασιαρχείο, τα τυχερά παιχνίδια, η ανάρμοστη συμπεριφορά, η διατάραξη τάξης, η καζούρα και η απεργία, για δε τις Κυκλάδες η διατάραξη τάξης, η ανάρμοστη συμπεριφορά και η κατανάλωση αλκοόλ.

Στον τρίτο πίνακα τέλος, που αφορά στην περίοδο 1929-1949, επειδή το δείγμα είναι πολύ μεγάλο, οι διαφορές παρουσιάζουν στατιστική σημαντικότητα σε πολλές αταξίες. Η απεργία είναι συχνότερη στη Στερεά Ελλάδα και καταλαμβάνει το 17,9% των αταξιών της, ακολουθούν η Θεσσαλία και η Μακεδονία με 13,8% και με ακόμα μικρότερα ποσοστά η Πελοπόννησος και οι Κυκλάδες: 8,8%. Οι απαγορευμένοι χώροι είναι συχνότεροι στη Θράκη, τα Ιόνια νησιά και την Κρήτη, ενώ η πολιτική στη Μακεδονία και στη Θεσσαλία. Η Πελοπόννησος προηγείται στους απαγορευμένους χώρους, η Στερεά Ελλάδα στην απεργία και στη διατάραξη τάξης, η Θεσσαλία στους απαγορευμένους χώρους και στην απεργία, τα Ιόνια στους απαγορευμένους χώρους, η Μακεδονία στην απεργία και στους απαγορευμένους χώρους, η Θράκη στους απαγορευμένους χώρους, οι Κυκλάδες στη διατάραξη τάξης και η Κρήτη στους απαγορευμένους χώρους. Επιβεβαιώνεται δηλαδή η μη εξάρτηση των διαφορών από το αστικό ή ημιαστικό περιβάλλον, αφού ακόμα και στη Μακεδονία οι απαγορευμένοι χώροι προηγούνται παρά το μεγάλο αστικό πληθυσμό των μαθητών της.

Την υψηλότερη συχνότητα στην παραβατική συμπεριφορά παρουσιάζουν τα Ιόνια νησιά και οι Κυκλάδες, με τη σωματική βία κατά συμμαθητή να προηγείται, ενώ την υψηλότερη συχνότητα αταξιών στην εκπαιδευτική διαδικασία παρουσιάζει η Στερεά Ελλάδα λόγω της απεργίας, οι Κυκλάδες λόγω διατάραξης τάξης και η Μακεδονία λόγω της απεργίας.

Η Στερεά Ελλάδα και οι Κυκλάδες παρουσιάζουν τη μικρότερη συχνότητα στην κατηγορία των σχολικών και εξωσχολικών κανονισμών, μόλις 25,8% και 30,5% αντίστοιχα, λόγω των συγκριτικά μικρότερων ποσοστών στους απαγορευμένους χώρους και τα τυχερά παιχνίδια. Η Θεσσαλία, η Θράκη και η Κρήτη παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη, 49,2%, 47,8%, και 49,3% αντίστοιχα, λόγω των συγκριτικά μεγαλύτερων ποσοστών στις ίδιες αταξίες.

Τελείως επιφανειακά θα συμπέρανε κανείς ότι στη Στερεά Ελλάδα και τις Κυκλάδες τα παιδιά πηγαίνουν λιγότερο σε καφενεία και σε θέατρα ή ότι δεν παίζουν τυχερά παιχνίδια. Πράγματι αυτό είναι εν μέρει αλήθεια, επειδή πολλοί μαθητές στην Αθήνα και στον Πειραιά εργάζονται ταυτόχρονα, ενώ οι γόνιμοι της αστικής τάξης κάνουν φροντιστήρια, ξένες γλώσσες, μουσική, ζωγραφική, ή αθλητισμό και δεν σπαταλούν το χρόνο τους στα καφενεία παίζοντας χαρτιά. Όμως ο σημαντικότερος λόγος καταγραφής τόσο χαμηλών ποσοστών σε αυτές τις δύο αταξίες είναι η στάση του παρατηρητή που τις διαπιστώνει και τις τιμωρεί. Τα περισσότερα σχολεία εδώ είναι αστικά και μάλιστα βρίσκονται στην Αθήνα και τον Πειραιά. Ο μαθητής των μεγάλων αστικών κέντρων δεν υφίσταται την καταδίωξη στον ελεύθερο χρόνο

του την οποία υφίσταται στις μικρές επαρχιακές κωμοπόλεις και το ίδιο φαίνεται να ισχύει και στις Κυκλάδες.

Αν θέλουμε να εξετάσουμε ενδεικτικά, τι ποσοστά επί των εγγεγραμμένων μαθητών καταλαμβάνουν κάποιες από αυτές τις αταξίες, διαιρούμε το σύνολο των ατάκτων μιας περιφέρειας στη συγκεκριμένη αταξία με το σύνολο των μαθητών της περιφέρειας, οπότε προκύπτει ο επόμενος πίνακας, που εκφράζει τα ποσοστά ατάκτων επί τοις χιλίοις σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα. Από τον πίνακα αυτόν βλέπουμε, πόσο περισσότερα είναι τα πολιτικά παραπτώματα στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία αναλογικά με τον πλήθος των μαθητών τους. Επίσης ότι αναλογικά, η απεργία στη Θεσσαλία έχει μεγαλύτερη συμμετοχή ακόμα και από τη Στερεά Ελλάδα και αυτό είναι φυσικό, αφού η Θεσσαλία έχει παράδοση στις απεργιακές κινητοποιήσεις. Από τον ίδιο πίνακα αναδεικνύονται και τα πολύ χαμηλά ποσοστά στους απαγορευμένους χώρους της Στερεάς Ελλάδας και των Κυκλάδων.

Πίνακας μέσων τιμών ατάκτων επί τοις χιλίοις των εγγεγραμμένων μαθητών για τις πιο σημαντικές αταξίες σε κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα

Περιφέρεια	μαθητές	% πολιτική	% απεργία	% απ. χώροι	% τυχερά παιχνίδια	% κάπνισμα	% διατάραξη τάξης	% αυθαδία	% σκασίारχείο	% αντιγραφή	% εξαπάτηση
Πελοπόννησος	314.915	0,5	2,5	3,4	3,0	1,3	2,8	1,9	1,6	0,8	0,3
Στερεά	355.420	0,3	3,4	1,0	0,5	0,6	2,2	1,2	1,2	1,0	0,3
Μακεδονία	253.229	0,9	2,3	2,2	0,8	0,9	0,9	1,0	1,5	1,3	0,3
Θεσσαλία	60.135	1,3	4,2	4,9	2,2	1,4	2,6	1,5	1,0	1,1	0,1
Ιόνια	36.144	0,6	1,7	4,1	1,4	1,7	2,1	2,4	2,1	0,4	0,2
Θράκη	22.470	0,5	1,4	4,4	1,7	1,2	1,6	1,4	2,4	0,7	0,3
Κυκλάδες	30.949	0,3	1,2	0,9	0,5	0,6	3,4	0,9	1,1	0,5	0,1
Κρήτη	77.760	0,5	1,4	3,6	1,7	0,9	1,0	1,1	1,5	0,6	0,2
ΣΥΝΟΛΟ	1151022										

Με λίγα λόγια παρατηρούμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της συχνότητας και του είδους των αταξιών από περιοχή σε περιοχή και αυτή οφείλεται είτε στις υφιστάμενες εργασιακές σχέσεις και τα ποσοστά αστικοποίησης, είτε στο πολιτιστικό και μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού, τα ήθη, τις παραδόσεις ή σε άλλες ιδιαιτερότητες ενός τόπου, δηλαδή στο στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του μαθητή.

Πίνακας Γ32. Ποσοστά για κάθε υποκατηγορία αταξίας ανά γεωγραφική περιοχή κατά την πρώτη περίοδο (1836-1909) επί του συνόλου των αταξιών της περιόδου και δείκτης στατιστικής σημαντικότητας για τις διαφορές ανάμεσα στις περιοχές

αταξία	ποσοστό % Πελοπ/σος	ποσοστό % Στερεά	ποσοστό % Θεσσαλία	ποσοστό % Ιόνια	ποσοστό % Μακεδονία	ποσοστό % Κυκλάδες	ποσοστό % Κρήτη	Sig.
ΑΠΕΡΓΙΑ	4,9	0,0	0,0	7,6	0,0	0,0	0,0	*
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	1,0	1,4	0,5	0,5	2,4	1,4	0,0	*
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	0,7	0,0	0,5	0,5	0,0	0,0	0,0	*
ΔΙΑΤΑΡ ΤΑΞΗΣ	7,6	13,0	11,5	5,4	8,4	17,1	3,1	,186
ΚΑΖΟΥΡΑ	1,0	0,0	3,3	4,9	0,0	2,9	0,0	*
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	10,3	1,4	7,7	17,4	6,0	24,3	3,1	,000
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	7,8	2,9	3,3	4,9	8,4	1,4	15,6	,000
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	3,5	2,9	2,2	6,5	7,2	4,3	12,5	*
ΟΜΑΔ. ΘΟΡΥΒΟΣ	0,0	0,0	11,5	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	8,9	2,9	5,5	8,7	4,8	10,0	15,6	,008
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	0,2	0,0	1,1	0,5	0,0	0,0	0,0	*
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ	1,6	2,9	0,5	0,5	38,6	0,0	0,0	*
ΨΕΥΔΗ	0,3	1,4	1,1	0,0	0,0	1,4	0,0	*
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	1,2	0,0	0,0	1,1	1,2	0,0	0,0	*
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	2,2	1,4	2,2	2,7	1,2	0,0	0,0	*
ΑΛΚΟΟΛ	2,8	5,8	0,0	0,5	0,0	0,0	6,3	*
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝ	9,0	8,7	10,4	3,3	0,0	0,0	6,3	,000

ΑΠΑΓ. ΧΩΡΟΙ	10,0	10,1	25,1	6,5	15,7	0,0	12,5	,000
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΥΒΡΙΣΤ ΦΡΑΣΕΙΣ	0,9	0,0	0,0	5,4	1,2	12,9	0,0	*
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛ	0,3	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΕΡ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΑΝΗΘ ΦΡΑΣΕΙΣ	0,2	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΕΡΩΤ. ΣΧΕΣΗ	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	1,2	0,0	0,5	0,0	1,2	0,0	0,0	*
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	6,3	*
ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	2,0	5,8	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	*
ΚΛΟΠΗ	0,7	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	15,6	*
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	3,2	1,4	0,0	2,2	0,0	2,9	0,0	*
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ	6,6	20,3	2,2	6,5	0,0	2,9	3,1	,000
ΛΕΚΤ ΒΙΑ ΣΥΜΜ	3,6	8,7	3,8	2,2	1,2	1,4	0,0	*
ΧΕΙΡΟΔ σε ΚΑΘ	1,4	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	*
ΑΠΕΙΛΗ σε ΚΑΘ	3,1	1,4	2,7	3,3	1,2	14,3	0,0	*
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	0,9	1,4	1,1	0,0	0,0	2,9	0,0	*
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	2,6	4,3	0,5	5,4	0,0	0,0	0,0	*
ΣΥΝΟΛΑ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	*
ΕΚΠΑΙΔ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	36,8	21,7	40,4	47,8	32,5	51,4	34,4	,000
ΚΑΝΟΝΕΣ	39,1	34,8	49,2	29,9	63,9	24,3	46,9	,000
ΠΑΡΑΒΑΤ/Α	24,1	43,5	10,4	22,3	3,6	24,3	18,8	,000
ΔΙΑΠΡΟΣ. ΣΧΕΣΕΙΣ	21,5	15,9	24,6	28,8	56,6	35,7	15,6	*

* Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού κελιών με μηδενικές τιμές δεν επιτρέπει τον έλεγχο των υποθέσεων.

Γ33. Ποσοστά για κάθε υποκατηγορία αταξίας ανά γεωγραφική περιοχή κατά την δεύτερη περίοδο (1910-1928) επί του συνόλου των αταξιών της περιόδου και δείκτης στατιστικής σημαντικότητας για τις διαφορές ανάμεσα στις περιοχές

αταξία	ποσοστό % Πελοπόν- νησος	ποσο- στό % Στερεά	ποσο- στό % Θεσ- σαλία	ποσοστό % Ιόνια	ποσοστό % Μακε- δονία	ποσοστό % Θράκη	ποσοστό % Κυκλάδες	ποσοστό % Κρήτη	Sig.
ΑΠΕΡΓΙΑ	8,2	13,0	15,9	6,2	8,5	10,1	1,2	9,7	0,000
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	0,4	0,7	0,2	0,6	0,5	0,0	0,0	0,6	*
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	1,0	2,3	1,0	0,8	0,5	0,0	2,4	0,0	*
ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΤΑΞΗΣ	11,2	10,6	12,4	5,9	8,2	3,4	21,7	2,8	0,001
ΚΑΖΟΥΡΑ	2,9	2,4	4,9	0,6	8,2	0,0	4,8	0,0	0,000
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	3,5	6,3	4,5	4,8	10,1	24,7	0,0	1,1	0,000
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	6,5	9,3	5,9	7,9	4,1	9,0	6,0	9,7	0,003
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	4,6	4,4	3,3	6,8	3,0	3,4	3,6	6,8	0,073
ΟΜΑΔ. ΘΟΡΥΒΟΣ	1,2	0,4	2,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	*
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	3,1	3,7	2,7	4,8	8,5	1,1	16,9	2,3	0,000
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	0,6	1,4	0,6	2,0	0,3	0,0	3,6	0,6	*
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ	0,6	1,1	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	*
ΨΕΥΔΗ	0,6	2,6	0,0	1,1	2,5	0,0	1,2	0,0	*
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	1,0	0,9	2,2	5,4	4,4	0,0	1,2	0,0	0,000
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	3,6	3,2	2,7	8,2	3,6	1,1	2,4	2,3	0,000
ΑΛΚΟΟΛ	2,2	1,0	0,0	0,3	0,0	0,0	13,3	1,7	*
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝ	15,1	5,2	11,2	2,3	9,3	11,2	6,0	10,2	0,000
ΑΠΑΓ. ΧΩΡΟΙ	11,2	6,0	13,3	12,1	10,1	13,5	3,6	28,4	0,000
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	0,7	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	0,6	0,4	0,0	0,8	0,0	0,0	1,2	0,0	*
ΥΒΡΙΣΤ ΦΡΑΣΕΙΣ	0,7	1,1	0,6	1,7	0,5	1,1	0,0	1,1	*
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛ	1,6	1,8	1,0	0,3	2,2	0,0	0,0	1,7	*
ΕΡ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ	0,7	0,2	0,0	0,3	0,3	0,0	0,0	2,8	*
ΑΝΗΘ ΦΡΑΣΕΙΣ	0,4	1,0	0,2	1,4	0,3	0,0	1,2	0,0	*
ΕΡΩΤ. ΣΧΕΣΗ	0,3	0,1	0,0	0,0	0,3	0,0	1,2	1,7	*
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	1,0	0,5	1,2	0,8	0,5	0,0	0,0	0,0	*
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	2,0	0,4	5,1	2,0	0,3	0,0	0,0	0,6	*
ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	0,4	0,8	1,2	0,3	0,3	0,0	0,0	0,6	*
ΚΛΟΠΗ	1,1	1,8	0,8	0,3	0,5	1,1	1,2	5,1	,000
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	1,7	2,9	0,4	0,6	1,4	7,9	3,6	1,1	,000
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ	5,5	4,1	3,5	9,3	3,0	1,1	2,4	2,3	,000
ΛΕΚΤ ΒΙΑ ΣΥΜΜ	1,6	1,9	0,4	4,5	0,8	0,0	0,0	0,0	*
ΧΕΙΡΟΔ σε ΚΑΘ	0,2	0,3	0,2	1,4	1,4	5,6	0,0	0,0	*
ΑΠΕΙΛΗ σε ΚΑΘ	1,6	4,7	2,2	4,2	4,1	5,6	1,2	2,8	,000
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	1,1	2,2	0,0	0,8	0,5	0,0	0,0	4,0	*
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	1,2	1,0	0,0	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	*
ΣΥΝΟΛΑ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	*
ΕΚΠΑΙΔ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	39,5	49,4	50,2	33,6	44,1	50,6	39,8	30,7	,000
ΚΑΝΟΝΕΣ	46,1	30,8	41,0	43,5	43,8	28,1	51,8	53,4	,000
ΠΑΡΑΒΑΤ/Α	14,4	19,8	8,8	22,9	12,1	21,3	8,4	15,9	,000
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΑΘ-ΚΑΘΗΓ	19,5	26,0	21,0	24,9	23,6	24,7	19,3	14,2	*

* Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού κελιών με μηδενικές τιμές δεν επιτρέπει τον έλεγχο των υποθέσεων.

Πίνακας Γ34. Ποσοστά για κάθε υποκατηγορία αταξίας ανά γεωγραφική περιοχή κατά την τρίτη περίοδο (1929-1949) επί του συνόλου των αταξιών της περιόδου και δείκτης στατιστικής σημαντικότητας για τις διαφορές ανάμεσα στις περιοχές

αταξία	ποσοστό % Πελοπόννησος	ποσοστό % Στερεά	ποσοστό % Θεσσαλία	ποσοστό % Ιόνια	ποσοστό % Μακεδονία	ποσοστό % Θράκη	ποσοστό % Κυκλάδες	ποσοστό % Κρήτη	Sig.
ΑΠΕΡΓΙΑ	8,8	17,9	13,8	4,2	13,6	5,1	8,8	6,3	0,000
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	0,4	0,3	0,1	1,0	0,1	0,2	0,0	0,4	*
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	4,1	5,7	5,0	2,1	7,9	3,5	2,9	3,3	0,000
ΔΙΑΤΑΡΑΞ. ΤΑΞΗΣ	8,1	11,0	6,2	7,6	4,4	7,1	17,6	5,3	0,000
ΚΑΖΟΥΡΑ	3,0	4,4	1,4	3,3	1,8	6,6	6,7	3,3	0,000
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	4,8	6,2	2,1	4,5	8,6	7,1	4,0	8,1	0,000
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	5,3	5,8	5,0	8,7	6,0	5,3	5,5	4,5	0,007
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	4,7	5,0	4,4	4,5	4,6	5,1	4,3	5,2	0,937
ΟΜΑΔ. ΘΟΡΥΒΟΣ	0,7	1,3	1,2	1,0	0,5	0,0	0,0	1,2	*
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	4,6	3,8	2,7	3,3	4,1	2,7	8,1	2,3	0,000
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	0,8	1,0	0,3	1,2	0,3	0,9	1,0	1,5	*
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ	0,3	0,3	0,3	0,0	0,5	0,4	0,0	2,6	*
ΨΕΥΔΗ	0,9	0,9	0,2	0,0	0,6	1,1	0,0	1,5	*
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	1,5	1,8	3,8	0,9	1,4	1,3	1,7	1,5	0,000
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	5,0	3,1	5,5	4,8	5,0	5,8	4,3	4,9	0,000
ΑΛΚΟΟΛ	1,3	0,1	1,7	0,3	1,1	2,7	1,0	1,0	*
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝ	7,1	2,0	4,6	6,6	3,9	6,2	2,1	8,1	0,000
ΑΠΑΓΟΡ. ΧΩΡΟΙ	11,4	5,2	15,2	16,1	12,6	19,0	6,0	16,1	0,000
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	1,1	0,6	3,8	0,7	0,3	0,0	0,0	0,1	*
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	1,3	0,6	0,6	0,5	0,2	0,2	0,2	0,2	*
ΥΒΡΙΣΤ ΦΡΑΣΕΙΣ	1,1	0,8	0,8	1,6	0,8	1,1	0,0	1,1	*
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛ	2,2	1,6	2,4	1,4	2,0	1,1	0,7	1,3	0,016
ΕΡ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ	0,9	0,4	0,7	1,0	0,4	0,7	0,5	1,8	*
ΑΝΗΘ ΦΡΑΣΕΙΣ	0,4	0,7	0,6	0,0	0,3	0,7	0,7	0,7	*
ΕΡΩΤ. ΣΧΕΣΗ	0,7	0,2	0,6	0,2	0,9	1,1	2,4	1,7	*
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	0,7	1,0	1,3	0,0	0,3	0,4	0,0	0,1	*
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	2,0	1,8	4,1	2,8	5,4	2,4	1,9	2,7	0,000
ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	0,4	0,2	0,4	1,0	0,1	0,2	0,2	0,3	*
ΚΛΟΠΗ	2,4	2,5	1,2	1,2	2,1	2,9	1,9	3,6	0,003
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	1,4	2,2	1,4	4,2	0,9	1,8	1,4	0,5	0,000
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ	5,3	4,3	2,7	7,4	2,4	1,3	7,9	3,6	0,000
ΛΕΚΤ ΒΙΑ ΣΥΜΜ	1,9	1,7	0,9	2,2	0,8	1,1	3,6	0,6	0,000
ΧΕΙΡΟΔ σε ΚΑΘ	0,4	0,5	0,3	0,3	0,9	0,2	0,2	0,4	*
ΑΠΕΙΛΗ σε ΚΑΘ	2,8	3,1	3,4	3,1	3,2	1,8	4,0	2,8	0,634
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	0,8	1,6	0,2	1,0	1,7	1,5	0,2	0,7	0,000
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	1,4	0,5	1,3	1,2	0,4	1,3	0,2	0,6	*
ΣΥΝΟΛΑ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
ΕΚΠΑΙΔ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	39,9	57,5	39,0	36,9	47,4	40,0	49,8	37,5	0,000
ΚΑΝΟΝΕΣ	43,4	25,8	49,2	41,3	40,2	47,8	30,5	49,3	0,000
ΠΑΡΑΒΑΤ/Α	16,8	16,7	11,8	21,8	12,4	12,2	19,8	13,2	0,000
ΔΙΑΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΑΘ-ΚΑΘΗΓ	19,6	22,3	17,5	24,7	18,7	21,7	21,9	14,7	0,000

* Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού κελιών με μηδενικές τιμές δεν επιτρέπει τον έλεγχο των υποθέσεων.

3.4 Διαφοροποίηση ως προς το ύψος των ποινών

3.4.1 Χρονικές περίοδοι με τις αυστηρότερες ποινές

Οι σχολικές ποινές μπορεί να είναι από επίπληξη και κράτηση στο σχολείο (φυλάκιση) ως μείωση βαθμού ή διαγωγής (κοσμία, καλή, επίμεμπτη, κακή), προσωρινή αποβολή από το σχολείο για κάποιες ημέρες ή για πάντα από το συγκεκριμένο σχολείο, από τα σχολεία του νομού ή της περιφέρειας, ή από όλα τα σχολεία του κράτους, που κατανέμονται όπως φαίνονται στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας Γ35. Απόλυτες και σχετικές συχνότητες

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid				
μείωση βαθμού	40	,2	,2	,2
κράτηση στο σχολείο (φυλάκιση)	66	,3	,3	,5
επίπληξη ή μείωση διαγωγής σε κοσμία ή καλή	2402	10,3	10,3	10,8
ημέρες προσωρινής αποβολής	18995	81,1	81,1	91,9
αποβολή από το σχολείο	937	4,0	4,0	95,9
ποινή διαγωγή επίμεμπτη	362	1,6	1,6	97,3
αποβολή από τα σχολεία του νομού ή της περιφέρειας	161	,7	,7	98,0
αποβολή από τα σχολεία περισσότερων της μιας περιφέρειας	11	,0	,0	98,1
αποβολή από όλα τα σχολεία του κράτους	256	1,1	1,1	99,2
ποινή διαγωγή κακή	196	,8	,8	100,0
Total	23426	100,0		

Οι διάφορες ομαδοποιημένες ποινές κατανέμονται στις χρονικές περιόδους σύμφωνα με τον πίνακα Γ36.

Πίνακας Γ36. διπλής εισόδου ποινών και χρονικών περιόδων

	ΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ			
	1836-1879	1880-1909	1910-1928	1929-1949
ΠΟΙΝΗ				
μείωση βαθμού		2,6%		
κράτηση στο σχολείο (φυλάκιση)	1,3%	1,6%	,5%	,1%
επίπληξη ή μείωση διαγωγής σε κοσμία ή καλή	16,1%	3,4%	4,1%	12,4%
ημέρες προσωρινής αποβολής	56,4%	84,7%	88,7%	78,9%
αποβολή από το σχολείο	24,8%	4,7%	3,6%	3,8%
αποβολή από τα σχολεία του νομού ή της περιφέρειας		,1%	,1%	,9%
αποβολή από τα σχολεία περισσότερων της μιας περιφέρειας				,1%
αποβολή από όλα τα σχολεία του κράτους	1,3%	1,9%	1,0%	1,0%
ποινή διαγωγή επίμεμπτη		1,0%	,8%	1,8%
ποινή διαγωγή κακή		,1%	1,2%	,8%
Total	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Η ύπαρξη μεγάλου αριθμού κελιών με μηδενικές τιμές δεν επιτρέπει τον έλεγχο των υποθέσεων. Ο παραπάνω πίνακας παρατίθεται μόνο για την παρουσίαση των επιμέρους ποσοστών.

Αν εξετάσουμε πώς διαφοροποιείται το ύψος των ποινών στις περιόδους στην μεταβλητή «*ημέρες προσωρινής αποβολής από 1 ως 300*» ημέρες, που αποτελεί και το συχνότερο είδος ποινής σε όλες τις περιόδους, παίρνουμε το παρακάτω αποτέλεσμα:

Πίνακας Γ37. Περιγραφικές στατιστικές και έλεγχος μέσων τιμών ΠΟΙΝΗ ημέρες προσωρινής αποβολής

	Μέγεθος δείγματος	Μέση τιμή	Τυπική απόκλιση	Std. Error	Sig.
1836-1879	80	33,63	44,288	4,952	,000
1880-1909	1290	22,13	36,746	1,023	
1910-1928	4156	11,78	38,304	,153	
1929-1949	13469	11,60	39,674	,081	
Total	18995	13,00	41,188	,104	

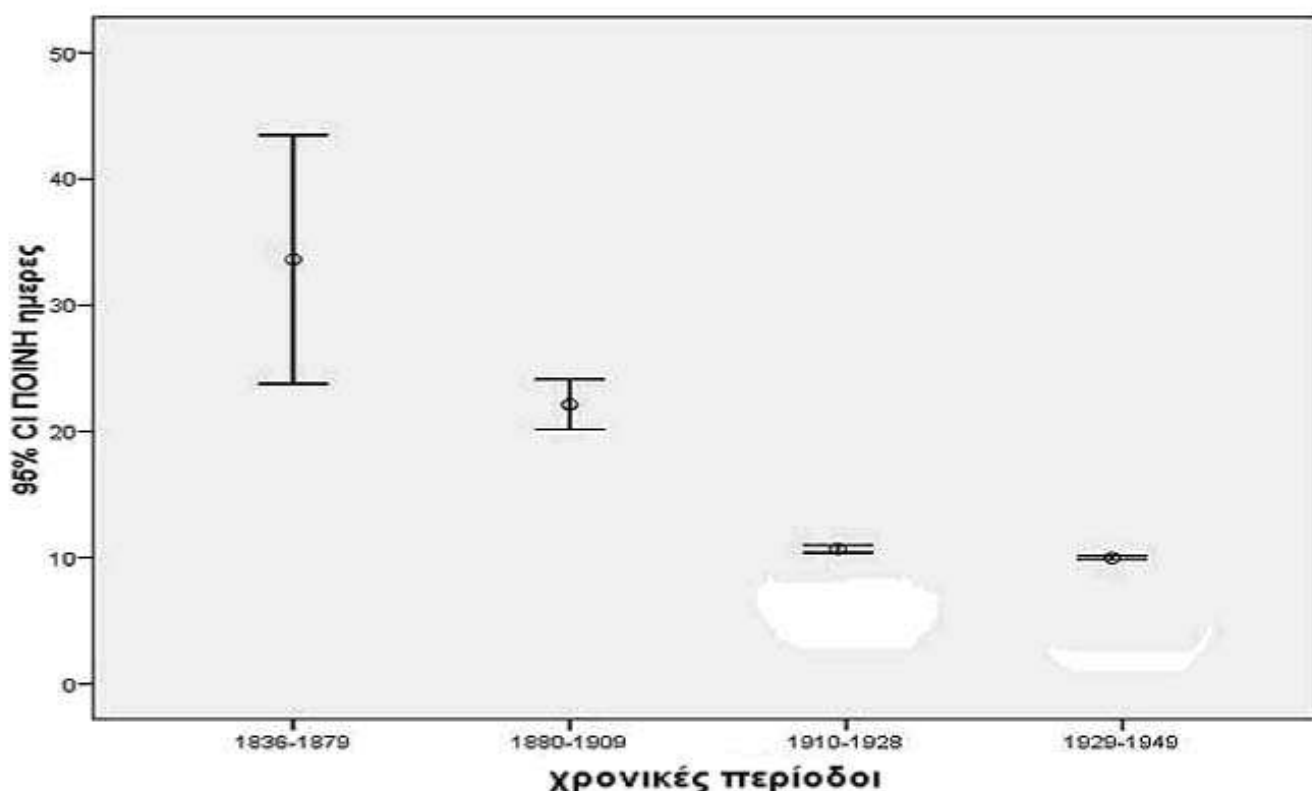
Πολλαπλές συγκρίσεις κατά Scheffe

ΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ	N	Subset for alpha = .05			
	1	2	3	1	

1929-1949	13469	11,60		
1910-1928	4156	11,78		
1880-1909	1290		22,13	
1836-1879	80			33,63

Συμπεραίνουμε ότι οι περίοδοι διαφέρουν στατιστικά μεταξύ τους ως προς τη μέση τιμή των ημερών αποβολής, με διαφορά στατιστικά σημαντική κυρίως στις δύο πρώτες περιόδους, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα αξιοπιστίας. Κατά την πρώτη περίοδο, η προσωρινή αποβολή από το σχολείο έχει μέση τιμή περίπου ένα μήνα, που αυτό στην ουσία, λόγω του ορίου των απουσιών, ισοδυναμεί με διαρκή αποβολή.

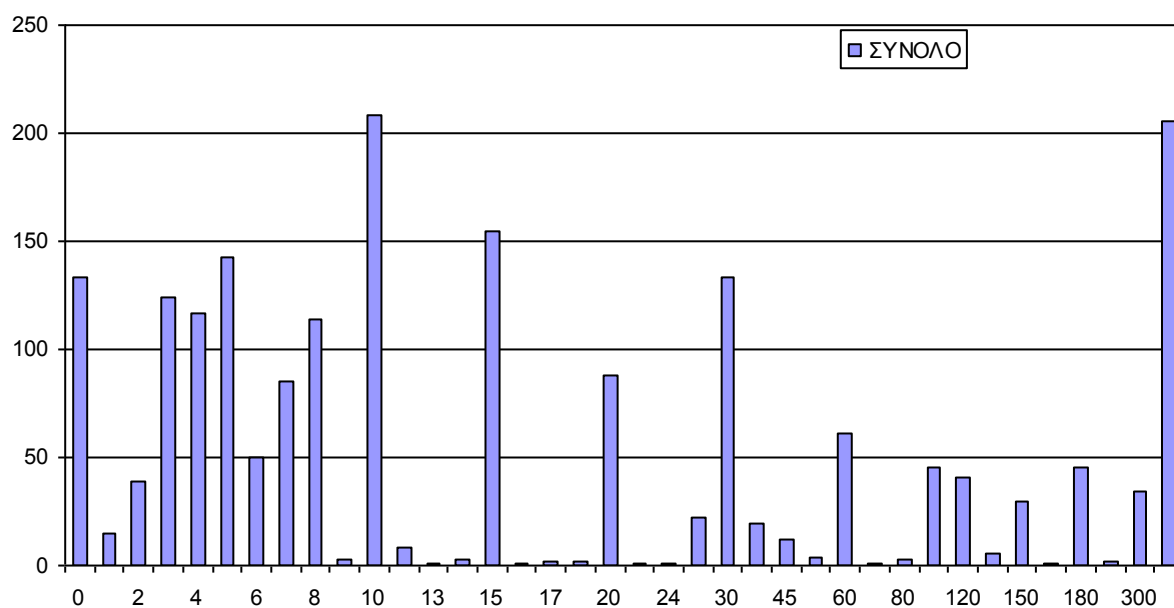
Διάγραμμα 3.5 Διάστημα εμπιστοσύνης μέσων τιμών ποινών

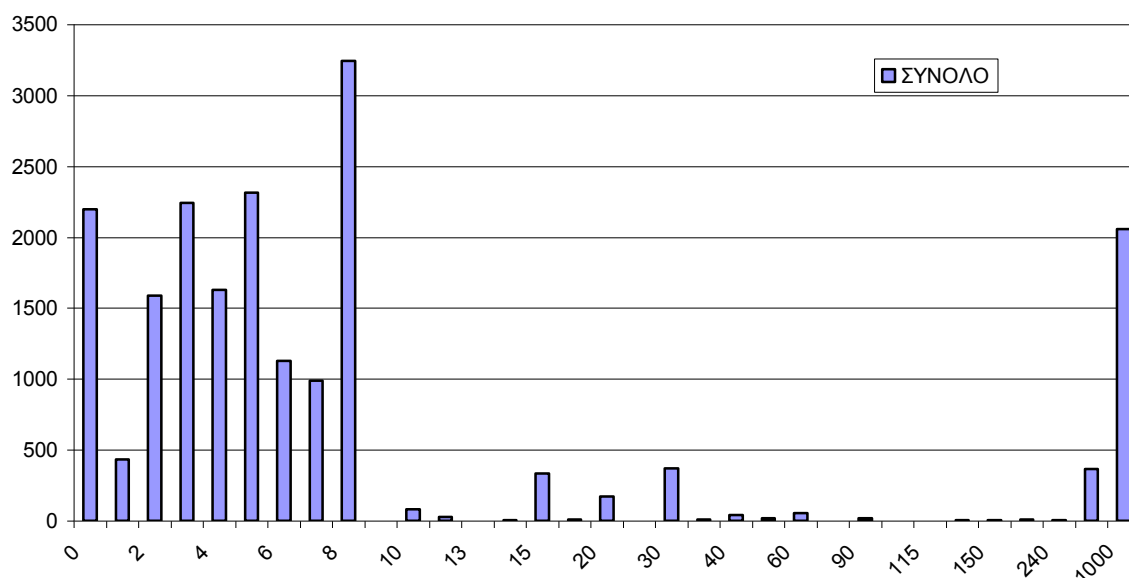
Αν θέλουμε να δούμε πώς κατανέμονται οι ποινές αναφορικά με τις ημέρες αποβολής για το συγκεκριμένο μας δείγμα κατασκευάζουμε τα επόμενα τρία διαγράμματα 3.19, 3.20, 3.21. Σε αυτά έχουμε αντιστοιχίσει επίσης το 0 με τη σημασία της ποινής μείωσης της διαγωγής σε κοσμία ή καλή, το 300 με τη σημασία της αποβολής για ένα έτος και το 1000 με τη σημασία της αποβολής για πάντα από το σχολείο ή όλα τα σχολεία ή χαρακτηρισμού της διαγωγής ως κακής ή επίμεμπτης.

Στο κοινό διάγραμμα της πρώτης και δεύτερης περιόδου φαίνεται πόσο συχνές αναλογικά είναι οι ποινές των 10, 15, 20 ημερών, του ενός και των έξι μηνών, καθώς επίσης και οι ποινές της διαρκούς απομάκρυνσης από το σχολείο. Η κατάσταση αυτή αίρεται στις δύο επόμενες περιόδους. Μετά το διάταγμα του 1912, για ποινή μεγαλύτερη των οκτώ ημερών θα έπρεπε να γνωμοδοτήσει το Υπουργείο. Κατά την τρίτη περίοδο οι ποινές πάνω από οκτώ ημέρες περιορίζονται αισθητά, αλλά στην επόμενη περίοδο αυξάνονται οι διαρκείς αποβολές από το σχολείο λόγω πολιτικών διώξεων.

Κατανομή ύψους ποινών σε ημέρες αποβολής για την περίοδο 1836-1909

Κατανομή ύψους ποινών σε ημέρες αποβολής για την περίοδο 1929-1949

Διάγραμμα 3.8 Ραβδόγραμμα κατανομής ύψους ποινών σε ημέρες αποβολής για την τέταρτη περίοδο

Οι εξοντωτικές ποινές για κάθε πειθαρχικό παράπτωμα αρχικά αποτελούσαν πάγια τακτική του σχολείου. Η ποινή δεν είχε τόσο το χαρακτήρα της διόρθωσης της συμπεριφοράς, όσο της απαλλαγής από την παρουσία του απείθαρχου μαθητή μέσα στην τάξη, ώστε το σχολείο να προχωρήσει με τους υπόλοιπους. Στην πράξη, η συμπεριφορά των μαθητών χρησιμοποιήθηκε ως μέσο μείωσης του εκπαιδευτικού χρόνου και συνέπεια τούτου ως μέσο αποκλεισμού από τη μέση εκπαίδευση και κατ' επέκταση από τις ανωτέρου επιπέδου θέσεις εργασίας.

Για να μπορέσουμε να βρούμε αν υπάρχει στατιστική σημαντικότητα στην κατανομή του ύψους των ποινών, επειδή οι διαβαθμίσεις είναι πολλές, κάνουμε τις εξής ομαδοποιήσεις, με κλιμάκωση από τις επιεικέστερες στις αυστηρότερες:

A) επίπληξη, κράτηση στο σχολείο, μείωση βαθμού ή διαγωγής σε κοσμία και καλή και προσωρινή αποβολή από 1 ως 3 ημέρες

B) προσωρινή αποβολή από 4 ως 8 ημέρες

Γ) προσωρινή αποβολή από 9 ως 30 ημέρες

Δ) προσωρινή αποβολή από 31 ως 300 ημέρες

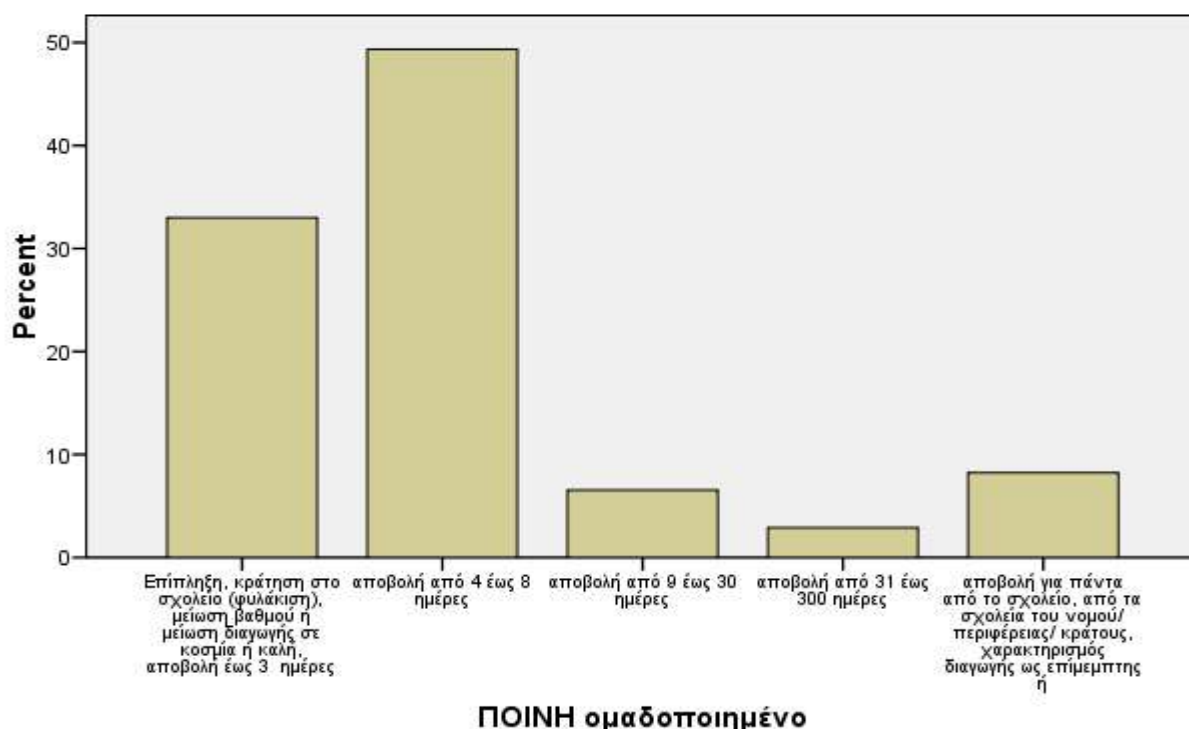
Ε) αποβολή για πάντα από το συγκεκριμένο σχολείο, από τα σχολεία του νομού ή της περιφέρειας, ή από όλα τα σχολεία του κράτους, χαρακτηρισμός διαγωγής ως επίμεμπτη ή κακή.

Οπότε προκύπτουν οι πίνακες Γ38 και Γ39 και το διάγραμμα 3.9:

Πίνακας Γ38. Κατανομή απόλυτων και σχετικών συχνοτήτων ομαδοποιημένων ποινών στο σύνολο του δείγματος

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Επίπληξη, κράτηση στο σχολείο (φυλάκιση), μείωση βαθμού ή μείωση διαγωγής σε κοσμία ή καλή, αποβολή έως 3 ημέρες	7718	33,0	33,0	33,0
ποινές	αποβολή από 4 έως 8 ημέρες	11558	49,3	49,3	82,3
	αποβολή από 9 έως 30 ημέρες	1532	6,5	6,5	88,9
	αποβολή από 31 έως 300 ημέρες	679	2,9	2,9	91,8
	αποβολή για πάντα από το σχολείο, από τα σχολεία του νομού/ περιφέρειας/ κράτους, χαρακτηρισμός διαγωγής ως επίμεμπτης ή κακής	1929	8,2	8,2	100,0
	Total	23426	100,0	100,0	

ΠΟΙΝΗ ομαδοποιημένο

Διάγραμμα 3.9 Ραβδόγραμμα κατανομής σχετικών συχνοτήτων ποινών ομαδοποιημένων ποινών στο σύνολο των αταξιών

Πίνακας Γ 39. Διπλής εισόδου ομαδοποιημένων ποινών και χρονικών περιόδων
% within χρονική περίοδος

		ΠΟΙΝΗ ομαδοποιημένο				
		Επίπληξη, κράτηση στο σχολείο, μείωση βαθμού ή μείωση διαγωγής σε κοσμία ή καλή, αποβολή έως 3 ημέρες	αποβολή από 4 έως 8 ημέρες	αποβολή από 9 έως 30 ημέρες	αποβολή από 31 έως 300 ημέρες	αποβολή για πάντα από το σχολείο(νομού /περιφέρειας /κράτους), χαρακτηρισμός διαγωγής ως επίμεμπτης ή κακή
ΧΡΟΝΙΚΕΣ	1836-1879	17,6%	13,5%	29,7%	12,8%	26,4%
ΠΕΡΙΟΔΟΙ	1880-1909	19,2%	29,0%	31,6%	12,4%	7,8%
	1910-1928	21,6%	64,4%	5,0%	2,3%	6,7%
	1929-1949	37,4%	47,5%	4,5%	2,1%	8,5%
Total		33,0%	49,3%	6,5%	2,9%	8,2%

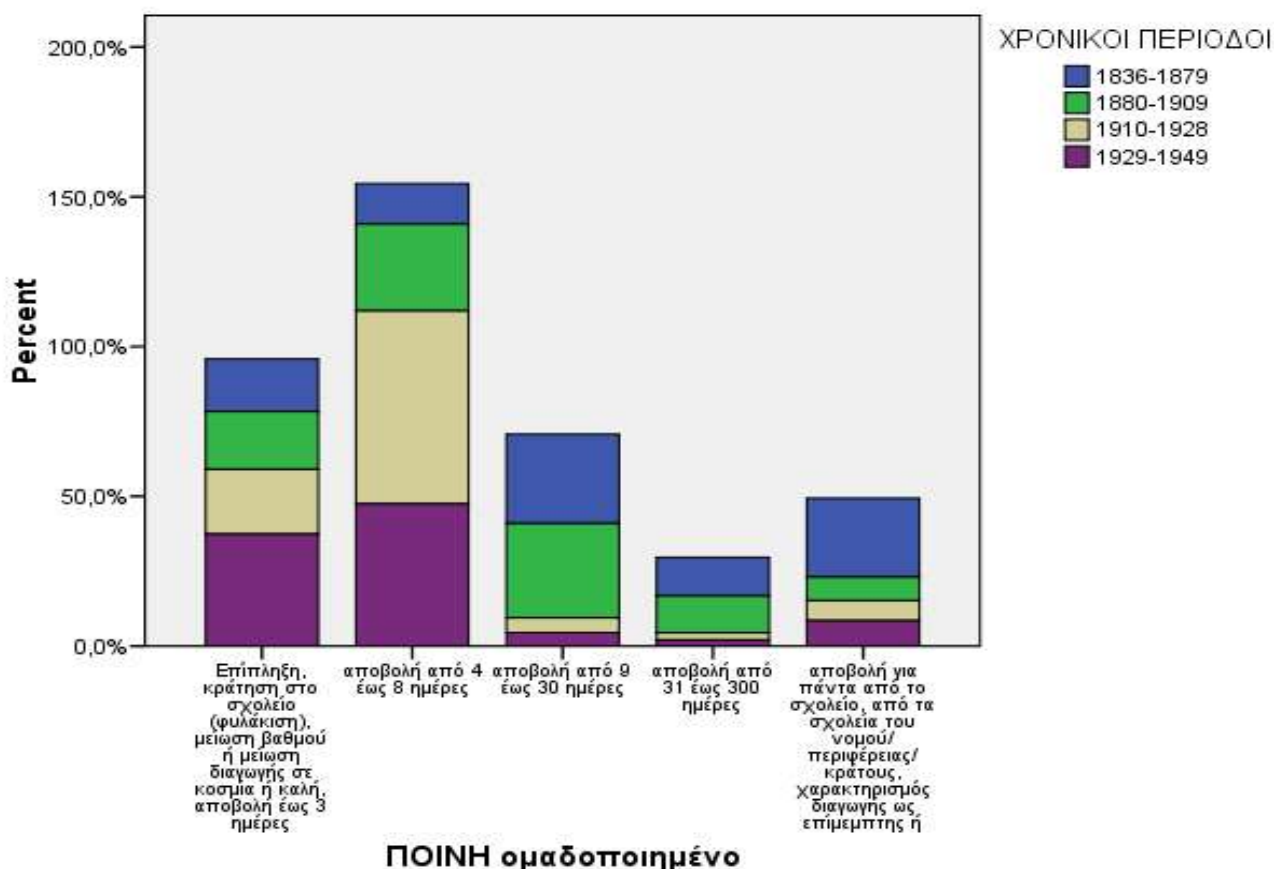
Asymp. Sig. (2-sided)=,000

Από τα αποτελέσματα προκύπτει ότι η κατανομή των ποινών διαφοροποιείται στατιστικά σημαντικά ανά περίοδο. Εξετάζοντας τον πίνακα *από κοινού κατανομών* προκύπτει ότι κατά την πρώτη και δεύτερη περίοδο εμφανίζονται αυξημένα συγκριτικά ποσοστά ως προς τις άλλες περιόδους στις αποβολές άνω των εννέα ημερών. Οι ποινές αυτές στις δύο επόμενες περιόδους εμφανίζουν όμοιες κατανομές. Αντίθετα μεταξύ τρίτης και τέταρτης περιόδου διαφοροποίηση εμφανίζεται στα ποσοστά των αποβολών από τέσσερις έως οκτώ ημέρες καθώς τα ποσοστά της κατηγορίας μειώνονται από την τρίτη στην τέταρτη περίοδο με

αντίστροφη σταδιακή αύξηση της πρώτης κατηγορίας ποινών. Επίσης στην πρώτη περίοδο είναι πολύ υψηλά και τα ποσοστά αποβολής για πάντα από το σχολείο.

Επιβεβαιώνεται ότι κατά την πρώτη και δεύτερη περίοδο οι πολύ «βαριές» ποινές είναι περισσότερες από τις άλλες δύο περιόδους και ειδικά στην πρώτη περίοδο χρησιμοποιούνταν σα μέσο αποκλεισμού από την εκπαίδευση. Κατά την τρίτη περίοδο οι ποινές περιορίζονται με άνω φράγμα τις οκτώ ημέρες και έτσι η ομάδα ποινών 4-8 ημέρες διογκώνεται. Κατά την τέταρτη περίοδο αυξάνονται οι μικρές ποινές, έως τρεις μέρες, σε βάρος των μετρίως αυστηρών, 4-8 ημέρες, ως αποτέλεσμα των νέων παιδαγωγικών αντιλήψεων του '30, ενώ οι πολύ αυστηρές ποινές -στο δείγμα μας- αυξάνονται λόγω πολιτικών διώξεων. Στη συνέχεια θα εξετάσουμε ποιες αταξίες επέσειαν τις μεγαλύτερες ποινές.

Ακολουθεί συγκριτικό ραβδόγραμμα των σχετικών συχνοτήτων ποινών του ανωτέρω πίνακα. Από το διάγραμμα 3.10 πολύ παραστατικά βλέπουμε πόσο μεγαλύτερα ποσοστά της πρώτης περιόδου βρίσκονται στις κατηγορίες αποβολών από 9 έως 30 ημέρες αποβολής και αποβολής για πάντα από το σχολείο. Αντίθετα η τέταρτη περίοδος συγκεντρώνει τα μεγαλύτερα ποσοστά της στις δύο πρώτες κατηγορίες ποινών και η τρίτη στις αποβολές από 4 έως 8 ημέρες.

Διάγραμμα 3.10 Συγκριτικά ραβδογράμματα των σχετικών συχνοτήτων ποινών

3.4.2 Οι αυστηρότερα τιμωρούμενες αταξίες

Η ανάλυση που προηγήθηκε, προβλέπει με πιθανότητα σφάλματος 1%, τη συμπεριφορά ολόκληρου του πληθυσμού ως προς τις μέσες τιμές κάποιων μεγεθών. Επομένως μας περιγράφει με μια εκτίμηση εύρους τιμών, ποιες θα ήταν οι μέσες τιμές μας αν είχαμε ερευνήσει ολόκληρο τον πληθυσμό, δηλαδή και αυτόν για τον οποίο δεν έχουν διασωθεί οι αρχειακές πηγές. Αν θέλουμε να δούμε στο συγκεκριμένο δείγμα ανά περίοδο ποιες αταξίες επισείουν τις αυστηρότερες ποινές, δηλαδή αποβολή από το σχολείο για ένα έτος και πάνω, κατασκευάζουμε τους παρακάτω πίνακες, όπου φαίνεται η απόλυτη συχνότητα των τιμωρημένων με ένα έτος και για πάντα από το σχολείο ή όλα τα σχολεία, το σύνολο των

τιμωρημένων για κάθε αταξία, καθώς και το ποσοστό των πολύ αυστηρών ποινών επί του συνόλου ταξινομημένα κατά φθίνουσα σειρά.

Πίνακας Γ40. Πρώτη και δεύτερη περίοδος: Οι αταξίες ταξινομημένες κατά αυστηρότητα ποινής

ΑΤΑΞΙΑ	Αριθμός τιμωρημένων με ποινή αποβολής:		Γενικό άθροισμα τιμωρηθέντων	Ποσοστό πολύ αυστηρών ποινών
	Ένα έτος	Για πάντα από τα σχολείο ή όλα τα σχολεία		
ΧΕΙΡΟΔΙΚΙΑ ΣΕ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	3	16	20	95,00%
ΕΡΩΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ-ΕΙΚΟΝΕΣ	1	2	4	75,00%
ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	0	22	35	62,86%
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	3	8	18	61,11%
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	1	23	51	47,06%
ΑΠΕΙΛΗ ΣΕ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	3	25	65	43,08%
ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ	6	8	33	42,42%
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	0	4	12	33,33%
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	2	4	18	33,33%
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	1	13	50	28,00%
ΨΕΥΔΗ	0	2	8	25,00%
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	0	1	5	20,00%
ΚΑΖΟΥΡΑ	3	3	31	19,35%
ΚΛΟΠΗ	1	1	11	18,18%
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	0	1	6	16,67%
ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΡΥΒΟΣ	0	3	21	14,29%
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	3	17	161	12,42%
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	2	9	132	8,33%
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	1	9	121	8,26%
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	0	6	75	8,00%
ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	0	4	67	5,97%
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	0	1	19	5,26%
ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ	0	8	163	4,91%
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	0	2	41	4,88%
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	3	6	210	4,29%
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ	1	1	58	3,45%
ΧΩΡΟΙ - ΠΑΡΕΑ	0	6	215	2,79%
ΑΛΚΟΟΛ	0	1	43	2,33%
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	0	0	154	0,00%
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	0	0	8	0,00%
ΕΡΩΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ	0	0	1	0,00%
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	0	0	1	0,00%
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	0	0	20	0,00%
ΑΠΕΡΓΙΑ	0	0	81	0,00%
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	0	0	0	
ΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	0	0	0	

Παρατηρούμε ότι σε όλες τις περιόδους τιμωρούνται αυστηρά κατά μεγάλο ποσοστό όσοι κάνουν επίθεση κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας καθηγητή, απειλούν καθηγητή ή είναι ομοφυλόφιλοι. Όμως κατά την πρώτη και δεύτερη περίοδο αυστηρά τιμωρούνται επίσης η λεκτική ερωτική έκφραση, η υλική ζημία, οι υβριστικές φράσεις, η αντιγραφή και η εξαπάτηση. Στην τρίτη περίοδο αναδύεται και η ερωτική σχέση σαν πολύ αυστηρά τιμωρητέα πράξη, ενώ η αντιγραφή υποχωρεί. Στην τέταρτη περίοδο η ερωτική σχέση και η πολιτική δράση φτάνουν να τιμωρούνται με την αυστηρότητα εγκληματικών

πράξεων.

Πίνακας Γ41. Τρίτη περίοδος: Οι αταξίες ταξινομημένες κατά αυστηρότητα ποινής

ΑΤΑΞΙΑ	Αριθμός τιμωρημένων με ποινή αποβολής:		Γενικό άθροισμα τιμωρηθέντων	Ποσοστό πολύ αυστηρών ποινών
	Ένα έτος	Για πάντα από τα σχολείο ή όλα τα σχολεία		
ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	0	22	27	81,48%
ΧΕΙΡΟΔΙΚΙΑ ΣΕ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	2	17	26	73,08%
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	3	27	45	66,67%
ΑΠΕΙΛΗ ΣΕ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	6	82	139	63,31%
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	1	32	57	57,89%
ΕΡΩΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ	3	2	12	41,67%
ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ	3	12	42	35,71%
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	1	12	49	26,53%
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	1	5	24	25,00%
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	2	21	95	24,21%
ΚΛΟΠΗ	0	12	58	20,69%
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ -ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ	1	4	32	15,63%
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	0	9	62	14,52%
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	0	12	84	14,29%
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	2	1	22	13,64%
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	0	10	93	10,75%
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	0	5	47	10,64%
ΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ	0	2	23	8,70%
ΨΕΥΔΗ	1	4	58	8,62%
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	4	15	230	8,26%
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	0	16	199	8,04%
ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ	27	8	552	6,34%
ΑΠΕΡΓΙΑ	16	8	500	4,80%
ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	1	3	85	4,71%
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	4	12	360	4,44%
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	1	10	258	4,26%
ΧΩΡΟΙ - ΠΑΡΕΑ	1	17	517	3,48%
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	0	6	190	3,16%
ΚΑΖΟΥΡΑ	1	3	166	2,41%
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	1	4	259	1,93%
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	1	9	586	1,71%
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	0	1	77	1,30%
ΑΛΚΟΟΛ	1	0	83	1,20%
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	0	0	22	0,00%
ΕΡΩΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ-ΕΙΚΟΝΕΣ	0	0	28	0,00%
ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΡΥΒΟΣ	0	0	51	0,00%
ΣΥΝΟΛΟ	84	403	5158	

Πίνακας Γ42. Τέταρτη περίοδος: Οι αταξίες ταξινομημένες κατά αυστηρότητα ποινής

ΑΤΑΞΙΑ	Αριθμός τιμωρημένων με ποινή αποβολής:		Γενικό άθροισμα τιμωρηθέντων	Ποσοστό πολύ αυστηρών ποινών
	Ένα έτος	Για πάντα από τα σχολείο ή όλα τα σχολεία		
ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΖΩΗΣ	0	17	21	80,95%
ΧΕΙΡΟΔΙΚΙΑ ΣΕ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	2	21	29	79,31%
ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	4	19	34	67,65%

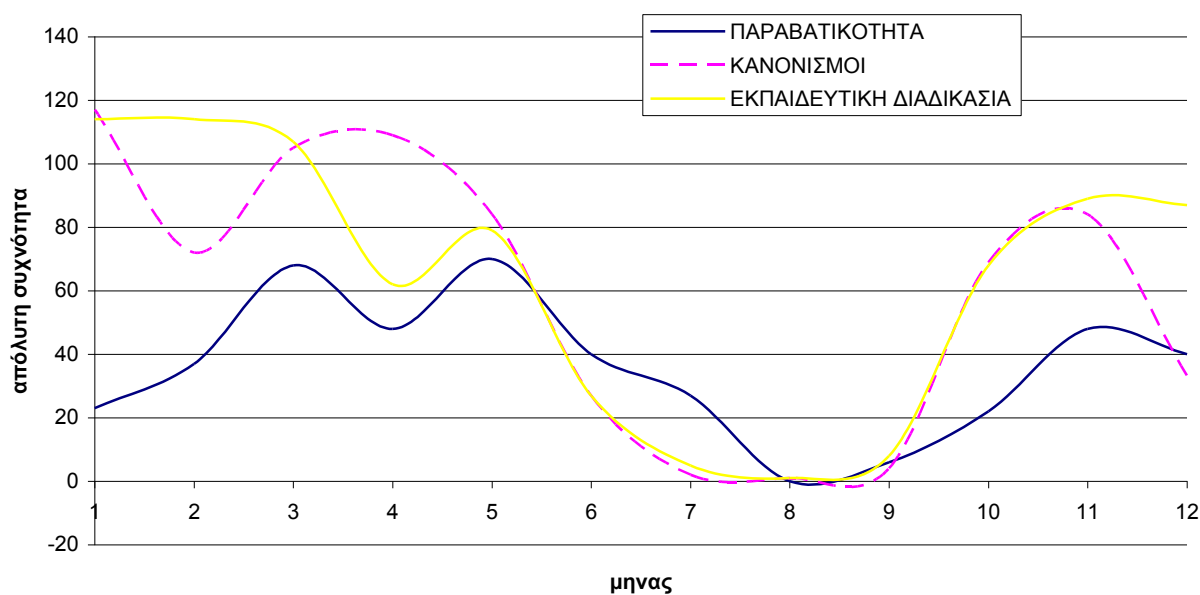
ΕΡΩΤΙΚΗ. ΣΧΕΣΗ	8	25	52	63,46%
ΑΠΕΙΛΗ ΣΕ ΚΑΘΗΓΗΤΗ	7	62	158	43,67%
ΠΟΛΙΤΙΚΗ	9	54	148	42,57%
ΟΠΛΟΦΟΡΙΑ	13	14	68	39,71%
ΚΛΟΠΗ	8	26	119	28,57%
ΒΛΑΣΦΗΜΙΑ	3	13	56	28,57%
ΥΛΙΚΗ ΖΗΜΙΑ	7	23	113	26,55%
ΕΞΑΠΑΤΗΣΗ	0	11	45	24,44%
ΕΡΩΤΙΚΕΣ. ΦΡΑΣΕΙΣ-ΕΙΚΟΝΕΣ	0	4	18	22,22%
ΥΒΡΙΣΤΙΚΕΣ ΦΡΑΣΕΙΣ	3	7	46	21,74%
ΜΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	0	2	12	16,67%
ΑΠΟΔΟΚΙΜΑΣΙΑ	0	6	44	13,64%
ΕΡΩΤΙΚΗ. ΕΠΙΣΤΟΛΗ	1	6	59	11,86%
ΤΥΧΕΡΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ	8	40	411	11,68%
ΣΕΞ. ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	4	7	109	10,09%
ΑΥΘΑΔΕΙΑ	6	22	331	8,46%
ΑΛΚΟΟΛ	1	8	109	8,26%
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	4	16	250	8,00%
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	9	13	277	7,94%
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ	4	11	216	6,94%
ΑΝΑΡΜΟΣΤΗ	3	14	289	5,88%
ΨΕΥΔΗ,	0	2	34	5,88%
ΚΑΠΝΙΣΜΑ	5	10	274	5,47%
ΕΜΦΑΝΙΣΗ	2	2	94	4,26%
ΔΙΑΤΑΡΑΞΗ ΤΑΞΗΣ	1	11	354	3,39%
ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ ΣΕ ΣΥΜΜΑΘΗΤΗ	1	2	95	3,16%
ΣΚΑΣΙΑΡΧΕΙΟ	2	6	259	3,09%
ΧΩΡΟΙ - ΠΑΡΕΑ	6	18	814	2,95%
ΠΟΔΗΛΑΤΟ	0	1	38	2,63%
ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ -ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ	0	1	45	2,22%
ΚΑΖΟΥΡΑ	0	2	127	1,57%
ΑΠΕΡΓΙΑ	0	1	427	0,23%
ΟΜΑΔΙΚΟΣ ΘΟΡΥΒΟΣ	0	0	22	0,00%

3.5 Συσχέτιση των αταξιών με την εποχή του έτους

Αν θέλουμε να ελέγξουμε στο συγκεκριμένο δείγμα μας πώς συσχετίζεται η εμφάνιση αταξιών με την εποχή του έτους, δεν έχουμε παρά να εκφράσουμε το σύνολο των περιπτώσεων κάθε κατηγορίας σε συνάρτηση με το μήνα που καταγράφηκαν.

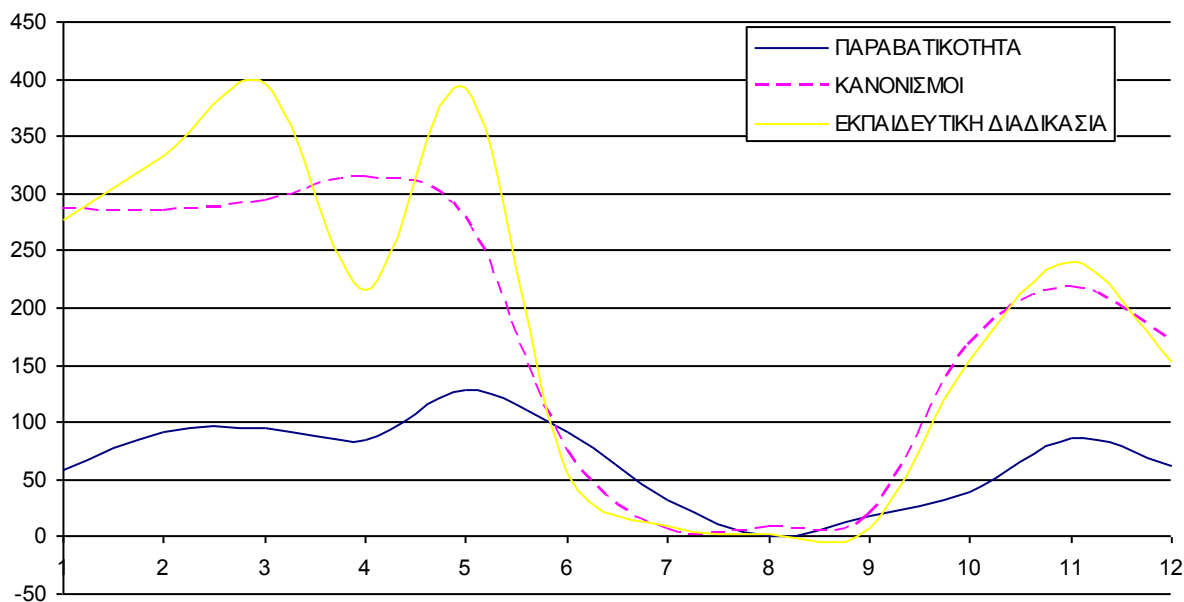
Τα ευρήματα του πρώτου διαγράμματος δεν συμβαδίζουν με τις άλλες δύο επόμενες περιόδους, λόγω ελλείψεων στο δείγμα. Από το διάγραμμα 3.12 παρατηρούμε ότι οι παραβάσεις που σχετίζονται με την εκπαιδευτική διαδικασία μειώνονται κατά τις διακοπές των Χριστουγέννων και του Πάσχα, ενώ οι παραβάσεις των κανονισμών μένουν σταθερές, γιατί ο μαθητής ελέγχεται ως προς αυτούς ακόμη και στις διακοπές. Στο διάγραμμα 3.13 φαίνεται να αυξάνονται όλες οι παραβάσεις το Νοέμβρη, επειδή στις αρχές του σχολικού έτους οι σύλλογοι είναι πιο αυστηροί για εκφοβισμό, το Μάρτη και το Μάη. Η πολύ μεγάλη διαφοροποίηση στην κατηγορία εκπαιδευτική διαδικασία το Μάρτη, οφείλεται στην απεργία του 1935.

μεταβολή αταξιών στη διάρκεια του σχολικού έτους περίοδος 1836-1909

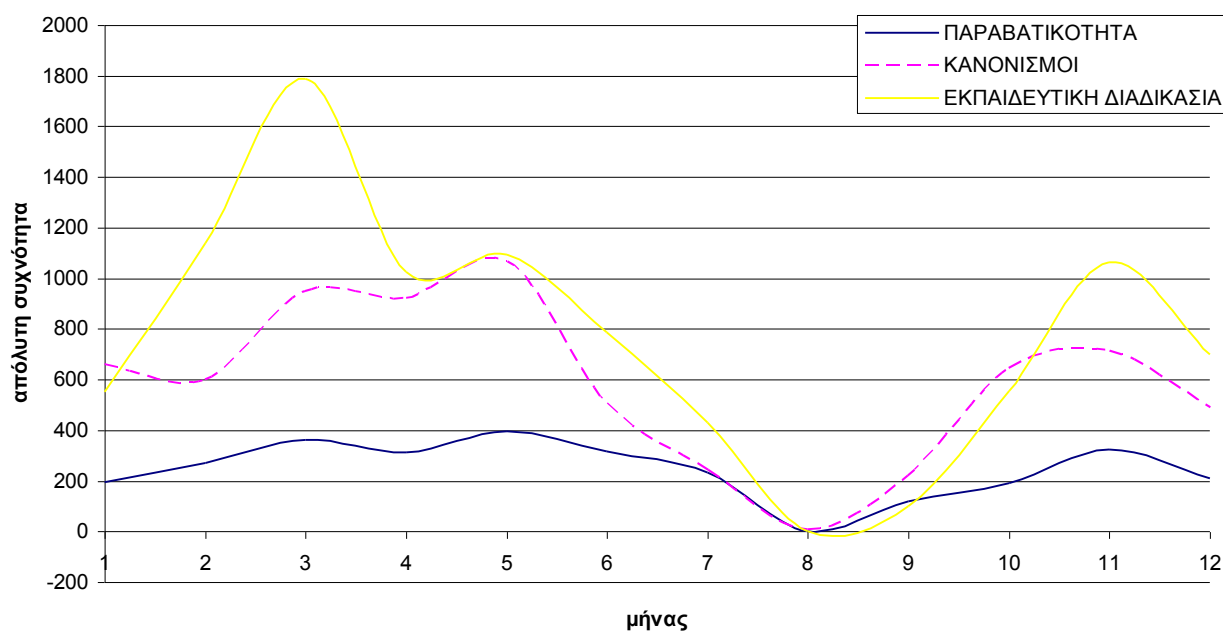
Διάγραμμα 3.11 Αριθμός τιμωρημένων ανά μήνα για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών κατά την περίοδο 1836-1909.

μεταβολή αταξιών στη διάρκεια του σχολικού έτους περίοδος: 1910-1928

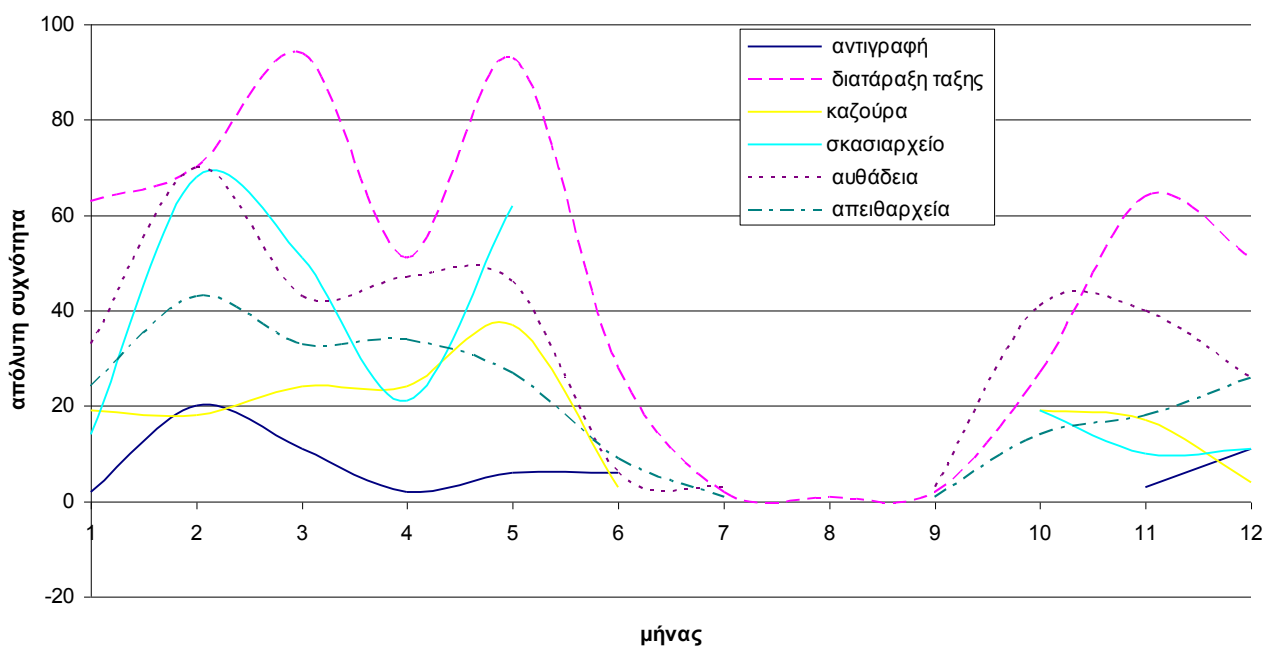
Διάγραμμα 3.12. Αριθμός τιμωρημένων ανά μήνα για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών κατά την περίοδο 1910-1928.

μεταβολή αταξιών στη διάρκεια του σχολικού έτους περίοδος 1929-1949

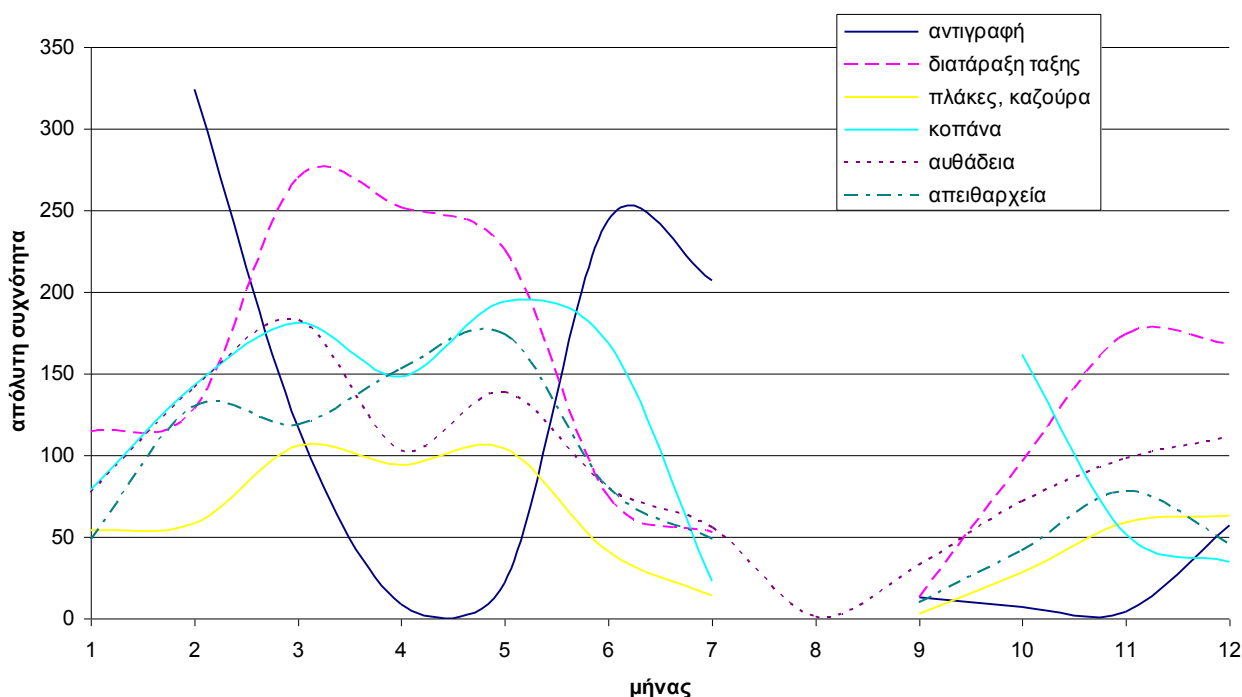
Διάγραμμα 3.13. Αριθμός τιμωρημένων ανά μήνα για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών κατά την περίοδο 1929-1949.

μεταβολή αταξιών στη διάρκεια του σχολικού έτους περίοδος: 1910-1929

Διάγραμμα 3.14 Αριθμός τιμωρημένων ανά μήνα για αταξίες σχετικές με την εκπαιδευτική διαδικασία κατά την τρίτη περίοδο

μεταβολή αταξιών στη διάρκεια του σχολικού έτους περίοδος: 1929-1949

Διάγραμμα 3.15. Αριθμός τιμωρημένων ανά μήνα για αταξίες σχετικές με την εκπαιδευτική διαδικασία κατά την τέταρτη περίοδο.

Αναλύοντας τα επί μέρους στοιχεία της εκπαιδευτικής διαδικασίας στην τρίτη και την τέταρτη περίοδο παρατηρούμε τη θεαματικότερη διαφοροποίηση της αντιγραφής μεταξύ των δύο περιόδων κατά τον 2ο και 6ο μήνα, μετά τη μεταρρύθμιση του 1929.

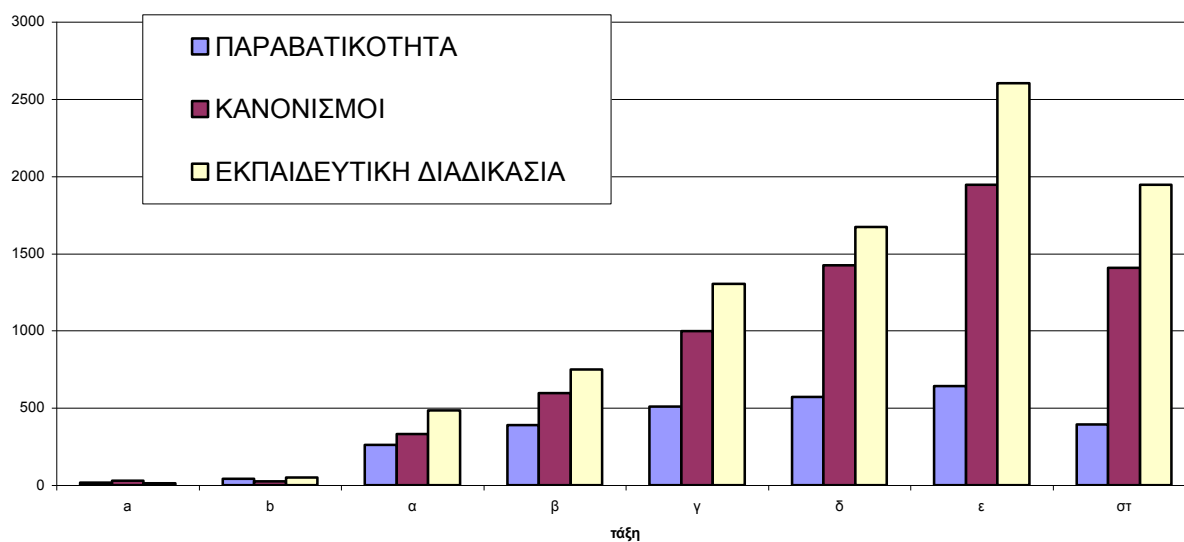
3.6 Διαφοροποίηση με την τάξη φοίτησης

Επειδή μέχρι το 1929 στην παλιά Ελλάδα ίσχυε το τετρατάξιο γυμνάσιο ενώ στις νέες χώρες το εξατάξιο, θα εξετάσουμε τη διαφοροποίηση με τη τάξη στην τρίτη περίοδο μόνο. ...

Η τρίτη περίοδος παρουσιάζει συνεχείς αλλαγές ως προς τη διάρθρωση του γυμνασίου. Στο διάγραμμα αντιστοιχίσαμε τις ισότιμες τάξεις. Οι α, β, αντιστοιχούν στην Α' και Β' νέου τύπου (επόμενη μετά την Δ' δημοτικού), ενώ οι επόμενες α, β, γ, δ, ε, στ αντιστοιχούν στις έξι τάξεις του γυμνασίου όπως ορίστηκαν μετά το 1929. Αν θέλουμε να ελέγξουμε στο συγκεκριμένο δείγμα μας πως συσχετίζονται οι αταξίες με την τάξη φοίτησης, δημιουργούμε συγκεντρωτικό πίνακα στο Excel με τις κατηγορίες αταξιών και την τάξη φοίτησης, από όπου και κατασκευάζουμε το ραβδόγραμμα 3.16. Σε απόλυτες τιμές παρατηρούμε ότι η Ε' τάξη παρουσιάζει τις περισσότερες αταξίες σε όλες τις κατηγορίες. Επειδή οι μαθητές που φοιτούν στις τελευταίες τάξεις είναι σημαντικά λιγότεροι από αυτούς των πρώτων τάξεων, κατασκευάζουμε το επόμενο ραβδόγραμμα 3.17 σχετικών συχνοτήτων ανά εκατό εγγεγραμμένους μαθητές κάθε τάξης. Από αυτό παρατηρούμε ότι υπάρχει μια κλιμακούμενη αύξηση αταξιών από τις μικρότερες προς τις μεγαλύτερες τάξεις, ιδιαίτερα στις κατηγορίες εκπαιδευτική διαδικασία και παράβαση κανονισμών. Η «παραβατικότητα» διαφοροποιείται πολύ λιγότερο με την τάξη και επίσης η Ε' και η Στ' διαφοροποιούνται ελάχιστα μεταξύ τους. Θα πρέπει να θυμίσουμε ότι στις μικρότερες τάξεις οι σωματικές ποινές είναι πιο εύκολες και γι αυτό αποτελούν καθημερινό φαινόμενο, μη παρατηρήσιμο από την έρευνα. Στις μεγαλύτερες τάξεις ο καθηγητής διστάζει να ασκήσει σωματική βία, λόγω της ευθιξίας

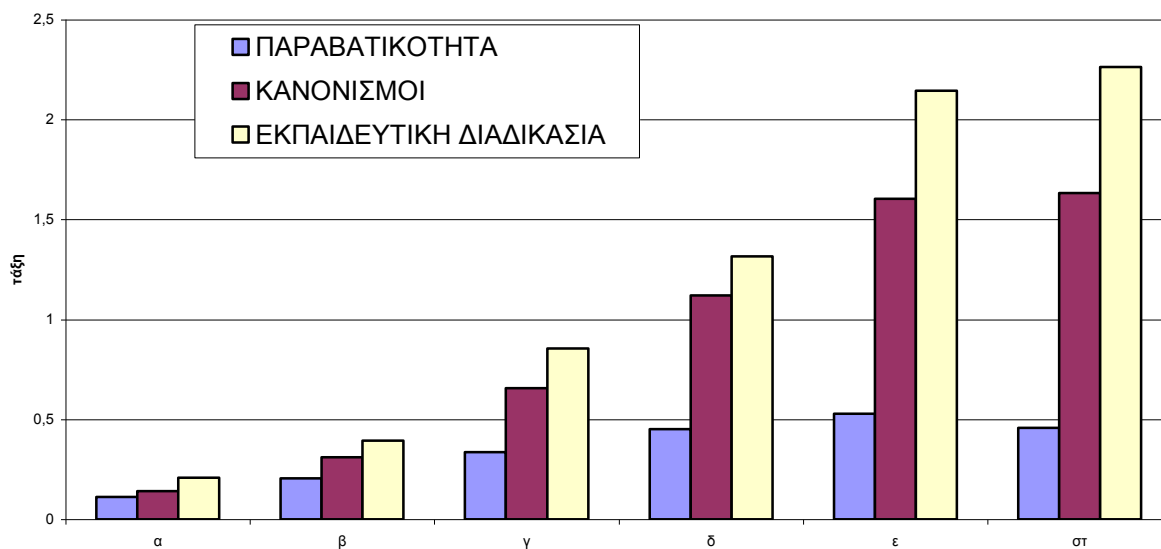
και της σωματικής ανάπτυξης των εφήβων, οπότε αναγκάζεται να εφαρμόσει τις νόμιμες ποινές.

κατανομή ατάκτων ανά τάξη φοίτησης: 1929-1949

Διάγραμμα 3.16 Απόλυτοι αριθμοί τιμωρημένων ανά τάξη και ανά κατηγορία αταξίας για την τέταρτη περίοδο

κατανομή ατάκτων ανά 100 μαθητές και τάξη φοίτησης: 1929-1949

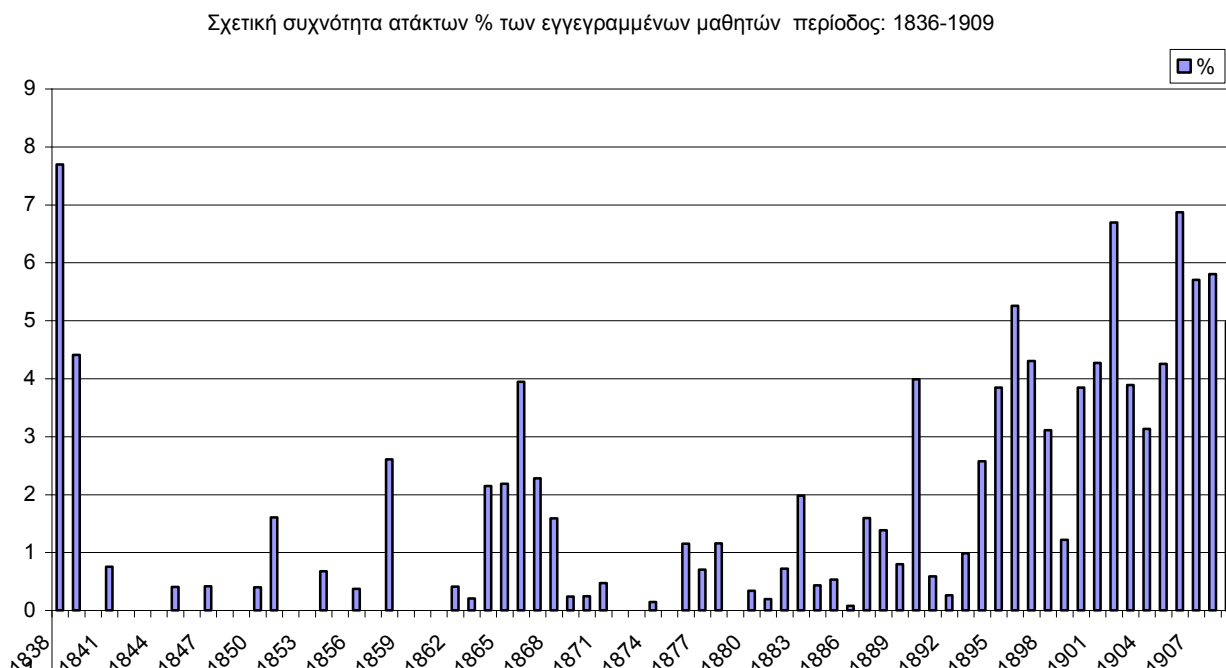

Διάγραμμα 3.17 Ποσοστά τιμωρημένων ανά 100 εγγεγραμμένους μαθητές, ανά τάξη και ανά κατηγορία αταξίας, για την τέταρτη περίοδο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

4.1 Διαχρονική μεταβολή του συνόλου των αταξιών-ιστορική ανάλυση

Στις προηγούμενες αναλύσεις επιχειρήσαμε μια πρόβλεψη για τη συμπεριφορά όλου του πληθυσμού σε κάποιες βασικές μεταβλητές. Στη συνέχεια θα ερευνήσουμε το συγκεκριμένο δείγμα προκειμένου να προσδιοριστεί η γενική τάση σε αυτό διαχρονικά. Τα συμπεράσματα αυτής της ανάλυσης δεν μπορούν να γενικευτούν, απλά περιγράφουν τι ισχύει για το σύνολο των υφισταμένων σχολείων όπου διασώζεται αρχειακό υλικό. Από τους αναλυτικούς πίνακες κατά σχολικό έτος όλων των σχολείων του δείγματος κατασκευάσαμε με τη χρήση του Excel αναφορά συγκεντρωτικού πίνακα με τις απόλυτες συχνότητες των μαθητών που τιμωρήθηκαν σε κάθε υποκατηγορία αταξίας ανά σχολικό έτος, και απ' αυτήν, πίνακα με τις σχετικές συχνότητες τιμωρημένων μαθητών επί τοις % των εγγεγραμμένων μαθητών κάθε έτους. Βάση αυτού του πίνακα κατασκευάστηκαν τα αντίστοιχα ραβδόγραμμα (βλ. διάγραμμα 3.19,3.20,3.21) στα οποία παρουσιάζουμε τη μεταβολή των ατάκτων κάθε περιόδου, ανά έτος. Με τη βοήθεια αυτών από αυτά θα κάνουμε μια ιστορική προσέγγιση, επιχειρώντας να ερμηνεύσουμε την επίδραση των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών και εκπαιδευτικών αλλαγών στην έκφραση της απειθαρχίας και της αποκλίνουσας συμπεριφοράς των μαθητών.

Διάγραμμα 3.19 Ραβδόγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας ατάκτων μαθητών επί τοις εκατό των εγγεγραμμένων, για το σύνολο των αταξιών περιόδου 1836-1909

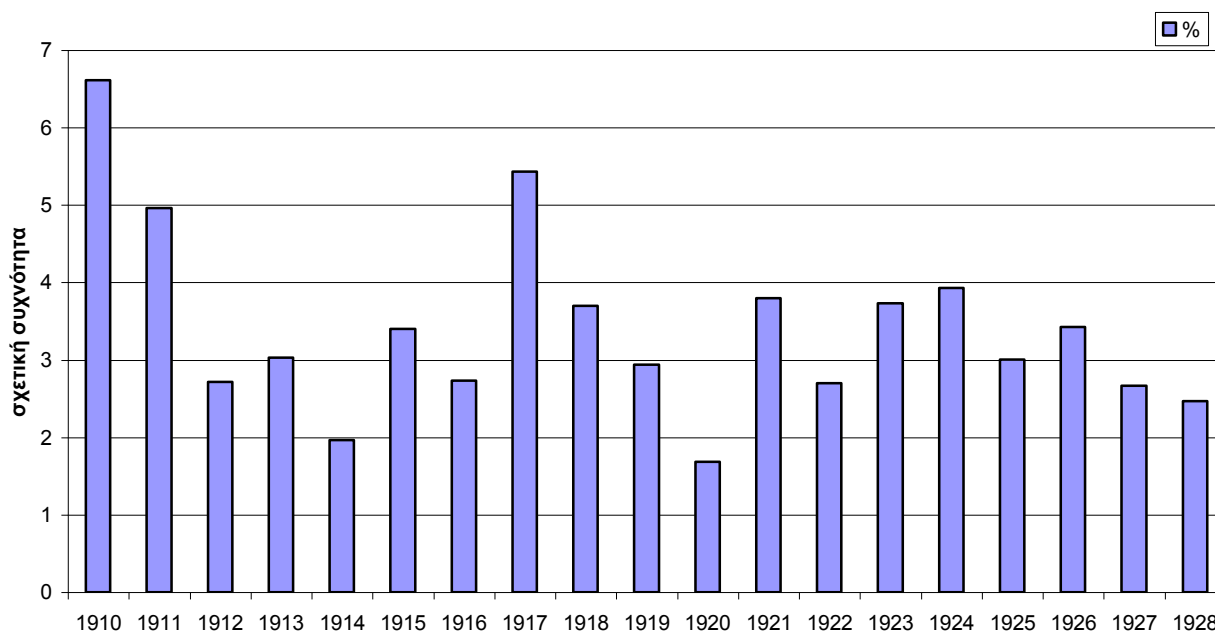
Κατά τις δύο πρώτες περιόδους, παρατηρούμε μεγάλες αποκλίσεις μέσω των τιμών από χρονιά σε χρονιά λόγω του μεγέθους του δείγματος. Στην ουσία μόλις από το 1887 και μετά έχουμε αρχειακό υλικό έντεκα σχολείων από διάσπαρτες περιοχές. Οι διακυμάνσεις από χρονιά σε χρονιά όταν έχουμε ένα μικρό αριθμό σχολείων είναι λογικές, αφού οι αταξίες επηρεάζονται και από την ικανότητα και την αυστηρότητα ή μη των καθηγητών. Αυτές εξουδετερώνονται πλήρως ως διαμορφωτικοί παράγοντες όταν το δείγμα συμπεριλαμβάνει όλα τα σχολεία δηλαδή όλους τους καθηγητές. Γενικά όμως μπορούμε να πούμε, διακινδυνεύοντας με κάποια πιθανότητα, ότι σε όσα σχολεία έχουμε στοιχεία υπάρχει μια τάση αύξησης των ατάκτων κατά τη δεκαετία πριν την αλλαγή του 19^{ου} αιώνα και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου}, μια τάση οι τιμωρημένοι ανά εκατό μαθητές να ξεπερνούν το 4% του συνόλου των εγγεγραμμένων μαθητών και αυτή δημιουργείται από τα αυξημένα ποσοστά της χαρτοπαιξίας, του καπνίσματος, της φοίτησης σε απαγορευμένους χώρους, της διατάραξης

της τάξης και της αυθάδειας. Προς το τέλος του 19^ο αιώνα (1898) ενώ έχει προηγηθεί η πτώχευση επί πρωθυπουργίας Τρικούπη (1893) και ο ατυχής ελληνοτουρκικός πόλεμος (1897), θεωρώντας πως η βελτίωση της εκπαίδευσης είναι ικανή να ξεπλύνει την ντροπή από αυτήν την ήττα, το σχολείο έσφιξε τον κλοιό στο μαθητή. Αυτό που δεν κατάφερε να του ενσταλάξει μέσα από τη «μορφωτική δύναμη των κλασικών κειμένων» και την αυστηρή ενδοσχολική πειθαρχία θα το επιχειρούσε με κατασταλτικά μέσα, με καθηγητές που αστυνομεύουν και αστυνομικούς που παιδαγωγούν.

Κατά τη τρίτη περίοδο το ραβδόγραμμα της σχετικής συχνότητας ατάκτων επί τοις εκατό των εγγεγραμμένων μαθητών παρουσιάζει μικρότερες διακυμάνσεις, επειδή το δείγμα μας είναι μεγαλύτερο, οπότε μπορούμε ασφαλέστερα να σχολιάσουμε τις εξάρσεις και τις υφέσεις. Παρατηρούμε μια απότομη μείωση του συνόλου των αταξιών από το 1910 έως το 1912 και στη συνέχεια μια «τάση» σταθεροποίησης ανάμεσα στο 3-4%, με εξαιρέσεις το 1917 προς τα πάνω και το 1920 προς τα κάτω.

Με την επανάσταση στο Γουδί το 1909, η αστική τάξη αναλαμβάνει αναμορφωτική προσπάθεια να διοργανώσει ένα αστικό φιλελεύθερο κράτος στα πρότυπα της Δύσης. Οι φιλελεύθερες τάσεις προσπαθούν να αλλάξουν το σχολείο και να το κάνουν πιο λειτουργικό, με τη συνολική πρόταση μεταρρύθμισης του 1913. Αλλαγή στα ζητήματα πειθαρχίας του σχολείου επέρχεται με διάταγμα του 1912, όπου τίθεται τέρμα στην αυθαιρεσία και στην υπερβολική αυστηρότητα των ποινών που επιβάλουν οι σύλλογοι των καθηγητών.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών περίοδος: 1909-1928

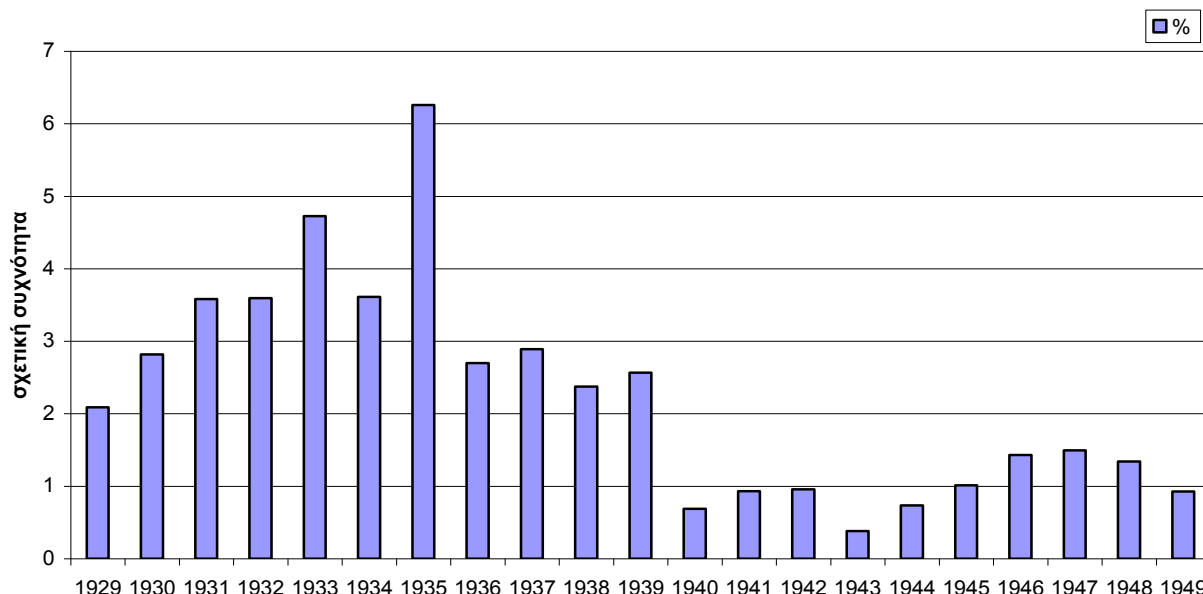

Διάγραμμα 3.20 Ραβδόγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας ατάκτων μαθητών επί τοις εκατό των εγγεγραμμένων, για το σύνολο των αταξιών της περιόδου 1910-1928.

Στη συνέχεια, η ισχυρή πόλωση της πολιτικής ζωής ανάμεσα στα 1916 και 1922, μεταφέρεται και μέσα στο σχολείο. Το 1917 μας δίνει με ανάγλυφο τρόπο ένα παράδειγμα του καθρεφτίσματος στο σχολικό χώρο των πολιτικών συμβάντων. Η παρατηρούμενη το 1917 αύξηση των αταξιών, εντάσσεται στο ευρύτερο κλίμα των πολιτικών αλλαγών και αντιπαραθέσεων της εποχής. Η περίοδος από το 1915 ως το 1922 χαρακτηρίζεται από την έντονη πολιτική πόλωση της σύγκρουσης Βενιζέλου-Κωνσταντίνου για τη στάση της χώρας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914). Ο Εθνικός Διχασμός αφήνει βαθιά σημάδια και στην εκπαίδευση. Μετά την ήττα των Φιλελευθέρων στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου του 1920 επανέρχεται ο Κωνσταντίνος στο θρόνο. Η μεταβολή συνοδεύεται από διώξεις και στο χώρο της εκπαίδευσης. Χιλιάδες δάσκαλοι διώχνονται και απολύονται ως δημοτικιστές ή βενιζελικοί. Η μείωση των αταξιών που σημειώνεται το 1920 οφείλεται στο ότι πολλά σχολεία βρέθηκαν χωρίς εκπαιδευτικό προσωπικό, λόγω των διώξεων που υπέστησαν οι βενιζελικοί καθηγητές, όταν ανέλαβαν την εξουσία οι βασιλικοί.

Κατά την περίοδο 1929-1949, όπου έχουμε και το πολυπληθέστερο δείγμα, στο σύνολο αλλά και σε όλα τα γεωγραφικά διαμερίσματα χωριστά όπως θα δούμε παρακάτω, το χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας παρουσιάζει μια έξαρση τιμωρημένων μαθητών μεταξύ 1931 και 1935. Οι εξάρσεις συγκεκριμένα του 1933 και του 1935 οφείλονται στο παράπτωμα της μαθητικής απεργίας.

Σχετική συχνότητα τιμωρημένων % μαθητών περιόδου: 1929-1949

Διάγραμμα 3.21α Ραβδόγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας ατάκτων μαθητών επί τοις εκατό των εγγεγραμμένων, για το σύνολο των αταξιών της περιόδου 1929-1949

Η δεκαετία του '30 χαρακτηρίζεται από την ύφεση που ακολούθησε το «κραχ» του 1929 σε οικονομικό επίπεδο και από τις εργατικές κινητοποιήσεις σε κοινωνικό επίπεδο. Ο εργατικός αναβρασμός είναι πιο έντονος στα αστικά κέντρα και περισσότερο στην Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη. Είναι πολύ φυσικό λοιπόν οι μαθητές ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, να συμπαρασύρονται από τις τάσεις διεκδικήσεων στην ανώτατη εκπαίδευση και στην ευρύτερη κοινωνία. Κατά την περίοδο αυτή αναδύεται σε πρώτο πλάνο η συλλογική μορφή διαμαρτυρίας των μαθητών, ως απόρροια των όσων συμβαίνουν στην κοινωνία, αλλά και των τάσεων φιλελευθεροποίησης που προσπάθησαν να εισαγάγουν στα σχολεία οι θεωρίες της Νέας Αγωγής και του σχολείου εργασίας. Η ολοένα αυξανόμενη επιρροή του κομμουνιστικού κόμματος στις πλατιές μάζες των εργατών δεν άφηνε ανεπηρέαστα τα παιδιά τους. Πολύ παραστατικά το περιγράφει αυτό ο σύλλογος του Γυμνασίου Καβάλας, της «κόκκινης» Καβάλας όπως από πολλούς αναφέρεται: «...έν Καβάλλα, πόλει τῶν ἐργατῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων μέγας ἀριθμὸς ἀέργων, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχουν μαθηταὶ κομμουνισταὶ, ἀφ' οὗ ἀκούουν τὰς ἰδέας ταύτας ἐν τῇ οἰκογενείᾳ των ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων...». Όμως ο φόβος του κράτους που επέφερε ο Ιδιώνυμος νόμος και οι μεταγενέστερες τροποποιήσεις του ανάγκαζαν τους μαθητές να είναι συγκρατημένοι. Όσοι εξέφραζαν άποψη, έστω και δειλά, υφίστανται ηθική εξόντωση.

Η απαγόρευση φοίτησης σε χώρους που κοινωνικοποιούν το μαθητή κατά τα πρότυπα της κοινωνίας και όχι της άρχουσας τάξης, αναθερμαίνεται σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, με καθηγητές, με παιδονόμους και με χωροφύλακες που εισβάλλουν παντού «...ἵνα οὕτω κατορθωθῇ καὶ σχηματισθῇ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν μαθητῶν ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ἀγρυπνος ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ γυμνασίου τοὺς παρακολουθεῖ παντοῦ καὶ ὅτι τὸ γυμνάσιο τελεῖ ἐν πλήρει γνώσει τῆς ἐκτός καὶ ἐντὸς τοῦ σχολείου διαγωγῆς των...»¹ για να ελέγξουν την προσωπική ζωή του μαθητή και να αποτρέψουν τον κίνδυνο της κοινωνικής ανατροπής από τους κομμουνιστές. Επιπλέον οι δικτατορίες ασχολούνται ιδιαίτερα με την ποινικοποίηση της εμφάνισης και της ερωτικής ζωής (μήκος φούστας 1925), σε μια κοινωνία που έχει αναγάγει τον πουριτανισμό σε ύψιστη αξία. Η

¹ Γ. Αग्रνίου πράξη 28/1943, 1^ο ΓΕΛ Αग्रνίου

δικτατορία του Μεταξά ανακόπτει τις απεργιακές κινητοποιήσεις στα σχολεία, επαναφέροντας τη μέση τιμή των ατάκτων στα επίπεδα του 1930.

Το πρώτο μισό της δεκαετίας του '40, μας δίνει αντιφατικά στοιχεία. Από τη μια οι καθηγητές μετατρέπονται σε λειτουργούς που ασκούν κοινωνικό έργο με τη λειτουργία των συσσιτίων και από την άλλη συνεχίζουν τον αστυνομευτικό ρόλο τους. Ο πόλεμος και η κατοχή (1940 - 1944) φαίνεται να μειώνουν τα ποσοστά των τιμωρηθέντων μαθητών, αλλά αυτό δεν μπορεί να αξιολογηθεί και να συγκριθεί με τα προηγούμενα χρόνια για δύο λόγους:

1) κατά την κατοχή, τα σχολεία λειτούργησαν περισσότερο ως οργανισμοί πρόνοιας για τα παιδιά παρά ως κέντρα αγωγής και μόρφωσης. Οι μαθητές αυξήθηκαν αθρόα λόγω των μαθητικών συσσιτίων (έπαψε να ισχύει ο περιορισμός κλειστού αριθμού μαθητών στο γυμνάσιο).

2) τα περισσότερα σχολεία την περίοδο της κατοχής λειτούργησαν κατά μέσο όρο περίπου τρεις μήνες το χρόνο, δηλαδή το 1/3 του σχολικού χρόνου, κυρίως ως εξεταστικά κέντρα. Σε πολλά σχολεία επίσης οι μαθητές υποχρεώθηκαν το 1943 να πληρώνουν δίδακτρα, οπότε αυτό αλλάζει τη σχέση του μαθητή με το «δημόσιο» σχολείο. Για να υπάρξει μια σύγκριση κατά αναλογία, θα πρέπει να τριπλασιάσουμε την εμφανιζόμενη σχετική συχνότητα κατά τα έτη 1940 έως 1944, αλλά αυτό δεν μπορεί να δώσει έγκυρα αποτελέσματα, επειδή ο σχολικός χρόνος έχει τις ιδιομορφίες του όπως είδαμε στη συσχέτιση των αταξιών με την εποχή του έτους. Αν παρόλα αυτά επιχειρούσαμε να κάνουμε αυτή την προσέγγιση, το αποτέλεσμα που προκύπτει είναι ανάλογο με αυτό της μεταξικής περιόδου. Δηλαδή παρά τις δύσκολες καταστάσεις του πολέμου και της κατοχής, η συμπεριφορά των μαθητών στο σύνολό της δεν διαφοροποιείται και πολύ σχετικά με την προηγούμενη περίοδο της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου.

Επίσης έχουμε να παρατηρήσουμε ότι δεν παρατηρούνται ποιοτικές αλλαγές στην αντιμετώπιση των αταξιών στην περίοδο της κατοχής από τους καθηγητές και έχουμε ποικίλα παραδείγματα όπου η απογοήτευση των μαθητών γίνεται φανερή: «γκρεμίστηκε η Ελλάδα και θέλετε και σεις να καταντήσετε έτσι το γυμνάσιον», (Λευκάδα 1940 –αυθάδεια), «αφήστε τα παιδιά διότι πεινούσι» (Πύργος 1940 –αυθάδεια), «άσε με στην πείνα μου (Αγρίνιο 1941 –απειθαρχία), «δεν έχω που να πάω» (Φιλιατρά 1940 – απαγορευμένοι χώροι), με τελείως αψυχολόγητο το περιστατικό που οδήγησε σε χειροδικία μαθητή κατά καθηγητή, ο οποίος αφού του τράβηξε το αυτί επειδή έσπρωξε συμμαθητή του, του είπε: «καίτοι Εβραίος είσαι και ταραξίας», (Βέροια 1942 –σωματική βία σε καθηγητή).

Μετά το 1945 το σχολείο προσπαθεί να ξαναβρεί τους ρυθμούς του καθώς η χώρα βγαίνει από τα συντρίμια του Β' παγκοσμίου πολέμου και μπαίνει στις οδύνες του εμφύλιου σπαραγμού. Σε αίθουσες κατεστραμμένες, όπου οι μαθητές αναγκάζονται να φέρνουν κάθισμα από το σπίτι τους, η ελλιπής λειτουργία των σχολείων επί πέντε χρόνια έχει υποβιβάσει το γνωστικό επίπεδο των μαθητών σε τέτοιο σημείο, ώστε ο συνδυασμός αυστηρότητας ως προς τη συμπεριφορά και επιείκειας ως προς την επίδοση στα μαθήματα, να καταφέρνει να διατηρεί τις ισορροπίες και χαμηλά τα ποσοστά αταξιών που σχετίζονται με την εκπαιδευτική διαδικασία. Από το 1945 και ύστερα, παρατηρείται σημαντικότερη μείωση των ατάκτων σε ποσοστό μεγαλύτερο από 50% σε σχέση με τη δεκαετία του 1930. Τα γυμνάσια κατακλύζονται από μαθητές και μαθήτριες και οι τάξεις φτάνουν συχνά τους 90 μαθητές, πολλοί από τους οποίους στέκονται όρθιοι λόγω ελλείψεων σε θρανία. Παρόλο που αυτός ο συνωστισμός θα έπρεπε να αυξήσει τα κρούσματα απειθαρχίας, παρατηρούμε το αντίθετο. Η οδύνη της κατοχής έχει αφήσει χιλιάδες θύματα, κατεστραμμένα σχολεία, γκρεμισμένα σπίτια, ορφανά και υποσιτισμένα παιδιά, που δεν έχουν ούτε την ψυχική μα ούτε και τη σωματική δύναμη να ατακτήσουν. Από την Καστοριά ως τη Σητεία οι καθηγητές μιλάνε για νηστικά παιδιά που λιποθυμούσαν μέσα στην τάξη. Ο υποσιτισμός είχε επηρεάσει την σωματική και την πνευματική τους ανάπτυξη και οι καθηγητές ήξεραν ότι δεν μπορούσαν να τα πιέσουν περισσότερο. Μάλιστα γίνεται προσπάθεια από πολλούς συλλόγους, να τηρηθεί μια στάση, που να μην οξύνει τα πνεύματα:

«...νά δίδεται προσοχή εἰς τὴν ἀποβολὴν ἀπὸ τὸ μάθημα μεγάλων τὴν ἡλικίαν μαθητῶν, διότι οὕτω τραυματίζεται ὁ ἐγωισμὸς τῶν μαθητῶν καὶ ἐνδέχεται νὰ προκληθῶσι ἐπεισόδια»¹

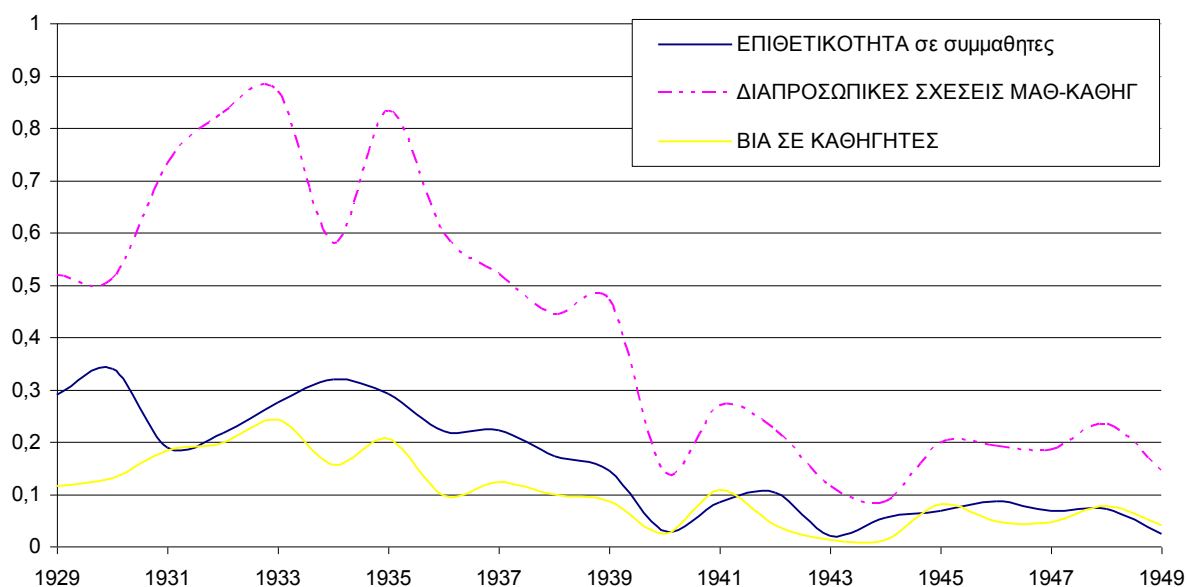
«...νά προσπαθῶμεν νὰ ἐπιβαλλώμεθα διὰ τοῦ ἥθους μας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀνωτερότητάς μας καὶ νὰ μὴ καταφεύγωμεν εἰς ὕβρεις καὶ εἰρωνίας αἱ ὁποῖαι θίγουν τὴν φιλοτιμίαν τοῦ μαθητοῦ ...»².

Ένας άλλος λόγος περαιτέρω μείωσης του συνόλου των ατάκτων είναι και η αύξηση του ποσοστού των μαθητριών, τόσο με την ίδρυση αρκετών γυμνασίων Θηλέων μετά το 1937, όσο και με την αύξηση του ποσοστού φοίτησή τους στα γυμνάσια Αρρένων μετά το 1945, Όπως είναι γνωστό τα κορίτσια γενικά είναι πιο πειθαρχημένα.

Αλλά και ο φόβος της κρατικής καταστολής ισοπεδώνει τις μαθητικές ψυχές, που αντιλαμβάνονται ότι δεν έχουν πολλά περιθώρια για όνειρα. Τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων που υπόσχονταν εργασία μόνο στους ημέτερους, στάθηκαν αποτελεσματικότερα και από τους αυστηρότερους σχολικούς κανονισμούς. Όχι βέβαια πως έλλειπαν και αυτοί, αλλά ο κλοιός γύρω από το νέο έσφιγγε πλέον από παντού. Οι νέοι της χώρας που επιθυμούσαν να «μορφωθούν» ωθούνται περισσότερο από ποτέ στην υποταγή και στον ατομισμό αν θέλουν να βρεθούν στην ελίτ της μεταπολεμικής Ελλάδας.

Στο διάγραμμα που ακολουθεί παρουσιάζεται η μεταβολή των διαπροσωπικών σχέσεων στο σχολείο (που ορίζουμε ως το σύνολο των απειλών, της λεκτικής και σωματικής βίας, της αυθάδειας, της καζούρας και της αποδοκιμασίας καθηγητών), της λεκτικής και σωματικής βίας προς τους καθηγητές, παράλληλα με τις σχέσεις μεταξύ συμμαθητών (λεκτική και σωματική βία), ως μέτρου σύγκρισης, κατά την 4^η περίοδο. Αν εξαιρέσουμε την περίοδο 1940-1944, ως μη συγκρίσιμης περιόδου λόγω υπολειπουμένης των σχολείων, μετά το 1945 φαίνεται να υπάρχει μια αισθητή βελτίωση αυτών των σχέσεων. Όμως λόγω της γνώσης των ιστορικών γεγονότων και της κοινωνικής κατάστασης, αυτό που παρουσιάζεται στην καμπύλη ως βελτίωση των σχέσεων μαθητών-καθηγητών, γνωρίζουμε ότι οφείλεται και στην καταστολή.

1929-1949

Διάγραμμα 3.21β Ποσοστά τιμωρημένων επί τοις % του συνόλου των εγγεγραμμένων μαθητών ανά έτος εξ αιτίας: των διαπροσωπικών σχέσεων καθηγητών-μαθητών, επιθετικότητας σε συμμαθητές και άσκηση βίας σε καθηγητές.

4.2 Χρονικές περιόδους που εμφανίζουν έξαρση συγκεκριμένης αταξίας

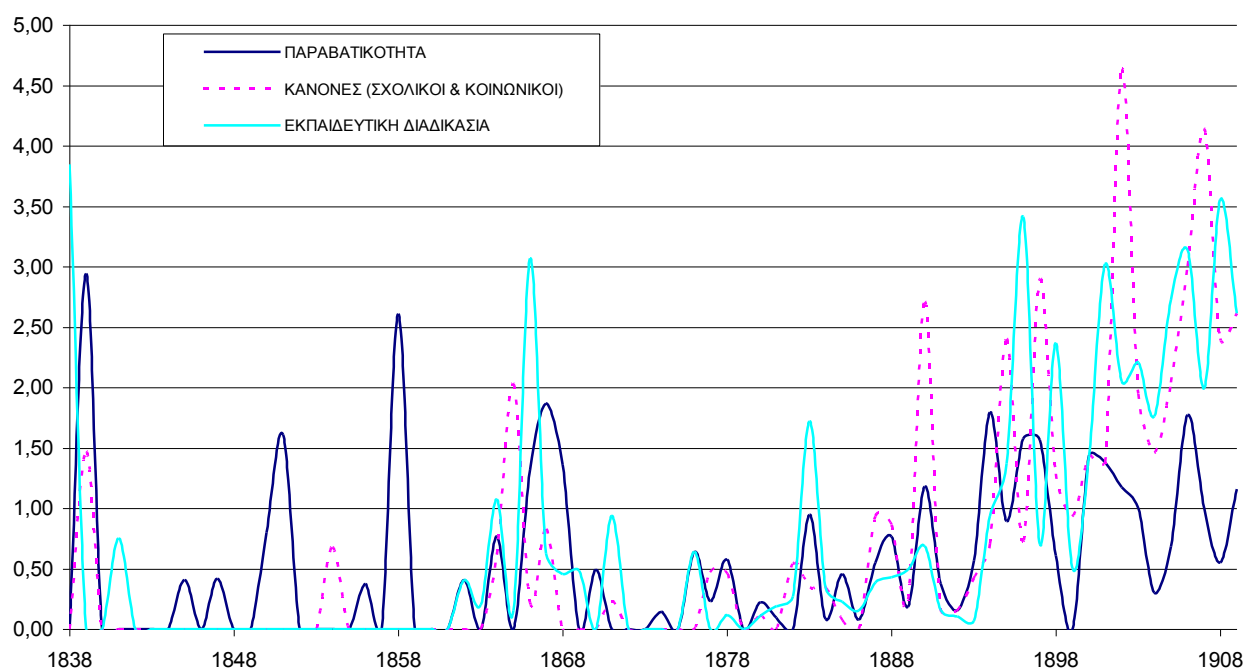
¹ Γ Αγρινίου πράξη 48/20-4-1945, 1^ο ΓΕΛ Αγρινίου

² Γ Λιβαδειάς πράξη 6/7-10-1947, 1^ο ΓΕΛ Λιβαδειάς

Σχετικά με το ερώτημα, αν υπάρχει κάποια χρονική περίοδος όπου εμφανίζεται συστηματική έξαρση κάποιας συγκεκριμένης αταξίας, κατασκευάστηκε με τη χρήση του Excel αναφορά συγκεντρωτικού πίνακα με τις απόλυτες συχνότητες των μαθητών που τιμωρήθηκαν σε κάθε υποκατηγορία αταξίας ανά σχολικό έτος, και απ' αυτήν, συγκεντρωτικός πίνακας με τις σχετικές συχνότητες τιμωρημένων μαθητών επί τοις % των εγγεγραμμένων μαθητών κάθε έτους. Βάση αυτού του πίνακα κατασκευάστηκαν χρονοδιαγράμματα για κάθε χρονική περίοδο, όπου παρουσιάζονται οι τρεις κατηγορίες αταξιών (παραβατικότητα, κανονισμοί, εκπαιδευτική διαδικασία) σε παράθεση. Για λόγους καλύτερης εποπτείας και παρατήρησης των διαφορών, όλα τα επόμενα διαγράμματα εμφανίζονται όχι με τη μορφή ραβδογράμματος, αλλά διαγράμματος διασποράς, το οποίο ενώνει σε συνεχή γραμμή όλες τις κορυφές του αντίστοιχου ραβδογράμματος.

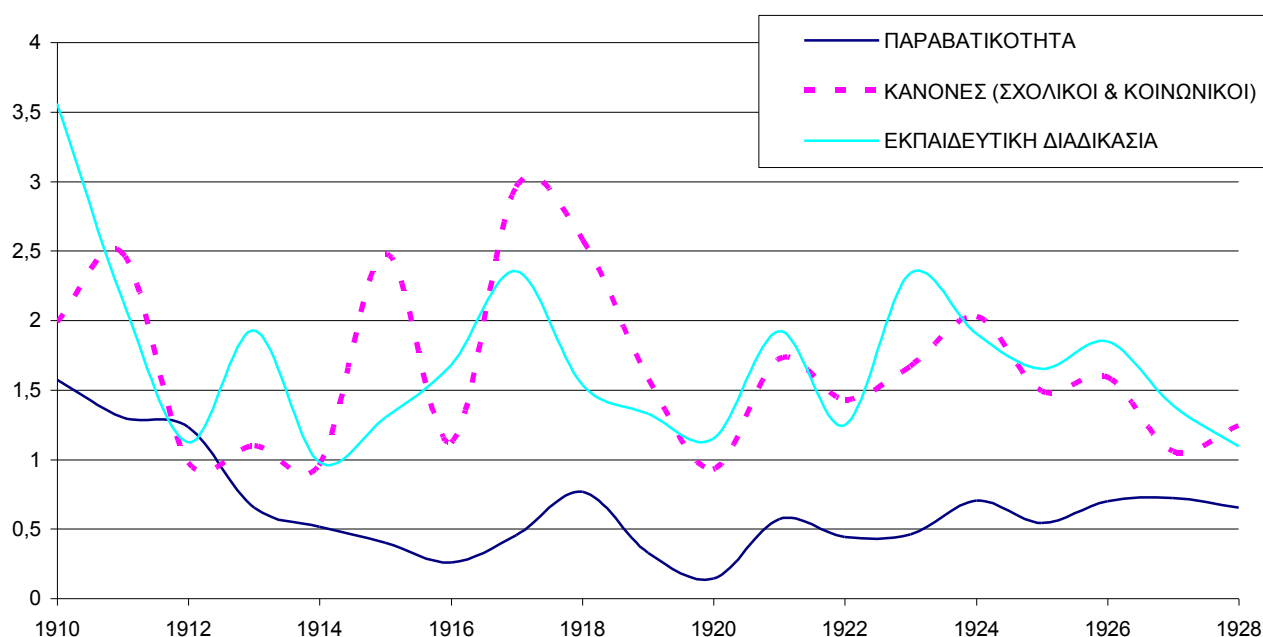
Στις πρώτες περιόδους έχουμε έντονες διακυμάνσεις των τριών κατηγοριών αταξίας, με μια τάση ομαλοποίησης της παραβατικότητας από την τρίτη περίοδο. Παρατηρούμε μια υπεροχή της καμπύλης των κανονισμών στα 1902 και 1907 (που οφείλονται το 1902 κυρίως στα τυχερά παιχνίδια και το 1907 στη φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους) και στα 1915, 1917 και 1918 (τυχερά παιχνίδια και απαγορευμένοι χώροι), αλλά οι συχνές διακυμάνσεις δεν μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για συστηματική έξαρση, όπως φαίνεται καθαρά κατά την τέταρτη περίοδο στην κατηγορία «εκπαιδευτική διαδικασία». Η σημαντική διαφορά που παρουσιάζεται από το 1933 ως το 1936, οφείλεται στην μαθητική απεργία, όπως φαίνεται και στο διάγραμμα 3.38, όπου το ποσοστό των παραβάσεων στην εκπαιδευτική διαδικασία το 1935 φτάνει στο 4,5% των εγγεγραμμένων μαθητών, ενώ αν αφαιρέσουμε την απεργία (διάγραμμα 3.39) αγγίζει μόλις το 1,3%.

σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών: 1836-1909

Διάγραμμα 3.36 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1836-1909.

σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών την περίοδο: 1910-1928

Διάγραμμα 3.37 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1910-1928.

Αν παρατηρήσουμε τα διαγράμματα διασποράς σχετικών συχνοτήτων για κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα στο σύνολό τους και με την απεργία αφαιρούμενη θα μπορούσαμε να δούμε πώς αποτυπώνονται σε σχέση με το χρόνο, ομοιότητες και διαφορές του συγκεκριμένου δείγματός μας για κάθε γεωγραφικό διαμέρισμα.

Το φαινόμενο «μαθητική απεργία», εμφανίζεται σε όλες τις εκπαιδευτικές περιφέρειες, αλλά στη Στερεά Ελλάδα παρουσιάζεται πολύ εντονότερο, όπως δείχνει οι καμπύλες του διαγράμματος 3.40. και 3.41.

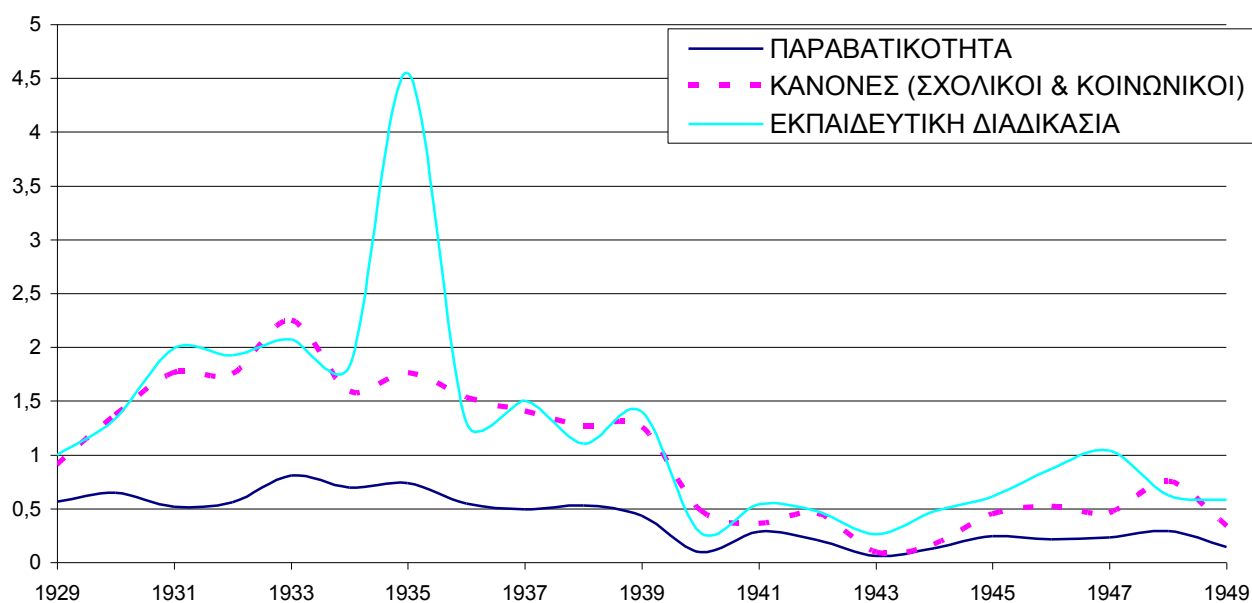
Στη Μακεδονία η απεργία εμφανίζεται και το διάστημα 1933-1935 και το 1947, αλλά το 1935 δεν έχει την ένταση που παρουσιάζεται στην Αθήνα και την Πελοπόννησο, παρόλο που η μεγάλη αυτή απεργία αρχίζει με αφορμή την απεργία που ξεκίνησαν οι φοιτητές του πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Η απλή ανάγνωση των ποσοτικών δεδομένων μπορεί να μας παραπλανήσει. Ο αριθμός των μαθητών που τελικά τιμωρούνται στη Θεσσαλονίκη είναι μικρός, επειδή εκεί υπάρχει μεγαλύτερη λαϊκή συναίνεση.

Από την ανάλυση που παρουσιάζεται στις επόμενες σελίδες φαίνονται δύο πράγματα:

1) στην απεργία του 1935 οι μαθητές της Στερεάς Ελλάδας, δηλαδή κυρίως του Πειραιά και της Αθήνας, πρωταγωνιστούν. Η οικονομική κρίση μετά την πτώχευση της χώρας έχει εντονότερες συνέπειες στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου τα εργατικά συνδικάτα προκηρύσσουν καθημερινά απεργίες. Οι κοινωνικές διεκδικήσεις καθρεφτίζονται στα σχολεία των αστικών περιοχών και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στην Αθήνα και τον Πειραιά.

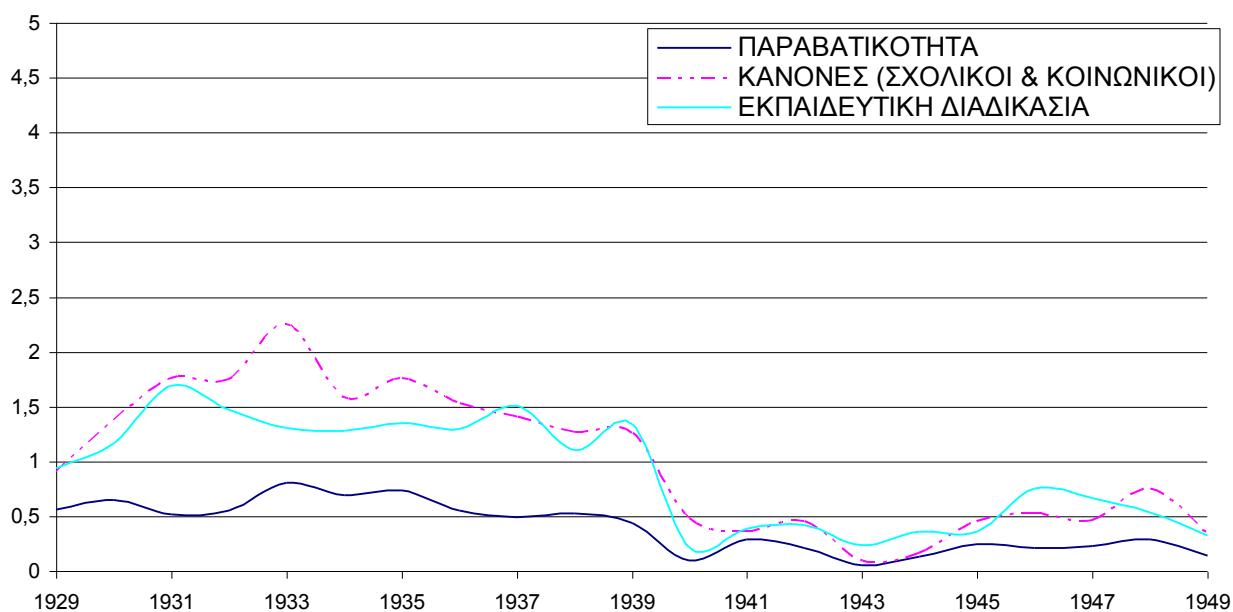
2) στη Στερεά Ελλάδα, αν εξαιρέσουμε την απεργία, η σχετική συχνότητα των ατάκτων παραμένει σε όλη την τέταρτη περίοδο σταθερά πολύ χαμηλή και με μικρές διακυμάνσεις και αυτό είναι κάτι που δεν παρατηρείται στα άλλα γεωγραφικά διαμερίσματα, παρότι ειδικά στη Μακεδονία και στην Πελοπόννησο έχουμε ένα εξίσου μεγάλο δείγμα σχολείων, που θα μπορούσε να μηδενίσει την εξάρτηση του ποσοστού των ατάκτων από ενδοσχολικές ιδιαιτερότητες (αυστηρότητα γυμνασιάρχη, ικανότητα καθηγητών). Αυτό επιβεβαιώνει τις διαφοροποιήσεις μεταξύ γεωγραφικών διαμερισμάτων όχι μόνο ως προς τις μέσες τιμές αλλά και χρονικά. Εκεί βέβαια όπου υπάρχει μικρός αριθμός σχολείων όπως π.χ. στις Κυκλάδες οι πολύ έντονες εξάρσεις μπορεί να έχουν ενδοσχολική αιτιολογία.

σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών την περίοδο: 1929-1949

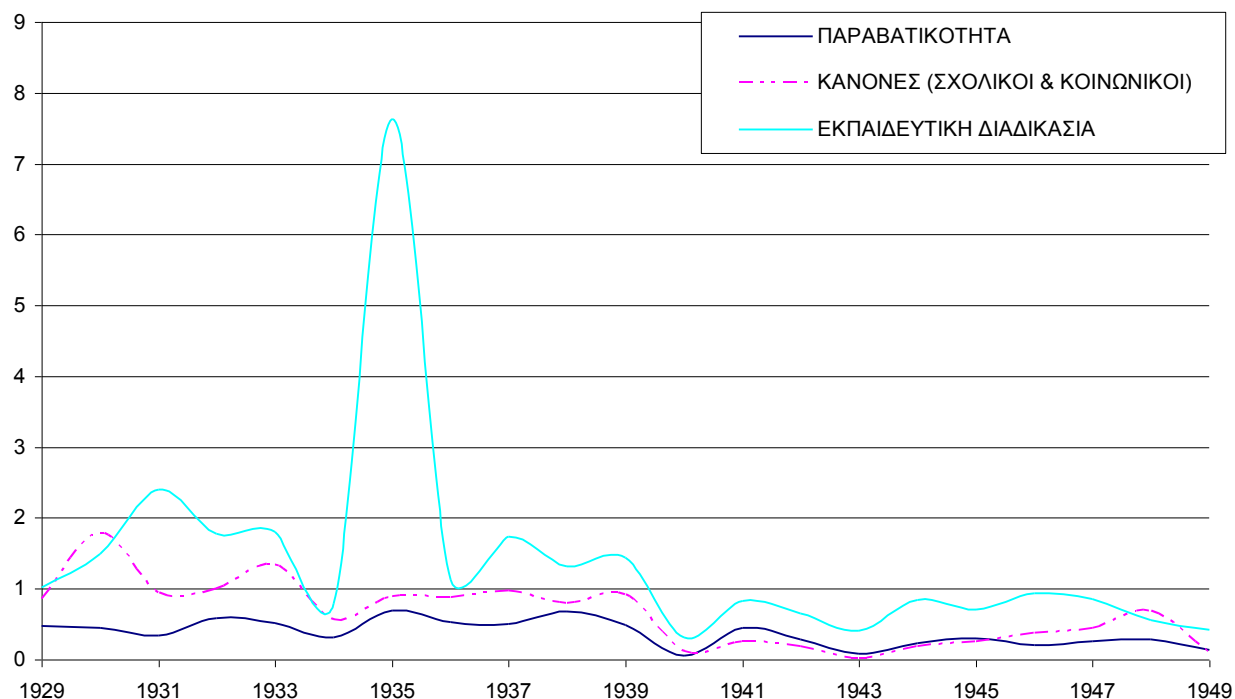
Διάγραμμα 3.38. Χρονοδιάγραμμα σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949. Η καμπύλη «εκπαιδευτική διαδικασία» παρουσιάζει αισθητή κορύφωση το 1935.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών την περίοδο: 1929-1949 εξαιρουμένης της απεργίας

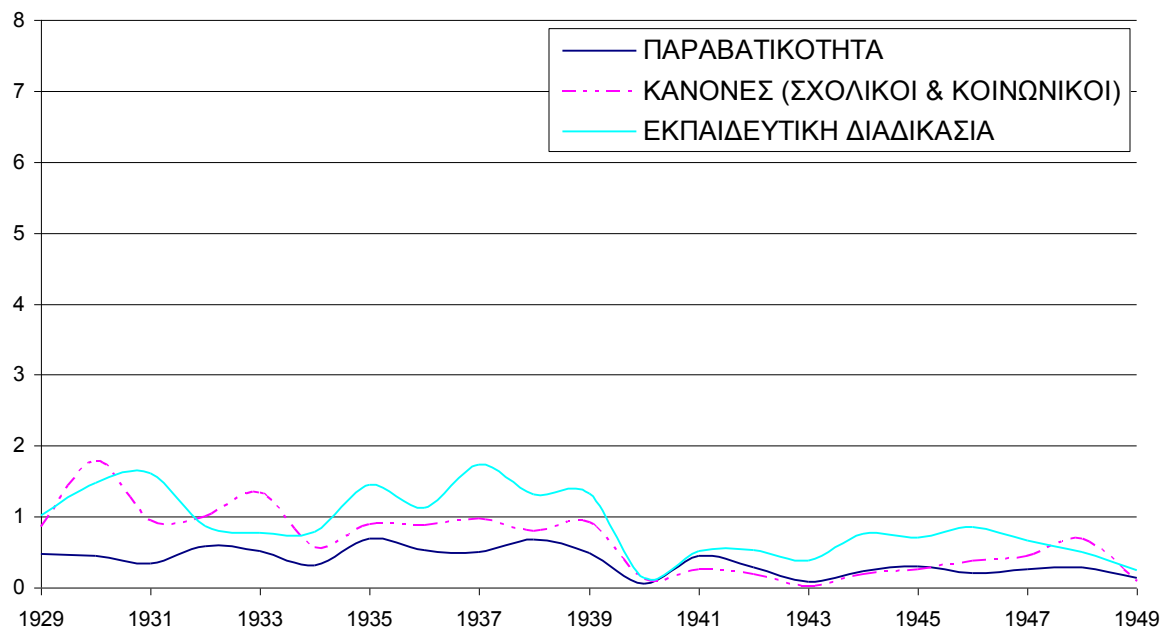
Διάγραμμα 3.39 Χρονοδιάγραμμα σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949, χωρίς την μαθητική απεργία. Παρατηρούμε ότι η καμπύλη «εκπαιδευτική διαδικασία» κατά την περίοδο 1931-1936 εξομαλύνεται, ενώ διαφοροποιείται επίσης και κατά το 1947 κατά τι.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Στερεάς Ελλάδας την περίοδο: 1929-1949

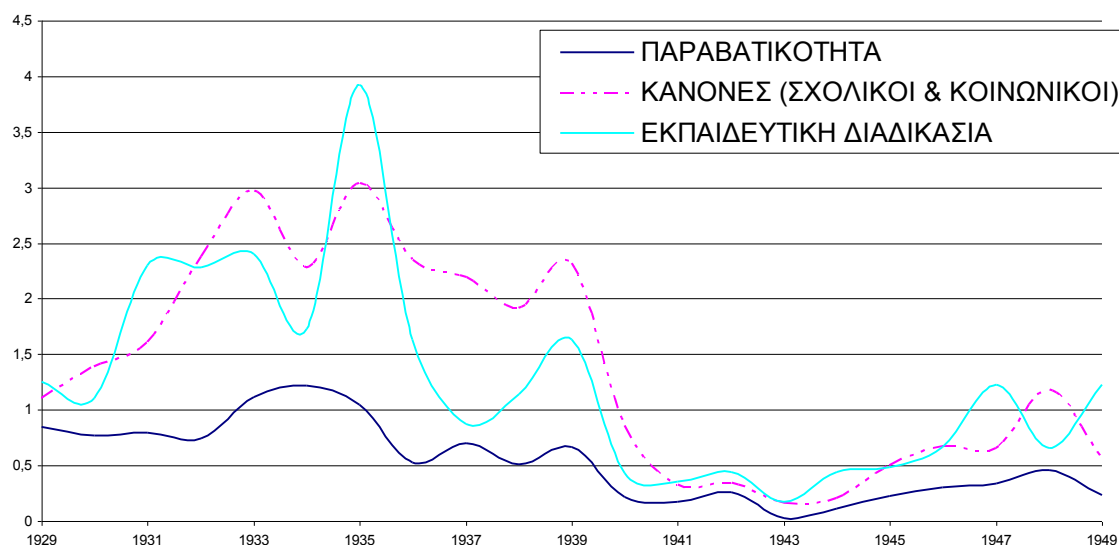
Διάγραμμα 3.40 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στη Στερεά Ελλάδα.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Στερεάς Ελλάδας την περίοδο: 1929-1949 εξαιρουμένης της απεργίας

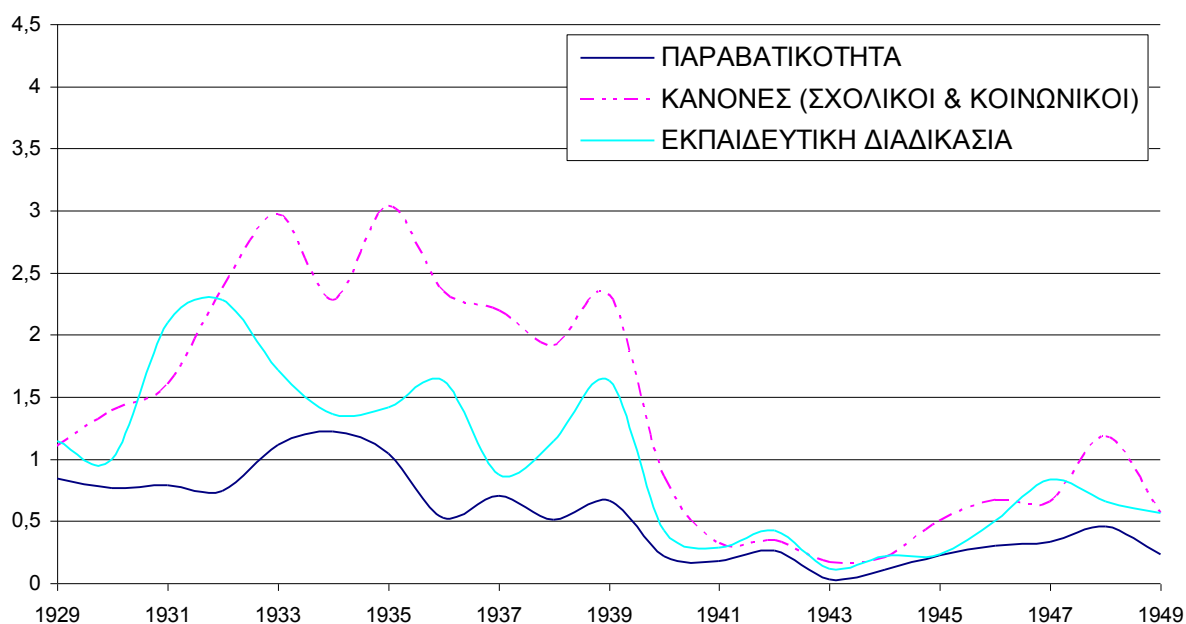
Διάγραμμα 3.41 Χρονοδιάγραμμα σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στη Στερεά Ελλάδα, χωρίς την μαθητική απεργία. Η κορυφή της «εκπαιδευτικής διαδικασίας» το 1935 σχεδόν εξαφανίζεται, ενώ μειώνεται και το 1931, 1932 και 1933

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Πελοποννήσου την περίοδο:
1929-1949

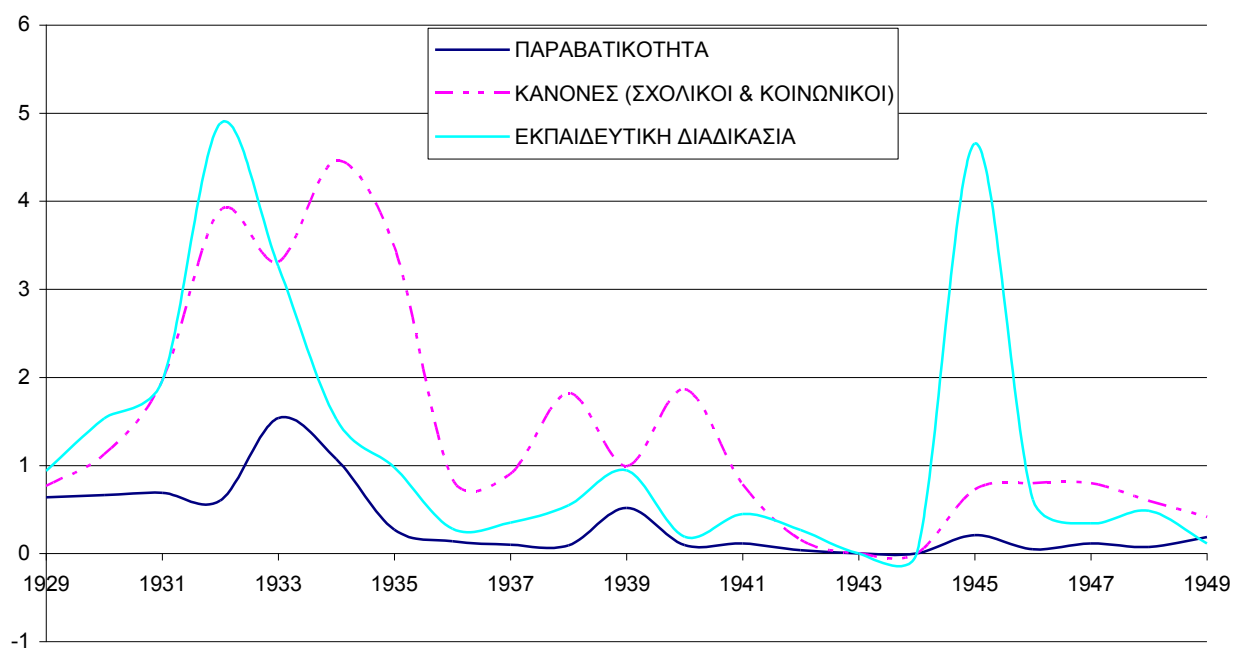
Διάγραμμα 3.42 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στη Πελοπόννησο.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Πελοποννήσου την περίοδο: 1929-1949 εξαιρουμένης της απεργίας

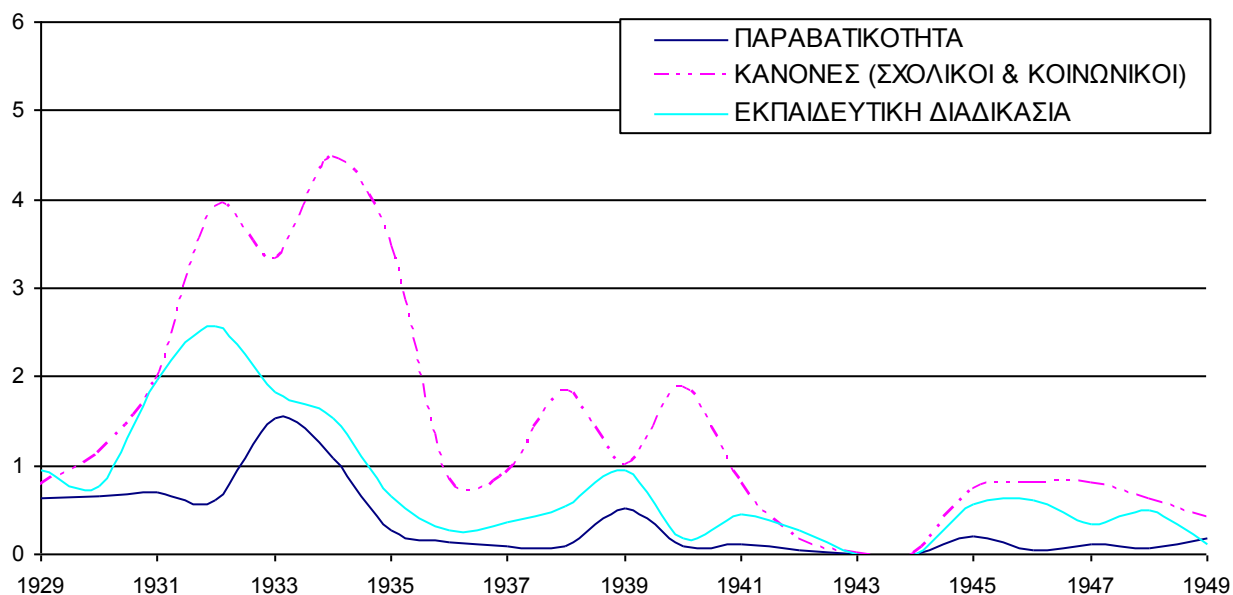
Διάγραμμα 3.43 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στην Πελοπόννησο, χωρίς την μαθητική απεργία. Οι διαφορές εντοπίζονται έντονα το 1935 και λιγότερο το 1933, 1934, 1947 και 1949

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Θεσσαλίας την περίοδο: 1929-1949

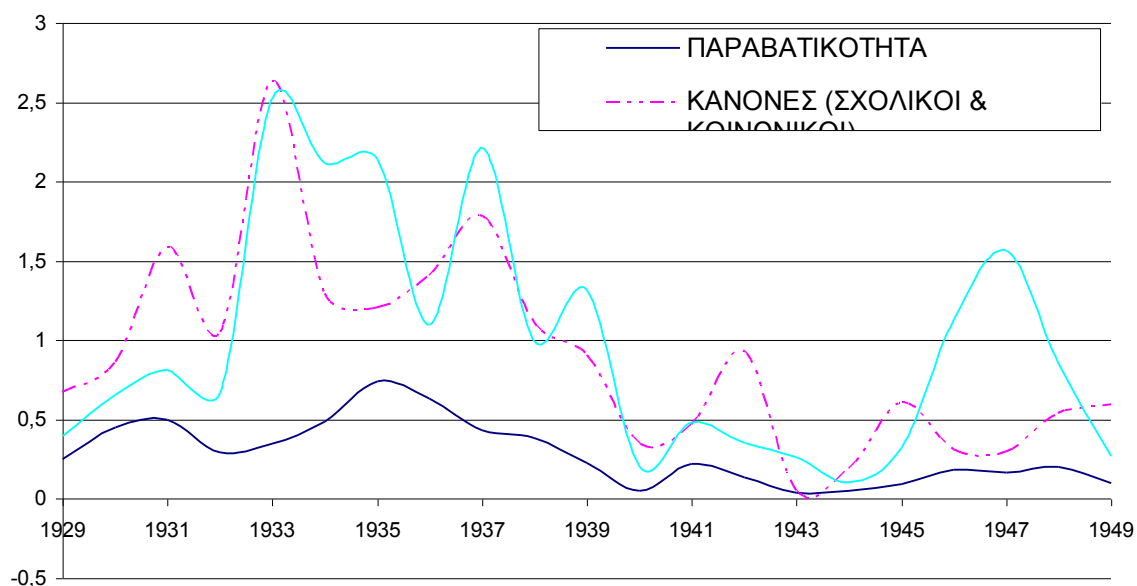
Διάγραμμα 3.44 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στη Θεσσαλία

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Θεσσαλίας: 1929-1949
εξαιρουμένης της απεργίας

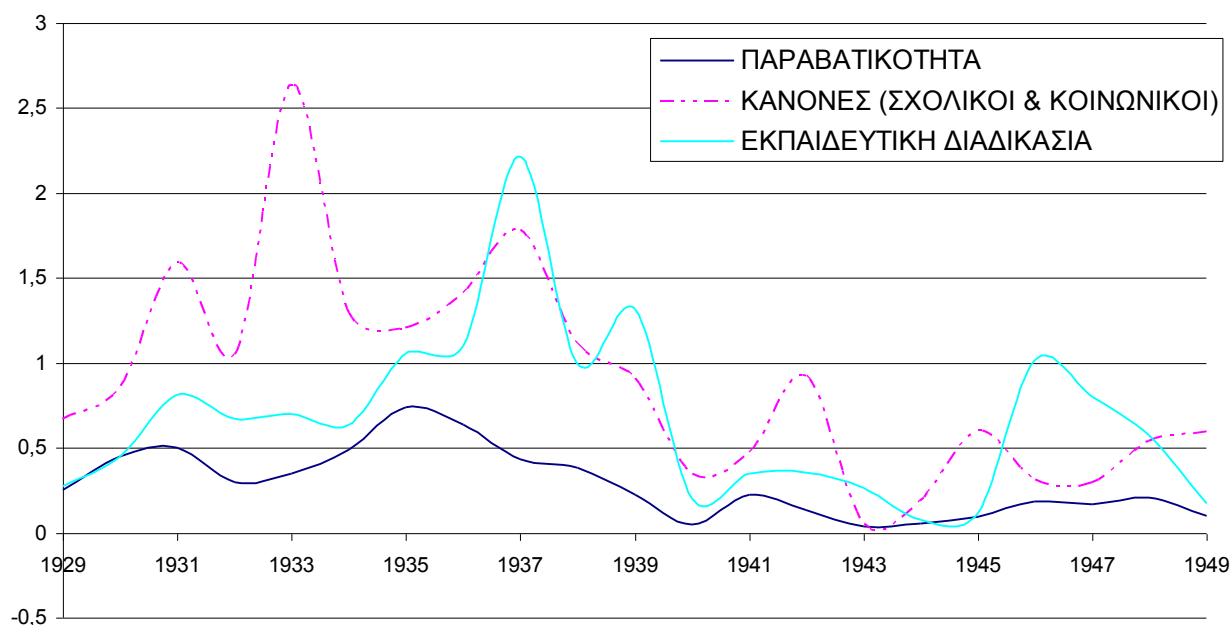
Διάγραμμα 3.45 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στη Θεσσαλία, χωρίς την απεργία. Γίνεται φανερή η διαφοροποίηση στην καμπύλη «εκπαιδευτική διαδικασία» το 1933 και πολύ περισσότερο το 1945

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Μακεδονίας την περίοδο: 1929-1949

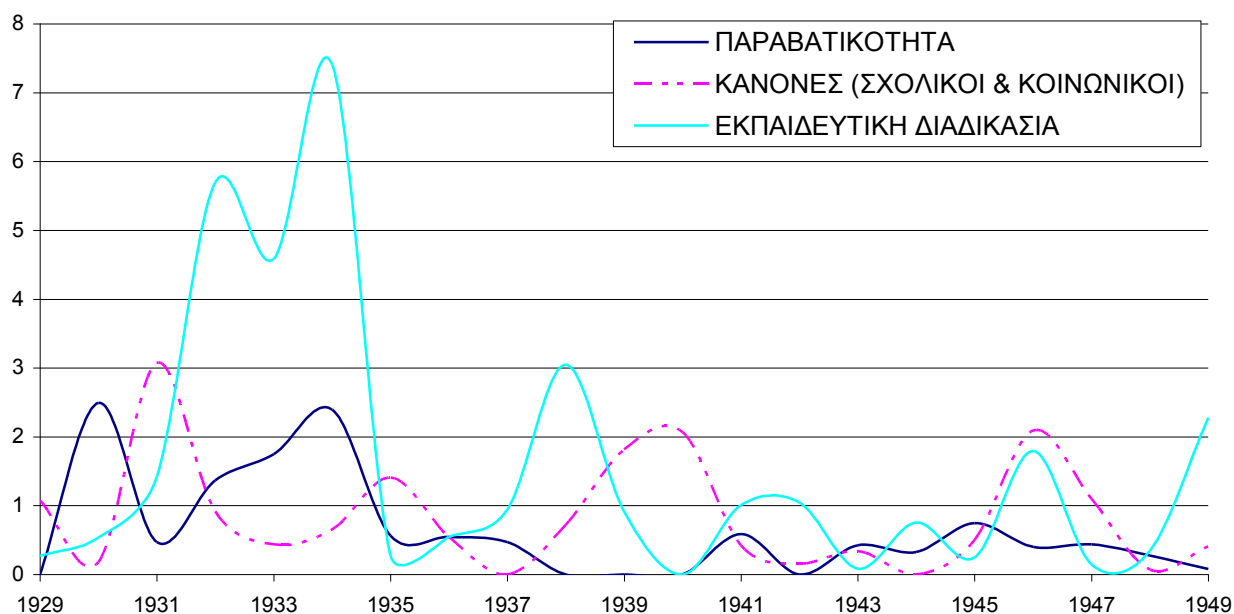
Διάγραμμα 3.46 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στη Μακεδονία.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Μακεδονίας την περίοδο: 1929-1949
εξαιρουμένης της απεργίας

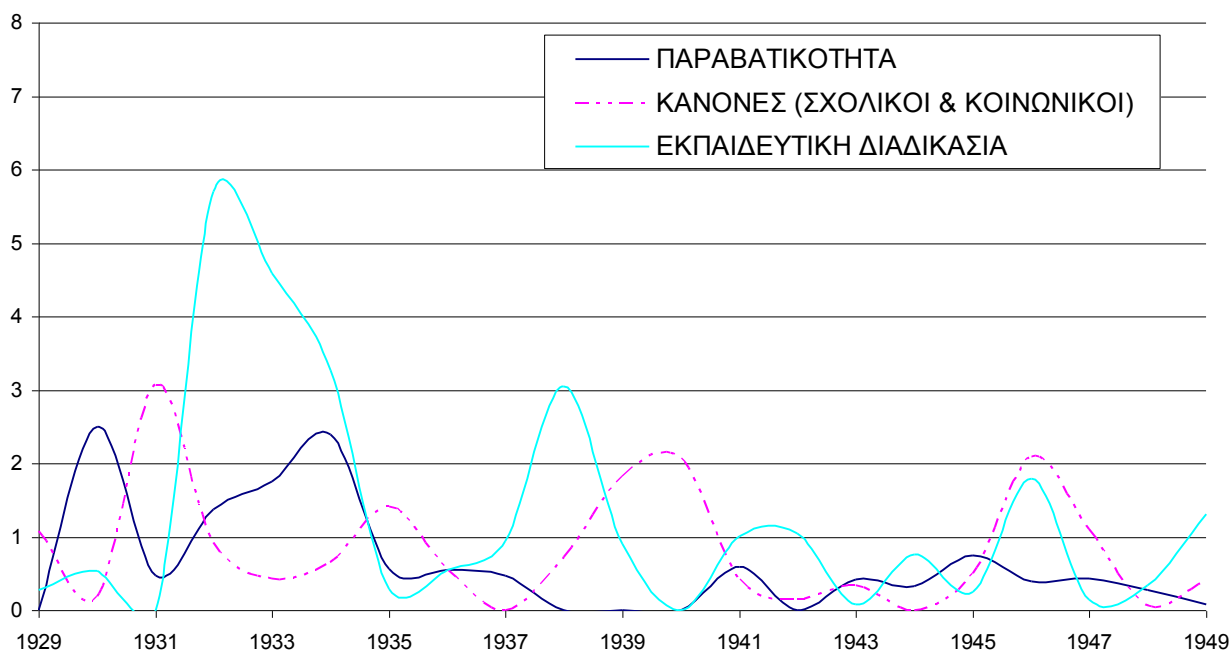
Διάγραμμα 3.47 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στη Μακεδονία χωρίς την απεργία. Η καμπύλη «εκπαιδευτική διαδικασία» διαφοροποιείται το 1933, 1935 και 1947.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών των Κυκλάδων την περίοδο: 1929-1949

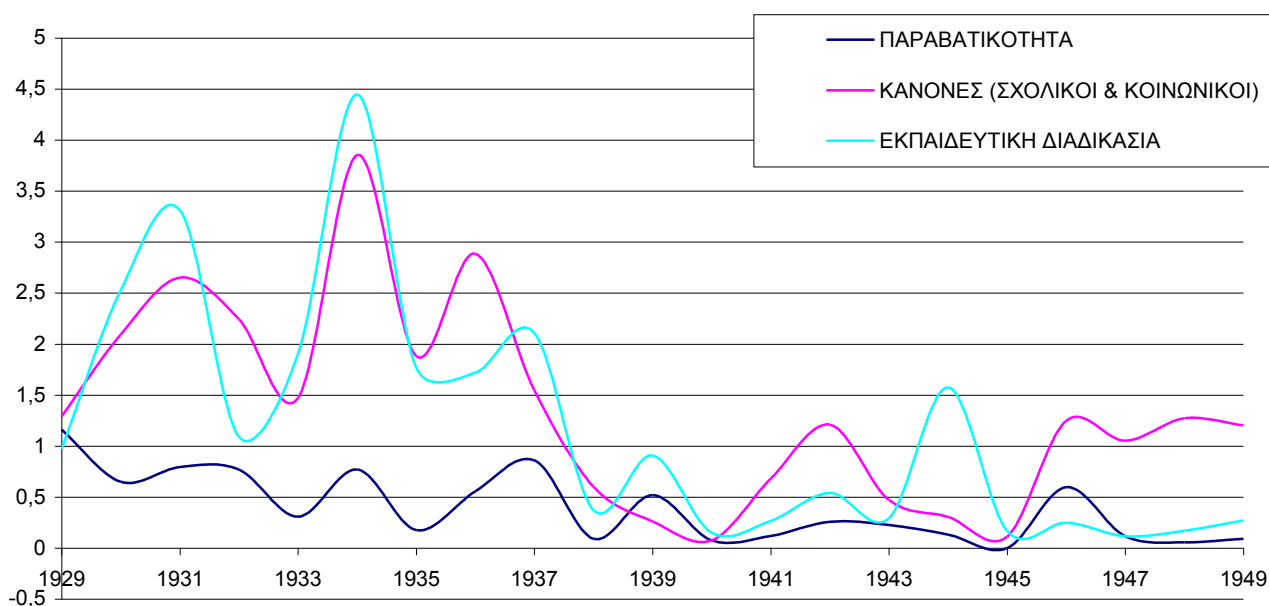
Διάγραμμα 3.48 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στις Κυκλάδες

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών Κυκλάδων την περίοδο: 1929-1949
εξαιρουμένης της απεργίας

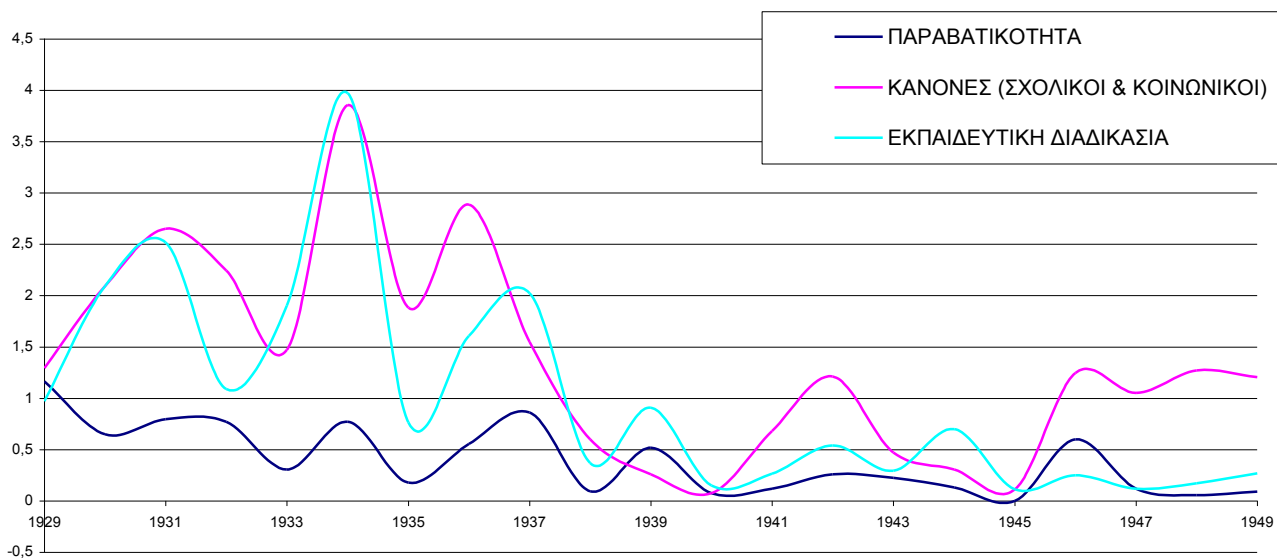
Διάγραμμα 3.49 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στις Κυκλάδες χωρίς την απεργία. Η καμπύλη επηρεάζεται έντονα το 1934 και ελαφρώς το 1949

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών της Κρήτης την περίοδο: 1929-1949

Διάγραμμα 3.50 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στην Κρήτη.

Σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών της Κρήτης την περίοδο: 1929-1949

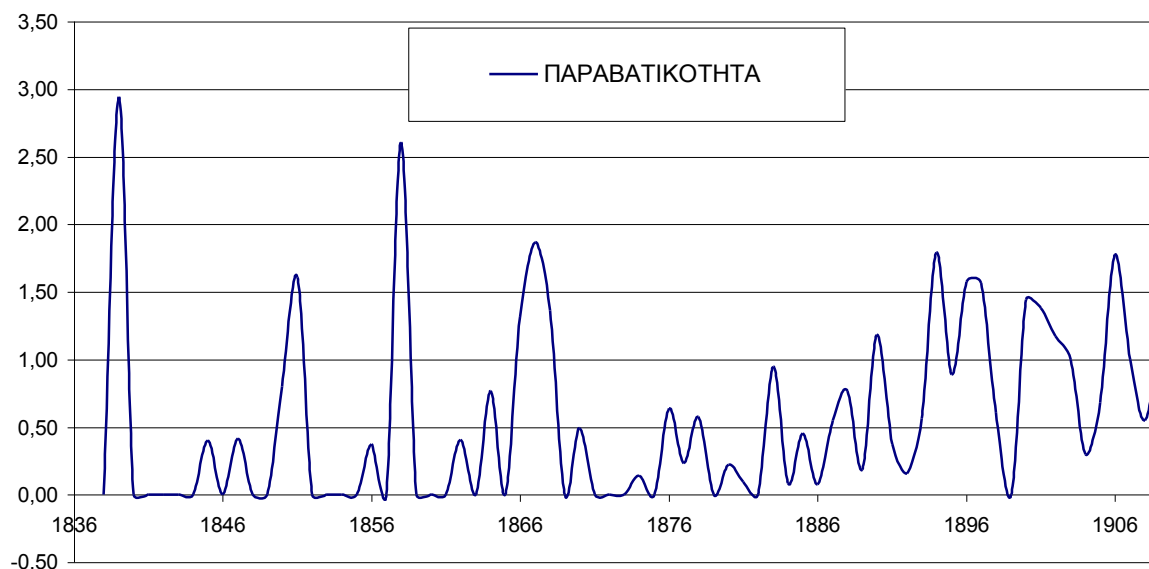

Διάγραμμα 3.51 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για τις τρεις κύριες κατηγορίες αταξιών της περιόδου 1929-1949 στην Κρήτη χωρίς την απεργία. Η καμπύλη επηρεάζεται ελάχιστα

4.3 Διαχρονική μεταβολή της παραβατικής συμπεριφοράς

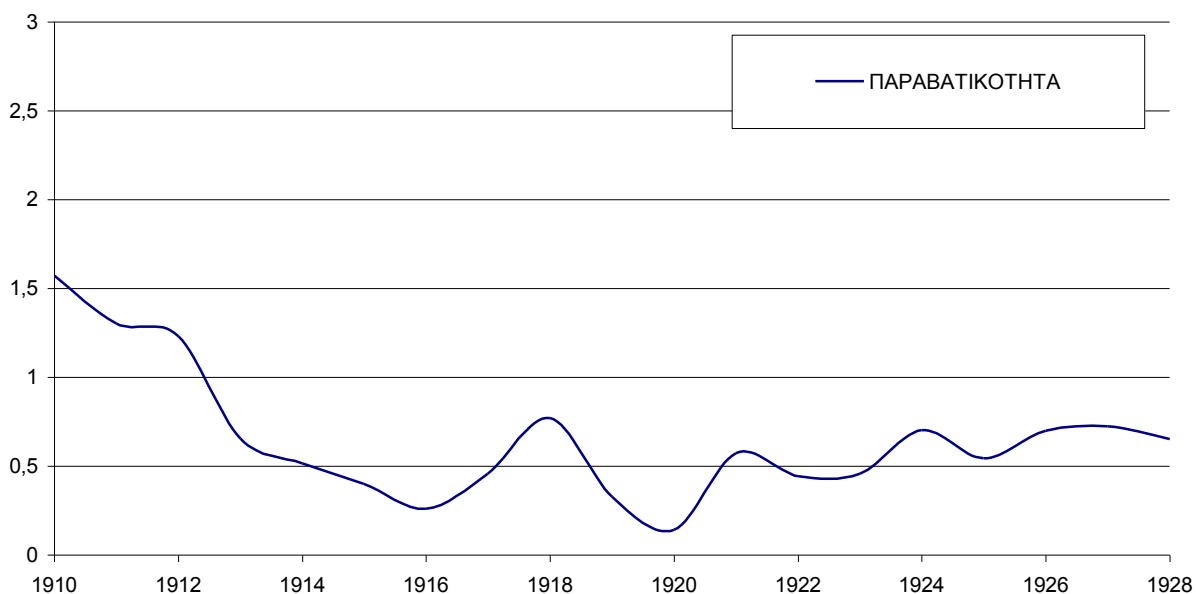
Αν θέλουμε να αποτυπώσουμε την εξέλιξη της παραβατικής συμπεριφοράς για το δείγμα μας διαχρονικά, κατασκευάζουμε τα επόμενα διαγράμματα.

Σχετική συχνότητα τιμωρημένων % μαθητών: 1836-1909

Διάγραμμα 3.52 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για την κατηγορία παραβατικότητα, περιόδου 1836-1909.

σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών την περίοδο: 1910-1928

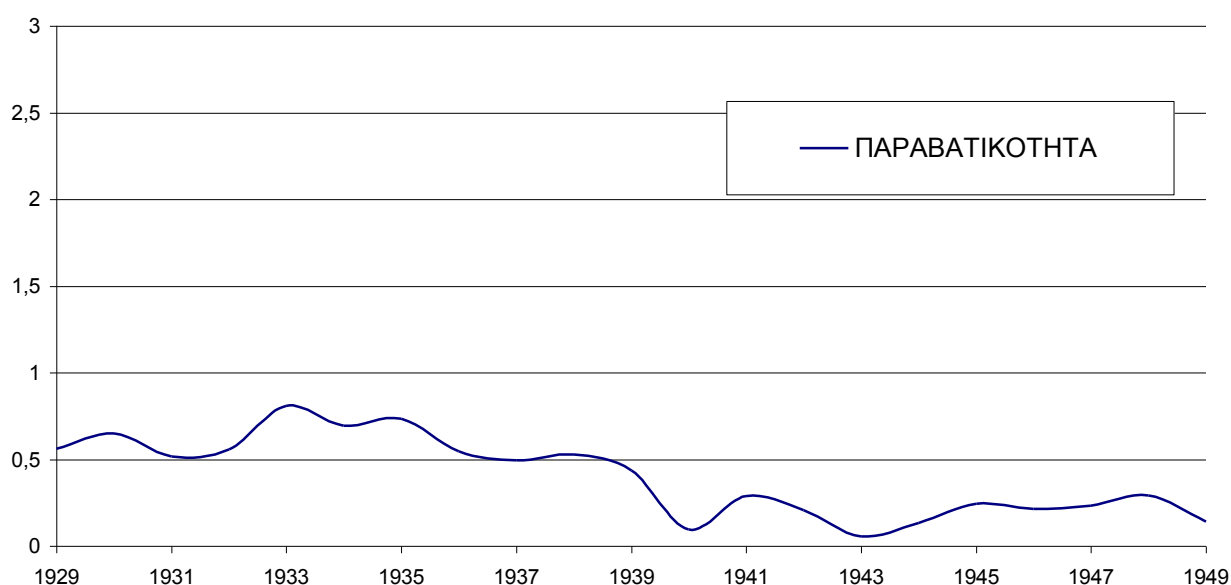
Διάγραμμα 3.53 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για την κατηγορία παραβατικότητα, περιόδου 1910-1928.

Αυτό που χαρακτηρίζει την πρώτη περίοδο είναι η υψηλότερη παραβατική συμπεριφορά σε σχέση με τις επόμενες περιόδους όπως φαίνεται από τα διαγράμματα 3. 51, 52, 53 και τον πίνακα Γ43. Αυτό οφείλεται στα υψηλότερα ποσοστά οπλοφορίας, σωματικής βίας μεταξύ των μαθητών και επιθέσεων κατά ζωής που χαρακτηρίζουν την πρώτη περίοδο. Κατά το 19^ο

αιώνα στην κοινωνία κυριαρχεί η αυτοδικία. Ο μαθητής που «απορρίπτεται» στις εξετάσεις επιχειρεί να φονεύσει τον καθηγητή που τον «αδίκησε». Επίσης σχεδόν κάθε μαθητής των ημιαστικών περιοχών έχει μαζί του τουλάχιστον ένα σουγιά, που μπορεί να χρησιμοποιήσει σε ένα διαπληκτισμό ή από απροσεξία. Επιπλέον ο πετροπόλεμος αποτελεί το προσφιλέστερο παιχνίδι των παιδιών, κάτι ανάλογο με το ποδόσφαιρο της δεκαετίας τους '30 ή τα ηλεκτρονικά σήμερα.

Κατά την τρίτη περίοδο οι διακυμάνσεις ομαλοποιούνται και μετά το 1912 μένουν σταθερά κάτω από το 0,75%. Όσον αφορά την παραβατική συμπεριφορά κατά την τέταρτη περίοδο παρατηρούμε ότι παραμένει σταθερά κάτω του 0,75% και μετά το 1940 κάτω του 0,25%. Οι όποιες διακυμάνσεις της, παρακολουθούν τις εξάρσεις του συνόλου των αταξιών. Δηλαδή παρατηρούμε ανάμεσα στην πρώτη και την τρίτη περίοδο έναν υποτριπλασιασμό της παραβατικής συμπεριφοράς, που παραμένει και στη δεκαετία του '30. Από το 1940 και μετά η παραβατική συμπεριφορά υποβιβάζεται περαιτέρω κατά 50%.

σχετική συχνότητα ατάκτων % των εγγεγραμμένων μαθητών την περίοδο: 1929-1949

Διάγραμμα 3.54 Χρονοδιάγραμμα κατανομής σχετικής συχνότητας για την κατηγορία παραβατικότητα, περιόδου 1929-1949.

4.4 Συμπεράσματα

Από τη συνολική ανάλυση του ελέγχου ροής του μαθητικού πληθυσμού γίνεται σαφέστατα κατανοητός ο επιλεκτικός ρόλος του σχολείου. Το σχολείο ρυθμίζει την πρόσβαση στις διάφορες βαθμίδες του ανάλογα με «τα ποσοστά εργατικών χεριών, μεσαίων και ανώτατων στελεχών τα οποία το κατεστημένο θεωρεί αναγκαία για τη λειτουργία του και την αναπαραγωγή του»¹. Για να νομιμοποιήσει αυτή του την επιλογή, η οποία είναι στη βάση της ταξικής, βασίζεται στην ηθική της «αξιοκρατίας». Ένα σύστημα αυστηρών εξετάσεων επιλέγει τους πιο «ικανούς» για να τους ανταμείψει με τις καλύτερες θέσεις στην αγορά εργασίας. Αφότου στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα αρχίζει να επέρχεται κορεσμός τόσο στις θέσεις εργασίας πτυχιούχων που ασκούσαν ελεύθερο επάγγελμα όσο και στις θέσεις ανώτερων δημοσίων υπαλλήλων, εκτός από τα φράγματα των αυστηρών και αλληπάλληλων εξετάσεων, επιπρόσθετα επιβάλλονται και τα εκπαιδευτικά τέλη, δηλαδή απροκάλυπτα πλέον το ελληνικό σχολείο επιλέγει από τους πολλούς «ικανούς», εκείνους που είναι και οικονομικά ισχυρότεροι. Όταν βέβαια η πίεση για περιορισμό των αποφοίτων γυμνασίου γίνεται ακόμα μεγαλύτερη, για να φαίνεται ο επιλεκτικός μηχανισμός κοινωνικά δίκαιος και όχι αυστηρά ταξικός, θεσπίζονται απαλλαγές και εκπτώσεις για τους άριστους οικονομικά αδύνατους, αλλά συνάμα πειθαρχημένους, «κοσμιωτάτης» διαγωγής μαθητές. Όμως στην ουσία, σύμφωνα και με τους Μπουρντιέ και Πασερόν, το σχολείο ακόμα και όταν παρέχει δημόσια δωρεάν παιδεία σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές, μέσα από την αξιολόγηση επιβραβεύει τη μορφωτική κληρονομιά, το κοινωνικό προσόν που διαθέτουν οι υλικά και μορφωτικά κυρίαρχες οικογένειες, αντιμετωπίζοντάς το σα φυσικό χάρισμα.

Μια δεύτερη βασική λειτουργία του σχολείου, εκτός από την κοινωνική επιλογή, είναι η αναπαραγωγή της ιδεολογίας των κυρίαρχων ομάδων. Όπως είδαμε στο κεφάλαιο «Δομικά στοιχεία της ποιότητας του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος», τόσο τα αναλυτικά προγράμματα που όριζαν τι θα διδαχθεί, με ποιο στόχο, όσο και οι μέθοδοι διδασκαλίας υπηρετούσαν φρονηματιστικούς σκοπούς και κατ' επέκταση τη νομιμοποίηση των κυρίαρχων σχέσεων εξουσίας. Κύριο μέλημα της εκπαίδευσης ήταν η ρύθμιση της συμπεριφοράς και η διάπλαση του χαρακτήρα των νέων σύμφωνα με τα πρότυπα της ηθικής των κυρίαρχων τάξεων, στις οποίες οι απόφοιτοί του ως ανώτερα στελέχη του κρατικού μηχανισμού και υψηλά αμειβόμενοι ελεύθεροι επαγγελματίες (γιατροί, δικηγόροι μηχανικοί) επρόκειτο να ενσωματωθούν. Επίσης, ολόκληρος ο διοικητικός και εποπτικός εκπαιδευτικός οργανισμός λειτουργούσε ως άγρυπνος φρουρός διαφύλαξης των ιδεολογικών και εξουσιαστικών στοιχείων των κυρίαρχων ολιγαρχικών ομάδων και ο εκπαιδευτικός ήταν αναγκαστικά ο θεματοφύλακάς του.

Τα ευρήματα της έρευνας αποδεικνύουν ότι το σχολείο παιδαγωγούσε όχι τόσο με βάση την «υψηλή μορφωτική δύναμη των αρχαίων κειμένων», την οποία ελάχιστοι μαθητές κατανοούσαν -τουλάχιστον όσο διαρκούσε η φοίτησή τους στο γυμνάσιο- όσο με την αυστηρότητα του πειθαρχικού συστήματος, με τις απαγορεύσεις και τις ποινές. Δηλαδή, η αναπαραγωγή των αξιών και των πεποιθήσεων μέσα στο σχολικό σύστημα γινόταν κατά ένα μεγάλο μέρος με το λεγόμενο παραπρόγραμμα ή κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα (hidden curriculum). Στοιχεία του παραπρογράμματος, αποτελούσαν και αποτελούν τόσο οι κανόνες του σχολείου, όσο και η οργάνωση του σχολικού χώρου και χρόνου. Σχολεία που θυμίζουν φυλακές, αίθουσες με μετωπική διάταξη, θρανία σε αυστηρή στοίχιση καθυποτάσσουν τα παιδιά, διευκολύνοντας την ανάπτυξη σχέσεων εξουσίας.

Η ανάγνωση και η κωδικοποίηση χιλιάδων πρακτικών των συλλόγων των καθηγητών 110 γυμνασίων της χώρας από το 1836 έως το 1949 που αφορούσαν σε τιμωρίες μαθητών, ήταν μια χρονοβόρα και συνάμα διασκεδαστική διαδικασία, μέρος της οποίας σταχυολογείται στο δεύτερο κεφάλαιο. Η πρώτη αίσθηση που αφήνει στον ερευνητή αυτό το υλικό πέρα από το συχνά κωμικό στοιχείο, είναι μια αμηχανία για το ρόλο του εκπαιδευτικού και για το πόσα παιδιά «παίρνει στο λαιμό του». Δηλαδή σε τελική ανάλυση με το πόσο ο ρόλος του είναι

¹ Snyders G. , Σχολείο, τάξη και πάλη των τάξεων, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, σ. 29

ταυτισμένος με την κοινωνική συντήρηση, την υποταγή στην εκάστοτε πολιτική εξουσία και την αναπαραγωγή του κοινωνικού κατεστημένου. Οι λιγοστές εξαιρέσεις δεν πετυχαίνουν τίποτε άλλο παρά να επιβεβαιώνουν τον κανόνα (2^ο γυμνάσιο Θεσσαλονίκης 1933, 1^ο γυμνάσιο Θηλέων Θεσσαλονίκης 1930: πολιτική, 1^ο γυμνάσιο Χανίων 1933, 1936: τυχερά παιχνίδια). Τα βιβλία πράξεων των γυμνασίων καταμαρτυρούν επίσης την αυταρχικότητα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, που κατασκεύαζε έναν εκπαιδευτικό δυνάστη, συνηθισμένο μόνο να δίνει διαταγές. Ο καθηγητής βρισκόταν σε απόσταση από το νέο και τις ανάγκες της εφηβικής ηλικίας. Η έλλειψη παιδαγωγικών και διδακτικών γνώσεων επέτεινε αυτό το χάσμα. Μέσα στο αυταρχικό, νοησιарχικό, σχολαστικιστικό, σωφρονιστικό δασκαλοκεντρικό και βιβλιοκεντρικό περιβάλλον του σχολείου ο μαθητής δεν είχε δικαίωμα να εκφράσει τη γνώμη του, και αν το τολμούσε αυτό θεωρούνταν ασέβεια, αυθάδεια, ανευλάβεια, αναρχία. Κάθε έκφραση της συμπεριφοράς του μαθητή που δεν ήταν μέσα στο πλαίσιο των κανόνων της απόλυτης πειθαρχίας του σώματος και του νου, του «κάνε ό,τι σου λένε», ο εκπαιδευτικός τη θεωρούσε προσβολή κατά του προσώπου του και του κύρους του σχολείου. Η τιμωρία επιβαλλόταν άμεσα και με σκληρότητα ποινικού δικαστηρίου. Το αποτέλεσμα ήταν οι περισσότεροι μαθητές να μισούν το σχολείο. Ένδειξη των συναισθημάτων τους ήταν και το σπάσιμο των μελανοδοχείων πάνω τους τοίχους του σχολείου μετά το τέλος των εξετάσεων, κάτι ανάλογο με το κάψιμο και το σκίσιμο των βιβλίων σήμερα. Επίσημα το πρόβλημα αυτής της κακής σχέσης μεταξύ των εμπλεκομένων στην εκπαιδευτική διαδικασία τίθεται από το υπουργείο προς τους καθηγητές το 1926, με το ερώτημα **«διατί οι μαθηταί εξερχόμενοι του γυμνασίου αισθάνονται αποστροφήν προς το σχολείον;»**¹.

Το γυμνάσιο, ως φυτώριο που τροφοδοτούσε τη μικροαστική τάξη και το δημόσιο τομέα με ανώτερους υπαλλήλους, ήταν επιφορτισμένο με την ενστάλαξη αξιών και συμπεριφορών που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Όταν και σε όσους μαθητές του δεν το κατάφερνε, στεκόταν αμείλικτα σκληρό. Το 19ο αιώνα η ποινή δεν είχε τόσο το χαρακτήρα της διόρθωσης της συμπεριφοράς, όσο της τιμωρίας και της απαλλαγής από την παρουσία του απειθαρχου μαθητή, ώστε το σχολείο να προχωρήσει ανεμπόδιστο στην ηθικοπλαστική του αποστολή με τους υπόλοιπους, εύκολα συμμορφούμενους. Στόχος του γυμνασίου ήταν η ηθικοποίηση, όχι όμως όλων των πολιτών, αλλά αυτών που ήταν επιδέξιοι, εκείνων που προσδοκούσαν άμεσα πρακτικά οφέλη από το σύστημα και εντάσσονταν αγγύιστα στην απαιτούμενη πειθαρχία. Οι ανεπίδεκτοι «ηθικοποίησης» απειλούνταν με ποινή αποκλεισμού από το σχολείο, είτε μεγάλης χρονικής διάρκειας είτε διαρκούς. Κατά τη δεκαετία του 1850 όταν άρχισε να διαφαίνεται το φαινόμενο της υπερτροφικής ανάπτυξης της μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης, οι τάσεις αποκλεισμού εντάθηκαν. Ως μέσα αποκλεισμού και ελέγχου της ροής των μαθητών χρησιμοποιήθηκαν κατά κύριο λόγο οι εξετάσεις κάθε τύπου και κατά δεύτερο η επιβολή εκπαιδευτικών τελών. Οι εξοντωτικές ποινές για κάθε πειθαρχικό παράπτωμα έτσι κι αλλιώς αποτελούσαν πάγια τακτική του σχολείου. Στην πράξη, η «μη προσήκουσα» συμπεριφορά των μαθητών χρησιμοποιήθηκε ως μέσο μείωσης του εκπαιδευτικού χρόνου και συνεπώς ως μέσο αποκλεισμού από τη μέση εκπαίδευση, δηλαδή από την δυνατότητα πρόσβασης στις ανωτέρου επιπέδου θέσεις εργασίας. Κατά τον 20ο αιώνα και συγκεκριμένα μετά το 1912 και το 1929 οι υπερβολικά υψηλές ποινές για τις συνήθεις παιδικές και εφηβικές αταξίες περιορίζονται λόγω των απαιτήσεων της παιδαγωγικής και ο αποκλεισμός από το γυμνάσιο για λόγους συμπεριφοράς εφαρμόζεται μόνο στις κατά εξακολούθηση παραβιάσεις σχολικών κανόνων. Άλλωστε κατά τη δεκαετία του '30 κλείνουν σχολεία, ορίζεται τόσο στο γυμνάσιο όσο και στο πανεπιστήμιο κλειστός αριθμός εισαγόμενων, εφαρμόζονται δηλαδή διαδικασίες αποκλεισμού με πολύ πιο συγκεκριμένα αποτελέσματα. Φυσικά οι ποινικά διωκόμενες

¹ Παιδαγωγική συνεδρία υπό την προεδρία του κ. Γενικού Έπιθεωρητού στο γυμνάσιο Αμαλιάδας, 1926, πράξη 36 «...είπόντος τὰ ἐξῆς περίπου: ἐν πρώτοις συνιστᾷ ὅπως οἱ σύλλογοι ὧσιν ἔτοιμοι ν' ἀπαντήσουν εἰς ὅσον οὕτω ὑποβληθῇσάμενα ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Ὑπουργείου ἐρωτήματα σχετικῶς μὲ τὸ σχολεῖον ἐργασίας καὶ διατὶ οἱ μαθηταὶ ἐξερχόμενοι τοῦ γυμνασίου αισθάνονται ἀποστροφήν πρὸς τὸ σχολεῖον. Ὑποδεικνύει τὰς ἐκδόσεις τὰς πραγματευομένας περὶ τοῦ σχολείου ἐργασίας καὶ συνιστᾷ τὴν ὑπὸ τῶν συλλόγων μελέτην αὐτῶν...»

πράξεις και εκείνες που αποτελούν ταμπού για την κοινωνία εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται με πολύ βαριές ποινές.

Συχνότερη ποινή ιδίως στις μικρές ηλικίες, αν και μη νόμιμη, ήταν η σωματική. Παρόλο που η σωματική τιμωρία επίσημα δεν επιτρέπεται, αποτελεί καθημερινότητα και άμεση συνέπεια για τους μαθητές που δημιουργούν μικροαταξίες: μιλούν, γελούν, σπρώχνουν, φωνάζουν. Τα χαστούκια έχουν τον πρώτο λόγο, με επακόλουθο αρκετές από τις περιπτώσεις απειλής και άσκησης σωματικής βίας κατά καθηγητών, που περιγράφονται στο δεύτερο κεφάλαιο να έχουν σαν αιτία προηγούμενη βάνανυση συμπεριφορά κάποιων από αυτούς στους απροστάτευτους μαθητές. Αλλά και οι νόμιμες ποινές (επίπληξη, αποβολή) έχουν το χαρακτήρα της διαπόμπευσης του μαθητή ενώπιον των συμμαθητών του και των καθηγητών. Στόχος είναι η διάπλωση υποταγμένων χαρακτήρων, που να αναπαράγουν και διαιωνίζουν την ίδια, επιθυμητή από την εξουσία, κατάσταση. Χαρακτηριστικό του κατά πόσο στο σχολείο συνθλίβεται κάθε διαφορετική σκέψη, είναι πως στους πλέον του ενός εκατομμυρίου μαθητές στους οποίους αναφέρεται η έρευνα, μόνο τρεις επικρίνουν ανοιχτά και με άποψη τους καθηγητές και το εκπαιδευτικό σύστημα (Ληξούρι 1912, Σπάρτη 1925, Χανιά 1932), ενώ πολλοί είναι εκείνοι που απειλώντας δηλώνουν «τώρα δε μιλάω, αλλά όταν τελειώσω το σχολείο θα τα πούμε...». Μέσα από την έρευνα επιβεβαιώνεται ο ρόλος της εκπαίδευσης στη διατήρηση του υπάρχοντος κοινωνικού και οικονομικού καθεστώτος, που ανταμείβει την ευπείθεια, την παθητικότητα και την υπακοή, καθώς σύμφωνα με τους Bowles και Gintis στο δευτεροβάθμιο σχολείο δίνεται έμφαση στο «κάνε ό,τι σου λένε».

Ως προς το ύψος των ποινών διαχρονικά παρουσιάζεται τάση μείωσης των ημερών αποβολής για μικρής ή μέτριας σοβαρότητας παραπτώματα, αλλά δεν υπάρχει παρόμοια τάση στα σοβαρά παραπτώματα, όπου αποπέμπεται ο μαθητής από τον «παιδαγωγούνται» υποτίθεται σχολικό χώρο. Αναφορικά με το ποιες αταξίες επισείουν τις αυστηρότερες ποινές, παρατηρούμε ότι σε όλες τις περιόδους τιμωρούνται αυστηρά κατά μεγάλο ποσοστό όσοι κάνουν επίθεση κατά της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, απειλούν καθηγητή ή είναι ομοφυλόφιλοι. Όμως κατά την πρώτη και δεύτερη περίοδο αυστηρά τιμωρούνται επίσης η λεκτική ερωτική έκφραση, η υλική ζημία, οι υβριστικές φράσεις, η αντιγραφή και η εξαπάτηση. Στην τρίτη περίοδο αναδύεται και η ερωτική σχέση σαν πολύ αυστηρά τιμωρητέα πράξη, ενώ η αντιγραφή υποχωρεί. Στην τέταρτη περίοδο η ερωτική σχέση και η πολιτική δράση φτάνουν να τιμωρούνται με την αυστηρότητα εγκληματικών πράξεων. Η εξουθενωτική ποινή της αλλαγής σχολικού περιβάλλοντος ή του αποκλεισμού από όλα τα σχολεία του κράτους για ερωτικούς και πολιτικούς λόγους, επιβεβαιώνει περίτρανα τον αναπαραγωγικό ρόλο του σχολείου. Έχει μάλιστα εξαιρετικό ενδιαφέρον η μελέτη των αντίστοιχων συνεδριάσεων των συλλόγων των καθηγητών και η επιχειρηματολογία που αναπτύσσουν υπέρ της διατήρησης του κύρους και της υψηλής αποστολής του σχολείου στην κοινωνία, όταν τιμωρούν παραδειγματικά όσους δεν ευθυγραμμίζονται με τις κοινωνικές και εξουσιαστικές νόρμες.

Σχετικά με τις αταξίες που αφορούν στην εκπαιδευτική διαδικασία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι επιβεβαιώνονται οι παιδαγωγικές θεωρίες που θεωρούν την ελλειμματικότητα του εκπαιδευτικού και τις κακές διαπροσωπικές σχέσεις στο σχολείο ως αιτίες για τις συνακόλουθες εντάσεις μεταξύ των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας, δηλαδή ότι «η βία γεννάει βία». Ο ελλειμματικός από γνωστική και παιδαγωγική κατάρτιση δάσκαλος, η συνολική του προσωπικότητα, η ασυνέπεια, η κακή συμπεριφορά απέναντι στους μαθητές, η ειρωνεία, η αυταρχικότητα, η αυστηρότητα στις εξετάσεις, η μεροληπτικότητα, οι απειλές, η έλλειψη διαλόγου και συμμετοχής στην εκπαιδευτική διαδικασία, η μη κατανόηση της ψυχολογίας και των αναγκών του παιδιού είναι στοιχεία που συμβάλλουν στην εκδήλωση ή επιτείνουν την απείθαρχη συμπεριφορά μέσα στην τάξη. Η ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού ως αιτίας αυξημένης αταξίας των μαθητών φαίνεται από περιστατικά όπου αναφέρονται αταξίες διαφόρων μαθητών κατ' επανάληψη σε συγκεκριμένο καθηγητή. Αντίθετα ο καθηγητής που κάτεχε το γνωστικό του αντικείμενο μπορούσε να εμπνεύσει σεβασμό στους επιμελείς μαθητές, και ειδικά μετά το 1930 η πλειονότητα των καθηγητών είχαν άριστη κατάρτιση. Γι αυτό, οι αναμνήσεις των καλών μαθητών από τους αυστηρούς καθηγητές τους είναι συνήθως θετικές. Επίσης, σε γυμνάσια όπου ο γυμνασιάρχης ήταν αυστηρός και

αντιμετώπιζε συγκροτημένα τα αντιπειθαρχικά επεισόδια, τα ποσοστά αταξιών γενικά διατηρούνταν σε χαμηλά επίπεδα. Βέβαια υπάρχουν και περιπτώσεις, όπου πειθαρχικά προβλήματα δημιουργούνται λόγω διαταραχών της προσωπικότητας των μαθητών, που χρειάζονται εξειδικευμένη μεταχείριση, αλλά αυτές αποτελούν εξαίρεση.

Συγχρόνως όμως δεν μπορούμε να παραβλέψουμε και τον επιλεκτικό ρόλο του σχολείου ως αιτία της δημιουργίας συγκρούσεων. Ιδιαίτερα κατά την πρώτη περίοδο, αυτό είναι πιο εμφανές και εκφράζεται με πιο πρωτόγονη μορφή (απειλή κατά της ζωής των καθηγητών). Μέσα από αυτές τις βίαιες συγκρούσεις μεταξύ καθηγητών και απορριπτόμενων στις εξετάσεις μαθητών, δεν πρέπει να βλέπουμε απλά μια σχέση χαμηλής επίδοσης –κακής συμπεριφοράς, αλλά μια σχέση αποτυχίας για ανοδική ταξική κινητικότητα που εξασφάλιζε το απολυτήριο του γυμνασίου και μη αποδοχής αυτής της αποτυχίας. Η βίαιη αντίδραση στην αποτυχία, που βρίσκει αλληλέγγυους μερικές φορές και τους γονείς, δεν είναι απλά ιδιοσυγκρασιακή, αλλά στη βάση της ταξική. Με την πάροδο του χρόνου όμως, η πλάνη της αξιοκρατίας, της επιβράβευσης δηλαδή των κοινωνικών προνομίων ως ατομικών προσόντων, τείνει να εσωτερικεύεται και οι βίαιες συγκρούσεις με καθηγητές να μειώνονται.

Πρέπει εξίσου να λάβουμε υπόψη όμως, ότι οι συνθήκες διδασκαλίας εκείνη την εποχή ήταν αφόρητες και για τους ίδιους τους καθηγητές. Με εξήντα ή ακόμη και ενενήντα μαθητές σε αίθουσες χωρίς επαρκή αερισμό ή φωτισμό, στοιβαγμένους σε θρανία που έτριζαν, ή μερικές φορές όρθιους, με πενιχρά εποπτικά μέσα πραγματικά χρειαζόταν δύναμη ψυχής ή και τρομοκρατία για να διατηρείται η τάξη. Πόσο μάλλον που το μάθημα δεν είναι μια διάλεξη όπου συνειδητοποιημένοι ενήλικες παρακολουθούν το αντικείμενο από πραγματικό ενδιαφέρον, αλλά ανώριμοι ανήλικοι καταπιέζονται με ένα αναλυτικό πρόγραμμα που ποτέ δεν επέλεξαν οι ίδιοι. Η αυστηρότητα και η αυταρχικότητα κάτω από τέτοιες συνθήκες ήταν μονόδρομος. Η απομάκρυνση του ταραξία παρουσιαζόταν σαν η μοναδική λύση. Οι καθηγητές ισορροπούσαν ανάμεσα στην τρομοκρατία και στην αυστηρότητα με ψήγματα επιείκειας, με τις αποφάσεις τους να κυριαρχούνται από την ανάγκη περί μη διαπομπεύσεως του κύρους και της αξιοπρέπειας του σχολείου. Πολύ σπάνια ακούγονται στους συλλόγους προοδευτικά λόγια σχετικά με τις σχέσεις δασκάλου-μαθητή, πράγμα που δηλώνει υψηλό μορφωτικό επίπεδο σε μερικούς καθηγητές ειδικά των μεγάλων αστικών κέντρων.

Σχετικά με τις αταξίες που σχετίζονται με το ήθος των μαθητών, η έρευνα επιβεβαιώνει ότι η αναπαραγωγή των αξιών και των πεποιθήσεων της κοινωνικής πραγματικότητας μέσα στο σχολικό σύστημα γίνεται κυρίως με το παραπρόγραμμα, το οποίο δρα παράλληλα με το επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα. Οι αταξίες, στις οποίες εστιάζει περισσότερο το ενδιαφέρον της η πολιτεία στη διάρκεια αυτών των χρόνων, είναι η παραβίαση των κανόνων σχετικά με τους χώρους κοινωνικοποίησης του μαθητή, η χαρτοπαιξία, το κάπνισμα, η εμφάνιση (κόμη, πηλίκιο, ποδιά κλπ), η ερωτική σχέση και η πολιτική τοποθέτηση ή πράξη. Η εκπαίδευση χρησιμοποιείται ως μηχανισμός διάδοσης μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας, της επιθυμητής στους φορείς εξουσίας. Για την επίτευξη αυτού του στόχου φροντίζει να αποκλείσει την επαφή των μαθητών με άλλους ενήλικες εκτός των καθηγητών και των γονιών τους. Εμποδίζοντας τους μαθητές από τη συμμετοχή σε άλλους φορείς κοινωνικοποίησης (καφενείο, γειτονιά, παρέες συνομηλίκων, κινηματογράφο κλπ), ενισχύει την αποτελεσματικότητά της στην εγχάραξη της νέας επιθυμητής ιδεολογίας.

Απόρροια της λειτουργίας του σχολείου ως μηχανισμού στην υπηρεσία της κρατικής κυριαρχίας και των πολιτικών σκοπιμοτήτων της είναι και οι διώξεις μαθητών με το πρόσημο της «Περιφρούρησης των μαθητών από ψυχοφθόρα αναρχικά κηρύγματα του Κομμουνισμού»¹. Η ποινή σύμφωνα με τον Ιδιώνυμο νόμο και τους αντίστοιχους μεταγενέστερους έφτανε ως την εξορία και τη φυλάκιση. Αν ο φόβος του καθηγητή έκανε τους μαθητές υποκριτές, αποστολείς απειλητικών επιστολών στους εκπαιδευτικούς, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε συνεδριάσεις συλλόγων, ο φόβος του κράτους ποια νοοτροπία σμίλεψε στους νεοέλληνες όλα αυτά τα χρόνια;

¹ Γυμνάσιο Αρρένων Σιάτιστας, 1938, ΓΕΛ Σιάτιστας

Ως προς την αντιμετώπιση των κομμουνιστών μαθητών διαπιστώνονται ποιοτικές διαφορές ανά γεωγραφικό διαμέρισμα. Στη Μακεδονία η στάση των καθηγητών είναι πιο ήπια απ' ό,τι στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η ηπιότερη σχετικά με την υπόλοιπη χώρα αντιμετώπιση των κομμουνιστών μαθητών στη βόρεια Ελλάδα οφείλεται κυρίως στο ότι η θέση της ηγεσίας του ΚΚΕ, που έως το 1935 επίσημα αποδέχεται απόσχιση της Μακεδονίας από την Ελλάδα και ένωσή της με τη βόρεια Μακεδονία, είναι μία πολύ σοβαρή υπόθεση, η οποία απαιτεί λεπτούς χειρισμούς και δεν μπορεί να στηριχθεί μόνο στην αυστηρή καταστολή. Δηλαδή οι γεωπολιτικές ιδιαιτερότητες στη βόρεια Ελλάδα επιβάλλουν μια διαφορετική αντιμετώπιση των κομμουνιστών από το κράτος και οι καθηγητές συνταυτίζονται με αυτή περισσότερο ή λιγότερο.

Η παραβατική συμπεριφορά, (αδικήματα κατά ζωής και της σωματικής ακεραιότητας, περιπτώσεις απειλής της ζωής, σωματικής και λεκτικής βίας, εκβιασμοί, εξαπάτηση, οπλοφορία, κλοπή, υλική ζημία), κατά την πρώτη περίοδο παρουσιάζεται υψηλότερη σε σχέση με τις επόμενες περιόδους και αυτό οφείλεται στα υψηλότερα ποσοστά οπλοφορίας, σωματικής βίας μεταξύ των μαθητών και επιθέσεων κατά ζωής καθηγητών που χαρακτηρίζουν την πρώτη περίοδο. Άλλωστε κατά το 19^ο αιώνα στην κοινωνία κυριαρχεί η αυτοδικία. Σχετικά με την παραβατική συμπεριφορά των μαθητών αποδεικνύεται:

1^ο. Η άσκηση βίας από την μεριά του σχολείου είναι γενεσιουργός παράγοντας της βίας που εμφανίζεται στο σχολικό χώρο αφού οι επιθέσεις των μαθητών κατά καθηγητών γίνονται μετά από προηγούμενη άσκηση σωματικής ή λεκτικής βίας εναντίον τους από τους δεύτερους. Επίσης σχεδόν όλα τα περιστατικά εξαπάτησης αφορούν σε παραποίηση σχολικού τίτλου, είναι δηλαδή αποτέλεσμα της συμβολικής βίας που εξασκεί ο επιλεκτικός ρόλος του σχολείου.

2^ο. Οι συνήθειες και οι ανάγκες του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος αντανakλώνται στο εσωτερικό του σχολείου. Συγκεκριμένα αυτό φαίνεται στα περιστατικά οπλοφορίας, τα οποία εμφανίζονται εντονότερα σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές (π.χ. Μάνη), αλλά και στα αυξημένα κρούσματα κλοπών κατά την τελευταία εικοσαετία της έρευνας (μετά το κραχ του 1929).

Η έρευνα απέδειξε επίσης ότι το πειθαρχικό σύστημα του σχολείου ενισχύει την κοινωνική ανισότητα μεταξύ αστικών – ημιαστικών περιοχών, και κατ' επέκταση μεταξύ της αστικής-μικροαστικής και της εργατικής- αγροτικής τάξης και με ένα επιπλέον τρόπο: ασκώντας ασφυκτικό έλεγχο στην εξωσχολική ζωή του μαθητή ημιαστικών περιοχών με καθηγητές που αστυνομεύουν και αστυνόμους που παιδαγωγούν. Αντίθετα το γενικότερο κλίμα και τα μεγέθη στις αστικές περιοχές δεν ευνοούν την αστυνομοκρατία από τον καθηγητή στον ελεύθερο χρόνο του μαθητή. Έτσι οι μαθητές των αστικών περιοχών, μερικοί από τους οποίους διαθέτουν ήδη ένα πολιτιστικό κεφάλαιο το οποίο βρίσκεται σε συμφωνία με αυτά που εξετάζει -αλλά δεν διδάσκει- το σχολείο, πέρα από το ότι έχουν περισσότερες ευκαιρίες εκπαίδευσης, πιο έμπειρους διδακτικά και κοινωνικά καθηγητές και κάποιους γονείς που δεν επιτρέπουν τη βάνουση μεταχείριση των παιδιών τους από το σχολείο, επειδή οι ίδιοι νοιώθουν ότι διαθέτουν ήδη ένα αξιόλογο πολιτιστικό κεφάλαιο, βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση έναντι των μαθητών των ημιαστικών περιοχών, για ένα επιπλέον λόγο: δεν υφίστανται και τον καθηγητή - χωροφύλακα να τους καταδιώκει ακόμη και μέσα στο δωμάτιό τους.

Η στατιστική διερεύνηση της μέσης τιμής του συνόλου των τιμωρημένων ανά 100 μαθητές έδειξε ότι η διαφορά ανάμεσα στις αστικές και ημιαστικές περιοχές είναι μεγάλη και στατιστικά σημαντική. Η διαφοροποίηση υφίσταται και σε κάθε περίοδο χωριστά, δηλαδή υπάρχει η τάση διαχρονικά τα ημιαστικά να παρουσιάζουν μεγαλύτερες μέσες τιμές από τα αστικά. Αυτή η τάση αυξάνει προοδευτικά από την πρώτη έως την τρίτη περίοδο και στην τέταρτη εξασθενεί, αλλά δεν ανατρέπεται. Η αιτία αυτής της εξασθένησης βρίσκεται στην μεγάλη αύξηση της απεργίας στις αστικές περιοχές τη δεκαετία του 1930. Η διαφοροποίηση των δύο πρώτων σε συχνότητα αταξιών, της απεργίας και της φοίτησης σε απαγορευμένους χώρους ανάμεσα στις αστικές και τις ημιαστικές περιοχές σε αυτή την περίοδο, είναι πολύ χαρακτηριστική. Η απεργία προηγείται στα αστικά κέντρα με 14,5% έναντι 7,6% στα ημιαστικά, ενώ ακριβώς το αντίθετο συμβαίνει με τη φοίτηση σε απαγορευμένους χώρους:

στα ημιαστικά φτάνει στο 15,5%, και στα αστικά μόλις το 8,4% κατά μέσο όρο. Δηλαδή στα αστικά έχουμε εντονότερη πολιτικοποίηση και ταυτόχρονα λιγότερο έλεγχο της εξωσχολικής ζωής του μαθητή. Εξετάζοντας τις επί μέρους διαφοροποιήσεις μεταξύ αστικών – ημιαστικών περιοχών στην ίδια περίοδο, βλέπουμε ότι στις ημιαστικές περιοχές υπάρχει υψηλότερο ποσοστό στην οπλοφορία, τα τυχερά παιχνίδια, την κατανάλωση αλκοόλ, τη σωματική βία προς συμμαθητή, την ερωτική επιστολή, την ερωτική σχέση, την ανάρμοστη συμπεριφορά, τη βλασφημία και τη διαμαρτυρία, ενώ στις αστικές στη διατάραξη τάξης, την καζούρα, το σκασιαρχείο, την αντιγραφή, τον ομαδικό θόρυβο και την εξαπάτηση.

Η ενίσχυση της κοινωνικής ανισότητας με την καταδίωξη εκτός σχολικού χώρου των μαθητών των ημιαστικών περιοχών σε μεγαλύτερο ποσοστό από τις αστικές, έχει συνέπειες στον επιλεκτικό ρόλο του σχολείου. Η συχνότερη τιμωρία λόγω εξωσχολικής συμπεριφοράς εξωθεί το μαθητή στο να εγκαταλείψει νωρίτερα το σχολείο. Του στερεί δηλαδή τη δυνατότητα να ολοκληρώσει τη φοίτησή του και κατά συνέπεια τη λήψη του πιστοποιητικού πρόσβασης σε υψηλότερου επιπέδου θέσεις εργασίας.

Από την ανάλυση κάθε μιας αταξίας χωριστά αποδεικνύεται επίσης η ποιοτική διαφοροποίηση μεταξύ των χρονικών περιόδων. Με το πέρασμα του χρόνου σταδιακά υποχωρεί η βία μεταξύ των μαθητών και κερδίζει έδαφος η συλλογική διεκδίκηση του κοινού συμφέροντος, κατά αντιστοιχία με τη άνοδο των εργατικών διεκδικήσεων στην κοινωνία. Κατά την τέταρτη περίοδο υποχωρούν και τα τυχερά παιχνίδια, ενώ η απεργία, ως μέσο κοινωνικών διεκδικήσεων και ως πολιτική πράξη, αναδεικνύεται πρώτη ανάμεσα σε όλες τις κατηγορίες αταξιών.

Σχετικά με τις διαφοροποιήσεις κατά γεωγραφικό διαμέρισμα ο έλεγχος δείχνει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση. Από τις πολλαπλές συγκρίσεις προκύπτει ότι Ιόνια νησιά, Θράκη και Θεσσαλία είναι οι περιφέρειες που εμφανίζουν τις μεγαλύτερες μέσες τιμές και διαφέρουν στατιστικά σημαντικά από τις Κυκλάδες οι οποίες εμφανίζουν την μικρότερη τιμή, αλλά και από την Στερεά Ελλάδα και τη Μακεδονία με τις αμέσως μεγαλύτερες τιμές από την τιμή των Κυκλάδων. Η Κρήτη και η Πελοπόννησος κατατάσσονται ενδιάμεσα. Αλλά ακόμα και όταν, ειδικά κατά την τέταρτη περίοδο, φαίνεται να επέρχεται μια ομογενοποίηση μεταξύ των γεωγραφικών διαμερισμάτων, η συχνότητα κάθε επί μέρους αταξίας διαφοροποιείται. Η απεργία π.χ. έχει υψηλότερα ποσοστά στη Στερεά Ελλάδα, στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, οι απαγορευμένοι χώροι στη Θράκη, στα Ιόνια νησιά και στην Κρήτη, ενώ η πολιτική στη Μακεδονία και στη Θεσσαλία. Από τους ελέγχους των διαφορών στη συχνότητα εμφάνισης των επί μέρους αταξιών ανά γεωγραφικό διαμέρισμα, παρατηρούμε ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της συχνότητας και του είδους των αταξιών από περιοχή σε περιοχή που οφείλεται είτε στις υφιστάμενες εργασιακές σχέσεις και τα ποσοστά αστικοποίησης, είτε στο πολιτιστικό και μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού, τα ήθη, τις παραδόσεις ή σε άλλες ιδιαιτερότητες ενός τόπου, δηλαδή στο στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον του μαθητή.

Σχετικά με το ερώτημα, αν υπάρχει κάποια χρονική περίοδος όπου εμφανίζεται συστηματική έξαρση συγκεκριμένης αταξίας, η σημαντική έξαρση στην κατηγορία «εκπαιδευτική διαδικασία», που παρουσιάζεται από το 1933 ως το 1936, οφείλεται στην μαθητική απεργία. Η δεκαετία του '30 χαρακτηρίζεται από την ύφεση που ακολούθησε το «κραχ» του 1929 σε οικονομικό επίπεδο και από τις εργατικές κινητοποιήσεις σε κοινωνικό επίπεδο. Ο εργατικός αναβρασμός είναι πιο έντονος στα αστικά κέντρα. Κατά την περίοδο αυτή αναδύεται σε πρώτο πλάνο η συλλογική μορφή διαμαρτυρίας των μαθητών, ως απόρροια των όσων συμβαίνουν στην κοινωνία, αλλά και των τάσεων φιλελευθεροποίησης που προσπάθησαν να εισαγάγουν στα σχολεία οι θεωρίες της Νέας Αγωγής και του σχολείου εργασίας. Επίσης, η ολοένα αυξανόμενη επιρροή του κομμουνιστικού κόμματος στις πλατιές μάζες των εργατών δεν άφηνε ανεπηρέαστα τα παιδιά τους. Οι εργάτες των μεγάλων αστικών κέντρων έχουν υποστεί εντονότερα τις συνέπειες της κρίσης και αυτό αντανακλάται στα σχολεία των αστικών περιοχών και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στην Αθήνα, στον Πειραιά και στη Θεσσαλία.

Οι επιπτώσεις των εκπαιδευτικών αλλαγών στην αντιμετώπιση της μαθητικής απειθαρχίας φαίνονται στη μείωση του ύψους των ποινών α) μετά το 1912 και β) μετά το 1929. Η αλλαγή

στα ζητήματα πειθαρχίας του σχολείου που επέρχεται με διάταγμα του 1912, θέτει τέρμα στην αυθαιρεσία των συλλόγων των καθηγητών, περιορίζοντας την απόλυτη δικαιοδοσία τους στις οκτώ ημέρες προσωρινής αποβολής. Μετά το 1929 τα ύψη των ποινών συμπιέζονται περαιτέρω στις τέσσερις ημέρες αποβολής.

...

Είναι γεγονός ότι η ηθική συσχετίζεται με συγκεκριμένη κοινωνία και εποχή και δεν αποτελεί σταθερή αξία. Για την Ελλάδα αυτής της εποχής η «ηθική» διαπαιδαγώγηση απαιτούσε πρώτα πρώτα προστασία της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας και της ιδιοκτησίας, στη συνέχεια καταπίεση της σεξουαλικότητας και μετά το 1922 καταστολή των εργατικών διεκδικήσεων. Το ελληνικό σχολείο εστίασε στην τροποποίηση της συμπεριφοράς των μαθητών του ως προς την ενίσχυση του εθνικού και θρησκευτικού συναισθήματος, του πουριτανισμού, του σεβασμού και της υποταγής προς τους ανώτερους. Επιβράβευε και επιβραβεύει την ατομική ικανότητα, ενώ αποθάρρυνε κάθε συλλογική εργασία και δράση. Επίσης, εστίασε το ενδιαφέρον του στο να αποτρέψει τους μαθητές από επιβλαβείς συνήθειες όπως το κάπνισμα, η χαρτοπαιξία, η φοίτηση σε καφενεία κλπ αλλά και από «επιβλαβείς» ιδέες όπως ο κομμουνισμός και η αναρχία. Μέσα από το σχολείο πέρασαν πολλά άλλα θέματα όπως ο έλεγχος σχετικά με την ατομική καθαριότητα, η παρότρυνση για την αποταμίευση, το ζήτημα της αντιπαράθεσης Μακεδόνων και Παλαιοελλαδιτών, και τόσα άλλα. Υποθέτουμε ότι θα μπορούσε να είχε ασχοληθεί π.χ. με το να καταπολεμήσει τις πελατειακές σχέσεις στο πολιτικό σύστημα, να κάνει τον Έλληνα περισσότερο παραγωγικό ενισχύοντας την εργασία σε ομάδες, ακόμα και να τροποποιήσει τη συμπεριφορά των πολιτών ως προς τη φορολογική τους συνείδηση όπως έγινε στην Αμερική, αλλά φυσικά δεν επέλεξε να το κάνει γιατί όλα αυτά δεν αποτελούσαν αξίες για την ελληνική κοινωνία της εποχής, πιθανόν ούτε και της σημερινής. Με τις αυστηρές ποινές στην αντιγραφή και την πλαστογραφία αποδεικτικού γυμνασίου το σχολείο προασπιζόταν την αξιοπιστία του ως επιλεκτικού μηχανισμού. Με την αστυνόμευση της εξωσχολικής ζωής ενισχυόταν η αποτελεσματικότητά του στη διάπλαση του χαρακτήρα των νέων σύμφωνα με τα πρότυπα της ηθικής των κυρίαρχων τάξεων. Με την καταδίκη της ερωτικής επικοινωνίας επικυρωνόταν η κοινωνική υποκρισία για το ερωτικό στοιχείο στη ζωή και με την καταδίωξη των κομμουνιστών η κυρίαρχη τάξη εξασφάλιζε τη συνέχεια της κυριαρχίας της.

Τελικά μέσω του αυστηρού πειθαρχικού συστήματος, το σχολείο διοχέτευε προς τις υψηλού επιπέδου θέσεις εργασίας, εκείνους που δεν αντιμίλησαν, δεν ξεστόμισαν καμία επικριτική λέξη προς τους ιεραρχικά ανώτερους καθηγητές και το σύστημα γενικότερα, δεν έγραψαν αλήθειες στα γραπτά τους δοκίμια από το φόβο μήπως βρεθούν κατηγορούμενοι στην Ασφάλεια, δεν έγραψαν ένα ερωτικό ραβασάκι, παρά στέκονταν σε στάση προσοχής, ακίνητοι στην τάξη, ενώ ήταν πρόθυμοι να «μαρτυρήσουν» το συμμαθητή τους που ατάκτησε, που εξέφρασε δηλαδή την αγανάκτησή του απέναντι στην καταπίεση. Αυτό το είδος συμπεριφοράς πολίτη προώθησε το εκπαιδευτικό σύστημα στις ανώτερες θέσεις της κοινωνικής ιεραρχίας και το αναπαρήγαγε διαρκώς. Αν αναλογιστούμε επιπλέον και το ρόλο του χαρακτηρισμού της διαγωγής, όπου ένας μαθητής μπορούσε να αξιολογηθεί με «κοσμία» μόνο και μόνο επειδή ήταν ζωηρός ιδιοσυγκρασιακά, κατανοούμε το ρόλο που έπαιζε η υποταγμένη συμπεριφορά στην επαγγελματική εξέλιξη του ατόμου. Επομένως όταν αναπολούμε τις εποχές εκείνες που υπήρχε «σεβασμός» στη σχέση μαθητή-καθηγητή, μήπως απλά εννοούμε καταστάσεις που κυριαρχούσε ο φόβος, η υποκρισία και η καταστολή;

Ολοκληρώνοντας θα θέλαμε να επισημάνουμε την συσχέτιση της μαθητικής αταξίας πέρα από την εκπαιδευτική σχέση (παιδαγωγική και ψυχολογία) με το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον των μαθητών, δηλαδή με την ευρύτερη κοινωνία. Η παρούσα μελέτη βασίστηκε στην υπόθεση ότι «το σχολείο είναι αντανάκλαση της κοινωνίας», στην άποψη πως όσα συμβαίνουν σε αυτό αποτελούν μια μικρογραφία αυτών που συμβαίνουν στην κοινωνία. Επομένως οι αιτίες και οι λύσεις διαφόρων προβληματικών καταστάσεων στο σχολείο δεν μπορούν να αναζητηθούν αποκλειστικά μέσα από αυτό, με τη βελτίωση των παιδαγωγικών μεθόδων και πρακτικών από μεριάς των εκπαιδευτικών, μονομερώς. Μια κοινωνία που νοσεί σε κάποιον τομέα, μεταφέρει αυτή τη νοσηρότητα και στο σχολείο, όπως μεταφέρει και την προοδευτικότητά της μια κοινωνία φιλελεύθερη. Οι αιτίες σε όποια

προβλήματα αναφύονται στο σημερινό σχολείο πρέπει να αναζητηθούν και εκτός του εκπαιδευτικού χώρου και οι λύσεις θα πρέπει να είναι αντικείμενο επιδίωξης τόσο από την εκπαιδευτική κοινότητα, όσο και από την οικογένεια και την κοινωνία γενικότερα.

.

Παράρτημα 1: Σχολεία περιόδου 1836-1879

A/A	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΓΥΜΝΑΣΙΑ	ΣΧ ΕΤ.
1	ΙΟΝΙΑ	ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	Γ Ληξουρίου	1878-1949
2	ΙΟΝΙΑ	ΛΕΥΚΑΔΑΣ	Γ Λευκάδας	1868-1949
3	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Γ Σύρου	1838-1949
4	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	Γ Ναυπλίου	1841-1936
5	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Σπάρτης	1863-1938

Παράρτημα 2: Σχολεία περιόδου 1880-1909

A/A	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΓΥΜΝΑΣΙΑ	ΣΧ ΕΤ.
1	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	1ο Γ Βόλου	1901-1950
2	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΤΡΙΚΑΛΩΝ	Γ Τρικάλων	1898-1949
3	ΙΟΝΙΑ	ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	Γ Ληξουρίου	1878-1949
4	ΙΟΝΙΑ	ΛΕΥΚΑΔΑΣ	Γ Λευκάδας	1868-1949
5	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1ο Γ Σύρου	1838-1949
6	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΗΜΑΘΙΑΣ	Γ Βέροιας	1906-1949
7	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1ο Γ Θεσσαλονίκης	1887-1949
8	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	Γ Σιάτιστας	1903-1949
9	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	Γ Ναυπλίου	1841-1936
10	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	1ο Γ Τρίπολης	1879-1898
11	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	Γ Δημητσάνας	1895-1946
12	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	1ο Γ Πάτρας	1886-1949
13	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	2ο Γ Πάτρας	1897-1942
14	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Πύργου	1887-1949
15	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	1ο Γ. Σπάρτης	1863-1938
16	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Γυθείου	1887-1949
17	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	Γ Αγρινίου	1887-1949
18	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Πειραιά	1906-1939
19	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	8ο Γ Αθήνας	1907-1950
20	ΣΤΕΡΕΑ	ΕΥΒΟΙΑΣ	1ο Γ Χαλκίδας	1907-1925
21	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Νεάπολης	1899-1949

Παράρτημα 3: Σχολεία περιόδου 1910-1928

A/A	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΓΥΜΝΑΣΙΑ	ΣΧ ΕΤ.
1	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	1ο Γ Βόλου	1901-1950
2	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	Γ Αλμυρού	1922-1940
3	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΤΡΙΚΑΛΩΝ	Γ Τρικάλων	1898-1949
4	ΘΡΑΚΗ	ΕΒΡΟΥ	Γ Αλεξανδρούπολης	1926-1949
5	ΘΡΑΚΗ	ΕΒΡΟΥ	Γ Διδυμότειχου	1921-1949
6	ΘΡΑΚΗ	ΕΒΡΟΥ	Γ Σουφλίου	1923-1947
7	ΙΟΝΙΑ	ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	1ο Γ Αργοστολίου	1912-1949
8	ΙΟΝΙΑ	ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	Γ Ληξουρίου	1878-1949
9	ΙΟΝΙΑ	ΛΕΥΚΑΔΑΣ	Γ Λευκάδας	1868-1949
10	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Αγίου Νικολάου	1924-1949
11	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Ιεράπετρας	1917-1949
12	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Νεάπολης	1899-1949
13	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Σητείας	1918-1949
14	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Γ Νάξου	1927-1949
15	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Γ Σύρου	1838-1949

16	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Γ Τήνου	1925-1949
17	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΗΜΑΘΙΑΣ	Γ Βέροιας	1906-1949
18	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1ο Γ Θεσσαλονίκης	1887-1949
19	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	1928-1949
20	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	2ο Γ Θεσσαλονίκης	1914-1949
21	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	3ο Γ Θεσσαλονίκης	1925-1949
22	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΑΒΑΛΑΣ	Γ Καβάλας	1925-1949
23	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	Γ Σιάτιστας	1903-1949
24	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	Γ Γιαννιτσών	1919-1949
25	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	Γ Έδεσσας	1928-1949
26	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΠΙΕΡΙΑΣ	Γ. Κατερίνης	1923-1948
27	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	Γ Άργους	1922-1949
28	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	Γ Ναυπλίου	1841-1936
29	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	2ο Γ Τρίπολης	1926-1950
30	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	Γ Ανδρίτσαινας	1915-1949
31	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	Γ Δημητσάνας	1895-1946
32	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	1ο Γ Πάτρας	1886-1949
33	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	2ο Γ Πάτρας	1897-1942
34	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Αμαλιάδας	1917-1949
35	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Πελοπίου	1927-1949
36	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Πύργου	1887-1949
37	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Πρακτικό Λ Πύργου	1921-1943
38	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	Νεμέας	1928-1949
39	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Αρεόπολης	1921-1943
40	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Γυθείου	1887-1949
41	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Μολάων	1921-1942
42	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Σπάρτης	1863-1938
43	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	1ο Γ Καλαμάτας	1917-1949
44	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	2ο Γ Καλαμάτας	1921-1932
45	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Κυπαρισσίας	1916-1948
46	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Μεσσήνης	1926-1950
47	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Πύλου	1922-1949
48	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	Γ Αγρινίου	1887-1949
49	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Αθήνας	1913-1949
50	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Καλλιθέας	1926-1949
51	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Πειραιά	1906-1939
52	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	2ο Γ Αθήνας	1912-1949
53	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	2ο Γ Πειραιά	1923-1950
54	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	4ο Γ Πειραιά	1926-1950
55	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	5ο Γ Αθήνας	1914-1949
56	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	8ο Γ Αθήνας	1907-1950
57	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Γ Αμαρουσίου	1925-1949
58	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	1920-1943
59	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΒΟΙΩΤΙΑΣ	Γ Λιβαδειάς	1920-1949
60	ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	ΕΥΒΟΙΑΣ	1ο Γ Χαλκίδας	1907-1925

Παράρτημα 4: Σχολεία περιόδου 1929-1949

A/A	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΝΟΜΟΣ	ΓΥΜΝΑΣΙΑ	ΣΧ ΕΤ.
1	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	1ο Γ Λάρισας	1929-1949
2	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	1ο Γ Βόλου	1901-1949
3	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	Γ Αλμυρού	1922-1940
4	ΘΕΣΣΑΛΙΑ	ΤΡΙΚΑΛΩΝ	Γ Τρικάλων	1898-1949
5	ΘΡΑΚΗ	ΕΒΡΟΥ	Γ Διδυμότειχου	1921-1949
6	ΘΡΑΚΗ	ΕΒΡΟΥ	Γ Σουφλίου	1923-1947
7	ΘΡΑΚΗ	ΕΒΡΟΥ	Γ Αλεξανδρούπολης	1926-1949
8	ΘΡΑΚΗ	ΞΑΝΘΗΣ	Γ Ξάνθης	1944-1949
9	ΙΟΝΙΑ	ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	1ο Γ Αργοστολίου	1912-1949
10	ΙΟΝΙΑ	ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	Γ Θηλέων Αργοστολίου	1937-1949
11	ΙΟΝΙΑ	ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	Γ Ληξουρίου	1878-1949
12	ΙΟΝΙΑ	ΛΕΥΚΑΔΑΣ	Γ Λευκάδας	1868-1949
13	ΚΡΗΤΗΣ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	Γ Ηρακλείου	1940-1949
14	ΚΡΗΤΗΣ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	Γ Θηλέων Ηρακλείου	1931-1949
15	ΚΡΗΤΗΣ	ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	Πρακτικό Λύκειο Ηρακλείου	1929-1949
16	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Αγίου Νικολάου	1924-1949
17	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Ιεράπετρας	1917-1949
18	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Νεάπολης	1899-1949
19	ΚΡΗΤΗΣ	ΛΑΣΙΘΙΟΥ	Γ Σητείας	1918-1949
20	ΚΡΗΤΗΣ	ΡΕΘΥΜΝΟΥ	Γ Θηλέων Ρεθύμνου	1934-1949
21	ΚΡΗΤΗΣ	ΧΑΝΙΩΝ	Γ Χανίων	1929-1944
22	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	1ο Γ Σύρου	1838-1949
23	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Γ Νάξου	1927-1949
24	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	ΚΥΚΛΑΔΩΝ	Γ Τήνου	1925-1949
25	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΓΡΕΒΕΝΩΝ	Γ Γρεβενών	1929-1949
26	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΔΡΑΜΑΣ	Γ Δράμας	1944-1949
27	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΗΜΑΘΙΑΣ	Γ Βέροιας	1906-1949
28	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΗΜΑΘΙΑΣ	Γ Νάουσας	1947-1949
29	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1ο Γ Θεσσαλονίκης	1887-1949
30	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης	1928-1949
31	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	2ο Γ. Θεσσαλονίκης	1914-1949
32	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	3ο Γ Θεσσαλονίκης	1925-1949
33	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	4ο Γ Θεσσαλονίκης	1933-1949
34	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	5ο Γ Θεσσαλονίκης	1936-1949
35	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	6ο Γ Θεσσαλονίκης	1937-1949
36	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	Πειραματικό Θεσσαλονίκης	1934-1949
37	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΑΒΑΛΑΣ	Γ Θηλέων Καβάλας	1938-1949
38	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΑΒΑΛΑΣ	Γ Καβάλας	1925-1949
39	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	Γ Καστοριάς	1939-1949
40	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΙΛΚΙΣ	Γ Κιλκίς	1935-1949
41	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	Γ Κοζάνης	1931-1949
42	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΚΟΖΑΝΗΣ	Γ Σιάτιστας	1903-1949
43	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	Γ Γιαννιτσών	1919-1949
44	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΠΕΛΛΑΣ	Γ Έδεσσας	1928-1949
45	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΠΙΕΡΙΑΣ	Γ. Κατερίνης	1923-1948
46	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΣΕΡΡΩΝ	Γ. Σερρών	1946-1949
47	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΦΛΩΡΙΝΑΣ	Γ Φλώρινας	1937-1950

48	ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	Γ Πολυγύρου	1939-1949
49	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	Γ Άργους	1922-1949
50	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΓΟΛΙΔΑΣ	Γ Ναυπλίου	1841-1936
51	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	2ο Γ Τρίπολης	1926-1949
52	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	Γ Ανδρίτσαινας	1915-1949
53	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΡΚΑΔΙΑΣ	Γ Δημητσάνας	1895-1946
54	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	1ο Γ Πάτρας	1886-1949
55	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	2ο Γ Πάτρας	1897-1942
56	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	4ο Γ Πάτρας	1939-1949
57	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΑΧΑΪΑΣ	Γ Αιγίου	1933-1949
58	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Αμαλιάδας	1917-1949
59	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Γαστούνης	1937-1949
60	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Πελοπίου	1927-1949
61	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Γ Πύργου	1887-1949
62	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΗΛΕΙΑΣ	Πρακτικό Λύκειο Πύργου	1921-1943
63	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	1ο Γ Κορίνθου	1938-1949
64	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	2ο Γ Κορίνθου	1943-1949
65	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	Γ Βραχατίου	1948-1949
66	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ	Νεμέας	1928-1949
67	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	1ο Γ Σπάρτης	1863-1938
68	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Αρεόπολης	1921-1943
69	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Γυθείου	1887-1949
70	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Θηλέων Σπάρτης	1937-1949
71	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΛΑΚΩΝΙΑΣ	Γ Μολάων	1921-1942
72	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	1ο Γ Καλαμάτας	1917-1949
73	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	2ο Γ Καλαμάτας	1921-1932
74	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Διαβολιτσίου	1938-1949
75	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Θηλέων Καλαμάτας	1933-1948
76	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Κυπαρισσίας	1916-1948
77	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Μεσσήνης	1926-1949
78	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Παραλίας Καλαμάτας	1948-1949
79	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Πύλου	1922-1949
80	ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ	Γ Φιλιατρών	1935-1949
81	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	Γ Αγρινίου	1887-1949
82	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	Γ Θέρμου	1929-1949
83	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	Γ Μεσολογγίου	1930-1948
84	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΙΤΩΛΟΑΚΑΡΝΑΝΙΑΣ	Γ Ναυπάκτου	1938-1949
85	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	10ο Γ Αθήνας	1939-1949
86	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	12ο Γ Αθήνας	1937-1949
87	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Αθήνας	1913-1949
88	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Καλλιθέας	1926-1949
89	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Νέας Ιωνίας	1943-1949
90	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Παλαιού Φαλήρου	1932-1949
91	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1ο Γ Πειραιά	1906-1939
92	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	2ο Γ Αθήνας	1912-1949
93	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	2ο Γ Πειραιά	1923-1950
94	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	3ο Γ Θηλέων Αθήνας	1933-1950
95	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	4ο Γ Πειραιά	1926-1950
96	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	5ο Γ Αθήνας	1914-1949
97	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	5ο Γ Θηλέων Αθήνας	1937-1950

98	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	6ο Γ Αθήνας	1937-1950
99	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	7ο Γ Αθήνας	1933-1943
100	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	8ο Γ Αθήνας	1907-1950
101	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Γ Αμαρουσίου	1925-1949
102	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Γ Αχαρνών	1932-1949
103	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Γ Θηλέων Πειραιά	1932-1949
104	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Γ Νέας Σμύρνης	1934-1945
105	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Γ Νέας Φιλαδέλφειας	1936-1939
106	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Γ Νέου Φαλήρου	1936-1949
107	ΣΤΕΡΕΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	Πρακτικό Λύκειο Αθηνών	1920-1943
108	ΣΤΕΡΕΑ	ΒΟΙΩΤΙΑΣ	Γ Λιβαδειάς	1920-1949
109	ΣΤΕΡΕΑ	ΕΥΒΟΙΑΣ	2ο Γ Χαλκίδας	1939-1949

Βιβλιογραφία

- Bernstein B., Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1989,
 Blackledge- Barry Hunt Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης, Έκφραση, Αθήνα, 1995,
 Bowles, S. and Gintis, H. Schooling in Capitalist America, Routledge and Kegan Paul, London, 1976,
 Charlot B., Το σχολείο αλλάζει-Κρίση του σχολείου και κοινωνικοί μετασχηματισμοί, Αθήνα 1992,
 Curwin R.L. - Mendler A., The Discipline Book: A Complete Guide to School and Classroom Management, Reston Publishing, Reston, Virginia 1980,
 Dewey J., Το σχολείο και το παιδί, μετ. Κ. Δ. Σωτηρίου, Αθήνα, 1926,
 Doyet, B., Πειθαρχία και τιμωρίες στο Σχολείο, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1992,
 Dreikurs, Grunwald, Peper, Διατηρώντας την ισορροπία στην τάξη, Θυμάρι, Αθήνα 1979,
 Durkheim E. Η εκπαίδευση, η φύση της, ο ρόλος της μετ. Θ. Ανθογαλίδου, Virtual School, The sciences of Education Online, τόμος 1, τεύχος 1,
 Fischer Lorenzo Κοινωνιολογία του σχολείου, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000,
 Fontana D., Ο εκπαιδευτικός στην τάξη, Σαββάλας, Αθήνα 1996,
 Foucault M. Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής, 1989, Ράππα
 Foucault M., Η μικροφυσική της εξουσίας, Ύψιλον, 1991
 Giddens A., Κοινωνιολογία, Gutenberg Αθήνα, 2009,
 Ginnot G., Theacher and Child, Macmillan, New York 1972,
 Glasser W., Schools Without Failure, Harper and Row, New York 1969,
 Gorton T., Teacher Effectiveness Training, Wyden, New York 1974,
 Hubert, R., Γενική παιδαγωγική, Μετ. Κίτσου Κ./Σκουλάτου Β., Κένταυρος, Αθήναι 1959,
 Kohlberg L., The child as a moral philosopher, Psychology Today 1968,
 Marples R. «Οι σκοποί της εκπαίδευσης», Μεταίχμιο, 1998
 Park R., Burges W., Introduction to the science of sociology, 1961
 Prahl H, Η λειτουργική σημασία των εξετάσεων στην εκπαίδευση και την εκπαιδευτική πράξη, στο: Η αμφισβήτηση των εξετάσεων και βαθμών στο σχολείο, Γρηγόρης,
 Rath L., Values and Tesching, Oxio 1966
 Short P.M., Effectively Disciplined Schoois: Three Themes for Research, 1988
 Snyders G. , Σχολείο, τάξη και πάλη των τάξεων, Ζαχαρόπουλος, Αθήνα,
 Slavin e., Educational Psychology- Theory into Practice, 1988
 Τσουνάκος Όθωνας, Το νομικό - ιστορικό πλαίσιο του θεσμού της εκτόπισης εφημ Καθημερινή, 16-11-2003
 Ανδρέου «Σχέδια νόμου για τη εκπαίδευση 1870-1880», π. Θέσεις τ. 27/1989
 Ανδρέου Γ-Παπακωνσταντίνου, Εξουσία και οργάνωση-διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος Λιβάνη, Αθήνα 1994
 Αντωνίου Δ., Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929), Αθήνα ΓΓΝΓ 1989,
 Αραβανής Γ., Πειθαρχία και εκπαίδευση- ο ρόλος των ποινών και των αμοιβών στο σχολείο και στο νηπιαγωγείο, Γρηγόρη, Αθήνα 1996
 Ασπιώτης, Α., Η Ψυχική Υγιεινή του μαθητού, Αθήνα, 1964,
 Βενθύλος Γ., Θεσμολόγιον της δημοτικής εκπαίδευσεως, Αθήναι 1887,
 Βρατσάλης Κ., Πειθαρχία και γνώση στον Gramsci, στο τοπικά Α', Ε.Μ.Ε.Α. Αθήνα 1994
 Βώρος url: www.voros.gr
 Γαβρεσέας Π., «Τα προβλήματα της Μέσης Παιδείας», π. Σχολική Πράξη, 1928, τ. Β'
 Γέρου Θ., Η ελληνική παιδεία, Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1996,
 Γκότοβος Α., Απόκλιση και παρέμβαση στην εκπαίδευση-Το παράδειγμα του καπνίσματος στα Γυμνάσια και Λύκεια, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα, 1988
 Γκότοβος Α., Καταλήψεις – ανορθόδοξες μορφές μαθητικής διαμαρτυρίας, Gutenberg, Αθήνα 1996,
 Γκότοβος, Μαυρογιώργος Παπακωνσταντίνου, Κριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πράξη, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1986,
 Γκράμσι Α., Οι διανοούμενοι, Αθήνα 1972, Στοχαστής,
 Γληνός Δ. , Ένας άταφος νεκρός, Αθήνα 1925,
 Γληνός Δ., Εκλεκτές σελίδες, Στοχαστής,
 Δαβάζογλου, Κ. Κόκκινου, Ε. Κουρατζή, Στάσεις και αντιλήψεις μελλοντικών εκπαιδευτικών για διαταραχές συμπεριφοράς σε παιδιά σχολικής ηλικίας, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών, Κομοτηνή 1997
 Δανασής – Αφεντάκης, Εξέλιξις της Παιδαγωγικής Σκέψεως, Αθήνα 1980,
 Δελμούζος Α., Μαράσλειο και ζωή, Αθήνα 1925
 Δελμούζος Α., Μελέτες και πάρεργα, Αθήνα 1958

- Δελμούζος Α., Τα κρυφό σκολειό Αθήνα 1950
- Δηλιγιάννης & Ζηνόπουλος, Ελληνική Νομοθεσία από του 1833 μέχρι του 1875, Αθήνα 1875,
- Δημαράς Α. & Βασιλού-Παπαγεωργίου Β., Από το κοντύλι στον υπολογιστή, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008
- Δημαράς Α. Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής, Αθήνα 1988
- Δημητριάδης Σ., Συλλογή νόμων περί της Δημοσίας εκπαιδεύσεως, 1899
- Δήμιος Γ., Απόκλιση και στιγματισμός, Gutenberg Αθήνα 1996,
- Δόσιος Ν.Γ., Περί Πρακτικών Σχολών, Βουκουρέστιον, 1886,
- Ελληνική Ιατρική, 47, 1-27 1978 τ. 1,
- Εξαρχόπουλος Ν., Εισαγωγή εις την Παιδαγωγικήν τ. 2, Αθήναι,
- Ευαγγελόπουλος Σπ., Ελληνική εκπαίδευση, Ελληνικά Γράμματα, 1999,
- Ευαγγελόπουλος Σπ.: Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Αθήνα, 1989
- Ζαφειριάδης Κ., «Η διαγωγή των μαθητών και οι σχολικές κυρώσεις στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μια ιστορική-κριτική προσέγγιση» Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004
- Ζαφειριάδης Κ., Οι σχολικές κυρώσεις στο γυμνάσιο, Παιδαγωγική επιθεώρηση, τ. 34 2002,
- Ζαφειροπούλου Μ. Μάτη Ε., Ορισμός και παράμετροι της απείθαρχης συμπεριφοράς των μαθητών στο σχολείο», Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών, Κομοτηνή 1997
- Ζιώγου-Καραστεργίου Σ., σημειώσεις για το μάθημα Ιστορία της Αγωγής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Φιλοσοφίας-Παιδαγωγικής 2004,
- Ζολώτας Ξ., Οικονομική Ανάπτυξις και Τεχνική Εκπαίδευσις, Αθήνα 1959,
- Η δίκη του Ναυπλίου, Διόνυσος, Αθήνα 1976,
- Ηλιού Φ., Δημήτρης Γληνός Άπαντα, Θεμέλιο, Αθήνα 1983,
- Ιακωβίδης Γ., Η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1998
- Ισηγόνης Αντ., Ιστορία της Παιδείας, Αθήναι, 1964,
- Ιστορία του Ελληνικού έθνους, Εκδοτική Αθηνών 1978, τ. ΙΓ και τ. ΙΕ,
- Καγκαλίδου Ζ., Εκπαίδευση και πολιτική, Η περίπτωση του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1999,
- Καζαμίας Α., Η κατάρα του Σίσυφου στην ελληνική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: μια κοινωνικοπολιτική και πολιτισμική ερμηνεία», στο: Σ. Μπουζάκης: Συγκριτική Παιδαγωγική ΙΙΙ, θεωρητικά, μεθοδολογικά προβλήματα και σύγχρονες τάσεις στη διεθνή εκπαίδευση, Αθήνα, 1993,
- Καζαμίας Α: «Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις 1957-1977. Μύθοι και πραγματικότητες» στο Οι εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Πρακτικά Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Ρέθυμνο, 1986,
- Καλιάφας Σπ. Η αναδιοργάνωσις της Εκπαιδεύσεως, Αθήνα 1945,
- Καρακαλπάκης-Καρράς Κ, Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια του 1930, ΚΕΕ 2004
- Κασσωτάκης Μ.- Παπαγγελή-Βουλιουρή Δ.: «Οι διαδικασίες μετάβασης από τη Δευτεροβάθμια στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση...» στο βιβλίο Καζαμία Α. Κασσωτάκη Μ. Ελληνική Εκπαίδευση, Σείριος, Αθήνα, 1995,
- Κασσωτάκης Μ., Η προσπάθεια ανάπτυξης της Μέσης Τεχνικής- Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, στο βιβλίο: Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 1986,
- Καψάλης Α., Παιδαγωγική Ψυχολογία, Αφοι Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1989,
- Καψάλης Α.Γ. Η μαθητική επιθετικότητα: ερμηνεία της επιθετικής συμπεριφοράς στο σχολείο, Τα εκπαιδευτικά, 1993, τ. 31-32, ,
- Κελπανίδης Μ., Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002,
- Κλήμεντος Αλεξανδρέως, Παιδαγωγός Α', κεφ 8^ο
- Κόκκοτας Π. Ο ρόλος της παιδείας στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδος, Τούντα, Αθήνα,
- Κοντόνη Α., Το νεοελληνικό σχολείο και ο πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων, Κρητική,
- Κορδάτος Ι., Ιστορία του γλωσσικού μας ζητήματος, Αθήνα 1973,
- Κούρτη Ε. Γλώσσα και επιθετικότητα, στο Η επιθετικότητα στην οικογένεια στο σχολείο και στην κοινωνία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997
- Κρεμμυδάς Β., Η Ελλάδα του 1945-1967: το Ιστορικό πλαίσιο, στο Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο 4^ο Επιστημονικό Συνέδριο, Πάντειο, 1993
- Κυπριανός Παντ. : Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004,
- Κυρίδης Α., Η πειθαρχία στο σχολείο - Θεωρία και έρευνα, Gutenberg, Αθήνα 1999
- Κωνσταντίνου Χ. Η ευθύνη του σχολείου στη δημιουργία αποκλίνουσας συμπεριφοράς, Σύγχρονη Εκπαίδευση 1990, τ. 51
- Κωστάρας Αλ., Έννοιες και θεσμοί του ποινικού δικαίου, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2001,
- Λαμπροπούλου Έ., Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος, Παπαζήση, Αθήνα 1994,
- Λέφα Χρ. : Ιστορία της εκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1942 ,

- Λέφα Χρ.: Νομοθεσία μέσης εκπαίδευσεως, Αθήνα, 1920,
 Ληξουριώτης Γ., Οι κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του νεοελληνικού κράτους, Δωδώνη, Αθήνα 1989
 Λιανοπούλου Ε, Η βία στα σχολεία στη νεοελληνική πεζογραφία, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών, Κομοτηνή 1997
 Λυδάκη Α., Μέθοδοι ποιοτικής έρευνας, Καστανιώτη, Αθήνα 2001
 Μαλαφάντης Κ., Το γλωσσικό ζήτημα κατά το νεοελληνικό Διαφωτισμό <http://www.scribd.com>
 Μαρμάκης Γ., Το Μεραμβέλλον εν παιδεία φθεγγόμενον», Ν.Α. Λασιθίου, Αγ. Νικόλαος 2003,
 Μανναριώτης Χρ. Οι εκπαιδευτικές αντιλήψεις των συντηρητικών στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου, Πανεπιστήμιο Πάτρας, Αθήνα 2001,
 Μάνος, Κ., Γενική Διδακτική. Γρηγόρης Αθήνα 1989,
 Μαργαρίτης Λ., Θεωρία της ποινής, Σάκουλα, Θεσσαλονίκη 1984,
 Μαρσαγγούρας Η., Θεωρία και Πράξη της διδασκαλίας, Γρηγόρης, Αθήνα 1996
 Μαρσαγγούρας Η. Οργάνωση και Διεύθυνση της σχολικής τάξης, Γρηγόρης, Αθήνα 1998,
 Μαυρογιώργος Γ., Η κατανομή και η χρήση του σχολικού χώρου ως δείκτες αυταρχικών δομών στην οργάνωση της σχολικής ζωής, Σύγχρονη Εκπαίδευση 1983, τ. 14
 Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια Αθήναι, 1967, τόμος β'
 Μελετιάδης Χ., «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1959» στο διεθνές επιστημονικό συνέδριο: «Ο Κ. Καραμανλής στον εικοστό αιώνα», Ζάππειο 2007,
 Μηλιός Γ. Η κρίση της τεχνικής –επαγγελματικής εκπαίδευσης, π. Θέσεις, σ. 4, www.thesseis.com
 Μουζέλης Ν, Παράδοση και αλλαγή στην ελληνική πολιτική: Από τον Ελευθέριο Βενιζέλο στον Ανδρέα Παπανδρέου», στο: Η Ελλάδα σε εξέλιξη, Αθήνα, 1986,
 Μπαλάσκας Κ. Κοινωνική θεώρηση της Παιδείας Γρηγόρη, σ. 52
 Μπαλτά Ν., Τόποι εξορίας στο μεσοπόλεμο, εφημ Καθημερινή, 16-11-2003
 Μπαμπινιώτης Γ.:Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 1998,
 Μπίκος Κ. Η εξέλιξη της Παιδαγωγικής Επιστήμης και ο ρόλος της στην εκπαίδευση των ελλήνων εκπαιδευτικών, Παιδαγωγική επιθεώρηση, τ. 27/1998
 Μπουζάκης Σ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985), Gutenberg 1987,
 Μπουζάκης Σ. Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Gutenberg, Αθήνα 1994,
 Μπουζάκης Σ. Η κατάρτιση των δασκάλων-διδασκालιστών και των νηπιαγωγών στην Ελλάδα, Gutenberg 2002
 Μπουζάκης Σ., Η αξιολόγηση των μαθητών στη γενική-υποχρεωτική εκπαίδευση: Προβληματική, διεθνείς εμπειρίες-τάσεις, συγκριτική θεώρηση στο; Η αμφισβήτηση των εξετάσεων και βαθμών στο σχολείο, Γρηγόρης,
 Μυλωνάς Θ., Κοινωνιολογία της Ελληνικής Εκπαίδευσης, Gutenberg, Αθήνα, 1998,
 Μωραΐτη Δ. Ιστορία της Παιδαγωγικής, Αθήνα 1953,
 Νταλάκας Θ., Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, Ιωάννινα, 1983,
 Ξωχέλλης Π., Παιδαγωγική του σχολείου, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1991
 Παλαιολόγος Γ., Προς καλύτεραν Μέσων Εκπαίδευσιν, Αθήναι, 1929, Δημητράκος,
 Πανούσης Γ., Εγκληματολογικές έρευνες, Σάκουλα, Αθήνα 1991
 Παπαδάκης Ν., Χαρακτηριστική ιδεολογία και διαδικασίες μετάβασης, στο Επίκαιρα Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Gutenberg 2002,
 Παπαναούμ-Τζικα Ζ., Η αξιολόγηση της σχολικής επίδοσης:δυνατότητες και όρια, Κυριακίδη Θεσσαλονίκη 1985
 Παπανούτσος Ε., Αγώνες και αγωνία για την παιδεία, Ίκαρος, Αθήνα 1965,
 Παπαπάνος Κ., Χρονικό-ιστορία της Ανώτατης μας εκπαίδευσεως, Αμερικάνικο Κολλέγιο Θηλέων Αθηνών, Αθήνα 1970,
 Παρίσης Σ., «Μέση εκπαίδευσις» μέρος Β', 1884,
 Πατρικίου Ρ., Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική, Ολκός, Αθήνα 1999,
 Πατρικίου Ρ., το γλωσσικό μας ζήτημα σ.46 <http://www.scribd.com>
 Παυλίδης Ι. Περί Τεχνικής Εκπαίδευσεως και της εφαρμογής αυτής εν Ελλάδι, Αθήναι 1902,
 Πεπονής, Γ., «Γνώση, διαίρεση εργασίας και οργανωτική παιδεία στο εργοστάσιο», Τοπικά, Α', Ε.Μ.Ε.Α., Αθήνα 1994.
 Περσιάνης Π., Η εκπαιδευτική γνώση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Ελλάδας 1833-1929, Ατραπός 2002,
 Πετρόπουλος Ν., Παπαστυλιανού Α., Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο-Γενεουργοί παράγοντες και επιπτώσεις Β' και Γ' ΚΠΣ, ΕΠΕΑΕΚ, Αθήνα 2001
 Πηγιάκη Π., «Η απειθαρχία στη Δευτεροβάθμια εκπαίδευση: μορφές, αίτια, αντιμετώπιση» Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών, Κομοτηνή 1997

- Πιτσιλκας Α., Το πρόβλημα των ποινών, Τυπογραφική, Λάρισα 1974,
 Πλάτωνα, Πρωταγόρας, Πατάκη 8α, κεφ. ΙΓ,
 Πυργιωτάκης Ι., Εκπαίδευση και κοινωνία στην Ελλάδα, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001,
 Ράπτης Π., «Μαθητική παραβατικότητα και η παιδονομία στην ελληνική εκπαίδευση κατά το 19ο
 αιώνα», Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδαγωγικών
 Σπουδών, Κομοτηνή 1997,
 Ρεμπελάκου Ε. Σεξουαλική κακοποίηση παιδιών στο βυζάντιο, Διδακτορική Διατριβή
 Ρηγοπούλου Δ. Η εκπαιδευτική και γλωσσική πολιτική της μεταξικής περιόδου (1936-1941),
 διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2002.
 Σβορώνος Ν., Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας, Θεμέλιο, 1981
 Σημανδηράκη Ζ., (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης), Ποινές εκπαιδευτικών και μαθητών στις αρχές του αιώνα,
 ετήσια έκδοση δήμου Χανίων, 1987,
 Σκαύδη Δ., Συμμόρφωση και Αντίδραση στο ελληνικό σχολείο της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, Νέα
 Παιδεία, τ. 74, 1995
 Σολομών Ι, Πειθαρχία και γνώση: εισαγωγικές σημειώσεις, στο Τοπικά Α, Α.Μ.Ε.Α. Αθήνα 1994,
 Σολομών Ι., Εξουσία και Τάξη στο Νεοελληνικό Σχολείο, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992,
 Σπινέλη Κ., Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων, Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1982,
 Σταμέλος Γ., Τα Πανεπιστημιακά Παιδαγωγικά Τμήματα. Καταβολές, Παρούσα Κατάσταση,
 Προοπτικές, Gutenberg, Αθήνα 1999,
 Σταυρίδη -Πατρίκιου Ρ., Γλώσσα, Εκπαίδευση και Πολιτική, Ολκός, Αθήνα 1999,
 Ταρατόρη Ε., Χατζηδήμου Δ., Εκτιμήσεις μαθητών Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για την
 επιθετικότητα των εκπαιδευτικών, των γονιών και των ίδιων, μια εμπειρική προσέγγιση,
 Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών Κομοτηνής, Ψυχοκοινωνικά προβλήματα, Πρακτικά 20υ
 Παιδαγωγικού Συνεδρίου, Κομοτηνή 1997,
 Τζαβάρας Ν., Η γοητεία της απειθαρχίας, Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Παιδαγωγικού Συνεδρίου,
 Εταιρεία Παιδαγωγικών Σπουδών, Κομοτηνή 1997,
 Τζάνη Μ. , Θέματα κοινωνιολογίας της παιδείας, Γρηγόρη, 1996,
 Τζουμελέας-Παναγόπουλος, Η εκπαίδευσή μας τα τελευταία 100 χρόνια, Δημητράκος, Αθήνα, 1933
 Τόγιας Β, Το μάθημα των Νέων Ελληνικών στη Μέση Εκπαίδευση, Ιστορική θεώρηση (1833-1967),
 Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών,
 Θεσσαλονίκη 1988
 Τομπαΐδης Δ., Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1984
 Τριλιανός Θ., Μεθοδολογία της διδασκαλίας, Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1992,
 Τσαμπής Γ., Η Παιδεία στο Χριστιανικό Βυζάντιο, Γρηγόρη, Αθήνα 1999,
 Τσαούσης Δ., Η κοινωνία μας, Gutenberg, Αθήνα 2000,
 Τσαούσης Δ., Η κοινωνία του ανθρώπου, Gutenberg, Αθήνα 1987,
 Τσαούσης Δ., Χρηστικό λεξικό κοινωνιολογίας, Gutenberg, Αθήνα 1989,
 Τσιρίδου Λ., Παραπρόγραμμα ή κρυφό αναλυτικό πρόγραμμα;, 8ο εκπαιδευτικό συνέδριο της ΟΛΜΕ,
 2008,
 Τσουκαλάς Κ. Εξάρτηση και αναπαραγωγή, Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην
 Ελλάδα, (1830-1922), Θεμέλιο 1985,
 Φράγκος Χρ., Επίκαιρα θέματα Παιδείας, Gutenberg, Αθήνα 1986,
 Φράγκος Χρ., Ψυχοπαιδαγωγική, Gutenberg, Αθήνα 1996
 Φραγκουδάκη Α., Γλώσσα και Ιδεολογία, Οδυσσέας, Αθήνα 1993
 Φραγκουδάκη Α., Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι: Άγονοι αγώνες και
 ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο, Αθήνα, 1977
 Φραγκουδάκη Α., Η γλώσσα και το Έθνος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001
 Φραγκουδάκη Α., Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού σχολείου, Θεμέλιο, Αθήνα 1979,
 Φωτιάδου Ι., Δραγούμης. Οι απόψεις του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τον εκπαιδευτικό
 δημοτικισμό, Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1986,
 Φωτιάδου, Το γλωσσικόν ζήτημα και η εκπαιδευτική μας αναγέννησις, Εστία, Αθήνα 1902
 Χατζηβασιλείου Β., «Το σύστημα ποινών στην ελληνική εκπαίδευση του 19^{ου} αιώνα», Αφοί Κυριακίδη,
 Θεσσαλονίκη 1988
 Χατζηστεφανίδης Θ., Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης 1821-1986, Παπαδήμα, Αθήνα 1990,
 Χατζηχρήστου Χρ., Hopf D., «Προβλήματα συμπεριφοράς και σχολικής επίδοσης μαθητών
 πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των
 εκπαιδευτικών»
 Χρόνης Στ., Διδακτική Πράξη και κοινωνικός έλεγχος, Αθήνα 1993,
 Ψυχάρης Γ., Το ταξίδι μου, Ερμής, Αθήνα 1971,

Πηγές

Αρχεία Λυκείων:

1^{ου} Βόλου, 1^{ου} Τρικάλων, Διδυμότειχου, Σουφλίου, Λευκάδας, 2^{ου} Ρεθύμνου, 1ου Ιεράπετρας, Αγίου Νικολάου, Σητείας, Νάξου, Τήνου, 1^{ου} Γρεβενών, 1^{ου} Δράμας, 1^{ου} Νάουσας, 1^{ου} Θεσσαλονίκης, 1ο Γ Θηλέων Θεσσαλονίκης, 3ο Γ Θεσσαλονίκης, 4ο Γ Θεσσαλονίκης, 5ο Γ Θεσσαλονίκης, 6ο Γ Θεσσαλονίκης, Πειραματικό Θεσσαλονίκης, 1^{ου} Καστοριάς, Γ Κιλκίς, 1^{ου} Κοζάνης, Σιάτιστας, Γ Γιαννιτσών, Γ Έδεσσας, Γ. Σερρών, Γ Πολυγύρου, 1ο Γ Τρίπολης, 2ο Γ. Τρίπολης, Γ Ανδρίτσαινας, Γ Δημητσάνας, Γ Αιγίου, Γ Αμαλιάδας, Γ Γαστούνης, Γ Πελοπίου, 1ο Γ Κορίνθου, 2ο Γ Κορίνθου, Γ. Βραχατίου, Νεμέας, Γ Διαβολιτσίου, Γ Παραλίας Καλαμάτας, Φιλιατρών, 1^{ου} Αγρινίου Γ Ναυπάκτου, 10ο Γ Αθήνας 12ο Γ Αθήνας, 1ο Γ Καλλιθέας, 1ο Γ Νέας Ιωνίας, 1ο Γ Παλαιού Φαλήρου, 1ο Γ Πειραιά, 2ο Γ Αθήνας, 2ο Γ Πειραιά, 3ο Γ Θηλέων, Αθήνα, 4ο Γ Πειραιά, 5ο Γ Αθήνας, Αρρένων, 5ο Γ Αθήνας Θηλέων, 6ο Γ Αθήνας, 7ο Γ Αθήνας, 8ο Γ Αθήνας, Γ Αμαρουσίου, Γ Αχαρνών, Γ Νέας Σμύρνης, Γ Νέας Φιλαδέλφειας, Γ Νέου Φαλήρου, Γ Θηλέων Πειραιά, Πρακτικό Λύκειο Αθηνών, Λιβαδειάς 1^{ου} Χαλκίδας

Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ):

Αθήνας, Αιγίου, Αλεξανδρούπολης, Αργοστολίου, Βέροιας, Βόλου, Ηρακλείου, Ιστορικό Αρχείο Θεσσαλονίκης, Καβάλας, Καλαμάτας, Κατερίνης, Κοζάνης, Κορίνθου, Λάρισας, Μεσολογγίου, Ναυπλίου, Νεάπολης, Ξάνθης, Πάτρας, Πύργου, Σπάρτης, Σύρου, Φλώρινας, Χαλκίδας, Ιστορικό Αρχείο Χανίων